Бүгү чүрттарның пролетарийлери, каттыжыңар!

ШЫН

СЭКП Тыва обкомунуң, Тыва АССР-ниң Дээди Совединиң болгаш Министрлер Чөвүлелиниң органы

№ 229 (12019) | 1982 чылдың октябрь 1, пятница | 1925 чылда үдезилеттингеден | Өртээ 3 көп.

Бөгүн — октябрь 1-де политөөредилге эгелээр

НАЙЫРАЛДЫГ УЖУРАЖЫЛГА

Сентябрь 29-та Кремльге СЭКП ТК-ның Чиргине секретары, ССРЭ-ниң Дээди Совединиң Президиумунуң Даргазы Л. И. Брежневтиң Лаостуң Улусчу-революстуг партиязының ТК-зының Чиргине секретары, Лаос Улус-Демократтыг Республиканың Министрлер Чөвүлелиниң Даргазы К. Фомвихан-биле ужуражымышкыны болган. К. Фомвихан Совет Эвилелинде дыштаныр келген.

Ийи чурттуң болгаш партияларның удуртукчулары партия съездилериниң шиитпирлериниң канчаар күүсеттинии турарының дугайында, эң чугула политиктиг, улус ажыл-агыйжы болгаш идеология сорулгаларын амгы үеде СЭКП-ниң болгаш ЛУРП-ниң Совет Эвилелиниң болгаш Лаостуң ажылчы чоннарының күүседип турарының дугайында медээлерни солушкан.

Эш Л. И. Брежнев он бирги беш чылдың, экономиканың, ССРЭ-ниң Аъш-чем программазын боттандырарының даалгаларын Совет Эвилелиниң ажылчы чоннарының күүседип турарынга холбашкан айтырыгларга доктаагаш, Эш К. Фомвихан бирги лаос беш чылдың канчаар күүсеттинии турарының дугайында, экономиканы бижиктырарының, лаос улустуң амыдыралының материалдыг болгаш культурлуг деңгелин чоорту бедидеринің хемчегларининң дугайында чугаалаан.

Совет-лаос харылзааларны бүгү талалыг калбартырының айтырыгларын чугаалажырының үезинде ийи чурттуң экономиктиг кады ажылдажылгазының ажыктының бедидерӊиң, Лаостуң курлавырларын чеп ажыглаарының чугулазын онзалап демделээн. ЛУРП-ниң III съездиниң салган улуг сорулгаларын шиитпирдээринге ака-дуңма лаос улуска совет кижилериң моога-даа сонгаар дузалаарын эш Л. И. Брежнев бүүрөткен.

Делегей айтырыгларының талазы-биле санал-онал солчуушкунуның үезинде эштер Л. И. Брежнев биле К. Фомвихан олар агрессечи империалистиг күштериниң, бирги ээлчегде АКШ-тың администрациязының ҳоделиишкиннериниң-биле болдунган делегейде амгы дүвүрээшинниг үеде караажегээр болдурган дүшкүүрлүг чорукту соксадыры болгаш эвээжедири, тайбыңны камгалаары болгаш бижыглаары эргежок чугула болгаш болдунуп-даа болур дээрииге бүзүредил илереткенвер. Дайын айылыш эвээжедир хөделиишкиннер, бүзүреириниң хемчегларын калбартыры, ядролуг боо-чепсектерни кәвүдетпейн, хевээр арттырары онза чугула боош турар. Лаос удуртукчулар боо-чепсекти дүжүрер талазы-биле ССРЭ-ниң боттуг политиказы болгаш ылангыя Совет Эвилелиний ядролуг чепсекти бир дугаарында ажыглавас хүлээлгени бодунга алган дидим инициативазынга байыр чедирип, өске-даа ядролуг күрүнелер ыңдыг буянныг-чаагай үлегер-чижекти эдерер дээрииге идегелди илереткен.

Ийи тала Чоокку Чөөн чүкке калбак болгаш идегелдиг шиитпирлээшкинни хандырарының сорулгазы амгы үеде соңгаарладып болбас апаргының чөпшээрежин, АКШ-тың херек кырында деткимчези-биле Израильдиң кылганы Ливанда агрессиязын болгаш араатанныг үүлгедиишкиннерин килеңзээшкин-биле буруу шапкан. Ол районга шыныг болгаш бижыг тайбыңның үндезилеттинии тургустунар ужурлуг привцинтериниң дугайында Совет Эвилелиниң бодалдарынга Лаостуң чазаа бүрүн болгаш долузу-биле каттыжып турар.

Мурнуу-Чөөн Азияда байдалды чогумчалыг болдурар талазы-биле Лаостуң чүткүлүн, ЛУДР-нүн, ВСР-ның болгаш Кампучия Улус Республиканың даштыкы херектер министрлериниң Хошшиниге чөвүлел хуралынга кылган сананалары Совет Эвилели бедии-биле үнелеп, деткип турар. Ол ылангыя Индийн-Кыдат чурттарының, АСЕАН-ның, Совет Эвилелиниң, Кыдаттың, АКШ-тың, Франциияның болгаш Великобританияның, а ол шыкаш Индияның болгаш Бирманың киржилгези-биле Мурнуу-Чөөн Азияда байдалдың айтырыгларын чугаалажыр чурттар аразының конференциязын чылдырар дугайында санала хамаарыжыр.

Ужуражымышкын ака-дуңмалышкы, чүректиң ханызындан байдалга боош эрткен. Аңаа СЭКП ТК-ның секретары К. В. Русаков, СЭКП ТК-ның Чиргине секретарының дузалакчызы А. М. Александров болган ЛУРП ТК-ның Чиргине секретарының дузалакчызы Инпонг Суришхуми олар база киришкеннер.

(СЭТА).

ҮРЕ-ТҮҢНЕЛДИИ ДЭЭШ

Марксисчи-ленинчи өөредилге системазынга 1982-83 чаа өөредилге чылы бүгүн эгелээр, ол мурнуку чылдарның тудуш уламчылаашкыны болур. Партия организациялары болгаш пропагандистер коммунистерниң кичээнгейин партияның теориязын, төөгүзүн, политиказын ханы болгаш чогаадыкчы ёзу-биле өөренириниче мөөңнээр. Партия өөредилгези үениң тыныжынга дүгжүп, коммунистиг тургузуушкунуң, СЭКП-ниң политиктиг, идеологтуг болгаш организакчы ажыл-чорудулгазының чаа сорулгаларынга долузу-биле дүүшкен турар ужурлуг. Бистиң чуртувус ССР Эвилелиниң тургустунганының 60 чыл оюнче уткуштур бар чыдар. Юбилейлиг чылда партия өөредилгези СЭКП-ниң XXVI съездизиниң, партия ТК-ның май (1982 ч.) Пленумунуң шиитпирлерин, ССРЭ-ниң Аъш-чем программазын чедиишкинниг боттандырарынга, хөй националдыг совет улустарның ажы-дуңма кайыралының улам быжыгларынга идиг болур.

Партия, комсомол чырыдыышкынының системазынга, ажылчы чоннарның экономиктиг өөредилгезинге чаа өөредилге чылы «Хостуг республиканарның бузулбас эвилели» деп темага кичээлдер-биле эгелээр. Оларның кол сорулгазы — СЭКП-ниң ленинчи национал политиказының тиилелгезин, ооң амыдыралчы нүүнүүн үндезиннерин бүзүредири. Коммунистиг партияны долгандыр совет улустуң бузулбас чаңгыс эптиин көргүзери болур.

«СЭКП-ниң XXVI съездизиниң шиитпирлеринге дүүштүр партия өөредилгезин улам ыңай сайзыраңгайжыдар дугайында» партия ТК-ның доктаалын амыдыралга боттандырар ээзш партия организациялары эрткен өөредилге чылында элээш ажылдарны кылып чоруткан. Мурнунда чылда партия чырыдыышкынынга Тываның коммунистериниң 48 хуузу өөренип турган болза, эрткен чылын 65 хуу чедир өскен. Пропагачдистериниң 96 хуузу коммунистер, 82 хуузу дээди болгаш дооспаан ээзди эртемниг. Бай-Тайга, Барыын-Хемчик, Чөөн-Хемчик, Эрзин, Кызыл районнарның, Хөөү-Аксының партия организацияларының өөредилгениң идей-теоретиктиг болгаш методиктиг деңнелин бедидеринче, ооң амыдырал-биле харылзаазын быжыглаарынче доктаамал кичээнгейни салып келген. Ол чугула айтырыгны партия райкомнарының бюроларынга, партком хуралдарынга чугаалажып турган. Ооң уламындан өөредилге чылы эки түңнелдирлиг доозулган.

Өөредилгениң ээзштиин, кичээлдерниң идей-теоретиктиг деңнезин бедидер, дыңнакчыларга быжыг билиг-перки бээр ээзш партийжи даалганы ак сеткилдиг күүседип чоруур пропагандистер бистең эвээш эвес. Оларга Тыва АССР-ниң культуразының алдарлыг ажылдакчылары В. Т. Гришкова, М. Ч. Ондар, И. Б. Куулар, Тыва АССР-ниң Дээди Совединиң Президиумунуң Хүндүлел бижии-биле шаңнатпаннар К. К. Багыт-оол, В. Г. Верешагин, Д. Н. Саая, Б. П. Григорьев, А. И. Зайцев, М. Ч. Сюн болгаш өскелер-даа хамаарыжыр.

Политиктиг чырыдыышкынының үре-түңнелдиин бедидер ээзш ногелде амыдыралдың бүгү-ле чугула адырларының хөгжүлдезин интенсивтиг байдалга, шынарлыг коргузуулерге чорудар ээзш партияның амгы үедеги политиказының тодаргай илеөөттинген угланышкыны-биле дүгжүп турар.

Партияның XXVI съездизинге быжыглаттынган ол принциптиг угланышкыныч СЭКП ТК-ның съезд сөөлүнде хүвээ алганы ротаалдарында улам ыңай сайзыраттынган болгаш тодаргайлыгаш.

Партия сорадылгазының бедик шынарынга болгаш үре-түңнелдиинге шын үнелели бээрде кижилерниң ажыл-чорудулгазының хөй-хей талаларын кичээнгейге алыры негеттиинп турар. Біланғыя өөрөңүң билинче, үзел-бөдөлдарында, амыдыралында сөөлүнгүшкиннерни шын үнелеп билириниде, күш-ажылчы болгаш хөй-ниитичи идепкейинче кичээнгей салыры чугула.

Партиянның теориязын база политиказын өөренирде будурулге болгаш социал сорулгаларны шиитпирлээри-биле сыры холбаалыг чорулар. Маңаа хамаарыштыр өөредилгениң организаччылары пропагандистерге эргежок чугула сан-медээлерни бээр. Ажыл-агый, будурулге, албан организацияларның удуртукчуларыбиле пропагандистерниң ужуражылгаларын чаңчыл болдурар. Политиктиг чырыдыышкын кабинеттеринге, булуңнарынга коллективтерниң будурулгечи ажыл-чорудулгазының коргусиен сан-чурагайларны мөөңнээр. Кичээл эрттирер аудиторияларны киноаппаратура, диапроекторлар, магнитофоннар, приемниктер-биле чепсеглээри чугула.

Марксичи-ленинчи теорияны өөренип тура пропагандистер болгаш дыңнакчылар күш-ажылдың ээзштиин база шынарын бедидеринин нурлавыларының болгаш оруктарының дугайында, коммунистерниң амыдыралда идепкейлиг туружунун ажогладыры ролюнун, СЭКП-ниң XXVI съездизинин шиитпирлериң боттандырарынга оларның хууда киирилдезининиң дугайында принциптиалдыг чугааны кылыр ужурлуг. Дыңнакчыларны бедик мораль-политиктиг, ажыл-херекчи шынарга кижилерде пропагандист бодунга бедик негелделер салып чорээр. Кижилерге ажыктыг, оларның сагыш-сеткилин байыдып, эки херектерже кедүүрерде пропагандист боду хүн бүрү геройлар.

Коммунистер өөредилгезин канчаар организастап, марксизм-ленинизмниң классиктериниң үндезин чогаалдарын, партияның документтилерин өөренип турарының дугайында айтырыгларны партия хуралдарынга чугаалажырын чедип алыр.

Партия, комсомол чырыдыышкынының системазында, экономиктиг өөредилгеде четпестер чок деп болбас. Кичээлдер үстү бээр, ыңнаар чок эртер таварылгалар чамдык черлерге тургулаан. Ооң аңгыда кичээлдер үзер, кичээлдерге белетикел чок келир дыңнакчылар хаая эвес таваржыр. Эртиен өөредилге чылында мынчыл таварылгалар Тожу, Улуг-Хем, Каа-Хем районнарның, Кызыл хоорайның чамдык күш-ажылчы коллективтеринге турган. Үстүнде адаан болгаш өске-даа четпестерни бо чаа өөредилге чылында каталтавас ээзш тодаргай ажылдарны партия организациялары чорудар ужурлуг.

Совет Эвилелиниң Коммунистиг партиязының XXVI съездизиниң шиитпирлеринге дүүштүр чаа өөредилге чылында партия, комсомол чырыдыышкынының болгаш экономиктиг өөредилгениң үре-түңнелдиин база ээзштиин бедидер ээзш партия организациялары ажылдаар сорулгалыг.

ССРЭ-НИҢ МИНИСТРЛЕР ЧӨВҮЛЕЛИНДЕ

ССРЭ-ниң Министрлер Чөвүлели 1982 чылдың октябрь 10-нүң воскресеньеде дыштанылга хүнүн 1982 чылдың октябрь 8-те пятницаже шилчидерин доктаатkан.

ЮБИЛЕЙНИ КҮШ-АЖЫЛЧЫ БЕЛЕКТЕРЛИГ УТКУУЛ

СЭКП обкомунда, Тыва АССР-ниң Министрлер Чөвүлелинде, профоблчөвүлелде болгаш ВЛКСМ обкомунда

СЕНТЯБРЬНЫҢ ҮШКҮ ОН ХОНУУНДА

Мал чемнерин белеткээр талазы-биле сентябрьның үшкү он хонуунда районнарның социалистиг чарыжының түңнелдерин СЭКП обкомунуң бюрозу, Тыва АССР-ниң Министрлер Чөвүлели, профоблчөвүлел болгаш ВЛКСМ обкому чугаалажып көргеш, дараазында районнарны социалистиг чарыштың тиилекчилери деп саналаан:

— **барыын зонаның талазы-биле** — мал чемнерининиң 7,1 хуу немелде өзүлдезин он хонукта хандырган **Чөөн-Хемчик район;**

— **төп зонаның талазы-биле** — мал чемнериниң он хонукта 5,2 хуу немей өзүлдезин чедип алган **Кызыл район;**

— **мурнуу зонаның талазы-биле** — мал чемнериниң он хонукта 8,2 хуу немей өзүлдезин хандырган **Өвүр район.**

СЭКП обкомунун, Тыва АССР-ниң Министрлер Чөвүлелининиң, профоблчөвүлелдиң болгаш ВЛКСМ обкомунуң шилчиир Кызыл туктарын 200 рубль акша шаңналдарыбиле кады Чөөн-Хемчик, Кызыл болгаш Өвүр районнарга тыпсырын шиитпирлээн.

ХОЙ ЧУУЛДАЗЫ

Кызыл районда «Шамбалыг» совхозтуң тараажылары дүжүттүг кыска үеде чидиринг чокка ажаан алыр дээш шудургу ажылдан турарлар. Ажаалданы шынарлыг болгаш бедик темпилиг чорудары-биле ында социалистиг чарышты удаадараа түңнеп, мурнакчыларны доктаамал шаннап, мактап келген. Дуржуп алыг механизатор Күдер-оол Куулар «СКД-5» комбайн-биле хүн нормазын доктаамал 140—150 хуу чедир күүседип, чарыштың мурнуку одурууп ээлеп турарларының бирээзи.

ЧУРУКТА: мурнакчы комбайнер К. Куулар. В. КАРА-САЛДЫҢ фотозу.

Улуг-Хем районнуң «Ак-Туруг» совхозтуң төп салбырында малдың кеш аарыларынга удур бо хүнүерде сөөлгү ийиги чуулдазын бүрүп дооскан. Бир-дугаар хойжу бригаданың 17 кодан шээр малын болгаш мыйыстыг бода мал бригадазының бир кодан молдургаларының чуулдазын чоруткан. Бо ажылга совхозтуң мал эмчилери болгаш санитаркалар И. Ажы, Л. Дамбуу, А. Намдак болгаш малчыннар кызымаккай ажылдаанар. Ол ышкаш хой чуур черниң ажылчызы Кестүк Доржу ол ажылга чылдың-на чайгы сезонда үзүктелиишкин чок, кызымак ажылдан келген. Ол боду механизатор кижи болгаш одалга системазының сентелгезин чыл бүрүзүнде ыяк кылып алыр. Эки таарыштырып кылыр каан системалар улуг ваннада сугну ша-даа четпес чогуур нормазынга чедир изидиттер. Ынчангаш мал эмчилери одакчывы мактаардар.

Кажан мал чуулдазы доосту бээрге, ол бодунуң кол ажылы —МТМ-ниң, гаражтарының сантехниги болуп, ажылдан кирииптер. Ол ажылга хоочун механизатор 17 чыл улаштыр мактадыг ажылдан турар.

С. СОТНАМ.

БЕЛЕТКЕЛ ЭКИ

Барыын-Хемчикте «Барлык» совхозтуң Бижиктиг-Хая салбырында Чакын Салчактың удурткан хойжу бригадазы чылдан чылче бедик көргүзүглерни чедип ап турар мурнакчы коллективтериниң бирээзи. Ук бригада бо ажыл-агый чылында 17 тонна дук дужаар планын херек кырында 21 тонна 835 килограмм кылдыр ажыр күүсеткен.

Ук бригаданың мурнакчы хойжузу Болат Хомушку төрүүр үүс хойга онаашты 111 хураганы менди камгалап ап, хой бүрүзүнден-не 3 килограмм дуктү кыргыл, районда эң бедик көргүзүгнү чедип алган. Азы 344 хоюдан шиитизи-биле бир тонна ажыг дуктү кыргааш, күрүнеге дужааган. Келир кышка бедеткели база эки. бодунуң күжү-биле 33 тонна сигенни белеткеп алган.

А. БЕГЗИН-ООЛ.

ТЫВАНЫҢ АЖЫЛ-ИШЧИЛЕРИНГЕ ТУРАСКААТКАН

ССРЭ-ниң Аъш-чем программазының боттанылгазынга чогаадыкчы ажылдакчылар база боттарының үлүг-хуузун киришпитирип турарлар. Эвилелдешкен республикаларның болүк чурукчулары бо чыдың август 20-деп сентябрь 25-ке чедир хуусаада бистиң республикага ажылдап, туспас районнар аайы-биле чогаадыкчы улуг ажылдарны чорутkан. Дүүн республикының хөгжүм-шин театрында «Чер болгаш кижилер» деп делгелгени ажыктаан.

Тыва АССР-ниң Чурукчулар Эвилелиниң баштаар черииниң даргазы И. Ч. Салчак делгелгени ажыдар мурнунда сос ан, чүве чугаалаан. ССРЭниң 60 чыл болуур оюнуң бүдүүзүнде ака-дуңма республикаларның чурукчуларының биске аалдаш келгенииң онзагайын ол демделээн. Чурукчулар - ырак одарларда, фермаларда малчыннарга, инвижилерге, сарлыкчыларга болгаш богунгу Совет Тываның ажыл-ишчилеринге аалдаш барып, оларның ажыл-херектери-биле танышканнар. Ооң түңнели—чаа-чаа чогаалдар. Бо делгелгеде чүге 100 хире ажыл кирип турар. Моон соңгаарга чогаадыкчы ажылга байлак материалдар чыгдынганын ол чугаалаан.

Чурукчулар бөлүүнүң удурткчузу Д. А. Воронцов чыылганнарга чүве чугаалаан.

СЭКП обкомунуң ийиги секретары П. И. Кравченко «Чер болгаш кижилер» деп Тываның ажыл-ишчилеринге тураскаатkан ака-дуңма республикаларның чурукчуларының кызыл кожаазын үзе кескеп. Делгелгениң ажыдымышкынынга келген пайысыладыр партия, совет, хой-ниити организацияларының толээлекчилери, студентилер болгаш школачылар ында делгеттинген тус-тус ажылдар-биле танышкан.

ССРЭ-ниң Чурукчулар Эвилелиниң толээлекчилери — РСФСР-ниң алдарлыг чурукчузу Г. И. Цейтлин, Т. Б. Бельская олар делгелгенид ажыдымышкынынга чедип келген, СЭКП обкомунуң секретары Д. К. Ооржак, партия обкомунуң пропаганда болгаш агитация килдизиниң эргелекчизи А. К. Кандай олар делгелгенииң ажыдымышкынынга киришкен.

Тыва АССР-ниң Министрлер Чөвүлелинде

НЕМЕЛДЕ ХЕМЧЕГЛЕР ХЕРЕК

«СЭКП ТК-ның болгаш ССРЭ-ниң Министрлер Чөвүлелиниң ниити билиг школаларының өөреникчилериниң өөредилгезин, кижизидилгезин улам ыңай сайзыраңгайжыдар болгаш оларны күш-ажылга белеткээр дугайында доктаалын күүседир талазы-биле сорулгалар дугайында» СЭКП Тыва обкомунуң болгаш Тыва АССР-ниң Министрлер Чөвүлелиниң 1978 чылдың март 9-та үндүрген доктаалын Тес-Хем район Совединиң күүскомунуң канчаар күүседип турарын республиканың Министрлер Чөвүлелиниң Президиумунга чугаалажып көрген.

Бо айтырыг талазы-биле Тес-Хем райкүүском даргазы У. И. Успуңнуң илеткелин дыңнаашн, үстүнде айттынган доктаалды боттандырар талазы-биле райкүүском болгаш көдээ Советтерниң бо аразында чогуур ажылдарны чорудуп келгенин Министрлер Чөвүлели демделээн. Сөөлгү дөрт чыл дургузунда районнуң школаларының материал-техниктиг баазазы элээн хөгжээн. О. Шынаның 320 өөреникчи олуттуг ортумак школазын, Берт-Даг ортумак школазының 60 орунныг интернады туткаш, ажыглалдд киирглээн. Бо чылдың төнчүзүнде Самагалдайның 624 олуттуг ортумак школазы ажыглалга кирер.

Үстүнде баазаларга даянгаш, районнуң чамдык школалары өөредилге-кижизидилгелиг ажылдың шынарын белиндип турар. Районда 6 ортумак, бир сес чыл школазы ажылдап турар. Эрткен өөредилге чылында У. Шынаа сес чыл школазы, 90 класстар, 70 башкылар долу өөредилге шынарын чедип алган.

Моон-биле чергелештир СЭКП обкомунуң болгаш Министрлер Чөвүлелиниң школа дугайында үстүнде доктаалын амыдыралга боттандырар талазы-биле райкүүскомнуң, көдээ Советтериниң ажылында улуг четпестер болгаш чедир кылдынмайн турар түүлер барын республиканың Министрлер Чөвүлелиниң Президиуму шыңгыы демделээн. Райкүүском, ооң үлүс өөредилге кылдызы, көдээ Советтериниң күүскомнары улус өөредилгелиниң хөрээн удуртурда болгаш шиитпирлээрде хамылап кирбейн, колдуунда агар айтырыгларже кол кичээнгей салып келген. Ынчангаш школалар өөреникчилерин өөредип, кижизидип база күш-ажылга белеткеп турарында, Бүгү-ниити өөредилге дугайында Хөөйлуну күүседир талазы-биле районнуң көргүзүглери республиканың ортумак көргүзүүнден куду. 1981-82 өөредилге чылында сес чыл мурнунда бирги класска хүлээп алган өөреникчилериниң 80 хуузу сес класс биллигин, 10 чыл мурнудагы бирги классчыларның 50,4 хуузу ортумак эртем чедип алган. Өөреникчилериниң билии ылаңгыя кол-кол эртемнерге чавыс болуп артпышаан. Өөредилгениң кабинет системазынче шилчилге шиитпирлеттинмээн, бар кабинеттериниң техниктиг дериглези болгаш көргүзүг материалдары четпес.

Школачыларның күш-ажыл кижизидилгези, будурулге өөредилгези болгаш профессионал угланышкыны четпес боттанып турар. Күш-ажыл өөредилгезиниң материалдыг баазазы көнчүг кошкак. Чамдык школаларның өөредилге мастерскаялары өөредилге чылынга белеткеттинмээн, автоөөредилге кабинеттери дериттинмээн. Профуглашыышкын талазы-биле ведомстволар аразының төвүлелиң ажылдавайн турар, күш-ажыл өөредилгезиниң кабинеттерин тургуспаан.

Бо бүгү четпестериниң түңнелиинде өөреникчилериниң профугланыышкынын районнуң кадрларга хереглелдерин барымдаалап көрбейн чорудуп келген. Район көдээ ажыл-агыйлыг хиреде, совхозтарга ажылдап артын турар доозукчулар эвээш. Тудугжулар чедиишпес турда, ол талабиле өөредилгеже доозукчулар чорутпайн, бар кадрларны өскээр ажылган келген. Сес, он класс дооскаларның кайда өөренип азы ажылдап турарының дугайында школа коллективтери кичээнгей салбайн турар. Аныяктарның кежээки болгаш бот-өөредилгезин четпес организастап турарындан, ортумак эртем чедип албаан аныяк кижилер районда элээн хой илерээн.

СЭКП обкомунуң болгаш Министрлер Чөвүлелиниң школа дугайында доктаалында школаларның будурулге өөредилгезиниге херектиг машина-дериглерни бээр ужурлуг организацияларны тодаргай айтып каан турбуже, ону районнуң организациялары күүсетпейн келген болгаш райкүүском ону шыңгыы негевейн турар. Моон уржуунда районда чүгле 2 школа автомашиналыг. Өөредилгеге машина-техника чогундан автомашина өөренип турган хөй өөреникчилер чолаачы болур өргенин холга алыр аргазы чок болуп турар. Будурулге өөредилгезинге башкылаар специалистер-биле школаларны хандырарын совхозтар директиялары болгаш өске-даа будурулге черлери херекке албайн турар.

Районнуң чер-чер Советтериниң күүскомнары, ажыл-агыйлар болгаш школалар удурткулары башкы кадрларны өөредир, шилип алыр, кижизидер талазы-биле четпес хемчег ап турар. Районда башкыларның 61,2-ле хуузу дээди эртемниг, ол хирееге бот-өөредилгеде чүгле 24 башкы өөренип турар. Дөрт чыл дургузунда районнуң школаларының директорларының чартыындан хөйү солушкан. Амыдырал байдалын таарыштыр тургуспаанындан районнуң школаларынче ажылдаары-биле чоруткан башкы кадрлардан чылдың-на 20 ажыг хуузу үнүп чоруп турар. Башкыларның ажылының иштики контролюнуң кошкаандан, оларның кижи бүрүзү-биле ажылдың четпезинден башкыларның талазындан күш-ажыл чурумуи болгаш ниитиниң корум-чурумун хажыдар таварылгалар тургулаан.

Школадан, класстан дашкаар уруглар-биле ажылдың арга-ларын четпес ажыглаан, олче культура-чырыдыышкын албан черлерин киришпитирбейн турар. Уругларның чурттан турар черииниң аайы-биле, ада-иелер-биле ажылда улуг четпестер бар. Эрткен өөредилге чылында район школаларында бүгү өөреникчилериниң чүгле 28,3 хуузу ялы-бүрү бөлүмнерге хаара туттунуп, күш-культурага болгаш спортка киришкен болуп турар. Школаларда комсомол, пионер организацияларының, өөреникчилер комитеттериниң ажылы кошкак. Байдал мындыг болуп турарындан, чоруттунуп турар хемчегларниң дээштиниңг чавызындан назы четпээннерниң, ооң иштинде өөреникчилериниң талазындан корум-чурум хажыдар чоруктар кызырыбайн турар.

Районга улус өөредилгезиниң хөгжүлдезининиң, школалар ажылының, школачыларны өөредирин, кижизидерин болгаш күш-ажылга белеткээрин база оларның профуглашыышкынын шын башкарарының айтырыгларын район болгаш кодээ Советтерниң сессияларынга, оларның күүскомнарының хуралдарынга хаая чугаалажып турары районнуң чер-чер Советтериниң, оларның күүскомнарының улус өөредилгезин канчаар удуртуп турарын тодаргай көргүзүп турар дээрии демделеттинген.

Тыва АССР-ниң Министрлер Чөвүлели үстүнде адаттынган доктаалдарны күүседир талазы-биле Тес-Хем райкүүскомнуң четпес ажылдап турарын демделээш, СЭКП обкомунуң, республиканың Министрлер Чөвүлелиниң ол доктаалын боттандырып турарында бо четпестерни чайладырын, бо талазы-биле тодаргай негелделер хемчегларни ажылдап кылгаш, дарый боттандырып чорударын райкүүскомга дагзып турар докталды хүлээп алган.

«Ниити билиг школаларының өөреникчилериниң өөредилгезин, кижизидилгезин улам ыңай сайзыраңгайжыдар болгаш оларны күш-ажылга белеткээр дугайында» СЭКП ТК-ның болгаш ССРЭ-ниң Министрлер Чөвүлелиниң доктаалын сорулгалар дугайында» СЭКП обкомунуң болгаш Тыва АССР-ниң Министрлер Чөвүлелиниң 1978 чылдың март 9-та доктаалының күүсеттинии турарын чоокку үеде бүгү талалыг анализтеп көөрүп бүгү райкүүскомнарга Министрлер Чөвүлели сүмелээн.

ПАРТИЙЖИ АМЫДЫРАЛ: отчёттар болгаш соңгулдалар

ШҮГҮМЧҮЛЕЛДЕН ТҮҢНЕЛДИ ҮНДҮРЕР

Партия эге организацияларының отчёт-соңгулдалыг хуралдарының организастыг бедик деңнелге артери, оларга коммунистерниң идепкейи аңаа эки белеткелден, отчётилеткелди канчаар тургускаңындан бөза коллективтиң, ында партия организациязының ажыл-амыдыралының нәлиг-бүрү талаларын, коммунистерниң авангарды ролюнуң дугайын кайы хире көргүскенинден, четпестерни хандыр анализтеп, чидиг шүгүмчүлелдерни кииргенинден улуу-биле хамааржыр. Мөңгүн-Тайганың Мүгүр-Аксының тудуг-сентелге участогунда партия эге организациязының чоокта чаа эрткен отчёт-соңгулдалыг хуралын нәчаар белеткээн болгаш парторганизацияның секретары М. Успунуң кылганы отчёт иletkели чогум-на ындыг болган.

Бо улуг эвес тудуг-сентелге участогу шиитизи-биле алырга, бо чылдың сес айларының планын күүседип, чаа чуртталга бажыңнарын тудуп ажыглалга киирип келген. Нәчалзажок коммунистер боттарының коллективинде ажыл-херекте бот-шүгүмчүлекчи ёзу-биле сайгарып, шиитпирлеттинмээн айтырыгларже, моон соңгаргы соруглаларже улуг кичээнгейни салганнар. Ылаңгыя коллективте организастыг чорук, күш-ажылдың сагылга-чуруму кошкак, социалистиг чарышты калбак пептерелдиг, дээштиг кылдыр организастап шыдаваан дээрзин болгаш өскедаа четпестерни коммунистер шүгүмчүлээн.

Оларның саналының чамдыктарын маңаа көргүзээл. № 1 тудуг бригадазының бригадири, хоочун тудугжу Б. Ч. Донгак:

— Тудугжуларның ортузунда күш-ажылдың сагылга-чуруму кошкак, оларның чамдыктары боттарының туразы келзе ажылдаар. Чижээ, А. Сарыг-Доңгак бажыңнарга түгле печкалар салыры-биле кызыгаарлаттынып турар. Тудуг материалдары чедишпес, Кызылдан сөөртүп турар материалларның шынары багай боош турар—дээш, ол өске-даа чугула айтырыгларга доктаагаан. Тудуг участогунуң үш бригадаларының ажылчыларының хөй нуруззу аныяктар. Нәчалзажок олар-биле кижизидилге ажылы кошкак, оон ужурундан ында аныяк өскеннер спортчу маргылдаларга-даа, бот-тывыгыр ураа чүүлге-даа киришпейн турар.

Тудугжу мастер Х. Л. Сенги коллективте хей-нииги организацияларыңга партийжи удуртулганы күштелдирериниң, оларның ажылын экижидери-биле дээштиг хемчегларин алырының, аныяк коммунистер-биле ажылды улам дээштиг чорударының эргежок чугулазынче кичээнгейни угландырган.

№ 3 тудуг бригадазының бригадири Нина Делгер-оол:

— Коллективте ажылчын кадрларның ажылдан үнер чоруу хей, оон аңгыда оларның мергежилин, разрядын бедидер талазы-биле тудуг-сентелге участогунуң администрациязы-даа, ында партия, профэвилел организациялары тодаргай хемчеглер албайн келген — деп, ол шүгүмчүлээш, чамдык чижектерни көргүзүп чугаалаан. Оон бригадазы тургустугандан бээр сес чыл ажыл турар. Ол үениң дургузунда бригада кежигүннериниң чангызынында разрядын бедиптээн, а бодуу 1975 чылда-ла үшкү разрядты алгаш, ол-ла хевээр ажылдап келген. Бо чугула айтырыгже ким-даа кичээнгей салбайн турар. «Комсомолчу прожектор», «Чаңгыс» деп агитхуудустарга шүгүмчүлелдерни үнүрүп турза-даа, оларның дээштин ыракта четпес. Ол хамаан чок аңаа шүгүмчүледип бижиткен кижилер оларны ора соп, үрегден турар. Бо айтырыгларны партия, профэвилел, комсомол организациялары тоомчага албайн келгени дыка четпес дээрзин ол шүгүмчүлээн.

Отчёт-соңгулдалыг хуралда коммунистерниң кылганы шүгүмчүлелдүг саналдарын боттандырар талазы-биле хемчегларни ажылдан кылгаш, оон күүселдезин чедип алырынче база СЭКП ТК-ның май (1982 чыл) Пленумунуң шиитпирлеринде көдээге социал айтырыгларның талазы-биле салган соруглаларын боттандырарынга идепкейлиг киржиринче коллективте коммунистерниң, бүгү ажыл-ишчилерниң күжүн мобилизастаар — бо парторганизацияның эң чугула соруглазы болуур дээрзин отчёт-соңгулдалыг хуралга айытыкан.

Х. ОҢДАН-ООЛ.

Өөредилге чылының эгелээри-биле

ДОЛУ КИИРИШТИРЕР

Эрткен өөредилге чылында районга партийжи системаның политиктиг өөредилгезин СЭКП-ниң XXVI съездизиниң негелделеринге дүүштүр турускан. Партия райкому өөредилгенин идей-теоретиктиг, методиктиг деңнелин бедидер, оон амыдырал-биле холбаазын улам күштелдирер, пропагандистерниң билиг-мергежилин бедидер, дыңнакчыларның кичээлдерге идепкейин чедип алыр дээш дыка хей практиктиг ажылдарны кылып келген. Өөредилге чылының дургузунда партия, комсомол өөредилгезиниң дүүштүр айтырыгларын бүрога үш удаа дыңнаап бозган политэкономиктиг школаларның ажылынга практиктиг дуза чедирер талазы-биле тускай хемчегларни алган.

Эрткен өөредилге чылында 30 политшколаларга 724 дыңнакчы, оларның иштинден 537 коммунист хаара туттунган турган. Экономиктиг өөредилгениң системазының аңгыаңгы курстарынга 1081 дыңнакчы, оон иштинде коммунистиг күш-ажыл школаларынга 392 малчын өөренген. Нәчаңгаш эрткен өөредилге чылында коммунистерниң 98,9 хуузу өөредилгениң яңзы-бүрү хевирлериниң хаара тутунган турган.

Политиктиг болгаш экономиктиг өөредилгени бедик идей-политиктиг деңнелге организастаар талазы - биле «Дөң-Терезин», «Шекпээр» совхозтарның парткомнары, «Суггат» каттыжыышкыл, Кызыл-Мажалыктың № 1, 2 школаларының ажылды чогуур деңнелге тургускан, «Шекпээр» совхозтуң Биче-Тей салбырында К. Б. Кинсанның, «Барлык» совхозтуң Бижиктиг-Хая салбырында Д. Н-С. Сааның, туберклёзка удур эмнелгеде Н. Г. Будаңнеэтиң удурткаңы политшколаларның кичээлдери солуу, утка-шынары бедик деңнелге эртип келген.

Политөөредилгени эки организастарынга пропагандистерниң шынар составын экижиткени улуг идигин берген. Районуң бүгү пропагандистериниң 91 хуузу коммунистер болгаш 73 хуузу дээди эртеминг. Пропагандистерге улуг дузаны партия райкомунуң политиктиг чырыдыышкын кабинединден көргүзүп келген. Кабинет методиктиг сүмелерни ажылдан кылып турган болгаш чыл дургузунда дөрт пропагандистиң аргадуржулгазын пептереткен.

Эрткен өөредилге чылында № 741 КМК, Кызыл-Мажалыктың Сельхозтехника каттыжыышкыны, ыяш ажылагыйы, «Шекпээр» совхозтуң Аяңгаты салбыры дээш ышкаш коллективтерге политиктиг болгаш экономиктиг өөредилгени эрең гей байдалга организастаан. Оон улазындан кичээлдериниң хей кезии шынар чок ёртиин, дыңнакчылар эвээш олуржуп, бот-идепкей чогум көргүзүп келген. Бо өөредилге чылында ол четпестерни каттастыр дээш немелде хемчегларни алдынган.

Чаа өөредилге чылы-биле холбаштыр киллис политиколаларның четчелээшкинин шынарлыг чорударынче, пропагандист кадрларны шилип алырынче улуг кичээнгейни угландырган. Бо чылын бүгү совет кижилер ССРЭ-ниң 60 чыл оюн демдеглеп эттирер. Нәчаңгаш чаа өөредилге чылы «Хоостуг республикаларның бузулбас эвилели» деп тема-биле эгелээр.

Партияның XXVI съездизи аныяк коммунистерни өөредир, оларны кижизидер ажылче улуг кичээнгейни салырын негеп турар. Аңаа дүүштүр партия райкомунуң чанында тургустугаан аныяк коммунистер школазынга 99 коммунист өөренир. Марксизм-ленинизмниң үндезинерин өөренир. школада 301 дыңнакчы, олардан 245 коммунист бар.

СЭКП ТК-ның май (1982 чыл) Пленумунга хүлээн алган Аңгы-чем программазын «Шекпээр» совхозтуң төп салбырының, Аяңгатының, «Барлык» совхозтуң төвүүн, Аксы-Барлык, Бижиктиг-Хая, Хөнделең салбырларының, «Дөң - Терезин», «Хемчик» совхозтарның коммунистери өөренир. Районуң улус өөредилге килдизинге болгаш школаларга «СЭКП-ниң XXVI съездизиниң шиитпирлериниң дүүштүр олуп орар салгалды кижизидериниң айтырыглары» деп курсту өөренирлер. Нәнтизи-биле эртеминг коммунизмниң 13 школаларынга 187 дыңнакчы өөренир, коммунистерниң саны 156 кижи. Оон аңгыда партия ажылагый активинин школазынга, СЭКП обкомунуң марксизм-ленинизм университединге база элээп хей коммунистер хаара туттунар.

Н. АМЫРДА.

СЭКП Барыын-Хемчик райкомунуң пропаганда болган агитация килдизиниң эргелекчизиниң оралакчызы.

ТОДАРГАЙ УГЛАНЫЫШКЫН-БИЛЕ

«Искра» совхозтуң Чодар болгаш Чаңгыс-Хадың хойжу бригадаларының 16 коммунистери чаңгыс партия эге организациязының учёдунда бактаган. Ол организация ажылын план ёзугаар чорудуп, ону бригадаларның мурнунда соруглалар-биле сырый холбап, партияның болгаш чазактың шиитпирлерин күүседиринче угландырыш турарын эге организацияның отчёт-соңгулдалыг хуралынга коммунистер демдеглээн.

Эге организацияның отчёттуг үеде чоруткан ажылын анализтеп турда, ында организастыг, политмассалыг ажыл тодаргай угланыышкынныг чоруп, элээн экижээнин коммунистер чижектер-биле көргүскен. Ылаңгыя планнар болгаш социалистиг хүлээлгелер күүседиринде, партия хуралдарының болгаш үстүкү органнарның шиитпирлерин күүседиринче шынгыы кичээнгей салын келген. Партия хуралдарын Устав ёзугаар эрттирип, аңаа бригадирлерниң, малчыннарның харысалгазын бедидер, партийжи даалгаларны күүседип, планныг онаалдаларны болгаш социалистиг хүлээлгелерни күүседип турарының дугайында отчёттарны дыңнап турар.

Партия организациязының чоруткан ажылының түңнелинде эрткен кыжын мал кыштаглаашкынын хүр эрткен. Төрүүр 5256 хойдан 5203 хураган алдынган. Малдың өлүп хоравар чоруу мурнуку чылдардан кызырылган. Бо ажылга коммунистерниң мурнакчы авангардчы роль бедээн: Чижээ, коммунист хойжулар Сенден Ондар, Кошкар-оол Күжүгет олар төрүүр чүс хойдан 100—110 хураганны камгалап алган. Кайы-даа бригадаларның хойжу коммунистери аныякарның сагыш човангыр дагдыныкчылары болбушаан, мал ажылынче аныяктарны хаара тудар талазы-биле ажылга идепкейлиг киржип турар. Оон түңнелинде бо ажылга мергежээн аныяктар эвээш эвес. Чижээ, комсомолчу Валерий Ховалыг төрүүр чүс хойдан 120 хураганны менди ап, бригадаларда хойжулар ортузунда социалистиг чарышка тиилекчи болган.

Эге организацияның коммунистери отчёт-соңгулдалыг хуралга шиитпирлезе чогуур айтырыгларже кол кичээнгейни салып, келир кышты организастыг эрттирер талазы-биле соруглаларны дугурушкан. Чамдык кодаңнарда хойнуң тастаар, маагылаар аарыы когуи үзе үзуткаттынмайн турар. Чамдык совхозтардан ажыл-агыйже чоруткан хураганнар чүгүлүмаан келип доруктар бар.

Хой чуулдазын чедир организаставайн турарындан хойнуң дүгү дүжер чорук эвээш эвес. Харыысалга чогудан чамдык малчыннар малды чидирип турар. Чижээ, Мамый-оол Сат, Биче-оол Монгуш 30—33, Доржу Ондар 32 хойну чидирген. Бүгү хойнуң баш санының 4,5 хуузу хорап турар.

Ол ышкаш кыштаглар септелгезинде четпестерни дарый чайладырын коммунистер шиитпирлээн. Дыка хей кажаалар эргижирээн. Бо чылын чүгле чаңгыс чаа кажаа ажыглалга киргеп: Малчыннарның амыдырадының байдалын экижидер талазы-биле шиитпирлезе чогуур айтырыглар хей. Ылаңгыя кидис болган брезент чогудан хей малчыннарның чурттап орар өгелерин эргижирээн. Кыштагларда чылыг кажааларның, чуртталга бажыңнарының печкалары буступ үрелип калгылаан, ону дарый чаартыры негеттинип турар.

Малчыннарның зооветөөредилгезинде үзүктелиишкинивер болуп турганын, комсомол, профэвилел хуралдары эвээш эртип, аң телентигларни СЭКП кежигүнүге киирип алыр талазы-биле ажылды партия организациязы чогуур деңнелге чорутпаанын коммунистер отчёт-соңгулдалыг хуралга шынгыы шүгүмчүлээн.

Оон ыңай малчыннарны эргежок чугула барааннар-биле хандырын турарында четпестер барын коммунистер Александра Монгуш, Довук Ооржак, Кошкар-оол Күжүгет, Алдын-оол Ооржак олар саналынга чугаалаан.

Бригадаларның коммунистери чедип алган чедиишкинерин быжыглавышаан, оон бирги беш чылдың ийнги чылын чедиишкиннинг доозарынга долу бүзүрелдиг ажылдап турар.

К. МОНГУШ.

Чөөн-Хемчик район.

ЧЕДИИШКИННЕРГЕ ДОКТААВАЙН

«Тыва кобальт» комбинатта ажылчыннарның экономиктиг өөредилгезин болгаш кижизидилгезин улам экижидер дээш партия комитеди, комбинаттың дирекциязы хой-иинти организациялары-биле бир демнег ажылдап турар. 1981—1982 өөредилге чылының түңнелин партком болгаш дирекция үндүрген.

Эрткен өөредилге чылында экономиктиг өөредилгеге чүгле ажылчыннардан бээш тос чүс ажыг кижи өөренген. Бедик деңнелге тургустунган өөредилге, кижизидилге ажылы бүдүрүлгенин мурнакчы дургузулгазын пептередиринге идигий берген. Чогаадыкчы болгаш чаартыкчы саналдар дээш цехтер аразының социалистиг чарышмага эки түңнелди автоматиканың болгаш контрольдуң төп лабораториязы көргүзүп, ажылдап турар чүс кижиге онаалтыр тос хире чаартыкчы сапалды кииргеп, оон оң ийнии пептереткен болгаш 18,7 муң рубльдиң камналгазын чедип алган. Лабораториада «Ажылагый механизмни сайзырангайжыдары» деп теоретиктиг семинарны А. Г. Сазанович удуртуп турар.

Экономиктиг өөредилгениң системазынга идей-кижизидилгелиг болгаш ажыл-агыйжы чорудулгаларны үре-түнелдиг холбаштырып турарларга гидрометаллургия пеги, төп лаборатория, чуртталга-коммунал киллизи, даг камгалалының отряды, «Таёжный» универмаг, № 1, 2 ортумак школалар хамаарыжыр. Ол коллективтерге партияның болгаш чазактың чугула доктаал, шиитпирлерин, СЭКП-ниң марксизм-ленинчи теориязын, партияның иштики, дашты болгаш экономиктиг политиказын, эш Л. И. Брежневтиң база оске-даа удуртукчуларның ажылдарын, В. И. Ленинниң чогаалдарын ханы өөренип турган.

Онаашкан ажылынга харыысалгалыг, эрес-кежээ пропагандистер комбинатта хей: комбинаттың директору Ю. И. Колетников, инженер-техниктиг специалистер М. И. Лазарев, Н. И. Колесников, А. Г. Сазанович, М. И. Климащенко, № 2 ортумак школаның директору М. С. Енушкевич болгаш оон-даа оске пропагандистер бар.

Пропагандистерниң методиктиг мергежилин бедидер дээш комбинаттың парткому доктаамал сагыш салып турар. Өөредилге чылының дургузунда пропагандистериниң семинарын алды удаа эрттирген. Н. А. Бутеренконуң чанында тургустунган аныяк коммунистер школазынга 99 коммунист өөренир. Марксизм-ленинизмниң үндезинерин өөренир. школада 301 дыңнакчы, олардан 245 коммунист бар.

СЭКП ТК-ның май (1982 чыл) Пленумунга хүлээн алган Аңгы-чем программазын «Шекпээр» совхозтуң төп салбырының, Аяңгатының, «Барлык» совхозтуң төвүүн, Аксы-Барлык, Бижиктиг-Хая, Хөнделең салбырларының, «Дөң - Терезин», «Хемчик» совхозтарның коммунистери өөренир. Районуң улус өөредилге килдизинге болгаш школаларга «СЭКП-ниң XXVI съездизиниң шиитпирлериниң дүүштүр олуп орар салгалды кижизидериниң айтырыглары» деп курсту өөренирлер. Нәнтизи-биле эртеминг коммунизмниң 13 школаларынга 187 дыңнакчы өөренир, коммунистерниң саны 156 кижи. Оон аңгыда партия ажылагый активинин школазынга, СЭКП обкомунуң марксизм-ленинизм университединге база элээп хей коммунистер хаара туттунар.

Н. АМЫРДА.

СЭКП Барыын-Хемчик райкомунуң пропаганда болган агитация килдизиниң эргелекчизиниң оралакчызы.

Республиканың онкология диспансериниң кол эмчизи Борис Алексеевич Яковлев 15 чыл дургузунда пропагандистеп келген. Коммунист, дуржулгалыг пропагандист дыңнакчыларга хаңы билиглерни бээр дээш кичээлдерге үргүлчү хынамчалыг белеткенир, оон уламындан олар идей-теоретиктиг бедик деңнелге эртер. Бо өөредилге чылында ол эртемниг коммунизм школазынга пропагандистээр. Дуржулгалыг пропагандисти СЭКП ТК-ның бадылааны стол медалы-биле чоокта чаа шаңнаан.

ЧУРУКТА: пропагандист Б. А. Яковлев.

Ю. КОСАРЬКОВТУҢ фотозу.

ТҮҢНЕЛ ҮНДҮРГЕШ...

СЭКП-ниң XXVI съездизиниң шиитпирлерин, партия Төп Комитединиң «СЭКП-ниң XXVI съездизиниң шиитпирлеринге дүүштүр партия өөредилгезин улам ыңай сайырангайжыдар дугайында» доктаалын удуртулга болдургаш, партия райкому, парткомнар болгаш партия эге организациялары эрткен өөредилге чылында кол кичээнгейни политиктиг болгаш экономиктиг өөредилгениң түңнелдеринче, бедик утка-шынарынче угландырган.

1981—82 өөредилге чылында партия өөредилгезиниң 12 школаларынга өөренген 334 кижиниң 306-зы коммунистер, а экономиктиг өөредилге системазынга турган 735 дыңнакчының 49-зу коммунистер. Өөредилгениң бүгү хевирлеринге өөренгеннериниң 91,4 хуузу СЭКП кежигүнү. 37 пропагандистиң чедени коммунистер болгаш кежигүнге кандидаттар.

Партия райкомунуң бюроларынга политиктиг болгаш экономиктиг өөредилгениң чоруп турар байдалдарының дугайын дыңнаап, чугаалажып турган.

СЭКП райкомунуң чанында партия, ажыл-агый активиниң школазынга эртип турган кичээлдер организастыгының болгаш шынарының талазы-биле үлегерлиг болуп келген. «Чаа орук» совхозта (партком секретары Б. К. Бумбажай), район эмнелгезиндо (партия организациязының секретары Б. И. Эренчина), райпо (партия организациязының секретары А. О. Сбян), Кызыл сылдыс сес чыл школазында (директору С-М. Ч. Сагаачы) политиктиг болган экономиктиг өөредилге школалары эрткен чылын багай эвес түңнелдерни чедип алган.

Пропагандист кадрларны шилип алырынче, оларның билиг-мергежилин доктаамал бедидеринче кичээнгей салдыныш келген. Районга пропагандистер семинарын үш удаа организастаан. Пропагандист деп бедик хүлээлгезин хей чылдарда ак сеткидиг күүседип келген дуржулгалыг эштер районда эвээш эвес. В. Б. Кунгаа, О. К. Дамдын, М. Д. Бижек, И. Г. Оюн, Я. Х. Соян-оол, С-М. К. Соян болгаш өскелер-даа республика, район масштабтыг семинарлардан чыда калбайн, билиин доктаамал бедидип турган кичээлдерни идей-теоретиктиг бедик деңнелге эртирип турган.

Политиктиг болгаш экономиктиг өөредилгеге чамдык четпестер тургулаан. Өөредилгениң шынары үениң негелдезинге дүүшпес, кичээл үстүр таварылгалар эвээш эвес болгулаан. Сентелге-тудуг участогунга, № 5 КМК-га, чуртталга-коммунал, ажылагый эргелелинге кичээлдер болганчок-ла үстүп турган. Чамдык совхозтарга экономиктиг өөредилгеге пропагандистер чедишпес-даа болуп турган.

Өөредилге чылында партия чырыдыышкынынга 340, партийжи пропагандаңың массалыг хевирлеринге 375, экономиктиг өөредилгеге 301, коммунистиг күш-ажыл школаларынга 440 кижи өөренир.

Д. ДАМБА-ХҮҮРАК,

СЭКП Эрзин райкомунуң инструктору.

СЭКП ОБКОМУНУҢ МАРКСИЗМ-ЛЕНИНИЗМ УНИВЕРСИТЕДИНИҢ ДЫҢНАКЧЫЛАРЫНЫҢ КИЧЭЭНГЕЙИНГЕ

Марксизм-ленинизм университединиң кежээки салбырынга бирги куретүп дыңнакчыларының кичээли бо чылдың октябрь 4-те 18 шакта Политиктиг чырыдыышкын бажыңынга болур.

ТООРУКТАН СИЛОС

1982-83 чылдарда мал кыштаглаашкынын организастыг эрттирер дээш Бай-Тайга районда «Бай-Тал» совхозтуң ажыл-ишчилери ниитиниң малынга чем белетээр планын 110 хуу күүсетккеннер. Совхозтуң сенаж салыр планы база күүсеттинген.

Ажыл-агый эрткен чазын 138 гага тооруг тараан. Оон 650 тонна погаан массаны силостаан. Тарымал тооруг ажаалдазынга О. Салчак, Ч. Орлан, Т. Чечек-оол болгаш трактористер Б. Кундус-оол, Л. Мандараа олар эки ажылдаап шаңнатканнар.

К. ХЕРТЕК.

ОМАК-ЭРЕС ХАЛДЫП ЧОРУ

Чайгы үеде Успа-Хөлдүң шынаазынга сиген белеткеп турда, оон-биле ужураштым. Ол болза, Тес-Хем районда «О. Шынаа» совхозтуң мурнакчы хойжузу Шулуу Бады-Байырович Тумат-тыр. Ол 1964 чылдан 1973 чылга чедир Өвүр районнуң «Торгалыг» совхозунга өшкү малдап турган. Барык сес чыл иштинде төрүүр чүс өшкүден 95-тен эвээш апай ап көрбээн. Карак кызыл күш-ажылы дээш совхоз дирекциязындан чыл саныңда шаңнал-макталды аңдаа келген.

1973 чылда «О. Шынаа» совхоз тургустуна бээрге, «Торгалыг» совхозта Ак-Чыраанның малчыннарын олче шилчиткен. Нәчаңгаш оон бээр төрүүр хой хүлээп алгаш малдан эгелээн.

1981—1982 чылдарның кыжы берге-даа болза, төрүүр чүс хойдан 110 хураганны менди камгалап алгаш, Шулуу Тумат совхозтуң малчыннарының чарыжыгга бирги черни ээлээн. База ол ышкаш дүк планын ажыр күүсеткен; бир хойдан-на 2,4 килограмм дүктү кыргып алган. Бо чылын өг-бүле звенозу келир кышка малынга 14 тонна сигенни белеткеп, кыштагда бүрүнү-биле дүүрген.

Малчын-даа, ажылчын-даа кижээ күш-ажылга ынак чорук пегеттинер. Чамдык малчын эштер кадарган малынче шоолуг кичээнгей салбас, одар-белчиирин солуп, көжеряден шүүтсүпер таварылгалар бар. Оон уржуундан мал арган болур, кыжын чудаар, ара салыр, мал төлү четче алдынмас, харын-даа өлүп хораар чорук оон үнер. А Шулуу Тумат малынче кичээнгейни доктаамал салып чоруур.

СЭКП Тес-Хем райкомунуң болгаш райүүскомнуң хүндүлел бижиктери-биле каш удаа шаңнатнан. Мурнакчы кежээ малчын 1982 чылда бодунуң чаңгыс чер чурттугларын, оң мурнакчы өөрү-биле Москвада УАЧД-ге чораан келген. Хойжу бо хүннерде күзээ Кадааты деп черде кээп хонупкан, ында хөөп күсүү одарда кадарып, омак-эрес халдып чоруур.

Д. НАЙГЫН-ООЛ.

СТАНЦИЯ ДОКТААМАЛ АЖЫЛДАП ТУРАР

Эрткен чайын Саглы суурдан редакцияга чагаа келген. Суурнуң электри станциязының үрелгениниден кежээлээрде нарацылап, чурттакчы чоннуң кежээки үелерде ажылдаарынга шаптыктан турарын автор плереткен.

Улус депутатгарының Өвүр район Советиниң күүскомунуң даргазының ораланчызы Ч. Шулуу-Маадырның харыылааны болза: чайгы үеде суурнуң электри станциязының ажылдавайн турганы шын. ЖЭС-60 марналыг насостуң ажылдаарын өйледирибиле чагыг кинрерге. Чадаанаңың «Сельхозтехника» каттыжыышкыны саадаткан.

Суурнуң электри станциязы амгы үеде доктаамал ажылдап турар.

Омск портунда чүүк сөөртүлгези хонуктуң бүгү дургузунда үргүлчүлеп турар. Чүгле август айның дургузунда безин 16 муң тонна хоолайларны Соңгу чүүче чүдүрүп чорутканнар.

ЧУРУКТА: чүдүреринге белеткеп каан хоолайлар. СЭТА-ның фотохрониказы.

ЧУРТТАЛГА ФОНДУЗУНУҢ ЭДИЛЕЛИН ЭКИЖИДЕР

(Улус депутаттарының Кызыл хоорай Советиниң ийиги сессиязындан)

Хоорайда чурттелга фондузу. Ооң эдилели, камгалалы кандыгыл? Социалистиг ниити чурттелганың дүрүмнерин чурттакчылар кайы хире сагыш, хоорайының чаагайжыдылгазынга оларның киржилгези кайы хирел? Чурттелга фондузунуң эдилелин, ооң камгалалын улам экижидер талазы-биле чүү кылза чогуруул? Чурттакчы кижи бүрүзүнге хамааржыр бо чугула айтырыгларны улус депутаттарының Кызыл хоорай Советиниң сессиязынга чугаалашкан.

«Хоорайда чурттелга фондузунуң кадагалал байдалыныц болгаш оны улам экижидер хемчеглер дугайында» илеткелди хоорай Советиниң күүсконунуң даргазының оралакчызы депутат **В. И. Оспнов** кылган.

Илеткелчи болгаш ук айтырыг талазы-биле санал берген депутаттар чурттелга фондузунуң кадагалалында эки чүүлдерни, кылдыныл турар ажылдарны, ында чамдык бар четпестерни чөптүү-биле илереткеннер.

СЭКП-ниң XXVI съездизиниң ажылчы чоннарыңң чурттелга байдалдарын экижидер, чурттелга фондузунуң кадагалалын хандырар талазы-биле шиитпирлерни күүсетпишаан, улус депутаттарының хоорай Советиниң сөөлгү чылдарда эвээш эвес ажылдарны кылып чорутканын сессия демдеглээн. Чурттелга фондузу доктаамал өөүн турар, коммунал ачы-дузазы, төп чылдылга, соок болгаш изиг суг-биле, каналиэация болгаш газ-биле хандырылгазы экижээн. Хоорай Советиниң-даа, хоорайның үлетпүр бүдүрүлгелериниң болгаш организациялардың-даа чурттелга фондузунуң агар база капитал септелгезин чорудар талазы-биле ажылдарының хемчээли улгатканын. Бажыңнар чанының девискээрлерин чаагайжыдарынче кичээнгей улгаткан, чурттелга фондузунуң, кадагалалының болгаш эвилелиниң айтырыгларынче бажыңнар комитеттери чурттакчы чонну идепкейлии-биле хаара тудуп турар. Ооң түңнелинде чурттелга фондузун социалистиг өзу-биле каректап, кадагалап, эдилеп көөр хамаарылга чурттакчыларның талазындан көскүзү-биле илереп турар. Үлегерлиг кварталдарны, микрорайоннарны, бажыңнарны эскерип, ооң үлегер-дүржүлгазы база ап болур.

Чурттелга фондузун ажыглалга кирип, ону кадагалап, агар болгаш капитал септелгезин чорудуп турарында четпестерни, чедир көрбейн барган чүүлдерниң бары шыңгызы-биле илереттинген. Бүдүрүлге-ажыгладдың № 1 чурттелга участогунуң чурттелга фондузу техниктиг байдал талазы-биле эң-не куду деңнелде. Чурттелга-коммунал ажыл-агыл эргелелиниң бүдүрүлгелери-даа, ведомстволар-даа бажыңнар септелгезин план-сагындырыг ёзугаар чорударының тодаргай системазын иептеретпейн келген. Сентелгенги буу-хаа, баш удур сагындырыг чокка чорудун турарынган сентелгениң шынары куду болур, ажыглалга кирер хуусаазы узамдыгар чоруктар бар. Капитал септелге база куду деңнелде. Хоорайның септелге-тудуг участогу чурттелга фондузун септэгр талазы-биле планын бо чылдың сес айларында түгле, 22 хуу күүсеткен, септелгеге ажылаан акша-хөреңги чылдынга долузу-биле шиңгээттинмес, септелге ажылдарын кылырының хуусаалары үргүлчү үстүр. Хоорайның септелге-тудуг участогунуң, бүдүрүлге-ажыглал чурттелга трезининң болгаш ведомстволарның талазындан чурттелга бажыңнарын септээр талазы-биле ажылдарының шынары доктаамал куду деңнелге чорун келген. Чурттелга фондузунуң капитал болгаш профилактиктиг септелгезинге үндүрер акша-хөреңгини социал-экономиктиг хөгжүлдениң чыл планнарынга хөй-хөй ведомстволар кирибейн турар. Ооң түңнелинде чурттелга фондузун, кадагалалының болгаш эвилелиниң айтырыгларынче бажыңнар комитеттери чурттакчы чонну идепкейлии-биле хаара тудуп турар. Ооң түңнелинде чурттелга фондузун социалистиг өзу-биле каректап, кадагалап, эдилеп көөр хамаарылга чурттакчыларның талазындан көскүзү-биле илереп турар. Үлегерлиг кварталдарны, микрорайоннарны, бажыңнарны эскерип, ооң үлегер-дүржүлгазы база ап болур.

Чурттелга фондузун ажыглалга кирип, ону кадагалап, агар болгаш капитал септелгезин чорудуп турарында четпестерни, чедир көрбейн барган чүүлдерниң бары шыңгызы-биле илереттинген. Бүдүрүлге-ажыгладдың № 1 чурттелга участогунуң чурттелга фондузу техниктиг байдал талазы-биле эң-не куду деңнелде. Чурттелга-коммунал ажыл-агыл эргелелиниң бүдүрүлгелери-даа, ведомстволар-даа бажыңнар септелгезин план-сагындырыг ёзугаар чорударының тодаргай системазын иептеретпейн келген. Сентелгенги буу-хаа, баш удур сагындырыг чокка чорудун турарынган сентелгениң шынары куду болур, ажыглалга кирер хуусаазы узамдыгар чоруктар бар. Капитал септелге база куду деңнелде. Хоорайның септелге-тудуг участогу чурттелга фондузун септэгр талазы-биле планын бо чылдың сес айларында түгле, 22 хуу күүсеткен, септелгеге ажылаан акша-хөреңги чылдынга долузу-биле шиңгээттинмес, септелге ажылдарын кылырының хуусаалары үргүлчү үстүр. Хоорайның септелге-тудуг участогунуң, бүдүрүлге-ажыглал чурттелга трезининң болгаш ведомстволарның талазындан чурттелга бажыңнарын септээр талазы-биле ажылдарының шынары доктаамал куду деңнелге чорун келген. Чурттелга фондузунуң капитал болгаш профилактиктиг септелгезинге үндүрер акша-хөреңгини социал-экономиктиг хөгжүлдениң чыл планнарынга хөй-хөй ведомстволар кирибейн турар. Ооң түңнелинде чурттелга фондузун, кадагалалының болгаш эвилелиниң айтырыгларынче бажыңнар комитеттери чурттакчы чонну идепкейлии-биле хаара тудуп турар. Ооң түңнелинде чурттелга фондузун социалистиг өзу-биле каректап, кадагалап, эдилеп көөр хамаарылга чурттакчыларның талазындан көскүзү-биле илереп турар. Үлегерлиг кварталдарны, микрорайоннарны, бажыңнарны эскерип, ооң үлегер-дүржүлгазы база ап болур.

Чурттелга фондузун ажыглалга кирип, ону кадагалап, агар болгаш капитал септелгезин чорудуп турарында четпестерни, чедир көрбейн барган чүүлдерниң бары шыңгызы-биле илереттинген. Бүдүрүлге-ажыгладдың № 1 чурттелга участогунуң чурттелга фондузу техниктиг байдал талазы-биле эң-не куду деңнелде. Чурттелга-коммунал ажыл-агыл эргелелиниң бүдүрүлгелери-даа, ведомстволар-даа бажыңнар септелгезин план-сагындырыг ёзугаар чорударының тодаргай системазын иептеретпейн келген. Сентелгенги буу-хаа, баш удур сагындырыг чокка чорудун турарынган сентелгениң шынары куду болур, ажыглалга кирер хуусаазы узамдыгар чоруктар бар. Капитал септелге база куду деңнелде. Хоорайның септелге-тудуг участогу чурттелга фондузун септэгр талазы-биле планын бо чылдың сес айларында түгле, 22 хуу күүсеткен, септелгеге ажылаан акша-хөреңги чылдынга долузу-биле шиңгээттинмес, септелге ажылдарын кылырының хуусаалары үргүлчү үстүр. Хоорайның септелгет

Бөгүн—Делегейниң музыка хүнү

УТТУНДУРГАН АЯЛГАЛАР ЧАҢГЫЛАНГАН...

МОСКВА. Орус музыка культуразының тураскаалдарын пропагандалаар бажыңның (шагда аңаа Знаменский дуганы турган) улуг эвес залында эрги орус музыка күүседикчилери— ниити ыр коллективтери, ыраажылар болган камерлиг оркестрлер бо-ла ойнаар.

Мырӊай уттундурган музыканы катап «дириизин» турары онзагай. Виктор Корначёвтуң удуртканы Владимир областыг филармониязының камерлиг ансамбль концертинге шак ындыг күүседелдер болуп турар.

— Орус инструменталдыг болган опера музыказы Глинка үезинге чедир хөгжөөн турган дээр чугаа черле шын эвес деп, В. И. Корначёв чугаалаар. — Орус музыка культуразы каш чүс чылдарда хөгжүп келген. Орус композиторлар инструменталдыг солуп шилерни, операларны тургузуп, национал ыры уран түүлүүн аялга байлакшылын элбээ-биле ажыглаан. Оон дугайын чүге эвээш специалистер билир турган. Уттундурган музыканы чонга катап эгидер соруглары Гнесиных аттыг музыка-педагогика институдунуң база Москва консерваториязының доозукчулары алды чыл бурунгаар боттарының мурнунга салганнар.

Чогаалдарның партитуралары тыварынга үр хуусаа негеттинген. Москва консерваториязының библиографтыг ховар түүлдер салбырынга, ССРЭ-ниң Улуг театрының библиотеказынга олар хөй үе-шактарны эртиргеннер.

Энтузиаст бүрүзү үре-түнелдиг ажылдаанының түнелинде катап тургустунган музыкадан 20 программаны тургускан. Россияның музыка амыдыралының элээн каш вектерин хаара тудуп турар бүдүн панорама—бир ынзы музыка энциклопедиязы тургустунган.

ЧҮРУКТАРДА: Владимир филармониязының камерлиг ансамбліниң кол күүседикчизи Александр Белагуров; Москваның күрүне консерваториязының библиотеказының башкылакчызы Ирина Ивановна Ковар дээш музыка чогаалдары.

СЭТА-ның фотохрониказы.

И. ЗОТИНИҢ фотолары.

СПОРТ • СПОРТ • СПОРТ

СПОРТЧУ БОЛБАЗА-ДАА...

Чоокку чылдарда Чербиде школа-интернатка күш-дамыр кижизидилгези чаныс дециелге чоруп келген. Ол чугула кичээлди башкылаар тускай мергежилдиг кижи чогундан, ол ышкаш ыдыг специалист келзе-даа, орта ажылдавайн каапгар болуп келген. Урутларны мага-боду кадык-шыырак, спортка хандыкпылдыг болдурары — ол дээрге чурум-сагылгага чаңчыктырары, коммунистиг кижизидилгениң чарылбас кезээ. Оны барымдаалаан школа дирекциязы бо чылын дуржулгалыг дээш эртеминг башкыны чалап алган.

Баштайгы хүннерден эгелээш чаа келген башкы бодунуң эртеминге бердингенин көргүзүп эгелээн. Оон бир чижээ — чоокта чаа болуп эрткен чадаг чарыш хүнүн бистиң школага күш-культурну баймырлал кылдыр эрттиргени болур.

Ол баймырлал массалыг болган. Аңаа башкылар, ажылчыннардан эгелээш, бүгү класстарның көренйкчилери киришкеннер. Чарыштарның киржикчилериниң ниити саны 240 ашкан.

Маргылдааларны күш-культура башкызы баш удур ыяк белетткээн, класс бүрүзүнден харыылаар кижилерни эки организастаан. Суворов Ойдупович аңаа чедир каш хонук бурунгаар-ла башкылар чөвүлел хуралынга бодунуң тодаргай планын танышгырган, класс удуртукчуларының түс-түзүнде хүлээлгэлиг тайылбырлап берип, идепкейлиг киржиринче кыйгырганы халас барбаан. С. О. Монгуш өөреникчилерге сентябрь 12-ниң дугайында катап-катап сагындырарындан ацгыда делгереңгей чарлалдарны аскылаан.

Ам чогум ол хүниң түнелдериниң дугайын көрүгээли. Байырлалдың киржикчилериниң парады болган соонда ниити чарыш чедиишкиниг эрткен. Аңаа Женя Павлов, Алдынай Кара-Сал, Сылдыс Монгуш, Саша Бикасов, Люба Бегова, Наташа Павлова, Май-оол Монгуш, Лена Кузовлева болгаш оолдаа өскелер тиилекчилер болуп үнгеннер. 1000 метрге элээди оолдарның чарыжында Артур Ондар, Радик Сульзумей олар тиилээннер. Ажылчыннарның, башкыларының түңнелдери онза түүлдү көргүспезе-даа, өскелерге үлегерчижек болган.

Маңаа күш-культура болган спорт киржизидилгеге онза ужур-дузалыг болуп турарын бадыткап, бо баштайгы базымнардан-на бистиң школавыста бодунуң херээн ыяк билир, аңаа бердинген башкы келгенинге коллектив өөрөөн. Кижи бүрүзү спортчу болуру албан эвес, а күш-культурага хандыкпылдыг болуру ажыктыр.

О. НАМЧЫЛАК.

Көдээниң культура айтырыглары

АЛЫС КЕДИЗИН БОДААР БОЛЗА

Сарыг-Септиң уругларның музыка школазы республикада баштайгы организастаттынган школаларның бирээзи. Эстетиктиг кижизидилге айтырыгларын мында шиитпирлеп турары багай эвес. Школаны доозуп үнүп турарларның саны өске школаларга бодаарга хөй. Чон ортузунга музыка культуразын пропагандалаар ажылче сагыш салдынган. Чыл саныңда Кызылга организастап эрттирип турар конкуретарга кирижилге эки. Ниити билиг школалары-биле харылзааны тургускан.

Көдээниң культура айтырыгларын шиитпирлээринге, уругларның мөзү-шынар болгаш эстетиктиг кижизидилгезинге хамаарыштыр чамдык чугула түүлдериниң дугайында Сарыг-Септиң музыка школазының директору А. Т. Балчугов-биле «Шыныңң» корреспондентизи Б. Дирчин беседалажып чугаалашкан. Ук беседаны мооң адааңда парлаап.

— Эстетиктиг эге өөредилге болган кижизидилге школаларының башкыларының бо чылын болган август конференциязынга уран түүл болган музыка школаларының шиитпирлээри эң чугула болуп турар айтырыглар дугайында шыңгыы чугааны чоруткан болгай. Аңаа хамаарыштыр силерниң бодалыңар кандыгыл, Александр Тимофеевич?

— Ийе, кончуг чугула айтырыглар дугайында улуг чугааны чоруткан бис. Ук айтырыгларны шиитпирлээри дээрге-ле аныяк-оскенни уран түүлге хандыкпыдары, чараш үүлге өөредири, оларны угаан-бодал байлакшылы-биле чепсеглээри болур-дур. Бистиң школа өөреникчилер хүлээп алыр планын күүседип турар. Күзел-түңнүдүглерни чалап турар бис. Оныагай салым-чаяанныглар ындыг-ла хөй эвес болгулаар. А школаларда профугланыышкын ажылы база-ла чогуур деңнелде эвес болдур ийин.

Бистиң школаның материалдыг баазазы хире-чергезинбиле чүгээр деп болур. Каш удаа немелде тудугларны тудуп келгенивистиң ачызында бааза экижээн. Ам-даа немей туттунар бис. Аргалыг-ла болза хары угда, чаңгыс аай аксына-хөреңгини үндүрүп турган, тудуг-суур айтырыын шиитпирлээр болза эки болур ийик...

— Идейлиг база мөзү-шынар болгаш эстетиктиг кижизидилгениң айтырыгларын болур-чогуурду-биле канчаар шиитпирлезе эки болурул, чугаалап көрүңерем, Александр Тимофеевич?

— Ниити билиг-даа, музыка-даа школаларында өөредилге-кижизидилге ажылы үстүнде сорулгаларны шиитпирлээринче углавган дээрэн маргыш чок. Ынчалза-даа уругларның музыка школаларында өөреникчилер саны эвээш, харын чамдыкта план күүсеттинмейн баар таварылгалар чамдык школаларда бар-ла болгай. Өске талазында, ниити билиг школаларында (колдуунда дыка хөй школаларда) ыры, музыка кичээлдерниң башкылаашкыны багай тургустунган. Чангыс сеспиле чугаалаарга, ук школаларга ажылдаар специалистер чок азы чедиишпес. Оон уламыдан школачыларның барык хөй кезии уран түүлүге хаара туттунмайн турар-дыр.

Ниити билиг школалары-биле музыка школаларының аразында харылзаазын херек кырында тургузары чугула болуп турар. Бис эрткен чылдан эгелеп Сарыг-Септиң № 1 школазындап бүдүн классты ап алгаш, школавыста өөредип эгелээн бис. Оон эки талазы түдел дээрге шупту уруглар уран түүл талазыбиле билиглерни чедип алыр аргалыг апарганы. Оон аңгыда оларның аразындан салым-чаяанныглар база илереп келир, олар музыка школазының өөреникчилери болурлар. А музыка школазының башкыларының штадынга онза өскерилге болбас. Шак ындыг ажылды чурттуң өске областарында чорудун турар. Ам № 2 школадан база класстарны алыр бодап турар бис. Бодап көрүңер даан. Ниити ырының, хореографияның, чурулганың дээш өске-даа класстарны шак ындыг аргабиле өөредир болза, уран чүүлдүң бүгү талаларында эң хөй уруглар хаара туттунар, ниити билиг школазынга-даа, музыка-даа школазынга катай хаара таарымчалыг эки болур-дур...

— Ниити билиг школазы биле музыка школазы, музыка школазы биле Кызылдың уран чүүл училищези биле республиканың культура албан черлери ышкаш организацияларның аразында харылзааның айтырыглары бисте канчаар шиитпирлеттинип турарыл?

— Ийе, бистиң республиканың байдалынга үстүнде албан, өөредилге черлериниң аразында харылзаазы эң хары, тудуш болур ужурлуг. Ниити билиг школаларынга профугланыышкын ажылын чедиишкиниг чорудар болза, музыка школаларынга салымчаяанныглар хөй-биле өөренип кирер. Музыка школаларының доозукчулары эң хөй болган тудум, олардан училищеже өөредилгезин уламчылап киреглериниң саны база көвүдээр. Кыымдың уран чүүл училищезинге алыышдан күзел-түңнүдүг, хары сонуургалдыглар хөй өөренип кирген тудум, кедээниң культура албан черлеринге мергежилдиг специалистер хөй белеткеттинер апаар.

Совет кедээниң чаартылгаларынга, чонның идей-политиктиг, мөзү-шынар кижизидилгезинге, ниити культура, эстетика талазы-биле өзүлдээнинге кадрларның ролю көпчүг улуг. Ынчангаш ук айтырыларны баш бурунгаар, дем-биле шиитпирлээриниң чугула болуп турары элдадыр.

— Культура айтырыгларында чугула болуп турар өске кандыг түүлдериң дугайын аңаа немей чугаалап болур силер, Александр Тимофеевич?

— Ниити билиг школаларынга ыры, музыка башкылаашкынын музыка школаларының башкылары чорудар дээрге шаптараазынар эвээш эвес. Сан-хөө органнары чепшээрешпейн баар таварылгалар хөй. Херек кырында ниити билиг школаларында ыры, музыка башкылары чедиишпес азы мырыңай чок болуп турары хаая эвес. Бо айтырыгны чогумчалыг шиитпирлээрни чогуур органнар өөрөөнү көөрү чугула.

Музыка школаларының баазазы кошкак, башкыларга өөредилге пособиелери чок. Ук айтырыгны шиитпирлээрии Композиторлар эвилели дээш өске-даа чогуур черлер өөрөөни көрбейн турар. Оон аңгыда дошпулуур, домбра дээш ышкаш хереккелдерни тывары берге. Садыг органнары оны өөрөөни көөр болза чогуур.

Бистиң музыка школаларывыста мергежилдиг кадрлар база чедиишпейн турар. Бо айтырыгны шиитпирлээринге чамдык мындыг айтырыгларны дидиим-биле боттандырар болза, ниити ажыл-херээвиске дузалыг болур ийик. Бисте республиканың школаларынга дээдң эртеминг башкы кадрларны белеткеп турар Кызылда күрүөниң педагогика институду бар болгай. Ында хөй-ниити профессияларының факультеди база ажылдап турар, чогум оон беримчелии кайы хире болуп турарыл!? Институтка музыка-педагогика филиалын ажидыптар чүве болза, бистер шуптувус аңаа өөренир ийик бис. Кадрлар айтырыынга ол кайы хире салдарлыг болурун чугаалаш-даа канчаар. Алыс кедизин бодаар болза, шак ындыг үндезин айтырыгларны өөренип көрүп тургаш, бир ынзы көөрүңүр аргалары черле бар деп бодалдыг мен.

Эмчиниң сүмези

КАПУСТА-АЖЫКТЫГ

«Капуста — кадыкшыл, кажан ол доскаарга турда, айыыл болбас» деп чон мергени-биле чугаалап турар. Ол эрте-бурунгу үеден бөөр улуска биддингир апарган. Көңгүс чаа болгаш дузаан капусталарны кым хөйүү чемге ажыглап турар болдур, ол витаминнер эвээжээнинден качыгдавас, шоолуг ааарыычал эвес боор. Ынчангаш бо чем чоннуң эң-не ыяк болгаш хүндүлүг чемнериниң бирээзи болу берген. Бо эрте-бурунгу погаанын төрелдери эмгежок. Кызыл, өңүг, брюссель, кольраби деп сорттар бар. Оларның кайызы-даа амданыныч болгаш ажыктыышкын талазы-биле кадыкка ажыктыг. Капусталарның сорттарындан борбак ак капуста эң-не пептеренгей. Ында (оон өске-даа сорттарында болгаш хевирлеринде) хөй үнелиг бүдүмелдер турар. Олар бөлүк витаминнер-биле байлак.

B_1, B_2, B_5 B_6, Р, К, Е витаминнер, каротин болгаш витамин С көчүг элбек. Капустада хөстүг аскорбиниг кислота чок, кажан ооң-биле чем кылып турган үеде, хаарган капустаның асборгиниң С витаминче шилчий бээр. Капустаның минералдыг составы янзы-бүрү. Ылаңгыя калий, сера, кальций, фосфор, магний, демир, кобальт, чес, цинк дээш минералдар оңза үнелиг деп санадып турар. Ол ышкаш капустада клетчатка, үнелиг белоктар, үстер, углеводтар, ферменгилер, органиктиг кислоталар, фитонцидтер, пектиннер, дубильдиг болгаш өске-даа бүдүмелдер-биле байлак.

Дузаан каан капуста бодунга чаа ажыктыг шынарны тывыдырар. Ооң клетчатказы үлдүререр болгаш чемге чедимчелиг ажыглаттынар. Капустаны дузаарга С витамин бүрүн камгалаттынар болгаш органиктиг кислотазы көвүдээр, ол өттүг болгаш ижин соогуу ылгалдырын үндүрерине дузалыг. Капуста эмнээр шынарлыг. Эрте-бурунгу шагда улусчу медицина капустаны аарыгны памдадыр болгаш оожургадыр эм кылдыр ажыглап келген. Дузаан капустаның суун тырыктаар улуска ажыглаар. Хүнде ийи стакан ишти ижерин сүмелээр. Капустаның үнелиг шынарын амты медицина ажыглап турар. Капустада У деп үнелиг витамин тывылган. Ынчангаш ол үнелиг витаминниң тывылганын баарымдаалаан, чаа капустаның соогуу ижин-шөйүдү аарыгларынга ажыглаарын сүмелеп турар.

Капустада калий элбек. Ол мага-ботта артык суглуу ылгалдырын үндүрериниге ажыктыг. Ылаңгыя бүүректер болгаш чүрек аарыгларынга, ышкаш үеде ажыглаарын сүмелеп турар. Өңүг капустада хөй кезиниде демир, кобальт, чес бар, а капустаның ак сортунуң погаан бүрүлеринде фолиевая кислота бар. Ону хаяы четпес кижилерге ажыглаарын сүмелеп турар. Капустаны от-даштаалыр болгаш чүс аарыгларын эмнэр диетага киирип ажыглаар. Диета чемге тургаш, дузаан болгаш чаа капусталарын янзы-бүрү погаа болгаш фрукту аймаа-биле кады ажыглаарын утпаза чогуур. Дузаан капустада сүттүг кислота элбек. Ынчангаш чигир аарыг кижилерге база сүмелээр. Бир эвес дустуу эвээжедир дизе, капустаны хайындырган сутта чүгээш, эки-дир сымтудуң каапгар.

Чемнер аразынга капустаны доктаамал тургузунар. Аргалыг-ла болза, хаарган, дузаан болгаш чаа капусталарны хүнүң-даа болза, чиңер. Ылаңгыя кышкы, часкы үеларде витаминнер четпестей берген таварылгада, ону хөйнү ажыглап болзур. Улгадым берген болгаш ортумак пазылыг кижилер капустаны аргалыг-ла болза, хүнүң чигир херек. Орус кулинария капустадан хөй янзы чемнерни кылгаш бараалгадыр. Олардан салаттар, винегреттер, борщтар, мүнвер, ийи дугаар чемнер, голубцылар, соляникалар, пирогилер болгаш өске-даа чемнерни белеткеп турар.

Дузаан болгаш чаа капусталардан белеткээн соктарны эмчиниң сүмезин ёзугаар ижип болур. Хүнде 3-4 катап, бир стаканны 30-60 минуталар соонда, чемненир бетинде ижер. Ол эмзоошкинни 3-4 неделя дургузунда уламчылаар. Кежээ удуурунуң бетинде, чемненген соонда, бир стаканны ижип алыр. Эртеминиң сөөлгү шинчилелии ёзугаар алырга, капустаның ак сортунга бодаарга, кызыл сортунуң соогу чамдык аарыгларны эмизеринге үрөзүнеелдиг. Кадык улус ылаңгыя кышкы, часкы айларда, чаа болгаш дузаан капустаның соогуп эртен аш ижинге бир стаканны ижерге, соокка удур аарыгларның хемчеглерни чорударынга, ажылтыр хоонну эжикиделинге дузалыг.

Г. СУШКО, эмчи.

ЧҮС КАТАП ДЫҢНААР ОРНУНГА...

Кызыл-Мажалык район эмнелгезинче кире дээрге, арыг-силиг. Коску агитациялыг үениң пегелдезин дүүнтүр чаарттыры чаңчыл болу берген. Коридорда фотостенд дерил клан. Ол келген чоннуң кичээнгейин дораан хаара тудар. Ында эмнелгенин хоочун, аныяк мурнакчыларының чуруун шевергин аскап. Оларның аразында физиокабинеттин эмчи сестразы Александра Васильевна Юндина база бар болду. Ол бүгүнү сонуургавышаан, физиокабинетке келдим.

Александра Васильевна чай чок ажылдаан ор. Оон столунуң кырында гинекологтуң, стоматологтуң, педиатрның, невропатологтуң демделел дептерлерин чыскаан каан. Терапевт эмчиниң журналын ол долдурган ор.

— Физиокабинетке эмнедир кижилер хөй-ле тур аз, Васильевна?

— Физиоомнээшкин сөөлгү үеде үре-түнелдиг апарган. Бодуңар кабинеттерни сонуурган көрүңер. Чүс катап дыңнаар орнунга, чаңгыс катап коргени дээрге дижир болгай — дээш, бир кижиниң электри чиңээшкинге киргеш, шагын көргеш, ажылын уламчылай берди.

Физиокабинетте амгы үениң дериг-херекселдери бар. Дуржулгалыг эмчи бодунуң билиини бот-тускайлаң бедидип, чаа түүлдерни шиңгээдип өөренип алган. Ажылыыга харыысалгалыг. Баштайгы күш-ажылчы намдарын Ленинград хоорайга эгелээн. Оон амыдыралының аайы-биле Тывага келгеш, Кызыл-Мажалык эмнелгезинге ажылдай берген. Ол аңаа 26 чыл ажылдан, коллективте ажылыштың үлегерлиг башкарыкчызы апарган.

Л. ХЕРТЕК.

ТВ

ОКТЯБРЬ 1-ДЕ
БИРГИ ПРОГРАММА
МОСКВАДАН

8.00 — «Ye». Информастыг программа. 8.40 — Эртенги гимнастика. 8.55 — Мультфильмнер программазы: «Сапыктыг моортай». 9.25 — Күрүөниң Гнесиных аттыг музыка-педагогика институдунуң камерлиг оркестриниң оюну. 9.50 — «Кино аян-чоруктарының клуву». 10.50 — РСФСР-ниң алдарлыг артизи Б. Феоктистов (дошпулуур) ойнаар. 11.30 — Телемедээлер. 11.40—14.15 — Чапсар. 14.15 — Телемедээлер. 14.30—«Нигерияда». Кинопрограмма. 14.45 — Топ телевидениениң болгаш Бүгү-эвилел радиозуюнуң уругларның Улуг хорунуң конперти. 15.15 — «Кызыл-тастыг шөлдүң ырызы». Документалдыг фильмниң баштайгы үвдүрүлгези. 15.30 — Москва комсомолунуң ажыл-херектери. 16.00—20-ги болгаш 30-ги чылдарның совет пейзаж чуруулга уран түүлү. 16.30 —Чечен-Ингушетиниң тургустунганындан бээр 60 чылы болгаш Россияның составында эки тура-биле каттыжын киргенинден бээр 200 чылынга. «Чечен-Ингушетия дугайында сөс». Документалдыг телефильмниң баштайгы үндүрүлгези. 17.10 — Чечен-Ингушетияның уран түүлдериниң мастерлериниң концерти. 17.55 — «Маадырлыг чорук». Сталинград тулчуушкунуюн 40 чыл болуруңга. Дамчыдылгага Совет Эвилелиниң Маадыры, чогаалчы В. В. Карпов киржээр.

КЫЗЫЛДАН

18.25 — Телемедээлер.

МОСКВАДАН

18.40 — Бөгүн делегейде. 18.55 — «Обервальдының чажыды». Уран-чечен телефильмниң баштайгы үндүрүлгези. (Италия). 21.00—«Ye». Информастыг программа. 21.35 — 22.35 — «Оңу силер кылын шыдаар силер». Оон соонда — Бөгүн делегейде. Информастыг үндүрүлге.

ИЙИГИ ПРОГРАММА
МОСКВАДАН

12.00 — Англи дыл. 12.30—Авам школазы. 13.00 — Бойдус дугайында билиг. 4-кү класс. Хүн болгаш хүн системазы. 13.20 — ПТУ суруулдарынга. Ниитилел дугайында билиг. Төөгүү материалистиг ёзу-биле билиг көөрү. (Бүдүрүлге ёргазы — амыдыралдың материалдыг үндезини). 13.50—Кинопопеея. «Адачурттуң Улуг дайыны». 2-ги фильм — «Москва дээш тулчуушкун». 14.40 — География. 8-ки класс. Электроэнергетика. 15.10 — ПТУ суруулдарынга. Төөгү. Коллективизастаашкынче угланышкын. 15.40— «Тракайның хөлдери». Эртем-пенгерелдиг фильм. 15.50 — Телемедээлер. 16.00—18.25 — Чапсар. 18.25 —«Бойдустуң чажыт түүлдери». Эртем-пенгерелдиг фильм. («Орбита-3»).

КЫЗЫЛДАН

18.40 — «Бичии концерт». Фильм-конперт. 18.50— «Азия төвү». Информация-публицистиг программа. 19.20 —Чарлалдар, реклама. 19.30—«Мээң баштайгы башкым». Башкылар хүнүңге уткуштур дамчыдылга.

МОСКВАДАН

20.00 — «Тамчыктыг удунар, ушпар!». «Музыка тоолдары». 20.15 — «Болдинонуң күзүнү». Концерт программазы. 20.45 — «Улуг амыдыралдың арыннары». Эртем-тайылбырлыг фильм. 21.00 — «Ye». Информастыг программа. 21.35 — «Музыка хөөнү киирер кижи чүрттан чоруп-турз». Уран-чечен телефильм. 22.45 — «Каргополдуң ойнаарактары». Документалдыг телефильм. 23.00 — 00.45 — Футболга ССРЭ чемпионады. 1-ги лига. «Иистру» — «Заря». Кишинёвтан дамчыдар.

АГААР

Республикага бөгүн бүрген, аязыр. Чамдык черлерге хар холумактыг чаъс чаар. Соңгу-барыын угланышкынныг хаттың дургени секундада 5—10 метр. Дүне агаарның температуразы 3—6 градус соок, хүндүс 11—12 градус чылыыр.

Редактор В. С. ШАРАВИЙ.

КИНО

ОКТЯБРЬ 1-ДЕ

«НАЙЫРАЛ»: «Бир кайгамчык чаш назы» 10.00, **«Колдорнуң дүшкени»** 11.20, 13.10, 15.00, 16.50, 18.40, 20.30 шактарда.

«ПИОНЕР»: «Таро — Улуг оглу» 9.20, 12.20, **«Дөртку бедик»** 10.50, 15.20, **«Кем буруулуг репортаж»** 17.10, 20.00 шактарда.

«ВОСТОК»: «Ында, билдинмес оруктарда» 15.00, **«Голливудта мексикан кижи»** 17.00, 20.00 шактарда.

«ЕНИСЕЙ»: «Соөлгү дезинишкин» 18.30, 20.30 шактарда.

ЧЫНЧААР ХҮРЕШ, МЕРГЕН

Ульяновск хоорайга сентябрьниң 14—17-де «Трудовые резервы» эки тура спорт пиитилелиниң Россия Федерациязының аныяк оолдар аразынга бирги чер дээш хөстүг хүреш маргылдаазы болуп эрткен. Аңаа Ак-Довуракта № 3 профтехучилищениң суруулу Мерген Чыдым (52 кг) ийиги черни алган. Төп төвүлелдиг октябрь айда болур маргылдаазынга киржиря-биле белеткеңнип арткан.

М. Чыдыныңң эки А. Тюлюш ол маргылдаага бир-ле дугаар киришкеш дерткү черни алган. Тренерлер Артурнуң хүрежирин көргеш база Ульяновск хоорайда артырып алганнар.

Мерген бо чылын РСФСР чергелиг маргылдааларга бичии оолдар, улуг улус аразында Назарово, Орджоникидзе хоорайларга болгулаан маргылдааларга база ийи-ийи дугаар черлерни эллээн. Аныяк мөгениң баштайгы чедиишкиннери өөрүнчүг.

С. ООРЖАК.

ЧАРЫШТЫВЫС

Чадаг чарыш маргылдаазы Ак-Туруг суурнуң улуг, биче чурттакчы чонунга спортчу баймырлал кылдыр эрткен. Суурнуң кедээ талазында бедик дагларның оргулаажынга чиик, шевергин кеттинген чон-даа, школачылар-даа чыглып келген.

Ак-Туруг ортумак школазының күш-культура башкызы Бүрбүжеп Дашоол чадаг чарышка маңнаар кижилерниң данзызын четчелеп тургускаш, 500, 1000, 3000, 5000 база 100 метрге стартларны кылган. Эң ылаңгыя Ак-Туруг ортумак школазының башкылары чарыштыы эки организастаң, боттары чарышка идепкейлиг киришкеннер. Чижээ, башкы Кандан Арзылаң 1 муң метрге эки маңнаан. Башкылар Х. Чамдан, К. Кандан, С. Алдын-оол, В. Доржаттан аңгы-аңгы дистанцияларга эки маңнааннар.

Өөреникчилерден 500, 1000, 3000 метр чарыш оруунга М. Кара-Сал, М. Успун, А. Монгуш, С. Дагбажык эң эки маңнааннар.

К. КОМБУ.

РЕДАКЦИЯНЫҢ АДРЕЗИ: ИНДЕКС 667000

667000. Кызыл, Щетинкин болгаш Кравченко кудумчузу бажың № 3. ТЕЛЕФОННАРЫ: Редакторнуң 2-24-63, редакторнуң орлакчыларының 2-35-24, 2-23-54 харыысалгалыг секретарының 2-23-35, секретарваттың 2-23-35 партий-ле амыдырал болгаш совет тургузуг киллистерниң 2-37-13, пропаганда киллизиниң 2-31-75, культура киллизиниң 2-23-54, кедээ ажыл-агый киллизиниң 2-21-47, үлегтүг киллизиниң 2-11-75, чагаа киллизиниң 2-41-27, информация киллизиниң 2-20-60, корректорларның 2-27-41, бухгалтерияның 2-12-45, солун келбейн барганда 2-32-75 телефонче долгаар.

Чагыг № 1997.

СОЛУН НЕДЕЛЯДА 6 КАТАП ҮНЕР

Тыва АССР-ниң Министрлер Чөвүлелиниң Ном үндүрер чер, полиграфия болгаш ном садыының херектериниң талазы-биле эргелелиниң типографиязы. (Кызыл, Щетинкин болгаш Кравченко кудумчузу бажың № 1).

ТС—01848

Бүгү чүрттарның пролетарийлери, каттыжыңар!

ШЫН

СЭКП Тыва обкомунуң, Тыва АССР-ниң Дээди Совединиң болгаш Министрлер Чөвүлелиниң органы

№ 230 (12020) | 1982 чылдың октябрь 2, суббота | 1925 чылда үндезилеттингеш | Өртээ 3 көп

КЫШКА БЕЛЕТКЕЛ

Чүрттүң соңгу үгүнде ажыл-агыйлары малды кышкы тургузу азыралче киришип эгелээн. Ол ышкаш мурнуу чүктүң районнарының колхозтары болгаш совхозтары база-ла кышкы сезонга белеткенип, мал кажааларын, оларга чемпер белеткээр цехтерни болгаш кухняларны септеп турар. Ол бүгү-биле чергелештир механизаторлар мал чемпери белеткээрин үргүлчүлевишаан.

ССРЭ-ниң Төп Статистика эргелелиниң медээзин ёзугаар алырга, сентябрьның 27-ге чедир бүгү чүртта шинтизи-биле сигенин 60,7 миллион тоннаны курлавырлап, шыгжаан, ол дээрге планның 86 хуузудуң. Ол мал чемин белеткээр планны Латвияның, Азербайджанның, Эстонияның ажыл-агыйлары ажыр күүседеткен. Белоруссияның, Украинаның, Литваның, Арменияның ажыл-агыйлары планнаттынган соруузганы күүседир чыгай берген. Чүрттүң мурнуу үгүнде агаарның байдалы сигенни катап-катап кезип алырынга таарымчалыг бооп турар, ынчангаш ажыл-агыйлар малга бөдүүн чемпер белеткеп алырынга оны ажыглап турар.

Чулуктуг мал чемпери белеткээри үргүлчүлевишаан. Бо чылын холумак силостарны мурнукузуундан дыка хөйүү салып турар. Чижээ, Тамбов областың механизаторлары мал чеми свёкланы, чочак-тараа, картофель болгаш свёкла сыптарын, тарымал тоорук баштарын кукурузаның амданныг-сүтеүг кылдыр үнген үезинде холуштур хээндектээш, силостап салып турар. Ындыг мал чеми эвээш эвес тараазы солуур, малдың деңзизин немээринге, сүттүүн байлакшыдарынга идиглиг болур.

Чүртта шинтизи-биле 160,8 миллион тонна силос салдынган. Оон 20 миллион тонна ажыын карбамид болгаш азот бүдүштүг веке-даа синтетиктиг холумактар-биле немей салган.

Мал чеминге ажыглаар чигир свёклазы болгаш бахча культуралары-биле кады мал чеми болур дазылында • чеминиттиг үнүштерни маесалыы-биле ажаап ап турар. Оларны беш миллион тонна ажыгны белеткээн. Ол бүгү-биле чергелештир сигең далганың дээрбедээри, мал чеми тарааларыны урары болгаш саваңны сараатгаары база үргүлчүлеп турар.

(СЭТА-ның корр.).

БҮГҮ КҮШТҮ—КЫШКА БЕЛЕТКЕЛЧЕ, ПЛАННЫГ ОНААЛДАЛАРНЫ КҮҮСЕДИРИНЧЕ

ТУТТУНУП ТУРАР ОБЪЕКТИДЕ

«Кызыл тудуг» эргелелиниң коллективи он бирги беш чылдың ийиги чылының планныг онаалдаларын хуусаазындан эрте күүседир, аздарлыг юбилей — ССРЭ-ниң 60 чыл оюн күш-ажылчы бедик көргүзүглериг уткуур дээш бригадалар аразында социалистиг чарышты улам калбарткан.

Анатолий Николаевич Дутляковтуң удурткашы 16 кижилиг комплекстиг тудугжу бригада ук эргелелде мурнакчы бригадаларның бирээзи. Бо хүнеерде олар пайысылалдың Кочетов кудумчузунда 72 аал чурттаар 9 каът бажыңның үшкү каңдын салып кирипкеннер.

— Республика төвүнге 72 аал чурттаар баштайгы 9 каът чүрттаалга бажыңының тудуун чорударын бистерге бүзүрээнинге чоргаарланмас аргавыс чок — деп, бригадир А. Н. Дутляков чугаалады. Бо тудугга келгенивистеи бээр ам ийи чыл чедип тур, ол үениң дургузунда эвээш эвес түңге тудуг-монтаж ажылдарын бистиң бригада шиңгээткен. Моон мурнунда бригадавыс 4—5 каът эвээш эвес бажыңнарны тудуп, ажыглалга киригиштивис, эш-көрүнүп-дээ арга-дуржулгазы улуг. Ынчалза-даа мында ажылдың хемчээли дыка улуг. Өске тудуглардан ылгалдыг. Чүге дизе, бажың бедик болур төлээде, оон фундаментизин быжыг кылыры-биле монолиттен кудар. Ук объектиниң тудуу баштайгы үелерден эгелеп дүрген чоруп, тудуг материалдарыбыле чүгээр хандыртының турган болза, бо чылдың үшкү кварталында туулбу-биле хандырганы кончуг четпес. Ынчангаш ажылга анаа туруушкунарны болдурган. Тулугнуң даштыкы талазынга салыр туулбуларны ыраккы Минусинскиден доктаамал соңгүп турар. А аңаа бедүүл туулбуларны Элегес-Аксының туулбу заводу чедир бербейн турарындан, тудуг-монтаж ажылдарының планның күүседиринге бергедээшкинни болдуруп, ажылдың темпизи кошкап турарын бригада кежигүннери хомудап чугаалап турарлар.

А. Н. Дутляковтуң бригадазы эргелелдиң бригадалар аразында чарышка чангыс эвес удаа тиилекчи болуп, тресске-даа шаңналдыг черлерни ээлеп келген. Эрткен айларда бригада материалдар чедишпезинден тудуг-монтаж ажылдарын чамдыкта чедир күүсетпейн баар тавзрылалар турган. Ынчалзадаа, ам дөртку кварталда планныг онаалдаларны үезинде бүгү арга-курлавырларыч ажыглап, чыл планын күүседиринге олар бүзүреддиглер.

Москвачылар-на декабрь 18-те ССРЭ-ниң 60 чыл оюнга тураскаатткан ленинчи коммунистиг субботник эрттирер дээн-кыйгырыын «Кызыл тудуг» эргелелиниң тулугжулары шаңы-биле чүүлдүзүнүп, ол хүн камнап алган тудуг материалдары-биле ажылдаап, ажылдап алган акшазын беш чылдың фондузунче шилчидер деп шинтпирээннер.

В. КАРА-САЛ.

ЧУРУКТАРДА: тудугнуң ханазын салып турары: даңчылар В. Соловьев, Р. Ондар: бызаңчызар (солагай талададан) С. Иванов болгаш П. Л. Веретенников олар ажыл үезинде.

Авторнуң фотолары.

фоторепортаж

БЕНЗИН—СУГ ЭВЕС

Экономика камналгалыг болур ужурлуг

Одаар чүүл-энергетика курдавырларын кампаары дээш чогуур хемчеглерни алыр херек. Демир-орук чок бистиң республикага кывар-чаар материалдарның камналгазы аң улуг ужур-дузалыг айтырыг боон турар.

Республиканың чарыгдан турары бүгү кывар-чаар материалдарының 40 хире хуузун совхозтар ажыглап турар. Автомобиль бензини болгаш дизель кывар чүүлү совхозтарга барык дең хемчээлге онаажыр.

Нефть продуктуларынга хереглел ол хире улуг турда, оон оода-ла 1 хуузун камнап алыр болза, ол дээрге чүс-чүс тонна бензин, солярка болур иймек. Ындыг кампалганың улус ажыл-агыйжы ажыымың дугайын көргүзеригбиле чамдык саннарны киперя артык эвес. Камнап алган 1 тонна кывар чүүл-биле 50—60 гектар черни андырып, 200—220 га черге тараанга чаштырып болур. Бистиң совхозтарывыска ону камнап алырының аргалары бар.

Сөөлгү чылдарда совхозтар кывар-чаар материалдарның чидириглерин эвээжедириниң чөптүг, камныг ажылааргыны хемчеглерни ап келген. Ынчалзажок чамдык ажылагыйлар бо ажылды чогуур кичээнгейге албайын, кывар-чаар материалдарның кадагаламының, үчёдунуң чурумнарын хажыдып, хемчээрниң негелделерин күүсетпейн турар.

Бии-Хем районнуң совхозтарынга кывар-чаар материалдарны кадагалазырының болгаш үчёдунуң талазы-биле чорутkан хыналдалардан кончуг тларымча чок чоруктар илереттинген. Ажыл-агыйларда бар кывар чүүлдерни болгаш үстерни кудар 47 савалар-ның чаңгызы-даа техниктиг негелделерге дүүшпес болган: дугаардан, хемчээп айыткан бижиктери чок, бүс үндүрер клапаннар кылдыымаан. А бүс үндүрер клапаннар чогундан 5—10 кубометр ишкир савадан чылда-ла 1 тонна чедир кывар чүүл бусталып үнер болгай. «Саян» совхозта (директору Ю. Чихачёв) А-76 бензин кутkан 10 кубометрниң савазы дамдылап турар. Ол дээрге хонук санында 3—4 килограмм бензинниң хилис агыш турганы ол. Эрткен чылын хыналда үезинде ону база айыткан турган, оон түңнел үндүрбээнинден тонна ажыг бензин черже ага бергени олдур. Куруг барган бензинни кым эгидерил?! Ол совхозта ажыглап турар беш доскаар шуптузу бодунуң кылагар өңүн чидирген. Карацгыр өңүгүр савадан чыл бүрүде 200 килограмм чедир кывар чүүл бусталып үнер болгай.

«Хадыы» совхозта үс кутkан 4 доскаар ортке удур чурумну хажыдып, ыяш тожектер кырында тургустунган, будувааң, клапаннары чок, аастары чедир дуглаттынмас.

Районнуң совхозтарында кывар чүүлдерни бээрининң үчёду багай тургустунган. Машиналарга бензин кудуп бээр колопкалар бүгү ажыл-агыйларда, чок-ла болза үредиг, чок-ла болза, шын эвес көргүзер. А ол база чидириглерге чедирип турар. «Саян» совхозта — 3, «Шивилигде» — 5, «Хадында» — 3 колонкалар техниктиг чылдагааннардан ажыглаттынмас, а «Шивилигде» бир колонка (А-76 бензинниң) 10 литрге-ле 1—1,5 литр бензинни артыкка берип турган. «Хадыы» совхозтуң А-76 бензининиң колонказы дамдылап турар.

Үстер үлеп бээри ажыл-агыйларда база үй-балай, стандартка дугжүп турар хемчээр херекселдер чок.

Кайы-даа совхозта лотоктарлыг рулеткалар, метроштоктар чок. Ынчангаш саваларда кывар чүүл артыын санап үндүрерде карак-биле ийикпе, азы узун ыяш, демир херекселдер ажыглаар чоруктар бар. Ол дээрге кывар чүүлдериң артыңчызын черле шын үндүрбес болгай. Оон аңгыда кывар-чаар материалдарның үчёдун шын тургузарының техниктиг чурумнары сагыттынмайн турар. Доскаарларда арткан кывар чүүлдериң ишкир хемчээлдерин деңзи хемчээлинче шилчидери шуут сагыттынмайн турар. Ол шилчидилгени кылыр нефтеденсиметрлер чүгле чаңгыс «Шивилиг» совхозта бар.

Материалдыг чүүлдерге харыысалгалыг кижилерден кывар-чаар материалдарны үндүр бижирде, оон херек кырында дыгыйын эвес, а оон улуг хемчээлин ап турар. Чижээ, «Саян», «Өөкө», «Хадыы» совхозтарда бүгү хевирниң бензинниринің дыгыйын 0,750 кг/куб. дм. солярканың —0,850 —0,865 кг/куб. дм. кылдыр чылдың бүгү дургузунда санап турар. А «Шивилиг» совхозта денсиметрлери бар-даа болза, чайгы, кышкы деп доктаатkан дыгыйларны ажыглап турар. Кывар чүүлдериң дыгыйы дээрге чылдың үезинден, агаарның чылыг, соогундан хамаарыштыр өскерлип турар хемчээл болгай. Чайгы үеде, изигде бензинниң дыгыйы 0,710—0,720 кг/куб. дм. чедир кудудан кээр, ол үеде машиналарның ажыглалы хөй, бензин чарыгдаары база улгадыр. Кывар чүүлдериң дыгыйын шын тодарадыры база бир эргежок чугула немелде боон турда, совхозтарның бухгалтерия аппараттары ону кара өжегээр боттандырбайн турар. Ол түге ындыгыл?

Дыгыйын улуг кылдыр алырга, кывар чүүдериң билдиртпес артыкшылы үнүп кээр, оон ачызы-биле кывар чүүлдериң шын эвес кадагаламындан болгаш чарыгдалындан үнүп кээр дудагдалы дуглалыр. Дыгыйын улуг кылдыр алганы-биле санаарга, бир литрге артыкшыл ортумаа-биле 25—30 грамм чеде бээр. А ону ажыл-агыйның чыл иштинде чарыгдап келгей бүгү кывар-чаар материалдарынга хамаарыштыр санаар болза, ол элээн улуг хемчээлдиг сан-дыр. А херек кырында артыкшыл-даа, дудагдал-даа чок болуп турары, ол артыкшылды куруг чарыгдалдарның дуглап турарында-дыр.

Доскаарларны будувааныңдан, бус клапанларының чогундан, аастарны шын эвес дуглаанындан, саналгышнарны шын кылбаанындан, колонкаларның шын эвес айтырындан, дамдылап төктүрүнден үнүп кээр ужуруг дудагдал канчап баар дээр силер? Оларның дыгыйын шын эвес санаанының ачызы-биле дуглап турар-дыр. Ол дээрге кывар-чаар материалдарның учёдунда күрүне ажыл-агый чорудуунга дүүшпес практикадыр. Ону чер болганга соксадыр уе келген.

Бии-Хем райкүүскомнуң көдээ ажыл-агый эргелели, совхозтарның дирекциялары, инженер-техниктиг албаннары нефть продуктуларының баазаларының ажылын экижидер талазы-биле боттуг хемчеглерни албайн турарын айтыр херек. Хемчээр херекселдерни өй-өйлеп күрүне стандартының негелдезин ёзугаар хыналдага киперин совхозтарның удуртукчулары сагывайн турар. Ол районнуң нефтебаазаларда херекселдери, оон аңгыда автомашиналарның спидометрлери, кывар чүүл кудар автоцистерналар, сүт кудар цистерналар каш чыл улаштыр хынаттынмаан.

Республиканың Сельхозтехкүркомунуң бүдүрүлгелериниң кылган турар ужурлуг ажылдары база куду деңгелде. Олар совхозтарның нефть дериг-херекселдериниң техниктиг ажаалдазын чорудуп, хандырылгазын харылаар ужурлуг. Совхозтарның чагыглары чылдан чылче күүсеттинмейн келген.

Бии-Хем районнуң көдээ ажыл-агый эргелели, совхозтарның дирекциялары нефтебазаларда байдалды дарый эдер талазы-биле хемчеглерни алыр, чогуур түңелдерни үндүрер боор деп идегээр аваар. Кодээ ажыл-агый министерствозу база бо талазы-биле ажылдарны улам күштелдирип, кывар-чаар материалдарның шын чарыгдалының, камналгазының айтырыынче кичээнгейни углаар боор.

С. ШАПХОЕВ,
Тываның күртеххайгаарал лабораториязының улуг инженери.

Хүннүң медээлери

БЕДИК КӨРГҮЗҮГЛЕРЛИГ

Тожу районда Сыстыг-Хемниң күрүне үлетпүр-тывыш ажылагыйының ачыларының сээду сентябрь 25-те болуп эрткен. Аңаа ажыл-агыйның он айларда ажылының түңнелин үндүрген болгаш чаа аңмыыр сезонунда база дөртку кварталда соруулгаларны тугаалашкан.

Үлетпүр-тывыш ажылагыйы чылдың эрткен он айларында бедик көргүзүглерлиг ажылдааш, бүдүрүлгенин кол-кол көргүүглерин — өлүк тывыжын, ан эъдп белеткээрин, сыын мыйызы, дужаарын, тудуг ыяжы белеткээрин болгаш дилиг материалдар бүдүрерин хуусаадан эрте ажыр күүсетнеп.

Слёттүң киржикчилери ССРЭ-ниң 60 чылын күш-ажылчы белектерлиг ужуражыры-биле чаа бедиткен хүлээлгелерни түс-тузунда алгылаан.

К. ДОҢГАК,
ажыл-агыйның экономизи.

АЖЫГЛАЛДА КИРГЕН

«Тыва көлэ тудуг» трестиң Эрзин районда №5 көжүп чоруур механизастаттынган колонназа ССРЭ-ниң 60 чылынга белектерлиг ужуражыр дээш чыл эгезинден бээр доозар тудугларже чугула кичээнгейни салып келген. Оон түңнелинде районнарның совхозтарынга чурттаганың болгаш бүдүрүлгениң элээн хөй тудугларын он айлар иштинде дужааган.

КМК-ларның тудугжулары «Мөрен» совхозка 300 баш хой кирер бир кажааны, «Нарын» совхозка база бир 300 баш хой кирер кажааны, 2 чурттага бажыңнарын, «Чаа орук» совхозка бир хой кажаазын, 3 чурттага бажыңнарын, Ленин аттыг совхозка 110 болгаш 156 дөрбелчин метр шөлдүг 2 чурттага бажыңнарын ажыглалга киирген.

А. ДАНЧАЙ-ООЛ.

АҚЫ-ДУҢМА НАЙЫРАЛГА ЧАЛГЫННАЛГАН

Таджикистанга социалистиг тургузуушкунуң чыл демдеглелдери — найыралдың улуг номунуң кажан-даа уттундурбас арыннары-дыр. Бистиң чурттуң улустарының дузазыбиле ол республика сайзырал. й үлетпүрлүг, мурнакчы көдээ ажыл-агыйлыг, чаа, социалистиг культуралыг чер апарганының дугайында арыпнар ында мөңгези-биле кирип бижиттинген. Социалистиг хөгжүдениң бедик бажыңче таджиктерниң төөгүлүг үнүүшкүнүнүң дугайында чугаа ССРЭ-ниң УАЧД-зинге сентябрь 30-де Таджикистанның пайысылалда эртип турар хүннерине холбаштыр болган байырлыг кежээге болган.

— Бистиң чедиишкиннеривис — Коммунистиг партияның ленинчи национал политиказының амыдыралда боттанышкынының чайынаачак чижээ боон турар—деп, Таджикистанның Компартиязының ТК-зының секретары Г. В. Бобосадыкова чугаалаан. —Республиканың ажылчы чоннары совет кижилериниң улуг байырлалы — ССРЭ-ниң тургустунганыдан бээр 60 чыл оюн чаа-чаа чедиишкиннер-биле ужуражыр деп бижыы-биле шинтпирлээн.

Совет эрге-чагырганың чылдарында таджик улустуң эрткен оруу экономиканың, эртемниң болгаш культураның чайгылыш чок кедүрүүшкүнү-биле демделеттинген. Республиканың бүдүрүлге нерелериниң кылып үндүрүп турары янзы-бүрү продукциязы ол дугайын тодарагайы-биле көргүзүп турар. Олар чурттуң бүгү-ле булуңнарынче алюминийни болгаш нефть дериг-херекселдерин, пес аргыыр станоктарны болгаш электри приборларын, постерни болгаш хевистерни, көдээ ажыл-агыйның хөй хевирлиг продукциязын чорудуп берип турар. Чаа-чаа хоорайлар тыптын, кишилак-суурларның овур-хевирлери чаартының турар. Литература болгаш уран чүүл кажангызындан-даа артык чечектелген.

Москваның хөй-шиитизиниң телээлекчилери Таджик ССР-ниң ажылчы чоннарынга

СЭКП-ниң XXVI съездизиниң шиитпирлерин, чурттуң Аъш-чем программазын амыдыралга боттандырар талазы-биле чаа-чаа чедиишкиннерлиг болуруун күзээн. Республиканың төлээдекчилерине ССРЭ-ниң УАЧД-зинин Хүндулел дипломун болгаш медалын тывыскан.

[illegible]чыларга Таджик ССР-ниң уран чүүлдер мастерлери болгаш бот-тывыңгыр коллективтери оюн көргүскеннер.

(СЭТА).

ШАЛЫПЧЫ ХҮННЕР

ДОҢДА РОСТОВ. (СЭТА-ның корр.). Чурттa эң-не соңгу чүктүң ризинниң массалыг ажаап алышкыны Доңда эгелээн.

«Северный» совхозтуң чер ажылдыгларынга гектардан-на ортумаа-биле 60 центнер актарааны ап турарлар. Ында ол үнелиг культураны доктаамал ажылдаар звеноолар тарып, өстүрүп турар.

Олар суггарылга дерилгелерин ажаап-карактаарындан эгелээш, бүгү-ле ажылдарны боттарының күжү-биле кылып турар. Кыры шывыглыг делгем шаңнарның, рис арыглаар бедик бүдүрүкчүлүг комплекстерниң ачызында үрезинни дүн-хүн-даа дивейн арыглап, сорттаар болгаш чидириг чокка алыр аргалыг боон турарлар. Ол ажыл-агый тараа шыгжамырларынче дөрт муң тонна ажыг ак-тарааны чүдүрүп чоруткан.

Ол областың механизаторлары кукуруза, тарымал тоорук болгаш чиңге-тараа шөлдеринде база бедик бүдүрүкчүлүг ажылдап турарлар. Олар каан-аяс хүннерни долузу-биле ажыглавышаан, ийи ээлчег-биле үзүк-соксаал чокка ажылдап турарлар.

Сентябрьның сөөлгү хүнүнге чедир ажыл-агыйлар күрүнеге ийи-чартык миллион тонна тарааны саткан.

Республиканың ниити билиг школаларының бөлүк башкыларынга «Тыва АССР-ниң школаларының алдарлыг башкызы» хүндүлүг атты тыпсар дугайында

ТЫВА АССР-НИҢ ДЭЭДИ СОВЕДИНИҢ ПРЕЗИДИУМУНУҢ ЧАРЛЫЫ

Улус өөредилгезинге ачыхавыяазы дээш **«Тыва АССР-ниң школаларының алдарлыг башкызы»** деп хүндүлүг атты тыпсыры болза:

Лилия Николаевна Деменская—Кызыл хоорайның № 4 ортумак школазының директору.

Бичии-Уруг Очур-ооловна **Кыргыс**—Эрзин районнуң Нарын ортумак школазының башкызы.

Александра Михайловна **Леонова** — Кызыл хоорайның № 1 ортумак школазының директору.

Тыва АССР-ниң Дээди Совединиң Даргазы М. МЕНДУМЕ

Тыва АССР-ниң Дээди Совединиң Президиумунуң Секретары Н. БОЙДУ.

Кызыл хоорай, 1982 чылдың октябрь 1.

...Дашкыдан соолгу медээлер....

СОФИЯ. Улуг Октябрьның 65 чыл болгаш ССРЭ-ниң 60 чыл болурунга тураскаатткан Совет культура хүннери Болгарияга ССРЭ-ниң уран чүүлдер мастерлериниң улуг концерти-биле эгелээн. Аңаа БКП ТК-ның Политбюро кежигүнү Ц. Дагойчева, а ол ышкаш СЭКП ТК-ның Политбюро кежигүнүнге кандидат, ССРЭниң культура министри П. Н. Демичевке баштаткан совет делегация олурушкан.

Найысылалда культураның улусчу ордузунга П. Н. Демичев болгар чогаадыкчы интеллигенциязының төлээлекчилери-биле ужурашкан, ССРЭниң улустарының хөй национадлдыг культуразының хөгжүлдезиниң дугайын чугаалап берген.

УЛАН-БАТОР. Бо чылдың планныг даалгаларын хуусаадан эрте күүседири дээш социалистиг чарышка Улан-Баторнуң демир оруунда «Найырамдал-Дружба» дээр интернационалчы коллективтер мурнап чоруп турар. Совет болгаш моол ажылчыннар демниг ажылы-биле күш-ажылдың бүдүрүкчүлүүн бедидерин чедип ап, мурнакчы дружжулгалары-биле солчуп турар. Интернационалчы бригадаларны тургусканы трансспортчуларның чогаадыкчы, тывыңгыр идепкейин бедиткен. Бо чылын «Найырамдал-Дружба» бригадаларының кежигүннериниң киирген чаартыкчы саналдарының ачызында күрүнеге 25 муң төгерик камналганы берген.

БЕРЛИН. Немец күрүне библиотеказында ажыттынган делгелгени «ССРЭ-ниң 1980—1981 чылдарда эң-не чараш номнары» деп ат-биле ажыткан. ССРЭ-ниң В. И. Ленин аттыг Күрүне библиотеказы ГДР-ниң найысыладынга көргүзери-биле чүс ажыг аттыг номнарын ында делген салган.

ДЖАКАРТА. Риау можуда «Калтекс пасифик Индонезия» дээр нефть казып тывар компанияда ажылдап турар индонезиялар ажылчыннарның демисели тнилелге-биле доозулган. АКШ-тың капиталының холунда турар ол компанияның баштаар чери барык дөрт ай иштинде үргүлчүлээн чугаалажылышкыннарнын соонда нефтичилерниң профэвилелиниң шиниг негелдезинге дүжүп бергеш, ажыл төлевирин улгаттырарын болгаш ажылдаар байдалды экижидерин көрген коллективтиг күш-ажылчы керээни чарар ужурга таварышкан.

НЬЮ-ЙОРК. «Израиль шеригларның Ливанга кылганы араатанзыг үүлгедиишкинни дээш Каттышкан Штаттар дорту-биле харылаар ужурлуг». «Дайынга удур улустуң мобилизациязы» дээр америк хөй-ниити организациязының медеглелинде шнчаар айыткан. Тайбың ливаннарны болгаш палестиннерни эжелекчилерниң өлүрүп турган танкыларында, реактивтиг самолёттарында, бомбаларында «АКШ-ка кылган» деп бижээн таңмалар бар.

ПЕКИН. КУР-нуң солуннарының дыннадып турарын ёзугаар алырга, КУР-нуң Күрүне Чөвүлелиниң шиитпирин ёзугаар Пекинниң, Тяньцзиниңниң, Шанхайның болгаш чурттуң оске-даа элээн хөй үлетпүр төптеринің будурүлге черлерин чаартырының планнарын тургускан. Улуг кичээнгейни кол болгаш дузалал-даа будурүлгелерни чаартырынче, ол ышкаш үлетпүрге эргежок чугула болгаш чедиишкин турар продукциязы ажылдап кылып турар эртемшинчилелдиң албан черлерин эде тургузарынче угландырар дээн. Олар дээрге, хамыктың мурнунда, машина тудуушкунунуң, транспорттуң, чиик болгаш аъш-чем үлетпүрүнүң дериг-херекселдери-дир.

(СЭТА).

Көдээниң чурттакчыларынга ачы-дуза

Аъш-чем программазын күүседири дээрге көдээниң социал тургузуун чаартып тургузары, болгаш сайзырадырыбиле тудуш холбаалыг. Аъш-чем программазы он чылдарда амыдырал хандырылга ачы-дузазын чедирериниң хемчээлин 2 катап улгаттырарын, чонну хүлээп алырының культуразын, хандырарының шынарын экижидерин, совхозтарга амыдырал хандырылгавың бүгү хевирлеринге чагытның санын көвүдедирин айыткан.

Бистиң республикада көдээ черлерде амыдырал хандырылгазының комплекстиг хүлээп алыр пунктуларының калбак четкизи тургустунган. Ындыг пунктулар барык бүгү совхозтарның теп суурларында база улуг салбырларында тургустунган. Сөөлгү беш чылдарда көдээниң комплекстиг хүлээп алыр пунктулары 45 комплект технологтуг дериг-херекселдерни алган.

Амыдырал хандырылга министерствозу көдээге бедик мергежилдиг кадрларны белеткээринче, оларның тускай мергежилин бедидеринче улуг ничѐнгейни салып турар. Чүгле бо чылын 75 кижи чаа мергежилди чедип алган, 62 ажылчын, 8 удуртур ажылдакчы боттарының мергежилин бедидип ап тураарлар.

Ап чоруткан организас-техниктиг хемчеглер көдээге амыдырал хандырылганың ачы-дуза чедирериниң хемчээлин көвүдедирин чедип алырын хандырган. Эрткен чылдың бо үезинниң деңнелдибиле алырга, ол көргүзүгүнүн хемчээли бо чылын 90 мун ажыг рубльге өскен. Эң ылаңгыя идик даараар, телерадио аппаратуралары септээр, баш таарар, хеп чуур талазыбиле ачы-дуза көргүзүглериниң хевирлери чон ортузунда улуг негелде-хереглелдиг болуп турар.

Ынчалзажок көдээге амыдырал хандырылга ачы-дуза чедирериниң өзүлдезивиниң хемчээли моон-даа бедик болурунуң бүгү аргазы республикада бар. Көдээде комплекстиг хүлээп алыр пунктуларның бүгү бар арга-курлавырлары бүрүн ажыглаттынмайын турар. Бир эвес РСФСР-де бир комплекстиг хүлээп алыр пункт чылда чонга 16 мун рубльдиң ачы-дузазын көргүзүп турар болза, ол көргүзүг Тывада 9 мун рубль болуп турар. Көдээде ачы-дуза чедирериниң чаа хевирлери оожум нептереп турар. Комплекстиг хүлээп алыр пунктуларның ажылдаар шактары чонуң хостуг шактарынга таарыштыр чогумчалыг кылдыр тургустунмайын турар. Кежээки шактарда болгаш дыштаныр хүнерде КХП-лерниң ажылдаары ам-даа эки калбарбаан.

Чонну хүлээп алырының культуразы, хандырылганың шынары ам-даа чавыс. Чамдык чагыкчылар көдээ черлерге кылган чагыгларының күүсеттингенинің шынары чавыс болганындан оны чедир, эки шынарлыг кылдырып алыры-биле Кызылче чоруур ужурга таваржып турар. Телерадио аппаратуранық, соодукчуларның, хеп чуур машиналарның септеттингенинің, фото-чуруктуң шынары куду, хуусаазын сагывас болур чоруктар бар. Амыдырал хандырылга министерствозунуң тудуг участогунуң кылган стол, сандайлары шыпар чок дугайында хомудалдар, чагаалар республиканың үстүкү албан черлеринге кээп турар.

Бо четпестерни эдерп — Тываның амыдырал хандырылга ажылдакчыларының кол соруглазы. Мону эде кылырынга бүгү аргалар бар. Амыдырал хандырылга шугүмунда специализация доозулган. Ооң ачызында көдээ чурттакчылар амыдырал хандырылганың ачы-дузазын хоорай чурттакчылары-биле бир демей ап турар апарган. Каттыжыышкынывар аразында чонга харын угда ялзы-бүрү ачы-дуза көргүзериниң таарымчалыг арга-дуржулгазы бар апарган. Көдээде хүлээп алыр комплекстиг пунктуларже, хову бригадаларынче, хойжу бригадаларже, сүт-бараан фермаларынче комплекстиг бригадалар доктаамал үүп турар. Ында парикмахер, фотограф, идик кылыр мастер, хеп бижыкчызы болгаш өскедаа амыдырал хандырылганың пунктуларының ажылдаарынга таарымча чок, бичe бажыңнарда тургустунган. Харын-даа чамдык хүлээп алыкчылар боттарының чурттаар бажыңында ажылдап турар. Көдээ Советтерниң күүскомнары Аъш-чем программазынга хамаарышкан көдээниң комплекстиг социал чаартылгазынче оноа кичээнгейни салып, оларга боттуг дузаны совхозтар удуртукчуларыбиле кады коргүзери бегүнгү чугула сорулгаларның бирээзи.

Советтерниң талазындан ындыг сагыш салыышкын специализастаттынган каттыжыышкыннарның харысалгазын кудулаттас ужурлуг. Олар районда чонның хүн бүрү негелделерин билген турар болгаш оларга амыдырал хандырылганың ачы-дузазын чогуур ей-шаанда, хөй янзы хевирге бедик деңнелдиг, эки шынарлыг көргүзер дээш ажылдаары чугула. Аъш-чем программазын күүседир дээш социалистиг чарыш калбарган амгы үеде көдээге амыдырал хандырылганың айтырыынче кичээнгейни салыры Министерствонуң, каттыжыышкынарның болгаш районнарда будүрүлге эргелелдериниң ажыл-чорудулгазынга чугула черге турар апаар.

В. ЧИМДАН,
республиканың чонның амыдырал хандырылга министриниң оралакчызы.

СЭКП ТК-ның май (1982 ч.) Пленумуның шиитпирлерин-амыдыралга

КӨДЭЭДЕ УЛУГ КҮШ

Бистиң районнуң комсомол организациялары, комсомолчуланыктар коллективтери СЭКП ТК-ның май (1982 ч.) Пленумунуң шиитпирлерин күүседир дээш идепкейлиниbиле туржуп, социалистиг чарышты калбартыпнар. Аъш-чем программазын боттандырары-биле холбашкан чугула ажыл-херекке комсомолчу бүрүзүн хаара тудуп, олар бүдүрүлгениң ажыктыы болгаш ажылдың шынары, бедик эчис түңнелдерни чедип алган турзун дээш парторганизацияларның удуртулгазыбиле комсомол организацияларының боттарының ажылын идепкейжидип турар.

Аныяк кижини амыдыралчы идепкейлиг турушка чаңчыктырып кижизидериниң, оон инициативазын болгаш чогаадыкчы чоруун көдүрериниң янзы-бүрү аргаларын база хевирлерин комсомол организациялары ажыглап турар. Оларның иштинде бир кол черни — аныяктарның күш-ажылчы кижизидилгези эвлээн, Улус ажылынның янзы-бүрү адырларынга аныяктарны хаара тудар болгаш оларны көдээге туружмудар талазы-биле ажылды кичээнгейниң төвүнде тургускан. Ылаңгыя комсомолчу-аныяктар коллективтерин организастап тургузар, бижыглаан ажыл чугула ужур-дузалыг болуп турар. Комсомолчу-аныяктар коллективтери өзүлүг сырый каттышкан, дайынчы арга-шинээлиг, боттарының мурнунда салдынган сорулгаларны чедишкинниг күүсеткен турзун дээш комсомол организациялары организакчы болгаш идей-кижизидилгелиг ажылды калбартып келген.

Амгы үеде районда комсомолчу-аныяктарның хойжу 5, хову-тракторнуң 8 бригадалары, 8 СБФ-лери, чонга ачы-дуза чедирериниң 3, автотранспортта, мал семиртир черде бир-бир аныяктар бригадалары бар. Районнуң бүгү малчыннарының иштинде үш чүс хире аныяктар бар. Чүгле совхозтарның комсомол организацияларының үчёдунда 1600 ажыг комсомолчу хаара туттунган, районнуң бүгү ажылчыннарының 36,5 хуузу комсомолчулар. Бо дээрге улуг күш болуп турар. Ынчангаш будүрүлгеге комсомолчуларның, аныяктарның авангардчы чоруун бедидери хүнүнүң чугула айтырыы болуп турар.

«Мал ажылы — көдээде шалынчы фронт!» деп СЭКП-ниң XXVI база ВЛКСМ-ниң XIX съездилериниң кыйгырыын амыдыралга боттандырбышаан, районнуң комсомол организациязы аныяктарны мал-ажылынче хаара тударын сөөлгү үеде алаан идепкейжиттken. Чылдың-на малдың массалыг оолдаашкынының үезинде комсомолчу путёвкабиле 800 хире аныяктарны сакман ажылынче чорудуп турар. Аъш-чем программазын боттандырарынга оларның кирген үлүү бичe эвес. «Алдан-Маадыр» совхозтуң Чечектигде, Оргу-Шөлде, «Чыраа-Бажы» совхозтуң Улуг-Ховуда комсомолчу-аныяктар бригадалары төрүүр чүс хойдан бо чылын 106, 105, 103 хураганны камгалап алгаш, республиканың аныяктарның хойжу бригадаларының аразында социалистиг чарышка бирги, ийги, үшкү черлерни өөлээн. Ол ышкаш «Алдан-Маадыр» совхозтуң Ак-Даш, СЭКП-ниң XXII съездизи аттыг совхозтуң Дөргүн, «Искра» совхозтуң Арыг-Бажы сүт-бараан фермалары эки көргүзүглерни чедип ап, аныяктарның будүрүлгечи идепкейин бедиткен. Ол комсомолчу-аныяктар коллективтериниң бир кол сорулгазы — аныяктарны дагдыыш алгаш, күш-ажылга ооредир ажылды доктаамал контрольга алганы. Ук коллективтерге ажылдап кирген аныяк кижилер күш-ажылчы баштайгы базымнарындан-на хоочуннардан өөренип, оларның дузазы-биле будүрүлгеге арга-дуржулганы чедип ап турар. Комсомолчу-аныяктар коллективтеринде будүрүлге мурнакчыларының саны өскен. Чижээ, аныяк хойжулар «Искра» совхозта Валерий Ховалыг 120, «Чыраа-Бажы» совхозта Зоя Дары-Сөөрюп 115 хураганны чүс хойдан-на камгалап ап, бир хойга опаштыр тус-туста 2,8 кг болгаш 3 кг дүктү кыргаан болгаш районда ең эки көргүзүглүг малчыннарның одуруунда кирген. Ол ышкаш аныяк саанчылар «Искрада» Малина Монгуш, Арина Иргит, «Чыраа-Бажы» совхозта Марина Доңгак, «Алдан-Маадыр» совхозта Алефтина Ондар, Карл Маркс аттыг совхозта чылгычы Чечек-оол Ондар, «Сүт-Хөлде» чолаачы Сергей Лопсан, СЭКП-ниң XXII съездизи аттыг совхозта тракторист Ортуң Долаан олардың киижи бүрүзү бүгү талазы-биле төлептиг аныяк мурнакчылар.

«Сүт-Хөл», «Октябрь 30 чылы», «Хөндергей» совхозтарның комсомол организацияларының аныяктарны көдээге турумчудар, комсомолчу-аныяктар коллективтерин тургузар талазы-биле ажылды четпеп чорудуп келгенин чугаалаза чогуур. Амыдыралдан алгаш көөрге, ажыл-херекти эки шингээдип албаан, күш-ажылчы коллективке эки ижигип чаңчыкпаан аныяк кижилер күш-ажылдың корум-чурумуун үрей бээр азы ажылдан үнгеш чоруптар чоруктар бар. Мергежилди дүрген шингээдип алырынга, бодунуң коллективиниң өзүлүг ээзи мен деп кайгамчык эки мөзү-шынарны сиңирип алырынга дузалаар күш чогум-на комсомолчу-аныяктар коллективтери, ында дагдыныкчылар, хоочун ажыл-ишчилер болур.

Районда көдээ ажыл-агыйның специалистериниң 63-т аныяктар, 600 ажыг башкыларның 169-зу комсомолчу, 300 ажыг эмчилериниң чартык кезии комсомолчу-аныяктар болуп турар. Олар көдээниң ажыл-херээнге идепкейлиг киржип турар улуг күш. Оларның хөй кезии чон ортузунга политмассалыг ажылдар чорударынга чер-чердe партия база комсомол организацияларының даянар активчилери— процагандистер, агитаторлар, комсомол эге организацияларының секретарылары болгаш бюро кежигүннери.

Бисте шиитпирлеэе чогуур айтырыглар хөй. Комсомол райкому, эге организацияларнар аныяк башкылар, эмчилер болгаш көдээ ажыл-агыйның тускай эртемниглери-биле ажылды ам-даа четпес тургускан. Ынчангаш комсомол райкомунуң чанынга аныяк башкыларның, эмчилерниң база көдээ ажыл-агыйның специалистериниң чөвүлелдерин тургузуп, оларның слёттарын, үжуражылгаларын организастап эрттирери чугула болуп турар.

А. САТ,
ВЛКСМ Чөөп-Хемчик райкомунуң бирги секретары.

Чөөп-Хемчик районнуң амыдырал хандырылга эргелелинде даараныла цегиниң коллективи он бирги беш чылдың ийнги чылының планныг онаалдаларын хуусаадан эрте күүседир база ССРЭ-ниң 60 чыл ооң төлептиг күш-ажыл-биле уткуур дээш шудургу ажылдап турар.

Анай Монгуш ук цехте дөрт чыл ажыг үеде ажылдап, кызымак чоруу-биле эң-өөрүнүң хүндүткелин чаалап алганнарның бирээзи.

ЧУРУКТА: даараныкчы А. Монгуш.
В. КАРА-САЛДЫҢ фотозу.

АЖЫК ЧАГАА КЕЖЭЭЗИ

Ову «Ак-Туруг» совхозта Культура бажыңынга эрттирген. СЭКП Улуг-Хем райкомунуң бирги секретары К. А. Маспык-оол кежээни айыткаш, районнуң болгаш «Ак-Туруг» совхозтуң ажыл-ишчилери ССРЭ-ниң 60 чыл ооң күш-ажылчы белектелдиг уткуур дээш көдээ ажыл-агыйны хөгжүдер талазы-биле биче эвес ажылды кылып турарын чугаалаан.

Ооң дараазында ажык чагаа кежээнге чыылган чон районнуң удуртур ажылдакчыларының чугаазын дыңнаннар. Олар чонуң сонуургаан элээн хөй айтырыгларынга тодаргай харыыны берген. Чижээ, автотранспорт будүрүлгезиниң начальныгы Н. В. Андрющенко автобус аргыжылгазының дугайында чүве чугаалаан, ында чамдык четпестерни эдер талазы-биле хемчег алырын хүлээнген. Районнуң харылзаа белдириниң начальныгы В. И. Богайчук Ак-Туруг суурга радио дамчыдылгазында четпестерни дарый чайладырын чугаалаан.

Районнуң кижи эмнелгезиниң улуг эмчизиниң оралакчызы В. И. Данчалов, райкүүскомнуң иштики хереқтер килдизиниң начальныгының оралакчызы В. Ш. Саая, районо эргелекчизи Б. С. Камбаа, Ак-Туруг көдээ Советтиң күүскомунуң даргазы И. К. Санчы, өске-даа эштер чонуң сонуургаан айтырыгларынга харыыны бергеннер.

Чурттакчы чон ол кежээге хөй чыглып, аажок сонуургаан болгаш чугула чүүлдерни билип алганнар.

К. КОМБУ.

Улуг-Хем район.

Михаилдиң адазы Эрекей Салчактың ажыл-амыдыралы мал, чер-биле холбашкан. Ынчангаш ооң оглу Михаил Салчак бодунуң амыдыралын чер-биле холбаштырып, механизатор мергежилди шилип алганы таварылга эвес.

Михаил кезек оол, кыс өөрү-биле кады Балгазының көдээ профтехучилищезин 1968 чылда доозкаш, трактористиң шынзылгазын холга алган. Күш-ажылче эге базымын ол «Тиилелге» совхозка эгелээн.

100 тоннаны

Улуг-Хем районнуң ыяш ажыл-агыйының үш салбырының аразында иштиниң малынга чем белеткели дээш социалистиг чарыш калбарган турган, Районнуң ыяш ажылагыйының Арыг-Узуу салбыры 100 тонна сиген белеткээш, бирги черни алган.

Салбыр белеткээн сигенин районда «УТКА 25 чылы» база «Күш-ажылдың хостуу» совхозтарга дужаган. Мал чеминиң белеткелинге деспиктер И. Анганзаров, Х. Дамба, Б. Чамыян олар идепкейлиг ажылдааннар.

К. КОМБУ.

МЕРГЕЖИЛИ—МЕХАНИЗАТОР

Күш-ажылчы намдарының аңаа эгелээнинге ол чоргаарланыр. Кур-Черниң хоочун механизаторлары Василий Янчат, Доржу Дандар оларның бригадалары-биле кожа ажылдап, олардан хөй-ле үүлдерни өөренип ап турганы аңаа ажыктыг болган. Удаваанда Василий Оюнович аныяк ооллу бодунуң бригадазынга кийрип алган. Тараажының буянныг ижинге далыгышкын оон эгелээн. Арга-дуржулгазы улуг эш-өөрүнден ажылдың чажырын шингээдип ап, оларның бүзүрелин чедип алган. Күш-ажылчы намдарга чылдар немешкен тудум, ажылын ол кончуг эки билир апарган болгаш совхозтуң мурнакчы механизаторларының аразынче кирген.

Механизаторлап эгелээнинiң он дугаар чылында совхозтуң коммунистери ону боттарының одуруунга хүлээп алган. Коммунистиң бедик ады хүнүүң чугула айтырыы болуп турар.

«Мал ажылы — көдээде шалынчы фронт!» деп СЭКП-ниң XXVI база ВЛКСМ-ниң XIX съездилериниң кыйгырыын амыдыралга боттандырбышаан, районнуң комсомол организациязы аныяктарны мал-ажылынче хаара тударын сөөлгү үеде алаан идепкейжиттken. Чылдың-на малдың массалыг оолдаашкынының үезинде комсомолчу путёвкабиле 800 хире аныяктарны сакман ажылынче чорудуп турар. Аъш-чем программазын боттандырарынга оларның кирген үлүү бичe эвес. «Алдан-Маадыр» совхозтуң Чечектигде, Оргу-Шөлде, «Чыраа-Бажы» совхозтуң Улуг-Ховуда комсомолчу-аныяктар бригадалары төрүүр чүс хойдан бо чылын 106, 105, 103 хураганны камгалап алгаш, республиканың аныяктарның хойжу бригадаларының аразында социалистиг чарышка бирги, ийги, үшкү черлерни өөлээн. Ол ышкаш «Алдан-Маадыр» совхозтуң Ак-Даш, СЭКП-ниң XXII съездизи аттыг совхозтуң Дөргүн, «Искра» совхозтуң Арыг-Бажы сүт-бараан фермалары эки көргүзүглерни чедип ап, аныяктарның будүрүлгечи идепкейин бедиткен. Ол комсомолчу-аныяктар коллективтериниң бир кол сорулгазы — аныяктарны дагдыыш алгаш, күш-ажылга ооредир ажылды доктаамал контрольга алганы. Ук коллективтерге ажылдап кирген аныяк кижилер күш-ажылчы баштайгы базымнарындан-на хоочуннардан өөренип, оларның дузазы-биле будүрүлгеге арга-дуржулганы чедип ап турар. Комсомолчу-аныяктар коллективтеринде будүрүлге мурнакчыларының саны өскен. Чижээ, аныяк хойжулар «Искра» совхозта Валерий Ховалыг 120, «Чыраа-Бажы» совхозта Зоя Дары-Сөөрюп 115 хураганны чүс хойдан-на камгалап ап, бир хойга опаштыр тус-туста 2,8 кг болгаш 3 кг дүктү кыргаан болгаш районда ең эки көргүзүглүг малчыннарның одуруунда кирген. Ол ышкаш аныяк саанчылар «Искрада» Малина Монгуш, Арина Иргит, «Чыраа-Бажы» совхозта Марина Доңгак, «Алдан-Маадыр» совхозта Алефтина Ондар, Карл Маркс аттыг совхозта чылгычы Чечек-оол Ондар, «Сүт-Хөлде» чолаачы Сергей Лопсан, СЭКП-ниң XXII съездизи аттыг совхозта тракторист Ортуң Долаан олардың киижи бүрүзү бүгү талазы-биле төлептиг аныяк мурнакчылар.

«Сүт-Хөл», «Октябрь 30 чылы», «Хөндергей» совхозтарның комсомол организацияларының аныяктарны көдээге турумчудар, комсомолчу-аныяктар коллективтерин тургузар талазы-биле ажылды четпеп чорудуп келгенин чугаалаза чогуур. Амыдыралдан алгаш көөрге, ажыл-херекти эки шингээдип албаан, күш-ажылчы коллективке эки ижигип чаңчыкпаан аныяк кижилер күш-ажылдың корум-чурумуун үрей бээр азы ажылдан үнгеш чоруптар чоруктар бар. Мергежилди дүрген шингээдип алырынга, бодунуң коллективиниң өзүлүг ээзи мен деп кайгамчык эки мөзү-шынарны сиңирип алырынга дузалаар күш чогум-на комсомолчу-аныяктар коллективтери, ында дагдыныкчылар, хоочун ажыл-ишчилер болур.

Районда көдээ ажыл-агыйның специалистериниң 63-т аныяктар, 600 ажыг башкыларның 169-зу комсомолчу, 300 ажыг эмчилериниң чартык кезии комсомолчу-аныяктар болуп турар. Олар көдээниң ажыл-херээнге идепкейлиг киржип турар улуг күш. Оларның хөй кезии чон ортузунга политмассалыг ажылдар чорударынга чер-чердe партия база комсомол организацияларының даянар активчилери— процагандистер, агитаторлар, комсомол эге организацияларының секретарылары болгаш бюро кежигүннери.

Бисте шиитпирлеэе чогуур айтырыглар хөй. Комсомол райкому, эге организацияларнар аныяк башкылар, эмчилер болгаш көдээ ажыл-агыйның тускай эртемниглери-биле ажылды ам-даа четпес тургускан. Ынчангаш комсомол райкомунуң чанынга аныяк башкыларның, эмчилерниң база көдээ ажыл-агыйның специалистериниң чөвүлелдерин тургузуп, оларның слёттарын, үжуражылгаларын организастап эрттирери чугула болуп турар.

А. САТ,
ВЛКСМ Чөөп-Хемчик райкомунуң бирги секретары.

«ШЫНГА» ХАРЫЫЛАР

Бо чылдың сентябрь 1-де № 191 солунга М. Монгуштуң «Хемчегларни алза», сентябрь 5-те № 203-те Н. Дамдынның «Четпестер-ле хөй» деп эгелиг шүгүмчүлелдиг материалдары парлаттынган. Ол материалдарга хамаарыштыр Улус депутаттарының Өвүр район Совединиң күүсекчи комитединиң даргазының көдээ ажыл-агый талазы-биле оралакчызы С. Достайның редакцияга харыыдааны болза:

Авторларның солунга парлаттынган материалдарында шүгүмчүлелдер шын болуп бадыткаттынган. Ук четпестерни чайладыры-биле «Кызыл тук» совхозтуң Ак-Чыраада механизастаттынган бригадазының бүгү кежигүннериниң хуралын кылгаш, бригада төвүүн даштыкы ашталгазын кылып, чер-черде чыдып турар демир-дести болгаш үрелген көдээ ажыл-агый машиналарының кезектерин чаңгыс черге белүп чүрүмчүткен.

Ында ажылдап турар тракторларны болгаш кожуг маминаларын артык кезектер-биле Сельхозтехкүрөмнүң Кызылда районнар аразының каттыжыышкыны тускай төлээп болгаш совхозтуң инженер-техниктиг ажылдакчылары хандырып турар.

Торгалыг — Ак-Чыраа аразының оруун экижидер талазы-биле Өвүр район Совединиң сессиязынга чугаалашкан. Ол талазы-биле хемчеглер алдынып турар.

«Торгалыг» совхозтуң Успэ-Нур девискээринде сиген бригадаларының ажылында четпестерниң дугайында СЭКП райкомунуң бюрозунга сайгарып чугаалашкан болгаш ол талазы-биле шыңгыы хемчеглер алдынган.

Автомашиналыг, кацнаар херекселдиг кижини, артык кезектер-биле ажылдарыбиле бижыглаан ажылдап турар.

Көскү агитация бригада төвүнде кылып астыган. Социалистиг чарыштың түңнелин 5 хонуктан үндүрүп, мурнакчыларга вымпелдерни, акша шаңналын тыпсын турар. Лекция, беседаларны график ёзугаар номчуп турарын организастаан.

Кайы-даа совхозтарның бригадаларында көжер кино доктаамал үүп турар.

ХАРЫЫЛАР

ПЛАН-ХЕМЧЕГЛЕРНИ АЖЫЛДАП КЫЛЗА-ДАА...

Бистиң республикада база бир улуг будүрүлгелериниң бирээзи—«Тыва даг-дүгү» комбинат сөөлгү ийи чылда күүнде мурнунга планныг даалгаларын чедир күүсетпейн келген. Бо үениң дургузунда комбинаттың хожудаашкынындан үштунарынга дузалажыр дээш каш-даа комиссия чораан. Бо чылдың июль айда «Тыва даг-дүгү» комбинатка партия обкомунуң ажылдакчыларындан, «Главасбестиң» специалистериниң тургустунган комиссия база чораан болгаш хожудаашкындан үштунар талазы-биле тодаргай санал-опалдарны киирип, план-хемчеглерни ажылдап кылган.

Бо эрткен үениң дургузунда комбинаттың дирекциязы, парткому, профсовилел болгаш комсомол комитеттери ажылда бар четпестерни чайладыры-биле, күрүне мурнунга планныг даалгаларын чедир күүседир дээш кандыг хемчеглерни ап чорутканыл, корээлинер.

Комбинаттың парткомунуң (секретары В. Х. Сүге-Маадыр) тургускан планын ёзугаар партия организацияларының ажык хуралдарында үстүнде адаанывыс комиссиянын боттуг саналдарын будүрүлгеге кандыг арга-биле дарый боттандырарын чугаалажып көргеп болгаш цех бүрүзү хожудаашкындан үштунарының план-хемчеглерни ажылдап кылган. База-ла парткомунуң планы-биле комбинаттың удуртукчулары, кол специалистери, цехтер, эдлчеглер начальныктери хууда комплекстиг ажыл планнарын тургузуп алган. Комбинаттың парткомунга чамдык удуртукчу ажылдакчыларбиле хууда беседалажыышкыннарны чоруткан. Дагдыкчыларның болгаш аныяк специалистерниң чөвүлелдериниң составын чаартып, оларның ажыл планын бадылаан. Комбинатта иштизибиле 101 бригада, цех, 2500 ажылчын социалистиг чарышта хаара туттунган кылдыр сегаттынып турар. Оларның иштинден 68 бригада, эдлчег, 770 ажыг ажылчын чартык чылдың планын күүсеткен.

Дөрту-биле чугаалаарга, комбинаттың дирекциязының, парткомунуң, профсовилел, комсомол комитеттериниң хожудаңгай байдалдан үштунар дээш кылын чорудуп турар ажылдары эвээш эвес. А чогум ол кылын чорудуп турар бүгү ажылдар будүрүлге планын күүседиринге кайы хире идигни берип турарыл деп чүвени сайгарып көөр болзувусса, байдал дувуренчиг деп чүве дораан-на билдинe бээр. Эрендей болбазы-биле маңза дараазында чижектерни киирип көрээлинер. Эрткен сес айларда комбинаттың коллективи 58650 тонна даг-дүгүн будүрер турган, 57488 тонназы будүрүп үндүрген азы 1162 тонна даг-дүгүн күүнгеге чедир бербээн. Бо-ла үениң дургузунда 16083 мун рубльдиң продукциязын сайгарган. Технологтуг хажыдыышкынарны кылып, ёй-шаанда септелгезин кылбайн келгенинден, дериг-херекселдериң үрелир, ооң уржуундан будүрүлгенин хөй шактарда ажыл чок турар чоруу ам-даа эвээжеэзин. Сес айларның дургузунда бедик сорттуг рудадан даг-дүгү арыглаар пехтин үрелиишкиннерге таварышкан, 908 шактың дургузунда ажылы үзүктелген, а бөдүүн сорттуг рудадан даг-дүгү арыглаар пехтин үрелиишкиннерге таварышкаш үскен шагы 500 четкен, азы ооң бир секциязы дөрт айларның дургузунда анаа-ла ажыл чок турган болуп турар. Эскаваторларның, «БелАЗ-540» автомашиналарның удаа-дараа үрелиишкиннери ажылга улуг шаптараазыннарны таварыштырып турар. Партия обкомунуң ажылдакчыларының, «Главасбестиң», комбинаттың бодунуң специалистериниң кады тургусканы инженер-техниктиг эле дериглениң планы бар-даа болза, ооң күүселдезин шүүпеп боттандырып келген. Комбинаттан кызы-бүрү чылдагаашнар-биле ажылчыннарның ажылдап үнеп, кирер болгаш сагылгачурум үрээш үндүртүр чоруу кызырылбаан. Чыл эгезинде комбинатка 103 ажылчын, 32 инженер-техниктиг ажылдакчы чедишпес турган болза, ам 304 ажылчын, 40 хире инженер-техниктиг ажылдакчы херек. Ажылчыннарның ажылдап үнер чоруу, ылаңгыя рудиикте (директору Г. В. Парамзин), бодүүн сорттуг рудадан даг-дүгү арыглаар (начальныгы В. Ф. Воронков), үүрмектеп-сорттаар комплексте (начальныгы В. А. Юсунов) дыка хөй болуп артышаан турда-ла, бо коллективтерниң удуртукчулары мындыг байдалдан үштунар дээш дээштиг хемчеглерни албайн турары канчап-даа таарышпас.

Комбинаттың удуртулга аппарады ортумак звеноунун тускай эртемниглеринге чогуур кичээнгейни угландырбайн, оларның мурнунга тодаргай сорулгаларны салбайн, ажылын хүн бүрү контрольдавайн турарындан, бо звеноның специалистериниң хөйкезин бар арга-мергежилин долузу-биле ажыглап шыдавайн турар. Комбинаттың арыглаа фабриказының парткому, профсовилел комитеттери, кол специалистери ортумак звеноның специалистеринче чогуур кичээнгейни салып, оларның үре-түңнелдиг ажылдаарын чедип алыр дээш дээштиг ажылдарны кылып чорудар ужурлуг.

Комбинаттың хожудаашкынынг ажылдап турарының база бир чылдагааны иштиң удуртулганың, техниктиг башылганың чаңгыс аай системазы чок болуп турарында. Ооң хараазы-биле удуртукчу кадрлар үүрмек ажылдарга хөй үе-шакты чарыгдап, инженер-техниктиг ажылдакчылар чүгле үрелиишкиннер эдериинге өйлежип турар. Комбинаттың, ылаңгыя арыглаа фабриказының цехтериниң санитарлыг байдалы багай. Үүрмектеп сорттаар комплекстиң, бедик сорттуг рудадан даг-дүгү арыглаар пехтиң, бөдүүн рудадан даг-дүгү арыглаар пехтиң довуракдоозуну нормада көрдүгениннден каш катап ажыл турар.

Чыл тоңчүзүнге чедир эвээш хуусаа арткан. «Тыва даг-дүгү» комбинат ам-даа хожудаашкынындан үштунмаан. Четпестерни чайладыр талазы-биле комбинаттың дирекциязының, парткомуун профсовилел, комсомол комитеттериниң ажылдап кылганы план-хемчеглери-ле хөй. Чогум ол план-хемчеглер будүрүлгенiң бүгү адырларын чаара тудуп турар тодаргай ажыл планы болуп турар. Ам сөөлгө чүл дээрге бо комплекстиг планны күүседип, хожудаашкындан үштунар дээш бүгү күштү салыры болур.

А. БЕГЗИН-ООЛ.

АДА-ИЕЗИНИҢ САЛГАКЧЫЗЫ

Намбар-оол Хенче-Караевич, Анайбан Одай-Сюрюновна Монгуштар районда хүндүлүг өг-бүлелерниң бирээзи. Олар 1950 чылдан эгелеп төрээн совхозу «Коммунизмче орукка» хой малдап ажылдап келгеннер. Оларның кайызының-даа хөрээн орден-хавыялар каастап чоруур.

Намбар-оол Хенче-Караевичиниң Ленин, Октябрь революциязының орденнери болгаш «Күш-ажылчы шылгарел дээш», Ленинчи юбилейниң медальдары-биле, өгнүң херээжен ээзи Анайбан Одай-Сүрүновнаның Күш-ажылдың Кызыл Тук ордени, «Күш-ажылчы шылгарал дээш», Ленинчи юбилейлиг медальдары-биле шаңнаалыны аңаа эвес. Олар кайызы-даа күш-ажылдың хоочуннары. Хөй удаа социалистиг чарыштың тиилекчилери деп хөрек демдектери-биле шаңнадып келгеннер.

Мал ажылынга оларның арга-дуржулгазы улуг. Олар бирги класстың малчыннары.

Намбар-оол Хенче-Караевич Тыва АССР-ниң алдарлыг малчыны хүндүлүг атын эдилекчизи.

Амгы үеде олар пенсионерлер-даа болза, улуг үрүү Күнзенмааның коданында дузалакчы кадарчылары болуп ажылдап турарлар.

Күнзенмаа школага өөренип чораан, кышкы-даа, чайгыда дыштанылгазында ада-иезиниң дузалажып, хой кадарып, оларның ажылынын арга дуржулгазын шиңгээдип ап, ада-иезинин соон салгач малчын болурун 10 классты доозуп тура-ла шуут шиитпирлеп алган. Баштайгы чылында ада-иезиниң аалынга сакманчылап кыштаан.

Ол чылын ооң ада-иези төрүүр 100 хойга онааштыр 118 хураганы камгалап алгаш, районда хойжулар ортузунга организастаан социалистиг чарышка тиилекчи болуп, харын республиканың мурнакчы хойжуларының бирээзи болган. Ынчаарда Күнзенмаа 240 хураганны онча-менди доруктуруп остүрген. Ол ажылга ооң улуг-хуузу улуг болган.

Дараазында чыдың күзүнүнде Күнзенмааны совхоз директору конторага келдирткеш, ону Кызылдың көдээ ажыл-агый техникумунда бригадирлер курузунга өөренирин сүмелээрге, ол чөпшээрешкен болгаш ону ада-иези база деткээн.

Курсту дооскаш хойжу бригадаларның бригадирынге ажылдап, ол ажылдарны экижиткен.

Ада-иези назылап кыраан, пенсиялап үнери-биле оларның кадарын турган хоюн малдаары-биле бодунун сетилин илередип, совхозтуң директорунга болгаш парткомга билдиришкинни киирген. Ооң күзелин ёзугаар ол кодан хойну хүлээп ап, он бо хүнперге чедир эки түңнелдерлиг ажылдап турар.

1980 чыл. Бир дугаар төрүүр дүнгүш хойдан 100 башка онааштыр 90 хураганны, бир хойдан 1,8 кг дүк кыргын ап, болунга алган социалистиг хүлээлгезин ажыр күүсеткен. Он бирги беш чылдың ийнги чылында төрүүр 100 хойга опаштыр 102 хураганны, бир баштан 2 кг дүктү кыргын ап, районда хойжулар аразынга организастаан социалистиг чарышка тиилекчи болуп, район чемпиону деп атты чаалап алган.

Ооң күш-ажылын, хөй-ниитичи» чоруун үнелеп көргеш, чону көдээ Советтин депутадынга соңгуп алган. Ол хүлээлгезин база ак сеткилдиг күүседип чоруур.

Күнзенмаа Намбар-ооловна чазаглап көжерининң мурнунда кыштааның септелгезин кылып, кыжың хой суттарында сүт кудар доскаарын казаалап чылыглан алган. 15 тонна одекти болген.

Чайын Улаатай бажында Тестиг-Кара деп черге хоюн семиртир чайлаан. Хойларының күш-деңгилдези семис шыырак. Амгы үеде Улаатай аксында күзеглеп турар.

Ниитиниң малын хүр-менди кыш ажырар сорулга-биле бо чылын 21 тонна сигенин белеткеп, кыштаанга сөөртүп чедиргеш, сараатгаан.

СЭКП ТК-ның май (1982 ч.) Пленумунуң шиитпирлерин болгаш Аъш-чем программазын амыдыралга боттандырары-биле он бирги беш чылдың 3-кү чылында бодунга бедиткен социалистиг хүлээлгени алган. Төрүүр 100 хойга опаштыр 105 хураганны, бир хойдан 2,1 кг дүктү кыргын алырын, 20 тонна сигенин бодунуң күжү-биле белеткээр, 15 тонна одекти болуп ап, кыштаанның септелгезин кылып, кыжың хой суттарында суг кудар досказрын казаалап чылыглан алган. 15 тонна одекти болген.

Чайын Улаатай бажында Тестиг-Кара деп черге хоюн семиртир чайлаан. Хойларының күш-деңгилдези семис шыырак. Амгы үеде Улаатай аксында күзеглеп турар.

Ниитиниң малын хүр-менди кыш ажырар сорулга-биле бо чылын 21 тонна сигенин белеткеп, кыштаанга сөөртүп чедиргеш, сараатгаан.

СЭКП ТК-ның май (1982 ч.) Пленумунуң шиитпирлерин болгаш Аъш-чем программазын амыдыралга боттандырары-биле он бирги беш чылдың 3-кү чылында бодунга бедиткен социалистиг хүлээлгени алган. Төрүүр 100 хойга опаштыр 105 хураганны, бир хойдан 2,1 кг дүктү кыргын алырын, 20 тонна сигенин бодунуң күжү-биле белеткээр, 15 тонна одекти болуп ап, кыштаанның септелгезин бүрүнү-биле 1983 чылдың сентябрь 15-те доозарын хүлээнгеш, совхозта мурнакчы хойжу Биче-оол Сарыгларны социалистиг чарышка кийгырган.

К. МОНГУШ.

Өвүр район.

«КҮШ-АЖЫЛДЫҢ ХООЧУНУ» МЕДАЛЬ-БИЛЕ ШАҢНААР ДУГАЙЫНДА

Тыва АССР-ниң Дээди Совединиң Президиумунуң Чарлыы

Улус ажыл-агыйынга үр чылдарда ак сеткилдиг күш-ажылын үнелеп көргенинииң демдээ кылдыр ССРЭ-ниң Дээди Совединиң Президиумунуң омуннээзинден «Күш-ажылдың хоочуну» медаль-биле **шаңнаары болза:**

КЫЗЫЛ ХООРАЙДАН

Анна Ивановна **Антропова** — республиканың туберкулёзка удур диспансериниң улуг сестразы.

Виктор Александрович **Арсентьев** — хооркүүском и у ң иштики керектер килдизиниң чанында таңнылыл черииниң салбыр командири.

Артём Сюрюнтеевич **Борбак-оол** — пенсионер.

Татьяна Петровна **Боргоякова** — Тываның сүт комбинадының ажылчыны.

Алексей Николаевич **Бочаров** — Кызылдың шинчилеажыглал бүдүрүлгезиниң бульдозеризи.

Фаина Михайловна **Бычкова** — «Тыва суг тудуг» трестиң автобаазазының хандырылга талазы-биле инженери.

Зоя Емельяновна **Ворончихина** — республиканың туберкулёзка удур диспансериниң эмчи сестразы.

Валентина Михайловна **Гавриченко** — Кызылдың харылзаа белдиринииң почта харылзаазазының оператору.

Яков Лазаревич **Горбунов** — пенсионер.

Фаина Степановна **Дамба** — СЭКП обкомунуң маляры.

Дмитрий Николаевич **Демченко** — республиканың автомотохандыкшылдыглар ниитилелиниң бүдүрүлге өередилгезиниң мастери.

Людмила Ксаверьевна **Домбровская** — «Тыва көдээ тудуг» трестиң автобаазазының кол бухгалтериниң оралакчызы.

Оюн Балчировна **Ендан** — хооркүүскомнуң иштики херектер килдизиниң чанында таңнылыл килдизиниң контролёру.

Евгений Афанасьевич **Ерохин** — Кызылдың шинчилеажыглал бүдүрүлгезиниң гидромониторшиги.

Валентина Петровна **Забродина** — Күш-ажыл талазы-биле күркомитеттиң улуг бухгалтери.

Наталья Андреевна **Загвоздкина** — пенсионер.

Тамара Васильевна **Иванова** — «Ремсельбурвод» трестиң тускайжыттынган КМК-зының экономизи.

Валентина Ивановна **Ивантеева** — № 22 уруглар садыкның эргелекчизи.

Елена Григорьевна **Казаченко** — хооркүүскомнуң иштики херектер килдизиниң чанында таңнылыл килдизиниң контролёру.

Александра Михайловна **Кийкова** — Кызылдың «Тудуг кезектери» комбинадының станочницазы.

Вера Николаевна **Кононова** — пенсионер.

Александра Николаевна **Колодкина** — республиканың «Ростекстильторг» садыг базазының склад эргелекчизи.

Ксения Михайловна **Кравченко** — «Родничок» ясли-садтың кижизидикчизи.

Иван Фокеевич **Лоскутов** — «Тыва суг тудуг» трестиң автобаазазының ажылчыны.

Мария Яковлевна **Любкина** — Кызылдың № 2 автобүдүрүлгезиниң ажылчыны.

Елена Ивановна **Лямина** — Кызылдың чуртталга-коммунал ажыл-агый эргелеливан орук тудуунуң бот-орулга-чарылгалыг участогунуң ажылчыны.

Александра Степановна **Могильникова** — Аъш - чем үлетпүрүнүң министерствозунуң септелге-тудут-монтаж участогунуң склад эргелекчизи.

Валентина Иосифовна **Мыльникова** — пенсионер.

Василий Алексеевич **Озерной** — Кызылдың шинчилеажылгал бүдүрүлгезиниң гидромониторшиги.

Валентина Ефимовна **Орлова** — пенсионер.

Сандан-оол Болжаевич **Оюн** — «Кызыл тудуг» эргелелдиң дашчызы.

Александра Григорьевна **Пантюшева** — «Тыва көдээ тудуг» трестиң бүдүрүлгетехнологтуг четчелээшкин эргелелиниң ажылчыны.

Мальвина Ивановна **Петрова** — Тываның авиабүдүрүлгезиниң диспетчери.

Вера Петровна **Пихенко** — уруглар бажыңының кижизидикчизи.

Мария Михайловна **Пожидаева** — республиканың туберкулёзка удур диспансеризиниң кол бухгалтери.

Ольга Алексеевна **Полякова** — столоваялар болгаш ресторанпар трезиниң кассири.

Пелагея Семёновна **Портнягина** — республиканың уруглар эмнелгезиниң санитарказы.

Вячеслав Ильич **Рудин** — Тываның сүт комбинадының хандырылга болгаш саарылга килдизиниң начальниги.

Сандан Арынхоевич **Сандю** — хооркүүскомнуң иштики керектер килдизиниң чанында таңнылыл килдизиниң контролёру.

Ефросинья Мартемьяновна **Сидоренко** — Тываның сүт комбинадының ажылчыны.

Анисья Трофимовна **Сидорова** — Кызылдың шинчилеажылгал бүдүрүлгезиниң бухгалтери.

Михаил Андреевич **Сидоров** — Кызылдың шинчилеажылгал бүдүрүлгезиниң чолаачызы.

Наталья Ионовна **Скобеева** — хоорайның улус өередилге килдизиниң улуг бухгалтери.

Татьяна Степановна **Смоленцева** — «Тыва совхоз тудуг» каттыжыышкынның бүдүрүлге-технологтуг четчелээшкин эргелелиниң ажылчыны.

Екатерина Васильевна **Сухова** — автомотохандыкшылдыглар ниитилелиниң республика чөвүлелиниң кол бухгалтери.

Пётр Александрович **Тайдонов** — Кызылдың үлетпүр барааннар садыныңың бызаңчызы.

Вера Михайловна **Угрюмова** — республиканың кирип өөренир болгаш бот-өөредилгелиг ортумак школазының башкызы.

Раиса Карповна **Фирсова** — Тываның сүт комбинадының ажылчыны.

Валентина Макаровна **Хитиева** — Тываның хандырылга-саарылга эргелелиниң ажылчыны.

Владимир Иванович **Шикин** — пенсионер.

БАРЫЫН-ХЕМЧИК РАЙОНДАН

Мария Ивановна **Аңжиганова** — Ак-Довуракшуг автотранспорт бүдүрүлгезиниң маляры.

Мария Максимовна **Аткина** — «Тыва даг-дүгү» комбинаттың ажылчыны.

Екатерина Алексеевна **Беляева** — райпо бухгалтери.

Варвара Николаевна **Вагина** — Ак-Довуракшуг автотранспорт бүдүрүлгезиниң ажылчыны.

Анна Григорьевна **Грицкевич** — «Тыва даг-дүгү» комбинаттың ажылчыны.

Саая Коңзай-оолович **Доржу** — Кызыл-Мажалык суурда пенсионер.

Нина Афанасьевна **Ершова** — «Тыва даг-дүгү» комбинатның ажылчыны.

Валентина Цыренова **Ирдынеева** — Кызыл - Мажалык суурда пенсионер.

Архип Михайлович **Иткинев** — Ак-Довуракшуг өруисептелге-тудуг эргелелиниң токары.

Ольга Тимофеевна **Кирьянова** — «Тыва даг-дүгү» комбинаттың чуртталга-коммунал участогунуң шеверлекчизи.

Елизавета Кузьминична **Кобзарь** — «Тыва даг-дүгү» комбинаттың эргелелиниң техажылчыны.

Айдынмаа Хунажыковна **Күжүгет** — Кызыл-Мажалык суурда пенсионер.

Бачылай Кош-Кулакович **Күжүгет** — Кызыл-Мажалык суурда пенсионер.

Лаадай Санчы-Будуповна **Күжүгет** — «Тыва даг-дүгү» комбинаттың чуртталга-коммунал участогунуң ажылчыны.

Аяна Михайловна **Кулинич** — «Тыва даг-дүгү» комбинаттың хандырылга килдизиниң ажылчыны.

Александра Фёдоровна **Макарова** — «Тыва даг-дүгү» комбинаттың ажылчын хандырылга килдизиниң план килдизиниң начальниги.

Иван Ильич **Макеев** — «Тыва даг-дүгү» комбинаттың бухгалтери.

Данзы-Белек Херелович **Монгуш** — «Тыва суг тудуг» трестиң № 1 КМК-зының дарганы.

Зинаида Чыдынмайевна **Монгуш** — «Бардык» совхозтуң ажылчыны.

Кожан-оол Кара-оолович **Монгуш** — «Дөң-Терезин» совхозтуң малчыны.

Сенгин Куулучукович **Монгуш** — Кызыл-Мажалык суурда пенсионер.

Ефросинья Макаровна **Наточий** — «Тыва даг-дүгү» комбинаттың ажылчын хандырылга килдизиниң повары.

Владимир Павлович **Непомнящий** —райэмнелгениң дүрген дуза чедиреринииң диспетчери.

Кара-кыс Дугур-Сүрүновна **Ооржак** — «Дөң-Терезин» совхозтуң ажылчыны.

Тас Тоштуг-ооловна **Ооржак** — «Дөң-Терезин» совхозтуң ажылчыны.

Эртине Борбак-ооловна **Ооржак** — «Дөң-Терезин» совхозтуң ажылчыны.

Александра Сергеевна **Перова** — райэмнелгениң эмчи сестразы.

Ольга Алексеевна **Прудько** — Ак-Довуракшуг автотранспорт бүдүрүлгезиниң ажылчыны.

Сайын Намзырайевич **Саая** — «Хемчик» совхозтуң малчыны.

Даваакы Алчиевич **Сарыглар** — Кызыл-Мажалык суурда пенсионер.

Хубискал Монгушевна **Сарыг-оол** — «Тыва даг-дүгү» комбинаттың ажылчын хандырылга килдизиниң ажылчыны.

Минчинмаа Хомушкуевна **Серендо** — райэмнелгениң санитарказы.

Саая Чадамбаевна **Серен** — Кызыл-Мажалык суурда пенсионер.

Мария Ивановна **Тарасенко** — «Тыва даг-дүгү» комбинаттың деримлелер септээриниң электрослесары.

Жанна Петровна **Теплякова** — «Тыва даг-дүгү» комбинаттың фабрикада машинизи.

Дөлүш Салчаковна **Тюндешева** — Кызыл-Мажалыктың № 1 школазының башкызы.

Мария Александровна **Усик** — «Тыва даг-дүгү» комбинаттың ажылчын хандырылга килдизиниң садыгжызы.

Кара-кыс Буяновна **Хомушку** — «Хемчик» совхозтуң ажылчыны.

Комбу Акаевич **Хомушку** — «Хемчик» совхозтуң малчыны.

Хертек Лопсан-Чымбаевна **Хомушку** — Кызыл-Мажалыкта пенсионер.

Чоталмаа Самдановна **Хомушку** — «Барлык» совхозтуң ажылчыны.

(Уланчылыг).

БӨМБҮРЗЕКТИҢ СУДАЛЫ

СЭТА болгаш ПМА: КЫСКА ДЫҢНАДЫГЛАР, ТАЙЫЛБЫРЛАР

СОВЕТ САНАЛДАРЫ ДЕТКИП ТУРАР

Делегей харылзааларын чогумчалыг болдурары, чавырлыышкын, тайбың дээш, чепсегленииишкинни дүжүрери дээш демисел болза Совет Эвилелиниң даштыкы политиказының, СЭКП-ниң делегейге ажыл-чорудулгазының өндүрчаагай сорулгалары боон турар. Эш Л. И. Брежневтиң Бакуга байырлал үезинде чугаазын тайылбырлавышаан, даштыкының массалыг информация чепсектери ыңдыг бодалдарны онзалап илергейлеп турар.

• • •

Ядролуг айыыл-халапты тамызынче делегейни империалистиг бөлүктерниң киир идиптер деп оралдажыл турары амгы байдалдарда совет удуртукчу боо-чепсекти эдере бүдүрерин соксадыр болгаш бот-боттарынга бүзүрежиринии политиказын боттандырып чорударының амыдыралчы эргежок чугулазын база катап шинтпирлии-биле айыткан деп, Польшаның «Трибуна люду» солуну демдеглээн.

Братиславаның «Правда» солуну Л. И. Брежневтиң чугаазын кижи төрелгетенииң мурнунда туруп турар эң чугула айтырыгларга боттуг харыыдыр деп адаан. Совет удуртукчунуң Бакуга чугаазында чүгле делегей байдалын ханызы-биле аналиэтээн эвес, харын-даа боттуг, херек кырында чавырыышкынны чедип алырының тодаргай оруктарын база айыткан.

Индияның неделя санында үнер «Нью Уэйв» солуну И. Ганди-биле чугаалажыышкынарның түңнелдерин Л. И. Брежневтиң бедии-биле үнелээни Индияны өөртүп турар деп бижээн. Индияның Премьер-Министрииң ССРЭ-ге ажыр-чоруу ийи чурттуң аразынга найыралдың болгаш кады ажылдажылганың харылзааларынга чаа чугула үе-чада болган. Дээди дең-нелге болган совет-индий чугаалажыышкыннарының түңнелдери чер кырынга тайбыңның херээ дээш, боо-чепсекти эдере бүдүрериңе удур демиселге канчаар-даа аажок улуг ужурдузалыг боон турар. Индий-совет кады ажылдажылганы улам калбартыр дугайында Москвага чедип алдынган дугуржулга империалистиг күрүнелериң Индияга удур неоколониалисчи чимэнииишкинерин ойтур шаварыига ооң национал экономиказын быжыглаарынга дыка идиглиг болур.

Совет удуртукчунуң Бакуга чугаазының утказы — ССРЭ-ниң даштыкы политиказының коз-ла сорулгазы чаа даайыышны баш удур болдурбазы боон турары-дыр деп, Ливанның «Ас-Сафир» солуну бижээн.

Кедергей колониалисчи политиканың дузазы-биле араб чурттарның, Африканың болгаш Латин Американың күрүнелериниң хүрээлениңге сандараашкынны ханыладырын, Африканың Чаңгыс-эп Организациязының ат-алдарын болгаш салдарын кошкадырын, ону Барыын-чүк күрүнелериниң колонизаторжу чүткүлдеринге ажыглаарын оралдажын турар империализмниң кажарлаашкыннарын Л. И. Брежнев сойгалап илереткен деп, «Журнал ди Анголa» солун бижээн. Совет Эвилели — тайбың кады ажылдажылганы, Азияның, Африканың болгаш Латин Американың чурттарының чаңгыс авыя болгаш сырый каттыжыышкынын быжыглаарының, АЧО, ЛАЭ болгаш өскөдаа ындыг организацияларның ат-алдарын база ажыл-чорудулгазының дээштиин бедидериниң идепкейлиг талазакчызы болуп турарын ССРЭ-ниң удуртукчузу база катап бадыткаан.

Тайбың дээш демисел дээрге, ССРЭ-ге бирги чергениң улуг ужур-дузалыг сорулгазы боон турарын Л. И. Брежневтиң Бакуга чугаазы база катап бадыткап көргүскен. Ону чедип алырынче Совет Эвилели бодуңуң бактаап тургустунганы баштайгы хүнеринден эгелээш-де чайгылыш чок чүткүп турар деп, Финляндияның парламент депутады **Сеппо Тойвайнен** чугаалаан. Совет Эвилели делегейге ядролуг халапты баш удур болдурбазы дээш демиселдиң авангарды боон турар. Ол демиселге ооң эвилелчилери тайбынга мнакцылдыг бүгү чурттар, бүгү делегейниң хөй миллион улус массалары боон турар. (СЭТА).

КНО-НУҢ КОЛ АССАМБЛЕЯЗЫНЫҢ СЕССИЯЗЫНДА

НЬЮ-ЙОРК. (СЭТА). Бөмбүрзек кырынга политиктиг байдалды экижидериниң, боо-чепсекти эдере бүдүрериң соксадырының болгаш делегейде шыңгыы чөрүлдээлерни шыныг ёзу-биле шиитпирлээриниң айтырыглары КНО-нуң Кол Ассамблеязының ында үргүлүлеп турар XXXVII сессиязында ниити-политиктиг санал-онал солчуушкунуңун кичээнгейиниң төвүнде туруп турар. Тайбыны болгаш бүгү-ниитиниң айыыл чок чорууп быжыглаарының, боо-чепсекти эдере бүдүрериң соксадырының болгаш боо-чепсекти дүжүрериниң оруунга херек кырында тодаргай базымнарны кылырының чугулазын социалистиг болгаш кала-даа каттышпаан чүртларның төлээлекчилери КНО-нуң ол чыыжының индиринден демдеглеп турар.

ГДР-ниң даштыкы херектер министри О. Фишер милитаризмниң болгаш дайынның күштеринге шиитпирлиг ойтур шавыышкынны кылырының эргежок чугулазын айыткан. НАТО-нуң шериг бөлүглениишкинииниң чорудуп турары күш дөгээриниң болгаш боо-чепсекти эдере бүдүрерин улам күштелдиреринің политиказы делегейге мөсилдежиишкиннерни шыңгыырадырын болдурар, улустарның бот-башкартынар эргелерин каржызы-биле үрээр байдалды тургузуп турар деп, ол демдеглээн. Оонбиле чергелештир оратор Чоокку Чөөн чүкте болуушкуннарның айыылдыын, Преторияның эрге-чагыргазының аггрессчи чоруунуң күштелгенин, империализм күштериниң Кариб бассейниниң чурттарынга бодуңуң тура-соруун албадаарынче угланган оралдажыышкыннарын айытказ.

Ядролуг дайынның кыжаныышкынын кошкадырынче угланган болгаш боо-чепсекти дүжүрериниче база тайбыны быжыглаарынче оруктү ажыдып турар Совет Эвилелиниң саналдарын О. Фишер бедиибиле үнелеп чугаалаан.

Венгрияның даштыкы херектер министри Ф. Пуйя бодуңуң чугаазынга оруктар ыракшылдың чаа америк ракеталарын тургузарының дугайында НАТО-нуң шиитпири, СБК-2 керээни күштүг болдурарындан АКШ-тың ойталаазы, Барыын чүктүг Польшада болуушкуннарга кара туразында холгаарлаашкыны ышкаш, ындыг болуушкуннарның Европа дииле дүшкүүрлүг чоруктуң күштелиринге сеолгү чылдарда идиглиг болганын демдеглээн.

Сирия Араб Республиканың даштыкы херектер министри А. Х. Хаддам делегей байдалының дүшкүүрлүг апаргаңы дээш империализм күштериниң, хамыктың мурнунда Каттышкан Штаттарның бүрүлүг боон турарын айыткан.

АКШ-тың шериг болгаш политика-даа талазы-биле калбак деткимчезинге даянган Израильдиң агрессиязының түңнелинде Чоокку Чөөн чүкте байдал айылдыг боон турарын ол демдеглээн. Амгы үенин өң-не күштүг америк боо-чепсээ-биле хандыртынган израиль агрессорлар ливан, палестин болгаш өске-даа араб улустарга өлүм-чидимни болгаш үргедээшкиннерни тавары-штырып турар. Нацияларның делегей ниитилежилгезиниң мөөн соңгаар кежигүнү болурунга Израильдиң эргезинге хамаарыштыр чигаиишкинии илергейлээн.

Хөгжүп турар чурттарның төлээлекчилери сессияга капиталистиг чурттарны хаара тудкан экономиктиг кризистиң оларга таварыштырар аар үржүктарын үзүткүларының айтырыгларынче кол кичээнгейни салып турар.

ЛИВАНДА БАЙДАЛ

БЕЙРУТ. СЭТА-ның корр. А. Богатыревтиң болгаш Р. Орестовтуң дамчытканы болза: Ливанның Коммунистиг партиязының Теп Комитединиң Чигине секретары Ж. Хаун Ливанның патриоттуг күштерин боттарының хүрээлениң сырый каттыштырарынче болгаш израиль агрессияга удур, чурттуң бүгү девискээриниң Тель-Авивтиң эжелекчи шериглерин доп-дораан үндүрери дээш демиселди күштелдирериче кыйгырган.

Ында чарлаан медеглелде ооң айытканы болза: «Израильдиң болгаш ооң америк камгалакчыларының Ливанга удур үүлгединиң болгаш сулчээшиниң айылын чурттуң национал-патриотчу күштери тодаргайы-биле билип турар». Чүгле Тель-Авивтиң агрессчи планнарынга шиитпирлиг удурланыышкын, бистиң черивистен эжелекчилерни үндүр ойладыры дээш демисел чурттуң хамаарышпас чоруун, бүрүн эргеэин болгаш девискээрииниң бүдүн турар чоруун катап тургузуп шыдаар деп, Ж. Хаун онзалап демдеглээн.

Израильдиң политиказы сөөк-язы ылгаар чорукка үндезилеттиргени болгаш араатанныг күчүлээшкинге база күш ажыглаарынга даянган деп, Ливанның сураглыг политиктиг ажылдакчызы, республиканың президентиниң чораан С. Франжье медеглээн. Ыңдыг политиканы планнаарынга болгаш херек кырында боттандыраарынга Каттышкан Штаттар дузалап турар. Ливанга болгаш өске-даа араб күрүнелерге тергидээшкинни чедип алыр сорулга-биле хөй боо-чепсекти Израильге АКШ берип турар.

Ливан эрге-чагыргалар өске-даа араб күрүнелер-биле демнежии алгаш, агрессорчуг Ливандан үүнүп чоруурун чедип алырын АКШ-таң негзор ужурлуг деп, С. Франжье медеглээн.

Дерии үүлгединиишкиннер кылыр чорук Израильдиң эжелекчи шериглериниң тураында ажы-чаңы апарган болгаш олар хамааты чурттакчыларны коргудуп, сүртедиринче, ливан болгаш палестин патриоттарның интервентилерге удурланыышкынын базарынче чүткүп турарлар.

Израиль агрессиякың үеэинде түттурган чеди муң ажыг ливан болгаш палестин патриоттарның эң-не аар-берге байдалда хоругдаттырып турары дерзин корум-чурумнуг Ансар дээр мөөнүзөшкин лагеринге хоругдаттырганнарның тура халыышкыны болган. Лагерьниң таңнылдары ол хөделиишкинниң киржикчилерин караул суургаларының кырындан боолаан, он ажыг кижини балыглаан.

Израильдиң эжелеп алган девискээрлеринде араб чурттакчыларның массалыг хөделиишкиннери соксаваан. Иордан хемниң барыын талакы эринде чыскаалдар элээн каш хүннер улаштыр үргүлүлеп турар. Оларның киржикчилери израиль шеригнерииң өлүрүкчү араатанныг чоруунга удурланыышкынны болгаш килеңнээшкинии шиитпирлиг-биле илергейлеп турлар.

СОВЕТ ДЕЛЕГАЦИЯ ЧЕДЕ БЕРГЕН

ЖЕНЕВА. (СЭТА). Европага ядролуг чепсегленииишкиннерни кызыгаарлаар дугайында совет-америк чугаалажыышкыннарга киржир ССРЭ-ниң делегациязы Женевада чедип келген. Ол чугаалажыышкынар сентябрь 30-де эгелээр.

Европага ядролуг чепсегленииишкиннерни кызыгаарлаарынга болгаш кызырынга хамаарыштыр дугуржулганы чедип алырынга Совет Эвилелиниң туружу чогумчалыг үнелениин берип турар. Европа дииже ядролуг чепсектиг эң-не айылдыг хевирлериниң төнчү чок көвүдээшкинин соксадырынга эргежок чугула тодаргай хемчеглерни ажылдап кылырын совет тала күзеп турар. Ядролуг халапты болдурбас талазы-биле шиитпирлиг, тодаргай хемчеглерни алырынга идигни бөөр дээш изиг күзелин ССРЭ бо чугаалажыышкыннарның баштайгы үе-чадазында-ла бадыткап көргүскен.

Ам хамык ужур Американың Каттышкан Штаттарындан хамааржыр. Ядролуг удур туружуушкунуң деңнелии чавызадырының сорулгазын чедип алырынга, дең чоруктуң болгаш бир демей айыыл чок болурунуң принцивиниге дүүшкен дугуржулганы ажылдап кылырынга база чедип алырынга бодуңуң салыышкынын америк тала киирер ужурлуг.

Германиниң Федеративтиг Республиказының девискээрииге массалыг үзүткаашкынының америк ядролуг боо-чепсектерин, бирги ээлчегде ортумак ырактылдың ракета-ядролуг чепсээн эккеп тургузар дээш Американың Каттышкан Штаттарының болгаш НАТО-нуң шиитпириниге удурланыышкын Барыын Германиялда улам калбарып турар. Чүртта улуг үлетпүр болгаш культура төптерин ядролуг чепсектең хостуг төптер кылдыр чарлаар дгайында шиитпирии чамдык улуг будүрүлгелериниң база культура төптериниң чөвүлелдери шиитпир хүлээпалган.

Чуруктa: Соңгу Рейн-Вестфалия черииниң кол хоорайынга болгаш чыскаал. ГФР-ниң девискээрииге ортумак ыраштылдың америк чаа ракета-ядролуг чепсээн тургузар дээш шиитпирге шыңгыы удурланыышкыны Барыын Германиядa улам калбарып турар. Дюссельдорфтуң чурттакчылары хоорайны болгаш ооң районнарын ядролуг чепсектен хостуг зона кылдыр чарлаары дээш туружуп турар.

А. ГРИГОРЬЕВТИҢ фотозу. СЭТА-ның фотохрониказы.

БЕДИК МЕРГЕЖИЛ

СОФИ[illegible]-ниң кежигүнү чурттарның [illegible]скаваторщиктеринииң үе[illegible] маргылдаазының киржикчилери боттарының бедик профессионал мергежилдиин көргүскеннер. «Марица-Восток» дээр үлетпүр-энергетика комплекизиниге болган ол маргылдаанның программазынга хөмүр-даштыажык арга-биле казып, тыварынга холбашкан кол-кол ажылдарны кирген турган.

Болгар мастерлер команда болгаш хууда-даа көргүзүттер талазы-биле бирги черии ээлээн. Совет команда ийиги, үшкү черде — Польшаның төлээлекчилери.

СУГНУ ХУМАГАЛАП АЖЫГЛААР

БЕРЛИН. Герман Демократтыг Республиканың «суг шыгжамырлары» барык 17 млрд. кубометр сугну бериң турар. Ол дээрге, эвээш эвес-тир. Ынчалза-даа сугга үлетпүрүнүң, чуртталга-коммуналажыл-агыйының хереглелиг чыл келген тудум-на улам улгадын турар. Ынчангаш бойдустуң ол байлаан нам-наң тургаш, таарыштыр ажыглаар чорук республиканы улам улуг ужур-дузалыг апарган.

Хем сууң үлетпүр будүрүлгелерге хөй улаа ажыглаанының соонда безин ону чонну хандырарынга датын ажылдап болуруң ГДР-ниң дуржулгазы көргүзүп турар.

СОЦИАЛИЗМ ЧУРТТАРЫНДА

Эвээш өл-шык дүжүп турарының үезинде безин Заалдың, Плейстиң, Хафелдиң болгаш чурттуң өске-даа хемнериндe сугларны 7-ден 13 катап чедир ажыглап болурун специалистер сапап көргеш, тодаратканнар. Ол үлетпүрүнүң бир будүрүлге черии эрткен дораан-на, дараазының база бир будүрүлге черинге таварыжыр. Ынчангаш будүрүдге черлери суг дээш шуут-ла «ээлчежип алган» мапап турар. ГДР үлетпүрге сугну ажыглаар талазы-биле Европаның индустриалдыг чурттарының иштинде мурнуку черии ээлеп турар.

УЛУГ ХЕМЧЭЭЛДИГ ПРОГРАММА

ГАВАНА. Черии мелиорастаарының болгаш кыдымал суггарылга-биле ажыглаарының улуг хемчээлдиг программазын Кубада боттандырып турар. Ыңдыг черлериң хемчээли ырак эвес келир үеде ийи катап калбарар болгаш 1 миллион гектар ажыг болу бээр. Ону ортулуктуң суг болгаш чер курлавырларын 2000 чылга чедир үеде комплекслиг ажыглаарының чингине планында көрген. Ону Совет Эвилелиниң специалистериниң дузазы-биле ажылдап кылган.

Кубаның черлериниң хөрзүүнүң хөй кезии чайгаар бүткен чаагай дүжүттүр боон турар-даа болза, оларны ажыглаарының ажыктыын улгаттырар дизе, өл-шык-биле четчир хемчээлдиг кылдыр хандырары пегеттиниң турар. Куба бо талазы-биле улуг чедиишкиннерни чедип ап турарын ЭДЧ-ниң кежигүнү чурттарның суг ажыл-агый организацияларының удуртукчуларының чоокта чаа Гаванага болган чөвүлел хуралының киржикчилери демдеглээннер. Сөөлгү чээрби чылдың иштинде акы-дуңма социалистиг чурттарның дузазы-биле республикада ниити ишкири 6 миллиард кубометр ажыг боон турар 820 суг хөөлбектерин тургускан. Ол дээрге, революция мурнундагы үеде турганыдан 150 катап хөй-дүр.

КАМНАЛГА ДЭЭШ ШИМЧЭЭШКИН

УЛАН-БАТОР. Улусчу Моолдуң үлетпүр будүрүлгелериниде чиг-этти болгаш материалдарны камнаары дээш шимчээшкини улам-на калбарып турар. Моолдуң чедиги бет чыл планының бо чылда даалгаларын долдур болгаш ажыр күүседир дээш социалистиг чарыштың кол негелдерииниң бирээзи камналга дээш шимчээшкин апарган.

Бо чылдың чүгле бирги чартыында безин күрүнеге 80 миллион ажыг төгерик-акшаны камнап алган болгаш ол хөрецгиниң хөй кезиин чигээтти, материалдарны болгаш оттулар түүлдү камныг чарыгдаарының аргазы-биле чедип алган. Моол Арат Республиканың ниити үлетпүр продукциязының чартык хире кезии опаажып турар моол найысылалдың күш-ажылчы колдективтери болгаш Увэр-Хангай база өске-даа аймактарның көдээ ажыл-агый каттыжыышкыннары ажыл-агыйны камналгалыг чорударының үлегер-чижээн көргүзүп турар.

Чаартыкчылар болгаш чогаадыкчылар база-ла будүрүлге курлавырларын дилеп тыварынга, материалдыг курлавырларны камныг, хумагалалдыг ажыглаарынга улуг рольду ойнап турарлар. Чүгле бо чылын безин оларның киирген чаартыкчы саналдарының ажыглаттынганының түңнелинде экономиктиг ажык 20 хире миллион төгерик болган.

(СЭТА).

УЛУГ ЧЕДИИШКИННЕР

АДДИС-АБЕБА. (СЭТА). Чуртта бижик билбес чорукту үзүткаар талазы-биле бүгү националдың кампаниязын боттандырар талазы-биле шиитпирии Эфиопияның чаваа хүлээп алгаш, ук кампания 1979 чылда чарлаттынган турган. Бо эрткен үенин дургузунда бижик билбес чорукту үзүткаар талазы-биле революстуг Эфиопия улуг чедиишкиннерлиг болган.

Бижик билбес чорукту үзүткаар талазы-биле кампанияның үезинде 13 миллион 600 муң кижи бижиктi номчуур болгаш бижиир кылдыр өөренип алганын «Эфиопиэн геральд» солуң демдеглээн. Кампания эгелээр мурнунда чурттуң чогуур назылыг чонунуң чүгле 7 хуузу бижик билир турган. Амгы үеде чогуур назылыг бүгү чонуңуң 45 хуузу бижиктi билир кылдыр өөренген.

Бижик билбес чорукту үзүткаар дээш демисел болза революстуг Эфиопияның мурнунга салдыган эң чугула социал сорулгаларның бирээзи кылдыр Эфиопияның чаваа хүлээп алган хамаатылар, ылангыя аныяктар чуртта социал-экономиктиг чаартылгаларга улам идепкейлиг киржип турар.

БАШКЫМГА

Хензиг боттуң баар оруун
Кедизинде айтып берген.
Эртем номга бердингеним
Эргим башкым хайыразы.
Хүлүмзүрээн чазык арны
Күзелимни деткип чоруур.
Чашкы шаамдан бергелерге
Чалданмазын чанчыктырган.
Буурул чаштыг,
хүндүткелдиг
Буянныг-ла ынак башкым—
Ажы-төлдү өөретпишаан
Ажылынга алдаржып тур.

С. АРТЫНА.

ЧЕДЕ БЭЭР МЕН

«Чымчак алдын» тывардa,
Чылдың-на бо чеде бээр,
Өзен черде часпазым
Өөм болган одаам бар.
Сылдыстыгда дүне
Сырбык союп иженип,
Сырын-биле чаршыттыр
Сыгыртып каап орар мен.
Аалымда чаражым
Айдың дээрге көстүп кээр.
Ыпакшылдың ырындан
Ыржым бойдус таалай
бээр.
Тайга сынче үнге-ле,
Талыйды дээш хөлзеве,
Каш-ла хондур аңнапкаш,
Халдып чеде бээр мен.
Кызыл-оол ДОНГАК.

Сонуургактарга

Чедишкин чок болуп доозулган Ийиги крестиг походтуң мурнуу чарыында 1139 чылда чепсегленишкинни дүжүрер талазы-биле баштайгы делегей ужуражылгазы болган. Оон киржикчилери «олуруукчу боо-чепсекти» моон соңгаар будурүн үндүрерин соксадырын болгаш ону ажыглавазын дугуржуп алганнар.

* * *

Делегейде эң-не эвээш шериглиг республика Сан-Марино болуп турар. Ында чүгле 12 солдат бар.

* * *

Черде эң-не бедик даг—Гавай ортулуктарында Мауна Кеа дээр вулкан болур. Оон эдектериндеп сүүр бажынга чедир бедии—9.100 метр.

* * *

Делегейде эң-не эвээш үжүктүг (12) гавай, а эң-не хөйүн (54) сингалез дылда ажыглап турар.

* * *

Чурагайлыг баштайгы саналга машиназын немец математик болгаш оринеталист Вильгельм Шиккард 1623 чылда чогаадып тургускан.

* * *

Геродоттуң санап турарын ёзугаар алырга, чаа эрага чедир беш векте Египетке диш эмчилерн эмнеп эгелээн болуп турар.

ЭЭРЕМЧИК
(Басня)

Этпек талга дузак салгаш,
Ээремчик кедеп чыткан.
Изиг ханны соруксаштың,
Ийи караа шуруланган.
Хондур манаан —олча
сураг:
Хоржок ышкаш,
сагындырган,
Удуур чыгап, ээп орда,
Удазыннар медээлепкен.
Ишти тыртым ээремчик
Ийи халаап, бо-ла келген.
Дузакта бо Ховаганчык
Дуза дилеп ээрежип-тир;
— Уя-өөмде төлдерим хөй.
Ужа-тура чаа-ла шимчээн.
Ава манап, аштааннар боор.
Адырып-ла оршээп көргер...
Өске эътте шыймак безин
Өскээр дамчып аарыыр
эвес.
Шыдал-чоктуң карак чажы
Шынзыдыптар дуза
болбаан,—
Кегжирлерин кыйырады
Кезе шаапкан. Хан-даа
сыылаар.
Ээремчик аа таалап ханып,
Эндере-ле соруп орган.

* * *

Толдуг-чаштыг аң-мең
билбес
Дөгерезин кыра шаап чиир.
Эътке пөкпее, ажырымчы
Ээремчик дег кижилер бар.

С. ХЕРТЕК.

НАЙЫРАЛДЫҢ ӨҢНЕРИ

Тываның хөгжүм-шии театрында «Чер болгаш кижилер» деп делгелге бурунгу хүн ажыттынган. Оортан бүгү Тыва, оң каас, байлак бойдузун, эрес-шудургу күш-ажылчы кижилерин көрүп болур. Ол дээрге ССРЭ-ниң Чурукчулар эвилелиниң Тыва АССР-ге август 20-ден сентябрьның төлчүзүнге чедир кээп ажылдаан чогаадыкчы бөлүүнүң киржикчилериниң ажылдары-дыр. Чогаадыкчы болүкке Москвадан, Ленинградтан, РСФСР-ниң областарындан, крайларындан, эвилелдешкен республикаларның барык шуптузундан, Тыва АССР-ден ниитизи-биле 25 чурукчулар ажылдап, көдээниң ажыл-ишчилериниң амыдырал-чурттал газы-биле, тургузукчу ажыл-ижи-биле таныжып, оларга тураскаады хөй-хөй чуруктарны чураан.

Воронеж чурттуг чурукчу Василий Дмитриенко Эрзинниң тевежизи Седип Очуржапты, Тожунуң ивижизи Комист Колду кандыг-даа каастал га, чарашчыдылга чокка боттарын күш-ажылчы аян-шинчилиг хезээрге чуруп көргүскен. Оон «Аас-кежик» деп адаан чуруунда чаш оглун туткан тыва херээжен кижи төрээн черинин, кадарган малының, чурттаан мокулчак ак өөнүң баарында турар. Ол чурук бистиң улуг делгем Төрээн чуртувустуң хеймер кызы—Тываның аас-кежиктиг амыдыралының илередикчизи, овур-хевири кылдыр көстүр.

Мөңгүн-Тайганың, Кара-Хөлдүң сарлыкчылары, Бии-Хемниң, Улуг-Хемниң тараажылары, шапкын Хемчиктиң, Тестиң эриин каастаан одар хойларлыг кадарчылар, даглыг, хөвү-шөлдерлиг тыва черниң делгемнери — бүгү Тыва делгелгеден өң-баазын чараш хевири-биле көстүп турар. Россияның болгаш Украинаның, Грузияның болгаш Эстонияның, Молдавияның болгаш Ортаакы Азия республикаларының чурукчулары ол бүгүнү боттарының караа-биле кээп көрүп. Тываның бөгүнгү амыдыралын, ажылынын долузу-биле көрүкчүлерге бараалгадып чедиргенинге кижи өөрүвес арга чок.

Бо делгелге бистиң хөй национальдыг Төрээн чуртувустуң улустарының бузулбас аку-дүнма найыралының, бот-боттарынга дузалажылгазының, уран чүүл, культура солчулгазының база бир кезиг хереги, ССРЭ-ниң тургустунганының 60 чылына төлептиг белек болур.

Делгелге ажыттынар үезинде аңаа келген чурукчуларның чамдыызы-биле ужуражып, кандыг бодалдарлыг чаныш чоруур деп турарын айтырар аргалыг болдум.

Эстон ССР-ниң Уран чурулга институдунуң доценти-ан чурукчу Виктор Семёнович Лешкин мынча диди:

— Тыва черниң, оон чонунуң хүндүлээчелинге, харыы-даа эргелелдинге мага ханып, таарыындым. Өске эш-оөрдерге бодаарга, хар-назы улуг болгаш, ырак барбадым, Кызылга, бо чоок кавыга ажылдап турдум. Маңаа силерниң чурукчуларыңар-биле өөнүктежип, будук, кисточка, чуруур пөстен эгелээп сагыш-сеткил чедир пиитилештир найыралдаштывыс. Композитор Ростислав Кенденбильдин, артист Ольга Ензактың, башкыларның, эмчилерниң, өскедаа ажыл-ишчилериниң портреттерин — ниитизи-биле 29 чурук чурудум. Олар мээң чогаадыкчы ажыл-чорудулгамны байытты.

— Эрзинниң Нарынга чедир, Тес-Хем, Бии-Хемге чораан бөлүктүң составынга кирип турдум. Даглыг Кавказ чурттуг болгаш Тываның бойдус каазын чер чурттумнуубиле деңнеп, магадап келдим. Чараш, каас-тыр. Тыва оглерге кирип, национал чемпериндаа аас дидивис. Ужурашкан, танышканывыс бодүүн ишчилер дугайын аал-оранга барып мактап чедеринден өске сеткил чок, а чуруп алган чуруктар оон хереч илери болур — деп, Тбилиси чурттуг Мадлена Шамировна **Амирханова** өөрүшкүзүн илередип хөреди.

Москва чурттуг аныяк график чурукчу Александр **Резников:**

— Бии-Хемниң «Хадың» совхозта хойжу А. Доспаңның аалынга чордувус. Аал-оранының шевер-силиин, культурлуун. Малчыннының уруглары-биле кады чуруп алдывыс. А ынчаарга Эрзин чораап, Төрел-Хөлге бир хүнзедивис. Кайгамчык-ла дыштанылга болгаш өөрүшкү болду. Биске, хоорай даап-шимзээнниге чанчыккан кижилерге аңаа баарга ёзулуг-ла «Сен болгаш бойдус» деп чугаа сагышка кирер. Хөй кижилер-биле таныжып, өөнүктештивис. Эрзинде Тыва АССР-ниң культуразының алдарлыг ажылдакчызы, Чурукчулар эвилелиниң кежигүнү Бригад Санчыевич Дүпчүр Москвага чеде бээр болза, бажыңымче улуг өөрүшкү-биле чалаар мен. Ам база катап келзимзе, аңаа албан ужуражып чеде бээр мен, өске-даа эш-өөр хүлээп алырындан чажам дивес дээрзинге бүзүрээр мен.

Делгелгени ажыдарынга ССРЭ-ниң Чурукчулар эвилелин төлээлеп келген РСФСР-ниң алдарлыг чурукчузу Григорий Цейтлин болүктүң ажылын үнелевишаан, мынча диди:

— Чогаадыкчы бөлүктүң составында кирип турар силерниң чурукчуларыңар Ивал Салчак, Сарыг-оол Саая, Владимир Ховалыг, Юрий Деев олар бо делгелгеде база эки, көрүштүг ажылдарны киргген чорду. Бөлүктүң үнүүшкүү, бо делгелге шуптувуска улуг ужур-дузалыг, ажыктыг болур. Амгы бо делгелге 1983 чылда эртер «Чер болгаш кижилер» деп Бүгү-эвилел делгелгезинге уламчылап киржир. Ол бүгү ССРЭ-ниң тургустунганының 60 чылына тураскаттынган.

Бүдүн ай ажыг үеде чуруттунган чуруктар бүгү чуртче тараи чоруткаш, Тываның найыралды өңнерин өңнүктерге, аку-дүнмаларга бараалгадыр.

М. САЯ.

ЧУРУКТА: чогаадыкчы бөлүктүң киржикчилери.

Ю. КОСАРЬКОВТУҢ фотозу.

Тыва АССР-ниң алдарлыг артизи Надежда Куулар ырлап тур. О. ОХЕМЧИКТИҢ фотозу.

ӨРЕЛИГ КИЖИ...

Бир эртен эжик соктаал. Ынчан сес шак-даа четпээн. Мээң кадай черле ындыг, даң бажында турар. Туруп келгеш, күске ышкаш шылырткайныл-ла турар: эжик-хаал:а хаккыладыр, шала үүлүүр, көзепектер ажыдар, аяк-савз каңгырадыр —чем кылыр. Че харын, кылбас-ла чүвези чок ийин. Ол туруп келген соонда, канчаар-даа кызыдарынга, катап удуур ужур-даа чок.

Удаан кижи боон дыңнап чыдыр мен. Дөргүл-төрел хойле болгай, кайызын келбес дээр. Баштай дыңналыр-дыңналбас аяар соктады. Кадай ыыттавады. Оон демгизинден элээн дыңзыг, үш катап токкулатты. Кадай бук дивелп. Оон соонда дыка дыңзыг, харын-даа чудуруу-биле чыртылатты. Кадайның даажы ам-на барды.

Мындыг даң бажында ол хире соктап кээрин бодаарга, ылавыла хереқтиг кижи.

— Кымыл?

Та ким, ыңаар бир кижи ыыттады, эр кижи үнү. Эжиктиң сенчизи хылырт кылынды.

—Экии, утбай?

Кирип келген кижиниң үнүн дыңнаарымга, ылап-ла танырым үн, ынчалза-даа чогум кымыл дээрзин эки-ле билбедим.

—А богда, буруулуг-ла болдум, даң бажында силерни дүвүредиптим. Тос шактың автобузу-биле район үнер кижи мен. Ынчангаш ынчалдым —дээш, келген кижи айтырадыр:—Бажың ээзи бар ирги бе?

Мээң кадайның сеткилинге ол өөстер таарымнаан боор, арай доңгун харылай-дыр:

— Бажың ээзи?..—дээш, кезек үзүктелди.— Бажың ээзиниң бирээзи мен-не мен.

—Аа богда, күжүр утбай, мен арай соора соглептим. Бажың ээзи силер болбайн канчаар. Меңээ эр ээзи херек ийин. Мен оларны бар ирги бе деп айтырдым.

Ол кижиниң үнүн ам-на таныш каантым. Эрес-оол-ладыр. Аныяк эр-дир ийин, чаа-а үжен хар чедип турар. Бир катап гастроном чанынга согуна саткан, хөй улус оочурлаан бис. Мен оон соонга турган мен. Кижиниң хөйү чүдек чүве-ле болгай, кол пурузуу кадайлар. Мен сетка долдур согуна садыл алдым, алды килограмм чеде берген чүве. Эрес-оол барык шоодай долдур урдуруп алгаш килдетти. Ийи пуд бичии-ле четпес болду. Шупту 20 чыгыы рубль төлээр үжурлуг. Кижим карманнарын үжеттиниш шаг болду. Чок, куруг, чүгле рубль четпес көпеектер адыжында каңгырадып тур.

Садыгжы далаштырып эгелээн:

—Дүргедеп көрүңер, бо чоп манай берди.

Э, оолдуң арны кызыл өрт, хейде-ле беш-алды карманнарынче катап-катап холуун суп, дашты-иштин сыйбал туруп-туруп, бодунун хуузунда ийи сөс чугаалады:

— Кончуг сойлук.

Сойлук дээрзи та ким: та боду, та кадайы. Оон менден дилевди:

—Өршээп көрүңер, ат болдум. Карманымга акша бар чүве, тудуш чээрби беш. Чогул. Та канчап барган... Дузалап көрүңер, дораан эккеп бээр мен.

Ким-даа кижиге ындыг чүве таваржып болур. Чээрби акша тутсупкан мен. Черле холум божу кончуг, ботта бар болза, кымдап-даа харамнаазмас кижи мен: бирлеп, ийлеп, бештеп, оннап, чамдыкта оон хойлеп-даа эш-оөр ап-ла турар. Ол хиреде бодумнуң куруг кылаштап, өскелерден чегдинип турар таварылгаларым база эвээш эвес. Чээп алган кижилерниң бээри бээр, чаңгыс сөстүү-даа бар, бербейн, бажы-биле баар-даа кижилер бар. Мен ол дугайында кадайга ыыттаар эвес мен бүдүү иштимде бодап чоруп турар-ла болгай мен. Кадайга чугаалаптарга, хоржок чүве кижини кончуй бээр.

Бир эртен база-ла бо уеде, чеди шак үезинде телефон долгап келди.

— Даай — дидир эвеспе. Черле чаңы ындыг чүве, кижи болганын «даай» деп чоруур.— Даай, дүүн өөрүм-биле хөөрежипкеш, хөлүн эртиришкен-дир мен. Эзирик сергедир черде кире берипткир мен — дээш, агартынарын кыыытты.— Кудумчуга улуг эзирик чораан дүүн эккелген. Мени уштуп ап кор — деп бо-ла. Үнүн танып-ла кагдым.

Кадайга чугааладым, хаайынга-даа какпадың. «Сээң эдержир эш-оөрүңүн билир чүвеэи ол-ла болгай. Эккел-ле дээр, эккел-ле дээр. Ма дээр созу чок, ыятпас. Акша бербес мен» деп мындыг. Ам канчаар, таныжым орус кадайдан чээрби беш акша чээп алгаш, «чээнимни» (шынында төрелим эвес болдур ийин, кончуг чоок эжим) барып уштуп алдым. Оон бээр он-даа чыл чеде берген ийин, демги «чээним» өрезин ам-даа эгитпээн. Кудумчуга удур-дедир утказуп орувуста, меңээ көрүп каап, «чээним» өскээр зөп чоруй баар. Чамдыкта ояр-кыяр аргажок үскүлежи бергенивисте, чүгле экилежир, кижиже тулдур көре албас, дүрген-ле менден чарлып алырып ораддажыр. Чеждаа эжи болза, ол дугайы ол кижиниң сеткилинге эпчок-ла чүве ыйнаан.

Тывалар «кара аяк харыылыг» дээр-ле болгай. Чок болза «кижи кырында өре чыдывас, ыт мойнунда баг иривес»-даа дижир. Кижилериниң чавыдалы аңгы-аңгы. Бир хүн бар-даа туруп болур, бир хүн куруг-даа кылаштап чоруп болур. Мындыг таварылгала чүве берипкен кижи манагзынар апаар. Хүн ийнс. Мен ол «чээнимни» ам-даа мапзывшаан мен. Черле ынчап көрүп чоруурга, чүве берипкен кижи алызында барып ынап-ла шаңнаттырар боор чүве. Кижилер дээрге, кижилер-ле болгай, эки чүве кылыпкан кижини кажан-даа утпас.

Дыңнап чыдыр-ла мен.

— Бо дарга чок чоор бе?— деп, Эрес-оол база катап ылавылады.

— Бар-ла — дээш, кадай дораан айтырды:— Канчазрыңар ол?

— Өрелиг кижи мен ийин. Ону төлеп бээр дээш — дидир эвеспе.

— Өрелиг? Кай сен бе?— деп, кадайның чугаазы хөнүп ор.— Ол чүү өрел? Акша бе?

— Ийе, утбай, чээрби беш акша чээп алган кижи мен. Дораан төлеп бээр болгаш, мегелээн кижи мен. Ам эккелдим — деп, Эрес-оол тайылбырлап тур.

Чоорган-биле бажым шын алгаш чыткан кижи мен, ам чоорганымны ажа октаптым. «Чээрбини алган-на болгай, чээрби беш деп чүзүл?» Кадай-даа чизиредип келди. Катап арнын шыва кааптым. Чоорганымны ажа соң октаптым.

— Ойт, чиктиин бо ашактың. Чоп удуучаңнап чыдарың ол. Тур! Доо дүмнаң келди, Эрес-оол. Өрс төлеп келген-дир.

Туруп-ла келдим. Эрес-оол ылап-ла чээрби беш акша сунупту: ийи оннуу, бир бештии.

— Мени буруудатпайн көрүңер. Дыңнаан боор силер, Красноярскиге өөренип чораан болбазыкпа мен бе. Биливиң бедит дээш чорудупкан.

— Ийе, дыңнаан мен. Эрхей, ол болбазыкпа. Байыр чедирип тур мен — дээш, 5 рубльди дедир сундум. Демгим түпшайн тур.

— Мынча үе эртпеп. Холчок эпчок болду. Хөөзу болгай аан. Улустан чаңгыс-даа акша чээп алганымда, хоржок кижи мен: ону төлевес болзумза, сагыжым амыравас. Дүне-даа бодап чыдар — дээш, Эрес-оол бо таварылганың үжурүн тайылбырлады.

Согуна садыл ап тургаңывыстың соонда, ол-бо чардыгын, чайжоктангаш, меңээ көөп шыдаваап. А даартазында эртенги бир дугаар рейс-биле ужуп чорупкан. Согуна өртээн аппарын бер деп кадайынга чугаалаан. Оозу хүнүнүң эртеннеп турза-турза, мынчага чылзын келген. Чаның келгеш айтырарга оозу «туттупкан мен ооңнуу» дээп. Эрес-оол хорадааш, дораан акша эккел деп оозун сыындырган. Демгизинде чүгле оң акша бар болган. Өскээртен хайдынар ужурга таварыпкан. Бо-дур, тып алгаш эккелгеин.

— Четтирдим, сагыш човава — дээш, чээрби ашкаңы бодум ап алгаш, бежин оон кармаңынче суптум.

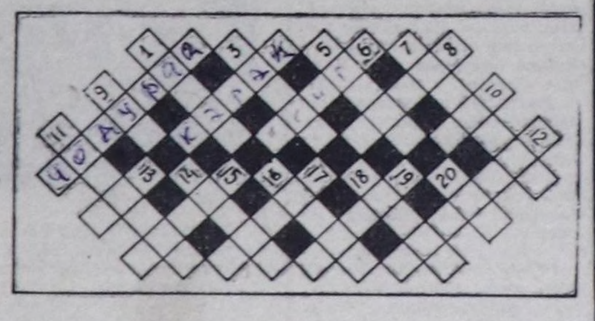
Чүү-даа болза, бир өрелиг кижи төледи. А демги «чээним» кажан эжик соктап келир ирги? Чүгле ол, оон-даа өске хөй-даа, оон эвээш-даа акша алгылаан эш-оөр бар чүве ийин. «Өрелиг кижи өөделевес» дээрзин олар кайы билбестер деп. База соктап көөр боор ийин.

С. СҮРҮҢ-ООЛ.

ТЫВЫЗЫКТАРЛЫГ КРОССВОРД

(Баажызы дириг амытанда).
17. Үжүүрүнүң үш мөгезі—
Үлешкенин салбас.
(Баажызы эдилелде).
18. Кара ыдым
Хаалга кадарды.
19. Элевес өрүмнүг,
Эрикпес өөренчиктиг.
(Баажызы күш аймаанда).
20. Ак ширтек хову шыпты.
(Баажызы бойдуста)

Б. ХОМУШКУ тургускан.
Өвүр район.

1. Ужар куштуң чамдыызы,
Успа-Хөлдүң чамдыызы.
Чарт ыяштың чамдыызы,
Чарт сөөктүң чамдыызы.
(Баажызы эдилелде).
2. Кара тооруум ишти
Кадыг кара даш-ла.
(Баажызы үнүште).
3. Бурунгаартан келир
бустуг деспи.
(Баажызы бойдуста).
4. Даг-дагның бажында
Талыгыр кара буура.
(Баажызы бойдуста).
5. Карак чивеш аразында
Каяа-даа чеде бээр.
(Баажызы кижиде).
6. Хөвең дег ак дүктүг
Хой дег чаагай эттиг.
(Баажызы аң аймаанда).
7. Өзээнден от үндү,
Думчуузидан суг акты.
(Баажызы эдилелде).
8. Буян талдың будуу чүс.
(Баажызы чемде).
9. Халыраан, холураан
Кайнаар-даа кире бээр.
(Баажызы бойдуста).
10. Долдураан-далдыраан
Дораан кывыгыр.
(Баажызы үнүште).
11. Кедээр каарга доңмас
эъдим
Кезип чиирге төнмес эъдим.
(Баажызы эдилелде).
12. Салаа-булаа сандаргай
Сайын мөге төгерик.
(Баажызы эдилелде).
13. Куй иштинде
Кулунчак дешкилеп тур.
(Баажызы кижиде).
14. Өөкүс оол чер
дыңнаалады.
(Баажызы эдилелде).
15. Кежээ келир,
Эртен чанар,
(Баажызы өгде).
16. Хоор аъдым —
Хомду кудуруктуг.

КЫЗЫЛ БОЛГАШ КАРА ХӨРЗҮН

Бир районнуң орук салбырының эргелекчизинге кайгамчык ак сеткилдиг кижи ажылдап турган. Бир катап аңаа төптен хыналда чеде хонуп келген. Дүвүн дүндере хынаап, багай чүүл-даа тыпшаан. Хынакчы-ревизорлар ажылын доозупкаш, ол кижи оларга чүү-даа бербес деп чүвени эскерип каапнар. Ынчангаш чоруур мурнунда ону мынчаар сагындырганнар:

— Даарта бис чоруптар бис, биске ап чоруур чүү-даа бербес силер бе?

— Бербес боор бе, даарта шупту белен боор—деп, ак сеткилдиг кижи харылаан.

САТКАН БАЖЫҢ БОЛГАШ РЕСТОРАН

Бир кижи бажыңын садыпкаш, чаңгыс хепзиг өрээлге чурттап орган. Өрээл тар болганындан төрүттүнген хүнүн ол ресторанга демдеглеп эртирер деп барган. Ону эскерип каап, бир кыжырымак кижи:

— Төрүттүнген хүнүң ресторанга демдеглеп эрттирер деп кижи баштай-ла бажыңын садар. Бистиң эживис ынчанган: баштай бажыңын садыр. Бистиң эживис ынчанган: баштай бажыңын садыр. Бистиң эживис ынчанган: баштай бажыңын садыр

Бүгү чурттарның пролетарийлери, каттыжыңар!

ШЫН

СЭКП Тыва обкомунуң, Тыва АССР-ниң Дээди Совединиң болгаш Министрлер Чөвүлелиниң органы

№ 231 (12021) | 1982 чылдың октябрь 3, воскресенье | 1925 чылда үндезилеттингеи | Өртээ 3 кеп

БӨГҮН–БАШКЫНЫҢ ХҮНҮ

Ховалыг Саичиевна Куулар —эге класстар башкызы. Улуг-Хемниң Хайыракан школазында ажылдап турар, өөредилге-кижизидилге ажылынга бедик көргүзүглерни доктаамал чедип ап келген. Коммунист башкы суурнуң хөй-ниити амыдыралының идепкейлиг киржикчизи.

ЧУРУКТА: башкы Х. С. Куулар өөреникчилер арасында.
В. КАРА-САЛДЫҢ фотозу.

УЛУСЧУ БАШКЫ

Октябрьның баштайгы воскресеньези. Ук хүнүң бүгү улусчу өөрүшкүлүг байырлал — Башкының хүнү кылдыр демделээри чаңчылаан. Башкы—эң-не хүндүлүг болгаш харыысалгалыг мергежилдерниң бирээзи. Кижи бодунуң ижи-биле бойдусту чаартып турар, а башкының ажыл-херээниң үнези — ооң кижини хевирлеп кижизидип турарында. Башкыларның ажыл-ижиниң ачызында чурттун угаан-бодал күчүзү байлакшып турар.

Коммунистиг партия болгаш Совет чазак улус өөредилгезиниң хөгжүлдези дээш доктаамал сагыш салып келген болгаш сагыш салып турар. Бүгүнниити ыяап-ла ортумак өөредилгеже шилчилге доозулган дээрзи партияның XXVI съездизинге демделеттинген. Чедип алган чүүлдерге үндезилээш, партийжи съезд он бирги беш чылда улус өөредилгезиниң бүгү звеноларының хөгжүлде, сайзыралының перспективаларын тодаратқан.

Бөгүнгү башкының, бүдүрүлге өөредилгезиниң мастериниң, өөредилге черлериниң ажылдакчызының кол-ла соруглазы — өөреникчилериниң болгаш студентилериниң өөредилгезиниң, күш-ажылчы база мөзү-шынар кижизидилгезиниң шынарын бедидери. Эртемниериң үндезиннери-биле ханы чепсегленген, бедик культуралыг, мөзү-бүдүштүг, бөгүнгү бүдүрүлгелерге, ажыл-агыйларга ажылдаарынга белеткеттинген кадрларны бистиң өөредилге черливис белеткеп үндүрер үжурдуг. Бо ажылга дээди, тускай ортумак өөредилге черлериниң база профтехучилищелерниң башкы кадрларының кижизидикчилериниң, бүдүрүлге өөредилгезиниң мастерлериниң ролю улуг.

Бистиң республикада 4 муң ажыг башкы аныяк-өскенни өөредип кижизидиринге боттарының билиг-медерелин, күзел-чүткүлүн бараалгаткан. Бистиң интеллигенциявыстың мурнакчы отряды — улусчу башкының ат-алдары бедик. Совет көдээниң социал болгаш культура чаартылгаларынга олар төлептиг үлүгүн киирип турарлар. Ооң-биле чергелештир башкыларның ажылдап, чурттаарынга таарымчалыг байдалдарны тургузары база чугула. Тыванның хоорай, суурларында дыка хөй башкы кадрлар аныяк-өскенни өөредип, кижизидер хүндүлүг хүлээлгези-биле чергелештир политиниформаторлар, агитаторлар, пропагандистер болуп ажылдап турарлар. Башкыларның дыка хөйү улус депутаттарынга соңгуткан, херээженнер төвүлелдери ышкаш бисте көдээниң ажыл-ишчилериниң эң көскү ажылдыг, массалыг хөй-ниити организацияларынга бистиң башкыларывыс инициативчи үлүг-хуузун киирип турарын мактавас арга чок.

«Улусчу башкы дээрге совет шинтилелдиң чоргаараалы-дыр. Ол улус өөредилгезиниң херээнге кызыгаар чок бердингени-биле, чүрээниң буянныы-биле, сеткил-сагыжының кайгамчык чаагайы-биле, уругларга ынаа-биле бүгүдениң хүндүткелин чаалап алган» — деп, эш Л. И. Брежнев үнелээн. Республиканың школаларында үш чүс чыгам башкылар РСФСР-ниң болгаш Тыва АССР-ниң школаларының алдарлыг башкылары деп хүндүлүг аттарлыг. Улус өөредилгезиниң тергиннери, орден, медальдар-биле шаннатканнар. кайы хөй.

Өөредилге-кижизидилге чорудулгазының кол өзээ — кичээл болуру билдингир. 45 минута иштинде эртер кичээлдиң утка-шынарлыг, дээштиг чоруун чедип алыры башкы бүрүзүнүң идепкейинден, чүткүлүнден, ажылынга бедик харыысалгазындан хамааржыр. Башкылаашкының чаа арга-методтары, эртем талазы-биле амгы бедик деңгел шак ынчаар ажылдаарын негеп турар. Башкы кижи өөреникчилерге билиглерни дамчытпышаан, билиглерни боттары чедип алырынга оларны чаңчыктырар болгаш кичээлдиң кижизидикчи салдарын, утка-шынарын ханыладыры чугула.

Башкылаашкын херээниң ёзулуг мастерлери, ажыл-ижинге ханы бердинген, чаа чүүлдерни дилеп тып чоруур мурнакчы башкылар школа санында бар. Оларның чижээнге бөгүн дараазында башкыларны — Кызылдың № 14 школазының эге класстар башкызы В. В. Горбунова, Самагалдай ортумак школазының эге класстар башкызы Б. М. Сувандии, Кызылдың №4 школазының үстүкү класстар башкызы Л. П. Добычина, Бажын-Алаак школазында К. Е. Балдан, Эрзининиң Нарын школазында К. Б. Кыргыс дээш өске-даа он-он башкыларны чоргаарал-биле адап болур.

Башкының кижизидикчи ролю улам бедип турар. Башкының бодунга, ооң эртем талазы-биле билиинге, долгандыр турар бүгү-ле чүүлдерни ханы сайгарып билириниге, ниити культуразынга негелде улуг. Ооң өөреникчилерң бистиң ниитилевистиң мөзү-шынар болгаш мораль принциптерин кайы хире шиңгээдип алганындан, коммунистиг идеалдарны амыдыралга удуртулга болдуруп турарындан башкы ниитилел мурнунга бедик харыысалгалыг болуп турар. Совет башкының ажылының онзагайы ында.

Бо өөредилге чылы онзагай чыл. ССРЭ-ниң тургустунганының 60 чыл юбилейин төлептиг уткуурунче кичээнгейни угландырары —эң кол соруглаа. Школачыларның идей-политиктиг, күш-ажылчы болгаш мөзү-шынар база интернационалчы кижизидилгезин комплекстиг ёзу-биле шиитпирлевишаан, ону чедип алырынга школаларның болгаш өөредилге черлериниң партия организацияларының ролюн бедидери чугула. Республиканың мурнакчы башкылар коллективтериниң ажыл-дуржулгазы ону чедишкиниг боттандырып болурун бадыткап турар.

ССРЭ. 60 ХОВУ АЖЫЛДАРЫН ШАПКЫНЧЫДААЛ

ДУЗА

Хоорай-көдээге

СЭКП Төп комитединиң болгаш ССРЭ-ниң Министрлер Чөвүлелиниң «1982 чылда көдээ ажыл-агый продуктуларын белеткээрин болгаш дужүт ажаалдаазын база 1982-1983 чылдарның кышкы үезинде мал кыштаглаашкынын чедиишкиниг эрттирерин хандырар талазы-биле немелде хемчеглер дугайында» доктаалын амыдыралга боттандырар соруглга-биле транспорт эргелелиниң бүдүрүлгелери республиканың совхозтарынче, организацияларынче 250 автомашинаны белеткээш, чоруткан. Оларның хөй кезии Каа-Хем, Таңды районнарда ажылдап турар. Бо хүнге чедир автотранспорт-биле 60 муң ажыг тонна аңы-аңгы көдээ ажыл-агый продукциязы сөөртүп алдынган. Ооң иштинде хову-шолдерден 57 муң тонна силос массазын дажылаан. Бо чылын транспорт ажылдакчылары «Бурунгаар», «Ленинчи оруқ», СЭКП-ниң XXV съездизи аттыг, «Кызыл-Туң» совхозтарның механизаторлары-биле чаңгыс демниг, бедик бүдүрүкчүлүг ажылдааннар. Бо совхозтарга силос массазы, тараа сөөртүлгезинге ажылдап турган чолаачылар хөй ажылды бүдүргеннер. Олар 11—15 километр хемчээлдиг черлерге хүнде 9—10 рейсти кылып турганнар. Бо бүгүнү көдээ ажыл-агый механизмнеринин техниктиг белен болур чоруун чедип ап, механизаторларның, чолаачыларның ажылын, дыштанылгазын эки организастап келгенинин түнелинде боттандырып шыдаан. Үстүнде ажыл-агыйлар чолаачыларның хандырылгазын мооң мурнунда чылдарга бодаарга дыка ынжыктан.

Культура ажылдакчылары болуур библиотекалыглар, почтачылар оларга үргүлүү кээп турганнар. Бо совхозтарда чолаачылар Виктор Холош, Владимир Неволин, Александр Михайлик болгаш оскелер-даа эки ажылдааннар. Олар хүн нормазын 130—150 хуу күүседип турганнар.

«Улуг Октябрь» совхозка ажылдап турган чолаачыларның дугайында эки сөстер чугаалаары ындыг күзенчиг эвес. Силос массазы, тараа сөөртүп турган чолаачыларның бир хүнде көргүзүглери дыка чавыс болган. Моңу, бир дугаарында, совхозтуң удуртукчуларының ажылды эки организастап шыдаавааның түңнели кылдыр көөр херек. Сентябрь 3-те, 9-та транспортуң канчаар ажылдап турарый хынаан. Ооң илерээни болза силос оңгарының белеп эвезинден 5 автомашина ажыл чок хүнзээн. Чамдык таварылгада комбайнарның үрели бээрииден автомашиналар аңаа тургулаан.

Дужүт ажаалдазының темпизи Таңды, Улуг-Хем районнарда куду. Ында автотранспортту чоп ажыглавайн турар. Оруктарның байдалы багай. Моңу Тока аттыг, «Коммунизминиң херели», «Күш-ажылдың хостуу», «УТКА 25 чылы» совхозтарга хамаарыштырып болур. Тараа сөөртүр оруктарны моон мурнунда эдип, сепген алырын ажаа удаа сагындырган-даа болза, оларның байдалы өскерилге чок артышаан.

Чолаачылар ССРЭ-ниң 50 чылы, Тока аттыг совхозтарның механизаторлары-биле бижыг харылзаа чок ажылдааннар. Межегейниң комбайнерлери ажылче эртен 8—10 шакта үнер турган. Чолаачыларның дыштанылгазын эки организастап келгенинин түнелинде боттандырып шыдаан. Үстүнде ажыл-агыйлар чолаачыларның хандырылгазын мооң мурнунда солуңга парлаттынган көдээ ажыл-агый ажылдарының доңчулалдарынга шүгүмчүлел турган бис. Ол шүгүмчүлелдерден чамдык совхозтарның түңнел үндүрбээнин республиканың Статистика эргелелиниң сентябрь 27-де медээзинден база көрүп болур. Маңаа хамаарыштыр республика кестинген бүгү тараазының чүгле 86,1 хуузун ажаап алганын чугаалаарга-ла байдалдың кандыызы билдирге боор ышкажыл. Ынчалза-даа сыпта тараа ам-даа хөй: ажаап алза чогуур тараанның 48,7 хуузу турбушаан. Тодаргайлаарга, сыпта ам-даа 72.805 гектар тараа культуралары бар. Арткан үеде дужүт ажаалдазын улам шапкынчыдып, олче бүгү күштү мөөнеп, техника бүрүзүн чоп ажыглап, бедик бүдүрүкчүдүг ажылдаарын үстүнде чижек көргүзүп турар.

Районнар айны-биле алырга, Таңды, Кызыл, Каа-Хемниң көргүзүглери эки. Бо районнар ажаап алза чогуур тараазының 71,6, 58,4, 52,1 хуузун кезип алган болуп турар. Ол районнарның совхозтарында байдал база багай эвес. Чижээ, ССРЭ-ниң 50 чылы аттыг совхоз 7358 гектар черинң тараазын кескеш, ооң 6532 гектарын бастырып алган. Күүселде—88,8 хуу болган. Ооң адаанда «Коммунизминиң херели» совхоз чоруп орар. Бо ажыл-агый кестингеи тараазының 80 хуузун ажааган. Каа-Хем районнуң дөрт совхозу — «Совет Тыва», «Бурунгаар», «Бүрен», «Улуг Октябрь» тарааны тавычалай кеспеи, дөрт ажаап ап турарлар.

Ажаалдада эң-не бедик темпини Бии-Хем районнуң совхозтары көргүзүп турар. Район кессе чогуур тараазының 63,1 хуузун күүседип апкан. «Өөк», «Шивилиг», «Кызыл тараачын», «Хадың» совхозтар кескен тараазын бүрүн ажаап алган. Ажыл-агыйларда бо чылын багай эвес дужүт үнген. Чижээ, «Кызыл тараачын» совхоз амдыызында бир гектардан-па 9,4 дужүттуң ап турар. Оске-даа совхозтарда дужүт база эки. Чөөп-Хемчикте «Чыраа-Бажы» совхоз гадан 13. «Большевик» 11,8, Улуг-Хемде «УТКА 25 чылы» — 11,2 центнер кызылтасты ап, келир чылдың часкы ажылдарынга эки үрезинии курлап алыр аргалыглар.

Четпестер база бар-деп үстүнде демделээн бис. Каа-Хемде «Ленинчи оруқ», «Енисей», Улуг-Хемде «Күш-ажылдың хостуу», Чөөп-Хемчикте «Хөндергей», Тес-Хемде «Кызыгаар», «Тес-Хем», Кызыл районда «Кара-Хаак» совхозтар бо чылын багай ажылдап, тараанын эки дужүдүн остурүп шыдаваннар. Бо ажыл-агыйлар бир гектардан-на 1,1-ден 3,2 центнер чедир дужүтту ажаап ап турарлар.

Дужүт ажаалдазы-биле чергелештир республиканың ажыл-агыйлары ниитиниң малынга чем курлавырларын тургузуп алырын уламчылавышаан. Байдал кандыгы? Сентябрь 27-де медээ-биле алырга, республика 220460 тонна чайгаар үнген болгаш тараан сигеннерни белеткеп алыр планын 66,5 хуу күүсеткеп. Бо көргүзүг эрткен чылдыындан хөй-даа болза, ол кымны-даа өөртпес. Чүге дээрге бо чылын бистиң республиканың девискээринге сиген эки үнген болгай. Бир эвес чамдык совхозтар мал чеминиң белеткелинче озалдап кирбээн, кижи болгаш техника күжүн шын ажыглаан, сигенчилер ортузунга социалистиг чарыштыг эки организастаан база оске-даа ажылдарны дээштиг чоруткан болза, күстүн ортан айынга чедир оон-даа хөй курлавырны тургузуп ап болурунуң аргазы турган.

Амдыызында Бай-Тайга, Моңгүн-Тайга районнарда байдал эки. Бо районнар мал чеми белеткээриниң планнарын 91,8, 91,7 хуу күүсеткилээш, өскелерин мурнай бергеннер. Ынчалза-даа оларда сиген белеткээриниң планы төп районнарга деңнээрге дыка эвээш болгай. Улуг районнар, чижээ, Чөөп-Хемчик планын 70, Бии-Хем — 62,7, Барыын-Хемчик — 85,9, Улуг-Хем —63,9 хуу күүсеткилээн. Каа-Хемниң сигенчилери чер албаан. Бо район ниити планның чүгле 46,4 хуузун боттандырган. Ооң ажыл-агыйлары ам–даа 17.064 тонна сигенни белеткээр ужурлуг. Ону ол район күүседип шыдавас деп чүвени үениң амгы байдалы бадыткап турар. Чүге дээрге оът-сиген курган, дазылданган, ооң курлавыры ында ам барык чок деп болур. Ындыг болганда сигенни кайыын, чежени белеткээриниң дугайында айтырыг районнуң удуртукчуларын дүвүредир ужурлуг.

Эң-не дүвүренчиг байдал Таңды районда тургустунган. Олар 21720 тонна сиген белеткээр планныг. Күүселде— 33,9 хуу болган. Бүдүн чай дургузунда районнуң сигенчилериниң ажылының түңнели ындыг харык чок болганын чүү деп чугаалаарыл?! Районнуң ийи совхозу — Тока аттыг биле «Революциянның чалбыыжы» сиген белеткелиниң планнарын 18,7 база 10,8 хуу күүседип алганын канчаар тайылбырлаарыл? Сиген белеткели «Шамбалыг», «Кара-Хаак», «Енисей», «Улуг Октябрь», «Бүрен», «Россия», «Ак-Чыраа», «Искра» совхозтарда кончуг оожум темпилиг.

Дужүт-даа ажаалдазында, мал чеми-даа белеткелинде байдал дүвүренчиг болуп артпышаан. Оларның кайызы-даа Аъш-чем программазын амыдырапга боттандырарынга кол рольду ойнаар болганда, черчерде партия, совет органнарның удуртукчулары дужүт ажаалдазын, мал чеми белеткелин шапкынчылдар дээш эң-не шиитпирлиг хемчегларни ап, шалыпкын хөделирин ажыл-агыйларда байдал негеп турар.

АЖААП АЛГАШ, ДУЖААГАН

«Барлык» совхозтуң ногаажылары бо чылын багай эвес дүжүттү өстүрүп, ажааганнар. Ында Анатолий Тьёнуң удуртканы ногаажылар бригадазы эң-не хөй дүжүттү алган.

Оларның бригадазы 105,7 тонна огурецти, 126,5 тонна капустаны, 9 тонна согуланы, 5,2 тонна свёкланы, 35 тонна морковьту болгаш 162 тонна картофельди ажаап алгаш, дужааган.

А. БЕГЗИН-ООЛ.

КАТАП КЕЗЕ БЭЭРГЕ

«Ак-Туруг»—хой ажылагыйлыг совхоз. Ынчангаш ооң баш санын көвүдедип, продуктулуун бедидери — чугула айтырыг. Ол соруглганы чедиишкиниг боттандырары мал чеминиң белеткелинден улуг хамааржыр болгай.

Ак-Туруг салбырда суггаттыг сиген шөлдери эвээш. Ол колдуунда-ла Кызыл-Дагда бар. Ол салбырның малчыннарының чамдыызы суггаттыг 30 ажыг гектар черден люцерна кезип алган. Ооң баштайгы дүжүду чаагай болган. Ийиги кезилдени чорударга, ол-ла черден дужүт арай хирелиг болган. Ооң чылдагаана — суггарылга, ажаалданы негелдерге дүүштүр чорутпаанында.

К. КОМБУ.
Улуг-Хем район.

КҮҮСЕЛДЕ КУДУ: чүнүң-биле тайылбырлаарыл?

Хонук, хүнпер эрткен түдүм, сооктуң тыныжы улам дыңзаан. Ону республиканың бүгү совхозтарының удуртукчулары, инженер-техниктиг ажылдакчылары эки билирлер. Ындыг болза-даа, оларның хөй кезиин үениң ындыг байдалы дүвүртпейн турар. Ооң уламы-биле дужүт ажаалдазының темпизиниң кудузун, ында күш-ажылды организастап турарында четпестер амдаа барын мооң мурнунда солуңга парлаттынган көдээ ажыл-агый ажылдарының доңчулалдарынга шүгүмчүлел турган бис. Ол шүгүмчүлелдерден чамдык совхозтарның түңнел үндүрбээнин республиканың Статистика эргелелиниң сентябрь 27-де медээзинден база көрүп болур. Маңаа хамаарыштыр республика кестинген бүгү тараазының чүгле 86,1 хуузун ажаап алганын чугаалаарга-ла байдалдың кандыызы билдирге боор ышкажыл. Ынчалза-даа сыпта тараа ам-даа хөй: ажаап алза чогуур тараанның 48,7 хуузу турбушаан. Тодаргайлаарга, сыпта ам-даа 72.805 гектар тараа культуралары бар. Арткан үеде дужүт ажаалдазын улам шапкынчыдып, олче бүгү күштү мөөнеп, техника бүрүзүн чоп ажыглап, бедик бүдүрүкчүдүг ажылдаарын үстүнде чижек көргүзүп турар.

Районнар айны-биле алырга, Таңды, Кызыл, Каа-Хемниң көргүзүглери эки. Бо районнар ажаап алза чогуур тараазының 71,6, 58,4, 52,1 хуузун кезип алган болуп турар. Ол районнарның совхозтарында байдал база багай эвес. Чижээ, ССРЭ-ниң 50 чылы аттыг совхоз 7358 гектар черинң тараазын кескеш, ооң 6532 гектарын бастырып алган. Күүселде—88,8 хуу болган. Ооң адаанда «Коммунизминиң херели» совхоз чоруп орар. Бо ажыл-агый кестингеи тараазының 80 хуузун ажааган. Каа-Хем районнуң дөрт совхозу — «Совет Тыва», «Бурунгаар», «Бүрен», «Улуг Октябрь» тарааны тавычалай кеспеи, дөрт ажаап ап турарлар.

Ажаалдада эң-не бедик темпини Бии-Хем районнуң совхозтары көргүзүп турар. Район кессе чогуур тараазының 63,1 хуузун күүседип апкан. «Өөк», «Шивилиг», «Кызыл тараачын», «Хадың» совхозтар кескен тараазын бүрүн ажаап алган. Ажыл-агыйларда бо чылын багай эвес дужүт үнген. Чижээ, «Кызыл тараачын» совхоз амдыызында бир гектардан-па 9,4 дужүттуң ап турар. Оске-даа совхозтарда дужүт база эки. Чөөп-Хемчикте «Чыраа-Бажы» совхоз гадан 13. «Большевик» 11,8, Улуг-Хемде «УТКА 25 чылы» — 11,2 центнер кызылтасты ап, келир чылдың часкы ажылдарынга эки үрезинии курлап алыр аргалыглар.

Четпестер база бар-деп үстүнде демделээн бис. Каа-Хемде «Ленинчи оруқ», «Енисей», Улуг-Хемде «Күш-ажылдың хостуу», Чөөп-Хемчикте «Хөндергей», Тес-Хемде «Кызыгаар», «Тес-Хем», Кызыл районда «Кара-Хаак» совхозтар бо чылын багай ажылдап, тараанын эки дужүдүн остурүп шыдаваннар. Бо ажыл-агыйлар бир гектардан-на 1,1-ден 3,2 центнер чедир дужүттү ажаап ап турарлар.

Дужүт ажаалдазы-биле чергелештир республиканың ажыл-агыйлары ниитиниң малынга чем курлавырларын тургузуп алырын уламчылавышаан. Байдал кандыгы? Сентябрь 27-де медээ-биле алырга, республика 220460 тонна чайгаар үнген болгаш тараан сигеннерни белеткеп алыр планын 66,5 хуу күүсеткеп. Бо көргүзүг эрткен чылдыындан хөй-даа болза, ол кымны-даа өөртпес. Чүге дээрге бо чылын бистиң республиканың девискээринге сиген эки үнген болгай. Бир эвес чамдык совхозтар мал чеминиң белеткелинче озалдап кирбээн, кижи болгаш техника күжүн шын ажыглаан, сигенчилер ортузунга социалистиг чарыштыг эки организастаан база оске-даа ажылдарны дээштиг чоруткан болза, күстүн ортан айынга чедир оон-даа хөй курлавырны тургузуп ап болурунуң аргазы турган.

Амдыызында Бай-Тайга, Моңгүн-Тайга районнарда байдал эки. Бо районнар мал чеми белеткээриниң планнарын 91,8, 91,7 хуу күүсеткилээш, өскелерин мурнай бергеннер. Ынчалза-даа оларда сиген белеткээриниң планы төп районнарга деңнээрге дыка эвээш болгай. Улуг районнар, чижээ, Чөөп-Хемчик планын 70, Бии-Хем — 62,7, Барыын-Хемчик — 85,9, Улуг-Хем —63,9 хуу күүсеткилээн. Каа-Хемниң сигенчилери чер албаан. Бо район ниити планның чүгле 46,4 хуузун боттандырган. Ооң ажыл-агыйлары ам–даа 17.064 тонна сигенни белеткээр ужурлуг. Ону ол район күүседип шыдавас деп чүвени үениң амгы байдалы бадыткап турар. Чүге дээрге оът-сиген курган, дазылданган, ооң курлавыры ында ам барык чок деп болур. Ындыг болганда сигенни кайыын, чежени белеткээриниң дугайында айтырыг районнуң удуртукчуларын дүвүредир ужурлуг.

Эң-не дүвүренчиг байдал Таңды районда тургустунган. Олар 21720 тонна сиген белеткээр планныг. Күүселде— 33,9 хуу болган. Бүдүн чай дургузунда районнуң сигенчилериниң ажылының түңнели ындыг харык чок болганын чүү деп чугаалаарыл?! Районнуң ийи совхозу — Тока аттыг биле «Революциянның чалбыыжы» сиген белеткелиниң планнарын 18,7 база 10,8 хуу күүседип алганын канчаар тайылбырлаарыл? Сиген белеткели «Шамбалыг», «Кара-Хаак», «Енисей», «Улуг Октябрь», «Бүрен», «Россия», «Ак-Чыраа», «Искра» совхозтарда кончуг оожум темпилиг.

Дужүт-даа ажаалдазында, мал чеми-даа белеткелинде байдал дүвүренчиг болуп артпышаан. Оларның кайызы-даа Аъш-чем программазын амыдырапга боттандырарынга кол рольду ойнаар болганда, черчерде партия, совет органнарның удуртукчулары дужүт ажаалдазын, мал чеми белеткелин шапкынчылдар дээш эң-не шиитпирлиг хемчегларни ап, шалыпкын хөделирин ажыл-агыйларда байдал негеп турар.

КНО-нуң Кол Ассамблеязының XXXVII сессиязынга А. А. ГРОМЫКОНУҢ чугаазы

НЬЮ-ЙОРК. (СЭТА). СЭКП ТК-ниң Политбюро кежигүнү, ССРЭ-ниң даштыкы харектер министри А. А. Громыко Каттышкан Нацилар Организациязының Кол Ассамблеязының XXXVII сессиязының октябрь 1-де эдлеглиг хуралынга үүве чугаалаан.

КНО-нуң Кол Ассамблеязының сессиязы — ол дээрге делегейниң хөй янзы боттуг байлалын, янзы-бүрү диптерде кижилерни эң-не дүвүрдин турар чүүлдерни ханызы-биле көөрүнүп кара чаңгыс аргазы-дыр деп, ол чугаалаан. Амгы делегейде хөй айтырыгларның аразында кол соруглга — ядролуг дайынның кыжаныышкынын чайладырының соруглгазы түрүп турар дээрзинге база катап бүзүрел турар-дыр бис.

Совет Эвилели, совет улус бодунуң политиктиг болгаш моральдыг бүгү күчүзүн тайбының херээнге бараалгадып турар.

Ынчалзажок Американың Каттышкан Штаттары оортан оске политиканы бодунга шилип алганын демделээр апаар. Ол политиканың утказы болза бодунуң тура-соруун оске күрүнелерге болгаш улустарга албадаар дээн чүткүүшкүн болуп турар.

Боо-чепсектерни бүдүрер талазы-биле өскелерни мурнаар дээн соруглганы Каттышкан Штаттарда ажыы-биле чарлаан. Шериг күчүзүнүң талазы-биле бирги черни эдлээр дээн чүткүүшкүн ында халдавырлыг кандыг-бир хамчыкка алыскан хевирлиг болуп турар.

Шериг күчүзүнүң талазыбиле кымнын-даа артык күштүг болур эргезин Совет Эвилелиниң хүлээп көрбейн турары, ындыг байдал тургустуна бербезин дээш ооң сагыш салып турары тодаргай билдингир болгай.

Делегейниң янзы-бүрү районнарында политиктиг байдалды А. А. Громыко тодаргайлап айыткан болгаш күрүнелерниң ядролуг болгаш химиктиг чепсээнден эгелээш, аналар боо-чепсектерин болгаш шериг-далай күштерин кызыгаарлаарынга чедир —боочепсектерни эңдере бүдүрерин шеглээр талазы-биле калбак программаны Совет Эвилели Кол Ассамблеяның чепсегленнишкинин дүжүрер талазы-биле йинги түскай сессиязынга киргенин демделээн.

Бүгү-ниити дугуржулгага үндезилээш, кандыг-даа чепсекти кызыгаарлаарынга азы хөрүзүрүга бистиң чүртүвүстүң беленин Л. И. Брежнев чаңгыс эвес удаа онзалап айтып келген. Боо-чепсектерни эңдере бүдүрери чүгле үргүлчүлеп турар эвес, харын-даа улам күштелип, боочепсектерни кызыгаарлаар талазы-биле чедип алдынган дугуржулгалар чигзинишкинге таваржып турарының чыдагааны —шериг күчүзүн улгаттыраарынче АКШ-тың угланыышкыныйың дорт түнелиндир. Ол угланыышкынны чүгле чакыбайн турар эвес, харын-даа көөрдүнүп турарлар.

Стратеттиг дээн эң-не үргедекчи болгаш хыдыкчы боочепсектерни кызыгаарлаары болгаш кызыгары ышкаш, амгы үениң байдалдарында эң шыңгыы айтырыгны ап көрээли. Бистиң-биле чугаалажыышкыннарны кылыр талаа совет-америк чугаалажыышкыннар эгелегиже чедир дыка хөй мооңдактарны таваржыштырып келген.

Чугаалажыышкынна р-н ың чоруп турарының дугайында тодаргай айтып бодавайн-дыр мен, ынчалзажок дугуржулганы чедип алырынга өске таланың чүткүлү амдыызында илергейлеттинмейн турарыч демделээри чугула. ССРЭниң болгаш АКШ-тың бүгү боо-чепсектеринден чүгле чер кырының ракеталарын кызыдарын чедип алырын чугаалажыышкыннарда өске тала оралдажып турар, ынчаарга чер кырының ракеталары Совет Эвилелиниң стратеттиг күчүзүнүң үндезини болуп турар болгай. Суг адаанның хемелеринде, ракеталарны, стратеттиг бомбалакчы самолёттарны, чалгынныг ракеталарны кызырарын чугаалажыышкыннарда өске тала күзевейн турар, ынчаарга боочепсектерниң бо үнүрлериниң талазы-биле АКШ-тың артык күштүг болуп турары черле билдингир болгай.

Айтырыгны чаңгыс талаалап шак ынчаар көөр оралдажыышкын турда, чугаалажыышкынынарның чеднишкининг болурунга идегээр арга чок-тур. Талаларның деңгүштүг болгаш бир демнең аймыл чок болурунуң принцини чугаалажыышкынынарның чайгылыш чок үндезини болгаш турар үжурлуг.

Ядролуг чепсектиг күрүне болуп турар Совет Эвилели ядролуг чепсектиг бүгү шенелде чазыллырыышкынарын бүгү-ле чер болганга моңгезин-биле хоруурунга беленин медеглеп турар деп, А. А. Громыко айыткан. «Ядролуг чепсектиң шенелделериң соңгаарладыышкын чокка соксадыр болгаш хоруур дугайында» айтырыгны эң чугула болгаш далаштыг айтырыг кылдыр амгы сессиягa чугаалажыышкынынарның чайгылыш чок үндезини болгаш турар үжурлуг.

Күшке чүдүүр чорукка үндезилеттинген политиканы Совет Эвилели ойтур шаап келген болгаш моон соңгаардаа ойтур шавар апаар деп, А. А. Громыко чугаазының түңнелинде онзалап демделээн. Ядролуг халапты чайладыр болгаш тайбыныы ыжыглаар дээш демисежип турар бүгү кижилер ССРЭ-ниң деткимчезинге кеззеде даянып болур.

ЧЭЭРБИ БИРГИ НЕДЕЛЯ ЭГЕЛЭЭН

УЖУДУУШКУН БАШКАРАР ТӨП. (СЭТА). Аватолий Березовойуң болгаш Валентин Лебедевтиң «Салют-7» станциялга күш-ажылчы ээлчээниң чээрби бирги неделязы эгелээн.

Чер кырының геофизиктиг шинчилелдерин, хайгаараашкыннарын, чурукка тыртпыларын эрткен хүннерде чедиишкинниг боттандырган. Чер чоогунда космос делегеминде хереледеннишкиннерни болгаш частицаларны «Елена» деп бичежек гамма-телескоп-биле шинчилээр шенелделерни база кылган.

Орбитага үр үеде ужудуушкунга экипажтың кадыкшыл байдалын болгаш ажылдаар аргалыын тодаргайлаар соруглга-биле космонавтыларның эмнелге шинчилелдерин үргүлчү кылып турар. Эмнелге шинчилелдериниң түңнелдерин ёзугаар алырга, командирниң судалының минутала согуушкуну 63, бортинженерниң—72 болуп турар. Космонавтыларның хан базышкыны база таарымчалыг болуп турар. Эштер Березовой болгаш Лебедев оларның кадыкшыл байдалы эки.

Бөгүн — Башкының хүнү

КЫМГА-ДАА ХҮНДҮТКЕЛДИГЛЕР

СЕТКИЛ ХАНЫЗЫНДАН СӨСТЕР

Бистиң чуртувуста башкының хүнү—бүгү совет улустуң мынак байырлалдарының бирөөзи. Ындыг болбас арга чок. Школаларда 44 млн. ажыг уруглар, ортумак болгаш дээди өредилгө чөрелеринде 9 млн. ажыг оолдар, кыстар өренип турар чуртка башкылар, кижизидикчилөр, улус өредилгезиниң ажылдакчылары чоннуң хүндүткелдинге болгаш сагыш салыышкынынга бүргеткени-даа чөп.

Кызылдың пединститудунуң бо чылгы бирги курсчулары боттарының башкыларын кысказы-биле характеристикалааннар. Студентилериң хөй кезии башкыларны үнелөрде, оларга ынак, хүндүткелдиг болурда, оларның түгле класска, школага ажылдаарынга даянып турар.

Башкыларга өреникчилериниң үнелелдери, оларның сеткил-чүрээниң ханызындан сеглээн улуг четтиришкинниң сестери өөрүнчүг болуру чугаажок. Ынчангаш Кызылда пединституттуң бо чылгы бирги курсчуларының боттарының башкыларының дугайында чамдык ажылдарын ажыглап, бо чүүлдү дамчыштыр башкыларга, оларның профессионал байырлалын дамчыштыр бир янзы белекти соңгээр, аргалаар болдувус.

Студентилер боттарының ынак, хүндүлүг башкыларының аттарын хөйүү-биле адаан. Оларның уруглар өредин, кижизидериниң буянныг, харысаалгалыг хөрөөнге, кызыгаар чок бердингенин, бедик патриотчу тура-соруктуун, политиктиг, хөй-ниитичи идепкейлиин, уругларга ынаан, оларны билир мергежилдиин, чаагай арын-шүүрлүүн, шынчы, ак сеткилдиин эң-не ёзулуг башкы кижиниң шынарлары деп бижигилээн. Школа, кичээлдер, башкылар-биле ужуражылга—кижиге аас-кежик, улуг өөрүшкү, ажыдыышкыннар, ажыл-ишке, демиселге каяналга-дыр дээн сестерин барык кижи бүрүзүнүң ажылыдан тыш болуур. Ындыг болбастың аргазы чок. Ол дээрге совет башкының профессионал, партийжи болгаш кижизиг шынарлары-дыр. Бистиң республиканың башкыларында ол шынарларның барын өөреникчилериниң бадыткан турары дыка өөрүнчүг.

Кызылдың № 2 школазының кезек доозукчулары Гэлина Ивановна Алдын-оолдуң дугайында ёзулуг башкы болгаш кижи деп бедин-биле үнелеп турардар. Башкызының бөдүүн ажыл-чаңы оларның сеткилин өөртүп, чоргааралы бооп чоруур. Ооң-биле ужуражылга, ооң өөреникчизи болганын улуг аас-кежик деп санап чоруурлар. Улуг-Хем районнуң Хайыракан школазындан келген студентилер Лидия Ондаровна Моңгушту ававыс-биле дөмей эрттим, ынак башкывыс деп бижээннер. Шак ындыг үнелелди хоочун башкылар Т. С. Осипова (Хадың), А. Б. Адыяа (Тес-Хем), Л. В. Новикова (педучилище) болгаш өскелерге-даа өөреникчилери бедик харысаалгалыг соруглуг. Ону башкылар билир болгаш маңаа күштүг-даа, билиг-мергежилин-даа харамчанмайн турар. Ындыг башкыларын өөреникчилери коңчуг хүндүлээр. К. Ш. Оюн (ам Кочетов суур), В. К. Натсын (Тес-Хемде), В. Д. Лопсан-Серен (Хандагайты), Р. А. Бады-Назын (Баян-Кол) уругларның орус дылга ынакшылын күштелдирип, билиин байыдарын кызын турарының өөреникчилери четтиргенин илереткен маңаа бадыткал.

Ая Кара-ооловна Лопсан (Самагалдай), Геннадий Сундуевич Куулар (Кызыл), Ольга Михайловна Дамчай (Туран), А. К. Ондар (Сут-Аксы), Н. А. Боева (Туранның № 2 школазында), Т. Б. Куулар (Барлык) болгаш өскө бир башкыларга хоглүү, баштак, оюнзак, уран чүүлге, педагогикага салым-чаланнын, ырлаан, танцылап, шүлүктеп билирин дээш өөреникчилерин олардан үлегер-чижек алыксаардар. Ол шыкаш башкыларының уруглар-биле могатшыдаг биливезин, тывызының кайгаарлар. Экскурсиялар, походтар, бөлүүмнер, кежээлер, диспуттар, хуралдар дээш чүве-ле чүнү-ле кылбастар дээрил! Уругларны элерткен, организастаан, музейлерин, булуңнарны, делгелгелерни дерип тургускулаан болур.

Башкы кижи хүнүнүң-не чүс-чүс уругларның, ада-иелериниң характарының уңдан, кулактарының дыжыызында. Ылаңгыя эге класстарның өөреникчилери, өскөди уруглар башкызының канчаар кеттиргенин, канчаар дыраттыганын, кижилер-биле канчаар ужуражып, чугаалажырын бээп «шинчилээр». Ынчангаш чамдык студентилериниң башкыдарывысты арыг-силиг, пеш-тегин, чараш кеттингени дээш, культурлуг, төлептиг аажы-чаңы дээш хүндүлөөр бис дээни таварылга эвес. Күш-ажыл кичээлдерин, бүдүрүге бригадаларынга, дуржулга шелдериге, субботниктерге боттарының киржилгезин студентилер сактып, күш-ажылчы мергежилдерин, чаңчылдарны ап, чуртувустуң ажыл-агыйынга үлүг-хуузун киригиштирип турарын төлептии-биле үнелеп турарлар. Бо ажылывыс үезинде өөреникчилериң бодалдары-биле алырга, республиканың кайыдаа школаларында башкының чаагай ат-алдарын бедик сагып, башкылаашкынны солуп, хандыкшылдыг болгаш үреттүнелдиг болдуруп турар хөй-хөй аныяк салгалдың башкыларының аттары тывылгылаан. Бо дээрге чүге бирги курсчуларның бижилгелери-дир. Ынчангаш хоочунар-биле кады олар уругларны идей-политиктиг бүзурелбиле чепсеглеп, оларның чүүтталгага идепкейлиг туружуп быжыглаар.

К. САЛЧАК.
педагогика болгаш психология кафедразының эргелекчизи, педагогика эртемериниң кандидады.

ЧУРУКТА: Өвүрүңү Солчур ортумак школазының мурнакчы башкыларының бирөөзи, чедиги класстың удуртукчузу Зоя Хертековна Куулар кичээл эрттирип тур.
О. ОХЕМЧИКТИҢ фотозу.

Кызылда республиканың уран чүүл школазында Тываның бүгү девискээринден келген бичии уруглар өөренип турарлар. Олар кедизинде барып уран чүүл талазы-биле тускай мергежилдиглер болур. Уругларны өөредип кижизидериниң хөрөөнге ук школаның башкылар коллективи улуг салымышкынын киирип турарлар.

ЧУРУКТА: республиканың уран чүүл школазының болук башкылары—школаның директору Л. Н. Хууракай (мурнунда солагай талазында), өөредилгө эргелекчизи М. М. Лопсан (ортузунда) болгаш С. Ч. Монгуш, Ч. Х. Осур, А. С. Хертек база Л. А. Лунгова олар өөреникчилерибиле кады турары.
Ю. КОСАРЬКОВТУҢ фотозу.

ЭҢ-НЕ БАШТАЙ ХОЛ ҮЖҮҮН...

Районнуң улуг школаларының бирөөзи Сарыг-Сеңгин Салчак Тока аттыг ортумак школазында өөренип турар бис. Төрөөн школавыска, эргим башкыларывыска ынак бис. Школавыс доктаатты-нган чаагай чаңчылдарлыг. Башкыларывыс бистя түгле эртемнериң үндезиннери-биле чепсеглээриниден аңгыда, амыдыралга, найыралга өөредип турар.

Эң-не баштай хол үжүүн олар өөредир.

1982 чыл биске онзагай. ССРЭ-ниң 60 чыл юбилейин школачы ажыл-херектер-биле эки уткуур соруглаалыг бис. Школавыстың пионер дружиназы шалычы деп санадыр турар, а комсомол организациязы ВЛКСМ-ниң XIX съездизинге рапорттаар эргени чедип алган турган. Бүдүрүлге бригадавыстың ажылы мактадыг, аңаа күш-ажылга дадыгып турар бис. Бо-ла бүгү чүүлдерге бисти башкыларывыс өөредип, чаңчыктырып келген.

Барык бүдүн чыл дургузунда интернатка чурттап турар бис, бистиң өөрөнүп, чурттаарывыска бүгү-ле байдалдар таарымчалыг. «Огонёк» деп клуб бисте организастаттынган. Солун ужуражылгаларны, кежээлерни аңаа эрттирип, киноларны көрүп турар бис.

Бистиң чедишкинивисте дээрге-ле башкыларывыстың кызымак чүткүлүүнүң ачызы деп санаар бис. Бисте эки башкылар ажылдап турар. Башкының хүнүн таварыштыр шүүту башкыларывыска школаның бүгү өөреникчилериниң мурнундан изиг байырны чедирбишаан, аас-кежикти, кадыкшылды, эгээртинмес чедишкинниерни күзээр-дир бис. Чүнүң-даа мурнунда школаның хоочунары, 30 чыл чедир ажылдап келген Галина Федоровна Яровикова, Сырба Машпак-оолovна Достай, Зинаида Васильевна Листкова оларга байыр чедирип тур бис. Лидия Александровна Моргун, Иргит Араптанович Достай оларга база онза өөрүн четтирип турар бис, олар — бүдүрүлге бригадазының улуртукчулары. Хүрен Халар-оолovна Ондарның кичээлдери үттүндурбас. Баштайгы башкывыс Елена Алдын-оолovна Монгушка чаагай күзээшкиниерни бараалгаттывыс.

Нина АДЫЯА,
Сарыг-Сеңгин Салчак Токаттыг № 2 школазының өөреникчизи.

ДОЛУ АРГАЛАР БАР

ПАРТИЙЖИ АМЫДЫРАЛ:

отчёттар болгаш соңгулдалар

Кызылдың аъш-чем садыының коллективи бо чылдың бирги, ийиги кварталдарында республиканың болгаш хоорайның садыг бүдүрүлгелериниң оргузунда социалистиг чарышка чайгыс эвес удаа тиилекчи болган. «Ажылдаар чер бүрүзүнге эки шынарлыг күш-ажылды чедип алыр!» деп лозуң-биле ажылдавышаан, коллектив оң бирги беш чылдың ийиги чылының эрткен айларын бедик темпиилиг доозкан. Аъш-чем садыының 47 магазинниери шүүту сес айлар планын күүсетиеч. Ниити коллектив тос айларда бараан саарылгазының планын хүүсаа бетинде сентябрь 15-те күүсеткен. Эрткен айларда коллектив 27 муң рубльдиң орулгазын планнан ажыр киирип алган.

Ол чедишкиннерни чедип алырын хандыргыга коммунист Н. М. Гуркина удурткан партия организациязының киирген үлүг биче эвес. Бо дугайын партия организациязының отчёт-соңгулдалыг хуралынга демдеглеп, партбюронуң отчёттуг үеде кылып чоруткан ажылын коммунистер партийжи принципиалдыг ёзу-биле бүгү талалыг анализтээннер. Партия организациязының үүбүнда 34 коммунист бар. Оларның күжүн садыг бүдүрүлгезиниң бүгү участоктарынга таарыштыр хувааган. Партбюро бодунуң ажылын перспективтиг болгаш квартал планнарынга үндезилээш чорудун, бир партбөлүкке, тус-тус магазиннерде коммунистерге даянган элээн идепкейжиткен. Коллективтиң чогаадыкчы өзүлдезин хандырарынга партия организациязының авангардчы чоруу бедээн. Күш-ажылчы коллективтиң кол өзөө болу берген, боттарының херөөниң дуржулгалыг мастерлери ында хөй. Олардан коммунистер З. Г. Балыко, Л. Г. Бат, Т. И. Шилова, С. Чымба, А. Моңгуш өскелер-даа боттарының байлак дуржулгазын аныяктарга күзелдин-биле дамчыдып берип чоруурлар.

Коммунистерин, аъш-чем садыының ажылдакчыларын кижизидеринге болгаш оларның күжүн мобилизастаарынга партия хуралдарының ужур-дузазын бедидип, отчёттуг үеде ону он удаа эрттирген. Аңаа СЭКП-ниң XXVI съездизиниң шиитпирлериниге дүүштүр соруглаарны тодарадып, чугула хереглелдиг аъш-чем барааннарынга чоннуң хереглелин улам долу хандырар, кадрлар-биле ажыл, коллектив кежигүннериниң өөредилгези, материал талазы-биле үнелиг бараанналарның камгалал, кадагалалының талазы-биле болгаш өске-даа айтырыгларны чугаалашкан. Ол шыкаш СЭКП кежигүннеригиниге кандидаттар Г. А. Формаичук, О. Н. Шарыпова, Е. И. Огнева, Ф. Шаляпина, Л. Г. Бат оларның Устав негелдезин күүседип турарының дугайында отчёттарын партбюрога дыңнаан.

Отчёттуг үеде СЭКП-ниң хүрээлединче чаа кежигүннер киирип алырын чаңгыстап шилип алырына үндезилеп чорудун, партия кежигүнүге 3 кандидатты хүлээп ап, улуг идегелди коргускен. Ынчалза-даа СЭКП Уставының негелделерин каржызы-биле хажыдар, бедик атка төлеп чок ийи-чаңгыс кижилериниң садыг шугумунга турганы партбюронуң ажылының четпес талазын коргүзүп турар дээрзин коммунистер отчёт-соңгулдалыг хуралга чидин-биле шугумүүлээн. Чижээ, № 45 магазинниң улуг садыгжызы турган Л. И. Гордееванын аморальдыг аажы-чаңын партбюро ийи удаа сайгарган болгаш ону СЭКП кежигүнүнүң кандидадынлан үндүрер ужурга таварышкан.

Партбюро бодунуң организачы, политмассалыг, кижизидилге талазы-биле ажылынга хөй-ниити организацияларынга даянып, оларның ажыл планын хынап, ол организациялардың удуртукчуларының отчёттарын партбюрога база партия хуралдарынга дыңнап турар ажылды идепкейжиткен. Коллективте шүүту 82 улусчу контролёр бар. Коммунистер Г. И. Жуланова, Н. Л. Килина олар оң беш кижи составтыг кол бөлүктүң ажылын удуртуп турар. Отчёттуг үеде олар 90 хире хынаддаларны чорудуп, аңаа чүс ажыг кижини киириштиргеч. Хынаддалар түңнелдерин кол бөлүктүң база түс-тус бөлүктериниң хуралдарынга сайгарып тургулаан. Хайгыылчылар садыг бүдүрүлгелериниң бот-боттарынга хынаддаларны база чорудуп келген. Садыгда улусчу контролёрларның школазы ажылдап турар. Хайгыылчылар ажыл-агыйжы эвес чорукка удур, камнаглаалыг болгаш хумагалыг чорук дээш демиселди күштелдирген. Коллективте профвилел, комсомол организациялары, хереөженнер чөвүлели. Эш хүүзүнүң суду кижилериниң кижизидилгезинче, оларның хостуг үелерин шын организастаарынче, күш-ажылдың сагылга-чурумун үрээр, совет садыының чурумун хажыдар чоруктар ам-даа бар. Чижээ, № 20 магазинниң садыгжылары Юдина, Теплова, № 22 магазинде Рачкова олар аъш-чем барааннарының өртээн улгаттырып турганы илерээн. Ындыг четпестерни болдурбас дээш ап турар хемчеглериниң дугайын үстүнде магазиннериниң директорлары коммунистер Н. Ф. Панфилов, Т. П. Потапова олар отчёт-соңгулдалыг хуралга саналынга чугаалаан.

СЭКП ТК-ның май (1982 ч.) Пленумунга чүүлдүг деп көрген Аъш-чем программазын боттандырарынга аъш-чем садыының ажылдакчылары үлүг киирип турар. Ынчалза-даа магазиннерде четчир ассортиментилиг бараанналар эвээш болур, чигир, дус хереглиг чугула хереглел бараанналары безин үзүктелип турган. Продукция соорткуруунуң графигин үрээр чоруктар хөй. Садыгда ногаа талазы-биле байдал дыка дүвүреичир. Ындыг турбуже садыг бүдүрүлгелериниң удуртукчуларын боттарының бүдүрүлгелерин ногаа садарынга белеткээрин-че сагыш салбайн, инициатива көдүрбейн турар.

Коммунистер бо болгаш өске-даа четпестерниң дугайын чүгле сес-биле чугаалап турбайн, харын ону чайладыр дээш күжениишкинни мөөнгээринин, коллектив бүрүзүнге ажыл-херекти чогуур деңнелге тургузар дээш бар аргаларны ажыглаарын чугаалаанар. Оларга бо талазыбиле хүн бүрүүнүң боттуг дузазын Кызылдың аъш-чем садыының удуртулгазы болгаш коллективтиң дайынчы өзээ — партия эге организациязының чаа соңгуткан составы чедирер дээрзинге бүзурел улуг.

В. МААДЫР.

«БИСТИҢ ТЮЛЮШОВНАВЫС»

Уругларны эртемнерге өөредип, кижилер мурнунга арыг сеткилдиг болуруңга хүн бүрүде чаңчыктырып, чүгле ак сагыштыг болурундан аңгыда дузааргаш, күш-ажылга ынак кылдыр кижизидип турар башкылар кымга-даа хүндүткелдиг.

Школага-даа, суурнуң кудумчуларынга-даа, кыяа-даа көөрге, бодунуң өөреникчилери-биле кады чоруур башкылар хөй. Оларның бирөөзи — Татьяна Тюлюшовнаның Кушкаш. Ол Тожу районнуң Адыр-Кежиг суурда Аъас ортумак школазында башкылап турар. Башкылап турар эртеми—төрөөн дыл болгаш литература. Бо школага Татьяна Тюлюшовна 1962 чылда келген, оон бээр 20 катап өөредилге чылы эрткен. Ол бодунуң башкылап турар эртемин чүгле өскелерге дамчыдып бээри-биле кызыгаарлаттынмайн, харын ол эртемни боду ханы өөренип, херек кырында амыдырал-биле холбап турар. Ынчангаш оон башкылаар арга-дуржулгазы, билии бедип олурар. Ол арга-дуржулгазын, билиин аныяк башкыларга дамчыдып берип, ажык кичээлдерни эрттиргилеп, эш-өөрү башкыларның (кандыг-даа эртемнер ылгал чокка) кичээлдериниге барып олуржуп турар, а оон кичээлдериниге эжик кажа-даа ажык. Шак мынчаар ажылдаарга, башкыларның аразында найыралы быжыгар болгаш арга-дуржулгазы улам бедиир.

Татьяна Тюлюшовна бо хөй чылдарның иштинде каш-даа удаа класс удуртукчузу болган. Класстың удуртукчу башкызы болурга, ада-ие-биле харылзаа бирги чергенин айтырыгларының бирөөзи болур. Адыр-Кежиг суурда Татьяна Тюлюшовнаның үзөрби чыл иштинде кирбээн бажыны, чугаалашпаан кижизи чок. Уругларның өөредилгекижизидилгезинден аңгыда, улуг кижилериң боттарының амыдырал культуразын бедидери болгаш өске-даа айтырыглар талазы-биле беседаларны, лекцияларны үргүлүг кылып келген. Татьяна Тюлюшовна СЭКП Тожу райкомунуң кежигүнүге болгаш кодээ Совет депутадынга каш удаа соңгуткан. 1974 чылдан ооөр Татьяна Тюлюшовна школада партия организациязының секретарынга соңгудуп келген. Бо дээрге база улуг идегел болур.

Чоннуң болгаш башкыларның идегелин Татьяна Тюлюшовна аңаа-ла чедип албаан. Ол бодунуң ажылының эгезинден бээр кызымаккай чоруун, чүткүдүүн өөреникчилерге көргүзүп келген. Шагаан-Арыг ортумак школазында өөренип турган-ла, оон хөй-ниити ажылынга идепкейлии көзүлген. Школаны доозкаш-ла, аңаа үлүг үш чыл башкылаан. Оон соонда Кызылдың башкы институдунга өөренген. 1959 чылда Кызылдың педагогика институдун доозкан соонда. Барын-Хемчик районнуң Барлык школазынга үш чыл ажылдаан. Ол-ла школаларга ажылдап, өөренип чораан, башкыларының арга-дуржулгазын болгаш ада-иелер-биле канчаар ажылдаарының дугайында эш-өөрү башкылардан үргүлүг өөренип ап келген.

Тожу — бойдус талазы-биле онзагай чараш черлериниң бирөөзи, дээриниң булуттары болгаш сылдыстары чуруттунган улуг-биче хөй холдерниң чери. Ында чурттап турар чоннуң сагыш-сеткилиниң ажык чаагайы чер чурту ышкаш арыг чараш, ол черниң калбак доганнарга-ээжимериниң бай байлаа, сыын, мыйгак, киш, диниң эң-не байлак. Ийи малдыг ажыы чонуң ажы-төлүүнүң эрес-кежээн база бир янзы.

Т. Т. Кушкаштың эгелекчи кызымак ажылы-биле школаның музейин организастап ажыткан. Ында тожуларның амыдырал - чуртталгазындан ховар дээн чүүлдер, районнуң болгаш колхозтуң тургустунганының төөгүзү база хоочун кижилерниң дугайында ховар материалдар болгаш чуруктар чыгдынган.

Кандыг-даа кижиниң амыдыралынга кезээде уттундурбас чоок, эртем кижи башкызы болур. Татьяна Тюлюшованы Адыр-Кежигниң улуг, биче кижилери «бистиң Тюлюшовнавыс» деп хүндүлеп адаарында ужур-ла бар.

В. ТАМДЫЙ-ООЛ.

СОВЕТ НИИТИЛЕЛДИҢ ЧОРГААРАЛЫ

Бистиң чуртувуста Башкының хүнү—бүгү улустуң баймралы анарган. Ол ынанып-ла ындыг, эртем-билигниг орууңче чедип киирип каан башкыларын кижи бүрүзү кажан-даа утпас.

Чуруттуң школаларында хөй миллион башкылар үре-түңнелдиг ажылдап турар. Шак ол кайгамчык буянныг чаагай профессияның чамдык төлөөлекчилериниң дугайында СЭТА-ның корреспондентилериниң медээлери парладывыс.

БИЧЕ ЧАШТАРГА ЫНАК МЕН

Псков облазында башкы П. Лозина Улус ажыл-агыйының чедишкиннериниң делгелгезинче чалалга алган. Башкы хүнүң таварыштыр бүгү-ле эвилелдешкен республикалардан оон эш-өөрү аңаа чыглып келгеш, улус өредилгезиниң талазы-биле арга-дуржулгазын солчур. Полина Георгиевна — ССРЭ-ниң улустуң башкызы деп атты эң-не баштай алганнарның бирөөзи. Бойдуска болгаш бүгү-ле чүвеге уругларның кандыг хамаарылгалыын илередирин база ол бүгүнү билип алыр аргазын өредир дээш П. Лозина чураан чуруктарны, аппликацияларны, чогаадыгларны канчаар ажыгдан турганын тодаргай көргүзер. Уругларны боданырынга, ажыылдарынга өөредип чаңчыктырары башкылаашкында эң-не кол чүүлдериниң бирөөзи ол деп, Полина Георгиевна санаан турар.

Оон чалыы назыны партизаннар аразынга болгаш комсомол ажылынга арткан. Оон амыдыралынга бо чыл база уттундурбас боон артын каар. Башкылаар дээш Псков хоорайның кыдынга чангыс кат школаның эргинин артап киргенинден бээр ам 25 чыл боон турар. Оон бээр-ле П. Лозина ажылының адрезин чангыс-даа катап солуваан. Ол дээди эртеминг. Чүгле эге класстарга ажылдаар күзелдиг. Чүге? деп айтырыгга ол мынчаар харыылаар:

— Кижилериң амыдыралче баштайгы базымнары-биле кожа тургаш, сеткилим ханар. Эге базымнар кижи бүрүзүнге-ле эки, чаагай аас-кежиктиг бооруң күзээр мен. А аас-кежиктиң үнер дөзү—күш-ажылга ынакшыл, чогаадыкчы идепкей, бот-башкарылга. Шак ол мөзү-шынарларга биче чаштарны чаңчыктырарын, дадыктырарын оралдажыр чоруур мен.

АНЫЯК БАШКЫЛАРГА

Молдавияның Кетросы суурда аныяк башкылар Семён биле Евгешиның ат-бүлезинге Горький аттыг колхоз верандалыг, дөрт-дөрт өрөөлдерлиг ак даш бажыңны тудуп берген.

Сеелгү ийи чылда ол ажылагыйның ачызында алды башны өг-бүле чаа бажыңнарлыг болган, Кетросыда үш школаның башкыларын колхоз амыдыралга херек чүүлдер-биле хандырып, оларның ажыл-амыдыралынче доктаамал кичээнгей салып турар. Чижээ, бажыңнар болгаш кажа-херим септээринче, малмаган, куш азыраарынга, оларның чем-ажын тып бээринге боттуг дузаны чедирип турар. Колхоздуң профвилел организациязы санаторийлерже, дыштанылга бажыңнарынче, турисчи аян-чоруктарже үнериниң путёвкаларын башкыларга база чедиштир үлээрин утпас.

Республиканың хөй-хөй ажыл-агыйлары аныяк көдээ башкылар дугайында ындыг сагыш салышкынны амыдыралдың дүрүмү кылдыр сапап турар.

Т. ПЛЕЦКО,
Дрокия, Молдав ССР.

КҮШ-АЖЫЛ—ЭҢ ЭКИ ДАГДЫНЫКЧЫ

Душанбениң педагогика институдунуң хөй-пөй доозукчулары ховуда трактористи азы комбайнерин, станокта токарьны кажан-даа солуп шыдаар.

Институттуң индустриал-педагогика факультединиң доозкан кижи бүрүзү-ле, башкы дипломундан аңгыда, ажылчын тускай мегежилдиг дөрт хереченилерин алыр. Ол дээрге станокчу, слесарь, автомашина чолаачызы, механизатор мергежилдер-дир. Оон аңгыда доозукчулар өөреникчилерниң бүдүрүлге бригадаларынга болгаш фермаларга база хову-шөлге уруглар-биле ажылды организастаарынга практиктиг дадыгышкынны алганнар.

— Республиканың школаларында механизаторлуг чүс-чүс класстарын болгаш металл база яяш болбаазыладыр талазы-биле чүс-чүс мастерскаяларны ажыктан. Үстүңү классстарның өөреникчилери өөренир чаа өөредилге-бүдүрүлге комбинаттары ажылдалда кирген. Күш-ажыл башкыларының хоорайга-даа, көдээге-даа кончуг херек апарганын барымдаалаан. Индустрия-педагогика факультединге түлээп алыр оолдар, кыстарның саны көвүдеткен бис. Ам ол факультетте беш чүс ажыг оолдар, кыстар өөренип турар — деп, Душанбениң педагогика институдунуң ректору М. К. Гафарова чугаалап турар.

Л. ШИЛЬМАН.

АМЫДЫРАЛЫМ ТОДАРАТКАН

Эльзара Балхчи ортумак школаны доозкан соонда, Самаркандының Март 8 аттыг даараныга фабриказынга келген. Ынчан ол маңаа шүүт-ла салымын тыва баярии бодаваан-даа. «Бичии турган мындыг чугааларны үргүлүг дыңнаар мен: кандыг-даа ажылды экидир кылыр, ол эвезе аңаа деттеп-даа хереө чок—дижир—деп. Эльзара чугаалаар.—Школа соонда амыдыралдың үлүг оруунче киргеним, мекээ чаяан болган. Моторист-даараныкчы мергежилди мээң амыдыралым шүүт тодаратказ...»

Чыл иштинде Эльзара бүгү операциинның сайыралыг хереөженнерге чылыглаан капрон курткаларны ус-шевер даарай өөренген. Ынчаар мурнакчы даараныкчы болуп, комсомолчу-ажыактарның бригадазының бригадири апарган.

1978 чылдың май хүнеринин бүдүүзүнде кады ажылдап турар өөнү онгу беш чылдың онаалдаларын чедишкиннинг дооскан дээш Эльзара Балхчиин чүөектин хамчылыдан байыр чедирген. «Мастер өөреникчи чокта, чимис чок ыяш-биле дөмей» деп улустуң чөвен домаа кончуг шын. Ол бүгүүү Эльзара эки билир. Чыл санында ол ийи кижи практикалаан турда, бот-тускайлаш ажылга ийи өөреникчиин өөредирин чаңчыл апарган.

—Бистерниң даараң турар хептеривис кижилерге таарымчалыг, шынарлыг, чоннга өөрүшкүүү болдурар ужуглуг —деп, бодунуң өөреникчилеринден Эльзара негээр турган.

Кеш чыл бурунгаар фабрика коллективи Эльзара Балхчиге бедик үнелелди бериң, Үзбек ССР-ниң Дээди Совединиң депутадынга ону соңгаан.

А. ПСЛАМОВ.
Самаркандың хоорай.

Тайбыңның болгаш социализмниң чаалап алыышкыннарының камгалалында

КИЖИ БОЛГАШ ТЕХНИКА

— Совет күрүнеңиң даштыкы политиктиг ажыл-чорудулгазының кол угланыышкыны—дайын айыылын кошкадыры, чавырлыышкыны болгаш боо-чепсектерни эңдере бүдүрериң болдурбазы дээш демисел, Чер кырынга тайоыңны бижыглаарынга дузалаар кандыг-даа хемчеглерге киржиринге белениң ССРЭ делегейге хөй удаа илередип келген. Ооң бир херечизи — ядролуг чепсекти бир дугаарында ажыглавас дугайында Совет Эвилелиниң чаңгыс талалыг хүлээлгези. Ынчалзажок Барыын чүк чурттарында, ылаңгыя АКШ-та дайын айыылы-биле болгаш албадаарыының аргалары-биле чугаалажырынга акташкан реаксылыг күштер ходелип турар. Ындыг байдалдар турда, Совет күрүне чурттуң камгалал күүзүн, армиязының болгаш флодуның дайынчы шинээзин бижыглаар айтырыгны чаңгыс хүн-даа кичээнгейден дүжүрбейн турар — деп, Совет Армияның болгаш Шериг-Далай флодуның Политиктиг кол эргелелиниң начальниги армиң генералы Алексей Алексеевич Епишев ПМА-ның шериг тайылбырлакчызы Василий МОРОЗОВ-биле беседазынга чугаалаан.

— А совет шериг эртеми амгы үениң дайынынга кижиниң болгаш шериг техниказының деңзигүүрүнүң айтырыын бөгүн канчаар көрүп турарыл?

— Тулчуушкунга кижиниң болгаш техниканың деңзигүүрүнүң дугайында айтырыгны шериг теоретиктер болгаш практиктер кезээде өөренип келген. Дайынчы техниканың болгаш чепсектиң шапкын хөгжүдээн-биле холбаштыр ол бөгүнде эң чугула айтырыг болуп турар.

Дайынга материалдыг болгаш угаан-бодал факторларының чаңгыс аай болуру шинтпирлиг ужур-дузалыг болур дээрээн совет шериг эртеми барымдаалап көрүп турар. Шериглериң техника-биле дериишкинииде болгулаан шынар талазы-биле үндезин чаартылгалар шериг техникаының болгаш армияның дайынчы хей-аъдының бот-боттарындан хамаарылгазын улам күштелдирип турар. Техника болгаш кижи—чепсектиг демиселдиң боттуг ийи фактору-дур. Күүзүлүг техниканың, чепсектиң бары дайынга кижиниң ролюн улам көдүрер, тулчуушкунга ону шинтпирлиг күш болдурар.

Ол хамыктың мурнуунда амгы үениң дайынының онзагай чүүлдери-биле, тайылбырлаттынар, бир эвес агрессияның болгаш милитаризмниң талакчылары дайынны хөрлээледип үндүрүптер болза, бүгү күштериң канчаар-даа аажок улуг мөөнүзэшкинии, психологтуг болгаш күш-дамыр талазы-биле бижыг туруштуг, шыдамыккай чорукту шегээр.

Чепсек кандыг-даа кончуг күүзүлүг болза, чедиишкинии ол чаасчаан хандырып шыдавас. Кандыг-даа таварылгаларда түгле шериг ажыл-чорудулгазының чепсээ болуп ол артар. Чогуур мораль-политиктиг болгаш профессионал белеткелдиг кижиниң чүгле күш-ажылының ачызында ол материалдыг боттуг күш болу бээр.

Дайыннар төөгүзүү болгаш сөөлгү үениң шериг чорудээлери кандыг-даа чижектер-биле байлак, кончуг эки чепсеглеттинген, ынчалзажок чепсекти ыидыг кончуг ажыглап билбес шериглер аштырыпдаа каап тургулаан. Техника талазы-биле четпес хандырыгнаан, ынчалзажок дайынчы арга-мергежили бедик, сагыш-сеткили көдүрлүүшкүвинүүт шериглер тиилелгеия хандырып-даа турган болгай. Амгы үениң дайынчызы ацаа идегээн дайынчы техниканы болгаш чепсекти тергиин эки ажыглап, башкарып, кезээниң мурнуунда турар сорулганы болгаш ону шинтпирлээринге бодунуң ролюн кончуг эки угаан, эрес-дидим хөделип билген турар ужурлуг кижи дээрзин барымдаалап, хууда составты ынчаар белеткеп турар бис.

Биргээр чугаалаарга, армияда дайынчыларның кижизидилгези болгаш өөредилгези кезектерни база корабльдерни амгы үениң чепсээ болгаш дайынчы техниказы-биле чепсеглээрииниң чаңгыс одуруунда туруп турар.

— Совет Чепсектиг Күштериң угаан-бодал талазы-биле күүзүн бижыглаарының, идея талазы-биле кацыларын болгаш эрес-дидим дайынчыларны белеткээринииң угланыышкыннары кандыгыл?

— Бистиң социалистиг армиявыс капиталистиг күрүнелериң армияларындан оспаксыргай, ниитиледен хоорук эвези-биле онзаланып турар. Бистиң армиявыс — чонның армиязы, бистиң күрүнеиң кезии. Социалистиг ниитилелде болуп турар код-кол чорудулгалар армияда база илергейлеттинии турар. Ооң бүгү амыдыралы болгаш ажыл-чорудулгазы, хууда составтың кижизидилгези болгаш өөредилгези, шериг сагыгыла-чүрүм, шериг албанныларның бот-боттарынга хамаарылгазы, оларның чоп-биле харылзаалары социализмниң, коммунистиг идеологияның принциптеринге үндезилеттинии турар. Ынчангаш ССРЭ-ниң Чепсектиг Күштериниң угаан-бодал талазы-биле күүзүнүң бижыгыышкыны бүгү социалистиг күрүнеиниң угаан-бодал байлааның өөзүдези-биле чаңгыс аай тудуш кылдыр көрдүнүп турар.

Кижини киижи молчүүр чоруктуң чогу, ажылдаар, өөренир болгаш дыштаныр эргелериниң магадылалдыг хандыртынганы, коллективтиг ёзу болгаш эш-хуу дузалажылга дээш ышкаш социалистиг амыдыралдың боттуг хөй санныг факторлары дайынчы өрга-мергежили бедик, сагыш-сеткили көдүрлүүшкүвинүүт шериглер тиилелгеия хандырып-даа турган болгай. Амгы үениң дайынчызы ацаа идегээн дайынчы техниканы болгаш чепсекти тергиин эки ажыглап, башкарып, кезээниң мурнуунда турар сорулганы болгаш ону шинтпирлээринге бодунуң ролюн кончуг эки угаан, эрес-дидим хөделип билген турар ужурлуг кижи дээрзин барымдаалап, хууда составты ынчаар белеткеп турар бис.

Биргээр чугаалаарга, армияда дайынчыларның кижизидилгези болгаш өөредилгези кезектерни база корабльдерни амгы үениң чепсээ болгаш дайынчы техниказы-биле чепсеглээрииниң чаңгыс одуруунда туруп турар.

— Совет Чепсектиг Күштериң угаан-бодал талазы-биле күүзүн бижыглаарының, идея талазы-биле кацыларын болгаш эрес-дидим дайынчыларны белеткээринииң угланыышкыннары кандыгыл?

— Бистиң социалистиг армиявыс капиталистиг күрүнелериң армияларындан оспаксыргай, ниитиледен хоорук эвези-биле онзаланып турар. Бистиң армиявыс — чонның армиязы, бистиң күрүнеиң кезии. Социалистиг ниитилелде болуп турар код-кол чорудулгалар армияда база илергейлеттинии турар. Ооң бүгү амыдыралы болгаш ажыл-чорудулгазы, хууда составтың кижизидилгези болгаш өөредилгези, шериг сагыгыла-чүрүм, шериг албанныларның бот-боттарынга хамаарылгазы, оларның чоп-биле харылзаалары социализмниң, коммунистиг идеологияның принциптеринге үндезилеттинии турар. Ынчангаш ССРЭ-ниң Чепсектиг Күштериниң угаан-бодал талазы-биле күүзүнүң бижыгыышкыны бүгү социалистиг күрүнеиниң угаан-бодал байлааның өөзүдези-биле чаңгыс аай тудуш кылдыр көрдүнүп турар.

Кижини киижи молчүүр чоруктуң чогу, ажылдаар, өөренир болгаш дыштаныр эргелериниң магадылалдыг хандыртынганы, коллективтиг ёзу болгаш эш-хуу дузалажылга дээш ышкаш социалистиг амыдыралдың боттуг хөй санныг факторлары дайынчы өрга-мергежили бедик, сагыш-сеткили көдүрлүүшкүвинүүт шериглер тиилелгеия хандырып-даа турган болгай. Амгы үениң дайынчызы ацаа идегээн дайынчы техниканы болгаш чепсекти тергиин эки ажыглап, башкарып, кезээниң мурнуунда турар сорулганы болгаш ону шинтпирлээринге бодунуң ролюн кончуг эки угаан, эрес-дидим хөделип билген турар ужурлуг кижи дээрзин барымдаалап, хууда составты ынчаар белеткеп турар бис.

Биргээр чугаалаарга, армияда дайынчыларның кижизидилгези болгаш өөредилгези кезектерни база корабльдерни амгы үениң чепсээ болгаш дайынчы техниказы-биле чепсеглээрииниң чаңгыс одуруунда туруп турар.

Социалистиг Ада-чурттуң камгалаар чаңгыс талазы-биле ыдыктыг хүлээлгезин ССРЭ-ниң бүгү нацияларының болгаш бие улустарының хамаатылары күүседип турар. Бо таварылгада бүгү дайынчылар национализмниң хамаарылга чокка деңээлдиг болгаш хүлээлгелерлиг. Шериг талазы-биле ниити күш-ажыл оларны төрелдештирип, эш-хуунуң, хүндүлежириниң ёзузунга оларны кижизидип, угаан-бодал болгаш культура талазы-биле бот-боттарын байлакшыдарынга оларга дузалап турар.

ССРЭ-ниң тургустунганының 60 чыл ооңга алдар болдурган социалистиг чаруш армияда база флотта кажангызындан-даа артык идепкейлиг калбарган. Совет күрүнеиниң амыдыралында ол кайгамчыктыг юбилейге белеткел, командирлериң, политорганнарның, партия организацияларының калбак пропагандазы болгаш организакчы ажылы улустарның найыралыының, социалистиг интернационализмниң ёзузунга, хөй националдыг Ада-чурттуң — ССРЭ-ниң камгалаарынга доктаамал белеп болурунга дайынчыларны идепкейлиг кижизидиринге дээштиг арганы берип турар.

(ПМА).

ССРЭ-НИҢ ХАМААТЫ КАМГАЛАЛЫНЫҢ 50 ЧЫЛЫ

Коммунистиг партия болгаш Совет күрүне бодунуң даштыкы политиказынга тайбың кожа-хелбээ догуиаашкыныың лениичи угланыышкыныың барымдаалап турар. Экономиктиг болгаш социал хөгжүлдезиниң улуг программаларын боттандырарынга биске тайбың эргежок чугула. Ынчалзажок делегей империализминиң, хамыктың мурнунда АКШ-тың агрессчи күштери боо-чепсекти эңдере бүдүрүп, массалыг хыдыышкыныың чепсектерин ажыглаарынга, чаа дайынны кыпсып үндүреринге ажыы-биле белеткенип турар. Байдал ыидыг турда, бистер Төрээн чуртувустуң айыыл чок чоруун идегелдиг хандырар дээш, бодувустуң камгаланыр аргавысты чогуур деңиелге тугызар ужурлуг бис.

Чурттуң ханы тылын камгалалга баш бурунгаар белеткеп албайн, ооң камгаланыр аргазын бижыглаары парын болур. Ол чугула сорулганы шинтпирлээринге улут салыышкынны Хамааты камгалалы кииришп турар, бо чылдың октябрь 4-те ооң бежеп чылын демдеглээр.

ССРЭ-ниң Улус Комиссарлар Чөвүлели ССР Эвилелиниң девискээринге агаардан халдаашкынга удур камгалал дугайында Дүрүмүү 1932 чылдың октябрь 4-те бадылаан. Чурттуң агаар камгалалыныың сорулгалары-биле чергелештир, бир-ле дугаарында чер-черге агаардан халдаашкынга удур камгалалдың сорулгалары, организастыг тургузуу болгаш ажыл-чорудулгазының угланыышкыны ол Дүрүмде тодаратынган. Агаар халдаашкыныидан чонну камгалаар талазы-биле хемчеглериниң системазы кылдыр ону тургускан.

Чурттуң хамааты камгалалы 50 чылдар дургузунда бодунуң хөгжүлдезиниң алдарлыг оруун эртикен, аңаа даайдырган сорулгаларны шинтпирлээринге удур дуржулганы чедип алган. Хамааты камгалалының ажылының үре-түңнелдиг болуру — Коммунистиг партияның мергеи угаанныг удуртулгазында.

Чонну болгаш улус ажыл-агыйын камгалаарының принциптерин тодарадырда, техника болгаш улус массалар организас болгаш мораль-политика талазы-биле аңаа ылаптыг белеткеттинген турда, чүгле ынчан камгалал ам боттуг болуп дээрзин партия барымдаалап турар.

Улуг Ленининиң чагыларын күүсетпишаан, Коммунистиг партия болгаш Совет чазак дайынны чылча шаварынга социалистиг күрүнени дайын мурнуунуң чылдарында идепкейлиг белеткеп турган. Черчерге агаардан камгалал быжыглаашкынынарын тударын болгаш хандырары камгалал ажылының база ажылчы чоннарның, ылаңгыя аныяктарның шериг-патриоттуг кижизидилгезиниң эң чугула угланыышкыннарының бирээзи болган. Ол чылдарда партия организацыларының боттарының күжениишкинин чер-черге агаар халдаашкынынга удур хемчеглерге улус массаларын идепкейлиг киириштирерин хандырарынче угландырган. Агаар халдаашкынынга удур химиктиг болгаш санитар камгалалдарының аргаларынга 40 миллион хире кижиин өөреткен, агаардан камгалалдың 25 муң ажыг командылал черлерин тургускан.

Совет Эвилелинче Фашистиг Германияның оор ёзуубиле халдааны дайзыны ойтур шаварын организастаарының соңгаарлаттынмас сорулгаларын партияның, чазактың болгаш бүгү улустуң мурнуңга салган. Дайзыныың агаардан хоорайларже болгаш тылда объектилерже калбак халдаашкынынның үезинде совет кижилериниң айыыл чок чоруун болгаш күш-ажылын камгалаар талазы-биле хемчеглер чугула черни эөлеп турган.

Ада-чурттуң Улут-дайынының үезинде партия, совет органнар бомбадан камгаланыр черлерни тударының, шериг кезектерин болгаш чонну өөредириниң, агаар камгалалының штабтарының дайынчы ажыл-чорудулгазының айтырыгларынче доктаамал кичээнгейни салып келген. Камгалалдың чепсектерин болгаш аргаларын пропагандаларывче улуг кичээнгейни угландырган.

Партия организацияларының удуртулгазы-биле агаар камгалалының хөй санныг кежектери чонну идепкейлиг деткимчезинге даянып алган, үлетпүр, транспорт, энергетика объектилерин, материалдыг болгаш культураның үүлдерин үредилиишкиниден дайын үезинде камгалап, орттерни узуткап, аварияларны болгаш үредээшкиннерни эдип, кемдээшкинге таварышканнарга эмчи дузаламчызын көргүзүп келгеннер. Олар фашистиг самолёттарының 30 ажыг муң ужудуушкуннарының уржуктарын чедиишкинниг узуткаан болгаш 430 муң ажыг ужар үүл бомбаларын база барык 2,5 миллион снарядтарны, миналарны аймыл чок болдурганар.

Дайын чылдарының дургузында чер-черге агаар камгалалының ажыл-чорудулгазының кол түңнели болза, бистин тылдыстың ажылын бичии-даа доктаадырын дайзыныың күш четпээни, чонның тура-соруун ундарадып шыдаваны болуп турар.

Агаар камгалалының дайын үезинде байлаг дуржулгалары бо хүннерде совет кижилерни хамааты камгалалының алдарлыг чаңчылдарынга кижизидеринге улуг үнелиг болуп турар.

Агаардан халдаашкынга удур камгалал бисте дайын соөлүүң чылдарында улам сайзырадыпгайжаан. АКШ-та болгаш НАТО талазы-биле ооң эвилелчилеринде ядролуг чепсөктиң тыптып келгенибиле холбаштыр дайыныың көстүп көрбээн үредектчи айыылы улгаткан, ол чорук чурттуң тылын камгалаарын организастаарын улам бедик чадаже кодүрерин иегеп турар.

Агаар халдаашкынынга чер-черде камгалалды ССРЭ-ниң Хамааты камгалалы деп ат-биле 1961 чылдың июльда солаан. Ол ам тайбың-даа, дайын-даа үезинде чонну, улус ажыл-агыйын дайзынының массалыг үредектчи чепсектериден камгалаар сорулга-биле чорудуп турар, күрүнеиң ниити камгалал хемчеглериниң тудуш кезии болуп турар.

Хамааты камгалалыныың сорулгаларын чедиишкинииг шинтпирлээри партия эге организацияазында, оларның принципиалдыг ажыл-ишчи чоруундан улуу-биле хамааржыр. Моон чижээнге Волгада Октябрь 50 чылы аттыг автомобиль заводун, Иссык-Куль районда «Тамга» совхозту айтып болур. Олар боттарының объектилериниде хамааты камгалалыныың бедик деңиелии чедип алганнар.

Хамааты камгалалыныың комплекстиг өөредилгелерн база улуг ужур-дузалыг. Чоокта чаа Молдав ССР-ниң бир үлетүүр бүдүрүлгезиниң ажылчын, албан-хаакчылары, ында шеригжидилге болгүмнеринең дайынчылары ыидыг өөредилгеге организастыг, демниг болгаш мораль-политика талазы-биле чаңгыс аптиг, бедик профессионалдыг шынарын көргүскеннер. Ол дээрге, ында партия комитединиң өөредилге мурнунда болгаш ооң чорудулгазында кылган улуг организачыл, масса-политиктиг ажылының түңнели-дир.

Хамааты камгалалыныың штабтарында партия организацияларының идепкейи болгаш дайынчы чоруу чайгылыш чокка бедип, коллективтеринең ажыл-чорудулгазының бүгү талаларында оларның салдары күштелип турар. Ооң чижээнге Украин, Грузин, Молдав болгаш Эстон ССР-лерде, Башкир АССР-де, Горький, Днепропетровск, Новосибирск болгаш өске-даа областарда хамааты камгалалдарының партия организацияларының ажылындан база көрүп болур.

Хамааты камгалалы бүгү чонның хөрээ болуп турар төөзээде, ооң хемчеглерин боттандырарының чедиишкинии аңаа бүгү чонның идепкейлиг киржилгезиниден улуу-биле хамааржыр. Ынчангаш партия организацияларының масса-политиктиг ажылга боттарының кол күжениишкинии совет кижилерни бедик политиктиг серемчилелге, бодунуң Төрээн чуртунга ынак болгаш кызыгаар чок бердинген чорукка кижизидери, чурттуң камгаланыр аргазын быжыглаар талазы-биле пропаганда ажылының идейлиг болгаш эртемниг деңиелии база ооң дээштинии ам-даа бедидери чугула. Дайын болган таварылгада күрүнеиң амыдыралчы болгаш ажылишчи аргалыын хандырарыгга Хамааты камгалалының улуг ролдуун кижи бүрүзү ханы билген турарын чедип алыр херек.

Прибалтика шериг округунуң хамааты камгалалында шериг кезектериниң солдаттары, сержантылары, прапорщиктери болгаш офицерлери 1982 юбилейлиг чылда социалистиг чарыштың эгелекчилери болганнар. Оларның эгелээшкинии чер болганга калбаа-биле детиээн. ССРЭ-ниң алдарлыг 60 чыл ооңга төлептиг ужуражыр дээш чарышка идепкейлиг киржип, бодунуң 50 чыл ооң демдеглевишаан. Хамааты камгалалының дайынчылары боттарының сорулгаларын чедиишкинииг күүседир дээш бедик патриоттуг кодурлүүшкүн-биле ажылдап, социалистиг Төрээн чуртунуң камгаланыр аргазын бедидерин чүүлдүүбиле чедип ап турарлар.

В. Т. ДЕМЕНТЬЕВ,
генерал-полковник, ССРЭ-ниң Хамааты камгалалының начальниииниң политика талазы-биле оралакчызы.

БӨМБУРЗЕКТИҢ СУДАЛЫ

СЭТА болгаш ПМА: КЫСКА ДЫҢНАДЫГЛАР, ТАЙЫЛБЫРЛАР

ДАЙЫН КАЖАН-ДАА БОЛБАЗЫН

Удурланыышкын дайынчыларының Делегей федерациязының (УДДФ) IX конгрези Герман Демократтыг Республиканың найысылалынга чоокта чаа болган. ПМА-ның корреспондентизиниң айтырыгларынга делегей шуулганының делегаттары болгаш аалчылары тайылбыр берген.

Делегейниң ийиги дайынының чылдарында фашизмге удур маадырлыг тулчуп чораан **Шарль Дезира** (Франция) мынча деп чугаалаан:

— Чаа дайынга болгаш фашизмге удур демисежип, нацистиг лагерьлерге болгаш кара-бажыңнарга хилинчектедип чораан хөй миллион кижилерниң омуңээзинден чугаалап тур мен.

Чаа дайын кажан-даа болбазын, делегей дайынының халавы кажан-даа катаптаваазын дээш демисежип турар бис. Ядролуг дайынның кыжаныышкынын узуткаар, чавырлыышкынны хаңылаар, боо-чепсекти эңдере бүдүрериңе төнчүүр салыр дээш Совет Эвилелиниң, ооң Коммунистиг партиязының, чазаанның, ортемчейге тайбың дээш чалбыыштыг болгаш могаштылаг чок шылгарактай демиселчи Л. И. Брежневтиң тайбың сапалдарын, шинтпирлиг хемчеглерин изии-биле деткип турар бис.

Чепсегленишкинии дүжүрер, дүшкүүрлүг чорукту чавырылдырар талазы-биле дүрген болгаш дээштиг хемчеглерни соңгаарладыышкын чок алырын КНО-нуң Кол Ассамблеязының XXXVII сессиязының ажылының бо хүннеринде Каттышкан Нацыялар Организациязыдан. делегейниң бүгү чурттарының чазактарындан иеген тур бис.

Дайын хоочуннарының Бүгү-делегей федерациязының чингине секретары **Серж Вургафт:**

— Боо-чепсектерни эңдере бүдүрериниң кедергей аймылдың болгаш сарыыл чогун делегей хөй-ниитизиниң калбак хөй бөлүктери улам-на ханызы-биле медереп билип турар апарган. Боо-чепсекти эңдере бүдүрерин доп-дораан соксадырының болгаш чепсегленишкинии дүжүрериниче шилчип киреринең эргежок чугулазын Каттышкан Нацыялар Организациязының Кол Ассамблеязының ийиги тус-кай сессиязы тодаргай бадыткаан. Чаа дайын аймылынга удур демисеелге делегейниң миллион-миллион кижилерин эвилелдээринге фашизмге удур демисежип чорааннарның делегейде дөрт организацияларының күжениишкинигерң чугула ролдуу ойнап турар.

Удурланыышкын демиселчилериниң Делегей Федерациязының президентизи **Ариальдо Банфи:**

— Удурланыышкын демиселчилериниң Делегей Федерациязы дайын соөлүүнде бүгү чылдарның дургузунда делегейде болуушкуннарның хөгжүлдезин ханы сагыышсыраашкын болгаш сеткил дүвүрээшкини-биле хайгаарал, дайын кыжаныышкынынга, боо-чепсектерни, ылаңгыя массалыг хыдыышкын чепсектерин эңдере бүдүрериңе удур демиселге бүгү күүзүн берип келген болгаш берип-даа турар.

Ядролуг халаптың кыжаныышкынынан кижи төрелгетенин камгалаарындан артык чугула сорулга делегейниң бүгү улустарының мурнунда амгы үеде чок деп, СЭКП ТК-ның Чингине секретары, ССРЭ-ниң Дээди Соведиииң Президиумунуң Даргазы Л. И. Брежневтиң чаңгыс эвес удаа сагындырыын, чаа дайынны кажан-даа болдурбазынче ооң чалбыыштыг кыйгырыын Удурланыышкын демиселчилериниң Делегей федерациязы изии-биле деткип турар. Чаа дайынга болгаш фашизмге удур демисежип чораанларының делегей организациязы тайбың дээш демиселче бүгү күүзүн моон соңгаар-даа могаг-шылаг чокка бээринге белеп.

Фашизмге удур демиселчилерниң болгаш нацизмге хилинчектедип чораанларының Израиль ассоциациязының секретары **Абрам Нойман:**

— Америкавың Каттышкан Штаттарының амгы администрациязы бүгү үлетүүр бүдүрүлгезиниң ажылчын, албан-хаакчыларының ашгыын, ракета-ядролуг чепсекти ажыглаарыныың калчаалыг чаа-чаа планнарын АКШ-тың администрациязы ажыы-биле чарлап турар апарган. «Кызыгаардаттынган» ядролуг дайынның доктриназынга «үзэмдыгар» ядролуг дайынның планнарын немей кииринең эгелээн. Ортумак ыракшылдың америк чаа ракета-ядролуг чепсээн, нейтроннуг болгаш химиктиг чепсектерни Европага иеттередир дугайында, АКШ-тың шинтпирлерн, НАТО-нуң планнары тайбың херээнге, түгле Европаның эвес, харын-даа бүгү делегейниң улустарынга оңза айыылдыг болуп турар.

Ынчангаш Европада ракета-ядролуг боо-чепсектерни үзүткээры — бүгү кижи төрелгетенин ядролуг дайынның халавындан камгалаарының амгы үеде кол дүлүүрүү-дүр.

(ПМА).

Черниң баштайгы кылымал спутнигин ССРЭ-ниң салып үндүргенинден бээр 25 чылынга

СЫЛДЫСТАРЖЕ ОРУК ЭГЕЗИ

Космос делгемин шинчилээринии, өөренириинии, тайбың шингээдип алырының чаърби беш чылы. Эң-не баштай космостан «бип-бип» деп медээлерни болгаш «спутник» («ядеричи») деп орус сөстү бүгү делегей 1967 чылдың октябрь 4-те дыннаан.

Эртем-техниктиг ол шылгарангай чедиишкин бүгү делегейге кайгамчык улуг соңуургалды болдурган. Ол дээрге космосту тайбың сорулгаларга шингээдип алырының эгези болган. Ол дээрге Константин Эдуардович Циолковскийиың идеяларының амыдыралга чаа боттанышкыны, мурнакчы совет эртем болгаш техниканың шылгарангай, бүгү делегейге төөгүлүг ужурдузалыг чедиишкини болган.

Эрткен чээрби беш чылдар дургузунда космос делгемин тайбың шингээдип алыр талазы-биле шылгарангай чаа-чаа тиилелгелерни Совет Эвилели чедип алган. 25 чылдар бурунгаар космос делгемиичe салып үндүрген баштайгы спутниктен каш катан нарын болгаш улуг аппараттарны, космос корабльдерии, эртемшинчилел комплекстерин Совет Эвилели чогаатказ, тургускан, а космодромнар чогуына аэропорттар ышкаш ажылдап турар апарган.

Баштайгы совет спутниктиң салгакчыларының — «Космос» деп аппаратарның санга безин ам бүдүн чартык муң четкен. А ол аппараттардың аңгыда космостуң өске-даа хөй аппараттары бар. Бо бүгү үүлдерни космосту үүгле тайбың шингээдип алыр сорулгаларга Совет Эвилели ажыглап турар.

Космостан чоокта чаа ээп келген «Союз Т-7» корабльдиң экипажынга шанналдарны тывыспышаан, СЭКП ТК-ның Чингине секретары, ССРЭ-ниң Дээди Соведиииң Президиумунуң Даргазы эш Л. И. Брежнев мынча деп чугаалаан: «Космоска шинчилелдер херек кырында чогум чүүү бээрил? деп айтыырларны чамчык кижилер база салып турган. Ам ындыг айтырыг чок. Үүгле космос орбиталарынга ап болур медээлерни астрономия, агаар-бойдустуң шинчилел албаннары, эмнелге чердери, биология, көдөө ажыл-агый, металлургия болгаш өске-даа хөй-хөй адырлар ап турар. Космос шинчилелдеринге чарыгдаллар дыка дүрген дедир эгиттиинин турар».

Баштайгы совет спутниктин чогаадыкчызы Сергей Павлович Королев космос системаларын улуг ажыл-агыйынга калбаа-биле ажыглаарын бүзүредиг кылдыр сүмелеп келген. Ооң дөрт удурутулгазы-биле харылзааның «Молния» деп спутнигин тургускан. ССРЭ-ниң девискээринии улуг нуруузунга телевидение дамчыдылгаларын кылырынга «Молния» хевирлиг чаа-чаа аппараттарны чедиишкинииг ажыглап, дыка хөй акша-хөреигелерии камнап алган. Амгы үеге чедир «Молниянын» үш салгакчылары содушкан. Харылзааның турум ажылдаар «Радуга», «Экран», «Горизонт» деп чаа спутниктери база бар. «Экран» болган «Москва» деп чер кырынга ажылдаар системаларның четкизин калбартып турар. Ол системалар телевидение дамчыдылгаларын Совет Эвилелиниң эң-не ырак булуннарынга чедир көргүзер арганы бээр. Ындыг станциялар ам бүдүн чартык муң хире. Чижээ, бо чылдың эгезинде ажыглалга киирген «Горизонтунун» сөөлгү хевири далай суднолары-биле болгаш кедергей ыракта самолёттар-биле харылзаалары кылыр немедде даалгаларны базз күүседип турар. Далай болгаш агаар транспортун «Горизонтунун» дузазы-биле башкарып эгелээн чорук хөй камналганы берип, суднолардың далайларга, самолёттарның — агаарга база черге айыыл чок болуруп хандырып турар. Далай оруктарынга ажыглаар спутниктер Сөнгү доштуг океанга чедиишкинииг ажыглаттынып турар. Үрелиишкиннерге таварышкан суднолорга болгаш самолёттарга дуза чедирер сорулга-биле ССРЭ-ге, а од ышкаш Канадага, АКШ-ка болгаш Францияга спутниктериң делегей системазын тургускан.

Харылзааның совет спутниктеринге үндезилээш, «Интерспутник» деп делегей системазы 1971 чылдан бээр чедиишкинииг ажылдап турар. Ол хире улуг хемчээлдиг ажылларны кылырынга чүс самолёттарны 40 чыл дургузунда ажыглаан турар ийик.

М. ЧЕРНЫШОВ,
ПМА-ның эртем тайылбырлакчызы.

ПАРИЖ. Израиль эжелекчилериниң болгаш озарның сүлчээчилериниң Ливанда араатанзыг үүлгедиишкиннеринге удур хөй кижи киржикчидиг чыскаалдар Франциянын найысылалынга эрткен. Чурттуң политиктиг болгаш хөй-ниитиг организацияларының кыйгызы-биле аңаа он-он муң кижилер киришкен. Чыскаалгаиларның мурнуку одуруунга ФКП-ниң удуртукчулары чораан. «Погаандыктарга — каргыш! «Израиль — Ливандан холуң ырат!», «Палеетин чон — тиилээр!»—деп, чыскаалдың киржикчилери кыйгы салып турганнар.

ЧУРУКТА: чыскаал үеэн.
СЭТА-ның телефотозу.

Чечен менде, чечек черде

АҢЧЫНЫҢ ЙӨРЭЭЛИ

Айның экизинде
Алтай тандымдан
колданып-дялевип,
Адаккыр чиик аъттандым.
Адар-боомну чүктеп алгаш,
Ая, дузаам дергилеп алгаш,
Тайга тандым эдээвде,
Кара-хая баарында
Кара дашты ожук кылып,
Кара казандыымны тип
алгаш,
Улуг одаам кыпсып,
Улуг саным салып алгаш,
Аастыг амытан амзаваан
Амданныг чемим дээжизин
өргүп,
Арыг сарыг шайым чажып
өргүп,
Алгырыш-кышкырып,
Алгап-йөрээп тур мен.
Чүс кара чүректиг,
Муң сарыг мугулдуруг
Аар ийин хараар
Алдан-чеден мозагалыг,
Бээр ийин хараар
Бежен-алдан чүректиг,
Бедик шораан тайгаларым
Бөрүнүң көгүнден,
Дилгиниң кызылындан
Сорулаар чаглыг,
Согарга чилиглиг,
Чодур мыйыстыындан,
Чоон сөөктүүнден
Кошкарның өлезинден,
Ховунуң чээрезинден,
Далай хемниң балыындан,
Даглыг черниң
тарбаганындан
Адар боомнуң аксынга
Айлаштырып өрүзэ.
Көөр караан көжегелеп,
Дыңнаар кулаан
дуушкуннап,
Ал-бодум адыңгыр болуйн,
Аткан огум анаа барбазын,
«Ток» дээнде толагай
часпаайн,
«Так» дээнде, тарыйгы
часпаайн,
Уяттунмас артынчактыг,
Уттундурбас олчалыг
болуйн.
Бараанымны көрген кижи
Бажын чайып магадазын,
Уткуй улуска
Ужа-тежүн салыр мен.
Алдын тандым хайыразын
Алган тургаш, йөрээп
тургаш,
Аал аймаам,
Арат чонум-биле
Өкпе-дарыш чок.
Өйлүг деңге үлежип
четтирер мен.

Сөзүг С. ДУГАР-СҮРҮҢНҮҮ.
Аллгазы С. БАЗЫР-ООЛДУУ.

МӨГЕ-ЭНИКЕЙ

Шаанда Хемчикке Мөге-Эникей деп ядыы кижи чурттап чораан. Бир-ле чазын бай чаңгызындан тараа тарыыр шары ачылаарга бербээн. Суггарып каан чери кургаар деп барган. Ам канчаар боор, кадайынга андазынның тудазын тутсуп алгаш, боду шары орнунга чүткүп, черни чарып киришкен-дир эвеспе. Баг аргамчыны ийи каът кылдыр баглап алгаш тарып турган.

Бир-ле хүн көөрге, шары бербээн чаңгызы бо чортуп олурган.

Мөге-Эникей тургаш:

— Чаңгывыс дөө кел чор, чоокшулап кээрге, андазын бизин хараган дазылынче тудуптар сен — деп кадайынга чагып каап, таарыштыр чүткүп-ле олурган.

Шынап-ла, бай чаңгы чоокшулап кээрге, кадай андазын бизин хараган дазылынче киир тудупкан. Мөге-Эникей ол таварылгада улам күжүн немээп чүткүүрде, дазыл кизирткейиндир үзүлбүшаан, ийи каът баг аргамчы база үстүп чаштай берген.

Мөге-Эникей:

— Мени адыгуузун мал деп бодадың бе? Андазын бизин чүге хараган дазылы таварттын, хайыраан баг аргамчым үстүп калды, көрем — деп кадайын кончаан туруп-тур.

Бай чаңгы ону көрүп, магадап туруп-туруп, бажын чайгаап:

— Бээр дыңна, Эникей, эртен меңээ келгеш ийи шарыдан ап алгаш, тараап төндур тарып ал —дээш, чоруй барган чүве-дир.

Бир-ле катап база ооң соонда Хемчиктиң Эдер-Күйнүң улуг бугазын хей улус казып турда, холчок улуг даш таваржы берип-тир. Ол орта демги улус бүдүү: «Мөге-Эникей бо дашты уур ирги бе? Бир эвес уупса, бога касчырындан хостаар-дыр моңу» дишкен соонда, эрни кый дээн:

— Че, кончуг-ла болгай сен, Мөге-Эникей. Бо кончуг даш таваржы берди. Моңу чайладып каапсыңза, бо бога казышкыны дозулгуже чедир хостуг боор сен.

Мөге-Эникей ол даштың чанында чеде бергеш, көрүп туруп-туруп, тонун ужулгаш, кылынадыр дүре туткаш, дашты чөргей чоруй, чоорту шимчеткен соонда бугадан чайладыр каапкаш, кылаштап чоруй барып-тыр оо.

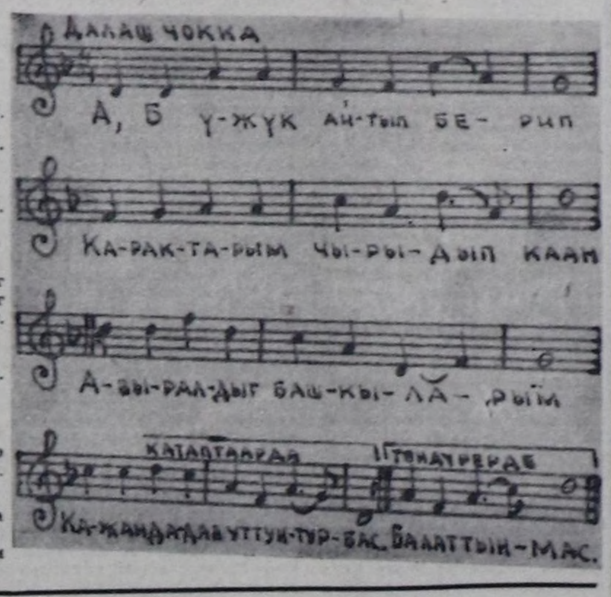
Мөңгүн-Тэйгадан С. САМБУУ ыткан.

ҮРЕЗИН

Черже чашкан үрезиннер
күзүн барып,
Четчип бышкаш, эгээртинмес
тараа болур.
Ону бодап, ботка деңнеп
орар-дыр мен:
Ол дег база—
Арат-чонум адыжында
Азарганчыг үрезин дег,
үрен-дир мен.

А. ДАРЖАЙ.

БАШКЫЛАРЫМ

«Чечен менде, чечек черде» деп булуңну тыва улустуң аас чогаалынга тураскаадып белеткээн. «Шынның» дөртку арынга, ылаңгыя дыштанып хүннерде, мындыг булуңну моон соңгаар-даа үргүлчүлээр. Аңаа кыска хемчээлдиг болгаш заяа-даа парлаттынмаан аас чогаалының кандыг-даа жанрларын парлаар. Ынчангаш аңаа идепкейлиг киржирипче чалап тур бис, эргим номчукчу.

А, Б үжүк айтып берип
Карактарым чырыдып каан,
Авыралдыг башкыларым
Кажанда-даа уттундурбас.

Кичээнипкеп оожум, топтуг
Башкым дыңнап орган дег
мен.
Хире-хире самбыраже
Базып бар-ла чыткан дег
мен.

Эриг баарлыг нем ышкаш,
Энерелдиг башкыларым
Өрү тыртып деткип чоруур
Өшпес чүрээп магадаар мен.

Чараш чаңга, эртем-номга
Чаңчыктырып кижизиткен
Чазык чаагай башкыларым
Сагыжымдан балаттынмас.

ЧАРЛАЛДАР

Владимир областың Собинка хоорайының «Комавангард» деп пос-таавы фабриказының профессионал-техниктиг училиези пос-таавычының, аргычының, зэрикчиниң профессиязынга өөренирин күзээн кыстарны чалап тур. Училище Москва хоорайдан 150 км черде, Собинка хоорайда турар.

Училищеге өөренир хуусаазы 1—2 чыл.

Училищеге өөренири-биле 25 хар чедир назылыг 8—10 класстарны дооскан кижилерни хүлээп алыр.

Өөредилге үезинде сургууулдарны халас общежитие, хүнде үш удаа чем-биле хандырар болгаш 70 рубль хемчээлдиг стипендия бээр. Сургууулдар дөрт ай иштинде өөренгенинiң соонда кылганын барымдаалап төлээр ажылче, ооң соонда айда кылган продукциязындан хамаарыштыр 150—250 рубль чедир ажыл төлевиринче шилчидер.

Училищеге кирерде дараазында документилерни коргузер:

1. Билдириишкин.
2. Билининиң дугайында аттестат азы шынзылга.
3. Чурттап турар черинден шынзылга.
4. Кадыының байдалының дугайында шынзырга (№ 286 майык.
5. Үндүр бижиткеп паспорт азы төрүттүнгенинiң дугайында херечилел.
6. Характеристика.
7. 3×4 см хемчээлдиг 4 фото-чурук.

Училищеге өөренирин күзээнгерни киреринiң шылгалдазы чокка хүлээп алыр.

Документилерни октябрь 8-ке чедир хүлээп алыр.

УЧИЛИЩЕНИҢ ТУРАР ЧЕРИ: 601210, Собинка хоорай Владимир область, Димитров кудумчузу, № 3 бажың.

Фабриканың төлээлекчизиниң турар чери: Кызыл хоорайның «Кызыл» гостиницазының № 336 өрээли. Хүлээп алыышкын октябрь 8-ке чедир хүнүң-не 9 шактан 18 шакка чедир болур.

Хүлээп алган кижилерниң болүү октябрь 11-де ужудуп чоруур.

УЧИЛИЩЕГЕ ЧЕДЕР ОРУУ: Москваның Курск вокзалындан «Москва-Владимир» ыраазының электри поездизи-биле «Үндөл» деп платформага четкеш, ооң ыңай ук черниң автобузунга олургаш, Собинка хоорайга баар.

ДИРЕКЦИЯ.

АЖЫЛЧЫННАР ЧЫЫРЫН ОРГАНИЗАСТАП ТУРАР

Тыва АССР-ниң Күш-ажыл талазы-биле күрүне комитеди «Тыва тудуг», «Шагонартзастрой», «Тыва көдээ тудуг» трестериниң тудугларынга ажылдаар ажылчыннарны чыырын организастап тур.

Ажылчыннарны тускай идик-хептер болгаш общежитиеге чурттаар чер-биле хандырар.

Ажылдавышаан, ажылчын профессия чедип алырын база хандырар.

Организастыг чылда ёзугаар ажылга хүлээп алганнарга 200 рубль түңнүг эгитпес акша дузаламчызын бээр.

Ажылдаарын күзээннер күш-ажыл дептерин, мурнунда чурттап турган черинден үндүр бижиткеп паспортту, шериг биледин көргүзер.

Айтырыглар тургузар черлериниң адрестери:

Кызыл хоорайның Кочетов кудумчузунда № 29 бажың; районнарда: күскомнарда чонуң күш-ажыл хандырылгазының талазы-биле төлээлекчилер болгаш хей-ниити пунктулары.

МӨГЕ-КАДАЙ

Тоолчургу чугаа

Шаанда Улуг-Хемниң Шагаан-Арыгның алдыы дужунда оң талазында Эйлиг-Хем деп черге Мөге-Кадай деп ядыы кижи чурттап чораан. Тулган дээш мөге-шыырак хереэжен кижи-дир. Бо-ла черге чон чагырын чораан ноян, дүжүмет кижилериниң мөгези — улуг шыырак ат-алдарлыг кижи база чурттап чораан. Ол кижи Мөге-Кадайны караа-биле магадап барып безин көрбээн чүве-дир. Бир-ле катап улус Мөге-Кадайны ол мегениң чанында мактап хөөрежи берген. Демги мөге ора:

— Кадай кижи кадай уунда-ла мөге ыйнаан. Мен дээрге ат-алдарны эдилеп келген эр кижи ышкажым чүл. Мени чеже көрбээн силер. Мен олурумда элти-ле ол хереэжок кижини чеже мактаар силер. Чок болза ол кадайны мээң бир чартыымга таварыштырыптыңар! Мен көргүзүп бергей мен аан — дээш, ийи быктын даянып алгаш, оргаптыр.

Оон улустуң чугаазы Мөге-Кадайга база дыңналы берген турган.

Мөге-Кадай оргаш:

— Ол кандыг аайлыг мөгей? Мен ышкаш кадай кижиниң амы-тынынга кыжаныш, канчаптар эвес мен деп, кижи ылган, каргап чоруур! Кээп көрүксээр мөге болза, боду-ла кээп мецээ көөргеттинер ыйнаан. Ооң хүрешкенин каш-даа көрген-не мен. Кижи чаңгыс холдан, чартыктан октаар хамаан чок, бичии балдыр бээжиктерге таваржы бергеш безин эгиш-тыныжы үнүп, дер-бузу шаагайнып турар чүве чорбажыкпе. Мөдээ ша боор чүзүл ооң, ноян-дүжүметтер сартыынга селгектеп семиреэн чүведе, мөөң кара эттиг эвес! — деп-тир эвеспе.

Мөге-Кадайның чугаазы-даа бардам эрге ужугуп чеде бергеп чүве-дир эвеспе. Ону дыңнаап ноян-дүжүмет мөгези сезинмес боду сестин келгеш сегерецнеп, муңгараадас боду муңгарап келгеш муңчулуп олуруп-олуруп:

— Ол кадайның ег ораны кайда чүвел, бо дораан баар чүве! Бараалыңар! — дээш, бай, дүжүмет улустарын эдертип алгаш, чизирт дээнгер.

Мөге-Кадайның аалынга чеде бергеш, бардамнаан мөге эр аът кырындан:

— Өдөжок Мөге-Кадай! Өгде сен бе, черде сен бе?! Өлүг сен бе, дириг сен бе?! Бээр үн, менээ көзүл! — деп кыйгы салып-тыр.

Өгге орган Мөге-Кадайның ядыы-түрецги өп-өөрү аъттар даажы, алгырган кижи ыыды дыңнаап дүвүрей бээрге, оларын ожуктуруп каап, өөнден үнүп келген.

— Мөге-Кадай сен сен бе?! — деп, биеэги бардам мөге бора аът кырында кымчылыг холу-биле быктын даянып алган чаарган туруп-тур эвеспе.

— Мен мен ийин, хайыраатылар! — деп харылап-тыр.

— Ындыг болза сээн-биле хүреш мөөрейи кылыр дээш келдим. Сецээ октадыы кагызымза, бо турган бора аъдымны эзер, чонаа, чүген-чуларыбиле бүрүңү-биле бээр мен. А сени мен октап кагызымза сен чүңү бээр сен? — деп, бардам эр чанчап турган-дыр.

— Сецээ октады-октады өрээ дүжер хөңнүм чогул! — деп, ол шыгыы харылаан дээр чүве.

Бардам эр содагланып алган көөргеттинин, сестин, муңчулбаан кижи боол сегеренпеп туруп тур эвеспе.

Мөге-Кадайны халаап олчаан турун, сүрүн кээр орта, моюн дөзүнден каккаш шелиптерге, соонда барып күстүге дүшкеп. Катап халып кээрге, макпалчыындан тепкеш, чаа тудуп каапкан. Оон база халып кээр орта, олуртур иткеш, ол-ла хевээр салбайн:

— Мен дээрге хереэжен кижи-дир мен. Сен дээрге ат болза алгаан алдарлыг мөге кижи-дир сен. Чаңгыс кижибиле чаңгыс хүрежир чүве ыйнаан. Мен сени октаарымга октаанзывас-тыр бе, сени мен чүгле хол бажы-биле ойнап тур ышкажым чүл! Бо чоп өкпеш отдецейнин, ол дер дуже хона бердин! — дээш, ийи өштүнден туткан олчаан тургуза соп алгаш, ол эрни адак үзүлдүр тырыкылаптырыкылап, хөреэн кудулады чоруй сала каапларга, эөргиштелген эзин аайы-биле дукпуртуланып чуглуп чоруй баргаш, хамык улусту каттыртып, түмен кижини дүвүредир хөк үндүрүп-түр эвеспе.

Мөге-Кадай кылаштап келгеш:

— Мөөрей мээңнин болду, хайыраатыларым! — дээш, бардам мөге эрниң бүрүн дерилгир бора аъдын барып чедип ап-тыр оо!

Арып-нүүр чок бардам мөге эр-даа арай боорда туруп келгеш, тонун эштип алгаш, ыпчап чадаглап, чаржынчыг атка кирген дээр чүве.

Х. КЫРГЫС.

Улуг-Хем район.

СПОРТ СПОРТ СПОРТ

СПОРТЧУ БАЙЫРЛАЛДА

Чадаг чарыштың бүгү-эвилел хүнү Эрзиниң район төвүнге, хову турлагларынга спортчу байырлал шинчилиги ол эрткен. Эрзин суурга эртенгинiң 11 шакта ортумак школаның, албан организация, бүдүрүлге коллективтериниң колонналары чыскаалышкан. Чыылган спортчуларга райкүүскомвуң даргазының оралакчызы Х. С. Кара-оол байыр чедирип, чединшкиннерни күзээп. Эң баштайгы стартларче школачы оолдар, уруглар үнүпкеннер. Маргылдаага улуг улустуң саны база хөй болган.

30 метр дистанцияга Буян Кыргыс, улуг назылыг эр улустан 800, 1000 метрге С. Соян, С. Норбу, К. Идамчап, херээженнерден М. Дечин 3000 метрге Л. Лакпажап олар мурнап келгеннер. Нарын, Мөрен, Бай-Даг школаларның спорт шөлдеринге маргылдаалар бедик деңнелге эрткен. Хову турлаглары, Үнегети, Ямалыкка механизаторлар база чадаг чарыш маргылдааларын эрттиргеннер. Эрзин школазы (директору С. Содунам), район эмнелгези (эргелекчизи Э. Бирлей) массалыы-биле киришкенин оргкомитет демдеглеп, тускай шаңналдарны оларга тывыскан. Бедүк бүрүзүнүң тиилекчилериниге «Урожай» спорт ниитилелиниң хүндүлел бижиктерин тывыскан. Районга чадаг чарыш хүнүнге тураскаатказ маргылдаага 2000 ажыг кижи киришкен. Эрзин суурга волейболга, баскетболга эш хуунуң ужуражылга оюнларынга септелге-тудуг участогунуң, Эрзин суурнуң хоочуннарының командалары бирге, ийиги черни эөлээп, районнуң спорт чөвүлелиниң хүндүлел бижиктери база өртектиг белектер-биле шаңнатканнар.

Д. ДАМБА-ХУУРАК.

КҮШ-КУЛЬТУРА ОРГАНИЗАКЧЫЛАРЫ

Явадан Мухиддин Юльчиев, Кормадан Санд Муродов, Куйбышев райондан Алас Зулькарнеева болгаш Шанмгуль Зухурова Таджикистанда Калинин аттыг күш-культура институдунуң чаа салбырының студентилери апарганнар. Күш-культура ажылының болгаш туризмниң организакчызы деп мергежилли олар чедип алырлар. Дээди өөредилге черинiң чаа салбырында оларның биле кады республиканың даглыг районнарының 50 оолдар, кыстары өөренип киргеннер.

Олар чүгле күш-культура болгаш спортка энтузиастар эвес, спортка разрядчылар, ГТО болгаш «ССРЭ-ниң турисчизи» демдектериниң эдилекчилери.

—Институттуң чаа салбырының ажыы улуг. Күш-культура, кадыкшыдылга организакчыларын аңаа белеткээр—деп, институттуң өөедилге болгаш эртем ажылының талазы-биле проректору, ССРЭ-ниң алдарлыг спорт мастери И. Хасанов чугаалаан.

Туризмге хамаарыштыр алырга база солун болдур ийин. Он-он турисчи оруктар Таджикистанда болгай. Чыл санында-ла муң ажыг турисчилер турисчи көпчаларже үнүп турар. Гиссар сынарның чурумалдыг черлеринде тургустуунган Бүгү-эвилелдиң «Варзоб» туристи базазынга белеткелди чаа салбырының студентилери эрттирер —дээш, И. Хасанов уламчылаан. — База ол ышкаш эге шериг белеткелиниң педагогтарын болгаш шеригжидилге удуртукчуларын белеткээр салбырны база ажыткан. Шериг албанындан халашкан оолдарны аңаа хүлээп ап турар.

Дээди өөредилге черинiң өөредилгө ажылы шынар талазы-биле чаа үе-чадада келген: алызында барып тренер болурларга чаа эртемни өөредирин планнаан — спорт метрологиязы болгаш өөредилгеге ажыглаар техниктиг хереклелдер. Электрилиг саналга машиналарын шиңгээдирин, спорт статистиказын ажыглаарын, психологтуг анализ чорудуп өөредирин өөредилге программазында чугулалап көрген. Бо чылын өөренип киргеп оолдар, кыстарның чартыынган хөй кезии — коджоник оолдар, кыстары. Өөредилгезин дооскаштың олар кодээге күш-культура болгаш спортту сайзырадыры-биле төрээн булуңнарынче чаныптарлар.

Г. ДЕЙНИЧЕНКО,
СЭТА-ның корр.
Душанбе.

ЕВРОПАНЫҢ КУБОКТАРЫ

Футболга Европаның кубоктары дээш оюнларның баштайгызының түңнелдери-биле сураглыг дыка хөй клубтар оюндан үнүп, маргылдаага кириишес болганнар. УЕФ кубок дээш «Манчестер юнайтед», «Ипсвич», «Арсенал», «Саутхэмптон» (Англияның), чемпионнарның кубогу дээш «Аякс» (Голландияның) клубтар маргылдааны оон ыңай турларыгга киржир эргезин чидиргеннер.

Чемпионнарның кубогу дээш «Аякс» биле Шотландияның «Селтик» командазының оюнун спорттуң хайгаракчылары демдеглээннер. Сураглыг «Летучий голланден» дээр Йохан Кройфф баштаан «Аякс» Глазгога болган бирги оюнну 2:2 санга дециштаргеп. Бодунуң шөлүгге оларның тиилелгезинге ким-даа чигзинмейн турган. Ынчалзада-даа «Селтиктиң» футболистери артык күштүүн көргүскеп. Ылаңгыя 20 харлыг Чарли Николас эки ойнаан, ол тиилелгенiң бөмбүүн киргеп.

Италияның «Ювентус» бодунуң көрүкчүлерин (аарыкчыларын) национал чемпионатка-даа, делегей ареназынга-даа өөртүн шыдаваан. Оларчемпионнар кубогу дээш Турин хоорайга Данияның командазы «Хвидовре» биле оюнну 3:3 санга ойнаан болганыңда маргылдааны уламчылаар аргалыг болган. Ынчалза-даа «Тиффози» оларның оюнунга таарзымаан.

Чемпионнар кубогу дээш оюнга Англияның «Астон вилла» клубтуң футболистери Стамбулга «Бешикташ» командага-биле 0:0 санга, көскү эвес ойнаан (баштайгызында оларның саны 3:1). Испанияның «Барселоны» биле Киприниң «Аполлон» клубтар 1:1 санга оюнун доосканнар (баштайгы оюнда оларның саны 8:0).

СЭТА-ның корр.

ТВ

ОКТЯБРЬ 3-ТЕ БИРГИ ПРОГРАММА
МОСКВАДАН

8.00 — «Ye». Информастыг программа. 8.35 — Эртенги гимнастика. 8.50 — Запорожьенин педагогика институдунуң улустуң хогжум хереклелдериниң оркестриниң концерти. 9.20 — «Авай, сени манап тур мен». Документалдыг фильм. 9.35 — «Оттурукчу». 10.05 — «Совет Эвилелиниң бараан боол тур мен». 11.05 — «Кадыкшыл». Эртем-тайылбырлыг программа. 11.50 — «Эртенги почта». Музыка программазы. 12.20 — Кодээниң шагы». 13.20 — Теннис. Дэвистиң кубогу дээш. ССРбиле Индияның шилинден командалары ужуражыр. 14.05 «Пионерия». Киножурнал. 14.15 — «Музыка киоскузу». 14.45 — «Уруглар экин!». Телеочерк. 15.15 — «Кино аян-чоруктарының клуву». 16.15 — «Силерниң чагаалырыңар ёзугаар». Башкы хүнүнге уткуштур музыка программазы. 17.00 — «Кропоткинниң. 12». «Андрониковтуң сөзүг» деп балүктен телефильм. 18.05 — «Дезегей панорамазы». 18.50 — «Топчумба». «Леополъд моортайның орнунга». Мультфильмнер. 19.10 — «Чеве кыстар!». Москва чоогунун көдээ ажыл-агыйының ажылдакчыларының маргылдаазы. 21.00 — «Ye». Информастыг программа. 21.35 — 22.25 — Хоккейге ССРЭ чемпионады «Трактор» — ЦСКА. 3-кү кезээ. Оон соонда — телемедээлер.

ИЙИГИ ПРОГАММА
МОСКВАДАН

14.20 — «9-кү студия». 15.20 — «Кино көрүкчүзүнүң эдеринчизин». 16.05 — «Башкы хүнүнге». «Бистиң чылыг бажыңывыс». Документалдыг фильм. 16.35 — «Театр болгаш көрүкчү». 17.35 — «Хүннээреткиг чайның ырылары». Фильм-конверт. 18.05 — «Доос-кара — кадыр даг-жыгаш», «Солдаттың тоолу». Мультфильмнер. 18.30 — Бистиң корреспондентилеривистиң чугаалары. 19.00 — Улуг Октябрьның 65 чылынга уткуштур. «Бистиң доңчу намдарывыс». 51-ги фильм — «1967-ги чыл». 20.00 — «Тамчыктыг удунар, чаштар!». «Лукошко тоолчургулар-биле». 20.15 — «Севастопольдуң корабль тудукчулары». 20.30 — Орус композиторларның романстары. 21.00 — «Ye». Информастыг программа. 21.35 — «Хатты дилеп». Уран-чечен фильм. 22.50 — «Нарочаннын балладазы». Документалдыг фильм. 23.00 — 01.00 — Футболга ССРЭ чемпионады. «Динамо» (Киев) — «Торпедо» (Кутаиси).

ОКТЯБРЬ 4-ТЕ БИРГИ ПРОГРАММА
МОСКВАДАН

8.00 — «Ye». Информастыг программа. 8.40 — Эртенги гимнастика. 8.55 — «Аныяк гвардия». Уран-чечен фильм. 1-ги болгаш 2-ги сериялар. 11.35— Телемедээлер. 11.40— 14.15— Чапсар. 14.15 — Телемедээлер. 14.35 — Днепрогэстиң 50 чылынга. «Днепрозергонуң» энергиязы». Эртем-неитерелдиг фильмниң баштайгы үндүрүлгези. 15.00 — ССРЭниң Камгалал министерствозунуң Бирги тускай үлегерлиг оркестриниң концерти. 15.50 — «Байырлалдыы-биле аазаарым...». Документалдыг телефильм. 3-кү фильм. 16.50 —Бистиң садывыс. 17.20— «Сылдыстарже». Конверт. 17.45 — Космос эразының 25 чылы. «Днепрозергонуң» энергиязы». Эртем-неитерелдиг фильмниң баштайгы үндүрүлгези. 19.00 — ССРЭниң Камгалал министерствозунуң Бирги тускай үлегерлиг оркестриниң концерти. 19.30 — Чарлалдар. 19.35— «Чогаалчы болгаш үе». Дамчыдылга.

МОСКВАДАН

20.00 — «Тамчыктыг удунар, чаштар!». «Федорнуң хомударлы». Мультфильм. 20.15 —Делегей панорамазы. 21.00 — «Ye». Информастыг программа. 21.35—22.40 — «Чемпионнуң оглу». Уран-чечен фильм.

КЫЗЫЛДАН

18.15 — Телемедээлер.

МОСКВАДАН

18.30 — Футбол дугайында доңчулал. 19.00 — ССРЭ-ниң тургустуунганындан бээр 60 чылынга. «Чаңгыс аай өг-бүледе». Тажик ССР. Таджикистанның КП ТК-ниң бирги секретары Р. Н. Набиевтиң чугаазы. «Чүс-чүс чылдарга деңнежир чылдар». Документалдыг телефильмниң баштайгы көргүзүү. Уран чүүлдер мастерлериниң концерти. 21.00 — «Ye». Информастыг программа. 21.35—23.00 —«Шүүтлел» деп альманах. Оон соонда — Бөгүн делегейде. Информастыг үндүрүлге.

ИЙИГИ ПРОГРАММА
МОСКВАДАН

12.00 — Орус чугаа. 12.35— Төөгү. 8-ки класс. Якобинниң диктатуразы. 13.00 — «Октябрь». Эртем-неитерелдиг фильм. 13.10 — Башкыра—музыка кичээли. 7-ги класс. 1-ги дамчыдылга. 14.05 — АБВГД-жигеп. 14.35 —А. М. Горький. «Тамыда». 10-гу класс. 15.05 — Эртем амыдыралы. 15.35 — «Драматиктиг биология». Эртем-неитерелдиг фильм. 15.50 — Телемедээлер. 16.00 — 18.15 — Чапсар. 18.15 — «Бригадалар». Эртем-неитерелдиг фильм. («Орбита-3»).

КЫЗЫЛДАН

19.30 — «СЭКП-ниң XXVI съездизиниң шиитпирлерин—амыдыралга». Дамчыдылга. 19.00 — «Азия төвү». Информация-публистиг программа. 19.30 — Чарлалдар. 19.35— «Чогаалчы болгаш үе». Дамчыдылга.

МОСКВАДАН

20.00 — «Тамчыктыг удунар, чаштар!». «Федорнуң хомударлы». Мультфильм. 20.15 —Делегей панорамазы. 21.00 — «Ye». Информастыг программа. 21.35—22.40 — «Чемпионнуң оглу». Уран-чечен фильм.

Редактор В. С. ШАРАВИЙ.

КИНО

«НАЙЫРАЛ»: «Бир кайгамчыктыг чаш назы» 10.00, «Кондорнуң душкени» 11.20, 13.10, 15.00, 16.50, 18.40, 20.30 шактарда.

«ПИОНЕР»: «Таро — Улуг оглу» 9.20, 14.50, «Дөртку бедик» 10.50, 12.20, «Черлик Барыын чүкте трансельвачылар» 16.20, 18.10, 20.00 шактарда.

«ВОСТОК»: «Ында. Билдинмес оруктарда» 10.00, 12.00, «Полковник Шалыгинниң маңаашкыны» 14.00, 16.00, 18.00, 20.00 шактарда.

«ЕНИСЕЙ»: «Туттурбас өжээн негекчилери» 15.30, «Голливудта мекеикан кижи» 17.00, 20.00 шактарда.

АГААР

Агаар станциязының медээзин ёзугаар алырга, республикага көжер булуттаар, чагбас.

Агаарның температуразы дүне 6—11 градус соор, хүндүс 9—14 градус чылыыр.

РЕДАКЦИЯНЫҢ АДРЕЗИ: ИНДЕКС 667000

667000. Кызыл, Щетинкин болгаш Кравченко кудумчузу бажың № 3. ТЕЛЕФОННАРЫ: Редакторнуң 2-24-63, редакторнуң оралакчыларының 2-35-24, 2-23-54 харыысалгалыг секретарының 2-23-35, секретариаттың 2-23-35, партий-ын амыдырал болгаш совет тургузуг киллистерниң 2-37-13, пропаганда» киллизиниң 2-31-75, культура киллизиниң 2-23-54, көдээ ажыл-агый киллизиниң 2-21-47, үлетнүр киллизиниң 2-41-75, чагаа киллизиниң 2-41-27, информацин киллизиниң 2-20-60, корректорларның 2-27-41, бухгалтерияның 2-12-43, солун «келбейн барганда 2-32-75 телефонче долгаар.

Чагыг № 1999

СОЛУН НЕДЕЛЯДА 6 КАТАП ҮНЕР

Тыва АССР-ниң Министрлер Чөвүлелиниң Ном үндүрерчер, полиграфия болгаш ном садыының херектериниң талазы-биле эргелелиниң типографиязы. (Кызыл, Щетинкин болгаш Кравченко кудумчузу бажың № 1).

ТС—01853

Бүгү чүрттарның пролетарийлери, каттыжыңар!

ШЫН

СЭКП Тыва обкомунуң, Тыва АССР-ниң Дээди Совединиң болгаш Министрлер Чөвүлелиниң органы

№ 232 (12022) | 1982 чылдың октябрь 5, вторник | 1925 чылда үндезилеттингеи | Өртээ 3 көп.

ЮБИЛЕЙЛИГ ЧЫЛДА АЛГАН ХҮЛЭЭЛГЕЛЕРИВИСТИ ЧЕДИИШКИННИГ КҮҮСЕДИИЛ

Дуржулга станциязының № 2 хову бригадазының Кара-Чыраада чаагай үнген суланы 2 комбайн тавычалай кестирип турар. Ында дуржулгалыг комбайнер Иван Афанасьевич Житков «Сибирь СКД-6» деп комбайн-биле күскү дүжүт ажаалдазының үезинде 250 гектар черниң тараазын тавычалай кестирген. Ол ажыл бо хүннерде ам-даа уламчылавышаан.

Ол чайын хой кыргылдазының үезинде база идепкейлиг киржип турар. Республикага хой кыргылдазының талазы-биле маргылдаага чыл санында киржип, үргүлүү шаңналдыг черлерни ап келген. 1982 чылда ол маргылдаага база киришкеш, бирги черни ап, республика чемпиону атты чаалап алган.

Иван Афанасьевич Дуржулга станциязында хүндүткелдиг кижилерниң бирээзи. Бедик мергежилдиг механизатору кандыг-даа сезоннуг ажылдар үезинде кезээде мурнакчыларның одуруунда чорup турары-биле мактадыг.

ЧУРУКТА: комбайнер И. А. ЖИТКОВ.
И. ДАЖИНМАЙ.
И. КОСАРЬКОВТУҢ фотозу.

1983 ЧЫЛДЫҢ ҮЛҮҮНДЕ

Кызылдың № 3 автотранспорт бүдүүлгезиниң чолаачылар бригадалары ССРЭ-ниң 60 чыл оюнга күш-ажылчы белектерглиг ужуражырын чыл эгезинден-не алган социалистиг хүлээлгелериндe көргеннер. Чолаачылар тус-тузунда база бедиткен социалистиг хүлээлгелерни алгылаан.

Юбилейге уткуштур чарыштың тугун бедик тудуп, хуудa планныг онаалдаларын, социалистиг хүлээлгелерин ыракта ажыр күүседип турар чолаачылар бистиң АТБ-де эвээш эвес. Ындыг мурнакчыларга А. П. Тихонов, В. Н. Чинизубов, Г. В. Тузов, В. П. Тюрнев болгаш оон-даа өскелерни хамаарыштырып болур. Ам оларның чамдык көргүзүглерин ап көрээлиңер.

Г. В. Тузовтуң, В. П. Тюрневтиң, А. П. Тихоновтуң күш-ажылчы календарында он бирги беш чылдың ийиги чылы доозулган, олар ам 1983 чылдың үлүүнде кирп ажылдан тураалар. А. П. Тихонов пландан ажыр 243 муң тонна-километрни ажылдан кылган болгаш ам 1983 чылдың марттың үлүүнде ажылдап турар.

Шалыпчы чолаачы В. П. Тюрнев үени 8 ай мурнаан азы 1983 чылдың марттың үлүүнде болгаш пландан ажыр улус ажыл-агыйынга 800 тонна чүктү сөөрткен.

Г. В. Тузов эштеринден база дудак чок ажылдап турар, оон күш-ажылчы календарында келир чылдың январь ай. мурнакчы чолаачы пландан ажыр 600 тонна чүктү сөөрткен.

Аныяк чолаачы В. Н. Чинизубов хоочуннардан чылып калбаан. ол ам бо чылдың сөөлгү айының планын күүседир чоокшулаан болгаш пландан ажыр 1400 тонна чүктү сөөрткен.

Үени мурнаан мурнакчыларга коллектив чоргаарлаңыр.

Ю. УТЕВА.
№ 3 АТБ-ниң план килдизиниң начальниги.

ДООЗУЛГАН

«Барлык» совхозтуң Хөнделең салбыры шээр малды тарып боозадырын организастыг дооскан.

Ак-Даг артында тарып боозадылга пунитузу ай-шаанда белеткеттинген турган. Мал эмчизи Кара-кыс Бичей, санитарка Долзатмаа Хомушку олар хойларны тарып боозадырынга эки ажылдааннар. Кошкар кадарчызы Балданоол Хомушку техниктерге дузалашкан. Салбырның плазында көрдүнген 2685 хойну тарып боозадырын бүрүнү-биле дооскан.

А. БЕГЗИН-ООЛ.

УЛАМЧЫЛАП ТУРАР

ССРЭ-ниң Аъш-чем программазында айтыкан сорулгаларны амыдыралга боттандырар, ССРЭ-ниң тургустунганының 60 чылын күш-ажылчы белектер-биле ужуражыр дээш районнуң ажыл-ишчилери шалыпчы ажылдан турар. Тес-Хем районнуң «О. Шынаа», Тандының «Революцияның чалбыжы» совхозтарның ажыл-ишчилериниң ниитининг малынга четчир санныг чемни белеткээр, 1982-1983 ажыл-агый чылында мал кыштаглаашкының организастыг эрттирер дээш республиканың бүгү малчынарынга кыйгырыын бүрүнү-биле деткип, үүлдүтүүнүң турар. СЭКП райкому, чер-черде партия организациялары районнуң ажыл-ишчилериниң күжүн малга эки шынээрлыг чем белеткээринге күстүң аяс хүннерин чоп ажылдарынче мөөңнээн.

Бо чугула сорулганы амыдыралга боттандырары-биле совхозтарда, бригадаларда, звенолар араазында социалистиг чарыш калбарган, түннелдерни доктаамал үидүрүп турар. Район ниитининг малынга 13850 тонна сигенни. 225 тонна будук-бүрүнү белеткээр планнаалгалыг.

Бо хүннерге чедир районда 8120 тонна мал чемни белеткээн. Ниитининг малынга быжыг чем-суурлуг тургузар дээш «Кызыл туң» совхозта ажылды шапкынчыткан. Ажыл-агыйлар араазында чарлаан социалистиг чарыштың тиилекчизи болуп, 2400 тонна мал чемни белеткээр планының 1955 тонназын азы оон 81,4 хуузун күүседип алган. Совхозта партком, көдээ Совет мал чемни белеткелинче хөй-ниитии организациялардың хаара тудуп идепкейлиг ажылдап турар. Хорумнуг-Ой деп черде көк-суланы бүрүнү-биле кескеш, сараатталн. «Коммунизмче орук» совхозтуң сигенчилери 2350 тонна мал чемни белеткээр планын 70 хуу белеткээн. Мал чемни белеткелинге малчыннар улуг дузаны чедирип турар. Монгуш Кочетов, Сарыглар Биче-оол, Монгуш Тоорук, Монгуш Калгаоол, Куулар Пар-оол 10—15 тонна сигенни белеткээш, кыштагларда чедирип алганнар. «Торгалыг» совхоз бо чылдың кыжынында 3500 тонна мал чемни белеткээр планныг. Бо хүннерде ажыл-агый 2157 тонна сигенни белеткээн. Мал чемни белеткээр түскайжыттынган «Ак-Чыраа» совхозтуң ажыл-ишчилери 5600 тонна мал чемни белеткээр планныг. Бо совхозта сигенни белеткелиниң темпизи куду. Бо хүннерде үгле 2371 тонна сигенни белеткээн. Сентябрьның ийиги он хонуунда үгле 1,6 хуу немелдени алган. Өвүрүнүң ажыл-агыйлары планныг даалгаларны күүседир дээш ажылдап тураалар.

К. ХОВАЛЫГ.

«Шынга харыы»

ХҮЛЭЭНДИРГЕН

Чадаана хоорайдан бо чылдың майда чагаа келген. Ында район араазының «Сельхозхимия» бүдүүлге каттыжышкынының ажылында четпестерни од чагаада шүүмүүлээн. Тодаргайларга, бухгалтерия аппарадының сан-хөө чурумун хажыдып, коллективтиң чамдык кежигүннериниң ажылга ээ-харысалга чогунуң, бүдүүлгенин, күш-ажылдың сагылга-чурумун үреп, арагалап турарының дугайында чагаада бижээн.

Солун редакциязы ол дугайын СЭКП райкомунга дыңнаткан.

Бүдүүлге каттыжышкынының коллективиниң хурадында ук чагааны сайгарып чугаалашканын болгаш үстүнде бижээн четпестерниң шынының ревизиянның түңнели болгаш Чөөн-Хемчик райкомунуң бирги секретары И. М. Сувандин редакциягa харыылаан. Каттыжышкынының бүдүүлге бааззының кылдынмаанындан техниканы боле тургузун, оон ажыглалын негелдеге дүүштүр контрольдавайн келген.

Ажыл үезинде арагалап турганнар хурал мурнунга буруузун билинген болгаш моон соңгаар ол чоруун шуут сексадырын хүлээшгеннер. Каттыжышкынның кол бухгалтери Д. Чимит-Доржу сан-хөө чурумун хажыктанындан амгы үеде хемчет алдыртkан.

Ажыл-агыйда илереэн четпестерни дарый чайладыр талазы-биле чогуур хемчегларни алырын каттыжышкын начальниги К. Д. Монгушка хүлээндирген.

1500 ТОННАНЫ

«Улуг-Хая» совхозтуң Ийи-Тал салбырының механизаторлары ниитининг мал чеминиң белеткелинге докталмал шудургу киржип келген. Ында механизастаттынган хову-трактор бригадазы күскү сезон эгелээнинден бээр бо хүннерге чедир 1500 тонна эки шынарлыг сигенни белеткээш, совхозка дужаагган. Бригадир Дадар-оол Чыртак-оол ажылды билдиглиг башкарып турар. Механизаторлар Сергей Энге-Маадыр, Михаил Кечил-оол, Виктор Санчы, Виктор Чыртак, хоочун тракторист, район Совединиң депутады Сентябрь Сандак-Доржу, чолаачы Николай Шандан-оол оларның ажыдаары шалыпкын. Сиген белеткели бо хүннерде ам-даа уламчылавышаан. Бар аргакурлавырларны ажыглап тургаш, планны ажыр күүседириниң аргазы бар.

И. ДАРТАЙ-ООЛ.
Улуг-Хем район.

ДАРЫЙ ХЕМЧЕГ АП, ДАЛАШПААЖЕ...

«Шын» болгаш «Ленинчи орук» солуннарның каттышкан рейдизи

Күстүң башкы айы төнген. Сооктуң тыныжы эртен, кежээ хүн келген тудум илереп, кыштың чоокшулап кел чыдарын сагындырып эгелээн. Оон-биле кады ниитининг малын тургузу азыраар үе чоокшулаан.

Кыш — көдээ ишчилерге улуг шылгалдa. Кыштаглаашкының үре-түңнелдиг эртери дaңa эки белеткелдиг хамааржыр. Ынчангаш ниитининг малын тургузу азыралче чогумчалыг киирери хүнүү чугула айтырыы.

Республиканың ажыл-агыйларының ишчилери «О. Шынаа», «Революцияның чалбыжы» совхозтарының ферма ажылдакчыларының, мал чеми белеткелчилериниң кыштаглаашкынны үре-түңнелдиг эртүрер, кышкы үеле малдың продуктулуг чоруун чавызаттырбас, малдың чаш төлүн чидириг чокка бүрүн камгалап алыр талазы-биле эгелээшкининң деткип, хүлээлгелерни алгылаан болгаш олче бүтү күштү мөөнээн.

Чөөн-Хемчик районнуң ажыл-агыйларында он бир сүт-бараан фермазы бар. Оларның ишчилери он бирги беш чылдың ийиги чылында 9816 тонна сүттү бүдүүрүп, оон 3150 тонназын күрүнеге садар планныг. Бөгүнгү байдал, тос айларның түңнелдерин ол хүлээлгенiң күүсединнер аргазы барын көргүзүп турар. Ниитизибиле чугаалаар болза, районнуң ажыл-агыйларының фермалары чайлаглаашкынны организастыг эрттирген. Ам бо хүннерде оларның мурнунда кол сорулга — сүт саалдазының хемчээлин кудулаттайн, малды тургузу азыралче киирери.

«Шын», «Ленинчи орук» солуннарның каттышкан рейд бригадазы районнуң ажыл-агыйларында сүт-бараан фермаларының кышка белеткелиң хынап көөру-биле «Октябрь 30 чылы», СЭКП-ниң XXII съездиниң, Карл Маркс аттыг совхозтарының сүт-бараан фермаларынга чораан.

«Октябрь 30 чылы» совхозтуң (директору С. Б. Ондар) Булуң-Терек сүт-бараан фермазы. Күрүнеге көдээ ажылагый продуктуларны садарының тос айларының планын совхоз эки күүсеткен. Эът, сүт садарының планы 100 хуу күүсеттинген, а Булуң-Терек сүт-бараан фермазының коллективи 180 тонна сүт бүдүрер сорулгазын 182 тонна чедирген. Ниитининг малынга мал чеми белеткээр айтырыг база багай эвес шиитпирлеттинип турар.

Булуң-терекчилер мал чеми белеткээр планын бүрүн күүседип алган. Ында бода мал бригадазының бригадири В. О. Кучулар ол дугайын биске эгезинде-ле дыңнатпышаан, фермаңын кышка белеткели чүгээр дээрзин чугаалады. Ферма мал чеминиң курлавырын четчяри-биле тургускан. Кормоцех ажылдазарынга беген, оны баш бурунгаар хынап, ажылдаткан. Аңаа ажылдаар кижилерни тускайлаан.

Василий Орус-оолович чугазын бадыткаары-биле 200 баш инек кирер кажазага бисти эдертип келди. Кажазаның ишти, даштын чугайлап каан. Ийи кудукту тургускан. Сүт хүлээп алыр өрээлдер белеп. Мал чеми салыр оңгачаларны ийи одурүлдй чыскаай тургускан. Транспортерлар септеттинген. Чүгле ол чүүлдерни барымдаалаар болза, септелге доозулган деп болур. Ындыгда болза педир көөр, кылыр ажылдар ам-даа бар. Чижэк, инек кажазының эжиктерин чедир чылыглап, септээри черле артык эвес. А соңгалар? Ол улуг кажаның соңгаларының хөй кезии бузук, мынчага дээр шилдеттинмээн. «Ында чүү боор, улуг соок душкуже шилдеп аптар» дээн хөөнге алзып турары илден. Бо хүннерде ону шилдептер шил фермада дуда чок. Үе бо хире апарганда, ону ам диледр, райподан тыптынар дугайында айтырыгның чаа тургустунуң турары элдеп. Бирээде ол.

Ийиде. Чылыг-биле хандырылга кчшкы үеде чугула айтырыг. Ферманың котельнаязынга келдивис. Ону септээрин септээн. Ындыг-даа болза ындa чедир кылыр чүүлдер база бар. Ферманың ажылдакчыларының бодап турары-биле алырга. Сельхозтехүркомунун Чадаанада районнар араазының каттыжышкынының (эргелекчизи С.-Д. Д. Ондар) монтажниктери одалгаа чедир ону чедир кылбайн бараа болза, амгы байдал-биле одалгаже кирер деп турар. Улуг айыл чок-даа болза, чогуур ойүнде солуттунмаан кезектер кыжын күзенчиг эвес түңнелге чедирип болбас деп бе?

Ферманың девискээринде 200 баш саар инек кирер чаа кажаның тудуу бар. Ферманың саанчылары ол бо чылын ажыглалга кирер деп манап турган. Ажыл шынап-ла ында ажакталган болду, ындыг-даа болза үстүнде-ле чугаалаанынче монтажниктер бригадазының буруузу-биле ында ажыл саалап туруп берген. Ол хире кылдынып келген тудугун дүрген доостуру дег күзенчиг чүве кайда боор. Бир тээ байдал ындыг болганда, кол киизэнгейни эргидaа болза ам бар кажааже үлаңдырар апаар. Ферманың быжа кажазының септеттингени черле багай эвес деп көрдүвүс.

А саанчыларның чурттап орар бажыңнарының кышка белеткели кандыгыл? Рейд бригадазы аңаа чөрүү турда, Баян-Тала суурнуң Культура бажыңынга совхозтуң малчынарының, саанчыларының хуралы болуп турган. Аңаа кыштаглаашкынга белеткел дугайында чугаа болган. Хуралга санал берген саанчылар оларның бажыңнарында печкаларның септелгезин кажан чорударының талазы-биле айтырыгны совхозтуң удуртукчуларынга тургузуп туганының дала?..

Булуң-Терек сүт-бараан фермазында бөгүнде байдал мындыг. Кылдынган чүүлдер-биле чергелешпир чедир кылыр ажылдар бар.

СЭКП-ниң XXII съездиэн аттыг совхозтуң (директору Х. С. Дамба-Даржаа) Дерүүн сүт-бараан фермазында байдал үстүнде фермалардан ылгалбас. Маңаа келириискее, саанчылар соңгалар чылыглаан тур. Оны көргеш, «арай-ла орай эвес ирги бе» деп бодал төрүттүнүп келир болду. Ажыл далаш дээрзи илден. Эрги, дүшкен малгаштарын дуглап, дескилеп-даа албайн, ол-ла хевээр чүгайлап турар. Ферма эргелекчизи шелээде. Ынчангаш аңаа ужуражыр аргавыс чок болду. Совхозта мал талазы-биле инженер Д. Б. Монгуш. Хайыракан хөгээ Совединиң депутады Л. Д. Монгуш ферманың ниити байдалы-биле биске таныштырды. Оон үнгеш, инек кажазынга келдявис. Аңаа кирип келирге, соолаш дээр. Соңгалар барык шунту бузук, эжиктери чылытаттынмаан, шалалар аштап арыглаттынмаан. Соңгаларның бузуун ферманың суур чоогунда турары-биле, чайгы үеле ээн турда, бичии ооллариың бузуп каапгары-биле тайылырлаар болду. Ол чылдагаан бе?

Чадаана каттыжышкынының монтажниктериниң буруузу-биле саалап турар ажылдар база бар. Транспортерлар септеттинмээн, шимчевес, чыдыг суг дамчыдар хоолайлар септелгези маңаа чыдып бергеп. Чугула ол чүүлдер бо хүнге чедир кылдынмаан. Ону септедири-биле район төвүнден монтажниктер келдиртип алырга-даа дедир чоруткаш, оон келбейн баар. А ажыл маңаа чыдар. Сүт хүлээп алыр өрээлдин, инек кажазының дээвириниде ойбак-дыдык черлериң барын эскердивис.

Котельная одалгага белек. Ындыг-даа болза одакчы амдa тывылбаан. Котельная девискээринде эрткен чылгы хөмүр-даштың төтчеглеттинип чаштына берген артынчызындан ангыда, каракка илдигер чүве чок. Ол безин аштаттынмаан, ферманың девискээриниң санитарлыг байдалы негелдеге дүүшпес.

Рейд бригадазы дараазында Карл Маркс аттыг совхозтуң (директору Ч. Б. Монгуш). Кызыл-Чыраа сүт-бараан фермазында келген. Ферма эргелекчизи Ч. Д. Ондар бистиң чайтырыгызыска харылаан тура, кышка белеткелдиң кончуг оожум чогуп турарын чугаалады. Ону боттарывыс бүүреп көрдүвүс. Кажааларда дезинфекция кылдынмаан, саанчылар чугайлап кириптер дээрге, өске ажылдар кылдынмаан. Фермада бар үш кудук, одалга системазы септеттинмээн. Инек кажазынче чылыг кирер сорулга-биле казып каан онгарлар, хоолайлар чытпышаан. Ол кылдынмаанда чылыг чок болур. СЭКП-ниң XXII съездиэн аттыг совхозтуң фермазында мышкаш, транспортёрлар база белеп эвес. Ону тургускан өрээлдиң санитарлыг байдалы негелдеге дүүшпес. Ол кылдынмас болза инек өдөн саанчылар хол-биле үндүрер. Ферманың хереглелиге херек сүтүү саанчылар чурттапга бажыңындан ап турар. Дөрт кажаның ортузунда улуг кажаның дээвириң солуур дээш шиферин ап каапкан олчаан — ол база салдынмаан. Хөмүр-даш чок. Мында байдал маңаа чайны, күстүү өттүр ход дегбээнин боттары-ла чугаалап турар.

Рейд бригадазының чедип, хынап көрген сүт-бараан фермаларында кышкз белеткел мындыг. Кайы-даа фермада кышка белеткелди орай эгелээри билдингир-дир. Арткан хонуктарда септелгени удур кылып аптарынга бүзүреп турары илден. «Октябрь 30 чылы» совхоз, СЭКП-ниң XXII съездиэн, Карл Маркс аттыг совхозтарның удуртукчулары, специалистери, ферма эргелекчилери часкы, чайгы айларда чедир кылдынмаан ажылдарын арткан кыска хуусаада чедир кылып доозары негеттинип турар. Ындыг болганда, аңаа үнер үени тодарадып ап, күштүү талрыштыр тургузары чугула.

Фермаларда чедир кылдынмаан септелге ажылдары Сельхозтехкүркомнуң Чадаанада каттыжышкынының монтажниктер бригадазының үлүүнге онаажыр. Үш ферма оларны маңаа турар. Дарый хөделбес болза, кайызынга четтингери?

Ажыл-агыйларның кайызында-даа мал чеминиң быжыг баазазы бар. Ындыг болганда, өске айтырыгларның ажыл-агыйжы чорук-биле шиитпирлеттинериниден кышкы үеде сүт саалдазының хемчээли, оон шынары улуг хамааржыр дээрзин утпаза чогуур.

Рейд бригадазы: В. КУУЛАР, «Шынның» корр. А. МОНГУШ, «Ленинчи орук» солуннуң корр. А. МОНГУШ, Чөөн-Хемчик район Совединиң депутады.

Хүннүң медээлери

ШАЛЫПЧЫ ЭЭЛЧЕГЛЕР

Тываның аар үлетчүрүвүүң баштайгызы Хову-Аксының «Тыва кобальт» комбинатта ССРЭ-ниң тургустунганының 60 чылынга холбаштыр автономнуг республикаларга тураскаатkан ниитилел-политиктиг, күш-ажылчы шалыпчы ээлчегler — «Найырал неделялары» эгелээнден бээр бедик деңнелде эртип турар.

Коммунистиг күш-ажылдың коллективи — септелге-механика цеги Абхаз АССР-ге тураскаатkан күш-ажылчы ээлчегни эки көргүзүглер-биле демдеглээн. Л. Наумовтуң токарылар бригадазы, А. Щегловтуң болгаш В. Елоковтуң слесарылар бригадалары бедиткен хүлээлгелерин 104—109 хуу чедир күүсеткилээнин, 0,2 тонна металлды камнап алганын рапорттааннар.

Энергия цеги — Аджар ССР-ге, транспорт цеги — Башкир АССР-ге, автоматиканың болгаш хынадданың төп лабораториязы — Дагестан АССР-ге, даг цеги — Калмык АССР-ге тураскаатkан «Найырал неделяларын» эрттиргилээн.

«Тыва кобальт» комбинатка хамаажыл турар Терлиг-Хаяның моңгүн-суу бүдүүлгезин Карел АССР-ге тураскаатkан ээлчегни база бүдүүлгечи бедик көргүзүглер-биле демдеглээн.

МУРНУКУ ОДУРУГДА

«Тыва дагү-дүгү тудуг» эргелелиниде Зинаида Салчакка удурткан шеверлекчилер бригадазының ажыл-херээ бүдүнгүр.

Ол бригадада 25 шеверлекчи бар. Олар Галина Коляданың шеверлекчилер бригадазы-биле чарыштыг. Оон түңнелин үргүлчү үидүрүп келген. Социалистиг чарышты эки организастап келгенинiң ачызында даавган ажылынга бердинген, эрес-кежээ кижилер ылгалып, илереп келген. Ындыг мурнакчылардан Мария Күжүгет, Мария Агбаан, Любовь Дамбажык, Койгун Куулар болгаш өскелерни-даа адап болур.

Бригада июль, август айларда районнуң чаа уругжар эмнелгезиниң иштики шеверлел ажылдарын кылып дооскан. Эрткен айда олар Постоянный суурда 1176 өөреникчи өөренир школаның шеверлел ажылдарынче шилчээн. Амгы хүннерде олар школаның бир болгаш дөрт дутаар каъдында ханаларны, дээвирини чугайлап турар. Шеверлел ажылдары доостурга, будуп кириптерлер. Бригада эрткен айда планның онаалдазын 120 хуу күүсеткеш, тудугжу бригадалар аразында социалистиг чарыштың мурнуку одуруунче кирген.

(Бистиң корр).

МОСКВАДА ЧЕДИП КЕЛГЕНИ

СЭКП ТК-ның болгаш ССРЭ-ниң Дээди Совединиң Президиумунуң чалаанын ёзугаар октябрь 4-те ВКП ТК-ның Политбюро кежигүнү, ВСР-ниң Күрүне Чөвүлелиниң Даргазы Чыонг Тиньге баштаткан Вьетнам Социалистиг Республиканың партия-чазак делегациязы албан ёзузунуң найыралдыг аян-чоруун кылып Москвада чедип келген.

Аалчыларны СЭКП ТК-ның Политбюро кежигүнү, СЭКП ТК-ның секретары М. С. Горбачев, СЭКП ТК-ның Политбюро кежигүнү, СЭКП ТК-ның секретары К. У. Черненко, СЭКП ТК-ның Политбюро кежигүнүнге кандидат, РСФСР-ниң Министрлер Чөвүлелиниң Даргазы М. С. Соломенцев, СЭКП ТК-ның секретары К. В. Русаков, албанның өске-даа кижилери аэродромга барып уткуп алганнар.

(СЭТА).

ХУУСААДАН ЭРТЕ

Россия Федерациязының үлетчүр бүдүрүлгелериниң коллективтери ССРЭ-ниң тургустунганындан бээр 60 чылынга төлептиг ужуражыр дээш социалистиг чарышты калбарткаш, хуусаадан эрте, сентябрь 29-та, продукция сайгарарының болгаш кылыгларның эң чугула хевирлерин бүдүреринiң тос ай планын күүсеткенин РСФСР-ниң ТСЭ-ли дыңнаткан.

ЧҮРЕКТИҢ ХАНЫЗЫНДАН УЖУРАЖЫЫШКЫН

ССРЭ-ниң тургустунганындан бээр 60 чылынга уткуштур Таджикистанның Москвага хүннери эрткен неделяда доозулган.

Од эвилелдешкен республиканың төлөөлекчилерин москвалылар чүректиң ханызындан хүлээп алгаш, байырлал ёзулалы-биле үдээннер. Таджик ССР-ниң делегациязы күш-ажылчы коллективтерге Москва партия райкомнарының организакчы болгаш политиктиг ажылының дүржулгазы-биле, улус депутаттарының Советтериниң ажылы-биле танышкан. Республиканың эртемденнери, чаартыкчылары болгаш специалистери ССРЭ-ниң УАЧД-зинге лекциялар болгаш илеткелдерни кылган, москвачылар болгаш пайысылалдың алчылары таджик улустуң солун уран чүүдү-биле танышканнар.

«Чаңгыс эптиг өг-бүледе» деп делгелгеде Таджикистанның делгиирлери көрүкчүлерге дыка солун болган. Республиканың экономика, эртем болгаш культура талазы-биле чедишкиннерин, улус массаларының чогаадыкчы, тывыңгыр чоруун илередиринге кайы хире калбак аргадарның ажыттынганын ында бүзүрелдии-биле көргүскен.

Совет эрге-чагырганың чылдарында Таджикистан социал-экономиктиг депшилгениң бедик чадазыынче көдүрүлүп үнген. Республиканың күш-ажылдчы чедишкиннериниң чыл демдеглелинге амгы бөгүн чылда чайынначак чаа арынар немешкен. Мурнуу-Таджиктиң бүдүүлге-девискээр комплекиаи дыка хөгжээн.

Даглыг-даштыг шаттарда кылымал хөлдериңг ак-көк делгемнери чаптылып калбарган. Ажыттарга киирип, тарын эгелээн кур черлер баштайгы дүжүттерни берип турар апарган. Гиссарның болгаш Яванның шыпаалары, элезин ховузунуң девискээр черлери таныттынмас кылдыр өскерилген: олар амгы үеде чечектелген садтар болган.

Ол бүүнү боттандырган болгаш боттандырып турар тургузукчу күш дээрге, СЭКП-ниң ленинчи национал политиказы, совет улустарының акы-дүүма найыралы болгаш дузалажылыы-дыр.

ССРЭ-ниң УАЧД-зинге эвилелдешкен республикаларның хүннериниң ээлчээ Азербайджанга дамчыттынган.

БИСТИҢ ЧУРТТУВУСТА

МАЛ АЖЫЛЫНЫҢ КОМПЛЕКИЗИ

Сурхан-Дарья областың Денаус районунда «Октябрьның 50 чылы» колхозта тургускан мал ажылының комплекизинде беш улуг одар хойну каттыштырган. Ол комплексти заводка кылган аңгы-аңгы кезектерден эптеп тургаш, тудкан. Оон составында хойлар болгаш чаш хураганнарның делгем кажаалары болгаш хойга чем белеткээр цех кирип турар. Кажаа-хорааның изиг хүннерден, кыштың хатшуурганындан хойну камгалаар бедик кажаа-биле дээскиндирген. Ол ышкаш хойжунуң чурттаар бажыңы база дыка эптиг: ында дыштанып болгаш чунар өрээлдер, чем кылыр кухня база бар. «Узбек колхоз тудуг» каттыжышкынының кожүн чоруур колонналарының тудугжулары кыш эгелээринге чедир республиканың ажыл-агыйларынга делгем, чырык 25 хой кажаларын дамчыдып бээрин планнаан.

МУЗЫКА ШКОЛАЛАРЫНЫҢ САЛБЫРЛАРЫ

Чукотканың Сиреники болгаш Нуклигран дээр суурларында уругларның музыка школаларының салбырлары ажыттынган. Чукотканың өске-даа суурларында, ажылчыннар чурттап турар черлеринде болгаш хоорайларында Соңгу чүктүң аныяк чурттакчыларының эстетиктиг кижизидилгезинче улуг кичээнгейин салып турар. Амгы үеде ол автономнуг округта алдыдан он беш харга чедир назылыг дөрт муң ажыг уруглар дуржулгалыг башкыларның удуртулгазы-биле музыка болгаш хореография уран чүүлдериниң үндезинниерин шингээдип алыры-биле өөренип турарлар. Марково, Уэлен, Хатырка, Рыркайний болгаш өске-даа суурларның пионерлериниң, ачылгарының, балыкчыларының ажы-төлдериниге уран чүүлдүң болгаш музыкаңын-даа школаларын ажыттыкан.

Тувинская республиканская БИБЛИОТЕКА им. А. С. Пушкина

ПАРТИЙЖИ АМЫДЫРАЛ: отчёттар болгаш соңгулдалар

КЕЗЭЭДЕ МУРНУКУ ОДУРУГГА ТУРЖУР

«Революцияның чалбыыры» совхозтуң коллективи арткен кыштың үезинде кыштаглаашкынын хүр-чаагай организастап эрттиргени дээш социалистиг чарыштың тинлекчилериниң бирээзи болган СЭКП обкомунуң, Тыва АССР-ниң Министрлер Чөвүлелиниң, профобличөвүлелдиң база ВЛКСМ обкомунуң шилчиир Кызыл тугун чедип алган турган. Ынчаарга малга четчир чемни белеткээриниң талазы-биле инициативаны ажыл-агыйның ажылчыннары бо чылын үндүргеш, сөглээн сөзүнге ээ болуур дээш күжениишкинниг ажылдарны чорудуп турар.

Бо чугула ажыл-херекке совхозтуң механизаторлары, чолаачылары улуг үлүг-хуурун киирип келген. Ажыл-агыйның автогаражында болган машина-трактор мастерскаязында партия эге организациязының отчёт-соңгулдалдыг хуралынга оларның үүле-херээниң база партийжи организастыг болган политмассалыг ажылдарның дугайында айтырыг кол черни ээлээн. Партбюро секретары С. К. Сонпов амгы үеде көдөөге ыт чугула ол мергежилдиглериң санынга механизатордар, чолаачылар кирип турар дээрэни чугаалаан, коммунист трактористериниң, комбайнерлериниң, чолаачыларның ажыл-херээнге тодаргай доктаалган.

Оларның ак сеткилдиг, карак кызыл ажылынган, ескелерге үлегер-чижээнден, авангардчы чоруудан совхозтуң экономиказын быжыглаары, планнар база социалистиг хүдэлгелериниң күүселдээн улуу-биле хамаарыжыр дээрэни илеткелчи чугаалаан, коллективтерге бүгү-ниити хүндүткелди чедип алган механизатор, чолаачы коммунистериниң аттарын чоргаарал-биле адаан. Ындыларга Сан-Динь Караны, Н. П. Никитинни, М. П. Агаповту, В. В. Фарисеевти, И. Ф. Чистобаевти хамаарыштырган. Хооүн коммунист эштериниң үлегер-чижээн эдергеп, Виктор Данекин, Сергей Яковлев, Сергей Соламатов, Семен Кудрявцев, Сергей Новиков, Виктор Сивцев ышкаш айда норма-чижекти 122-140 хуу күүселдип турарлар база бар.

Ажыл-агый бо чылдың сентябрьның сөөлгү он хонуунга чедир 8650 тонна силосту, 3880 тонна сенажты, 900 тонна бедик шыпарлыг сиген далганы белеткеп алырынга автогаражтың болган МТМ-ниң чолаачылары, механизаторлары улуг үлүг кииргеннер. Ылаңгыя витаминниг сиген далганы бүдүрер үргедиишкинниг чугаалаашкынын, коллективтерге бүгү-ниити хүндүткелди чедип алган механизатор, чолаачы коммунистериниң аттарын чоргаарал-биле адаан. Ындыларга Сан-Динь Караны, Н. П. Никитинни, М. П. Агаповту, В. В. Фарисеевти, И. Ф. Чистобаевти хамаарыштырган. Хооүн коммунист эштериниң үлегер-чижээн эдергеп, Виктор Данекин, Сергей Яковлев, Сергей Соламатов, Семен Кудрявцев, Сергей Новиков, Виктор Сивцев ышкаш айда норма-чижекти 122-140 хуу күүселдип турарлар база бар.

Ажыл-агый бо чылдың сентябрьның соңгу

«КҮШ-АЖЫЛДЫҢ ХООЧУНУ» МЕДАЛЬ-БИЛЕ ШАҢНААР ДУГАЙЫНДА

Тыва АССР-ниң Дээди Соединиң Президиумунуң Чарлыы

(Уланчызы. Эгези № 230 «Шында»).

ЧӨӨН-ХЕМЧИК РАЙОНДАН

Магдалина Степановна **Вальтер-Голикова** — Чадаананың № 1 ясли-садының няңызы.

Александр Ивановна **Данилова** — Чадаанаңың районнар аразының «Сельхозтехника» каттыжышкынының инженери.

Анчаа Даваевна **Дигик** — чоннуң амыдырал хандырылгазының Чадаанада бүдүрүлге эргелелиниң даараныкчызы.

Ак-Тараа Сарыг-оолович **Кара-Монгуш** — «Большевик» совхозтуң ажылчыны.

Кызыл-оол Доскааракович **Күжүгет** — «Тыва совхоз тудуг» каттыжышкынының Чадаанада № 3 КМК-ның бызаңчызы.

Досумаа Мижит-ооловна **Куулар** — «Октябрь 30 чылы» совхозтуң ажылчыны.

Чылбак-кыс Дамбаевна **Куулар** — «Тыва» совхозтуң ажылчыны.

Мария Никифоровна **Макарьева** — улус депутаттарының район Совединиң күүскомунуң улус өредилге килдиниң эргелекчизи.

Амырбит-оол Дембирелович **Монгуш** — Карл Маркс аттыг совхозтуң ажылчыны.

Ангыр-оол Балданович **Монгуш** — «Алдан-Маадыр» совхозтуң малчыны.

Куулар Шопур-оолович **Намзырай** — «Алдан-Маадыр» совхозтуң ажылчыны.

Зинаида Доктаковна **Ойдуп** — Чадаананың амыдырал хандырылга район эргелелиниң даараныкчызы.

Семис-оол Кенденович **Ондар** — «Тыва» совхозтуң ажылчыны.

Хензигбей Хошколовна **Ондар** — Чадаананың амыдырал хандырылга район эргелелиниң даараныкчызы.

Чассыдак Байлакович **Ондар** — Карл Маркс аттыг совхозтуң малчыны.

Чылбак Хуна-Караевна **Ондар** — Чадаананың районнар аразының «Сельхозтехника» каттыжышкынының ажылчыны.

Ольга Фёдоровна **Костенкова** — Туранның № 1 ортумак школазының башкызы.

Пальджат Пальджатович **Кусолик** — «Өөк» совхозтуң ажылчыны.

Елена Петровна **Матина** — район инспектуразының инспектору.

Мария Николаевна **Савина** — райкүүскомнуң иштики херектер килдизиниң таңныыл килдизиниң контролёру.

Татьяна Яковлевна **Сандина** — райкүүскомнуң иштики херектер килдизиниң таңныыл килдизиниң контролёру.

ТАҢДЫ РАЙОНДАН

Клавдия Николаевна **Ангырак** — Кызыл-Арыг эге школазының кижизидимчизи.

Зинаида Дмитриевна **Вальдмашкина** — Дуржулга станцизының ажылчыны.

Евдокия Никифоровна **Голубцова** — райпо ажылчыны.

Ефросинья Ивановна **Казанцева** — райпонуң хлеб бижырар мастери.

Фазиль Ислак-оглу **Керимов** — ыяш ажыл-агыйының ажылчыны.

Устин Константинович **Копков** — «Тыва көдээ тудуг» трестиң № 958 КМК-ының бызаңчызы.

Игнат Ефстафьевич **Коровин** — ыяш ажыл-агыйының бызаңчызы.

Иосиф Павлович **Миков** — арга-арыгны ужар чүүл-биле камгалаарының Красноярск баазазының Сарыг-Септе андаесалбырының өрт өжүрүкчүдесантынгы.

Тонза Тамдыновна **Монгуноол** — «Совет Тыва» совхозтуң ажылчыны.

Иван Ефимович **Никифоров** — «Ленинчи оруң» совхозтуң механизатору.

Екатерина Дмитриевна **Полева** — район прокуратуразының техажылчыны.

Чудан Холбанович **Салчак** — «Кызыл тук» совхозтуң кадарчызы.

КЫЗЫЛ РАЙОНДАН

Чаш-оол Кара-оолович **Байкара** — Баян-Кол суурда пенсионер.

Ак-оол Самбаевич **Монгуш** — «Тайлелге» совхозтуң малчыны.

Байкара Кара-оолович **Санчай-оол** — «Х Улуг Хурал» совхозтуң малчыны.

БИЙ-ХЕМ РАЙОНДАН

Анна Сергеевна **Доровских** — автовокзалдарның бүдүрүлге каттыжышкынының техажылчыны.

Анна Петровна **Калинина** — Туранның № 1 ортумак школазының башкызы.

Мария Константиновна **Кирюшкина** — райэмнелгениң сестразы.

Нина Поликарповна **Компанеец** — «Саян» совхозтуң

КОЛ МААДЫРЛАР – КӨДЭЭ ИШЧИЛЕР

Август 20-ден сентябрь 25-ке чедир бистиң республиканың районнарынга, ырак-узак малчынарга, бригада топтеринге ССРЭ-ниң Чурукчулар эвилелиниң даалгазы-биле чурукчуларның чогаадыкчы бөлүү аалдан барып, чурттакчы чоңга болгаш малчынарга лекция, бесседаны номчуп бербишаан, боттарының кылган ажылдары-биле таныштырган, чогаадыкчы командировкадан эрге келгеннер. Ооң составынга Москвадан, Кишинёвтан, Украин ССР-ден, Прибалтикадан, Казахстандан, Арменидан, Азербайджандан болгаш Тывадан шупту 30 хире чурукчулар чораанар.

Эрткен неделяда ук чогаадыкчы бөлүктүң күүседткени 100 хире ажылдарын Тываның хөгжүм-шин театрында делгээн. Ону найыралдың чурттакчылары, студентилер, школачылар болгаш өскелер-даа сонуургап, сеткил-ханыышкын-биле танышканнар.

Н. Богородскаяның «Хадыңда, сентябрь 1-де», В. Бахчеванның «Кара-Хөлдүң аныяктары», «Манаашкын», И. Салчактың чураан портреттери, Ю. Еремеевтиң «Тураның тараазында», А. Муминовтуң «Азас хөл» болгаш оон-даа өске авторларның малчын чоннуң амыдыралын, оларның солун-даа, берге-даа ажыл-ажын база тыва черниң бойдузуун көргүскен ажылдары көрүкчүлериң үнелелин алган.

В. КАРА-САЛ.

ЧУРУКТАРДА: делгелгениң залында; Москва чурттуг чурукчу Ю. Ефремов бодунуң ажылдарын көрүкчүлерге таныштырып тур.

Авторнуң фотолары.

КОНКУРСКА КИРЖИНДЕР

СЭКП обкомунуң бюрозунуң, Тыва АССР-ниң Министрлер Чөвүлелиниң шиитпирии ёзугаар бистиң республикага 1982-1984 чылдарда — ССРЭ-ниң тургустунганындан бээр 60 чыл база Совет Тываның 40 чыл оюнга тураскаатkан уран чүүл фестивалын эрттирери көрдүнгеп. Ук фестивальдың негелделеринде уран чүүлдүң бүгү хевирлерин улам ыңай хөгжүдер сорулга-биле чергелештир патриоттуг ыры болгаш хөгжүмүнүң байырлалдары, куш-ажыл, ынакшыл, найыралга тураскаатkан база комсомолчу ырлар байырлалдарын чер-черлерге чаңгыс эвес удаа эрттирери көрдүнген. Уран чүүлдүң янзы-бүрү хевирлериниң дугайында чугааны чорудуп тура, национал хөгжүм херекселдериниң дугайын ыяттавайн барып болбас.

Тыва хөгжүм херекселдери сес аңгы үннерлиг, сес янзы хевирлиг: игил, бызаанчы, димби, чадаган, чанзы, демир-хомус, кулузун хомус, оон аңгыда, конга, дамбыра, шаң, кеңгирге. Бо национал хөгжүм херекселдерин чазап, кылып,' оларны сайзырангайжыдар, оон бөлгүмнерин, ансамбльдерин тургузар дээш идепкейлиг ажылдан турар салым-чаяанныг кижилер бисте бар. Бай-Тайга районда «Мурнакчы» совхозта Хомушку Идамчап демир-хомусту база бызаанчыны чогаадыкчы ёзу-биле кылып турар. Ол-ла районнуң Тэлиде Акша-оол Хайын-Хурбаа игилди өткир болгаш эстетиктиг эки шынарлыг кылып турар. Эрзин районда чурукчу, бот-тывынгыр композитор Дүнчүр Бригад — дошпулуур, бызаанчыны эң-не эки шынарлыг кылгылаан.

Чөөн-Хемчик районнуң Бора-Тайга школазында күш-ажыл башкызы Ондар Маржымал дошпулуур, бызаанчы, лимби болгаш өске-даа херекселдерни көрүштүг, өткир кылдыр кылып турар.

Бистиң тыва хөгжүм херекселдеривиске кончуг эки ойнаар хөгжүмчүлер база бар. Чөөн-Хемчик районнуң «Чыраа-Бажы» совхозта Тыва АССР-ниң алдарлыг артизи Кара-Сал Ак-оол игилге ойнаарынга бедик мергежилдиг.

Бо барымдаа-биле чергелештир тыва хөгжүм херекселдериниң чер-черде эвозжин, аңаа ойнаар улустуң ховарын барымдаалаан чарлаттынган фестивальдың негелделеринге дүүштүр тыва национал хөгжүм херекселин эң чараш болгаш өткүт кылыр талазы-биле уран-шеверлериниң болгаш оларга мергежилдиг ойнаар күүседикчилериниң көрүлдезин республиканың уран чүүл болгаш культура чырыдыышкын ажылынын эртем-методиктиг төвү чарлап тур.

1. КӨРҮЛДЕНИҢ НЕГЕЛДЕЛЕРИ:

1. Хөгжүм херекселиниң эткири.
2. Тыва .овур-көрүштүү.
3. Хөгжүм бүрүзүнүң хылдарын шын тургузары.
4. Бызаанчының хевирин хевээр арттырбышаан, кырындан базып ойнаар кылдыр таарыштыр кылыры.
5. Хөгжүм херекселдериниң кулактарын бижыг турүштүг кылыры.
6. Хөгжүм херекселдериниң будуунуң шынарын болгаш өңүп экижидери.

2. ХӨГЖҮМ ХЕРЕКСЕЛДЕРИНГЕ ОЙНААР КҮҮСЕДИКЧИЛЕРДЕН НЕГЕЛДЕЛЕР:

1. Тыва национал хептi бүрүнү-биле кедери (берт, тон, идиктер, оттук-бижек, кур).
2. Күүседип турар репертуарының утка-шынары, байланышылы.
3. Күүседикчиниң сцена культуразы.
4. Күүседикчиниң бедик мергежили.

Көрүлде үезинде ойнакчыларның оюнун магнитофонга бижидип, хөгжүм херекселдериниң делгелгезин организастан, уран-шевер мастерлерни болгаш ойнакчыларны чурукка тырттырбышаан, түңнелинде шаңналдарны тыпсын, методиктиг чөвүлелди эрттирер.

Көрүлде октябрь 30-де уран чүүл училищезинге болур. Көрүлдеге күзелдиг кижилер шупту киржин, тыва национал хөгжүм херекселдериниң хөгжүлдезинге үлүг-хуузун кирери чугула.

Көрүлдеге киржир дугайында дыңнадыгны ийи неделя бурунгаар дараазында адресче чорудар: Кызыл хоорай, Ленин кудумчуу, бажың 15, республиканың уран чүүл болгаш культура чырыдыышкын ажылынын эртем-методиктиг төвү, телефон 2-48-62.

КӨРҮЛДЕ ЭРТТИРЕРИНИҢ ОРГКОМИТЕДИ

ТӨЛЕПТИГ УТКУУР ДЭЭШ

Республиканың улус өредилгезиниң ажылдакчылары, башкылар коллективтери, профэвилел организациялары СЭКП-ниң XXVI съездизиниң, СЭКП ТК-ның май (1982 чыл) Пленумунуң шиитпирлерин болгаш СЭКП ТК-ның база ССРЭ-ниң Министрлер Чөвүлелиниң школа дугайында доктаалын амыдыралга боттандырбышаан, аныяктарның бүгү-ниити ортумак өредилгезинче шилчилгени доозарының талазы-биле ажылды, школаларга өредилге-кижизидилгелиг ажыл-чорудулгаларның деңнелин бедидериниң хемчеглерин эрткен чылын уламчылап чоруткан. Эрткен өредилге чылында районнарның улус өредилге килдистери, профэвилел комитеттери партия болгаш совет органнарның удуртулгазы-биле школаларны чаа өредилге чылынга эң эки белеткээри дээш социалистиг хүлээлгелерни алгаш, ону күүседиринiң талазы-биле тодаргай ажылдарны кылып чоруткан.

Бо өредилге чылында школаларны эң эки белеткээриниң социалистиг чарыжынга Эрзин, Бии-Хем, Мөңгүн-Тайга районнар тиилекчи болуп шылгараанар. Чаа өредилге чылынга белеткел үезинде кол кичээнгейни улус өредилгезиниң чаа объектилерин ажыглалга киирериниче угландырган. 1982 чылдың сентябрь 1-де ийи муң олуттуг чаа школалар ажыглалга кирген. Оларның санында Чаа Шагаан, Арыгның ортумак школазының ийиги эзлээ, Тээли ортумак школазының немелде тудуу. Эрзинниң 700 олуттуг школазы кирип турар.

Бо чылын сес чыл школазын 5558 школачы дооскан, долу ортумак эртемни 3193 өреникчи алган, 9-ку класстарга хүлээп алышкын планы 100,9 хуу күүсеттинген. Кежээки болгаш бот-өредилгелиг школаларның четкизи калбарган, ол школаларда өренип турар аныяк ажыл-ишчилериниң саны өскен.

Амгы үениң өредилге чорудулгазынга таарыштыр дерип кылган кабинет системазы чугула черни эдеп турар. Чижек кылдыр Таңды районнуң бүгү школаларының сөөлгү үш чылдарның дургузунда кабинеттиг система ёзугаар ажылдап келгенин айтыр апаар.

Республикада 64 өредилгебүдүрүлге бригадазы тургустунган болгаш ажылдап турар. Оларда 2903 школачы киржип, куш-ажылдың база дыштанылганың 48 лагерьлеринге 2948 өреникчи дыштанган. Бо чайын мал чемининiң белеткелинге школачылар улуг дузаны чедиргеннер. Чижээ, Кызыл районнуң школачылары 1945 тонна сигенни, Тожу районнуң школаларының үстүкү класстарының өреникчилери 1800 тонна, Чөөн-Хемчиктиң — 988 тонна сигенни белеткээн. Интернаттарга хереглээри-биле Улуг-Хем районнуң школачыларының күжүү-биле 126 тонна картофель, 50 тонна погаа аймаа белеткеттинген, 25 баш хавапны ажаап өстүрген, күрүнеге 527 килограмм эътти дужааган. Таңды районнуң школачылары 800 центнер картофельди, 400 центнер погаа аймаан ажаап, 17020 баш хойну кыргын, күрүнеге 40 тонна дуктуг дужааганнар.

Республиканың улус өредилгезинде чедир шиитпирлер, четпестер барын демдеглээр ужурлуг. 1982 чылда ооңгу класстарга өреникчилер хүлээп алырының улус ажылагый планы чүгле 98,5 хуу күүсеттинген. Ол планын чүгле чаңгыс Кызыл район күүсеткен. Тожу, Өвүр, Чөөн-Хемчик районнар планны 95 хуу күүсеткеннер. Бүгү-ниити өредилгезиниң дугайында хоойлуну күүседиринге ол-ла класстарынга катап олурар чорук багай салдарны чедирип турар. 1982 чылда 523 өреникчи катап олурган. Оларның иштинден чүгле 364 кижи ол-ла клазынга катап өренири-биле келген. Ниити билиг школаларының тоску класстарын 3583 өреникчи дооскан болза, ооңгу класстарга өренири-биле 3111 өреникчи келген. Республиканың 154 ниити билиг школаларындан чүгле 67 школа төөгү, обществоведение эртемнериниң кабинеттерлиг болуп турары дыка четпес. Өредилгениң шынарын бедидеринге болгаш өредилге - к и ж и зидилгелиг ажылды экижидиринге кабинет системазының чугула рольдуун Чөөн-Хемчик, Кызыл, Тес-Хем, Бай-Тайга Өвүр, Улуг-Хем районнарның улус өредилге килдистери үнелеп көрбейн, хуралдарынга ол дугайын чугаалашпаан.

1982 чылда республиканың башкылар билии бедидер институту 1397 башкы мергежилин бедиткен, башкы кадрларны четчелеп чорударын Каа-Хем, Өвүр районнар эки хандырган. Ынчалза-даа Улуг-Хем, Чөөн-Хемчик, Тожу, Мөңгүн-Тайга районнарның методика кабинеттери ол ажылды кичээнгейге албайн барганнар.

Эрткен чайын профэвилелдериниң адырлар обкомнарының пионер лагерьлеринге 11040 уруг дыштанган. Ыдыг-даа болза лагерьлер кижизидикчи кадрлар болгаш өске-даа ажылдакчылар-биле дыштанылга сезоннарында багай хандырттынган.

Республиканың улус өредилгезиниң ажылдакчыларының мурнунда 1982-1983 өредилге чылында улуг соруглар салдынган. Башкылар болгаш улус чырыдыышкынының бүгү ажылдакчылары СЭКП-ниң XXVI съездизиниң шиитпирлерин боттандырарынга өредилгениң шынарын бедидеринге боттарының үлүг-хуузун киирип, күжениишкининг ажылдаар ужурлуглар. Ол ышкаш улус өредилгезиниң органнарының, башкылар коллективтериниң, профэвилел организацияларының бүгү ажыл-чорудулгазы ССРЭ-ниң тургустунганындан бээр алдан чылынга төлептиг ужуражырыынче угланган болур ужурлуг.

Чырыдыышкынның, дээди школа болгаш эртем албан черлериниң ажылдакчыларының профэвилел обкомунуң III пленумунга ССРЭ-ниң 60 чылын төлептиг уткууру-биле чырыдыышкыны албан черлеринге социалистиг чарышты улам калбартырының дугайында айтырыгны чугаалашкан. Бо талазы-биле илеткелди профэвилел обкомунуң даргазы М. Ч. Ооржак кылган.

А. ДЫРТЫЙ-ООЛ,
профоблчөвүлелдиң инструктору.

ПРАКТИКТИГ ДУЗА ХЕРЕК

ССРЭ-ниң 60 чылынга тураскаатkан социалистиг чарыш Чөөн-Хемчик районнуң культура одагларының аразында калбарган. Культура ажылдакчыларының ортузунда «Мергежилиниң тергинии» деп конкурс чарлаттынган. Лекция пропагандазы база улусчу университеттер ажылы экижээн. Клубтарда кежээлер, номчулга конференциялары, дайынның, күш-ажылдың болгаш комсомолдуң хоочуннары-биле ужуражылгалар эртип турар. Уран чүүл коллективтери патриотчу ырлар конкурузунга идепкейлиг киришкен. 25 коллектив чоннуң бот-тывынгыр чогаадылгазының республика фестивалының киржикчилери болган.

Районнуң хөй-ниити организациялары аныяк чогаадыкчы интеллигенция-биле ужуражылгаларны эрттирер. Аныяк чурукчуларның делгелгезин организастаары көрдүнген. Чыл төнчүзүнде «Мээң чуртум — ССРЭ» деп уругларның чурулга делгелгезин түнээр.

ССРЭ-ниң 60 чылынга уткуштур библиотекаларда делгелгелерни чаартын кылган. Ол ышкаш альбомнарны, аас журналдарын организастап турар. Алдан-Маадыр, Суг-Аксы, Хайыракан көдээ библиотекаларның ажылы эки. Ында ССРЭ-ниң Аъш-чем программазынга болгаш улустарның найыралын көргүскен стендилерни кылган. 9 айларның түңнели-биле Суг-Хөл библиотеказы номчукчулар хаара тудар планын 91 хуу күүсеткен. Библиотекарь Ч. Ооржак кежер библиотеканы организастаан. Номчукчуларбиле ажыл Хайыракан библиотеказында эки деңнелде тургустунган. Чылда 530 номчукчу хаара тудар тургаш, 9 айларда 418 кылдыр күүседикен.

Район библиотеказы көдээ филиалдарның удуртулгазынче улуг кичээнгейни салып турар. Ниитизи-биле чылда 9084 кижини хандырар соруглалыг. 9 айларда библиотекаларда 9245 номчукчу хаара туттунган. Библиотекалар район радиозунга 60 чылга хамаарышкан 5 беседаны кылган.

Чоп ортузунга культура-массалыг ажыл чорудар талазы-биле Ийме болгаш Алдан-Маадыр көдээ Культура бажыңнарының дуржулгазы демдеглексенчир.

Хамык ажыл кадрлардан кол хамаарылгалыг болганда, оларны ажылга бижыглаар, өредир, кижизидер ажыл чугула черни эдеп ужурлуг. 31 библиотекарьларның 11-и, 25 клуб ажылдакчыларының чүге 3-үү специалистер, чамдык көдээ культура албан чергелеринде кадрлар шилип алырынче кичээнгей салбайн турар. Кара-Чыраада көдээ Культура бажыңының директору поварлап ажылдап турган. Суг-Хөл клубунуң директору киномеханик боон катай ажылдап турар. Ажылдан үнер-кирер чорук «Суг-Хөл» совхозта хөй, клуб ажылдакчылары чыл четпээнде солчуп турар. Чыл четпейн халажып турарының уржуундан специалистер коммуналдыг хандырылганы албайн турар. 14 культура ажылдакчызының чурттаар оран-бажыңы чок. Райондан бо чылын чүгле 2 кижини өредип чоруткан.

Көдээ суурларда стадионнар эвээреп турар. Чамдык клубтарда болгүмнер ындахаяа кичээлдээр. Келир чылдан эгелеп клубтар төпчүткен системаже кирер ужурлуг. Борта белеткел ажылын амдан эгелеп шапкынчыдары чугула. Клубтарның ажылының дээштии кижизидилге ажылынга улуг ужур-дузалыг. Культура одагларына методиктиг удуртулганы күштелдирип, оларга практиктиг дузаны чедирери күзенчир. Ол ышкаш социалистиг чарышты дээштиг организастаары ажылга бижыг тепкиниң болуру чугаажок.

А. ХОВАЛЫГ.

Культура амыдыралы

Республиканың туберкулёзка удур уруглар диспансеринде мурнакчы санитаркалар хөй. Оларның бирээзинге Александра Намчылованы хамаарыштырып болур. Ооң харыылап турар участогу кезээде арыг-силиг, эт-херексел эмгексекселиг. Бо эмнелгеге ол хөй чылда ажылдаан, дуржулгазы улуг. Бодунуң шыдаар-ла ажылын кыдыр, сеткили биче, эш-өөрүп-даа солуп ажылдай бээр. А. Намчылова уругларның кадыы экижиринге болдунар-ла таарымчалыг байдалды тургузуп келген. Мындыг эрес, шалыпкын чоруубиле ол коллективтиң хүндүткелин чедип алган.

ЧУРУКТА: А. Намчылова ажыл үезинде.

В. КАРА-САЛДЫҢ фотозу.

ОКТЯБРЬ 5-ТЕН 7-ГЕ ЧЕДИР ТЕЛЕВИДЕНИЕ

ОКТЯБРЬ 5-ТЕ
БИРГИ ПРОГРАММА
МОСКВАДАН

8.00 — «Ye». Информастыг программа. 8.40 — Эртенги гимнастика. 8.55 — «Суугужудар». Уран-чечен телефильм. 10.15 — «База катап Вениаминге». Эртем-нептерелдиг фильм. 10.35 — «Дириг амытанар амыдыралы». 11.35 — Телемедээлер. 11.40 — 14.15 — Чапсар. 14.15 — «Комбайнарда сыдыстар». Эртем-нептерелдиг фильм. 14.45 — «Днестрниң аялгалары». 15.15 — «ССРЭ-ниң монументалдыг уран чүүлү». 15.45 — «Бистиң-биле кады кыл, бис шынаан кыл, бистен эки кыл». ГДР-ден дамчыдылга. 16.45— «Шыдыраа школазы». Эгелеп чоруурлар клазы. 17.15 — «Эртем амыдыралы». ССРЭниң ЭА-зының Карел филиалы. 18.00 — «Хөглүг потажыгаштар». 18.10 — «Уренгой — Ужгород» аразының газ дамчыдыкчызы. Дамчыдыкчының барыын участогунда. ССРЭниң барыын кызыгаарының чанында дамчыдыкчының төнер участогунуң тудуунуң дугайында репортаж.

КЫЗЫЛДАН
18.30 — Телемедээлер.
МОСКВАДАН
18.45 — Бөгүн делегейде. 19.00 — «Орлёноктуң» оруктары-биле». Куйбышев хоорайга болган комсомолчуларның шеригзиткен-спортчу Бүгү-эвилел оюнларының түңнелиниң дугайында. 19.30— «Октябрь». Кино-чурумал. 19.40 — «Чер кырында иеэ». Уран-чечен фильм. 21.00 — «Ye». Информастыг программа. 21.35 — «Херээжен кижи дугайында чугаа». Документалдыг телефильм. 22.25 — Бөгүн делегейде. 22.40 — 23.00 — Калуганың профэвилелдер хорунуң конперти.

ИЙИГИ ПРОГРАММА
МОСКВАДАН

12.00 — Француз дыл. Өредилгениң 2-ги чылы. 12.30 — Совет күрүнениң болгаш эргенин үндезинниер 8-ки класс. ССРЭ Конституциязы — бистиң амыдыралывыстың үндезин хоойлузу. 13.00 — И. С. Тургенев. Амыдыралыныың болгаш чогаал ажылдарының ариннары. 13.45 — «Чаагай дүжүттүң херелдери». Эртем-нептерелдиг фильм. 14.00 — Пабло Пикассо — чурукчу, коммунист. 14.50 — Төөгү. 5-ки класс. Эрте- бурунгу Египетте. 15.20 — ПТУ сургууллардынга. Эстетиктиг кижизидилге. Күш-ажылдың болгаш бүдүрүлгениң культуразы. 15.50 — Телемедээлер. 16.00 — 18.30 — Чапсар. 18.30 — «Күрүне ужур-дузалыг херек». Эртем-нептерелдиг фильм. («Орбита-3»).

КЫЗЫЛДАН
18.45 — Киножурнал. 18.55 — «Делегей байдалының доңчулалы». 19.05 — «Азия төвү». Информация-публицистиг программа. 19.20 — «Челээш». Дамчыдылга. 19.50 — Чарлалдар.

МОСКВАДАН
20.00 —«Тамчыктыг удуңар, чаштар!». «Стракош моортайның бодап алган чүүлдери». Мультфильм. 20.15 — Теннис. Дэвистиң кубогу дээш. ССРЭ-биле Индияның шилиндек командалары ужуражыр. 21.00— «Ye». Информастыг программа. 21.35 — «Хуула айтырыгларга хүлээп алыр хүн». Уран-чечен фильм.

ОКТЯБРЬ 6-ДА
БИРГИ ПРОГРАММА
МОСКВАДАН

8.00 — «Ye». Информастыг программа. 8.40 — Эртенги гимнастика. 8.55 — «Бурёнушка». Мультфильм. 9.15 — «Чер кырында иеэ». Уран-чечен фильм. 10.35 — «Кино аян-чоруктарының клуву». 11.35 — Телемедээлер. 11.40— 14.15 — Чапсар. 14.15 — Телемедээлер. 14.35 — «Амыдыралдың хевири — совет». Документалдыг телефильмнер программазы: «Найырал», «Далай чанында чурттап турар бис». 15.10 —Аныяктарга таарыштырган музыка программазы. 16.55 — «Самсоновтар». Документалдыг фильмниң баштайгы көргүзүү. 17.15 — «Горнистер, харыылаңар!». 18.00 — «Партияның планнары — улустуң планнары». Днепрогэс 50 чыл болган.

КЫЗЫЛДАН
18.30 — Телемедээлер.
МОСКВАДАН
18.45 — Бөгүн делегейде. 19.00 — Герман Демократтыг Республиканың телевидениезиниң программазы. Республиканы чарлаанындан бээр 33 чыл оонга уткуштур. ГДР-ле. Кинопрограмма: эстрада мастерлериниң конперти; «Херээжен кижи чүү деп шиитпирлээрил». Уран-чечен телефильмниң баштайгы үндүрүлгези. 21.00 — «Ye». Информастыг программа. 21.35 — ССРЭ-ниң тургустунганындан бээр 60 чылынга уткуштур чаа номнар дугайы. 22.05 — Бөгүн делегейде. 22.20 — 22.50 — Совет композиторларның дириктиг ырылары.

ИЙИГИ ПРОГРАММА
МОСКВАДАН

12.00 — Немец дыл. 12.30 — Ниити биология. 9-ку класс. Чаңгыс черде куштар болгаш аңнар. 13.00 — Сээң ленинчи библиотекаң. 13.30 — Эстетиктиг кижизидилге. Уран чүүл болгаш ниитилел. 1-ги дамчыдылга. 14.15 — Бойдус дугайында билиг. 3-кү класс. Чер кырының хевирлери. 14.35 —Совет күрүнениң болгаш эргенин үндезинниери. 8-ки класс. Совет ниитилелдиң политиктиг системазы. 15.05 — Ада-иелер, силерге. 15.35 — «Кедээ ажыл-агый». Киножурнал. 15.50 — Телемедээлер. 16.00 — 18.00 — Чапсар.

КЫЗЫЛДАН
18.00 — «Сылдысчыгаш». Дамчыдылга.
МОСКВАДАН
18.30 — «Юпитериң дээрбээ». Эртем-нептерелдиг фильм. («Орбита-3»).
КЫЗЫЛДАН
18.45 — Киножурнал. 18.55 — «Азия төвү». Информация-публицистиг программа. 19.25 — «Совет демократтыг тиилелгези». ССРЭ Конституциязының хүнүнге уткуштур. 19.50 —Чарлалдар. 19.55 — Мультфильм.
МОСКВАДАН
20.00 — «Тамчыктыг удуңар, чаштар!». «Хуулгаазынның карандаш». 20.15 — Рига хоорайның ортумак музыка школазының оолдар хорунуң болгаш Латвия ССР-ниң улустуң артизи Р. Паулстуң консерваториязының Улуг залынга концерти. 21.00 — «Ye». Информастыг программа. 21.35 — «Бир эвес ынак болзунза...». Уран-чечен телефильмниң баштайгы үндүрүлгези. 22.45 —01.00 — Хоккейге ССРЭ чемпионады. ЦСКА — «Динамо» (Рига).

ОКТЯБРЬ 7-ДЕ
БИРГИ ПРОГРАММА
МОСКВАДАН

8.00 — «Ye». Информастыг программа. 8.40 — ССРЭ-ниң улустарының ырылары болгаш танцылары. 9.40 — Футболга ССРЭ чемпионады. «Динамо» (Москва) — «Спартак» 11.10 — «Ачазының бажыңы». Тараачын Лопатиннерниң өгбүлезиниң дугайында телеочерк. 11.55 — Л. Минкустуң «Баядерка» деп баледи. Ленинградтың С. М. Киров аттыг Күрүнениң опера болгаш балеттиң үлегерлиг театрының шизи. 14.10 — «Мээң Москвам». Кино-чурумал. 14.15 — Бөгүн делегейде. 14.30 — Бөгүн — ССРЭ Конституциязының хүнү. Дамчыдылга. ССРЭ-ниң Дээди Советиниң Эвилелдиң Советиниң даргазы А. П. Щитиков киржир. 15.00 — «Мээң Төрөөн чурттумнуң ырылары». Концерт. 15.25 — «Коммунистер». Совет шуулукчуларының чогаалдарындан тургускан композиция. 15.55 — «Киевтиң үннери». Эртем-нептерелдиг фильм. 16.05 — Оренбурггуң Күрүненiң орус улустуң хорунуң конперти. 16.50 — «Колумб Хафель хемде». Уран-чечен телефильмниң баштайгы үндүрүлгези (ГДР). 18.05 — «Кан дээрбек», «Леопольдуга бажың». Мультфильмнер. 19.15 — «Чазак кежигүнү». Уран-чечен фильм. 21.00 — «Ye». Информастыг программа. 21.35 — 23.00 — «Ырлажылы, өнүктер». Ооң соонда — телемедээлер.

ИЙИГИ ПРОГРАММА
МОСКВАДАН

14.20 — Уругларга фильм: «Космоска улуг аян-чорук». 15.25 — «Камера делегейни көрүп тур». 16.30 — Мячилиг хоккейге Европа чемпионнарының кубогу дээш. «Енисей» — ОЛС (Финляндия). 17.15 — «Кино аян-чоруктарының клуву». 18.15 — «Сагыш сеткилдиң хапызындан». Воронеж областың Семилукское районунуң ажыл-ишчилеривиле ужуражышкын. 20.00 — «Тамчыктыг удуңар, чаштар!». «Хүн артында чүл ол». 20.15 — ССРЭ-ниң Конституция хүнүнге тураскаатkан музыкалыг программа. 21.00— «Ye». Информастыг программа. 21.35 — Улустуң аялгалары. 21.50 — Хоккейге ССРЭ чемпионады. «Торпедо» — «Динамо» (Москва). 2-ги болгаш 3-кү үелери. 23.15 — 00.00 — Футболга ССРЭ чемпионады ЦСКА — «Шахтёр». 2-ги кезээ.

СЕТКИЛ ӨӨРҮҮР

Кадыым кошкаам, ажылдан турар черим аайы-биле Кызыл эмнелгезинге чыткаш, сегидим. Ол үеним иштинде ИХМ-ниң эмнелге ажылдакчылары-биле таныжып, оларның ажылын көрдүм. Ында эмчилер, санитаркалар аарыг кижилерге ээлдек-эвилең, ажылынга кызымактар.

Кадыым байдалын эмчи Галина Романенко тодараткап, эмнеп турду. Ол кижи бүрүзүнге ээлдек, чымчак, аарыгны тыпкан соонда, сегидир эмнээр. Ажылынга харымээлгалыг, сагыш-сеткили чазык эмчи болду. Ол эмчи эмнээринден, консультация чорударындан аңгыда, солуп темаларга бесседаларны база кылып бээр. «Кижи, ооң узуп назылаары» деп бееседа онза солуп болган. Эмчи бүрүзү ажылынга шак ыңдыг бердинген болур ужурлуг. Эмчилерниң ээлдек ажы-чаңы, оларның арга-сүмээи аарыг кижилерниң сеткилин өөртүр болгаш, кадыының эмнижиринге дузалыг. Ынчангаш Галина Ивановнаның ажылынга чаа чогаадыкчы чедишкинин күзедим.

А. ТОГААЧЫ.

Эрзин район.

Редактор В. С. ШАРАВИЙ.

АГААР

Республикага көжүп турар булуттаар, чаъс чагбас. Мурнуу-барыын чүк угланыышкының хаттың . дүргени секунда 3—8 метр. Дүне агаарның температуразы 1—6 градус соок, чамдык черлерге — 12 градус чедир соор.

Хүндүс агаарның температуразы 10—15 градус чылыг, чамдык районнарга 7 градус чылыг.

Кызылга өскерилге чок агаар болур. Дүне 2—4 градус соок. Хүндүс агаарның температуразы 13—15 градус чылыг.

КИНО

ОКТЯБРЬ 5-ТЕ

«НАЙЫРАЛ»: «Хиык кыс болгаш Гранд» 9.30, 11.20, 13.10, 15.00, 16.50, 20.30: «Идегел болгаш чоленгиниш» 18.40, шактарда.

«ПИОНЕР»: «Ачам удавас эп келир» 9.30, 11.10, 12.50, 15.00, «Кондорнуң дүшкени» 16.50, 18.40, 20.30 шактарда.

«ВОСТОК»: «Шокар рейс» 15.00, «Кем-бурууллуг репортаж» 17.00, 20.00

«ЕНИСЕЙ»: «Чоон экспресске олурукчу чоруу» 19.00 шакта.

РЕДАКЦИЯНЫҢ АДРЕЗИ: ИНДЕКС 667000

Кызыл, 667000. Щетинкин болгаш Кравченко кудумчузу бажың № 3. ТЕЛЕФОННАРЫ: Редакторнуң 2-24-63, редакторйуң оралакчыларының 2-35-24, 2-23-54 харыысалгалыг секретарының 2-23-35, секретариаттың 2-23-35, партий «ә амыдырал болгаш совет тургузуг килдистериниң 2-37-13, пропаганда килдизиниң 2-31-75, культура килдизиниң 2-23-54, көдээ ажыл-агый килдизиниң 2-21-47, улетпур килдизиниң 2-41-75, чагаа килдизиниң 2-41-27, информация килдизиниң 2-20-60, корректорларның 2-27-41, бухгалтерияның 2-12-45, солун келбейн барганда 2-32-75 телефонче долгаар.

Чагыг № 2000

СОЛУН НЕДЕЛЯДА 6 КАТАП ҮНЕР

Тыва АССР-ниң Министрлер Чөвүлелиниң Ном үндүрерчер, полиграфия болгаш ном садыының херектериниң талазы-биле эргелелиниң типографиязы. (Кызыл, Щетинкин болгаш Кравченко кудумчузу бажың № 1). ТС—01489.

Бүгү чүрттарның пролетарийлери, каттыжыңар!

ШЫН

СЭКП Тыва обкомунуң, Тыва АССР-ниң Дээди Соединиң болгаш Министрлер Чөвүлелиниң органы

№ 233 (12023) | 1982 чылдың октябрь 6, среда | 1925 чылда үнделгеттинген | Өргээ 3 көп.

АКЫ-ДУҢМАЛЫШКЫ ЧОРУКТУҢ, ЧАҢГЫС ЭПТИҢ БАЙДАЛЫНГА

СЭКП ТК-ның Чиигине секретары, ССРЭ-ниң Дээди Соединиң Президиумунуң Даргазы Л. И. Брежнев баштаан ССРЭ-ниң Партия-күрүне делегациязының ВКП ТК-ның Политбюро кежигүнү, ВСР-ниң Күрүне Чөвүлелиниң Даргазы Чыонг Тинь баштаан ВСР-ниң Партия-күрүне делегациязы-биле чугаалажышкыннары октябрь 5-те Кремльге болган.

Совет таладан чугаалажышкыннарга СЭКП ТК-ның Политбюро кежигүнү, СЭКП ТК-ның секретары К. У. Черненко, СЭКП ТК-ның Политбюро кежигүнү, ССРЭ-ниң камгалал министри, Совет Эвилелиниң Маршалы Д. Ф. Устинов, СЭКП ТК-ның секретары К. В. Русаков, СЭКП ТК-ның кежигүннери ССРЭ-ниң Министрлер Чөвүлелиниң Даргазының бирги орлакчызы И. В. Архипов болган ССРЭ-ниң даштыкы хептер министриниң бирги орлакчызы В. Ф. Мальцев;

Вьетнам таладан — ВКП ТК-ның Политбюро кежигүнү, ВСР-ниң Күрүне Чөвүлелиниң Даргазының орлакчызы Тю Хюи Ман, ВКП ТК-ның Политбюро кежигүнүнге кандидат, ВСР-ниң даштыкы хептер министри Нгуен Ко Тхать, ВСР-ниң Күрүне Чөвүлелиниң кежигүнү, Вьетнамның Херээженнер эвилелиэнниң даргазы Нгуен Тхи Динь киришкен.

СЭКП-ниң XXVI съездизиниң айтыкаты социал-экономиктиг сорулгаларны Совет Эвилелиниң ажылчы чонунуң күүседиринге бүзүрел-биле ажыглаар талазы-биле ССРЭ-ниң даштыкы политиказының эң чугула үзеэнии кылдыр, вьетнам революциянның моон-даа соцлагерлиг тилелгелериниң шиитпирлиг факторларының бирээзи кылдыр көрүп турарын Чыонг Тинь онзалап демдеглээн.

ССРЭ биле ВСР-ниң аразында харылзааларның соолгу чылдарда дыка калбарганын ийи делегация сеткил ханыышкын-биле дёмдеглээн. Ол харылзааларга чаа үе-чада 1978 чылда Найырал болган кады ажылдажылга дугайында керээни чарганы-биле ажыттынган. Партииниң болган күрүне харылзаалары база ханылап турар. Ийи тала бот-боттарының дуржулгазын өскерииишаан, бот-боттарын байлакшыдып турар. Совет Эвилелиниң деткимчези-биле Вьетнам Хоабиньде улуг ГЭС-ти тудуп турар. Кургаг чер девискээрлериден нефтини болгаш газты тывар талазы-биле кады ап чорудар бүдүрүлге ажылдары ВСР-ниң энергияга хереглеэн хандырар ужурлуг. Эртем, техника, өредилге, кадык камгалалының талазы-биле кады ажылдажылганың девискээри кылдыр хуудурарыңче утланган ВСР-ниң, Лаостуң болгаш Кампучияның инициативаларын Совет Эвилелиниң идепкейлии-биле деткип турарын Л. И. Брежнев медеглээн.

Чугаалажышкыннар ажыдумалышкы чоруктуң, чаңгыс эптиң, бүгү айтырыглар талазы-биле бодалдарның долу дүгжүп турарының байдалынга эрткен.

(СЭТА).

Л. И. Брежнев ССРЭ-ниң тургустунганының юбилейинче болгаш аңаа холбаштыр Вьетнамда боттандырып турар хемчеглерже улуг кичээнгейни салып турары дээш ВКП ТК-ның удуртукчуларынга өөрүн четтиришкинни илереткен.

Чыонг Тинь хөй чылдарда үргүлчүлээн империалистиг агрессияның аар-берге уржуктары-биле ВКП-ниң демисселиниң дугайында, ВКП-ниң V съездиниң шиитпирлерин ёзугаар социалистиг материал-техниктиг базаазын тургузар талазы-биле болган чурттуң камгалалыр аргазын быжыглаар талазы-биле вьетнам ажылчы чонунуң үндүрүп турар күжүнүң дугайында чугаалаан. Улустуң күжениишкинниг ажылы башгайы үре-түңнелдерин берип турар. Ынчалза-даа Вьетнам экономикага шыгыы бергелер ам-даа таваржып турар.

Күрүне Чөвүлелиниң Даргазы СЭКП-ге болгаш Совет чазакка социалистиг Вьетнамга берип турар калбак болгаш үнелиг дузаламчызы дээш өөрүн четтиришкинни илереткен.

Л. И. Брежнев ВСР-ниң бүгү угланышкыннар талазы-биле кады ажылдажылганы улам хамыладыры — СЭКП-ниң принципиалдыг, чайгылыш чок угланышкыны болурун медеглээн. Бистер Совет Эвилелиниге оңу хажыы чокка барымдаалаар апаар бис.

Совет Эвилели-биле сырый каттыжышкыннары болган кады ажылдажылганы Вьетнамда чурттуң даштыкы политиказының эң чугула үзеэнии кылдыр, вьетнам революциянның моон-даа соцлагерлиг тилелгелериниң шиитпирлиг факторларының бирээзи кылдыр көрүп турарын Чыонг Тинь онзалап демдеглээн.

ССРЭ-ниң болгаш ВСР-ниң КҮР-биле харылзааларынга хамаарыштыр информацияларны Л. И. Брежнев биле Чыонг Тинь солушкан. Ол харылзааларны чогумчалыг болдурары — ушкү чурттарга кандыг-даа когарал чок болуру айбан—Совет Эвилелиниң болгаш Вьетнамның-даа, ол шыкаш Кыдаттың-даа эрге-ажыктарынга, бүгү-шиитпирлиг тайбыңны быжыглаарының-даа эрге-ажыктарынга дүгжүп турар деп, олар көрүп турар.

Мурнуу-Чөөн Азиялга байдал чугаалажышкыннарга элээн улуг черии эвилээн. Ол байдалды талаларның үнелеп бергени болгаш ону шиитпирлээриниң дугайында бодалдары бүрүү-биле чүүдешкен.

Палестин болгаш ливан улустарга удур геноцидтиг политиказы болур Израильдың Ливанче дерзин халдаашкынын талалар карартып бууруудаткан. Бүгү делегейде бууруу шаап көрген израиль эжелекчилериниң кем-бууруулуг үүлгедиглери дээш ол агрессиниың кады киржикчилери болур Вашингтонуң эрге-чагыргазы харыысалганы долу хемчээлге чүктээр ужурлуг.

ССРЭ-ниң болгаш ВСР-ниң КҮР-биле харылзааларынга хамаарыштыр информацияларны Л. И. Брежнев биле Чыонг Тинь солушкан. Ол харылзааларны чогумчалыг болдурары — ушкү чурттарга кандыг-даа когарал чок болуру айбан—Совет Эвилелиниң болгаш Вьетнамның-даа, ол шыкаш Кыдаттың-даа эрге-ажыктарынга, бүгү-шиитпирлиг тайбыңны быжыглаарының-даа эрге-ажыктарынга дүгжүп турар деп, олар көрүп турар.

Мурнуу-Чөөн Азиялга байдал чугаалажышкыннарга элээн улуг черии эвилээн. Ол байдалды талаларның үнелеп бергени болгаш ону шиитпирлээриниң принципиалдыг, чайгылыш чок угланышкыны болурун медеглээн. Бистер Совет Эвилелиниге оңу хажыы чокка барымдаалаар апаар бис.

Совет Эвилели-биле сырый каттыжышкыннары болган кады ажылдажылганы Вьетнамда чурттуң даштыкы политиказының эң чугула үзеэнии кылдыр, вьетнам революциянның моон-даа соцлагерлиг тилелгелериниң шиитпирлиг факторларының бирээзи кылдыр көрүп турарын Чыонг Тинь онзалап демдеглээн.

ССРЭ биле ВСР-ниң аразында харылзааларның соолгу чылдарда дыка калбарганын ийи делегация сеткил ханыышкын-биле дёмдеглээн. Ол харылзааларга чаа үе-чада 1978 чылда Найырал болган кады ажылдажылга дугайында керээни чарганы-биле ажыттынган. Партииниң болган күрүне харылзаалары база ханылап турар. Ийи тала бот-боттарының дуржулгазын өскерииишаан, бот-боттарын байлакшыдып турар. Совет Эвилелиниң деткимчези-биле Вьетнам Хоабиньде улуг ГЭС-ти тудуп турар. Кургаг чер девискээрлериден нефтини болгаш газты тывар талазы-биле кады ап чорудар бүдүрүлге ажылдары ВСР-ниң энергияга хереглеэн хандырар ужурлуг. Эртем, техника, өредилге, кадык камгалалының талазы-биле кады ажылдажылганың девискээри кылдыр хуудурарыңче утланган ВСР-ниң, Лаостуң болгаш Кампучияның инициативаларын Совет Эвилелиниң идепкейлии-биле деткип турарын Л. И. Брежнев медеглээн.

Чугаалажышкыннар ажыдумалышкы чоруктуң, чаңгыс эптиң, бүгү айтырыглар талазы-биле бодалдарның долу дүгжүп турарының байдалынга эрткен.

(СЭТА).

Хүннүң медээлери

ДООЗУЛГАН

Картофель ажаалдазы «Улуг-Хая» совхозта дооступ турар. Ук ажыл-агыйның ишчилери Аъш-чем программазын херек кырында боттандырыпшаан, «ийиги хлебти» чидириг чок ажаап алыр сорулганы салган.

Ам ында 70 гектар шөлден 250 тонна картофель ажаап алдынган. 100 тонна картофельди ажылчышпар арыглап аштаап, шыгжамырда урган. 50 тонна картофельди райпога дужаагган.

БИСТИҢ КОРР.

КАЛБАРГАН

Ажыл-агыйның тараалаң шөлдери тайганы эдектедир чаптылган болгаш ында тараа культураларының оңжыды орайтаан. Ынчалгаш күскү дүжүт ажаап алышкынынче сентябрь 20-де кирдинас.

Ажаалданын баштайгы хүннеринде түгле дерт комбайн ажылдап турган. Ол хүннерде Кара-Тал ховузунга ажыл-ишти эртеңден орай кежээге чедир үзүктелбээн. Дүжүттү кыска хуусаада чидириг чок ажаап алыр дээш оларның аразында социалистиг чарыштыг калбартаан. Ооң түңнелинде ол хүннерде 250 гектар черниң арбайын чыттыр

Кезилдениң баштайгы хүнүнден-не комбайнерлер аразында калбарган социалистиг чарышка Комбуйоол Кара-Сал эң идепкейлиг киришкеш, 78 гектар черниң арбайын тавычалай кестиргеш, бирги черни эвилээн. Чарыштың ийиги черни Борбай-оол Монгуш эвилээн. Ооң көргүзүү 60 гектар болган.

О. САЯ.

«Искра» совхозтуң Чаңгыс-Хадың хову бригадазының бригадири.

БАЙЫРЛАЛГА УТКУШТУР

«Улуг-Хая» совхозтуң Арыг-Бажы сүт-бараан фермазының ишчилери ССРЭ Конституциязының 5 чыл ооң төлептиг уткуур дээш социалистиг чарышты калбартып, ишек кажааларының септелгезин база чылыглаашкынын чоруткан.

Сүт-саанны кудулатпас, ооң шынарын экижидер херекке хоочун, дуржулгалыг саанчы Дутар Эник, коммунист Татьяна Кенден, комсомолчулар Светлана Хуурак-оол, Татьяна Мандышпаа идепкейлеп киржип турар.

Н. ТАҢДЫ-ООЛ.

ПЛЕНУМНУҢ ШИИТПИРЛЕРИН КҮҮСЕТПИШААН

Аъш-чем программазы—бүгүдениң херээ

Совет кижилерниң чазагай чоруун улам ыңай бедидер талазы-биле Коммунистиг партияның болгаш Совет күрүнениң доктаамал сагыш салышкынының база бир тодаргай херечизи — СЭКП-ниң XXVI съездизиниң шиитпирлеринге дүүштүр ажылдап кылгаш, ТК-ның май (1982 чыл) Пленумунга үүлдүг деп көрген ССРЭ-ниң Аъш-чем программазы болуп турар. Ол улуг программаны күүседиринге Советтерниң киржилгези болгаш харысалгалыы аажок улуг дээрзин Бии-Хем районнуң улус депутаттарының Советтери ханызы-биле угаап, билип турар.

СЭКП ТК-ның май (1982 чыл) Пленумунуң шиитпирлерин болгаш Аъш-чем программазын эмдыралга боттандырар талазы-биле сорулгалар дугайында айтырыгны район Совединиң, Туран хоорай Совединиң болгаш бүгү көдээ Советтериниң сессияларынга чугаалашкаш, тодаргай хемчеглерни ажылдап кылган болгаш боттандырып эгелээнис. Ол хемчеглерде районнуң аъш-чем программазын ажылдап кылырының кол-кол көргүзүглери болгаш контроль чурагайлары айыттынган. Совет болгаш ажыл-агый бүргүзүнүң ыңдыг сорулгалары база тодараттынган.

Пленумнуң шиитпирлериниң болгаш Аъш-чем программазын күүседир талазы-биле районнуң мурнунда чугула болгаш улуг сорулгалар туруп турар дээрзин дараазында сан-чурагайлар бадыткап көргүзүп турар. Районга шиитпирлиг-биле ээт бүдүрериң 1985 чылда 3322 тонна, 1990 чылда 3780 тонна, сүт бүдүрериң 1985 чылда 7750 тонна, 1990 чылда 8280 тонна, хуу ажыл-агыйлардан дагаа чуургазы бүдүрери ол-ла дараалашкаа-биле 1 миллион, 1,1 миллион борбак чедир өзер.

Үстүнде айыттынган көргүзүглерни боттандырар төлээде, районнуң көдээ ажыл-агый бүдүрүлгезин калбартыр болгаш сайзырангайжыдар талазы-биле хөй талалыг болгаш улуг ажылдарны чорудар апаары билдингир болгай. Мында бирги эзэлчеге мал болгаш чер ажылын интенсивтиг хөгжүдериниң, продукция бүдүрериниң хемчээлин улгатгырарының болгаш шынарын экижидериниң перспективтиг айтырыглары, көдээге улуг хемчээлдиг социал-культура чаартылгаларны боттандырары хамаарыжыр.

Ол бүгүнү барымдаалаш, СЭКП райкому болгаш райисполком, совхозтар дирекциялары болгаш Аъш-чем программазын боттандырары-биле холбаалыг ёске-даа бүдүрүлгелер болгаш организациялар организэс-техниктиг, план-төлевилелдиг ажылдарны кылып турар. Оларда, чижээ, 1990 чылга чедир малдың баш санын өстүрериниң продуктулуг чоруун белидериниң, ужаазының экижидериниң, малга хажаатыларга сиген кезер черлерниң, мал одарларын, кодан чанының болгаш коллективтиг огородка черлерни тускайлап, оларны ажылдап кылырынга, мал чеми белеткээринге чогуур дузаны база чедирип турар. Оон ангыда совхозтар 1980 чылдан бээр чонга 6857 центнер бодуун чемнерин, 11292 центнер мал чеми тарааны, райпо дамчыштыр 141 тонна комбикормну саткан. Күрбанк салбыры 14 мун рубльди мал садыын алыры-биле чээлиге берген.

Дузалал ажыл-агыйында малы чок хамаатыларга совхозтар 1981—82 чылдарда 320 хаваи оолдары садар тургаш, 535-ти саткан. Райпо дузалал ажыл-агыйындан 30 хаваи оолдарын, 40 тоолайны бодунуң ажылдакчыларынга саткан. Оон ангыда ол-ла үе иштинде совхозтар 32 бода, 57 шээр, 7 чылгы малдарны ажылчы чоннарга сатканн. Амгы үеде районда хамаатыларның дузалал ажыл-агыйларында 3400 ужуг мыйыстыг бода мал, 2960 ажыг хаваи, 3560 ажыг ыяар мал, 110 чылгы мал болгаш 28 мун ажыг куш бар.

Бүдүрүлгелерниң, организацияларның дузалал ажыл-агыйын хөгжүдер хемчеглер база алдының турар. Районнуң школаларды, эмнелгелерни болгаш райпонуң столоваяларды чем артынчылары-биле хаванарны азырап, чылдын-на 1,5—3 тонна эътти чемге ужыглап турар. Ол ышкаш тараа хүлээп алыр пункт, ыяш ажыл-агыйы хаванныг, малдыг. Райпо төрүүр 50 тоолайга кажаанны тудуп турар.

Районда ап чорудуп турар хемчеглер дузалал ажыл-агыйларга продукция бүдүрерин көвүдедириге болгаш ону белеткээринге элээн ядыглиг болуп турар. 1980 чылдан бээр совхозтар чурттакчы чонган 1378 баш мыйыстыг бода малды (дириг деңзи-биле 515 тонна эът), 623 хаванны (69 тонна эът) болгаш 11 тонна сүттүг садып алган. Хереглекчилер кооперациязы 229 тонна эътти, 39 тонна сүттүг, 16 тонна ары чыгырын, 7,7 тонна катты, 103,7 мун борбак чуургазы белеткээн. Чон боттары 217 тонна эътти күрүнеге сатканн.

Аъш-чем программаның боттандырарының баштайгы чылында дузалал ажыл-агыйлардан садып алыр көдээ ажылагый продуктуларын көвүдедир сорулга-биле немелде хемчеглерни алган. Совхозтар, райпо болгаш рабкооп эът садып алырының керээлерин чурттакчы чон-биле чарып ап турар. Материалдыг болгаш моральдыг деткимче кылдыр продуктуларның идепкейлиг дужаакчыларынга сиген шөлдерин, мал чемнерин бирги эзэлчеге берип турар. Садыг организациялары ховар болгаш үнелиг барааннарны кандыг-бир продуктуну доктаатказ хемчээлиге чедир сатказ дээш эзэлчеге чокка садып турар. Чындыг хемчеглерни ап тургаш, хууда дузалал ажыл-агыйлардан продукция садып алырының даалгаларын бо чылын болгаш дараазында чылдарда күүседип болурунун аргазы районда бар.

Аъш-чем программазын боттандырар талазы-биле районнуң мурнунда турар сорулгаларны күүседир талазы-биле ажылда четпестер болгаш бергелер бар. Ол болза, хамыктың мурнунда, бо чылын эътти, сүттү болгаш чер ажылының чамдык продуктуларын бүдүрериниң болгаш күрүнеге садарының планнарын күүседирин бүрүн хандырарынга хамаарыжып турар. Бо талазы-биле чамдык хожудашкынныг үшкү кварталда безин илереп кээп турар. Мал чемнериниң белеткеини болгаш дужаап алышкыны база-ла нарын болгаш белге байлаалар за чорун турар.

Хамаатыларның хуузунда болгаш бүдүрүлгелериниң дузалал ажыл-агыйын хөгжүдериндe болгаш оларга продукция бүдүрерин көвүдедириндe шиитпирлеттинмээн айтырыглар болгаш боттуг четпестер бар. Ол дугайын Тыва АССР-ниң Дээди Совединиң Президиумуу чоокта чаа райкүүскомнун бо айтырыг талазы-биле илеткелин дыннаап, тодаргай айыткан. Маңаа хамыктың мурнунда районда ам-даа хөй өг-бүлелерниң мал чок, огород тарывайн турары, дузалал ажыл-агыйларның малының болгаш огородунуң продуктулуунун чавыс болуп турары, белеткел ажылдарын четпес организастап турары хамаарыжыр.

Үстүнде фактыларны барымдаага албышаан, СЭКП ТК-ның май (1982 чыл) Пленумунуң шиитпирлеринге база республиканың удуртур органнарының доктаалдарынга немелделерге болгаш даалгаларга дүүштүр ажылдап турган, Бии-Хем районнуң чер-чер Советтери, совхозтары Аъш-чем программазын күүседиринге бо чылын болдуур-да хөй үлүүн киирер дээш боттуг ажылдарны чорудар. Ол бүгүнү ССРЭ-ниң 60 чылын төлептиг уткуур дээш районнуң ажылчы чоннарының идепкейлиг көдүрлүүшкүнү-биле, социалистиг чарыжы-биле сырый холбаштырар апаар.

М. ДАМЧАЙ,
райкүүскомнуң
Бии-Хем даргазы.

БОТТУГ ДУЗА

Мөңгүн-Тайга районда «Мөңген-Бүрен» совхозтуң Ак-Чыраа девискээринден кезип белеткеп алганы дыка хөй тонна сигенни ерт-халаптың хайындан, серемчилел чок, эзхарыысалганың кошкак болганының үржүүдүн септябрьның чаазында өртенеген. СЭКП Мөңгүн-Тайга райкомунуң бюрозунуң шиитпири-биле ол өртенген сигенниң орнун кыска хуусаада тургузарын дарый шиитпирлээн. Бюроның шиитпирни күүседип, боттандырарын район төвү Мугур-Аксы сүүрда албан организациялар болгаш бүдүрүлге чердери боттандырарын деткээнner. Ол хонуктуң иштинде 430 ажыг тонна сигенни Ак-Чыраа девискээринден кезип белеткээн, ук совхозка хүлээткен.

Мындыг улуг үүлени кыска хуусаада эки шынарлыг бүдүрүп кылырынга район эмнелгези, райкүүском, ында көдээ ажыл-агый эргелелиниң ажылдакчылары, специалистери идепкейлиг киришкен. Райкүүском 43, райпо 37, эмнелге 19 тонна сигенни тус-тузунда белеткээннер. Бо чаагай үүлени бүдүрериге хол кадырлары-биле сиген кезикчилери Очур Кара-оол, Алексей Чыпсар-оол (райкүүском), Хунан-Кара Хертек, Кара Херел (эмнелге), Болат Донгак, Аңчы-оол Буянды (райпо) идепкейлиг киржип, хүнде кылыр ажыл пормазын будун чартык катап күүседип, сиген кезип белеткээрине мурнакчылар болган.

Белеткеттинген сигенни пресстеп, сөөртүрүнге комсомолчу механизаторлар Шыдыраа Иргит, Олег Күскежик олар шылгараанnар. Бо хүнперде ында ол-ла совхозтуң бөлүк малчыннары, конторa ажылдакчылары, механизаторлар соруктуг ажылдап турар.

А. БЕГЗИ.

Дуржулга станциязының төп шаңы Дүрген суурда. Ында ам 4519 тонна тараа дүшкен болгаш хүннүң-не 160 тоннадан эвээш эвее дужут немежип турар.

Шаң ажылчыннары Сарыг-оол Монгуш, Надежда Мамырашева, Татьяна Келикеева болгаш Кимаа Бопуш-оол олар эң кызымак ажылдап турар.

Кедир чылдың үрезинниге хереглээри-биле республиканың ажыл-агыйларынга садары-биле янзы-бүрү сорттуң үрезиннерин класстап, аңгы-аңгы складтарда шыгжап ап турар.

ЧУРУКТА: төп шаңда тараа арыглап турары.

Ю. КОСАРЬКОВТУҢ фотозу.

...Дашкыдан соолгу медээлер...

⊙ **УЛАН-БАТОР.** Октябрь дөртте Моол профэвилелдер ордузунга Моолдуң күрүне университединиң 40 чыл болганынга тураскаатказ байырлыг хурал болган. Ооң ректору, академик Н. Содном бодунуң чугаазынга Моолга культура революциязының ачызында бижик билбес чорук узуткатынган, ниитти билигниг эге болгаш ортумак школаларын чер-ле болганында ажыттынганын демдеглээн. Ол Моолдуң күрүне университединиң тургузарынга чугула үндезин болган.

Амгы үеде ол университеттиң 14 факультеттеринде 10 мун ажыг моол болгаш дашпыкы студентилер өөренип турар.

⊙ **ДЕЛИ.** Индияның Премьер-Министри Индира Гандиниң парламент депутаттарынга чүве чугаалап тургаш, Совет Эвилелиниң албан ёзузунуң найыралдыг аян-чоруунуң түңнелдерин бедии-биле үнелээн. Бедик деңнелге советиндий чугаалажышкыннарның түңнелинде ийи талалыг харылзаалар улам быжыккан, ССРЭ биле Индияның экономиктиг кады ажылдажылгазы калбарган. «Совет Эвилели база-ла Индия ышкаш, тайбыңны камгалап, быжыглаарынга сонуургалдыг» — деп, Премьер-Министр чугаалаан.

⊙ **ПАРИЖ.** «Совет Эвилелинден салып үндүрген черниң баштайгы кылымал спутниги кижилерге космоче оруктуу ажыдып, ооң кижи төрелгетениниң төөгүзүнге чаа үе-чаданы эгелээн». «Юманите» солунуң эртем хайтааракчызы Р. Пришлен делегейниң баштайгы спутнигин салып үндүргенинден бээр 25 чыл болганынга холбаштырган чүүлүн ынчаар эгелээн. Ырак эвесте эртикен хаанныг эрге-чагырга үезинде эң-ле карангы-бүдүүлүк хожудаңгай турган улус, бот-тарының салым-чолуунуң ээзи апаргаш, шак ыңдыг улуг маадырлыг чорукту кылыптарынга Барыын чүкке дыка хөй кижилер бүзүревейн турган деп, ол бижээн.

⊙ **НЬЮ-ЙОРК.** «Ооң бээр 25 чыл эрткен-даа болза... черниң делегейге эң баштайгы кылымал спутнигин Совет Эвилелиниң чедишкинниг салып үндүрген хүн — 1957 чылдың октябрь 4-түү ам-даа утпаан мен». Сураглыг америк эртемден, космос эртемериниң специализи доктор Г. Мазурский ынчаар чугаалаан. Америк ЮПИ информация агентилели ССРЭ-ге кылымал спутникти салып үндүрген чорук космос делгемнерин ажыглаарынга бүзүревейн турган кижилерниң «чигзинишкинниге харыы» болганын демдеглээн.

⊙ **ТОКИО.** Черниң баштайгы кылымал спутнигин Совет Эвилелиниң салып үндүрген хүн 4-де чыл болгаш, Юрий Гагарин «Восток-2» деп корабль-биле космоска баштайгы ужудушкунун кыдганын айыткаш, «Майнити» солун Совет Эвилели кижи төрелгетениң төөгүзүнге чаа үе-чаданы ажытканын бижээн.

⊙ **САНА.** Президент Рейган болгаш ооң эмиссары Хабибдаа палестин отрядтарның аңгы-аңгы араб чурттарда турарын удурлашмышкынның палестин шимчээшкинниг кошкадыр деп хей-ле идепкей турарлар. ПХО-ның Күскемүнүң даргазы Я. Арафат Соңгу-Пеменнин найысалдының чоогунда палестин лайынчылар лагеринге чүве чугаалаан. Бейрутка кылыгып үнген чалбыгны бүгү араб чурттарны хаара тудар деп чугаалаан.

СЭКП ТК-ның май Пленумунуң шиитпирлерин—амыдыралга

НЕПТЕРЕДИРИ ЧУГУЛА

Баян-Коллуң Улуг-Хем-биле каттышкан беледринде, погаён талдар, теректер база сарыг-сарыг чечектелиг тарымал тоорук арапында суур туруп турар. Ол дээрге «Х Улуг хурал» совхозтуң товуу—Баян-Коол-дур. Ону орус тараачылнар үндезилеп тургускан болгаш чоорту барып, интернационалчы коллективтиг ажылагайының товуу апарган.

Экономиктиг болгаш социал хевгүлде талазы-биле Баян-Коол суур республиканың хөгжүп орар булуңнарының бирээзи. Ында ажылчыпларның шиитилел бүдүрүлгезинге киржилгези чылдың-па өзүп турар. Дыка хөй механизаторлар, күш-ажылчы интеллигенция төлээлери Совет Эвилелиниң орденнери, медальдарыбиле шаңнаткылаан. Мал чеми белеткээр талазы-биле ук совхоз Кызыл районда мурнакчы ажыл-агыйларның бирээзи. Оттук-Даш фермазы республиканың мурнакчы коллективтериниң бирээзи. Амты үеде Булуң-Бажы деп черде база бир чаа ферманы тудуп турар.

Кодээ суурлуң чурттакчыларының чаагай чоруунуң өзүлдезиниң дугайында дараазында сан-чурагайларны киирип болур. 1977 чылда совхозтуң бир ажылчынының чылдың алыр ортумак төлевири 1650 рубль турган болза, эрткен чылын 2300 рубль четкен. Кодээ Советтиң девискээринде 30 кижи хуузунда чиик автомашиналыг, 558 өг-бүлеңин 243-у телевизорлуг. Хөй уруглуг болгаш бот-беледен 92 кижи күрүнеден дузаламчы акшаны ап турар. Баян-Коол суурда барык өг-бүле бүрүзү дузалал ажыл-агыйдыг.

— СЭКП ТК-ның май (1982 чыл) Пленумунуң шиитпирдерин, аңаа эң Л. И. Брежневтиң илеткелиң база СДРЭ-ниң Ажыл-чем программазының бистиң кодээ Советтиң чону улуг чүүлдүгээнүг-биле үткүп хүлээп алган, ажылдан турар — деп, Баян-Коол кодээ Советтиң күүскомунуң даргазы Т. А. Сандакова чугаалады. Парткомнуң болгаш күүскомнуң активтери, лекторлар, пропагандистер, партыяның ол чугула материалдарын чонга өй-шаанда таныштырып, үтказын хандыр тайылбырлаан. Тус-тус коллективтерге, совхозтуң коммунистериниң хуралынга база кодээ Советтиң сессиялынга ажыл-ишчилер, коммунистер май Пленумунуң шиитпирлериниң политиктиг база социал үжүр-үтказын онзалап айтып, ол дээрге чонуң материалдыг чаагай чоруун үлам бедидер талазы-биле партыяның болгаш чазактың сагыш салышкынының чаа херечизи-дир деп сеткилиниң ханызындан өөрүп четтиргенин илередип турганнар. Оон-биле кады Аъш-чем программазын күүседир талазыбиле боттарының өртектиг сапал-опалдарын берип, оны күүседир дээш боттарының бүтүү-ле арга, күжүн бээрин хүлээнгенпер.

Ниитилел бүдүрүлгези-биле кады «Х Улуг хурал» совхозтуң дирекциязы-биле кодээ Советтиң күүскому чонуң хуузда дузалал ажыл-агыйын хөгжүдеринге ажылчыннарның киржири кошкай бербес бе деп айтырыг тургустуун келир. Бо суурда ындыг таварылга чок. Суурда почта ажылдакчызы Вера биле чолаачы Хирлиг-оол Ховалыгларны ап көрөэлиңер. Оларның кайызыда бүдүрүлгенин шалыпчылары. Инек, хой, өшкү, хавал дээш шунту он беш хире малды олар азырап турар, а огороду 0,14 гектар. Бо хамаатылар хүнде-ле 15—20 литр сүттүг саан ап турар, сүт тыртар машинадыг, мычангаш саржагны боттары белеткеп алыр. Картофельди чылдыңа 30—40 шоодайны алыр, артыкшылын школага, эмнелгеге азы хереглээн улуска бээр. Совхозтуң дирекциязы (директор Х. А. Монгуш) чонуң дузалал ажыл-агыйын хөгжүдеринге база дузалап турар. Коңбикормну чамдыкта үндүрүп берип, улустуң хуузунда малынга сиген кезиң алыр участокларны бээр. Кызылдың күш фабриказындан дагаа оолдарын экпеп садын турар. Кодээ Советтиң күүскому-биле кады чонну эвилелдээш, Баян-Коол суундан үшеп буганы аштап, ырлап турар. Мычангаш суурда огородтуг бажыңнарның шупту-зунче арыкчыгаштарны киргеп, хамык огородту суггарып турар.

Чазын черни аңдарып алыры-биле совхоз ажылчыннарынга тракторну хелеэнге берип келген. Суурнуң чурттакчыларының хуузда инек малын кадарары-биле кодээ Советтиң күүскомунуң шиитпирин дээгаар 4 кижини тургускан, оларга совхозтан аъттарны үндүрүп берген. Дирекцияның болгаш күүскомнуң шак ындыг сагыш салышкыны дээш совхозтуң бүгү ажыл-ишчилери бүдүрүлгеге идепкейлиг киржип турар. Дыка хөй өг-бүлелер хуузда сиген белеткээр план-хүлээлгезин ажыр күүсеткеш, совхозка дужаган. Чижээ, кодээ Советтиң депутады, чолаачы Кыргыс Демирел совхозта одакчы Түлүш Салчак-оол-биле демнежип алган, өг-бүлелериниң күжү-биле 21 тонна сигенни төрээн совхозунга дужаган.

— Хуузда дузалал ажыл-агыйдыг боорга, уруг-дарыгның күш-ажыл кижизидилгезинге дыка эки болур. Бистиң уругларывыс ам картофельди, ногааны-даа тарып, ажаан билир. Школага өөренип турар чүүлүн ажытлап билип алырынга база ажык таарымчалыг-дыр деп, Маадырне Алдынай Баа-Хөвевна Оюн чугаалап орду.— Огородтан картофель, ногаа, тарымал тоорук сывын мал чеми кылдыр ажыглап турар.

Баян-Коол суурда «Эң эки кудумчу», «Үлегерлиг округ», «Үлегерлиг өг-бүле», «Эң үлегерлиг малчын өг-бүле» деп социалистиг чарышты кодээ Советтиң күүскому херээжененер чөвүлели-биле кады организастаан. Оларны түңнээрде кижилерниң хөй-ниити ажыдыгга, совхоз будүрүлгезинге киржилгезин, уруг-дарыгның кижизидилге, өөредилгезин, арыг-шеверин, хуузда дузалал ажыл-агыйын көөр. Сентябрь айда «Алдын күс» деп делегеленген организастаары чанчыл болган. Аңаа бажың чанында өстүрген ногаа, картофельди, оон кылган чемни, чечек аймаан делген көргүзер.

Баян-Коол кодээ Советиниң девискээринге чонуң дузалал ажыл-агыйын улам хогжүдеринге ам-даа шиитпирлээр ужурлуг айтырыглар хөй. Чамдык бажыңнарның чанында огород шөлүг анаа-ла куруг турар, ында ногаа, картофельдиң орнунга хөй чашпан үнүп келгилээн турары канчаш-даа тааржыпас. Оон ангыда огородту бок үнүштерден эки аштавайн турар-дыр дээрэн дыка хөй бажыңнардан илдең. Чонуң дузалал ажыл-агыйындан кирер артыкшылдыг продукцияны дужаар пунктуну Кызыл районозу чоорту шиитпирлээр ужурлуг. Мурнукда Баян-Коол суурга дагаа, кас хөй турган, соолгу уеде оларны дыка эвээш-ти азырап турар, ол ышкаш арылыг, тоолайлыг өг-бүлелер база эвээш. Ниитиңни база чонуң хууда-даа малын оорлаар чорукчан камгалаар талазы-биле эң-не шиитпирлиг хемчегларни алыр ужурлуг.

База бир айтырыг болза, совхозтуң дыка хөй малчынарының, хойжударының назы-хары угатказ, оларның чамдыктары удавас пенсияже үнер. Олар суурга чурттаар апаар, ынчангаш бажыңнар херек. Чонуң хууда дузалал ажыл-агыйны өстүрериниге таарымчалыг, чаа төлевилелдиг бажыңнарны кодээге тудары эргежок чугула дээрэн Аъш-чем программазында база айыткан болгай. Бо-ла бүгү чүүлдерни «Х Улуг хурал» совхозтуң дирекциязы, кодээ Совет база өске-даа хөй-ниити организациялары демниг шиитпирдээр ужурлуг.

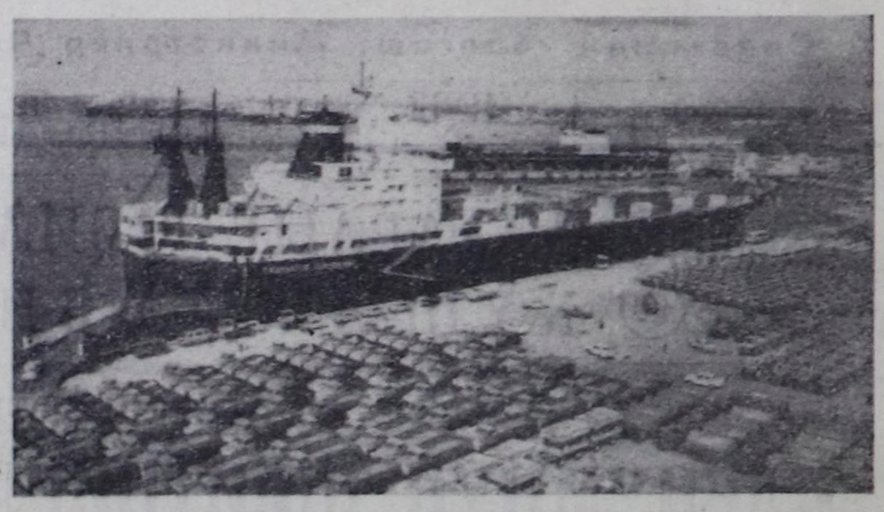
Хууда дузалал ажыл-агыйны хөгжүдер талазы-биле Баян-Коол кодээ Совединде эки чүүлдер бар. Ону улус депутаттарының Кызыл район Соведи, СЭКП райкомунуң херээжененер ортузунга ажыл чорудар киллизи районга нептередири эргежок чугула.

С. ХЕРТЕК,
журналист.

Павлодар областың ховуларында бо хүннерде беш муң ажыг комбайннар ажылдап турар. «Кызыгааржы» кур чор совхозтуң тараажылары сөстүргеп дүжүттү шалыпкын болгаш чаңгыс-даа чидириг чокка ажаан алыр!»—деп лозунгун адаа-биле ажылдап турарлар.

ЧУРУКТА: мурнакчы комбайнер Валерий Овсянкин.

ОДЕССА. Техниканы чүдүрүп чорудар талазы-биле Кара далайда эң улуг комплекс Ильичевскинин далай өртээлинде ажылдап турар. Ол комплекс чылда 60 муң автомашиналарны болгаш тракторларны чүдүрүп чорудар күчүлүг.

ЧУРУКТА: суднога автомобильдерни чүдүрүп турары.

СЭТА-ның фотохрониказы.

АЖЫЛЫНГА ХАНДЫКШЫЛДЫГ

Бедик-бедик даглар-биле ол-бо талазындан кажаалаттыгган даглар мээстеринде кош-кош аргалар аразында ийи ог бар. Оон чанында бичии хемчигеш агыш чыдар. Ол хемчигештиң Ак-Хем дээр. Ол чер чайгы уеде малды семиртип, оъдарладырынга таарымчалыг. Аңаа бурун шагдан бээр бистиң ада-өгбелеривистиң мал малдап, көшкү амыдыралга чурттап өскен чери.

Ам бо хүннерде ында «Ак-Туруг» совхозтуң чылгычыны Дукар Назытыевич Таспак чурттап, ажылдап турар. Оон ада-иези хөй чылдарда шиитпиниң малын ак сеткилдиг малдан келгеннер. Олар амгы уеде назылап кыраш, пенсиялаан-даа болза, амдаа малчынап ажылдавышаан. Ада-иезиниң соон салган оглу Дукар хой малдан келген. Ол малчынап келген уезинде үргүлүг төрүүр хой малдап, чыл санында төрүүр 100 хойга онаштыр 90-дан өрү хураганны камталап ап келгени-биле мурнакчы малчынарның бирээзинге санаттырып келген.

Дукар Назытыевичиниң мал ажыдыңга хандыкшылдыг кызымаккай чоруун үнелеп көргеш, ону ийи чыл бурунгаар совхозтуң дирекциязы чылгы малдаарын аңаа сүмелээрге, ол ойталаваан. Оон малдан турган хөю өске малчынга хүлээдип бергеш, чылгыны аңаа хүлээдип берген. Ол төрээн совхозунга чылгы малды остүрүп бээр дээш сорулга-биле кызымак ажылдап эгелээн.

Ам бо хүннерде оон кодазында чылгы богба, чаваазы - биле кады 240 баш четкен. Ында төрүүр 60 бе бар. Ийи чыл улаштыр төрүүр бе бүрүзүндеп кулуну онча-меңди камгалап ап келгени-биле 120 баш немешкен. Совхоз хой ажыл-агыйлыг. Ынчаңгаш малчынарга мал кадарын мунар аъттар чугула керек. 2—3 чыл эртерге олар улуг аъттар, белер апаары чугаажок.

Дукар Назытыевичиниң чынчарының бирээзинге санаттырып келген.

Дукар Назытыевичиниң мал ажыдыңга хандыкшылдыг кызымаккай чоруун үнелеп көргеш, ону ийи чыл бурунгаар совхозтуң дирекциязы чылгы малдаарын аңаа сүмелээрге, ол ойталаваан. Оон малдан турган хөю өске малчынга хүлээдип бергеш, чылгыны аңаа, хүлээдип берген. Ол төрээн совхозунга чылгы малды остүрүп бээр дээш сорулга-биле кызымак ажылдап эгелээн.

Ам бо хүннерде оон кодазында чылгы богба, чаваазы - биле кады 240 баш четкен. Ында төрүүр 60 бе бар. Ийи чыл улаштыр төрүүр бе бүрүзүндеп кулуну онча-меңди камгалап ап келгени-биле 120 баш немешкен. Совхоз хой ажыл-агыйлыг. Ынчаңгаш малчынарга мал кадарын мунар аъттар чугула керек. 2—3 чыл эртерге олар улуг аъттар, белер апаары чугаажок.

Дукар Назытыевичиниң мал ажыдыңга хандыкшылдыг кызымаккай чоруун үнелеп көргеш, ону ийи чыл бурунгаар совхозтуң дирекциязы чылгы малдаарын аңаа сүмелээрге, ол ойталаваан. Оон малдан турган хөю өске малчынга хүлээдип бергеш, чылгыны аңаа, хүлээдип берген. Ол төрээн совхозунга чылгы малды остүрүп бээр дээш соруул

«КҮШ-АЖЫЛДЫҢ ХООЧУНУ» МЕДАЛЬ-БИЛЕ ШАҢНААР ДУГАЙЫНДА

Тыва АССР-ниң Дээди Совединиң Президиумунуң Чарлыы

(Уланчызы. Эгези № 230, 232 «Шында»).

Улус ажыл-агыйында үр чылдарда ак сеткилдиг күш-ажылын үнелеп көргенинии демдээ кылдыр ССРЭ-ниң Дээди Совединиң Президиумунуң өмүнээзинден **шаңнаары болза:**

КЫЗЫЛ ХООРАЙДАН

Фекла Васильевна **Балашкина**— Кызылдың аш-чем бараанчар садыының план кылдаашиниң начальныги.

Анна Кирилловна **Беспалова** — ИХМ-ниң санэпидстанциязының эпидемиологунуң дузалакчызы.

Зоя Трофимовна **Бетехтина** —№ 3 АТБ-ниң чурукчу-каастакчызы.

Валентина Павловна **Болдырева** — Тываның геология-шинчилел экспедициязының фотометрист инженери.

Пелагея Васильевна **Ботяйкина** — «Тыва совхоз тудуг» каттыжышкынының орук ажылдары кылыр КМК-зының ажылчыны.

Фаина Петровна **Грицаева** — Кызылдың № 34 аш-чем садыының кассири.

Пётр Борисович **Гриценко** — хамааты камгалалының хоорайда курстарының начальныги.

Екатерина Яковлевна **Долбаева** — «Тыва тудуг» трестиң чурттагла-ажыглал конторазының ажылчыны.

Александр Иванович **Дурнайкин** — Тываның геологиязшинчилел экспедициязының ажылчыны.

Яков Иванович **Забеев** — «Тыва совхоз тудуг» каттыжышкынының будүрүлге-технологтуг четчелээшкин эргелиниң ажылчыны.

Владимир Степанович **Захаров** — Тываның геологиязшинчилел экспедициязының ажылчыны.

Борис Владимирович **Зоткин** — геология-шинчилел экспедициязының геодезизи.

Савелий Филаретович **Касинцев** — Садыг министерствозунуң сентелге-тудуг эргелиниң бүдүрүлге-техногогтуг четчелээшкин эргелиниң инженери.

Ирина Ивановна **Колесникова**— хамааты камгалалының штавының техажылчыны.

Зинаида Романовна **Кондратьева** — СЭКП хооркомунуң оргкилдис эргелекчизиниң оралакчызы, партучёт секторунуң эргелекчизи.

Мария Петровна **Кудрявцева** — «Тыва көдээ тудуг» трестиң автобаазазының ажылчыны.

Василий Васильевич **Лосев** — № 3 АТБ-ниң чолаачызы.

Мария Куприяновна **Мячина** — Кызылдың аш-чем бараанчар садыының кол бухгалтери.

Ирина Степановна **Некрасова** — пассажирлер аргыштырар автотранспорт будүрүлгезиниң план кылдаашиниң начальныги.

Вера Константиновна **Нечаева** — Кызыл хоорайның Күрстрах инспекциязының штаттан дашкаар агентизи.

Вера Харитоновна **Новожилова** — пенсионер.

Елена Михайловна **Панасенко**—Тываның геология-шинчилел экспедициязының шлифовальщиги.

Мария Евлампьевна **Потылицына** — Кызылдың даарзындга фабриказының мастери.

Надежда Александровна **Прибытко** — Чурттагла-коммунал ажыл-агый министерствозунуң тускайжыттынган автотранспорт будүрүлгезиниң ажылчыны.

Елизавета Ивановна **Самбурская** — Садыг министерствозунуң автотранспорт будүрүлгелиниң ажылчыны.

Зоя Наксыловна **Серен** — пенсионер.

Надежда Ивановна **Сермавкина** — Тываның автоорук эргелелиниң будүрүлге-технологтуг четчелээшкин эргелелиниң инженери.

Мария Алексеевна **Снорпас** — Автоорук эргелелиниң № 1 орук-тудуг эргелелиниң кол бухгалтери.

Антонида Александровна **Солодова** — № 3 АТБ-ниң кол бухгалтери.

Раиза Сергеевна **Судницикова** — республиканың уруглар эмнелгезиниң санитарказы.

Михаил Спиридонович **Тараканов** — Кызылдың пиво заводунуң ажылчыны.

Таисья Ивановна **Тахтуева** — Кызылдың даараныла фабриказының дааранык-моторизи.

Евдокия Павловна **Фадеева** — Кызылдың № 15 аш-чем бараанчар садыының ажылчыны.

Лидия Викуловна **Якушенко** — республиканың ном садыының конторазының улуг садыгжызы.

Наталья Трофимовна **Итченко** — № 3 АТБ-ниң ажылчыны.

ТЫВА АССР-НИҢ ДЭЭДИ СОВЕДИНИҢ ПРЕЗИДИУМУНУҢ ДАРГАЗЫ М. МЕНДУМЕ.
ТЫВА АССР-НИҢ ДЭЭДИ СОВЕДИНИҢ ПРЕЗИДИУМУНУҢ СЕКРЕТАРЬ Н. БОЙДУ.

Кызыл хоорай, 1982 чылдың сентябрь 24.

БӨМБҮРЗЕКТИҢ СУДАЛЫ

СЭТА болгаш ПМА: КЫСКА ДЫҢНАДЫГЛАР, ТАЙЫЛБЫРЛАР

ТАЙБЫҢ ХЕРЭЭНГЕ ЧУГУЛА ДОКУМЕНТ

НЬЮ-ЙОРК. (СЭТА-ныҢ корр.). Каттышкан Нациялар Организациязының Кол Ассамблеязының сессиязынга Совет Эвилелиниң киирген тайбың чаа саналдарын языбүрү чурттарның делегациялары чүүдүгүнүүшкүн-биле уткаан. Ядролуг халапшыл кыжаныышкының узуткаар, делегейде политиктиг байдалды экижидер талазы-биле тодаргай, дээштиг хемчегларни Совет Эвилелиниң соксаал чокка чорудуп турарын КНО-ның кежигүннери күрүнелерниң төлээлекчилери демделээн. СЭКП ТК-ныҢ Политбюро кежигүнү, ССРЭ-ниң даштыкы херектер министри А. А. Громыкопуң КНО-ның Кол Ассамблеязының сессиязынга чугаазынга делегей байдалын ханызы-биле анализтеп көргүскенин, чөрүдээлиг чидиг айтырыгларны бүгү-ниити эрге-ажыктарга дүүштүр шинтирлээриниң аргазын тодаргайлаанын делегаттар боттарының чугааларынга онзалап айтып турар.

ССРЭ-ниң даштыкы херектер министриниң чугаазы — ол дээрге, эң-не солун болган эң-не чугула документ деп санап турар бис. Амгы үениң эң чугула айтырыгларын чогумчалыг кылдыр шинтирлээринге Совет Эвилелиниң чаныш-сыныш чок чүткүдүүн ол документтиде тодаргай бадыткаан-дыр деп, КНО-ның Чиңгиие секретары Х. Перес де Куэльяр СЭТА-ның корреспондентизи-биле беседазынга чугаалаан. Бо документтиде айыткан тайбың чаа саналдарны эң-не кичээнгейлиг өөренип көөрү эргежок чугула деп, ол демделээн.

Делегейниң эң чугула айтырыгларын шинтирлээринге ССРЭ-ниң тайбың чаа инициативаларының ужур-дузазын Каттышкан Нациялар Организациязының Кол Ассамблеязының XXXVII сессиязының даргазы И. Холдаи бедин-биле үнелээн.

КНО-ның Кол Ассамблеязының амгы сессиязынга Совет Эвилелиниң киирген тайбың чаа саналдары, ылаңгыя ядролуг чепсектиг бүгү шенелдерин соңгаарладыышкын чокка соксадыр болгаш хоруур дугайында резолюцияның төлевилели ядролуг халапшыл чайладырынга, тайбының херээнге онза чугула ужур-дузалыг болуп турар деп, Польша Улус Республиканың даштыкы херектер министри С. Ольшовский демделээн.

Совет тайбың чаа саналдарны амыдыралга боттандырлээринче

Элүзү-бүрүү МЕДЭЭЛЕР

ТАЙГА ШЫГЖАП ЧЫТКАН

Томск хоорайның соңгу талазында 600 км. хире черден геологтар төөгүнүң бир суурун тыпкан. Тайганың бир кокпа оруу шинчилекчилерни арга иштиниң тулаа аразында бичии ортулуунга эккелген. Шыргай арганың чавызаажы үр чылдарда долгандыр хадың тозу-биле шып каан бажыңнарны, ацмаарларны, сарайларны, кажаалаарны, чунар-бажыңнарны шыгжап чыткан болган. Бажың иштиниң эт-херекселдери — аптаралар, хааржактар, үагүүрлер, полкалар, дой довуратан кылган савалар, харын-даа хөмден кылган идиктер безин хевээр арткан болган.

Ол бажыңнардан ховар тураскаал — хадың тозуңдай кылган, славян шрифт-биле бижип каан йомнар база тывылган. Ол номнарга ол үениң Сибирь чурттуглары дүжүт дугайында, аңныыр ажылының дугайында, агаар-бойдус дугайында бижимелдерни кылып турган болган. Ол суурдан ырак эвес черден адыг тудар улуг оңгар, кара-куш аңнаар херексел, тараа тарыыр шөлүгеш база тывылган. Чер аңмаарларга чыткан үүжелер — эът, далган, балык аймаа дашталып када берген болган.

Томскиниң чурт-шинчилел музейиниң эртем ажылдакчызы В. Косточко ол тывыышкынга хамаарыштыр мынчаар чугаалап турар:

— Бо тывыглар хол-биле кылган ажылдарның класси-ктиг хевири-дир. Мында бар бүгү-ле эт-херекселдерни — эжик тудаларын, шүнчүктерни, удазын артыыр машиналарны болгаш өске-даа херекселдерни чаңгыс-даа кадаг чок кылып турганы солун. Ол бүгү үүлдер орус тараачының үөн үүкче көжүп чорун турганының төөгүзүн тодарадырында база ажыктыг болуп турар.

Ол ховар тывыышкынны Каларово деп эрги суурда тургустунган ажык дээр адаавда турар областтың төөгү-этнографтыг музейинге кадагалаар кылдыр шилчиткен.

УРАН АРГЫГЛАР

Л. Н. Толстойнуу-биле «бүгү арыг ынакшылын өске аргып билир» кылдыр Новгород областтың Крестецкая суурунуң аргыкчылары шагда-да өөренип алганнар. Бөгүн «Крестецкаяның одуруглары» фабриканың аргыгыг кылыглары чарап шынарлыының-даа, уран аргазының-даа талазы-биле бүгү негеделерге дугжүп турар. Чоокта чаа ол бүдүрүлгениң 19 кылыгларынга Күрүнениң шынар демдээн тывыскаңы ооң бадыткалы болур.

...Ол фабриканың музейинде шанак соөрткен кожуглуг үш аът дүвүлендир халчып орар кылдыр чуруң каан салфетка бар. Ол салфетканы чеден чыл бурунгаар А. И. Тиханова аргыш кылган. Холунга зоргинып-биле инеден өске чүү-даа чок турган шевер кыстың хендирден ол хире чиик, ховар чараш чуруктуг кылып каанын кижи көргеш пат кайгаар. Ам артында ол кыс ыпчан чүгле... 13 харлыг турган.

Крестецкаяның чурттакчылары аргыгыг материалдар кылыр талазы-биле шаг-шаандан бээр алдаржып келгеннер. «Орус тройканың» автору база-ла маңаа төрүттүнген, маңаа чурттап өскен. Ол үеде керосин лампазының чырыынга крестецчи шеверлерниң уран аргыгарын кылдыынын турган. Ооң соңунде артельдер, каттыжышкынналр тургустунуп эгелээн. Дайын соонда ында «Крестецкаяның одуруглары» фабрика тургустунган. Ол фабрикада ам мурнуку салгалдардан аргыг кылырының уран аргаларын шинчээдип алган, бодунуң херээнин ёзулуг мастерлери көвүдеп турар. Төөгүде алдарлыг Новгородтуң былиналарының, легендаларының, тоолчургу чугааларының сюжеттери, утка-шыварлары синнижкеп солун болгаш нарын композициялардың чуруктарны «Крестецкаяның одуруглары» фабрика кылып үндүрүп турар.

Смоленск область. Делегейде эң баштайгы "космонавтының адын эдилээн Бүгүэвилелдиң интернационалчы студент тудуг отрядының кежигүннери чаагай ажыл-ишти бүдүргеннер.

Эвилелдешкен бүгү республикаларның болгаш маадыр-хоорайларның төлээлекчилери отрядтың составынга кирип чораан.

Чуртталга бажыңнарын, кинотеатрны, ниити чурттагланың бажыңнарын, хоолайлар белеткээр заводту, түүйбу заводун студентилер тутқан болгаш кудумчуларны, сесерликтерни чаартып сайзыраткан, районнуң ажыл-агыйларынга мал чемнерин белеткээрнинге киришкен.

ЧУРУКТА: делегейде эң баштайгы космонавтының аазы Анна Тимофеевна Гагарина «Волгоград-82» деп студентилерниң тудуг отрядының кежигүннеринге барып чораан. Ю. А. Гагарининиң төрөөн чери — Клушкино суурга студентилер ажылдап турган.

Г. КАЛАЧЬЯННЫҢ фотозу. СЭТА-ның фотохрониказы.

ОКТЯБРЬНЫҢ КИНОЭКРАНЫ

«Мосфильм» киностудияга үндүрген өңнүг уран-чечен фильмниң ады **«Идегел болган чөлегиниң».** Ук кинону ССРЭ-ниң 60 чылынга тураскаатқан. Октябрь 10-да, Көдээ ажыл-агый ажылдакчызының хүнүнде, ук фильмниң Бүгүэвилел көрүлдези болур. Бистиң республикага ук фильмниң баштайгы үндүрүлгези үш кезек черге — Кызылга «Наймырал» кинотеатрга 15 база 20 шакта, Чадаана хоорайга, Тожунуң Тоора-Хемге эртер. Москва, Ленинград, Киев ышкаш улуг хоорайларның көрүкчүлери-биле кинону деңге көөрү безин онзагай-дыр.

Кинонуң режиссёры Виталий Кольцов мынчаар чугаалап турар:

— Мени хөлзедип турар амгы үениң чугула темазын бо кинога уламчылаар бодаан мен. Чүү темал ол дээрге, амгы үениң көдээ ажыл-агый бүдүрүлгезинин удуртукчузунуң дугайында тема.

Кинонуң маадыры Николай Курков хоорайны болгаш аспирантураны каггаш, төрөөп суурунга ээп келген. Ол колхоз даргалай берген. Ону район секретары, эрги таныжы Андрей Фомин деткип турар. Ортумак ажыл-агыйны хаван комплекизин тургусканының ачызында ол мурнакчыларның одуруунче үндүрген. Шимченгир, угаанныг, талантылыг болгаш, ажыл-агыйны шынап-ла сегиткен, күрүнениң Аъш-чем программазы ооң хууда амыдыралының программазы болу берген.

Районнуң тараа дужаарының планын улгаттырыпкан. Ынчаар орта Курковтуң колхозундан база плап негей бергеннер. Тараазы кайыын алырыл, ук колхозта тараа дээрге чүгле мал чеминге хереглеттинип турар болгай. Курков биле Фоминниң аразында сонуургаддар маңаа кээп ацтыланы берген. Колхоз даргазының амыдыралында берге үе эгелээн. Ооң хууда амыдыралында Раечка-биле ынакшылы база будулгаашыыт, нарын болуп турар. Кинонуң маадыры аас-кежиин кайыын тып алырыл?

Шынап-ла солун кино көрүкчүлериниң кичээнгейин бүрүн хаара туда бээр, ооң маадырлары биске чоок, билдингир. Калуга областтың суурларының чурттакчылары киноның тырттырылгазынга киришкеннер.

«Төрели» деп кинону базала «Мосфильмге» тургускан. Хоорайда уруунуң өг-бүлезинге көдээ чурттуг аазы аалдан чедип келген. Мария Коновалова чымчак сеткилдиг, шиитпирлиг кижи. Ооң сагыжында таарыппас хире чүүлдерни ол черле анаа эрттирип шыдавас. Уруунун-даа, күдээзининң-даа бичии уруу Иришканы кижизидип турары оон сеткилинге таарыппас болган. Ол бодунуу-биле кылып бодаан. Ооп база чүү-даа үнмээн...

Кол рольдуң күүседикчизи ССРЭ-ниң улустуң артизи Нонна Викторовна Мордюкова мынчаар чугаалап турар:

— Мария Коновалованың аажы-чаңының нарыны мени сонуургадыпкан. Ында бир-ле онза чүве бар. Ук херээжен кижиниң мөзү-шынарын көрүкчүлерге шыны-биле көргүзер сорулганы салган мен...

Киноның режиссёру—Н. Михалков, рольларда С. Крючкова, А. Петров, Н. Михалков олар ойнап турар.

Комсомолдуң тургустунган хүнүнге тураскаатқан база-ла «Мосфильмге» үндүрген Москва демир-оруунга үптөшкин кылып турган дээрбечилерни чок кылганын көргүскен **«Сөөлгү зөлчегде»** деп кинону көрүкчүлер база сонуургаар.

1945 чылдың май. Улуг лейтенант Александр Смирнов балыглаткан соонда бажыңынга чедип келген. Рынок барып, ол-бо чоруп тура, ында чиижеңнеп турарлар бар дээрзин билип алыр. Станция чоогунда чажыт черде оорлаан түүлдерин чажырып турарын ол эскерип каар. Оларны илередип тыварынга ол милиция органнары-биле кады киржип деп шиитпирлеп алган...

«Тодаргай чылдагааннар чокка» деп кинону «Ленфильмге» үндүрген. 1921 чылдың болуушкуннарының дугайын кинодетективте көргүскен. Чөөн Сибирьниң бир хоорайжыгажынга билдинмес кижилер бөлүк комсомолчуларны өлүрүп каан. Удаваада Онза комиссияга ак офицер Куницын боду буруулуун мийнип чедип келген. Бир-ле кежээ театр сценазынга аныяк командир кижи боду амы-тынынга четтиптин аттына берген. Ооң чылдагазының ынакшылдап болган дижип турар. Херек кырында ол ындыг эвес деп ОК даргазы санап турар...

«Кыс болган Гранд» деп «Ленфильмниң» кинозунда аът мунукчузу Марина Кошеваның болган ооң аъды Гранднын спортчу алдарның бедиктеринге чедир берге оруктарын төөгээн.

«Ачам чедип кээрге...» деп «Туркменфильм» кино студияга үндүрген чаа кинөда шагдагы дайын чылдарының бичии ооллардының, уругларының дугайын чугаалап турар. Ук кинону школачыларга көргүзеринге таарыштыр тургускан.

Н. ГВОЗДАК.

Кинопрокаттың улуг редактору.

ЧАШТАР ЧАПТААР ЧАҢНЫГ БОЛГАШ

Ол шору кыс апаргаш, бичии ооллар, уруглар көргеш санында: «Чараның оо уругнуң, чаптанчының оо ооллуң, өпейлеп-эргеледип-ле орза» дээр турган. Чырык черге ажы-төл төрүп, өстүрер, кижизидер не кижи болуур кылдыр чаһаттынган болгаш ындыг пийкпе, ооң ындыг аажы-чаңы улгадып-даа келгенде читпээн. Ылбыргай чаш уруг, азы чаа үнген, кылаштап чоруур чаштар көргенде, ол черле достунмес. Холдарынга эптин кончуг кылдыр туткаш, оларны коргутпас дээнзиг оожуму кончуг өрү көдүрүп келгеш, ыяап-ла чаптап, чассыткаш салыр. Кучаның бичии чаштарга шак ындыг ынакшылы ооң келир үеде кым, кандыг кижи болурунга оруу-ту аажыткан. Уруглар, ооллар-га улуг эртем-билигниң эге чадазын ажыдар, оларны өөредир башкы болур күзели ооң амыдыралының баштайгы үндезинин салган. Артында-ла эге класстарга башкылаар деп, ол шиитпирлеп алган.

Башкылаашкынның баштайгы чылдары аңаа солуңдаа, берге-даа болган. Ооң чажыттарын ол хөй чылда ажылдаан башкылардан, дуржулгалыг эштеривден билип ап, хүн бүрүдеги ажылынга ажылган чорааш, мергежилп бедип, арга-хоргалыг-даа апаргаш, Ынчалза-даа өөреникчилер-биле кандыг-даа класска ажылдай тургаш, чаштар чаптаар чаңныг болгаш оларның сонуургалын, аажы-чаңында онзагай талаларны дораан-па билип ап, бижыг харылзааны түдүп чорааш. Ооң кадында ол чамдык кошкак өөреникчилерниң ада-иелери-биле үргүлүү харылзажырып, оларны класс хураладырынга чалап алгаш, ажы-төлүүн кижизидилгезинде четпестерни ажыы-биле чугаалаш, иетээрин кол сорулга кылдыр салыр турган. Кучаа Доорбашовна чыл санында ынчаар ажылдап келген. Хоочун башкы улус өөредилгезининң шугумунга үжеп чыл ажылдаан. Ооң от-бүлезининң әр ээзи — Сайын-Белек Дербет-оолович Саая база башкы чораан. Ол хөй чылдарда Өвүрүүн школаларынга, Барыын-Хемчиктиң Доң-Терезинге, Higатыга школа директорлап чораан. А Кучаа Доорбашовна Ооржак апаанның ажылының аайы-биле ол школаларга эге класстар башкылап, төлептиг ажыы-чаңы, биче сеткилдиг чоруу-биле коллектив бүрүзүнге мактадып, кызымак болган чүткүдүг чоруун көргүскен. Хоочун башкының хөй чылдарда аныяк салгалды өөредип, кижизидиринге киирген күш-ажылы бедиңе-биле үнелеттинген. Коммунист башкы Ленинчи юбилей медалы-биле, хөй санныг үндүлеп бижиктер-биле шаңнаткан.

Башкылааштынның баштайгы чылдары аңаа солуңдаа, берге-даа болган. Ооң чажыттарын ол хөй чылда ажылдаан башкылардан, дуржулгалыг эштеривден билип ап, хүн бүрүдеги ажылынга ажылган чорааш, мергежилп бедип, арга-хоргалыг-даа апаргаш, Ынчалза-даа өөреникчилер-биле кандыг-даа класска ажылдай тургаш, чаштар чаптаар чаңныг болгаш оларның сонуургалын, аажы-чаңында онзагай талаларны дораан-па билип ап, бижыг харылзааны түдүп чорааш. Ооң кадында ол чамдык кошкак өөреникчилерниң ада-иелери-биле үргүлүү харылзажырып, шугумунга үжеп чыл ажылдаан. Ооң от-бүлезининң әр ээзи — Сайын-Белек Дербет-оолович Саая база башкы чорааш. Ол хөй чылдарда Өвүрүүн школаларынга, Барыын-Хемчиктиң Доң-Терезинге, Ыяатыга школа директорлап чорааш. А Кучаа Доорбашовна Ооржак апаанның ажылының аайы-биле ол школаларга эге класстар башкылап, төлептиг ажыы-чаңы, биче сеткилдиг чоруу-биле коллектив бүрүзүнге мактадып, кызымак болган чүткүдүг чоруун көргүскен. Хоочун башкының хөй чылдарда аныяк салгалды өөредип, кижизидиринге киирген күш-ажылы бедиңе-биле үнелеттинген. Коммунист башкы Ленинчи юбилей медалы-биле, хөй санныг үндүлеп бижиктер-биле шаңнаткан.

Башкызының чедишкиннеринге ооң чүс-чүс өөреникчилери чоргаарланып чоруурлар. А ол бодунуң золчээнде өөреникчилериниң ажыл-ижи, амыдырал-чурттагазы - биле таныш, кымнарның кайда, чүнү кылып турарын билир. Хоочун башкының өөреникчилериниң аразында ат-сураглыг кижилер бар. Оларның хөй кезии партия, совет органнарда ажылдап чоруурлар. Ылаңгыя Тыва АССР-ниң алдарлыг зоотехниги Эрес-оол Куулар, Тыва АССР-ниң алдарлыг артизи Сагды Кадр-оол. Ак-Довуракта Постоянный суурда эмчи Назын-оол Саая, Тожу районда партия ажылдакчызы Байыр Сарыглар болгаш өскелериниң-даа дугайын ол улуг хүндүткелбиле адап, оларга чоргааралдың чылыг сөстерин сөглеп турар.

Башкының чымыштыг болгаш харыысалгалыг ажылынга амыдыралының үжеп чылдарын харам чок бербишаан, Кучаа Доорбашовна Ооржак бодунуң чеди уругларын — үш кызын, дөрт оглун төлептиг хамаатылар кылдыр кижизидип шыдаан. Оларның улуглары ам боттары ажы-төлдүг апаргылаан. Ийи оглу чолаачы, бир уруу башкы. База бир оглу Томск хоорайның юрисдиктиг институдунуң пийиги курузунда өөренип турар. Биче уруу Барыын-Хемчик районунуң аъш-чем магазинниң садыгжызы. Уругларының аразында эмчи кижи база бар. Оглу Олег Саая Кызылда өөренип турар.

Кучаа Доорбашовна школаларга үр чыл ажылдаан, ам пенсияже үне берген. Сөөлгү чылдарда ол Адыгаты ортумак школазынга ажылдап турган. Ол пенсияже үне-даа берген болза, аңаа орбас. Ында-хаая школаже-даа кире бээр. Ажыглуунуң аалдарынга-даа күзенчиг аалчы болуп чеде бээр. Аныяңда дег, чаштар чаптаар чаңын салбаан: уругларының уругларын ажаан, каракпажын орар. Оларны чаптап, чассытпаанда сагыжы оожургавас, чаңгыс черге олуруп шыдавас. Ие кижиниң изиг чүрээнин ынакшылын уругларынга, оларның ооллар, кыстарынга харам чокка шаңнап чоруур.

Ш. ДОРЖУ.

МЭЭҢ БОДАЛДАРЫМ

Кеэп-Сөөк шыгының соңгу кыдыында машина оруу шейлүү чоруткан. Ооң-биле чоруп орарга, Бел-Аржаанынга чайгаар чедире бээр. Чайгы үелерде маңаа майгын дистиндир чыскаалыптар. Кадыын экижидин, эмнениң келген ажыл-ишчилерниң турлаадыр.

Ук аржаан Тура тайгазындан ашкан сайырның аксында турар. Ол эм-таң шынарыбиле сөөлгү чылдарда ады алгаан. Республиканың яңы-бүрү булуңнарындан чон аңаа кээп, дыштанып турар апаргаан. Хан базыышкыны бедээш, аскантаан улус маңаа күштүг суглуг шоргага кактыргаш, сегин чоруй баар. Савадарга чалап ижин турарлар эмгежок.

Эрткен чайын бо аржаанга дыштанып чордум. Магалыгла чорду! Арыг агаарга дыштанып, кадыын быжыктырып, дадыктырардан артык түве кайда боор. Ынчалажок маңаа сеткилимге таарыынган чүүлдерни база айтыксадым. Аржаан кедээзинде улуг хараган чанында малгаш-биле сиилбип кылган тенің дүрзүзү кайы ыракtан көстүр. Ол калчыларны «кирип моорлаңар!» деп чалап турганзыг. Суглыг даш чонукчузу Көгел Саая биле Биче-оол Хомушкунуң дөрт чыл бурунгаар маңаа дыштанып келгеш тургускан ажылы-дыр. Ол те аржаан девискээрин улам аянышчи кирип турар.

Ындыг-даа болза чамдык четпестерни демдеглекседим. Ол аржаан девискээрин дыштавыкчылар хирлендирип, бокталдырып турар. Арага шилиоваланы берген чыдар. Чамдык улус аъш-чем артыын, богун кайы хамаан чок төп турар. Чанарда майгынларының орнун арыглап, шеверлевес. Арыгланыр бажың чогундан, санитарлыг байдал четпес. Аржаан чоогунда кыштаг бар. Ынчангаш мал-маган арыг-силиг ът-сигенин, шорғаларны сала базып турарга, сеткилге эпчок. Ону өскөөр кожуруп, малчынга чаа кыштаг кылып бээрининг аргазы бары чугаажок.

Бо чылдың августа үнген № 191 «Шынга» «Чүрек-Дөргүн» аржаанының дугайында автор К. Дамбаа бижээн. Ол Каа-Хем районда «Совет Тыва» совхозтан ырак эвесте турар. Ол совхозтуң директору аржаанны холга ап, шелээлээн ажылдакчыларын график ёзугаар аңаа дыштандырып, турарын ооң сонуургап номчаан мен. Ында дыштанныкчыларга таарымчалыг байдалды совхоз дирекциязының бот-идепкейи-биле бараалгатқан. Столованы ажыттакан, бичии бажыңчаштарны тутқан. Келир чылын өскедаа түүлдерни немей кылырын планнаан. Бо дээрге удуртукчуның чогаадыкчы, тывыңгыр чоруу-дур.

Үстүнде бижикчиниң айыткан совхозу дег, бистиң дыштанган аржаанывысты түүге чаагайжыдып, девискээринде совхоз холга ап болбас деп? Шак ындыг аржаанар Тывада хөй. Олар районнарның ажыл-агыйларының девискээринден ырак эвес турар. «Совет Тыва» совхозтуң удуртур ажылдакчылары ышкаш чогаадыкчы бот-идепкейлиг болуп, бойдустуң хайыралын ажыглаар болзувусса, ынчан ырак-узак чөрлерже дыштаныры-биле чоруп, шүүдевес бис, чарыгдал-даа эвээш боор. Эргим номчукчулар, бо талазы-биле силерниң саналыңарны солун дамчыштыр мандым.

В. ХОМУШКУ.

Барыын-Хемчик район.

ЧАРЛАЛДАР

Владимир областың Собинка хоорайының «Комавангард» деп пөс-таавы фабриказының профессионал-техниктиг училищезин пөс-таавычының, аргыкчының, эрыкчиниң профессиязынга өөренирин күзээн кыстарны чалап тур. Училище Москва хоорайдан 150 км черде, Собинка хоорайда турар.

Училищеге өөренир хуусаазы 1—2 чыл.

Училищеге өөренири-биле 25 хар чедир назылыг 8—10 класстарны дооскан кижилерни хүлээп алыр.

Өөредилге үезинде сургуулдарны халас общежитие, хүнде үш удаа чем-биле хаңдырар болгаш 70 рубль хөлзөлдиг стипендия бээр. Сургуулдар дөрт ай иштинде өөренгенинин соонда кылганын барымдаалап төлээр ажылче, ооң соонда айда кылган продукциязындан хамаарыштыр 150—250 рубль чедир ажыл төлевиринче шилчидер.

Училищеге кирерде дараазында документилерни көргүзер:

1. Билдириишкин.
2. Билииниң дугайында аттестат азы шынзылга.
3. Чурттап турар черинден шынзылга.
4. Кадыының байдалының дугайында шынзылга (№ 286 майык).
5. Үндүр бижиткен паспорт азы төрүттүнгенининг дугайында хереченилел.
6. Характеристика.
7. 3×4 см хемчээлдиг 4 фото-чуруук.

Училищеге өөренирин күзээнинерни киреринин шылгалдазы чокка хүлээп алыр.

Документилерни октябрь 8-ке чедир хүлээп алыр.

УЧИЛИЩЕНИҢ ТУРАР ЧЕРИ: 601210, Собинка хоорай Владимир область, Димитров кудумчузу, № 3 бажың.

«Комавангард» фабриканың профессионал-техниктиг училищези.

Фабриканың төлөөлекчизиниң турар чери: Кызыл хоорайның «Кызыл» гостиницазының № 336 өрээли. Хүлээп алышкын октябрь 8-ке чедир хүнүнүн-не 9 шактан 18 шакка чедир болур.

Хүлээп алган кижилерниң болуу октябрь 11-де ужудун чоруур.

УЧИЛИЩЕГЕ ЧЕДЕР ОРУУ: Москваның Курск вокзалындан «Москва-Владимир» аразының электри поездизи-биле «Уидол» деп платформага четкеш, оон ынай ук черниң автобузунга олургаш, Собинка хоорайга баар.

ДИРЕКЦИЯ.

АЖЫЛЧЫННАР ЧЫЫРЫН ОРГАНИЗАСТАП ТУРАР

Тыва АССР-ниң Күш-ажыл талазы-биле күрүне комитеди «Тыва тудуг», «Шагонартажстрой», «Тыва көдээ тудуг» трестерниң тудугларынга ажылдаар ажылчыннарны чыырын организастап турар.

Ажылчыннарны тускай идик-хептер болгаш общежитиеге чурттаар чер-биле хаңдырар.

Ажылдавышаан ажылчын профессия чедип алырын база хандырар.

Организастыг чылда ёзугаар ажылга хүлээп алганнарга 200 рубль түңнүг эгитпес акша дузаламчызын бээр.

Ажылдаарын күзээннер күш-ажыл дептерин, мурнунда чурттап турган черинден үндүр бижиткен паспортту, шериг биледиң көргүзер.

Айтырыглар тургузар черлерниң адрестери:

Кызыл хоорайның Кочетов кудумчузунда № 29 бажың; Районнарга: күүскомнарда чоннуң күш-ажыл хандырылгазының талазы-биле төлээлекчилер болгаш хөй-ниити пунктулары.

Редактор В. С. ШАРАВИЙ.

АГААР

Республикага бөгүн бүрген аязыр, чамдык черлерге хар холумактыг чаъстаар. Соңгубарыын угланыышкынныг хаттың дүргени секундада 9—14 метр, дүне хат 18—23 метр чедир күштелир. Дүне агаарның температуразы 0—5 градус соок, чамдык черлерге 1—6 градус чылыг, хүндүс агаарның температуразы 5—10 градус чылыыр.

Кызылга, дүне бичии чаъстаар, дүне агаар 3—5 градус чылыг.

Хүндүс агаарның температуразы 7—9 градус чылыг.

КИНО

ОКТЯБРЬ 6-ДА

«НАЙЫРАЛ»: «Аныяк кыс болгаш Гранд» 9.30, 11.20, 13.10, 15.00, 16.50, 18.40, 20.30 шактарда.

«ПИОНЕР»: «Ачам удаваа ээп келир» 9.30, 11.10, 12.50, 15.00, «Кондорнуң дүшкени» 16.50, 18.40, 20.30 шактарда.

«ВОСТОК»: «Черлик Барыын чүкте трансильваничылар» 15.00, 16.50, 18.40, 20.30 шактарда.

ТВ

ОКТЯБРЬ 6-ДА
БИРГИ ПРОГРАММА
МОСКВАДАН

8.00 — «Ye». Информастыг программа. 8.40 — Эртенги гимнастика. 8.55 — «Бүрёшшка». Мультфильм. 9.15 — «Чер кырында ис». Уран-чечен фильм. 10.35 — «Кино аян-чоруктарының клуву». 11.35 — Телемедээлер. 11.40—14.15 — Чапсар. 14.15 — Телемедээлер. 14.35 — «Амыдыралдың хевири — совет». Документалдыг телефильмнер программазы: «Найырал», «Далай чанында чурттап турар бис». 15.10 —Аныяктарга таарыштырган музыка программазы. 16.55 — «Самсоновтар». Документалдыг фильмниң баштайгы көргүүзү. 17.15 — «Горнистер, харыылаңар!». 18.00 — «Партияның планнары — удустуң планнары». Днепрогэс 50 чыл болган.

КЫЗЫЛДАН

18.30 — Телемедээлер.

МОСКВАДАН

18.45 — Бөгүн делегейде. 19.00 — Герман Демократтыг Республиканың телевиденнеэзиниң программазы. Республиканы чарлаанындан бээр 33 чыл оюнга уткуштур. ГДР-ле. Киноп рограмма: эстрада мастерлериниң концерти; «Херээжен кижи чүү деп шиитпирлээрил». Уран-чечен телефильмниң баштайгы үндүрүлгези. 21.00 — «Ye». Информастыг программа. 21.35 — ССРЭ-ниң тургустунганындан бээр 60 чылынга уткуштур чаа номнар дугайы. 22.05 — Бөгүн делегейде. 22.20 — 22.50 — Совет композиторларның лириктиг ырылары.

ИЙИГИ ПРОГРАММА
МОСКВАДАН

12.00 — Немец дыл. 12.30 — Нинти биология. 9-ку класс. Чангыс черде куштар болгаш аңнар. 13.00 — Сээң лениичи библиотекан. 13.30 — Эстетиктиг кижизидилге. Уран чүүл болгаш ниитилел. 1-ги дамчыдылга. 14.15 — Бойдус дугайында билиг. 3-ку класс. Чер кырының хевирлери. 14.35 —Совет күрүнениң болгаш эргенин үндезинлери. 8-ки класс. Совет ниитилелдиң политиктиг системазы. 15.05 — Ада-иелер, силерге. 15.35 — «Көдээ ажыл-агый». Киножурнал. 15.50 — Телемедээлер. 16.00 — 18.00 — Чапсар.

КЫЗЫЛДАН

18.00 — «Сылдысчыгаш». Дамчыдылга.

МОСКВАДАН

18.30 — «Юпитериң дээрбээ». Эртем-иептерелдиг фильм. («Орбита-3»).

КЫЗЫЛДАН

18.45 — Киножурнал. 18.55 — «Азия төвү». Информациянубликацистиг программа. 19.25 — «Совет демократияның типилегези». ССРЭ Конституциязының хүнүнге уткуштур. 19.50 —Чаңгылдар. 19.55 — Мультфильм.

МОСКВАДАН

20.00 — «Тамчыктыг удунар, чаштар!». «Хуулгаазының карандаш». 20.15 — Рига хоорайның ортумак музыка школазының ооллар хорунуң болган Латвия ССР-ниң улустуң артизи Р. Паулстуң консерваториянның Улуг залынга концерти. 21.00 — «Ye». Информастыг программа. 21.35 — «Бир эвес ынак болзуңза...». Уран-чечен телефильмниң баштайгы үндүрүлгези. 22.45 —01.00 — Хоккейге ССРЭ чемпионады. ЦСКА — «Динамо» (Рига).

РЕДАКЦИЯНЫҢ АДРЕЗИ: ИНДЕКС 667000

Кызыл, 667000. Щетинкин болгаш Кравченко кудумчузу бажың № 3. ТЕЛЕФОННАРЫ: Редакторнуң 2-24-63, редакторнуң орлакчыларының 2-35-24, 2-23-54 харыысалгалыг секретарьның 2-23-35, секретарваттың 2-23-35, партий-ын амыдырал болгаш совет тургузут киллистерниң 2-37-13, пропаганда киллизиниң 2-31-75, культура киллизиниң 2-23-54, көдээ ажыл-агый киллизиниң 2-21-47, үлетпүр киллизиниң 2-31-75, чагаа киллизиниң 2-41-27, информация киллизиниң 2-20-60, корректорларның 2-27-41, бухгалтериянның 2-12-45, солун келбейн барганда 2-32-75 телефонче долгаар.

Чагыг № 2001.

СОЛУН НЕДЕЛЯДА 6 КАТАП ҮНЕР

Тыва АССР-ниң Министрлер Чөвүлелиниң Ном үндүрер чер, полиграфия болгаш ном садының херектериниң талазы-биле эргелелиниң типографиязы. (Кызыл, Щетинкин болгаш Кравченко кудумчузу бажың № 1). ТС—01493.

47-ГИ ТЕАТР СЕЗОНУ

ТЫВАНЫҢ ХӨГЖҮМ-ШИИ ТЕАТРЫНЫҢ

1982 ЧЫЛДЫҢ ОКТЯБРЬ 7-ДЕН 31-ГЕ ЧЕДИР РЕПЕРТУАРЫ

Октябрь 7. Г. Квитко-Основьяненко— **«ШЕРИГ ХӨДЕЛ ШЕЛЬМЕНКО».**

Эгелээри 19 шакта.

Октябрь 8. В. Көк-оол — **«ХАЙЫРААН БОТ».**

Эгелээри 19 шакта.

Октябрь 9. Ш. Хусаинов — **«АВАМНЫҢ АК ПЛАТЬЕЗИ».**

Эгелээри 19 шакта.

Октябрь 10. Г. Квитко-Основьяненко— **«ШЕРИГ ХӨДЕЛ ШЕЛЬМЕНКО».**

Эгелээри 19 шакта.

Октябрь 13. А. Островский — **«ААЛ УЛУЗУ АЖЫРБАС».**

Эгелээри 19 шакта.

Октябрь 15. Г. Квитко-Основьяненко— **«ШЕРИГ ХӨДЕЛ ШЕЛЬМЕНКО».**

Эгелээри 19 шакта.

Октябрь 16. А. Островский — **«ААЛ УЛУЗУ АЖЫРБАС».**

Эгелээри 19 шакта.

Октябрь 17. А. Гернет, Г. Ягдфельд — **«КАТЯ БОЛГАШ КАЙГАМЧЫКТАР».**

Эгелээри 12 шакта.

Октябрь 17. М. Тикомацу — **«ЫНАКШААННАРНЫҢ АМЫ-ТЫНЫНГА ЧЕТТИНГЕНИ».**

Эгелээри 19 шакта.

Октябрь 20. Ш. Хусаинов — **«АВАМНЫҢ АК ПЛАТЬЕЗИ».**

Эгелээри 19 шакта.

Октябрь 22. У. Гаджибеков — **«АРШИН-МАЛ-АЛАН».**

Эгелээри 19 шакта.

Октябрь 23. Аныяк көрүкчүлер театры — **АНЫЯКТАРГА КЕЖЭЭ.**

Эгелээри 19 шакта.

Октябрь 24-те. Ш. Хусаинов — **«АВАМНЫҢ АК ПЛАТЬЕЗИ».**

Эгелээри 19 шакта.

Октябрь 30. М. Варфоломеев — **«КӨЖЕГЕЛЕР».**

Эгелээри 19 шакта.

Октябрь 31. Ш. Хусаинов — **«АВАМНЫҢ АК ПЛАТЬЕЗИ».**

Эгелээри 19 шакта.

Тыва дылда шиилерни орус дылче дөрт очулгалыг үндүрер. Коллективтиг чагыларны 2-25-49, 2-35-88 телефоннар дамчыштыр хүлээп ап турар. Касса эртенгиниң 19 шактан ажылдаар.

КОНСТИТУЦИЯ ХҮНҮ-БИЛЕ, ЭШТЕР!

Бүгү чурттарның пролетарийлери, каттыжыңар!

ШЫН

СЭКП Тыва обкомунуң, Тыва АССР-ниң Дээди Совединиң болгаш Министрлер Чөвүлелиниң органы

№ 234 (12024) | 1982 чылдың октябрь 7, четверг | 1925 чылда үндезилеттингеи | Өртээ 3 коп.

КОЛ ХООЙЛУВУС

Бөгүн ССРЭ Конституциязының (Үндезин Хоойлузунуң) хүнү, бүгү улусчу байырлал. Коммунистиг партияның болгаш совет улустуң чогаадыкчы чоруу-биле совет социалистиг демократияның бедик хөгжүлдезинден чаяаттынып тургустунган ССРЭ Конституциязын ССРЭ-ниң Дээди Совединиң сессиязы хүлээп алгандан бээр беш чыл болуп турар.

«Чаа Конституцияны тургузуп түра, бис ол социалистиг демократияны улам ыңай хөгжүдериниң болгаш ханылады-рының чугула чепсэ, коммунизм тургузарының күүлүг чепсэ болур дээрзин барымдаалаан бис» деп, эш Л. И. Брежнев демдеглээн. Шынап-ла бистиң Конституциявыс совет ниитилелдиң болгаш бүгү улустуң чедиишкиннерин хандыр болгаш долузу-биле илергейлевишаан, оларның эчис күзелин бадыткап, совет кижилерниң эргелерин болгаш хүлээлгелерин, совет ниитилелдиң, социалистиг демократияның хөгжүлдезиниң, күрүне органнарының болгаш хөй-ниити организацияларының ажыл-чорудулгазының чиге угланыышкынна-рын тодарадып база оларның боттаныышкынын хандырып болгаш магадылап турар нол хоойлу бооп, амыдыралда боттаныып турар.

Сайзыраңгай социализмнии болуп төөгүде кирген ССРЭ Конституциязының хүнү ССРЭ-ниң 60 чылын демдеглээринге бүгү улусчу белеткелдиң бедик көдүрлүүшкүннүг чоруп турар үезинде демдеглеттинип турары-биле бо байырлалды ханы ужур-дузалыг болдуруп, бистерни чаа-чаа чедиишкиннер дээш чаагай ажыл-херектерже, сагыш-сеткилдиң бедик көдүрлүүшкүнүнче сорук киирип турар.

Конституциявыс—бистиң боттуг амыдыралывыс. Ооң чүүл бүрүзү күрүне органнарының, Советтерниң ажыл-херээнде, социалистиг демократияның хөгжүлдезинде, эргелеп башкарылгага ажылчы чоннарның калбак киржилезинде болгаш чоннуң чогаадыкчы ажылында, эртем-билигже чүткүлүнде, материалдыг чаагай чоруунуң хүн бүрү бедип турарында боттанып турар.

«ССРЭ-ниң политиктиг үндезини болуп турар улус депутаттарының Советтерин дамчыштыр күрүне эрге-чагыргазын чон боттандырып турар». Конституцияның бо чүүлү бүгү Советтерниң составында тода илереп турар. Бистиң чуртувуста амгы үеде Советтерниң 2,3 миллион ажыг депутаттары бар. Олар бүгү аңгыларның, социал бөлүктерниң, нацияларының болгаш биче улустарның төлээлекчилери. Депутаттарның барык кезиинден хөйү күш-ажылчы кижилер. Тыва АССР-ниң Дээди Совединиң 135 депутаттарының кезик хирези, чер-чер Советтерниң 3792 депутаттарының 67 ажыг хуузу ажылчыннар, барык кезии херээженнер.

Бис хүн бүрүде-ле «Хостуг республикаларның бузулбас эвилели» деп эгелээр ССРЭ-ниң Күрүне гимнизинге үдеттирип алгаш ажылдап, өөренип, дыштанып турар бис. Ол дээрге Үндезин Хоойлунуң совет хамаатыларга тывыскан дең эргезин, хосталгазын, ажылдаар, дыштанып, кадыын камгалаар, өөренир, материалдыг хандырылга алыр болгаш өскедаа эргелерин ажыглап, биске даандырган бедик хүлээлгелерни, Төрээн чурттуң мурнунга күүседип турарывыс ол.

Ажылдаар эрге бисте чүгле хандырганган, магадылаттынган эвес, харын күш-ажылдың байдалы, камгалалы, механизастаттынганы кайгамчык экижээн, чогаадыкчы эки ажыл дээш моральдыг болгаш материалдыг идиг бериишкини калбарган. Күш-ажылды хамаапы бүрүзүнүң хүлээлгези, алдарынын хөрээ кылдыр көрбүшаан, совет кижилер ак сеткилдиг ажылдаар, ак сеткилдиг ажылдаар, өскелерниң эрге-ажыын болгаш төлептиг чоруун хүндүлээр болгаш Ада-чурттуң камгалаарынга кезээде белен болур ужурлуг.

ССРЭ Конституциязы—тайбыңның, интернационализмниң болгаш улустар аразынга найыралдың хоойлузу. «ССРЭ тайбыңның ленинчи политиказын чайгылыш чок чорудуп, улустарның айыыл чок чоруун быжыглаар болгаш делегейге калбак кадыы ажылдажылга дээш туржуп турар» деп Конституцияда айыткан.

Чон дээш туруп турар болгаш чонга бараан болуп турар совет ниитилелдиң политиктиг системазының өзээ—СЭКП-нин удуртулгазы-биле чорааш, бистиң улуг, тургузукчу, патриотчу улузубус чаа-чаа тиилелгелерже бүзүрелдиг болгаш дидим базып орар.

1983 ЧЫЛДЫҢ ҮЛҮҮНДЕ

ССРЭ Конституциязының хүнүнге күш-ажылчы белектерлиг ужуражырын «Тыва көдээ тудуг» трестиң автобаазазының мурнакчы чолаачылары чылдың эгезинден-ие алган социалистиг хүлээлгелеринде киирген.

Бедиткен социалистиг хүлээлгелерин алдарлыы-биле күүсеткеннер бистининде эвээш эвес. Он бирги беш чылдың ийи дылының планныг опаалдаларын мурнакчы чолаачылар А. Т. Белокопытов, В. А. Чугунов, М. Ш. Хүреш-оол, В. Шекотов, Р. Г. Махмутов, О. В. Дулев, В. И. Юртаев болгаш оон-даа өскелер күүсеткен. Ындыг мурнакчыларның күш-ажылчы календарында ам 1983 чыл үнүп келген.

Чолаачыларның бүдүрүкчүлүг ажылдаарынга септекчилер улуг дузаны көргүзүп турар. Авторезина хырбалаар цехтен ажылчын Н. Афонин, чазанылга цегинден В. Фурцин, септелге цегинден елесарь А. Григорьев олар кызымак ажылдап, чарышка тиилекчилер болуп, каш удаа үргүлчүдээн.

Р. ПАВЛОВА.

О. СУВАКПИТ.

ЧОРГААРЛАНЫР АДЫВЫС ОЛ

Күштүг болгаш найыралдыг,
Хүндүлээчел чаңныг чон бис.

Тургузарда, бүдүрерде
Тура-сорук чаңгыс чон бис.

Ажыл-ишке, демиселге
Аштырбас бис, күүлүг бис.
Бомба частып, дайын
боорун
Болдурбас бис, күзевес бис.

Эртем-биле чалгыннанып,
Эдеринчи башкарган бис.
Бойдус чаартып, чажыттар
тып,
Бодалывыс байыткан бис.

Сорулгавыс өндүр улуг —
Чолувустуң мөңгеин ол!
Совет чурттуң хамаатызы—
Чоргаарланыр адывыс ол!

Г. МАКАРОВТУҢ чураан плакады.

МОСКВАДАН ЧОРУПКАН

ВКП ТК-ниң Политбюро кежигүнү, ВСР-ниң Күрүне Чөвүлелиниң Даргазы Чыонг Тинь баштаан Вьетнам Социалистиг Республиканың партия-күрүне делегациязы октябрь 6-да Москвадан Киевче чорупкан. СЭКП ТК-ниң болгаш ССРЭ-ниң Дээди Совединиң Президиумунуң чалааның ёзугаар ол делегация Совет Эвилелинде чоруп турар.

Аэродромга аалчыларны СЭКП ТК-ниң Политбюро кежигүнү, СЭКП ТК-ниң секретары М. С. Горбачев, СЭКП ТК-ниң Политбюро кежигүнү, СЭКП ТК-ниң секретары К. У. Черненко, СЭКП ТК-ниң секретары К. В. Русаков болгаш албанның өске-даа ажылдакчылары үдээн.

(СЭТА).

НАЙЫРАЛЧЫ БАЙДАЛ

СЭКП Төп Комитедиң, ССРЭ-ниң Дээди Совединиң Президиумуу болгаш чазаа октябрь 5-те Кремльдиң Улуг ордузунга ВКП ТК-ниң Политбюро кежигүнү, ВСР-ниң Күрүне Чөвүлелиниң Даргазы Чыонг Тиньниң баштааны ВСР-ниң партия-күрүне делегациязының алдары дээш дүштеки шайлалга тургускан.

Дүштеки шайлалгага совет талаадан эштер Л. И. Брежнев, М. С. Горбачев, В. В. Гришин, Д. Ф. Устинов, К. У. Черненко, М. С. Соломенцев, К. В. Русаков, ССРЭ-ниң Дээди Совединиң Президиумунуң болгаш ССРЭ-ниң Министрлер Чөвүлелиниң Даргаларының оралакчылары, ССРЭ-ниң Дээди Совединиң палаталарының даргалары, ССРЭ-ниң министрлери, ССРЭ-ниң күрүне комитеттериниң даргалары, өске-даа албан кижилери барганнар.

СЭКП ТК-ниң Чингине секретары, ССРЭ-ниң Дээди Совединиң Президиумунуң Даргазы Л. И. Брежнев дүштеки шайлалгага чүве чугаалаан.

Эш Л. И. БРЕЖНЕВТИҢ чугаазы

Эргим эш Чыонг Тинь!
Хүндүлүг вьетнам өнүүктер!
Эштер!

Эш Чыонг Тинь, Силерни болгаш силерниң баштап чоруурунар партия-күрүне делегациязын — акы-дуңма Вьетнамның коммунистериниң болгаш ажылчы чоннарының төлээлекчилерин маңаа, Москвага хүлээп алырынга аажок өөрүп турар бис.

Бистиң эп-найыралчы беседаларывыстың түңнелдери база-ла мурнукузу ышкаш, долузу-биле билдингир.

Бистиң бүгү талалыг кадыы ажылдажылгавыс совет-вьетнам акы-дуңмалышкы чоруктун алдарлыг чаңчылдарынга үндезилеттинген. Ол социализм херээн камгалаарынгаааа, тайбың тургузукчу күш-ажылга-даа хынаттынган. Бистиң харылзааларывыстың идегелдиг үндезини — Найырал болгаш кадыы ажылдажылга дугайында керээ бооп турар. Совет кижилер Вьетнамның улузу-биле кажан кезээде эп-сеткил каттыштырып келген болгаш каттыштырар-даа.

«Агрессорлар-биле үр чылдарда маадырлыы-биле демиселдин соонда ам берге байдалдарда чаа амыдыралды тургузуп турар ол улусту магадап көрүп турар бис.

Вьетнам улус боттарының маадырлыг болгаш быжыг туруштуг чоруу-биле бүгү кижи төрелгетеннің ханы хүндүткелии чедип алган. Тайбыны камгалаарының херээнге, Азияга болгаш бүгү делегейге тайбың кадыы ажылдажылганы тургузарынга социалистиг Вьетнамның идепкейлиг салыышкыны ооң бүгү делегейге бедик ат-алдарының ам-даа улгадырынга чедиреринге бүзүрээр бис.

Бистер Вьетнамның, Лаостуң болгаш Кампучиянын улустарының чаа амыдыралче түткүлүн чүү-даа сый шаап шыдавас дээрзин эки билир бис. Оларның талазында шынчы болгаш идегелдиг өнүүктер туруп турар. Оларның-биле кады бистин ленинчи партиявыс, бистиң Совет күрүневис туржуп турган болгаш туржуп-даа турар база туржурдаа апаар.

Совет-вьетнам кадыы ажылдажылга политиктиг болгаш экономиктиг амыдыралдың бүгү адырларын амгы үеде хаара туткан. Оларның мурнунда улуг перспективалар ажыттынган. Ол ийи күрүнеге улам улуг практиктиг дедир эгиндишкинни берип турарын демдеглээри өөрүнчүт-дүр. Бистиң аравыста ол ажыктыг харылзааларывысты бүгү хемчегбиле быжыглап, улам калбартыр херек.

Бистин улустарывыс боттарының бүгү күжүн тайбын тургузуушкунга, улустуң амыдырал-турттарлазын экижиндеринге үндүрбүшаан, боттарының Төрээн чуртун камгалаарынга, социализмни камгалаарынга база белеп турар ужурлуг. Ол сорулга белеп эвес, ынчалза-даа бистер сидеринң-биле оларны мооң мурнунда багай эвес күүседип келген болгаш ам-даа ынчаар күүселир апаар бис.

Делегейде байдал нарыыдаан. Империализмниң агрессчи күштери, хамыктың мурнунда америк империализм, ядролуг боо-чепсекти эндере бүдүрерин кажангызындан-даа артык кылдыр база катап күштелдирип, социализмге болгаш улустарының хосталга дээш демиселинге удур «крестиг походту» чарлап турар.

Ол бүгү кымнарга тайбың эргим болгаш кижи төрелгетенниң салым-чолу хамаарылга чок эвес болдур, шуптузун, га улуг харысалганы онаап турар.

Совет Эвилелиниң болгаш Вьетнамның делегей айтырыларын, дүшкүүрлүг чорукту чавырыдырары, боо-чепсектерни эндере бүдүрерин соксадыры, тайбынны быжыглаары дээш демиселдиң оруктарын билип турары нинти деп үүвенин бистин чугаалажыышкынарывыс база катап бадыткаан.

Эш Чыонг Тиньнин баштааны делегация-биле бистиң чугаалажыышкыннарывыс ты и улуг темаларының бирээзи болза Кыдат Улус Республика-биле бистин харылзаларывыстың дугайында айтырыг болганы чугаажок. Бо талазы-биле бистиң бодалывыс база дүгжүл турар — бис Кыдат-биле чогумчалыг, эки кожа-хелбээ харылзаалар, кыдат улус-биле найырал дээш туржуп турар бис.

Бис, канчаар-даа көөр болза, ол дээш бис.

Мурнуу-Үөвн Азияда байдалды чогумчудары — амыдыралдан тургустунуп келген эргежок чугула негелде. Ол девискээрнин улуг качыгдалдарны эрткен улустарының быжыг тайбынче болгаш айыыл чок чорукче түткүлүг Содунун илерелин анаа тайбың зоназын тургузар дугайында саналда тодарааттынган.

Вьетнамның, Лаостуң болгаш Кампучиянын саналдап турары дег Мурнуу-Үөвн Азия талазы-биле делегей конференциязы тургустунган айтырыларны чугаалажып көөрүнге болгаш кайы-кайызынга тааржып турар шиитпирни үлгээп алыр чыдыг чогуур чыыш болур ийик.

Вьетнамның, Лаостуң болгаш Кампучиянын даштыкы херектер министрлериниң бо үе-дээ Москвадан Киевче чорупкан.

Эш ЧЫОНГ ТИНЬНИҢ чугаазы

Хүндүлүг эш Леонид Ильич Брежнев, СЭКП ТК-ниң Чингине секретары, ССРЭ-ниң Дээди Совединиң Президиумунуң Даргазы!

Эргим совет эштер!
Эштер!

Өндүр улуг Совет Эвилединге кээр кылдыр Вьетнам Социалистиг Республиканың партия-чазак делегациязын чалааны дээш, бистиң делегацияны байырлалдыг болгаш чүректиң ханызындан байдалга уткуп хүлээп алганы дээш Совет Эвилелиниң Коммунистиг партиязының Төп Комитединге болгаш ССРЭ-ниң Дээди Совединиң Президиумунга ханы өөрүп четтиришкинни илередирип чепшээрен көрүнер. Вьетнамның Коммунистиг партиязының болгаш улузунуң революсчу ажыл-херектериниң, бистиң ийи чурттарывыстың улустарын тудуштуруп турар найырал дугайты чылыг сөстери дээш эш Л. И. Брежневке өөрүп четтиришкинни база илередиксеп тур мен.

Совет Эвилелинде, өндүр улуг В. И. Ленининиң Төрээн чуртунда бис совет улус Октябрь революциязының 65 чыл соонга база ССРЭ-ниң тургустунганының 60 чылынга аллар кылдыр социалистиг чарышты калбарткан, күш-ажылчы бедик көдүрлүүшкүнүг ажыллап турар үезинде келген-дир бис.

Өндүр улуг В. И. Ленининиң революсчу өөредиишкге шынчы Совет Эвилелиниң Коммунистиг партиязының мерген удуртулгазы-биле эрткен 65 чылдарның дургузунда акы-дуңма совет улус бодунуң чогаадыкчы күш-ажылы-биле, кызыгаар чок улуг күжениишкиннери-биле, санал четтинмес көгараларды-биле, деңнээр үүве чок маадырлыг демисели-биле делегейде бир дугаар социалистиг күрүнени идегелдиг камгалаан болгаш сайзырангай социалистиг ниитилелди чедиишкинниг тургускан. Дайзырак империалистиг бүзээлелге хүрээлеткен аграр чурттан ССРЭ делегейде эң-не депшилгелиг индустриалдыг күрүне кылдыр хуулган.

Совет Социалистиг Республикалар Эвилели амгы үеним код күжү болуп, бодунуң тургустунганының соон дарый-ла тиилеттирбес болгаш чайгылыш чок быжыглып турар күрүне апарган. Бодунуң тайбынга ынак чайгылыш чок ленинчи политиказының ачызында, чаа тургузуг үезинде болдунар апарган кайгамчык чедиишкиннериниң ачызында Совет Эвилели чүгле мобилизакчы болгаш хей-аът кииришкизя тук эвес, харын канчаар-даа аажок улуг экономиктиг болгаш камгалал күүлүг апарган.

Дүүн-даа, бөгүн-даа, даартада кандыг-даа империалистиг, милитаристиг болгаш реакселдыг күштер делегейге башгайгы социалистиг күрүнениң болгаш амгы үеним революсчу үш агымының бурунгаар шимчээшкиннинге шаптыктап шыдавас. Кандыг даа нүүлүлчү болгаш хоозун даап болдашкыннар ССРЭ-ниң тайбың хеүрээнге, национал хамаарышпас чоруктуң болгаш социал дешилгениң херээнге өндүр улуг салыышкыныы хоомайладып шыдавас. Марксизм-ленинчи, В. И. Ленининиң өлүм чок херээниң бистин үеде төлептиг уламчылакчызы, бүгү делегейге тайбын дээш, улустарының аразынга найырал дээш шылгарангай болгаш моогаг чок демиселчи—Хүндүлүг эш Л. И. Брежневтиң башгааны Совет Эвилелиниң Коммунистиг партиязының Төп Комитединге, ССРЭ-ниң Дээди Совединиң Президиумунга, Министрлер Чөвүделинге болгаш акы-дуңма совет улуска сеткилдин ханызындан өөрүп четтиришкинни илергейлээрин күүсээн ийик мен.

ССРЭ-ниң Азияга политиказы — ол дээрге тайбынның, кадыы ажылдажылганың болгаш тайбынның база кадыы ажылдажылганың дайзыннарынга шиитпирлиг ойтур шавыышкын баарының политиказы-дыр деп, Ташкентиге онзалап демдеглээн эш Л. И. Брежневтиң медеглелинге байыр чедирип турар бис. Мурнуу-Үөвн Азияга тайбынны болгаш туруштуг байдалды хандырарынче углаган Индий-Кыдаттың үш чурттарының саналларын Советиниң деткээнин бедии-биле үнелеп турар бис.

Боо-чепсектерни эндере бүдүрерин күштелдирип, дүшкүүрлүг чорукту өскүдүп, чер бөмбүрзээнин бүгү-ле районнарынга холгаарлаашкын болгаш агрессия-биле кыжаныт турар Рейганның администрациязының политиказын шиитпирлиг бүрүү шаап турар бис. СЭКП-ниң XXVI съездизиниң үлүээп алган Тайбың программазын болгаш эш Л. И. Брежневтиң киирген тайбың чугула инициативаларын бүрүнү-биле деткип турар бис.

Эштер!

Чугаалажып көрген айтырылар талаазы-биле бистиң санал-онаалдарывыстың бүрүн чаңгыс эптиин дайынчы эп-сеткил каттыштырылгазының болгаш акы-дуңма найырал-дың байдалынга бөгүн болган чугаалажышкынар баа катап бадыткаан. Ийи чурттарның аразынга найырал болгаш кадыы ажылдажылганы дугайында 1978 чылда ат салдынган керээге үндезилээш, Вьетнамның болгаш Совет Эвилелиниң аразынга бүгү талалыг кадыы ажылдажылганы ажыктыын дем каттыштырган күжениишкиннер-биле бедидер дээш боттарывыстың шиитпирлиивисти онзалап демдеглээн бис.

Президент Хо Ши Миниң чагыынга шынчы вьетнам улус Совет Эвилелиниң өөрүп четтиргенин мөңгези-биле илергейлээр, вьетнам-совет найыралды карак огу дег камгалаар, ол найыралды чайгылыш чок быжыглаарынга болгаш төгүдеринге бүгү күжүн киирер, ынчаарга ол найырал вьетнам революциянын тиилелгелеринин шиитпирлиг фактору болуп келген болгаш моон соңгаар-даа болур.

Вьетнам-совет найыралдың өөрүшкүлүг байдалынга, совет улустуң улуг байырлалдарының бүдүүзүнде:

— Вьетнамның болгаш Совет Эвилелиниң аразынга улуг найырал, дайынчы эп-сеткил каттыштырылгазы болгаш бүгү талалыг кадыы ажылдажылга дээш!

— ССРЭ-ге коммунизмниң чедиишкинниг тургузуушкуну дээш!

— Эш Л. И. Брежневтиң кадыкшылы дээш!

— Эш Ле Зуанның кадыкшылы дээш!

— СЭКП-ниң болгаш Совет Эвилелиниң удуртукчуларының кадыкшылы дээш!

— ВКП-ниң болгаш Социалистиг Вьетнамның удуртукчуларының кадыкшылы дээш!

— Мында олуржуп турар бүгү эштерниң кадыкшылы дээш! дашканы көдүрерии саналдап турмен.

* * *

Эштер Л. И. Брежневтиң болгаш Чыонг Тиньнин чугаалаарын улуг кичээнгей-биле дыңнаан болгаш үргүлчүлелдиг адыыр часкаацкыннарыбиле уткаан.

Дүштеки шайлалга эвилеп, найырал-чы байдалга эрткен.

(СЭТА).

Тываның өөрүп дамчыал библиотекта им. Д. И. Фурманов

ССРЭ 60 КОНСТИТУЦИЯВЫС ЧАЯАКЧЫЛАРЫ БОЛГАШ КҮҮСЕДИКЧИЛЕРИ БИС

«Депутаттар дээрге улус депутаттарының Советтеринде чоннуң бүрүн эргелиг төлээлекчилери болур».

(ССРЭ Конституциязының 103 чүүлүнден).

ЧОНГА БАРААН БОЛБУШААН

ССРЭ Конституциязының хүнүн чаңчыл әзүгаар байырлалдыы-биле демделеп тура, Советтер чуртунуң Үндезин Хоойлузунуң совет кижилерге тыпсып берген улуг эртелериниң өндүр чаагайын сеткил-сагыштың ханызындан чоргаарал-биле база катап сактып келир бис. Совет Эвилелиниң хамаатызы дег ындыг калбак эртелерни, хосталгаларны эдилеп, ажыглап чоруур кижилер делегейде чок деп болур.

Үндезин Хоойлунуң совет хамаатыларга магадылаан эрге-хүлээлгелери калбак. Оларның бирээзи — ССР Эвилелиниң чогуур назы четкен хамаатыларының чурттуң Советтериниң депутадынга соңгудуп болурун магадылаанды. Конституция Советтерде депутаттар ролюн бедии-биле кедүрүп, күрүне, ажыл-агый, социал-культура айтырыгларын шиитпирлээринге оларның киржилгезин калбарткан.

ССРЭ-ниң Дээди Совединиң тоску чыыжынга болуп эрткен соңгулдаларда республиканың партия, совет, хөй-ниити организацияларны болгаш ажылны чоннары хойжу менээ бедик бүзүредди илередип, ССРЭ-ниң Дээди Совединиң депутадынга соңгаан. Улус депутады болуру бедик харыысалга.

Конституцияда көрдүнген әртелерни ажыглап, депутаттарның күрүне, ажыл-агый айтырыгларын шиитпирлежиринге канчаар киржип турарын бодумнуң ажыл-чорудулгамга үндезилеп көргүзейн. ССРЭ-ниң Дээди Совединиң Националдар Совединге соңгулдалар талазы-биле Чөөн-Хемчиктиң № 650 соңгулда округунуң соңгукчулары депутадымнээ ажыл-агыйның, амыдырал-чурттарының хөй-талдыг айтырыглары-биле кээп турарлар. Оларның чагыглары, дилеглери чоннуң чаагай чоруун бедидери, оларның ажыл-амыдыралы-биле дорт холбашкан болур. Чүгле «Октябрь 30 чылы» совхозта безин соңгукчуларның чагыгы-биле эдээн ажылдар кылдынган. Чүгле эрткен чылын ажыл-агыйның автопарытынга ийи автомашина немешкен. Баян-Тала суурда ам бар 75 орунныг ясли-сад совхозтуң ажылышчыларының негелдезин долу хандырбайн турар. Ол чорук шөлү улуг уруглар ясли-садын ажыдарын иеген келген. Соңгукчулардан кирген ол чагыгның күүседезин 1983 чылдың баштайгы айларында эгелээр. Малчын коданнарны электрижидер талазы-биле чагыглар чогуур органнарның, ажыл-агыйның удуртукчуларының деткимче, дузаламчызы-биле чоорту шиитпирлеттинер апаар.

Район төвү — Чадаана хоорайның соңгукчуларының дилээ-биле хоорайның төп кудумчуларын, тротуарларны асфальтылаан. Район эмнелгезинде хирургия салбырының бажыңының шөлүн улгаттырар айтырыг күүсеттинген. Депутатка чоннуң тургузар айтырыглары-ла хөй. Үстүкде маан чугаалааным үүлдер — оон үгле чамдыызы-дыр.

Депутат кижи болганымда, совхозумнуң ажыл-херээнге дорт киржип келдим. ССРЭ-ниң тургустунганының 60 чыл оюн — юбилейлиг бо чылда чаңгыс чер чурттугларымның үүле-херээниң дугайын каксы-даа бол чугаалап корейн.

«Октябрь 30 чылы» совхозтуң ажыл-ишчилери партияның XXVI съездизиниң төөгүлүг шиитпирлерин амыдыралга боттандырбышаан, он бирги беш чылдың ийиги чылының планныг онаалдаларын, социалистиг хүлээлгелерин күүседирвиче бүгү күштү моолжоон. Эрткен тос айларда совхозтуң ишчилери күрүнеге эът, дүк садарының тос айларда планын 100 хуу күүсеткен. Сүт бүдүрериниң—боттангап. Ниитиниң малынга быжыг чем-суурну тургузары-биле алдынган хүлээлге база күүсеттинген, мал чеминиң курлавыры тургустунган. Чүгүлде бо ажыл уламчыланыпаан.

Төрээн совхозунуң малын ак сеткилдиг малдап, экп көргүзүглерлиг ажылдап турар эш-өөрүмнүң дугайын байырлал хүнүнде чугаалаары күзенчиг. Совхозтуң Сыын-Чүрээ. Дүвүрен хойжу бригадаларының бо чылгы көргүзүү багай эвес. Олар төрүүр чүс хойдан 82 хураганны камгалап алганнар. Мурнакчылар эвээш эвес. Чижээ, совхозтуң хойжулары Х. Б. Куулар, Б. Д. Куулар олар төрүүр 100 баш хойдан 100 хураганны камгалап алган.

Бистиң хойжу өг-бүдевис төрээн совхозувустуң ажыл-херээнге үлүүвүстү кадып, күштү немеп ажылдап чоруур. Төрүүр 100 баш хойдан 110 хураган алыр дээн хүлээлгелеривисти ажыр күүседип, чүс хойдан-на 135 хураганны камгалап өстүрүп, хөй бүрүзүнден 2.2 кг дүкүү алган.

Х. КУУЛАР.
ССРЭ-ниң Дээди Совединиң депутады, «Октябрь 30 чылы» совхозтуң хойжуу.

Кызылдың сүт заводу ССРЭ-ниң 60 чылынга күш-ажылчы белектерлиг ужуражыр дээш социалистиг чарышты калбартып тургаш, ССРЭ Конституциязының хүнүн эки көргүзүглерлиг үткүп, тос айлар планын чедиишкиннииг күүсеткен. Заводтуң диеттиг цеги ниити план күүседизинге база төлептиг үлүүн киирген. Бо цехте коммунист Галина Дмитриевна Фадиенко, комсомол организациязының секретары Светлана Назытпай ышкаш мурнакчылар эвээш эвес. Хоочун дагдыныкчы биле комсомол организациязының секретары цехтиң ажылының дугайын чугаалажып турда бо чурукту тырттырган.

Ю. КОСАРЬКОВТУҢ фотозу.

«ССРЭ хамаатылары ажылдаар эргелиг».

(ССРЭ Конституциязының 40 чүүлүнден).

ОЛАРГА БҮЗҮРЭЭР МЕН

Делегейде ССРЭ дег күштүг, тайбыгга ынах, депшилгелиг болгаш сайзырангай чурт чок. Мен ынчаар санаар чоруур мен. Делегейде совет кижилер дег ажыл-ишчи, аас-кежиктиг, тургузукчу болгаш чогаадыкчы чон чок. Мен ынчаар бодап чоруур мен. Оларның бирээзи болганымга чоргаарланып, өөрүүр мен. Бистиң Үндезин Хоойлувус — Совет Конституциязының кижи бүрүзүнге өөренир, ажылдаар, дыштанып эртеги магадылаан.

Бистер, совет кижилер, ол эртелерниң шуптузун ажыглап турар бис. Улуг күрүневистиң биске берген эртелери амыдыралывыстың чарылбас кезектери болуу берген. Ынчангаш чуртувустуң бүрүнгаар хөгжүлдезинге үлүүвүс киирип, чаңгыс улуг өг-бүледе бижыг эш-найыралдыг чурттап, ажылдап, өөренип чоруур чылдагаанывыс-даа ында.

Шилип алган мергежилмиви безин көрүнер: тудугжу. Чоргаар дыннылыр аа! Өскээр чугаалаарга, тургузукчу болгаш чаартыкчы дээн-дир. Найысылал Кызылдың арын-шырайын улам чараш, улам ураң хевир киирер ажылга — тудугжунуң чымыштыг ижинге чеди чыл болдум. Ылангыя кызылчыларның «Даштыг-Хавак» деп адап турары дазырда, дөртку болгаш бешки микрорайоннарда, хөй каът чурттарга бажыңнарының, урутлар албан черлеринин чамдык тудугларынга үлүүм киирген мен. Ам ында хөй санныг кызылчылар чурттап, өөренишкилер өөренип, чаштар ойнап-хөглеп турарлар. Шак ындыг дас-кежиктиг, амыр-тайыңы кижилер мээн тутчуп, кылышкаиым чылыг, чырык бажыңнар, школалар, уруглар садтарының ёзулуг ээлери болуп турарынга өөрүп, шилип алган мергежилимнин ажыктыын ханызы-биле медерел биляп чоруур мен.

Бистиң бригадавыс, «Кызыл тудуг» эртелелиниг хамаажыр. Ону Тыва АССР-ниң алдарлыг тудугжузу Чульдүмоол Чылбай-оолович Донгак ур чылдарда удуртуп келген. Ол боду кончуг эки кижи. Ажыл дээнде могаар-шылаарын уттуптар, эш-өөрзүрек, аныяктарга үргүлүү дузалажып, оларга байлак арга-дургулгазын дамчыдып берип чоруур. Тудугжу намдарымның баштайгы чылындан эгелээш ындыг кижиге таваржы бергенимни садым-чолумнуң айлашкаа кылдыр санаар мен. Бригадавыста төлептиг ажычаның, ажылга кызымак чоруун дээп ап болур өске-даа дуржулгалыг тудугжулар бар. Байырлал хүнүнде мурнакчы тудугжулар Ч. М. Хомушку, коммунист М. С. Картыына, Б. М. Чульдүм, А. М. Куулар, каннакчы К. Т. Серен, хоюдуг белеткекчизи О. Х. Донгак оларны мактап, оларның адын адап каары артык эвес.

Чүгле бо чылын эвес, а моон мурнунда-даа чылдарда бригадавыс эртелелге эки түнелдерни көргүзүп, социалистиг чарышка хөй удаа тиилекчи болуп келген. Бистер Николай Панининиң бригадазыбиле чарыштыг ажылдап турар бис. Бо чылдың эгезинден бээр ол чарышка колдуунда-за бистиң бригадавыс чарыштың мурнуку одуруун ээлеп турар. Ынчалза-даа август, сентябрь айларда ажылывыска шапталаазыннар туруп кээр апарган. Чыл эгезинден бээр чаа арга — бригада керээзинче шилчээн бис. Бо депшилгелиг арганы амыдыралга чедиишкиннииг боттандырарынче «Кызыл тудуг» эртелели кошкак кичээнгей салып турар. Эртелед бистиң бригадавыс-биле күш-ажылчы керээни чарып алган хирезинде-ле тудуг объектизин туйбу-биле хандырбайн баар таварылгалары хөй.

Чыл төнчүзүнге чедир эвээш үе арткан. Бир эвес тудуг материалы-биле хандырылга экижиир болза, чыл планын күүседип алтар арга бистер бар. Чүге дээрге мээң эш-өөрүм ажыл кыла бергенде дүрген, шалыпкын улус чүве. Оларга бодумга дег бүзүрээр мен. Дорту-биле чугаалаарга, Конституцияда магадылаанды бүгүлаар бүгү-ле эртелерни холда тутканы кижилер кандыг-даа бергелерни ажыл эртер, кандыг-даа ажылды дескештирбес.

К. БИЧЕ-ООЛ,
«Кызыл тудуг» эртелелиниң тудугжузу, хоорай Совединиң депутады.

Кандыг-даа ажыл, мергежил бистиң чуртувуста макталдыг болгаш хүндүткелдиг. Ол ышкаш ында аар-чиик деп ылгал турбас, кижиниң сеткил-сагыжынга таарыштыр шилип алган ажыл, мергежил амыдыралды улам каастап, чедиишкиннерге чедирип, чогаадыкчы чорукче эдертип чоруур.

1975 чылда комсомолчу путёвка-биле «Көк-Тей» совхозтуң төп сүт-бараан фермазынга саанчылап кирдим. Баштайгы удаада саанчының ижинге чаңчыкпаан кижээ бергелер бо-ла таваржы кээп турду. Ынчалза-даа кады ажылдап турар эш-өөрнүң деткимчези, оларның арга-сүмези меңээ аажок ажыктыг болган.

Мээң ажылдап турар коллективимде үш нацияның тедээлери бар: орус, тыва, хакас. Олар чаңгыс өг-бүлениң кижилери дег эң найыралдыг, «чаңгызы хөйү, хөйү чаңгызы дээш» ажылдап чоруурлар. Шак ындыг бижыг пайырал турда, ажылга таварышкан кандыг-даа бергелеши чиик ажып эртер чорду.

Бистиң саанчыларның амыдырал-чуртталгазы амгы үениң негелдезинге дүүшкен чүүлдер-биле хандыртынган. Совхоз дирекциязы бистиң ажыл-ижинге боттуг деткимчени чогуур үезинде чедирип, кижилериң ажылдаарынга таарымчалыг байдалды тургускан. Ам фермада ажылды чүгле механизмнер-биле кылып турар. Ол ышкаш кижилерниң культурлуг дыштанылгазын чогумчалыг организастап, кижи бүрүзүнүң сонуургалынга таарышкан ажылдарны чорудуп турары өөрүнчүт.

Эрткен 1981 чылда бистиң фермавыс планныг даалгазын айыткан хуусаазындан эрте күүседип, районда эвес, харын-даа республикада мурнакчы фермаларның одуруунга кирген. Бо чүл дээрге, коллективтиң кежигүннериниң күрүне мурнунга алган хүлээлгезин күүседир дээш боттарының ак сеткилдиг, карак кызыл шудургу, бир демниг ажылдаавындан чедип алган бедик күш-ажылчы соруктуң хереченидир.

Чедиишкиннерниң үнер дезү — социалистиг чарышты дээштир организастаанындан, күш-ажылдың сагылга-чурумун шыңгыы сагыш тургаанындан кол хамаарыжыр. Чүгле кижилерниң чедип алган коргүзүглеринден ааңыда, оларның ниитиниң ажылынга идепкейлиг киржилгезин база чугулаан корүн турар. Бистиң коллективте ажыл-ижинге кызымак, өскелерге төлептиг үлегер-чижээн көргүзүп чоруур саанчылар эвээш эвес. Ындыгларга З. Куратикова, К. К. Бондаренко, М. Монгуш, Чодураа Чочак болгаш оон-даа өскелер-ни адап болур.

Бистиң коллективтиң саанчылары 1982 чылдың планныг онаалдазын айыткан хуусаазында долдур болгаш ажыр күүседир соруглганы мурнунда салып алган ажылдап турарлар. Оон-биле кады ажылдың бүдүрүкчүлүг болгаш ажыктыг чоруунче кол кичээнгейни үгландырган. Чамдык саанчылар чыл планын күүседир чоокшулаан.

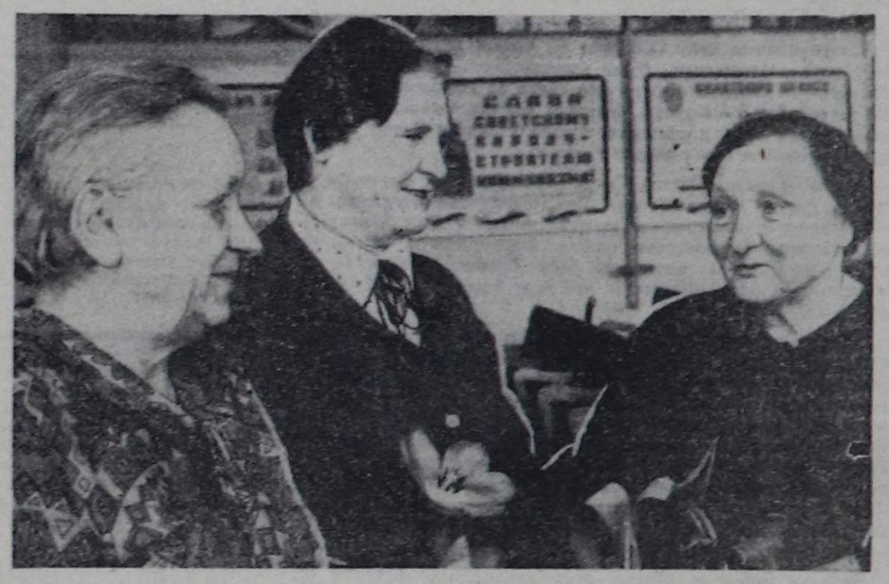
СЭКП-ниң XXVI съездизиниң төөгүлүг шиитпирлерин база ССРЭ-ниң Аъш-чем программазын боттандырар соруглга-биле кижи бүрүзү эвээш эвес үлүүн киириштирип турар. ССРЭ-ниң тургустунганындан бээр 60 чыл оюнга тураскаатткан «60 чылга — 60 шалыпчы неделя!» деп чарыштыг үлам калбартып, бистиң коллективтиң ишчилери идепкейлиг киржип турар. Эрткен тос айларның планныг онаалдазын хуусаазында ажыр күүседип, ССРЭ-ниң тургустунганының 60 чылдыг юбилейин ажыктыг ажылдаар хүлээлгевисти ак сеткилдиг күүседир, ниитилелге ажыктыг ажылды кылыр дээни ол.

А. БАЯНДИНА,
саанчы.

«Бодунуң шилип алганы ниитилелге ажыктыг ажыл-чорудулганың талазы-биле ак сеткилдиг ажылдаары, күш-ажылдың сагылга-чурумун сагыыры — ССРЭ-ниң күш-ажыл кылып шыдаар хамаааты бүрүзүнүң хүлээлгези болгаш алдарының херээ».

(ССРЭ Конституциязының 60 чүүлүнден).

МЭЭҢ КОЛЛЕКТИВИМ

ЧУРУКТА: Ленинградка бүзээшкиниинин кадыг-дөшкүн чылдарында хлеб бижырыг турган хоочуннарның ужуражыышкыны.

Н. БЕРКЕТОВТУҢ фотозу.

«ССРЭ хамаатылары кадыын камгалаар эргелиг».

(ССРЭ Конституциязының 42 чүүлүнден).

ДОКТААМАЛ САГЫШ САЛЫЫШКЫНДА

Чоннуң кадыын камгалаар болгаш ону улам экижидер дээш бистиң күрүневис доктаамал сагыш салып келген. Бо бүгүнүң дугайында чоокта чаа үнген СЭКП Төп Комитединиң болгаш ССРЭ-ниң Министрлер Чөвүлелиниң «Чоннуң кадыын камгалаарын экижидер талазы-биле немелде хемчеглер дугайында» доктаалында база катап онзалап айыткан. Ук доктаалдың сорулгаларын ажылывыска удуртулга болдурган, кижи бүрүзү улам хөй-ааттыг ажылдап турар.

Чоннуң кадыышкылын быжыглаар, аарыгны баш буругаар болдурбас талазы-биле чамдык хемчегдерни бистиң Кызыл райондың поликлиниказының эмнелге коллективи чорудуп келген. Амбулаторияга медицина дузазын чедиреринин деценилин бедидеринин, аарыг кижилерни аппаратка көөр болгаш лабораторияга шинчиири-биле эмнээриниң аргаларын поликлиникада калбаа-биле ажыглап турар. Оон тодаргай чижээн эмнелгениң физнокабинединден көрүп болур. Мында аарыг кижилерни эмнээр амгы үениң он хире дериг-хереквелдерин ажогускан.

«Ааран» кижилерни эмнээрин хандырар дээш медицина микроанализиниң методтарын болгаш хереквелдерни ажылдап кылыр база ону практикага шептередир, амгы үениң клиника-биохимия шинчилелдерин чорударынга приборларны болгаш реактивтерни будүрүп көвүдедир...» деп доктаалда айыткан. Ынчангаш чоннуң кадыкшылын быжыглаар болгаш совет кижилериниң чогаадыкчы идепкейлиг амыдыралын узадыр талазы-биле моон-даа соңгаар тодаргай хемчегler алдынар. Бо болза кижилериниң кадыын камгалаар талазы-биле ССРЭ Конституциязында айыткан өндүр чаагай сорулгаларның чайыннанчак боттанышкынының чижээ-дир.

Е. СЕРДЮКОВА,
эмчи.

«СЭКП чон дээш туруп турар болгаш чонга бараан болуп турар».

(ССРЭ Конституциязының 6 чүүлүнден).

БЕДИК ИДЕПКЕЙ-БИЛЕ

Бистиң чуртувустуң Үндезин Хоойлузунда Коммунистиг партияның удуртукчу болгаш башкарыкчы ролюн быжыглаан. Ол чорук Конституцияда магадылаан эргелерин, Төрээн чуртунуң мурнунга хүлээлгезин күүседир талазы-биле коммунист бүрүзүнге бедик харыысалганы хүлээдирип турар. Бо айтырыгларны кеззеде кичээнгейниң төвүнге тургузары — партия организацияларының чугула сорулгазы болгай.

Бистиң Кызылдың аъш-чем садыының коммунистери боттарының Төрээн чурту, Коммунистиг партиязы дээш чоргаарал-биле ССРЭ Конституциязында магадылаан эргелерин болгаш хүлээлгелерин боттандырып чоруур. Оларның кижи бүрүзү күрүневиниң ажыл-херээнге боттарының хамаарылгалыын бедик медерел-биле билип турарлар.

Оларның күш - ажылчы, хөй-ниитичи идепкейин бедидип, он бирги беш чылдың планныг онаалдаларын болгаш социалистиг хүлээлгелерин күүседиринче ажыл-ишчилерни мобилизастаарынга партия организациязы мында хөй-ниити организацияларынга даянып келген. Коллективте ажылдап турар муң ажыг кижиниң иштинде комсомолчулар болгаш үжен хар чедир назылыг аныяк кижилер хөй. Ынчангаш оларның ортузунга ажылга кол күш — комсомол организациязында безин 10% комсомолчу хаара туттуунган. Олар «Хавдырылганың бедик культуразын магадылап тур бис» деп лозун-биле ажылдап, биче эвес ажыл-херекти кылганнар. Оон ышкаш профсоюзтың комитединиң, улусчу контроль бөлүүнүң, хөрөжеңнер чөвүлелиниң, эш хуу судунуң, улусчу дружинаның ажылын партия организациязы удуртуп, оларның отчёттарын партия хуралдарынга, партбюрога дыңнап турар. Ооң түнелиинде коллектив кежигүннериниң чүгле күш-ажылчы эвес, харын-даа хөй-ниитичи идепкейи бедээн.

«ССРЭ-ниң 60 чыл оюнга — 60 шалыпчы неделя» деп эгелээшкинни бистиң коллективтиң ажыл-ишчилери үндүрүп, социалистиг чарышче бүгү ажыл-ишчилерни хаара тутткан. Алды магазин чыл планын хуусаазындан бир ай бурунгаар күүседирии хүлээнген. Хөй-хөй коллективтер сөзүнге ээ болуп, шудургу ажылдап турар. Ооң түнелиинде тос айлар планын сентябрының 15-те күүседип, плардан ажыр 27 муң рубльдиг орулгазын киирген.

Н. ГУРКИНА.
Кызылдың аъш-чем бараанныр садыында партия организациязының секретары.

ОРУУВУС АЖЫК

Бистиң чурттуң хамаатылары боттарының күзээни-биле тускай мергежилди чедип алзын дээш Коммунистиг партия болгаш Совет чазак бүгү чүвени кылып турар.

Чүгле бистиң тыва аныяктар безин Совет Эвилелиндө билдингир улуг университеттерде болгаш институттарда өөренип, тускай мергежилдерни чедип ап турарындан аңгыда, Кызыл хоорайда 2 дээди өөредилге черинде, 2 техникумда, 5 училищеде тускай мергежилдерни чедип алыр дээш хөй национал аныяктар өөренип турар бис.

Мен педагогика факультединде өөренип турар мен. Бо өөренип келген каш чылдарымның иштинде башкыларымның сагыш човаашкыннарын болгаш бистиң өөренип, чурттаарывыска таарымчалыг байдалды тургузуп бергенинге киржиниң сеткили өөрүүр дээрден башка, чүү дээш хомудаар.

Хөй-ниитиниң ажылдары, янзы-бүрү бөлгүмнер база бар. Чайгы дыштанылга үезинде чыл бүрүде студенти отрядтарга ажылдап, пионер лагерьлеринге кижизидикчи башкылар болуп-даа тургулаар бис.

Бистиң институтта база хөй нация оолдар, кыстар пайыралдыг чурттап, өөренип турар бис. Бисие орук ажык, өөренип доозкаш, чоннуң ажы-төлүн өөредир улуг сорулганы кады күүседир бис.

И. ОЮН,
студент.

КЕЗЭЭДЕ БЕЛЕН

Төрээн чуртту камгалаар ыдыктыг хүлээлгени алдарлыы-биле күүседип, дайынчы техниканы, шериг херээн кызымаккай шингээдип ап, адаларның революсчу, дайынчы, күш-ажылчы чаңчылдарынга шынчы болуп, оларны улам ковудедир дээш туржуп турар бис.

Делегей байдалының дүшкүүрлүг чоруу империализмниң болгаш оон талалакчыларының чимзенишкиннеринге удур серемчилелдиг болуруп иеген турар. Оон уламындан Коммунистиг партия болгаш Совет чазак чуруттуң камгаланыр күүгүүн улам быжыглаарының айтырыгларын кол кичээнгейге алган. Ол чорук дайынчыларның бедик мергежилдиг, билиглиг болуруп иеген турар. Ынчангаш «Совет улустуң тайбың күш-ажылынга — идегелдиг камгалал!» деп лозуңнуң адаа-биле социалистиг чарыш бо чылын калбарган. Бистиң кезектиң дайынчылары чарыштаидепкейлиг киржип, хөй нуруузу политиктиг болгаш дайынчы белеткелдиң тергиинери болуп турар. ССРЭ-ниң тургустунганының 60 чыл оюнга төлептиг ужуражыр дээш алган бедиткен социалистиг хүлээлгелерни чедиишкиниг күүседип турар бис.

Социалистиг Ада-чурту камгалаарынга кеззеде белен бис.

Ф. ГАБИТОВ,
сержант.

«ССРЭ хамаатылары назылап ныраанда, ол ышкаш ажыл кылыр арга-шинээзин шуут азы шала чидиргенде болгаш азырадыкчызын осунганда материалдыг хандырылга алыр эргелиг».

(ССРЭ Конституциязының 43 чүүлүнден).

ӨӨРҮШКҮНҮҢ СӨСТЕРИ

ССРЭ хамаатылары кыраанда материалдыг хандырылганы алыр. Ону ёзугаар үр чыл ажылдаан кижилер чогуур назызы четкен, пенсияже үнүп, күрүнеге азырадып эгелээр улуг аас-кежиктиглер. Бистиң чуртта пенсионерлер чүс-чүс муң, мен база ындыг кижилерниң бирээзи мен. Ленинчи комналдың, Совет эрге-чагырганың ачызында ындыг улуг чугула социал айтырыгны бистиң чуртка шинчаан шиитпирлеттингенинге чоргаарланыр бис.

Мээң назыным ССРЭ-ниң тургустунганының 60 чылыбиле капсырлажып, оон-биле чажыт болуп турарым — меңээ кайгамчык өөрүнчүт. Ынчангаш өске бүгү тыва херээженнер ышкаш, меңээ амыдырал-чуртталга-даа чаагай болуп, эртем билигни чедип алыр улуг аргалар мурнумга чыыр болган. Шаанда революция мурнунда бистиң аваларывыс, кырган аваларывыс, угбаларывыс кайдыг-даа эрге-шөлээ чок, «херээ чок-тар» деп ададып чораанын эң төөгү номнарындан номчуп турар бис.

Бодап-даа көрүңер даан: социалистиг революция, Совет эрге-чагырга херээжен кижиге хосталгазы, аас-кежиин шаанаан. Конституция ССРЭ-де херээжен кижи эр кижилер-биле дең деп эргелиг дээрин айыткан.

Аныяк чылдарымда-ла эң буянныг мергежилдерниң бирээзи башкының эртемин чедип алыр аас-кежии меңээ таварышкан. Школаларга 38 чыл ажылдаан, эге билиг берген өөреничилеримден дээди база ортумак тускай эртемниг эмчилер, башкылар, база инженерлер, ажылчынар, албан-хаакчылар, уйгудукчулар дээш кымнарым чок дээр! Бодумнуң 6 уругларым шуптузу дээди, ортумак тускай эртемнерлиг болуп, эмчиниң, башкының, садыгның база өске-даа адырларның талазы-биле мергежилди чедип алганнар.

Бодум чогуур назы четкеш күрүнеиин пенсиязынга кирнимзе-даа, ам-даа хире-шаам биле ажылдавышаан. ниити чоннуң үүле-херээнге үлүгхуумну киирип чоруур мен. Уругларымның уругларынга 12 ни адап болур.

Үйи делегей: үйи ангы амыдырал

ССРЭ-де кырганнар хүндүткелдиг

Бистиң чуртувуста кырганнар — хүндүткелдиг. Совет Абхазияда «Найырал» деп колхоз Кара далайның алдарлыг курорту Гаграның чанында. Колхозта эстоннар база чурттап, ажылдап турар. Оларның бирээзи —Август Леонардович Тинцарт ирей чоокта чаа 90 харлаан. Оон чаңгыс суур чурттуглары — орустар, грузиннер, украиннер, абхазтар ирейниң 90 харлаанын эң-не найыралдыы-биле баймрлап демделээн.

ЧУРУКТА: А. Л. Тинцарт ирей (оң талазында) болган оон оңнүү Тедо Елизарович Шутибидзе ирей.

И. ЧОХОНЕЛИДЗЕНИҢ фотозу.

СЭТА-ның фотохрониказы.

Үндезин ылгалдыг конституциялар

ССРЭ-ниң чаа Конституциязы (Үндезин Хоойлузуң) хүлээп алгандан бээр ам беш чылдар эрткен. Ынчалзажок Совет Конституцияга сонуургал бүгү делегейде улам улгадып турар. Бистиң Конституциябысты даштыкы чурттарда калбаа-биле тайылбырлап, анализтеп, өске күрүнелериниң конституциялары-биле деңнештирип турар. ССРЭ-ниң Конституциязының хол үүлдериниң АКШ-тың конституциязының хол үүлдеринден ылгалдыын хөвөр эвес айтып, тайылбырлап турар.

Ындыг тайылбырларга сонуургал черле биллингир. Совет Эвилели болгаш Американың Каттыжкан Штаттары удурланыжкак ийи социал системаларның — социализм делегейиниң болгаш капитализм делегейиниң кол күрүнелери болгай.

Совет болгаш америк конституцияларның хол ылгалдары чүдел? 1787 чылда АКШ-тың хүлээп алган конституциязының болгаш ССРЭ-ниң 1977 чылда хүлээп алган Конституциязының ылгалдарын хамыктың мурнунда ап көрээли. Барык ийи чүс чыл бурунгаар хүлээп алдынган документиниң беш чыл бурунгаар хүлээп алдынган документ-биле канчан деңнеп болурул? деп айтырыг тургустунуп келир магат чок. Ынчаарга 1787 чылда хүлээп алдынган АКШ-тың конституциязы — ол дээрге, эрте-бурунгу төөгүүниң бижимели эвес, а хөй чылдар дургузунда хөй саныг немелдерни, өскерилгелерни киирип келген чурттуң амгы күштүг үелезин хоойлузу-дур.

А совет болгаш америк конституцияларның принципиаалдыг кол ылгалы — демократияның «экономиктиг базазын»— өнүүге хамаарылганы ол конституцияларның ийи ангы уткалыг кылдыр көргени, тодаргайлааны-дыр. Хуу өнүүнүң бүгү-ле девирлерин ээлээр болгаш ажытлаар эргени АКШ-тың кол хоойлузу чарлап турар. А ССРЭ-ниң Кол Хоойлузунда — будурүлгениң чепсек-херекселдеринге ниитиниң өнүзүнүүң принцивин чарлаан болгаш быжыглаан. ССРЭ-де чер, заводтар, фабрикалар, банкылар болгаш өске-даа үүлдер күрүнениң, тодаргайлаарга — бүгү чонуң өнүүзү болуп турар. АКШ-та заводтар, фабрикалар, банкылар, чер — байларның хууда өнүзүү болуп турар. Будурүлгениң чепсек-херекселдеринге хуу өнүү тергиндээн ниитилелде ажылчын кижилер политика, мораль, экономика тазазы-биле хостуг эвес болгаш будурүлге ээлериниге — капиталистерге, помещиктерге чагырткан болуп турар. Хуу өнүүге үндезилеттинген мөлүүгедарлалдан күш-ажылды хостаарын кижиниң хосталгазының кол негелдези кылдыр социализм санап турар.

АКШ-тың конституциязы хуу өнүүнү-камгалап турар, а ССРЭ-ниң Конституциязы будурүлгениң чепсек-херекселдеринге ниитиниң өнүзүзүнүү принцивин быжыглап турар. Совет болгаш америк конституцияларның социал талазыбиле кол ылгалы ол-дур. Ол ылгалдазы амыдыралдың ийи ангы хевирлерин тыптып, тургустунуп турар.

Конвентиниң **түүлдүг** деп көргени база штаттарның күштүг болдуруп бадылааны америк конституцияга кижиниң хосталгаларының болгаш эргелериниң дугайында чүзү-даа айытпаан болган. Хөй-ниитиниң негелдезин ёзугаар чүгле 1789—1791 чылдарда чурттуң кол хоойлузунга 10 эдилгелерни киирген болгаш оларны «эргелер дугайында номнал» деп адаан. Ынчалзажок кижиниң эргелериниң дугайында америк конституцияның ол оң немелделери херек кырында кажан-даа боттанмаан болгаш ам-даа боттанмайн, саазын кырынга артып турар. Чүге дээрге АКШ-тың конституциязында айыткан социал-экономиктиг чүгле чаңгыс эрге — хуу өнүүлүг болуур, байыыр, өскелерни мөлүүр эрге боттанып турар.

Америк прокурорлар хамаатыларның эргелерин болгаш хосталгаларын камгалаарын АКШ-тың конституциязында безин чазаарда айытпаан. Хамаатыларның судка хуузунда хомудал киирер эргелерин америк конституцияда муң-не айытпаан. Ынчалзажок кажан судка хомудалды көре бээрге, бай кижи — шыңныг, а ядыы кижи — буруулуг болур.

Хамаатыларның социал-политиктиг, экономиктиг бүгү эргелерин, политиктиг хосталгаларын ССРЭ-ниң Конституциязында чүгле быжыглаан эвес, харын-даа амыдыралга күш бүрүде, бүгү совет чер болганда боттандырып турар. Чүдүлгениң, сестүң, парлалганың, хуралдарның хоңуун, кижиге болгаш оон чуртталга бажыңнага дээп болбазын, чаган, телефон, телеграф харылзаалараның чажыдың АКШ-тың конституциязында айытпаан. Ынчалзажок америк конституцияның ол магадылаалдарын хуу бүрүде, базым бүрүзүнде харжызы-биле үреп турар.

Күрүненің болгаш хөй-ниитиниң херектерин эргелеп башкарарынга, хоойлуларны чугаалажып көөрүнге болгаш хүлээп алырынга киржириниң хамааты эргелерин, күрүне органнарынга оларның ажыл-чорудулгазын экижидер дугайында санал киирер эргени АКШ-тың конституциязында шуут айытпаан. Ол эргелерни ССРЭ-ниң Конституциязында быжыглаан болгаш амыдыралга чигезин-биле боттандырып турар.

Ажылдаар, дыштанар, халас өөренир, эмнелгениң халас дуза-ламчызыын, социал хандырылгазын ылыр дээн мышкаш, кижиниң эң чугула эргелерин АКШ-тың конституциязында **амга чедир айытпаан.** Ол эргелерни **совет Конституцияга** толаргай айытқан болгаш амыдыралга база чигезин-биле боттандырып турар.

Хоойлу мурнунга бүгү хамаатыларның дең эргезин, хөрээженнериниң болгаш эр улустуң дең эргелиин ССРЭ-ниң Кол Хоойлузунда быжыглаан. Хамаатыларның бо эргелери бистиң чуртувуста бүрүн болган долузу-биле боттанып турар.

Хөрээженнериң эр улус-биле дең эргелиининң принцивин АКШ-тың конституциязынга амга чедир быжыглаваан: ол принципке хамаарыштыр 27-ги ядзлгеня АКШ-тың штаттарының хөй нуруузу бадылавайн барган.

Бистиң чуртувустуң бүгү аппияларының болгаш биче удыстарының дең эргезин ССРЭ-ниң Конституциязында алдын үжүктер-биле бижээн болгаш амыдыралга чигезинбиле боттандырып турар. Ынчаарга националдарның дең эргелиининң принцивин АКШ-та харжызы-биле үреп, ыыда негрлерни, индейлерни болгаш өске-даа биче националдарны бастып, мөлүүп, харын-даа өлүрүп турар. Чүге дээрге, америк конституция будурүлгениң чепсек-херекселдеринге капиталистиг хуу өнүүнү камгалап турар. Ийи ангы конституциялар — амыдыралдың ийи ангы хевирлери бо-дур.

В. ТЕЛЕГИН.
(ПМА).

Ажылдаар эрге дугайында чугаа

XIX чүс чылдың француз утопист-социализи Шарль Фурье мынчаар бижээн турган: «Кижиниң эргелериниң дугайында чугаалавышаан, ажылдаар эргениң принцивин көдүрериң уттуп турар-дыр, ынчаарга ажылдаар эрге чокка, өске эргелериң кандыг-даа үнези чок болур».

XX чүс чылда байдал өскерилген. «Кижи бүрүзү ажылдаар хүлээлгелиг болгаш ажыл алыр эргелиг» деп, Франциязың 1948 чылда хүлээп алган конституциязында бижээн. Италиязың (1947 ч.), Данаязың (1953 ч.) конституцияларында база-ла ындыг хевирлиг кылдыр айытқан. «Бүгү кижилер ажылдаар эргелиг болгаш ажылдаар хүлээлгелиг» деп, Японияның конституциязында база бижээн.

А херек кырында капиталистиг делегейде, будурүлгениң чепсек-херекселдеринге хуу өнүү-тергиндээн ниитилелде күш-ажыл кижилериниң байдалы кандыг болуп турарын? Капиталистиг күрүнелериниң конституцияларының ажылдаар эрге дугайында негелделери канчаар күүсеттинин турарын? Капиталистиг делегейге 1975 чылда калбаган кризистиң үезинде 18 миллион ажылчы чоннар ажыл чок турган.

АЖЫЛ ЧОК ЧОРУКТУ ССРЭ-ДЕ МӨҢГЕЗИ-БИЛЕ УЗУТКААН

Капиталистиг делегейниң эң улуг болгаш бай чурту кылдыр санадың турар АКШ-тың болгаш өске-даа капиталистиг күрүнелериниң ажылдаар конституцияларының ажылдаар эрге дугайында үүлдери чүгле саазын кырынга артып турар. А совет кижилериниң ажылдаар эргезин ССРЭ-ниң Конституциязында чүгле быжыглаан эвес, харын-даа амыдыралга бүрүн хандырып берип турар. Ажыл чок чорукту ССРЭ 1930 чылда узуткаан. Ажыл хылып шыдаар бүгү кижилерни Совет Эвилелинде ажыл-биле бүрүн хандырып турар. Будурүлгениң чепсек-херекселдеринге ниитиниң өнүзүү, ажыл-агыйның кризис чок планныг экижүдези, совет тургузугнуң политиктиг системазы бүгү ажылдап шыдаар кижилерни ажыл-биле хандырар арганы берген.

ЮНЕСКО-нуң медээзин ёзугаар алырга, Барыын чүктүң чурттарында ажылдап турар бүгү кижилерниң барык дөрт хуузу 10—14 харлыг бичии назылыглар болуп турар. Оларга төлевир эвээш, ынчаваш капиталистиг чурттарда бичии уругларның күш-ажылын араатаныыг ёзу-биле байлар мөлүүп турар. А Совет Эвилелинде 16 хар четпээннерни ажылга хүлээп албайн турар.

Ажыл чок чорукту Совет күрүне бежен ажыг чылдар бурунгаар узуткавышаан, бүгү-ниитиниң эге өөредилгезин баштай боттандырып эгелээн, а оон дараазында сес чылдың, амгы үеде ортумак эртемниң бүгү-ниитиниң өөредилгезин хандырган. ССРЭ-де ажылдаар болгаш өөренир эргелер тудуш холбаалыг.

ССРЭ-ДЕ КҮШ-АЖЫЛ БОЛГАШ ӨӨРЕДИЛГЕ

Совет кижилериниң эргелерин, хосталгаларын болгаш ниитилел, күрүне мурнунга оларның хүлээлгелерин ССРЭ-ниң 1977 чылда Конституциязында улам годаргай айытқан. Чижээ, совет кижилериниң ажылдаар эргезинге немей оларның профессия болгаш ажыл шилип алыр эргелерин айытқан.

Совет кижи чүгле ажылдаар эргелиг эвес, харын-даа ажылдаар хүлээлгелиг, чүгле өөренир эргелиг эвес, харын-даа өөренир, мергежилдерни шингээдип алыр хүлээлгелиг. Школаларны, техникумнарны, дээди өөредилге черлерин дооскан сөөлүнде 1970 чылда 19 миллион кижи чаа мергежилдерни чедип алган, а чаа мергежилдерни бо чылын чедип алган кижилер 42 миллион ажыг болган.

Л. БОБРОВ,
ПМА-ның тайылбырлакчызы.

Өөрүшкүлүг совет аныяктар

ССРЭ-ниң янзы-бүрү националдарының аныяктары аас-кежиктиг, өөрүшкүлүг, орлан-шөваа: ажылдаар, өөренир, дыштанар эргеня чурттуң Үндезин Хоойлузу оларга херек кырынга хандырып берген. Кыргыс ССР-ниң девнекзорин-де дунган деп бичe националдыг узуг бар. Совет эрге-чагырганың чылдарында дунганнарның амыдыралы аас-кежиктиг болган, экономиказы болгаш культуразы чечектелгеп.

ЧУРУКТА: Кашт районда дунганнарның «Миляфан» деп национал ансамблиниң киржикчилери Халима Вуланичч болгаш Болода Лашиян.

Э. ВИЛЬЧИНСКИЙНИҢ фотозу.
СЭТА-ның фотохрониказы.

Допчу фактылар

БОНН. Ажыл чок чоруктуң деңнели Германияның Федеративтиг Республиказында улам белээнин ГФР-ниң күш-ажыл айтырыгларының талазы-биле федералдыг эргелели дыңнатқан. Бо чылдың сентябрьның төнчүзүнде мелээлерни ёзугаар алырга, ГФР-де ажыл чоктарның саны 1 миллион 820 муң четкен азы Барыын Германияның ажыл кылып шыдаар бүгү чонунуң 7,5 хуузу болуп турар.

ППА агентствонуң дыңнатқанын ёзугаар алырга, чуртка ажыл чоктарның саны бо чылдың төнчүзүнге чедир 2 миллион ажыг болур. ГФР-де 20 хар чедир назылыг 187 муң 214 оолдар, кыстар 1982 чылдың октябрь 5-ке чедир ажыл тыпплаан болуп турар.

ЛОНДОН. Англияның М. Тэтчер баштаан консервативтиг чазааның сарыыл чок даштыкы болгаш ыштыкы политиказының түңнелинде чурттуң шериг чарыгдалдары көвүдээн, кадык камгалалынга, өөредилгеге, чурттага тудуунга күрүне бюджединиң чарыгдалдары дыка кызырылган. Оон түңнелинде ангы ажылчы чоннарның материалдыг байдалы улам баксырап турар. Бо дугайын лейбористиг партияның конференциязынга оон удуртукчузу М. Фут айытқан. Американың Каттыжкан Штаттарының ыядыг-ла хөй эвес байлары — миллиардерлер болгаш миллионерлер шериг чарыгдалдарындан, чонну мөлүүрүнден кедергей байып турар, а хөй миллион американнар, хамыктың мурнунда негрлер болгаш индейлер улам хоозурап турар. Ол дээрге америк администрацияның «рейганомика» политиказының түңнели-дир. А бистиң чуртувустуң экономиктиг байдалы 30 чылларның кризизиниден безин берге байдалда кирген. Ол дээрге — «тэтчеризмниң» чонга удур политиказының түңнели-дир деп, М. Фут мелеглээн.

РИМ. Италияның мурнуу чүгүнде Неаполь — чурттуң эң улуг хоорайларының бирээзи. Ында социал улуг чөрүдээ өөскүп үнген. «Италсидер» деп металлургия компаниязы бодунуң будурүлгезиниң хадыынган дугайында чарлаан. Оон 6 муң ажылчыннары амгы үеде ажыл чок арткан.

ТОКИО. Ортаакы үс чылдар үезинде Японияның эң ядыы чурттакчыларын «бужартаан» кижилер деп санап турган. Ол «бужартаан» кижилерниң амгы салгакчыларын «буракуминнер» деп адаар. Япон хамаатыларның дең эргезинин дугайында хоойлуну чурттуң парламентизи хүлээп алгадан бээр хөй чылдар эрткен. А япон «буракуминнер» амга чедир «худу шынарлыг» кижилер кылдыр санаттырып турар. Оларның саны — 4 миллион кижи чедип турар.

МАДРИД. Испанияда ажыттем болгаш үлетпүр баразанарының өөредилгези үеде үргүлүг өөрүп турар. Бо чылдың тос айларының дургузунда ол баразанарның өөредилгези 9,9 хуу болгаш чорук ажылчы чоннарның амыдырал деңнелинге багай саллар-чедир «худу шынарлыг» кижилер кылдыр санаттырып турар. Оларның саны — 4 миллион кижи чедип турар.

МАДРИД. Испанияда ажыттем болгаш үлетпүр баразанарының өөредилгези үеде үргүлүг өөрүп турар. Бо чылдың тос айларының дургузунда ол баразанарның өөредилгези 9,9 хуу болгаш чорук ажылчы чоннарның амыдырал деңнелинге багай саллар-ны чедирип турарын Испанияның национал статистика институду дыңнатқан.

ИОКОГАМА. Японияның ол далай өөредилгеге америк солдат дээрбечи оор үүлгедиг кылып турда, полиция ону тудуп хорутпаан. Америк шериг албаныглары сөөлүү 30 чылдар дургузунда 150 ажыг муң аем-бүрүүлүг үүлгедилгелерни Японияга кылган.

(СЭТА).

Хөрээженнерни шеригге хелдирер, дайынга белеткээр дугайында хоойлуну АКШ-тың конституциязынга үндезилээш, хүлээп алган. «Ю.С. Ньюс энд Уорлд рипорт» журналдың медээзин ёзугаар алырга, АКШ-та амгы үеде 180 муң кыстарны кижи өлүрериниге, чаа дайынга белеткеп, өөредип турар. Президент Рейганның администрациязы хөрээжен солдаттарның санын чоокку үеде 200 муң кижи чедирер деп турар.

АКШ-тың чепсектиг күштеринге шериг албанынга күшбиле келдирген хөй муң ол аныяк кыстар боттарының чалыы назынын кижилер өлүреринге, дайынга белеткелге хидис эрттирип, өөредилгеден, өг-бүле амыдыралындан чарлып турар. 180 муң ажыт америк кыстарны шериг судноларын, торпеда катерлерин септээринге база киириштирип турар.

ЧУРУКТА: АКШ-тың хөрээжен солдады боодалга үезинде.

СЭТА-ның фотохрониказы.

Капиталдың чурттарында

«АРТЫК АЖЫЛЧЫН КҮЖҮ»

●**БОНН.** Ажыл дилеп, даштыкы чурттардан чедип келген хамаатыларның саны амгы үеде Барыын Германияда 4 миллион 60 муң кижи четкенин Германияның Федеративтиг Республиказының чаза албан ёзузу-биле тускай дыңнаткан. «Даштыкы ажылчын күжү» ГФР-ниң экономиктиг амыдыралының тудуш кезии болу берген.

Немец ажылчынның алыр төлевириниден 30 хуу эвээшти даштыкыдан келген кижиге Барыын Германияда төлеп турар. Ынчаарга даштыкы чурттардан келген хөй миллион кижилерниң, оларның өг-бүлелериниң амыдыралы дыка чаржынчыг болуп турар. Даштыкыдан келген ажылчыннарга болгаш оларның өг-бүлелериниң кежигүнериниге өжээтен хөөннер ГФР-ниң хоорайларында сөөлгү үеде улам өөскүп турар. Өске чурттардан көжүп келген кижилерге хамаарыштыр сөөк-язы ылгай көөр хөөнер Барыын Германияда ажыыы-биле илереп турар апарган.

Герман Коммунистиг партияның Даргазы Герберт Мис даштыкы чурттуг ажылчыннар-биле Дюссельдорфка ужурашкан болгаш мынча деп медеглээн: «Даштыкы чурттуг ажылчыннарга хамаарыштыр өжээтен, сөөк-язы ылгай көөр хөөннерни коммунистер, бистер шынгыы бүрүү шаап турар бис. Немец болгаш даштыкы чурттуг ажылчыннарның аразынга эп-сеткил каттыштырылгазы, найырал дээш туржуп турар бис. Тайбың болгаш күш-ажыл дээш демисел — бистиң ниити сорулганыс-тыр».

СААЗЫН КЫРЫНДА ХООЙЛУЛАР

●**ЛОНДОН.** Хөрээженнерниң эргелерин камгалаар сорулгалыг хөй хоойлуларны Англияның парламентизи хүлээп алган турган. Ынчалзажок ол хоойлуларның шупту-зу капиталдың көл чурттарының бирээзи — Англияда чүгле саазын кырында артканнар. Хөрээжен болгаш эр улустарның ажыл төлевирин деңнештирер болгаш хөрээженнерге хамаарыштыр ылгай көөр чорукту хоруур дугайында хоойлуну 1975 чылда хүлээп алган. А ол хоойлу чүгле саазын кырынга артқан. Хөрээженнериниң эргелерин камгалаар организациянының сөөлгү медээзин ёзугаар алырга, Англияда хөрээжен ажылчын кижиге эр ажылчындан 30 хуу эвээш ажыл төлевирин берип турар. Харын-даа хөрээжен садыгжы эр кижиниинден 44 хуу эвээш ажыл төлевирин ап турар.

ЧУРТТААР БАЖЫҢ ЧӨК АРТҚАННАР

●**РИМ.** Неаполь-дуң улуг кудумчуларының бирээзинге эгезинде кыжыраап шимээн үнген. Удаваанда «даш долу» черже дүжүп эгелээн соонда дүн ортузунда кедергей улуг «частыышкын» даажы дыңналган. Хөй каът бажыңның чурттакчылары кудумчуже дезип үне берген турган.

Буступ кээп душкен бажыңның бузундуларының адаанга улуг назылыг хөрээжен кижи дириигге-ле хөмдүруп калаа. А оон арткан аллан ажыг өг-бүлелер бажың чок арткан.

Кариб далай бассейнинде Ганти деп бичи күрүне бар. Америк империализмге саттынган диктаторжу Дювалье адашкылар чуртту чагырып келгенинин үезинде Гантиниң чону кедергей хилинчек-човуланга таваржын турар. Чүгле 1957 чылдан бээр беэин 40 муң гантаннарны шажылап олүрген, 3 муң кижи не чок читкен, миллион ажыг кижи, тодаргайларга, чурттуң бүгү чонунуң бештиң бир иезин ганттыкы чурттарже дезип үнген. Хөй муң кижилерни карабажыңнарда хоргудап, хилинчектен турар.

ЧУРУКТА: туттурган гантаң кижи.
СЭТА-ның фотохрониказы.

АЛДЫН ХООЙЛУ

Хөсүт Совет Эвилелде — бистиң чуртта
Хосталганың Кызыл тугу кырывыста.
Углап алган эчис күзел — коммунизм,
Улуг Ленин номнал-херээ мурнувуста.

Күштеривис чаңгыс эпке каңнаттынган,
Күрүневис үндезини — найыралда.
Октябрьның тиилелгези чаяап берген
Оттуг чырык алдын Хоойлу — холувуста.

Ажыл, дышка, эртемге-даа эрге дөмей,
Ада-чуртту камгалаары ыдык албан —
Алдын Хоойлу херелинде совет кижи
Аас-кежиин, тайбың херээн бижыг тутқан.

А. АРАПЧОР.

АЛГАП ЧОРМЕН

Ада-чуртум
Алыс күжү,
Арбын чонум
Аас-кежии—
Алгап чоруур, сагыш чоруур
Алдын Хоойлум авыралы.
Ажыл-ижим,
Амыр-дыжым —
Ынакшылым
Ыяк шыңыы
Адап чоруур, мактап чоруур
Алдын Хоойлум авыралы.
Ажы-төлүм,
Алдар-адым
Чонум-биле
Чолун каткан
Адап чоруур, ырлап чоруур
Алдын Хоойлум авыралы.

Ч. КАРА-КҮСКЕ.

ССРЭ-ниң 60 чылынга уткуштур

НАЙЫРАЛДЫҢ НАЙЫСЫЛАЛЫ—МОСКВАГА

СОВЕТ ТЫВА ССРЭ-ниң чалзажок бистиң Тиилелгевис акы-дүмалышкы эвилелдешкен болгаш автономнуг республикаларының эң-не аныяа болгаш улуг эвилелдиң эң хеймер дуңмазы кылдыр санаттырып турар. Совет Эвилелиниң составынга Тываның эки тура-биле каттышкынындан бээр чүгле 38 чыл болуп турар-дыр. Бо аразында чүнү кылып алган бис, кайы хирени чедип алган бис дээрзин чүгле бистер боттарывыс эвес, харын бистиң өңнүктеривис-даа херек кырында көрүп, бүзүреп турар. Ол бүгү чүс чылга дең-нежии болур херии базым-дыр дээрзин демдегээш, хөй сан-түң-даа адап турган херээ чок боор.

Совет Тываның экономикада, культурада, кижилерниң аажы-чаңында чедип алдынган чаартылгалары СЭКП-ниң удуртулгазының, улуг эвилел ССРЭ-ниң ачызы. Ынчангаш бистиң республиканың бүгү ажыл-ишчилери алдарлыг юбилейни политиктиг болгаш күш-ажылчы бедик көдүрлүүшкүн-биле демдегээр, ажыл-херекчи белектерин Төрээн чуртунга сөңнээр дээш хүн бүрү кызымак болгаш хей-аттыг ажылдап турар. Мындыг хайнышкынныг хүнерде мен база чогаадыкчы ажыл-херээмни сорук киришкиниг бүдүрүп, Совет Тывамның баштайгы өөрүшкүлүг хүннерин сактып бодап чоруур-дур мен.

1944 ЧЫЛ—Совет Эвилелиниң составынга Тываның кезээ-меңгеде каттыжып кирген төөгүлүг чылы-ла болгай. Тыва Арат Республиканың Биче Хуралының дилег Угуулга бижиин ССРЭ-ниң Дээди Совединиң Президиумунга чедирип, тыва чонуң эчис күзелин авыралдап чораан ТАР-ның чазак төлээлери—С. К. Тока, А. М. Чымба болгаш О. Ч. Лопсанчап суглар ынчан бистиң Тывага мөңгеде өөрүшкүлүг медээни чедирип келген. Ада-чурт ССРЭ, ооң чазаа тыва улустуң алыс күзелин хандырып, Совет Эвилелиниң составынга Тываны хүлээп алган — ак-көк хемнериң чурту — Танды-Тыва Ада-чурт улуг ССРЭ-ниң чарылбас кезээ, а ооң арат чону — улуг ССРЭ-ниң аас-кежиктиг хамаатылары апарган. Ол дугайында Тываның чер бүрүзүнге хөй кижилиг митингилер, хуралдар, найыр-наадым эртип, аът, мөге салып, байырлап турдувус. Арат чонуң ол өөрүшкүзүнге каттыжып, ол хүннерде:

Ак-көк өргүн хемнеривис
Ада-чуртче агып кирген.
Алыс шагдан күзеливис
Акыларже чүткүп чораан...
Чонуңу четкен чыргалы бо—
Социализм тиилээн чурту.
Чоргаар адаан адывыс бо—
Совет чуртуң хамаатызы—
дээн шүлүктү бижээн мен.

Ынчан Ада-чурттуң ыдыктыг хосталга дайыныңың кадыг-дошкун чылы турган. Ынчалзажок бистиң Тиилелгевис чоокшулаан, бистиң күдүмчуларывыска кайгамчык улуг байырлал дыңмирээр деп барган үе турган.

Коммунистиг партия, Совет чазак чаа, аныяк Тыва автономнуг областың ажыл-агыйын, экономиказын, эртем-культуразын өске республикаларның, крайларның, областарның дең-нелиңге чедир дүргени-биле хөгжүдер дээш даңдарый чогуур хемчеглерни ап эгелээн. Тыва автономнуг областың улус ажыл-агыйын көдүрер хемчеглер дугайында ССРЭ-ниң болгаш РСФСР-ниң Сайыттар Төвүлелдери тускай доктаалдарны хүлээп алгылаан.

1945 чылдың апрель 29-та ССРЭ-ниң Дээди Совединге Тывадан эң баштайгы соңгулдалар болган. Совет Тыва Төрээн чурттуң дээди органынга бодунуң бирги депутаттарын соңгаан. Ол болза ССРЭ-ниң Дээди Совединге чүгле Совет Тыва талазы-биле эвлчег чок эрткен соңгулда. Коммунистиг партияның, Совет чазактың аныяк Совет Тыва дээш ада сагыш салышкынының бир тодаргай херечизи ол болган. ССРЭ-ниң Дээди Совединиң ол эң баштайгы депутаттарынга С. К. Тока, А. М. Чымба, М. С. Кудажы, С. К. Кочетов, М. А. Серенмаа, Я. И. Куварин, бо одуругларның автору сугларны соңгаан.

Соңгулданың округ комиссиязы депутаттың түр шынызагазын меңээ тыпсын турда, дыка-ла сүрээдеп, хөй чүве бодап турган мен. Делегейде мындыг улуг, тиилелгелиг, Ленин башкы тургускан Совет күрүвениң, акы-дүмма хөй национал улустарлыг чурттуң чазааның кежигүнү болур деп чүвени бодап кээримге, дыка-ла улуг харыысалга. Чондан соңгуттурган депутат болуру — аас-кежик, алдар, хүндү болгаш бедик идегел, улуг харыысалга. Ынчангаш чондан депшиттиргеш, соңгуттуруп турар кандидатка өөрүнчүг-даа, сүрээденчиг-даа, чонуң бо улуг идегелин канчап-ла шынзыдар кижи боор мен деп хандыр бодаттынар-даа боор чораан.

МОСКВАЖЕ, СЕССИЯЖЕ аъттанып деп турувуста облкүүском даргазы А. М. Чымба чалап тур деп телефон долган келди. Доп-дораан маңнап четтим. Хүлээп алыр өрээлде делгем хоректиг, бедик эгиннерлиг, додуккан хүлер дег хүрең, калбак арыннығ, чазык-чаагай шырайлыг, савыяа сапогтарлыг, кара-кек китель костюмнуг, хөрээнде Ленин орден болгаш мурнакчы малчын демдээ чайыпналган, хөреңмек эр күүском секретары, чогаалчы Б. Д. Ховенмей-биле хөөрешкен тур. Мен дораан-на олар-биле барып мендилештим.

— ССРЭ-ниң Дээди Совединиң депутадың мурнакчы малчын Кыргыс Кудажы бо-ла болгай— деп, Б. Д. Хөвенмей таныштырды. Ол аразында Сергей Кузьмич Кочетов шеригформалыг хептиг, даянгыыштыг, хөрээнде хамык орден, медальдары кылаңнаан бо кирип келди. Күүском секретары таныштырып турар аразында, Сергей Кузьмич партизан холдарын сунуп алгаш:

— Оо, Михаил Суванович!.. Көрүшпээнивистен бээр 25 чыл аштың!..—дигилеп, депутат Кудажыны куспактаан тур. Михаил Суванович Кудажы депутат С. К. Кочетовтуң партизан отряды-биле қады партизаннап чораан, ынчангаш шагдан бээр таныш өңнүктер болду.

— Кады халдып олурар мындыг бис бе, дуңмам—деп, Михаил Суванович каттыра аарак, база-ла өөрүшкүзүн илередип, меңээ чугаалады.

— Харын дедаан, акым. Силерниң-биле кады чонга бараан болур, хөй национал акы-дүмма улустарывыстың депутаттары-биле Дээди Совединиң сессияларының ажылынга киржир аас-кежиктың чон биске хайырлаан чүведир! — деп, база өөрүшкүм илереттим.

Ол шактан эгелээш-ле, ол бөдүүн, биче сеткилдиг, ханы угаанныг, хөөреммк, «көрбээн чүвези чок, көдүрбээн хөнээ чок» буянныг-чаагай кижибиле танышкыш эгеледи м. Малчын-даа, партизан-даа, фронтуга белек чедиржип чораан гвардейжи аттыг-даа, алдарсураглыг ол депутат-биле ам депутат албан-хүлээлгемни күүседип эгелээривис ол болган.

А. М. Чымба бисти хүлээп алганының соонда, Михаил Суванович мээң эктимге ходуу салгаш:

— Чаа, дуңмам, ам даарта найысылал Москваже сессиядап хап олурар мындыг-дыр бис. Тантыг бижип чоруур але— деп кагды.

Совет Тываның ол баштайгы депутаттары ССРЭ-ниң Дээди Совединиң сессиязынче эң баштай 1945 чылдың июнь 12-де Москваже аъттанышкан. Бис облкүүском даргазы Александр Манығеевич Чымбаның машиназынга Михаил Суванович Кудажы, малчын Монгуш Ак-Баштыговна Серенмаа суглар бис, ескелеривис Салчак Калбакхерекович Тока-биле кады демнп-не чорупкан. Абаканга кээп, Тываның депутаттарының тускай вагонунга олурупкаш, поезд-биле Москва кайы сен дээш хапкан бис. Бир дугаарында кожа-хелбээ Хакас автономнуг областың депутаттары-биле ужуражып, таныштывыс.

— Совет Тыва болганыңар-биле!— дижип, олар биске хөлчок-ла байыр чедирип турганнар. Красноярскиге кээп, тускай депутаттар поездизинге коштунуп алгаш чоруптувус. Алды хондур халыткаш, Москвага чедип келдивис.

Л. ЧАДАМБА.
(Уланчылыг).

Театрның 47-ги чаа сезону

КӨЖЕГЕНИ АЖЫДЫП ТУРА

Бистиң ниитилелдиваистиң хүн бүрү бурунгаар хөгжүлдеан чонуң коммунистиг кижизидилгезиниң чаа харыысалгалыг сорулгаларын боттандырарын театр уран чүүлүнден негеп турар. Театр чонуң уран чүүл-биле дорт. дириг харылзаазын боттандырып турар күчүлүг чепсек. Ол дээрге чүгле хөглээшкинчин, дыштанылганын эвес. а коммунистиг кижизидилгениң политиктиг чепсээ.

Республиканың хөгжүмшин театры бөгүн дөртен чедиги сезонун эгелээр. Эрткен сезонда театрның чогаадыкчы-даа, инженер-техниктигдаа күштери хөй ажылды кылган. Театр уран чүүлүн чон ортузунга суртаалдаары — театр ажылдакчыларының кол сорулгаларының бирээзи. Чаа шинии тургускаш, ону чонга көргүзеринден аңгыда, артистер көрүкчүлер мурнуунга боттарының чогаадыкчы отчеттарын берип, олар-биле ужуражылгаларны үргүлүү чорудуп келген. Бо эрткен сезонда чеди чаа шинии тургускаш, чонга бараалгаан бис. Ол дээрге В. Шукшинниң «Эртен эрте оттуп кээрге», Ш. Хусаиновтуң «Авамның ак платьезин», Э. Лабиштиң «Мизантроп», С. Токаның «Дөңгүр-оол» база ургуларга «Катя болгаш хуулгаазын», «Илбилиг согун» деп шиилер болур. Ол шиилер-биле бистиң театрның артистери республиканың барык бүгү районнарын кезээн. Ол ышкаш көрүкчү чон-биле ужуражылгаларны артистер Чөөл-Хемчиктиң «Большевик», «Алдан-Маадыр» совхозтарынга, Барыын-Хемчикке, Эрзинге, Тес-Хемге, Улуг-Хемниң Жданов аттыг совхозка болгаш Чаа Шагаан-Арыг хоорайның тудугжулары-биле эрттирген-

ЧУРУКТАРДА: (үстүнде) «Шериг хөдел Шельменко» деп чаа шиide ойнап турар бөлүк артистер; театрның орус артистериниң чаа сезонда көргүзүп эгелээри А. Островскийниң «Аал улузу ажырбас» деп шиизинден көргүзүг.

Ю. КОСАРЬКОВТУҢ фотолары.

Солуннуң дараазында номери октябрь 9-та унер.

нуң сеткилимге А. Гельманның «Бистер, адаанда ат салганнар...» деп сураглыг шиизинде Шындиннің, В. Шукшинниң «Эртен эрте оттуп кээрге» деп чогаалында Сухонькийниң овур-хевирлери тааржыр. Олар — мээң үежилерим, амгы үениң кижилери. Бо хүннерниң боттуг овуру сиңниккеи, хүн бүрүнүң бергелеринге таваржып, дилээшкиннерни кылып чоруур кижилер. Ындыг маадырларга ынак мен.

Эргинин артап турарывыс чаа сезонда көрүкчүлер-биле сураглыг орус драматург А. Островскийниң «Аал кижилери ажырбас» деп шиизинде Подхалюзиннің овур-хевирин дамчыдып ужуражыр мен. Ук шиии — бистиң бөлүктүң чаа ажылы. Шиини режиссёр Л. Бузина тургускан болгаш ында орус бөлүктүң бүгү артистери киржип турар. Островский — Островский-ла болгай Ол силерге солуп болуру чугаа чок. Ынчангаида сценага ужуражырынче көрүкчүлерни чаладым.

Театрның балетмейстери Вячеслав ДОНГАК:

— Улан-Удэниң хореография училищезиниң доозукчулары алды кижи составтыг балет бөлүү театрның чогаадыкчы коллективинде каттыштывыс. Ук бөлүкте 3 оол, үш уруг киржип турар. База бир 2 кижиниң доозуп кээрии манап турар бис. Балет бөлүүнүң кол-ла сорулгазы — хөгжүмнүг болгаш ыры-танцылыг шиилерге танцы, балет сценаларын күүседип, шиниң профессионалдыг шынарын бедидери. Бистиң бөлүк-биле кады театрның артистери танцы кичээлин эрттирип турар.

Балет бөлүүнүң репертуарында балеттерден үзүндүлер, национал танцылар кирип турар. Ам ол номерлерниң ядик, хевин чагыткан, манап турар бис. Хөгжүм-шин театрынга келгеш, бир-ле дугаар киришкен шиивис «Шериг хөдел Шельменко» деп адаар украин комедия. Ооң сөөлгү сценазында куда танцызында киржип турар бис. Шиниң маадырлары база-ла танцылап турарын көре бээр силер. Моон соңгаар ыры-танцылыг шиилерниң саны көвүдээрии, күзээр улус тур бис. Удавас тыва чогаалчы К. Кудажының «Дээрде кыс» деп хөгжүмнүг комедиязынга киржир бис.

Аныяк артист Анзат КУУЛАР:

— Сезон ажыдыышкынында чаа шиилерниң бирээзи —татар драматург Шариф Хусаиновтуң «Авамның ак платьези» деп драмазы. Ону театрның сценазынга мооң мурнунда ойнаваан бис. Ол шиide киржип турар артист меңээ өөрүнчүг чүве—ук шиниң чайгы үеде районнарга ойнап келгенииң түңелинде бригадалар аразында чарышка бирги черии алганывыс.

«Авамның ак платьези»—амгы үениң амыдыралын көргүскен, ажы-төлдүң ада-иеге, Ада-чуртка харыысалгазын тоожуп, билиндирип турар бедик утка-шынарлыг чогаал. Мен ол шиide Аваның оглунуң уруу Райханны ойнап турар мен. Ол ышкаш эрткен сезонда Е. Тапованың «Илбилиг согун» деп фантастиктиг шиизининң кол ролюнуң бирээзи — пионер уруг Чеченмааны ойнадым. Солун маадыр. Ону ам-даа аныяк көрүкчүдерге таныштырып, соңуургадыксаар мен.

Чаа сезонда чаштарга тураскаатқан шиилерниң арбын болуруп күзээр мен. Ол чүгле мээң эвес, келир үениң театржы кижизидилгелиг көрүкчүлериниң, тодаргайлаарга, аныяк көрүкчү бүрүзүнүң күзели.

ЧАА РОЛЬДАР, ОВУР-ХЕВИРЛЕР

Республиканың хөгжүм-шин театрының чаа 47-ги сезону ажыттынарының бүдүүзүнде бистиң корреспондентивис чамдык артистерге ужуражып, оларның эрткен сезонда болгаш ам көрүкчүдерге бараалгадыр ажылдарын сонуургаан. Оларның харыылары бо:

Тыва АССР-ниң алдарлыг артизи Людуп СОЛУН-ООЛ:

— Эрткен сезонда чедимчеллиг кылган ажылым— Салчак Токаның «Дөңгүр-оол» деп шиизинде феодал ашак Сандактың овур-хевири. Моон мурнуида чежемейниң-даа Дөңгүр-оозга ойнап турзумза, Сандакты эскербейн турган болдум. Сандак — хөй талалыг, оптуг-овузунуг бүтпес идегеттериниң бирээзи. Дөңгүр-оолду төөредип, өгде көргүзүгде данзамны тырыкылап, эзирик дарганы дуурайлап, оонхандыр сайгарары көрүкчүнүң көрүкчү культуразынга, театржы дең-нелиңге чемиш берип болур. Шельменко— аныяк кижи болгай. Ынчангаида мээң өөлчежии ойнап турар эжим С. Ооржак база-ла солуп-на ойнаар болдур ийин.

Тываның комсомол шаңналының лауреады Виктор КУЗИН:

— Чаа сезон—чаа базым. Ол чүгле театр коллективиниң эвес, а муң-мун көрүкчүдерниң база байырлалы. Силерни чаа маадырлар, чаа артисчи ажылдар манап турар. Ынчангаида эки, бакты деңге үлежии, сагыш-сеткилден дойлуп эртер апаар бис.

Мен 1976 чылдан бээр тыва театрда ажылдап турар кижи болгай мен. Ол үениң дургузунда элээн ажылдарны кылып четтиктим. Оларның оода бир, ийи хирезин көрүкчүлер сактып арткан болза— өөрүүр ийик мен. Эрткен сезонда ажылдарымдан бодумаа дайылдажып чораан дайынчы өңнүктер — янзы-бүрү националдыг дайынчыларның найыралын көргүскен, Шинни РСФСР-ниң алдарлыг артизи, театрның кол режиссёру Сицоол Оюн тургузуп турар.

Бистиң республикага театр уран чүүлүн сайзырадыр, ооң чон-биле харылзаазын улам быжыглаар сорулга-биле хемчеглерни доктаамал ап чорудуп турар. Театрның материал-техниктиг баазазын экижидер сорулга-биле чоокта чаа безин Тыва АССР-ниң Министрлер Чөвүлели тускай доктаалды хүлээп алган. Ол бүгү хемчеглер театр уран чүүлүн чонуң хүн бүрү өзүп турар культура негелделеринге дүүштүр тургузарын, чонуң коммунистиг кижизидилгезин боттандырарын негеп турар. Бо сезонда театрның кылып чорудар ажылларының утка-шынарын улам бедидер дээш күжениишкиниг ажылдаары театр ажылдакчыларының кол сорулгазы.

Бо сезонда театр республикадан дашкаар улуг гастролья белеткенир. Ол дээрге 1983 чылдың чайынында акыдуңма Киргизияже бир-ле дугаар аалдаарывыс болур. Ол үнүүшкүн бистиң ажылывыска харыысалгалыг үе-чада база шылгалда болур. Чүге дээрге ооң дараазында чылын—Совет Тываның 40 чыл оюн таварыштыр Москвага чогаадыкчы отчёттү бээр бис. Орта белеткел театрның бүгү ажылдакчыларындан эвээш эвес күштү, энергияны негээр апаар.

Е. ТАНОВА,
республиканың хөгжүм-шин театрының директору.

КАЯА, ЧҮҮ БОЛУРУЛ?

«Енисей» Культура бажыңынга

Октябрь 7-де «Күрүне болган эрге» деп аас журналы 15 шакта эгелээр. «Чаңгыс эптиг өг-бүледе» деп аныяктарның дыштанылга кежээси 19.30 шакта болур.

Октябрь 8-те «Енисей» Культура бажыңының бот-тывынгыр уран чүүл коллективиниң концерти 15 шакта эгелээр. «Танцылап, ойнап, ырлап тур бис» деп аныяктар кежээси 19.30 шакта эгелээр.

СПОРТЧУ ХЕМЧЕГЛЕР
«Совет Тываның 5 чылы» стадионга

Октябрь 7-де шыдыраа клубунга шыдыраага блиц-турнир 11 шакта эгелээр.

Октябрь 8, 9 хүннеринде школачылар ортузунга чиик атлетикага республиканың бирги чери дээш маргылдаа болур. Октябрь 8-те 15 шакта, октябрь 9-та 11 шакта эгелээр.

«Херел» стадионга

Октябрь 7-де хөрөөженнер ортузунга «Урожай» эки тура спорт шнитилелиниң волейболга бирги чери дээш маргылдаа 10 шакта эгелээр.

Октябрь 8-те эр улус командаларының аразынга волейболга блиц-турнир 11 шакта эгелээр.

Гастелло аттыг паркка

Октябрь 7-де «Молодежь Тувы» солуннуң таңналы дээш чиик атлетика кросу 11 шакта эгелээр.

Октябрь 8, 9 хүннеринде «Урожай» эки тура спорт шнитилелиниң бирги чери дээш стол теннизинге маргылдаа 10 шакта эгелээр.

Дыштанар хүн штабы.

ТВ

ОКТЯБРЬ 8-ТЕ БИРГИ ПРОГРАММА МОСКВАДАН

8.00 — «Ye». Информастыг программа. 8.40 — Эртенги гимнастика. 8.55 — Бир эвес кадык болуксазында. «Күш-культуржуларга сүмелер). 9.00 — «Дамырактар». 9.30 — «Уругларга ачыгаштар дугайында». 10.00 — Ада-иелер, силерге. 10.30 — «Масленкинодан келген Бурёнка». «Хаван кадарчызы». Мультфильмнер. 11.10 — «Улам хөй эки бараннар дээш». 11.40 — «Англияның парламентарийлери ССРЭ-же». Документалдыг фильм. 12.00 — «82-ги ырызы». 12.45 — «Тиилекчилер». Фронтучу өңнүктер клуву. Инженер шеригленииң хоочунарының ужуражыышкыны. 14.15 — Телемедээлер. 14.30 — «Бо хуулгаазынның шакта». Музыкалыг фильмниң баштайгы үндүрүлгези. Ленинградтың Пионерлер орду-зунуң дугайында. 15.30 — «Билдингир-даа болза, бүзүренчиг эвес». 16.30 — «Тоолдуң аалчылары». «Өлүг кадың-хаанның болгаш чеди маадырлар дугайында тоол» болгаш «Алдын Аскыр дагаа дугайында тоол». Мультфильмнер. 17.30 — «База катап. балет дугайында». Документалдыг фильмниң баштайгы көргүзүү. 18.30 — Цирк ареназында. 19.20 — Политиктиг хайгаракчы Ю. А. Летуновтуң бөседазы. 19.50— «Онза чугула даалга». Уранчечен фильм. 1-ги серия. 21.00 — «Ye». Информастыг программа. 21.35 — 22.50 — «Онза чугула даалга» деп уран-чечен фильмниң 2-ги сериязы. Ооң соонда — Телемедээлер.

ИЙИГИ ПРОГРАММА МОСКВАДАН

14.20 — «Курлавыр офицери». Уран-чечен фильм. 15.40 — «Экран өңнүктерни чыыт тур». Волгоград-Острава. 16.25 — Таджик телевидение студиязының программазы: «Даалга». Документалдыг телефильмниң баштайгы көргүзүү; «Кулябтың» аялгалары болгаш өңнери». Республиканың улусчу уран-шеверлериниң дугайында очерк; Уран чүүлдер мастерлериниң концерти. 17.35 — Шупту кижилерге стадион. 18.05 — Александр Блок. «Ол ийи». Фильм-концерт. ССРЭ-ниң улустуң артизи О. Ефремов номчуур. 18.30 — Улуг Октябрьның 65 чылынга уткуштур. «Бистиң допчу намдарывыс». 52-ги фильм — «1968 чыл». 19.30 — «Музыка киоскузу». 20.00 — «Тамчыктыг удуңар, чаштар!». «Дириг амытыннар өңнүктери». Мультфильм. 20.15 «Кадыкшыл». Эртем-пентереддиг программа. 21.00 — «Ye. Информастыг программа. 21.35 22.55 — В. Белов. «Бызаңчының чечен чугаалары». Телешиия.

Редактор В. С. ШАРАВИЙ.

КИНО

ОКТЯБРЬ 7-ДЕ

«НАЙЫРАЛ»: «Төрээн неэи» 9.00, 11.00, 13.00, 15.00, 17.00, 19.00, 21.00 шактарда.

«ПИОНЕР»: «Ачам удавас чедип келир» 9.30, 12.30, «Кино чыындызы» 11.10, «Аныяк кыс-биле Гранд» 14.10, 16.00, 18.40, 20.30 шактарда.

«ВОСТОК»: «Силерниң-биле артар мен» 10.00, «Москва карак чажынга бүзүревес» 11.50, 14.40, 17.30, 20.10 шактарда.

«ЕНИСЕЙ»: «Ында, биллиимес оруктарда» 16.00, «Кем. бүрүүлүг репортаж» 18.00 шактарда.

АЙГАЖЫР

Бөгүн республикага бүргеп, аязыр агаар болур. Чамдык черлерге хүндүс хар холумактыг чаъстаар. Барыын чүк угланыышкынныг хаттың дүргени секундада 5—10 метр. Дүне 0—5 градус соок, чамдык районнарга 0—5 градус чылыг.

Хүндүс агаарның температуразы 8—13 градус чылыыр.

Кызылга бүргеп, аязыр. Хүндүс хар холумактыг биче чаъстаар. Хаттың дүргени хүндүс 5—10 метр. Хүндүс 8—10 градус чылыыр.

РЕДАКЦИЯНЫҢ АДРЕЗИ: ИНДЕКС 67000

667000, Кызыл, Щетинкин болгаш Кравченко кудумчузу бажың № 3. ТЕЛЕФОННАРЫ: Редакторнуң 2-24-63, редакторнуң оралакчыларының 2-35-24, 2-23-54, харыысаалгалыг секретарының 2-23-35, секретариаттың 2-23-35, партийжи амыдырал болгаш совет тургузуг кылдыстериниң 2-37-13, пропаганда кылдызының 2-31-75, культура кылдызының 2-23-54, көдээ ажыл-агый кылдызының 2-21-47, үлетпүр кылдызының 2-31-75, чагаа кылдызының 2-41-27, информация кылдызының 2-20-60, корректорларның 2-27-41, бухгалтерияның 2-12-45,, солун келбейн барганда 2-32-75 телефонче долгаар.

Чагыг № 2002

Солун неделяда 6 катап үнер.

Тыва АССР-ниң Министрлер Чөвүлелиниң Ном үндүрер чер, полиграфия болгаш ном садыңның херектериниң талазы-биле эргелелиниң типографиязы. (Кызыл, Щетинкин болгаш Кравченко кудумчузу бажың № 1).

ТС—01492.

Бүгү түрттарның пролетарийлери, каттыжыңар!

ШЫН

СЭКП Тыва обкомунуң, Тыва АССР-ниң Дээди Совединиң болгаш Министрлер Чөвүлелиниң органы

№ 235 (12025) | 1982 чылдың октябрь 9, суббота | 1925 чылда үндезилеттингеи | Өртээ 3 көп.

АКЫ-ДУҢМА УЛУСТУҢ БАЙЫРЛАЛЫ

Ажылчыннарның болгаш тараачыннарның немец черде төөгүде эң баштайгы социалистиг күрүнезиниң тургустунганы социалистиг дем каттыжылгазының доғунаарынга чугула үе-чада болган. Герман Демократтыг Республиканың 33 чыл бурунгаар тургустунганы Европаның төөгүзүнге база эргилделиг үе-чада болган. Европаның төвүнде социалистиг күрүне—ГДР делегейниң ол районунга тайбыңны болгаш айыл чок чорукту камгалаарынга чавырлыышкынны ханылдырынга чугула рольду ойнап турар. Герман Демократтыг Республиканың тургустукганындан бээр 33 чыл оюнга тураскаатказ Москваның ажылчы чоннар төлөлекчилериниң байырлыг хуралынга бо дутайында онзалап демдеглээн.

ГДР-ниң ажылчы чоннары Германияның Социалистиг чаңгыс аай партиязының удуртулгазы-биле хөгжүдениң деп-шилгелиг болгаш тайбың оруунче кирбишаан, чуртунуң экономика, эртем, техника, культура талазы-биле хөгжүдезинге улуг чедиишкиннерлиг болган. Европага болгаш бүгү делегейге тайбыңны болгаш улустарның айыл чок чоруун камгалаарынга, чавырлыышкын хөрээн ханылдырынга Герман Демократтыг Республика улуг салыышкынын киирип турар.

СЭКП-ниң болгаш ГСЧП-ниң, ийи чурттарның улустарының аразынга акы-дуңма эвилелдиң болгаш бузулбас найыралдың улам-на бижыгын турарын Герман Демократтыг Республиканың ССРЭ-де элчини Э. Винкельман байырлыг хуралга онзалап демдеглээн. СЭКП ТК-ның Чиңгине секретары, ССРЭ-ниң Дээди Совединиң Президиумунуң Даргазы Л. И. Брежневтиң болгаш ГСЧП ТК-ның Чиңгине секретары, ГДР-ниң Күрүне чөвүлелиниң Даргазы Э. Хонеккериниң Крымга бо чайын ужуражышкынында акы-дуңма ийи партияларның болгаш чурттарның аразынга бүгү талалыг харылзаалларны улам-на калбартырынга улуг ужур-дузалыг болган деп элчин чугаалаан.

КОМСОМОЛГА ПАРТИЙЖИ УДУРТУЛГА

«Комсомол—бистиң салгалывыс, ол партияның дузалакчызы... Политика талазы-биле идепкейлиг, бодунуң херээн билир, күш-ажылга ынак болгаш ажылдап билир, бодунуң Төрээн чуртун камгалаарынга кеззеде белен нижилерниң салгалын дадыктырып нижизиделинге улуг идиг берип, дуза чедирери—комсомол ажылынга эң чугула, эң кол күүл болур»—деп, СЭКП-ниң XXVI съездизинге СЭКП ТК-ның Отчёт илеткелинге онзалап демдеглээн. Партияның кандыг-даа даалгаларын комсомол эрес-соруктуг, маадырлыг күш-ажылы-биле күүседип турар. Күрүнени эргелеп башкарарынга, ниитилелдиң бүгү амыдыралынче оон киржилгези улам күштелген.

Комсомол организацияларының мурнунга салдынган харыысалгалыг, улуг соруулгаларны олар партия организацияларының хүн бүрү удуртулгазы-биле, оларның дузазы-биле боттандырып турар. Бүгү чуртта ышкаш, бистиң республиканың партия организациялары комсомолга партийжи удуртулганы күштелдирер, оларның дайынчы арга-шинээзин бедидер, ажылының стилин болгаш методун сайзырадгайжыдар талазы-биле айтырыгларже доктаамал кичээнгейни салып келген болгаш салып-даа турар. Комсомолга партийжи удуртулганы улам ыңай экижиделиниң дугайында айтырыгны СЭКП обкомунуң пленумунга ийи чыл мурнунда чугаалашкан. Ол пленумнуң шиитпирлери канчаар күүсеттинип турарының талазы-биле айтырыгларны сөөлгү ийи чылда СЭКП Өвүр, Бай-Тайга, Каа-Хем, Кызыл райкомнарының пленумнарынга чугаалашкаш, аңаа хүлээп алган доктаалдарның күүсеадезин партия организациялары чер-черде организастап турар.

Оон-биле кады улуг-улуг бүдүрүлгелерде база совхозтарда парткомнар база бүдүрүлгелерде, тудугларда, транспортта болгаш улус ажыл-агыйының өске-даа адырларының коллективтеринде, албан организация, өөредилге черлеринде партия эге организациялары комсомол ажылының дугайында айтырыгларны доктаамал чугаалажып, оларның ажылынга тодаргай угланыышкынны берип турар. Сөөлгү чылдарда нииитизи-биле алырга партия хуралдарынга чугаалашкан беш айтырыгның бирээзи-ле комсомол организацияларының ажылының дугайында боол турар.

Парторганизациялар идепкейлиг, аныяк өскеннер-биле ажылдап билир коммунистерни комсомол ажылынга быжыглаарының хемчегларын ап турар. Ылаңгыя Бай-Тайга, Өвүр, Мөңгүн-Тайга районнарның парторганизациялары бо айтырыгже улуг кичээнгей салып келген. Нииитизи-биле республикада комсомол организацияларында соңгуттурган 995 хире коммунистерниң хөй нуруузу ол чугула партийжи даалганы бедик харыысалга-биле күүседип турар.

Ындыг болза-даа, чамдык партия организацияларының комсомолга удуртулгазының кошкаандан, аныяктар ортузунга күш-ажылчы-даа, мөзү-шынар-даа, идей-политиктиг база интернационалчы кижизидилгениң чогуур негелдеге чедир тургустунмазындан Кызыл, Ак-Довурак хоорайларда, Чөөн-Хемчик, Улуг-Хем, Тес-Хем болгаш өске-даа районнарда чамдык аныяк кижилерниң нииитиге ажыктыг ажыл кылбас, арагалаар база хулиганнаар, кем-херек үүлгедир чоруктары ам-даа хөй болуп артпышаан. Бо черлерде партия комитеттери боттарының бюроларында, а партия эге организациялары хуралдарга комсомол ажылының дугайында айтырыгларны чугаалажып, хөй санныг хемчеглерни база доктаалдарны хүлээп ап турза-даа, оларның күүселдезин кошкан организастаазындан дээштии чавыс боол келген.

Кызыл хоорайның дааранылга фабриказы, «Кызыл тудуг» эргелели ышкаш хөй аныяктарлыг коллективтерде сөөлгү үеде комсомол организациялары сандараан болгаш оларның бары, чогу-даа билдинмес. Бо коллективтерде партия организациялары оларга удуртулганы күштелдирер, комсомол ажылын экижидер талазы-биле тодаргай ажыл чорутпайн келгеннер. Оон аңгыда найысылалдың педагогика институдунда, техникумнарда база профтехучилищелерде комсомол организацияларының өөредилге, кижизидилгелиг ажылын күштелдиреринче ында партия организацияларының кичээнгейи база-ла чогуур негелдеге четпес.

Комсомол организацияларынга партийжи өзекти быжыглаар, дагдыныкчыларның ажылын күштелдирер талазы-биле айтырыгларже чамдык партия организациялары кошкан кичээнгей салып турар. Ылаңгыя Тес-Хем, Каа-Хем, Кызыл районнарда база Кызыл хоорайда комсомолдуң соңгулдалыг органнарында коммунистерниң саны кончуг эвээш. Ол болза бо чугула айтырыгже СЭКП Кызыл хооркомунуң база үстүнде адаттынган райкомнарның кошкан сагыш салып келгенин бадыткап турар-дыр.

СЭКП ТК-ның Чиңгине секретары эш Л. И. Брежнев ВЛКСМ-ниң XIX съездизинге чугаазынга комсомолдуң болгаш совет аныяктарның мурнунга база катап дайынчы соруулганы салган. Улус ажыл-агыйының болгаш бистиң нииитилел амыдыралывыстың бүгү талаларының хөгжүлдезинге комсомолдуң бөгүнгү салыышкыны оон-даа улуг болган турар ужурлуг дээрзин Леонид Ильич айыткаш, ол мынча дээн: «Чалыы назын дээрге амыдыралдың хаяазы-дыр». Ол дээрге кижиниң нижи болуп, хамааты болуп хевирлеттинип нижизиттинериниң үези-дир. Ынчангаш аныяктар доктаамал өөренир ужурлуг. Ак сеткилдиг ажылдаарынга, бүгү-ле назын чүүлдерлиг амыдыралды совет патриотизмниң болгаш коммунистиг бүзүредилгениң туружу-биле үнелеп көөрүнче өөренир. Бистиң нииитилеливистиң норма-чижектерин хензиг-даа бол хажыды базарынга эптеш чок болурунга өөренир херек...»

Комсомолчулар болгаш аныяк өскеннер эки мөзү-шынарларны ылаптыг өөренип, шиңгиздип алырынга хамыктың мурнунда партия организациялары, коммунистер дузалаар апаар. Ынчангаш комсомолга партийжи удуртулганы улам күштелдирерин, оларның ажылының стилин болгаш арга-методун сайзырадгайжыдарын СЭКП-ниң XXVI съездизиниң база СЭКП ТК-ның оон дараазында Пленумнарының шиитпирлеринге база Л. И. Брежневтиң айтыышкыннарынга дүүштүр тургузар дээш чер-черде партия комитеттери болгаш эге организациялар доктаамал сагыш салыр хүлээлгелиглер.

Комсомол организацияларынга удуртулганы парторганизациялар колдуунда-ла оларда ажылдап турар коммунистерни дамчыштыр боттандырар. Ынчангаш партия организациялары комсомол организацияларынга ажылдаары-биле аныяк коммунистерге партийжи даалгаларны бээр, даандырган ажыл-херек дээш олардан негелдени болгаш харыысалганы бедидер талазы-биле хемчеглерни алыр херек.

ССРЭ 60

ПЛАННЫГ ОНААЛДАЛАРНЫ ЧЕДИИШКИННИГ КҮҮСЕДИИЛ

ШЕВЕРЛЕР ХӨЙ

Алдарлыг юбилей — ССРЭ-ниң 60 чылынга күш-ажылчы белектерлиг ужуражыр дээш найысылалдың даараныла комбинадының коллективинде социалистиг чарыш улам калбаран. 9 айларның түңнели-биле бо бүдүрүлгеде 62 дааранықчы, быжыкчы, хөй базыкчылары юбилейлиг чылдың планын дооскаш, келир чылдың үүүнде киргеннер.

Фабриканың кол корпузунуң ийнги каъды. Ында ийи талазындан улуг-улуг соңгаларлыг делгем дааранып цехте барык-ла шуптузу аныяк кыстар олуругулапкан, кижи бүрүзү чай чок, бодунуң ажылын кылып дааранган. Хөй электрилиг машиналарның даажындан чугаа безин эки дыңналбас.

Бо чылын ай санында эки ажылдаан бригадаларның бирээзи—чиик идик-хеп даараар № 5 бригаданың удуртукчузу Тамара Хертекке ужуражып, ажыл-херээн сонуургадым.

—Бистиң бригаданың кежигүннери барык шупту комсомолчулар. Ынчангаш комсомолдуу-аныяктарның бригадазы кылдыр адаан. Он бирги беш чылдың ийнги чылының эрткен үш кварталында бригадавыс чарышка мурнуку одургуну золээш фабрикада бригадалар аразында шилчиир. Кызыл тукту чаалап алган, ам тугувусту алыспас дээш чыл төнчүзүнге чедир улам эки ажылдаар соруулгалыг бис—деп, бригадир Т. Хертек чугаалады.

Шынап-ла, цехте кайы-даа бригадалар боттарының планныг онаалдазын ажыр күүседиринче база продукцияның шынарынче кичээнгейни салып тураалар. Цехте сентябрь айда үндүрген продукцияның шуптузу бирги сорттуг болган. Бо дугайында ында техниктиг контролёрлар (чуруктa) О. И. Будаева болгаш Т. Б. Оланмай олар тайылбырладылар.

Бүдүрүлгеде бо хүннерде дыка хөй дааранықчыларның, хеп быжыкчыларының күш-ажылчы календарында 1983 чыл үнүп келген, үени мурнааннар хөй. Чижээ, хеп быжыкчызы — Бичии Иргитовна Монгуш (адаанда чуруктa) ам келир чылдың июль айның үлүүнде ажылдап, түстүс ажылчыннар аразында чарышты баштап турар. Аныяк дааранықчы, комсомолчу Рита Хертек (чуруктa) октябрь 1-де-ле чылдың хуудa планын дооскаш база келир чылче кирипкен. Дөрт чыл ажылдаан үеэнде ол ам ийнги разрядтың дааранықчызы болуп, профессионал мергежилин бедиткен.

Фабриканың коллективи үшкү кварталда 1 миллион 50 мун рубльге продукция үндүрер планын 100 хуу, ону сайгарарын 100,1 хуу күүсеткеш, чылдың онаалдазын хуусаадан эрте күүседир дээш улам бүдүргу ажылдан тураалар.

В. КАРА-САЛ.
Авторлуң фотолары.

ШЕФЧИЛЕРНИҢ ДУЗАЗЫ

Чадаана хоорайның албан организациялары, бүдүрүлгелери районнуң ажыл-агыйларынга мал чемин белеткээр хүлээлгелерин эки күүсеткен. Шефчилер нииитиниң малынга 700 ажыг тонна сигенни белеткээш, планныг онаалдазын 103 хуу чедирген.

Коллективтериниң хөй кезии көрдүнген планындан ажыр үжеп тонна эки шынарлыг мал чемин белеткээн. Ол—көдээниң ишчилериниге улуг дузаза.

Хоорайның чурттакчылары бо хүннерде ажыл-агыйларда картофель ажаан алышкынында дузалажып турар.

В. КУУЛАР.
Чөөн-Хемчик район.

НОГАА, КАРТОФЕЛЬ АРБЫН

Чаа Шагаан-Арыгның аъш-чем магазининде чаа дүжүттүң ногааларын, картофелин калбаа-биле садып турар. Бар ногааларга немей үш тонна капуста, 5 тонна арбуз, 7 тонна картофель бо хүннерде немей кирген. Морковь, свёкла, согуна аймаа база арбын. Ногаа, картофельди садары уламчылавышаан.

Бистиң корр.
Улуг-Хем район.

ҮЕНИ МУРНААН

В. И. Ленин аттыг «Тыва даг-дүгү» комбинаттың транспорт цехинде үени мурнавышаан, бүдүрүлгечи бедик көргүзүглерлиг ажылдап турарлар эвээш эвес. Оларның бирээзинге чолаачы В. Штыгашев хамаажыр. Мурнакчы чолаачы кызымак ажыды-биле он бирги бөөп чылдың ийнги чылының планныг онаалдазын хуусаазындан эрте күүсеткен. Оон күш-ажылчы календарында —1983 чылдың март.

Бүдүрүлгениң мурнакчыларының бирээзи чолаачы М. Монгуш база үени мурнап турар. Ол бо хүннерде 1982 чылдың ноябрьның үлүүнде ажылдап турар.

Бистиң корр.
Барыын-Хемчик район.

ШЕФЧИЛЕРНИҢ ДУЗАЗЫ

Чадаана хоорайның албан организациялары, бүдүрүлгелери районнуң ажыл-агыйларынга мал чемин белеткээр хүлээлгелерин эки күүсеткен. Шефчилер нииитиниң малынга 700 ажыг тонна сигенни белеткээш, планныг онаалдазын 103 хуу чедирген.

Коллективтериниң хөй кезии көрдүнген планындан ажыр үжеп тонна эки шынарлыг мал чемин белеткээн. Ол—көдээниң ишчилериниге улуг дузаза.

Хоорайның чурттакчылары бо хүннерде ажыл-агыйларда картофель ажаан алышкынында дузалажып турар.

В. КУУЛАР.
Чөөн-Хемчик район.

КЫШКА БЕЛЕТКЕЛДИ ЧУГААЛАШКАН

Барыын-Хемчик район Совединиң күүскомунуң хуралынга кыштаглаашкынга белеткел дугайында айтырыгны чугаалашкан.

Ол дугайында илеткелчи райкүүскомунуң кедээ ажылагый эргелелиниң кол зоотехниги Ю. Е. Каблуков кылгаш, ажыл-агыйларда ол талазы-биле байлалды аналитеп көргүскен. «Барлык» совхозта белеткелди багай эвес чоруткан, а «Дөн-Терезин», «Шекпээр» совхозтарда кыштаглар-ны. фермаларны кышка белеткевээн, сентелге ажылдарын кошкак темп-биле чорудуп турар деп, илеткелчи демдеглээн.

«Барлык» совхозтуң кол зоотехниги Э. М. Куулар, Сельхозтехкүркомунуң районда каттыжышкынының начальниги Г. А. Филкин болгаш оон-даа ескилер хуралга санал бергенер.

Совхозтарда кышка белеткел ажылдарын чорударынга дузалажыры-биле совхоз бүдүрүлге албан организация, бүдүрүлге черлерин быжыглаан.

А. БЕГЗИН-ООЛ.

ССРЭ-ниң Дээди Совединиң националдар Совединге Бии-Хемниң № 653 соңгулда округунуң талазы-биле Тыва АССР-ден соңгулдалар талазы-биле округтуң соңгулда комиссиязының ДЫҢНАДЫЫ

ССРЭ-ниң Дээди Совединиң оңгу чыыжының Националдар Совединге соңгулдалар талазы-биле округтуң соңгулда комиссиязы «ССРЭ-ниң Дээди Совединиг соңгулдалар дугайында» ССРЭ-ниң Хоойлузунуң 42 болгаш 60 үүлдериниге үндезилээш, Бии-Хемниң № 653 соңгулда округунуң талазы-биле Тыва АССР-ден депутаттың кандидадынга 1925 чылда төрүттүнген, СЭКП кежигүнү, Эртем-бүдүрүлге каттыжышкынының чиңгине конструктору Владимир Лаврентьевич Лапыгинни 1982 чылдың октябрь 6-да бүрүткээн. Бии-Хем районда «Кызыл тараачын», Каа-Хем районда «Совет Тыва» совхозтарның ажылчыннарының, специалистериниң, албан-хаакчыларының, Туранның райсельхозтехкүркомунуң ажылчыннарының, инженер-техниктиг ажылдакчыларының болгаш албан-хаакчыларының коллективтери база Каа-Хемниң хереглекчилер нииитилели ону кандидат кылдыр депшиткен.

ССРЭ-НИҢ ДЭЭДИ СОВЕДИНИҢ НАЦИОНАЛДАР СОВЕДИНГЕ БИИ-ХЕМНИҢ № 653 СОҢГУЛДА ОКРУГУНУҢ ТАЛАЗЫ-БИЛЕ ТЫВА АССР-ДЕН СОҢГУЛДАЛАР ТАЛАЗЫ-БИЛЕ ОКРУГТУҢ СОҢГУЛДА КОМИССИЯЗЫ.

ДАШТЫКЫДА

⊙ **ВАРШАВА.** (СЭТА). Профовилелдер дугайында хоойлу төлевилелин Польшаның Каттышкан ажылчын партиязының ТК-зының Политбюрозунуң хуралыгга чугаалажып көрген. Ол хоойлу төлевилелин ПУР-нуң сеймининг сессиязынга чугаалажып көрүп-биле киирип турар.

ПКАП-тың IX онза съездизиниң шиитпирлериниң күүселдезининг канчаар чорун турарын, ПКАП ТК-ның 10-гу пленумунга белеткелдиң дугайында айтырыгны ПКАП ТК-ның Политбюрозу база чугаалажып көрген. Чурттуң шиитпирлээринге партия организацияларының болгаш чер-черде организацияларының ролюн улам-на бедидер соруулгаларын пленумга чугаалажып көөр.

⊙ **КАМПАЛА.** (СЭТА). Колониалдыг дарлалдан Угандың хосталганының болгаш чурттуң хамаарышпас чорууп чарлааныңын 20 чылын Африканың ол аныяк күрүнезиниң чопу бөгүн демдеглеп турар. Чөөн Африкага хамаарышпас күрүнеиниң тургустунганын 1962 чылдың октябрь 9-та чарлаан.

Барыын талакы империалистиг күрүнелерге. хамыктың мурнунда АКШ ка ажыктыг кылдыр иштики болгаш шиитпирлээринге партия организацияларының болгаш чер-черде организацияларының ролюн улам-на бедидер соруулгаларын пленумга чугаалажып көөр.

⊙ **КАМПАЛА.** (СЭТА). Колониалдыг дарлалдан Угандың хосталганының болгаш чурттуң хамаарышпас чорууп чарлааныңын 20 чылын Африканың ол аныяк күрүнезиниң чопу бөгүн демдеглеп турар. Чөөн Африкага хамаарышпас күрүнеиниң тургустунганын 1962 чылдың октябрь 9-та чарлаан.

Барыын талакы империалистиг күрүнелерге. хамыктың мурнунда АКШ ка ажыктыг кылдыр иштики болгаш даштыкы политиканы чорудуп келген дээрбечи И. Аминиң эрге-чагыргазын чурттуң деншилгелиг күштери 1979 чылдың апрельде дүжүрген. Угандавың Мэ Оботе баштаан улусчу конгресс партиязы эрге чагыргага кирген турган.

Иштики политика талазыбиле Угандың чаза чурттуң хамаарышпас экономиказын хөгжүдериниче угланыышкынны боттандырып турар. Бо талазы-биле алзон улуг чедиишкиннер чурттуң экономиказында бар. Чижээ, Уганданың даштыкы чурттарга садыглаар чугула культуразы — кофе дүжүдүүн чылдазы мурнуку чылдаазынга деңнээрге 1981—1982 саң-хөө чылында 45 хуу көвүдээн. Хевең будүрери 15 хуу эскен. Даштыкы политика талазыбиле чурттуң чазаа делегейниң бүгү күрүнелери-биле тайбың кожа-хелбээ догуннаарының угланыышкынын боттандырып турар. ССРЭ-ниң болгаш Угандың аразында харылзаалар чыл келген турум-на улам калбарып турар.

⊙ **ПЕКИН.** (СЭТА). Дескен палестиннерни Бейрутка массалыы-биле кырып өлүргенинге болгаш Бегинниң политиказынга удурланыышкын шимчээшкининиң Израильде сөөлгү үеде калбарганын Синьхуа агентство дыңнаткан. «Бегинниң чазаанның араатанзыг кем-буруулуг үүлгедиглери дээш харыысалга Американың Каттышкан Штаттарынга бүрүн онаажып турар. Израильдиң эжелекчи агрессиязын чогум-на Вашингтон бодунуң израиль чалчаларын ыдалаан» деп, агентствонуң тайылбырында айыткан.

⊙ **МАДРИД.** (СЭТА). Барыын үзелдиг сүлчээнниң плерээни-биле болгаш үстүкү дүжаалдыг үш офицерлерни тудуп хоругдааны-биле холбаштыр парламент депутаттарының конгрезиниң доктаамал комиссиязын чыылдырарын Испаниянның чазаа кеэзээ. Испаниянның камгалал министри Альберто Олиарт комиссия кежигүнериниң мурнунга чүве чугаалаар болап турар.

⊙ **ПАРИЖ.** (СЭТА). Франциянның Министрлер Чөвүлели демократтыг ийи хоойлу төлевилелдерин үүлдүг деп санап көрген. Административтиг эргелел системазын чаартыр дугайында болгаш эргечагырга органнарының соңгулдаларын Парижке, Марсельге, Лионга организастаар дугайында хоойлу төлевилелдери чурттуң Министрлер Чөвүлелиниге чугаалашкан.

⊙ **РИМ.** (СЭТА). ССРЭ-ниң болгаш Италияның аразынга садыг харылзааларын улам-на калбартырының айтырыгларын Итали-совет садыг палатазының административтиг чөвүлелиниң хуралынга чугаалажып көрген. Ийи чурттарның аразынга садыглажылгазының хемчээли чүгле эрткен чылын безин 3,5 миллиард хемчээлдиг болганын хуралга демдеглээн.

⊙ МОСКВА. Найысылалдың үшкү автокомбинадының хөй чолаачыларының рейс путёвкаларында мынчаар бижээн: «Коммунистиг субботниктиң үлүүнге киириштир». Күш-ажылдың ол улуг байырлалынга алдар кылдыр будуруге черииң транспортчулары боттарынга бедиткен хүлээлгелерни алган болгаш амгы үеде сорук киришкинниг ажылдап, кывар, чаар материалдарны камнап, бедик түңнелдерни чедип ап турар.

Камнап алдынган бензин-биле коммунистиг субботник хүнүнде — декабрь 18-те ажылдаарын олар шиитпирлээн. Автомашиналарның техниктиг ажаалдазынче онза кичээнгейни чолаачылар угландырып, кышкы үеде улам бедик будурукчулуг ажылдаар соруулганы боттарының мурнунга салган.

⊙ **ВОРОНЕЖ.** Коммунистиг субботниктиң фондузунга баштайгы салыышкыннарны Георгиу-Деж станцияның локомотив машинистери киргеп. Чедиги колоннаның партия эге организациязының секретары В. Володин болгаш ВЛКСМ-ниң XIX съездизиниң делегады Е. Балыкин баштаан локомотив бригадалары боттарының баштайгы улуг салыышкынын киирген. Москвачыларның эгелээшкинин чурттуң Мурнуу-үеэн демир-орууның бүгү коллективтери деткээн. Демир-орукчуларның хөй бригадалары кампалганың агар-саннарын ажылдып алган.

⊙ **ПЯРНУ.** Эстонияның көдээ тудугчулары коммунистиг субботникке хынамчалыг белеткенип турар. «ССРЭ-ниң алдарлыг 60 чылынга күш-ажылчы чаа-чаа чедиишкиннер-биле ужуражыылы!» деп лозунгун алаа-биле шимчээшкин республиканың колхозтарында болгаш совхозтарында тудугчулар ортузунда улам калбарган.

«Колхозтар аразының тудуу» каттыжышкынының Пярнуда салбырының коллективи — республиканың эң улуг тудуг организацияларының бирээзи. Ол коллектив тудуг-монтаж ажылдарының чыл планын субботник хүнүнге чедир бүрүн күүседирин хүлээнген. Оон тудугчулары мал ажылының комплекстерин графикти мурнай дериш, районнуң бүгү 30 ажыл-агыйларынга чуртталга баяшыларын тудуп берип турар.

⊙ **ПСКОВ.** Картофельда делгем одурулгалыг кылдыр ээлдиг сүлчээнниң плерээни-биле болгаш үстүкү дүжаалдыг үш офицерлерни тудуп хоругдааны-биле холбаштыр парламент депутаттарының конгрезиниң доктаамал комиссиязын чыылдырарын Испаниянның чазаа кеэзээ. Испаниянның камгалал министри Альберто Олиарт комиссия кежигүнериниң мурнунга чүве чугаалаар болап турар.

⊙ **ПАРИЖ.** (СЭТА). Франциянның Министрлер Чөвүлели демократтыг ийи хоойлу төлевилелдерин үүлдүг деп санап көрген. Административтиг эргелел системазын чаартыр дугайында болгаш эргечагырга органнарының соңгулдаларын Парижке, Марсельге, Лионга организастаар дугайында хоойлу төлевилелдери чурттуң Министрлер Чөвүлелиниге чугаалашкан.

⊙ **РИМ.** (СЭТА). ССРЭ-ниң болгаш Италияның аразынга садыг харылзааларын улам-на калбартырының айтырыгларын Итали-совет садыг палатазының административтиг чөвүлелиниң хуралынга чугаалажып көрген. Ийи чурттарның аразынга садыглажылгазының хемчээли чүгле эрткен чылын безин 3,5 миллиард хемчээлдиг болганын хуралга демдеглээн.

Туранский краеведческий музей
БИБЛИОТЕКА
им. А. С. Пушкина

ДЭЭШТИИН, АЖЫКТЫЫН УЛАМ БЕДИДЕР

СЭКП Чөөн-Хемчик райкомунуң пленумундан

СЭКП-ниң XXVI съездизиниң база СЭКП ТК-ныц ооң дараазында Пленумнарыныц шиитпирлерин боттандырарынга чер-черде партия организацияларыныц идеологтуг ажылы шиитпирлиг рольду ойнаар чүүлдерниң бирээн. Ону барымдаалаан, чоокта чаа СЭКП Чөөн-Хемчик райкомунуң VII пленумунга «СЭКП-ниң XXVI съездизиниң шиитпирлеринге дүүштүр он бирги беш чылда планнарны, социалистиг хүлээлгелерни күүседирин идей-политиктиг ажыл-биле хандырар талазы-биле районнуң партия организацияларыныц сорулгаларының дугайында» айтырыгны чугаалаткан.

Бо айтырыгның талазы-биле пленумга илеткел кылган СЭКП райкомунуң ийиги секретары Т. Ш. Сарыглар «Тыва», «Сүт-Хөл» совхозтарның директорлары В. П. Айыжы, К. К. Буулар, «Алдан Маадыр», «Чыраа-Бажы» совхозтарда парткомвар секретарьлары Д. Б. Ондар, Г. Ч. Канчыыр-оол, Чадаананың хөмүр-даш разрезиниң начальниги В. В. Еременко, кодээ ажылагый ажылданчыларының профвиилел райкомунуң даргазы Б. Д. Монгуш болгаш өскелер-даа чер-черде ол талазы-биле байдалды тодаргай анализтээннер. Районда болгаш идей-политиктиг ажылды ажыл-агыйжы сорулгалар-биле сырый холбаштырарынче, ооң дээштиин болгаш ажыктыын бедидиринче чогуур кичээнгейни салып келгенин олар демдеглээн.

Коммунистерниң политиктиг база ажылчы чоннарның экономиктиг өөредилгезиниң, политмассалыг ажылдың, боттывыгыр чогаадылганың, чүрттакчы чоннуң культура хандырылгазының, көскү агитацияның болгаш социалистиг чарыштыг дугаймда айтырыгларны парткомнарга база парторганизацияларының бүроларынга, партия хуралдарынга удаа-дараа чугаалажып турар апарган. Сөөлгү чылдарда СЭКП райкомунуң бүрозунга, парткомнарга, өскедаа партийжи хуралдарга 80 ажыг ыдыг айтырыгларны чугаалашкан, чогуур шиитпирлерни хүлээп алган.

«Алдан Маадыр», «Чыраа-Бажы», «Тыва» совхозтарда база суг ажыл-агый эргелелиниң, ыяш ажыл-агыйының коллективтеринде партия организацияларының планнар, социалистиг хүлээлгелерни күүседиринге холбаштыр идеологтуг, политика-кижизидилгелиг ажылды күштелдирип, ону тодаргай угланышкының чорудун турарын илеткелчи болгаш санал бергенner чижектер-биле көргүскеннер. Ол ышкаш СЭКП-ниң XXII съездизи аттыг, «Большевик», «Искра» совхозтарның парткомнары база район эмнелгезинде, хөмүр-даш разрезинде партия организацияларының коммунистериниң, комсомолчуларның политиктиг өөредилгезин, ажылчы чоннарның экономиктиг билигларын бедидер ажылдарны тодаргай организастап, ону база идей-политиктиг ажылды ажыл-агыйжы сорулгалар-биле сырый холбаштырарын күштелдирген.

Ооң түңнелинде «Искра», «Большевик», «Алдан Маадыр», «Чыраа-Бажы» совхозтарның малчыннары төрүүр чүс хойга онааштыр бо чылын 88—98 чедир хураганны камгалап алган. «Искра», «Чыраа-Бажы», «Алдан Маадыр» совхозтарның Чангыс-Хадыңда, Улуг-Ховуда, Чечектигде, Орту-Шелде хойжу бригадалары 93—106 чедир хураганны төрүүр чүс хойга онааштыр камгалап алган. «Искра», «Чыраа-Бажы», «Искра», «Хөндергей» совхозтарның коллективтери күрүнеге сүт садарының үш кварталдарда планнарын хуусаа бетинде күүсеткен. Ол ышкаш бүгү ажыл-агыйлар күрүнеге дүк садарының планын базала күүседипкеннер. Ооң аңгыда районда 7 үлетпүр бүдүрүлге коллективтери продукциянның кол хевирлерин бүдүрелдиниң база оларны сайгарарының талазы-биле планнарын болгаш социалистиг хүлээлгелерин база-ла күүсеткеш, рапорттаан.

Кодээ ажыл-агыйның эң чугула кампаниялары — малга чемнер белеткээринге, өстүрген дүжүттү бүрүн ажаап алырынга Чадаана хоорайның болгаш суурларның күш-ажылчы коллективтери, албан организацияларлары идепкейлиг шеф дузалын көргүзүп турар. Хоорайдан болгаш суурлардан чүс-чүс ажыл-ишчилер, школачылар, бажың эелери, пенсионерлер бо чугула ажылга ботгуг дузаны көргүзүп келген. Оларның күжү-биле совхозтарга 2973,5 тонна сигенни, 295 тонна будук-бүрүнү белеткээн болгаш өске-даа чугула ажыл-херекти бүдүргеп.

Үстүнде чугаалаттынган ажыл-херекке парторганизацияларның хөй шуруузунуң идеологтуг, политика-кижизидилгелиг ажылдары дээштиг салдарны чедирген дээрзин пленумнуң киржикчилери демдеглээн.

Ынчалзажок пленумга кылган илеткелден болгаш саналдардан алырга, күрүне планнарының болгаш социалистиг хүлээлгелерин күүседиргеш, ооң дээштиин база-ла ажыктыын бедидиринче чогуур кичээнгейни салыр келгенин олар демдеглээн.

Коммунистерниң политиктиг база СЭКП ТК-ныц май (1982 чыл) Пленумунуң шиитпирлеринге дүүштүр алыр болза, районда чамдык партия организацияларының боттарының идей-политиктиг, мөзүг-шынар кижизидилгезиниң талазы-биле ажылдарын дыка ооржум эде туругзуп турар. Ылангыя «Сүт-Хөл», «Октябрь 30 чылы», «Хөндергей» совхозтарның, Чадаана АТБ-ниң, халыгаа белдириниң, автобазаның, дугаары 463,3 КМН-ларның партия организацияларының коммунистериниң, комсомолчуларының политоредилгезин база ажылчы чоннарның экономиктиг өөредилгезин организастаарын, политинформацияларны эрттирип, агитаторларның ажылын экижидер талазы-биле хемчегларын четпес ап келгенин пленумга чидин-биле шүүмчүлээн. Бо черлерде ол ажылдарны чорудуп турарында өзу барымдаалаашкыны чайлаттынмаан.

Районнуң «Ленинчи орук» солуннуң арыннарынга, түс черниң радио дамчыдылгаларынга, хана солуннарга идеологтуг, политика-кижизидилгелиг ажылдың айтырыгларын чамдыкта утка-шынарлыг болгаш системалыг кылдыр чыдырын, дамчыдарын чедип албаан, идей-политиктиг болгаш күш-ажылчы база ажыктыын кижизидилгезиниң талазы-биле ажылдың дуржулгазын шиитилештирип, пептереп турарын талазы-биле материалдарны ховар үнүдүүн турар.

«Билиг» шиитилел организацияларынга, агитколлективтерге, культура албан черлеринге болгаш агитквартиралардың ажылынга чамдык парторганизациялар удуртулганы кошкаткан болгаш, хөй-хөй лекторлар, илеткелчилер, агитаторлар, агиткультбригадалар боттарының ажылын районнуң болгаш колдективтерinin мурнунда салдынган тодаргай сорулгалардан хоорук кылдыр чорудуп турарында чамдык коллективтерниң планныг онаалдалар күүседиринге дээштиг салдар чедирбейн турар. Ооң үржуундан районда 8 совхозтуң 5-жи эрткен айларда күрүнеге сүт садар планын күүсеткеш. Төрүүр чүс инекке онааштыр шиити район чүгле 56 бызаа алган, ооң планын чаңгыс-даа совхоз күүсеткеш. Карл Маркс аттыг, «Сүт-Хөл», «Хөндергей» совхозтар төрүүр чүс хойга онааштыр чүгле 70 хураган алган. «Октябрь 30 чылы», «Сүт-Хөл», «Хөндергей» совхозтарда малдың өлүп хоораашкыны эрткен чылдыындан көвүдеэн. Социалистиг чарыштың киржикчилериниң күжениишкинии план күүселдезинче парторганизациялар кошкак угландырып келген. Чижээ, АТБ-де ажылдан турар 193 кижиниң чүгле 73-үнда хаара туттунган.

Ишкин, Кызыл-Тайга, Кара-Чыраа, Хөндергей суурларда идей-политиктиг ажыкты тавыштырып башкарар човүлелдер ажылчы чоннарның, ажыктарның болгаш өөреникчилерниң хостуг шагын чеп, культурлуг организастап эртирер талазы-биле хемчегларни чорударда хөй-шиити организациялары, культура албан черлери база школалар-биле бижыг тодаргай харылзаалы тургузуп албаан. Күш-ажылдың болгаш хөй-шиитиниң сагылге-чурумунуң үрекчилеринге, арагачыларга удур дээштиг кижизидилге ажылын хөй-хөй профилактика човүлелдери доктаамал чоруттайн келген. Ооң үжуундан Чадаана хоорайда, Сүт-Аксы, Ишкин, Хайыракан болгаш өске-даа суурларда чамдык кижилерниң талазындан ниитинге ажыктыг ажыл кылбас, корум-чурум үүлүр, арагалаар база хулиганнаар, кем-херек үүлгедир чоруктар ам-даа бар болуп артпышаан.

СЭКП ТК-ныц май (1982 чыл) Пленумунга эш Л. И. Брежнев: «Коллективтерге мораль-психологтуг байдал, организакчы чоруктуң болгаш сагылга-чурумнуң деңнеан, күш-ажылчы беримче, черле ынчаш эчис түңнелдер парторганизациялардың ажыл-чорудулгазындан шиитпирлин-биле хамаарыжыр. Партия организациялары боттарының салыышкынчарын кол чүүлдерже мөөңнээри чугула. Эң кол чүүл — кижилер-биле ажыл» — деэн. Районда организация бүрүзү, идеология активи ол бүгүге холбаштыр бүгү ченсектерни, арагаларны ажыглавышаан, күш-ажылчы коллектив, ажыл-ишчи бүрүзүнүң күжүн он бирги беш чылдың ийиги чылының планнарын дөлдүр болгаш ажыр күүседирипче, ССРЭ-ниң 60 чылыи төлептиг уткуурунче мобилизастаары эң чугула сорулга болуур.

Д. ДАМБА.

Эки кижилер дугайында

МАСТЕР

1958 чылдың алдын-сарыг күзүү. Шак ынчан, сарыг бүрү салдырткайндыр дүжүп турда, улуг сержант Хунай-оол Сат шериг хүлээлгезинден төрээп черинче эп келген. Келгеш каш хонук дыштаның чоруй, Хунай-оол адазы Марбит Сат-биле сүмелешкеш, колхоз дергазының адынга билдирипшкин бижээн. Шеригден бешки разрядтың тудугжузу болуп, курлавырже халажып келген аныяк эр тудугга ажылдаар күзелин аңаа илереткен.

Ол ажыг кижилиг бригаданы хүлээп ап, колхозтуң автомашиналарының гаражының чаа тудугга ажылдарын сүмележип, колхоз баштаар черни ооң билдирипшкинниге ыңдыг харыынны берген.

— Колхозтуң ол ажыг автомашиназынга, ол шаа четпес тракторунга гаражтың тудуундан күш-ажылчы намдарым эгелээн. Ол үениң байдалы-биле ону чыл хире үеде тудуп келген, бо суурга башгайгы даштан тудугну ажыглалга киргенивис ол. Ооң бээр тудугга чаэрби дөрт чыл ажылдадым, бо суурда таваан салып, тудуштаан тудугларым чок дизе хөөрем эвес— деп, ол ам сактып чугаалап олурар.

Хунай-оол Марбитович Сат тудугжу ол звенону он сес чыл удуртқан болгаш, тускай курска прораб-мастер мергежилди чедип алган. Ол ам «Коммунизмче орук» совхозта тудуг мастери.

Ынчангы каш санныг чурттарга бажыңнарлыг, эге школалыг, бичии магазинниг, ыяш бичии конторалыг колхоз хоочун тудугжунуң караанга-ла өзүп сайзыраан. Бөгүнгү мал ажылдыг ол совхозтуң формаларын, малчын бригадалар төптерин, ында чурттакга бажыңнарын безин алгаш көөрге, ынчангы колхоз төвүнүң каш санныг бажыңнарындан ыракта хөй дээрзин ол сактыр.

Хоочун тудугжуну чон хүндүлээр. Ынчангаш аңаа кандыг-даа ажылды бүзүрээр. Х. М. Сатты хөй-ниитичи кижи деп черле билир мен. Ол дугаймын чугаалажы бээривиске, мынча деп чугаалады:

— 1976 чылдан бээр Солчур кодээ Советтиниң депутадынга дерт чымышта улаштыр соңгудуп келдим, улус депутаттарының чер-чер Советтеринге 1980 чылда болуп эрткен соңгулдаларга чаңгыс чер-чурттугларым мени район Советиниң депутадынга соңгаан. Оон аңгыда совхозта улусчу контроль болүүнүң даргазының оралакчызы, суурда эш хуу судунуң кежигүнү, суур чаагайжыдылгазының талазы-биле доктаамал комиссияның кежигүнү дээш хөй-шиитии ажылым-на хөй. Аңаа олурар чай шуут чок—деп, ол харыылады.

Хоочун тудугжу депутат хүлээлгезин ак сеткилдиг күүседип турар. Депутат округунуң доктаамал аалчызы. Эрткен соңгулдалардан бээр бо хүнгерге чедир соңгукчуларын-биле ол каш-даа удаа ужурашкан. Соңгукчулардан кирген чагыгларның күүселдези эки. Чижээ, соңгукчуларның чагыын өзугаар совхоз төвүнде туйбу сарайын тутқан, башгайгы продукция — 20 муң туйбуну аңаа бүдүрүп үндүрген. Улусчу дружиналарның ажылын, дежурныйларын чурумчуткан. Оон түңнелинде дружинниктерниң ажылы ниитизин-биле экижээн, хөй-ниитиниң корум-чурумун хажыткан ындыг таварыга суурга болуп көрбээн. Үстүнде ажылдарга депутаттың киржилгези улуг.

Хунай-оол Саттың удурткаңы тудугжулар бригадазының ажылы макталдыг. Бо чылдың эрткен айларында тудугжулар 1500 куб метр дилиг материалдарын, ол-ла хире тоңпакты белеткээн болгаш 350 баш хой кирер ийи кажааны, малчын коданнарда чаңгыс аал ишти чурттаар ийи бажыңны, суурда ийи аал ишти чурттаар ийи бажыңны, малчыннарга 14 чунар-бажыңны тудуп доозкан, ам малчын коданнарда сепгелге ажылдарын чорудуп турар. Ол-ла бригада төрээн совхозунуң малынга 17 тонна сигенни белеткеп берген.

Саттарның өг-бүлези улуг. Алды уруглуг бо өг-бүле суурда үлегерлиг. Уругларның аваазы Дапыт Алдыы-ооловна совхозтуң конторазында техниктиг ажылдакчы. Оларның улуг оглу Олег адазының изин эдерип, тудугжу болган. Көдээ Советтиң депутады, мурнакчы. Өг-бүлениң Юразы Бора-Шай салбырында улуг мал эмчизи. Айланы садыгжы, Чичеймаавы ясли-садта кижизидикчи башкы. Саттарның эң бичелери— школада. Уруглариның төлептиг ижи адаенiң сеткил-сагыжын өөртүп чоруур.

Саттарның бажыңында Хунай-оол Марбитовичиге хамаарыштыр шаңналдар арбын. Ленинчи юбилей медаль, хөй санныг мактал бижиктер ооң ак сеткилдиг, эрес-кежээ ажыл-ижиниң херечизи.

К. МОНГУШ.
Өвүр район.

Коммунист дугайында чугаа

ЧАСКЫЛЫКТЫҢ— ЧААГАЙ ИЖИ

Тараа, кукуруза чалгаан ховуларны эргип, сагыш-сеткил көдүрлүп, кылган ажылының түңнелинден өөрүп келген үезинде Часкылык:

«Шары, буга кожуп
алгаш,
тракторга канчап
деңнээр,
Чалгаа шүшпен кижилерни
Чавыдакка канчап деңнээр» деп ырлай кагылаптаа. Ам бистиң аравыста чок-даа бол сураглыг механизаторнуң ажыл-херээн ол бодунга үлегер-чижек кылдыр көрүп, аңаа дөмейлежирин бодап күзеп чоруур.

Шаандакы «Совет Тываның беш чылы» колхозтуң үндезилекчилериниң бирээзи Көк-кыс Ооржак, бодунуң оглу Часкылыкты бичезинден ажылынга өөредип, дадыктырып өстүрген. Оол боду сонуургак, ажылгыр, томаанныг кижи болган. Ынчан чаа тургустунган колхозка ажылчын күш чедишпейн турганындан ол элээди чылдарында-ла хову ажылдарынга киржип, ажыл-агыйның эвээш машина, трактору башкарган механизаторлары-биле чоокшулажы берген. Ынчан ол механизаторларга дузалаш үстүнде домакта «ол бодунуң ынаныштыг өңдүү, эрги «Беларусь» трактору биле» дээни таварылга эвес. Ооң сөөлгү алды чылын Часкылык ол-ла тракторунга капитал сентелге чок ажылдан келген.

Ам-даа ажылдап турда хала чок эт бо — деп ол чорттаар чугаалап олурар.

Ажыл-агыйларга чамдыкта трактор колдуунда сес чыл ажылдаан, үндүр бижиттинип турар болза, ооң трактору ам ийи хуусаны ажыр ажылдап турары ол. Ол-ла үеде механизатор чеже резинаны, артык кезектерни база сентекчилер күжүн камнап албаныыл, хуу[illegible] ажыр ажылдаан трактор чеже арыг орулга киирбээнил? Чангыс бо чижек белиң ол бодуун ынчининг ажылынга, ынаныңга өнүү-хереңгилиңге төлептиг хамаарылгазын чугаалап турар-дыр.

Часкылык Көк-оолович-ниң кедер костюмунун хөрээп байырлал хүннеринде «Күш-ажылчы эрес маадырлыг чорук дээш» деп база Ленинчи юбилей медальдар, «Социалистиг чарыштың тиилекчизи» деп беш хөрек демдектери каастаан. Доктаамал ажыл-агыйжы хүлээлгелерни ажыр күүседип келгениинден, ооң шаннаткан хүндүлел бижиктери база хөй.

Коммунистиг партиянның хүрээлеңинге 12 чыл болган хоочун коммунист совхозунуң болгаш суурунуң хөй-ниитии ажылынга база идепкейлиг киржип келген. Ол мында улусчу контроль болүүнүң база школада төрелдер комитединиң кежигүнү. Ооң көскү карактарынга, кичээнгейинге кывар-чаар материалдар калгалалында, резина болгаш артык кезектер чарыгдалынга кам чок чоруктар болгаш өскедаа четпестер бо-ла илдиг бээр. Ниитиниң хөрээ дээш сагыш салып чоруур коммунист камналга чок чорук-биле эштеш чок демиселди чорудун, хөй-ниитиниң хөрээнге кандыг хамаарылгалыг болуурун бодунуң ажыл, амыдыралы-биле көргүзүп чоруур. Аныяк механизаторларга сүме, дузазын кадын чоруур чаагай сеткилдиг кижилерниң бирээзи.

Часкылык Көк-сысовичиниң улуг оглу Тимур база адазының соон салган, Балгазының профессионал-техниктиг училищезин доозкаш, хөй, өшкү кадаттан кирип көөр. Көдээ амыдыралдың база бир көрүштүг талазы ол-ла болгай. Дузалал ажыл-агыйны хөгжүдер, эргинин хоралыг артышкыны — хамаатыларның хүү өнчүзүнче, мал-маганыиче хол сунар чоруктуг чидирер дээш болдунуң үлүг-хүүзүн киирерин Часкылык Көк-кысовичтың база чугула хүлээлге деп билип чоруур.

Совхозунуң, суурунуң өзүлдези, үениң хөгжүдээл-биле кады ооң күш-ажылчы кижилери база-ла угаан-медерел мөзүг-шынар талазы-биле өзүп, быжыгып келген. Болүүн трактурист көдээ Советтиң дерт, район Советиниң үш чыыжының депутадынга, партия райкомунуң кежигүнүнге үш удаа совгудун чөвээн. Ч. Ооржак областың XV, XVI, XVII партия конференцияларынга делегат болуп киришкен. Күш-ажыл кижини каастаар, элеп читпес ат-алдарны эккээр деп чүве ол-дур.

Ч. МАНДЫЫНЧЫ.

Аянгаты салбырында

АЯНГАТЫ САЛБЫРЫНДА

«Шекпээр» совхозтуң ажыл-ишчилери ССРЭ-ниң Азыпчем программазын күүседиринге үлүг-хуузун киирери дээш күжениишкинниг ажылдан келген. Күрүнеге эът, сүт, дүк садарының талазы-биле планныг онаалдаларын совхоз ажыр күүсеткен. Пландан ажыр совхоз 20 тонна эътти, 13 тонна сүттү, 5 тонна дүктү күрүнеге дужаагаң.

«Аянгаты» салбыры совхозта чарыштың мурнуку одуруунда. Салбыр 1300 тонна сиген белеткээр планын 1347 тоннага күүсеткен. Механизастаан 2 звено мал чеми белеткээрин уламчылап турар. Малчыннар Кушкаш-оол Ооржак 17 тонна, Лопсан Моңгуш 15 тонна, Хеймер-бол Ооржак 14 тонна сигенни боттарының күжү-биле кезип белеткээнвер.

Ниитизи-биле 12 кыштагда 120 тонна сигенни чедирген. Салбыр 15 тонна дүктү дужаар планын 17 тоннага күүсеткен. Ында кыштаглазашкынга белеткелди багай эвес чорудун турар. Салбырда шупту 22 кодан мал бар.

Кыштагларын сентеп белеткээринге 23 звенону тургускан. Кыштагларда улуг хемчээлдиг сентелгелерни колдуунда адакталдырган. Үш кыштагны эдс кылып, чаартқан.

Кышка белеткелди доозарынга чамдык четпес түүлдер шаптыктап турар. Кыштагларда суг кудар улуг доскаалар чедишпес. Малчыннарның кыштагларында 14 бажың бар. Эртен кызыын оларның чүгле дөртүүге малчыннар чүртлап турган. Бо чылын 8 бажыңны немей сентээш, аңаа малчыннарны киирер деп турар бис.

С. Саая,
Аянгаты салбырының эргелекчизи.

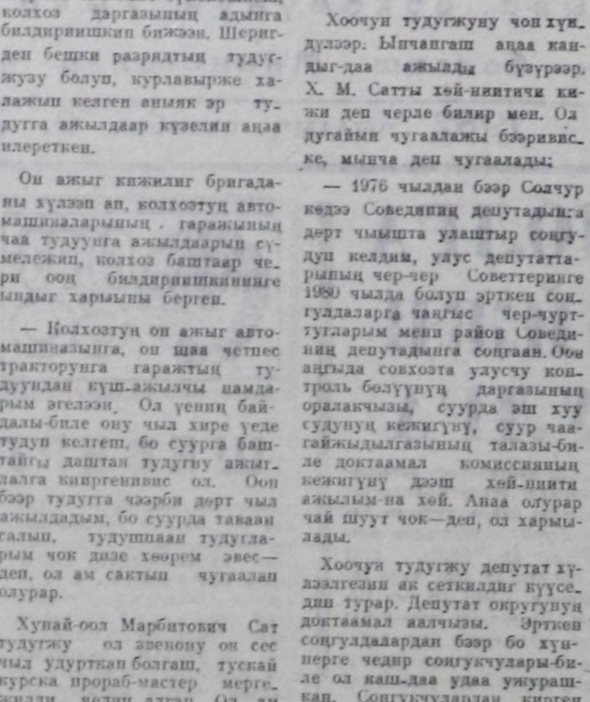
ИНДУСТРИЯ КӨДЭЭГ.Е

Көдээ ишчилериң чүрттталга бажыңнарының тудуун дүрегедиргиге республиканың индустриязы идепкейлиг дузалап турар. Тбилисиниң бажың тудуунуң комбинадының конвейериниң чаа продукция — чүрттталга бажыңнарының универеалдыг кезектерин үндүрген. Көдээ суурларның тудуунга бо тудуг материалдары кончуг эптиг болгаш таарымчалыг болуп турар.

МӨӨҢНЭЭН

«Мөрен» совхозтуң ажыл-ишчилери ниитиниң малын хүр-мөөди кыш ажырар сорулга-биле мал кыштаглаашкынынга белеткел ажылдарын массалыг-биле чорудуп эгелээн. Кыштаглаашкынга белеткел ажылдарынга Мөрен школазының үстүкү класстарының өөреникчилери малчыннарга шеф дузазын көргүзүп турар.

Ч. САДИ.

Рожнятов (Иваново-Франко область). Ивановская лагның кырынга электри кабнаашкыннарының чырмы эртенги хүннүң херели-биле чаржып эгелээр. Уренгой-Ужгородтуң газ дамчыдар кан хоолайының Л. Г. Тимусьтуң бригадазы ам Карпат даглариында чедире берген.

Күчүлүг хоолайларны чогуур үезинде эккээрге, оларны эптээрин хуусаа бетинде боттандырып турар.

ССРЭ-ниң тургустунганының алдарлыг 60 чылынга чедишкинниг ужуражыр дээш бүгү чоннуң социалистиг чарыжынга тудугжулар киришпишаан. Карпат участогунга баштайгы 60 километрге хоолайлар эптээр ажылдарны хуусаа бетинде доозарын шиитпирлээн.

ЧУРУКТА: эптей каңнаан хоолайларны шармырын Закавказ тудуг эргелелиниң Давид Саруханян баштаан бригадазы шалыпкын темпилиг чорудун турар.

Б. КРИШТУЛДУҢ фотозу. СЭТА-ның фотохрониказы.

Дагестанны Россия Федерациязының виноград байлаашкының ораны деп чөптүү-биле адаан турар.

Республикада мурнакчы ажыл-агыйныц—Алиев аттыг совхозтуң (Дербент районда) ажыл-ишчилери гектардан 170-189 центнер катты ажаап ап турар.

ЧУРУКТА: Алиев аттыг совхозтуң мурнакчы комсомолчу кыстары М. Атаева (солагай талазында) болгаш Б. Магомедова.

Р. ДИКТИҢ фотозу. СЭТА-ның фотохрониказы.

Аъш-чем программазының одуругларындан

КАРТОФЕЛЬ ШӨЛҮНҮҢ БЕРИМЧЕЗИ

Картофель чокта чем-даа чем эвес, картофель чокта хоржок. Чалчыгын калгаш-быс ыяк чемнивис ол. Ону «ийиги хлеб» дээр. Херек кырында база ындыг. Картофельди өстүрери ынчангаш тараа ажаан алыры-биле чугула домей. Бир гектардан чыып алган картофель чемнижиниң белоктуг будумелдери ийи, углеводтары күзүн тарыыр кек-тараанныңдан үш катап хөй. Организмге херек «С» витаминниң чартык кезиниң картофельден ап турар бис.

«Картофель олуртуру, ол дээрге, бир тараа бажы ап турган черден үш тараа бажы алыры-дыр» — деп, академик Д. Н. Пряжниковтуң сөстерин-де хаңы утка бар. Бир баш орнунга үшүү өстүрери белеш эвес. Маңаа улуг чүткүл болгаш мергежил херек. Ажаалдаа үезинде ол бүгү безин эвээш. Картофельдиң чемижин мажанка арттырбас дээш хамык шелдүү довураан контарар болгай. Ажаалдага хүнер база эвээш, ол кадында ол-чаъс база шаптык кадар. Ооң уламында, өске арга чок дуза, хоорайжыларның күжү картофель шөлүнге пегеттинип келир. Кылыр ажыл хөй, хову-шөл нарак четпес: колхозтар, совхозтар үш миллион ажыг гектарда картофель олуртқан. Делегейде картофель олуртқан бүгү шөлдериниң үштүң бир кезии бистиң чурттуң болуп турар.

Агвар-бойдустуң байдалдарында нарын болган-даа болза бо чылын, ССРЭ-ниң Кодээ ажылагы министерствозунуң специалистериниң сананыы-биле алырга, багай эвес дүжүт үнген. Бо чугула культурага ынчээнгейниң өзүп турары ол. Чоопту картофель-биле хандырарын экижидер талазы-биле улуг хемчегларни чорударын ССРЭ-ниң Аъш-чем программазында көргеп.

Кол орук — адырның специализациязын болгаш концентрациязын хандыадырыл. Садар картофельдиң будурулгезин үлетпүрге үлдезилеп организастаары. Белоруссияга, РСФСР-ниң кара эвес хөрээнүг зоназынга болгаш Прибалтикага бо кол орук хамаарыжыр. База ол ышкаш өске-даа регионнарга «ийиги хлебтиң» өстүрериңе таарымчалыг районнар тодаратпышаан.

Техника, чемишчидилгелер, гербициттер-биле ажыл-агыйларны хандырары улгадыг орар. Картофель чемижин өстүрүп ажаарының ажыктыг индустриалдыг технологиязы ажылдан кылдыңган.

Азербайджанга картофель будуреринң дыка көвүдедириниң арталарын көрээнгейге алырын Бакуга артқан байырлалдарга чугаазынга ап Л. И. Брежнев онаалап демдеглээн. Ол айтышкын— Аъш-чем программазының негелделериңе дүүшкеш. Украин ССР-ниң районнарынга, Закавказье болгаш Ортаа Азияның республикаларынга эрте бижар картофельди тарыырының зоназын ында көргеп.

Сибирьге ногаа будуреринң көдээ ажыл-агый баазазын шалыпкын темп-биле хөгжүдери база кердүнген. Тус черге будүргеп ол продукция-биле чоңнуң негелделерин долузу-биле хандырар дээни ол. Продукцияны түс черинин шөлүнге өстүрген ооң-биле хүн бүрүнүң негелделерин хандырары — чүртта чугула соруга.

Үш тараа бажыңга картофельди Пряжниковтуң деңнээнин комчукчуларның кичээнгейинге база катап тудаалыңар. Ыяш-бүрү аарыгларга болгаш хораланчыларга алыптар талазы-биле картофель дег кошкак үүлүн чер ажыл-агыйында кончуг ээзээн. Бо угланышкын-биле хөй чүүлдер кылдыныл турар. Үнүштерин диагностиказын болгаш камгалалын эртемниң түскай адырлары чорудуп турар. Картофель шөлүнүң байдалын экижидери — картофель селекциязының ажылының кол угланышкыны. Шөл санныга үнүш камгалалының херекселдерин кедээ химия албаны бо чылын ийи катап ажыктаан.

Бо хүннерде картофель дүжүдүнүң ажаалдазы чүртта калбарган. Үжен муң ажыг ажаалда-транспорт отрядтары болгаш звеноларында ажыл-агыйларда ажылдап турар. 70 муң комбайннар болгаш ооң ийи катап хөй картофель казар техника оларның ажыглалында. Чамдык черлерде ажаалда — кидин түлүк, өскелериңде — доостур чоокшулаан. Көл соругла — өстүрген бүгү дүжүттү чидириг чокка ажаары болгаш идегелдиг шыгжамырга шыгжап кадагалаары.

А. СМИРНОВ,
СЭТА-ның тайылбырлакчызы.

БОДУНУҢ ХЕРЭЭНИН МАСТЕРИ

Март ай. «УТКА 25 чылы» совхоэтуң конторазы. Ажылагайның удуртукчулары, кол специалистери-биле ажылга, амыдыралга хамаарышкан айтырыглар сайгарып, чоокку база келир үеде чедип алыр сорулгаларны тодарадып, оларны амыдыралга боттандырарының оруктарын, аргаларын дугуржуп олурда, директор кабинединиң эжиин соктааны дыңналды. Кирип келзе-де, совхоэтуң хоочунарының бирээзи Е. А. Жирнова келип турган.

—Экии, эштер!

—Экии, экии, Екатерина Александровна.

Мен кол зоотехникке херектиг келдим.

—Дыңнап тур мен. Екатерина Александровна — деп, зоотехник дегийт, харылайдыр.

—Сээлгү үш хонукта он ийи хаван оолдаан. Олар үс тээрби ажыг кадык, шырак хаванчыгаштарны хайырлады. Коллектив аңаа кончуг өөрүп тур. Бижыглаттынган машинавыс үрелген, ам чүк машиназы хөрек анарган— деп, мынды.

Директор гаражче долгай бээр аразында:

— Силерни, Екатерина Александровна, эрткен чылын-на пенсиялай берген деп дыңнаан мен. Хоозун чугаа болган чадавас-тыр — деп, шала тыртыла аарак айтырдым.

—Шын, шын. Чүгле бажыңга олуруп шыдаавадым. Ажыл, ферма, эш-өөр сорунза ышкаш тырткаш туруп бээрге, катап ажылдай бергем мен—деп, ажык, улуг каракгары-биле хүнчүгештелдир хүлүмзүрбүшаан, харылады.

Ол аразында машина айтырыы шиитпирлеттине берген. Хоочун-биле эгелеп орган чугаам үстү бергени ынчан меңээ аажок-ла хомудаңчыг болган.

* * *

Үк совхозче дараазында сургакчылаашкыным чайның кидин-түлүүнде болган. Арыг-Узүү, Арыскан суурларның чоок-кавызында арга-арыг ногаан хевис кедиикен, «кайы-хире чараш-тыр бис ээ» дээнзиг салгын хатка саглаңнадыр чайгаштың, кижи тыныш хаммас айдызын агаарже харам чокка тарадып тургулаан. Кежээликтей Даштыг-Ховуда хаван фермазының чайгы турлаанга чеде бердим. Аас-кежии боон ужуражыксаан малчыным ында болду. Амыр-менди солушканывыс соонда, Екатерина Александровна мени авыл-хөрээ-биле таныштырып эгелээн. Баштай боос хаваннар кажаазынга бардывыс.

— «Боларны оолдаашкынга шыңгыы белеткээри чугула. Чемин таарыштыр хуваап бээр, немелде чемнерни үснес, девискээрниң оңгул-чиңгилин дескилээр, дириг амытаның эмиг-төжүн көөр, чаяаттынган аажы-чаңын хайгаараар дээш ажыл-ла хей—деп, Е. Жирнова чугаалай-дыр.

— Төрүүр хаванның чаяаттынган аажы-чаңын канчаар хайгаараар чүве ирги, Екатерина Александровна? — деп, сонуургадым.

—Ында нарын чүве чок. Хаван чемге хөңү чок, өөрүнден хоорун кылаштап, чыдыныпче сиген, чашпан ыярып аңнарып турар болза, оон оолдаар шагы чоокшуудан олурары ол. Ынчан барган хавацны дараазында балукче шилчидер, түскай кажаажыгашка аңгылаар хөрек—деп, хоочун тайылбырлады.

Оон соонда төрээн хаваннарга келдивис.

Бо дээрге ферманың көрүнчүү-дүр. Мону арыг-силиг түтпас, дүн-хүн чок каракгавас болза, коллективтиң карак кызыл ажылынмың түүнели, эрээн хар ышкаш, эстн бээр. Хей хаван болдарын алыры, оларны чидириг чөкка ажаан өстүрери — коллективтиң ыдыктыг хүлээлгези дээш, Е. А. Жирнова көзеекте баскылаштыр чыдып алган азарганчыг хаван оолдарын тап-билээ тарадыр чыттыра берди.

—Коллектив чылда чеже хаван оолдарын ап, дорукгуруп турарыл, Екатерина Александровна?

—Дөрт муңдан черле кудулатпайн турар бис. А бо чылдың бирги чартыында ийи муң сес чүс чеден беш хаван оолдарын алдывыс.

Тоштап көөрге, ашынап-ла, кижилериң кызымаккай ажылынмың изи илдең. Төрээн хаван бүрүзүп оолдары-биле кады агартыр чугайлап каан көзенек кажаажыгашта аңгылаан. Бичии хаван оолдарының чыдар черинде кургат өдектеп бээр чаткан. Кажаажыгаш бүрүзү улуг, биче ийи хаалгалыг. Оларны ажыдыптарга, улууп таварыштыр пези, бичиизинден оолдары үпе халышкаш, чыдыныңдан беш базым хире черде шеверги коошпаларда кудуп каап чемнер барып чиир. Үргүлүү аштап-арыглап турар болгаш, шилээп-шаалаан ымыраа-сээк, багай чыт безин шоолуг чок. Чаңгыс сес-биле чугаалаарга, шупту чүве эмге-секселиг.

Малдан хөй чаш төл алырының бир чугула чүүлү үндезини—одержилгени шыпаралыг чорудары болур. Боозадыптаны чогуур кичээнгейге алыр, төрүүр хаваннарны эки алыраар, уксаажыдылга ажылын улам сайзырадыр болза, ажыдың үре-түңнелдиг болуру черле чугаажок. Фермада үк ажыл чогуур негелдерге дүгжүп турар. Ол дээрге тускай эртемниглерниң, коллективтиң ачы-хавыязы-дыр.

Дараазында Е. А. Жирнова семиртилгеде хаваннарны сонуургадым, оон онзагай байдалларын тайылбырлай-дыр:

— Семиртилге бөлүүнге хаван оолдары бир ай ажа хопуп чорааш келир. Үк болук бодунуң эдлээнде база элээн каш бөлүктерге хуваттынган. Ийи айлымнга чедир назылыг хаван оолдары бирги, ийнден дөрт айлыгары—ийнги, дөртен алды болгаш оон өрү элээдилери— үшкү бөлүкке хамааржыр. Ынчангаш хөй хаван маңаа мөөңнеттинер.

Шынап-ла, семиртилге бөлүүнде хаван бажы кизирт. Бир эвес чем үлелгезин механизаставаан болза, оларда ону кудуп бээри безин берге, та чеже кижи күжү негеттинер чүве. Ам механизацичның дузазы-биле эдлегде дөрт кижи ажылдап турар.

— Семиртилге бөлүү— бистиң аът бүдүрер цегивис-тир. Алды-чеди айлымнда хаваннарның бирээзинин-не денизи 100-110 кг четкеп турар ужуралыг. Ону чедип алырда, чемни ылап таарыштырып бээри чугула. Чамдык кижилерде «хаван семиртирде түү боор ону. Мелегейниң далдаар чүвеан бар эвес, дүшкаи-на чүвени эңдере октап берип турза-ла ол-ла ыйнаан» дээп хөөннер бар. Ол окта ыш эвес. Дириг организм бүрүзүнге чүзүп-баазын витаминнер болгаш бүдүмелдер негеттинер. Ынчангаш хаванга, еске малдар-биле бир домей, эртемге үндезилеттингеп бедик шыпарлыг, хоолулуг чем херек—деп, тайылбырлааш, Е. А. Жирнова кезек када ыят чок тур. Ону ажыглааш:

— Семиртилгеде хавандан хонукта чеже грамм пемелде деңзи ап турар силер? —деп айтырдым.

—Планда көрдүнгени ийи чүс сезен грамм, а херек кырында 320—деп, илдик чок харыы келди

—Ферма чылда чеже тонна хаван эдин бүдүрүп, сайгарып турарыл?

—Үш чүс бежен топпаны бүдүрүп, үш чүс онну күрүпеге садыл турар бис.

—Бир центнер хаван эдининң бот-үнези чүү ирги?

— Эттиң бот-үнези шала бедик, чүс тоаан беш рубль. Оон кол кезээ чылдагааны—совхозта мал чеминиң чедишпезинде. Чемни күрүнеден садыл соортуру эвээш эвес чарыгдалдыг. Ынчалза-даа СЭКП ТК-ның май (1982 ч.) Пленумунуң чүүлдүг деп корееш чүртүү. Ажы-чем программазын амыдыралга боттандырарынга хаван ажыл-агыйы улуг үжүр-дузалыг — деп, Екатерина Александровна бижыг бүзүрелин илергейледи.

Хүн барыын чүкте талыгыр даглар артынче чоорту чаштының кире берген. Дүштеки изиг чавырылган. Кежээки серинн салгын дыдыраан хадыңнарның чүрен хевирлиг ногаан бүрүлерин хире-хире сылдырадыр шонуннан, бодунуң төнүч чок оруун уламчылаш чорүптар. Ында-хаая хектиң өткүт үнү дыңналыр. Хаваннар доюлдур маңнажырын, кулак үюкталдыр алгыржыын соксадын, серилиг кажааже үүрүк-суурук кирип эгелээн.

Оруктуң оңгул-чиңгилинге машинаның халыш шураарыдаа ажок. Чолаачы ону-даз эскербейн эстедип-ле олур. Удаваанда Арыг-Узүү көстүп келген. Суурнуң артыкы кудумчузу-биле халдып олурувуста:

— Мурнувуста дөө турар бажың мөңгүн, аяк шайдан чоогланттыңар — деп, Е. А. Жирнова чалай-дыр.

—Шай ижеги— ыяш чараы эвес-ле болгай. Кире дүжоли харын—деп, күш-ажылдың хоочуну-биле хөөрежир аргалыг болганымга өөрүп, харыыладым.

Арыг-силиг, эмге-сексслиг делгем херим ишти. Аткаар чадагай кажаада молдурга, казыралыг инек ээзин көрүп каап, мөөрей-дир. Херимниң ыракы булуңунда хаван оолдары кыпсынчыг алгызын соңнуг-мурнуг шуштуруп-да турулар.

—Оо, мээң чаптанчыгбайларым аштай берген-дир — дээш, Екатерина Александровна казапча кырынга турган хөөдүп каан чарбалыг бөдүүзин холунга далаш туткаш, хавашпаже маңнады. Дүвүренчиг алгы-кышкы дораан шин-шимээн барган.

Беш ханалыг, ийи өрээлдиг тараачын бажың. Электри чырыткылыг. Шалазы кылаң сарыг дозулуг. Ханалары дең-дески, көксүмээр чугайлыг. Өрээлдерде телевизор, соодукчу, диван, угулзалыг чараш хевистер— ана чок-ла чүве чок. Баштай ханада шеверги, хооларда фото-чуруктарны, ооң соонда шкафта дизе салып каап номнарны сонуургадым. Чечен чогаалдардан аңгыда, кодээ ажылагый талазы-биле янзы-бүрү номнар, дептержигештер бар.

—Стол белеп, олуруп көрүңер. Арай саададыптым ышкаш—деп, бажың ээзи буруузунган шинчилиг чалай-дыр. Айдылыг кара шайны чигирдеп, амданныг шаңгинии саржаглап олура:

—Силериң алыс төрээн черицер кайда ирги, Екатерина Александровна? — деп сонуургадым.

—Тыва. Тывага төрүттүнген, өскен, кыраан кадай мен —деп, Е. А. Жирнова далаш чок чугаазын эгеледи. Бистин ада-иевис Александр Иванович, Арина Ильинична Веращагиннер — Өөктүң Тарлаг-Аксы. Туюнгуг ынчаар чүрттап чораан. Бүгү назынында тараачыпшын белеп эвес ажыл-ижии кылып келген хөөкүйлер чүве. Ол шагда Тунгуга, Шапактаревка дээр суур турган. Аңаа орус тараачыннар, тыва араттар кожа-хелбээ, быжыг эң-найыралдыг чүрттап чорааннар. Чер, мал ажыл-агыйындан аңгыда, олар күрүненин сыын азыраар черинге база ажылдап турганнар.

Улуг Октябрьның салдарыбиле база Совет Эвилелиниң аңы-дүңма дузаламчызының ачызында тыва черге өөскээн чаа амыдырал тараачын, арат кижи бүрүзүнүң өг-бүлезинге аас-кежиктн хайырлаан. Оон бир херечизи мээң ада-иемниң өг-бүлези. Совет эрге-чагыга эвес болза, чеди чашты менди чаагай доруктурүп, оларны эртем-билиге өөредип, ниитилелге, күрүнеге, чоңга ажыктыг кижилер кылдыр кижизидери тараачын кижиге угдулмас чүк дээрэи бригадаларынга. «аныяктар прожекторларының» постуларының алгылаан бедик социалистиг хүлээлгелери боон турар. Олар улуг кичээнгейни чүгле бүдүрүлгениң ажыктыын болгаш ажылдың шынарын бедидеринче эвес, харын база чиг-этти, оттулар чүүлдү болгаш энергияны кампаарынче база угландырып турар.

БАЛЫКЧЫЛАРНЫҢ ЧЕДИИШКИННЕРИ

ХАНОЙ. Вьетнамның мурнуу талазында Нгиабинь можуңун балыкчылар коллективтери күш-ажылчы улуг тнилелгени чедип алган. Олар бо чылдың баштайгы тос айларының иштинде 25,6 муң тонна балыкты, креветкаларны, крабтарны болгаш далайның оске-даа продуктуларын туткаш, чүрттүң балыкчыларының иштинден бир-ле дугаарында чылдың бүдүүлге планын күүседиинин дыңнаткаңнар.

Нгиабиньнің балыкчыларының чедиишкинниң чажыды —коллективтиг ажылагайларда күш-ажылды мергежилдин-биле, таарыштыр организастаарында, балык тударының деңшилгелиг аргаларын ажыглаш турарында. Балыкчыларның күш-ажылының бүдүрүктүлүүн улгатыраының чугула аргазы күш-ажылды төлээриниң чаа хевири — ажылдың соолгу түңнелдерин барымдаалаары боон турар.

ЭЛЕКТРОНИКАНЫҢ ДУЗАЗЫ-БИЛЕ

СОФИЯ. Болгарияның соңгу талазында Горна-Оряховицаның улуг демир-орук бөлдиринің бүгү ажылын электроннуг саналга төвү башкарар апаар. Совет институттарының ажылдан кылган программазын ёзугаар ону бүдүүнү-биле чаартыры-биле холбаштыр ында ол ышкаш чаа автоматтыг төпчүлгени, маршрут-релелиг системаларны эптеп турар.

БУР-нуң бүгү-ле демир орук транспортунда чаартылга, септедге ажылдары дыка шалыпкын чоруп турар. Ол амгы беш чылда болгаш 1990 чылга чедир көрдүнген тускай комплекстиг программа ёзугаар кылдыяың турар. Республиканың транспорт системазын, ылаңгыя ооң колкезээ болур демир-орук транспортун улам-на шалыпкыны-биле хөгжүдери эргежок чугула болганындан од документтини хүлээп алган.

Болгария социалистиг тургузуушкунуң чылдарында бо талазы-биле канчаар-даа ажок улуг чедиишкиннерни чедип алган. Эрткен беш чылда демир-орук транспортун электри болгаш дизель-биле шимчедиринче шилчиирин бүрүнү-биле дооскан. Ол ышкаш вагон парыгы чаартыныр, чүк соөртүр ажылдарга амгы үениң технология-аргаларын ажыглап турар.

КИЖИЛЕРНИҢ КАДЫЫ ДЭЭШ

УЛАН-БАТОР. Улусчу Моолдуң кадык камгалал талазы-биле улуг албан чердериниң бирээзи — Күрүненин уруглар поликлиниказы бодунуң 30 чыл болганын демдеглээн. Ол эрткен чылдарның дургузунда чылдың-на оң-он муң уругларны хүлээп ап, эмнеп шыдаар чугула эмнелге албан чери апарган. Үжен чыл иштинде клиниканың материал-техниктиг базазы: ооң салбырлары, кабинеттери болгаш лабораториялары дыка бижыккан, амгы үениң эң-не болбазырадгай дериглегери болгаш аарыглар тодарадыр аппаратуралар-биле хандыртынган, ССРЭ-де болгаш өске-даа социалистиг чурттарда боттарының эшөөрлериниң дуржулгазын өөренип, ажылгаарыңче ында ажылдап турар эмчилер коллективи улуг кичээнгейни салын турар.

МАР-да кадык камгалалын улам хөгжүдеринче, шилгыяда уругларның эмнелге албан черлерин бижыглаарынче улуг кичээнгейни салып, чугулага көрүп турар. Күрүпе ол сорулгага чыл саныында-ла акша тускайлаарын улам көвүдедип, эмчилерниң ортумак медицина ажылдакчыларының национал кадрларын белеткээринче онза кичээнгей салып турар.

ӨӨҢНҮКТЕРНИҢ ЧЕДИИШКИННЕРИ

ГАВАНА. Кубага чаңгыс аай национал энергия системазын тургузары доостуң турар. Ол дээрге, бүгү Латин Америкада эң улуг система болур.

Бо хүннерде Сьенфуэгос хоорайдан ырак эвес черде 220 муң вольтулуг улаштырылга подстанциязын тудуп, Артемиса —Пинар-дель-Рио болгаш Куэто-Пунта-Горда аразының участоктарында ажылдарны шалыпчы ёзу-биле доозуп турар. Оларны ажыглалга киирген соонда бүгү ортулүкту барыын талазындан чеен талазынче кежиидир чоруткан ЛЭП-220-ниң дөрт шугуму чурттуң энергия күчүзүн башкарарын төпчүдер болгаш үлетпүрге, кедээ ажыл-агыйга болгаш амыдырал-чуртталгага-даа энергияны таарыштыр хуваар арганы бээр.

Солунпар, радио болгаш телевидение хүнүң-не Улуг Октябрьның 65 чылынга болгаш ССРЭ-ниң тургустунганындан бээр 60 чылынга алдар болгурган куба ажылчыннарның болгаш оларга дузалажыр турар кижилерниң социалистиг чарыжының чоруп турарының дугайын дыңнадып турар. Олар беш чылдың шалыпчы комсомолчу тудуу—ЛЭП-220-ниң Төөн участогунуң 170-ги километринде ажылдап турарлар.

АФГАН ДЕЛЕГАЦИЯ ВЕНГРИЯДА

БУДАПЕШТ. ВСАП ТК-ның болгаш Венгрияның Улус Республиказының Президиумунуң чаламын ёзугаар Афганистанның Улусчу-Демократтыг партиязының Төп Комитединиң Чиңгине секретары, АДР-ниң Революстуг Чөвүлелиниң Даргазы Б. Кармальга баштаткан партия-күрүне делегациязы ында чеде өөрген.

Октябрь беште албан ужурунда венгр-афган чугаалажышкынар эгелээн. Чугаалажышкыннарда венгр делегацияны ВСАП Төп Комитединиң бирги секратары Я. Кадар баштап турар. МТИ агентиледдиң дыңнатканын ёзугаар алырга, делегей политиказының айтырыгларының талазы-биле санал-онаал солчушкуну боон, ооң үезинде чавырышкышкыны болур. Ында бүдүрүлге черлерин тургузары хөй хевирлиг бараанарны, бирги эөлчегде калбак хергеледдиң бараанарын немештир кылып үндүрер аргаңы берип турар. Ооң-биле чергелештир быдаргай бүдүрүлге черлерин чоорту каттыштырар, оларны социалистиг ажыл-агыйга үндезилээриче шилчидер угланышкынны боттандырып чорудуп турар.

(СЭТА).

АКШ—КИРЖИКЧИ

НЬЮ-ЙОРК. (СЭТА). Ливанче Израильдиң шургун киреринге «ногаан чырыктың» (орукту) Рейганның администрациязы ажыдып берген деп, АКШ-тың президентиизи турган Дж. Картер медеглээн. Израильдиң чажыт медээлерин ёзугаар алырга, Ливанче израиль аг-шериглериниң халдаашкынын АКШ-тың күрүне секретары турган А. Хейг чөпшээрээн деп, ол дыңнаткан. Мээң алган ол медээм ылаптыг дээрэинге бүзүрээр мен деп, Дж. Картер медеглээн.

Израильдиң Ливанче халдан кирген дугайында медээ АКШ-тың администрациязынга «хенертен» дыңналган болгаш ол агрессия дугайында америки администрация баш бурунгаар «билбээн» деп, Рейганның бадыткаашкынынын шын эвезин Дж. Картер айыткан.

ЧАА СҮЛЧЭЭ

САН-ХОСЕ. (СЭТА). Төп Американың болгаш Кариб далай девискээриниң алээп каш чурттарының даштыкы херектер министрлериниң Коста-Риканың пайысылалынга болган чөвүлел хуралы Кубага, Никарагуага, ол девискээрниң хамаарышпас күрүнелеринге болгаш национал-хосталга дээш шимчээшкиннеринге удур чаа сүлчээ болган. Сальвадорнуң, Гватемаланың, Гондурастың ханныг корум-чурумнарының, ол ышкаш өске-даа чамдык чурттарның төлээлекчилери АКШ-тың күрүне секретарының америк чурттар аразының херектерниң талазы-биле дузалакчызы Томас Эндерстиң удуртулгазы-биле Вашингтонның емээржилгези-биле агрессчи болүглежишкинни ол девискээрге тургузарының айтырыгларын чугаалажып көрген.

Ол чөвүлел хуралга Никарагуаны кинриштарбээн. Аңаа девискээриниң чөрүдээлиг байдалдарын тайбың арга-биле шиитпирлээри-биле чугаалажышкынар кылырын күзеп турар Мексика болгаш Венесуэла дээн ышкаш, мындыг чурттар база киришпээн.

Вашингтонның тускай чоруткан төлээзи Т. Эндере бодунуң чугаазынга Кубага болгаш Никарагуага удур каржы халдаашкынпарны кылып турган. Чогум-на ол чурттар ук девискээрде «корум-чурум үрээшкининиң» бүрүүлүглары боон турар деп, бадыткаарын ол оралдажып турган. Ынчангаш АКШ моовдаа соңгаар «бодунуң ол девискээрде өөнүктеринге дузалажып, деткинир апаарын» күрүне секретарының дузалакчызы демдеглээн.

Ол чөвүлел хуралга Тайбыңның болгаш демократияның форумун» тургузар дугайында шиитпирни хүлээп алган, «соңгулдалар чорударынга дузалаарының техниктиг комитединиң» четчелээн, «Латин-америк демократтыг клубтуң» тургускан. Политиктиг хайгаракчыларның демдеглеп турары-биле алырга, «демократия» деп сөстер-биле чагдынган ындыг аттар дээрге, хамаарылга чок күрүпелерге удур, ол девискээрде хосталга болгаш демократия дээш демисежип турар улустарга удур реакгылыг агрессчи болүглежишкинни айтып турар-дыр.

Израильдиң агрессиязын Вашингтон эгезинде-ле болдурбайн барын шыдаар турган, ынчалзажок АКШ-тың администрациязы ону кылбаан деп, ол чугаалаан.

Ындыг болза-даа, америк администрациянын Ыраккы Чөвө чүкке политиказын Дж. Картер бедин-биле үнелээн болгаш «Кэмп-Дэвид дугуржулгалары-биле 100 хуу төөшээрежир мен» деп, медеглээн.

ЧУГУЛА ИНИЦИАТИВА

КНО-нуң Кол Ассамблеязының XXXVII съездизининиң индириден Совет Эвилелиниң саналдааны чаа совет инициативалар комплекизин делегейниң хөй-ниитизи тайбыңның ленинчи политиказын Совет Эвилелиниң чайгылыш чок чорудун, ядролуг дайынны баш удур болдурбазы дээш шиитпирлин-биле демисежин турарының чаа хереченлели кылдыр үнелеп көрүп турар. «Ядролуг чепсекти шенээрин доп-дораан соксадыр болгаш хоруур дугайында» чугула болгаш дүрген шиитпирлзор ужуралуг айтырыг бүгү делегейниң ол политиктиг ниитилежилгезининң мурнунда тургустунган. Бо сессияның хүн чурумунга соңгаарладып болбас айтырыг кылдыр «ядролуг дайынның кыжанышкынының узуткаар болгаш ядролуг энергетиканың айыыл чок хөгжүлдезин хандырар талазы-биле күженишкиннерни катгыштырар» деп айтырыгны киирер дээн ССРЭ-ниң саналы кижи төрелгетенниң салым-хуузунун, ядролуг айыыл-халапты чайладырының дугайында ёзулуг сагыш салышкынының илерели боон турар.

СЭКП ТК-ның Политбюро кежигүнү, ССРЭ-ниң даштыкы херектер министри А. А. Громыконуң Кол Ассамблеяның сессиязынга чугаалааны болза, Совет Эвилели бүгү кижи төрелгетенниң эң-не өөдүр-улуг күзел-соруу болур тайбыңы камгалап алыр ужурлуг болгаш камгалап алыр-даа апаарынга чайгыдың чок бүзүредиг. Чер кырында хөгжүдениң чедип алган эң улуг чедиишкиннериннге төлептиг болгаш шынныг тайбыңны камгалаар ужурлуг.

Совет Эвилели, совет улус боттарының бүгү-ле политиктиг болгаш моральдыг-даа күжүн, бодунуң политиктиг бүгү ат-алдарын тайбыңның чаагай херээнге бараалгадын турарының дугайында совет министриниң чугаалааның КНО-нуң чыяыында бедиибиле үнелээн болгаш калбаабиле деткин турар.

Совет Эвилелиниң саналдын турар соңгаарладып болбас хемчегленнің кол утказы— дайынның оруунга эртинмес мөөнгедиишкининары чавырышкынының шыңгыы шылгалдаларга таварыштырып, бөмбүрзектиң хей-хей черлеринде дүшкүүлүг чорукту эң-не шыңгыы байдалга чедирип, хан төктүүшкүнүг чоруулдээлерин болдуруп турар. АКШ-тың болгаш НАТО-нуң агрессчи чүткүүдери делегейге боо-чепсекти ээдере бүдүрелиниң чаа айыылдыг күштелиишкинин-че ылаланн. Боо-чепсекти ээдере бүдүрелиниң өөскүдүкчүлери дүрген доостур болгаш үргүлчүлелдиг-даа, кызыгаарлаттынган болгаш бүгү-ниитиниң-даа дээш, кандыг ядролуг дайынны планнавайн турарлар дээр. Ядролуг айыылхаланттың түңнелинде кайыдаа талаларның таваржып болур чидиргиниң дугайын араатанзыг ёзу-биле тоомча чокка санавышаан, төтчегленп турарлар. Бир эвес ол өөскүн үнер апаар чүве болза, амгы үениң байдалдарында ядролуг дайынга тинлекчилер турбас дээрэин өшбиле мыттаншайн турарлар.

Дайын айыылын кошкадырының талазы-биле ССРЭ-ниң чугула болгаш соңгаарлаттының болбас инициативаларында ядролуг чепсекти шенээрин бүрүн болгаш бүгү-ниитн хоруур дугайында кереэнн ажылдан кылырын болгаш ат салырын көрүп турар. Ядролуг чепсектиг бүгү-ле күрүнелер шуптузу боттарының аразынга дугуржун алганы хүнден эгелээн, кандыг-даа ядролуг частыышкынарны, оларның-биле кады тайбыңдаа чазылдырыышкынарны кылырын хоруп, соксадырын чарлаарын Совет Эвилели саналдаан. Ындыг хоруушкун ядролуг боо-чепсектерниң чаа чаа хевирлерин тургузарынга моондантаашкынны кылыр сорулгалыг керээниң болуп чарарынга чедир күштүг болур ужурлуг.

Оон-биле кады бистиң чуртувус ядролуг чепсектиң чер иштинге шенелделерин кызыгаарлаарының дугайында болгаш тайбың сорулгаларга ядролуг чазылдырыышкынар дугайында АКШ-биле чарган керээлерни ийи талага үнделээнзээш, кайы-даа хүнде күштүг кылдыр бадылаарынга белеп болгаш бо айтырыг талазы-биле ССРЭ-ниң, АКШ-тың болгаш Англияның аразынга үш талалыг чугаалажымышкынарны эгелээри дээш туружуп турар.

Аңаа боо-чепсекти безин ажыглап тургаш, тайбың ядролуг объектилерни үргедээр чорукту ядролуг чепсекти ажыглааш, халдаашкын кылганы-биле бир домей кылдыр Кол Ассамблеядан чарлаар дугайында санадты сессиянын хүн айтырыызына киирерин Совет Эвилели база саналдаан. Тодаргайы-биле чугаалаарга, ону кижи төрелгетенниң салым-хуузу дээш бедик харымсалгалыын эки билиш турарын база катап бадыткаан деп, ол чугаалаан.

Японияның «Майнити» солунунуң бижиш турары-биле алырга, КНО-нуң Кол Ассамблеязының боо-чепсекти дужүрер талазы-биле бо чылдың июль айда болган ийнги түскай сессиязынга ССРЭ-ниң эгелээни тайбың санал-онаалдарының үлегчизы таа совет саналдар ол болганын айыткан.

(СЭТА).

Португалияда чартык миллион ажыг кижилер эрги бажыңнарда чурттап, берге байдалдарга таваржып турар. Херээжен-нерниң байдалы дыка бергедээн. Бажың чонтарның саны улам көвүдээн. Хөй өгбүлелер боттарынга болгаш ажы-төлүнге чемни кудумчуларга бөлеткеп, сери адаанга хонуп турар.

ЧУРУКТА: Лиссабон хоорайның ялыылары.

АДН—СЭТА-ның фотозу.

ДЕҢНЕП КӨРҮҢЕРЕМ

Бо сереңги хааржаанның чынында чүү-дүр? Ону дораан адаптаар кижи чок боор. Чүге дээрге, ону көрген улус хоавар.

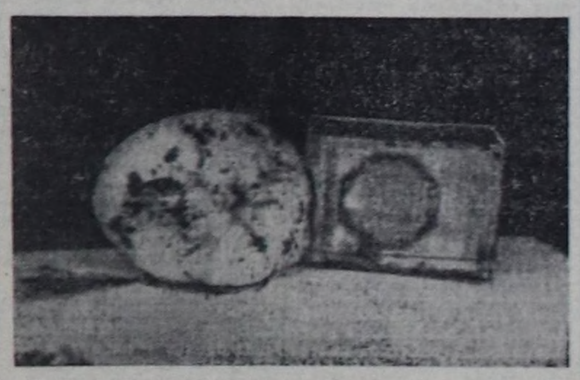
Чурукта — долу-дур. Ук **долу 1960 чылдың август төнчүзүнде Улуг-Хем район**унуң Кожайга дүшкен. Ынчан бажыңнарның соңгалары, шифер крышалары буступ калгылаан, ыяштарның чинге будуктары артпаан, тараа болган ът-сиген черге ширтектелип калган — айыырбиле ковайтыр тырттынмас.

Ол хүн Опай-оол (ам «Күш-ажылдың хостуу» совхозтуң механизатору) ийиладап тараа арыглаар машина септеп турган бис. Долу алк шай аартам хире үргүлүлээн. Ыя ол аразында аргалыяш шаарарын, бүгү чүве өскерилген.

Долу оваалап каан тарааның иштинче карын ажыр шымныгылай берген болган. Деңзилеп көрген бис, чогум чүү хире болганын сагынмайн-дыр мен. Борбак доңаар-ла турган боор. Чурукка тырттырар дээш хүннүң үнерин шак ажыр маңаан бис. Ынчан турувуста долувус эрип-ле турган. Ол-ла хүн дөгерези эрип калган.

Ол долу Торгалыгга дүшпээн, Кожайның безин чинге дилиндек черин тавараан болган. Бойдустуң болуушкуннары мындыг элдеп болгулаар-дыр.

К. ЧООДУ.

ТЫВЫҢАРАМ

(Баажызы— аң-меңде)

1. Кулаа узуң,
Кудуруу чолдан.

2. Кышкы тону —
Харга өңнеш.
Чайгы хевш—
Черге өңнеш.

3. Бажында дазыл чүктээн,
Башкы таңды эртинеен.
4. Улаиназа-уламназа
ужуттар,
Ужуттарга чалгыны чок.

5. Эки аъттың киштээни
дег үнүт,
Эки эриң ушкаиы дег
сыныыт.

6. Арганың эвчизи—
Аксында кускун-хаайлыг.
Амданныг чемжин
Алдан аът толаңгылыг.

7. Хөмүрден кара
Хөйленгир.
Хардан аккыр.
Каътаңгылыг.

8. Тараага баар,
Далдырт дээр.
Күзүрүмге көөр
Хүлүрт дээр.

9. Карактыг—
Караа чалданмас.
Дылдыг—
Дылы чыгаммас.

О. ДАРЫМА.

ЧАА ТЫВЫЗЫКТАР

Адыш тутчуп мендилештн—
Арны-бажы көзүлбеди.

(Баажызы— этте).

Көске каарга өрттенмее

Хөрүктээрге кыспас.
(Баажызы — казымал байланта)

Б. АРАКЧАА.
Кызыл хоорай.

ХЕНЗИГ КҮРҮНЕЛЕР

Бөмбүрзекте ийи чүс ажыг күрүне бар. Оларның аразында миллион-миллион дөрбелчин километр шөлдүү-даа бар, мырыңай хензии-даа бар.

Франция биле Испанияның кызыгаарында Андорра дээр күрүне бар. Оон девискээрин дөрбелчинней хемчээр болза, бир талазының-на узуну 22,5 километр болур. Ук күрүненiң бодунуң акшазы чок, садыглажырда француз франкыларны болгаш испан песеттерни ажыглап турар. Ынчалзада ол чорук Франция, Испания туржук, Великобританиябиле садыглажырыңга шаптык болбайн турар.

Австрия биле Швейцарияның кызыгаарында Лихтенштейн дээр күрүне бар. Оон девискээри Андорадан үш катап бичии азы дөрбелчинзорге бир талазы-биле алды хире километр четпес. Ол черниң чурттакчылары кожазында күрүнелерниң малын хүндүс боттарының одарларынга кадарып бергеш, оон хөлезизин ап турар.

Сан-Марино Республика Апеннин чартык ортулуктуң сонгу талазында турар. Оон чурттакчы чону он дөрт муң кижи. Бо күрүне Италияның девискээринде турар болганындан ажык далай-биле харылзажыр бодунуң девискээри чок. Ынчалза-да боду садыгжы флоттуг, ол флоттуң Италияның Римини портунуң бир кезиин хөлемилээш, ында тургузуп турар. Бо хензиг күрүнеде политиктиг он ажыг партия бар, а республиканың чазаа ССРЭ, АКШ, Великобритания, Франция болгаш өскеда күрүнелер-биле элчин харылзаалыг.

Чер-Ортузу далайның эриинде Монако дээр күрүне бар. Оон шөлү бүдүн-чартык (1,5) дөрбелчин - километр. Ында бай капиталистер ойнаар-хөглээр улуг бажың бар, күрүненiң кол орулга киирип алыр чери ол. Аңаа делегейниң кайы-даа чурттарындан улус келир. Бо күрүнеде суд бар ,кара-бажың чок. Карабажыңнадыр кылдыр шиитиргеи кижини даштыкы чурттарның кара-бажыңынга сугар. Күрүненiң шерии он ийи солдаттан болгаш чаңгыс полковниктен тургустунган.

Делегейниң эң бичии күрүнези —Ватикан —Италияның найысылалы Рим хоорайда, оон девискээри 44 гектар. Чурттакчы чону бир муң хире кижи хирезинде, ук күрүне даштыкы 40 чурттарбиле элчин харылзаалыг, боду шериглиг болгаш шагдаалыг. Ында суд болгаш карабажың, почта болгаш радиостанция, банкылар болгаш өредилге черлери, фабрика болгаш хөй солун черлери бар.

О. РУДКОВСКИЙ,
экономиктиг география башкызы.

Соок келген, арылар өөнче кирген.

ССРЭ-ниң 60 чылынга уткуштур

НАЙЫРАЛДЫҢ НАЙЫСЫЛАЛЫ—МОСКВАГА

(Эгези № 234 «Шында»).

1945 ЧЫЛДЫҢ ИЮНЬ 22-ДЕ, немец-фашистиг араатанларга удур Ада-чурттуң Улуг дайынының эгелээн хүнүнде, Кремльдиң Улуг ордузунга ССРЭ-ниң Дээди Совединиң сессиязы ажыттынган. Ол сессия Тиилелгениң сессиязы болуп төөгүге арткан. Кежөкиниң 7 шак 5 минута турда (Москваныы-биле) Совет Тываның ол баштайгы депутаттары акы-дүңма совет улустарның депутаттары-биле Совет чурттуң дээди органы —сессияга бир дугаар хол көдүрүп бадылаан. Тиилелгениң сессиязы ынчан үш чүүл айтырыг чугаалашкан: чаалажып турган шериглерниң улуг назылыгларын шеригден халаар дугайы, дайын сөөлүнде үеле ССРЭ-ниң улус ажыл-агыйын катап тургузар болгаш хөгжүдер дугайы, ССРЭ-ниң Дээди Совединиң Президиумунуң Чарлыктарын бадылаары.

Сессия хураддарының чапсарының аразында бистер. Михаил Суванович Кудажыбиле, Кремльдиң Улуг ордузунуң Георгиевский болгаш Граповидный залдарынга акы-дүңма хөй депутаттар-биле танышып, хөөрежип чоруп тур бис. Олар аныяк Совет Тыва дугайын кончуг-ла сонуургап, ылаңгыя малчын депутат Кудажы-биле онза хөөрешкеннер.

Кремльдиң улуг чаагай Ордузунга кирип келгеш, ырадыр-ырадыр боданып-даа каап тур мен. Шаандагы тайга-даскыл чурттуг, чадыр өглүг, аңнап, бестеп азырапчып чораан аңчы араттың оглу ам кээп Совет чазактың, Комунистиг партияның улус чонуң авыралында мында, Кремльде, курунениң дээди чыыжында киржип олурар аас-кежиимниң чаагайын деп хойну-ле бодап олур мен.

Найысылал Москвада,
Кремльде, сессияда —
Назыныымның хаяазында
аас-кежиим, орук-чолум
Намым, чазаам, арат чонум
өстүрүп каан—
Найыр-байыр, наадым
чыскаал көрүп чор мен...

дээн одуруглар төрүттүнүп турду. Чанымда бо акым, малчын депутат Михаил Суванович Кудажы база-ла шак ынчаар боданып олурган боор.

Бөгүн июнь 23-те, сессияның ийи дугаар хүнүнде, чугаалашкан айтырыг — дайын сөөлүнде үеле ССРЭ-ниң улус ажыл-а...йын катап тургузар болгаш хөгжүдер дугайын хөй национал акы-дүңма депутаттар кончуг-ла сорук кирген чугаалажып, дыка хөй депутаттар санал-оналарын солушкан. Сессияның чапсар аразында депутаттар Орденуун Георгиевский Граповидный болгаш өске-даа чараш-чаагай залдарынга, буфеттеринге дыштанып, хөөрежип, танышып, базып турар бис.

Сессия тараанда, Тиилелгениң алдары болдуруп, бистиң маадырлыг тиилекчи Кызыл Шериивистиң шериг баштыңнары, чаалажып турган шериглериң командылакчылары, маршалдар, генералдар — И. В. Сталин, К. Е. Ворошилов, С. М. Будённый, Г. К. Жуков, А. М. Василевский суглар баштаан хамык-ла полководчулар залдың спенизин доллур турупкан хамык акы-дүңма депутаттар ол полководчуларга алдар болдуруп, уралаан:

— Совет Эвилелиниң лениичи партиязынга алдар! Бистиң Совет чазаавыска алдар! Бистиң тиилеттирбес Чепсектиг Күштеривиске алдар! Маадырлыг совет улуска мөңге алдар, ура!—суг-суг дээн байырлыг кыйгырыгларны үзүктед чок чаңгыландыр салып тургулаан. Бо хамык маршалдарның, генералдарның муриуку одуруунуң дал ортузунда И. В. Сталин, К. Е. Ворошилов, Г. К. Жуков, С. М. Будённый олар саадан турган. Бис боларның мырыңай чыпшыр чанында турган бис.

—Ах, үш-ле базым чер ирги ийин. Боларның эң буянныг холун барып тудуп, тыва чонуң байыр сөзүн барып бараалгадып көрген болзумза!—деп, Михаил Сувановч Кудажы буруңгаар дап берип каап тур. Бо төөгүлүг болгаш уттундурбас минутаны ынчангы депутаттар үргүлүү сактып чораан боорлар деп бодаар мен.

1945 ЧЫЛДЫҢ ИЮНЬ 24. Бис-даа кады турган депутаттарывыс — Красноярскийниң, Хакасияның, Алтайның, Бурят, Якут болгаш Коми АССР-лериниң болгаш өске-даа черлериниң депутаттары-биле, шынзылгаларывысты көргүспүшаан, хайым чоп аразыбиле Кызыл шөлге чедип келдивис. Мавзолейниң ийи талазында индирде —депутаттар, чалаткаппар, даштыкы аалчылар. Кызыл шөлдү шериг кезектери шыва алы берген, чаражын канчаар! Эрдениниң таптыг-ла 10 шакка 10 минута четпейн турда, Мавзолейниң индиринге тиилээн Совет Эвилелиниң партия күүне болгаш шериг баштыңчылары моорлап үнүп келди.

— Келди-ле!—деп, малчын депутат М. С. Кудажы өөрүшкүлүг алыргаш, меңи шенектей каапты. Күчүлүг ура, чаңык дег адыш часкаашкыны Кызыл шел туржук, бүгү чамбы-дипке чаңгыланы берген дег. Таптыг 10 шак турда, Спасский хаалгазындан Ада-чурттуң Улуг дайыпының маадыры Маршал Г. К. Жуков аскымнап турар чараш ак аълын мунупкан үне халдып келди. Аңаа уткуй Тиилелге парадының командылакчызы К. К. Рокоссовский база-ла шак ындыг ак аъттыг халдып бар чор.

Маршал парадты хүлээп алгаш, Мавзолейниң индиринге үнүп кээп, Тиилелге-биле чоңга байыр чедирген соопда, Тиилелгениң шериг парады эгелээн. Көрбезимня-даа көрүп, көрек-чүрээм көлзеп тур. Шулук одуруглары-даа төрүттүнүп кээп тур:

Москваның Кызыл шөлү
магаданчыг!
Парад диргээн, Тиилелгевис
байылап тур.
Магачынны — фашистерни
базып тиилээн
Маадырлыг Кызыл Шериг
парады бо...
Башкы, соңгу Таңды, Сачн
аразында
Малчын тыва төлээлери
бистер база
Акы-дүңма маадырларның
парадынга
Араттарның байыр сөзүн
соңиеп тур бис.

Дайылдажып турган шериг кезектери фронт-фронтузунуң айы-биле эртип тургулаан. Көрүштүг-даа, сүрлуг-даа. Баштайгы кезектери эртип турда, шинелиниң хөрээнде орденнери чайынаан, даяңгыыштыг улгады берген кижи сорук кирер алгыра каапты:

—Бо-дур, бо-дур. Бистиң фронтувус! — дей каапкаш, карактарының бүлдеңээп чажын чодуп чоруй, уламчылады: —Бо Украинаның № 1 фронтузу-дур, бистиң тывалар аңаа тулчуп турган болдур ийин—диидир. Ол бистиң депутат Сергей Кузьмич Кочетов-дур. Кызыл шөлде индирге турган депутаттар болгаш чалатканнар хамааты дайынның болгаш Ада-чурттуң Улуг дайыннарының ол маадырынче «бо-даа берге кижи эвеспе!» дээнзиг көрүп келген. Бис Совет Тыванның депутаттары аңаа чоргаарланмас арга чок болдувус.

— Силерниң-биле бистиң Тываның арат чоннарының белээн чедирип чораан фронтувус —Украинаның бир дугаар фронтузунуң маадырлары бо-дур ыңар—деп, Салчак Калбакхөрекович малчын депутадывыс Михаил Сувановч Кудажыга чугаалады.

—Аа, бо-дур аа!—дивишаан, малчын канчаар-даа аажок хайныгып, муриунда улустуң бажын ажыр-ажыр харангылаан тур.

—Гвардейжи деп хүндүлүг, аттаны бистерге аңаа тывыскан-на болгай!—деп, даргa база хөй-аът кирген чугаалады.

— Ындыг-ындыг, Үгер-боолар октярынга «Тыва чоннуң өмүнээзиниден» деп бижигилээш, фашистерже боолдаа турдувус!

— Ындыг-ындыг малчын! Тиилелгевис ам бо-дур!

Шериг кезектери чаалажып турган фронт-фронту аайыбиле ынчаар дигиг-дигиг эртип-ле тур. Кырывыста— шүүргедекчи самолёттар, оон соопда маадырлыг Кызыл Шеригниң техниказы. Кайгамчыктыг «катюшалар»... Чер, дээр ана динмироор чүве.

ШЕРИГ ПАРАДЫ дооступ тууда, хамык-ла хурааттынган фашист туктарны Мавзолейнин доразынче чүс-чүс совет солдаттар октагылапкан. Парад доосту бергенде, ол октаттырган өртең, сазан, орбак-самдар фашист туктарны депутаттар барып көрдувус.

Л. ЧАДАМБА.
(Уланчылыг).

КАЯА, ЧҮҮ БОЛУРУЛ?

Хөгжүм-шин театрынга Шариф Хусаиновтуң «Аваның ак платьезин» деп шинаа 19 шакта эгелээр.

«Енисей» Культура бажыңынга

Аныяк көрүкчүдер театрының бот-тывынгыр артистериниң концерти 15 шакта эгелээр. Аңаа 19.30 шакта аныяктарның дыштанылга кежээзи болур.

«Колос» Культура бажыңынга

«Кажан-даа шуптувуска хөгүүр» деп озоннар кежээзи 12 шакта эгелээр.

«Совет Тываның 5 чылы» стадионга

Школачылар ортузунга чиик атлетиканга республиканың бирги чери дээш маргылдаа 11 шакта эгелээр.

Гастелло аттыг парикга

«Урожай» эки тура спорт инитилелиниң бирги чери дээш стол теннизинге маргылдаа 10 шакта эгелээр.

Чайгы сезоннуң хагдыныышкыны, баг кагарынга парктың шаңналы дээш маргылдаа, массалыг озоннар бо-дур.

Дыштанып хүн штавы.

ТВ

ОКТЯБРЬ 9-ТА
БИРГИ ПРОГРАММА
МОСКВАДАН

8.00 — «Ye». Информастыг программа. 8.40 — Делегейниң улустарының уран чогаадылгазы. Музыка фольклору. ГДР. 9.10 — «Оттурукчу». 9.40 — «Совет Эвилелинге бараан боон тур мен!». 10.40 — Музыка программазы. «Эртенги почта». 11.10 — «Кадыкшыл». Эртем-шептерелдиг программа 11.55 — «Музыка киоскузу». 12.25 — «Совет Эвилелин дашпыкы аалчыларының көргөни». 12.40 — «Аңаа эвес концерт». ССРЭ-ниң улустуң артизи С. Образцовтуң удуртулгазы-биле Күрүпениң үлегерлиг Төп ойнаарактар театрының көргүүзү. 14.15 — Кедээниң шагы. 15.15 — Даарта кедээ ажыл-агый ажылдакчыларының хүнү. СЭКП ТК-ның кежигүнү, ССРЭ-ниң кедээ ажыл-агый министри В. К. Месяцтың чугаазы. 15.35 — Армян ССР-ниң алдарлыг артистери Р. болгаш К. Лисициннерниң күүселдезинде орус композиторлар романстары. 15.50 — «Спортлотонуң» 41-ги тиражы. 16.00 — «Кино аян-чоруктарының клуву». 17.00 — К. Целлерниң домей аттыг оперетазын ёзугаар «Күш садыгжызы» деп музыкалыг теле-шииниң баштайгы көргүзүү. 18.05 — «Делегей панорамазы». 18.50 — «Ынак-шаанын илереткени». Уран-чечен фильм. 1-ги, 2-ги сериялары. Оон соопда — Телемедээлер.

ИЙИГИ ПРОГРАММА
МОСКВАДАН

14.20 — «Тоолдуң аалчылары». «Өлген кадын-хаан болгаш чеди маадырлар дугайында тоол» болгаш «Алдын дагаважыгаш дугайында тоол». Мультфильмнер. 15.20 — Чурукчулар дугайында чугаа. РСФСР-ниң алдарлыг чурукчузу И. Обросов. 15.55 — «Юриның аткан даңгары». Хөй сериялыг уран-чечен телефильм. 1-ги серия. 17.05— Бистиң корреспондентилеристиң чугаалары. Дончулал. 17.35 — Кинопанорама. 19.05— Улуг Октябрьниң 65 чылынга уткуштур. «Бистиң дончу намдарывыс» 53-кү фильм. 1969-ку чыл». 20.00 — «Тамчыктыг удуңар, чаштар!», «Лукошко тоолчургулар-биле». 20.15 — «Кижи. Чер, Өртемчей». 21.00 — «Ye». Информастыг программа. 21.35—23.05 — «Шупгузуу дээш харылсалгалыг». Уран-чечен фильм.

Редактор В. С. ШАРАВИЙ.

АГААР

Республикага көжүп турар булуттарлыг хүн болур. Хүндүс — харлыг чаъс чаар. Дүне чамдык районнарга 7—12 градус соор.

Хүндүс агаарның температуразы 8—13 градус чылыг болур.

Кызылга чаъс чагбас. Сонгу-барыын угланышкынның хаттың күжү 5—10 метр чедер. Агаарның температуразы 11—13 градус чылыг болур.

Дүне — 7—9 градус соор.

КИНО

ОКТЯБРЬ 9-ТА

«НАЙЫРАЛ»: «Төрөлдери» 9.00, 11.00, 13.00, 15.00, 17.00, 19.00, 21.00 шактарда.

«ПИОНЕР»: «Кино чыындызы» 9.30, «Ачам удавас зоп келир» 10.50, 12.30, «Аныяк кыс болгаш Гранд» 15.00, 16.50, 18.40, 20.30 шактарда.

«ВОСТОК»: «Чажыт ортулук» 10.00, «Күскү соната» 12.00, 14.00, 16.00, 18.00, 20.00 шактарда.

ЧЕРНИҢ ЧЕРИНГЕ ЧААСКААН

Совет мөзүг-шынар

ларга сонуургаттым.

В. МУНТАНИОЛ.
Актюбинск область.

Ноябрь 3. Алдыгы хүн чоруп тур бис. Орук үрелген, машина тыртпастаан. Бисти дилеп турар дээрзинге бүзүреп чор бис. Чемни камнаар дишкеш, бөгүн боостааже борбак чүве ажырбадывыс.

Ноябрь 4. Арткан эътти дус чок сугга хайындыргаш, үлежип алдывыс. Володя чоруптуу. Аңаа шаптыктавас дээш кады чоруурундан ойталадым. Маңаар деп бодап алдым.

Ноябрь 6. Чаашкын хондур кутту. Канчап маңаа чедип келгенивисти тайылбырлап көрейн. Октябрьның туманныг 28-зинин хүнүнде үнгеш, **Кауртаева биле Адамчук октябрь 28-те** Солёная станцияже үгааннар. Валя ол станциядан поездиге олуруптар турган. Володя хлеб ап чораан, а Валяга өөрүнге сонуургадыр дээн ийи килограмм чээрен өзди чораан. Ынчалза-даа чолаачы аскан, геолог кыс чээрби чеди хонук дургузунда амы-тын дээш туржун келген. Чолаачы он алды хонганда тывылган. Валентина Кауртаеваның хүн демдеглелин номчукчудар! Маадырлыг совет улуска мөңге алдар, ура!—суг-суг дээн байырлыг кыйгырыгларны үзүктед чок чаңгыландыр салып тургулаан. Бо хамык маршалдарның, генералдарның муриуку одуруунуң дал ортузунда И. В. Сталин, К. Е. Ворошилов, Г. К. Жуков, С. М. Будённый олар саадан турган. Бис боларның мырыңай чыпшыр чанында турган бис.

—Ах, үш-ле базым чер иргин ийин. Боларның эң буянныг холун барып тудуп, тыва чонуң байыр сөзүн барып бараалгадып көрген болзумза!—деп, Михаил Суванович Кудажы буруңгаар дап берип каап тур. Бо төөгүлүг болгаш уттундурбас минутаны ынчангы депутаттар үргүлүү сактып чораан боорлар деп бодаар мен.

1945 ЧЫЛДЫҢ ИЮНЬ 24. Бис-даа кады турган депутаттарывыс — Красноярскийниң, Хакасияның, Алтайның, Бурят, Якут болгаш Коми АССР-лериниң болгаш өске-даа черлериниң депутаттары-биле, шынзылгаларывысты көргүспүшаан, хайым чоп аразыбиле Кызыл шөлге чедип келдивис. Мавзолейниң ийи талазында индирде —депутаттар, чалаткаппар, даштыкы аалчылар. Кызыл шөлдү шериг кезектери шыва алы берген, чаражын канчаар! Эрдениниң таптыг-ла 10 шакка 10 минута четпейн турда, Мавзолейниң индиринге тиилээн Совет Эвилелиниң партия күүне болгаш шериг баштыңчылары моорлап үнүп келди.

— Келди-ле!—деп, малчын депутат М. С. Кудажы өөрүшкүлүг алыргаш, меңи шенектей каапты. Күчүлүг ура, чаңык дег адыш часкаашкыны Кызыл шел турган бис. Аңаа ийи кижи оң талада — Солёная, солагай талада — Берчогур деп тайылбырлады. Солёнаже чоруптувус. Беш километр эртип чорувуста ажжок чайыктап эгелээн. Эртенинде туман дүшкен. Туманныгда ийи хондур халыттывыс. Хөлүн эрттир ырай бергенивисти аңаа бергенде билип кагдывыс. Чолаачыга дедир ээптерин сүмелеп, Мээң сүмем орайтаан — бепзин төнген. Володя чоокку суудан трактор экиээр дээш чоруткан. Ол-ла.

Ноябрь 12. Соок киткээн. Володяның келир үези эрткен. Ховула өлгени ол боор. Ону сонгу таладан дилеп. Дүүн бөргүү дыка чооктан метеостанцияга келдивис. Аңаа ийи кижи оң талада — Солёная, солагай талада — Берчогур деп тайылбырлады. Солёнаже чоруптувус. Беш километр эртип чорувуста ажжок чайыктап эгелээн. Эртенинде туман дүшкен. Туманныгда ийи хондур халыттывыс. Хөлүн эрттир ырай бергенивисти аңаа бергенде билип кагдывыс. Чолаачыга дедир ээптерин сүмелеп, Мээң сүмем орайтаан — бепзин төнген. Володя чоокку суудан трактор экиээр дээш чоруткан. Ол-ла.

Ноябрь 12. Соок киткээн. Володяның келир үези эрткен. Ховула өлгени ол боор. Ону сонгу таладан дилеп. Дүүн бөргүү дыка чооктан көрдүм. Чылганып турду. Кабина иштинче кайыын кирип шыдаарыл ол. Буттарым доңарындан ук аргып алырын шиитпирледим.

Ноябрь 15. Өлүмүң маңаа чыдарының орнунга ону дургедедир азы дириг үнер дээш демисежир херек. Үнүгө казып алыр бодай бердим, чылыг-ла болгай. Хеп бар, чем чок. Робинзон Крузо менден дээре байдалга турган: ол боолуг, а менде бижек безин чок. Оон ортулуу чылыг, а мында соок.

Ноябрь 17. Карактарым көрүп, кулактарым дыннап-ла турза, кижилериңе чедип келирин маңаа алыр мен. Чер казар ажылымны доозуп тур мен. Кайыын чем тыварыл? Рогатка кылып алза чүл? Дүүн өрге үнүгүү каскаш, аңаа чедип чадаштым—ханызы хөлчок болду. Кижилерни сактырымны!

Ноябрь 19. Чээрби бирги хүн. Дүүн саңаашкыннар кылдым: эвээш дизе-ле тозан хонук шыдажыр ужурлуг мен. Арткан эътти он дөрт неделяга хуваадым. Бир неделяда-ла 20 грамм эът чиир болдум. Бөгүн оттаан киристим. Ногаан сиген чидим.

Ноябрь 25. Чээрби чедиги хүн. Бөгүн ужудукчулар мени элезининг ховудан тып алдылар. Дириг чыдырымда. Ноябрь чээрби аады мээң ийиги төрүттүнген хүнүм болур.

ТУРА ХАЛЫ, ОГЛУМ

Чечен чугаа

Баар черивис ырак болгай. Изиг шайдан ижип, чемненинип алгаш, чортуп ораалы— деп, ачам далаштырып кагды...

Ачамдан «Тура халы, оглум» деп эргеледдиг, чымчак сөстү бичиимде та чеже катап дыңнадым мыйаан.

1942 чыл. Ада-чурттуң Улуг дайынының кадыг-дошкун үези турган. Кыш адактаныл, хар черден союлгалаак. Ол үеде ачам дерги садыы эргелекчилевишаан, чоңга солун, сеткүүл тарадып, делегей байдалы тайылбырлаар чугула хүлээлгелиг турган. Эртен эрте-ле чаңгыс доруг аъдывыска ушкажыпкаш, аалдар кезип чортуп чоруп каар бис.

Шай, таакпы, чигир, пөстаавы аймаа, еске-даа «чугуруук» барааннарны элик кежи таалынывыска доллдур дыгаш, аъдывыска арта каап алыр бис. Солуннарны ааданга ораагаш, меңээ чүктедиптерге, бедиктенгеш эзеңгиден тептинип чорумда-ла, ачам хартыганың кашпагайы-биле мени аъттың хокпалдайынче үндур тыртып алыр. Оон-на халаданчыг аян-чоруувус эгелээр.

Бир-ле эртен ынчаар аъттанып турган бис. Эртенги серинн салгынга сетиил-сагыш чайгаар хайныгып кээп, уйгум чаштай хона берди. Хөлгевис кырган-даа болза, саяктай аарак кылаштаар, шыырак, чаап-даа аът чүве. Каргы хемниң кара суу кыштың соогунда бевин доңар эвес, чүгле эриктеринде дош чаактаты берген кажарандайнып бусталып чыдыр. Хемни кежип алгаш, Биче-Дөргүнү өрү чоктаап, ийи талазында дүңдүгүр чадым хаяларга бүзээлеткен кашпал иштинде үш өгге чоокшулап келдивис. Бисти — артынчактыг, ышкаш, дораан-на солун, сеткүүлүн ажып көре бердилер. Бистер ачам-биле ам дараазында барып ужуражыр, амыр-менди солчур номчукчуларывысче аъттаныпты-выс...

Кыштың соогунда-даа, чайның изинде-даа ачамны эдерип чораап, амыдыралды көрүп, чаа-чаа түүлдерни билип ап, карак чыгып, шору эр боон өөүп доругуп келген мен. А хөөкүй ачам ол-ла ажылын бир-ле катап чаасканн кылып чораап, халапты шуурганга таварышкан, оон үш-дөрт хондур азып келгеш, дегдирип аараап шыдашпайн барган. Ынчалза-даа өскүзүмден өлбээн мен. Чону—чоорган, хөйү — хөйлең. Өрек-дөмөк болур чонум араазынче шымныгып кире берген мен.

Мени кара чажымдан эдертип чораап, кадыг-бергеге дадыктырып, караамны чырыдып каан ачамның үлегерин халас барбаан. Школаларда, институтка-даа өөренип чораап, ында-бүрү аймаксөөк эш-өөр-биле бижиг найыралдың ачы-дузазын көрген мен. А чуртталгамда аңне кол түве—эртем-билигже, улуг амыдыралче түүкүлдүң оттугажын кывыскан кижи—ачам. Оон шуурган удур түткүп орар эрес-дидимм, шыдамык мага-боду караамда көстүп, а чашкы шаамда-ла: «тура халы, оглум» дээр эргеледдиг, чылыг-чымчак сөзү ам-даа кулаамда дыңналып чоруур.

С. БАРЫШКЫН.

ЧАРЛАЛ

Тыва АССР-ниң Чоннуң амыдырал хандырылга министерствозу (Кызыл хоорай, Горная кудумчузу, бажың № 1 «а») 1982 чылдың октябрь 15-ке чедир РСФСР-ниң Амыдырал хандырылга министерствозунуң Москвада технологтуг институдунуң болгаш 1982 чылдың ноябрь 5-ке чедир Бракка Чөөн чүктүң амыдырал хандырылганакчы ажылчыннарны институттарның белеткел салбырларынга хүлээп алыр.

Документилерни долдуңарын болгаш мергежилиниң дугайында айтырыгны үстүнде айыттынган адрестиг Тыва АССР-ниң Чоннуң амыдырал хандырылга министерствозундан билип алыр.

РЕДАКЦИЯНЫҢ АДРЕЗИ: ИНДЕКС 667000

667000, Кызыл, Щетинкин болгаш Кравченко кудумчузу бажың № 3. ТЕЛЕФОННАРЫ: Редакторнуң 2-24-63, редакторнуң оралакчыларының 2-35-24, 2-23-54, харылсалгалыг секретарының 2-23-35, секретариаттың 2-23-35, партийжи амыдырал болгаш совет тургузуг килдистериниң 2-37-13, пропаганда килдизиниң 2-31-75, культура килдизиниң 2-23-54, көдөө ажыл-агый килдизиниң 2-21-47, үлетпүр килдизиниң 2-31-75, чагаа килдизиниң 2-41-27, информация килдизиниң 2-20-60, корректорларның 2-27-41, бухгалтерияның 2-12-45,, солун келбейн барганда 2-32-75 телефонче долгаар.

Чагыг № 2003.

Солун неделяда 6 катап үнер.

Тыва АССР-ниң Министрлер Чөвүлелиниң Ном үндүрер чер, полиграфия болгаш ном садыының херектериниң талазы-биле эргелелиниң типографиязы. (Кызыл, Щетинкин болгаш Кравченко кудумчузу бажың № 1). ТС—01492.

Бүгү чурттарның пролетарийлери, каттыжыңар!

ШЫН

СЭКП Тыва обкомунуң, Тыва АССР-ниң Дээди Совединиң болгаш Министрлер Чөвүлелиниң органы

№ 236 (12026) | 1982 чылдың октябрь 10, воскресенье | 1925 чылда үнделип эгелээн | Эргээ 3 кеп.

АЛДАРЛЫГ ЮБИЛЕЙНИ ТӨЛЕПТИГ УТКУУЛ

СОРУЛГАЛАР — МУРНУВУСТА

Көдээ ажыл-агый ажылдакчыларының хүнү бо чылын бүгү совет улус СЭКП-ниң XXVI съездизиниң төөгүлүг шиитпирлерин, оон иштинде ССРЭ-ниң Аъш-чем программазын амыдыралга боттандырар дээш улуг сорук кириишкинниг ажылдап турар онзагай үеде эртип турар. СЭКП Төп Комитединиң май (1982 ч.) Пленуму 1990 чылга чедир үеде ССРЭ-ниң Аъш-чем программазын чугаалажып көргеш. Аңаа совет улустуң социал хөгжүлдезиниң болгаш чаагай чорууның өзүлдезиниң хемчээл талазы-биле туруп көрбээн улуг планнарын болгаш оларны амыдыралга херек кырында боттандырарда ап чорудар хемчеглерни ажылдап кылган.

СЭКП ТК-ның май Пленумунуң шиитпирлеринге сорук кирген бистиң республиканың көдээ ажыл-ишчилери, совет улус-биле бир дөмей, кайгамчык улуг политиктиг болгаш күш-ажылчы көдүрүлүүшкүн-биле ССРЭ-ниң тургустунгарының 60 чыл оюн төлептиг уткуур дээш, 1982 чылдың болгаш он бирги беш чылдың планнарын база социалистиг хүлээлгелерин хуусаа бетинде күүседип дээш идепкейлиг ажылдап турар. Оон чижээн республиканың күрүнеге эът, сүт садарының тос айлар планын болгаш дүк садарының чыл планын күүседип алганы херечилеп турар.

Май Пленумунуң шиитпирлерин болгаш Аъш-чем программазын амыдыралга боттандырар дээш, республиканың дыка хөй совхозтары, бригадалары болгаш сүт-бараан фермаларының коллективтери —мал болгаш чер ажылының ажылдакчылары күш-ажылчы эрес-шудургу чоруун көргүзүп, боттарының онаашкан ажыл-херээнге бедик көргүзүглерни чедип ап турар. «Барлык», «Алдан-Маадыр», «Күш-ажылдың хостуу», «Малчын», «Мурнакчы» совхозтар байырлалга багай эвес көргүзүглер-биле ужурашкан. Көдээниң күш-ажылчы коллективтери эрткен тос айларда күрүнеге мал продуктулары садар планнарындан эътти 102,6 хуу, сүттү 106,9 хуу, дүктү 102,6 хуу, дагаа чуургазын 165,5 хуу чыл планы күүседип. Планныг онаалдаларны күүседиринге Барыын-Хемчик, Мөңгүн-Тайга, Кызыл районнарның ажыл-агыйлары, ону хандырып турар күш-ажылчы коллективтери эки ажылдааннар.

Бистиң хөй националдыг Совет Социалистиг күрүневистиң тургустунганыдан бээр 60 чыл оюнга тураскаатқан социалистиг чарышка киришкеш, 150 ажыг хой, өшкү малчыннары төрүүр чүс башка онзагытыр 100-тен өрү аныл, хураганы доруктуруп өстүрген. Хөй-хөй саанчылар, чаш малдың ажакчыларының ажылдарын чедип ап турар. «Барлык», «Алдан-Маадыр», «Күш-ажылдың хостуу», «Малчын», «Мурнакчы» совхозтар байырлалга багай эвес көргүзүглер-биле ужурашкан. Көдээниң күш-ажылчы коллективтери эрткен тос айларда күрүнеге мал продуктулары садар планнарындан эътти 102,6 хуу, сүттү 106,9 хуу, дүктү 102,6 хуу, дагаа чуургазын 165,5 хуу чыл планы күүседип. Планныг онаалдаларны күүседиринге Барыын-Хемчик, Мөңгүн-Тайга, Кызыл районнарның ажыл-агыйлары, ону хандырып турар күш-ажылчы коллективтери эки ажылдааннар.

Бистиң хөй националдыг Совет Социалистиг күрүневистиң тургустунганыдан бээр 60 чыл оюнга тураскаатқан социалистиг чарышка киришкеш, 150 ажыг хой, өшкү малчыннары төрүүр чүс башка онзагытыр 100-тен өрү аныл, хураганы доруктуруп өстүрген. Хөй-хөй саанчылар, чаш малдың ажакчыларының ажылдарын чедип ап турар. «Барлык», «Алдан-Маадыр», «Күш-ажылдың хостуу», «Малчын», «Мурнакчы» совхозтар байырлалга багай эвес көргүзүглер-биле ужурашкан. Көдээниң күш-ажылчы коллективтери эрткен тос айларда күрүнеге мал продуктулары садар планнарындан эътти 102,6 хуу, сүттү 106,9 хуу, дүктү 102,6 хуу, дагаа чуургазын 165,5 хуу чыл планы күүседип. Планныг онаалдаларны күүседиринге Барыын-Хемчик, Мөңгүн-Тайга, Кызыл районнарның ажыл-агыйлары, ону хандырып турар күш-ажылчы коллективтери эки ажылдааннар.

Бистиң хөй националдыг Совет Социалистиг күрүневистиң тургустунганыдан бээр 60 чыл оюнга тураскаатқан социалистиг чарышка киришкеш, 150 ажыг хой, өшкү малчыннары төрүүр чүс башка онзагытыр 100-тен өрү аныл, хураганы доруктуруп өстүрген. Хөй-хөй саанчылар, чаш малдың ажакчыларының ажылдарын чедип ап турар. «Барлык», «Алдан-Маадыр», «Күш-ажылдың хостуу», «Малчын», «Мурнакчы» совхозтар байырлалга багай эвес көргүзүглер-биле ужурашкан. Көдээниң күш-ажылчы коллективтери эрткен тос айларда күрүнеге мал продуктулары садар планнарындан эътти 102,6 хуу, сүттү 106,9 хуу, дүктү 102,6 хуу, дагаа чуургазын 165,5 хуу чыл планы күүседип. Планныг онаалдаларны күүседиринге Барыын-Хемчик, Мөңгүн-Тайга, Кызыл районнарның ажыл-агыйлары, ону хандырып турар күш-ажылчы коллективтери эки ажылдааннар.

Оон бирги беш чылдың ийиги чылында боттарының онаашкан ажылынга бедик көргүзүглерни чедип алган мурнакчылары — Чөөн-Хемчик районда «Октябрь 30 чылы» совхозтуң хойжузу Аяк-Хөө Ондарны, Эрзинде «Мөген» совхозтуң чылгычызы Бурбуужук Лопсанны, Чөөн-Хемчикте СЭКП-ниң XXII съездизи аттыг совхозтуң саанчызы Алдын-кыс Монгушту, Тожуда «Май 1» совхозта ивижи Хүлербей Колду, Кызыл районда «Көк-Тей» совхозтуң инек кадарчызы Василий Ермолову, Барыын-Хемчикте «Барлык» совхозтуң погаа ажаакчызы Анатолий Тьённу болгаш оон-даа өскелерни бо байырлал үңүнде улуг чоргаарал-биле адаары өөрүнчүг.

Көдээниң ишчилеринге хоорайлар болгаш суурлар чурттакчыларының, будүрүлгелер болгаш албан организациялары-ның кирген үлүг эвээш эвес. Оларга шеф дузазын доктаамал чедирип турары дээш өөрүшкүүстүг бүгүн илергейлээр апаар бис.

Боттарывыстың хүнүүстүг байырлап тура, эрткен үевисти хынамчалыг сайгарып көөр ужуралыг бис. Ажыл-агый бүрүзүнүң ажылының түңнели амгы отчёттан көстүп келир. Көдээ ажыл-агый органнарының база совхозтарның удурткулары, тускай эртемнигле-ри шын санаашкыннарны кылып, планныг онаалдаларны бүгү тала-биле күүседири дээш боттуг хемчеглерни алыр апаар.

Ам бистиң мурнувуста кол сорулгалар болза, тарааны чидириг чок, кыска хуусаада, бүрүн ажаап алыры, үрезинин арыглап урары, күскү чер ан-дарылгазының планын күүседи-рик, кыштаглаашкынга өй-шаанда белеткенип, бүгү мал коданнарын чогуур үезинде кыштагларже көжүрер-ге болур. Мал ажылынга ажылдап турар кижилерге ажылдап, чурттаарынга таарымчалыг байлалды тургузуп, оларның тураторуун көдүрери-биле материалдыг болгаш моральдыг соңуургалын бедядип, немелде төлевирни берип, чаа хевирлерни ажыглап тургаш, сорулгаларны күүседиринге бүгү күжүүстүг мөөнүзээр ужурлуг бис.

А. СОТПА,
Тыва АССР-ниң көдээ ажыл-агый министриниң оралакчызы.

Хүнүң медээлери

Ажыглакчыларга хүлээткен

Ниитиниң малынга чылыг кажаалары өй-шаанда тудуп доозары көдээ тудугжуларның чугула сорулгазы. «Тыва совхоз тудуг» катыжымышкыныының № 8 КМК-зының тудугжулары Мөңгүн-Тайганың «Малчын», «Мөген-Бүрен» совхозтарда кайызынга-даа 300-300 баш хой кирер ийи кажааны ажыглалга киирген.

КМК-ның тудугжулары юбилейлиг чылда көдөөнің ишчилериңге чурттаага базыңнарының тудуунда база кызымак ажылдап турарлар. Бирээзи-ле 120 дөрбелчин метр шөлдүг 3 чаа чуртталга бажыңын Мугур-Аксының чурттакчылары чоокта алганнар. «Мөген-Бүрен» совхозтуң төвү Кызыл-Хаяда ниити шөлү 360 дөрбелчин метр үш чаа базыңны тудугжулар совхозка хүлээткен.

КИДИН ТҮЛҮК

«Октябрь 30 чылы» совхозтуң механизаторлары 94 гектар черде картофель олурткан. Ажаалдада «ККУ-2А» маркалыг картофель казар үш комбайнны быжыглаан. Бир машина, ийи «Беларусь» тракторну тускайлаан.

Бо агрегаттардан коммунист Бүрбүдейн Кууларның башкарганы агрегат мурнап чоруп турар. Олар хүн нормазын доктаамал 110—115 хуу күүседип келген.

Оон аңгыда Баян-Тала көдээ Совединиң хөй-ниити организациялары, Чадаана хоорайның № 1 болгаш № 2 ортумак школаларының өөреникчилери оларга чогуур үезинде боттарының боттуг дузазын чедирген.

А. МОНГУШ.

Көдээ ажыл-агый ажылдакчыларының хүнү

Бөгүн — Көдээ ажыл-агый ажылдакчыларының хүнү

Каа-Хемде СЭКП-ниң XXV съездизи аттыг совхозтуң механизатору Социалистиг Күш-ажылдың Маадыры Д. Даваа күскү хову ажылдарынга идепкейлиг киржип,

Көдээ ажыл-агый ажылдакчыларының хүнүн чедиишкиннериниң утпаан.
ЧУРУКТА: Д. Даваа.
В. КАРА-САЛДЫҢ фотозу.

Депутатка кандидат-биле ужуражылга

Дүүн Ленин орденниг «Кызыл тараачын» совхозтуң «Колос» Культура бажыңынга турачылар чыглып келгенер. Олар Бии-Хемниң № 653 соңгулда округундан ССРЭ-ниң Дээди Совединиң Национал-дар Совединге депутаттың кандидады Владимир Лаврентьевич Лапыгин-биле ужуражыр дээш келген.

Ужуражышкынны СЭКП Бии-Хем райкомунуң бирги секретары В. М. Евтешин ажыткан.

Депутатка кандидаттың бүзүреткен кижизи — Туранның райсельхозтехниказының слесары А. К. Фролов сөс алгаш, В. Л. Лапыгинниң доючу намдары-биле соңгукчуларны таныштырган. Ол 1925 чылда төрүттүнген. Күш-ажылчы ажыл-чорудулагзын 1941 чылда заводка медник боон эгелээн. Москваның ужар чүүл заводун доосканыныр соонда эртем-шинчилел институдунуң бөлүк удуртукчузунга, лабораторня, оон соонда — килдис начальнигиге болгаш директорнуң эртем ажылының талазы-биле орала-кчызынга ажылдап турган. В. Л. Лапыгин 1978 чылда эртем-бүдүрүлге каттыжышкынының кол конструкторуунуң оралакчызынга, а 1982 чылда — Кол конструкторга томуйлаткан. В. Л. Лапыгин СЭКП кежигүнүре 1944 чылда кирген, ол техниктиг эртемнер доктору, профессор, Социалистиг Күш-ажылдың Маадыры, Ленин болгаш Күрүне шаңналдарының лауреады.

А. К. Фролов соңгукчуларны боттарының бадылаашкының улустуң төлептиг оглу дээш бээринче кыйгырган.

Ужуражышкынга «Кызыл тараачын» совхозтуң директору Д. Д. Сирота, Туранның № 2 ортумак школазының башкызы Г. О. Сувакпит, «Саян» совхозтуң партком секретары А. В. Кукарин, «Хадын» совхозтуң саанчызы Г. Ы. Кара-кыс олар үүре чугаалааннар. Олар ССРЭ-ниң 60 чылына районнуң ажылчы чоннарының күш-ажылчы бедик көдүрлүүшкүнүүр бай-дал-биле канчаар ужуражыр деп турарының дугайын чугаалап, СЭКП ТК-ның май Пленумунга Аъш-чем программа-зын хүлээп алыры-биле илереттинген партияның болгаш Совет чазактың ажылчы чоннарының чаагай чорууның дугайында улуг сагыш салымышкыны дээш ханызы-биле өөрүн четтиришкинни илереткеннер. Районуң ажылчы чонарының ону амыдыралга боттандырарынга боттарының үлүүн киирерин олар бүзүредип турганнар.

Санал берип, үүре чугаалааннар шупту-зу депутатка кандидат В. Л. Лапыгин дээш боттарының бадылаашкының бээринче соңгукчуларны кыйгырган.

Ужуражышкынга В. Л. Лапыгин үүре чугаалаарга, ону соңгукчулар чылы-биле уткааннар. Совет күрүнениң дээш органынга депутаттың кандидады кылдыр ону дешпиткени дээш эш В. Л. Лапыгин үүректиң ханызындан өөрүн четтиргенин илереткеш, оларның идегелин улустуң хереэнге, коммунизм тургузуушкунуңуң хереэнге ак сеткилдиг бараан болуру-биле бадыткап, бүзүредирин аазаан.

Ужуражышкынның түңнелинде улуг концерт болган.

Хөй продуктуну — күрүнеге

СӨӨЛГҮ КВАРТАЛ — БАЧЫМ ҮЕ

Бистиң республиканың ажыл-агыйлары күрүнеге көдээ ажыл-агый продуктуларын садар талазы-биле элээн ажылдарны сентябрь айда кылып чоруткан. Дээштиг хемчеглерни алганының түңнелинде бүгү планнар ажыр күүсединнген.

Октябрь бирииң медээзин ёзугаар алырга, күрүнеге эът садар план 102,6 хуу күүсединнген болгаш 5120 центнер эът пландан ажыр сатыннган. Ынчалза-даа ниити саткан эът эрткен чылдың деңнелинден 12868 центнер эвээш болган.

Бии-Хем, Кызыл болгаш Эрзин районнар планнарын дыка ажыр күүседикилээн. Тос айлар планын Мөңгүн-Тайга, Таңды, Тожу, Каа-Хем районнар күүседип шыдаваан. Ылаңгыя Таңды район ону дөңгүн-ле 83,4 хуу чедирген.

Республиканың планы күүсединнген-даа болза, чеди район эрткен чылдан эвээш эът саткан болгаш бо талазы-биле четпес ажылдаан. Ылаңгыя Каа-Хем район 4601 центнерни эрткен чылдың деңнелинге, 1053 центнерни тос айларның планынга чедир сатпаан. Таңды район 6224 центнериң эрткен чылдың деңнелинден 3649 центнерни тос айлар планындан эвээштн саткан. Ынчан кээрге эрткен чылдың бо үезинден он ийи муң центнер эътти эвээштн сатканывыс ол.

Ажыл-агыйлардан 16 совхоз эът садар планын күүсетпээн. А ССРЭ-ниң 50 чылы аттыг совхоз ук планны 56,7 хуу күүседип, хамыктын соонда чоруп турар.

Планын оранчок ажыр күүседкен совхозтар эвээш эвес. Ылаңгыя «Сукпак» тос айлар планын 2,6 катап, «Ак-Чыраа» 1,5 катап ажыр күүседкен. Бо чорук ук совхозтарның чыл планнарын күүседиринге элээн дөгүм дээрзи билдингир.

Республика тос айларда күрүнеге сүт дужаар планын 102,1 хуу күүседкен азы пландан 14465 центнер сүт хөй саттынган. Эрткен чылдың деңнелинден 4589 центнер сүт хөй кирген. Тос айлар планын күүсетпээн район чок. Ылаңгыя Мөңгүн-Тайга планын 2,3 катап ажыр күүседкен. Ынчалзажок Өвүр, Улуг-Хем, Бии-Хем, Эрзин районнар эрткен чылдың бо үезинин деңнелинге чедир ажылдап шыдаваан. Улуг-Хем район бир муң ажыг центнер сүттү ол үегидеи эвээштн саткан. Бо дөрт район ниитизи-биле 2540 центнер сүттү эрткен чылдың деңнелинге чедир бербээн.

Оң бирги беш чылдың ийиги чылында республика күрүнеге дүк садар планын 102,5 хуу күүседкен болгаш эрткен чылдың бо үезинден 752 центнер, чыл планындан 678 центнер дүктү хөйнү саткан.

Чөөн-Казахстан облазының Большенарым районда Ждаков аттыг совхозтуң чер ажылының ажылдакчылары тараа ажаап алышкынының үезинде социалистиг чарыштың тиилекчилери болганнар.

ЧУРУКТА: (солагай талазындан оң талазынче) колхозтуң мурнакчы комбайнерлеры В. Т. Колмаков, А. В. Плакесо, Г. Ф. Рыжков, В. С. Домме, В. Г. Плакесо, А. Ф. Лалс оларны школачылар күш-ажылчы тиилелгези-биле байыр чедирип турары. Ортузунда башкы В. О. Тутинов.

В. МЕДВЕДЕВТИҢ фотозу.
СЭТА-ның фотохрониказы.

ТУДУГЛАР НЕМЕШКЕН

«Тыва совхоз тудуг» каттыжышкынының Чадаана хоорайда дугаары 3 көжүн чоруур механизастаттынган колонназының тудугжу бригадалары үшкү кварталда районнуң совхозтарында чурттага бажыңнарының тудуун доозуп, хүлээткеннер.

«Искра» совхозта ийи-ийи квартиралыг ниити шөлү 248 дөрбелчин метр 2 бажыңны, «Тыва» совхозта 125 дөрбелчин метр шөлдүг бир бажыңны, СЭКП-ниң XXII съездизи аттыг совхозта ийи квартиралыг бир чаа чурттага бажыңын тудугжулар ажыглаага киргеп.

125 дөрбелчин метр шөлдүг бир бажында КМК-ның бодуюң тудугжулары киргеп.

СОРУК КИРИИШКИННИҢ ҮНДЕЗИНИ

Репортаж

Алдарлыг юбилейге шалыпчы күш-ажылды белек боодурар дээш «Тыва көдээ тудуг» треетиң автобазазының коллективи социалистиг чарышта бедик көдүрлүүшкүнүүр киржип турар. Автобаза эрткен 9 айларда чүк сөөртүрүүнүң планын 108 хуу, чүк сайгарарын 103 хуу күүседкеп. Будүрүлгениң чолаачылары пландан ажыр улус ажыл-агыйынга 40 муң тонна чүүктү сөөрткен болгаш 700 муң тонна-километрни ажылдап кылган. Сентябрьның төнчүзүнге чедир байдал-биле алырга, автобазадан 15 чолаачы он бирги беш чыл ийиги чылының хуууда планныг онаалдаларын күүседипкеп, амгы үеде 1983 чылдың үлүүнде киириптир ажылдап эгелээн. Олар боттарының күш-ажылчы чедиишкинин ССРЭ-ниң 60 чылынга тураскаадып, чыл төнчүзүнге чедир арткан үеде амдаа хөй ажылдарны будүрерин шиитпирлээннер.

Автобазаның девискээринде ажыл-иш эртеп эрте карацгы ишпр турда-ла хайның эгелээн. Диспетчерден орук бижинин алгаш-ла чолаачылар шалыпкыны-биле эртип, рейсче үнериниче далажып чоруп турлар.

Хоочун чолаачылар В. М. Дюкарев, Н. М. Зотов олар эөлчеглиг рейсче үпер деп турда оларга ужуражы бердивис.

—Саян артындан тудуг материалдары алыр дээш чоруптарывыс ол, чер аразы ырак, кончуг эрте аъттанырга эки—деп мурнакчы чолаачы Василий Михайлович Дюкаров биске тайылбырлады. —Юбилейлиг чылдың планын хуусаа бетинде күүсеттивис. Ынчангаш ажылдап турда шуут чиик адак-тыр, машинамның маңы мырыңай кежээлээн, моңу-ла камнап, үзеп-чаап, арыглап-аштап турар болза, ажыл черле будер болдур ийин—дээш, чолаачы баштактанмышпаан, машиназынче сеткилп ханган дег корду.

Олардың ажыл-ижинге чедиишкиннерни, орук-суур эки чедерин күзедивис.

Улуг херим эжиинден машиналар улаштыр-улаштыр арлып үнүп-ле турлар. Олардың далажыры чэп, цемент, чазанылга кылыглары, шил дээш оон-даа өске тудуг материалдарын чедирип келирин көдээде тудуг объектилеринде тудугжулар маңап турар.

Автобазаның директору чолаачылар-биле экилежип, ажыл-агый дугайында каш сөстер солчуп-даа азы эш-хуузу-биле баштактанчыпда чугаалажып туру...

Будүрүлгениң хүндүлел самбразының директор биске сонуургатты.

— Шалыпчыларның шуптузун хүндүлел самбразыпга хары угда киирер аргавыс чок, ынчангаш эөлчештирер аңаар-дыр. ССРЭ Конституциязының хүнүнге уткуштур безин 15 чолаачы ийиги чылдың планныг онаалдазын күүседипкеп. Оларның чамдызы бо-да болгай: будүрүлгениң хоочуннары, бригадирлер коммунист И. Н. Вендерлых, А. П. Сысоев, А. И. Прудков, Сарыг-Сепгин автоколонназындан бригадир В. К. Самейлюк. Болар дээрге тергиннерниң тергиннеридир, оларга кандыг-даа берге даалганы бээр болза будүрелдиг күүседип болур чолаачылар-ла болгай—деп, директор ажыл-ишчи кижилер дугайында чылыг сестерни чугаалаан.

Социалистиг чарыштың мурнуку одуруунда чоруп турар автобаазада эөлчеглиг ажыл хүнү ынчаар эгелээн. Коллектив бо чылдың сөөлгү кварталының планныг онаалдаларын хуусаа бетинде күүседиринге бүзүредиг. Улуг юбилейге тураскаатқан декабрь 18-те бүгүэвилел субботнигинде автобаазаның чолаачылары бедик бүдүрүкчүлүг ажылдаар болгаш ажылдап алган акшазын беш чыл фондузунче шилчидер. Ол хүн дыка хөй мурнакчы чолаачылар камнап алган кывар-чаар материалдары-биле ажылдаарлар.

Н. ООРЖАК.

Тувинская
областная научная
БИБЛИОТЕКА
им. А. С. Пушкина

КҮЖҮВҮС - НАЙЫРААДА

БО АРЫННЫҢ МАТЕРИАЛДАРЫ ТАҢДЫДА КӨДЭЭ АЖЫЛАГЫЙ ДУРЖУЛГА СТАНЦИЯЗЫНЫҢ ИНТЕРНАЦИОНАЛЧЫ КОЛЛЕКТИВИНИҢ ИШЧИЛЕРИНИҢ ДУГАЙЫНДА ЧУГААЛАП ТУРАР.

Даарта-Совет Тываның 38 чылы

ЧАҢГЫС ИЕ ТӨЛДЕРИ ДЕГ

Улуг Совет Эвилелинге Тываның каттышканындан бээр даарта үжен сес чыл болур. Төөгү талазы-биле бо кыска үеде тыва улус Совет Эвилелиниң Коммунистиг партиязының, ооң эш Л. И. Брежнев баштаан ленинчи Төп Комитединиң болгаш Совет чазактың ада сагыш човаашкынының база хөй националдыг бүгү совет улустарның акы-дүңма деткимчезиниң ачызында бодунуң амыдыралында үндезин чаартылгаларны боттандырган. Тыва сайзыраңгай көдээ ажыл-агыйлыг, доктаамал хөгжүп турар үлетшүрлүг, национал культуралыг республика апарган.

Совет Тываның бүлүң бүрүзүнде ышкаш бистиң Көдээ ажыл-агый дуржулга станциязында улуг чаартылгалар болган. Ажыл-агыйның материал-техниктиг баазазы быжыккан, суурларда, фермаларда чурттаалга бажыңнары, эмнелге, культура, чырыдыышкын, уруглар албан черлери четчиры-биле бар, Чурттакчы чоннуң амыдыралының болгаш культуразының деңгели доктаамал бедип турар.

Дуржулга станциязының ажыл-агый болгаш культура тургузуушкунунда чедиишкиннери ооң хөй националдыг кижилериниң бир деминг күш-ажылының ачызында чедип алган. Амгы үеде бистеө он үш нацияның төлөөлери ажылдап турар. Станцияның удуртукчулары бээп хөй националдыг: директору бурят, партком секретары орус, директорнуң эртем талазы-биле оралакчызы тыва, профэвилелдиң ажылчын комитединиң даргазы тыва болгаш ооң-даа еске. Сүт-бараан фермаларында, ховуда бригадаларында, шаңда, школада, уруглар садында, эмнелгеде, машина-трактор мастерскаязында болгаш еске-даа күш-ажылчы коллективтерде аңы-аңгы нацияның улустарының бир эң-сеткилдиг, найыралдыг, тура-соруктуг ажылдан турарлар.

СЭКП-ниң XXVI съездиниң шиитпирлерин, Аъш-чем программазын амыдыралга боттандырар, ССРӨ-ниң тургустунганының 60 чылынга күш-ажылчы чедиишкиннерлиг ужуражыр дээш дуржулга станциязының ажылчылары маргылдааның негелделерин, шаңнап-мактаарының хемчеглерин ажылдап кылгаш, ооң түңнелин он хонуктан үндүргеш, чарыштың тиилекчилеринге вымпелдерни, акша шаңналдарын тыпсып, күш-ажылчы алдар түгүн көдүрери эки чаңчыл болу берген. Чарышты ынчаар организастаары улустуң улам шалыпчы ажылдаарынга дузалап турар, ынчангаш бердинген планныг онаалдарны, хүлээлгелерни күүседиринге идиглиг болган.

Күш-ажылчы маргылдаага шылгарап, бердинген онаалданы ажыр күүседип турар коллективтерниң саны сеелгү үеде көвүдеп турар. Виктор Федосеенкога удурткан мээлчемнери белеткээр комсомолчу-аныяктар бригадазы 4545 тонна сиген, 600 тонна витаминниг сиген далганы белеткээш, планын күүсеткен. Бригадирниң ачазы, Күш-ажылдың Кызыл Түк орденниң эвилекчизи, дагдыныкчызы Николай Александрович Федосеенко аныяктарны совет улустуң күш-ажылчы чаңчылдарынга өөредип-ниижидер талазы-биле улут ажылды чорудуп келгени бригада кежигүннериниң чедиишкинниг ажылдаарынга дузалаан.

Александр Федорович Горбанюктуң удуртканы № 4 трактор-хову бригадазының интернационалчы коллективи кандыг-даа чылда доктаамал чаагай дүжүттү өстүрүп келген. Бо чылын 597 га кукурузаның бирээзинден-ле 132 центнер ногаан массаны, кызыл-тас биле чиңге-тараанын газындан 8 центнер дүжүттү ажаап алган.

Мал семиртир фермаңың ажыл-ишчилериниң көргүзүглери база багай эвес. Хонукта 345 грамм немелде деңзини бир башка онааштыр алыр тургаш, 400-500 грамм чедирип турар.

Дуржулга станциязының эртемденнери Тыва АССРниң Көдээ ажыл-агый министерствозунуң специалистери-биле кады чер ажылын чөвүдарының зона системазын ажылдап кылган, ону СЭКП обкомунуң бюрозу бадылаан. Амгы үеде мал ажылын чорударының зона системазын ажылдап кылып турар.

«Совет Социалистиг Республикалар Эвилелиниң тургустунганының 60 чыл ою-ның дугайында», «ССРӨ-ниң тургустунганының 60 чылынга белеткел талазы-биле Грузин ССР-ниң партия организацияларының организакчы болгаш политиктиг ажылының дугайында» СЭКП Төп Комитединиң доктаалдарында ажылчы чоннарның, ылангыя аныяктарның идей-политиктиг интернационалчы кижизидилгезин сайзыраңгайжыдарының оруктарын база аргаларын тодаргай айыткан. Ону күүседир дээш партком, партия эге организацияларының элээн ажылдарны кылып чоруткан. Чурттакчы чоннуң кижизидилгезинге партия, комсомол чырыдыышкынын, лекция пропагандазын, коску агитациязы калбаа-биле ажыглап турар. Найырал кежээлерин, партияның, дайынның, күш-ажылдың хоочуннары-биле ужуражылгаларны, аас журналдарын Культура бажыңынга, школага, күш-ажылчы коллективтерге эрттирген. Ылаңгыя СЭКПниң ленинчи национал политиказының, совет улустарның бузудбас, найыралының, бир деминг кады ажылдажылгазының дугайында лекцияларны, беседаларны номчуп, ону республиканың, районнуң, ажыл-агыйның амыдыралыбиле холбап турар. Бисте А. В. Барышников, С. С. Моигуш, Л. К. Власова, В. Г. Яркина ышкаш идепкейлиг лекторлар бар.

Школада музейни ажыткан. Ооң совет эрге-чагырга дээш демисежип чораан бо чер чурттуг партизаннарны, Ада-чурттуң Улуг дайынының киржикчилерин, бо суурнуң ажыл-агыйның үндезилекчилериниң, будурулгениң мурнакчыларының, оларның күш-ажылчы чедиишкиннериниң дугайында хөй түүлдерни билип ап болур. Аныяктарны төрээн чериниң төөгүзүн билип алырынга, революсчу, дайынчы, күш-ажылчы чаңчылдарга кижизидерирингe ол дузалап турар.

Коммунистерни ажыл-агыйның чугула участоктарында хуваагап, ховуда 17, мал ажылында 26 кижини быжыглаан. Олар боттарының аванградчы ролүн көргүзүп, онаашкан ажылын ак сеткилдиг күүседип, хөй-ниитиниң хереэнге идепкейлиг киржип, амыдыралга төлептиг болуп турарлар. Оларга совхозтуң кол агроному орус Ю. Злыгостев, механизаторлар тыва А. Салчак, мордва Н. Сидоров, бригадир хакас Л. Чебочаков, малчыннар тывалар З. Түлүш, С. Лопсан, склад эргелекчизи орус В. Пяткина болган өскелер-даа хамаажыр.

Дуржулга станциязының хөй националдыг найыралдыг коллективиниң чаңгыс иениң төлдери дег бир деминг күш-ажылының ачызында бо чылдың эрткен тос айларында күнүнеге сүт, эът садарыпыл, мал чемнери белеткээринин, тараа, картофель ажаан алырының планныг онаалдаларын күүседип. Совет Тываның Совет Эвилелиниң составынга киргенинiң үжен сес чылын болгаш Көдээ ажыл-агый ажылдакчыларының хүнүн күш-ажылчы чедиишкиннерлиг уткаан.

Бистиң дуржулга станциязы бо чылын ниитиниң малын хур-мөңги кыш ажырары-биле, четчир санныг мал чемин белеткеп, планын ажыр күүсеткен болгаш ол ажыл ам-даа уламчылавышаан. Фермаже мал чеминиң сөөтүлгезин организастап чорудуп турар. Фермавыстың чанында 6500 тонна силос салдынган. Ам бо хүннерде инектерни силосбиле чемгерип турар бис. Ол силос биске четчир.

Ол ышкаш ферманың ажылдакчылары шупту бажыңнарбиле хандыртынган. Олар шупту телевизорларлыг. Фермаңың төвүнде магазин, клуб, чунар-бажың ажылдап турар. Хадың хөлдүг девискээринде 10 ажыг кодан хой база бар. Ынчангаш ол малчыннар бо магазинден хүн бүрүнүң чугула хереглелдиң барааннарыбиле хандыртынып турар. Ол дээрге малчыннарның ажылдаарынга таарымчалыг байдал тургустунган.

Бистиң суурувуста 60 хире өг-бүлелер чурттап, ажылдап турарлар. Ниитизи-биле 200 ажыг чурттакчылыг бис. Мында белеткелден үш класс чедир эге школа база ажылдап турар. Ында ферма ажылдакчыларының болгаш хойжуларының 3 класс чедир уругларының өөреништер турар. Ол чорук бистиң ферманың коллективиниң болгаш хойжуларының уругларының өөренирингe кончуг таарымчалыг.

Клубка янзы-бүрү темалыг кежээлер болуп, кино доктаамал үнүп турары-биле бистиң суурувустуң чурттакчыларының хостуг үелеринде дыштанырынга база эки.

Бистиң Дуржулга станциязында хөй нацияларның кижилери ажылдап турар. Ылаңгыя станцияның удуртур даргалары болгаш мал, чер ажылының тускай эртемниглери аңгы-аңгы националдыг кижилер. Олар фермага доктаамал кээп, коллективтиң ажылыбиле таныжып лекция, беседаларны кылып берип турар. Ынчангаш бистер шупту найыралдыг коллектив болуп ажылдап турарывыс-биле чоргаарланыр бис.

Ферманың ажыл-ишчилери ССРӨ-ниң тургустунганыңдан бээр 60 чыл ооңга төлептиг күш-ажылчы белеткерлиг ужуражыры-биле боттарына алган социалистиг хүлээлгезин чедиишкиниг күүседир дээш күжениишкиниг ажылдап турарлар.

О. ШАВЫ.
сүт-бараан фермазының эргелекчизи.

ЧОРГААРЛАНЫР БИС

СЭКП Төп Комитединиң май (1982 чыл) Плевумунуң төөгүлүг шиитпирлерин болгаш Аъш-чем программазын амыдыралга боттандырар соруулга-биле бистиң Хадың-Аксы сүт-бараан фермазының коллективи эрткен 9 айларда боттарынга алган социалистиг хүлээлгезин чедиишкиниг күүсеткен. Фермада 330 саар инек бар. Ооң иштинде 260 инекти ам бо хүннерде саап турар.

Тос айларда планывыстан 13 тонна сүттү ажыр саткан бис. Күрүнеге саткан сүдүвүстүң үскүрү эки болган. Эрткен чылдың бо үезин-биле деңнээрге сүт саалдазы элээн өзүлделиг болган. Бо дээрге бистиң ферма коллективиниң күш-ажылчы чедиишкини-дир.

Бисте 10 саанчылар ажылдап, саанчы бүрүзүндe 33 инек быжыглаттынган. Саанчылардан Зоя Түлүш, Зинаида Оюн, Бичеп Оюн олар боттарынга алган социалистиг хүлээлгелерин 109—122 хуу күүседип, эки ажылдааннар.

Сүттү көвүдедири-биле инектерге немелде чемнерни берип турар. Сүттү көвүдедиринде инек кадарчыларының үлүг-хуузу база улуг. Бисте 6 инек кадарчызы ажылдап, оларның 4-түү ам бо хүннерде саап турар инектерни, арткан 2 кижи ам төрүүр инектерни кадарып турар. Кадарчылар Байыр Доктугу, Бүрбү Түдүш олар үр чылдарда фермага кадарчылап ажылдаңыбиле ол ажылга оларның арга-дуржулгазы улуг. Чайгы үеде инектерниң семиртилгезин эки организастаан.

Сүт-бараан фермазының коллективи кышка белеткел ажылын баш бүрүңгаар чорутқан. кажааларның септелгезин кылып дооскан. Кызын херегээри-биле өдекти четчирибиле бөлүп белеткеп алган бис.

Бистиң дуржулга станциязы бо чылын ниитиниң малын хур-мөңги кыш ажырары-биле, четчир санныг мал чемин белеткеп, планын ажыр күүсеткен болгаш ол ажыл ам-даа уламчылавышаан. Фермаже мал чеминиң сөөтүлгезин организастап чорудуп турар. Фермавыстың чанында 6500 тонна силос салдынган. Ам бо хүннерде инектерни силосбиле чемгерип турар бис. Ол силос биске четчир.

Ол ышкаш ферманың ажылдакчылары шупту бажыңнарбиле хандыртынган. Олар шупту телевизорларлыг. Фермаңың төвүнде магазин, клуб, чунар-бажың ажылдап турар. Хадың хөлдүг девискээринде 10 ажыг кодан хой база бар. Ынчангаш ол малчыннар бо магазинден хүн бүрүнүң чугула хереглелдиң барааннарыбиле хандыртынып турар. Ол дээрге малчыннарның ажылдаарынга таарымчалыг байдал тургустунган.

Бистиң суурувуста 60 хире өг-бүлелер чурттап, ажылдап турарлар. Ниитизи-биле 200 ажыг чурттакчылыг бис. Мында белеткелден үш класс чедир эге школа база ажылдап турар. Ында ферма ажылдакчыларының болгаш хойжуларының 3 класс чедир уругларының өөренирингe кончуг таарымчалыг.

Клубка янзы-бүрү темалыг кежээлер болуп, кино доктаамал үнүп турары-биле бистиң суурувустуң чурттакчыларының хостуг үелеринде дыштанырынга база эки.

Бистиң Дуржулга станциязында хөй нацияларның кижилери ажылдап турар. Ылаңгыя станцияның удуртур даргалары болгаш мал, чер ажылының тускай эртемниглери аңгы-аңгы националдыг кижилер. Олар фермага доктаамал кээп, коллективтиң ажылыбиле танышып лекция, беседаларны кылып берип турар. Ынчангаш бистер шупту найыралдыг коллектив болуп ажылдап турарывыс-биле чоргаарланыр бис.

Ферманың ажыл-ишчилери ССРӨ-ниң тургустунганыңдан бээр 60 чыл ооңга төлептиг күш-ажылчы белеткерлиг ужуражыры-биле боттарына алган социалистиг хүлээлгезин чедиишкиниг күүседир дээш күжениишкиниг ажылдап турарлар.

О. ШАВЫ.
сүт-бараан фермазының эргелекчизи.

Мал чемин белеткээринге, күскү дүжүт ажаалдазынга механизаторлар 37 чыл ажылдаан Н. Адаев мурнакчыларның одуруунда чоруп, хүн нормазын 100—200 хуу чедир күүседип турар.
ЧУРУКТА: Николай Иванович Адаев.

Хадың-Аксы сүт-бараан фермазының мурнакчы саанчызы З. С. Түлүш 22 чыл саанчылаан. Эрткен 9 айларда сүт саар планын 114 хуугa күүсеткен.
ЧУРУКТА: Зоя Сотпаевна Түлүш.

ДАМЫРАКТАР КАТТЫШКАШ...

Таңды-Уланың арга-зэмнинг бедик сыннары чөөн-барының чүкче ышаар-да ырчыбелендир шөйлүп чоруй баргылаан. Ооң чаттылып бады келген эдээнде Сосновка (Хадылыг) суур Дүрген деп, шынап-ла, дажыл бергенде, ол адын бадыткаан дег кадыр ийден дуктуруглаан даш ышкаш чуглуп бадып чыдар хемчигештиң оң болгаш солагай эриктеринде туруп турар. Ооң бажың-баглаан кодуурунда-ла боттары чайгаар үйген хадыңнар болгаш хадылар бүргей алы бергилээн. Үк суурнуң кудумчуларынга кылаштап чоруурга, арга-арыгның чүксуг чыды кээр, агаарының арыг чаагайын канчаар оны!

Эң-не баштай ходугур өргөн бөзин кактынмаанда кылаң кара суглуг чиңге хем ырлан бадып чыдар, арыг кыдыы хараганың чер туртан. А түгле чылдың чылыг үелеринде ол кавыга кешкүн араттарның ак, кара өглери ында-хаая көстүп келгилээр. Ооң-биле кады орус тараачыннарның чавыт бажыңнары база көстүп кээп, оларның эдээри чоорту-да тыва араттар-биле харылзажып, тараа тарып, мал-маган тудуп, хуу ажылдыг турумчуп чурттай бергеннер.

Ядыы орус, тыва өңүктер кешкүн хуу ажылдыг чурттаары берге, «дамырактар каттышкаш, хем болур, тарамыктар каттышкаш, күш болур» деп чүвени билгеш, 1930 чылда баштайгы «Кызыл партизан» колхозту тургусканнар. Ынчангаш суурнуң таваан салып тутканнар база-ла орус, тыва өңүктер! Ооң соонда демниг күштүң, быжыг найыралдың ачызында колхозтуң «балдыры дыңзыын» кээп, 1946 чылда бүгү Таңды кожуунун машина-техника-биле хандырар МТС тургустунган, а 1962 чылда Көдээ ажыл-агыйның дуржулга станциязы деп улуг ажыл-агый апарган. Ам үк ажыл-агыйда орус, тыва, бурят, украин, хакас, татар, белорус... дээш барык он ажыг аймак чон эптиг найыралдыг ажылдап, чурттап турар. Ынчангаш ол бичии суурну интернационалчы суур деп болур.

Сосновка суурнуң үндезилеттингенинiң, өзүп сайзыраанының төөгүзүн ында ортумак школада өөреникчилерниң күжү-биле төөгү башкызы В. В. Иванованың 1965 чылдан бээр организастап турганы музейде материалдар чуглаалап турар. Хире-шаанче материалдар-биле байлак, ковчуг солун музей болду. Шаанда ол черге чурттап турган орус, тыва өг-бүлелерниң херекселдери; дайынның болгаш күш-ажылдың хоочуннарын, суурнуң баштай тургустунганын, амгы хүннерге чедир өзүп-сайзыраанын болгаш ооң үндезилекчи чурттакчыларын көргүскен чурук-хөрүктер, бижиктер, демдеглелдер ында бар.

Суурнуң эң баштайгы чурттакчылары М. Залуцкая, Б. Оюн, М. Казанцев, Ильичиниң лампочкаларының кыпсыкчылары баштайгы электриктер С. Яндараа, Н. Санников. Оларның бөдүүн хөрек чуруктарын база ында дээлеп аскан. Бо бичии чижектеп безин алырга, суур интернационалчы бөдүүн, күш-ажылчы кижилерниң уран шевер холдарындан тургустунганы тодаргай. Ооң бээр ол суурда янзы-бүрү нацияның кижилери, харын-даа интернационалчы чаа-чаа аныяк өг-бүлелер немежип турар. Барык беш чүс хире өөреникчилиг ортумак школа, чүс дөртен уругларны ижиктирип турар «Хадыңчыгаш» ясли-сад; бо чылын 15 муң ном фондулуг библиотека, 400 олуттуг Культура бажыңы ажыглалда киргеп.

«ХАДЫҢЧЫГАШТЫҢ» БИЧИИ ЭЭЛЕРИ

Ам ында «Хадыңчыгаш» аттыг уруглар садынга доктаай каапталаалыңар. Оны ынчаар адааны-даа чөптүг. Чүге дээрге шевергин чараш туттунган ийи улуг, ыяш бажыңны чайгаар үйген хадыңнар алдынсарала апарган бүрген алган турар. Улуг корпустарның дашты-даа, ишти-даа арыгсилиг, септелгени кылып чорудуп турганы коскү: чада тепкиштери, верандалар, ыяштан кылган дашты ойнаар херекселдерни өңгүр чараш будуктар-биле кылайтыр дозулап каан. А иштинче кире бээрге арыг-силии кедергей, ханаларда янзы-бүрү чуруи-хөрүктүг булуңнар, тоолдардан хөктүг, каттырынчыг чуруктарны композициялыг кылдыр оңнеп турган чуруглаан. Удуур, ойнаар, кичээлдээр, чемпенир өрээлдерни база-ла хар-назынынга таарыштыр шимеп дерээп—бүгүле чүве туруштарында. Ойнаарактарны-даа, оске-даа эдилелдерни хензиг-даа шыйман-таваан, үревээн. Оозун бодаарга, ында база уруглары бичиниден чүү-даа чүвеге камныг болур чорукка кижизидип турар-дыр. Ол база-ла мөзү-шынарның бир эки талазы-дыр.

Ясли-сад эргелекчизиниң өрээлинге кире бээривиске, бажы шала мөңгүннелдир буурарып бар чыдар херээжен кижи чаа эккелген шарыгда хөй-ле ойнаарактар часкап тур. Мендилешкеш, ажылыбиле таныштырып эгеледи.

— Мында кижизидикчи башкылар, ажылчыннар, өөредип, кижизидип, аңаан карантап турар уругларывыс-даа беш-алды хире нацияның кижилери. Ынчангаш уруглар-ны бичиниинден интернационалчы найыралга кижизидери биске кончуг эптиг, чиик-тир. Кады ойнап, хөглеп, кичээлден, концерттер көргүзүп турар. Ажыл планга, хүн чурумунга чагырткан. Уруглар бүгү-ле чүвени ол-ла шагында күүседип чаңчыккан. Ышчемни-даа эки хандырып турар. Ада-иелерниң-даа талазындан хомудалдар чок—деп, Надежда Иннокендиевна Хайпатская кысказы-биле тайылбырлаан, кичээлдерде, даштын арыг агаарда ойнап, селгүүстеп турар-бөлүк уруглар-га бистi чедирди.

Улуг бөлүктүң уругларында аныяк кижизидикчи башкы Ольга Лехер пластилинден өшкү, хой хевир-дүрзүзү туттурган тур. Кижи бүрүзү-ле боданып, далаш чок кичээнгейлиг туткан олурар. Башкы чамдыктарынга дузалажып, эргий кылаштап айтып берип турар. Ооң эң эжилери үлегер кылдыр көргүскүледи, мактады. Уруглар ажылын доозупкаш, башкызынга өөрүшкүмаңнайлыг көргүзүп турдулар. Ооң Ольга Лехер:

— Уруглар, шупту эки ажылдаан-дыр силер, бир кодан хой, өшкү болду көрдүңер бе, а түгле кадарчызы чок—деп, уруглар каттыржыпкаш:

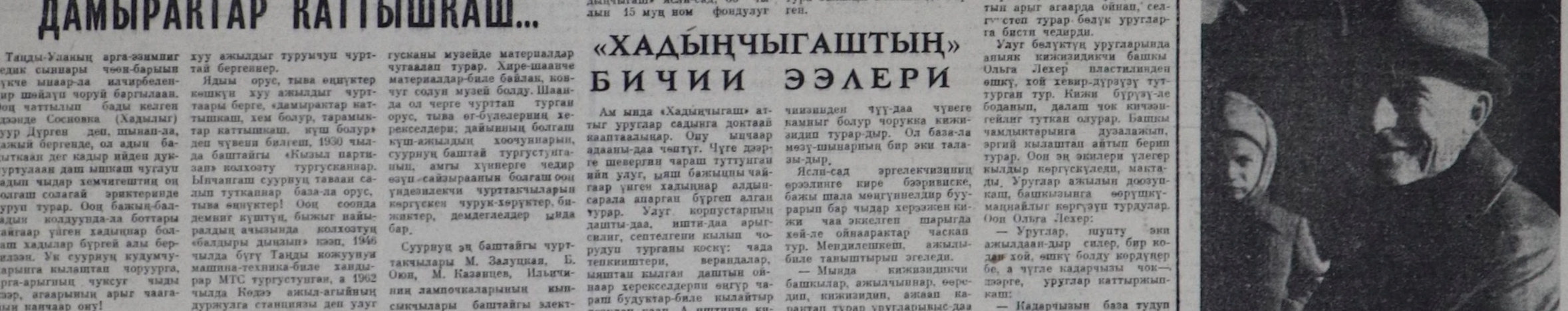
— Кадарчызын база тудуп кылыр бис, башкы—деп, бирүн биле хөглүг харылзадылар.

Ол база-ла найыралдыг күш-ажылдың өөрүшкүзү-дүр. «Хадыңчыгаштың» бичии ээлери чаңгыс суур чурттуг ада-өбөдегиниң интернационалчы найыралының төлептиг үлегерин эдерип бар чыдарлары ол. Үк ясли-садтың ажылында көрүп билип алгы дег эки түүлдер эвээш эвес.

К. ЭКЕР-ООЛ.

Апыяк мыйыстыг бода малды семиртi азыраарынга С. П. Вдовин 12 чыл ажылдаан, бир баштан-на хонукта өртумаабиле 850 грамм немелде деңзинин ап, онаалдазын ажыр боттандырып турар.
ЧУРУКТА: Сергей Иванович Вдовин.
Ю. КОСАРЬКОВТУҢ фотолары.

ЧУРУКТАРДА: уруглар садыңга; ховуда күскү ажылдар.

«МАЛЧЫННЫҢ» МАЛЧЫНЫ

ССРЭ-ниң 60 чылын күш ажылды чедиишкиннер-биле уткуур, мал кыштаглаашкынына ыяк белеткеним дугайында Тес-Хемде «О. Шынаа», Тандыда «Революцияның чалбыжы» совхозтарның ажылчыларының эгелээшкининде «Малчын» совхозтуң хойжуларының деткээш, кыштаглаашкынына белетиелди улам күштелдирген. Хойжу бүрүзү бешпеш он тонна чедир сигенни белеткеп албышаан, кыштаглар септелгезин үлегерлиг чоруткан.

Оларның бирээзи № 3 хойжу бригадада партия организациязының секретары, мурнакчы хойжу Кац-оол Бораранның ажыл-ижи-биле танышаал.

Оң ажыг чыл бурунгаар ол болган чүве. Кац-оол Бораранны Тес-Хемге Өшкү-Саар Иргит 10 классты доскаш, ада-иези-биле сүмелешкеш, комсомолчу путёвканы алгаш, хойжуларның дугайында билдириишкин бижип алгаш, совхоз директорузунга барганнар.

Күзел-соруу ажыл дээш кыптыгып чоруур аныяк малчыннар чоорту-ла ажыл-ижинге мергежин, малды ажаан өстүрериниң хынтып, чылдан чылче көргүзүглерин улам бедип, сөөлгү чылдарда совхозтуң мурнакчы малчынарының одуруунга кирип, мактадып турар болу берген.

Чаа ажылдан чоруур малчыннарга баштайгы чылы берге болган. Мөңгүн-Тайганың карак чылчыыктаар акбайындан хат-шуурган шоолут ыраажан. Хар база улуг дүшкен. Чоогаларга, оңгарларга хөртүктен каашкан. Бойдустуң ол берге байдалынга малчынаарны дуржуага чогу база немешкен. Ынчалза-даа ол аныяк эр-бүдениң күштүг күзел-соруу ешпээн, биче-даа үнделираажан. Эр кижи соруудаан-соруун күүсетпеске шоодугга кирер дижир болгай. Ажыл дээш сеткил-сагыжы хайныгып чоруур кижи таварышкал бергелерни ажып эртериниң аргаларын тып алыр. Кац-оол Сааяевич хойжуларның радиостанциязының дамчыдылгаларын дыннап, солунпардан дуржулгалыг малчынларның материалдарын кичээнгейлиг ыңмчуп, оон ажыктыг түүлдерин билип ап, ажылынга ажыглап-даа турган.

Сураглыг малчыннар Тас Айзанович Салчак, Иргит Дагба, Биче-оол Доңгак дээш оондаа өскелериниң аалдарынга чай кадында чеде бээр, олардан арга-сүме айтырар, кажаахораазының байдалын ылавылап көрбүшаан, хереженен малчыннарның чаш хураганнар ажаан доруктурарын өөренип ап турган. Олар берге кыштыг чүгээр эртип, дүнгүжүн хойларындан чүс башка онаалтыр сезеп беш хураганны ап, бир хойдан-на 1 кг ажыг дүк кыргыш алган. Ол дээрге, ынчан база-ла хоомай эвес көргүзүг дээрзин удуртукчулар, мал-ажылының түскай эртемнигларын демдеглеп турган.

Кац-оол Сааяевич биле Өшкү-Саар Михайловна чоортула мурнакчыларның одуруунга кирип, шаңнал-макталгадаа кирип, ат-алдары алгыш, районуң мурнакчы малчынарының одуруунга кирген.

Кац-оол Сааяевич Бораранны тоску, оңгу беш чылдарның социалистиг чарыжының тинлекчизи деп ийи хөрек демдээниң эдилекчизи. Совхозтуң болгаш районуң каш удаа хүндүлүг бижиктери, тураскаадлыг белектери-биле шаңнаткан.

Кара-Ховуның малчыннары ооң ак сеткилдиг, үре-түңнелдиг ажыл-ижин, төлептиг амыдырал-чуртталгазын бедин-биле үнелээш, район Совединиң депутадынга каш удаа бир эп-сеткилдиг соңгуш турган. Ам ол Каргы көдээ Совединиң депутады.

Кац-оол Бораранның Мөңгүн-Тайгада хүндүлүг кижилерниң бирээзи. Совет Эвилелиниң Коммунистиг партиязының Тыва өбкомунуң кежигүнүне ол ийи удаа соңгуткан. Кац-оол Сааяевич Кара-Ховунуң № 3 хойжу бригадазында партия эге организациязының секретарынга барык он чыл чыгыы ажылдан келген. Малчынар ортузунда организастыг болгаш политмассадыг ажылды, чарыштыг дээштиг организастаан. Ооң түңнелинде көргүзүглер багай эвес болган. Бригада шиитизи-биле чүс баш төрүүр хойдан 85 хураганны менди доруктурган, дүк кыргыш алыр опаалданы ажыр боттандырган. Игорь Дагба чүс баштан-на 100 хураганны өстүргеш, чарыштың тинлекчизиг болган. Мурнакчы Кац-оол хойжу чүстен-не 91 хураганны доруктургаш, планныг опаалданы күүсеткен.

Бо төлептиг кижилер мурнакчы малчыннар болурундан аңгыда үлегерлиг ада-ие. Чеди уругну өстүрүп, доруктурган.

К. ХЕРТЕК.

БӨМБҮРЗЕКТИҢ СУДАЛЫ

СЭТА болгаш ПМА: КЫСКА ДЫҢНАДЫГЛАР, ТАЙЫЛБЫРЛАР

СОЦИАЛИЗМ ЧУРТТАРЫНДА

СОВЕТ ЭВИЛЕЛИНИҢ ЧАГЫЫ-БИЛЕ

БЕРЛИН. Совет Эвилелиниң чагыын ёзугаар төлевилээн соодукчу траулер-сейнерлерни Штральзундта «Фолькс-Верфт» деп верфиде массалыы-биле бүдүрүп эгелээн. Ынчанга ГДР-ниң корабль тудукчулары ада-чурттуң судно тудуунуң төөгүзүнге база бир чаа арыны ажыктакан. «Атлантик» деп судноларны ол верфиге бүдүргеш, моон мурнунда Совет Эвилелиниге садыглап турган. «Атлантик» деп улуг траулерлер Штральзундуның судно тудукчуларын делегейге сураглыг болдуруп, алдаржыткан.

Соодукчу чаа траулер-сейнерлерни эң-нәә идегелдиг машиналар болгаш механизмнер-биле хандырган. Хөй мун тонна балыкты дажыглаарынга эптиг кылдыр ол судноларны төлевиден чогаатkан. Балыкчыларның болгаш экипажты ажылдаарынга айыл чок, чурттаарынга эптиг кылдыр бүдүрген чаа траулер-сейнерлер-биле чылдың кайы-даа үезинде кандыг-даа далайларга балыкты тудуп, дажыглап болур. Чоокку чылдарда ындыг 100 судноларны бүдүрери көрдүнген.

Бедик бүдүрүкчүлүг болгаш эң-не болбаазыырангай чаа судноларны чогаадырын болгаш бүдүрерин Герман Демократтыг республиканың өске-даа верфилериниде чедиишкинниг боттандырып турар.

ПРОГРАММАНЫҢ КОЛ СОРУЛГАЗЫ — ПРОДУКЦИЯ ШЫНАРЫН БЕДИДЕРИ

БУДАПЕШТ. 1990 чылга чедир чиик үлетпүрүнүң бүдүрүлгелерин чаартырының калбак программазын Венгриявың специалистери чогаадып кылган. Идик, даараныла болгаш пластаавы үлетпүрүнүң бүдүрүлгелериниң продукциязының шынарын бедидеринче, күй-ажылдың бүдүрүкчүлүүн өстүрериниче, ажылчыннарның таарымчалыг ажылдаарынга байдалдарны хандырарынче ол программа угланган.

Программаның кол өзөө — депшилгелиг технологияларны шиңгээдип алыры, бүдүрүлге чорудулгаларын автоматчыдары, амгы үениң чаа материалдарын ажыглаары болуп турар. Продукциялар хевирлериниң чаартынарынга дүүштүр бараанарны бүдүрерин хандырар арганы чаа программада айыткан. Боттарының кылыгларының шынары дээш бүдүрүлге черлериниң харысалгазын бедидеринче утланган хемчегларын программала база тодаргайлаан.

Совет болгаш венгр специалистериниң сырый кады ажылдажылгазы, а ол ышкаш Экономиктиг Дузалажылга Чөвүлелиниң хүрээлениинге Венгриянның интеграцияга болгаш специализастаашкынга калбаа-биле киржири ол программаны боттандырарынга чугула черни эзлээн. Венгриявың чиик үлетпүрүнге ССРЭ амгы үеде бедик бүдүрүкчүлүг станоктарны, а Чехословакия — аргыыр машиналарны, Герман Демократтыг Республика — трикотаж бүдүрериниге ажылдар станоктарны берип турар.

ХАЙНЫЫШКЫННЫГ АЖЫЛ

ГАВАНА. Кубаның даглыг черлериниң чурттакчыларында хайныышкынныг ажыл эгелээн—кофе дүжүдүүн ажаан алышкыны кидин түлүк чоруп турар.

Съен-Фуэтос можуда бедик дүжүттүг өстүрген. Эскамбрай Тон дагларының оргулаштарынга, шыналаарынга дүжүт ажаалдазын кооперативтерниң кежигүннери чедиишкиннит чорудуп турар. Үүрмек хуу ажыл-агыйларны дөрт чыл бруигаар кооперативтер кылдыр эки тура-биле каттыштырган турган. Гектардан ортумаа-биле 5 центнер кофени кооперативтер күрүнеге садып турар. Ындыг бедик түңнелдерни республикада бир-ле дугаар чедип алган.

Продукциянның бот-үйээнин бо чылын дыка чиигедирип чедип алдынганын «Виктория де Хирон» кооперативтиң даргазы Деметрио Ландестой журналистерге чугаалаан. Кооперативтиң кежигүннеринге чурттагының эки бажыннарын тударынга ажыл-агыйның оруглаларының хөй нуруузун хамыктың мурнунда чарыгаан турар.

Көдээ ажыл-агыйда бүдүрүлгенин социалистиг хевирге болур кооперативтер хуу тараатын ажыл-агыйлардан боттарының артык күштүүн болгаш аргалыын балыткап көргүскен. Күр-ажыл-агыйларга болгаш кооперативтерге амгы үеде улам-на хөй тараачыннар эки тура-биле кирип турар.

КҮШ-АЖЫЛДЫҢ КООПЕРАТИВ ШКОЛАЗЫ

ПРАГА. Мергежилдерин чедип алыр болгаш бедидер таразы-биле көдээ ажыл-ажылдарга күш-ажылдың кооперативтер школазы дузалап турар. Чехословак Социалистиг Республикада ол школада чаа өөредилге чылы эгелээн.

Прагада школаның салбырлары барык бүгү хоорайларда ажылдап турар. Хөй мун бүдүрүлгечилер көдээ ажыл-агыйның янзы-бүрү мергежилдерин шиңгээдип, боттарының билиглерин бедидип турар. Оларның арасында—комбайнерлер, мадчыннар, саанчылар, трактористер.

Көдээ комплекстиг бригаларның, көдээ чаартынчыларның болгаш чогаадыкчыларның ажыл дүрзүлгазын өөренирин, шиңгээдип цептердирин өөредилге программазында киирген.

Көдээ ажыл-агыйны планныг ёзу-биле эргелеп башкарарының системазын хөрек кырында ажыглаарының айтырыгларыныче чаа өөредилге чылында улуг кичээнгейин үгландырын турар.

Күш-ажылдың кооператив школазында болгаш оон черчерде салбырларында 340 мун кижи өөренип эгелээн. Эртемтехниктиг демдиглеген көдээ ажыл-агыйга дүргеи темпилиг шиңгээдип нептередириниң сөгүлгазы специалистерин калбаа-биле белеткээрин пеген келген.

(СЭТА).

ЛИВАНДА БАЙДАЛ

БЕЙРУТ. (СЭТА). Ливанче шүргүн киргеш, ол чурттуң хөй кезиин эжелээн израиль агрессорлар хөй мун палестиннерни болгаш ливаннарны тудуп хоргудаан. Оларның иштинден эвээш эвес палестиннерни Израильче аппарган болгаш ында шаажылалдыг кара-бажыңнарже кирер октаан. Ливанның девискээринге израиль эжелекчилерниң тургускан концлагерьлеринде амгы үеде 9 мун кижини хилинчектеп турар. Делегейниң ийги дайынының чылдарында гитлержи фашистерниң хөй миллион кижилерни хилинчектеп, кырып турган концлагерьлеринге Израильдиң амгы концлагерьлери дыка дөмей болуп турар. Гитлержи фашистер бодунуң чурттуунуң депшилгелиг кижилерин болгаш еске чурттарның улустарын муң-муңгу-биле концлагерьлерге үзүткап турганы бүгү делегейге билдингир болгай.

Ливанның мурнуу девискээринде Ансар деп черде израиль эжелекчилерниң тургускан лагери—израиль концлагерьлерниң эң-не улуу. Лагерьни долгандыр дөрт каът теннинг суурган демирлер-биле кажаалаан. Ол демир удазынарны дургаар электри тогуи дамчыткан, лагерьниң бедиктерин долгандыр пулемёттарны тургускан. Лагерьже келген оруктарны дижинге чедир чепсегленген израиль солдаттар дүне-даа, хүндүс-даа таңныылдап турар.

Туттурганнарны «кээргел» ёзугуу-биле көрүп турар дугайында Тель-Авивтиң хоозуи чулчуруушкунуунуң мегезин хөй чурттардан лагерьге барын чораан журналистер болгаш эмчилер сойгалап илереткен. Концлагерьде хоругдаткан кижилерни байысаарда, оларны дорамчылап, кедергей хилинчектеп, соп турар. Израиль эжелекчилер ындыг байысаалгаларның үезинде хөй палестиннерни өлүр эриндеп турар. Концлагерьлерде хоругдаткан палестиннерге болгаш ливаннарга эмчиниң кандыг-даа дузазын көргүспейн, аштадып турар. Ооң түңнелинде концлагерьлерде өлүп тураргарның саны хүн бүрүде көвүдээн.

Палестиннерни болгаш ливаннарны тудуп хоругдаарын израиль эжелекчилер үргүлчүлеп, концлагерьлерге чаа-чаа кижилерни соксаал, чокка сөөртүп эккеп турар. Хоругдатканнарның төрелдерин, ада-иелерин концлегерьлерже чоокшулатпайн, туттургаппарбиле оларны ужураштырбайн турар. Ынчангаш туттургаппарның салым-чолу оларның төрелдеринге, чоок кижилеринге билдинмес болуп турар.

Израиль эжелекчилер Ливанче шүргүн киргеш, үнелиг бүгү-ле түүлдерни Израильче сөөртүп аппарып турар. Ливанның пайысылалы Бейрут хоорайның үнелиг түүлдерин эжелекчилер хөйүг-биле үптээн болгаш ам-даа үргүлчүлеп турар.

Израиль эжелекчилер Бейруттуң университеттерин, культура албан черлерин, Палестинаның эртем-шинчилел төвүн хоозурадыр үптеп каапканын культура болгаш эртем айтырыгларының талазы-биле бүгү-араб организациязының медеглелинде ханы килеңнээшкин-биле айыткан.

Бейрутту эжелеп алган үезинде израиль армиязың хүнаан аппарган уран түүлдүң чогаалдарын дедир эгидер талазы-биле хемчегларны алыры ЮНЕСКО-нуң чингине директоруидан ол организация дилээн.

Барыын Бейруттуң хөй районнарынга үнээшкиннерни болгаш массалыг тудуп хоругдаашкынынарны израиль эжелекчилер база катап эгелээн. Израиль эжелекчилерниң Ливанда бо бүгү дээзин үүгедиглеринге делегейниң депшилгелиг хөй-ниитизи ханы килеңнээшкинин илергейлеп, ол чурттан израиль эжелекчилерни доп-дораан үндүрерин негеп турар.

ВЕНА ЧУГААЛАЖЫЫШКЫННАРЫНДА

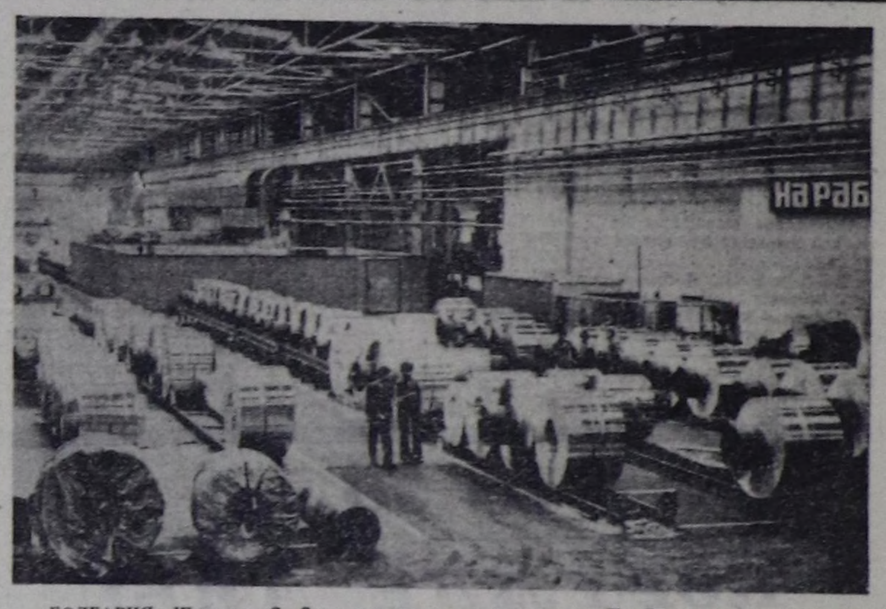
ВЕНА. (СЭТА). Төп Европада чепсектиг күштерни болгаш боо-чепсектерни дедге кызырар дугайында Вена чугаалажыышкынынарының эдлчегларыг хуралынга Люксембургтуң делегациязының баштыңы Э. Молитор чүве чугаалаан. Совет Эвилели бодунуң шериглерин эде организастаарының аргазы-биле Төп Европада күштерни бодунга ажыктыг кылдыр өскертип, совет шериглерни боо-чепсектерниң чаа-чаа хевирлери-биле хандырып турар деп, Э. Молиторнуң кандыг-даа барымдаа чокка бадыткаанын совет делегациязының төлөөлекчизи журналистерге дыңнаткан.

Варшава Керээзинин организациязының болгаш НАТО-ның күштериниң аразында деңзигүүр байдалдың «өскералгенининң» дугайы дээр барымдаа чок бадыткаашкынар чаа чүүл эвес дээрзин ССРЭ-ниң делегациязының баштыңы В. В. Михайлов бодунуң харыы чугаазынга демдеглээн. Совет Эвилели болгаш социалистиг өске-даа чурттар боттарының шериг күчүзүн Төп Европада улам улгаттырган дээр хоозуи чугааларны Барыын чүк чурттарының төлөөлекчилери чыл бүрүде катаптан келген болгаш ам-даа үргүлчүлеп турардыр. Хоозуи чугааларын олар чүүүн-биле-даа бадыткап шыдавайн турар.

Ындыг хоозуи чугааларның өңгүдээшкинниг характери киришкен. Комбинаттың продукциязы чүгле республиканы хандырарынга четчир эвес, харын база даштыкыже үндүрер артыкпыладыг.

ЧУРУКТА: комбинаттың алюминий болбаазырадыр цегинде.

БТА—СЭТА-ның фотозу.

ВЕНГР-АФГАН ДЫҢНАДЫГ

БУДАПЕШТ. (СЭТА). Афганистанның Улусчу-демократтыг партиязының ТК-зының Чиңгине секретары, Афганистан Демократтыг Республиканың Революстут чөвүлелиниң Даргазы Б. Кармаль баштаан Афганистанның партия-күрүне делегациязының Венгрияга албанның пайыралчы аян-чоруунуң түңнелдериниң дугайында кады кылган венгр-афган дыңнадыгны парлаан. Империализмниң күштери шериг күчүзүнүң талазы-биле артык күштүг болуруи чедип алырын, «соок дайынны» катап өөскүдерин ораллажып турар делегей байдалы дүшкүүрлүг амгы үеде чавырлыышкынының чаалап алышкынарын камгалаар херекке депшилгелиг, тайбыңга ынак бүгү күштериниң сырый каттыжыышкыны болгаш эп-сеткил каттыштырлгазы эргежок чугула деп дыңнадыгда онаалап демдеглээн.

НАТО-ның салдарын Азияже, Африкаже болгаш Латин Америкаже пептеретпес дугайында ол эвилелдериниң удуртукчу органнары медеглелдерни кылган турар дугайында СЭКП ТК-ның Чиңгине секретары, ССРЭ-ниң Дээди Совединиң Президиумунуң Даргазы эп Л. И. Брежневтиң саналын бүрүн деткээнин ийи чурттарның удуртукчулары илергейлээн.

Чоокку Чөвө чүкте байдалды чугаалажып көрген үеде ийи талалар Израильдиң агрессиязын, Бейрутка израиль эжелекчилерниң дерээн ханыныг үүгедиглерин, Израильди АКШ-тың бүгү тала-биле деткээн турарын шыңгыы буруу шапкан. Израиль агрессияны доп-дораан сокпадырын, Ливанның девискээринден Израильдиң шериглерин бүрүн үндүрерин ийи чурттарның удуртукчулары негээн.

Найырал болгаш кады ажылдажылга дугайында көрөөге ийи талалар чугаалажыышкынар доозуурган сөөлүнде ат салганнар. ВУР-нуң болгаш АДР-ниң аразында, венгр болгаш афган улустарның аразында кады ажылдажылганы калбартырынга, найыралды быжыглаарынга ол керээниң идегелдиг үнделеин болурунга бүүүрелди олар илергейлээн.

ПОЛИТИКТИГ АЖЫЛДАКЧЫНЫҢ КЫЙГЫРЫЫ

ЛОНДОН. (СЭТА). Даштыкы хереқтер талазы-биле сенат комиссиязының даргазы турган АКШ-тың политиктиг ажылдакчызы Дж. Уильям Фулбрайт америк администрацияның дүшкүүрлүг чорукту улам-на өөскүдеринче, боо-чепсектерни әндере бүдүреринче угланган айыылдыг политиказын шиңгыы буруу шапкан. Англияның найысылалы Лондон хоорайга чугаазынга ол мынча деп медеглээн: «Сибирьниң болгаш Барыын Европаның аразынга газ дамчыдар хоолай тудуун үзеринче угланган Рейганның ылгай көрүүшкүнүүр хемчегларын Чөөн болгаш Барыын чүктүң аразынга харылзаларга улуг когарады чедирип, чавырлыышкынның чорудулгазын божаннадып турар-дыр».

АКШ-тың президентизин Рейганның кызыышкыныыг ол хемчегларынге таварышкан Великобритания болгаш өскеда чурттар боттарының туружун эгизинге чедир камгалаар ужурлуг деп. У. Фулбрайт кыйгырган.

ТАЙМЫРНЫҢ ҮНДЕЗИН ЧУРТТАКЧЫЛАРЫНЫҢ ЧАА МЕРГЕЖИЛДЕРИ

ССРЭ-ниң тургустунганының 60 чылынга

Таймыр автономнуг округ-биле чоруп тура бир чүүлдү онза ылгалдыы-биле эскердим. Кандыг өг-бүлеге өскенин, ооң ада-иези чүнү кылып чоруурун ортумак назыңныг үндезин чурттакчыдан айтырбасказа билдингир. Аңаа харылар чаңгыс аай: «Ачам ивижи чораан» ады «Ачам аңчы болган балыкчы чораан». Долганнар— Таймырның үндезин чурттакчылары, 40 чыл мурнунда өске ажылдарны бидбес турганнар.

Ам ол айтырыгны долган өөреникчиге салыр болза, аңаа харыы бир өске. Бо биче улустуң амыдыралынга ханы чаартылгалар эртикен оң чылдарда болган. Амгы үениң эртем-билиин долган чоннуң оглу-кызы магадылалдыы-биле шиңгээдип алган. Кандыг мергежилдиг долганнарны чок дээр: хирург, башкы, ужудукчу.

ДЭЭРЖЕ ОРУК

Дээр-биле каш-даа катап 32 харлыг Кожевников ужудуп келген, 1975 чылдан бээр ол ужудукчулап турар.

— «Ракета» клуву бистиң ортумак школага дыка солуп турган, ол ам-даа бар — деп, Николай чугаалаар. — Ооң ажылын Хатангиниң авиабудурулгезиниң инженерлери болгаш ужудукчулары чорудуп турар. Самолёттарның болгаш вертолёттарның аңгыаиры хевирлериниң дугайын, ужудуушкун теориязының эге билиглерин, самолёттуу башкарарының принциптерин олар тайылбырлап, аэропортче бистерни экскурсияладып турганнар. Ужудукчу мергежил бистерге, мичаңгы болдарга, онзагай хүндүткел-биле бүргеткеп турган: бүгү-ле кижилер Таймырга авиациядан хамааржыр — поляр экспедицияларының кежигүннери. ивижилер, геологтар. Школа доозуп тура, кым болурул деп айтырыг менээ турбаан, чүгле ужудукчу болуруи күзээн мен, Хатангиниң авиатехниктиг баазазынга келдим: «чүгле маңаа, кандыг-даа ажылга белен мен». Вертолёттарның техниктиг хандырылгазын чорудар ажылга хүлээп алган. Каш чыл эрткенде Бугуруслапскинниң авиация училищезинин шыңгыы шилилдезин эртип, аңаа өөренири-биле кирдим. Мээң-биле кады Дудинка чурттуг долган эжим оолду база бо өөредилге чери хүлээп алган. Үш чыл болгаш дипломну алгаш, эң баштайгы долган ужудукчулар болу бердивис.

Таймырның чартын кезиин Кожевников ужуп каашкан. Чурттуң эң соңгу точказы — Челюскин мыска поляр шинчилекчилерни чедирип турган. Якутияның барыын районнарының экспедицияларынга каш-даа катап бараан болган. АН-2 самолеттуң командири болуп база ажылдаан. Ам ол МИ-8 вертолёттуң ийнги ужудукчузу. Өгбелериниң чурттап чораан амыдыралының хевиринге база кылып чораан ажылдарынга XX вектың мергежилги аңаа шаптыктап шыдаваан, ужудукчу соңуургалдыг болуп артпышаан.

— Шөлээ үезинде ада-иемче чоруптар-дыр мен. Олар Хатанг мугулдурунуң эриинде чурттап турарлар. Балыкчылар бригадазынга ажылдаарынга, иви мунарынга ынак мен. Ылангыда апрель— май айларында Тундра кайгамчыкла чараш — деп, ол чугаалаар.

ДОКТОР ЧУПРИНА

Ооң ажылдаар хүнүнүң шак бүрүзүн санап каан: ажылчын хуралдар, аарыг кижилерни хынап көөру, япыбүрү хуралдарга киржири, чижээ, район Совединиң кадык камгалалының доктаамал комиссиязының, ол ооң кежигүнү 41 харлыг долган хереженен Чуприна — Хатангиниң район эмнелгезиниң кол эмчизи, бо эмчиниң удуртканы коллективте 128 эмчи ажылдакчылары хаара туттуурган.

Эмчи болурунга Наталья Чуприналың оруу база солуп. Сес чыл школазын доозуп тура-ла, ол кым болурун бодап алган. Соңгу чүктүң үндезин чурттакчылары — долганнар, эвенкилер, ненецтер өөренир Красноярскиде школа-интернаттың 9—10 класстарын ол дооскан. Ол школаны чедиишкиннит доосканнарны Красноярскиниң медицина институдунга конкурстан дашкаар хүлээп ап турар.

— Ижин-ачымдан өөрүм бичии уругларның калганын кончуг бергеден эрткен мен. Өөзүп келгеш эмчи болурумга бо берге таварылга улуг идиг болган. Ынчан уруглар эмчизи болурун күзеп берген мен. «Педиатр» деп сөөлүг ыпчан кижи кайыын билир ийик.

Районда эмнелгеден аңгыда үш участок эмнелгелери, суур санында фельдшер-акушер пунктулары тургустунган. Тундрага ивижилер азы балыкчылар бригадазынга кымбир кижи аарый бээр бодза, ооң өөрү рация-биле доп-дораан санитар авиациязының самолёдүн, вертолёдүн келдиритпер.

15 чыл дургузунда эмчилеп тур мен. Бо кыска үениң дургузунда дегдириишкин болгаш ижин-шөйүндү аарыглары районда кесчүү-биле кызырылган — деп, ол чугаалаар.

Наталья Чупринаны болгаш ооң ашаа Николайны (ол база долган, эртеми —юрист) Хатангиде бүгү улус билир. Суурда эң хүндүткелдиг өгбүле.

БАШТАЙГЫ НОМ

Ол ном 1973 чылда Красноярскиге үнген. Ооң автору чаа эгелеп чораан шулукчу Ордо Аксёнова. Баштайгы ном соонда Красноярскиге болгаш Москвага үнген өске номнар улашкан, «Долган ырылар», «Тундраның угуузалары», «Морошка».

— Мээң төрелдерим поляр дүнелеринде чыглыш кээп, тоолдаарывга, тоолчургу чугаалаарга, долган улустуң төөгүзүнүң дугайында чугааларга, ырылар ырлаарынга ынак. Бир катап солуп чугаалар дыңнаап, дашкаар үнүп келдим—деп, ол чугаалаан, уламчылаан. — Дүн мени кайгадыпкан: сылдыстар чидиниле чыраан, харда хереллер — чалбыыш-ла. Хөрээмге ыры тыптып келген, хамнар дег самнай аарак баскыладым. Кырган-авам мени чадыр иштинче ыпчан киире берген. Ааракш, дембээрей берген кылдыр мени бодааны ол-дур ийин.

ССРЭ-ниң Чогаалчылар Эвилелиниң кежигүнүне Огда Аксёновага 1976 чылда киирип алган, ол-ла чылын Москвада дээди литература курстарынга ол кирген. Төп база даштыкы помчукчуларга бижээн «Совет литература» журналдарга шулукчүүн шулуктерин парлаан. Огдо Аксёнова — Алия болгаш Африка чурттары-биле эп-сеткил каттыжылгазының совет комитединиң кежигүнү.

Шимченгир болгаш шеверги бүдүштүг бо хереженен Таймыр округунуң пайысылалы Дудинкада чурттап. Таймыр радиокомитединде ажылдап турар.

Аркадий КУДРЯ,
ПМА-ның корр.

БАХТАР АГЕНТИЛЕЛДИҢ МЕДЕГЛЕЛИ

КАБУЛ. (СЭТА). Бахтар агентствоның медеглелин чурттуң пайысылалынга парлаан. Афган контрреволюцияга шериг болгаш сан-хөө дузаламчызын көвүдедир дугайында америк сенаттың шинитпирин ол медеглелде шыңгыы буруу шапкан болгаш ук шинитпирин Афганистан Демократтыг Республиканың иштики херектерине америк империализмниң каржы холгаарлаашкынының база бир херечизи кылдыр санаан.

Ливанга удур израиль агрессиянын үезинде муң-муң палестиннерниң болгаш ливан хамаатыларның ханыпга борашкан Америкаңың Каттышкан Штаттарының чагырыкчы болуктери Афганистанның иштики херектерине ам ажыы-биле холгаарлап киришпишаан, афган контрреволюцияны бүгү талалыг деткиприн болгаш күткүүрүн бодунга хүлээвин алган-дыр деп медеглелде демдеглээн.

Америк администрацияның ындыг политиказын Афганистанның улуу шыңгыы буруу шаап, америк сенаттың ол шинитпирин өнчүк-чоңээлиг өөзээтен чаа базым кылдыр санаан турар.

Афганистан Демократтыг Республиканга удур чарлаваан дайының күштелдирер дугайында америк сенаттың шинитпири айыылдыг хөрлээлэшкин болуп, Афганистанга хамаарышкан байдалды улам чидиглендирип, чер бөмбүрзээнин бо районунда байдалга болгаш тайбыңга багай салдарны чедирер дээрзин Вашингтон бидип алыр ужурлуг деп медеглелде айыткан.

АДР-ниң национал хамаарышпас болгаш девискээр талазы-биле бүдүн чоруун камгалаар херекке интернационалчы аксы-дунма дуталамчызы дээш Совет Эвилелиниге чүреткин ханызындан өөрүг четтиргенин Афганистанның чону илергейлеп турар деп, Бахтар агентствоның медеглелинде онзалап демдеглээн. Бистиң чуртувустуң иштики херектерине даштыкының холгаарлаашкынынга ойтур шавышкынны бээр херекке дузаалаар кылдыр Афганистан Демократтыг Республиканың чонунуң болгаш чазаанның дилээнин ёзугаар мында чедип келген эвээш санныг совет шериглерниң АДР-ниң девискээринге туруп турары чүгле АДР-ниң чазаанын болгаш Совет Эвилелиниң шинитпирээр айтырыглары-дыр деп медеглелде айыткан.

ССРЭ-ниң 60 чылынга уткуштур

НАЙЫРАЛДЫҢ НАЙЫСЫЛАЛЫ—МОСКВАГА

Ол хайым чоннуң аразыбиле шургуп чеде бээривиске, Мавзолейниң баарында биеэки хамык маршалдар, генералдар октаттырган фашист туктарны долганып алган, бот-боттарының эгиннерин часкагылаан, аразында хөлчок-ла хөөрешкен турлар. Оларның аразында таныырым-даа бар, таныбазым-даа бар. Олар ол тиилеттирген фашист туктар дугайында-ла хөөрежип турган хире. Бо оваа чыдар кастемдектерлиг, кара хаажылыг, сарыг чүзүниүг, сыйык-даа, ерттең, сазан, орбак, ак, көк, сыптарлыг фашист туктарны көргеш, бистер хыывыс ханыш:

—Фашист капут! Ол боор! —дижип, Маадырлыг Кызыл Шеривиске, оон бо тургулаан, маадырлыг эрес-дидим полководчуларынга чоргаарланып, оларга байыр чедирип тур бис.

—Канчап чедип алыр улус боор бис?! Тиилелгениң парадынга киришкен аас-кеживисти көрбеспе! — дигилеп каап, Тока даргавыс, бисти чыдып калбанар деп чагывышпаан, базып чор.

—Чүү деп чүү дээр боор дээ. Бо кижи чугаалап-даа четпес магалыг чүве-дир ийин ыңар!—деп, малчыныыс деткип каап, адыг ышкаш улуг-чаагай апарган, чаяңнадыр базып чоруп тур.

—Совет нам, чазактың ачы-хавыяазында мында бүгү Тыва киржип турар деп билиңер!.. Бот-боттарыңардан черле чыдып калбайн чоруп олурунар! — дигилеп каап, даргавыс бурунгаарлаала олур.

—Тайга-даа ишти мындыг ээс боор кай, ана ат чүведир мооңар—дигилээн, Александр Маныгеевич кара кайгаан, каттырган шургуп чоруп олур.

—Харын аан, дарга, маңаа черле азым болур-дур, холуң калам!—деп, Михаил Суванович бир холу-биле мени четкен, бир холун даргазынче сунган чүткүп чор.

Байырлаан ол хайым чон чер-черде бир-де шериг кижини хол кырында салгарган, байыр чедирип тур.

—Көрүнерем, дарга, көрүнерем!

—Чүү болду?!—деп, даргавыс кайгай берген.

—Ворошилов Маршалды бо улус хол кырында өрү октаап тур!...

—Кайы, кайы?!... Кайынам, өске маршал ышкажыл!... Бээр... бээр... Бис база!—дээн соонда, ийи даргавыс бистинбиле кады улус аразындан барып демгивисти база өрү салгаржыл эгеледивис:

— Совет Тыванның өмүнээзинден! Совет Тывадан!... Саян сыынарының Тывазындан! Енисейниң бажындан!... Ак-көк хемнериң чуртундан!... У-ура, у-ура!—дигилеп каап тур бис, ол та кым деп полководчу болган чүве. Оон чоруп олурувуста, база бир кара-көк хептиг генералды өрү октаан турлар. Бис-даа база-ла эмеглежип кириптивис. Демги-ле состеривис-биле алган тур бис.

—Хаа, ол дээрге Совет Эвилелиниң Маадыры, Соңгу полюстуң Саган-Өгбени Дмигрий Папанин ышкажыл—деп, даргавыс мындыг болду.

Шериг улустар мороженоени адыш-адыжы-биле саткылаан, улуг-биче кижилерге белек кылдыр тутсуп тургулаан. «Москва» гостиницазынга арай четпейн чорааш, база бир шериг кижини өрү салгарыштывыс.

—Өршээп көрүңер, ха-дуңма, ужудукчу кижи мен. Дайынның дээринге өлүртпээн бодум, төрээн тайбың черимге өлүр эвес мен. Көзүмээ көрүңер, эштерим!—деп баштактаның, Москваның агаарынга ужугуп чоруп турган.

—Охай, охай-ла, ам-даа бедидир!—дижип алгыржып, ол ужудукчуну үр-ле салбайн тургулаан бис. «Москва» гостиницазының эжиинге көәривиске, чон база бирээни өрү ужуткан тур. Иткилежип, сыңмарлажып чоруп, бис база-ла ону өрү салгаржын эгелединис де.

—Ам ол кижини танывынар бе?—деп, даргавыс айтыра-дыр.

—Маадырларның хөйүн кижи айыыл тыпшас-тыр, та кайызы болду?—дээш, Александр Маныгеевич каттырып кагды.

—Кайынам! —деп каап, — хөрээн көрүңер даан, дарга, үш алдын сылдыстыг, ол кандыг маадыр боор чүвел?—деп, Михаил Суванович алдепсинген байдалдыг айтыраан.

—Кайынам мооңар? Дидим чоп, Совет Эвилелиниң үш дапкыр Маадыры Кожедуб ол ышкажыл—деп каап, даргавыс та бисти кыжыраан, та маадырга байырлаап амыраан, тадыладыр чаа-ла каттырыпалды.

Дарганың өрээлинге кээп, Тиилелгениң парадын Совет Тываның өмүнээзинден хөөрежип, өөрүм депутаттар эртен чанар апарган.

ТИИЛЕЛГЕНИҢ сессиязынга-даа киржип, парадында кордувус. Ам дүрген чаяын барып, чонга илеткевес болза хоржок. Ажыл дээрге баш ашкан—суг-суг деп дарга далашкан олур. Дайын сөөлүнде үеде улус ажылагыйын катап тургузар болгаш улам ыңай хөгжүдер деп канчаар-даа аажок өндүр чаагай сорулга салдынган.

— Александр Адольфевич Пальмбах башкы санал кадын турар кижи-дир. Сарыг-оол чогаадчывыс база-ла кагтыжып турар. Леонид маңаа артын калза кандыгыл, Мыныгеевич, чүү деп бодаар силер, дарга?—деп, С. К. Тока мындыг болду.

—Бо чоруумну соңгукчуларга сонуургадып берип көрзүмзе—дидим.

—Ол кай баар, мында чугула ажыл бар-дыр, сээң илеткелиң ол болур.

— Адырам—дээш, Маныгеевич каттыра аарак, папироозун хааржаанга сонтагылап олура, мени деткиди.

— Аныяк, аал-оранныг, ажы-төлдүг кижи...—деп чорда, дарга үзе кирип:

—Кым аныяк чорбаан, кым аал-оранныг, ажы-төлдүг эвес боор, силерниң-биле бис... Харын өөрензин, аныяндан бистер ышкаш дадыксын —деп, дарга хамык ужуруп чугаалады: —Александр Адольфевич башкы-биле сүмележип, бистиң төлээвис Оюн Дамдынович Еңзак дарга-биле үжелээ бүгү чугула чөрлеге барып турар силер — деп, Салчак Калбакхөрекович бүгү сүмелерни берип кагды.

—Бисче телефоннап каап турар болдур ийин — деп Александр Маныгеевич дарга чагыды.

—Че, ам канчаар, артын каар-ла апарган-дыр сен. Сен чогунда арай чалгааранчыгла боор—дей тырткаш, Михаил Суванович чорудар чүвеңни меңээ берип каар сен —деп, кады төрээн акым ышкаш кылдыр сагыш човаап олур.

—Номнар бичии шыпкарлып, шуудай бээрге, хап чаңа бергеш, округунга бо хамык чүвени, ажылыңны илеткеп бээр сен—деп, Салчак Калбакхөрекович часкарган хевирлиг болду.

Тыва школаларның өөредилге номнарын үндүржүр болгаш өске-даа культура айтырыгларын төп чөрлерге тургусчур даалга ап, депутат хүлээлгемни бир дугаар ынчаар күүседип, төрээн Москвамга сорук кирген артын калган мен.

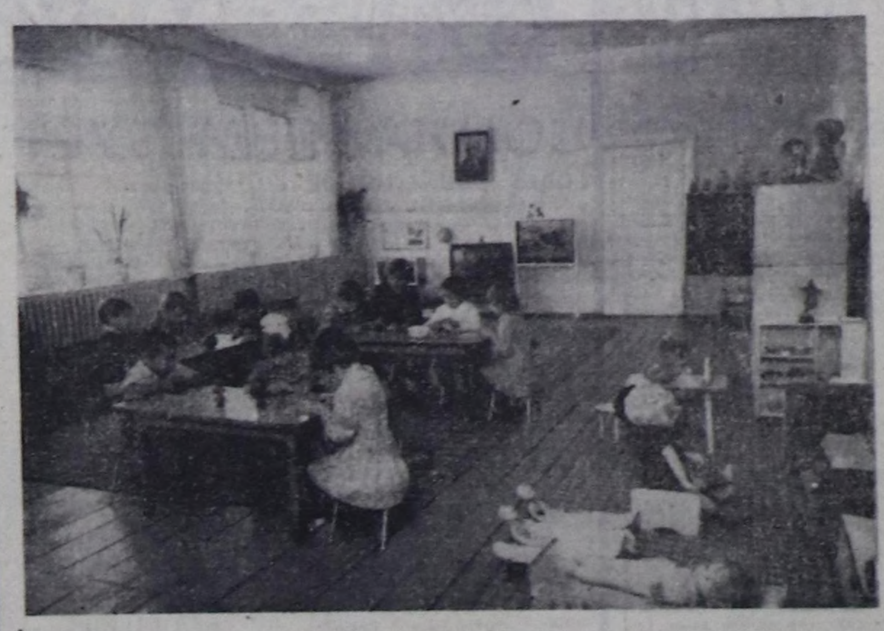
ООН БЭЭР чүгле 38 чыл эрткен-дир. СЭКП-ниң болгаш Совет күрүнениң ленинчи национал политиказының ачызында, хөй национал акыдуңма улустарывыстың, бирги эзэлчегде улуг орус улустуң хүн бүрүде деткимче-дузаламчызының буянында бо аразында бистиң Тывавыс социализмниң оруу-биле танытынмас кылдыр чаартынган. Совет Тыва мурнакчы областарның, крайларның болгаш республикаларның эктинден даянып, эдээнден туттунуп чорааш, ам олар-биле деңге базып орар, шапкын хөгжүделиг, социал-экономика, эртем-культура талазы-биле кайгамчык чедишкиннерлиг, чаартынган чараш чаагай чөр апарган. Совет Тыванның чүгүнда Ленин болгаш Улустарның найыралы орденнериниң чайыннап чоруурун—оон көскү бадыткалы.

Совет Тывавыс баштай автономнуг область турганыпдан Тыва автономнуг Совет Социалистиг Республика апарган хөгжүп турар болгай. Баштай ССРЭ-ниң Дээди Совединге 6 депутат, РСФСР-ниң Дээди Совединге бир депутат соңгуп турган болзувусса, ам ССРЭ-ниң Дээди Совединге 13 депутатты (бирөзүн РСФСР-ниң талазыбиле Красноярск крайдан), РСФСР-ниң Дээди Совединге 2 депутатты соңгуп турар бис. Бо дээрге Азия диптиң төвүнде турар аныяк совет республиканың ат-алдарын улам алгыдып, бедик көдүрүп турар. Бистиң депутаттарывыс совет улустуң бүгү соңгуттургаанары-биле кады дең эргелиглериң аразында дең эргелиглер болуп, Тывының өмүнээзинден бүгү чурттуң ондур улуг сорулгаларын шиитпирлежип, чаагай үүлехеректерин бүдүржүп чоруурун биске чоргаарал болгаш алдар-дыр.

Бо бүгү аас-кежик. Тываның социалистиг чаартылгалары дээш Коммунистиг партияга, оон ленинчи Төп Комитединге, Совет чазакка база хөй национал бүгү акыдуңма совет улуска, хамыктың мурнунда улуг орус чонга бис: «Улуу-биле өөрүп четтирдивис!» деп кезээде айыткап чоруур бис.

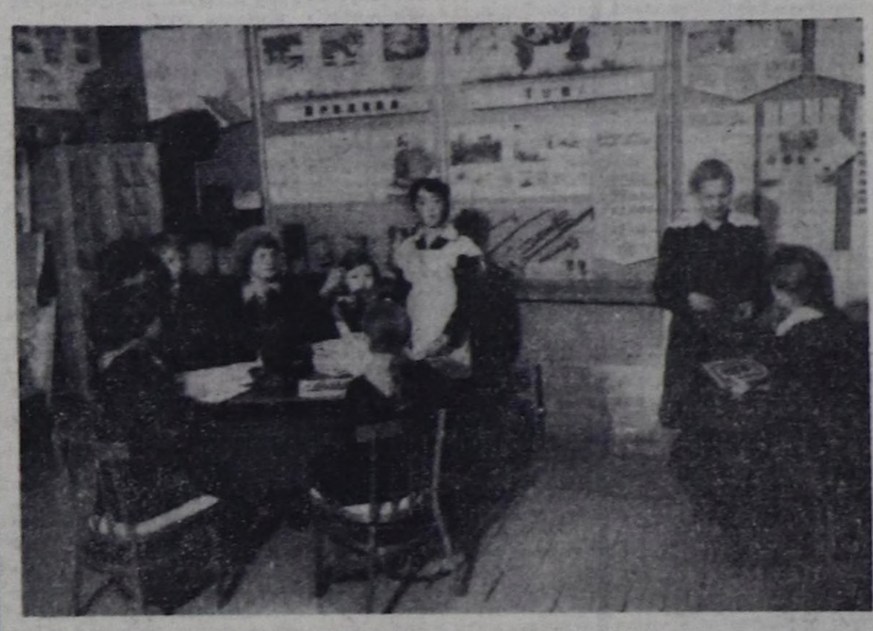
Бо-ла бүгүнүң дугайын ынчангы баштайгы депутаттар бистер тиилелгениң баштайгы сессиязынга-даа, оон дараазында болгулаан сессияларга-даа олуржуп тургаш, Москвага — найыралдың наймыслалынга айыткап чораан бис ийин деп өөрүшкүлүг сеткил бөгүн. Совет Социалистиг Республикалар Эвилелиниң тургустунганындан бээр 60 чыл болуп оонуң алдарлыг байырлалын уткуурунга бүгү-улусчу белеткелдер чоруп турда, база катап сагындырып келирдир.

Леонид ЧАДАМБА,
чогаалчы, Тыва АССР-ниң культуразының алдарлыг ажылдакчызы.

Таңдыда Дуржулга станциязының «Хадыңчыгаш» уруглар ясли-сады районда эки ажылдыг деп санадып турар. Ында чүс дөртен хире бичии чаштар «чаг иштинде бүүрек дег» амыр шөлээн, омак хөглүг чурттап турарлар. «Хадыңчыгаштың» ээлери — элээн каш напияның уруглары. Оларны кижизидикчи башкылар бойдуска ынак болурунга, чүүдээ чүвеге камныг болурунга, ак сеткилдиг, хүндүлээчел болур чорукка кижизидип турар.

ЧУРУКТА: улуг бөлүктүң уругларныга кижизидикчи башкы Н. Рыженкова күшажыл кичээлин эрттирип тур.

Украин башкы Валентина Васильевна Иванова Сосновка ортумак школазынга төөгү башкылап турар. Башкылаа-ла ол үжен чыл четкен, бичии уругларга быжыг билиг берип, оларны төлептиг кижилер кылдыр кижизидер талазы-биле оон аргадуржулгазы байлак. Төрээн булуңун, ада-өгбелериниң бурунгу төөгүзүн, ажыл-амыдыралын билип ап, өөренири эң чугула. Ынчангаш Валентина Васильевна школага музей тургузар деп шиитпирлеп алган. Өөреникчилериниң күжү-биле экспонаттарны 1965 чылдан бээр чыып эгелээн. Чыылда ам-даа үргүлчүлеп турар. Ында чүү чок дээр: ук черниң шаандагы чурттакчы орус, тыва өг-бүлелериниң эдилелдери, суурнуң үндезилекчилериниң болгаш дайынның база күш-ажылдың хоочунналарының чурук-хөрүктери, суурнуң сайыралың көргүскен чуруктар дээш оон-даа өске.

ЧУРУКТА: төөгү башкызы Валентина Васильевна Иванова школа музейинде өөреникчилериниң аразында.

Ю. КОСАРЬКОВТУҢ фотолары.

ТЫВЫЗЫКТАР

Удур көөрге.
Улуг мыйыстыг хуназа.
Хажыызындан көөрге
Хана чүдүрген шарыза.
Дооразындан көөрге
Досказар чүдүрген буга-ла
Даңгаар эртен
Даамчырай калган чыдар.
Дал-дүште
Давыл турар.
Шимр-шимр чоруктуг.
Сигеп бажы чемнитир.
Шаар-шаар чоруктуг — Чашпан бажы чемнитир
Кала чоруур
Кайдыг амытан-дыр ол?
Тывынар!

(Бажызы курт-кымыскаяк аймаанда).

ААЛЧЫЛАРГА

Бүрениң кыргаңнар бажыында чурттап, хире шаа-биле ажыктыг ажыл-херектерге база киржип турар бис. Хостуг үе-шактарда культуруг дыштапырын кым күзеевес боор. Биске чоокта чаа Кызылда карак чедиштер пиитилелинден бот-тывынгыр артистер оюн көргүзүп чораан. Олар боттарының ажыл-херектериниң дугайын таныштырбышаан, ырлап, таңцылап, хөгжүм хереңеелдеринге ойнап турганнар. Шүлүктер, интермедияны база күүсеткилээпнер.

М. ТОПУЛ.

Каа-Хем район.

Редактор В. С. ШАРАВИН.

АГААР

Республикага бөгүн кежүп турар булуттаар, чамдык черлерге хар холумактыг чаъс чаар. Соңгу-барыын угланышкынныг хаттың дүргеш секундада 7—12 метр чедер. Агаарның температуразы дүне 5—10 градус соор, хүндүс 7—12 градус чылыыр.

КИНО

ОКТЯБРЬ 10-ДА

«НАЙЫРАЛ»: «Төрээн иезэ» 9.00, 11.00, 13.00, 17.30, «Идегел болгаш чолеңгиин» 15.00, 20.00 шактарда.

«ПИОНЕР»: «Ачам удаазэп келир» 9.30, 12.30, «Киночымынды» 11.10, «Аныяк кыс болгаш Гранд» 14.10, 16.00, 17.50, 20.30 шактарда.

«ВОСТОК»: «Күскү соната» 15.00, 16.50, 18.40, 20.30 шактарда.

«ЕННСЕЙ»: «Кем-буруулуг репортаж» 19.00 шакта.

ЧАРЛААЛДАР

Оттулар чүүл айгарарының республиканга конторазы 1982 чылдың октябрь 1-ден 15-ке чедир 1982 чылдың хөмүр-тазын алыр талоннарын эде бурутказын чарлап турар. Талоннарны эде лаңылаарын Кызыл болгаш Чадаана хоорайларда шыныылга бар таварылгада кылып турар.

* * *

Чаагайкыдылга комбинадынга ажылдаары-биле хоорайның хүн бүрү аныаалгазыпга ажылдаар кижилерни, а ол ышкаш чазаныкчыны, чуруку-малярны, кассирни, даргаанны, чылыткы-парник ажыл-агыйының ажыкчынарын, кочегарны чалап турар.

Чагыг № 2004.

Солун неделяда 6 катап үнер.

РЕДАКЦИЯНЫҢ АДРЕЗИ: ИНДЕКС 667000

667000, Кызыл, Щетинкин болгаш Кравченко кудумчузу бажың № 3. ТЕЛЕФОННАРЫ: Редакторнуң 2-24-63, редакторнуң оралакчыларының 2-35-24, 2-23-54, харыысалгалыг секретарының 2-23-35, секретариаттың 2-23-35, партийжи амыдырал болгаш совет тургузуг кылдыстериниң 2-37-13, пропаганда кылдызының 2-31-75, культура кылдызының 2-23-54, көдээ ажыл-агый кылдызының 2-21-47, үлетпүр кылдызының 2-31-75, чагаа кылдызының 2-41-27, информация кылдызының 2-20-60, корректорларның 2-27-41, бухгалтериянның 2-12-45, солун келбейн барганда 2-32-75 телефонче долгаар.

Тыва АССР-ниң Министрлер Чөвүлелиниң Ном үндүрер чер, полиграфия болгаш ном садыының херектериниң талазы-биле эргелелиниң типографиязы. (Кызыл, Щетинкин болгаш Кравченко кудумчузу бажың № 1). ТС—01496.

КАИ ЭКРАНЫ

КӨРҮЛДЕ АЙЫ

Бо чылдың октябрь 1-ден 31-ге чедир орук шимчээшкинниңге озал-ондакты болдурбазының талазы-биле бүгү-эвилелдиң көрүлдези чарлаттынган.

Ол үениң дургузунда бистиң республика девискээриниң оруктарынга болгаш хоорайларның, суурларның кудумчуларынга автотранспорт шимчээшкинниге озал-ондак болдурбас талазы-биле кылдыныр турар ажылдарның көрүлдези болуп эртип турар.

Бо көрүлдениң түңнели, орук шимчээшкининиң киржикчилери чолаачылар, чадаг кижилер база автоажыл-агыйларның удуртукчулары шимчээшкинниң дүрүмнериниң негелделерин канчаар күүседиринден хамааржыр. Ажыл-агыйларның, организацияларның удуртукчулары ажылдакчы бүрүзүнге эртип турар көрүлде дугайын дыңнадып база оларның аңаа иденкейлиг киржирин негээр ужурлуг.

Орук шимчээшкинниңиң киржикчилери чүгле боду орук чурумун үревези-биле кызыгаарлаттынмайн, харын-даа шимчээшкин чурумунуң үрекчилеринге тайылбырлаар, база орук шимчээшкинниңге шаптыктыг эзирик чолаачы, үрелик светофор, орукта үрелген машина база үрелген оруктар дугайында кюравтоинспекцияга дыңнадып турар болза, ону көрүлдеге киржилге деп саналр бис.

Ада-иелер база башкылар школаларга, ылаңгыя эге класс өөреникчилериниге кудумчу белдирин база орукту канчаар шын эртерин тайылбырлап бээр ужурлуг

Школа биле бажың аразында озал-ондак айыылы эвээш, дорт орукту шилип алгаш, ол орукту канчаар эртерин бичии уругларга айтып бээри ада-иелериниң хүлээлгези.

Орук тудар болгаш септээр организацияларның удуртукчулары оруктарны кышкы үеге белеткээрин шынарлыг кылырын негээри чугула. Амгы үеде тараа, ногаа картофельди ажаап ап турар үе, алдынган дүжүттү складтарга чидириг чокка чедирип алыры орук ажылдакчыларындан дыка хамаажыр дээрзин уттуп болбас. Үрелген азы четпес кылдынган оруктарны чолаачылар ол-ла үезинде илетреткеш, дыңнадып турар болза орукка озал-ондак болдурбас талазыбиле хемчег алырын КАИ болгаш орук ажылдакчылары ону чогуур үезинде шиитпирлеп болур.

Кызыл хоорайның төп кудумчуларында машина болгаш чадаг кижилерниң кудумчу белдирип эртерин чурумчуткан светофорларны тургускан. Чамдык кижилер светофор кызыл чырыктыг турда-ла кудумчу белдирип эртеринче далажыр. Ол дээрге кудумчу шимчээшкининиң киржикчилери орук чурумун эки билбезин көргүзүп турар. Белдир бүрүзүнге чадаг кижи эртерин чөпшээреп турар тускай светофорларны база тургускан. Ынчангаш чадаг кижилер кудумчу белдирин кежерде ол светофорнуң погаан одунга чагыртып кежер болза эки.

КАИ ажылдакчылары көрүлде үезинде чадаг кижилерниң кудумчу белдирип канчаар кежип турарын хынап көөрү-биле телевидение ажылдакчылары-биле кады тускай рейдилер кылыр.

Бистиң оруктарывысче, кудумчуларывысче үрелик машиналарны чорутпазы-биле АТБ-лерге машиналарның рейсче үнер бетинде хынаддазынга база КАИ ажылдакчылары киржирлер. АТБ-лер удуртукчулары чолаачыларны рейсче үндүрериниң бетинде эмчи хынаддазының шынарын экижидер ужурлуг. Од талазы-биле КАИ ажылдакчылары, эмчи ажылдакчылары-биле кады орукта чоруп турар чолаачыларның пемелде хынаддазын база кылыр.

Авариялар, орук-транспорттуң өске-даа таварылгалары болуп турары ховар эвес. Эзирик чолаачының машина башкарары — дүвүреңниг факт. Аварилар материалдыг когаралды болдуруп, кижилерниң амы-тынындан чарлырыга чедирип-даа турар.

Орукка озал-ондак таварылгаларын эвээжедиринче угланган чамдык хемчегларни ап чоруткан. Ынчалза-даа оруктарда байдал ам-даа эки эвес. Ылаңгыя совхозтарның чолаачылары шимчээшкининиң чурумнарын хөйү-биле үрел турлар. Куравтоинспекцияның органнары ындыг чурум үрекчилерин шынгычызы-биле торгап турар. Кижилер кемден бертингени, техниканың үрелгени дээш моон соңгаар харысалганы совхозтар удуртукчуларынга база онаар апаар.

Ынчангаш көрүлде үезинде рейсте чолаачыларның ажылын контрольдаарын күштелдиреры, автомобильдерниң техниктиг байдалын экижидери, чолаачыларның сагыыга-чурумун быжыглаары чугула.

Иштики херектериниң органнары чурум үрекчилериге, хөй-иннити хемчегларни болгаш хоойлу-дүрүмну ажыглавышаан, негелдени шыгырадыр ужурлуг.

Д. ДАЖЫМБА,
Тыва АССР-ниң ИХМ-ниң КАИ кылдызының начальнигиниң оралакчызы.

ДЕҢ-ДЕСКИ ЭВЕС

Чоокта чаа Эрзин районнуң культура ажылдакчыларының хуралы болган. Аңаа культура албан чөрлери ССРЭ-ниң тургустунганының 60 чылынга уткуштур кылган ажылын түңнеп чугаалашкан.

Районда 12 культура одаглары бар. Ында 34 кадрлар ажылдап турар. Олар клуб ажылының янзы-бүрү хевирлерин ажыглап тургаш, 230 ажылдарны кылып чоруктан. Чижээ, Мөрениң көдээ Культура бажыңынга «Совет Эвилелиниң хамаатызы — чоргааралдыг ат». Нарыннуң көдээ Культура бажыңынга «Уруглар — келир үениң, коммунизмниң тургузукчулары», районнуң Культура бажыңынга чогаалчылар, чуруктулар, композиторлар-биле ужуражылга кежээлерин, Булуң-Бажының Культура бажыңы «Чаа чаңчылдар» деп темалыг кежээлерни организастаан.

1982 чылда тус-тус чурттап турар чөрлериниң аайы-биле албан организациялар аразынга база совхозтарга уран үүл көрүлдезиниң бирги ээдээн эрттирген. Аңаа милиция коллективи, Мөрениң бот-тывынгыр артистери солун концерттерни бараалгаткан. Патриотчу ырлар конкурузунга Мөрениң триозу, Бай-Дагның квартедри киришкеш, эки түңнелдиг ээп келгенвер.

Районнуң төнчүткен библиотеказы, оон салбырлары янзы-бүрү булуңнарны дерип, республиканың ажыл-ижи-биле номчукчуларны таныштырып, 54 делгелгелерни, 28 номнар сайгарылгаларын, 14 темалыг кежээлерни, 6 номчулга конференцияларын кылган. Чижээ, Л. И. Брежневтиң «Сактыышкыннар», Ф. Угловтуң «Чон араазында кижи» болгаш өске-даа номнарга номчулга конференциялары болгулаан.

Уругларның музыка школазы отчеттуг концертти, чурулга салбырының делгелгезин районнуң культура бажыңынга организастап эрттиргилээн.

Бирги чартык чылдың көргүзүү-биле «Чаа орук» совхозтуң культура ажылдакчылары бирги чөрни ап, тиилекчи боон, районнуң культура кылдызының шилчинир кызыл тугун алган.

Районнуң кино четкилериниң ажылы эки тургустунган. Планын үргүлчү ажыр күүседип турар.

Оон-биле чергелештир чамдык четпестерни база чугаалашкан. Районда культура одагларының байдалы дең-дески эвес. Чижээ, Эрзинде уруглар музыка школазы четпес байдалда. Эрзинниң ортумак школазы чаа школаже көжерге музыка школазын оон орнунче көжүргеш, септелгени чаа эгелээн. Школа амга чедир өөреимейн турар. Амгы үеде школаның башкылары септелгеде. Сентябрь айның эгезинде Культура министерствозунуң рейдизиниң хынаддазы болуп турда, сентелгени октябрь 1-де дооскаш өөредилгени эгелээрин хүлээңгеп. Октябрь 1-де база катап хынаарга школаның септелгези доостур туржук соңгалары чок, одалга системазы кылдыпмаан, материал чок: будуп, чугайлаар, иштин дериңнери база бар болгай.

Бай-Дагның чаа культура бажыңының тудуунуң чугула хереглеттинер материалдары саадай бээр таварылгалар бар. Ынчалза-даа тудугунуң чоруп турары багай эвес. Ону ноябрь эгезинде доозарын тудугжулар хүлээнген.

С. ПЮРБЕ.

«АЛДЫН КҮС» КЕЖЭЭ

ССРЭ-ниң 50 чылы аттыг № 7 школага «Алдын күс» деп темалыг кежээни чоокта чаа организастап эрттирген.

«Алдын күс» кежээзин № 7 шклага эге база үстүкү класстар аайы-биле тускай комиссиялар бөлүк аайы-биле эрттирген. Шак ындыг бир кежээге 5, 6 класстарның өөреникчилери болгаш башкылары база ада-иелер киришкен.

Кежээниң эгезинде залга башкыларының организастаакыны Л. И. Брежневтиң «Күр чер» деп номундан тараа дугайында сценажыткан кыска концертин ада-иелерге көргүскен.

Дараазында класстар аайыбиле өөреникчилериниң далган база ногаадан (быжырган, янзы-бүрү салат, торт) кылган янзы-бүрү аъш-чемниң дээжизин столдарга делген салган. Далгандан болгаш ногаадан белеткен кылган, чараптыр, хоолулуг кылдыр каастап-шимээн чемнер-ле хөй. Янзы-бүрү салат аймаа, быжырган чемнер, торттар, эътиг чемнер, национал чемнер база бар болган.

5, 6 класстарның «Алдын күс» кежээзиниң харыылаар комиссиязының ажылын 5 «б» класстың ада-иелериниң өмүнээзинден уругаар эмчизи Галина Ивановна Медведева удуртуп эрттирген. Ол-ла класстың удуртукчузу француз дыл башкызы Антонина Васильевна Блинова класын көрүштүг кылдыр каастап шимээн, өөреникчилерин кежээге эки, организастыг белеткээн.

«Алдын күс» темалыг тараа, ногаа аймаандан аъш-чем белеткеп, быжырган ол кежээге бирги черни 5 «а» класс, удуртукчузу Ирина Викторовна Бабушкина, ийги черни 5 «б» класс (Антонина Васильевна Блинова) үшкүзүн 6 классчылар алган.

Д. САЛЧАК.

Бүгү чүрттарның пролетарийлери, каттыжыңар!

ШЫН

СЭКП Тыва обкомунуң, Тыва АССР-ниң Дээди Советиниң болгаш Министрлер Чөвүлелиниң органы

№ 237 (12027) | 1982 чылдың октябрь 12, вторник | 1925 чылда үндезилеттингеш | Өртээ 3 кеп.

Бүгү күштү кышка белеткелче, планныг онаалдаларны күүседиринче угландыраалы

МУРНАКЧЫ БРИГАДАДА

Бүгү улустуң байырлалы — ССРЭ-ниң тургустунганыдан бээр 60 чылынга төлептиг күш-ажылчы белек-биле ужуражыр дээш республиканың үлетпүр бүдүрүлге коллективтериниң социалистиг чарыжынга Кызылда «Түдуг кезектери» комбинаттың ажылынчылери база-ла идепкейлиг киржип турар. Бүдүрүлгеде социалистиг чарыш цехтер, бригадалар болгаш тус-тус ажылчыннар аразында организастаттынган, ооң түңнелдерин доктаатка үелериңде үндүрүп турар. Мурнакчыларны шаңнап-мактаарының системазын бо чылын калбаа-биле ажыглап турар апарган.

Ол бүгүнүң түңнелинде комбинат продукция сайгарар болгаш бүдүрер талазы-биле көргүзүглерин эртеп чылдыңдан экижиттикен. Он бирги беш чылдың йиги чылының эрткен тос айларында **комбинат найысылалдың чаа тудугларынга продукция бүдүрериниң планныг даалгазын 105,9 хуу күүседип, ону сайгарар планны — 107,0 хуу боттандырган.** Комбинат ылаңгыя сентябрь айда эки түңнелдерин чедип алган: продукция сайгарары—113,1, ынчаарга ону бүдүрери — 113,9 хуу күүсеттингеш.

Чоокта чаа комбинаттың цехтериниң болгаш бригадаларының аразынга социалистиг чарыштың тос айларда түңнелдерин үндүрүп, тиилекчилерин илереткен. Хептекчилер бригадаларындан Делгер Буруштуевич Сегбениң удуртқан коллективи мурнуку одуругну эзлээн. Ол 15 кижиден тургустунган найыралдыг коллектив үшкү кварталда продукция кылып үндүрер даалганы 110 хуу күүсеткеш, шалыпчы темпизин кудулатпайн турар. Коллективтиң чедишкинининиң үндезинга бригадириниң мергежилдиг удуртулгазы болгаш мурнакчыларның дружулгазын калбаа-биле ажыглап турары болур. Ында А. С. Разин, И. Ф. Журавлёв, М. Д. Донгак дээн ышкаш формовщиктер, кран башкарыкчылары Н. Афонина, Д. Яковлева болгаш өскелер-даа хүннүң болгаш айларның-даа норма-чижектерин үргүлчү ажыр күүседип, эки түңнелдерни чедип ап турарлар.

«Тудуг кезектери» комбинаттың чаартылга ажылдарының ам-даа доозулбааны болгаш материалдар хандырыгазының чедишпези ол бригаданың болгаш нияти комбинаттың-даа ажылынга, ооң бүдүрүлге көргүзүглериңге шаптык боон турарын бригадир Д. Сегбе болгаш ооң эш-өөрүдээ чугаалап турар. Бир эвес ол бүгү четпестер эвес болза, чаа тудуглар-даа хожудаашкынныг кылдынмас, продукцияның шынары-даа эки болур деп, олар чугаалап турарлар. Ынчалза-даа олар шалыпчы ажылдарда, күш-ажылчы чедишкинниринден улгатгырар дээш кызымаккай ажылдап турар.

ЧУРУКТАРДА: «Тудуг кезектери» комбинатта Д. Б. Сегбениң (солагай таладан ийи дугаарында) бригадазының чамдык кежигүннери болгаш оларның кылын турар бажың кезектери.

Ю. КОСАРЬКОВТУҢ фотолары.

ЧАРЫШКА ТИИЛЭЭН

Өвүр районда оруксептелге участогунда коммунист Даваа Монгуштуң удуртқаны комсомолчу-аныяктар бригадазы социалистиг чарышка тиилекчи болуп, ВЛКСМ обкомунуң шилчинир Кызыл тугун чаалап алган.

Комсомолчу - аныяктарның мурнакчы бригадазы Хандагайты—Саглы аразының оруун кылгаш, күрүне комиссиязынга «эки» демдек-биле дужаатган.

Хандагайты — Саглы оруун кылырынга трактористер Виктор Мөңге, Николай Сарыглар, Виктор Сат олар эки ажылдааны мактатканнар. Оларның бригадазы бо хүннерде Хандагайты — Торгалыг аразында оруктуң агар септелгезин шалыпкын чорудуп турар. Комсомолчу-аныяктар бригадазының мастери Владимир Дажымага удурткан звено ийи аал чурттаар бажыңныг тудуунда ажылдап турар. Олар ук объектини ССРЭ-ниң 60 чыл оюнга уткуштур ажыглалга киирер соруглалыг.

К. ХОВАЛЫГ.
Өвүр район.

ЧЫЛДЫЫН КҮҮСЕТКЕН

ССРЭ-ниң 60 чыл болур оюнга уткуштур калбарган социалистиг чарышка Чаа Шагаан-Арыг автобазазының Ак-Довуракта колонназының чолаачылары идепкейлиг киржип турарлар.

Чолаачы Э. К. Успун чүк сөөртүгезиниң чыл планын сентябрь айда күүседипкен. Эрес-оол Күжүгетович — коммунист. Ол чыл эгезинден бээр 27,300 ажыг тонна элезинни, сайны болгаш өске-даа чүктү дажыглаан.

Коммунист В. Н. Катунцевтиң көргүзүглери база эки. Валентин Николаевич бо хүннерде ноябрь айның үлүүнде ажылдап турар. Ол сентябрь айның тоңчузүнге чедир 21,800 тонна янзы-бүрү чүктү Ак-Довурак хоорайның тудугларынга чедиргеш.

Бо хүннерде ол колоннада К. Д. Бирлей, В. З. Федотов, Л. М. Филимонов болгаш өске-даа чолаачылар күш-ажылдың мурнакчыларынга деннешпишаан он бирги беш чылдың йиги чылында алган социалистиг хүзээлгелерин хуусаа бетинде күүседир соруглалыг ажылдап турарлар.

Ш. ИРГИТ.

КУБАНЬ: ҮШ ЧАРТЫК МИЛЛИОН ТОННА ЧЕТКЕЖ

КРАСНОДАР, (СЭТА-ның корр. В. Калишевский). Кубаньның тараажылары күрүнеге үш миллион беш чүс муң тонна тарааны саткан. Амгы үеде элеваторларже болгаш тараа хүлээп алыр черлерже кукурузаны болгаш ристи база чүдүрүп турарлар. Оларның дүжүдү эрткен чылдыңдан бедик. Күрүнеге тараа садары дүн-хүн чокка чоруп турар.

ДЕПУТАТКА КАНДИДАТ-БИЛЕ УЖУРАЖЫЫШКЫН

Бии-Хемниң № 653 соңгуда округундан ССРЭ-ниң Дээди Советиниң Национаддар Советинге депутаттың кандидады Владимир Лаврентьевич Лапыгин-биле Каа-Хем районнуң ажылчы чоннарының төлээлекчилериниң ужуражылга хуралы Сарыг-Септи Культура бажыңынга дүүн болуп эрткен.

Ужуражыышкын хуралын СЭКП Каа-Хем райкомунуң бирги секретары В. А. Бакулин ажыткан.

Депутатка кандидаттың бүзүреттирген кижизи — Сарыг-Септи № 2 ортумак школазының башкызы И. А. Достай сөс алгаш, депутатка кандидат — Эртем-бүдүрүлге каттыжыышкынының Коз конструктору, техниктиг эртемнериң доктору, коммунист В. Л. Лапыгинниң доңчу намдарын чыылганнарга таныштырган. Ол 1925 чылда төрүттүнген. Он алды харлыг оолдуң күш-ажылчы намдары заводка медник боон эгелээн. Москваның ужар үүл институдун доскаанының соонда, ол эртем-шинчилел институдунга, ооң соонда Эртем-бүдүрүлге каттыжыышкынынга ажылдап турган. Ханы эртем-билиги, бүдүрүлгени организастап билир чоруу каттыжыышкынның удуртур ажылдакчыларының одуруунче оны киирген. В. Л. Лапыгин 1978 чылда Кол конструкторунуң оралакчызынга, а 1982 чылда — Кол конструкторга томуйлаткан. Эртемден В. Л. Лапыгинниң ажыл-чорудулгазының ачы-хавыязы бедик үелелеп алган. Ол — Социалистиг Күш-ажылдың Маадыры, Ленинчи болгаш Күрүне шаңналдарының лауреады.

И. А. Достай сөңгүкчуларны бадылаашкының улустуң төлептиг оглу дээш бээринче кыйгырган.

СЭКП-ниң XXV съездиниң аттыг совхозтуң саанчызы С. У. Сувакпит, «Бүрен» совхозтуң директору М. А. Мусихин, районо инспекторуу А. Г. Орлова, «Ленинчи оруу» совхозтуң малчыны З. К. Шогду ужуражыышкынга сөс алгаш, партияның XXVI съездизиниң шиитпирээрии, ССРЭ-ниң 60 чылынга алдаржыды алган социалистиг хүзээлгелерин районнуң ажылчы чоннуң кайчаар күүседип турарын чугаалаваннар. Ажылчы чоннуң чаагай чоруун удам бедидер дээш ада сагыш салыышкыны дээш Коммунистиг партияга, Совет чазакка өөрүп четтириишкинниң сөстерин районнуң ажыл-ишчилериниң мурнуудан олар илередип, СЭКП ТК-ның май (1982 чыл) Пленумунга хүзээлеп алган ССРЭ-ниң Азычем программазын амыдыралга боттандырарынга каа-хемчилер боттуг аалуун киирерин бүзүреткеннер.

Санал берип, чүве чугаалаанар депутатка кандидат В. Л. Лапыгин дээш боттарының бадылаашкының чангыс кижи дег бээринче сөңгүкчуларны кыйгырган.

Ужуражыышкынга В. Л. Лапыгин чүве чугаалаарга, сөңгүкчүлер оны чылыы-биле уткаан. ССРЭ-ниң Дээди Советиниң депутатын кандидазынга ону депшилип турарын дээш районнуң ажылчы чонунга өөрүп четтиргенин ол илереткеш, оларның бедик бүзүрелин шынмыдын, совет кижилерге төлептиг бараан болурун бүзүреткен.

ССРЭ-НИҢ САҢ МИНИСТЕРСТВОЗУНДА ССРЭ-НИҢ КҮРҮНЕ БАНКЫЗЫНДА

СЭКП ТК-ның болгаш ССРЭ-ниң Министрлер Чөвүлелиниң даасканын бүзүлээр ССРЭ-ниң Саң министерствозу болгаш ССРЭ-ниң Күрбанкызы ССРЭ-ниң улус ажыл-агыйын катап тургузарының болгаш хөгжүдүрүнүң 1950 чылда үндүрген бешки Күрүне чээлийниң төлээринге тиражынга үнмээн 1 миллиард рубль түңнүг облигацияларының өртээн төлээри октябрь 12-де эгелээр ден доктаатқан.

ССРЭ-ниң улус ажыл-агыйын хөгжүдүрүнүң Күрүне чээлизин (1951 чылда үндүрген) төлээринге 0,5 миллиард рубль түңнүг баштайгы тиражы 1982 чылдың ноябрь 25-те болур. Ол тиражтың шүүштүрер таблицазы тен солуннарга декабрь 16-да парлаттынар, а төлээринге тиражынга үнген облигацияларны ажаалга кассаларының төлээри 1982 чылдың декабрь 17-де эгелээр.

АТБ-НИҢ МУРНАКЧЫЛАРЫ

Он бирги беш чылдың эгезинден тура Кызылдың ийи дугаар автотранспорт бүдүрүлгезиниң коллективи планныг онаалдаларны ажыр күүседип, республиканың транспорт бүдүрүлгелериниң аразында социалистиг чарышка чаңгыс эвес удаа мурнуку одуругну эзлеп келген.

Бо хүннерде коллективте ССРЭ-ниң 60 чыл оюнга тураскаатқан күш-ажылчы маргылдаа калбарган.

Тос айларның чүк сөөртүгезиниң планы күүсеттингеп. Ында чүк сөөртүр 20 болгаш септекчилериниң 3 бригадаларының аразында социалистиг чарышты квартал санында түңнеп, мурнакчыларны хүндүлел бижиктер, вымпелдер, өртектиг белектер-биле-даа демдеглеп турар.

Дружулгалыг бригадирлер, коммунистер Владимир Митрофанович Кузнецов, Виктор Анатольевич Шаболин оларның удуртқаны комсомолчу-аныяктарның чолаачылар бригадалары эң-не хөй чүкту сөөртүп, бедик бүдүрүкчүлүг ажылдавышаан, кыварчаар материалдарны болгаш артык кезектерни кампап алганнар. Оларның бригадаларында хөй нуруузу бирги болгаш ийиги класстың чолаачылары.

— Бүдүрүлгеде техниктиг кичээлдерге чолаачылар доктаамал киржип, боттарының професионал билиин бедидип турар. Автомашиналарның техниктиг ажаалдазын ойлаанда чорудары, күш-ажылдың сагылга-чурумун бижылап, прогуллу болдурбазы чарыштың негелдезинде киргеш. Ынчаар ажылдап турар бригадалар бистиңде хөй.

Ынчангаш бо чугула хереккө бистиң коллективте коммунистерниң киирип турар үлүү эвээш эвес—деп, партия эге организациязының секретары Валентина Николаевна Койарова чугаалаан.

Аныяк чолаачы Геннадий Волошининиң удуртқаны комсомолчу-аныяктар бригадазы ийиги кварталдың түңнелиңде бирги черни эзлээш, 100 рубльдиң акша шаңналын алган. Ол бригада бүдүрүлгенаң планныг онаалдаларын күүседиринге эвээш эвес үдүүн киирип келген. Ам оларның бригадазы октябрь айның планын доозун, улам демниг ажылдап турар.

Гарий Мунидтин болгаш септекчилериниң Юрий Чернышовка удурткан бригадаларын база-ла эки ажылдыгларның санында.

Автобүдүрүлгеде ийиги чылдың хууда планныг онаалдаларын хуусаа бетинде күүседипкеш, ам келир чылдың үлүүнде ажылдап турарлар эвээш эвес. Оларга септекчи А. В. Исаев, чолаачылар М. И. Титов, И. Н. Хомутов болгаш оон-даа өскелер хамаарыр. Виталий Дмитриевич Леликов бо хүннерде декабрьның чүк өөртүр плынын дооскан. 1983 чылдың январь айның үлүүнче киирип турар. Ол 200 ажыг килограмм кывар чүүлдү кампап алган. Оон хөрек чуруун Тыванның транспорт эргелелиниң хүндүлел самбыразында киирген.

№ 2 АТБ-де чогаадыкчылар болгаш чаартыкчылар төвүлелиниң ажылы доктаамал болган. Шиңгээдип алдынгач чаа саналдар бүдүрүлгеге эвээш эвес түңнүг кампалганы берип турар. Оон удуртукчузу дружулгалыг дагдыкчы Николай Куприянович Шьенко элээн хөй ажыктыг саналдарның автору.

Бүдүрүлгениң чолаачылары, инженер-техниктиг ажылдакчылары москвачыларның декабрь 18-те ленинчи коммунистиг субботник эртиреринге чугайында кыйгырыын ынчаар ажылдап турар бригадалар бистиңде хөй.

Ынчангаш бо чугула хереккө бистиң коллективте коммунистерниң киирип турар үлүү эвээш эвес—деп, партия эге организациязының секретары Валентина Николаевна Койарова чугаалаан.

МАКТАЛДЫГ

Моңгүн-Тайга районнуң «Малчын» совхозта Тоолайлыг — сарлык болгаш өшкү малдың ёзулуг тааржыр орапы. Ынчангаш ында холушкак малдыг бригаданы тургусканы таварылга эвээс.

Ук бригадада ниитиниң малының баш санын, ооң продуктулуун бедидер дээш кызымак ажылдап чоруур малчыннар эвээш эвес. Ындыгларның бирээзинге өшкү малды өстүрериниң ёзулуг мастери Оюу Демир-ооловна Хомушкуну хамаарыштырып болур. Ол өшкү малдаш, таптыг-ла үзэрби чылдың нүүрүн көрүп чоруур.

Дружулгалыг малчын шагның кайы-даа үезинде малдаан малының турлаг-хонажыче, чем-суруунче кол кичээнгейни угландырып, чыл санында бедик көргүзүглерни чедип ап келген. Бо чылын төрүүр үүс өшкүден 100 анайны камгалап ап, бир ангор өшкүден 1 кг 200 грамм дүктү кыргаш, совхозта мурнакчы малчыннарның одуруунга база катап киргеп.

Бодунуң төлептиг күш-ажылы-биле дружулгалыг малчын совхоз дирекциязындан, ажылчын комитеттен шаңнал-макталдарны чыл санында ап чоруур. Ол ышкаш бодунуң күш-ажылчы дружулгазын өскелерге дамчыдып, арга-сүмеин бооринден чажам дивес.

Хоочун малчынның кыштаа болгаш чазаа Барлык деп черде. Ында чурталга бажыңы эргижирээн. Ол дугайын совхоз дирекциязынга кашдаа катап дыңнаткан, ооң кандыг-даа түңнел үнмээн. Ооң-биле кады малчыннарның культурлуг негелдезин районо чедир хандырбайн турар. Малчыннарга хевис, чадыг болгаш өске-даа барааннарны чедирип садыглавастаан. Райпо, совхозтуң дирекциязы-даа малчының негелдезин хандырар талазы-биле хемчег алыр ужурлуг.

Д. ДАСТАК.

ҮЕ ДАЛАШТЫРЫП КЕЛГЕН ДҮЖҮТТҮ ДҮРГЕН АЖААР

1982—83 чылдың кыжына белеткел республиканың ажыл-агыйларында бо хүннерде хайнышкынныг үргүлчүлеп турар. Республиканың Статистика эргелелиниң октябрь 4-те дыңнадының ёзугаар алырга, ындыг-ла багай эвес болуп турар. Сиген планы 69,9 хуу күүсеттингеп. Ону тодаргайлаарга мынды: чайгаар үнген болгаш тарымал сигеннерни бо чылын республика 220400 тоннаны белеткээр планныг. Октябрь 4-ке чедир ооң 154018 тонназы кылдынган. А сенажты 74200 тоннаны салыр тургаш, 64207 тоннаны херек кырында кылган. Саваң белеткээри планда 121198 тонна, ооң түгле 20,7 хуузу күүсеттингеп.

Районнар аайы-биле алырга, Бай-Тайга, Барыын-Хемчик, Эрзин, Чөөн-Хемчик районнар өскелерден мурнап чоруп турар. Олар ниитиниң малынга сиген белеткээр онаалдаларын од-ла дараалашкаа-биле 93,6; 90,2; 95,3; 73,2 хуу боттандырып алгылаан болгаш ол ажылды амдаа уламчылавышаан. Таңды район планын 37, Каа-Хем — 49,1, Тожу—58,1 хуу күүседип, аажок хожудаашкынны болдуруп, дүвүренчиг байдалда туруп турар. Чүнүң-даа соолүнде Таңды району чоруп турар. Район бо чылын 21720 тонна сиген белеткээр планының түгле 8029 тонназын кылган.

А районнарның совхозтарында байдал кандыгыл? Ында темпизи база-ла дең-дескн эвес. Өвүр районда «Кызыл тук» совхозтуң ишчилери планын 199 хуу күүсеткеп. Чөөн-Хемчикте Карл Маркс аттыг совхоз —131,6, Бай-Тайгада «Тай-Тал»—105, Тес-Хемде «О. Шынаа»—105, Эрзинде «Нарын —115 хуу күүсеткилээш, өске ажыл-агыйлардан мурнап чоруп турар. Ынчалза-даа чамдык совхозтарның көргүзүглери чаржымчыг. Өвүрде «Ак-Чыраа»—35,7, Чөөн-Хемчикте «Хөндергей»— 42,3, Улуг-Хемде «Ак-Туруг — 48,5 хуу чедирип алган. Ол ышкаш Таңдыда «Революциянның чалбыыры» совхоз түгле 12,6 хуу күүседип, организас чок ажылдап турар.

Черле ынчаш, Таңды районнуң ажыл-агыйлары бо чылын улуг хожудаашкында таваржып турар. Ында Тока аттыг, ССРЭ-ниң 50 чылы аттыг совхозтарда ажылдың будүрүкчүлүг чоруу чавыс болгаш ооң темпизи аажок кудуу. Ол ышкаш мал чемнинг белеткелиниге хөй-ниитиниң күүдүн хаара түтпайн турар болгаш кижилериниң ажылдаарынга таарымчалыг байдалдарны тургусгайн келгеп.

Сенаж салырының планың Чөөн-Хемчик — 138,5, Бии-Хем—119, Бай-Тайга—114 хуу чедирген. Бо көргүзүглер өске районнарга үлегер-чижек болбушаан, сенаж ышкаш чүгүлээ мал чемнинг белеткелиниге ноол кичээнгейни угландыраалы даандырып турар. Сенаж белеткелин Каа-Хем район — 44,3, Таңды —58,9 хуу күүседип, өске районнардан хуузу көргүзүглүг болуп турар.

Бо хүннерде сорулга чаңгыс: ниитиниң малынга четчир саннығ чем курлавырларын тургузуп алыры болур.

Үзүмдөнүя
Хөдөөбаканыкылад
БИБЛИОТЕМА
им. А. С. Пушкина

ПАРТИЙЖИ АМЫДЫРАЛ: отчёттар болгаш соңгулдалар

ЭРГЕЛЕП БАШКАРЫЛ ГАНЫ ЭКИЖИДЕР

Эрзиниң, Өвүрүң, Тожуң, Моңгүн-Тайганың, Каа-Хемниң малчыннары, механизаторлары, кодээ ишчилери таарымчалыг чаа чурттарга бажыңнарын, совхозтары—эки кажааларны, бүдүрүлге объектилерни «Тыва совхоз тудуг» каттыжышкынындан маңап турар. Республиканың көдээ черлеринде бүдүрүлге, чурттарга, культура болгаш еске-даа хевириң тудугларын кылып, ажыглалга киирер ужурлуг улуг тудуг организациязы —«Тыва совхоз тудуг» каттыжышкын бо чылын тос айларда кереэлиг ажылдар планын 93 хуу күүседип, 5,9 миллион ажыг рубльдиң тудуг-монтаж ажылдарын кылган. Чурттарга тудуунуң планы 60 хуу, бараанның продукция бүдүрелиниң планы түгле 43 хуу күүсеттинген. Каттыжышкын планныг даалгаларны кандыг чылдагааннардан түге күүсетпейн турарын, байдалды эдерилиг, хожудаашкындан уштунарының аргаларын ында партия организациязының отчёт-соңгулдалыг хуралынга коммунистер принципиалдыг, шүгүмчүлекчи байдалга сайгарып чугаалашкан.

— Ажыл дугайында хой-ле чугаалап турар-дыр бис. А ынчаарга херек кырында байдал черле түге оскерлибезиг? Бис каттыжышкынның бо чылын ажыглалга киирер өөредилге-бүдүрүлге комбинадының тудуунда ажылдап турар бис —деп, № 1 КМК-да прораб Н. Старшинова бодунуң саналын эгелээн.— Ол тудугнуң бо чылын ажыглалга киирери амгы байдал, темп-биле алыр болза, болдунмас. Кээп турар тудуг материалдарының шыпарын ап көрөзивис. Дилиг материаллары тудугга эвес, а сарай, херим тударынга таарыжыр-дыр. Ындыг материалдар кээп турда ажыктыг чорук, шынар, кампалга дугайында канчан чугаалаар боор.

Тудуг ажылдарын башкарып турарының дөңгелин ийи-чаңгыс чижекке чугаалаайн. Бүдүрүлге-техниктиг комплектация эргелери (БТКЭ) биле механизация эргелелиниң база «автотранспорт бүдүрүлгезиниң харылзаазын алырга мындыг-дыр: бөгүн тудугга экскаваторну берген, машина чок болур, даарта машина кээрге, экскаватор чок болур. Ындыг болганда кайы-даа хүнде ажыл бүтпес. Оон ыңай чоокта чаа бисче автокранны 4 хонукта ажылдадып чорутту. Ол кранны тудуг чанынга эккелгеш, чолаачызы 3 хүн сентеди. База ажыл бүдүрбээн. Мынчаар ажылдаар болза, план канчан күүсеттинерил? Тудугларны, объектилерни чогуур хуусаазында канчан доозуп, дужаар боор?

Ол чижектиг шүгүмчүлелдерни хуралга каттыжышкынның АТБ-зиниң начальниги Н. Германов, механизация эргелелиниң начальниги А. Хорошавцев болгаш оскелердээ кылган.

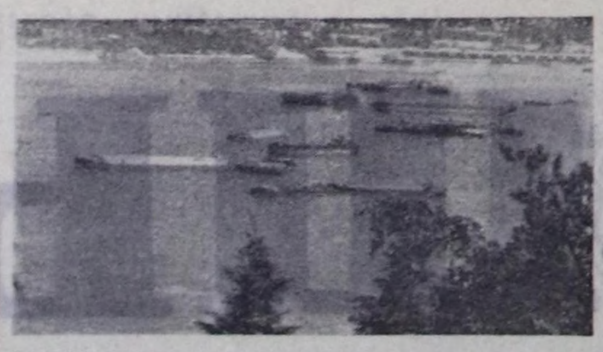
Тудуг материалдары соорту-биле объектилерже чоруткан самосвалдарны проработар, мастерлер-мунуп алгаш, яңы-бүрү херектер бүдүрүп чоруй баар, а экскаваторлуг тракторларның машаары хөй, бүдүрген ажылы эвээш болур таварылгалар эвээш эвес. Оон-биле чергелештир тудуг объектилериниң материалдарның план ёзугаар келбеви, материалдар барда тудугжуларның чедишпези дээш хөй чүүл дүүштүрүлге чок чоруктар каттыжышкынның Кызыл кавызында бүдүрүлгелеринде, районнарда КМК-ларында-даа ам-даа когу үстүмээн аарыглыг айтырыг боон артыышаан. «Кырып-чивээн» хөй чылдарда ажыглалга кирбейн турар тудугларның бары чогум-на ындыг чылдагаанар-биле таймылбырлаттынар.

Каттыжышкынның бүдүрүлгелеринде чедишкинner, бурунгаар дөңгилге чок деп болбас. Бо чылдың тос айларында тудуг-монтаж ажылдарының хемчээли эрткен чылдың ол-ла үезин-биле дөңгээргe 106 хуу четкен. Материалдыг болгаш күш-ажыл күрлавырларын бо чылын ажыглалга кирер тудугларга моонгаанының ачызында элээн хөй объектилерни чагыкчыларга дужаагаан. Иниизи-биле 5414 дорбелчин метр шөлдүг чурттарга бажыңнарын, Эрзинде чаа школаны, Ак-Чыраада клубту, 5900 баш малга кажааларны тудуп, ажыглалга киирген. Орук тудуунуң № 8 КМК-зы, № 5 КМК, Тожуда болгаш Моңгүн-Тайгада тудуг участоктары планныг даалгаларын күүседип келген. Каттыжышкынның автобаазазы бодунуң ажылын эрткен чылдарнынга бодаарга элээн экижиткен. Даалгаларын болгаш хүлээлгелерин доктаамал ажыр күүседип турар бригадаларның, звеноларның саны көвүдээн.

Каттыжышкынның тус-тус коллективтеринде политиктиг болгаш экономиктиг өөредилге, масса-политиктиг болгаш хөй-ниити ажылдары мурнунда чылдарга бодаарга идепкейжээнин илеткелчи — партбюро секретары В. Ф. Бакапова. болгаш сана бергенвер-даа демдеглээн. Бүдүрүлгениң мурнакчыларының отрядын коммунистер баштап, олар эки херектерге эгелекчилер боон турарында партия организациязының ролю улуг. Ынчалзажок партия организациязы, оон бюрозу отчёттуг үениң иштинде бүдүрүлгечи, ажыл-агыйжы айтырыгларны, эвээш сайгарын, хураалдарга ийи-чаңгыс тургузуп келген. Каттыжышкында, оон тустуг КМК-ларында эргелеп башкарылганың арга-методтарынче, байдаамиче партбюро сагыш салып, дээштиг салдар чедирбээн. Чогум-на оон хараазы-биле каттыжышкынның тус-тус звеноларының аразында чогумчалыг харылзаа тургустунмаан, ажылчынарның, инженер-техниктиг ажыладакчыларның чурттагга байдалдары чыдан чылче (ылаңгыя Кызылда) экиживейн келген. Каттыжышкынның Кызылда бааза бүдүрүлгелерин тудуп турар № 1 КМК-ның ажылында четпестериң уламчылаш, доктаамал кадржаан ажылчынарының ында эвээш боон түрары база ындыг чылдагааннар-биле таймылбырлаттынар.

Партия хураагыга ол болгаш оске-даа четпестерни эдериниң талазы-биле боттуг санандарны коммунистер үндүрген. Айза үндезилээш, каттыжышкынның удуртулгазы, партия организациязы, коммунистери СЭКП ТК-ның май (1982 ч.) Пленумунуң көдээ тудугжуларның мурнунга салганы кедээнчи экономика болгаш социал айтырыгларын шиитпирлээринге, Аъш-чем программазын боттандырарынга үлүгүн киирер талазы-биле мобилизакчы ролюн күштелдирер, коллективтерни планныг даалгаларны күүседириниче улам шудургу организастаар боор дээрзинге идегел улуг.

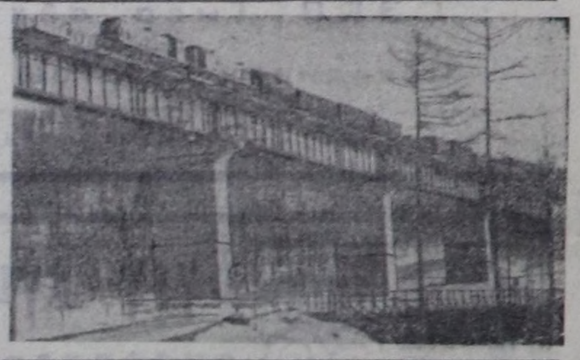
М. САЯ,
«Шынның» корр.

Волга — Россияның Европада кол суг оруу. Ол Валдай бүүрелчиниринден тывылган хенизит дамырактардан эгелээш, Каспийге чедир шейлүп чоруткан. Волга кылымал суг бугаларын-биле Москва-биле, Балтай, Ак, Азов болгаш Кара далайлар-биле тудушкан.

Оон ак-көк делгем оруктарын дамчыштыр улус ажыл-агыйының хөй миллион тонна чүктерни соорту турар.

ЧУРУКТА: Горький районунда Волганың ниити хевири.

БАМ-ның төп кезээнде тудуг ажылдары шалыпкын чоруп турар. Бо чылын кол күштү Тында-Чара аразының участогунче октаан. Тындадан Ларбе станцияга чедир посадилериң ажылчын шимчээшкини ажыттынган. Демир-орук шугуму Барыын талаже 200 километр шейлүп чоруткан. Тудугжуларның болгаш демир-орукчуларның Куыкта, Хорогочи, Дигабуль болгаш Ларба дээр суурлары тутунган.

ЧУРУКТА: Кованта хемни кешкен көвүүг-биле демир-орук составы эртип бар чор. СЭТА-ның фотохрониказы.

НЕМЕЛДЕ КУРЛАВЫРЛАР

Совет кижилериң амыдырал дөңгелин соңсаал чокка бедидер талазы-биле партияның болгаш күрүнеңиң ёзулуг сагыш салышкынының бир тодаргай илерели СЭКП ТК-ның май (1982 чыл) Пленумунуң шиитпирлери болгаш ацаа чүүлүг ден көрүүнеп СССР-ниң Аъш-чем программазы болуп турарын чон эки билип турар. Ынчангаш амгы үеде күш-ажылчы коллективтерда, тус-тус хамаатылар-даа ол документилерде айыттынган сорулгаларны чедиишкинниг күүседириниге арга-курлавырларны тыварын орадаажып турар. Шынап-ла аъш-чем продуктуларын элбедин болурунуң немелде курлавырлары эвээш эвес болгай.

Тес-Хем райпозунуң баштаар чери районнуң ажылчы чоннарын аъш-чем бараанналары-биле хандырарын экижидер хемчелерни амгы үеде ап чорудун турар. Райпонуң черчерде магазиннеринде аъш-чем продуктуларын мурнукуундан элээн хөй сайгартыныл турар. Далган, хлеб ышкаш чемнерни санаваска бээп, чоонку үеде Респотребсоюзтун Кызылда баазаларындан 110 тонна картофель, 30 тонна капуста, 5 тонна арбуз, 2 тонна ажыг соғуна болгаш элээн арбын морковь, огурец райпунга келген болгаш оларны магазиннерде салыглап турар.

Райпо Шуурмак суурда хөлөг бижыырар черни эде дерээн. Самагалдай суурда 50 олуттуг кафениң тудуун доозарынга четкен. Ниити чемнеишлге черлерниге немелде продуктуларны тыварып-биле дуза-лал ажыл-агыйны тургузарын эгелеп, амгы үеде 24 хаванны семиртии азырап турар, бир гектар черге картофельди чарын олуртаан. Оон ацыда райпонуң белеткел конторазы 16 бода малды, 12 хаванны семиртилгеде тургускан. Контора чурттакчы чондан эът, саржаг садыл алырын үргүлчүдеп турар. Дуза-лал ажыл-агыйындан алган продуктуларының, ылаңгыя эттиг болгаш саржагныг артыкшылдарын хойнуу сатказ кижилерге ховар болгаш оларның сонуургаан бараанпарын шаңнал-мактал хевирлиг кылдыр садыл турар.

Райпо коллективиниң ажыладакчылары боттарының дуза-лал ажыл-агыйынче база кичээнгей салып турар апаргаан. Олардың 80 ажыг хуузу картофельди тарын алгаш, оңбүлелериниң чеминге ажыгдан келген. Ылаңгыя Успеек Ондар, Бодат-оол Санчат, Анай Ондар, Бырат Лаңаа, Сергей Дондуп оларның оңбүлелери картофельди хойнуу тарын, хавапнарны, куштарны азырап турар. Олардан үлегер-чижек алгаш, хуузунда дуза-лал ажыл-агыйын калбарлыг тураларының саны коллективте осөн.

Самагалдай суурнуң чурттакчылары, дуза-лал ажыл-агыйны хогжүдеринче, ацаа аъш-чем продуктуларын будүрелин элбетпеп, өг-бүлеэинге ажыглаарынче болгаш артыкшылын сайгарарынче соолгу үеде чугула сагыш салып турар апаргаан. Суурнуң чурттакчыларындан, чижээ, М. Төмүр-Хая 2—3 хаванны семиртии азыраап, ээдин чашке ажылгап, артыкшылын садып турар. Ол өг-бүле 2 саар шиектиг, оларны саггап, боттарынга ажыглаанындан арта бергенин тереелерниге болгаш эш-ооруже берип турар. Оон ыңай күш-ажылчы коллективтерден «Сельхозтехникаңын» Самагалдайда каттыжышкынының коллективи ниитпилештирген дуза-лал ажыл-агыйында 100 ажыг ангор ошкуларын азыраап турар.

Кижи бүрүү таптыг сайгара бодап коор чүве болза, өг-бүле бүрүзү, коллективтер дуза-лал ажыл-агыйлыг болуруңга бүгү аргалары бар-дыр. Ажылдаар шагывыс хөй эвес, неделада ийи хүн дыштанып. Узун хуусаалыг толевирлиг шөлээ база бар. Бо бүгү хостуг шактарны хөй-ниити ажылынга киржилгете, чогаадыкчы ажылга, дыштанылтага ыш хуваан алгаш, ажылдаар болза, дуза-лал ажыл-агыйга эвээш эвес үе-шак тыптыы келир-дир.

Ынчалза-даа чамдык кижилер, ылаңгыя кедээде чурттаа турарларның чамдыызы, боттарының хостуг үе-шагын шиң эвес ажыглап, арага-дарыже суйлуккаш азы аңаа-даа чалгаа-шүшпени-биле хуузунда дуза-лал ажыл-агыйлыг тулаларын бодавас чоруктарны чоптуг эвес деп бодаар мен. Харын колдуунда-ла ындыг кижилер, бодун чүүнү кылгаш мен дээрзин бодавайн, садыг-магазинде ыңаңгы-мындыг чем аймаа чок-тур деп хомудаан чоруурун бо-ла эскерер бис. Кижи бүрүзү дуза-лал ажыл-агыйлыг апаргаш, бодунгаа-даа ниитилеле-даа ажыктыг чүүлдү кылыр болгай мен дээрзин бодаза эки боор.

Д. МИЖИТ.

КИЖИЗИДИЛГЕНИ КОМПЛЕКСТИГ АРГА-БИЛЕ

Ажылчынар, ылаңгыя аныяктар ортузунга кижизидилге ажылын чогуур дөңгелге тургузары-биле «Каа-Хем» хөмүр-даш разрезинде хөй ниити эгеге ажылдаар кадр киидизи (кадрлар талазы-биле улуг инспектору Н. М. Гончарова) комсомол, профэвилел / организацияларының, профилактика, дагдыыкчылар чөвүлелдериниң, эш хуу судуның күжүнге даянып ажылдап турар. Олар СЭКП ТК-ның «Идеологтуг, политика - кижизидилгелиг ажылды улам ыңай экижидер дугайында», «Совет Социалистиг Республикалар Эвилелиниң тургустунганының 60 чыл ооюнуң дугайында», «СЭКПниң XXVI съездизиниң шиитпирлеринге дүүштүр партия өөредилгезин улам ыңай сайзыраңгайжыдарының оруктарын болгаш аргаларын олардан тодаргайы-биле үндезилеп ап турар.

Будүрүлгеде ажылдап турарлар-биле ажылды күштелдирер, ылаңгыя ажылга чаа кирип турарларга болгаш чоокта чаа ажылдап эгелээннерге боттуг дуза чедирер, оларны бо үедеги совет ажылчының овур-хевиринге кижизидип чаңчыктырар сорулганы кадрлар киидизи багай эвес боттандырып турар.

Киидистиң кежигүнери аныяк ажылчын-биле чоок таныжып, оон-биле беседалашпышаан, ону коллективтиң төөгүзү, сорулгалары-биле, чаа кижиниң шилип алганы мергежилиниң чегелелерибиле, телевизор шугуму-биле танышпырар, аныяк кижиниң сонуургаан айтырыгына тодаргай харыы бээр болгаш адак соонда аңаа дагдыыкчыны быжыглаар талазы-биле чедимчелиг ажылдап турар. Кижилер-биле ажылдың мындыг хевири ажыктыг, ол эки үре-түнелди бээр дээрзин дүржулга көргүскен.

Шахтёрларның ажылдаарынга, чурттаарынга бүгү-де байдал таарымчалыг болзуун дээш организастап эрттириш, кылын чорудун турар ажылдарның хемчээли-даа улуг, дээштии-даа эки. Разреате дүштар, химиктиг апталга, буфет, медпункт, столовая доктаамал ажылдап турар. Ол ышкаш аныяк ажылчынарның квалификациязын бедидер, ажылынга быжыглаар талазы-биле ажыл чогумчалыг шиитпирлеттиниң турар. Чылдың-на Черногорскиже аныяктарны мергежилии бедидип алыры-биле чорудун турар. Разрете ажылдап турар 270 ажыг ажылчынарның, албан-хаакчыларның дең кезии аныяк кижилер. Үжен хар чедир аныяк ажылчынардан ажылдавышаан, республикадан дашкаар дээри болгаш ортумак өөредилге черлеринде бот-өөредилге-биле өөренип турарлар хөй. Чижээлээрге, түгле бо чылын безин беш кижи дээри болгаш ортумак өөредилге черлерин доозускаш, ажылын уламчылап турар.

Беш кижиден тургустунган профилактика чөвүлели кижизидилге талазы-биле чугула ажылды чорудун турар. Күш-ажылдың, амыдыралдың сагыла-чурумун үрей бээр, арага-дарыже сундугун, прогул кыла бээр ийи-чаңгыс-кижилер-биле шыңгыы демнеседи чорудун турар. Чөвүлелдиң чедимчелиг ажылының түңнелинде прогул кылыр, ажылдан үнер, кирер тавары-лгалар соолгу үеде болбайн турар. Ажылга кирер дээш ажылдаар-даа хөй удаа ажыл солуп, прогул кылыы чорааннар-биле чугаалажыышпаар болгаш олардан негелделер шыңгыы. Ындыглар-биле беседага оларның өгбүлелерин-даа киирештирип турган. Ындыг таварылгалар колдуу чолаачыларга боон турган. Эвээш эвес таварылгаларда кижилер кым-бир удуртукчу-биле күш-ажылды маргылдаа болганындан азы пех начальнигинин, бригадирниң кичээнгей чогундан үнүп турган. Кажан кижизидилге ажылының үстүнде аргаларын ажыглаан соонда, коллективтен үнер дээш кижилериниң хөй кезии будүрүлгеде ажылдап артып каап турар.

Дагдыыкчылар чөвүлелиниң ажылы аныяктарга дээштиг. Чөвүлелде хөй чылда ажылдап келген кадржаан ажылчынар, күш-ажылдың болгаш дайынның хоочуну. Григорий Николаевич Корзун Күш-ажылдың Кызыл Туг орденниг, дагдыыкчы, Улуг-тарның найыралы орденниг чолаачы Якин Егорович Чабодаев, «Хүндүлелдиң Демдээ» орденниг Лидия Никитична Калинкина дээш ышкаш дагдыыкчыларның аныяктар ортузунга кижизидилге ажылынга киржилгези улуг, хоочунарнарның эки мозу-шынары, күш-ажылчы чаагай чаңчылдары аныяк оскенге үлегерлиг. Олар аныяк салгалга профессиянның бүгү парын аргаларын дамчыдып берип, оларга чарыштың тергиннеринге чедир көдүрлүүнге дузалажып турар.

Кайда интернационалчы кижизидилге ажылы чогуур дөңгелде тургуступганыл, ында күш-ажылдың будүрүкчүлүү бедик деп санап турарывыс чөптүг. «Каа-Хем» хөмүр-даш разрези оң бирги беш чылдың ийнги чылында ССРЭниң тургустуганының 60 чыл ооюнга тураскаатка социалистиг чарышка республиканың мурнакчы будүрүлгелериниң санынга доктаамал кирип келгениниң барымдаазы ында.

В. САТ.

КАЙЫ-ДАА УЧАСТОККА МАСТЕР

Ону совхоз будүрүлгезиниң кайы-даа участогунга ам көрүп болур. Ынчан ыраккы «Кара-Хөл» колхоз тургустунуң турган үеде Байыр-оол Хертек хын дээш аныяк турган. Оон бээр-де ол ону амгы совхоз кылдыр эде тургускан соонда-даа оон будүрүлгезиниң янзы-бүрү участоктарынга ажылдап, бичче сеткилдиг, ажылгыр чорүү-биле чоңунга хүндүткелдиг, бедик мергежилдиг, шевер холдуг кижилериниң бирээзи апарган.

Оон кол-ла мергежин ажылы — чаланыкчы. Совхозтуң чазанып черинде чээрби чыл ажыр ажылдап келген. Оон чазаан рама, хаалга, кастактары, тудушкан бажыңнары, кажаалары «Кара-Хөл» совхозтуң девискээринде дыка хөй. Коммунист Байыр-оол Хертек ёзулуг шевер мастер. Чүгле бажыңның нарын херекселдерин чазаар эвес, харын малчынарга чугула хереглелдер — ог ыяжы, огге тааржыр чаик, бичии стол, сандайларны база кылып турар. Оон чазааны ог ыяштарын чүгле Кара-Хөлдүң малчынары эвес, харын кожазында Моңгүн-Тайга районче безин аппарып турар.

Байыр-оол Седен-Дамбаевич печканы-даа, эжиктиң нарын шоочаларын-даа эптеп кыла бээр, соңга шилдээр —кылбасла ажылы чок. Ак сеткилдиг шевер бизаңчы совхоз бүдүрүлгезиниң кайы-ла участогунга ажыл негеттинер бедидур, аңаа чажам дивес кирижир. Чамдык шевер холдуг кижилер чүгле нарын, улуг үнелиг ажыл кылыксаар, кадыг ажылдар, ылаңгыя токпак, чудук-биле соорткүүрүнден ойталаксаар болгай. А Байыр-оол Седен-Дамбаевич ындыг эвес, коммунистиг бедик адынга толептиг. Одалга сезонунуң үезинде совхозтуң школа, эмнелге, үрүглар албан черлериниге одаар ыяш курлавыры бергедей бээрге, ол ыяш далер хирээзин тутказап-ла хүннерде токпак ыяштыг аңдере белеткен каар. Ол ышкаш чарыы, күскү сезонныг ажылдарга, мал чеминиң белеткелиниге үргүлүү кирижи келген. Бо чылын мал чеминиң белеткелинге база мурнакчы ажылдап мактаткан.

Байыр-оол Седен-Дамбаевич Аъш-чем программазын боттандырарынга үлүгүн киирип, дузалал ажыл-агыйын база хогжүдүп орар. Хууда малмаганыыг, огородтуг, мотоциклдиг, оон бажыңының чаны, кажаа, хөрөнниниң девискээри арыг-силиг.

Коммунист Байыр-оол Хертекти даңгыс чер чурттугларының кодээ Советтиң депутадынга каш чыышты улай соңгуп келген. Район Советинин депутадынга-даа эртнен чыышта соңгуттуруп турган. Ол совхозта улусчу контроль белүүнүң кежигүнү.

Х. САМДАНЧАП.
Бай-Тайга район.

ҮНДЕЗИН ЧААРТЫЛГАЛАР

Кандыг-бир ниити дугайында чугаалап турган, хамыктың мурнунда ол кижиниң амыдыралының, ажыл-чагының бир талазын илередир дээнивис, ол-дур. Биргээр чугаалаарга кижи канчаар чурттап чоруурул, оон дөргүл-төрелдери, эш-оору, таныш-көрүштери-биле, черле мынаш кожа-хелбээ кижилер-биле харылзаазын, оон ажыл-чагы кандыгыл, кижилер-биле эллек-эвилең бе, чугаакыр бе азы хагдынчак бе, оорүүрек бе азы чаасканзырак бе дээн уткалыг чугаа-дыр. Чамдык кижилерниң сагыш-сеткилин ажык, хостуг үезинде эш-оорүү-биле аралажыр, чугаалажыр, ном номчуур, кино-концерт көөр, билинн бедидер боор. Хостуг үезинде аваа-ла олурар, харыы-даа арага-дарыже сундугар, ажыктыг чүве кылбас кижилер база тургулаар.

Ынчалзажок кандыг-бир кижиниң аммыдыралын, ажыл-чагын кара угаан-биле үнелеп турган, бир-ле частырыгга таваржы боор бис. Тодаргайлаарга, бистиң үнелээшкинивис чагыс талалыг болгулаар. Чижээлээрге, бир кижини даштындан көөрүвүске, эптиг-ээлдек, чугаакыр ышкаш сагындырар. Чогум хандыр биле бооривиске, ол көңгүс ышдыг эвес, чүгле бодуңуң дужуң хараар, оптут-кажар, карлыы-халаң боор. Даштындан көөрүвүске, шоолуттала чүве ыыттавас, ээлдек эвес хире кижи-биле чоокшулажыш, таныжып, сагыш-сеткилин ыяк биле бооривиске, ол көңгүс сыр оске—ол ол хаак дег, ээлдек ажыл-чагыыг, сагыш човаачал, чаагай сеткилдиг-даа болгулаар. Ынчангаш кижиниң чүгле кандыг-бир даштыкы талазын көрүп азы дамчыдып чугаа дузазыбиле ону үнелээри берге. Оон чурттагласын, улустуң чугаалажыры ышкаш, кара хөрекселдерин ниитиниң ончузу кылып каан. Ынчангаш амыдыралдың совет хевириниң экономиктиг үндезинин ниити оңчүге үнлезиэттинген социалистиг бүдүрүлге харылзаазы болзур.

Бир эвес бистиң Тывага хамаарыштыр алыр, болза, амыдыралдың совет хевири «Амыдыралдың хевири» деп чогум чүү? Бо айтырыгга эртем ёзузу-биле харыыны Карл Маркс биле Фридрих Энгельс бир-ле дугаарында ажылдан кылган. Олар бо ажылдың бүдүрүлгени база кижилериниң ажыл-чорудулгазын сайгарып турган үндүрген. Кижилер кандыг-бир бүдүрүлгеге ажылдап турган, түгле амыдыралынга херек эргежок чүгула түүдерни тып турар эвес, а харын боттарының тодаргай амыдыралын хевирлеп турар деп, олар бижээнер. Кижи бүрүзүнүң амыдыралының байдалы кандыг болдур, олар боттары база ындыг болур. Амыдыралдың овур-хевири бүдүрүкчү күштериниң, ниитилел хогжүдезиниң деңнелиңден хамаарыжыр.

Ындыг болган толээде, кижилериниң амыдыралының хевири төөгү-биле тудуш холбаалыг, тодаргай утка-шынарлыг. Чижээлээрге, феодалдыг тургузуг үезинде турганы капитализмден бир янзы, капиталистиг ниитилелден социалистиг ниитилеледе улустуң амыдыралының хевири сыр оске. Моон алган көөрге, ниитилел бүрүзүнде амыдыралдың хевири янзы-янзы болуруу илдең шыкажыл. Чижээлээрге, каргыс ниитилел хууда оңчүге үндезилеттинген. Ынчангаш ында бай болгаш ядыы ажылар аразында ожезиишкек, чүге дээрге бай ажгы ядыы ажгыны дарлап, ажылчынарның кылган күш-ажылының түңнелиңден ажык-кончаа үндүрүп алгаш, ону улам көвүдеин, иридир баймы, чедиимес кижилерни бастын-дорамчылап, дарлап турган.

Социалистиг революция дарлакчыларны дүжүлгезиңден дүжүр октап, ажылчынарның болгаш тараачынарның эрге-чагырганың тургузуп, бүдүрүлгениң чепсек-хереклерин ниитиниң ончузу кылып каан. Ынчангаш амыдыралдың совет хевириниң экономиктиг үндезинин ниити оңчүге үнлезиэттинген социалистиг бүдүрүлге харылзаазы болзур.

Бир эвес бистиң Тывага хамаарыштыр алыр, болза, амыдыралдың совет хевири база үндезин политиктиг, экономиктиг, культура чаартылгалар-биле тудуш холбаалыг. Орус ажылчын ангының бүгү талалыг деткимчези-биле Тывага улусчу революция тиилеп, чон эрге-чагыргаңы бодунуң холунга ап, хостуг, шолаан чурттаң эгелээнин билир бис.

Коммунистиг партияның ленинчи национал политиказының, аңы-дуңма улустарның бүгү талалыг дузазының болгаш Тываның чонунуң кызымаккай күш-ажылының ачызында Тыва АССР төөгү талазы-биле кыска үениң иштинде таныттынмас кылдыр чаартынып, сайзыраңгай аграр-индустриалдыг республика апаргаң. Оон-биле кадыг чылдагаанның амыдыралы кешкүн турганындан ам совет, социалистиг хевирже шилчээн.

Амыдыралдың совет хевири

Амыдыралдың совет хевириниң кол талалары, оон чогум утказы чүүдең хамааржырыл?

Хамыктың мурнунда күш-ажылга хамаарылгадан, чүге дээрге күш-ажыл—ниитилел амыдыралының үндезини, инженин чурттагласының болган хогжүлдезинин код негелдези. «Күш-ажыл —бүгү-ле байдакшылдың үнер дөзүз»— деп, Ф. Энгельс бижээн. Оон дузазы-биле кижи бойдусту, долганыдыр турар ортемчейин чаартып, бодунуң мага-бодун база угаан-медерелин сайзыраңгай келген. «Бүгү делегейниң төөгүзү дижир чүүлдериниз дээрге-ле кижиниң «күш-ажылы-биле будүрүп каан чүүлү-дүр ийин»—деп, К. Маркс айытхан. Ынчангаш күш-ажыл дээрге чүгле кижи бүрүзүнүң амыдыралының эргежок чугула негелдези эвес, а оон мергежилии илередип, сайзыраңгай кара чаңгыс арга болур. Чүгле оон ачызы-биле кижи бодун кижи кылдыр бадытхаар. Ындыг төлээде, Тыва АССР-ниң Конституциязында хамаатылар күш-ажыл кылыр эргелиг, хүлээлгелиг деп айытканы таварылга эвес. Ам чижектерден көре, каапталы.

Амгы малчынарның амыдыралыңың овур-хевири шаандагызындан көңгүс сыр оске, социалистиг уткалыг апарган. Биезин кешкүн, хамык делегейден хоорук, чаасканныргай, каш малын хайгаараан чурттаң чораан аратың амыдыралын амгы үениң малчыны-биле канчаң деңнээр боор.

Бистиң республиканың малчынарының дыка хөйү чылыг, чырык харын-даа электри-биле чырыдып турар базыңнарда чурттап, телевизорну көрүп, радиону дыңнап, солун-сеткүүлдү, ном-дептерни номчуп, шидыраавы ойнап орарлар. Оларның бажыңнарында чок-ла чүве чок: соопаң, Күр-Базыр Саая, Ишээнең Ламажык, ынжилер Мария Ак, Кол Сарыг-оол эртнен чылдың түңнези-биле алырга, эң шалыпчы ажылдаан. Түгле ацаа-аңгы кижилер эвес, а будүн-будүн коллективтер базаа шудургу ажылдан келген. Моңгүш Маадыр-оол, Күулар Байыр-оол удурткан хөйжу бригадалар, СЭКП-ниң XXII съездиин аттыг совхозтуң Дөргүн, «Искраның» Арыг-Бажы, «Кек-Тей» совхозтуң Кок-Тей сүт-бараан фермалары мурнакчы коллективтерни баштаң келген.

Социалистиг тургузуушкун үезинде Тываның улус ажыл-агыйы болгаш культуразы шаңкын хогжүн, ылаңгыя үлетпүрүнүң адырлары сайзыраан. Колдуунда мал малдаң, ак аңаан, бойдустуң хайыраазы маңаң чораан араттарның ажы-төлүү ам агрономнар, зоотехниктер, эмчилер, башкылар, инженерлер, механизаторлар, эртемденнер, ужудукчулар, чолаачылар болгаш бедик мергежилдиг ажылчынар, ат-сураглыг хүндүлүг кижилер апаргылаан. Оларның аразында Социалистиг Күш-ажылдың Маадыры, алдарлыг тудугжулар, механизаторлар, башкылар, эмчилер, артистер болгаш өске-даа профессиянның кижилери көвүдеп турар.

Тываның аар үлетпүрүнүң баштайгызы — «Тыва даг-дүгү» комбинат дугайында каш сөс. Республиканың индустриалдыг хогжүлдезинге, улустарның аңы-дуңма пайыралың быжыглаарынга, тыва аныяк ажылчын ангыны белеткээринге ол улуг рольду ойнаан. Түгле даг-дүгүнүң тывыжында безин үш муң кижи хаара туттунган.

Оларның бирээзи — Салчак Кара-оолдуң ала-өгбезиң шаанда Моңгүн-Тайгага чурттап, кошкун амыдыралдыг чораан. Кара-оол Кара-Даш даанын баарынга оон эртнезиң чоңнуң эрге-ажыынга бараалгадырынга үлүгүн киирер дээш ында келгенден бээр тээрби чыл чеде берген. Бо үениң иштинде Ак-Довурак хөрээйлы тутчун, дуржулгалыг тудугжу айларган, байлак дуржулгазын аныяктарга дамчыдып берип турар. Оон ажылга кызымаан, эш-оорүнге эптигээлдээн улус мактаар.

Комбинатта 23 националдарның төлээдери ажылдап турар. Оларга орустар Г. Л. Карпов, Э. Б. Тяхонов, Т. Н. Баранова, тывалар М. С. Сүүдүй-оол, Д-М. Д. Ондар, К. С. Монгуш, белорустар А. Ф. Вощков, Г. П. Жуковская, украин И. К. Могилко, чуваш В. И. Иванов, молдаван Е. М. Непина, цыган Н. Ф. Белевич, комипермяк С. С. Казанцев, хакас Б. В. Саражаков болгаш өскелер-даа хамааржыр. Бо кижилер шуптузу Төрээн чурттуң эрге-ажыы дээш бир деминг, пайыралдыг ажылдап турар.

Ак-довуракчылар хостуг үезинде өөренип, ном номчуп, кино, телевизор көрүп, радио дыңнаарынга хандыкпыллыг. Ак-Довуракта ийи кижиниң бирээзи-ле кандыг-бир өөредилге черинде өөренип турар. Ном — ак-довуракчыларның угаан-бодал амыдыралында кол черни ээлээн. Чижээлээрге, 1972 чылда хоорай библиотеказындан бир кижи чылда 20 ном бижидип ап турган болза, эрткен чылын 27 ном номчаан.

Эрткен чылын 1048 номчукчуга 28 муң 418 номну бижидип берген. Соолгу үеде кижилерниң ниити политиктиг литературага сонуургалы дыка ылаңгыя болгаш. Олар 1972 чылда 7415 номну алган болза, 1981 чылда 9420 номну бижидип номчаан.

Үстүнде чугаалаанывыс чижектер амыдыралдың совет овур-хевири херек кырында канчаар хевирлеттиниң турарын хереченип турар-дыр. Оон хевирлээшкини социалистиг ниитилелдиң хогжүлдези-биле, салгал бүрүзүнүң сайзыралыбиле, кижи бүрүзүнүң ниитилелге болган бодунга хамаарылгазы-биле тудуш холбаалыг. Ынчангаш кижи бүрүзү бодуң боду бүгү талалыг сайзырадып, даанган ажылын шынарлыг кылып, ээлдек-эвилең ажыл-чагыыг, эш-оорүү-биле пайыралдыг болурун амыдыралдың совет овур-хевири ала-чайгаар иеген турар.

М. БАЙЫР-ООЛ,
философия эртемнериниң кандидады.

ХӨЙ УРУГЛАРЛЫГ ИЕЛЕРНИ «ИЕНИҢ АЛДАРЫ» ОРДЕН-БИЛЕ БОЛГАШ «ИЕНИҢ МЕДАЛЫ» МЕДАЛЬ-БИЛЕ ШАҢНААР ДУГАЙЫНДА

Тыва АССР-ниң Дээди Совединиң Президиумунуң Чарлыы

ССРЭ-ниң Дээди Совединиң Президиумунуң өмүнээзинден шаңнаары болза:

КЫЗЫЛ ХООРАЙДАН

Тос уругну божаан болгаш кижизиткен цени «Иениң алдары» орденниң I чергези-биле

Раиса Сарыг-ооловна **Кара-Сал** — республика эмнелгезиниң кухажылчыны.

Беш уругну божаан болгаш кижизиткен иелерни «Иениң медалы» медальдың II чергези-биле

Тамара Сувановна **Күжүгет** — караа четпестериниң Бүгүроссия ниитилелиниң бүдүрүлге черииниң даараныкчызы.

Елена Петровна **Соломонова** — завод ажылчыны.

БАЙ-ТАЙГА РАЙОНДАН

Чеди уругну божаан болгаш кижизиткен иелерни «Иениң алдары» орденниң III чергези-биле

Лариса Кыргыс-ооловна **Мөнге** — «Бай-Тал» совхозтуң ажылчыны.

Тамара Санчайевна **Сергей** — «Кара-Хөл» совхозтуң ажылчыны.

Сарыг-Тараа Хертековна **Сорупаан** — «Мурнакчы» совхозтуң ажылчыны.

Надежда Хомушкуевна **Чудук** — «Тээли» совхозтуң ажылчыны.

Алды уругну божаан болгаш кижизиткен иелерни «Иениң медалы» медальдың I чергези-биле

Чечек Салчаковна **Борбак-оол** — Тээли суурда өг-бүле ээзи.

Майны Иргитовна **Кашпыына** — «Мурнакчы» совхозтуң уруглар яслизиниң ажылчыны.

Чечек Балдыевна **Маадыр** — Бай-Тал суурда өг-бүле ээзи.

Наталья Тырысовна **Салчак** — Тээлиниң харылзаа белдириниң телефонизи.

Көп-кыс Кокейовна **Хертек** — «Кара-Хөл» совхозтуң ажылчыны.

Клара Хомушкуевна **Хомушку** — Бай-Тал ортумак школазының башкызы.

Беш уругну божаан болгаш кижизиткен иелерни «Иениң медалы» медальдың II чергези-биле

Татьяна Комбуевна **Оолак** — Кызыл-Мажалыктың эът комбинадының ажылчыны.

Чечек Сарыгларовна **Самбуу** — Барлык ортумак школазының башкызы.

ЧӨӨН-ХЕМЧИК РАЙОНДАН

Тос уругну божаан болгаш кижизиткен иелерни «Иениң алдары» орденниң I чергези-биле

Доллзат Лопсаповна **Куулар** — Чадаана хоорайда күрстрахованне инспектору.

Кара-кыс Чылбаковна **Монгуш** — «Искра» совхозтуң ажылчыны.

Чозар Ламаевна **Ховалыг** — «Сүт-Хөл» совхозтуң ажылчыны.

Сес уругну божаан болгаш кижизиткен иелерни «Иениң алдары» орденниң II чергези-биле

Таан-кыс Очур-ооловна **Кара-Сал** — районуң яштыкы херектер килдизиниң техажылчыны.

Доору Кучапмаевна **Ховалыг** — «Алдан-Маадыр» совхозтуң ажылчыны.

Ольга Багбыштаевна **Ховалыг** — «Искра» совхозтуң ажылчыны.

Чеди уругну божаан болгаш кижизиткен иелерни «Иениң медалы» медальдың I чергези-биле

Александра Араажыевна **Куулар** — Хөр-Тайгада участок эмнелгезиниң техажылчыны.

Елена Андреевна **Монгуш** — Бажың-Алаак ортумак школазының техажылчыны.

Семис Сесиргеевна **Монгуш** — Карл Маркс аттыг совхозтуң ажылчыны.

Чечек Тас-ооловна **Монгуш** — Карл Маркс аттыг совхозтуң ажылчыны.

Бичүр Дамчатовна **Ондар** — Кара-Чыраа суурда уруглар яслизиниң ажылчыны.

Бопуй Чүлдүмовна **Ондар** — «Сүт-Хөл» совхозтуң маляры.

Долчанмаа Аракчаевна **Ондар** — «Сүт-Хөл» совхозтуң саанчызы.

Дынгыш Сайын-Белековна **Ондар** — Хөр-Тайгада участок эмнелгезиниң повары.

Чечек Самундуевна **Сат** — Чадаанаһын автотранспорт бүдүрүлгезиниң ажылчыны.

Алды уругну божаан болгаш кижизиткен иелерни «Иениң медалы» медальдың I чергези-биле

Ольга Чүдүмаевна **Допгак** — Хайыракан суурда Культура бажыңының инспектору.

Антонина Сынап-ооловна **Монгуш** — Сүт-Хөл сес чыл школазының техажылчыны.

Сайын Намажаповна **Монгуш** — «Хөндергей» совхозтуң ажылчыны.

Тамара Аратыпаевна **Монгуш** — Шеми ортумак школазының техажылчыны.

Хорлуу Самыповна **Монгуш** — «Алдан-Маадыр» совхозтуң саанчызы.

Чаш-Урут Доҗумаевиз **Монгуш** — Суг-Аксы ортумак школазының башкызы.

Ольга Көшкендейовна **Оөржак** — Шеми суурда өг-бүле ээзи.

Чечепмаа Дандар-ооловна **Ондар** — «Чыраа-Бажы» совхозтуң ажылчыны.

Чылбак Серен-ооловна **Ондар** — «Искра» совхозтуң ажылчыны.

Надежда Имаржыковна **Сая** — «Искра» совхозтуң ажылчыны.

Билимаа Чамыяновна **Сат** — Тээ-Хая суурда өг-бүле ээзи.

Беш уругну божаан болгаш кижизиткен иелерни «Иенин медалы» медальдың II чергези-биле

Зоя Кертик-ооловна **Балчырак** — Чадаана хоорайда № 3 уруглар садының кижизидикчизи.

Достанмал Чымбаевна **Куулар** — «Чыраа-Бажы» совхозтуң ажылчыны.

Сарыг-кыс Доржуевна **Куулар** — «Искра» совхозтуң ажылчыны.

Зоя Дамдыновна **Мартаа** — «Алдан-Маадыр» совхозтуң ажылчыны.

Александра Шенгир-ооловна **Монгуш** — Чыраа-Бажы суурда уруглар яслизиниң повары.

Долзат Бапын-ооловна **Монгуш** — Сүт-Хөл суурда өг-бүле ээзи.

Елизавета Байыр-ооловна **Монгуш** — Чадаана хоорайда өг-бүле ээзи.

Зоя Очур-ооловна **Монгуш** — «Сүт-Хөл» совхозтуң ажылчыны.

Ольга Кунзуповна **Монгуш** — «Хөндергей» совхозтуң ясли-сад эргелекчизи.

Раиса Шүнмек-Хаяевна **Монгуш** — «Тыва» совхозтуң бухгалтери.

Татьяна Айдың-ооловна **Монгуш** — Хөндергей суурда садыгжы.

Экер Буянзаковна **Монгуш** — «Октябрь 30 чылы» совхозтуң ажылчыны.

Александра Шүнмек-Хаяевна **Ондар** — «Тыва» совхозтуң техажылчыны.

Ирина Томүр-ооловна **Оөржак** — «Сүт-Хөл» совхозтуң ясли-садының повары.

Кызыл Настык-Доржуевна **Оөржак** — Карл Маркс аттыг совхозтуң бухгалтери.

Серенмаа Дагбаевна **Оөржак** — СЭКП-ниң XXII съездизи аттыг совхозтуң кол бухгалтери.

Нина Ховалыговна **Санган** — «Октябрь 30 чылы» совхозтуң ажылчыны.

Зоя Чимитовна **Тулуш** — Хөр-Тайгада участок эмнелгезиниң техажылчыны.

Валентина Деспилдеевна **Ховалыг** — «Искра» совхозтуң тракторизи.

Зинаида Канчыыр-ооловна **Ховалыг** — «Сүт-Хөл» совхозтуң ажылчыны.

Адексавдра Самбуевна **Хомушку** — «Чыраа-Бажы» совхозтуң ажылчыны.

Тамара Сандан-ооловна **Чаданмаа** — Карл Маркс аттыг совхозтуң кадр талазы-биле инспектору.

Нина Доржуевна **Чамзырай** — «Октябрь 30 чылы» совхозтуң ажылчыны.

КАА-ХЕМ РАЙОНДАН

Чеди уругну божаан болгаш кижизиткен иени «Иенин алдары»

орденниң III чергези-биле

Серен Дыртый-ооловна **Оөржак** — «Бурунгаар» совхозтуң ажылчыны.

Алды уругну божаан болгаш кижизиткен цени «Иениң медалы» медальдың I чергези-биле

Майя Шимит-ооловна **Холдуй** — Суг-Бажы суурда өг-бүле ээзи.

Беш уругну божаан болгаш кижизиткен иелерни «Иениң медалы» медальдың II чергези-биле

Александра Сарыг-ооловна **Монгуш** — СЭКП-ниң XXV съездизи аттыг совхозтуң саанчызы.

Зоя Мунзаковна **Монгуш** — СЭКП-ниң XXV съездизи аттыг совхозтуң ажылчыны.

Төлээ Чылбар-ооловна **Моөгуш** — «Бурунгаар» совхозтуң ажылчыны.

Галина Кыргысовна **Оюн** — ВЖК-ниң таңнылыг черииниң контролёру.

ӨВҮР РАЙОНДАН

Тос уругну божаан болгаш кижизиткен иелерни «Иенин алдары» орденниң I чергези-биле

Валентина Кыргысовна **Ажы** — «Торгалыг» совхозтуң ажылчыны.

Ольга Чүдүмаевна **Допгак** — Хайыракан суурда Культура бажыңының инспектору.

Инээнер Чүлдүм-ооловна **Шойдак** — «Коммунизмче орук» совхозтуң ажылчыны.

Дембирел Чүлдүм-ооловна **Шойдак** — «Коммунизмче орук» совхозтуң ажылчыны.

Сес уругну божаан болгаш кижизиткен иелерни «Иенин алдары» орденниң II чергези-биле

Анайбан Кыргысовна **Ажы** — «Торгалыг» совхозтуң СБФ-ниң эргелекчизи.

Хакпаанак Арбын-ооловна **Допгак** — «Коммунизмче орук» совхозтуң ажылчыны.

Чеди уругну божаан болгаш кижизиткен иелерни «Иенин алдары» орденниң III чергези-биле

Нина Толюшевна **Дамбаа** — «Торгалыг» совхозтуң ажылчыны.

Чечек Солдамовна **Куулар** — «Коммунизмче орук» совхозтуң ажылчыны.

Ангырбан Тюлюшевна **Манайтары** — Чаа-Суурда магазинниң техажылчыны.

Хорулбаа Достаевна **Ооржак** — «Кызыл тук» совхозтуң ажылчыны.

Беш уругну божаан болгаш кижизиткен иелерни «Иенин медалы» медальдың II чергези-биле

Вера Тюлюшевна **Биче-оол** — «Торгалыг» совхозтуң ажылчыны.

Валентина Экен-ооловна **Монгуш** — районнуң кассири.

БИЙ-ХЕМ РАЙОНДАН

Беш уругну божаан болгаш кижизиткен цени «Иенин медалы» медальдың II чергези-биле

Валентина Монгушевна **Барамси** — «Саян» совхозтуң ажылчыны.

ТАҢДЫ РАЙОНДАН

Тос уругну божаан болгаш кижизиткен иени «Иенин алдары» орденниң I чергези-биле

Кара-кыс Аскак-ооловна **Саая** — «Коммунизмниң херези» совхозтуң саанчызы.

Сес уругну божаан болгаш кижизиткен иелерни «Иенин алдары» орденниң II чергези-биле

Ондар Торгуковна **Дагба** — Элегестиг харылзаа салбырының почтачызы.

Анна Кондратьевна **Черепанова** — № 2 профтехучилищениң комендантызы.

Чеди уругну божаан болгаш кижизиткен иелерни «Иенин алдары» орденниң III чергези-биле

Делгермаа Молавдаевна **Арнак** — «Революцияның чалбыыжы» совхозтуң ажылчыны.

Часыдай Васильевна **Оюн** — ССРЭ-ниң 50 чылы аттыг совхозтуң саанчызы.

Тамара Михайловна **Самчан** — Хову-Аксы суурда өг-бүле ээзи.

Алды уругну божаан болгаш кижизиткен иелерни «Иенин медалы» медальдың I чергези-биле

Мария Михайловна **Дорошенко** — «Россия» совхозтуң ясли-садының ажылчыны.

Биче-кыс Кыргысовна **Оолак** — Хову-Аксы суурда өг-бүле ээзи.

Серенмаа Эресовна **Сагаачи** — ИХЙ-ниң таңнылыг черииниң контролёру.

Өпермаа Одетпаевна **Эрен-чин** — «Россия» совхозтуң бызаа ажылчызы.

ЭРЗИН РАЙОНДАН

Тос уругну божаан болгаш кижизиткен иени «Иенин алдары» орденниң I чергези-биле

Узумээ Кыргысовна **Сенгин** — Нарын ортумак школазының башкызы.

Беш уругну божаан болгаш кижизиткен иени «Иенин медалы» медальдың II чергези-биле

Тамара Чоодуевна **Ламажап** — «Нарын» совхозтуң ажылчыны.

Тыва АССР-ниң Дээди Совединиң Президиумунуң Даргазы М. МЕЙДУМЕ.

Тыва АССР-ниң Дээди Совединиң Президиумунуң Секретары Н. БОЙДУ.

Кызыл хоорай, 1982 чылдың сентябрь 24.

БӨМБУРЗЕКТИҢ СУДАЛЫ

СЭТА болгаш ПМА-ниң кыска дыңнадыглар, тайылбырлар

ДЕЛЕГЕЙДЕ БОЛУУШКУННАР ДОПЧУЛАЛЫ

ТАЙБЫҢНЫҢ ЭРГЕ-АЖЫЫНГА

Чүгле Совет Эвилелиниге эвес, харын-даа бүгү делегейге чугула ужур-дузалыг ийи болуушкуннарның хүннерин: Черниң делегейде эң баштайгы кылымал спутнигин салып үндүргенинден бээр 25 чылын болган Днеприң кайгамчык улуг электростанциязын ажыглалга киргенден бээр 50 чылын демделгэн. Ол ийи болуушкуннарның аразында чүгле чээрби беш чыл эрткен турган. Советтер чүртүнга чырыкты берген станцияның баштайгы чээрби беш чылдарының дөрт чылын дәйынга, а барык беш чылын — дайын үезинде үрелген станцияны катап тургузарыга чарыгдаан. Делегейде эң баштайгы социалистиг күрүне — Совет Эвилели эртем болгаш техниканың шылгарыгай чедиишкиннерин тайбың чаалаң албышаан, улустарның аймыл чок чоруу дээш, чаа дайынны болдурбас дээш мораг-шылаг чокка демисежин келген болгаш демисежин-даа турар. Үлетпүрге, кедээ ажыл-агыйга, эртемге болгаш техникага ССРЭ-ниң бүгү-ле чедиишкиннери өртемчей кырынга тайбың-ның эрге-ажыынга бараан болуп турар.

Совет Эвилели тайбыцны бүгү кижи төрелгетениң эң-не үнелиг түүлү, алдыдан артык үнелиг эртинези кылдыр санап турар. Ынчангаш тайбың кожа-хелбээ дугунаашкынның болган кадгы ажылдажылга политиказының кол түүлдерин Совет күрүнениң Кол Хоойлузунда айтып киргген.

СЭКП ТК-ның Чингине секретары, ССРЭ-ниң Дээди Совединиң Президиумунуң Даргазы Л. И. Брежневтиң Венесуэланың политиктиг болгаш хөй-ниитин ажылдакчыларының кыйгырыг чагазынга харызы делегейниң хөй-ниитизиниң улуг сонуургалын болдурган. Бүгү делегейге, оң иитинде Төп Америкага болгаш Карыб бассейнге тайбыцны камгалаар херекке хамаарыштыр Совет Эвилелиниң идепкейлиг туружун ол харыда тодаргай айыткан. «Делегейниң чаа дайынының аймылын узуткаарын, чавырлыышкынны бижыглаарын, чавырлыышкын политиказын делегейниң бүгү диптеринче пептередирин чүгле чаңгыс талалыг күженишкиннер-биле чедип алыры болдунмас. Ынчангаш тайбыцны камгалаар төлээде, улуг, бичө бүгү күрүнелерниң, идеологтуг болгаш политиктиг үзел-бодалдарның ылгалдыышкынын хамаарыдга чокка тайбыңга ынак бүгү күштериниң коллективтиг күженишкиннери, шинтирлиг ходелиишкиннери ам. кажангызындан-даа артык эргежок чугула» деп, Л. И. Брежневтиң харыызында онзалап демделгэн.

Делегей херектериге ССРЭ-ниң болгаш Франциянның ролюн база кады ажылдажылгазының ужур-дузазын улам-на бедидерин делегей байдалының чидинленгенин, ядролуг дайын кыжаныышкынының күштелгенин негеп турар деп, совет болгаш француз парламентилериниң дашткы херектер талазы-биле комиссияларының кежигүнериниң бо чылдың октябрь 5—6-да Кремльге ужурашкынының үезинде онзалап айыткан. Делегейниң хөй айтырыгларының талазы-биле ССРЭ-ниң болгаш Франциянның туруштарының дүгжүп азы чоокшулажып турары Европага база бүгү делегейге тайбыцны камгалаарыга онза чугула ужур-дузалыг. Европаның болгаш бүгү делегейниң улуг күрүнелериниң бирээзи — Франция-биле чаагай харылзааларны улам-на калбартырыгга Совет Эвилели кезээде белен.

КЕЛИР ҮЕГЕ БҮЗҮРЕЛ

Амгы делегейниң хөй айтырыгларының аразында кол айтырыг — ядролуг дайынның кыжаныышкынын узуткаар дугайында айтырыгдыр. Бо айтырыг делегейниң бүгү диптеринiң улустарын амгы үеде дүвүредип турар. Ол айтырыг Каттышкан Нэциялар Организациязының Кол Ассамблеязының XXXVII сессиязының хөй айтырыгларының аразында кол айтырыг болуп турар.

«Ядролуг чепсектиң шенелделерин бүрүн болгаш бүгүнниити хорүүр дугайында» Керээниң Кол түүлдерин, а ол ышкаш «Ядролуг дайынның кыжаныышкынын узуткаар болгаш ядролуг энергетиканың аймыл чок хөгжүлдезин хандырар талазы-биле күженишкиннерни көвүдедир» деп резолюцияның толевилелиин сессиязың чугаалажып корүүшкүнүге ССРЭ кирген. Чаа совет инициативаларның сорулгазы— ядролуг чепсектиң чаа херилерин болгаш системаларын чогаадып кылырынга күчүлүг мооидакты тургузары болуп турар. Ядролуг чепсектиң чаа херилерин болгаш системаларын тудуп-на, кижи төрелгетенге ооң аймылы улам улгадыр болгай. Ынчангаш ядролуг чепсектиң бүгү шелделерин доп-дораан сокпадыр, хоруурун, ядролуг энергияның тайбың хогжулдезин хандырары эргежок чугула деп, ССРЭ санап турар. Кижи төрелгетенниң салым-чолугга онза чугула бо чаагай сорулганы чедип ап болурунга Совет Эвилели бүрүн бүзүрелдиг.

Ядролуг чепсекти мурнай ажыглавас дугайында Совет Эвилелиниң хүлээлгези ядролуг дайынны болдурбас херекке төөгүлүг ужур-дузалыг. Ынчангаш ядролуг чепсектиг бүгү күрүнелер ССРЭ-ниң ол чаагай үлегерин эдерер ужурлуг деп, делегейниң тайбыцга ынак бүгү күштери санап турар.

ЛИВАНДАН ҮНЕРИН БОДАВАЙН ТУРАР

Өске улустарның иштики херектеринге каржызы-биле холгаарлап киржирин ДКШ сөөлгү үеде улам күштелдиргеп. Америк империализмниң эжелекчи мыдыг политиказында онзагай черии Чоокку Чөөн чүк-мурнуку хевээр эдеп турар. Чоокку Чөөн чүкне бодунуң эжелекчи, холгаарлакчы, империалистиг политиказын чорударынга АКШ-тың чагырыкчы белүүтери бодунуң чалчазын — Израильди ажыглап турар. Ынчангаш израиль эжелекчилер Ливандан үнүп чоруурун, аг-шеригнерии ол чурттан үндүрүп алырын бодавайн турар.

Ливандан сөөлгү үеде улам дүвүреңнинг медээлер кээп турар: палестин болгаш ливан улустарга удур дерзин үүлгедиглерин израиль эжелекчилер үргүлчүлеп, десперн тайбың палестиннерниң Айн лагерииче халдаашкынчарыны база катап кылган, ооң чурттакчыларын араатанныг сүзүбле дорамчылап эттээннер, а Ливанның айымл чок чорук органнары болгаш ол чурттун армиязының солдаттары Барыын Бейрутка ужашкинерни кылып, национал-патриоттуг күштериниң 200 ажыг талалакчыларын тудуп хорутдаан. Ливан армиязының болгаш айымл чок чорук күштериниң ол хөделиишкиннерин дешпилгелиг араб чурттар болгаш ПХО-пуң күүскомунуң даргазы Я. Арафат шыгыы бүрүү шаңнаан.

Национал болгаш шажынчүдүлге талазы-биле ылгай керүүшкүннерни база өжээнешкек чорукту өөскүдери Чоокку Чөөн чүкке чөптүг, быжыг тайбыцны чедип алырынга мооидактап, америк-израиль агрессияга дузалап турар. Соңуургалдыг бүгү талааларның, ылаңгыя Палестинаны хостаар организациязының киржилгези-биле делегей конференциязын чыылдырары — Чоокку Чөөн чүктүң айтырыын чөптүү-биле шинтирлээриниң кара чаңгыс эки аргазы-дыр.

РЕЙНДЕ ӨСКЕРИЛГЕЛЕР

Барыын Германияга, оң найысылалы Боннга улуг өскерилгелер болган. Социал-демократтарның болгаш хөстүг демократтарның эвилелдежилгези тарап дүшкен. ГФР-ниң политиктиг, экономиктиг амыдыралыңга иштики черүүдээлер шагда-ла эгелээн турган. Чуртта ажыл чоктарның саны ийи миллион кижи четкен, күрүнениң төлээр өрези көвүдээн.

Г. Шмидт баштаан коалестиг чазак дүшкен, оң орунга ХДС/ХСС деп консервативтиг партиялардың төлээлекчилериден чаа чазак тургустунган. ХДС партиянның төлээлекчиэн Г. Коль ГФР-ниң федераддыг канцлери болган. Чазак баштыңы болган соолунде ол мынча деп медегээн: «Аденауэрниң, Эрхардтың, Кизингериниң салгакчызы кылдыр бодуныц санаан турар болгаш «центристчи» политиканы чорудар кижи мен».

Хостуг демократтарның удуртукчуларының бирээзи Г.-Д. Геншер даштыкы херектер министрииге хевээр арткан. Моөң мурнунда чарыынган керээлерге болгаш дуржугалларга дүүштүр Совет Эвилели-биле харылзаадарны ГФР тургузар апаар деп, ол медегээн.

Рейнге боллунган ол өскерилгелер политиктиг салдарлыг болуру чугаазынок. Ынчаарга Германияның Федеративтиг Республиказының чаа чазаа кандыг даштыкы политиканы чорударын келир үе көргүзе бээр.

(СЭТА).

БҮРҮН ДҮҮШКЕН

ХАНОЙ. (СЭТА). Совет Эвилелиниге совет-вьетнам чугаалажышкынынарның түңнелериниң болгаш ВСР-ниң партия-чазак делегациязының аңаа чораанының дугайында чүүдериниге вьетнам солунар шүүлүүр «бүгү айтырыглар талазы-биле үзел-бодалдарның болгаш туруштарының бүрүү-биле дүүшкек болганын», «чугаалажышкынналарның дайынчы эң-сеткил каттыштырылганының болгаш аку-дүмалышкы ёзуулуг найыралының байдалында эрткенин» онзалап демделгэп турар. СЭКП Төп Комитединиң Чингине секретары, ССРЭ-ниң Дээди Совединиң Президиумунуң Даргазы Л. И. Брежневтиң болгаш ВКП ТК-ның Политбюро «кежигүнү, ВСР-ниң Күрүне чөвүлелиниң Даргазы Чыонг Тиньиң Кремльге шайлалга үезинде чугаалаан чүүдерииче вьетнам солунар кол кичээнгейни салбышаан турар.

Делегей айтырыгларын биилип турары-даа, дүшкүүрлүг байдалды коткадыры дээш, боо-чеңсекти эдерер бүдүрерин соксадыры, тайбыцны быжыглаары дээш демисежиниң оруктары-даа Совет Эвилелиниде болгаш Вьетнамда бир дөмей боон турарын, ВКП ТК-ның органы «Нян зан» солуп бижээн.

Л. И. Брежневтиң социализм херээн камгалаарынга болгаш тайбың тургузукчу күш-ажылга-даа хынаттырган совет-вьетнам аку-дүмалышкы чоруктуң алдарлыг чанчылдарының дугайын чугаалаанын «Куан дой нян зан» солун онзалап айыткан, «Совет-кижилер Вьетнамның улузу-биле кажан-кеэзеде эң-сеткил каттыштырын келген болган моөң-даа соңгаар каттыштырар» — дээн сөстерии ол солун ушта бижин, парлаан.

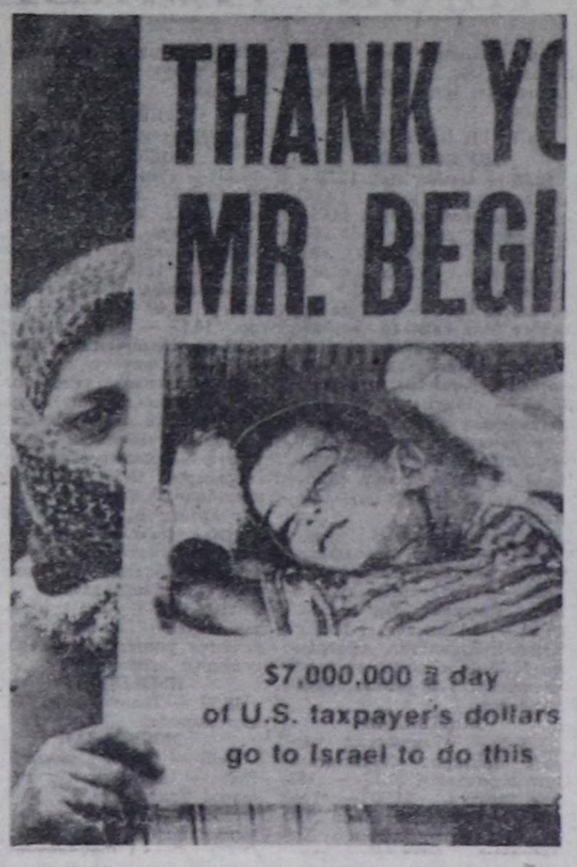
Күрүнениң I подшпинник заводунуң Культура болгаш техника ордузуна вьетнам аалчыларны чылыы-биле уткуу-хүлээп алганын тен вьетнам солуннар бижээн. Москвазының ажылчы чоннары, бүгү совет улус-биле бир домей, чаңчыл апарган совет-вьетнам найыралы моөң-даа соңгаар улам бижыглаар, социализм тургузуушкуну дээш демиселге Вьетнамның улузуна шинтирлээн-биле дотклар дээрээн Вьетнамның төлээлекчилерин чылыы-биле уткуу-хүлээп ап турганы база катап бадыткаан деп, ВСР-ниң солуннары бижин турар.

ПУР-НУҢ СЕЙМИНИҢ СЕССИЯЗЫ

ВАРШАВА. (СЭТА). Ында ПУР-нуң сейминиң сессиязы ажыттынган. Оң ажылында ПКАП ТК-ның Бирги секретары, ПУР-нуң Министрлер Чөвүлелиниң Даргазы В. Ярузельский болгаш ПУР-нуң Күрүне чөвүлелиниң Даргазы Г. Яблоньский олар киржип турар.

Сейм профессия эвилелдериниң болгаш тараачыннарның ниитилел-профессионал организацияларының дугайында хоойлу төлевилелдерин чугаалажып көөр база ол ышкаш улус чөвүлелдериниң болгаш девискээрлер аймының бот чагыргаларының, пенсия хандырылгазының дугайында хоойлу төлевилелдерин ноомчун, таныжар ужурлуг.

Ол ышкаш чинижең-кончаазырак чоруктарга удур демисел дугайында хоойлуга ескерилгелер киирер дугайында айтырыгны хүн чурумунда база киирген.

АКШ. Палестин деекеннериң Барыын Бейрутта лагерьлеринге израиль шеригнериң араатанныг дерзин үүлгедиглеринге удурланыышкынның чыскаалганнар негээн. Ливандан израиль шеригнерни доп-дораан үндүрериң, Тель-Авивке АКШ-тың шериг болгаш экономиктиг дузаламчызын соксадырын чыскаалганнар негээн.

ЧУРУКТА: Клавлендиге болган чыскаалдың киржикчилериниң бирээзи. Оң тутган плакадында мынчаар бижээн болган: «Американнардан хавырып алган хөй мазлион доллар үндүрүгдериниң 7 миллиону Ливанга Израильдиң араатанныг, ханныг үүлгедигдерии акшаландырарына хүн бүрүде чарыгдаттынып турар».

АП—СЭТА-ның телефотозу.

ДАШТЫКЫДА КУЛЬТУРА БОЛУУШКУННАРЫ

БЕРЛИН. Аныяк күүседикчилериниң чаңчыл апарган музыка фестивалы Лейпцигте «Гевандхауз» симфониа оркестрииин байырлыг концертиле ажыттынган. Ында 12 чурттан, оларның аразында Совет Эвилелиниден барган ансамбльдер болгаш солистер киржип турар. Фестивальдың программазында Бахтың, Бетховенниң, Моцарттың, Гайдиның, Вагнериин чогаалдары кирип турар.

Фестиваль үезинде амгы үениң музыказының хөгжүлдезиниң дугайында чурттар аразының симпозиуму болур.

* * *

СОФИЯ. Социалистиг чурттарның киножурналдарының кол редакторларының Варнага доозулган човүлел хуралының темазы —«Тайбың дээш демисел болгаш кино уран чүүлү» болган. Оң киржикчилери документалдыг кинонуң хөгжүдезиниң чугула айтырыгларын чугаалажып көрген, тайбынны камгалаары болгаш айыыл чок чорук дээш улустарның демиселиниң херээне оң дээштиин күштелдирерин дыштканнар. Делегейниң улам нарыыдаан байдалдарының үезинде социализм чурттарының кинематографчыларының ажылын холбаштырарының, улам хаңыладырының чугулазын ацаа демделгэп.

* * *

ДЕЛИ. Москваның К. С. Станиславский болгаш В. И. Немирович-Данченко аттыг музыканың үлегерлиг театрының балет бөлүү бодунуң көргүзүглерин Индияның өн улуг хоорайы—Калькуттага П. И. Чайковскийниң «Куулут хөл» дээп баледи-биле эгелээн. «Индияның культура пайысылалы» дээ бо-ла алай берген турар Барыын Бенгалия штадының ол административтиг төвүүн чурттакчылары совет балет артистериниң ойнаарын дыка сонуургап турарлар.

Совет артистериниң көргүзүглери дыка улуг чедиишкиниг эгелээн. Көрүкчүлер совет артистерге бут кырынга турун алгаш, баймр чедирип турганнар. Бүгү артистерге шупгузунга дириг чечектерни боодал-боодалы-биле тутсун турган.

Ол бөлүк «Куулут хөлден» ацгыда «Гаяпэ» балеттен «штраусчу» сиютаны, а ол ышкаш эрте-бурунгу Индияның улуг шулукчүзү болгаш драматургу Калидасаның классиктиг шизинге үндезилеп тургускан «Шакунтала» балетти база көргүзер. Балеттиң музыказын Джавахарлал Неру аттыг шаңналды алган совет композитор Сергей Баласанян чогаатkан.

Москваның музыка театрының балет артистери Калькуттаның соопда Чандигархка болгаш Индияның найысылалы — Делиге ойнаар.

* * *

ДЮССЕЛЬДОРФ. «Совет Эвилелиниң ус-шевер уран чүүлү» деп Соцту Рейн-Вестфалия черииңи эң улуг хоорайында ажыттынган делегени ынчаар адаан. Ында шаажандан, шилден, өң-базазын чүүлдерден, алгы-кештен сиилбин кылганы чүүлдерни калбаа-биле делген салган.

Ол болза, совет садыг-үлегер делгелгезиниң бир кол кезээ боон турар.

* * *

КАБУЛ. Афганистанның Герат можузунуң административтиг төвүнде ажыттынган фото-чурук делгелгезин «ССРЭ-ниң 60 чыл оюнга тураскаатkан» деп ат-биле ажыттыкан.

Ол делгелгеде киргеп фото-чуруктар совет улустуң ажыл-ижиниң дугайын, оларның коммунистиг тургузуушкунга чедиишкиннериниң дугайын чугаалаан турар. Ол делгелгеии афган улус дыка сонуургал-биле көрүп турар.

* * *

ЛИМА. Перунуң көрүкчүлери совет артистерге оларның кайгамчыктыг солун көргүзүглери дээш чүректериниң ханызындан өөрүп четтирип турар. Москваның пиригиниң ында эгелээн оюн көргүзүглериниң дугайын чугаалаан, перу найысылалдың чагырыкчызы Данило Мехиа Флорес мынчаар үнелээн.

Культураның болгаш спорттуң «Амаута» дээр ордузуун шүүт доодур чылган көрүкчүлер программаның көргүзүт бүрүзүн үргүлчүледдиг адыш часкап, байыр чедирип көрүп турганнар.

Москва пиригиниң артистериниң Латин Америкага көргүзүглери бо чылдың июль айда Аргентинага эгелээн болгаш оларны чер-ле болганынга долган ааддар-биле уткуу-хүлээп ап, диңмиттиг, үргүлчүледдиг адыш часкаашкыннары боол турар. Совет цирк уран чүүл мастерлериниң ойнаанын Уругвайга эң-не чылы-биле уткаан болгаш улуг сонуургал-биле көрген.

(СЭТА).

ХАРЫЛЗАЖЫЛГАНЫҢ ЧЕПСЭЭ

ССРЭ-ниң улустарының харылзажылгазының болгаш кады ажылдажылгазының чепсээ орус дыл болуп турар. Орус дылды өөренириинче бистиң чуртувуста сонуургал кончуг улуг. Оон дугайын дараазында фактылар хереченлеп турар. 1979 чылдың чизезин ёзугаар орус дылды бисте 153,5 млн. кижи төрөөн дылы кылдыр санап турар, оон иштинде 137,2 млн. кижи орус нациялыг, а 16,3 млн. кижи өске нацияларның төлээлери. Бистиң чуртувустан 214,8 млн. кижи азы 80 хуузу орус дылда хостуг чугаалажып турар.

ССРЭ-ниң политиктиг аалдарының өзүлдезинин, әртем-техниктиг дешпилгениң болгаш Совет Эвилелиниң социал-экономика хөгжүлдезинип ачызында орус дыл улустар аразында харылзажылганың болгаш үре-түнелдиг кады ажылдажылганың кол дылдарының бирээзи апарган. Бодунуң бай-байлааның болгаш нептереңгейниң ачызында орус дыл КНО-нуң болгаш өске-даа делегей ассоциацияларының албанның дөрт дылдарының бирээзи болуп турар. Азия чурттарынга орус дылды болгаш литератураны башкылаарының чугула айтырыгларынга тураскаатkан Улан-Баторга болган регионалдыг конференцияны бо чайын организастап эрттиргени ооң дугайын хереченлеп турар. Конференцияны Моол-совет найырал ниитилели, МАРның Улус өөредилге министерствозу, Моолдуң күрүне университединиң орус дыл институдуң Улустуң Улуг Хуралының Президиум кежигүнү, оргкомитеттиң даргазы Сономын Удвал пленарлыг хуралды ажыткан.

Пленарлыг хуралга әдээн каш солуп илеткелдерни дыңнаан. «Русский язык в национальной школе» деп журналдың кол редактору, профессор, педагогика эртемнериниң доктору И. В. Баранников, Кабулдуң башкылар билии бедидер теп институдунуң директору Садриддин Ашрафи, Хаһойнуң даштыкы дылдарының нединститудунуң проректору, филология эртемнериниң доктору Довг Сан, Дели университединиң славян дылдар секторунуң эргелекчизи, филология эртемнериниң доктору, профессор Мукерджи, Вьентьяниың нединститудунуң декааны, магистр Вапасафо Кхалеп-хей олар илеткелдер кылган.

МАР-ның улус өөредилге министриниң оралакчызы Даваасүрэн анализтеп улуг илеткел кылган. Моолда орус дылды бежең чыл өөренип турар. Моолдуң культура амыдырадынга орус дылдың ужур-дузазы улуг. Бүгү-ле өөредилге чергелеринде орус дылды тодаргай система ёзугаар кол албан эртем кылдыр өөредип турар. Ниитиг билиг школаларында орус дылды 4-кү классчан эгелеп, неделяда 4—5 шактыг өөредир. Сес, он класстарга күрүне экзамени дужаар. Ортумак болгаш дээди өөредилге чергелериге орус дылды 1, 2, 3 курстарга өөредип турар, профтехөөредилге чергелеринде база алдан эртем кылдыр өөредип турар. Аңгы-аңгы алban чергелеринде, көдээ ажыл-агый болгаш үлетпүр бүдүрүлгелеринде кежээки курстарда, белгүмнерде орус дылды өөредип турар. Чамдык тускай школаларда бүгү эртемнерни 1-ги класстан эгелеп орус дылда өөредип турар. Ындыг школаларга өөренирлерни уруглар садыгынга белеткээр.

Орус дыл башкыларын белеткээр кол төп Моолдуң күрүне университединиң орус дыл институ болуп турар. Беш чыл санында-ла орус дыл башкыларының аттестациязын эрттирип турар. Чугаа сайырадырының тускай курстары база бар. Совет Эвилелиниң университеттеринге болгаш институттарынга хөй-хөй башкылар стажировкалап турарлар.

Орус дылды башкылаарының материалдыг базазын быжыглаарынга хөй акша-хөрөңгини үндүрүп турар. Амгы үеде школаларның 80 хуузу лингафон кабинеттерлиг. Школалар орус дыл кабинеттерлиг.

Орус дыл башкылаашкынының талазы-биле конференцияга болган санал-онал солчулгазы ужур-дузалыг болганын түңнеп демделээн. Даштыкы делегацияны МАРН ТК-ның секретары Адыя хүлээп алган. Улуг Ленинниң дылы — орус дылдың ажылчы чоннарының интернационалчы кижизидилгезинге ужур-дузазын ол онзалап демделээн. Улан-Баторга эрттирген конференцияның улуг ужур-дузазы барыкылдыр өөредип турар. Ындыг ажыл-агый болгаш үлетпүр бүдүрүлгелеринде кежээки курстарда, белгүмнерде орус дылды өөредип турар. Чамдык тускай школаларда бүгү эртемнерни 1-ги класстан эгелеп орус дылда өөредип турар. Ындыг школаларга өөренирлерни уруглар садыгынга белеткээр.

Орус дыл башкыларын белеткээр кол төп Моолдуң күрүне университединиң орус дыл институ болуп турар. Беш чыл санында-ла орус дыл башкыларының аттестациязын эрттирип турар. Чугаа сайырадырының тускай курстары база бар. Совет Эвилелиниң университеттеринге болгаш институттарынга хөй-хөй башкылар стажировкалап турарлар.

Орус дылды башкылаарының материалдыг базазын быжыглаарынга хөй акша-хөрөңгини үндүрүп турар. Амгы үеде школаларның 80 хуузу лингафон кабинеттерлиг. Школалар орус дыл кабинеттерлиг.

Орус дыл башкылаашкынының талазы-биле конференцияга болган санал-онал солчулгазы ужур-дузалыг болганын түңнеп демделээн. Даштыкы делегацияны МАРН ТК-ның секретары Адыя хүлээп алган. Улуг Ленинниң дылы — орус дылдың ажылчы чоннарының интернационалчы кижизидилгезинге ужур-дузазын ол онзалап демделээн. Улан-Баторга эрттирген конференцияның улуг ужур-дузазы барыкылдыр өөредип турар. Ындыг ажыл-агый болгаш үлетпүр бүдүрүлгелеринде кежээки курстарда, белгүмнерде орус дылды өөредип турар. Чамдык тускай школаларда бүгү эртемнерни 1-ги класстан эгелеп орус дылда өөредип турар. Ындыг школаларга өөренирлерни уруглар садыгынга белеткээр.

Орус дыл башкыларын белеткээр кол төп Моолдуң күрүне университединиң орус дыл институ болуп турар. Беш чыл санында-ла орус дыл башкыларының аттестациязын эрттирип турар. Чугаа сайырадырының тускай курстары база бар. Совет Эвилелиниң университеттеринге болгаш институттарынга хөй-хөй башкылар стажировкалап турарлар.

Орус дылды башкылаарының материалдыг базазын быжыглаарынга хөй акша-хөрөңгини үндүрүп турар. Амгы үеде школаларның 80 хуузу лингафон кабинеттерлиг. Школалар орус дыл кабинеттерлиг.

Орус дыл башкылаашкынының талазы-биле конференцияга болган санал-онал солчулгазы ужур-дузалыг болганын түңнеп демделээн. Даштыкы делегацияны МАРН ТК-ның секретары Адыя хүлээп алган. Улуг Ленинниң дылы — орус дылдың ажылчы чоннарының интернационалчы кижизидилгезинге ужур-дузазын ол онзалап демделээн. Улан-Баторга эрттирген конференцияның улуг ужур-дузазы барыкылдыр өөредип турар. Ындыг ажыл-агый болгаш үлетпүр бүдүрүлгелеринде кежээки курстарда, белгүмнерде орус дылды өөредип турар. Чамдык тускай школаларда бүгү эртемнерни 1-ги класстан эгелеп орус дылда өөредип турар. Ындыг школаларга өөренирлерни уруглар садыгынга белеткээр.

Орус дыл башкыларын белеткээр кол төп Моолдуң күрүне университединиң орус дыл институ болуп турар. Беш чыл санында-ла орус дыл башкыларының аттестациязын эрттирип турар. Чугаа сайырадырының тускай курстары база бар. Совет Эвилелиниң университеттеринге болгаш институттарынга хөй-хөй башкылар стажировкалап турарлар.

Орус дылды башкылаарының материалдыг базазын быжыглаарынга хөй акша-хөрөңгини үндүрүп турар. Амгы үеде школаларның 80 хуузу лингафон кабинеттерлиг. Школалар орус дыл кабинеттерлиг.

Орус дыл башкылаашкынының талазы-биле конференцияга болган санал-онал солчулгазы ужур-дузалыг болганын түңнеп демделээн. Даштыкы делегацияны МАРН ТК-ның секретары Адыя хүлээп алган. Улуг Ленинниң дылы — орус дылдың ажылчы чоннарының интернационалчы кижизидилгезинге ужур-дузазын ол онзалап демделээн. Улан-Баторга эрттирген конференцияның улуг ужур-дузазы барыкылдыр өөредип турар. Ындыг ажыл-агый болгаш үлетпүр бүдүрүлгелеринде кежээки курстарда, белгүмнерде орус дылды өөредип турар. Чамдык тускай школаларда бүгү эртемнерни 1-ги класстан эгелеп орус дылда өөредип турар. Ындыг школаларга өөренирлерни уруглар садыгынга белеткээр.

Тускай школага, ол шыкаш маадыр-хоорай Москва аттыг № 33 школага ажык кичээлдерге делегация олурушкан. Дуржулга солчулгазы болган.

Конференция соонда даштыкы делегация Улан-Батор хоорайга экскурсиялаан. Опера болгаш балет театрынга моол артистериң киржилгези-биле «Куулар хөлү» деп балетти сонуургап көрдүвүс.

Тыва школаларга орус дылды башкылаарының методиказын ажылдап кылып турар башкы кижи болганымда бо конференцияның ажылынга киришкеним солуп болган ажыктыг болган. Совет делегацияның составынга МАР-ның эң чоок кожазы бодумнуң республикамны төлээлеп чоруур аас-кежиктиг болдум. Аңы-дуңма совет улустарның өг-бүлезининң составынга бистиң республиканың кыска хуусада шапкын хөгжүлдезиниң дугайын моол өөнүктеримге таныштырып чордум. Ыллаңгыя тыва өөреникчилерниң болган студентилерним орус дылды өөренириинге улуг чедишкиннерлиг болуп турары демделеттиинген.

Ф. БАРТАН,
Кызылдың педагогика институдунуң башкызы, педагогика эртемнериниң кандидады.

Он бирги беш чылдың социал программазы калбак. Ол хереглелди, чуртталга тудуун, культураны, ажылдаарының болган дыштанылганың байдалдарын, чоннуң медицина-эмчи хандырылгазын катай-хаара көрүп турар.

Алтай крайда мурнакчы дээн «Аныяктар» деп куш фабриказында колдуунда хереэженер ажылдап турар. Ооң ужурундан чуртталга болган культура-амыдырал хереглелдеринге акша тускайлаарда ону барымдаалап көрген. «Тоол» дээр уруглар садын тудуп тургузарынга 350 муң рубль ажыг акшаны чарыгдаан.

Уругларның күш-культура кижизидилгезинче, организмин дадыктырарынче улуг кичээнгей салып турар. Первомайскоениң көдээ эмнелгезиниң эмчилери бичии чаштарның кадыкшылын хайгаарап, баш удур эмчи шинчилгелерин кылып турар.

ЧУРУКТА: эмчи А. М. Милосердов бичии чаштар Мария Ломакова, Коля Тишков болгаш Саша Мизилева олар-биле кады.

В. САДЧИКОВТУҢ фотозу.
СЭТА-ның фотохрониказы.

ДИРИГ «ХӨЛЕГЕЛЕР»

Орай кежээ **имиртинде**, азы эртен дан **бажында садыг-найма** чанынга бо-ла эрениежип элеп-тендиң **кылаштажып**, бирде белдунчуп, бирде тарай кылаштажып, эриннери хаңзыраар хорлай бергилээн, сириңейнип, бир-ле чүве дугайын чулчуруп, **дилегзинип** чоруур ийи-чаңгыс кижилерни ам бо-ла көрүп болур апарган. Ол болза, арагага амытының садып, **диригге «хөлегелер»** апарган «кижилер-дир. Оларның ажылдаар ажылыдаа, баар чери-даа чок. Оларның бодаар чүвези чүгле арага апарган. Өл-чаъска өдүп соокка доңуп-дожап, кагыпдаа турза, оларга чүгле ажыг суксун керек. Садыг шагы четпээнде, ону тып-даа аптар арга турар-ла. Кандыг-бир «экизи көрген» ёзулуг водканы улуг өртекке сада-даа каапгар-ла, арга чадаарда бражка, одеколон безин тыпты бергилээр. Багай кылган бражка харамдыгын ижикпеш, амы-тынын оскунгуже, хорапаны-даа бергилээр-де.

Ындыг кижилерни көөрге, коргунчуг-даа, кээргенчиг-даа. Оларның чүгле шимчеп чоруур дириг сеги арткылаан болгулаар.

Ындыг кижи-биле эмчиниң беседазы мындыг болгулаары хаая эвес.

— Кадыңар кандыг чору?

— Кадык кижи-дир мен. Бичии ижиптерге-ле бээр сөөртken херээ чүү боор...

— Хевиңер уштунуп көрүңерем.

Ооң хол-буду, бүгү мага-боду сирилээр, шаг-шинээ чок, өөктерин чежип, хевин боду уштур дээш туруп келгеш, бажы дескингеш, барып ужар чазар. Ооң ажылдаар шинээ кайда дээр силер. Үрде чунуп, чүлүттүнмээн, бажының дүгү авырартыр чудап, эгилери хөгжөктир сөөгейгилей бергилээп, диштери дүжүп калгылаан, бажының дүгү көгерертир кургай бергилээп, думчуу мычыгыр кызыл...

— Харыңар кажыл, кырганачай?

— «Кырган-ачай» деп чүңерил, харым чаа-ла дөртен ийи.

— Хорадаваңар даан. Арага ижер кижиниң шырайы кырганзыг көстүр болгай. Чүрек, өкпе, баар, бүүрек, ижин-хырын аарыглары-биле ол эң-не аарыычал. Оларның баш мээзинче хан дүрген чүгүрер, хол, буду чартыктаар, сирилеп-кавылаар. Канчаар аарып турар силер, чугаалап көрүңерем.

— Билбестеди арагалааның соонда чүрээм сокпастаап, ийи-үш катап далымзырадым. Эрткен чылын эмчиге чыттым...

— Кадыңарны шинчип көрээли. Чүрээңериниң согары оожум-дур, хапынар базыышкыны чавыс-тыр, өкпеңер хөжүңейнип тур, баарыңар аажок улгадып кээп-тир... Караандар шийип алгаш, өрээл иштинге ыцай-бээр кылаштап көрүңерем.

— Хоржок мен. Караам көрүп алгаш безин, тендирип кылаштап чоруур кижи-дир мен. Бажым дескинер.

— Дүүн хей арага иштиңер бе?

— Дүүн арага ишпээн мен. 5—6 хонук мурнунда чаңгыс шил «портвейн» ишкен-не мен.

— Үрде арага ишпээн-дир силер, ынчалза-даа кадыынар дыка-ла кошкаан-дыр эвеспе. Бижик билир силер бе?

— Дээди эртемниг кижи мен.

— Кайда ажылдап турар силер?

— Садыгда чүдүрүкчүлеп тур мен.

— Чүдүрүкчү кижиге дээди эртем негеттинер чүве бе, кай?

— Билбес мен. Институтка өөренип тургаш-ла, ижин эгелээн кижи мен. Ону дооскаш, тускай эртемим аайы-биле кезек үеде ажылдадым. Оон мырыңай улаштыр-улаштыр ижер апарган, ажылдан үнеркирер апарган мен. Хулиган херек дээш шиитпирип чордум. Хосталып чедип келгеш, чүгле садыгга чүдүрүкчүлеп ажылдап кирер арганы болдум. Тускай эртемим аайы-биле каяа-даа ажылга хүлээп албадым.

— А тускай эртемиңер аайы-биле ажылдап шыдаар силер бе, ынчаш?

— Ынчанмайн канчаар. Дээди эртемниг ышкажыл мен.

— Евгений Онегин деп кымыл?

— Чогаалчы кижи.

— Чүнүң дугайын ол бижээнил?

— Дайын дугайын боор ийин оң.

— «Дайын болган тайбың» деп романны ол бижээн бе?

— Ол боор ийин оң.

— Ол Пушкин дугайында база бижээн бе?

— База бижээн боор.

— Силерниң кадайыңар болаш уругларыңар кайдал?

— Оларны кым билир боор, кады чурттавайн турар мен.

— Кадайыңар багай кижи чораан бе?

— Кадайларда эки чүү боорлаан. Чааскаан чоруурга эки. Ким-даа шаптык катпас. Бо чүү апарды — байысаалга бе? Ам харылавас-даа мен...

— Чок. Оожургаңар. Идикевинер кедиг алгаш, чоруй барып болур силер.

Эки чүве кылган дээш эргеленир дижир. Чамдык кижилер кадыын ынчаар үргедеп чоруурлар. Чүгле боттарынга хора чедирип чоруур эвес, харын ажылдаан шалының төгере ижип, өг-бүлезинге, дөргүл-төрелдериңе, эш-өөрүңге хора чедирип, хулиган херек үүлгедип, күрүнеге хора чедирип чоруурлар. Ындыг кижилер кижи болуп чурттаар бе, азы өлүр бе?—деп шүгдүнүп көрзе эки.

Арагачылар боттарын боттары чоорту өлүрүп чоруур дижири шын. Арагачы кижи арагачы өөрүнүң аразында чугаакыр, өөрзүрек кижи боон чоруур-ла харын, ынчалза-даа ол билбестедир эзирий бээрге, ону база күп-күрүг кылдыр кактаап чорудар-лар. Кадайы ону үткүп алгаш, чылыг, чымчак орун-дөжекке чыттырып, ооң чалчыттынарын дыңнап, орта үйгу удувайн чыда хонгаш, эртен оттуп кээп, арагачыны тоттур ашкарып-чемгерип каар. Бүянныг хөрээжен уйгузун хандыр удувайн, бажы аарып, ажылдан хүлээп, ашаам бо кежээ кандыг-ла келир ирги деп сагыш чөвап тура хүнээр. А ол өг-бүле ажы-төлдүг болза, чүү боон болгай эртик?

Мында арагалаашкынының эң-не кыдыкы чадазын бижээнил шын. Ынчалза-даа ол ооллары кыс чаңгыс дашка арага ижиптерге мында багай чүү боор, хөглеп чораайлар-ла дээр, баштай бодаарга, ылаңгы кем чок ышкаш бодалдан эгелээр. Ынчалза-даа ооң уланчызы кижини угаан-бодал болгаш күш-дамыр талазы-биле чоорту хилиичектеп, элеңге өлүреринге чедирер арага аарыы дээрзин кезээде бодаарры чугула.

Ю. САВЕЛЬЕВ,
медицина эртемниниң көндидады.

ХОСТУГ МИНУТАДА

Күш-культура кылып турар силер бе? Эртенги суда шимчээшкинниерни кылыр-дыр силер бе? Чамдык бажың эөлери бо айтырыгларга чай чугунга чылдагаанналр каар.

Аңаа эвээш үе чарыгдаттынар. Хостуг минуталарда, ажыл аразында, кылаштап чораан, бодунуң кадыынга ажыктыг гимнастикаларны кылып боор. Ол бүгү кижи бүрүзүнүң кадык, чараш болурунга база онза салдарлыг.

Эртен орундан тургаш, өрээлдерге бут баштап кылаштаңар, ол үеде оорганарны дорт тудуп кылаштаарын кызыдыңар. Ынчан буттуң шыганнарын күштелдирип, ооң соонда сулардыңар.

Оорганарны хөнү тудуп, дискетерицерни сыга кылаштаарын утпаңар. Орун-дөжек эдип, мебель доозуну аштап, шала чуп, кандыг-бир эт-херексел кедүрүп тургаш, бо бүгү дүрүмнү сагыырын чаңчыгын алыңар. Ол үеде дискек чүстеринге доктаамал күженишкинни бээр херек! Олурбушаан дискетерни шимчедип, буттарның салаларынга даянырын кызыдыңар.

Холдарга база-ла күш херек! Шаладан бедик шкафтың доозунун аштап тургаш азы ваннада плитка арыглаар, холдарыңарның шыганнарынга күштү түрүй ажылдаңар. Ол үеде оң, солагай холдарыңар-биле ажылдаарын сагыңар. Бир эвес бир чердең еске черже чүве салыр апарзыңарза, сөөртпейн, мяап-ла кедүрүңер. Холдарның шыганнарынга күштү киирип, а буттарыңарны дорт тудуңар.

Бир эвес ийи-үш кат бажыңарже үнер апарзыңарза, лифт ажыглаваңар. Бадар, өскөрде чүгле кылаштаңар! Чадалап үнүп, бадып тура, перилердан туттунмайн, ханы тымымышаан, кылаштаңар.

Автобусче азы трамвайже кирип ора, кожа эжиңерден, чоок-кавыда сандайлардан туттунмаңар. Бодуңарның деңзиңерни шын тударын утпаңар.

Бодуңарның дурт-сыңыңарны хайгааранар. Дурт-сыңдорт, чараш боорга, херээженнер аныяксыг көстүр болгаш, бодунга сергек ышкаш сагындырар. Автобуста, метрода пассажирлерни хайгаарадаан, ажыл соонда олар бүшкүк, бажын согайтыпкан, турупканындан сандайның оорганыларынга чөленгилеп алган олурулаар. Ындыг турупкан байдалыңарны улуска билдиртпеңер, улам дорт турун, эгиннериңер эдип, бажыңарны өрү кедүрүңер. Бир эвес кымбир кижи олудун чайлап берзе, оорга сөөгүнге дээнмышаан, дорт орарын кызыдыңар. Даштыгага кылаштап чораан, дурт-сыңыңарны дорт тудуңар. Чада үнүп чыткаш, садка азы бажыңга ажылдап тургаш, ол бүгүнү сагыңар. Башты өрү кедүрүп, оорганы дорт, эгиннериңерни эде кылаштаңар!

Доктаамал чадаг кылаштаарын кызыдыңар, ол үеде омансергек болуңар, халаңгый байдалга чорбанар. Үргүлүү думчуунар-биле ханы тымымышаан, кылаштаңар. Кым-бир кижи көрбээн кадында, бут баштап, эөжектеп чоруңар. Буттарны эде тургаш, салаалар кырынга өрү кедүрүңер, кажан бутка чылыг келги чедир ол бүгүнү уламчылаңар.

Автобус доктаар черге турган, чүве бижир стол артынга, телевизор чанынга оргаш, иштиңерни бүгү күшбиле кийр тыртыңар, ол бүгүнү оорга сөөгүнге дээш турар ышкаш кылдыр уламчылаңар. Ооң-биле чергелештир чаанын, деңметтиң шыганнарынче күштү түрүңер. Ооң чоорту кошкадыңар. Бир эвес шилгедек болуксазыларза, бо мергежилгелерни хүнде 3—4 катап доктаамал кылыңар.

«ЛАДА» деп болгар журналдың материалдарындан.

ОКТЯБРЬ 12-ДЕН 14-КЕ ЧЕДИР ТЕЛЕВИДЕНИЕ

ОКТЯБРЬ 12-ДЕ

БИРГИ ПРОГРАММА

МОСКВАДАН

8.00 — «Үе». Информастыг программа. 8.40 — Эртенги гимнастика. 8.55 — «Торгу бийир». Мультфильм. 9.20—«Мен ырыны чогаадып тур мен». Телефильм. 10.35 — «Билдингир-даа болза, бүзүренчиг эвес». Дамчыдылганы профессор С. П. Капица чорудар. 11.35 — Телемедээлер. 11.40—14.15 — Чапсар. 14.15— Телемедээлер. 14.35 — «Улуг тудугнуң чалыылары». Документалдыг фильм. 15.05— ПТУ-да чүү чүвеге база канчаар өөредип турарыл. Чиик үлегир бүдүрүлгелеринге кадрлар белеткелинин дугайында. 15.30—«Пиренейниң ыдыында— Испания». Документалдыг телефильм. 16.30 — Эртем амыдыралы. 17.00 — «Фиеста». Испанияга болган улусчу чогаадылганың фестивалының дугайында. 17.30 — Партияның планнары — улустуң планнары. Белоруссияның болган Латваның чиик үлетпүр ажылдакчыларының чарыжының дугайында. 1-ги дамчыдылга. 18.00—Футбол дугайында допчулал.

КЫЗЫЛДАН

18.30 — Тыва дылга телемедээлер.

МОСКВАДАН

18.45—Бөгүн делегейде. 19.00 — ССРЭ-ниң тургустунганындан бээр 60 чылынга уткуштур. «Чаңгыс эптиг өг-бүледе». Кыргыс ССР. Киргизияның КП ТК-ның бирги секретары Т. У. Усубалиевтиң чугаазы. «Кыргыс дан ханалары», «Найырадың энергизы» деп документалдыг телефильмилерниң башгайы көргүзүглери; Уран чүүлдер мастерлериниң концерти. 21.00 — «Үе». Информастыг программа. 21.35—23.05 — «Чүү? Кайа? Кажан?». Телевикторина. Ооң соонда— «Бөгүн делегейде». Информастыг үндүрүлге.

ИЙИГИ ПРОГРАММА

МОСКВАДАН

12.00 — Француз дыл. Өөредилгениң 2-ги чылы. 12.35—Төөгү. 5-ки класс. Эрте-бурунгу Египетке. 13.05 — «Шыдыраа школазы». Эгелеп чоруурларның класзы. 13.35—ССРЭ-ниң тургустунганындан бээр 60 чылынга уткуштур. «Чырык орук». 14.25 —Шүүлгелел. С. Нерис. 14.55—Шиидe музыка. 15.45— Телемедээлер. 15.55—18.15 — Чапсар. 18.15 — Телемедээлер.

КЫЗЫЛДАН

18.30 — «Спорт». Дамчыдылга. 18.55 — Киножурнал. 19.05—«Чечек». «Ак-Туруг» совхозтуң хереэженнер чөвүлелиниң ажылының дугайында тыва дылга дамчыдылга. 19.35—Мультфильм. 19.40 — «Азия төвү». Информация-публицистиг программа. 19.55 — Чарладдар.

МОСКВАДАН

20.00 — «Тамчыктыг удунар, чаштар!». «Валя угбайның чугаазы...». 20.15 — Делегей панорамазы. 21.00 — «Үе». Информастыг программа. 21.05— «Мээң чуртталгам». Хөй сериялыг уран-чечен телефильм. 1-ги серия. 22.40—С. Воронпов (гитарага) ойнаар. 23.00 — 01.00 — Аныяктар командаларының аразында футболга Европага чемпионаттың шилилге маргылдаазы. ССРЭ биле Финляндияның шилиндек командалары ужуражыр. Теп «Динамо» стадиондан дамчыдар.

ОКТЯБРЬ 13-ТЕ

БИРГИ ПРОГРАММА

МОСКВАДАН

8.00 — «Үе». Информастыг программа. 8.40 — Эртенги гимнастика. 8.55 — «Эртежи дуруялар». Уран-чечен фильм. 10.25 — «Кино аян-чоруктарының клуву». Дамчыдылганы Ю. А. Сенкевич чорудар. 11.25 — Телемедээлер. 11.35 — 14.15 — Чапсар. 14.15 — Телемедээлер. 14.25 — «Өңнүктер экраны». Социалистиг чурттарның телевидениезиниң документалдыг фильмнери: «Словакия — мээң төрөөн черим» (ЧССР), «Монгун-Хээ» (БУР). 15.25 — Концерт. 15.35 — ССРЭ-ниң тургустунганындан бээр 60 чылынга уткуштур. «Черге шынчы чорук». ССРЭ-ниң ЭА-зының Төөгү институдунуң директору, төөгү эртемнериниң доктору С. С. Хромовтуң киирилде сөзү. 16.30 — «Шыдыраа школазы». 17.00 — «Горнистер, харыылаңар!». 17.45 —Бүгүдениң стадиону. 18.15 — «Хөглүг нотажыгаштар».

КЫЗЫЛДАН

18.30 — Тыва дылга телемедээлер.

МОСКВАДАН

18.45 — Бөгүн делегейде. 19.00 — Совет ырлар конкурси. 19.30 — «Балыглатканнар». Уран-чечен фильм. 21.00 — «Үе». Информастыг программа. 21.35 — 22.55 — Чогаалчы болгаш амгы үе. Ю. Бондарев. Ооң соонда—«Бөгүн делегейде». Информастыг үндүрүлге.

ИЙИГИ ПРОГРАММА

МОСКВАДАН

12.00 — Немец дыл. 12.35—География. 7-ги класс. ССРЭ-ниң казар байлактары. 13.05—«Ада-иелер, силерге». 13.35—М. Ю. Лермонтов. «Калашников садыгжы дугайында ыры». 7-ги класс. 15.00 — ПТУ-да чүү чүвеге база канчаар өөредип турарыл. Молдавияның көдээ ажыл-агыйынга кадрлар белеткеп турарының дугайында. 14.30 — Монументалдыг пропагандаңың ленинчи планы. 1-ги дамчыдылга. 14.55—А. М. Горький. «Хуучузурактар». 15.45 — Телемедээлер 15.55—18.15 — Чапсар. 18.15 —Телемедээлер.

КЫЗЫЛДАН

18.30 — «Улус чогаадылгазы». Тыва дылга дамчыдылга. 19.00 — «База катап дилээшкин». Документалдыг фильм. 19.10 — «Азия төвү». Информация-публицистиг программа 19.40 — «Бистиң эң херек хлевивис». Телефильм. 19.55—Чарладдар.

МОСКВАДАН

20.00 — «Тамчыктыг удунар, чаштар!». «Хуулгаазының карандаш». 21.15 — «82-ниң ырызы». 21.00 — «Үе». Информастыг программа. 21.35 — «Мээң чуртталгам». Хөй сериялыг уран-чечен телефильм. 2-ги серия. 22.40 — 00.20 — Мячилиг хоккейге чурттар аразында эң хуунуң ужуражыышкыны. ССРЭ биле Швецияның шилиндек командалары ужуражыр. «Олимпийжи» спорт комплекизинден дамчыдар.

ОКТЯБРЬ 14-ТЕ

БИРГИ ПРОГРАММА

МОСКВАДАН

8.00 — «Үе». Информастыг программа. 8.35 — Эртенги гимнастика. 8.50—«Горнистер, харыылаңар!». 9.35 — «Балыглатканнар». Уран-чечен фильм. 11.05 — Будүрүлге гимнастиказы. 11.35— Телемедээлер. 11.40 — 14.15 —Чапсар. 14.15 — Телемедээлер. 14.30 — «Аъш-чем программазы — бүгү улустуң херээ». Документалдыг телефильмнер: «Чединшкинниң аргалары», «Хоорай кижизи кедээже чорукан», «Жанатай Азаматовтуң буянныг-чаагай сентябрьлары». 15.35 — Е. Сорокина-биле РСФСР-ниң алдарлыг артизи А. Бахчиев ойнаарлар. 15.55 — Орус чугаа. 16.25 — «Революцияның өңнүктери болгаш дайзынналары». Документалдыг телефильм. 17.15— Хөглүг чарыштар. 18.00 — Миллионнарның ленинчи университеди. «Кампалгалыг экономика».

КЫЗЫЛДАН

18.30 — Телемедээлер. Тыва дыл кырынга.

МОСКВАДАН

18.45 — Бөгүн делегейде. 19.00 — «Дем каттыштырылгазы». Тележурнал. 19.30 — Футболга Европа чемпионадының шилилге маргылдаазы. ССРЭ биле Финляндияның шилиндек командалары ужуражыр. В. И. Ленин аттыг Теп стадиондан дамчыдар. 21.00 — «Үе». Информастыг программа. 21.35—23.20— «А. А. Неждановаңың бажыңында». Музыка тайылбырлаачызы О. Доброхотова дамчыдылганы чорудар. Ооң соонда— «Бөгүн делегейде». Информастыг үндүрүлге.

ИЙИГИ ПРОГРАММА

МОСКВАДАН

12.00 — Немец дыл. 12.35—И. С. Тургенев. «Адалар болган уруглары». 9-ку класс. 13.05 — П. И. Чайковский. «Чыл үелери». 13.35 —«Кызыгаарда шериг албанында мен». Субтитрлиг уран-чечен фильм. 15.00 — Эстетиктиг кижизидилге. Уран чүүл болгаш ниитилел. 2-ги дамчыдылга. 15.45 — Телемедээлер. 15.55—18.15— Чапсар.

КЫЗЫЛДАН

18.30 — «Чогаалчы болгаш үе». Тыва дылга дамчыдылга. 18.55 — «Күш-ажыдың алдаржыт, чеднишкин». Документалдыг фильм. 19.05 — «Азия төвү». Информация-публицистиг программа. 19.20 —Киножурнал. 19.30— «Социалистиг чарыштың хүн демделгели». Тыва дылга дамчыдылга. 19.55 — Чарладдар.

МОСКВАДАН

20.00— «Тамчыктыг удунар, чаштар!». «Хуулгаазының карандаш». 20.15 — Чүнү номчуурул. 21.00 — «Үе». Информастыг программа. 21.35 — «Мээң чуртталгам». Хөй сериялыг уран-чечен телефильм. 3-кү серия. 22.40— Үрер хөгжүм ойнаар. Телекөрүлде конкурс. 23.00 — 01.00 —Футболга ССРЭ чемпионады. 1-ги лига. «Локомотив»—«Нистру». Теп «Локомотив» стадиондан дамчыдар.

АГААР

Бөгүн республикага бүргеп, аязыр агаар болур. Чамдык черлерге өл хар чаар. Соңгубарының чүк угланышкынының хаттыг дүргени секундада 5—10 метр, дүне хаттың дүргени 15—20 метр чедир күштелир. Дүне агаар 3 градус чылыдан —2 градус соор. Чамдык районнарга дүне —10 градус чедир соор.

Редактор В. С. ШАРАВИЙ.

КИНО

ОКТЯБРЬ 12-ДЕ

«НАЙЫРАЛ»: «Идегел болган чөленгиниң» 9.00, 11.00, 13.00, 15.00, 17.00, 19.00, 21.00 шактарда.

«ПИОНЕР»: «Читкен алдын» 10.30, 15.00, «Руслан биле Людмила» 12.10, «Төрөөн иезиг» 16.40, 18.35, 20.30 шактарда.

«ВОСТОК»: «Кондорнуң дүшкени» 15.00, 16.50, 18.40, 20.30 шактарда.

«КАА-ХЕМ»: «Аныяк кыс болган Грэйс» 14.30, 16.20, 18.10, 20.00 шактарда.

«ЕНИСЕЙ»: «Орионнуң луза» 18.30, 20.30 шактарда.

ЧАРЛААЛ

Октябрь 12-де Уран чүүл училищезиниң улуг залында Москонцерттиң ыраажызы Иосиф ПУРИЦТИҢ (баян) концерти болурун Тываның күрфилармониязы чарлап тур.

Концерттиң программазында: Гайдинның, Бахтың, Моцарттың, Прокофьевтиң, Шәдриннің ыры чогаалдары.

Концерт 13.30 шакта эгелээр.

АЖЫЛЧЫННАР ЧЫЫРЫН ОРГАНИЗАСТАП ТУРАР

Тыва АССР-ниң Күш-ажыл талазы-биле күрүне комитеди «Тыва туруг», «Шагонартажстрой», «Тыва көдээ тудуг» трестериниң тудугларынга ажылдаар ажылчыннарны чыырын организастап турар.

Ажылчыннарны тускай идик-хептер болгаш общежитиеге чурттаар чер-биле хандырар.

Ажылдавышаан ажылчын профессия чедип алырын база хандырар.

Организастыг чыылда ёзугаар ажылга хүлээп алганнарга 200 рубль түңнүг эгитпес акша дузаламчызын бээр.

Ажылдаарын күзээннер күш-ажыл дептерин, мурнунда чурттап турган черинден үндүр бижиткен паспортту, шериг биледин көргүзер.

Айтырыглар тургузар черлериниң адрестери:

Кызыл хоорайның Кочетов кудумчузунда № 29 бажын;

Районнарга: күүсконнарда чоннуң күш-ажыл хандырылгазының талазы-биле талээлекчилер болгаш хөй-кииги пунктулары.

РЕДАКЦИЯНЫҢ АДРЕЗИ: ИНДЕКС 667000

667000, Кызыл, Щетинкин болгаш Кравченко кудумчузу бажың № 3. ТЕЛЕФОННАРЫ: Редакторнуң 2-24-63, редакторнуң оралакчыларының 2-35-24, 2-23-54, харыылаалгалыг секретарының 2-23-35, секретариаттың 2-23-35, партийжи амыдырал болгаш совет тургузуг кылдыстериниң 2-37-13, пропаганда кылдызының 2-31-75, культура кылдызының 2-23-54, көдээ ажыл-агый кылдызының 2-21-47, үлетпүр кылдызының 2-31-75, чагаа кылдызының 2-41-27, информация кылдызының 2-20-60, корректорларның 2-27-41, бухгалтерияның 2-12-45,, солун келбейн барганда 2-32-75 телефонче долгаар.

Чагыг № 2004.

Солун неделяда 6 катап үнер.

Тыва АССР-ниң Министрлер Чөвүлелиниң Ном үндүрер чер, полиграфия болгаш ном садыының херектериниң талазы-биле эргелелиниң типографиязы. (Кызыл, Щетинкин болгаш Кравченко кудумчузу бажың № 1). ТС—01277

Бүгү чүрттарның пролетарийлери, каттыжыңар!

ШЫН

СЭКП Тыва обкомунуң, Тыва АССР-ниң Дээди Совединиң болгаш Министрлер Чөвүлелиниң органы

№ 239 (12029) | 1982 чылдың октябрь 14, четверг | 1925 чылда үндезилеттингеш | Өртээ 3 кеп.

АНЫЯК ГВАРДЕЙЖИЛЕРНИҢ МААДЫРЛЫГ ЧОРУУ ӨЛҮМ ЧОК

КРАСНОДОН. (Ворошиловград область). (СЭТА). Аныяк маадырлар— аныяк гвардейжилериниң эрес-дидим чоруу Ада-чурттун Улуг дайынының чыл демдеглелинге өшпес арын бооп кирген. Октябрь он ийиде Краснодонга ацаа чажыт партия-комсомол организациязын тургускаанының 40 чылынга болгаш күрүнеин «Аныяк гвардия» музейинге Улустарның Найыралы ордении тыпсырынга тураскааткан байырлыг хурал болган. Ажылчы чоннарның патриоттуг болгаш интернационалчы кижизидилгезинин талазы-биле үре-түңнелдиг ажылы дээш ол музейин шаңнаан.

Аныяк гвардейжилерге, «Аныяк гвардияның» маадырларының төрелдеринге, хоорайның ажыл-ишчилеринге эш Л. И. Брежневтиң байырлыг чагаазын хуралга олурушканнар диңмиттинг адыш часкаашкыны-биле үткүп-хүлээп алганнар. Ону хуралга СЭКП ТК-ның Политбюро кежигүнү, Украинаның Компартиязының ТК-зының бирги секретары В. В. Щербицкий номчаан.

«Аныяк гвардияның» маадырларының социалистиг Төрээн чуртка, партияның болгаш улустуң херээжете кызыгаар чок бердингени совет аныяктарның чаа-чаа маадырлыг чоруктарынга үлегер-чижек болуруп демдеглээш, оратор, ол шаңнал ажылчы чоннарны, өөүп олурар салгакчыларны Коммунистиг партияның, Ленинчи комсомолдун, совет улустуң революстуг, дайынчы болгаш күш-ажылчы чаңчылдарынга кижизидериниң ажылын улам күштелдиреринге идиглиг болурунга идегелин илереткен.

В. В. Щербицкий түңнелинде ССРЭ-ниң Дээди Совединиң Президиумунуң «Аныяк гвардия» музейин шаңнаар дутаймында Чарлының номчаашы, чыылганнар адыш часкап турда, оон тугунга кадаан.

КРЕМЛЬГЕ ЧУГААЛАЖЫЫШКЫННАР

Октябрь 12-де Кремльге совет-эфиоп чугаалажыышкынар болган.

Чугаалажыышкынга киришкеннер: совет таладан—СЭКП ТК-ниң Чингине секретары, ССРЭ-ниң Дээди Совединиң Президиумунуң Даргазы Л. И. Брежнев, СЭКП ТК-ның Политбюро кежигүнү, ССРЭ-ниң даштыкы хереқтер министри А. А. Громыко, СЭКП ТК-ның Политбюро кежигүнү, ССРЭ-ниң камгалал министри Д. Ф. Устинов, СЭКП ТК-ның Политбюро кежигүнү, СЭКП ТК-ның секретары К. У. Черненко, СЭКП ТК-ның Политбюро кежигүнүнге кандидат, СЭКП ТК-ның секретары Б. Н. Пономарев, ССРЭ-ниң Министрлер Чөвүлелиниң Даргазының бирги оралакчызы И. В. Архипов.

Эфиоп таладан — Социалистиг Эфиопияның Административтиг Түр шериг Чөвүлелиниң (АТШЧ), Эфиопияның ажылчы чоннар партиязын организастаар талазы-биле комиссияның (КОПТЭ) даргазы Менгисту Хайле Мариам, АТШЧ-ниң ДК кежигүнү болган КОПТЭ күүскомунуң кежигүнү, КОПТЭ ТК-ның делегей килдизинин эргелекчизи Берхану Байе. АТШЧ-ниң ДК болгаш КОПТЭ күүскомунуң кежигүнү, Хөгжүлдениң болгаш төп планнаашкынның ниити национал революстуг кампаниязын чорудар талазы-биле Дээди Чөвүлелдиң даргазының оралакчызы Аддис Тедла, КОПТЭ ТК-ның кежигүнү, ниитилел болгаш күрүнеин айыыл чок чоруунун министри Тесфайе Вольдеселассие.

Найыралдың болгаш ботботтарын билчиринин байдалынга эртекен чугаалажыышкынарга бүзүрежилгеге үндезилеттинген санал-оналл солчулгаашның доктааттынган ажыктыг практиказы чүүлдүг деп демдеглеттингеп. Оон ачызында ийи күрүнеиниң эргежыктарынга хамаарыжыр болуушкуннарны бот-боттарым билип алыр болгаш ниити туруштарны ажылдан кылырынга ол дузалаар.

СЭКП-ниң XXVI съездизиге бадылаан чурттуң экономиктиг болгаш социал хөгжүлгезиниң калбак программазын Совет Эвилелиниң ачылчы чоннарының канчаар боттандырын турарының дугайын, делегейниң өзек айтырыгларын шиитпирлээриң СЭКП-ниң болгаш Совет чазактың боттуг бүзү-биле көрүп турарының дугайын Л. И. Брежнев дыннаткан. Совет Эвилели тайбың политиказын чорудуп турар деп, Л. И. Брежнев демдеглээн, а шериг талазы-биле Совет Эвилелиниң кылып турар чүүлдери чүтле камгалал сорулгаларынга чагыртқан.

Эфиопияга революстуг чаартылгаларны боттандырар талазы-биле, ол ышкаш эфиоп улустуң тайбың амыдыралын болгаш күш-ажылын хандырарыңче, чурттуң национал бот-эргезин болгаш девискээрининң бүрүн бүдүн чоруун хамгалаарынче угланган дашткы политика талазы-биле Дээди чөвүлелдиң даргазының оралакчызы Л. И. Брежнев чугаалаан.

Найыралчы совет-эфиоп харылзаалар көдүрлүүшхүнүң байдалында турарын Л. И. Брежнев болгаш Менгисту Хайле Мариам демдеглээннер. Ийи чурттуң аразында кадыы ажылдажылга улам хаяы болгаш янзы-бүрү болуп турар, ийи талалыг дугуржулгалар чайгылыгт чокка амыдыралда боттаныл турар. Социалистиг Эфиопияның бөгүнгүзүнге болгаш даартагы хүнүнге шиитпирлиг ужур-дузалыг болуп турар национал экономиканы көдүрер талазы-биле эфиоп удуртулганын чорудуп турар салыышкыннарын билип турары совет таладан демдеглеттингеп.

Эфиопияга бүгү талалыг интернационалчы дуза болгаш деткимче дээш ССРЭ-ниң чазаанга болгаш совет улуска хаяы өөрүп четтиришкинин эфиоп улустуң мурнундан Менгисту Хайле Мариам илерглээн.

Бүгү талалыг совет-эфиоп кадыы ажылдажылганың хөгжүлдезинге чугула ролдуг СЭКП биле КОПТЭ-ниң аразында быжыглыг орар харылзалар ойнап турар. Эфиопияның ажылчы чоннар партиязын организастаар талазы-биле тодаглаг базымнарның дугайын Менгисту Хайле Мариам дыннаткан.

Делегей айтырыгларыңын талазы-биле чугаалажып көргени амгы үениң үндезин айтырыгларына хамаарыштыр Совет Эвилелиниң болгаш Социалистиг Эфиопияның бодалдарының чангыс аайын бадыткаан. АКШ-ның болгаш оон эвилелдиларининң агрессия хөделиишкиннериниң, политиказа күштүг болгаш чаймышкынны каржазы-биле ажыглаарыңче угланган оларның угланыышкынының үржүүлдан делегейде амгы дүшкүүрлүг чорук тургустунганы демдеглеттингеп. Оон кол өзөк социализм делегейинге, ол ышкаш хөгжүп орар чуртларга, чүүл-дээ мурнунда, хөгжүлдениң капиталистиг оруубиле чоруурун, империалистиг монополияларның дарлалынга киреринә күзевейн турар чуртталга удур угланган.

Чоокку болгаш Ортаакы Чөөн чүкте, Латин Америкага, Африкага болгаш Азияга хан төгүүшкүнүг чөрүлдээлерни тарыт турар империализмниң реакциянын болгаш неоколониализмниң чонга удур угланыышкынынга тайбыңга маган бүгү чурттарның болгаш улустарның чангыс эвии болгаш дем каттыштырылгазын, ядролуг аймылды болдурбас, боттарының дүрүм ёзугаар эрге-ажыктарын болгаш эргелерин чедип алыр дээш чүткүлүн удур тургузары чугула болуур дээрзинге ийи чурттун удуртукулары быжыг бүзүреллиг илергейлээннер.

Африкада байдалдың дугайы чугаалажыышкынарга эзээн черии эзээн.

Иштики хереқтериңге киришпезинин, девискээр талазы-биле негелдерден ойталаарының, маргылдаалыг айтырыгларны политиктиг аргалар-биле таарыштырарының талазы-биле үлээлгелерни киришпирип турар ниитиге билдингир принциптерге үндезилээш, Африка Рогунга чаагай кожа-хелбээ турарының болгаш бот-боттарын билчиринин байдалдарын тургузарынче боттарының туруштуг угланыышкының чугаалажыышкынынга карның киржикчилери бадыткааннар.

Ийи тала диптиң мурнуу талазында байдалга шыңгыы сагышсыралын илергейлээн болгаш Намибияның хамаарышпас чоруунга, ЮАР-ның расисчи ёзу-чурумунун оны дурум чокка эжелеп турарын сокадырынга хамаарыштыр КНО-нун шиитпирлериң долу хемчээлдин-биле сонгаарлалыышкын чокка амыдыралга боттандырарының эрежежок чугулазын демдеглээн. Мурнуу-африканы ёзу-чурумнун агрессия актыларынга таварыш турар Ангола Улус Республика болгаш Мозамбик Улус Республика-биле, өскө-даа африка күүчелер-биле, а ол ышкаш Мурнуу Африканың улустарының расисчи дарлалынга болгаш апартеидтин бүжар системазынга удур демисели-биле эп-сеткил каттыштырып турары балыткаттынган.

Л. И. Брежнев болгаш Менгисту Хайле Мариам империалистиг бөлүктериниң Африканың чурттарын башкалаашкыларын дээш оралдажышкыннарын бүрүү шапкан. Диптиң чурттарының үндезин эрге-ажыктарының камгалалынга туржур ужурлуг коллективтиг орган болур Африканың чангыс эвиин организациязының кадыы ажылдажылгазы болгаш ону быжыглаары — неоколонизаторларның, расистерниң болгаш оларның өзөзөжикиндерининг аймылдыг чимсенишкиннерин үзүнин чугула чүүлү болур.

Израильдин Ливанче халдаанын, АКШ-ның сула салыышкыны-биле агрессориун ында палестин болгаш ливан улустарга удур ораатанзы чоруун чугаалажыышкынар үезинде шиитпирлиг бүрүү шаңнаан. Совет Эвилели болгаш Социалистиг Эфиопия болза Чоокку Чөөн чүкке ёзулуг таарыштырылга хамыктын мурнунда израиль шериглерни оон эжелеп алган бүгү араб девискээрлерден үндүрерин болгаш араб палестин улустун дүрүм ёзугаар эргелерин, оон иштинде бодунун хамаарышпас көрүнезин тургузарынга оон эргезин хүлээп көөрүн хандырарын негеп турар дээрзинге бүзүрелдиг.

Тайбыңга болгаш делегейниң айыыл чок чоруунга шыңгыы кыжанып турар АКШ-ның Индий океанда милитарисчи айыылдыг идепхейжишкинин-биле холбаштыр сагышсырал илергейлеттингеп. Чугаалажыышкынарның киржикчилээ Индий океанны тайбыңның зоназы болдурар дугайында эрик чоогунун чурттарының саналдарын деткинрин илергейлээн болгаш КНО-нун шиитпирлериңе дүүштүр Индий океан талазы-биле делегей конференциязын эртиреринин чугулазын демдеглээн.

Менгисту Хайле Мариам АТШЧ-ниң болгаш КОПТЭ-ниң, Эфиопияның улустарының өөүнээзинден Л. И. Брежневке, СЭКП ТК-га, Совет чазакка болгаш бүгү совет улуска ССР Эвилелиниң тургустунганының 60 чыл юбилейинин чоокшулап орары-биле холбаштыр чүректин ханызындан байыр чедириишкинин болгаш коммунистиг иштилел тургузуушкунунга улам ынай чедиишкиннерни күзээнин дамчыткан.

(СЭТА).

НАЙЫРАЛЧЫ БАЙДАЛГА

СЭКП Төп Комитеди, ССРЭ-ниң Дээди Совединиң Президиумуну болгаш ССРЭ-ниң чазаа Эфиопияның Административтиг Түр шериг Чөвүлелиниң (АТШЧ) болгаш Эфиопияның ажылчы чоннар партиязын организастаар талазы-биле комиссияның (КОПТЭ) даргазы Менгисту Хайле Мариамның алдары дээш октябрь 12-де Кремльдиң Улуг ордузунга дүштеки шайлалга тургускан.

Менгисту Хайле Мариам-биле кадыы ону үдеп чоруур албанның кижилери дүштеки шайлалгага келген.

Совет таладан эштер Л. И. Брежнев, А. А. Громыко, Д. Ф. Устинов, К. У. Черненко, П. Н. Демичев, Б. Н. Пономарев, ССРЭ-ниң Дээди Совединиң Президиумунуң болгаш ССРЭ-ниң Министрлер Чөвүлелиниң Даргаларының оралакчылары, ССРЭ-ниң Дээди Совединиң Палаталарының даргалары, ССРЭ-ниң министрлери, ССРЭ-ниң күрүне комитеттериниң даргалары болгаш албанның өске-даа кижилери дүштеки шайлалгага келген.

СЭКП ТК-ның Чингине секретары, ССРЭ-ниң Дээди Совединиң Президиумунуң Даргазы Л. И. Брежнев дүштеки шайлалгага чүве чугаалаан.

Эш Л. И. БРЕЖНЕВТИҢ чугаазы

Хүндүлүг эш Менгисту!
Эргим эфиоп аалчылар!
Эштер!

Эфиоп улустуң сураглыг удуртукчузу эш Менгисту баштаан Социалистиг Эфиопияның Москвага чедип келгеи хүндүлүг төлээлекилериңе өөрүшкү-биле байыр чедирип тур бис.

Эрте-бурунгу Эфиопия ам чаа ёзу-биле, революстуг календарь ёзугаар тоску чылдың иүүрүиде чурттап турар-дыр. Эрткен ол чылдар чиик эвес болган. Империалдзмниң болган реакциязын күштери революстуг Эфиопияга үзүр калчаалыы-биле халдап турган. Ынчалзажок революция шыдажып үнген. Шыдашкан болгаш үлам быжыккан.

Чурттун политиктиг болгаш социал овур-хевирин кыска үеиин дургузунда кайгамнык чаартыиган. Дарлалдың болган мөлүдгениң хей-дүс ыяжардагы хевирлерин узуткаан, ажылчы чоннарның эрге-ажыыга дүүштүр боттуг базымнар кылдыиган.

Чаа Эфиопияның үиү делегей ареиззыига болгаш Африканың хереқтериңе улам өткүт ыиналып турар апарган. Империализмге, колониализмге болгаш расизмге удур демисселге Эфиопия төлептиг черии эзээн.

Социалистиг Эфиопияны Совет Эвилели чайгылыш чокка деткип келген болгаш деткипдаа турар. Бистиң чурттарывыстың аразында харылзаалар найырал болгаш кадыы кылдажылга дугайында керээге үндезилээш, чайгылыш чок хөгжүп, быжыглыг турары өөрүшүг-дүр. Совет Эвилелиниң Коммунистиг партиязының Төп Комитединиң Эфиопияның ажылчы чоннар партиязын организастаар талазы-биле комиссиязын аразында чаагай үре-түңнелдиг харылзаалар база тургуступ үнген.

Бистиң туруштарывыстың ниитизи-биле дөмей болуп турарын бөгүнгү чугаалажыышкынар бадыткаан. Тайбыиның камгалаарынче болгаш делегейниң айыыл чок чоруун быжыглаарынче угланган Совет Эвилелиниң инициативаларын Социалистиг Эфиопия деткип турар. Кожа чурттар-биле ботботтарын билчиринии болгаш кадыы ажылдажылганың харылзааларын тургузар талазыбиле Эфиопияның удуртулгазының чогумчалыг базымнарыига Совет Эвилели бодунун талазындан байыр чедирип турар. Совет Эвилели-даа, Эфиопия-даа боттарының политиказының тайбыиның, социализмниң, интернационалчы эп-сеткил каттыштырылгазының ниити идеалдарын удуртулга алдуруп турар.

Делегейде амгы байдалды нарын болгаш аймылдыг кыздыр санаарындан өскээр көрүп болбас. Оон чылдагааны — америк империализмниң агрессчи политиказында, ол политика Совет Эвилелиниң, социалистиг дем каттыжылгазының удур колдадыр угланган болуп турар. Бо дугайында Вашингтон ажыы-биле чарлан турар.

Ынчалзажок империализмниң «ыдыктыг чаа походу» политика болгаш географиа талазы-биле оон-даа калбак, улам-на ханы кара сагыштыг болуп турар. Ол поход амгы делегейде хосталгага ыпак, деңгилгелиг бүгү күштерге удур угланган. Хосталган улустарны база катап эргн туржужче эгидерин, үр болгаш берге демисселге оларның чедип алган чаалал алышкыннарын хупаан алырын, делегей политиказында оларын ролюн узуткаарын Вашингтон оралдажып турар.

Төөгү ёзугаар алырга, улут күрүнезирек ыидыг стратегия черле буурап дүжер. Ынчалзажок ыидыг стратегиянын тайбың болгаш улустарның хосталганының херээнге ыиигы кыжаныышкынныг болуп турарын эскербейн барып болбас.

АКШ болгаш оон чалчаалары Африкада канчаар үүледи турарын көрүп көрүнерден. Олар Африканың чурттарының бүрүн эргезинче халдап. оларның иштики хереқтериге холгаарлап киржип турар. Олар Анголага, Мозамбикке, өскө-даа күрүнелерге удур преторианың расисчи ёзу-чурумун ыдалап турар. Африканы шериг баазалары-биле бүзээлээрии оралдажып турарлар.

Империалистер экономиктиг фронтуда база кедергей хөделиг турар. Олар Африканың чурттарын өре-шире киичизинче улам-на киир идип, оларның бойдус байлактарын ыидыр арын-нүүр чогу-биле мөлүп турар.

Чаңгыс сос-биле чугаалаарга, ол политика Африканың улустарының үндезин эргежыктарынга удур угланган.

Африканың чурттары боттарының эргелерин камгалаарынга чаңгыс эвии болгаш сырый баттыжыышкыиын илергейлеп, антиимпериалистиг бүгү күштериң эп-сеткил каттыштырылгазыига олар даянып шыдаар болза, оларның бүрүн эргезинче база национал эрге-ажыктарынче халдаашкынпарга ойтур шавыышкын ам чедиишкинниг болур дээрзинге бүзүрээн бис.

Ынчаарга Совет Эвилелиниң туружу тодаргай билдингир болгаш чайгылыш чок.

Африка болза хамаарышпас чоруктун, тайбыиның, чаагай кожа-хелбээ догунналдыкының болгаш чечектелиишкиннин дивн болган турарын күзеп турар бис. Колониализмниң болгаш расизмниң артыышкынпарын дүрген болгаш бүрүн үзуткаар дээш туржун турар бис. Ыланғыя расисчи колонизаторларның Намибинда тергиидерин узуткаар, үр манап келген, ёзулуг болгаш бүрүн хамаарышпас чоруктү Намибияга тыпсын бээр үе келген.

Африка дип политиктиг турүлуушкуниүн району болган турарынга Совет Эвилели шиитпирлиг удурланыл. турар.

Бодунуң дивн даштыкы шериг баазаларындан хостаарынче, опу ядролуг чепсек чок зона белдурарынче Африканың улустарының чүткүлүп деткип турар бис.

НАТО-нуң болгаш Варшава Керээзиниң удуртукчу органнары од эвилелдериңе салдарын Азияже, Африкаже болгаш Латин Америкаже пентеретпес дугайында медеглелдерни кылзын дээш туржун турарывыс билдингир болгаш.

Эфиопия-биле найыралдың болгаш кадыы ажылдажылганың тургусгунган харылзаалар Совет Эвилелиңде бедии-биле үнелеп турарын чугаамның түңнелиңде онзалап демдеглээр бодаан ийик мен.

Национал экономиканың болгаш культураның кедүүлүшкүнүн чедип алырынче Эфиопияның удуртулгазының шиитпирлиг чүткүлдүү биске черле билдингир. «Ыяш андазын сөөртккен шарылыг» Эфиопия социализмге чедип шыдавас дугайында Силерниң илергейлээп бодалыпарга бүрүн каттыжын турар бис, эш Менгисту. Эфиоп революциязың чедиишкиннерииге сагыш-сеткилиивстиң ханызындан өөрүп, байыр, аас-кежиктиг болгаш чаагай амыдыралды тургузар талазы-биле чаа-чаа чедиишкиннерни Эфиопияның чонунга күзеп тур бис.

Хүндүлүг аалчы эш Менгистунуң болгаш бүгү эфиоп өөнүктериңе алдары, кадыкшылы дээш!

Совет Эвилелиниң болгаш Социалистиг Эфиопиянның аразында найыралдың база кадыы ажылдажылганың улам ынайты быжыглыышкыны дээш дашкаиы көдүрерин чөпшээреп көрүнер.

* * *

Менгисту Хайле Мариам харыы сөс чугаалаан.

Эш МЕНГИСТУ ХАЙЛЕ МАРИАМНЫҢ чугаазы

Совет Эвилелиниң Коммунистиг партиязының Чингине секретары, ССРЭ-ниң Дээди Совединиң Президиумунуң Даргазы эш Леонид Ильич Брежнев!

Эштер!

Бодумнуң хуумдан болгаш бистиң делегациявыстың өөүнээзинден алдарлыг болгаш кайгамчык чараш Москвага ыы-дуңмалышкы ёзу-биле хүндүлээл алышкын болгаш хүндүлээлээл чорук дээш ханызы-биле өөрүп четтиришкиннивисти башгай илергейлээрии күзээн айых мен, ол дээрге совет улустуң бистиң улузувуска болгаш эфиоп революциязына эпайыралдыг хамаарылгазын көскүзүү-биле херечилел турардыр.

Эң баштайгы пролетар революциязының болгаш улуг башкынчы Владимир Ильич Ленинниң чурту — Совет Эвилелиниге база катап келгенивис биске канчаар-даа аажок улуг өөрүшкү-дүр. Сорулгаларның болгаш демисселдиң чангыс үеңга үндезилеттинген бистиң чурттарывыстың аразында харылзааларны бо аян-чорук үлам-на быжыглаар дээрзинге тиглиниг турбас.

Эфиоп болгаш совет улустарның аразында найыралдың чаңчыл болган харылзаалары Эфиопияга революция соонда чаа будуштуг болгаш улам ханы апарган. Ол үеден үелээш бистиң харылзааларывыс түтле найыралдың эвес, а харын чаңгыс аай сорулгалар дээш демисселге эвилелгилериин харылзаалары болу бергеи. Эфиопияның болгаш Совет Эвилелиниң улустарының ниити сорулгаларындан эң колун чугаалаар болза, ол дээрге делегейге тайбыны быжыглаары база дең эргелиг чорук тергиидээш, дарлал-мөлүдгел чок социалистиг ниитилелдя тургузары болур.

Ол боттуг сорулганы чедип алыр дээш демисселге үндезилеттингеп бистиң харылзааларывыс бүгү талаларга хүн келген тудум-на улам калбарып база ханылап турар. КОПТЭниң тургустугланының сооида, оон СЭКП-биле кадыы ажылдажылгазы эгелээн, ол чорук бистиң найыралчы харылзааларывыстың утка-шынарын улам байыткан.

Ынчангаш политикага, экономикага, чурт камгалалынга болгаш өске-даа адырларга бистиң кадыы ажылдажылгавыс улам калбарып, быжыккан деп чугаалап тура, мен дыка өөрүп тур мен. Совет Эвилелиниң партиязының болгаш чазаанның удуртукчулары-биле бо аян-чорук үезинде санал-оналл солчуушкуннарывыс бистиң чурттарывыс аразында бүгү талалыг, чедиишкиннег хөгжүп турар харылзааларывысты уламна бедик деннелче көдүрер боор дээрзинге ёзугаар бис.

Эш Президент Брежнев!
Эштер!

Мен болгаш мээң эштерим Совет Эвилелинге келген санывыста-ла Силерниң улузуңарның, Коммунистиг партиязының мерген удуртулгазы-биле чораап, бодунуң шиитпирлиг демисселиниң ачызында хөжудаңгай чораан чурттуң космостун эң-не болбаазын техниказының бедиктеринге чедир көдүрген улустуң, чедиишкиннерин магадап хаммас бис. Ол чедиишкиннер социалистиг ниитилелдя тургузар дээш демисежип турар чаа хөгжүп орар чурттарга канчаар-даа аажок улуг моральдыг деткимче болуп, оларны хей-аът княрип турар. Социализмни тургузары бистиң ажылывыска, улуг революцияларыиы, бир-де дугаарында Октябрьның социалистиг Улуг революциязының дуржулгазын ажыглаары, бис бурунгаарлаашкыывысты дүргедиин болурувуска быжыг бүзүреллиг бис. Бистиң революциявыстың чедиишкиннерин үнелеп көрүп тура, оон дүрген хөгжүдениге Совет Эвилелиниң болгаш өске-даа социалистиг чурттарның дуржулгазының, олар-биле кадыы ажылдажылганың база оларның деткимчезиниң канчаар-даа аажок улуг ужур-дузазын медерел билип турар бис.

Эштер!

Улуг бергедээшкиннериң болгаш дошкун демисселдиң түңнелиңде революстуг Эфиопия чаа, быжыг идегелдиг апарган. Чурттун улус массалары демократтыг эргелерни чедип ап, социал амыдыралдың бүгү-ле адырларынга хөйиинтя база профессионал организацияларны тургузуп алгаш, революстуг чорудулгага бодуңун киржилгезин калбартып, революциянын чаалал ыыышкынарын болгаш чурттун чангыс эвии медерелдиг камгалап, чаа түңнелдерни чедип алыр дээш чүткүлдүг демисежип, ажылдап турарлар.

Бистин революциявыстың эң кол сорулгаларының бирээзи— ажылчы чоннарның партиязын тургузар сорулгага таарымчалыг байдалдарыиы тургустунуп турары биле холбаштыр, эфиоп революция партийкэ удуртулгалыг болу бээр уе чоокшулап орар.

Социализмниң үндезиннерин тургузары, чурттун хожудангай экономиказын көдүрери дээш, ону социалистиг угланыышкынче шилчидери база революциянын демократтыг үелээзиң чедиишкиннериниге бүгү тала-биле шантыктаарын оралдажып, Сомалиниң агрессчи чазаае ажыы-биле чепсегээрии уламчылавышаан. Ындыг хөөирлиг хөделиишкиннерге тайбыңны болгаш оожургалдыг чорукту божаңнадып болур, ынчангаш оон үнүп кээп болур уржуктар дээш америк администрация харылсалгадан чайлан шыдавас.

Эш Президент Брежнев!
Эштер!

Амгы үеде делегей империализминиң авантюрисчи болгаш агрессчи чоруунун түңнелиңде тайбыңга кыжаныыйкын үүлге бистиң чоок кавыда эвес, харын бүгү бомбүрзекте тургустунган.

Африкада, Азияда болгаш Лат. Америкада национал-хосталгалыг шимчээшкиниң базар, деңгилгелиг эрте-чагыргаларны дужуреринин семээшкиннери, а чамдыкта харын ол сорулга-биле дорт холгаарлашкын; НАТО шеригларининг үзүк-соксаал чок шериг өөредилгелери; америк ракеталарны Европада немей тургусканы; Персн мугулдурунда болгаш Индий океанга бар америк шериг баазаларын калбартканы болгаш тудуп тургузуп турары; чепсегланишкинии керек кырында дужуреринии болгаш чавырлыышкынынын оруунга моолактарны доктаамал тургузуп турары — бо бүгү дээрге улустәр аразында тайбың кәйы хире айыылга таварыш турарының херечизин-дир. Ол айыыл хүн келген тудум улгадып турар. Ынчангаш делегейниң тайбыңга ынаң ниитилежилгези Чер кырынга быжыг тайбыңны хандырарыг дээш, бүгү кижи төрелгетсиин олумче чыгаан харылсалга чок империалистиг чазактарның, хөделиишкиннериниге удурдалыштыр дайынга удур кайгамчык күштүг эгелээн шимчээшкиниң улам улуг хемчээлдиг кылдыр калбартыр ужурлуг.

Барыын Европада чурт бүрүзүнде хөй-хөй талаларлыг улуг ат-алдарлыг болгаш ужур-дузалыг апарган тайбың дээш шимчээшкинии Европа күрүнелери хүлээп көрбее арга чок. Тайбыңче кыйгы. оон-даа артык бүгү бомбүрзекке чайгыланып. дайын кыпсыкчыларын аймаадып турар. Каш борбак авантюристерниң дайынзырак политиказының уржуудан кижи төрелгетеп олбес ужурлуг. Ол авантюристерни гомаартырын чедип алыры эргежок чугула, тайбың дээш шимчээшкинии быжыглаар херек.

Чепсегланишкинии дужурери, чавырлыышкын болгаш делегейге тайбыңны быжыглаары дээш демисселдиң хереэпге бодунун соксаал чок хөделиишкиннери-биле Совет Эвилелиниң киирии турар салыышкынынга кайгамчык улуг ужур-дузалыы билдиргиө. Революстуг Эфиопия Совет Эвилелиниң боттуг саналдарын, ыланғыя ядролуг бооченсекти баштай ажыглавас дугайында оон хөделиишкиннерии-биле болгаш стратегтиг чепсектерни шынар-даа, сан-даа талазы-биле кызыарынга оон белеиин чүүдүүзүнүн деткип турар болгаш өске талалан ыидыг чаагай сеткилди илередирия улустар аразында тайбыңны хандырарынга салдарлыг болур ийик деп санаап турар.

Амгы делегейниң өске-даа айтырыгларының аразындан Чоокку Чөөн чүкте байдал онзагай кичээнгейни хаара тудуп турар. Израильдин Ливанга удур агрессиязы, АКШ-ның деткимчези-биле оон чоокта чаа үүлгеткени хосталга дээш палестин демисселчилерге удур араатанзы үүлгедиглери киленээшкинии, буруудадыышкынны болдурган. Дескеннер лагерииге ургуларны, херээжеиперии, кырганнарны кандыг-даа көөргел чокка кыргын-хыдаапы делегейниң бүгү хөй-ниитизиниң килеңээшкинии кыптыктырган амгы үениң эң улуг кем-бурууду үүлгедии болур. Революстуг Эфиопия оп дерзии үүлгедиглерии шиитпирлин-биле бүрүү шаап турар.

Африка дипте Мурнуу-Африка Республиканың расисчи ёзу-чуруму шак-ла ыидыг үүлгедиглерии намибий дескеннерге удур доктаамал кылын. Анголага болгаш Мозамбикке удур Ливанда дег халдаашкынпарны чангыс эвес үдээ боттандырып келген. Ол бүгү бот-боттарынга дөмей үүлгедиглерии делегей ипне-

(Төнчүзү 3-кү арында).

СОВЕТ-ЭФИОП ДУГУРЖУЛГАГА АТ САЛГАНЫ

Совет Эвилелиниң Коммунистиг партиязының болгаш Эфиопияның ажылчы чоннар партиязын организастаар талазы-биле комиссияның аразында кадыы ажылдажылга дугайында дугуржулгага ат салыышкыны октябрь 12-де Кремльдиң Улуг ордузунга болган.

Дугуржулгага ат салганнар: СЭКП-ниң өөүнээзинден — СЭКП ТК-ның Чингине секретары, ССРЭ-ниң Дээди Совединиң Президиумунуң Даргазы Л. И. Брежнев;

КОПТЭ-ниң өөүнээзинден — Административтиг Түр шериг Чөвүлелиниң (АТШЧ) болгаш Эфиопияның ажылчы чоннар партиязын организастаар талазы-биле комиссияның (КОПТЭ) даргазы Менгисту Хайле Мариам.

Документиге ат салырының үезинде олурушканнар:

Совет таладан—эштер А. А. Громыко, Д. Ф. Устинов, К. У. Черненко, П. Н. Демичев, Б. Н. Пономарев, ССРЭ-ниң Дээди Совединиң Президиумунуң болгаш ССРЭ-ниң Министрлер Чөвүлелиниң Даргаларының оралакчылары, ССРЭниң Дээди Совединиң Палаталарының даргалары, ССРЭ министрлери, ССРЭ-ниң күрүне комитеттериниң даргалары, албанның өске-даа ажылдакчылары;

эфиоп таладан —АТШЧ-ниң доктаамал комитединиң кежигүнү, КОПТЭ-ниң күүскомунуң кежигүнү Берхану Байе, АТШЧ-ниң доктаамал комитединиң кежигүнү, КОПТЭ-ниң күүскомунуң кежигүнү Аддис Тедла, КОПТЭ ТК-ның кежигүннери Тесфайе Вольдеселассие, Алему Абебе, Фасика Сиделиль, Сейом Мекконеп, Несибу Тайе, Менгисту Гемечу, албанның өске-даа кижилери.

(СЭТА).

Депутат булуну

САНАЛДАР, СҮМЕЛЕР ЁЗУГААР

Сессияга депутаттарның киргеи шүгүмчүелдиг саналдарын, сүмелерин чогуур ой-шаанда шиитпирлеп көөрү чугула болгаш оларны амыдыралга боттандырар талазыбиле эргежок чугула хемчегерни алыр. Улус депутаттарының Чадаана хоорай Советинде ол чугула айтырыг канчаар шиитпирлеттинин турарыл? Ол дугайын тодаргай чижектерге үндезилеп, чугаалап көрейн.

Хоорай Советиниң күүскому үстүнде айтырыгны чугулалап көрүп турар болгаш депутаттарның шүгүмчүелдиг ол саналдарының ужур-дузазы, дээштин улуг деп көрүп турар. Депутаттарның сессияларга киргеи саналдарынга үндезилеп, чедир көрдүнмейн турган чамдык айтырыглар шиитпирлеттинин, эде көрдүүп турар. Ону дараазында чижектерге көргүзейн.

Чер-чер Советтеринге болуп эрткеи сөөлгү соңгулдалар соонда болган хоорай Советиниң баштайгы сессиязынга депутат А. С. Сат хоорайның чамдык кварталдарында чуртталга бажыңнарының девискээринде огород тарыһайн турарыңга хамаарыштыр сапал киирген. Оон соонда ол айтырыгны чогумчалыг шиитпирлээри-биле Советтиң депутаттарын шупгузун олче хаара тутkан. 55 депутаттың киржилгези-биле округ бүрүзүнүң соңгукчуларынга СЭКП ТК-ның май (1982 чыл) Пленумунга хүлээп алганы ССРЭ-ниң Аъш-чем программазын таныштырган болгаш ол талазы-биле ап чорудар хемчегерни тодаратkан. Округтарга эрткилээн хүралдарга дузалал ажыл-агыйын сайзырадырыш чугаалашкан. Өг-бүле бүрүзүнүң байдалын өөренип көрген.

Хоорай Советиниң депутаты, сүт заводунуң ажылчыны Ранса Домүр-Маадырына Сат округу Малчын кудумчузунга өг-бүлелерге огород, дузалал ажыл-агыйын сайзырадырыбиле аңаа киржип, дуза кадар активти тургузуп алган. Округтуң чурттакчылары бар арталарны ажылган, огород өстүрер хүлээлгелерни алган.

Хамаатыларның тудуп турар малын мал чеми-биле хандырар айтырыг багай эвес тургустунган. Чадаананың тарма хүлээп алыр пунктузундан, райподан мал чеми садын алыр арганы чурттакчыларга хандырган. Хоорайның чурттакчылары дузалал ажылагыйындан алган продукциязын районнуң хереглекчилер иинтилеэринге саткаш, ховар бараанларны ап турар. Ол база ажыктыг.

Хамаатыларның инектерининң баш саны чыл санында өзүп, пемежин турар. Инек кадаттыг. Депутатуың киирген саналын ёзугаар мындыг яшылыг хемчегер алдынын турар. Чойнуң дузалал ажылагыйы улам сайзыраар деп санап турар бис.

Ол-ла сессияга депутат Р. Д-М. Сат саналынга сүт, хлеб заводтарынга ажылчын столовая ажыдары кандыгыл деп айтырыг тургускан. Ол айтырыгны бүгү талалыг өөренип көргеш, столовая тургузарының эргежок чугулазын бадыткап, хемчегерни алган.

Мооң мурнунда сүттү Чадаана хоорайның чаңгыс-ла магазинингe садып турган, садып алыкчыларга ооң таарымча чок турганы чугаажок. Ол айтырыгны база депутаттар кичээнгейге ап, сессияга чугаалашканының соонда, садып алыкчыларга таарымчалыг байдал тургустунган. Ам сүттү үш магазинде садып турар.

Чадаана хоорайның чаагайжыдылгазында, ниитининң корум-чурумун бижыглаары-биле олче утганган хемчегерни күүском ажылдап кылган. Хоорай Советиниң депутаттарының боттарының идепкейлиг киржилгези-биле хоорайда чаагайжыдылга, аштталга ажылдары чоруп турар. Чамдык кудумчуларда оруктарны эде кылып, септелгезин чоруткан. Албан организация, бүдүрүлге черлериниң удурткулулары ону база кичээнгейге алган. Чаагайжыдылга талазы-биле субботниктерни, воскресниктерни эрттирери чаңчыл болган.

Сентябрь 15-тен октябрь 15-ке чедир хоорайга чаралттынган күскү чаагайжыдылга айы доостун турар. Ону түнээр үе келген. Районнуң коммунал ажыл-агыйн эргелели септелге ажылдарынче сөөлгү үеде улуг кичээнгейни угландырып турар. Хоорайның автооруктарын негелдеге дүүштүр септээр хемчегер алдынын турар. Ол чорук автомашиналарның шимчээшкинине таарымчалыг.

Хоорайга ниитининң корумчурумун бижыглаары-биле олче утганган хемчегерни күүском ажылдап кылган. Бо айтырыгны чогумчалыг шиитпирлээри-биле аңаа хөй-ниитини калбаа-биле киириштирип келдиже. Айның сөөлгү неделязы хоорайда профилактика хүнү. Ол хүн хоорай Советиниң чанында профилактика човүлелининң удуртулгазы-биле эртер. Депутаттарның хөй-ниити-биле каттышкан рейдилериниң дээштии бедээн. Урут-дарыйын кижизидилгези кошкак дээш хайгаралда алдынган өг-бүдележ-биле ажыл багай эвес. Аңаа ылаңгыя милициняның назы четпээнер хереэнің талазы-биле инспекциянын киржилгези, сүмези улуг. Профилактика човүлелиниң удуртулгазы-биле эртер. Депутаттарның хөй-ниити-биле каттышкан рейдилериниң дээштии бедээн. Урут-дарыйының кижизидилгези кошкак дээш хайгаралда алдынган өг-бүделер

НАЙЫРАЛЧЫ БАЙДАЛГА

(Төнчүзү.
Эгеэн 1-гн арында).

риализми күткээн болгаш улустарның хосталгазын базар сорулганы салып турар. Намибияның улузунуң хамаарышпас чоруу дээш демиселинин тиилелгелиг болуп доостуру чоокшулап келгенинге шаптык кадар дээш Барыын чүк чурттары чогум-на ынчангаш боочепсектиг болгаш политиктиг сүлчээлерни доктаамал уламчылап турар. Ынчангаш намибий у ун херек кырында хамаарышпас чоруун хандырары-биле-ооң удурткучу организациязынга — СВАПО-га болгаш фронт чоогу апарган күрүнелерге политиктиг болгаш өске-даа талазы-биле деткимчени көргүзери, империалистерниң болгаш расистерниң чимэнишкиннерни сойгалаары эргежок чугула.

Эш Брежнев!
Эштер!

Совет Эвилели биле революсту Эфиопия, тайбының, дең эргенин, хосталганың болгаш социализмниң херээ дээш кады турушпушаан, ийи талалыг харылзааларны бүгү угланышкынар-биле хөгжүдүп турар. Кайы-хайызынче доктаамал аян-чоруктар бистиң чурттарывыстың аразында политика, экономика, культура болгаш өске-даа талаларга кады ажылдажылганың быжыгарыга салдарлыг болган.

Эш Леонид Ильич Брежнев, Силериин эфиоп-совет найыралды бедии-биле үнелээнинер дээш, ол найыралды быжыглаарыга, иштики болгаш дашткы айтырыглар-биле чежеда чай өкка ажылдап турардаа болзунарза, Силериин хүүда салышкыныңар, ол бистиң харылзааларывысты амгы деңнелче көдүрер арганы берген болгай, ол дээш Эфиопияның улузунуң болгаш чазааның Силерге хүндүткелин болгаш хүлээп көрүүшкүнүн илередирин чөпшээрел көрүүр.

Бистиң партияларывыстың, чазактарывыстың болгаш улустарывыстың харылзааларын моон соңгаар-даа улам калбаар база быжыгар деп бүзүрел тур мен.

Бисти чылыг хүлээп алганы болгаш эш ёзу-биле хүндүлээни дээш түнелинде база катап өөрүп четтиргенивисти илерет-тивис.

Эфиоп болгаш совет улустарның быжыг найыралы дээш, оларның чечектелиишкини дээш!

Президент эш Брежневтиң болгаш мында олуржуп турар эштерниң кадыы дээш!

Пролетаржы интернационализм болгаш делегей кырынга тайбың дээш дашканы көдүрдүм.

• • •

Эштер Л. И. Брежневтиң база Менгистү Хайле Мариамның чугааларын келгеннер кичээнгей-биле дыннаан болгаш үргүлчүлелдиг адыш часкаашкынары-биле уткаан.

Шайдалга найыралчы чылыг байдалга эрткен.

(СЭТА).

Автономнуг республикалар хүну

МАРИЙ АССР

Автономнуг республиканаргa тураскааткан хүннер Тывада ам-даа уламчылавышаан. Бо неделяны Марий АССР-те турасмаатканг, ынчангаш ооң дугайында кысна тайылбырны бердивис.

РСФСР-ниң составында кирип турар. Шөлү—23,3 муң дөрбелчин километр. Чурттакчы чону—710,5 муң кижи. Найысылалы — Йошкар-Ола (213 муң чурттакчылыг).

1981 чылда үлетпүр продукциязын сайгарарының планын 100,8 хуу күүсеткен. Үлетпүр бүдүрүлгезинин хемчээли ооң мурнунда чылдан 4,5 хуу улгаткан.

Республиканың бүгү тарылга шөлү 620 муң га. Эрткен чылын 484 муң тонна тараны, 491 муң тонна картофельди, 47 муң тонна ногаланы ажаап алган.

Автономнуг республикада малдың баш саны (муң-биле) мындыг: мыйыстыг бода мал—309, ооң иштинде инектер—125, хаваннар — 289, хой болгаш өшкү—179. Бир инектен ортумаа-биле 2400 ажыг килограмм сүттү, бир хойдан 2,3 килограмм дүктү, бир гаагадан 200 борбак чуурганы алган.

Өөредилгениң янзы-бүрү хевирлеринде 158,5 муң кижи хаара туттунган, ооң иштинде инити билиг школаларында 127,2 муң, дээди болгаш ортумак өөредилге черлеринде 29 муң кижи өөренип турар.

Республикада 381 библиотека, 498 клуб албан черлери, 545 кино тургузуглары, 4 театр, 4 музей бар.

КОМИ АССР

РСФСР-ниң составында кирип турар. Шөлү—415,9 муң дөрбелчин километр. Чурттакчы чону—1147 муң кижи. Найысылалы—Сыктывкар (180 муң чурттакчылыг).

Совет эрге-чагырганың чылларында үш орденнит республиканың индустриязы, көдээ ажыл-агыйы болгаш национал культуразы көскүзү-биле сайзыраан. Мында энергетика, хөмүр-даш, нефть, газ, ыяш белеткели, целлюлоза-сазының болгаш өске-даа үлетпүр сайзыраан. Воркутаның шахтерларының каскан хөмүр-дажыындан делегейде эң тергиин эки көжүү Череповецтиң металлурктары ап турар.

Коми АССР-де ыяш курлавыры хөй. Чылда 20 миллион кубометр ажыт ыяшты белеткеп турар. Республиканың нефысылалы Сыктывкарда ыяш үлетпүрүнүң улуг комплекизин туткан. Бөгүн Сыктывкарның саазыны-биле чурттуң бөш номунуң бирээзин-не парлап тура. Девискээрде фанераны, мебельди, чоңгудан калбак плиталарны, дилген ыяш материалдарын кылып турар.

Коми АССР-ниң үлетпүр продукциязы бүгү өөрелдешкен республикаларже болгаш дыка хөй даштыкы чурттарже чоруп турар. Республиканың чурттуң өске крайларындан, областарындан металл кылыгларын, машиналарны, улустуң хереглеп барааннарын ап турар.

1981 чылдың январь 1-де малдың болгаш куштуң баш саны (муң-биле) мындыг турган: мыйыстыг бода мал—161,2, ооң иштинде инектер—72,8, хаван—97,7, хой биле өшкү—44,6, куштар—2580.

Коми АССР-ниң ажылчы чоннарының чаагай чоруу болгаш культуразының деңнели үргүлчү бедип турар. Янзы-бүрү өөредилгелерде 236 муң кижи хаара туттунган. Республикада ССРЭ-ниң Эртемнер академиязының филиалы, эртем-шинчилел институттары, университет ажылдап турар.

АЗЕРБАЙДЖАННЫҢ ХЕРИИ БАЗЫМНАРЫ

ССРЭ-ниң Улус ажыл-агыйының чедиишкиннериниң делгелгезинде ССРЭ-ниң 60 чылынга тураскааткан байырлал эстафетазын Азербайджан ССР үргүлчүлеп турар. Төөгүде эң-не кыска хуусаанның иштинде улуг эвилелдең эргелиглериң бирээзи ол чер эң-не сайзыраңгай социалистиг республика кылдыр хуулган. Азербайджан ССР бо юбилейлиг чылда Ленин орден-биле шаңнатканы оңза болуушкун болган, ону чоокта чаа эш Л. И. Брежнев Бакуга болган байырлалдың үезинде тывыскан.

ССРЭ-ниң УАЧД-зинге октябрь 12-де болган парлалга конференциязынга Азербайджан ССР-ниң Министрлер Чөвүлелиниң даргазының орлакчызы Ф. Г. Ахмедов республиканың чедиишкиннериниң дугайын чугаалаан. Совет Азербайджан Совет эргечагырганың чылдарында түсүс чылдарга деңнежир орукту эрткенин ол демдеглээн.

Ол дээрге нефтини эң-не хожуңгай арга-биле казып тывариндан эгелээш, далайда нефть хоорайынга чедир, ус-дарган мастерскаялардан амгы үениң индустриязының канчаар-даа аажок улуг бүдүрүлгелеринге чедир эрткен орук-тур. Бүгү 1920 чылда кылып үндүргени хире ындыг хемчээлдиг продукцияны бүдүрериниң амгы үеде чүгле ийи хүн херек. Революция мурнунда нефтиден өске бүгү чүүлдерни өскээртен сөөртүп ап турган чер бо хүннерде делегейниң оң-оң чурттарынче үлетпүр кылыгларының 350 ажыг хевирлерин чорудуп турар. Хөвеңни болгаш көдээ ажыл-агыйның өске-даа продукциязын бүдүрери доктаамал көвүдеп турар.

Азербайджанның боттарының кайгамчыктыг чаңчылдарынга шынчы ажылчы чоннары он бирги беш чылдың бирги чылында боттарының чедиишкиннерин улам улгаттырып, республиканың уламна шалыпкын хөгжүүрүнүң үндезинин салганнар.

Улуг болгаш чырыткылыг байырлал — ССРЭ-ниң тургустунганындан бээр 60 чылының мурнуу чарында республиканың ажылчы чоннары боттарының бүгү-ле чедиишкиннери СЭКП-ниң шылгарыңгай угаанныг ленинчи политиказының түңнели деп онзалап демдеглеп турар.

(СЭТА-ның корр.).

ЧАҢЧЫЛ ҮРГҮЛЧҮЛЕВИШААН

ЕРЕВАН. (СЭТА-ның корр.). Аңаа болган «Эш Ленин, Силерге илеткээривис болза!» деп темалыг митинг-чыскаал Советтер чуртунуң аныяктарының Коммунистиг партияның херээнге, улуг салгалдарның чаңчылдарынга шынчы чоруунуң көргүзүү болган. Коммунистиг партияның болгаш совет улустуң революстуг, дайынчы болгаш күш-ажылчы алдарлыг черлери-биле комсомолчуларның болгаш аныяктарның походунуң типлекчилериниң X Бүгү-эвилел слёду ынчаар доозулган.

Арменияның найысылалының В. И. Ленинниң адын эдилээн Төп шөлүнге бүгү эвилелдешкен республикаларның төлээлекчилери — муң-муң аныяк ооллар, кыстар чыылган. ДОСААФ школаларының курсаптыларының, «Зарница» болгаш «Орленок» деп шериг-спортчу оюннарның киржикчилериниң, дайынчыларының парады болган. Слёттуң байырлыг хаашкынының байырлалын бот-тыныгыр уран чүүл коллективтери үргүлчүлээн.

Аныяктар баштыңчының чагыгларынга, совет улустуң алдарлыг чаңчылдарынга шынчы болуруп даңгыраглаан.

Слёттуң киржикчилери СЭКП Төп Комитединге, эш Л. И. Брежневке байырлыг чагааны хүлээп алган.

Слёттуң байырлыг хаашкынынга Арменияның Компартия ТК-зының бирги секретары К. С. Демирчян киришкен.

БҮГҮ-ЭВИЛЕЛДИҢ ЭРТЕМ-ПРАКТИКТИГ КОНФЕРЕНЦИЯЗЫ

ТАЛЛИН. (СЭТА-ның корр.). Октябрь оң ийиде Эстонияның найысылалында ажыттынган Бүгү-эвилелдиң эртем-практиктиг конференциязы СЭКП-ниң идеологтуг ажылының эң чугула айтырыгларынга тураскааттынган.

Москваның, Ленинградтың, бүгү эвилелдешкен республикаларның партия, совет, профэвилел, комсомол ажылдакчылары, эртемденнер, литература болгаш уран чүүл ажылдакчылары, журналистер, ССРЭ-ниң Чепсектиг Күштериниң политиктиг ажылдакчылары, Эстон ССР-ниң партия-идеологтуг активи киржип турар.

СЭКП ТК-ниң Пропаганда кылдазының эргелекчизи Е. М. Тяжельников конференцияны ажыткан.

Конференцияның киржикчилеринге эш Л. И. Брежневтиң байырлыг чагаазын чыыланнар улуг сорук киришкинниг хүлээп алганнар. Ону Эстонияның Компартия ТК-ның бирги секретары К. Г. Вайно номчаан.

«Делегей ареназында идеологтуг демиселдиң чидигленгени болгаш ажылчы чоннарның политиктиг кижизидилгези» деп илеткелди СЭКП ТК-ның секретары К. В. Русаков кылган.

Ол ышкаш К. Г. Вайнонуң «Амгы үениң байдалдарынга ажылчы чоннарның идей-политиктиг кижизидилгезин организастаар талазы-биле эстон партия организациязының дуржулгазы», ССРЭ-ниң Чогаалчылар эвилелиниң баштаар черинин секретары Ф. Ф. Кузнецовтуң «Угаан-бодал культуразының талазы-биле идеологтуг демиселдиң онзагай чүүлдери» деп илеткелдерни база дыннаан.

Конференцияның киржикчилери партия организацияларының идей-кижизидилгелиг ажылының дуржулгазы-биле танышкан, бүдүрүлгелерниң, совхозтарның, колхозтарның ажылчы чоннары-биле, сургуул болгаш студент аныяктар, дайынчылар-биле ужурашканнар.

БӨМБҮРЗЕКТИҢ СУДАЛЫ

СЭТА болгаш ПМА: КЫСКА ДЫҢНАДЫГЛАР, ТАЙЫЛБЫРЛАР

БЕРЛИН. «Эң-сеткил каттыштырылгазының ярмарказы» Герман Демократтыг Республиканың найысылалынга чыл бүрүде организастап турар. Журналистерниң инициативазын ёзугаар Александерплацтың төп шөлүнге чаңчыл болган ярмарка болган. Ойнаашкынчырлыг садыглаашкындан болгаш номнарны садыглаашкындан киргеп акша-хөрөңгилерин империализмге удур эң-сеткил каттыштырылгазының фондузунга киирер. Ынчангаш ГДР-ниң журналистери империализмге, дайынга, мөлчүлгеге удур улустарның демиселинге боттуг үлүүн киирип турар.

Хөгжүп турар чурттарның солунналарының, ном үндүрер черлериниң 130 ажылдакчылары бо чылын ГДР-ниң журналистеринге дузалажып, ярмарканы организастаарынга болгаш эрттиреринге киришкен.

АДН—СЭТА-ның фотозу.

СОЦИАЛИЗМ ЧУРТТАРЫНДА

МАШИНА ТУДУКЧУЛАРЫНЫҢ ЧЕДИИШКИННЕРИ

СОФИЯ. Болгарияның машина тудугжулары боттарының профессионал байырлалын күш-ажылчы тиилелгелер-биле уткааннар. Бо чылдың тос айларының планныг даалгалары бүгү көргүзүглер талазы-биле ажыр күүсеттингеп.

Машина тудуушкунунга үндезилээш, энергетика, металлургия болгаш үлетпүрүң өске-даа адырлары чедиишкинниг хөгжүп турар.

ЭДУ кежигүнү чурттар-биле, хамыктың мурнунда Совет Эвилели-биле, Болгарияның үре-түнелдиг кады ажылдашкыны электрокарлар, автокарлар, электротельферлер, янзы-бүрү хевирлиг хем болгаш далай судналары, программа-биле башкарар демир кезип, чондурар станоктар, аъш-чем үлетпүрүнге ажыглаар автоматтар болгаш көдээ ажыл-агыйның амгы үениң сайзырангай техниказын бүдүрер талазы-биле эң шыырак чурттарның санынче кирген. Чүгле Совет Эвилелиниң техниктиг дузаламчызы-биле БҮР-да машиналар кылыр 250 ажыг заводтарны тудуп тургускан.

Амгы беш чылдың үезинде аар машина тудуушкунууне, ооң комплекстиг автоматизациязының болгаш механизациязының аргазы-биле техниктиг чаартылгазынче, электроникада сөөлгү чедиишкиннерге үндезилээш, программа-биле башкарар демир чондурар станоктарны улам сайзырадырынче онза кичээнгей салып турар.

ЭРТЕМ-БҮДҮРҮЛГЕ ТӨВҮ

ПРАГА. Чериң ажыглап, ажылдаарын бүзүреткен кижилериң эртем-билиндеи бедик дүжүт дыка хамаарылгалыг болур. Көдээ ажыл-агыйның Прагада дээди школазы үндезилеттинип тургустунганындан бээр үжеп чыл болганын демдеглеп турар. Ооң башкылары болгаш студентилериниң эртем-практиктиг ажыл-чорудулгазы чогум-на ооң барымдаалап турар. Ол өөредилге чери улусчу эргечагырганың чылдарында эртем-бүдүрүлгениң улуг төвү апарган болгаш чурттуң көдээ ажыл-агыйын хөгжүдеринің талазы-биле янзы-бүрү сорулгаларын шиитпирлээринге эң-не идепкейлиг киржип турар.

Чижээ, агрономия факультединиң эртем кафедралары чер ажылының ажыын улгаттырары, хөрзүннериниң дүжүттүүн бедидери болгаш мал чемнерин бүдүрерин көвүдедири, үнүштерин камгалаары дээн ышкаш, ындыг чүгула айтырыгларны шиитпирлээринче кол күштү угландырып турар. Машина-трактор парыгын ажыглаарын экижидери, долгандыр турар бойдус чүүлдерин камгалаары дээн ышкаш айтырыгларже школаның эртем ажылдакчылары болгаш башкылары база-ла кичээнгей салып турарлар.

ӨӨРЕДИЛГЕНИҢ ШЫНАРЫН ЭКИЖИДЕР

ГАВАНА. Чырыдышкын болгаш эртем ажылдакчыларының национал профэвилелиниң V съездизи куба найысылалга боол эрткен. Ооң киржикчилери өөредилгениң шынарын экижидериниң, эртем-шинчилел ажылдарын калбартырының болгаш ооң бүдүрүлге база амыдырал-биле улам сырый холбаалыг болурунуң чугула айтырыгларын чугаалажып, профэвилелиниң удуртукчу органының чаа составын сонгаан.

Кубаның Компартия Төп Комитединиң Политбюро кежигүнүнге кандидат, ККП ТК-ның Секретариадының кежигүнү Антонио Перес Эрреро съездиниң сөөлгү хүнүнде чүве чугаалаш, Кубаның өзүп олурар салгакчыларын кижизидери, революстуг мээ-медерелди болгаш чоннуң идеологтуг белеткелиниң деңнелин бедидери дээш профэвилелдериниң кежигүннериниң үре-түнелдиг ажылдаарының эргежок чугула болуп турарын онзалап айыткан.

А. Перес Эрреро боттарының ажыл-чорудулгазының ажык-дузалыын болгаш шынарын үргүлчү бедидеринче, империализмниң хоралакчы үүлгедиишкиннерин сойгалап, илередиринче съездиниң делегаттарын кыйгырган.

Съезд профэвилелиниң адын өскертир дең шиитпирлээн. Ол моон сонгаар өөредилгенин, эртеминиң болгаш спорттуң национал профэвилели деп атты болур.

АМЫДЫРАЛ ХАНДЫРЫЛГАЗЫ — БҮГҮДЕГЕ

УЛАН-БАТОР. (СЭТА-ның корр. А. Денисович). Моол Арат Республиканың коммунал ажыл-агый болгаш амыдырал хандырылганың хөй мун ажылдакчылары боттарының профессионал байырлалын моон-биле ам беш удаа демдеглеп эрттирген. Адырның дыка хөй коллективтери байырлалга бедик бүдүрүлге чедиишкиннери-биле ужуражып, кол-кол көргүзүглер талазы-биле тос айлар даалгазын күүседипкен. Чонга ачы-дуза чедирер ажылдарының шынарын экижээн, оларның хевири калбарган.

Моол Арат Республикада коммунал ажыл-агыйының болгаш амыдыралга ачы-дуза чедиреринің материал-техниктиг баазазын быжыглаарынче, ол хире калбак-делгем чуртта малчыннарның ажыл-амыдыралының бизаланчак байдалдарында ындыг ажылларны калбартып, экижидеринче онза кичээнгей салып турар. Ынчангаш боттандырып чорудуптаа турар болгаш планнаптаа турар бүгү ажылдарын кол-ла угланышкыны аратчоннуң өг-бүле бүрүзүнге ыяап-ла чедери, республиканың көдээ болгаш үлетпүрүптаа черлеринге кижилерниң ажылдаарынга болгаш чурттаарынга чогумчалыг байдалдарны тургузары боол турар. Чогум-на ол сорулга-биле амгы — чедиги беш чылда күүрүе дыка хөй акша-хөрөңгини тускайлаан.

Чуртта салдынган сорулгаларны комплекстиг арга-биле боттандырып чорудуп турар. Чүгле сөөлгү чылдарда ооң хөй-хөй районнарынга амыдырал хандырылгазының он-он комбинаттарын болгаш төптерин туткаш, ажыглалга киргилээн.

НЕФТИЧИНИҢ ХҮНҮН ДЕМДЕГЛЭЭН

БУХАРЕСТ. Румыния Нефтичиниң хүнүн демдеглээн. Партияның «кара алдынны» казып тывариң көвүдедиринче кыйгырынга харыылавышаан, ол адырның ажылдакчылары боттарының профессионал байырлалын улуг чедиишкиннер-биле демдеглээн. Олар чыл эгезинден бээр эрткен чылдың ол-ла үезинден 100 муң тонна нефтини хөйүү чуртка бергеп. Бо чылдың чаа 745 суургаларны ажыглалга киирген, оларның 24-түн чурттуң мурнуу талазында Выртежу-Стоевица чанында нефть-биле байлак чаа черлерде тургускан. Ында чер иштинче 4400 метр ханы кудуктардан бедик шынарлыг нефтини ап турар. Баштайгы суургаңың хонукта бээр ажыы 135 тонна нефть болгаш 260 муң кубометр газ боол турар.

БҮГҮ УЛУСТУҢ ХЕРЭЭ

БУДАПЕШТ. «Хөй-шиитиниң эки туразы-биле туттунган» деп бижиктерни эрте-бүрүнгү венгр Шопрон хоорайның социал-культура албан черлериниң, уругдар болгаш спорт шөлдериниң, парктарның болгаш скверлериниң бажыңнарындан бо-ла көрүп болур. Бодунуң 700 чыл юбилейин демдеглээн ол хоорайның чурттакчылары төрээн хоорайын чаагайжыдарының талазы-биле бүгү Венгрияда алдаржаан.

Шопронуң бүгү-ле бүдүрүлге болгаш албан черлери, социалистиг күш-ажылдың бригадалары хоорайны чаагайжыдары дээш, Ада-чурттуң улусчу фронтузуюуң чарлааны шимчээшкинде идепкейлиг киржип турар. Олар тус-тус чурттаганың тус-тус микрорайоннарын, парктарны, уругларның ойнаар шөлүчугештерин шефке алган. Шопроныун чурттакчылары чыл саныңда-ла 20 млн. форинт-акша ажыг ажылдарны хоорай чаагайжыдылгазынга кылып турардар.

(СЭТА).

САЛЬВАДОРДА БАЙДАЛ

САН-ХОСЕ. (СЭТА). Пентагоннуң «специалистеринiң» өөредип каан сальвадор ёзучурумнуң араатанзыг идегеттери Усулутан болгаш Сан-Мигель дээр департаментилерде «партизаннардан арыглаарының эвлечелиг дайын чорудулгазын» кылып турарлар. Олар Вьетнамга америк шериглериң ажыглап турганы «өртеткен чернин» тактиказын ажыглап, «дайын чорудулгазының» зоназында тараачыннар суурларының кырынче америк бүдүрүлгенин хөй санныг бомбаларын хөме октап тураргар. Ол дугайын тура халышканнарның «Венсеромос» радиостанциязы дыннаткан.

«Касадорес» («анчылар») дээр тускай батальоннуң бүдүн-чартык мун хире өлүрүкчүлери Сесори суурже халдап киргеш, ооң чурттакчыларын араатанзыг шаажылаашкынга таварыштырган. Олар тараачыннарның бажыңнарын шуут узуткаан, тараа шөлдерин болгаш мал-маганны чок кылганнар. Сан-Висенте департаментиге шаажылакчыларның холдарындан үш чүс чедип турар тайбың чурттакчылар өлгенин ол-ла радиостанция дыннаткан.

Төп Американың «Прогресо» университединиң журналының бижип дыннаткаңы-биле алырга, бодунуң араатанзыг чоруктары-биле сурагжаан «Атлакатль» батальоннуң командири майор Монтерроса дээрзи Чалатенанго департаментиге ооң кезээниң кылган ээлчеглиг «операциязының» үезинде «билдинмес санныг кырганнар, херээженнер болгаш уруглар өлген» деп чугаалаан. Ооң чугаалап турары-биле алырга, «партизаннарның ээлеп турар районнарының хамааты кижилерин «хоралакчы идегеттер» кылдыр көөр болганда, кижилерни ынчаар хелбээзи-биле өлүрүп үзүткаар чорук уламна көвүдээр апаар».

Патриоттар шаажылакчыларның араатанзыг үүлгедиишкиннеринге дайынчы хөделиишкиннерин күштелдирериң-биле харылаап тураргар. Берлин, Хикилиско хоорайларның болгаш Осатлан (Усулутан департамент) суурнуң чаңында партизаннар отрядтарының тургускан кедээшкиннериниң, хенертен халдаашкыннарының түңнелинде ёзу-чурумнуң шеригларининиң чидирии 20 кижи ажыг болган. Дыка хөй санныг боо-чепсекти болгаш дайынчы техниканы хунаан алган. Партизаннар Оожум океанның чазаглыг оруунуң Тьерра-Бланка суурунуң чанында стратегтиг ужур-дузалыг участогун база контрольдап турар.

Ирип дүжер дей берген сальвадор ёзу-чурумга америк дузаламчыны доп-дораан соксарының Сальвадорнуң Революсчу-демократтыг Фронтузуюуң (РДФ) даргазы Гильермо Унго негээн. Чүгле Башингтоннуң дузаламчызы ол ёзу-чурумну эрге-чагыргада тудуп турарын ол неделээн.

УГАНДАНЫҢ НАЦИОНАЛ БАЙЫРЛАЛЫ

КАМПАЛА. (СЭТА-ның корр.). Уганданың улузу национал байырлалы — Республиканың хамаарышпас чоруун чарлаанындан бээр 20 чыл болганын байырлап эрттирген.

Уганданың үлетпүр талазы-биле эң улуг төвү—Джинджага болган хөй муң кижиниң киришкени митинг ол төөгүлүг хүнге холбаштыр эрткен. Аңаа республиканың президентизи М. Обото чүве чугаалаан.

Кызымаккай, эрес-шудургу демисел-биле чаалап алдынган чурттуң хамаарышпас чоруу национал тургузуушкунцуң оруун ажыткан. Ол уганда улуска боттарының салымхуузун боттары-ла шиитпирлээр эргени тыпсын берген деп президент айыткан. Республиканың чазаанның эң чугула сорулгазы болза, чаңгыс аай, тайбың болгаш чечектеништиг чорукка болгаш национал тургузуушкунуун эчис сорулгаларын боттандырып чорудары дээш демиселге күштерни каттыштырарынга даянып турарын күүне баштыңмының Уганданың радиозунга кылган уганда улуска кыйгырында айтып турар. Ол кыйгырыгда уганда улуртулганың күүне акша-хөрөңгизин кампаарынче болгаш чазый-чилби хөлиделиир чорукка удур демиселче утланган политиканы чорударынга шиитпирлиниң айыткан, чурттуң экономиказының бүдүрүкчү секторун хөгжүдеринің чугулазын демдеглээн. Ол сорулга-биле Уганданың даштыкыже үндүр садар культуралары — кофени, хөвеңни, шайны болгаш таакпыны бүдүрерин улам көвүдедириче онза кичээнгейни салып ужурлуг.

В. БРУМАРОВ.

ЧУУЙ КААП ТУРАР

НЬЮ-ЙОРК. (СЭТА). Чурттуң мурнунда тургустунган шыңгыы айтырыгларны АКШ-тың администрациязының шиитпирлээр аргазы шуут чогун сураглыг америк политиктиг хайгаракчы Джейме Рестон айыткан.

Сөөлгү үеде президент Рейган Американың амгы үедеги аар-берге байдалы дээш бүгү харыысалганы моон мурнундагы администрациянның кырынче каарын оралдажып турар деп, ол «Нью-Йорк таймс» солунга бижээн. «Ол дээрге, политиканнарның шыгжамырында эң-не эрги: бир әвес силер бергедээшкинге таваржы берзиңерзе, бүгү буруушу оппозициянның кырынче чуулкаар дээн, арга-мегези-дир деп, Рестон бижээн. Шынчыгла чүве үл дээрге. Рейганның экономиктиг политиказының бүрүнү-биле буурап дүшкени боол турар. Президент бодунуң сонгукчуларга берген азаашкыннарының чангызын-даа херек кырында күүсетпээн.

ТАРААЧЫННАРГА ЧЕР

БРАЗИЛИЯ. (СЭТА-ның корр.). Соңгу-Чөөн штаттардан Мурнуу штаттарга чедир делгеми-биле шөйлүп чорукан 1,8 млн. дөрбелчин метр шөлдүг «Серрадо» дээр кур черлерни ажыглалга киирер дээш Бразилия улуг күштү үндүрүп турар. Тракторларның, машиналарның болгаш комбайнарның колониалары иштики районнарже шуужүп чоруп турар. Оларның ооында оруктарны кылып, электри лиишкиннинг күрүнеи тургузары боол турар. Экономика талазы-биле бергелерни ажыл-ээртери дээш, чурттуң национал чаңгыс эвин быжыглаары дээш демиселге күштерни каттыштырарынга даянып турарын күүне баштыңмының Уганданың радиозунга кылган уганда улуска кыйгырында айтып турар. Ол кыйгырыгда уганда улуртулганың күүне акша-хөрөңгизин кампаарынче болгаш чазый-чилби хөлиделиир чорукка удур демиселче утланган политиканы чорударынга шиитпирлиниң айыткан, чурттуң экономиказының бүдүрүкчү секторун хөгжүдеринің чугулазын демдеглээн. Ол сорулга-биле Уганданың даштыкыже үндүр садар культуралары — кофени, хөвеңни, шайны болгаш таакпыны бүдүрерин улам көвүдедириче онза кичээнгейни салып ужурлуг.

В. БРУМАРОВ.

ТАРААЧЫННАРГА ЧЕР

БРАЗИЛИЯ. (СЭТА-ның корр.). Соңгу-Чөөн штаттардан Мурнуу штаттарга чедир делгеми-биле шөйлүп чорукан 1,8 млн. дөрбелчин метр шөлдүг «Серрадо» дээр кур черлерни ажыглалга киирер дээш Бразилия улуг күштү үндүрүп турар. Тракторларның, машиналарның болгаш комбайнарның колониалары иштики районнарже шуужүп чоруп турар. Оларның ооында оруктарны кылып, электри фикацияны сунгаар-даа улам калбаар база быжыгар деп бүзүрел тур мен.

Бисти чылыг хүлээп алганы болгаш эш ёзу-биле хүндүлээни дээш түнелинде база катап өөрүп четтиргенивисти илерет-тивис.

Эфиоп болгаш совет улустарның быжыг найыралы дээш, оларның чечектелиишкини дээш!

Президент эш Брежневтиң болгаш мында олуржуп турар эштерниң кадыы дээш!

Пролетаржы интернационализм болгаш делегей кырынга тайбың дээш дашканы көдүрдүм.

• • •

Эштер Л. И. Брежневтиң база Менгистү Хайле Мариамның чугааларын келгеннер кичээнгей-биле дыннаан болгаш үргүлчүлелдиг адыш часкаашкынары-биле уткаан.

Шайдалга найыралчы чылыг байдалга эрткен.

(СЭТА).

Автономнуг республикалар хүну

МАРИЙ АССР

Автономнуг республиканаргa тураскааткан хүннер Тывада ам-даа уламчылавышаан. Бо неделяны Марий АССР-те турасмаатканг, ынчангаш ооң дугайында кысна тайылбырны бердивис.

РСФСР-ниң составында кирип турар. Шөлү—23,3 муң дөрбелчин километр. Чурттакчы чону—710,5 муң кижи. Найысылалы — Йошкар-Ола (213 муң чурттакчылыг).

1981 чылда үлетпүр продукциязын сайгарарының планын 100,8 хуу күүсеткен. Үлетпүр бүдүрүлгезинин хемчээли ооң мурнунда чылдан 4,5 хуу улгаткан.

Республиканың бүгү тарылга шөлү 620 муң га. Эрткен чылын 484 муң тонна тараны, 491 муң тонна картофельди, 47 муң тонна ногаланы ажаап алган.

Автономнуг республикада малдың баш саны (муң-биле) мындыг: мыйыстыг бода мал—309, ооң иштинде инектер—125, хаваннар — 289, хой болгаш өшкү—179. Бир инектен ортумаа-биле 2400 ажыг килограмм сүттү, бир хойдан 2,3 килограмм дүктү, бир гаагадан 200 борбак чуурганы алган.

Өөредилгениң янзы-бүрү хевирлеринде 158,5 муң кижи хаара туттунган, ооң иштинде инити билиг школаларында 127,2 муң, дээди болгаш ортумак өөредилге черлеринде 29 муң кижи өөренип турар.

Республикада 381 библиотека, 498 клуб албан черлери, 545 кино тургузуглары, 4 театр, 4 музей бар.

КОМИ АССР

РСФСР-ниң составында кирип турар. Шөлү—415,9 муң дөрбелчин километр. Чурттакчы чону—1147 муң кижи. Найысылалы—Сыктывкар (180 муң чурттакчылыг).

Совет эрге-чагырганың чылларында үш орденнит республиканың индустриязы, көдээ ажыл-агыйы болгаш национал культуразы көскүзү-биле сайзыраан. Мында энергетика, хөмүр-даш, нефть, газ, ыяш белеткели, целлюлоза-сазының болгаш өске-даа үлетпүр сайзыраан. Воркутаның шахтерларының каскан хөмүр-дажыындан делегейде эң тергиин эки көжүү Череповецтиң металлурктары ап турар.

Коми АССР-де ыяш курлавыры хөй. Чылда 20 миллион кубометр ажыт ыяшты белеткеп турар. Республиканың нефысылалы Сыктывкарда ыяш үлетпүрүнүң улуг комплекизин туткан. Бөгүн Сыктывкарның саазыны-биле чурттуң бөш номунуң бирээзин-не парлап тура. Девискээрде фанераны, мебельди, чоңгудан калбак плиталарны, дилген ыяш материалдарын кылып турар.

Коми АССР-ниң үлетпүр продукциязы бүгү өөрелдешкен республикаларже болгаш дыка хөй даштыкы чурттарже чоруп турар. Республиканың чурттуң өске крайларындан, областарындан металл кылыгларын, машиналарны, улустуң хереглеп барааннарын ап турар.

1981 чылдың январь 1-де малдың болгаш куштуң баш саны (муң-биле) мындыг турган: мыйыстыг бода мал—161,2, ооң иштинде инектер—72,8, хаван—97,7, хой биле өшкү—44,6, куштар—2580.

Коми АССР-ниң ажылчы чоннарының чаагай чоруу болгаш культуразының деңнели үргүлчү бедип турар. Янзы-бүрү өөредилгелерде 236 муң кижи хаара туттунган. Республикада ССРЭ-ниң Эртемнер академиязының филиалы, эртем-шинчилел институттары, университет ажылдап турар.

ССРЭ-ниң Күрүне шаңналынга киирери-биле саналдаан

МОСКВА. Ленинчи комсомол шаңналының лауреады, РСФСР-ниң М. Горький аттыг Күрүне шаңналының лауреады, чогаалчы Владимир Алексеевич Чивилихинни (чуруҥта) «Память» деп романы дээш ССРЭ-ниң 1982 чылда Күрүне шаңналынга киирерин саналдаан.

Воркутаның аныяк демир-оруукчуларынга тураскаатканда В. Чивилихинниң «Дириг күш» деп тоожузу 1957 чылда парлаттынган. Чогаалчы бистиң чуртувуста болгаш даштыкыда сураглыг.

«Мөңгүн рельстер», ««Клава Иванова дугайында», «Далай деңнелиниң кырында» деп ооң тоожулары, «Кооладыр дагжап тур, тайга!», «Хоорайларны болгаш суурларны эргилдир», «Энии, авай» деп романнары совет кижилерниң маадырлыг күш-ажылын, оларның каң дег быжыг тура-соруун алдаржыдып турар.

В. БУДАННЫҢ фотозу.
СЭТА-ның фотохрониказы.

СОВЕТ СПОРТ БАРААННАРЫ— ДЕЛЕГЕЙДЕ

Төп Американың болгаш Карибе бассейниниң чурттарының бо чайын Гаванага болган XIV Спортчу оюннарынга бистиң чуртувустуң Кубаның оргкомитединге халас бергени совет судья-информация аппаратуразы болгаш өске-даа дериглер боттарын эки кылдыр көргүскен. Аар атлетика, фехтование, гимнастика болгаш спорттуң өске-даа чамдык хевирлериниң талазы-биле маргылдаалар эрттиргинге аппаратураның бедик шынарлыын Оюннарның киржикчилери болгаш организаторлары демдеглээн. Ол кылыгларның хөй нуруузу «ВИСТИ»— Бүгү-эвилелдиң спортчу болгаш туристи кылыглар талазы-биле төлевилел-технология болгаш шепелде-конструктор институдунуң маркалыг болган.

Ам ол институттуң продукциязының дугайын делегейниң дыка хөй чурттарында билир. АКШ-ка, Грецияга, Германияның Федеративтиг Республиказынга, Румынияга Университадага маргылдаалардага ол продукциязы чедиишкинниг шенээн.

— Делегей спортунга ат-алдарлыг туруштарны бистиң институт чүгле совлгу чылдарда чаалап ап турар апарган деп, ВИСТИ-ниң директору Альберт Житалов чугаалаар.— Москвага Олимпиада оюннарынга белеткел бистерге бо талазы-биле оныа рольдуг болган. Спорттуң 21 хевиринге маргылдаалары ынчан эң чаа аппаратура-биле хандырар ужурлуг турган бис. Институттуң специалистери спортчу кылыгларның 400 хевиринге ынчан техниктиг документацияны ажылдап кылган.

— Силериниң институдуңар спорт барааннарының херек кырында бүгү хевирлериниң талазы-биле техниктиг документацияны болгаш бүдүргүлге технологиязын ажылдап кылып турар болгай. Оларның аразындан специалистерниң эң бедик үнелээшкиннерин алган ыдыг чүүлдериниң дугайын чугаалап болур силер бе?

— Он ийи чыл туруп келген үезиниң дургузунда бистиң институт бистиң чуртувуста-даа, дашкыда-даа калбаа-биле хүлээп көрдүнген эвээш эвес аппаратуралары, дериг-херекселдерни болгаш спортйнвентарыны кылып үндүрген. Бистиң чогаадып турган бүгү спортчу бараанпарывыс принципиалдыг чаа боттуг бүдүштери-биле опшаланып турар болгаш эртемниң база техниканың эң чаа чедиишкиннерин, ылаҥгыя микроэлектроникаңың чедиишкиннерин барымдаалаан. Спортка чаа чүүлдерни тургуспушаан, бистиң Ада-чурт эртемининң болгаш үлетпүрүнүң аажок улуг күчүзүн, бистиң бүгү республикаларывыстың янзы-бүрү бүдүргүлгелериниң дузазын ажыглап турар. РСФСР-де, Украинада, Грузияда, Латвияда, Эстонияда бистиң 14 шенелде бүдүргүлгелеривис бар болгаш оон-даа ыңай. Массалыг бүдүрүн дээш чаа чүүлдерни үлетпүрге бээрииниң мурнунда харын оларга шенеп турар бис. Допчулай чугаалаарга, бодувустуң шырак улуг баазалыг бис, а эргежок чугула апарганда эртем-техниктиг кадры ажылдажылга талазы-биле бистиң даштыкы өнүктеривистиң аргаларын база ажыглап турар бис.

— Ол кады ажылдажылганың дугайын алаан тода чугаалап болур силер бе?

— Социалистиг чурттар-биле ВИСТИ ам 29 темаларга хамаарыштыр кады ажылдап кылышкынналарны болгаш шелделерни чорудуп турар. Чижээ, Болгарияның «Младость» фирмазы-биле байдаркаларны болгаш мячларни сайзырагайжыдып, Чехословакияның «Бескидспорт» фирмазы-биле харлыг черлеп маңнаар спортчу машиналарны бүдүрериниң дуржулгавыс солчуп, Венгрияның «Электроимпекс» фирмазы-биле судья-информациялар таблоларын тургузуп болгаш оондаа өскелерни кылып турар бис. Капиталистиг чурттарның, чижээ, Германияның Федеративтиг Республиказының болгаш Финляндияның чамдык фирмалары-биле быжыг харылзааларны тургузуп алган бис. Оларның-биле лицензиялыг калбак кады ажылдажылгалыг бис. Чижээлээрге, ГДР-де «Адидас» фирманың технологиязы-биле кросска кедер идиктерни кылып үндүрүп турар бис, Финляндияда «Карху-Титан» фирма пластиктиг хаактар бүдүрерин шинээдип алырда биске дузалаан. Мындыг чижектер моон-даа хөй, бо үүлге чамдызы-дыр.

Владимир САЛИВОН.
(ПМА).

Школа болгаш амыдырал

КҮШ-АЖЫЛГА ӨӨРЕНМИШААН

Бистиң республиканың школаларының бүдүрүкчү күш-ажылга киржилгези 1982 чылда мурнуку чылдардан элээп чедиишкинниг болган.

Чайгы үеде өөреникчилерниң 428 күш-ажыл каттыжышкынналарынга чөөрби муң ажыг үстүкү классчы хаара туттуган ажылдап чайлаан. Оон аңгыда ийи муң хире оолдар болгаш кыстар өске албан организация черлерине бызыглаттынган турган. 64 бүдүргүлге бригадаларынга, 48 күш-ажыл болгаш дыштанылга лагерьлеринге 6000 ажыг өөреникчилер ажылдап турган, 12 муң тонна сигенни белеткээн. Кызыл районнуң сургуулдары 1945 тонна сигенни, Тожунуң 1800 тонна сигенни белеткээн. Таңдының школачылары 800 центнер картофельди, 400 ажыг центнер ногаа аймаан ажаагаан болган 17020 хойну кыргаш, бедик шынарлыг хөй дүктү күрүнеге дужааганнар. Чөөн-Хемчиктиң школалары эң-не хөй 4001 ажыг тонна будук-бүрүнү белеткээн.

Бо 1982-1983 өөредилге чылында өөреникчилерге четчир санныг картофель, ногаа аймаан столоваяларга, буфеттерге белеткеп алыр ажылды бо чылын база чоруткан. Совхозтарда өөреникчилерниң бүдүрүлге бригадаларының бызыглаан шөлдеринге картофель, ногаа өстүргеш, ажаан алырын өөреникчилер боттандырып турар. Чижээлээрге Улуг-Хем районнуң үстүкү классчылары 126 тонна картофель, 50 тонна ногаа аймаабиле школаларны хандырганнар. Оон аңгыда олар хавannар база өстүрүп турар. Бо ажылды районнар бүрүзүнде школалар боттандырып турар апарган. Чамдык школалар 25—30 баш хавannарны азырап өстүрүп 500-тен 1000 ажыг килограмм эттти бүдүрүп турар. Ол ышкаш бораттоолайлар өстүрерин чамдык школалар база практикалап эгелээннер. Ону боттандырарын школаларның хөй нуруузунга Чырыдыышкын министерствозу сүмелеп турар.

Республикага 25 арга-арыг бөлүктеринге 1300 өөреникчи ажылдап турган. Олар ыяштар тарып олуртур, өстүрер талазы-биле ажыктыг ажылдарны күүседткеннер. Чижээлээрге, Эрзинниң школачылары 765 дес ыяштарны олуртуп, эм оттарыны 15 килограммны чыганнар. Ыяш ажылының талазы-биле Таңды районнуң Балгазын, Бай-Хаак, Тураниың № 1, 2, Сарыг-Сепкиң № 1, Чадааныың № 2 дээш өске-даа эки ажылдыг школалар бар. Баян-Тала, Бажың-Алаак, Барлык, Шекпээр, Ак-Тал ортумак школаларында бүдүрүлге бригадаларының ажылы сөөлгү чылдарда чоорту экижин эгелээн. Өөреникчилер каттыжышкынналарының ажыл-чорудулгазын демдеглеп тура, доозукчуларның ажыл-херекке киржилгезин база анализтеп көрзе артык эвес.

Эрткен чылын 10 классты дооскан өөреникчилерден ажылдап, өөренип чорааннарының саны кончуг эвээш боон турар. Чүге дизе ортумак школаларда профуглануышкын ажылы кошкак деңнелдиг болган өөреникчилерни бүдүрүлге бригадаларынче хаара тудар кичээнгей кошкак турган. Чамдык чижектерден ап көрээли. Көдээ ажыл-агыйга ажылдап артар доозукчуларның саны бүгү доозукчуларның 20—30 хуузундан ашпас. Ажыл-агыйның өске-даа адырларында ажылдап арткан доозукчуларның саны база-ла чер албас болуп турар. Мындыг фактылар күш-ажыл өөредилгезиниң профуглануышкынын улам күштелдирерин, тодарай планнаарын, доктаамал чорударын, совхоз, бүдүрүлге, профтехөөредилге черлери-биле быжыг харылзааны тударын, кады ажылдаарын негеп турар.

Бо чылын дооскан өөреникчилерниң 48—50 хуузу чурттүн дээди болгаш тускай ортумак өөредилге черлеринче киргилээн. Бо талазы-биле ажыл Улуг-Хем, Таңды, Бай-Хем, Каа-Хем районнарда чүгээр боон турар. Ынчалза-даа Мөңгүн-Тайга, Чөөн-Хемчик, Барыын-Хемчик школаларының доозукчулары бо чылын өөредилге черлеринче эвээш киргилээн.

Күш-ажыл өөредилгезиниң профилин дооскан, квалификация алгаш ажылдап, өөренип турар доозукчулар мырыңай чөгенчиг эвээш болуп турары хомуданчыг.

Башкылар коллективтери, улус өөредилгезиниң органнары, ССРЭ-ниң тургустунганындан бээр 60 чыл оюнга төлептиг ужуражыр дээш белеткенмишаан, ниити билиг школаларының өөреникчилериниң ниитиге ажыктыг ажылга белеткелин экижидер, олардың профуглануышкынын күштелдирер, амыдырал-биле өөредилгениң холбаазын быжыглаар талазы-биле СЭКП-ниң XXVI съездизиниң салган соруглаларын амыдыралга боттандырар дээш шудургу ажылдап турар.

1982—1983 өөредилге чылында школачыларны күш-ажылга белеткээрде, оон ажыктыын күштелдирерин чедип алыр. Ону кылырда, күш-ажылдың соруглазын ылап угаан билири чугула. Кол чүве болза доозукчулардың улус ажыл-агыйынга, ылаҥгыя бүдүрүкчү күш-ажылга ажылдаарынга белеп болурун боттандырар.

Өөреникчилерниң кылган, бүдүргеп ажылынче оңза кичээнгейни салып болгаш ону чогуур ёзу-биле үнелеп, түпнеп база удуртуп, хынап көөрү кол соруглаларның бирээзи болгавда, башкыларның, дагдыныкчыларның хүлээлгези, харысалгазы оңзагай болган тодаргай болур ужурлуг.

М. ДАМДЫНЧАП,
Чырыдыышкын министерствозунуң инспектору.

Дылывыс-байлаавыс

МЭЭҢ БОДАЛЫМ

№ 220 «Шынга» паралттынган «Чаңгыс аайжыдары чугула» деп материалга хамаарыштыр бодалымны илередиксеним. Тыва дылдың номчулгазын, бижилгезин чаңгыс аайжыдары черле чугула. Дылдын сөстерин ажыглаарда арыт, шын, дорт, тодаргай болдурары кончуг чугула. Шын ажыглаан сөстүң дыннаарга безин кулакка аянныг болгай. Чамдыкта дыннаар туралга мындыг болгулаар-дыр: Ак-Довурак дээр дээнде кижи билир арга-жок Актоврак суг дигилээр. Түлүш, Күжүтет деп фамилияларны бижирде Тюлюш, Кюжюгет деп каар. Оон ажыы чүү боор.

Эге классчыларның холунуң үжүүн чараш болдурарынче башкылар сагыш салыр болза эки деп бодаар мен. Чамдык өөреникчилерниң бижин каан үүлдерин кижи номчаап, черле утказын билип алыры берге болур. Бетн дээрге чараштыр, тодаргай бижип өөренирр безин кижиниң культуразының деңнелин хереченнеттар деп бодаар мен.

Кандыг-даа нацня болдуунуң дылын төрээн дыл деп турар болгай. Мен Б. Болат-оолдуң үстүнде материалда саналынга хамаарыштыр — тыва дыл, тыва чогаал деп алганы эптиг боор деп бодаар-дыр мен.

Н. КАЛДАР-ООЛ.
Барыын-Хемчик район.

ЧАА КУБОКТАР ДЭЭШ

1983 чылдың апрель-майда ГФР-ниң үш хоорайларында Дюссельдорфка, Дортмундуга болгаш Мюнхенге болур делегей болгаш Европа чемпионадының тиилекчилеринге чаа кубоктарны дош кырының хоккейниң делегей федерациязының чагыын ёзугаар белеткээр. Чаа шаңналдар болза — хоккеистерниң сиилбээн скульптуралары болгаш оларны федерацияның штаб-квартиразынга доктаамал шыжаар, а тиилекчи-командаларга оларның бичиилеткен хоолгазын тыпсыр. Федерацияның Фюссенге (ГФР) күзүп эрткен конгрезинге ол дугайында дыңнаткан.

1983 чылда делегей болгаш Европа чемпионадының расписаниезин конгрессе бадылааның ССРЭ-ниң хоккей федерациязының харысалгалыг секретары, судьяларның делегей федерациязының комиссия даргазы А. Старовойтов СЭТА-ның корреспондентизинга чугаалаан. Сезонның кол турнири апрель 16-да эгелээр. Ол хүн Дортмундуга ССРЭ биле ГДР-нин, ГФР биле Швецияның, а Дюссельдорфка Финляндия биле Чехословакияның, Канада биле Италияның хоккенстери ужуражыр. Апрель 17-де Дортмундуга Чехословакияның болгаш ГДР-ның, Швецияның болгаш Канаданың, а Дюссельдорфка ССРЭ-ниң болгаш Финляндияның, Италия биле ГФР-ниң шилиндек командалары ойнаарлар. Апрель 18-те—хостуг хүн. Апрель 19-та Дортмундуга ГДР биле Италияның, Канада биле ССРЭ-ниң, Дюссельдорф хоорайга Чехословакия биле Швецияның, ГФР биле Финляндияның командалары ужуражыр.

Апрель 20-ден эгелеп маргылдаа Дортмундуга болур. Ол хүн аңаа Швецияның болгаш ГДР-ниң, ССРЭ-ниң болгаш ГФР-ниң командалары ойнаарлар. Апрель 21-де: Италия—Финляндия, Чехословакия—Канада; апрель 22-де: Канада—Финляндия, ГДР—ГФР; апрель 23-те: ССРЭ—Чехословакия, Швеция—Италия. Апрель 24-те оюнчар Дортмундуга болур: Финляндия— Швеция, Италия—ССРЭ болгаш Мюнхенге: Канада — ГДР, ГФР—Чехословакия.

Апрель 25-тен эгелеп маргылдаа чүгле Мюнхенге эртер. Ол хүн ГДР-ниң болгаш Финляндияның, ГФР-ниң болгаш, Канаданың командалары ойнаарлар. Апрель 26-да Чехословакия—Италияның, Швеция — Финляндияның ужуражылгалары.

Апрель 27-ден май 2-ге чедир чемпионаттың финалдыг кезээ Мюнхенге эртер. Саарзык хүннерде апрель 27-де, 29-та, май 1-де баштайгы долгандырыгда бештен сеске чедир черлерни алган командалар ойнаарлар. А саарзык эвес хүннерде — апрель 28-те, 30-де болгаш май 2-де бирээден дөртүү черлерни чаалап алган шилиндек командалар ужуражырлар.

Чемпионаттың маргылдааларын эрттирер кол судьялар кыдыр 6 арбитрни: А. Федотовту (ССРЭ, Горький), В. Шубртты (Чехословакия), Л. Олссонну (Швеция), П. Юхоланы (Финляндия), Т. Грессонну (Канада) болгаш М. Фосеттини (АКШ) киирген.

Конгресстиң эртип турган хүнинде совет хоккейнин удуртукчулары-биле НХЛ-дин төлөөлекчилери чаа ужуражылгалар дугайында дугуржулганы кылганнар. Декабрьның төнчүзүнде—январьның эгезинде совет команда НХЛ-дин клубтары-биле элээп каш оюннарны Соңгу Американың хоорайларынга эрттирерлер.

Декабрьның төнчүзүнде — январьның эгезинде Ленинградка эртер аныяктар командаларының аразында делегей чемпионадының судьяларының санында Новосибирскиден Ю. Каравдин база бар. 1983 чылдың чазында Норвегияга Европаның аныяктар чемпионадынга маргылдааларны судьялаарынга москвачы А. Захаров киржир, А Москвачы Н. Морозов Европаның «Б бөлүктүң» аныяктар чемпионадының Голландияга болур маргылдааларын эрттирер.

Делегей чемпионадының «А» болгаш «Б» бөлүктерге түңнелдери дараазында сезонларга улуг ужур-дузалыг. Конгресс мындыг шиитпирни хүлээп алган: 1984 чылдың олимпиада турнириҥге Югославияның (оюнчар организаттаар чурттуң) болгаш АКШ-тың (80 чылдың оюннарының түнелекчизи) командаларын квалификациялыг маргылдааларга ойнавазы-биле киирген. Арткан он шилиндек команда часкы чемпионаттың түңнелдериҥге тодараттынар.

Делегей чемпионадынга «А» бөлүктүң түңнелдериден делегей кубогу—84-ке («Канадының кубогу») киржир командалар билдинер. Аңаа Канадың болгаш АКШ-тың хоккеистери, а ол ышкаш эрги ойнакчыларның эң шырак 4 шилиндек командалары ойнаар.

СЭТА-ның корр.

ӨӨРҮШКҮНҮҢ СӨСТЕРИ

Үр үениң иштинде хоочурап ааражаан, республика эмнелгезиниң эндокринология салбырыңга чыдып эмнеттим. Ам кадыым экижээн. Роза Кыргысовна Ширшинага эмнедип турдум. Ол ажылын эки билир, харыысалгалыг, негелделиг эмчи. Аарыг кижилерге дуза кадарынга кезээде белеп. Сагыш-сеткили биче, ажылынга чүткүлдүг, билии шыырак болгаш чонга хүндүткелдиг.

Роза Кыргысовна аарыг кижи бергедеп тур деп дыннадырга, дүн, хүн дивес, дораан дуза чедирип баар. Шилип алган мергежилиҥге шынчы.

С. ООРЖАК.
Өвүр район.

ЧАРЛАЛДАР

Красноярскиниң политехниктиг институдунуң Кызылда филиалының белеткел салбырыңга 1982-83 өөредилге чылында дыңнакчылар хүлээп алырын чарлап турар.

Ортумак школаны дооскан ажылчыннардан болгаш ССРЭниң Чепсектиг Күштериниң хүрээленинден халашкан кижилерден белеткел салбырыңга хүлээп алышкыны кылыр.

Ажылчыннардан аңаа кирер кижилер сөөлгү ажылдаан черинге декабрь 1-ге чедир бир ай дээш эвээш эвес үзүктелбээн ажыл стажтыг болтур ужурлуг.

Белеткел салбыры Красноярскиниң политехниктиг институдунуң Кызылда филиалыңа киирелерни белеткээр.

Өөренир тускай эртеми: 1) автомобиль транспортун ажыглаары; 2) үлетпүр болгаш хымалты тудуглары.

Белеткел салбырының дыңнакчыларын айда 40 рубль стипендия-биле хандырар. Эргежок чугула таварылгада общежитиеге чурттадыр. Белеткел салбырын челиншкиниҥ дооскан болгаш шылгалдаларны эки дужаагаан дыңнакчыларны киреринге шылгалдаларын чокка 1-ги курсче шилчидер.

Документилерни октябрь 1-деи ноябрь 25-ке чедир дараазында адресте хүлээп ап турар: **667001, Кызыл, хоорай, Рабочая кудумчузунда № 4 бажың, белеткел салбыры.**

Салбырга киирери ноябрь 25—26-да болур. Кичээл декабрь 1-де эгелээр.

ССРЭ-ниң Чепсектиг Күштериниң хүрээленинден халашкан кижилер документтиҥ январь 15-ке чедир чорудуп болур.

Директорнуң адыңга билдириишкиниге кожар үүлдер: орутумак билиг дугайында документ (боду), өөренири-биле чоруткан бижик, характеристика, 3х4 см хемчээлиг алды фото-чурук, эмчиниң № 286 шыпызлгазы, күш-ажыл дептериниң хоолгазы.

КОНЦЕРТЧЕ ЧАЛАЛГА

Октябрь 14-те болгаш 19-та хөгжүм-шин театрынга күрүнениң ыры болгаш танцының «Саян» ансамблиниң база Тываның күрүне филармониязының артистериниң концерти болур.

Концертиң эгелээри 19 шакта.

ТВ

ОКТЯБРЬ 14-ТЕ

БИРГИ ПРОГРАММА

МОСКВАДАН

8.00 — «Ye». Информастыг программа. 8.35 — Эртенгя гимнастика. 8.50—«Горнистер, харыылаңар!». 9.35 — «Балыглаткаңнар». Уран-чечен фильм. 11.05 — Бүдүрүлге гимнастиказы. 11.35— Телемедээлер. 11.40 — 14.15 —Чаңсар. 14.15 — Телемедээлер. 14.30 — «Аъш-чем программазы — бүгү улустуң херээ». Документалдыг телефильмнер: «Чедиишкиниҥ аргалары», «Хоорай кижизи кедээже чорушкан», «Жанатай Аламатовтуң буянныг-чаагай сеңтябрьлары». 15.35 — Е. Сорокина-биле РСФСР-ниң алдарлыг артизи А. Бахчиев ойнаарлар. 15.55 — Орус чугаа. 16.25 — «Революциянның өңнүктери болгаш дайзынналары». Документалдыг телефильм. 17.15— Хөглүг чарыштар. 18.00 — Миллионнарныҥ лениичи университединг. «Канналгалыг экономика».

КЫЗЫЛДАН

18.30 — Телемедээлер. Тыва дыл кырынга.

МОСКВАДАН

18.45 — Бөгүн делегейде. 19.00 — «Дем каттыштырылгазы». Тележурнал. 19.30 — Футболга Европа чемпионадының шилилге маргылдаазы. ССРЭ биле Финляндияның шилиндек командалары ужуражыр. В. И. Ленин аттыг Төп стадиондан дамчыдар. 21.00 — «Ye». Информастыг программа. 21.35—23.20— «А. А. Неждановаңың бажыңында». Музыка тайылбырлакчызы О. Доброхотова дамчыдылганы чорудар. Оон соонда— «Бөгүн делегейде». Информастыг үндүрүлге.

ИЙИГИ ПРОГРАММА

МОСКВАДАН

12.00 — Немец дыл. 12.35— И. С. Тургенев: «Адаалар болгаш уруглары». 9-ку класс. 13.05 — П. И. Чайковский. «Чыл үелери». 13.35 —«Кызыгаарда шериг албанында мен». Субтитрлиг уран-чечен фильм. 15.00 — Эстетиктиг кижизидилге. Уран чүүл болгаш ниитилел. 2-ги дамчыдылга. 15.45 — Телемедээлер. 15.55—18.15— Чаңсар.

КЫЗЫЛДАН

18.30 — «Чогаалчы болгаш үе». Тыва дылга дамчыдылга. 18.55 — «Күш-ажылды алдаржыт, чедиишкинни». Документалдыг фильм. 19.05 — «Азия төвү». Информация-публицистиг программа. 19.20 —Киножурнал. 19.30— «Социалистиг чарыштыр хүн демдеглелэ». Тыва дылга дамчыдылга. 19.55 — Чарлалдар.

МОСКВАДАН

20.00— «Тамчыктыг удуңар, чаштар!». «Хуулгаазыныҥ карандаш». 20.15 — Чүнү номчуурул. 21.00 — «Ye». Информастыг программа. 21.35 — «Мээң чурттагам», Хөй серийлыг уран-чечен телефильм, 3-кү серия. 22.40— Үрер хөгжүм ойнаар. Телекөрүлге конкурс. 23.00 — 01.00 —Футболга ССРЭ чемпионады. 1-ги дигга. «Локомотив»—«Нистру». Төп «Локомотив» стадиондан дамчыдар.

АГААР

Бөгүн республикага бүргеп, аязыр, чаъс чагбас. Барыын чүк угланыышкынныҥ хаттыҥ дүргени секундада 3—8 метр. Дүне агаарның температуразы — 5—10 градус соок, чамдык черлерге — 17 градус чедир соор. Хүндүс 3—8 градус чылыг.

Кызылга агаар өскерилге чок. Дүне агаарның температуразы — 8—10 градус соок. Хүндүс 5—7 градус чылыг.

Редактор В. С. ШАРАВИЙ.

КЫСКА ШИИЛЕР КӨЗҮЛБЕС-ТИР

Көдээде улусчу театрларның саны ам көвүдээн. Ынчалзада бот-тывыгыр артистерниң көрүкчүлер мурнукка көстүп хээп турары ховар. Ол дугайын көдээде чурттап олурар ураа чүүлге хандыкпылдыгларның хомудалы бадыткап турар. Бо дугайты чүнү бодап турарын көдээде улусчу театрның бир режиссер-биле чугаалаштым. Ол мынчаар харылады:

— Көдээ культура бажыңнарынга ойнарынга таарыштыр бижээн чаңгыс көжегелиг шилер чокта, режиссер бис дээш чүнү канчаптар бис...

Шынап-ла оон чугаазы шын. Чаңгыс көжегелиг шилерден турсуступган чыынды бисте барык чок. Ынчангаш шин чок деп хомудал төптүг.

Республикадың хөгжүм-шин театрының чанында аныяк драматурггарның «Чалым-Хаяа» деп чечен чогаал каттыжышкыны ажылдап эгелээ-ле ам дөрт дугаар чылынче кирген. Баштайгы чылыңдан эгелээш-ле аңаа чаңгыс көжегелиг шилерни база сайгарып, авторларга боттуг дузаларны чедирген-даа. Аңаа хүлээп алдынган шилерни чамдык улусчу театрлар тургузуп, чоп мурнуга бараалтаын өөр.

Бистиң профессионал драматурггарывыс чаңгыс көжегелиг шилер биживейн турар. Оон чылдагааны чаңгыс. Үүл дээрге, профессионал театрга чаңгыс көжегелиг шин алдынмайн турар. А «Улуг-Хемге» шин кирерге редакторларның «хөөн чогум» келергей. Республиканың эртем-методиктиг төвүүге «Чалым-Хаяга» сайгартыын каапкан, санал-оиал-биле эге кылдыртқан шилерни алгаш чедире бээрге, ону садыл алыр акша-тегерик чок дээш ойталаар. Мынчап көөрге, чаңгыс көжегелиг шилерниң «сынар» чери чок, үнези дыка кудулай келир.

Үүлге шин жанрынга күжүн шенеп чоруур аныяктар «Чалым-Хаяда» бар. Оларның чамдык ажылдары база багай эвес болгулаар. Аңаа эки дирткен, хөй үе-шактың чарыгдап турган бижээн ажылын аныяк автор кайнаар аппаратыл? Азы хөй кезектиг шинлерже буу-хаа кириптер бе? Ол мындыг белен эвес. Баштай биче хемчээлдиг ажылга эки мергежил алгаш, ам улуунче кирзе ажыктыг.

Бо хенизг материалга чаңгыс көжегелиг шин бижип турар аныяк авторларга каалама оруктан бээр деп негелде салбадым. Кол-ла үүле — көдээде клубтарга ойчаптар кылдыр таарыштыр бижээн чаңгыс көжегелиг шилерге «чурттаар» аргадан берзе деп бодаадым мен. Шынап-ла улусчу театрның режиссеру материалды кайын алырыа? Бир эвес чаңгыс көжегелиг шилериниң чыынды номнары бар болза, оон шилип алыр. Эртем-методиктиг төптүң ажылдакчызы чоокта чаа Тываның ном үндүрер черинге он ажыг авторнуң шилерин экелген. Ук ажылдар шуптузуп «Чалым-Хаяга» сайгартынган. Тускай чыынды кылдыр үндүрүп бээрин ол саналдаан.

Бодаарга, ол эштиң саналы шын болгу дег. Шин — чогаал болганда, үүлге режиссерларга херектиг эвес, номтукчулар база сонуургап номчуур. Ол ышкаш чаңгыс көжегелиг солун, эки шинии үүлге улусчу театрга эвес, республиканың хөгжүм-шин театрынга ойназа канчап баар боор. «Бисте багай эвес шилер бар» деп «Чалым-Хаяның» удуртукчузу драматург К. Кудажы бадыткалдыг чугаалап турар.

Э. ДОНГАК,
«Чалым-Хаяа» чечен-чогаал каттыжышкынының киржикчизи.

КИНО

ОКТЯБРЬ 14-ТЕ

«НАПЫРАЛ»: «Идегел болгаш чоленгиниҥ» 9.00, 11.00, 13.00, 15.00, 17.00, 19.00, 21.00 шактарда.

«ПИОНЕР»: «Никилерниҥ читкең алдыныҥ» 9.30, 11.10, 13.00, **«Бонивурнуң чүрээ»** 15.00, **«Үш дакпыр сальто»** 18.20, 21.10 шактарда.

«ВОСТОК»: «Аныяк кыс болгаш Гранд» 15.00, 16.50, 18.40, 20.30 шактарда.

«КАА-ХЕМ»: «Төрээн нези» 14.30, 16.20, 18.10, 20.00 шактарда.

«ЕНИСЕЙ»: «Силерниҥ-биле артар мен» 17.00, **«Кондорнуң дүшкени»** 19.00 шактарда.

РЕДАКЦИЯНЫҢ АДРЕЗИ: ИНДЕКС 667000

667000, Кызыл, Щетинкин болгаш Кравченко кудумчузу бажың № 3. Телефоннары: Редакторнуң 2-24-63, редакторнуң орулекчыларының 2-35-24, 2-23-54, харыысалгалыг секретарьның 2-23-35, секретариаттың 2-23-35, партийжи амыдырал болгаш совет тургузуг килдизинин 2-37-13, пропаганда килдизинин 2-31-75, культура килдизинин 2-23-54, көдээ ажыл-агый килдизинин 2-21-47, үлетпүр килдизинин 2-31-75, чагаа килдизинин 2-41-27, информация килдизинин 2-20-60, корректорларның 2-27-41, бухгалтериянын 2-12-45, солун келбейн барганда 2-32-75 телефонче долгаар.

Чагыг № 2006.

Солун неделяда 6 катап үнер.

Тыва АССР-ниң Министрлер Чөвүлелиниң Ном үндүрер чер, полиграфия болгаш ном садыңның херектериниң талазы-биле эргелелиниң типографиязы. (Кызыл, Щетинкин болгаш Кравченко кудумчузу бажың № 1). ТС-0280

Бүгү чүрттарның пролетарийлери, каттыжыңар!

ШЫН

СЭКП Тыва обкомунуң, Тыва АССР-ниң Дээди Совединиң болгаш Министрлер Чөвүлелиниң органы

№ 240 (12030) | 1982 чылдың октябрь 15, пятница | 1925 чылда үндезилеттингеш | Өртээ 3 көп.

ЭКОНОМИКТИГ ӨӨРЕДИЛГЕ БОЛГАШ КИЖИЗИДИЛГЕ

СЭКП-ниң XXVI съездизиниң соонда тургускан экономиктиг өөредилгениң системазы идей-кижизидилгелиг ажылга болгаш ажыл-агый чорудулгазынга көскү черни эзлээн. Эрткен өөредилге чылында ажылдың ажыктыының болгаш шынарының, экономиканың, камналганың, бүдүрүлгени эргелеп башкарарының, мурнакчы дуржулганы нептередириниң айтырыгларын өөренген. «Тыва кобальт» комбинатта, Бии-Хем районда, Тес-Хем районнуң хойжу бригадаларында, Кызылдың Тыва коммунэнергода, үлетпүр болгаш аъш-чем садыгларында, «Алдан-Маадыр», «Чыраа-Бажы», «Нарын» совхозтарда болгаш өске-даа коллективтерде экономиктиг өөредилгени багай эвес организастаан.

«Тыва кобальт» комбинаттың парткому, администрациязы ажылчыннарның, инженер-техниктиг ажылдакчыларның экономиктиг өөредилгезиниң дээштиин, үре-түңнелдиин бедидеп хемчеглерни доктаамал ап келген. Комбинаттың директорлуу Ю. И. Колетников баштаан чөвүлел экономиктиг өөредилгени удуртуп, пропагандистерниң теоретиктиг билиин, мергежилин бедидеринче, экономиктиг өөредилгени сайзыраңгайжыдарынче, мурнакчы дуржулганы нептередиринче кол кичээнгейни салган. Ол эки экономиктиг өөредилге дээш көрүлдени ында чарлаан. Оон сорулгазы — экономика өөредилгениң шынарын экижидери, бүдүрүлгениң иштики курлавырларын шын ажыглаары, бүдүрүлгениң ажыктыын бедидери болур. Көрүлдениң негелделеринде дыңнакчыларның чогаадыкчы взүлдези, чаартыкчы саналдарны шиңгээдип алганы, мергежилин бедиткени, күш-ажылды коммунистиг ёзулеп көөр дээш шимчээшкинге киржилгези болгаш оон өске-даа чүүлдерни киирген. Оон ажыда эң эки экономиктиг булуң, пропагандистерниң чогаадыкчы планы дээш чарышты организастаан. Оон тиилекчилерге шаңналдарны тыпсып турар. Экономиктиг өөредилгени эки организастааны ажылчыннарның, инженер-техниктиг ажылдакчыларның чогаадыкчы ёзулеп бүдүрүкчүлүг ажылдаарынга дузалаан, ынчангаш комбинат планныг онаалдаларын чедиишкинниг күүседип келген.

Ынчалза-даа экономиктиг өөредилгениң шынары болгаш үре-түңнелдии экономиканы бедик бүдүрүкчүлүг хөгжүдериниң оруунче шилчидерин доозар, ону ёзулуг камналгалыг болдурар дугайында СЭКП-ниң XXVI съездизиниң стратегтиг угланыышкынынга ам-даа дүүшпейн турар. Ажыл-агый чорудулгазының төнчү түңнелдеринге оон салдары кошкак, өөредилгеде ёзу барымдаалаар чоруктар эвээш эвес. Экономиктиг өөредилгениң школаларының, семинарларының пропагандистерин шын шилип албас, кичээлдер шынар чок эртер, чамдыкта үстү бээр, дыңнакчылар эвээш келир, өөредилге материалдарын коллективтиң ажыл-ижи оон мурнунда салдынган сорулгалар-биле холбаштырбас таварылгалар ам-даа бар. Шак ындыг чоруктар Таңдыда ССРЭ-ниң 50 чылы аттыг, «Революцияның чалбыыжы» совхозка, Бай-Хаактың Кызылдың хлеб заводтарынга, «Кызыл тудуг» эргелелинге болгаш өске-даа коллективтерге эрткен өөредилге чылында турган. Үстүнде айыткан болгаш өске-даа четпестерни чаа өөредилге чылында эдер хемчеглерни хамаарышкан бүдүрүлгелерниң, совхозтарның партия организациялары, удуртунчулары алгаш, ону амыдыралда боттандырып турар.

СЭКП-ниң XXVI съездизиниң, СЭКП ТК-ның ноябрь (1981 чыл) болгаш май (1982 чыл) Пленумнарының идип үндүргени коммунистиг тургузуушкуннуң сорулгалары экономиктиг өөредилгеге удуртулганы экижидерин, совет хамаатызы бүрүзүн чурттуң эзээ болурунга, бедик экономиктиг культурага, күш-ажылды коммунистиг ёзу-биле көөрүнге кижизидерин негеп турар. Ынчангаш СЭКП ТК-зы, ССРЭ-ниң Министрлер Чөвүлели, ВЦСПС болгаш ВЛКСМ ТК-зы «Ажылчы чоннарның экономиктиг өөредилгезин болгаш кижизидилгезин улам ыңай экижидер дугайында» доктаалды хүлээп алган. Тыва АССР-ниң Министрлер Чөвүлели база шак ындыг доктаалды үндүрген. Доктаалдарда айытқан түңнелдер болгаш айтыышкыннар республиканың бүгү күрүне органнарының, бүдүрүлгелериниң, албан организацияларының ажылчорудулгазынга улуг ужур-дузалыг болуп турар. Оон улам-ындан ук доктаалдарда хемчеглерни амыдыралга боттандырары-биле министерстволар, ведомстволар, райкоркүүскомнар, ажыл-агый органнары экономиканы бедик бүдүрүкчүлүг хөгжүдериниң оруунче шилчиириниң. Аъш-чем программазын амыдыралга боттандырарының, амыдыралдың социалистиг хевириниң материалдыг болгаш угаан-бодал үндезиннерин быжыглаарының, чаа кижини кижизидериниң айтырыгларын шиитпирлээринге экономиктиг өөредилгениң болгаш кижизидилгениң ролюн бедидер талазы-биле тодаргай хемчеглерни кылгаш, боттандырып турар.

Экономиктиг өөредилгениң школаларынга, семинарларынга баштайгы кичээлдер эртткен. Аңаа «Хостуг республиканың бузулбас эвилели» деп теманы өөренген.

Экономиктиг өөредилгениң бүгү хевирлеринге СЭКП-ниң марксисчи-ленинчи теориязын база экономиктиг политиказын, эш Л. И. Брежневтиң болгаш партияның өске-даа удуртукчуларының ажылдарын ханы өөренирин партия организациялары чедип алыр. Материалдарны тайылбырлап тура, бүдүрүкчү болгаш эртем-техниктиг күчүнү, материал база күш-ажыл күрлавырларын улам ажыктыг ажыглаарынче, бүдүрүлгени, күш-ажылды организастаарын сайзыраңгайжыдарынче, бригада керээзи-биле ажылдаарының мурнакчы аргазын нептередиринче кол кичээнгейни салыр ужурлуг.

Үлетпүр бүдүрүлгелери тос айларның продукция сайгарарының планын 100,9 хуу, күш-ажылдың бүдүрүкчүлүүн — 100,9 хуу күүсеткен. Пландан ажыр хөмүр-даш, электроэнергия, тудуг ыяжы, дилдинген материаллар, колбаса кылыгдар, чалаң сүт продуктузыязы, мал үзү бүдүрүгеи. Совхозтар тос айларның күрүнеге мал болгаш күш садарының планын 102,4 хуу, сүттүүн — 106,9 хуу күүсеткеш, сүт садарын 2,1 хуу улгаттырган. Күрүнеге дүк болгаш чуурга садарының планнары күүсеттинген. Эрткен чылга бодаарга, мал чемнерин хөйүү белеткээн. Тудуг организациялары бо чылын 240 км электри шугумун, 37,5 км автоорукту, 1,3 га теплица комбинадын, аэропорт объектилерин, сүтландырган одарларны, мал кажааларын болгаш өске-даа объектилерни ажыглалга киирген.

Бо чылдың тос айларында Күрүне бюджединиң орулгаларының планы бүтү үнер-дөстерден күүсеттинген. Ол ышкаш Кызыл хоорай, районнар, суурлар болгаш көдээ Советтерниң бюджеттериниң орулга планнарын күүседири хандыртынган.

Моон-биле чергелештир чамдык министерстволар, ведомстволар, хооррайкүүскомнар, элээн хөй бүдүрүлгелер болгаш тудуг организациялары боттарының ажыл-чорудулгазынга бирги чартык чылда болдурган четпестерни чайладыр талазы-биле чогуур хемчеглерни албаанын, планныг даалгаларны күүседиринде хожудаашкыннарны чайладырын чедип албаанын, олар чылдың планныг даалгаларын республиканың ниитизи-биле күүседиринге шаптыктап турарын Министрлер Чөвүлели демдеглээн.

Тудуг материалдары бүдүрериниң планын күүседиринге улуг хожудаашкыннарны «Тудуг материалдар» каттыжымшкынының заводтары, «Тудуг кезектери» комбинат, «Шагонартыжстрой» трестиң ҮБК-зы болдурган. Улуг-Хем ыяш-үлетпүр ажыл-агыйы тудуг ыяжы сөөртүүнүн планын күүсеттинмээн, ону болгаш дилдинген материалдарны эрткен чылдың бо үезинден эвээжеткен. Хлеб-продуктулар эргелелинде чыл планын күүседиринге шыңгыы байдал тургустувган. Чүрг үлетпүр эргелелиг, Чоннуң амыдырал хандырылга министерствозу мебель болгаш ажыл-агыйга херек барааннар бүдүрериниң планын күүсеттинмээн. Чаяк үлетпүр бүдүрүлгелери дзарагларыг кылыглар, хөм болгаш кидис идиктер бүдүрериниң планын үскен болгаш санын кызырган. Аъш-чем үлетпүр министерствозуның бүдүрүлгелериниң Ак-Довуракты хлеб заводу 302 тонна, Бай-Хаактың — 199 тонна хлеб-булочка кылыгларын чедир бербээн. Кооперация садыгларынга хлеб үзүктелир чоруктар ховар эвес.

Үлетпүр бүдүрүлгелериниң 21,5 хуузу күш-ажыл бүдүрүкчүлүүн бедидеринин планын күүсеттинмээн болгаш хөй бүдүрүлгелер эрткен чылдың бо үезинден кудулаткан.

Капитал тудугда четпестер багай чайлаттынып турар. «Тыва тудуг», «Шагонартыжстрой», «Тыва көдээ тудуг» трестер, ССРЭ-ниң Энергоминяның КМК-зы, «Тыва совхоз тудуг» ышкаш улуг болгаш өске-даа чамдык тудуг организациялары керээлиг ажылдарның планын күүсеттинмээн. Оон түңнелинде чурттагга бажыңнарын, школаларны, коммунал ажыл-агыйның чамдык объектилерин, совхозтарда бүдүрүлге тудугларын ажыглалга киирериниң тос айлар планын күүсеттинмээн. Барыын-Хемчик, Кызыл, Таңды райкүүскомнар бюджет орулгазының 4—6 үнер дөстериниң күүсеттинмээн. Автоорук эргелел орулга планын күүсеттинмээн, бюджетке 200 мүң рубль төлевирин киирбээн.

Садыг министерствозу, Респотребсоюз бүдүрүлгечи эвес чарыгдалдар үндүрүн уламчылап, социалистиг өөрүг камгалап кадагалаарын хандырбайн турар. Эрткен чылдың бо үезинге дөңнээрге, дудаңдалдарның болгаш самчыгдалдарның түңү Садыг министерствозунда 45 мүң рубльге, Респотребсоюзта 60 мүң рубльге өскен. Чоннуң амыдырал хандырылга, Аъш-чем үлетпүр, Чурттагга-коммунал ажыл-агый министерстволары, Чурт үлетпүр эргелели, «Тыва тудуг материалдар» каттыжымшкын 9 айларны саң-хөө талазы-биле куду көргүзүүлерлиг дооскан.

Чамдык министерстволарның, ведомстволарның удуртукчулары эргелел аппарадының тургузуун сайзыраңгайжытпайн, чарыгдалын чигетпейн турарындан акша-хөреңгилерни шын эвес чарыгдап турар. «Тыва тудуг» трестиң чүгле хыпаттынган организациялары безин 9 айлар дурузунда штаттан дашкаар чыда 26 мүң шалың фондулуг 23 кижини ажылдадып турган.

Министрлер Чөвүлелиниң хуралынга чамдык министерстволарның, ведомстволарның болгаш бүдүрүлгелериниң удуртукчуларының тайылбырларын дыңнаан. Оларның чугааларында кылдынган саналгалардан болгаш ажылдан кылдынган хемчеглерден алырга, ылангыя тос айларда планнар болгаш бюджет күүседеэнге хожудаашкынар болдурган бүдүрүлгелер октябрь, ноябрь айларда оларны чайладып болуруунуң аргалары бар болуп турар. Ынчалза-жок ол хемчеглерни болгаш потребсоюз бүдүрүлгечи эвес чарыгдалдар үндүрүн уламчылап, социалистиг өөрүг камгалап кадагалаарын хандырбайн турар. Эрткен чылдың бо үезинге дөңнээрге, дудаңдалдарның болгаш самчыгдалдарның түңү Садыг министерствозунда 45 мүң рубльге, Респотребсоюзта 60 мүң рубльге өскен. Чоннуң амыдырал хандырылга, Аъш-чем үлетпүр, Чурттагга-коммунал ажыл-агый министерстволары, Чурт үлетпүр эргелели, «Тыва тудуг материалдар» каттыжымшкын 9 айларны саң-хөө талазы-биле куду көргүзүүлерлиг дооскан.

Чамдык министерстволарның, ведомстволарның удуртукчулары эргелел аппарадының тургузуун сайзыраңгайжытпайн, чарыгдалын чигетпейн турарындан акша-хөреңгилерни шын эвес чарыгдап турар. «Тыва тудуг» трестиң чүгле хыпаттынган организациялары безин 9 айлар дурузунда штаттан дашкаар чыда 26 мүң шалың фондулуг 23 кижини ажылдадып турган.

Министрлер Чөвүлелиниң хуралынга чамдык министерстволарның, ведомстволарның болгаш бүдүрүлгелериниң удуртукчуларының тайылбырларын дыңнаан. Оларның чугааларында кылдынган саналгалардан болгаш ажылдан кылдынган хемчеглерден алырга, ылангыя тос айларда планнар болгаш бюджет күүседеэнге хожудаашкынар болдурган бүдүрүлгелер октябрь, ноябрь айларда оларны чайладып болуруунуң аргалары бар болуп турар. Ынчалза-жок ол хемчеглерни болгаш

Кызылдың автосепителге заводунуң коллективи ССРЭ-ниң тургустунганындан бээр 60 чылынга үткүштүр бедиткен социалистиг хүлээлгелерин үлгаш чыл эгезинден бээр шалыпчы ажылдан турар. Завод эрткен тос айларда продукция сайгарарының болгаш бүдүрериниң планныг даалгаларын ажыр күүсеткилээн база од көргүзүүлер талазы-биле эрткен чылдың деңнелин алаан ажыр-ган. Ында цехтер болгаш бригадалар аразында социалистиг чарышка бедик көргүзүүлерин хол-биле кылыр алдарның Сергей Күжүгеттиң удуртканы дарганнар бригадазы чедип алган.

ЧУРУКТА: дарганнар бригадазының бригадири С. Күжүгет мурнакчылар Александр Гнусков (солагай талада) болгаш Петр Каратаев олар-биле кады чапсар үезинде.

Ю. Косарьковтуң фотозу.

ЮБИЛЕЙНИ ТӨЛЕПТИГ УТКУУЛ

СЭКП обкомунда, Тыва АССР-ниң Министрлер Чөвүлелинде, профоблчөвүлелде болгаш ВЛКСМ обкомунда

МУРНАКЧЫЛАРГА ДЕҢНЕЖИҢЕР, ХОЖУДААШКЫННЫ ЧАЙЛАДЫР!

СЭКП обкомунуң бюрозу, республиканың Министрлер Чөвүлели, профоблчөвүлел болгаш ВЛКСМ обкому районнарының болгаш совхозтарның мал ажылының продуктуларын бүдүрериң база күрүнеге садарын көвүдедир болгаш олардың шынарын экижидер, малдың баш санын өстүрер талазы-биле социалистиг чарышның 1982 чылдың 9 айларында түңнелдериниң дугайын чугаалажып көргеш, көдээ ажыл-ишчилер социалистиг чарышты калбартқаш, ол талазы-биле чамдык чедиишкиннерни чедип алганын хүлээп алган доктаалда айытқан. Республиканы шиитиз-биле алырга, тос айларда күрүнеге эът садарының планы 102,6 хуу, сүттүүн — 106,9, чуурганың — 165,5 хуу, күрүнеге дүк садарының чыл планы — 102,5 хуу күүсеттинген. Мал ажылының продуктуларын бүдүрери эрткен чылдың ол-ла үезинге деңнээрге, өзүлделиг болганын доктаалда база демдеглээн.

СЭКП обкомунуң бюрозу, республиканың Министрлер Чөвүлели, профоблчөвүлел болгаш ВЛКСМ обкому районнарның болгаш совхозтарның социалистиг чарышының тос айларда түңнелдерин үндүрген, дараазында районнарны болгаш совхозтарны тиилекчилер кылдыр санаан:

— барыын зонаның районнарындан — Бай-Тайга;

— төп зонаның районнарындан — Кызыл;

— мурнуу зонаның районнарындан — Моңгүн-Тайга районнар;

— барыын зонаның совхозтарындан — «Барлык»;

— төп зонаның совхозтарындан — «Көк-Тей»;

— мурнуу зонаның совхозтарындан — «О-Шынаа» совхозтар.

Бай-Тайга, Кызыл, Моңгүн-Тайга районнарга, «Барлык», «Көк-Тей», «О-Шынаа» совхозтарга СЭКП обкомунуң, республиканың Министрлер Чөвүлелиниң профоблчөвүлелдиң болгаш ВЛКСМ обкомунуң шилчилер Кызыл туктарын тыпсыр болгаш район бүрүзүн 300, совхоз бүрүзүн — 150 рубль-биле шаңнаар деп доктаалда айытқан.

Мал ажылының продуктуларын бүдүрериниң болгаш садарының тос айларда планнарын күүсеттээн районнарны болгаш совхозтарны доктаалда демдеглээн. Ылангыя Таңды, Каа-Хем, Тожу районнар күрүнеге эът садар планнарын күүсеттээн. Күрүнеге эът садарының планын 16, сүттүүн — 11, дүктүүн — 18 совхозтар күүсеттээнин дыка четпес деп айытқан. Мал ажылының продуктуларын бүдүрериниң планын күүсеттээн районнарны болгаш совхозтарны доктаалда демдеглээн. Ылангыя Таңды, Каа-Хем, Тожу районнар күрүнеге эът садар планнарын күүсеттээн. Күрүнеге эът садарының планын 16, сүттүүн — 11, дүктүүн — 18 совхозтар күүсеттээнин дыка четпес деп айытқан. Мал ажылының продуктуларын бүдүрериниң планын күүсеттээн районнарны болгаш совхозтарны доктаалда демдеглээн. Ылангыя Таңды, Каа-Хем, Тожу районнар күрүнеге эът садар планнарын күүсеттээн. Күрүнеге эът садарының планын 16, сүттүүн — 11, дүктүүн — 18 совхозтар күүсеттээнин дыка

ЭКИ ОРГАНИЗАСТААН

Бии-Хем районнуң хереглекчилер шиитилелиниң белеткел конторазы чурттакчы чондан көдээ ажыл-агый продуктулары садын алырын эки чорудуп турар. Тос айлар иштинде районнуң чурттакчы чонундан 51 тонна 90 килограмм эътти, 900 килограмм мөөгүнү садып ап, 200 тонна картофельди, 120 тонна капустаны белеткээн. Ынчангаш ол көргүзүүлер талазы-биле план ажыр күүсеттинген.

Белеткел конторазының ажылдакчылары чурттакчы чон-биле быжыг харылаалыг.

Конторанын ажылдакчылары чондан хүлээп алган продуктуларының ажаалда-шыгжамырын эки организастаан.

В. КУУЛАР.

ТАЙБЫҢ ДЭЭШ

КИЕВ. (СЭТА). Социалистиг чурттарның тайбың талалакчыларының төлөлекчилериниң Украинаның найысылалынга ужуражышкыны доозулган. Ону ССРЭ-ниң тургустунганындан бээр 60 чыл болурунга тураскаатқан.

БҮР-нүң, ВҮР-нүң, ВСР-ниң, ГДР-ниң, Кубаның, Камбучия Улус Республиканың, ЛҮДР-ниң, Моол Арат Республиканың, РСР-ниң, ССРЭ-ниң болгаш ЧССР-ниң төлөлекчилери ССРЭ-ниң тургустунганы болгаш чедиишкининг хөгжүлдези делегейге канчаар-даа аажок улуг ужур-дузалыг боон, делегейни революстуг ёзу-биле чаартырым, улустарның дең эргелиг болуру болгаш найыралы дээш бурунгаар депшилгелиг кижи төрелгетеңиң чүс-чүс чылдарда демселинге төөгүлүг үе-чада болуруң чаңгыс үн-биле демдеглээнер. ССРЭ-ниң, социалистиг дем каттыштырылганын туруп турар чоруу бомбүрзек кырынга тайбыңы камгалаарынга болгаш быжыглаарынга чүгула фактор болур. Империализмниң хамыктың мурнунда америк империалисмниң агрессчи политиказының уржуундан делегей байдалының шыңгыыраан үезинде тайбыңның ленинчи стратегизиң Совет Эвилелиниң амыдыралга идепкейлиг чорудуп турары, тайбың дээш могаг чок демселчи эш Л. И. Брежневтиң чайгылыш чок, үре-түңнелдиг ажыл-чорудулгазы кижи төрелгетеңиң салым-чолунга бирги чергелиг ужур-дузалыг боон турарын олар онзалап демдеглээн.

Акы-дуюма социалистиг чурттарның төлөлекчилери ужуражышкынның түңнелдерин ёзугаар медеглел хүлээп алган, КНО-нуң болгаш Тайбыңның Бүгү-делегей Чөвүлелиниң бо чылдың октябрь айының төнчүзүнде боо-чеңсекта дүжүрери дээш көделиишкиннерниң неделязын эрттирер деп шиитпирлээнин үзүн-биле деткээнин илереткен. Дайын кыпсыкчыларын кынчыктырбас, чаяырлыышкынны камгалаар, бүгү удыстарның болгаш күрүнелерниң, тайбынга мынакшылдыг күштеринің тайбын кадыг ажылдажылгазын бүгү хемчег-биле калбартырын чедип алыр дээш бистиң ниитиниң шиитпирлиивисти массалыг шимчээшкин бадыткап, көргүзер деп, ол медеглелде чугаалап турар. Келир чылын Програга болур «Тайбың дээш база амы-тын дээш, ялроолуг дайынга удур» Бүгү-делегей ассамблеязын деткиринче тайбың күзээн бүгү хөй-ниитинин калбак кезектерин мөөнүүзүнге ол неделя идиглиг болур.

ССРЭ-ниң алдарлыг 60 чыл ойнуң бүдүүзүле улуг совет улуска изиг байырны чедирбишаан, бистер, социалистиг чурттарның тайбың талалакчыларының төлөлекчилери, боттарывыстың национал организацияларывыстың өмүнээзинден тайбыңы, камгалап алырынга, чаа дайынны болдурбазынга бистиң бижыг шиитпирлиивистиң дугайын медеглеп тур бис.

Делегация кежигүннери Киевтиң бүдүрүлгелериниге хөй кижи киришкен митингилерге олурушканнар. Оларны УССР-ниң Министрлер Чөвүлелиниң даргазы А. П. Ляшко хүлээп алган болгаш тайбың камгалалының украин республика комитединиң ажылыбиле танышкан.

Тыва АССР-ниң Министрлер Чөвүлелинде

БҮГҮ ХЕМЧЕГЛЕРНИ АЛЫР

Тыва АССР-ниң экономиктиг болгаш социал хөгжүлдезинин Күрүне планының болгаш Күрүне бюджединиң 1982 чылдың тос айларында күүселдезининң түңнелдериниң дугайын Тыва АССР-ниң Министрлер Чөвүлели бодунуң хуралында чугаалажып көрген. ССРЭ-ниң тургустунганындан бээр 60 чыл болур ою болгаш аңаа алдар болдурган социалистиг чарыштың түңнелдерин үндүрери чоокшулааны-биле база ол улуг баймралга планныг даалгаларны болгаш бюджетти күүседир талазы-биле республикага бедик көргүзүглерни чедип алыры-биле бо айтырыгны шыңгыы чугаалажып көргеш, бар чедиишкиннерни быжыглап тургаш, чедир күүсеттинмээн даалгаларны ноябрь 1-ге чедир күүседирин хандырар талазы-биле бүгү хемчеглерни алыр сорулга-биле бо айтырыг тургустунган.

Тыва АССР-ниң Министрлер Чөвүлелиниң хуралы республиканың күш-ажылчы коллективтери СЭКП ТК-ниң май (1982 чыл) Пленумунуң шиитпирлеринин амыдыралга боттандырбышаан, ССРЭ-ниң тургустунганындан бээр 60 чылынга алдар болдурган социалистиг чарышты калбартып тургаш, республиканың экономиктиг болгаш социал хөгжүлдезининң Күрүне планын болгаш Күрүне бюджединиң күүседиринге чөгүүр эки түңнелдерин чедип алганын демдеглээн.

Үлетпүр бүдүрүлгелери тос айларның продукция сайгарарының планын 100,9 хуу, күш-ажылдың бүдүрүкчүлүүн — 100,9 хуу күүсеткен. Пландан ажыр хөмүр-даш, электроэнергия, тудуг ыяжы, дилдинген материаллар, колбаса кылыгдар, чалаң сүт продуктузыязы, мал үзү бүдүрүгеи. Совхозтар тос айларның күрүнеге мал болгаш күш садарының планын 102,4 хуу, сүттүүн — 106,9 хуу күүсеткеш, сүт садарын 2,1 хуу улгаттырган. Күрүнеге дүк болгаш чуурга садарының планнары күүсеттинген. Эрткен чылга бодаарга, мал чемнерин хөйүү белеткээн. Тудуг организациялары бо чылын 240 км электри шугумун, 37,5 км автоорукту, 1,3 га теплица комбинадын, аэропорт объектилерин, сүтландырган одарларны, мал кажааларын болгаш өске-даа объектилерни ажыглалга киирген.

Бо чылдың тос айларында Күрүне бюджединиң орулгаларының планы бүтү үнер-дөстерден күүсеттинген. Ол ышкаш Кызыл хоорай, районнар, суурлар болгаш көдээ Советтерниң бюджеттериниң орулга планнарын күүседири хандыртынган.

Моон-биле чергелештир чамдык министерстволар, ведомстволар, хооррайкүүскомнар, элээн хөй бүдүрүлгелер болгаш тудуг организациялары боттарының ажыл-чорудулгазынга бирги чартык чылда болдурган четпестерни чайладыр талазы-биле чогуур хемчеглерни албаанын, планныг даалгаларны күүседиринде хожудаашкыннарны чайладырын чедип албаанын, олар чылдың планныг даалгаларын республиканың ниитизи-биле күүседиринге шаптыктап турарын Министрлер Чөвүлели демдеглээн.

Тудуг материалдары бүдүрериниң планын күүседиринге улуг хожудаашкыннарны «Тудуг материалдар» каттыжымшкынының заводтары, «Тудуг кезектери» комбинат, «Шагонартыжстрой» трестиң ҮБК-зы болдурган. Улуг-Хем ыяш-үлетпүр ажыл-агыйы тудуг ыяжы сөөртүүнүн планын күүсеттинмээн, ону болгаш дилдинген материалдарны эрткен чылдың бо үезинден эвээжеткен. Хлеб-продуктулар эргелелинде чыл планын күүседиринге шыңгыы байдал тургустувган. Чүрг үлетпүр эргелелиг, Чоннуң амыдырал хандырылга министерствозу мебель болгаш ажыл-агыйга херек барааннар бүдүрериниң планын күүсеттээн. Чаяк үлетпүр бүдүрүлгелери дзарагларыг кылыглар, хөм болгаш кидис идиктер бүдүрериниң планын үскен болгаш санын кызырган. Аъш-чем үлетпүр министерствозуның бүдүрүлгелериниң Ак-Довуракты хлеб заводу 302 тонна, Бай-Хаактың — 199 тонна хлеб-булочка кылыгларын чедир бербээн. Кооперация садыгларынга хлеб үзүктелир чоруктар ховар эвес.

Үлетпүр бүдүрүлгелериниң 21,5 хуузу күш-ажыл бүдүрүкчүлүүн бедидеринин планын күүсеттээн болгаш хөй бүдүрүлгелер эрткен чылдың бо үезинден кудулаткан.

Капитал тудугда четпестер багай чайлаттынып турар. «Тыва тудуг», «Шагонартыжстрой», «Тыва көдээ тудуг» трестер, ССРЭ-ниң Энергоминяның КМК-зы, «Тыва совхоз

Редактор Ч. Ч. Ооржак.

Адрес редакции: 667000, г. Кызыл, ул. Кочетова, 1.

Типография Тувинского книжного издательства.

ПАРТИЯ КОМИТЕДИНИҢ АЖЫЛЫНЫҢ СТИЛИ

Календарьда чылды доозарының кварталы. Хоорайларның болгаш кодээниң ажыл-ишчилери ССРЭ-ниң 60 чылынга аллар болдурган социалистиг чарыштың калбартышаан, СЭКП-ниң XXVI съездизиниң тоогузуг шийтпирлерниң боттандырарынга, планнарны болгаш хүлээлгелерни толептиг күүседиринге улуг салымшкынны киирип турар. Маңаа чедишкин партийжи удуртулганың дециледиин, партия комитеттери экономиканы хөгжүдериниң эң чугула айтырыгларынче коммунистерниң, бүгү ажылчы чонпарның кичээнгейин кайы-хире мергежилдиг утландырганындан болдуунда хамаарыжыр.

СЭКП-ниң XXVI съездизинге эш Л. И. Брежневтиң демдеглээни болза: «Күүселдеп, сагылга-чурумнуг чоруктуу диилем шиңцитатива-биле, тывыңгыр чорук-биле тудуш кылдыр холбаштырарын хандырар ажылдың шак ындыг стилин ажылдан кылырының дугайында чугаа чоруп турар. Практиктиг болгаш ажыл-ишчи чорукту улуг эвес соруглаларже, чүткүл-биле холбаштырар. Бистиң шилип алган орузувустуң төөгүлүг артык күштүүнге хажык чок бүзүрел-биле четпестерни шүгүмүлекчи ёзу-биле көөрүн хандырар херек».

Хой-хой партия комитеттери экономиканы шудургу база тедаргай удуртуп, хүн бүрүнүң айтырыгларын оперативтиг шийтпирлеп турар, ооң-биле кады олар улуг хемчээлдиг айтырыгларже ажыл-ишчи ёзу-биле хамыдап кирип, партияның политиказын маседаның чогаадыкчы чоруу-биле база инициативазы-биле тудуш холбаштырып турар. Чижээ, СЭКП-ниң Москва хооркому бүдүрүлгени эле чаартып дериринге база эртем-шинчилел институттарыбиле оларның кады ажылдажылгазының дугайында улуг сагыш салымшкынын илергейлеп турар. Ол айтырыгларны бүдүрүлгелерге доктаамал сайгарып өөренип, комитеттиң пленумнарынга, бюро хуралдарынга, киилистерге чугаалажып турар. Хүлээп алган шийтпирлериниң күүселдезин организастаарынче кол кичээнгейни салып турар. Сөөлгү чылдарда пайдаладып үлетпүрүнге автоматчыткан улуг-улуг чүе-чүе шугумнарны, механизастаттынган муңмуң участоктарны ажылдага киирген.

Партия комитединиң ажылының стили ол бодунуң мурнунда кандыг соруглаларны салгап, оларны шийтпирлеп турар арга-дарыының практиктиг түңнелдери-биле тодаргайлаттынар. Чаа-чаа арга-дарыны база курлавырларны дилеп тыварынче доктаамал кичээнгейни үлгандырып турар бе? Күн-ажылдың бүдүрүкчүлүүнүн өзүлдезиниң база киижилериниң амыдырал-чурттагаашкын айтырыгларын контролдап турар бе азы бүгү-ле чүүлдерни үстүнден холгаарлап турар бе, чок болза оонак бүгү-ле чүүлдерни дээскиниң турар бе? Партия ажылынга хой оонак чүүлдерни дээскинер чорук база хоозун шуугаазынар таарышпае. Ажыл-ишчи чорук, ылаптыг сананлга — бодунуң планнарын ажылдан кылган комитет чогум-на ындыг чүүлдерни удуртулга болдурар ужуралуг.

Социал-экономиктиг соруглаларны комплекстиг, системалыг ёзу-биле шийтпирлээри бүгүн хой-хой партия комитеттериниң ажылынга чугула чүүл болуп турар. Ол болза ведомстволарның башкаларчак чоруун ажып эртеринге, ажыл-херекти эң эки чорударынга, эки түңнелдерни чедип алырынга дузалап турар. Чижээ, Украинаның КП-ның ТК-ның инициативазы-биле бо беш чылда республиканга күн-ажылчы курлавырларны ажыктыг кылдыр ажыглазарының комплекстиг программазын ажылдап кылган болгаш боттандырып турар. Бойдуе байлактарын шинээдип азырының, бүдүрүлге-девискээр айыл-биле улуг комплекстерни тударының талазы-биле ажоок улуг ажылдар чорун турар Сибирьде, Ыраккы Чоон чүкте, Казахстанда иштин эчиге соруглазыг программаны боттандырар дээш хой чүүлдерни кылып турар.

Ажоок улуг соруглаларны комплекстиг ёзу-биле шийтпирлээриниң дүржулгазын партия комитеттери СЭКП ТК-ның май Пленумунуң чүүлдүг дең көргени Аъш-чем программазын боттандырарынга идепкейлиг ажыглаар ужуратыр. Маңаа ведомстволарның болгаш организацияларның күжениишкиннерин каттыштырары, оларның ажылын айлап дүүштүрерин хандырары, планнаттынган чүүлдерниң күүселдезин доктаамал контролдазары эргежок чугула.

Ылангыя Липецк область ховуларының болгаш фермаларының ажыл-ишчилеринге чурттага базыңнарын дүргеп турар, ажыглалга киирериниң дүржулгазын чедип алган. Мында совет, профовилел база комсомол организацияларынга партия комитеттери билдилии-биле даянып турар. Кыска хүүсаада суурларга тудугларның темпизин ийи катап сеткеп.

Экономиканы хөгжүдеринге, кижилерниң кижизидилгезинге партия комитеттериниң салдар чедирер арга-дары янзы-бүрү. Ажыл-ишчи хуралдар азы төөлел хуралдар, ажыл-агыйжы удуртукчуның отчёду, шүүт-ла чер-череге ажыл-ишчилер-биле ужуражылгалар база беседалар, актан хуралы дээш ооң-даа өске ындыг хевирлер бар. Партийжи ажылдың ол-даа база өске-даа хевирлерни оларны эки белеткээн, практиктиг түңнелдерже дөрт үгландырганда, ам чогуур ажыктыг түңнеадп бээр апаар.

Ынчалзажок чамдык черлерде ажылдан кылган хемчеглер организакчы ажыл-биле быжыглаттынмаан болгулаар. Чижээ, апрельде партияның Курган-Тюбинск обкомунга тудугжуларның актив хуралын эрттирген, аңаа ажыдың шынарының кудузунуң дугайында чиңг, шыңгыы чугаа болган. Ооң бээр эвээш эвес үе эрткен, ынчалзажок тудугларда байдал шоолуг өскерилбээн. Объектилерде үрей кылыңныңнар, чедир кылбаан чүүлдер биезки хевээр-ле хой болуп артпышаан, а партияның хой-хой райкомнары фактыларны чүгле бүрүткеп, данзылаары-биле кызыгаарлаттынын турар. Ажыл-херекти ындыг янзы көөр чорук канчап-даа таарышпае. Ол фактылар болза, удуртулганың үран аргазы дээрге, кандыг-бир айтырыг талазы-биле директивтиг айтыжыкшынар үндүрериниң, ону тарадырында эвес деп СЭКП-ниң XXVI съездизиниң тодаргай айтыжыкшынарын партияның чамдык комитеттери четпее шиңгээдип алганын бадыткап турар-дыр. Шиитпирлерни хүлээп алган, ол айыттынган хүүсаазында чугаа чокка күүселтиниген туралын чедип алыр херек.

Партия комитединиң ажылы — ол дээрге кижилер-биле ажыл, а кол чүүл ооң методунуң бүзүредилгелиг болуур. Чагырар, дужаар, каржы-доңгун чорук маңаа канчап-даа таарышпае. Ажыл-агыйжы удуртукчуларның болгаш специалистерниң ажыл-херекке шиңцитативазы, чогаадыкчы хамаарылгазы партия комитеттериниң оларга бүзүреливден база хүндүткелиниден улуу-биле хамаарыжыр. Четпеерин болгаш чазыгларны ёзу барымдаалап, эптежикчи хөөн-биле көөр чорукту канчап-даа болдурун болбае дээрзи база билдингир.

Партия комитеттеринде колдуунда-ла масеаның бүзүрелин чедип алган, ат-алдарлыг, арга-дүржулгалыг, шыырак билигиг кижилер ажылдан турар. Партийжи удуртукчу бүрүзүнүң хүлээлгези — аппаратның ажылын үре-түңнелдиг, чаңгыс эп-есткилдиг кылдыр организастаары болуур.

Совет кижилер бодунуң социалистиг Төрээн чуртунуң улам ыңай чечектелиишкинининң дугайын бодавышаан ажылдан турар. Оларның күжениишкиннери ажылдың ажыктыг болган шынарын, күн-ажыдың бүдүрүкчүлүүн бедидеринче, ажыл-агыйны хүнагалыг чорударынче угланган. Ол бүгүнүң эвээш түңнеддеринден ажыл-ишчи бүрүзүнүң чаагай байдалының оңуллези хамаарыжыр дээрзин олар ханызы-биле медерел билип турарлар. Партия комитеттери боттарының ажылының стилин сайзырангайлыдын, айыттынган планнарны боттандырарынче масеаның күжүн угландырбышаан, оларның инициативазын калбартыр ужуралуг.

«ПРАВДАНЫҢ» МУРНУКУ ЧҮҮЛҮ.

ЫЫТТАВАСТААН

Радионуң ужур-дузазының хүтайында тайылбырлаан херээ чок, ол хейге билдингир болгай. Ындыг турбуже, Бии-Хемже Сесерлиг суурнуң радиозу чугаалавастаанындаг бээр ийи ай ажып турар. Бо дутайында районуң харылзаа белдирингге (начальнигги Ю. И. Ильёв) каш удаа дыңнаткап, ону билир. Бир-ле хүн монтёрлар келген сураг дыңналган, ынчалза-даа олар чүү-даа кылбайн дедир чаңа бергеш, ол хевээр келбээн.

Сесерлигниң чурттакчы чону радиону кыска хүүсаада эдип бээрни иеген турар.

С. УДУМБАРА.

ПАРТИЙЖИ АМЫДЫРАЛ: отчёттар болгаш соңгулдалар

ХОЖУДААШКЫННЫ АЖЫП ЭРТЕР

Чалыы назыныың хоорайы — Ак-Довуракка будүрүлге болгаш чурттагга тудугларының хой иеруузуп «Тыва дагдүгү тудуг» эргелелиниң тудугжулары кылып турар. Бо чылдың эрткен айларында олар 3419 дербелчин метр шөлдүг чурттагга бажыңны. 120 орунныг уруглар эмнелгезин болгаш өске-даа объектилерни тудуп, ажыглалга киирткен. В. И. Митюковтуң удуртканы № 1 усаеток планның даалгаларны ажыр күүселткен. Ол ышкаш А. С. Күжүгеттиң, К. Б. Салчактың, В. В. Савылдың дашчылар база З. С. Салчактың, Г. Д. Коляданың шеверлекчилер бригадалары база-ла эки көргүзүглерни чедип ап келгеш.

Тудуг эргелези бодунуң күжү-биле кылыр ажылдарның планын күүседип турза-даа, керээ ёзугаар кылыр ажылдарның планын чүгле 96 хуу чедиргеп. Ол көргүзүг эрткен чылдың бо-ла үезинге деңнээрге кудулаан. Үстүнде шинчыл четпестерниң чылдагаанын чүдел? Ол хожудаашкынларны ажып эртер, четпестерни чайладыр дээш чүнү кылза экил? Тудуг эргелелиңде партия эге организациязының отчёт-соңгулдалыг хуралынга коммунистер ол-даа база өске-даа айтырыгларның дугайында партийжи шыңгыы чугааларын кылган.

Партбюро секретары Б. Кучеренконуң identкелиңден, хуралга коммунистерниң сапалдарындан алгап көөрге, тудуг ажылында хожудаашкынның кол чылдагаанны ажылдың шынары багай болганындан ону эде кылырынга артык хөй үелер комбинадының планның чүгле күүсетпээн эвээс, а харын эрткен чылдың бо үезининден буду деңнелдиг ажылдаан. Комбинат тудугга бетоннуу, манзаларны, плиткаларны дээш өске-даа чүгүлә материалдарны чедир бербээн.

Хуралга санал берген эштер В. Г. Николаенко, В. И. Митюков болгаш өске-даа коммунистер үлетпүр будуруулге комбинадының алырадыкчы хевинүүр болуп турарын, анаа практиктиг дузаның эргежок чугулазын демдеглээннер.

Отчёттуг үениң дүргузуунда партбюро кежигүннериниң ооң секретары Б. Кучеренко чүгле чаңгыс катап ол комбинатка чораан. Мурнунда маңаа будуруулге хуралдарын тудуг организациязының удуртукчулары-биле кады доктаамал эрттирип, кылыр ажылдарны баш бурунгаар дүргүзүп ап турган болза, ам ону кылбастаан. Ону катап практикалап эгелээри чугула деп хуралга коммунистерниң саналдары черле чөнтүр.

Тудугжулар-биле база бир керээлиг организациязы № 11 автобааза планныг даалгаларын чаңгыс-даа көргүзүг талазы-биле күүседип шыдаваан. Ооң начальнигги В. И. Стерков ооң чылдагаанын чоланачыларның чедишнези-биле, автопаркта бар автомашиналарның эргижээни-биле тайылбырлаарын оралдашкан. Ол черле чылдагаан эвээс. Бар машина-техниканың кадагаламы, ооң ажыглалы автобаазада багай тургустунганы фактыр. Ону чайладыр толээде, оларның ажаалда-кадагаламын экижээдип, септелгезин чогуур ей-шаанда чорудуп, чолаачыларның ажылын хүн бүрүнүң контролюнга алыр болза чогуур.

Секретарының кылганы отчёт плеткелден, коммунистерниң санал-шүгүмчүлелдеринден алырга, эргелелде тудуг материалдарының кадагаламы кончуг багай байдалдыг боон турар. Чаңгыс-даа участокта, тудуг объектилериниде цементтиң, түүйбүнү шыгжаар бөдүүн сарайлар чок. Тудуг материалдарын артыкка чыгдап, ооң камгалал, кадагаламын баксыратканы, үрелиишкиннерге таварыштырып турар кижилерге холбаштыр администрация, партбюро шийтпирлиг хемчеглерни албайн турар. Тудугда улусчу контроль балүүнүң даргазы И. И. Новиковаңын хуралга берген саналындан алырга, отчёттуг үейиң дүргузунда улусчу контролёрдар 13 рейдиниң чорткан. Ооң иштинден үлетпүр будуруулге комбинадында бетоннуң болгаш хөөдүгнүң, тудугда тудуг-монтаж ажылдарының шынарын, ишти чурттагга бажыңында тудугжуларының амыдырал байдалын хынаан рейдилерни чоруткан. Ол рейдилерниң дээштин чогуур деңнелиниге четпее болганындан тудуг ажылдарының шынары куду болган темпизи чавыс болуп артпышаан.

Кижилерниң ажылдаарынга, чурттаарынга таарымчалыг байдалды тургузар дээш сагыш салыры, олар-биле доктаамал ажылды чорудары — партия организациязының дорт хүлээлгези болгай. Отчёттуг үениң дүргузунда партбюро болгаш талазы-биле четпее ажылдаан. Ооң тодаргай чижээн шеверлекчилер бригадазының бригадири Г. Д. Коляданың саналындан изүүн болуур: — Эргелел биче механизацияны ажыглаар талазы-биле четпее ажылдан турарындан кылын турар тудуг объективиниң үстүкү каттарынче цементини, бидоннарга будуктарны холбаа дажыглаар-дыр бис. Ам ажылдан турар объективистиң соңгалары шилдеттинмээн, дүшке чедир соогу ажок, кылын каттангылыг кылдыр кеттинген ажылдаар дээрге шимчеттинмес болгай. Шеверлекчилериниң соокка челбинген аарыр чорууның чылдагааны база ында. Байдал бо хевээр турар болза, бистиң тудуг эргелелиңге ажылдаар шеверлекчилер тыылдабайн барза хөөнү — деп, бригадир дүвүрээн сеткилин илереткеп. Шеверлекчилериниң кыйыы үеде ажылдаарынга таарымчалыг байдалды тургузар дугайында түскай доктаалды ооң мурнунда үндүрген-даа болза, ол күүсеттинмээн.

Хожудаашкынчарны болгаш четпестерни шийтпирлиг чайладыр. Тудуг ажылының темпизин база шынарын бедидер, тудугжулар ортузунга партийжи организакчы болгаш политиктиг ажылды бүгү талазыбиле күштелдиреринче угланган соруглаларже коммунистерниң отчёт-соңгулдалыг хуралы кол кичээнгейни салган.

А. БЕГЗИН-ООЛ.
«Шынның» корреспондентизи.

ИЙИ ЧЫЛДЫҢ КҮҮСЕТТИНГЕН

Кызылдың № 1 АТБ-зинден 10 бригада 9 айларның планныг онаалдаларын, социалистиг хүлээлгелерин ажыр күүселткен. Чүүк сөөртүлгеэн 106,6 хуу, чүүктү сайгарары 100,8 хуу күүсеттинген.

Планныг онаалдаларын, социалистиг хүлээлгелерин хуусаа бетинде күүселткеп, чарыштың мурнуку одуруунда доруп турар бригадалар бистиңде хой. В. В. Улановтуң бригадазы ССРЭ-ниң 60 чылынга уткуштур шалыпчы ёзу-биле ажылдап келген. Эрткен 9 айларның түңнелиибиле бригада он бирги беш чылдың ийи чылын бүрүн күүселткен. Ол дээрге — шалыпчы бригада улуг юбилейге уткуштур бедиткен социалистиг хүлээлгезин хуусаа бетинде күүселткени-дир. В. Улановтуң бригадазы пландан ажыр улус ажылгыйынга 300 тонна чүүктү сөөрткеп, 900 муң тонна-километрни ажылдап кылган. База олар 14 комплект авторезинаны камнап алган.

В. И. Баевтиң, И. Х. Семыкинниң, В. Н. Дресвянниковтуң бригадалары база экі көргүзүглерни чедип ап турарлар. В. И. Баевтиң бригадазы пландан ажыр 441,7 муң тонна-километрни ажылдап кылган. 10 комплект дугуйну камнап алган. И. Х. Семыкинниң чолаачылар бригадазы 125 муң тонна-километрни пландан ажыр ажылдаан.

Шалыпчы чолаачылар чыл төнчүзүнге чедир арткан үеде эвээш эвес хемчээлдиг ажылдарны пландан ажыр кылып бүдүрелер.

А. СОКОЛОВА,
АТБ-ниң план килдизиниң экономизи.

МАГАДЫЛАЛДЫ ТУРГУЗАР

«Пайырал» — Улуг-Хемде хөй малдыг ажыл-агыйларның бирээзи. Мында малчыннар «О. Шынаа», «Революциянын чалбыжыкы» совхозтарның малчыкпарының база ажылчынпарының кыйгырыгларын бүрүн чүүлдүгүнүп, оларны боттарының ажыл-херээ-биле бадыткаарын оралдажып турар. Совхозтуң бүгү малчынарының чоокта чаа болган куралынга ажылдың чамдык түңнелдериниң болгаш келир кыштаглаашкынны хүр-чаагай эрттирериниң дугайында ханы, тодаргай чугаалар болган.

Мында хөй-хөй малчыннар эрес-шудургу ажылдаан, торүүр чүс хойга-оваатыр хураган алыр талазы-биле бедик көргүзүглерни чедип алган. Оларга Тыва АССР-ниң алдарлыг малчыны Д. К. Олчамай база Д. Г. Дагба-Лама, Ш. С. Минчит-оол болгаш өскелерни-даа хамаарыштырып болур. Нинтпэн-биле ажылагый күүнеге дүк садарының планын хуусаа бетинде күүсеткени база-ла малчынарның эки ажылының түңнели дээрзин хуралга демдеглээн.

Чайың эки семирткеп мал кыжын белеп тоовас болур. Ынчангаш бүгү малчыннар бо чайын малды эки отсигенниг, серлин чайлагларга семиртип алганнар. Олар мал чеминиң белеткелиниге идепкейлиг киришкеннер. Ылаңгыя малчыннар Д. Адас, С. Кенден, Х. Кызыл-оол, С. Очур, С. Хуурак олар тус-тузунда 20—25 тонна сигенин кезип белетээн. Белеткеттинген бүгү мал чеминиң бо хүннерде кыштагларже чедирер ажыл хайнышкынныг үргүлчүлевишаан. Малчын бүрүзүнүң каяа кыштаары июнь айда-ла тодараттынган турган, ынчангаш оларга үүрмек септелгелер бо хүннерде доозулган.

Ынчалзажок малчыннар боттарының хуралынга ажылхереги шүгүмчүзекчи ёзубиле көргеннер. Оларның чамдыктары малдың чаш төлүн камгалап алыр планын күүсетпээн. Бир хойга онаштыр алыр дүктүң деңнели аң-даа куду. Инзы-бүрү чылдагаанындан малдың өлүп хораары эвээжеевээн. Будук-бүрү белеткээрингe чаңгыс-даа малчын кирипшээн.

Хуралдың киришкилери чидиг, чөнтүг шүгүмчүлелдерни кылган. Тыва АССР-ниң алдарлыг малчыны С. К. Чанзан Улуг-Хем ол чарында Ортаа-Хемде өшкү бригадазының ажылынын дугайын чугаалааш, совхоз директизы база специалистер ол ырак-узак черге ажылдаар саакончыларны чогуур хуусаага чедир тургуспаанындан малдың чаш төлүн камгалаар планын күүсеткеп, ону эки ажаан, дүжүттүү өстүрүп алган. Чүгле мал чеминиң ажылдаарынга ынчангаш ооң-биле кады олар улуг хемчээлдиг ажылдарны чогуур ёзу-биле көөрүн хандырар ажылдың шак ындыг стилин ажылдан кылырының дугайында чугаа чоруп турар. Практиктиг болгаш ажыл-ишчи чорукту улуг эвес соруглаларже, чүткүл-биле холбаштырар. Бистиң шилип алган орузувустуң төөгүлүг артык күштүүнге хажык чок бүзүрел-биле четпестерни шүгүмүлекчи ёзу-биле көөрүн хандырар херек.

Хой-хой партия комитеттери экономиканы шудургу база тедаргай удуртуп, хүн бүрүнүң айтырыгларын оперативтиг шиитпирлеп турар, ооң-биле кады олар улуг хемчээлдиг айтырыгларже ажыл-ишчи ёзу-биле хамыдап кирип, партияның политиказын маседаның чогаадыкчы чоруу-биле база инициативазы-биле тудуш холбаштырып турар. Чижээ, СЭКП-ниң Москва хооркому бүдүрүлгени эле чаартып дериринге база эртем-шинчилел институттарыбиле оларның кады ажылдажылгазының дугайында улуг сагыш салымшкынын илергейлеп турар. Ол айтырыгларны бүдүрүлгелерге доктаамал сайгарып өөренип, комитеттиң пленумнарынга, бюро хуралдарынга, киилистерге чугаалажып турар. Хүлээп алган шиитпирлериниң күүселдезин организастаарынче кол кичээнгейни салып турар. Сөөлгү чылдарда пайыемаладып үлетпүрүнге автоматчыткан улуг-улуг чүе-чүе шугумнарны, механизастаттынган муңмуң участоктарны ажылдага киирген.

Партия комитединиң ажылының стили ол бодунуң мурнунда кандыг соруглаларны салгап, оларны шиитпирлеп турар арга-дарыының практиктиг түңнелдери-биле тодаргайлаттынар. Чаа-чаа арга-дары база курлавырларны дилеп тыварынче доктаамал кичээнгейни үлгандырып турар бе? Күн-ажылдың бүдүрүкчүлүүнүн өзүлдезиниң база киижилериниң амыдырал-чурттагаашкын айтырыгларын контролдап турар бе азы бүгү-ле чүүлдерни үстүнден холгаарлап турар бе, чок болза оонак бүгү-ле чүүлдерни дээскиниң турар бе? Партия ажылынга хой оонак чүүлдерни дээскинер чорук база хоозун шуугаазынар таарышпае. Ажыл-ишчи чорук, ылаптыг сананлга — бодунуң планнарын ажылдан кылган комитет чогум-на ындыг чүүлдерни удуртулга болдурар ужуралуг.

Социал-экономиктиг соруглаларны комплекстиг, системалыг ёзу-биле шиитпирлээри бүгүн хой-хой партия комитеттериниң ажылынга чугула чүүл болуп турар. Ол болза ведомстволарның башкаларчак чоруун ажып эртеринге, ажыл-херекти эң эки чорударынга, эки түңнелдерни чедип алырынга дузалап турар. Чижээ, Украинаның КП-ның ТК-ның инициативазы-биле бо беш чылда республиканга күн-ажылчы курлавырларны ажыктыг кылдыр ажыглазарының комплекстиг программазын ажылдап кылган болгаш боттандырып турар. Бойдуе байлактарын шинээдип азырының, бүдүрүлге-девискээр айыл-биле улуг комплекстерни тударының талазы-биле ажоок улуг ажылдар чорун турар Сибирьде, Ыраккы Чоон чүкте, Казахстанда иштин эчиге соруглазыг программаны боттандырар дээш хой чүүлдерни кылып турар.

Ажоок улуг соруглаларны комплекстиг ёзу-биле шиитпирлээриниң дүржулгазын партия комитеттери СЭКП ТК-ның май Пленумунуң чүүлдүг дең көргени Аъш-чем программазын боттандырарынга идепкейлиг ажыглаар ужуратыр. Маңаа ведомстволарның болгаш организацияларның күжениишкиннерин каттыштырары, оларның ажылын айлап дүүштүрерин хандырары, планнаттынган чүүлдерниң күүселдезин доктаамал контролдазары эргежок чугула.

Ылангыя Липецк область ховуларының болгаш фермаларының ажыл-ишчилеринге чурттага базыңнарын дүргеп турар, ажыглалга киирериниң дүржулгазын чедип алган. Мында совет, профовилел база комсомол организацияларынга партия комитеттери билдилии-биле даянып турар. Кыска хүүсаада суурларга тудугларның темпизин ийи катап сеткеп.

Экономиканы хөгжүдеринге, кижилерниң кижизидилгезинге партия комитеттериниң салдар чедирер арга-дары янзы-бүрү. Ажыл-ишчи хуралдар азы төөлел хуралдар, ажыл-агыйжы удуртукчуның отчёду, шүүт-ла чер-череге ажыл-ишчилер-биле ужуражылгалар база беседалар, актан хуралы дээш ооң-даа өске ындыг хевирлер бар. Партийжи ажылдың ол-даа база өске-даа хевирлерни оларны эки белеткээн, практиктиг түңнелдерже дөрт үгландырганда, ам чогуур ажыктыг түңнеадп бээр апаар.

Ынчалзажок чамдык черлерде ажылдан кылган хемчеглер организакчы ажыл-биле быжыглаттынмаан болгулаар. Чижээ, апрельде партияның Курган-Тюбинск обкомунга тудугжуларның актив хуралын эрттирген, аңаа ажыдың шынарының кудузунуң дугайында чиңг, шыңгыы чугаа болган. Ооң бээр эвээш эвес үе эрткен, ынчалзажок тудугларда байдал шоолуг өскерилбээн. Объектилерде үрей кылыңныңнар, чедир кылбаан чүүлдер биезки хевээр-ле хой болуп артпышаан, а партияның хой-хой райкомнары фактыларны чүгле бүрүткеп, данзылаары-биле кызыгаарлаттынын турар. Ажыл-херекти ындыг янзы көөр чорук канчап-даа таарышпае. Ол фактылар болза, удуртулганың үран аргазы дээрге, кандыг-бир айтырыг талазы-биле директивтиг айтыжыкшынар үндүрериниң, ону тарадырында эвээс деп СЭКП-ниң XXVI съездизиниң тодаргай айтыжыкшынарын партияның чамдык комитеттери четпее шиңгээдип алганын бадыткап турар-дыр. Шиитпирлерни хүлээп алган, ол айыттынган хүүсаазында чугаа чокка күүсеттинген туралын чедип алыр херек.

Партия комитединиң ажылы — ол дээрге кижилер-биле ажыл, а кол чүүл ооң методунуң бүзүредилгелиг болуур. Чагырар, дужаар, каржы-доңгун чорук маңаа канчап-даа таарышпае. Ажыл-агыйжы удуртукчуларның болгаш специалистерниң ажыл-херекке шиңцитативазы, чогаадыкчы хамаарылгазы партия комитеттериниң оларга бүзүреливден база хүндүткелиниден улуу-биле хамаарыжыр. Четпеерин болгаш чазыгларны ёзу барымдаалап, эптежикчи хөөн-биле көөр чорукту канчап-даа болдурун болбае дээрзи база билдингир.

Партия комитеттеринде колдуунда-ла масеаның бүзүрелин чедип алган, ат-алдарлыг, арга-дүржулгалыг, шыырак билигиг кижилер ажылдан турар. Партийжи удуртукчу бүрүзүнүң хүлээлгези — аппаратның ажылын үре-түңнелдиг, чаңгыс эп-есткилдиг кылдыр организастаары болуур.

Совет кижилер бодунуң социалистиг Төрээн чуртунуң улам ыңай чечектелиишкинининң дугайын бодавышаан ажылдан турар. Оларның күжениишкиннери ажылдың ажыктыг болган шынарын, күн-ажыдың бүдүрүкчүлүүн бедидеринче, ажыл-агыйжы хүнагалыг чорударынче угланган. Ол бүгүнүң эвээш түңнеддеринден ажыл-ишчи бүрүзүнүң чаагай байдалының оңуллези хамаарыжыр дээрзин олар ханызы-биле медерел билип турарлар. Партия комитеттери боттарының ажылының стилин сайзырангайлыдын, айыттынган планнарны боттандырарынче масеаның күжүн угландырбышаан, оларның инициативазын калбартыр ужуралуг.

«ПРАВДАНЫҢ» МУРНУКУ ЧҮҮЛҮ.

ӨӨРЕДИЛГЕНИ ШЫНАРЛЫГ БОЛДУРАР ДЭЭШ

СЭКП ТК-ның «Плакат» деп партиялга черн пропагандистерни, политинформаторларны, агитаторларны, марксизм-ленинизмниң өөредилге системазының дыңнакчыларын хаңы уткалыг, чараштыр кылган көргүзүг материалдары-биле хандырып турар.

Чаа өөредилге чылында 24 аттыг, 1,5 миллион хире экземпляр тираждыг көргүзүг материалдарын үндүргеп. Оларның арасында «Хостуг республикаларның бузулбас эвилели», «Ленинчи национал политиказының тиилелгези», «Социализмниң базымнарын», «Чоңнуң эрге-чагыргазы» деп чыныды болгаш өске-даа помчугаштар бар.

Фотоинформация калдизиниң тускай үндүрүлгелери, белүк плакаттар, диафильмвер СЭКП ТК-ның май (1982 чыл) Пленумунуң шиитпирлерин, чурттуң Аъш-чем программазының кол угланышкынарын пропагандалап турар.

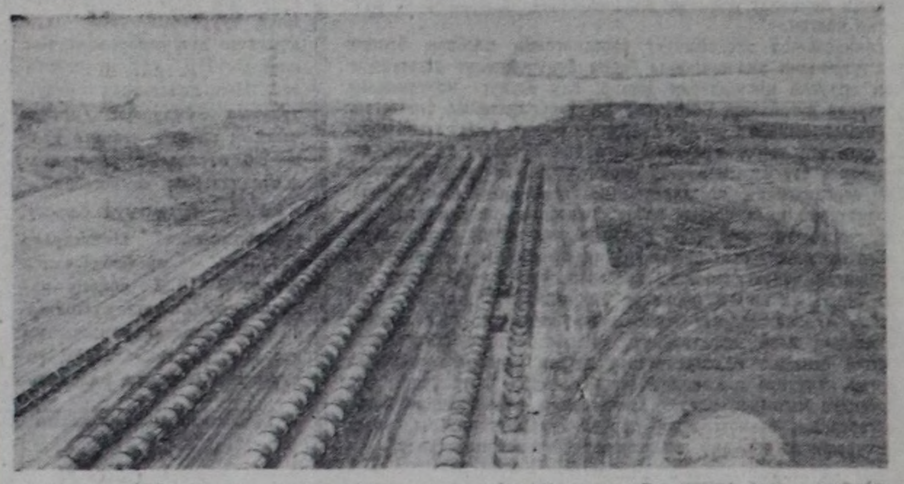
Ол ышкаш өөредилгениң техниктиг көргүзүг материалдарын үндүрери элээп өскен. Парлалга черниң даалгазын ёзугаар «Мелодия» деп бүгүзвилелдиң грампластинкалар фирмазы чурттуң билдингир эртемденнериниң лекцияларын магнитофон кассеталарында бижидип эгелээн. Сайзырангай социализм үезинде партияның экономиктиг политиказын пропагандалап, совет шинтилелдиң социал-политиктиг база культурлуг хөгжүлдезин көргүзкен элээп кацы пластинкаларны үндүрген.

Чоокта чаа үнген «Тайбылның болгаш деңнилгенин программазы» деп грампластинкалар альбому кичээлди ажыктыг эрттирерине улуг дузалы чедирер. Эш Л. И. Брежневтиң партияның XXVI съездизинге СЭКП ТК-ның Отчёт илеткелиниң фонобижидилгезй, «СЭКП төөгүзү. Фотодокументилер» деп фонографтыг белүк материалдарны ында чыгып бижээн.

Парлалга черниң тематиктиг планын ёзугаар чурттуң киностудиялары документалдыг база эртем-шинчелелдиг фильмнерни тургускан. Москваның Ленинчи комсомол аттыг автозаводунуң эртемниг коммунизмниң школазының пропагандизи А. Хлебниковтуң ажылының дүржулгазын «Партияның пропагандизи» деп фильмде көргүскен.

Эртемденнериниң, дүржулгалыг пропагандистерниң плёнкада бижиттинген лекцияларын партия пропагандазының методиказынга, марксизм-ленинизм классиктериниң чогаалдарын-биле ажылдаарынга тураскаатказп.

(СӨГА).

Уренгой—Помары—Ужгородтуң газ дамчыдар хоолайларын Волга хемни кежиздир салырынга белеткел ажылдарын Чуваш болган Марий АССР-лериниң кызыгаарындан ырак эвес хем эриниде чорудун турар. Хоолайлар салыр чер оруун хемниң дүвүнде кылын эгелээн. Ооң узуну — чеди километр болур. Ол дээрге, газ дамчыдар хоолайларның орузунда эң берге суг моондаа-дыр. «Востокгазтудуг» төөтиң дерткү тудуг эргелези ол ажылдарны боттандырып турар. Газ дамчыдылгазының хем суунуң адаанда шугуму ийи кат болур, ол хоолайлар судналар аргажарыңга моондак болбас.

ЧУРУКТА: 200 метр хоолайны салырынга белеп.

В. ВОЙТЕНКОНУҢ фотозу.

КЕДИЛИГ, АЖЫКТЫГ

Дүштеки чем үезин келген. Столоваяга эдлчег эдлеп алыры-биле маңнажкан кижи-даа чок, ким-даа далашпайн турган. Станоктарның ажылдаары соксаан. Холдарын чуп алгаш, удус столдар артында тавы-биле олургулап эгелээн. Чазидыктары ооданғылап орулаар: делгээн чем ап алыр бе азы чемни чагыг-биле алыр бе? Шынап-ла, эдлиниң туразы. Ажылчын кижиниң ижерчиприп-даа, ишти-хөөнүн даа «Красный Аксай», хөөрем эвээс, барымдаалап билир. Хырын тодугда— хол туттунгур, ажыл будүүгүр. Бо сөстерни каттыжымышкынның чиңгибе директору Михаил Петрович Бойко ажылчын чораап-ла бижыы-биле шиңгээдип алган.

Ынчангаш амыдырал хандырылга калдизинге хамаарыжыр «көдээ цехти» будүрүлге цехтериниң деңнелинче кодүрүп кааш. Ооң уламмидан «Столоваяга эдлчег эдлеп алыры-биле маңнажкан кээр», өскээр далажыр, аъш-чем баранныңарының магазиннеринче баар айтырыгдан улустарның хөй кезии хостаган. Будүрүлгениң деңнискээринин иштинде буфеттерде, магазинде аъш-чем аймаа четпир. Ооң ассортиментизи ийиз-бүрү: эътиг полуфабрикаттар, дагаа эдлп, ногаалар, фруктулар. Бай удур чагыг-даа киирип болурунуң аргазы бар. Оң дээрге — «көдээ цехтиң» херээ. Будүрүлгениң дуразалал ажыл-агыйында 400 хаван, 22 муң куш турар куш фабриказы, мыйыстыг бодө мал фермазы бар. Ногаалар, фруктулар база четчир. Ынчаарга - даа, боттарының күжү-биле ол бүгүнү аанап-баштаары, хандырары берге, шыдаттызмас болбайн аан. Ынчалза-даа ажыл-агыйга тывыңгыр чорук дузалаан. Кожа чыдар колхозтар, совхозтар-биле ажылагый керээлерни чарып алган. Чайгы сезон дургузунда агар хереглелдерни хандырары-биле чергелештир олар күскү ярмаркаларны чорударынга безин дузалын чедиргеннер.

Ажылчын кижиниң хереглелдин чүгле «Красный Аксай» каттыжымышкынның администрациязы болгаш хой-иишти организацияларының эки биилп турар эвээс. Павлодарның трактор, «Ростсельмаш», Минсельхозмашгың хей-хөй будүрүлгелери ол чижектиг ажылды чорудун турар. Ол дээрге биилдингир. Аъш-чем айтырыгларын шиитпирлээрингe үлетпүр коллективтериниң күжүн партия болгаш иүрүлге хавяа тутканы. Индустрияның кол шынарлары болур организастыг чорукту, ажылчын инициативаны, техниктиг дурускаттыжымышкынларының, колхозтарның болгаш совхозтарның бо херекке инициативазын, тывыңгыр чоруун бүгү талазы-биле деткиир херек» — деп, Л. И. Брежнев ССРЭ-ниң Аъш-чем программазынга хамаарыштыр бодунуң чугаазынга демдеглээн. Чиигнее секретарының бо айтыжыкшынарын күүселдеге удуртулга киилэр ёдүр хүлээп алган. Боттарының болгаш хуваалдыг дузалал ажыл-агыйларга 42 заводта бар. Олар 2 муң ажыг тонна эътти, өске-даа муң-муң тонна көдээ ажылагый продуктуларын ийи чылдургузунда будүргеннер. Ооң түңнелинде будүрүлгелер дедузалал ажыл-агыйлары таварымчалыг болуп бар чыдар. Чөр болгаш мал ажылының продукциязын будүрериниң хемчээли калбарын турар. Чүгле бо чылын безин эът будүрериң 1,5, сүт, погаа болгаш өске-даа продуктулар будүрериң ийи катап, ооң-даа хой болуру магат чок, адырының дузалал ажыл-агыйларын улгаттырар.

Ажыл херек кырында кандаар тургустунуп турарын? Кымга-даа билдингир: мал, күш тударынга мал чеминери херек. Будүрүлгелерге херек шөлдү республикаларның, областарның партия болгаш совет органнары берген. Будүрүлгелер тарылганы чорутбаш, ону эки ажаан, дүжүттүү өстүрүп алган. Чүгле мал чеминиң культураларын эвээс, погаанны база өстүрүп турар.

Чижээ, Тагапрогда комбайн заводу, Мурнакчы колхозтар болгаш совхозтар-биле мында тургустунган «аъш-чем будүрер цех» маргыжыш болуур. 1700 баш хаван, 600 мыйыстыг бода мал ажаар комплекстер база барын чүс муң күш өстүрер ферма ажыл-агыйда бар. Мал чеминиң завод ийи муң гектар шөлден өстүрүп, ажаан ап келген. Бо чүгүлә ажылдың беримчезин мынды: 220 тонна хаван болгаш

Эртем болгаш техника

ЭЛЕКТРОМОБИЛЬ: АЙТЫРЫГЛАР, ПЕРСПЕКТИВАЛАР

«Хоорай иштинге эвээш хемчээлдиг чүк дажыглаары-биле токтуг электромобильдерни түргузарын болгаш бүзүрүлгеэйин эгелээрин хандырар» деп «1981—1985 чылдарда болгаш 1990 чылга чедир үеде экономиктиг болгаш социал хөгжүлдениң Кол угланышкынарында» айыткан. Бо соруулганы салыр мурнунда дыка улуг шинчилел ажылдарын кылып чоруткан. Сөөлгү чылдарда бистиң чуртувуска электромобильдериң 15 аңгы янзы-бүрү конструкцияларын ажылдан кылган болгаш тутканы, оларның бежи шенеттингенин, ажыглап болгу дег байдалда шинчилеттинин турар.

Электромобильдерни хөгжүдеринде болгаш неитередирининг ийи чадазы тодазы-биле илерээн. Ооң биргизи—автотранспорттуң ниити парыгында ам бар эвээш саннаг электромобильдерни амгы байдалдарга таарыштыр ажылдаары — богунгуйлү болгаш келир үениң соруулгазы. Ол байдалдар дээрге, бар аккумуляторларны (колдуунда коргулучкислоталыг) бистиң чуртувуста автомобиль модельдеринге үндезин кылып алгаш электромобильдерге салыр. Ийиги чада элээн ырадыр көрдүнгей. Электромобильдерни масалыы-биле бүдүрери болгаш неитередири, оларны хөй энергия кирер батареялар-биле дериишпаан, машиналарның тускай конструкцияларын тургузары болур. Ийиги чадаже дораан шилчиири болдупмас, чүге дээрге, автотранспорттуң ажыглал системазын үндезини-биле эде тургузар күчүдүг аккумуляторлар амдыызында чок болуп турар.

Өске машиналар доктаамал ток-биле ажылдап турар. Ереванның болгаш Риганың автозаводтарының электромобильдерин Москвага Олимпиада-80 үезинде ажыглап турган. Бүгү-эвилелдиң электротранспорт талазы-биле эртемшинчилел институдунуң кылыгларын «Электро-77» деп делгелгеге келгенинерге бараан болган. Ол машиналарга никол-честиг аккумуляторларны салган турган, олар хола-кислоталыгларга бодаарга ажок ишкирлер.

Көрдүнген электромобильдерни калбаа-биле ажыглаар мурнунда шинтирлээр айтырыглар хөй. Күзовту чылыглаары (ол энергияның немелде чарыгдалын пегээр), улуг күштүг ток айыылыныдан чоглаачыны камгалаары дээш ооң-даа эске.

Юрий ДОЛМАТОВСКИЙ,
техниктиг эртемнериин кандидады.

(ПМА).

Бомбурзектиң судалы

СЭТА-ның КОРРЕСПОНДЕНТИЛЕРИ ДЫҢНАДЫП ТУР

ИМПЕРИАЛИЗМГЕ УДУР КҮШТЕРНИҢ ЧАҢГЫС ЭВИ ДЭЭШ

Москвага болган совет-эфиоп чугаалажыышкынарже улуг кичээнгейни делегейниң массалыг информацияорганнары утландырып турар. Кремльге дүштеки шайлалга үезинде эштер Л. И. Брежневтиң болгаш Менгисту Хайле Мариамның чугааларын янзы-бүрү чурттарның политиктиг болгаш хөй-ниити сураглыг ажылдакчылары тайылбырлаан, тайбыланы болгаш улустарның айыыл чок чоруун дэмдеглеп турар. Колониализмниң болгаш расизмниң артыышкынарын дүрген база бүрүн үзуткаарын, Африканы хамаарышпас чоруктун дээш. тайбыныы чаагай божа-хедбоо догуланашкынның болгаш чечелелиишкининиң дээш болдуларын ССРЭ саналдаан-дыр деп, делегей парлалгазы бижин турар.

«Найыралдыг совет-эфиоп харылзаалар бедик кодурлүүшкүнде» деп эгелиг чүүлду «Эфиопиан геральд» солун парлаан. Ийи чурттарның — ССРЭ-ниң болгаш Эфиопияның аразында кады ажылдажылга улам-на калбарып, хынылап, хөй хевирлиг болуп турар деп. солун демдеглээн. Ийи күрүнелериң аразында дугуржулгалар амыдыралга чедиишкинниг боттайын турар. Социалистиг Эфиопияны Совет Эвилели моон сонгаар-даа чайгылыг чокка деткиир дугайында Л. И. Брежневтиң медеглелин эфиоп улус сеткил ханыышкыны-биле уткаан.

Хосталган улустарны базарын, ур болган берге деминелге оларның чедип алган чаалап алмышкынарын хынаап алырын, делегей политиказынга оларның ролюн үзуткарын Вашингтонниң орталдажыл турарының дугайында Л. И. Брежневтиң чугаалаан сөстериниң чоптүүге болгаш шынаныынга Африканың хамаарышпас чурттары боттарының дружулгазындан бүзүрел көрген деп, Эфиопияның **«Аддис земен»** солуну айыткан. Америк империализмниң неоколониалисчи политиказынга удурлаштыр Совет Эвилели Африкада даштыкының шериг баазаларын бүрүн үзуткаар, делегейниң ол районун ядролуг ченсек чок зона болдурар дээш шинтирлиг турүжун турар. Совет Эвилелиниң чогумчалыг ол туружун Африканың бүгү улустары, делегейниң чаагай сеткилдиг бүгү кижилери биилип, бүрүн деткип турар деп, солуң демдеглээн.

Африканың чурттары болганының эргелериң камгалаарынга чаңгыс эптиин болган сырый каттыжыышкынын илергейлеп, амгы делегейде империализмге удур бүгү күштериниң эп-сеткил каттыштырылгазына болгаш деткимчезинге даянып шыдаар болза, оларның бүрүн эргезинче болгаш национал эрге-ажыктарынче халдаашкынынарга ойтур шавыышкын ам чедиишкининг болур дээрзинге бүзүредип совет удуртукчу илергейлээн-дир деп, Индияның ПТИ информацияа агентствозу айыткан.

Делегейде амгы дүвүренчиг байдалды Л. И. Брежневтиң чугаазында тодаргайлаанының база ол байдалды чогумчалыг кылдыр экижидер талазы-биле ооң саналдарны бүгү чурттарның миллионмиллион кижилериниң күзелсорууунга дүжүүн турар деп. Непалдың Тайбың талалакчылар комитединиң чиигине секретары **Нилямбар Ачарья** медеглээн. Африканың болгаш Чоокку Чөөн чүктүң айтырыгларын Л. И. Брежневтиң чугаазында чогумчалыг кылдыр, боттуг ёзу-биле көрген. Ынчаарга империализмниң агрессчи күштери Африкага, Чоокку Чөөн чүкке боттарының хеделиишкиннерин дыка идепкейжидип турар. Азияда, Африкада болгаш Латин Америкада хамаарышпас күрүпелерге удур ченсектиг чорулдээлерин база өнчүк-чоңгээлерин чогум-на империализм өскүдүп турар. Империалистерниң айылдыг планнарынга тиилеттирбес моондак салдынган турар дээрзинге бүзүредип Л. И. Брежневтиң чогумчалыг тайбың саналдары быжыглаан, сорук киирип турар.

Чоокку болгаш Ортаакы Чөөн чүкке, Латин Америкага, Африкага болгаш Азияга хан төгүүшкүнүүр месилдежиишкиннерин өскүдүп турар империализмниң, реакцияның болгаш неоколониализмниң эң-не агрессчи күштерининң чонга удур политиказынга ойтур шавыышкынны баэр толээде. делегейниң тайбыңга ынак бүгү күштерининң чаңгыс эви болган сырый каттыжыышкыны эргежок чугула дээрзин бедик деңнелге болган советэфиоп чугаалажыышкынарның үезинде илергейлээн деп. Сирияның **САНА** агентствозу айыткан. Ядролуг халапты болдурбазынга, боттарының дүрүм ёзугаар эргелерин камгалаарынга тайбыңга ынак бүгү улустар бүрүн шинтирлиг.

Эш Л. И. Брежневтиң чугаазы — ол дээрге, национал хосталга болгаш социал депшилге дээш улустарның деминелин Совет Эвилелиниң чайгылыш чок деткимчезиниң тодаргай херечизи-дир деп. Культура харылзааларының перу-совет ассоциациязының даргазы **Асунсьон Кальдьеро Мендес** медеглээн. Хөй чылдар дургузунда берге деминелге улустарның чедип алган улуг чаалап алмышкынарын хунаап алырын Вашингтон орталдажып турар. Ынчалзажок империалистерниң кара сагыштыг ол планнары чайлаш чокка бууран дүжер.

Африканы ыядыр арынүүр чогу-биле мөлүп турары дээш Барыын чүктүң империалистиг күрүпелерин, хамыктың мурнунда Американың Катгышкан Штаттарын совет удуртукчу шыгыы буруудаткан деп, Австрияның АПА агентствозу айыткан.

Л. И. Брежневтиң чугаазын Киприң «Хараягги» солуну калбаа-биле тайылбырлаан чүүлүвде «АКШ-тың агрессчи стратегиязы бүүрап дүжер» деп адаан. Вашингтонуң политиктиг угланышкынары Африканың улустарының үндезин эргежыктарынга чөрүшкек, ынчангаш ол угланышкынының төөгү талазы-биле перспективазы чок деп, солуң демдеглээн.

ССРЭ-ниң болгаш Эфиопияның туруштарының ниитилешкөн совет-эфиоп чугаалажыышкыннар бадыткаандыр деп. Чехословакияның «Руде право» солуну бижээн. Москва-даа, Аддис-Абеба-да боттарының политиказынга тайбыңныы, социализмниң, интернационалчы эп-сеткил каттыштырылгазының ниити принциптерин удуртулга болдуруп турар.

Хөгжүп турар аныяк күрүпелерни империализм база катап куданыын оралдажыы, оларны өре-ширеяын кинчизинге киирип, ол чурттарның бойдус байлактарын ыят чогу-биле үптеп турарын совет удуртукчу дорту-биле айыткан. Хөгжүп турар аныяк күрүпелериң хөй пурруузуңуң экономиктиг бергедөшкиннериниң кол чылдагааны — империализмниң бүрүзу-дур деп, ГДР-ниң **«Нойес дойчланд»** солуну бижээн.

/СЭТА/.

БАЙЫРЛАЛГА УТКУШТУР

Октябрьның социалистиг Улуг революциязының 65 чыл оюн болгаш ССРЭ-ниң түргүстунганының 60 чылын ПЭР-га база байырлап эрттирер. Польшаның хамаарышпас чоруктуң чедип алырынга, таарымчалыг байдалдарны Улуг Октябрь түргүскаш база оларны дүргеткеш, бистиң улуузубустуң болгаш күрүнекистиң салымчолугга боттуг салдарны чедирсеп. ССРЭ-ниң түргүстунганы болгаш ооң чедиишкиннери бистиң чуртувуска социализмниң идеяларының тиилелгеан дээш польша улустуң демисели-биле, республиканы катап тургузарынга дуза-биле, экономика, эртем болгаш культура талазы-биле кады ажылдажылга-биле тудуш халылзаалыг.

Улуг Октябрьның 65 чыл оюн болгаш ССРЭ-ниң түргүстунганының 60 чылын ийи байырлаары-биле холбаштыр Польша-совет найырал иниилелиниң (ПСНИ-ниң) планнарының дугайында ПСНИ-ниң Кол баштаар черииниң секретары Хелена Микрут мынча деп чугаалаан:

— Бистиң организациявые ол аддарлыг ийи байырлалдыакы-дуңма чурттуң дугайында калбак хөй-ниитиге чугаалаарының оюн аргазы кылдыр ажылгаар. Ындыг соруулга-биле ПСНИ лекциялар, дискуссиялар, ужуражышкыннар эрттирер активти белеткеп. «ССРЭ-ниң болгаш польша-совет харылзааларның дугайында билиглер клубтарын» организастаарынга заволтарның, дээди өөредилге, школа черлериниң комитеттеринге дузалап турар.

ПСНИ Варшавага болгаш воевода төптеринге байырлыг хуралдарны, концерттерни организастаар. Акм-дуңмалышкы чоруктуң тураскаалдарынга база польша болгаш совет дайынчыларның хөөрлеринге чечектер салыр. Совет организациялар ның төлөлекчилеринбиле, ПЭР-да ажылдап турар специалистер-биле, Совет Армияның офицерлери-биле польша хөй-ниитиниң ужуражышкыннарын эрттирери төлевилеттинген. Совет эртем болгаш культура бажыңы-биле кады ПСНИ хөй хемчеглерин ап чорудар, оларның соруулгазы болза он беш совет республика бүрүзүнүң чедиишкиннерин көргүзери болур. Чурук делгелгезеринең бюрозувуң база делегейниң парлалга болгаш пом клубтарының киржилгези-биле бүгү чуртка янзы-бүрү делгелгелер ажыттынар, оларның ийиги, чижээ, Польша-совет найыралдың найысылазда бажыңарыга болур, ол дээрге «ССРЭ—чурт болгаш кижилер-дир» деп фото-чурук делгелгеэн биле «ССРЭ-ниң 60 чылы—почта маркаларывында» деп маркалар делгелгеэн-дир. Советтер чуртуның төөгүзүнүң база амгы үезиниң дугайын чугаалаан турар документалдыг болгаш уран-чечен кинофильмилериң, ССРЭ-ден келген чогаадыкчы коллективтериниң концерттериниң, совет композиторларының классиктиг музыказынга тураскаатқан программаларының көрүлдезини база организастаарын планнап турар-бис.

Марэк МЕЙССНЕР,
польша журналист.
(«Трибуна люду»—ПМА).

ДЕЛЕГЕЙДЕ ШЕРИГ ЧАРЫГДАЛДАРЫ

ВАШИНГТОН. (СЭТА). Делегейде бөө-чепсектерни эңдере бүдүрериниг амгы үеде бир минута бүрүзүнде безин милдиоп ажыт доллар чарыгдаттынып турар. Ооң түңелиинде ам безин делегейде 50 ажыт муң ядролуг чепсектер мөөкпелген. Делегейниң 32 чурттарының чазактары чырыдышкынга болгаш кадыя камгалалынга чарыгдалдап хөй акша-хөрөнгелерин чүгле шериг хөрегелдериниг чарыгдап турар.

Делегейде, ылангыя Американың Каттышкан Штаттарында, Великобританияда, Японияда шериг чарыгдалдарының «кедергей көөдүзүн од чурттарның экономиказынга багай салдарны чедирип, дайын кыжаңныкшынын улам күштелдирип турар.

КУБАДА ЧОННУҢ ДЫШТАНЫЛГАЗЫ

ГАВАНА. (СЭТА). Ажылчы чоннарның дыштанылгазыяче онза кичээнгейни социалистиг Кубада угландырып турар. Чайгы дыштанылгаларның түңелдерин үндүрген: хөй миллион ажылчы чоннар, оларның аразында пенсионерлер бо чайын дыштанып, боттарының кадыкшылын быжыглаан. Чүртта туразм—чоннуң дыштанылгазының идепкейлиг хевири болган.

Чайгы изиг үеде Кубаның 140 муң хамаатылары ийи ай дургузунда туристеп, экскурсиялап чораан.

СОВЕТ ТЕХНИКА ИДЕГЕЛДИГ

Индияның заводтарынга чоруурга, индый үзетчүрүүң сөөлгү 8—10 чылдар дургузунда чедип алган улуг чедиишкиннери караакка кестүп келир. Бүдүрүлге черлеринге ооң мурнунда колдап турган даштыкы станоктарны болгаш машиналарны ада-чурттуң техниказы солаан. Индияга дериг-херекселдер берип турган кол чурттарның бирөзи —Совет Эвилели. Совет машиналарны болгаш станоктарны моон соңгаар Индияже сөөртпес дээни ол бе? Бо айтырыгны Махараштра чораан үеде «Станкоимпорт» деп даштыкы садыг каттыжыышкынының төлөлекчизи Владимир Ключачевке салган мен.

— Чок, ындыг эвес, харын бот-боттарывна ажыктыг садыглажыышкын чыл кеңген тудум-на улам калбарып турар. Совет кайгамчык улуг беш чыл планнары амгы үениң техниказын коичуг хөйнү иеген турар, ынчангаш бис ооң иштинде Индиядан эң эки үлегер-майыктарын күзелдинпес-биле садып ап турар бис. Чижээ, күрүнениң «Хиндустан машин тула» деп корпорациязының станоктары дыка эки үелеттинген. Бир талазында, совет техника индий рынокка шагда-ла чогуур алдарны чедип алган. Чүгле чаңгыс чижекти ап көрөэлиңер —сөөлгү он чылдар дургузунда совет пресс дериг-херекселдерин Индияга бээри беш катап көвүдээп, оларның моон соңгаардаа көвүдээриниң бүгү барымдаалары бар болуп турар.

Бомбейден 40 километр черде Тхана хоорай туруп гурар, ол черниң чурттакчылары бөзин оны тускай хоорай бе азы Бомбейниин апаа-ла үлетпүрүүт кылдыы бе дээрзин чамдыкта аяйын тыныйн баарлар. Ында дыка хөй улуг заводтар бар, оларның аразында «Вайман Гордон» деп завод база бар.

«Вайман Гордон» хемчээлиниң (бүдүрүкчүүү—чылда 15 муң тонна, 2500 ажылчын) талазы-биле улуг эвес-даа болза, үлетпүрүүн элээн хөй адырларга керек металл кылыглар бүдүрер талазы-биле чуртта кол бүдүрүлгелериг бирөзин болуп турар деп, заводтуң чиигине директору С. Н. Рао дыңнаткан. Хензиг бичии элээн каш граммдан аажок хөй тонна чедир деңнелиг янзы-бүрү хевирлиг кылыгларны завод бүдүрүп турар. «Вайман Гордонның» продукциязын хөй күрүне бүдүрүлгелери ажыглап турар апарган. Заводтуң чепсеглеген аар дериг-херекселдериниң хөй кезиин совет бүдүрүлге черлериниге кылган.

— Совет дериг-херекселдерни 1971—1972 чылдарда-ла садып ап эгелээн бис—деп, С. Н. Рао чугаалап турар.— Ол дээрге маскалар, пресстер болгаш ооң-даа өске чүүлдер-дир. Ооң сөөлүнде, 1978 чылда дериг-херекселдер кылып бээрин база катап дилээн бис, а 1979 чылда демирни доора дургаар соң кылыр машинаны биске чорудун берген, ооң дугайында «Суэцтен бээр чөөн чүктө» ол шинкап улуг машина чок дижип турарын дыңнаан бооп сөлер. Шак ындыг машина чүгле совет заводтарның бирозинде бар дээрзин билир мен.

С. Н. Рао бистиң заводту бир кылдыр кезидип көргүскен. Барык-ла бүгү цехтерде совет машиналарның барын көрүп болур, 1981 чылдың ноябрьда ажыглалга киргеи болгаш совет техника-биле бүрүн чепсеглеген даргайаар-пресстээр чаа цех оваа көрүштүг. Ында Новокраматорскийниң машина тудар заводунга кылган 16 тбила маска, 1600 тонна пресс болгаш база-да Новокраматорскиге кылган 3150 тонна күженгилиг, демирни доора дургаар соң кылыр. Индияда эң улуг машина ажыглап турар. Ол машинаның ажылдаарының даваш-нимоэн чогум кижи пат кайгаар. Оңу тавартыр кайгамчык улуг хаяар дег металлдарны эрттирерге, доң саржаг кескеии ышкаш болуур ындыг кончуг улуг күчүлүг машина-дыр.

«Совет машиналарны ажылладыры бодүүн болгаш бедик шынарлыг продукция бээр» деп, ол шехтиң ажылчылыы Ная совет пресстериин болгаш маскаларның дугайында мактап чугаалады.

Совет дериг-херекселдерни бистиң эптеп алырывыска дузалап, маңаа, Тханага, бистиң-биле кады чурттап турган совет өөнүктеринисти бистер утпас бис. Ол дериг-херекселдер бедик шынарлыг болгаш дыка хөй чылдарда үрезбейн, ажылдап турар, оларның өртөө база улуг эвес. Оларны моон соңгаар-даа садып алыр бис. Совет машина тудукчуларынга бистиң өөрүп четтиргенивисти дамчыдып көрүнер.

Олег ТОРЧИНСКИЙ,
ПМА-ның корреспондентизи.

ДИПТЕРДЕН МЕДЭЭЛЕР

⊙ **БУДАПЕШТ.** Венгрияның индустриязының улуг бүдүрүлгелериниг бирөзи — Дөөштьерде машина тудуунун заводунда бо хүннерде «ажык ажиктериин хүнү» эртип турар. Хоорайның ниити билиг школаларының болгаш профессионал-техниктиг училищелериниң өөреникчилери бүдүрүлгенин күш-ажылчы коллективинин ажыл-чорудулгазы-биле танышып, оон мурнакчылары болгаш чаартыкчылары-биле ужуражып турарлар. Заводта экспонаттар машина тудукчуларының күш-ажылчы ажыл-херектери-биле танышпырын турар «мергежилдиг шилии алыры» деп тематиктиг делгелге ажыттынган.

⊙ **СТОКГОЛЬМ.** «Швецияның чогаалчылары ядролуг чепсекке улур» деп организацияның эгелээшкини-биле эртиргеи ядролуг чепсекке удур хөделиишкин неделязы швед найысылалдың төп шөлүүге митинг-биле доозулган. Анаа «Швед эмчилер ядролуг чепсекке улур», «Швецияның башкылары тайбың дээш», «Швед чурукчулар тайбың дээш демиседдее» деп организациялардың төлөлекчилери база киришкен.

Түңнел митингиге чүве чугаалааннар хөй-ниитиниң уламна делгем бөлүктери ядролуг дайынның айылын чайладыр, ядролуг чепсектерниг курлавырларын узуткаар, эртемчей кырынга тайбыныы камгалаар дээш демиселлге киржинин чугулалын айтып турганнар.

⊙ **КАБУЛ.** Афган радионун дыңнатканын ёзугаар алырга, Джелалабад хоорайның Нангархар можузуунуң Хадда дээр механизастаттынган күрүне көдээ ажыл-агый фермазының чоогунга бо ён улуг көдээ ажыл-агый будүрүлгезинин ажылчыннарын болгаш албан-хаакчыларын шаажылап турган империализминиң болгаш реакцияның хөлезиденикчи дээрбечилерин чылча шапкан.

Афган болгаш даштыкы журналистер чоокта чаа бо районга барып чорааннар. Джелалабад хоорай чогумчалыг күш-ажылчы байдалда чурттап турар, ынчалза-даа ында чуртта ён улуг суггарылга комплекстери туруп турар элээн каш районнарда дээрбечилер хөделиишкиннерин уламчылап турар. Түс черниң органнары Джелалабад суггарылга комплекизинин девискээринге айыыл чок байдалды хандырары-биле чогуур хемчеглерни боттандырып турар.

⊙ **НЬЮ-ЙОРК.** Президент Рейганның экономиктиг политиказынга американнар уламна идегевестеп турар. Бо дүгайында неделя санында үнүп турар «Ньюсуик» дээр парлалганың хөй-ниитинин саналонал алышкынын организастааны хереči болгаш. Саналонал алмышкынына киришкеннерин 56 хуузу экономиканың ниити байдалын дорайтатканын, 54 хуузу —«рейганомика» озарның санхөө байдалынга бак салдарны чедирип турар дээрзин медеглээннер.

«Ньюсуиктин» демдеглээни болза: американнарның хөй кезиининг саналы-биле алырга, ындыг чорук ажыл чок чоруукка, акша-төгериктиң үне чоктаныр чоруунга чедирип турар. Ниитизи-биле алырга Ак бажыңның амгы үезиниң эргечагыргага турарының хуусаазының ортан үезинде ажылчорудулгазы ооң мурнунда турган беш президентилериниңден эң-не чавыс болуп турар деп, ол парлалга түңнеп бижээн.

⊙ **РАНГУН.** Бирманың найысылалынга Бирманың социалистиг программалының башкарыкчы партиязының БСБП-ниң ТК-зының пленуму болган. Төп күүскомнуп, БСБП ТК-ның инспекциязы болган сагыпга-чурум талазы-биле комитеттериниң отчет илеткелдерин пленум чүүлүг деп көрген. Онза кичээнгейни октябрь 11-де ажыттынар Улусчу хуралдың (чаңгыс палаталыг парламент) сессиязынга айтырыгларынче Пленум угландырган. БСБП ТК-ның даргазы Не Вин парламентиге көөрү-биле киирер деп турар, бирма хамаатылар дугайында чаа хообілуну пленумга тайылбырлап чугаалаан.

⊙ **АДДИС-АБЕБА.** Эфиопияның өөредилге системазының хөгжүлдези национал-демократтыг революцияның кол соруулгазы — социалистиг ниитилелди тургузарын чедип алырынга чагыртқан турар үжурлуг деп, чурттуң дээди өөредилге айтырыының талазы-биле комиссары Билилин Мандефро медеглээн. Ол Кока хоорайга эфиоп дээди өөредилге черлериниге марксисчи-ленинчи теорияны болгаш ниитилел эртемнерин башкылаарының шынарының айтырыгларынга тураскаатқан семинарга чүве чугаалаан.

Эфиопияның аныяк салгакчыларын социализмниң идеалдарынга, күш-ажылды үндүлээринге, калбак массаларның эрге-ажынына бердинген кылдыр кижизидери чугула деп, комиссар демдеглээн.

АРГЫЖЫЛГА КАЖАН ЭКИЖИИРИЛ?

«Сүт-Хөл» совхозтуң төвү—Сүт-Аксы суурнуң автобус доктаар черинге Чадаана хоорай баар дээш кижилер хүпнүү-не дыка хөй болур. Оларның аразында кырганнар, чаш уругларлыг иелер, инвалидтер, апыяктар бар. Чайның изинде, кыштың соогунда автобус маңаа кижилер ажык черге турарлар. Изигде ол-бо бажыңнар хөлегезинге сыңныы, соокта автобус доктаар черден хайыы столоваяга, «Чөлээш» магазинге, почта салбырынга чыныы турган озалдап-даа кайрлар. Автобус доктаар черниң чанында (элээн каш үзүн сантайлар сентээш, салыы каар болза), хос турар ийи-үш-даа бажың бар. Боже Сүт-Хөл көдээ Советиниң күүскому кошкак кичээнгей салып турар.

Район төвү-биле аргыжылгада оон-даа дүвүренчиг чүве бар. Сүт-Хөл талазында ийи совхоз, чурттакчылыг 7 суур, 4 көдээ Совет бар. Ында 11 муң ажыг кижи чурттап, ажылдап турар. Бо хөй чурттакчылыг черде автобус аргыштырылгазын кончуг багай организастап турар. Сөөлгү үеде биске хүнде чаңгыс автобус кээр апарган. Бир хүн Алдан-Маадырже, еске хүн Бора-Тайгаже маңнаар. Ол суурлардан долу пассажирлыг келген автобус Сүт-Аксыига доктаавайн чоруй баар. Кижилер амы-хуула, албан-хереқтиң ажылы бүтпейн баргынына хейде-ле хомудап чыдып каар.

А чамдык кижилер чорумал машиналар дозуп эгелээр. Озырлык чолаачылардыг машиналарга олурупкан кижилер озал-ондакка-даа таваржып турдулар. Сектябрь айның эгезинде ажыл-херек аайы-биле район төвү баар дээш үш хүн автобус маңадым. Шак мындыг байдал бо материалды бижиириниче меня албадапты.

— Чоокка чедир-ле Чадаана — Сүт-Аксы маршруттуг автобус эртен, дүштө, кежээ—хүнде үш рейсти кылып турду. Ынчан кудумчуга мынча хөй кижи автобус маңап турбаан. Ам чаңгыс автобус чаңгыс кээрге улустуң хөй кезии артып каар-дыр. Шинтирлеттинмес хире эвес айтырыг-дыр ийин бо — деп, эзэчеглиг маңаашкын соонда чөгеп төткеп, танымырым кырган шоодайын кедүрүп албышаан чугаалады.

Ооң чанында турган пассажирлер кырган-биле чөпшээрешпес артавыс чок болду.

Чамдыкта мынчап турувуста чаңгыс автобузувус чедип келир. Ынчан олче киреп дээш кырганнарның, бичии уругларның чеңгээн-даа хереэ чок. Ким күштүгүл, ол кире бээр. Чамдыкта автобус доктаар черин эрте маннай бергеш туруп алыр. Ынчан улуг, биче назылыг, эр, хереэжеш улустуң «кезоэу» эгелээр. Кыпнагайлары олурупкан, соңнаанары чыдып каар. Бо тавырылгада автобус иштинге 45—55 хире кижи сыммарлажып алыр. Чер аразы ырак болгаш халааданчыын чүү дээр!

Бистер Кызыл-Тайгада чурттап, ажылдап турар бис. Суур район төвүнден 45, а совхозтан 13 километр черде туруп турар. Оз аразында аргыжылганың кандыг-даа хевири чок. Чадаана АТБ-зинин-даа, совхозтуң-даа автобузу маңнавайн турар. Ындай-бээр чорук кылыр дээш кижилер суур биле Сүт-Аксы аразында чадаг кылаштажып турар. Чамдыкта чорумал машиналарга, көжүглүг тракторларга-даа олурупкан бис. Ынчан чораан Сүт-Аксыига чеде бээрге довурак-доозун үзүлээн илик-хептиң өңү өскерлип калган болур. Хуралдарга, ужуражылгаларга барга суг дыка човаачыг апаар.

Амгы үеде совхозта автобус чок. Моон мурнунда ацаа 2—3-даа автобус турган. Эң-харымсалга чок чоруктуң түңелиинде оларны аңдарып үрээн, ам херимнер иштинде «сектер» апарган чыткылаар.

1981 чылдың январь айда суурнуң ажылчыннарының хуралын кылгаш, ооң кижижикчилери автобус маршрудун тургузар дугаймында дилегни улус депутаттарының Чөөн-Хемчик район Советиниң күүскомунче чоруткан. Ол дилегни күүском хуралынга чугаалажып көрген, ындыг маршруттуу апрель 1-ден эгелеп тургузар дугайында дыңнадыгны «Ленинчи өрүк» солунга парлаан. Ооң бээр бир чыл апкан. Автобус ам-даа чок. Оңу мынчага чедип шинтирлеп чадап турарын кижи кайгаар.

Мындыг чоруктар чүгле Сүт-Хөл талазында эвес, а Ийме, Баян-Тала, Хорум-Даг суурларда база бар. Районнуң харылсалгалыг органнары суурлар аразында автобус аргыжылгазын кажан экижидип, чурумчудар ирги?

О. КУУЛАР,
Кызыл-Тайга сес чыл школазының директору.

ЛИВАН. ЧУРУКТА: израиль эжелекчилерге араатанзыг байдал-биле өлүрткен тереллерниң чевээнде палестин өг-бүле. АП—СЭТА-ның телефотозу.

ХӨЙ-НИИТИНИҢ ХЕРЭЭ

Бистиң чуртувус янзы-бүрү дириг амытаннар-биле байлак. Совет Эвилелинде дириг амытаннарның 150 муң хире хевири бар.

Бойдус камгалалының Бүгүделегей нииттелиниң санап турары-биле алырга, чүгле он тоску чүс чылда безин куштар болгаш сүт чеминиттиглерниң 70 хире, а бистиң чүс чылывыстың бирги чартыында аңаа немей 40 хире хевирлери ис чок читкен. Бистиң амгы үевисте куштарның болгаш дириг амытаннарның барык 200 хире хевири чидип бар чоруур. Чижээ, 10 векте Европаның арга-эзимнеринге болгаш хову зоналарынга тур деп черлик бугаларән нептерөөргей турган. Оларның эң совлүзүү 1627 чылда өлген, 18 чүс чылда Русьтуң мурнуу ховаларынга черлик аъттар кодан-коданы-биле одарлап чоргулаан. Ам оларның чаңгызында артпаан. 1741 чылда эрдемденнер Командор ортулукларынга далай ииектерин тыпкан. Оларны чок кылырынга чүгле 27 чыл негеттинген. Бо дээрге, бойдустуң байлаанга кижилерниң кам-хайыра чок, хоралакчы болгаш үргедекчи чоруунуң үржүү-дур. Ынчангаш тоңуп бар чыдар амытаннарның болгаш үнүштерниң сан-дацызын «Кызыл дептерге» кирер бижин, оларның бүгү байдалын, турар девискээрин, онзагай шынарларын айтып турар. Бистиң чуртувуста 3 мыдыг хевирлиг тодаргай хемчеглериниң чижээге күрүнениң комплекстиг камгалал черлери хамааржыр.

Чөөн-Хемчик районнуң Шеминде ындыг заповедникти тургускан. Хөндергей, Шеми, Чыргакы хемнерниң баштары ан-мен, балык-байлаа-биле байлак черлер. Комплекстиг камгалал черлериниң девискээринде аннарны, куштарны өлүрерин, аңаа кайы-хамаан чок балыктаарын хораан. Ооң девискээри мындыг. Сарыг-Бел аксыдан Улуг Хөндертейниң солагай талазындан өрү чоктаан, Ак-Хем аксынга четкеш, ол хемниң оң талазын өрү кожавыста Өвүр районнуң кызыгаарынга чедер. Ол кызыгаарны дургаар Шеми болгаш Аныяк Чыргакы хемнериниң баштарын таварты Аныяк болгаш Улуг Чыргакыларның аразында сын ооргазын куду баткаш, Тоора-Хем аксынга четкеш, Дагыр-Шеми, Шеми, Хөндергей хемнериниң унун дорт кежилдир Сарыг-Бел аксынче кирер шейлү берген.

Бо комплекстиг камгалал черинде Бурят АССР-де Баргузинниң заповеднигинден эккеп салган кара киш бала бар. Чоокку үеде салган буур, булан ажок өскен. Өске-даа аңнар ковуден турар. Мында бүгү аңнарның, куштарның төлөэлекчилери бар. Каш чылдар эртерге ол шуут заповедник аңаар. Ынчангаш аңаа дуюглуг аңнарның фермазы тургустунар. Ан азыракчылары, зоотехниктер, мал эмчилери доктаамал ажылдаар. Ук ажылга херек кижилерни, тускай эртемниглерни өредип алыр. Ам дээрезинде ында ийи кижини — район охотоведи И. В. Ятинни, егерь А. Б. Монгушту быжыглаан.

Комплекстиг камгалал черинниң девискээрине аңнаар хамаан чок, боолуг чоруурушуут хоруглуг. Аңаа төтчеглекчи кижи туттурар болза, ону кеземче хоойлузу ёзугаар шыгыызы-биле бүрүүдадыр. Ындыг кижилерни төтчеглекчи деп санаар болгаш аңнаар эргезин үш чылда хоруур. Бир эвес аң олүрүп алгаш туттурган болза, боозун хавырып албышаан, хөй түңнүг акшага штрафтаар.

Бойдус байлаан камгалаары — бүгү хөй-нииттиниң херээ. Ынчангаш ол комплекстиг камгалал черинниң девискээринде көдээ Советтер, совхозтар, ылаңгыяда кыштың үеде, дуюглуг аңнарга болгаш куштарга оът-сиген аймаан, будуу-бүрүнү, дустуг болгаш өске-даа чемнерни четчири-биле белеткээш, оларның одарлаар, кол тевиштиг черлерниге чедирип, төп бээрин организастаза эки. Хөндергей, Шеми, Чыраа-Бажы ортумак школаларының баазаларынга бойдуска ынактар нииттелиниң иогаан патрульдар штабын тургузуп, ооң кежигүннерни хайгыылче доктаамал үндурери күзенчиг. Оларга пионер дружиналары, комсомол комитеттери дузалаар сорулгалыглар.

А. МОНГУШ.

Совет литератураның Хабаровск крайга болуп эрткен хүннерин Ыраккы Чөөн чүктү интервентилерден болгаш акгвардейжилерден хостаанының 60 чылынга тураскаатка.

Москвадан, Ленинградтан, эвилеттекшен республикалардан аңаа барган чогаалчыларның улуг болүүн ССРЭ-ниң болгаш РСФСР-ниң Күрүне шаңналдарының лауреады, ССРЭ-ниң Чогаалчылар эвилелиниң баштаар черинниң секретары Петр Проскурин удуртуп чораан. Ооң бижээнэри мыйыстыг, ыраажылыг, «Сээң адың», «Салым-чол» деп романнар бистиң чуртувуста болгаш даштыкыда алдаржыл сураглаан. Чээрби ажыг чылдар буруңгаар бодунуң чогаал ажылын ол Амур хоорайга эгелээн.

БАМ-ның чөөн талакы участогунга, заводтарга, Культура бажыңнарынга, көдээ клубтарга чогаадыкчы отчеттар, чечен чогаал кежээлери, вомчулга конференциялары болган.

ЧУРУКТА: Волочаев тулчуушкуннарының болган черинге ол тулчуушкуннарның киржикчилери-биле чогаалчыларның солун ужуражыышкыны болган. Солагай талазындан оң талаже: Украинаның чогаалчызы М. Зарудный, тулчуушкуннар киржикчизи А. Авойкин, Горький хоорайдан келген шудукчу В. Шамшурин. Калининградтың чогаалчызы Ю. Иванов, Чогаалчылар эвилелиниң баштаар черинниң секретары П. Проскурин, белорус Р. Бородулин, Хабаровск чурттуг В. Александровский.

В. БЕЛОВОЛОВТУҢ фотозу. СЭТА-ның фотохрониказы.

МАРГЫЛДААЛАР

Ак-Довурак хоорайга ерт өжүрүкчүлериниң республика маргылдаазы болуп эрткен. Аңаа 100 хире кижилиг 15 команда киришкен. Маргылдааның программазынга дүрер болгаш бедик чадаларны чадып ажыглаарын, шаптараазының 100 метрге магнаарын, ерт эстафетазын болгаш ерт өжүреринге дайынчы белеткелди киирген.

Ак-Довуракчы № 7 командазы (капитаны Алексей Хомушку) эки белеткелдиин көргүзүп, бирги черни эдлээш, кубок-биле шаңнаткан.

* * *

Спорттуң чайгы хевирлериниң сезон хагдыныышкыныга турасказаткан маргылдаалар Ак-Довуракка болган. Совхозтарның 7 командазы, хоорайның болгаш район төвүнүң командалары маргылдаага киришкен.

Волейболга, баскетболга болгаш чиик атлетиканың хевирлеринге маргылдаалар хоорайның «Асбест» стадионга болган.

Волейболга бирги черни Барлыктың, ийиги черни Эрги-Барлыктың, үшкүзүн «Тыва даг-дүгү» комбинаттың командалары эдлээн. Волейболга «Спорттуң хоочуну» тускай шаңналды күш-культура башкызы Демир-оол Саяна тывыскан.

Баскетболга бирги черни № 3 профтехучилищениң командазы алган.

БОЙДУС БОЛГАШ КИЖИ

ОНДАТРА — ҮНЕЛИГ АҢЧЫГАШ

Үнелиг кештиг суг амытаны —ондатраны ам ийи чыл улаштыр Өөк шынаазындан хөйү-биле диригге тудуп ап турар.

Бии-Хем районга ондатраны эң баштай 1956 чылда эккеп салган. Ол Өөк хемниң бүгү дуртунга пептереп, кыска хуусааның дургузунда аңнырттывыш чорударынга чедир өзүп көвүдээн. Өөк шынаазы ондатраны өстүрер камгалалдыг чер апарган. Оортан ону Тываның суглуг өске черлеринче көжүрүп салып турар. Ол ажылды Тыва АССР-ниң Министрлер Чөвүлелиниң Аңныыр-тывыш ажыл-агый эргелелиниң тускай эртемниглери чедиишкинниг боттандырып келген. Амгы үеде ондатраның белүктери Межегейде, Тожуңуң болгаш Тере-Хөлдүң хөлдеринде, хемнеринде бар. Эрткен чылын ону Тес-Хемде база Мажалык хемчигеште апарып салгылаан.

Ол үнелиг кештиг хээкчилерге хамаажыр суг аңчыгаштары кыжын доңмас сугларлыг хөлдерге, хемнерге таажыр. Хыыргыыштыг болгаш суг кыдыын хүрээлей үнген чадаң үнүштелиг черлерни олар турумчуп чурттаарынга шилип алырлар. Чеменнер чеми-даа ол болур.

Ону Өөк хем девискээрниге үш-дөрт-ле чыл өлүрерин хоругдатырга олар хем кыдыынга сыңмас чыгыы кылдыр өзүп пептереп. Аңнырттывыш эргелели тускай эртемниглерниң саналып ёзугаар оларның бир кезиин туткаш, республиканың өске суг хөлбектеринче көжүрерин шиитпирээн. Ол ажылды дуржулгалыг остовтегер В. Беспалов, Н. Ананьин, М. Дежнев оларга дааскан.

Ондатра бодунуң уран аргазы-биле тудуп белеткен алыры үгектерге чурттаар. Бир үгекке 10 болгаш бон-даа хөй аңчыгаштар чурттаар. Чай дургузунда кыс ондатра 2—3 катап доолдаар. Бир доолдаанда 5—7 чедир төлдүг болур. Дүрген өзүп, көвүдээриниң хараазы-биле олар чаа-чаа черлерже дүрген пептереөр. Чаа черни тып алганнары аңаа үгекти тудуп алыр. Үгек колдуунда сут кырында турар.

— Чараш болгаш солун амытан. Барган-на черинге үгек-бажыңчыгаштыг дораан тудуп алыр. Ооң ол талазыбиле ураның күндүс-биле денеп болур—деп, Николай Ананьин чугаалады.— Ондатраны өстүрер белең. Кандыг-даа улуг чаргдал чокка ону хөлдерге, хемнерге, ортулуктарга, хемнер шынааларынга аппарып салгылаптар. Кол-ла чүве чүл дизе, оларга ыржым, шыпшың, доңмас сутлар, оларны хүрээлээн хыыргыыштар, чадаң ыяштар херек. Девискээрниге кижилер баарга хоржок, а бир эвес немелде чем кылдыр сула төп бээр болза, амыраар.

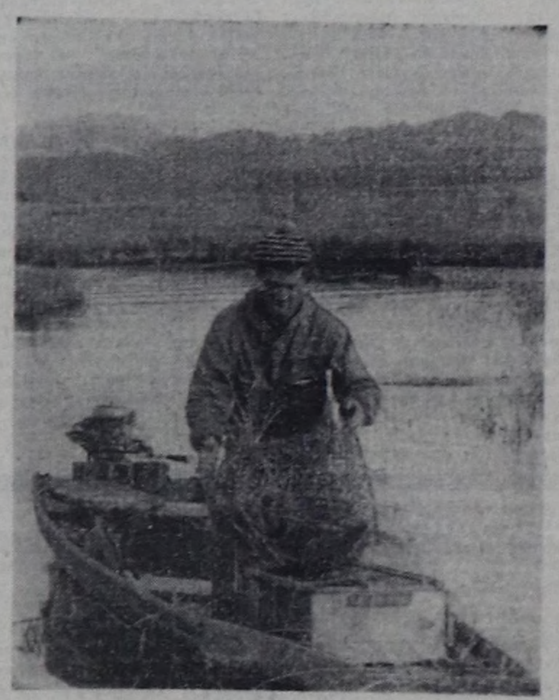
Өөк шынаазында ондатраны охотоведтер хүнде-ле 20—30 чедир тудуп турар. Чолаачы А. Пабызаков биле Тураның аңныыр-тывыш ажыл-агыйының ажылдакчызы И. Крицын 200 санныг баштайгы бөлүктү алыры-биле дан бажында келген. Олар ону Кызыл аэропортунга чедиргеп, ооң Хүт хемге салыры-биле алгаш чорупкан.

Дараазында белүктү Иркутск обласка салыры-биле алгаш барган. Кыска хуусаада охотоведтер 500 хире ондатраны тутканнар, чаа черлерде аннарын салган. Ондатраны камгалаарының бүгү хемчеглерни охотоведтер ап турар. Ол анчыгаштарны чөпшээрел чокка аңнаары ындыг үеде хоруглуг. Төтчеглекчилер ондатраны боолап, чаңгыс какпа салыр дээш үгекчигежин үргедеп, бойдуска когаралды чедирип турар. Ынчангаш ондатра салган черлерни заповедниктер кылдыр хоойлу ёзугаар чарлап, камгалаан үе келген.

В. КЛЕПМЕННЫХ.

ЧУРУКТА: охотовед И. Ананьин ондатраны чаа черле үндүрүп салып турары.

Авторнуң фотозу.

БАЙЛАКТЫ ЭЭ ЁЗУ-БИЛЕ

Тес-Хем болгаш Эрзин районнарының девискээринде чыжыргана бо чылын эки үнген. Эрзиниң Сатан-Толагай, Үстүү Кызыл-Ужуктан Тес-Хемниң Кош-Терек чедир Тес унун дургаар сыптарда кат сарыг-кызыл шуру кожаа боол баткан.

Ийи районуң ыяш ажылагийлары бо үнелиг байлак — эм катты хайгааран, камгалалда алган. Тес-Хемниң ыяш ажыл-агыйының ажылдакчылары августуң тоңгузүнден-не каттыг черлерге хыналдаларны кылып, чөпшээрел чокка кат чыырлар—төтчеглекчилер-биле демисселди күштелдирген. Чамдык чурум үрекчилерни чыжыргана сывын сып турганнарны тудуп, хемчээн алган. Эрзиниң бензин кудар станциязының ажылдакчызы Николай Климов бодунуң хуу машиназы-биле каттап алгаш чораан, туттурган болгаш 60 рубльге торгаткан. Балгазында «Революцияның чалбыыжы» совхозтуң кассири Окчаа Дирчинчап Тес-Хем девискээринден чыжыргана чыын алгаш, туттурган. 8 килограмм чыжыргана чыын алганы дээш ол 120 рубльге торгаткан. Кызылда суг ажыл-агыйының аайы-биле сургакчылан чораан канчакчы Александр Лузин дээрэн 4 килограмм чыжыргана чыганы дээш база торгаткан.

Тес-Хемниң ыяш ажыл-агыйының ажылдакчылары төтчеглекчилер-биле демисселди, чыжыргана камгалалының талазы-биле элээн ажылдарны бо чылын чорудуп турар. Ынчангаш бо күзүн олар ол үнелиг катты элээн хөйну чыын, күрүнеге дужаар.

Т. КУНГА.

ОКТЯБРЬ 15-ТЕН 17-ГЕ ЧЕДИР ТЕЛЕВИДЕНИЕ

ОКТЯБРЬ 15-ТЕ
БИРГИ ПРОГРАММА
МОСКВАДАН

8.00 — «Ye». Информастыг программа. 8.40 — Эртенги гимнастика. 8.55 — «Алёнканың дагаажыгажы». Мультфильм. 9.05— «Шуптузу дээш харыысалгада». Уран-чечен фильм. 10.30 — «Аныяктар алрестери». 11.30 — Телемедээлер. 11.40—14.15 — Чапсар. 14.15 — Телемедээлер. 14.25 — «Күскү этодтар». Документалдыг телефильм. 14.45 —И. Ильф болгаш Е. Петров. Амыдыралының болгаш чогаал ажылдарының арынгары. 15.40—Кижи кайгаар чүве чок чүүлдер. 16.10 — Чалыылардың чогаадылгалары. 16.40— «Авам школазы». 17.15 — Тоолдуң аалчылары. «Алдын шидиглиг майыкташтар». Уран-чечен телефильм. 1-ги серия. Дамчыдылганы ССРЭ-ниң улустуң артизи В. М. Леонтьева чорудар.

КЫЗЫЛДАН

18.30 — Телемедээлер. Тыва дылга.

МОСКВАДАН

18.45 — Бөгүн делегейде. 19.00 — «Чурук сашында — хүн». 19.15— «Кижи—чер кырының ээзи». Дамчыдылганы «Известия» солунуң хайгаракчызы А. Э. Ивашенко чорудар. 20.15 — «Орук аайы-биле». Телешиинин баштайгы үндүрүлгези. Автор — Ю. Эдлис. 21.00 — «Ye». Информастыг программа. 21.35 — Орус музей. 2-ги фильм— «XVIII векти уран чүүлү. Иван Никитиндеп Федор Рокотовка чедирр». Эге сөзү ССРЭ-ниң улустуң чурукчузу В. Угароятун. 22.00 — ССР Эвилелиниң күрүненiң үлегерлиг Улуг театрының балет артистериниң концерти. 22.35 — Бөгүн делегейде. 22.45 — 23.30 — Даштыкы эстраданың аллагалары болгаш ритмнери.

ИЙИГИ ПРОГРАММА
МОСКВАДАН

12.00 — Англи дыл. 12.35 — А. С. Пушкинниң тоолдары. 4-кү классе. 13.05 —Авам школазы. 13.35. — Тоогу. 7-ги класс. Киев Русу. 14.05 — «Менскиниң шыргай аргазы». Эртем-тайылбырлыг фильм. 14.15— «Билир болгаш кылын билир бол». Школачыларга эртем-тайылбырлыг дамчыдылга. 14.45 —«Ада-чурттуң Улуг дайыны». Кинозопопея. 4-кү фильм—«Дайынның тылынга партизан дайыны». 15.50 — Телемедээлер. 16.00— 18.15 — Чапсар. 18.15 — Телемедээлер.

КЫЗЫЛДАН

18.35 — «Цирк программазы». Концерт-фильм. 19.05 — «СЭКП-ниң XXVI съездизиниң шиитпирлерин — амыдыралга!» Тыва дылга дамчыдылга. 19.20 — «Азия төвү». Информация-публицистиг программа. 19.50 — Чарлалдар.

МОСКВАДАН

20.00— «Тамчыктыг удуңар, чаштар!». «Хуулгаазыңның карандаш». 20.15 — «Мээң Киргизиям, сени алдаржыдып тур мен!». Концерт-фильминиң баштайгы көргүзүү. 21.00 — «Ye». Информастыг программа. 21.30—22.50 — «Дублёр». Уран-чечен фильм.

ОКТЯБРЬ 16-ДА
БИРГИ ПРОГРАММА
МОСКВАДАН

8.00 — «Ye». Информастыг программа. 8.40 — Эртенги гимнастика. 8.55 — Бир эвес кадык болуксазында (Күш-культурникларга сүмелер). 9.00— «АБВГД-жигеш». 9.30 — «Ада-иелер, силерге». 10.00 — «Спортлотонуң» 42-ги тиражы. 10.10— Делегейниң улустарының чогаадылгалары. 10.40 — Советтер болгаш амыдырал. 11.10— «Псков черинде». Дамчыдылганы музыка таилылбырлакчызы С. В. Виноградова чорудар. 12.10 — Футболга ССРЭ чемпионады. «Спартак» —«Арарат». В. И. Ленин аттыг Төп стадиондан дамчыдар. 13.40 — Орус музей. 2-ги фильм: «XVIII векти уран чүүлү. Иван Никитиндеп Федор Рокотовка чедирр». 14.15— Бөгүн делегейде. 14.30 —«Ye болгаш бодунуң дугайында». Социалистиг Күш-ажылдың Маадыры А. А. Сурковтуң чогаал ажылының дугайында документалдыг телефильм. 15.30 — Уругларга фильм. «Кажан улгады бергенимде». 16.55 — Конперт. 17.25— «Дириг амытаннар амыдыралы». Дамчыдылганы журналист В. М. Песков чорудар. 18.25—18.40 — Чапсар. 18.40 — Мультфильмнер: «Хөглүг карусельдер» «Чеве, канчаар эвес мен!». 12-ги үндүрүлге. 19.00 —Политиктиг хайгааракчы В. П. Бекетовтуң беседазы. 19.30— «Экранда — кинокомедия». «Ийнстер». 21.00 — «Ye». Информастыг программа. 21.35— «Николай Метнериниң музыказы». Фильм-концерттиң баштайгы көргүзүү. 22.40—23.10— «Балдингир-даа болза, бүүгеренгир эвес». Оон төнгенниин соонда — Телемедээлер.

ИЙИГИ ПРОГРАММА
МОСКВАДАН

14.20 — Киргизияның телевидение студиязының программазы: «Кодээниң чаартыныышкынары». «Кыргыс сүйбелек». Документалдыг телефильм; улусчу шеверлериниң дугайында телеочерк; «Кодаи хой соондан». Документалдыг телефильм; уран чүүдер мастерлериниң концерти. 15.50 — «Ол холда киргеп». Мультфильм. 16.00—«Музыкалыг киоск». 16.30 — Аът спортунга чурттар аразының маргылдаазы» ЧССР-деп дамчыдылга. 17.30 — Делегей болуушкунарының дугайында доңчулал. 17.45 — «Чаагай тараза аразында». Уран-чечен фильм. 19.05 — Улуг Октябрьның 65 чылынга. «Бистиң доңчу памдарывыс». 54-кү фильм: «1970-ги чыл. 20.00 — «Тамчыктыг удуңар, чаштар!». «Хрюша-биле Филиниң чаа солун ужураддары». 20.15 — «Кадыкшыл». Эртем-тайылбырлыг фильм. Дамчыдылганы журналист. В. Сементовская чорудар. 21.00 — «Ye». Информастыг программа. 21.35 — «Артикадаи дезери». Документалдыг телефильмниң баштайгы көргүзүү. 22.00—00.00 Футболга ССРЭ чемпионады. «Динамо» (Москва) — «Динамо» (Тбилиси). «Динамо» Төп стадиондан дамчыдар.

ОКТЯБРЬ 17-ДЕ
БИРГИ ПРОГРАММА
МОСКВАДАН

8.00 — «Ye». Информастыг программа. 8.35 — «Зарядкаже, чыскаалыкар!». 8.50—«Оттурукчу». 9.20 — «Совет Эвилелиниг бараан боол тур мен! 10.20 — «Кадыкшыл». Эртем-тайылбырлыг программа. Ленинградтап дамчыдылга. 11.05 —«Эртенги почта». Музыка программазы. 11.35 — «Кодээниң шагы». 12.35—«Музыкалыг киоск». 13.05 — Хоккейге ССРЭ чемпионады. «Спартак» — ЦСКА. 2-ги болгаш 3-кү үелерп. В. И. Ленин аттыг Төп стадионнуң Спорт ордузундан дамчыдар. 14.15 — «Амыдыралче орук». 15.00 — «Оңу Сухэ-Батор дээр». Уран-чечен фильм. Моол киноның болгаш Ташкент киностудиязының фильми. 16.20 — «Кино аянчоруктарының клубу». Дамчыдылганы Ю. А. Сенкевич чорудар. 17.20 — Бөгүн — Аъш-чем үлетпүрүнүң ажылдакчыларының хүнү. ССРЭ-ниң аъш-чем үлетпүрүнүң министри В. П. Ленинниң чугаазы. 17.35 — «Бистиң байырлысты хүлээп ап көрүңер». Аъш-чем үлетпүрүнүң ажылдакчыларының хүнүнге холбаштыр музыка программазы. 18.15 — 18.30 — Чапсар. 18.30 — «Делегей панорамазы». 19.15 — «Ак теве болганы», «Машиналар дугайында тоол». Мультфильмнер. 19.40 —«Хоорай хүлээп ап тур». Уран-чечен фильм. 21.00 — «Ye. Информастыг прогамма. 21.35— 23.05 — И. Андроников. «Улуг зал дугайында сактыышкыннар». Фильм-концерт. Оон төнгенниин соонда — Телемедээлер.

ИЙИГИ ПРОГРАММА
МОСКВАДАН

14.20— Тоолдуң аалчылары. «Алдын шидиглиг майыкташтар». Уран-чечен телефильм. 1-ги сериязы. Дамчыдылганы ССРЭ-ниң улустуң артизи В. Леонтьева чорудар. 15.40— Аъш-чем үлетпүрүнүң ажылдакчыларының хүнүнге уткуштур документалдыг фильмнер: «Чаа сорулгаларже», «Куш судунуң» фабриказы». 16.10— «Юрканың даң хаяалары». Хөй сериялыг уран-чечен телефильм. 2-ги серия. 17.10 — Бистиң корреспондентилеривистиң чугаалары. 17.40 — «Ырлажыылы, өөнүктер». Дамчыдылганы РСФСР-ниң алдарлыг артизи Л. Лещенко чорудар. 19.00 — Улуг Октябрьниң 65 чылынга. «Бистиң доңчу памдарывыс». 55-ки фильм: «1971-ги чыл». 20.00 — «Тамчыктыг удуңар, чаштар!». «Хрюша-биле Филиниң чаа солун ужураддары». 20.15 — «Кайгамчык чараш Куба». Кино тайылбыр. 21.00 — «Ye». Информастыг программа. 21.35— 22.50 — «Хамык ужүр акызында». Уран-чечен фильм.

Редактор В. С. ШАРАВИЙ.

ШАГААН-АРЫГ ХЕМНИҢ БАЙЛАА

Улуг-Хем районнуң девискээринде Таңды-Уланың сынпарындан агып баткан Хүүле биле Шивээлиг дээр ийин хемниң каттышканындан тургустунган Шагаан-Арыг хем батса-батса Улуг-Хемде барып кирген. Шагаан-Арыг хемниң унунда эрги Шагаан-Арыг сумузунуң төвү турган Улуг-Алаактың мурнунда баткан арыгны Берт-Арыг дээр, а бир талазында баткапын Улуг-Арыг дээр турган. Бо ийи арыг Шагаан-Арыг хемниң унун каас-чараш погаан бойдус байлалбиле ап-шинчи кирип, каастап турар. Ында кандыс үнүштер, ыяштар чок дээр: дыт, шивн, хады, хадың, чойган, чодураа, чыжыргана, долаана, ханды-караа — чүгле пош чок арыг-ла болгай. Чадаң үнүштер, кат аймаан чүү дээр: ишек-караа, кызыл-кат, кыш-кулаа, кара-кат, честенкат, көк-кат, кызырак-кады... Ап-меңниг, балык-байлаңныг, ацгыр-куштуг кат-чимистиг— байлак-ла оран чүве. Шагаан-Арыг хемниң дамырак кара сугларынга үе-черге өөрүмбиле эштап, балык-байлаңнап, кат-чимизин чыып, бо хемниң эриинге ойнап өскен мен.

Бежен, алдан чылдарга чедир «чылан эртпес шыргай арыг» турган бо черлер ам үүгде өзээ арткан — хомудаңчыг-даа, харааданчыг-даа. Берт-Арыгның-даа, Улуг-Арыгның-даа иштинге ам баарга шаандагы сулагай узун кызыл дыттарны моторлуг хирээлер-биле кам-хайыра чокка ужургулаан, кончуг улуг демир «даг-пргектерге» хары үгда 5-10-ну кап сыдымнар-биле кошкап, оруунда таварышкан чаш ыяштарны, чадаң үнүштерин, каттымис сыптавып уу-чаза бастырып чоруй алгаш барган боор-дур.

Хемниң унун дургаар үзеген чараш ак хадыңнарны «УТКА 25 чылы» совхозтуң Арыг-Үзүү, Арыскан салбырларының ажылчыннары будук-бүрү белеткээр үеде кайы хамаан чокка, душкан-на черинден кырып, шаарартып каапкан, ужурган ыяштар озаңналып, ирип калган чыкылаар. Тыва улустуң «Алдының алгаш, аптаразын каапкан» деп үлегер чугаазында ышкаш байдал ол эвес бе? Кескен ыяштарның чоон унчарын, будуун хап, дооран ажыглагы дег.

Шагаан-Арыгның Калбак-Чыраа, Белдир-Кежиг, Берт-Арыгның кара сугларында, Арыскан мурнунда сайда үнелиг эм кат — чыжыргана дыка үнүп турган. Оон сыптарын кайы-хамаан чок кезип, сып, чыттыр бастырып каапкан, өрттенип, карып, кургап турарын көөрге бээр харааданчыг.

Шагаан-Арыг биле Торгалыгның каттышкан аксында Серлиг-Доң, Сооктүг-Доңгүр калбак погаан шыктарында бичии хөлдерге балык-байлаң хөй-ле турду. Оны төтчеглекчилер четкилеп, паралап, чазылдырып турза-турза, ам шуут ховартаан. Шыктарга чоруур кас, өдүрек, ацгыр, дуруна, тогдук ам шуут көзүлбестээн. Хүүле унунуң шаандагы аң-меңи, кужу база-ла ховартаан. Ажырымчы төтчеглекчилер ол бүгү байлактарны машиналыг, мотоциклдиг, чадаг-тергелиг кээп турган, хоозураткан.

Кээргээр, хараадаар сеткил чок төтчеглекчи. Үргедекчи кижилерниң бойдустуң чайгаар бүткен хайыразын үрен турарынга кыминң сеткили хомудавас боор. Бойдус ол хире үрелип, каас-байлаа чидип, хоозуран турда, районнуң ыяш ажыл-агый черинниң, Арыг-Үзүүнүң, ыяш ажыл-агый участогунуң ажылдакчылары та чүнү көрүп турар чүве?

К. ТОНГАК.

Тыва АССР-ниң Сельхозтехкүркомунуң өөредилге-курс комбинады дараазында профессияның хамаатыларын хүлээп алырын үргүлчүлеп турар: III класстың чолаачылары, токарь, автомобильдер, тракторлар болгаш көдээ ажыл-агый машиналарын септээр слесарь, инекти машина-биле саарының оператору.

18 болгаш ооң-даа улуг назылыг, 8—10 класс дооскан билиглиг эр-хөрээжен кижилерни дараазында документилерлигде хүлээп ап турар: комбинаттың директорунуң адынга билдириишкин, паспорт, шериг биледи, билииниң дугайында документ, кадыының дугайында эмчи шынзылгазын, 3×4 см. хемчээлдиг 2 фото-чурук, сельхозтехкүркомунуң, көдээ ажыл-агый азы бүдүрүлге черлериниң, өске-даа ведомостволарның өөредип чоруткан бижин.

Хоорайдан өске чурттуларга общежитиеге орун бээр.

Өөредилгени келген бүдүрүлге черинниң күсели-биле чорудар.

АЙТЫРЫГ ТУРГУЗАР АДРЕС: Кызыл хоорайның Магистральная кудумчузунуң № 1 «в» бажың.

Красноярскиниң политехниктиг институдунуң Кызылда филиалының белеткел салбырынга 1982-83 өөредилге чылында дыпакчылар хүлээп алырын чарлап турар.

Ортумак школаны дооскан ажылчыннардан болгаш ССРЭ-ниң Чеңсектиг Күштериниң хүрээлениинден халашкан кижилерден белеткел салбырынга хүлээп алышкынны кылыр.

Ажылчыннардан аңаа кирер кижилер сөөлгү ажылдаан черинге декабрь 1-ге чедир бир ...лай эвээш эвес үзүктелбээн ажыл стажтыг болур ужуругут..

Белеткел салбыры Красноярскиниң политехниктиг институдунуң Кызылда филиалынга киреринге белеткээр.

Өөренир тускай эртеми: 1) автомобиль транспортун ажыглаары; 2) үлетпүр болгаш химаагы тудуглары.

Белеткел салбырының дыпакчыларын айда 40 рубль стипендия-биле хандырар. Эргежок чугула таварылгада общежитиеге чурттадыр. Белеткел салбырын чедиишкиниг дооскан болгаш шылгалдаларны эки дужаагаи дыпакчыларны киреринге шылгалдалары чокка 1-ги курсче шилчидер.

Документилерни октябрь 1-деи ноябрь 25-ке чедир дараазында адресте хүлээп ап турар: **667001, Кызыл хоорай, Рабочая кудумчузунда № 4 бажың, белеткел салбыры.**

Салбырга киирери ноябрь 25—26-да болур. Кичээл декабрь 1-де эгелээр.

ССРЭ-ниң Чеңсектиг Күштериниң хүрээлениинден халашкан кижилер документини январь 15-ке чедир чорудуп болур.

Директорнуң адынга билдириишкинге кожар үүлдер: ортумак билиг дугайында документ (болду), өөренири-биле чоруткан бижик, характеристика, 3×4 см хемчээлдиг алды фото-чурук, эмчиниң № 286 шынзылгазы, күш-ажыл дептериниң хоолгазы.

КИНО

ОКТЯБРЬ 15-ТЕ

«НАЙЫРАЛ»: «Идегел болган чолеңгиниң» 9.00, 11.00, 13.00, 15.00, 17.00, 19.00, 21.00 шактарда.

«ПИОНЕР»: «Ак азыг». 9.30, 11.20, 13.10. «Амыдыралдан болуңну тып» 15.00, «Үш дакпыр сальто» 17.10, 19.00, 20.50 шактарда.

«ВОСТОК»: «Аныяк кыс болгаш Гранд» 15.00, 16.50, 18.40, 20.30 шактарда.

«КАА-ХЕМ»: «Ачам удавас келир» 10.00, 13.20, «Төрээн иези» 15.00, 16.50, 18.40, 20.30 шактарда.

«ЕНИСЕЙ»: «Ол кымыл ол» 18.00, 20.30 шактарда.

АЙГАЫР

Бөгүн республикага шокар булуттаар. Дүне 5—10 градус соор, чамдык черлерге 17 градус чедир соор. Хүндүс 4—9 градус чылыыр. Кызылга булуттаар. Хүндүс 6—8 градус чылыыр, дүне 8—10 градус соор.

Редакцияның адреси: индекс 667000. 667000, Кызыл, Щетинкин болгаш Кравченко кудумчузу бажың № 3. Телефоннары: Редакторнуң 2-24-63, редакторнуң орлакчыларының 2-35-24, 2-23-54, харыысалгалыг секретарының 2-23-35, секретариаттың 2-23-35, партийжи амыдырал болгаш совет тургузуг килдиштерниң 2-37-13, пропаганда килдизиниң 2-31-75, культура килдизиниң 2-23-54, көдээ ажыл-агый килдизиниң 2-21-47, үлетпүр килдизиниң 2-31-75, чагаа килдизиниң 2-41-27, информация килдизиниң 2-20-60, корректорларның 2-27-41, бухгалтериянның 2-12-45, солун келбейн барганда 2-32-75 телефонче долгаар.

Чагыг № 2007.

Солун неделяда 6 катап үнер.

Тыва АССР-ниң Министрлер Чөвүлелиниң Ном үндүрер чер, полиграфия болгаш ном садыының херектериниң талазы-биле эргелелиниң типографиязы. (Кызыл, Щетинкин болгаш Кравченко кудумчузу бажың № 1).

ТС—01282

Бүгү чүрттарның пролетарийлери, каттыжыңар!

ШЫН

СЭКП Тыва обкомунуң, Тыва АССР-ниң Дээди Совединиң болгаш Министрлер Чөвүлелиниң органы

№ 241 (12031) | 1982 чылдың октябрь 16, суббота | 1925 чылда үдезилеттинген | Өртээ 3 коп.

Юбилейге уткуштур социалистиг чарышты улам калбартыыл

КҮШ-АЖЫЛЧЫ ЧЕДИИШКИН-БИЛЕ

«Алдан-Маадыр» совхозтуң директору М. Б. ДОНГАККА
Партия организациязының секретары Д-Б. Х. ОНДАРГА
Улус депутаттарының Алдан-Маадыр көдээ Совединиң күүскомунуң даргазы А. Ш. ООРЖАККА
Улус депутаттарының Бора-Тайга көдээ Совединиң күүскомунуң даргазы Д. Г. ОНДАРГА
Совхозтуң ажылчын комитединиң даргазы С. А. МОНГУШКА
ВЛКСМ комитединиң секретары Р. С. ООРЖАККА

СЭКП обкому болгаш республиканың Министрлер Чөвүлели «Алдан-Маадыр» совхозтуң ажыл-ишчилеринге күш-ажылчы тиилелге — он бирги беш чылдың йиити чылының күрүнеге мал ажылының продуктуларын садар талазы-биле планын хуусаадан эрте күүседкени дээш, изиг байыр чедирип тур.

Совхозтуң ажылчыннары болгаш албан-хаакчылары партияның XXVI съездизиниң, СЭКП ТК-ның май (1982 ч.) Пленумунуң шиитпирлерин күүседип, ССРЭ-ниң 60 чылынга төлептиг ужуражыры дээш социалистиг чарышты калбарткаш, мал ажылының продуктуларын күрүнеге садарының чыл планын хуусаадан эрте күүседип, дүжүт ажаан алышкының чедиишкинниг дооскан, гектардан-на 16,3 центнер тарааны алган болгаш келир чылдың дужудунге үндезин кылдыр үреэнниң, шиитиниң малынга чем болдур тарааны долузу-биле уруп белеткээн. Совхозтуң коллективи мал чемнериниң кол хевирлерин белеткээриниң планнарын база ажыр күүседкен.

Чедиш алдынган чедиишкиннер малчыннарның болгаш ховужуларның, совхозтуң бүтүн ажыл-ишчилериниң кызыл маккай ажылының, совхозтуң директорузының, партия, профэвилел, комсомол организацияларының, улус депутаттарының көдээ Совединиң, специалистериниң организакчы болгаш масса-политиктиг улуг ажылының түүнели боон турар.

Мал ажылының продукциязын күрүнеге ам-даа немей садар, бүгү ховө ажылдарын доозар, техника септелгезиниң, малдың бо чылда кыштаглаашкының эртиннеринге белеткел, көдээ ажыл-агыйның өске-даа сорулгаларын шиитпирлээр талазы-биле совхоз коллективиниң инициативазын СЭКП обкому, республиканың Министрлер Чөвүлели чүүлдүргүнүң турар.

Совхозтуң ажыл-ишчилери, директорузы, партия организациязы, профэвилел болгаш комсомол организациялары, улус депутаттарының көдээ Соведтери берген сөзүнге зө болуп, партияның XXVI съездизиниң, СЭКП ТК-ның май (1982 ч.) Пленумунуң шиитпирлерин амыдыралга боттандырарынга бүгү күжүн салыр, ССР Эвилелиниң 60 чыл оюн күш-ажылчы херектери-биле төлептиг уткуур дээрзинге бүзүрелди илергейледивис.

Тыва АССР-ниң Министрлер Чөвүлелиниң Даргазы
Ч. ОНДАР

СЭКП обкомуның Секретары
Г. ШИРШИН

СЭКП ОБЛАСТЬ КОМИТЕДИНГЕ, ТЫВА АССР-НИҢ МИНИСТРЛЕР ЧӨВҮЛЕЛИНГЕ

«Алдан-Маадыр» совхозтуң директорузы, парткому, көдээ Соведтериниң күүскомнары, профэвилел организациязы, комсомол комитеди совхозтуң ажыл-ишчилериниң партияның XXVI съездизиниң, СЭКП ТК-ның май (1982 ч.) Пленумунуң төөгүлүг шиитпирлерин амыдыралга боттандырары, ССРЭ-ниң 60 чылын төлептиг уткуур, он бирги беш чылдың йиити чылының хүлээлгелерин хуусаадан эрте күүседир дээш Бүгү-эвилелдиң социалистиг чарыжынга киришпишаан, Көдээ ажылагый ажылдакчыларының хүнүнге уткуштур күрүнеге эът садарының чыл планын 102,4 хуу, сүттүүн— 100,2, дуктүүн — 109,2 хуу күүседирин хандырып, тараа ажаан алышкының доозун, гектардан-на ортумаа-биле 16,3 центнер дужуттуг ажаан алганын СЭКП область комитединге, республиканың Министрлер Чөвүлелинге рапорттап тур. Сиген, сепаж, будук-бүрү чемнер курлавырлаар планнарны база ажыр күүседкен. Амгы үеде күрүнеге мал ажылының продукциязын садары үргүлүлеп, мал чемнерин кыштаглаарга чедиреп организастыг чоруп турар болгаш малды кыштаглаашкынче чогуур үезинде шилчидери, малчыннарны кышкы үеде ажылдаарының байдалынче киирери чедиишкиниг чоруп турар.

Совхозтуң малчыннары малдың чайгы семиртилгезин организастыг эрттирген, малдың баш санының өзерин, онча-меңди болурун чедип алган. Ховунун ажыл-ишчилери ажаан алышкынны дооскаш, черни келир чылдың дужудунге белеткээрин, үрезиннерни арыглаарын, техниканы септээрин үргүлүлеп турар. Ажыл-агыйның ишчилери, удургукчулары кылдынган ажылдың дугайын рапорттавышаан, «Революцияның чалбыжы», «О. Шынаа» совхозтарның ажылчыннарының инициативазын деткип, мал кыштаглаашкының чедиишкиниг эрттирерин, 1983 чылдың часкы хово ажылдарынга чогуур үезинде белеткениринин хандырып, оон-биле Аъшчем программазын күүседиринге үлүг киирерин СЭКП область комитединге, республиканың Министрлер Чөвүлелинге бүзүредип тур.

Совхоз директорү М. ДОНГАК
Партком секретары Д-Б. ОНДАР
Алдан-Маадыр көдээ Соведтин күүскомунуң даргазы А. ООРЖАК
Бора-Тайга көдээ Соведтиң күүскомунуң даргазы Д. ОНДАР
Ажылчын комитединиң даргазы С. МОНГУШ
ВЛКСМ комитединиң секретары Р. ООРЖАК

ЧЕМНИҢ ДЭЭЖИЗИ

Хлеб заводу — пайысылалдың хоочун бүдүрүлгелериниң бирээзи. Оон ажылдакчылары хлеб, булочка, янзы-бүрү хевириниң кондитер кылыгларын бүдүрер дээш күженишкинни үндүрүп, шудургу ажылдап турар. Түс-түс цехтериниң аразында күш-ажылчы мартылдааның мурнуку одуруун ковдитер цеги удаа-дараа баштап келген.

Амданыг аъш-чем бүдүрүлгелери профессионал байырлалын күш-ажылчы чедиишкиннер-биле уткуп турар. Оларның бүдүрүлгечи көргүзүглерин сан-чурагайлар-биле айтырга мындыг. Янзы-бүрү хевириниң кондитер кылыларын бүдүрер цех сентябрь айда план ёзугаар 85 тонна продукцияны быжырар турган, 105 тоннага боттандырып, алган хүлээлгезин ажылхерек кырынга күүседкен.

Цехтиң эжиин ажыткаш, оон иштинче кире бээрге-ле аъш-чемниң чаагай чыды думчукка кээр. Чап чаа быжыртынган хүрең-сарыг прянниктер шагжаларда ооалаандыр чыгдынган чыдар. Ону бүдүрүп турар кижилериниң ажыл-иштиң шуудаашкынныг чоруп, түс-түс ажылчын туруштарда даапп-шимээн үзүктелбес...

Байырлал бүдүүзүнүң база бир күш-ажылчы эвилээп Н. И. Артёмованың бригадазы чаала эгелеп турда, аңаа чеде бердивис.

— Бистиң цехтиң ажылдакчылары эрткен айда күженишкинниг ажылдаан, ынчангаш планныг даалгаларывысты чедиишкиниг күүсеттивис — деп, мастер Елена Леонидовна Хроменкова чугаалады.— Ылангыя бистиң хоочун кондитерлеривис Валентина Доңгак, Надежда Артёмова, Валентина Масленникова оларның бүдүрүлгечи үлегер-чижээ аныяктарныг хей-аътты ажылдаарынга дегүм болган.

Шынап-ла, ук коллективте шилип алган мергежилинге чанчыгып, оон «алдын холдуг» ээзи апарганнар хей.

Улустарның найралы орденниң эдилекчизи В. М. Масленникова мурнакчы цехтиң хоочуну Валентина Михайловна кондитер кылыглар бүдүрер мергежилинде чээрби ажыг чыл дургузунда бараан болуп турар. Ынчангаш ол ажылының хынын тып, оон чажыттарын ыяк билип алган, мергежилдиг бединнче четкеннериниң бирээзи.

Валентина Дембиреловна Доңгак бедик бүдүрүлгечи көргүзүглерин чедип ап турарларының бирээзи. Хууда үлегер-чижээн аныяктарга көргүзүп, оларның идегелдиг дагдыныкчызы болуп турар.

О. МИНИЙ-ООЛ.

Эрзин районда «Чаа орук» совхозтуң Тарлашкынның № 4 хойжу бригадазының хойжузу М. С. Бады — мурнакчы хойжуларның бирээзи. Ол совхоз тургустуунуң келгенден бээр мал ажылынга 30 ажыг чыл иштинде ажылдаан. Баштайгы чылдарында чылгы, теве кадарып, соолгу чылдарда хой малдап келген.

Мандаа Сержиңмаевич он бирги беш чылдың бирги чылында төрүүр чүс хойга онааштыр 96 хураганны камгалап алган. Бо чылын 100-ке онааштыр 93 хураганны, тыва уксаалыг бир хойдан 1,6 кг дуктуң кыргыш алгаш, мурнакчы болуп, коммунистиг күш-ажылдың шалыпчызы атты чоокта чаа чаалап алган.

ЧУРУКТА: хойжу М. С. Бады.

В. КАРА-САЛДЫҢ фотозу.

ТЫВА–ХАКАСИЯ

ТЫВА АССР БИЛЕ ХАКАС АВТОНОМНУГ ОБЛАСТЬҢ СОЦИАЛИСТИГ ЧАРЫЖЫНЫҢ 1982 ЧЫЛДЫҢ 9 АЙЛАРЫНДА ТҮҢНЕЛДЕРИ

	Тыва АССР		Хакас авт. обл.	
	План күүседкени	1981 чылга хуу-биле	План күүседкени	1981 чылга хуу-биле
ҮЛЕТИҮР				
Продукция сайгарылгазы	100,9	99	100,5	102
Күш-ажылдың бүдүрүкчүлүү	109,9	98	100,2	100,4
ТУДУГ				
Бүгү үндезиннер-биле капитал салыышкынары	79	99	81	90
Керээлиг ажылдарның иштп хемчээли	86	100,5	89	94
Күш-ажылдың бүдүрүкчүлүү	107	101	88	93
Чурттарга бажыңнарын ажыглалга киргеним	57	79	53	84
ТРАНСПОРТ				
Иштп ажыглалдың автотранспорту-биле чүк сөөртүлгези (т. км)	94	103	92	107
АЧЫ-ДУЗА ЧЕДИРИЛГЕЗИ				
Чонга ачы-дуза чедирилгези	103	104	99,4	102
Оон иштинде көдээниң чонунга	97	104	99,3	102
САДЫГ				
Үүрмектеп садар бараан саарылгазы	100,8	100,9	99,9	106
КӨДЭЭ АЖЫЛ-АГЫЙ ПРОДУКЦИЯЗЫН КҮРҮНЕГЕ САТКАНЫ				
(Пландан ажыр даалгалар-биле чергелештир)				
Мал болгаш куш	103	94	94	97
Сүт	107	102	92	96
Чуурга	166	133	106	102
Дүк	103	103	89	89
МАЛ АЖЫЛЫНЫҢ ПРОДУКТУЛУУ				
Инектең ортумаа-биле саап алыр сүт (кг)	1004	96	1613	96
Бир дагаадан алган чуурга (борбак)	139	106	172	97
Бир хойдан ортумаа-биле кыргыш алган дүк (кг)	2,2	101	3,7	88

...Дашкыдан соолгу медээлер...

АНТАНАНАРИВУ. (СЭТА). В. И. Ленинниң номнарын бодунуң дылының кырынга номчуур арганы Мадагаскарның чону алган. «Күрүне дугайында», «Марксизмниң үш үндезиннери болгаш тудуш үш кезектери» деп В. И. Ленинниң номнарын болгаш херээжениер айтырыының талазы-биле оон чүүдериниң чыылда номун республиканың ном магазиннеринде киирген. Малагасий дыл кырынга парлаан ол номнарны Совет Эвилелиниң «Прогресс» деп ном үндүрер чери белеткээн.

Октябрьның социалистиг Улуг революциязының баштыңчызының чогаалдарын малагасий дылга парлааны бистиң чуртувуска улам-чамчык улуг сонуургалды болдурган деп, «Имунгу ваувау» ном фирмазының чингине директору Ж. Рананиву СЭТА-ның корреспондентизинге медеглээн.

МАНАГУА. (СЭТА). Диктаторжу болгаш чонга удур дерзин ёзу-чурумнуң шериглериниге удур чедиишкиниг халдаашкыннарны Гватемаланың партизаннары боттандырган. Чурттуң соңгу кезээнде Петен департаментиге чалча чазак шериглериниң колонназынче патриоттар дидими-биле хенертен халдаан болгаш шажыктакчы 23 солдаттарны болгаш офицерлерни узуткаан.

Хөй боо-чепсекти партизаннар хунаап алган. Ол чепсектериин аразынга «Галил» деп изравль автоматтар бар болган. Патриоттуг күштериин өске бир отряды Батрес суурда чазак шериглериниче чедиишкиниг халдаашкынны база кылган.

САН-САЛЬВАДОР. (СЭТА). Фарабундо Марти аттыг национал хосталга фронтузунуң партизаннары американчы сагтыныкчы чазактың шериглериниге удур улуг шавар халдаашкынны үш хүн дургузунда үргүлүлеп турар. Чурттуң алды департаментилериниң лелгем районнарын партизаннар эзлеп алган.

АКШ-тан чоокта чаа алган шериг самолеттарын дерзин чазак шериглери суурларны бомбалаарынга, ракеталар-биле бооларынга ажыглап турар. Ол халдаашкынарның түнелинде кырганнар, хереженнер, бичии чаштар Сальвадорнуң суурларында кырлып турар.

ВАШИНГТОН. (СЭТА). НАТО-нуң кежигүннери күрүнелериниң шериг чарыгдалдарын улам-на көвүдедириин агрессчи ол шериг эвилелиниң чепсектиг күштериниң кол командылакчызы америк генерал Б. Роджерс НАТО кежигүннери чурттардан негээн.

НАТО чурттары боттарының шериг чарыгдалдарын чыл бүрүде 4-тен эвээш эвес хуу көвүдедир ужурлуг деп, дужаал хевирлиг кылдыр ол чугаалаан. Шериг чарыгдалдарын чыл бүрүде 3 хуу көвүдедирин АКШ болдунуң НАТО талазы-биле эвилелиниринден моон мурнунда негеп турган.

ЯУНДЕ. (СЭТА). Чад Республикада болгаш Камерунуң соңгу талакы девискээринде кедергей кандаашкын улам күштелген. Кандаашкынга таварышкан районнарның көдээ ажыл-агыйы улуг когаралдыг болган. Чадтың хөвеч шөлдери кургап калган. Ол чурт бо чылын 150 муң тонна хөвеннп алыр планныг, а хөрек кырында чүгле 80 муң тоннаны алыр.

Чадтың кожазы Камерунла хөвеч дужуду оортан безин эвээш болуруп «Камерун трибюн» солуп айткан.

ХҮННҮҢ МЕДЭЭЛЕРИ

КЫШКА БЕЛЕТКЕЛ

«Мурнакчы» совхозтуң дирекциязы, партком, ажылчын комитеди бо хүнневде бүгү күштү кыштаглаашкынга белеткел ажылдарынче угландырган.

Бо хүнневде 16 кажаа септеттинген, малчыннар чурттаар 18 бажың база белен. Бригадалар төптеринде үш кызыл-булуңнуң септелгези бүрүн доозулган. Кажаалар септелгези ам-даа уламчылавышаан.

Бригадир Өөлет-оол Доңгактың удуртулгазы-биле херээженнер звеноларындан Бичилек Күскүлүк, Удуужке Күскүлүк, Хоптай Күжүгет, Хапак Чымы, бызаңчылар Шөртей-оол Хертек, Чылбак Шыжыыр, Мачак Иргит болгаш оон-даа ескелер хүп пормазын ажырып келген. Совхозтуң бригадазы кажаалар, малчыннарның бажыңнарының септелгезин октябрь 20-де бүрүн доозар деп социалистиг хүлээлгезин алган ажылдап турар.

А. КАНЧЫЫР.
Бай-Тайга район.

ДЫШТАНЫР ХҮНДЕ

Ак-Туругда херээженнер чөвүлелиниң кежигүнү Е. М. Даңзының даргалааны «Чадаган» агитквартиразының чурттакчылары шефче бо-ла аъттаныптар.

Совхозтуң малчыны С. М. Кененнин Бош-Дагда кыштаанга чоокта чаа олар шефтеп чораан. Төрүүр 500 бап хой. хураган кажааларын малгаштаан, чугайлап бергеннер. Ол ышкаш ийи чуртталга бажыңының даштын, иштин малгаштап, чугайлаан.

13 шефчи ажылдаан. Оларның иштинден башкылар Вера Успун, Клара Кандан, совхозтуң ажылчыннары Светлана Тортаа, Александра Кенден, Анай Дамбуу, Зоя Килик олар эки ажылдап, өскелерден шылгараан.

С. СОТНАМ.
Улуг-Хем район.

ДУЗАЛАШКАН

Тыванып дыл, литература болгаш төөгүнүң эртем-шинчилел институдунуң ажылдакчылары күскү дужүт ажаалдазынга боттарының үлүг-хуузун киирген.

Шефтээн каш ховуктуң түңнелинде «Ленинчи орук» совхозка 8 тонна 960 кг картофельди каскан. Аңаа дыл эртемденнери Д. А. Монгуш, Б. И. Татаринцев болгаш М. Х. Маннай-оол болгаш өскелер-даа идепкейлиг ажылдааннар.

Б. БУДУП.
Кызыл хоорай.

12 КИЛОМЕТРНИ АСФАЛЬТЫЛААН

№ 2 орук-септелге эргелелиниң бригадалары алдарлыг юбилейге уткуштур социалистиг хүлээлгелерни күүседир дээш күженишкинниг ажылдап турар.

Владимир Михайлович Алтуховтуң удуртканы бот-орудга-чарылгалыг бригада үшкү квартална бедиткен социалистиг хүлээлгезин хуусаа бетинде күүседкеш, автоорук эргелелиниң бригадалар аразында социалистиг чарышка типлекчилериниң бирээзи болган.

Мурнакчы бригада 516 муң рубльдиг ажылдарын кылыр тургаш, херек кырында 716 муң рубльдиг тудуг-монтаж ажылдарын кылып бүдүрген.

Т. ДРУЖИНИНА.

МОСКВАДАН ЧОРУПКАН

Эфиопияның Административтиг Түр шериг чөвүлелиниң (АТШЧ) Даргазы болгаш Эфиопияның ажылчы чоннар партиязын организастаар талазы-биле комиссияның даргазы (КОПТЭ) Менгисту Хайле Мариам октябрь 14-те Москвадан Минск хоорайже чорупкан. СЭКП Төп Комитединиң, ССРЭ-ниң Дээди Совединиң Президиумунуң болгаш ССРЭ-ниң Министрлер Чөвүлелиниң ёзугаар албаныг найыралчы ажылчын аян-чоруу-биле Совет Эвилелиниге ол чедип келген.

Эфиопиядан келген хүндүлүг аалчыны СЭКП ТК-ның Политбюро кежигүнү, ССРЭ-нин даштыкы херектер министри А. А. Громыко, СЭКП ТК-ның Политбюро кежигүнү, СЭКП ТК-ның секретары К. У. Черненко, СЭКП ТК-ның Политбюро кежигүнүнге кандидат, ССРЭ-ниң культура министри П. Н. Демичев, СЭКП ТК-ның Политбюро кежигүнүнге кандидат, СЭКП ТК-ның секретары Б. Н. Пономарев болгаш албаныг есне-даа ажыллакчылары аэродромга үдээн.

(СЭТА).

ИДЕОЛОГТУГ АЖЫЛДЫ– БЕДИК ДЕҢНЕЛЧЕ

ТАЛЛИН. (СЭТА-ның корр.). СЭКП-ниң идеологтуг ажылының эң чугула айтырыгларының талазы-биле Бүгү-эвилелдиң эртем-практиктиг конференциязы бодунуң ажылын Эстонияның пайысылалынга доозкан.

ССРЭ-ниң Ном үндүрер, садыглаар болгаш полиграфия херектериниң талазы-биле күруне комитединиң даргазы Л. Н. Толкуновтуң, СЭТА-ның чиңгине директору С. А. Лосевтиң, ССРЭ-ниң Күртелерадиозунуң даргазының бирги оралакчызы Э. Н. Мамедовтуң, СЭКП ТК-ның Пропаганда кылдызының эргелекчизи Е. М. Тяжельниковтуң плеткелдерин конференцияның эзлчеглиг хуралынга дыңнаан.

СЭКП ТК-ның секретары К. В. Русаков конференцияга түңнел кылдыр чүве чугаалаан. Конференцияга илеткелдер болгаш санал-онаалдар ажыл-ишчи болгаш үнелиг болганын ол демдеглээн. Партия организацияларының кижиздикчи ажылынга чугула хөй материалдар илеткелдерге болгаш саналдарга киргеп. Ол материалдар-биле улам-на хөй пропагандистериниң, лекторларның, журналистериниң болгаш политиктиг чыыдышкын системазының активчилериниң ханызы-биле танышкарын чедип алыры эргежок чугула.

Пропаганда бодунуң уткашынарының болгаш ужур-дузазының талазы-биле шалыпкын, организакчы, үгаадыкчы болур ужуруг деп, оратор онзалап демдеглээн. Ынчангаш инициатива, айтыышкын напавайн, ажылдап билири, делегейде болуушкуннарны дүрген, чаазы-биле сайгарып, тайылбырлап билири эргежок чугула. Буржуаз пропагандаңы мурнаары, чогуур үезинде сойгалап илередири, шын информацияны, медээлерни калбартыры негеттинип турар. Бистиң идеологтуг ажылывыстың етиктү, дээштиг, дайынчы характерин хандырары — идеологтуг фронтунуң ажылдакчыларының мурнунга СЭКП ТК-ның салган кол соругазы-дыр.

Идей-кижизидилгелиг ажылды бистиң амгы үениң негелделеринге дүүштүр чаа деңнелче көдүрериниң эргежок чугулазының дугайында эш Л. И. Брежневтиң конференция киржикчилеринге байырлыг чагаазында айытканын СЭКП ТК-ның секретары оналап демдеглээн. Ол соругга ССР Эвилелиниң чоокшулап келген 60 чылы-биле холбаштыр оваа чугула ужур-дузалыг болуп турарын оратор айыткан.

Социалистиг нитилел тургузуунуң шылгараңгай чедиишкиннерин, капитализмден оон артык улуг күштерин, ленинчи национал политиканы бистиң партивыстың чайгылыш чок боттандырып турарын тодаргай көргүзеринге, бистиң бүзүрелдиг бурунгаар хөгжүлдевистиң перспективазын тайылбырлаарынга юбилей белеткелиң ажыглаары чугула.

Марксизм - ленинизмниң идеяларын пропагандалаарының, коммунизмниң идеалдарынга шынчы чоруктуң ёзугунга ажылчы чоннарны кижиздеринин улуг херээже боттарының бүгү күштерин болгаш чогаадыкчы чүткүлүг идеологтуг фронтунуң ажылдакчылары бээр дээрзинге бышыг бүзүрелди К. В. Русаков илергейлээн.

Ажылчы чоннарның коммунистиг кижиздилгезинин талазы-биле партия комитеттериниң, массалыг информация органнарының ажыл-чорудулгазының кол угланышкыннарынга хамаарышкан сүмелерни конференция бадылаан.

Эш Л. И. Брежневке байырлыг чагааны конференцияның киржикчилери бедик көдүрүлүшкүн-биле чоруткан.

«ПРОГРЕСС–15» УЖУДУУШКУНДА

УЖУДУУШКУН БАШКАРАР ТӨП. (СЭТА). Кады ужудуушкун программазын дооскан соңгунде автоматтыг «Прогресс-15» транспорт кораблин орбитаның «Салют-7—«Союз Т-7» комплекизинден ангылаан. Чүүк кораблин аңгылаарын болгаш автоматтыг ужудуушкунун уламчылаарын Ужудуушкун башкарар төптүң специалистери болгаш космонавтылар Березовой биле Лебедев контрольдап турган.

Планнаттынган бүгү ажылдарны кады ужудуушкунуң үезинде чедиишкиниг бүрүн күүседкен. Чүүк транспортундан — «Прогресс-15» корабльден сугну, одаар түүлдү алган. Орбита комплекизинин ужудуушкун башкарылгазын «Прогресс-15» корабльдиң шимчедикчилериниң дузазы-биле ийи удаа боттандырган.

«Салют-7» эртем станциязынга Анатолий Березовойнуң болгаш Валентин Лебедевтиң күш-ажылчы ээлчээнин айдыгы айы эгелээн.

БЕДИК ШЫНАРЛЫГ КАҢ

ДОНЕЦК. (СЭТА). Донецтиң В. И. Ленин аттыг заводунуң электри-биле демир эвилдиричилери ССРЭ-ниң 60 чылынга алдар болдурган боттарының социалистиг хүлээлгелериниң чугула түүлүн хуусаа бетинде күүседипкен. Социалистиг хүлээлгең хуусаа бетинде чедиишкиниг күүседириниге телептиг үлүүн В. Дегтяревтиң удурткан бригадазының кежигүннери киирген. Подшипниктер кылыр чедиш муң тонна каңны ол коллектив чыл эгезинден бээр эвилдирип бүдүрген.

Иштики курлавырларын дилеп тывары, ажыглаары—Донецтиң металлургтарының чаагай чанчылы-дыр. Эң-не бедик шынарлыг каңны эвилдирип бүдүрер дээш Бүгү-эвилелдиң социалистиг чарыжының эгелекчилери болган заводтуң ажылчыннары боттарының сөзүнге шынчы зө болуп, чаагай үлегерин бүгү чурттуң каң эвилдиричилеринге көргүзүп турар. Донбасста эң баштайгы электри суугуларының комплекизин бүдүп чартык чыл бурунгаар ажыглалга киирген. Продукцияны арбыны-биле будурбушаап, оон шынарын улам-на бедидеринче амгы үеде онза кичээнгейнии коллектив угланадырып турар. Эвилдирген каң демирден куду шынарлыг холуксааларны бүрүн арыглап эгелээн чорук продукциянын шынарын дыка бедиткен.

Бодунуң ажыглалынга хүлээп алган күүлүг техниканы металлургтар камныг, бедик будурукчулүг, ажыл-агыйжы ёзу-биле ажыглап турар.

Профэвилелдер амыдыралы

КОЛ АЙТЫРЫГЛАРЖЕ КИЧЭЭНГЕЙ

«Улус ажыл-агыйында кадрларның ажылдан үнер-кирер чоруун эвээжедир болгаш күш-ажылдың сагылга-чурумун улам ынай бижыглаар дугайында» СЭКП ТК-ның, ССРЭ-ниң Министрлер Чөвүлелиниң болгаш ВЦСПС-тиң докталының күүселдээн «Тыва даг-дүгү» комбинатта контрольга алдынган, ону боттандырар талазы-биле хемчегларни ажылдан кылган, будурүлгениң бүтү цехтериниң хүралдарынга ол дугайын чугаалажып келген.

Бо чылын комбинаттың администрациязының, парткомунуң база профэвилел комитединиң каттышкан хуралынга ук докталдың күүселдези канчаар чоруп турарының дугайында транспорт цегинии, рудниктиң, арыглал фабриказының удуртукчуларының, инженер-техниктиг ажылдакчыларының база рудник, транспорт цехтериниң, арыглал фабриказының ажыл-ишчилери-биле ужуражышкынарын организастап келген. Күш-ажылдың сагылга-чурумунуң үреки-лерин коллективтерниң хүралдарынга сайгарып, чугаалажып хемчег ап турар.

Бо бүгү хемчеглер комбинаттың ажыл-ишчилериниң күш-ажылчы идепкейин кедүрерингe салдарны чедирип турар. Чамдык цехтерде болгаш ниити комбинатта ажыл шагы үзерлериң саны дыка эвээжээн. Ындыглар эртken чылдың 8 айларында 773 кижи турган болза, бо чылдың ол-ла үезинде 593 кижи болган. Ылаңгыя арыглал фабриказынга эртken чылын 505 кижи шак үскен болза, бо чылын 353 болган, транспорт цегинге 76 кижи турган болза, ам 51 болган. Ол ышкаш эзириктер сергедир черге киргеннериң саны эвээжээн.

Комбинаттың цехтериниң болгаш салбырларының аразында эртken чыл ышкаш бо чылын база-ла социалистиг чарышты организастаан. ССРЭ-ниң тургустунганының 60 чылын төлептиг уткуур дээш технологтуг эзлчеглерниң, бригадаларның, салбырларның социалистиг чарыжының немелде негелделерин ажылдан кылгаш бадылаан. Будурүлгениң цехтеринде РСФСР-ниң автономнуг республикаларынга тураскаатkан «Улустарың пайыралы» деп хөй-ниитичи политиктиг болгаш күш-ажылчы шалыпчы эзлчеглерни организастаан.

ССРЭ-ниң юбилейин төлептиг уткуурунуң социалистиг чарыжынга 110 бригада, эзлчег болгаш коловна киржип турар, олардан 68 бригада бо чылдың эртken айларының планнарын болгаш социалистиг хүзээлгелерин күүсеткен, 769 кижи коммунистиг күш-ажылдың шалыпчызы деп бедик ат дээш демисежип турар. Коммунистиг күш-ажылдың шалыпчыларындан 550 кижи эртken үеде боттарының планнарын болгаш хүзээлгелерин күүсеткен. Бо чылын 26 кижиге «Мергежилиниг эң ажы» азы «Эң эки аныяк ажылчын», «I-ги, II-ги класстың мастери» деп аттарны тывыскан, 23 кижини «Онгу бөгү чылдың шалыпчызы» деп хөрек демдээ-биле шаннаан. Комбинатта социалистиг чарыштың түңнелдерин үндүрелиниң чаагыг аай системазын ажылдан кылган. Цехтериниң хөй иргүүзүнде хүндүлел болгаш өөрүүзүг самбыраларын чаартkан. «Чаңнык», «Тен», «Комсомолчу прожектор» хуудустарны үндүрүп турар.

Амгы үеде фабриканың бөдүүн болгаш бедик сорттуг рудадан даг-дүгү арыглаар цехтериниң база үүрмектеп-сорттаар комплекстиң бүгү эзлчеглери ажылды организастаарының болгаш идиг бөзериниң бригада аргазы-биле ажылдаарынче шилчээн. Бригада бүрүзүнде бригадирни баштадыр 6—7 кижиден тургустунган чөвүлелди тургускан. Ооң кежигүннериниң ажыл төлевирин ККК-ны (күш-ажылга кириштенинiң коэффициентизин) барымдаалаар система-биле төлеп турар. Ажылды организастаарының бригада хевиринде 110 бригадада 1210 кижи хаара туттунган.

Ам күш-ажылды организастаарының бригада аргазынче шилчиирин транспорт цегирде белеткеп турар. Ол ажыл удавас доостур. Сентелге-механика цегинге болгаш рудникке чаа чылдан эгелээш, ажылды ынчаар организастаарының аргазынче шилчиир.

Бистиң улуг будурүлгевистиң аңгы-аңгы адыларынга ажылдаар кадрларны белеткээринче улуг кичээнгейни салып турар. Хоорайның профтехучилищеде 130 кижиниң хүлээп алгаш, өөреди берген.

Кылдынган ажылдар-биле чергелештир комбинаттың профэвилел организацияларының ажылында четпестер болгаш чедир кылдынмаан түүлер ам-даа хөй. Ылаңгыя будурүлгеде күш-ажылдың сагылга-чуруму кошкак, ажылчынарының ажылдан үнер-кирер чоруу эвээжээн. Кижилерни кижизидер, социалистиг чарышты дээштиг организастаар ажыл үениң негелделерингe четпейн турар. Ажылчын, албан-хаакчыларның амыдырал байдалын экижидеринче профэвилел организацияларының кошкак кичээнгей салын турар. Бо бүгү түүлдерниң түңнелинде будурүлгениң цехтери болгаш салбырлары, ниити комбинат чылдың эртken айларының планныг даалгаларын күүсеткээн.

Ынчангаш комбинаттың профэвилел комитеди, ооң эге организацияларының боттарының ажылын ССРЭ-ниң профессионалдар эвилелдериниң бо чылын болуп эртken XVII съездизиниң шиитпирлеринге дүүштүр экижидери эргежок чугула.

Л. ФЕДОРОВА,

«Тыва даг-дүгү» комбинатта профэвилелдиң каттышкан комитединиң даргазының оралакчызы.

ЧӨЭН-ХЕМЧИК АҢЧЫЛАР ЧЫЖЫ

Чөэн-Хемчик районуң төвү Чадазна хоорайга Тыва АССР-ниң барлыг талакы беш районунуң аңчыларының чыжы болуп эртken. Ада-а юбилейлиг чылдың эртken тос айларында аңчыларның кылып чоруткан ажыл-херээнiң түңнелдерин үндүргеп. База ажыттынар аныыр сезонунуң белеткелинге хамзарышкан айтырыгларны чугаалашкан.

Районуң Культура бажынынга болуп эртken хуралды «Хемчик» аңныыр-тывыш ажыл-агыйының төлевээни А. Доңгак ажыткан. Аңныыр-тывыш ажыл-агыйының кол охотоведи Г. Данилов эртken айларда кылып чоруткан ажылдарга хамаарыштыр отчёттуг илеткелди кылган. Ол ышкаш районохотовед И. Ятчинiң районда аңныыр хайгаралында байдал дугайында илеткелиң чыылганнар дыннаан. Дараазында аңчылар мурнунда «Хемчик» аңныыр-тывыш ажыл-агыйының штаттыг аңчызы, мурнакчы бригадир Д. Ооржак, штаттыг аңчы Ч. Монгуш олар сес ап чүве чугаалаваш, ажыл-агыйда бар чедер-четпестерни шүгүмүлекчи ёзу-биле илередип, юбилейлиг чылда белиткен социалистиг хүлээлгелерин алырынче эш-өөрүн кыйгырган.

Ук ажыл-агыйның директору О. Түлүш эртken чартык чылда ажыл-агый планныг онзалдаларын ниитизи-биле ажыр күүсеткенин чыылганнарга дыннаткаш, чаа аңныыр сезонунуң ажыттынары-биле холбаштыр амгы соруулгалар база планныг онзалдалар-биле аңчыларны таныштырган. Ол «Хемчик» аңныыр-тывыш ажыл-агыйының аңчыларының мурнакчы бригадир Д. Ооржак, штаттыг аңчы Ч. Монгуш олар сес ап чүве чугаалаваш, ажыл-агыйда бар чедер-четпестерни шүгүмүлекчи ёзу-биле илередип, юбилейлиг чылда белиткен социалистиг хүлээлгелерин алырынче эш-өөрүн кыйгырган.

Хурал ниитизи-биле ажыл-агыйжы, шүгүмүлекчи, ажык байдалга болуп эртken. Ынчалза-даа ажыл-агыйның чамдык харысалгалыг ажылдакчыларының буруузу-биле чыыш эрттирер үе шын эвес шилип алдынган боон турар. Амгы үеде аңчылардың хөй кезии дүжүт ажаалдазында киржип турар болганда беш улуг районнан чүгле 44 аңчы чыылганы канчаар-даа ажок улуг четпес деп санаар херек. Бо чылын мындыг байдалдың ужурунда дыка хөй хоочун, хөй чыл арга-дружулгалыг аңчылар бодунуң ажыктыг санал-бодалы-биле чыышка үлежир арга чок болган.

Ооң-биле чергелештир беш районнуң чаңгыс-даа совхозунуң удуртулгазының мурнундан маа кижи кээп кириишпээн. А чугаалажыр чугула айтырыгдар хөй турган болбайн даан. Олар шиитпирлеттинмейн арты калган.

Байдал мындыг турда «Хемчик» аңныыр-тывыш ажыл-агыйының удуртукчуларының болгаш ұскай эртемниглериниң мурнундан аңныыр сезонунуң ажыттынар мурнунда беш районда аңчы бригадаларының бригадирлериниң база штаттан дашкаар аңчыларның чер-черлерге чыыштарын эрттирери негеттинип турар. Ада-а районнарның совхозтарының директорларының база улус депутаттарының кедээ Советтериниң ,төлээлериниң киржири чугула.

И. ИРГИТ,

Тыва АССР-ниң Министрлер Чөвүлелиниң чанында Аңныыр-тывыш ажыл-агый эргелелиниң охотоведи.

МАГАДЫЛАЛ

Улуг-Хем районда «Ак-Туруг» совхозтуң механизаторлары келир чылдың дүжүдүнге магадылал кылдыр чайгы чер аңдарылгазын багай эвес чоруткан. Совхоз чайгы аңдарылга үезинде 1500 гектар черни чарып белеткээр тургаш, ону 1656 гектар кылдыр күүсеткён. База ол ышкаш Ооруг деп черде келир чылдың дүжүдүнге 264 гектар кок-тарааның чаштырылгазын чогуур үезинде, эки шынарлыг кылдыр чоруткан. Бо ажылдарны чер ажылының агротехниказынга дүүштүр чорудун турар.

Чайгы чер аңдарылгазын чорударынга механизаторлар Александр Бегзи, Сүге-Маадыр Шогжал, Сергей Херел, Семён Даваа, Смиринов Бегзи үргүлчү кызымак ажылдап, хүн нормазын 150—200 хуу күүседип келгеннер.

Бо хүннерде механизаторлар күскү чер аңдарылгазын чедиишкинниг чорудун турарлар. Олар совхозтуң Кызыл-Даг салбырынга 800 гектар, Ак-Туруг салбырынга 1200 гектар—шупту 2000 гектар чер аңдарар планныг. Күскү чер аңдарылгазында күүлүг «К-700», бир «Т-150», үш «ДТ-75» тракторлар ажылдап турар. Бо хүннерде механизаторлар Ооругда 469, Аймыырлыгда 169 гектар черниң аңдарылгазын шынарлыг чоруткан. Ажыл үргүлчүлеп турар. Механизаторлар күскү чер аңдарылгазын кыска хуусаада доозарын хүлээнгеннер.

С. СОТНАМ.

ТАРАА НЕМЕШПИШААН

Дуржулга станциязы бүгү бар турар комбайннарны чаңгыс черге мөөңнеп, механизастаттынган отряд кылдыр организастап тургускан. Ниитизи-биле 31 комбайн бар. Олардың 25-и тараны дорт кестирип, артканнары тавычалай кестирип турар.

Ниитизи-биле совхозта бо чылын 8 муң гектар черниң тараазын ажаан алыр планныг. Ам 7000 гектар черниң тараазы ажаан алдынган. Бир гектардан ортумаа-биле 8,3 центнер дүжүттү ажаан турар. Төп шаңда 5800 тонна тараа дүшкен. Николай Сидоров, Дагба Маадыр-оол, Анай-оол Салчак, Алексей Панюков, Николай Адаев болгаш өскелер-даа боттарының хүн нормаларын доктаамал ажыр күүседип турарыбиле мурнакчыларның одуруунда чорун турар.

№ 3 хөвү бригадазының бригадири Александр Федорович Горбанюк ол ажылга 16 чыл иштинде ажылдап келген. Ынчангаш ажылга ооң арга-дружулгазы улуг. Ооң хөрээн «Күш-ажылдың Кызыл Тукө», «Хүндүлелдиң демдээ» орденнер болгаш медальдар каастап чоруур. Ол Александр Федорович Александр Федоровичиниң күш-ажылын бедик үнелээнин хереченип турар.

— Бистиң Дуржулга станциязы мурнунда чылдарда 20—22 центнер дүжүттү бир гектардан ап турдувус. Ооң бөөр дүжүт чавызаан. 1972 чылдың күзүнүнде 14 центнер дүжүттү алган бис. Ол чылдан бөөр бедик дүжүттү ап корбединис. Бистиң тарылгавыс шөлдери суттат чок. Сеөлгү чылдарда агаар-бойдустуң кандаашкынының, чаашкын чогулдан эккош дүжүттү ап турарывыс ол. Бо чылын чайның эргезинде кандаашкын болза-да, совхузвед чаъс чаан эгелээн. Ооң түңнелинде тараанын дүжүду чүгээр болганы ол-дур — деп Александр Федорович чугаалады.

— Бригадада механизаторлар хөй националдыг, эпнайыралдыг коллектив. Олар боттарының онаашкан ажылынга кызымак, эрес-шудургүг, ажылдай бергенде уйгудыш чок эрес эрлер — деп, ол немеп чугаалаар болду.

Бригада 597 гектар черге кукуруузаны тараан, ооң бир гектарындан-на 132 центнер ногаан массаны силостаан. 110 га черге чиңге-тарааны тараан, ооң база багай эвес дүжүттү өстүрген. 1987 гектар черге күскү чер аңдарар планын чедиишкинниг күүсеткен.

Бригаданың столовазы доктаамал ажылдап турар, аъш-чем продуктулары-биле четчир хандыртынган. Ында поварлар Галина Рудакова, Анна Доржу олар хову ажылдакчыларынга чем кылын бөөр талазы-биле боттарының ажылының мастерлери апарган.

Күскү дүжүттү чидириг чокка кыска хуусаада ажаъ алыр соруулга-биле механизаторлар ортүзүнде социалистиг чарышты организастап, ооң түңнелин чогуур хуусаалында үндүрүп, мурнакчылаңа вымпелдерни, акша шаңналдарын тыпсып турар. Механизаторларга чемни ажылдан ырар черинге тускай машина-биле чедирип берип турарын организастазыны эки.

Дуржулга станциязының механизаторлары тараазын ажаан алган шөлдерниң саванын удур ажаан ап турар. Ам бо хүннерде 1562 тонна савак ажаттынган. Амгы үеде күскү чер аңдарылгазы база организастыг чоруп турар. Ында 12 трактор доктаамал ажылдап, олар 5 муң гектарның күскү чер аңдарылгазын кылып чорудар планныг. Ам 4,3 муң ажыг гектар чер аңдартынган.

Күс болгунуң долу эргезинге кирген, тараажыларны далаштырган, комбайннарның бүнкелериниң куттулган алдын-сарыг тараа Дуржулга станциязының төп шынында немешпишаан.

Н. ДАЖИНМАЙ.

МУРНАКЧЫ МАЛЧЫН

Үзүн эвес дурт сыныг, хөглүг характарлыг, күдер эрни «Искра» совхозтуң ажыл-ишчилери мактаар болгаш хүндүлээр. Алдын-оол Менди-Байырович Ооржак хөй чылдар дургузунда хой малдап келген. Чаңгыс-Хадың хойжу бригадазының 1982 чылда чедип алган күш-ажылчы чедиишкиннеринде Алдын-оол Ооржактың кирген үлүг-хуузу эвээш эвес. Ортумаа-биле алырга сөөлгү беш чылдар иштинде дуржулгалыг малчын төрүүр чүс хойга онаашпыр 95-105 чедир, хураганны камгалап ап, хой бүрүзүнден-не 2000-2500 грамм чедир дүжүт кыргып ап келген.

Алдын-оол Менди-Байырровичиниң кыштаа Чаңгыс-Хадыңда. Ада-а ол оң ажыг чыл иштинде хой малдап келген. Бүүрелчин тейжигештиң шыпшык бажында, инек ышкаш бөзүр хаялар аразында чаңгыс хадын ыяктан-на саглап берген кестүп турар. Чайгы үеде тейни долгандыр «Искра» совхозтуң тараа шөлү Хаактыг-Ажыңче шиглей чаштылып чоруй барган ногаап хевис болу бөөр. Күзүүн аңаа хоор-сарыг тараага хову корабльдери таваар эжиндирип чоргулаар.

Чаңгыс-Хадыңда күс онза-ла. Дуруялар мурнуу чүкте изиг орапнарже ужуп чана бээрлер. Ховуга күскү иш доозулган соонда, эзнизреп-ле каар. Күстүң соок сыры хову дургаар бодунуң кара туразы-биле меннип-ле турар. Алдын-оол Менди-Байырович маңаа каш-каш чыл улаштыр орай күстү, соок кыштың, часкы сырыны уткуп келген.

Чаңгыс-Хадыңның тей кырындан чаптылып оттаан хоюн харавышаан, күрүнениң даандырган ажыл-херээн, бодунуң мурнунда салган соруулгазының дугайында үр-ле боданып олургулаар-даа. 1990 чылга чедир үеде ССРЭ-ниң Аъш-чем программазын амыдырала боттандырарынга малчын бүрүзүнүң үлүг-хуузу улуг. Малдың чаш төлүн камгалап алырда, оон продукцияны алырда, кышка хей талаалыг, хынамчалыг белеткел негеттинер.

1982—83 чылдарның кыжында Алдын-оол Ооржак хынамчалыг белеткенген. Кыштаг сентелгезин чазагже көжер мурнунда кылып алган. Амгы үеде 15 тонна сигенни сараатгаап, кажаалаап. Ада-а немей пресстээн көк-суланы дүжүрүп алган. Чаш хураганнар адаанга төгер 10 топпа кургаг өдекти бөлгеп.

Чоокта чаа Алдын-оол Менди-Байыровичиге таваржы бергеш, оон ажыл-амыдыралын сонуургаан мен. Ол мөңээ мынчаар таймылбырлады:

— Мал чемин бистиң бригадавыс четчир кылдыр белеткеп алган. Мээң кадарып турар хоюм кыраан, дунгужун төрүүр хуваан хүлээп алдым. Чамдык хураганнарның күжү арын-дорунтуг-дур. Хураганнарның чамдыызы маагылыг болду. Каш катап чуш, хемчеглер алдым. Совхозтуң мал эмчилери, зоотехниктер ажылды кошкадып турар-дыр — деп, хойжу чугаазын уламчылады.— Келир чылын дунгужун төрүүр хойдан чүс башка онааштыр 80 хураган алыр соруулгалыг мен. Черле мынчаш, бо чайын хураганнар үзерде четчестер бар болду. Чамдык коданнарның хураганнарының эр, кызын чедир илгаваан. Хураганнар азыраар теплягым эргижирээн. Чаа тепляк кылыр үе келген. Бо чылын ону түдүп четтирбес, үе орайтаан. Ынчангаш эрги, тар теплягым-биле хевээр кыштаар болган-дыр мен.

Коммунист малчынның чымыштыг ижинде сагыш салыр чүүлдер эвээш эвезин үстүнде чугаадан илеп. «Искра» совхозтуң Чодар болгаш Чаңгыс-Хадың хойжу бригадаларының хойжуларының партия эге организациязының отчёт-соңгулдалыг хуралыдан Алдын-оол Ооржакты эге организацияның секретарының оралакчызынга бир үи-биле коммунистер сонгаан. Коммунистерниң бүзүрөзин улуг идегелди шынызыдарда күжениишкинниг ажылдаар апаар.

Алдын-оол Менди-Байырович ону шынызыдын чыдаар. Ол бижыг корум-чурумнуг болгаш күш-ажылга шынак, эш-өөрүнге эптиг-зөлдек кижи.

М. КӨЖЕЛДЕЙ.

ӨСТҮРҮП КӨВҮДЕДИР ДЭЭШ

Бүренде кырганнар болгаш инвалидтер интернат-бажыңы дузалаа ажыл-агыйлыг. Ону ооң чурттакчылары боттарының күжү-биле хайгаарап, өстүрүп, сайзырадып турар. Интернат-бажыңга чоокта чаа болуп эрткен хуралга ол дугайын чугаалашкан.

Картофель ажаалдазын организастыг чоруттувус. Кышкы, часкы үеде чемге ажыгдаарын аңгылап, сорттап савалаан, артыкшылын келир чылдың үрезинге шыгжаан. Интернат-бажыңның чурттакчылары мал чемининг белеткелин база хынамчалыг чоруткан. Ол ажыл ам-даа уламчылавышаан.

Дузалал ажыл-агыйывыстаниек, өшкү, хойну база тудуп турар бис. Ооң баш саныңөстүрүп ковүдедири чугула айтырыг. Ындыг турбуже, бар малдың саны шоолуг-ла эспейи турар. Ону дараазында сан-түнге көргүзүп болур.

Эрткен кыжын төрүүр 72 баш хойдан 17 хураган, 43 ешкүден 15 анай камгалап алдынган, чээрби хире баш улуг хой, өшкү янзы-бүрү чылдаганнардан өлүп хораан. Малдың ажаалда-хайгааралының, ээ-харыысалганын кошкаанының бадыткалы ол. Хуралга ол талазы-биле шыңгыы чугаа болган.

Малга чылдың-на белеткеп ап турар чемивис четчир. Ажаалда-хайгаарал чогум-ла кошкак болурга ындыг-дыр, күзөнчиг түңнелге четпес. Мал чидирип болуп турда-даа, кадарчызын солуур айтырыг тургустунмайн тургаш. Чүгле хамык чүве хөлү эрткенде, кадарчыны солаан. Ам ону кырганнар боттары кадарып турар. Байдал ам өскерлир боор дээрзинге бүзүреп турар бис. Дузалал ажыл-агыйының ажык-дузазын кончуг эки билирп болган ону улам сайзырадыр дээш кызар соруулга садыңган.

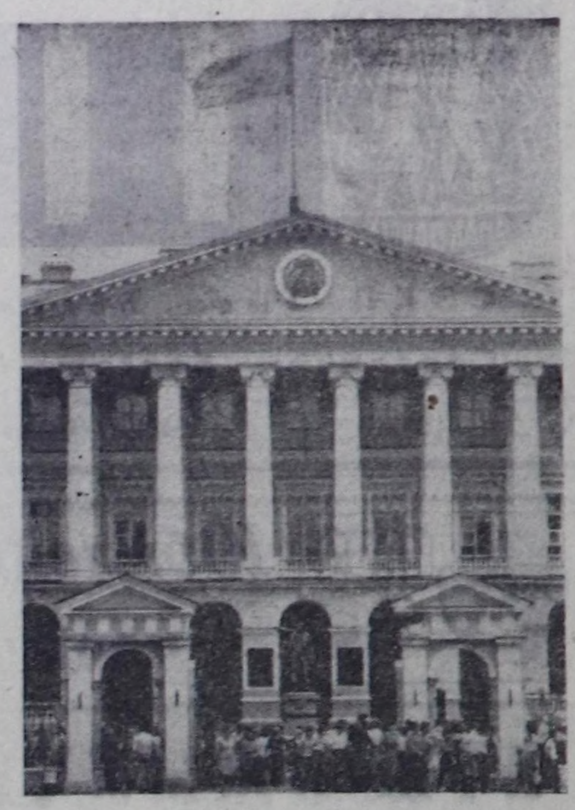
Ажыл дээнде олут-чыдыш бүлбес кижилер бистиң аравыста хөй. Оларның-биле кожа күш-ажыл кылыр аргашинээ бар-даа болза, ажылдан чалдаңыр, азырадыкчы хөөннүг чалгаалар база бар. Оларның бирөзинге Х. Бавуу хамаарыжыр. Арага ижип алгаш, хөй-ниитиниң черинге корум-чурум үреп, ол чоруу дээш эш-өөрүнүң мурнунга тургустуруп шат-ла болган. Ол оон боттуг түңнел үлүдүүн, интернат-бажыңдан чоруткан, Ындыг кижилер аравыска турбас ужурлуг.

Мындыг янзылыг чурттан турар бис. Күрүлевистиң кырганнар бистер дээш ада сагыш садыышкынынга төлептиг ижиивс-биле харымлаар бис.

М. ТОПУЛ.

Каа-Хем район.

ЛЕНИНГРАД—ЧУРТТУҢ ЮБИЛЕЙИНГЕ

Хоорай бүрүзүнде болунуң тускай төөгүзү бар. Кижи төрелгетениң төөгүзүнде чаа үе-чаданы ажыктан салымчолдуг хоорайлар чырык чер кырында каш-ла санныг. Ленинград — оларның бирээзи боон турар. Анаа XX үүс чылдың кол болуушкуну — Октябрьның социалистиг Улуг революциязы өскүүн үнген болгаш Невада хоорай ооң баштыңчызының адын барык 60 чыл иштинде эдилеп турар...

Ленинград — Совет Эвилелиниң эң чараш хоорайларының бирээзи. Ооң кайгамчык чараш тудугларында төлевилекчилериң болгаш ажылчын кижилериң талантызы илереттинген.

Амгы үеде Ленинград далай кыдыынче чоокшулап чеде берген, ооң хей каттарлыг ак бажыңнары фини мугулдурунуң эриинде дистиндир турупкан. Балтиканың эриинде бажыңнар барык үжен километр шөйлүү чоруткан. Алдыңчы Улуг дайынының чылдарында Невада ол шивээниң 900 хүннер болгаш дүнер дургузунда бүзөлөөшкин үезинде тулчуп турган черлери ыракта артын калган. Бүзөлеткен Ленинградка бүгү чурт дузалап турган болгаш ол демиселге тилеп үнген, ол дугайын Алдарның ийи үүс километр шөйлүү чоруткан ногаан тураскаалы чугаалап турар.

Ленинградчылар ГОЭЛРОнуң ленинчи планын амыдыралга боттандырбышаан, Волхов тудугга турбиналарны берген, «Ленинградтың металл заводунуң» болгаш «Электросиланың» маркаларын чураан машиналар Волганың электри станцияларында тургустуган, оларны Саян-Шушенское ГЭС-те тургускан. Путилов-Киров заводунуң цехтеринден баштайгы совет тракторлар чурттуң шөлдеринче чоруткан. Амгы үеде дүжүт дээш демиселде ол заводтуң «кировчулар» деп адаттынган күчүүлүг тракторлары киржип турар. Невада судно тудугжулары хей санныг, янзы-бүрү судноларның флотилиязын тургузуп турар. Бо хүннерде корабль тудугжулары атом күжү-биле хөделир база бир ледоколду тудуп турарлар. Арктикага эжиндирер ол дендии улуг суднону «Россия» деп адаар.

Чурттуң областарындан болгаш республикаларындан келген чүүктерни Ленинградтың транспорт белдири дүн-даа, хүн-даа чокка хүлээп ап турар.Ында хөмүр-даш, ыяш, прокат, хөвең, химикаттар, тараа болгаш улетшүрүүк ээ янзы-бүрү кылыглары кээп турар. Ооп станоктар болгаш приборлар, өөредилге номнары болгаш турбиналар, эскалаторлар болгаш пес аргыыр машиналар, пес-таавы болгаш эптеп тудар бажыңнар... чурттуң булуң бүрүзүнче чоруп турар.

Ленинградтың дөртен ажыг дээди өөредилге черлерин муң-муң аныяк инженерлер, эмчилер, педагогтар, авиаторлар, артистер, чурукчулар чылдың-на доозуп үнүп турар. Дыка хей заводтар, будурүлге каттыжышкынынары, фабрикадар ажылчын мергежилдин ёзулуг университеттерге апарган. Оларда чурттуң аңгыаңгы республикаларының төлээлекчилерин белеткеп турар. Олар ук хоорайның улуг төөгүзүнүң, ооң үүлдүнүң дугайында, ооң кайгамчыктыг чараш черлериниң дугайында билип алгаш чоруп турар. Ында 20 хире театрлар, музейдер, 2,5 муң ажыг библиотекалар бар.

Хоорайның чурттакчылары СЭКП-ниң XXVI съездизиниң шиитпирлерин күүседиринге төлептиг үлүүн киришкитирип, Улуг Октябрьның 65 чылынга болгаш ССРЭ-ниң 60 чыл юбилейинге күш-ажылчы чедиишкиннер-биле ужуражырынга белеткенип турар.

ЧУРУКТАРДА: 82-ниң Тайбың марыжының киржингилелери Пискарёвтуң тураскаал хөөрүнде. Ында Ада-чурттуң Улуг дайынының чылдарында бүзөлөөшкин үезинде өлген муң-муң ленинградчыларны хөөржүктеп; Октябрь дээш ада сагыш садыышкынынга төлептиг ижиивс-биле харымлаар бис.

Н. НАУМЕНКОВТУҢ фотолары.

СЭТА-ның фотохрониказы.

АЖЫГЛАЛДАН ҮНГЕН ЧИГ-ЭТТЕН

Бар бүгү-ле курлавырларны камныг, хумагалыг чарыгдап, ажыглаары чугула айтырыг. Ынчангаш «Экономика камналгалыг болур ужурлуг» деп кыйгырыг чурттуң ажыл-агыйының кайы-даа адырында хүнүүн чугула айтырыы болуп турары таварылга эвес. Камнап алдынган, шын чарыгдаттынган материалдардан будурүлгеге-даа, кижилерге-даа ажыктыг чаа түүлдерни будурүп ап болур. Оон чиизээн дараазында будурүлгениң ажылындан безин корун болур.

Хакасияның «Второсырьё» каттыжышкынының Кызылда белеткел пунктузунуң коллективи үстүнде айтырыгны шиитпирлежириинге дорт киржип турар. Пунктунуң складтарынга баар болзуңарза, ында эрги, ажыглаалдан үнген машина дугуйлары, постер артынчылары, автокамералар, саазын болгаш оон-даа еске түүлдер чыткылаар. Пункт ону кымдан, түге хүлээп ап турарыл?

Хоорайның будурүлгелери, чурттакчылары ажыглаалдан үнген үстүнде түүлдерни маңаа эккеп дужаан турар. Чиизээ, «Тувашвейбыт» каттыжышкын, постер артынчызын, Кызылдың үлетпүр садыы, республика типография-зы макулатураны доктаамал дужаан турар. Соолгу үеде кызылчылар аңаа идепкейлиг киржип эгелээн. Олар бажыңында хереглеедеп, ажыглаалдан үнген постер артынчылырым, макулатураны, амыдыралдың нарын дериг-хереселдерин хөйү-биле дужаан турардар. Оон түңнелинде пункт постер артынчызы, макулатура чыырының планныг катап ажыр күүседип келген. А пункт бодунуң талаыдан бо чугула херекке чурттакчы чонну калбаа-биле хаара тудуп, соңуургалын кылдурер дээш Кызылдың үлетпүр садыынның № 19 магазинниге тускай киладисти турускан. Пунктута кордүнген хемчээлге материалдар дужааган кижилер ол магазинге кээп, хереглеп улуг, хонар бараанпарны садыш алыр аргалыг. Ынчангаш садыш алыкчыларга ол ажыктыг.

Хүлээп алдынган чиг-эт ооң кайнаар барып, оон чүү кылып турарыл? Чыгдынган чиг-этти пунктуга сорттап ылгаап, шараап, чурттуң чеди заводунче чоружар. Ажыглалдан үнген ол чүүлдерни а ң а а сайзырады ажылдап кылгаш, ооң катап хереглеп болгаш чамдык бараанпарын кылыр. Чиизээ, Хабаровскийиң рубероид болгаш толь заводу ооң рубероидти база тольду будурүп үндүрер. А Биракан-скиниң саазын фабриказы свектен хырбаны, эрги пөс аймаан эде ажылдан кылгаш, янзы-бүрү постер будурериниге ажыглап турар, саазыныы база ол-ла заводта будурүп турар. Моон алгаш коорге, бажыңнарда ажыглаалдан үнген, апаа-ла чыдыш турар чиг-эттиң ажыы улуг-лур.

«Второсырьё» каттыжышкынының Кызылда пунктузунуң ажылдакчылары, хоорайның чурттакчылары, будурүлгелери чурттуң улус ажыл-агыйынга ындыг ажыктыг түүлдү кылып турар. Аңаа ам-даа киришпейн турар будурүлгелер, чурттакчылар ону кичээнгейге алыры артык эвес.

В. КУУЛАР.

Консультация

ОЗАЛ-ОНДАК БОЛГАНДА

Күш-ажыл камгалалының болгаш техниканың айыыл чок чоруунуң кол көргүзүү бүдүрүлгеге болган кемдээшкиннериниң ниити саны, ооң аары азы кемдээшкинге онаалтыр чидирген ажыл хүннериниң саны болуур. Бистиң чорудуп турар хынаалдаларывыстан бүдүрүлге, албан черлеривиде болуп турар кемдээшкиннериниң түнелиин ап көөрге, удуртукчу ажылдакчылар, профэвилел организациялары база аная-даа ажылчын кижилер кемдээшкин болган таварылгага истелге чорудар чурумун, актыны тургузар хевирин дыка хажыдып турар таварылгалар хөй. Ооң уламыдыр кемдээш кижилерге акт шуут тургуспас, чок болза шын эвес кылыр. Ооң түнелиинде ажылчын кижи ажылдаар байдалын ышкынгакда тыпсыр төлевирин шын эвес алыр, азы чогуур истелгезин чедип алыр дээш хөй уе-шакты чидирер, администрацияже маргылдааларга үнүп кээр.

Озал-ондактыг таварылга бүрүзү болу чыдагаанныг болгаш болу бээр тускай байдалдарлыг. Бо чүүлдерин долузу-биле сайгарып көөрде, ону чорудуп турар кижилерден тодаргай билиг, дуржулга негеттинип турар. Кемдээшкинге таварышкаш, ажылдаар шинээн түр када чидирген таварылгага истелге чорудулгазы тускай акт тургузары-биле доостур. Күрүнениң социал камгалал талазы-биле дузаламчы төлевир тургузарының чурумунуң дугайында дүрүм ёзугаар кижилер-биле болган кемдээшкиннерни мынчаар чарып турар.

Бүдүрүлгеге болган кемдээшкин — иштаа бүдүрүлгелериниң болгаш организацияларның девискээриниң иштинге болган кемдээшкиннер, девискээрдеп дашкаар бүдүрүлгениң азы организациияның удуртукчузунуң айтыышкынын күүседип, ажыл кылып турда база ажылдап турар кижилерни ажылдаар черинче ийикле дедир организациияның транспорту-биле чедирип турда болган кемдээшкиннер хамаарыжыр.

Ажыл-биле холбашкан озал-ондактыг таварылгаларга ажылче бар чыда азы кел чыда орукка болган кемдээшкиннер, командировка үезинде болгаш хөй-ниитиниң ажылын кылып турда, социалистиг өнүү-хөреңгинин, кижилерниң амы-тынын камгалал турда болган таварылгалар хамаарыжыр. Организастыг спортчу маргылдааларга киржин турганда болган болуушкунуну база маңаа деннээр.

Өске таварылгалар, азы дорту-биле, үени кижилер боттарының хүүзүнда сорулгаларыга ажыгдап турда болган озал-ондак таварылгалар өг-бүлеге болган (амыдыралбиле холбашкан) таварылга болуур. Бүдүрүлгеге болган кемдээшкиннерни «Озал-ондакты истел, хынаарының болгаш сананп көөрүнүң дугайында» 1966 чылдың май 20-де ВЦСПС-тиң бадылаана дүрүмну ёзугаар чорудар.

Бир ажыл хүнүнден эвээш эвес үеде ажылдаар байдалын чидирген озал-ондактыг таварылга бүрүзүнге Н-1 формалыг актыны 24 шак иштинде тургускан турар ужуруг. Ажыл-агыйының, бүдүрүлге черлериниң администрациязы Н-1 хеанрның актылар майыы-биле хандырар хүлээлгелиг.

Ук акт тускай бадылаа хаан документ болганда, ону доллургандында янзы-бүрү хажыдылгалар бар болза, кемдээш кижиге пенсия тыпсырынга, чидирген кадыкшылыының орнун буруулуг организациядан материалдыг ёзу-биле эгидип алырынга нарыядаашкыныары тургузуп болур. Актыны участоктун, саазбрның удуртукчузу, техниканың аймыы чок чоруунуң талазыбиле инженер, чок болза ол талазы-биле харыысалгалыг ажылдакчы болгаш профэвилелдиң күш-ажыл камгалалының комиссиязының даргазы—хөй-ниитиин инспектор 4 экземплярга тургузар ужуруглар.

Ол актының бирги экземпляры администрацияга, ийигизи — профэвилел комитединге, үшүзүү — профэвилелдерниң техниктиг инспекторуига баар, дөргүзүүн — кемдээш кижиниң негелдезиг-биле ооң болуунга чоруткан турары албан.

Чамдыкта хөй кижи кемдээш, аар болгаш өлүмүүг таварылгалар болганда үстүнде турар министерстволарның, ведомстволарның киржилгезибиле тускай хевирин истелгезин чорудар. Ол материалдарның түнели-биле профэвилелдерниң күш-ажыл талазыбиле техниктиг инспекциязы таварылгага канчаар үнелел бээр дугайында тускай шиитпир бээр эрелиг.

Ажыл-биле холбашкан болгаш амыдырал байдалынга болган озал-ондак таварылгаларын чаңгыс экземпляр БГ хевирлиг акт-биле долдурар. Актыны профэвилел комитединиң социал камгалал комиссиязы коллективтиң өске кежигүннериниң киржилгези-биле тургузар.

Ындыг таварылганы истеп көөрүнүң хевирлери аңгы-аңгы. Истелгениң сорулгазы озал-ондак болган таварылганың байдалының үезин болгаш черин тодарадыры болур. Аная эмиелге, милиция болгаш өске-даа албан черлериниң тургускан документилерин ажыглаар. Чамдыкта чүгле кемдээш кижиниң азы хереглерлериниң көргүзүү долуу факт болуур.

Озал-ондак бүрүзүн хынаарының түнелі-биле администрацияның дужаал үндүрери негеттинип турар. Ол болза болуушкунуун чылдагаанын сайгарып көөрүнге, ооң соңгаар ындыг болуушкуну каталтатпас хемчегларни бодап кылып алырынга дузалаар.

Бүдүрүлгеге болган кемдээшкин-биле ажылга хамаарышкан таварылгаларны дөмей деп билип чоруур кижилер хөй. Ынчалза-даа ол таварылгаларның аразында ылгалыг улуг. Кол ылгалыг болза бүдүрүлгеге болган озал-ондактыг таварылга бүрүзүнге Н-1 формалыг актыны 24 шак иштинде тургускан турар ужуруг. Ажыл-агыйының, бүдүрүлге черлериниң администрациязы Н-1 хеанрның актылар майыы-биле хандырар хүлээлгелиг.

Ук акт тускай бадылаа хаан документ болганда, ону доллургандында янзы-бүрү хажыдылгалар бар болза, кемдээш кижиге пенсия тыпсырынга, чидирген кадыкшылыының орнун буруулуг организациядан материалдыг ёзу-биле эгидип алырынга нарыядаашкыныары тургузуп болур. Актыны участоктун, саазбрның удуртукчузу, техниканың аймыы чок чоруунуң талазыбиле инженер, чок болза ол талазы-биле харыысалгалыг ажылдакчы болгаш профэвилелдиң күш-ажыл камгалалының комиссиязының даргазы—хөй-ниитиин инспектор 4 экземплярга тургузар ужуруглар.

Ол актының бирги экземпляры администрацияга, ийигизи — профэвилел комитединге, үшүзүү — профэвилелдерниң техниктиг инспекторуига баар, дөргүзүүн — кемдээш кижиниң негелдезиг-биле ооң болуунга чоруткан турары албан.

Чамдыкта хөй кижи кемдээш, аар болгаш өлүмүүг таварылгалар болганда үстүнде турар министерстволарның, ведомстволарның киржилгезибиле тускай хевирин истелгезин чорудар. Ол материалдарның түнели-биле профэвилелдерниң күш-ажыл талазыбиле техниктиг инспекциязы таварылгага канчаар үнелел бээр дугайында тускай шиитпир бээр эрелиг.

Ажыл-биле холбашкан болгаш амыдырал байдалынга болган озал-ондак таварылгаларын чаңгыс экземпляр БГ хевирлиг акт-биле долдурар. Актыны профэвилел комитединиң социал камгалал комиссиязы коллективтиң өске кежигүннериниң киржилгези-биле тургузар.

Ындыг таварылганы истеп көөрүнүң хевирлери аңгы-аңгы. Истелгениң сорулгазы озал-ондак болган таварылганың байдалының үезин болгаш черин тодарадыры болур. Аная эмиелге, милиция болгаш өске-даа албан черлериниң тургускан документилерин ажыглаар. Чамдыкта чүгле кемдээш кижиниң азы хереглерлериниң көргүзүү долуу факт болуур.

Озал-ондак бүрүзүн хынаарының түнели-биле администрацияның дужаал үндүрери негеттинип турар. Ол болза болуушкуну чылдагаанын сайгарып көөрүнге, ооң соңгаар ындыг болуушкуну каталтатпас хемчегларни бодап кылып

Ч. МОНГУШ,
профобдөвүдөлдиң күш-ажыл камгалалының талазы-биле техниктиг инспектору.

БӨМБҮРЗЕКТИҢ СУДАЛЫ

СЭТА болгаш ПМА-ның КЫСКА ДЫҢНАДЫГЛАР, ТАЙЫЛБЫРЛАР

СОЦИАЛИЗМ ЧУРТТАРЫНДА

ЭРТЕМ БИЛЕ ПРАКТИКАНЫҢ ХАРЫЛЗААЗЫ

СОФИЯ. Варнаның суг транспортунуң институт коллективиниң кол сорулгазы —далайга болгаш хемге чүк сеөртүрүн аң-не камналгалыг кылдыр, судноларны ажыглаарын —айыыл чок болдурарын чедип алыры боон турар. Институттуң хөй эртем ажылдары чурт иштинде болгаш даштыкыда-даа калбаа-биле ажыглаттынып турар. Чүгле эрткен беш чылда Болгарияның далай болгаш хем флоттарынга оларны ажыглаанының түнелинде 13 миллион хире лев акша камнап алдынган.

Суг транспорту-биле холбашкан бүгү албан черлериниң практиктиг ажыл-чорудулгазынга дүргүп турар тодаргай сорулгаларны шиитпирээринче боттарывыстың ажылывысты угландырып турар бис деп, институттуң директору А. Йорданов СЭТА-ның корреспондентизинге чугаалаан. Чижээ, сөөлгү үеде судноларның септелге үезинде аная турар чоруунуң айтырыы шыңгыызы-биле тургустунуп келген. Ол айтырыгны шиитпирлээр дээш институттуң ажылдакчылары септелге кылыр черлерни тодарадыр апараттураны тургузуп, чамдык ажылдарны судноңуң ажиндиришкинининиң азы портка турарының үезинде экипажтың бодунуң кылып ап болуруп тодараткан. Ооң түнелиинде бо хүннерде безин септелге хуусаазы чартык хемчээлге чедир кызырылган.

ЧААРТЫКЧЫ САНАЛДАРНЫҢ АЧЫЗЫНДА

БЕРЛИН. ГДР-ниң чаартыкчыларының чогаадыкчы саналдарын бүдүрүлгеге ажыглаан түнелинде бо чылдың эгезинден бээр барык 2,5 млрд. марка акша камналга алдынган. Хүн келген тудумна улам калбарып турар ол шимчээшкинде республиканың үш ажылчынының бирээзи-ле киржин турар апарган.

Шимчээшкинниң бир онзагай үүлү болза—ажылчынарның инженер-техниктиг кадрлар-биле кады ажылдаарының улам ханылап турары болур. Ындыг үре-түнелиг кады ажылдажылга ажыл шагын ан-не долдур ажыглап тургаш, улус ажыл-агыйының чугула сорулгаларын чедиишкинниг шиитпирлээринге, чигэтти болгаш энергияны камнаарынга, кылып турар продукциянып шынарын бедиерринге улуг идиглиг боон турар.

БИОЛОГИЯ ЭРТЕМИН ХӨГЖҮДЕРИНГЕ

УЛАН-БАТОР. Моол Арат Республиканың девискээринде ажылдап турар моол-совет комплекстиг биология экспедициязының эвлүүлүг ажылдары доозулган. Чүүртүн аңгы-аңгы черлеринге шинчилел ажылдарын доозкаш, эртемденнер отрядтары, найысылалда чаа-чаа тывыштарның болгаш ажыдыышкынарның байлак чүзүү-биле ээп кээп турар.

Моолдуң бойдус курлавырларын шинчилээри, оларны ажыглаар болгаш камгалаар талазы-биле эртемге үндезилеттинген сүмелерни белеткээри — экспедициияның ажылының кол-ла сорулгазы боон турар. Ооң 10 ажыг чыл иштинде ажылдаанының үезинде моол болгаш совет эртемденнер чүүртүң үнүштериниң болгаш дириг амытаннарының дугайында чүүлдерни чыып, бөлүктээн болгаш Моол Арат Республиканың хөрзүннериниң карта-чуруун тургузуп, дыка улуг хемчээлдиг шинчилел ажылдарны кылганнар. Ол бүгү чүүлдер биология эртеминиң хөгжүлдезинге улуг салдыышкын болган. Моол Арат Республиканың көдээ ажылагыйының кол адыры —мал ажылын улам ынай хөгжүдеринге, ол ышкаш чер ажылынга, ыяш тарып өстүреринге эртемденнериң сүмелерин калбаа-биле ажыглап турар.

Экспедицияның ажылының база бир онза ужур-дүзелиг үүлү болза, биология талазыбиле бедик мергежилдиг моол эртемденнерни белеткээриниң школазы боон турары-дыр. Сезон санында-за ооң отрядтарынга совет эртемденнер-биле кады Моол Арат Республиканың Эртемнер академиязының янзы-бүрү эртем-шинчилел институттарының 150 хире эртемденнери ажылдап, дээди өөредилге черлериниң студентилери практиказын эрттирип турарлар. Моол болгаш совет эртемденнерниң кады кылган шинчилел ажылдарының түнелдерин ёзугаар 800 ажыг эртем ажылдарын парлап үндүрген.

(СЭТА).

ВЕНАДА ЧУГААЛАЖЫЫШКЫННАР

ВЕНА. (СЭТА). Төп Европада чепсектиг күштерни болгаш боо-чепсектерни децге кызырар дугайында чугаалажыышкынарның ээлчеглиг хуралынга Болгарияның делегациязының баштыңы элчин Л. Шопов чүве чугаалаан. Болгарияның делегациязының төлөөлекчизи бо дугайында парлалга конференциязынга дыцыптакан.

Боо-чепсектерни кызырар дугайында айтырыгны барыын талакы чурттарның төлээлекчилери боттарының кере төлевилелиниг шуут киржээни чугаалажыышкынарда киржип турар Болгарияның делегациязының ооза еагыш дүвүрээшкинин болдуруп турар деп, болгар делегат чугаалаан. Боо-чепсектерге хамаарыштыр кандыг шиитпирни хүлээп алдынарынга Болгария онза соңуургалдыг. Шериглерниң санын-даа, боо-чепсектерни-даа децге кызырары эргежок чугула деп, Болгария Улус Республика болгаш Варшава Керээзиниң киржикчилери социалистиг өске-даа күрүнелер санал турар. Төп Европада чепсектиг күштерни болгаш боо-чепсектерни чогумчалыг кылдыр децге кызырарын боттандырарынга социалистиг чурттарның саналдааны керээ төлевилели эң-не таарымчалыг болгаш эптиг болуп турарын ол айыткан.

НАТО чурттарының шериг белеткелдери кедергей калбарган амгы үеде боттарының боо-чепсектерин кызырарындан барыын талакы күрүнелер ам ойталап турар-дыр деп, Болгарияның төлээлекчизиң медеглээн.

МИНИСТРНИҢ ЧУГААЗЫ

МАДРИД. (СЭТА). Чазакты дүжүрер сорулгалыг реаксылыг шериг кижилериниң чоокта чаа илерээн сулчээнин истээнининң түнелдериниң дугайын Испанияның камгалал министри А. Олиарт чугаалаан.

Болүк сулчээчилер хаан орудуун, премьер-министриниң резиденциязын болгаш элээн хөй шериг объектилерин боолаарынга үгер-боону ажыглаарын планнап турганын ол айыткан. Ындыг ходелиишкиннер-биле тургустунар байдал үезинде боттарының талазынче чепсектиг күштерниң командылаал черинин чамдык кежигүннерин хаара тударынга, пиитизи-биле — арминяның ийи аңгы чарлырынга идеген турганнар. Ыназа-даа сулчээчилериниң планының буурап дүшкенин болуушкун көргүзүп турардыр.

«Чоокта чаа тургустунган политиктиг болүктүг ажылчорудулгазын, ооң чамдык кежигүннериниң хоралакчы үүлгедиишкиннерин ук болүктүң кежегеэн боон турганың истеп, илередип турарын А. Олиарт база чугаалаан, ЭФЭ агентилелдиң дыцадып турары-биле алырга, «Испан эң-сеткил каттыжышкыны» дээр эң-не барыын үезелдиг партияны 1981 чылдың февраль 23-те буурап дүшкен шериг сулчээниниң баштыцнарының бирээзи, амгы үеде кара-бажында хоргудалда А. Техеро боон турар.

ӨӨРЕДИЛГЕ СИСТЕМАЗЫ КОШКАК

НЬЮ-ЙОРК. (СЭТА). Каттышкан Штаттар Совет Эвилелинден эртем-техниктиг өөредилге талазы-биле көзүлдүр-ле хожудан турар. Америк «Филадельфия инкуайрер» солун ындыг түнелди кылган.

25 чыл мурнунда, кажан ССРЭ чериниң делегейде эң баштайгы эдериичизин салып үндүргенде, «эртем болгаш техниканың чамдык адырларының талазы-биле орустардан чыдып калганывысты» АКШ-ка билген деп, ол солун демделээн. Ам, ооң бээр чээрби беш чыл эрткенде, ындыг байдал хевээр деп чүвени хөй санныг хереченилелдер бадыткап турарын солун айыткан. Сөөлгү 10 чылдарда АКШ-та математика башкылары 80 хуу кызырылган, өске-даа техниктиг эртемнериниң башкылары — ортумаа-биле 66 хуу эвээжээн. Чүгле эрткен өөредилге чылында дээди болгаш ортумак өөредилге системазының башкыларының 50 хуузу четпес билиглиг деп көрдүнген.

Чикаго университединиң профессору А. Упрспаз «Филадельфия инкуайрер» солунуң айтырыгларынга харыылаап, дыка хөй америк школачыларының физиканың үгле бир чыл курузун өөренип эртип, ол эртем талазы-биле эң эрецгей билиглерни ап турарын айыткан. Совет Эвилелинде уруглар ол эртемни беш чылдың иштинде хандыр өөренип турарлар.

София. Болгар найысылалдың төвүнде В. И. Ленинге тураскаал.
В. МАСТЮКОВТУҢ фотозу.
СЭТА-ның фотохрониказы.

ЛИВАНДА БАЙДАЛ

БЕЙРУТ. (СЭТА). Израиль артиллериязы октябрь 11-де Бекаа шыпаазында тайбың тудар талазы-биле араб чурттар аразының күштериниң составында сирий шериглерниң туруштарын боолаан. Ливанны үр үеде эжелээринче болгаш чурттуң чөөн база соңгу чүгүне дайын чорудулгаларын кылырыиче албаадарын оралдашышаан, агрессорлар эжелеп алган туруштарынга быжырганыырын үргүлчүлеп турар. Транспорт самолёттары Израильден Тар хоорайже солдаттарны болгаш шериг техниказын дажыглап турар. Ливанның мурнуу үүгүнде Захрани дээр бедиктер районунда израильдер шериг лагерьлерин, окчемзектиң базаларын болгаш складтарын тудуп турар.

Израиль солдаттар дыка хөй чурттакчылыг черлерден ливан хамаатыларны үндүр ойладыпкаш, күрүне албан черлериниң болгаш чурттагланып-даа бажыңнарын эжелеп ап турар. Хасбайя болгаш Шуф хоорайларда школаларны казармалар кылып алган.

Израильдер палестиннерге удур өлүрүкчү кампаниязын үргүлчүдевишаан. Тир хоорайның районунда дескен кижилер лагерьлерин миналар болгаш снарядтар чаылдырар шенелде шөлдерни кылып алганнар. Бейруттуң чөөн талазында турар Алей хоорайда байдал дүшкүүрлүг хевээр. Эжелекчилер хоорайга шимчээшкинни хораан, бүгү оруктарны дуглаан, сугну болгаш электри энергиязын үзүп каапкан. Эжелекчилер чурталга кварталдарын бүзээлээш, израиль шериглерже халдаан дээш «каразынчыг» кижилерни массалыы-биле тудуп хорудаан турар.

Мурнуу Ливанда израильдерниң эжелеп алган черлеринде лагерьлерде 100 муң хире дескен палестиннер эң-не аар-берге байдалда чурттап турар. Ол лагерьлерже израиль шериглер эң-не күштүг артиллерия болгаш ракета, бомбалар-биле согуш-куннарны кылган. Ооң түнелиинде ында бажыңнарының 50-деп 80 хуузу узуткаттынган. Оларда чурттап турар палестиннерниң хөй кезии чурттаар оран-сава чок боон турар.

Бир ай болгаш Ливанга соок эгелээр. Дескен палестиннер, колдуунда-ла хераженнер, кырганнар болгаш бичии уруглар ынчан дыка берге байдалга таваржыр деп турар. Соок дүшкүжеге чедир чедиимес кижилерни шуптуузуп майгыннар-биле хандырары чегей боон турар. Дескен кижилер үргүлчү-ле боттарының амы-тыны дээш коргуп, сүртээр байдалда чурттап турарлар. Израиль дайынзырактар сионизмниң соок-язы ылгаар дерзии үзелии ёзугаар кандыг-даа кембуруулуг үүлгедиишкиннерни кылып болуруп чаңгыс эвес удаа көргүскен.

КНО-нуң Айыыл чок чорук Чөвүлелиниң резолюцияларын ёзугаар эжелекчи шериглер ливан черни доп-дораан, кандыг-даа негелде чокка каггаш, чоруур ужурлуг деп, ливан шиитгериниң Дээди чөвүлелиниң ында парлаттынган медеглелиниде айыткан. Израиль эжеледи соксадыры — чурттуң чаа эрге-чагыргаларының кол соруулгазы болуруп ол медеглелде демделээн. Ооң бүгүле күжүн чогум-на олче угландырар ужуруг.

Ливан шиитгериниң Дээди чөвүдели сионизм эжелекчилериниң кара-бажыңнарже болгаш албадал лагерьларынче кирер октаяны муң-муң ливан хамаатыларны араатанзыы-биле ужур-дүрүм чокка хилинчектен турары дээш Тель-Авивти шыңгыызы-биле бүрүү шапкан. Чүртүүн тайбың чурттакчыларын израильдерниң араатанзыг ёзуубиле аамылап турарын сокпадырын медеглээде негеп турар.

Ол ышкаш барыын үезелдиг христиан чөцсектиг күштер енчүк-чөцгээлиг террорчу үүлгедиишкиннерни кылып турарлар. Шуф хоорайның төп шөлүнче боо-чепсектиг фалангистер сөөртken автомашина маңнап кирип келген соонда, олар эртип турган кижилерни болгаш бажыңнар соңгаларын автоматтар-биле адып эгелээннер.

Дескен палестиннерниң Сабра, Шатила лагерьлеринде араб университеттиң, аэропорттуң болгаш Барыын Бейруттуң өске-даа кварталдарында кижилерни ливан шеригler истеп-сүрүп, үжеччиндип турарлар. Ындыг хөделиишкиннерге хөй национал-патриоттуг күштерниң солдаттары база киржип турар. «Ас-Сафир» деп депшилелиг солдуңуң болгаш «Сабах аль-Хейр» журналдың редакциязынче халдаашкынарны кылган. Редакцияның бажыңнарының орөолдерине чиндишкиннерни кылган, эт-херекселдерни үрээп, архив материалдарын хавырган, чамдык ажылдакчыларны туруп-алгаш барган. Ливанның информация министриге чагаазында «Сабах аль-Хейр» журналдың көл редакторуу ол үүлгедиишкинни шиитпирлии-биле бүрүү шапкаш, ону эжелеткен Бейрутта израиль агрессорларының үүлгедиишкиннери-биле деңнээн.

Кижилерни истеп, сүрер болгаш тудуп хорудаар кампанияга удурланган медеглелди чурттуң Депшилелиг социалистиг партиязы кылган. Ливан шеригниң болгаш ливан хамаатыларының дувүрөзиниң болгаш удурланышкынарны болдуруп турарын ол медеглелде айыткан.

Тайбыңның ленинчи политиказы

«ССРЭ тайбынның ленинчи политиказын чайгылыш чокка чорудуп, улустарның айыыл чок чоруун быжыглаар болгаш делегейге калбак кады ажылдажылга дээш туржуп турар». Беш чылын совет улус чаа демделээн ССРЭ Конституциязының 28 үүлүнде ынчалдыр чугаалаан.

Тайбыңның ленинчи политиказы... Ооң алыс утказы болгаш удуртулга болдуруп турар чүүлдери чүл, кандыг эвис сорулгаларже ол түткүл салып турарыл? Ол дугайында В. И. Ленин бодуу Совет эрге-чагырга тинилээринің мурнундала бүгү тодазы-биле, мынчандыр медеглээн: «Дайыннарны доозар, улустар аразынга тайбыны чедип алыр, үптээшкиннерни болгаш күчүлээшкиннерни соксадыр — бистиң чогумна идеалывыс харын ол».

Тинилээн социализм чуртуяун, коммунистерниң ленинчи партиязының идеалы ындыг. Бүгү кижи төрелгетениң дээди болгаш эң ыдыктыг эргежыктарынга база чүткүлдеринге, дайыннар, антагонизм болгаш кижилер аразынга өлүржүүшкүнер чок тайбынче, кады ажылдажылгаже болгаш чаагай кожа-хелбээ догуннаарынче түткүлдерге ол идеал дүгжүп турар. ССРЭ Конституциязы, Тайбыннның совет программазы оларның бедик принциптерни болгаш сорулгаларын ёзугаар алырга, КНО-нуң Уставынга, Европага айыыл чок чорук болгаш кады ажылдажылга талазы-биле чөвүлел хуралдың Түнел актызынга таварыжып турар. Совет күрүнениң бүгү практиктиг даштыкы политиктиг ажылчорудулгазы, делегей ареназынга ооң ажы-чаңы, өске чурттар, чазактар, улустар-биле харылзаазы база кижи төрелгетеп идеалынга таварыжып турар.

«ССРЭ-ниң тургустунганының 60 чыл оюнуң дугайында» СЭКП ТК-ның доктаалында демделээнин ёзугаар алырга, 80 чылдарга Тайбыңның совет программазы «дайынның кыжаның кошкадырынын, чавырылдырыышкыны хамыладырының, янзы-бүрү тургузулуг күрүнелериниң калбак кады ажылдажылгазын хөгжүдеринин тодаргай, боттуг оруктарын айтып турар. Делегейниң парын айтырыгларын удурланыштыр туржурунуң оруктарынга эвес, харын ак сеткилдиг, дең эргелиг чугаалажылышкынарның ёзугаарынга шиитпирлээринің аргазын ажыдып турар». Тайбыннның программазы чогум-на харын ол талазы-биле алырга, делегей ареназында боо-чепсектиг эндере бүдүрериниң чаа эвлүүлүг делегейге доңнаштырарын, чер бөмбүрзээниң янзы-бүрү районнарынга кризистиг байдалды тургузарын, күрүнелер аразынга оларның кайызынга-даа ажыктыг болгаш дең эргелиг кады ажылдажылганы улам хөгжүдеринің политиказын удурланыштыр тургускан.

Тайбың — социалистиг күрүнелер база шак ындыг болуруп күзеп турар. Хөрек кырында боттуг биичиишкин, харыысалгалыг хөөн херек. Ниити харыысалга дугайында, тодаргайларга, массалыг үзүткаашкынның чепсектеринге биестиң планетавыстың кедергей чепсегленен чоруунуң уламыдыр ынчан сагыш-сыралдың турза чогуурунуң дугайында чугаа чоруп турарлар.

Кижи төрелгетениң тайбың идеалдарынга бараан болуур, дайын кыжаның бүрүн чайлаар дээш демисежир ол принцип Совет күрүнениң конституциячы хүлээлгези кылдыр тургустунган. Ол—Хельсинкиниң Түнел актызының бүгү ол принциптерин бодунуң Үндезини Хоойлузунда киирген чер бөмбүрзээнде кара чацгыс чурт — бистиң чүртүвүстүң даштыкы политиктиг ажылчорудулгазының хоойлузу-дур. Өске күрүнелер-биле бодунуң харылзааларын ССРЭ харын ол принциптерге хажык чокка таарыштыр тургускан.

Тайбыңны быжыглаарын Совет Эвилели кижининг эң улуг эргезинии — амыдыран чурттаар эргезининг ол чугула магадылалдарының бирээзи кылдыр көрүп турар. Кижинин тайбың болгаш аймыл чок чоруктуң байдалдарында чурттаар эргезининг идегелдиг магадылакчызы болурун ССРЭ бодунуң бердинген үүлү болгаш делегей ареназында төгүлүг үлээлгези кылдыр көрүп турар. Барыын чүкте, хамыктың мурнунда АКШ-та, кижининг эргелериниң дугайында чугааларынга хандыкшылдыглар. «Кызыгаарлалдыынын» эгелээш «үзамдыгарыгга» чедир — бүгү-ле болдунгу дег идролуг дайынарның доктриналарын болгаш планнарын ол чугаалар, бодалдар-биле канчап эппештирерил мынаш? Ындыг дайынарның кандыгзыныя-даа соонда кижиге кандыг-бир чүвениң хереглиг болу бээри чегей-ле боор. Элээн «буянныг» тайбың делегей дугайын суртаалдап тура-ла, ону кижиге идролуг дайынның чалбыжыгыта өртteнип калыр чүгле ындыг «хосталга» артып калыр кызыгаарга чедире бээри — калык бодалды дорамчыдааны болур ийик. Боо-чепсекти угаан-сарыыл чокка эндере бүдүрер чорукка удурланыштыр турушпазы база шак-да ындыг кеминг үүлгедиг-дир.

Бодунуң тайбыңга ынак даштыкы политиказын боттандырып чоруттыушаан, Совет Эвилели Барыын талакы күрүнелер база шак ындыг болуруп күзеп турар. Хөрек кырында боттуг биичиишкин, харыысалгалыг хөөн херек. Ниити харыысалга дугайында, тодаргайларга, массалыг үзүткаашкынның чепсектеринге биестиң планетавыстың кедергей чепсегленен чоруунуң уламыдан ынчан сагыш-сыралдың турза чогуурунуң дугайында чугаа чоруп турарлар бо. Чаа дайынның тыптып келирин болдурбас болгаш боо-чепсекти эндере бүдүрерин шеглээр дээш идепкейлиг демниг хөделиишкин чугула. Ам күрүне бүрүзүнүң мурнунда мындыг код айтырыг кажангызындан-даа артык тургустунуп турар — бүгү-ниитии тайбыңның салым-чолу дээш харыысалгазын ол бүрүнү-биле медерел билип турар бе, ол тайбыңны хандырар дээш бүгү үүлдерни кылырынга ол белен бе? База ооң ынай — делегей ниитилежилгезинин өске киржикчилерин бодунга удурланыштыр тургуспас, бодунуң эрге-ажыктарын оларның эрге-ажыктары-биле эң-тештир тургузар төлээде, боозу чөптүг кылдыр көргүзеринге белең болурунуң болгаш чаагай тура-соруктуң четчир күүзүзүн ол күрүне бодунда шингээдип турар бе?

Делегей ареназынга күрүнелериниң эрге-ажыктары чөрүжүп келген, чөрүжүп-даа турар болгаш моон сонгаар-даа чөрүжер апаар. Оң чөрүлдээдер амдыызында чайлаттынмас-даа, оларны күш чок болдуруп шыдаар шинээвис-даа чок. Ынчанмыже кижи төрелгетеп ол чөрүлдээлерни харылзажылгаларының, чугаалажыышкынарының аргазы-биле шиитпирдеп черле шыдаар. Бистиң ракета-идролуг үевисте харылзааларны боо-чепсектиң дузазы-биле канчалдыр-даа илередип алыр дээрн — бүгүнгинтр халапка чедирип болур. Ынчангаш, кожа-хелбээ догуннаап билири догуннаашкынның негелдези болур. Ындыг биличишкин — тайбыңга ынак күрүненик делегей ареназынга ажыл-чорудулгазының кол хемчээкчизи-дир.

Бо бүгү 60 чылдарны Совет Эвилели тайбың кожа-хелбээ догуннаашкынның, чаагай кожа-хелбээ турарының, кады ажылдажылганың хоойлузун шыңгыы сагывышаан чурттап келген. Делегейниң социал деп-шилгезининң төөгүүнде чаа оруктарны ол ажыдып турзаада, кандыг-бир онзагай үүлдү ол кордавайн турар. Бодунуң амыдыралчы эрге-ажыктарын өскелериниңден ол артык кылдыр көргүспейн турар, оларны өске улустарның база шак-ла ындыг эрге-ажыктарынга удурланыштыр тургуспайн турар.

Вашингтонуң кол-кол политиктериниң бәрик чугаа бүрүзүнден АКШ-тың «амыдыралчы эрге-ажыктарының» дыңнап турар бис. Оларның ол эрге-ажыктарынга кайы бир черде кым-бир кижилер кыжаның турар дээрлер. Ол эрге-ажыктарын боттарының девискээрлеринден оранчок ырак черлерге, чижээ: Пакистанга азы Ливанга барып шериг күжү-биле-даа камгалап алыр дээр чылдак-биде АКШ бо ийи чурттуң боттарының күрүнелерин тургузуп алыр артезин херексевейн турар. АКШ-тың «амыдыралчы эрге-ажыктарын» Европа америк стратегтериин планнап турары «кызыгаарлалдыг» идролуг, нейтронныг азы химиктиг дэйынга хандырып берген турарын Вашингтонда күзеп турар.

Ынчаарга бүгү чурттарының болгаш улустарның, бүгү кижи төрелгетениң амыдыралчы эрге-ажыктары ам чүл дээрге идролуг дайынны болдурбазыдыр. Ону медерел билгеш, Совет Эвилели бодунуң 60 чыл оюнуң чылында чаагай үлегер-чижээн көргүскен — идролуг чепсекти бир дугаарында ажыглаавас деп чаңгыс талалыг хүлээлгени бодунга алган. Ооң-биле кады идролуг чепсекти дүжүрериниң программазын ажылдап кылыры, хүлээп алыры болгаш үе-чадалап боттандырары-биле шуут ажылдаарын делегей ниитилежилгезинге саналдаан.

Бодунуң догуннап келген бүгү аллан чылдарының дургузунда ССРЭ бодунуң чаагай чоруун, бодунуң айыыл чок чоруун өскелериниң чаагай чоруунда болгаш айыыл чок чоруун ангылай көрбейн келген. Ону барымдаалаш, ол бодунуң даштыкы политиказын ол үүлге ооң бодунга эвес, харын бүгү тайбыга ынак кижи төрелгетеннің эрге-ажыктарынга база бараан болган турар кылдыр тургузуп турар.

Вл. КУЗНЕЦОВ.
(СЭТА).

ТЫВЫНАРАМ

(БААЖЫЗЫ БОЙДУСТА)

Өлге
Өтпес,
Өртке
Өрттенмес.

Чайын
Чагылыг,
Кыжын
Кылчыгыр.

Сырыннында,
Сырын чокта,
Сылдыраан,
Шылыраан
Сыргазы бар — сирилээн.

Шулу ногаан боттуг
Чушкуузунда сыптыг.
Кызыл ханы иштинде,
Кылын карты даштында.

Сарыг тоннуг силгинди
Сая дүгү тоглады.
Дас кара
Даш-ныын:

Кыпсыптарга
Кывар-даш,
Оттуларга
Откур-даш.

О. ДАРЫМА.

КАРЕЛИЯНЫҢ УЗУН НАЗЫЛЫГЛАРЫ

Римское суурнуң чурттакчызы Ольга Терентьевна Алупова бо чылын чүс бирги күстү уткаан. Хөй санныг төрелдери чыылган байырлаага Пудож районнуң херээженнеринден бир дугаарында ону чүс чыл юбилейин демдеглээннериниң хүндүлүг «Клуб —100»-ке хүлээп алган.

Карелияның узун назылыглары шупту-ла — тараачыларның хөй урулларлыг өгбүлелеринден үнген кижилер. Ольга Терентьевна Алупова өг-бүленiң он ийи дугаар уруу. Ол бичии чылдарындаына ажылдан этелээн: тараа тарыи өстүрүп, мал азырап, эр улус-биле денге-ле ыяш кезии безин чораан. Ол ам-даа бажың ажылын кылыр, а хостуг үезинде эргиишке чүү эрер, урулларының уруглырына хеп аргыи бээр. Карак шили безин ажылгавас.

Геронтолог-эртемденнериң кылганы анкетадан илеэрээни соңгу чүктүг узун назылыгларының бир чажыды— оларның меңюзунда кызыгаарлаашкын чок, ынчалзадаа чаңчыккан чуруму —өйтавында кылдыр чемненирп. Ылаңгыя суг чем аймаанга. Бир аяк шайның орнуна олар стакан хайындырган сугну кат-биле холуп ижерииге ынаан.

Н. МИЛОВ.

Лидия Майданюк—Черкасск областың (Украин ССР) филармониязының уэучу хөрүнүң бандуризи.

СЭТА-ның фотохрониказы.

АМЫДЫРАЛДЫҢ АГЫМЫ

1. ЭҢ-НЕ БАШТАЙ ЭГЕЛЭЭНИ

1932 чылдың чайыны чүве. Чөөн чүктүг ажылчы чоннарының коммунистиг университединиң Москвага дооскан кезек аныяктар Кызылга келдивис. Тываның Араттың революстуг намының Төп Комитединиң бистерии эвилеп-ээлдээ-биле хүлээп алгаш, түс-түс кожуунларже ажылдадыр чоруткан. Оларның аразындан мени:

— Улуг оран Москвага эртем-билиг-биле чепсегленип алган-дыр силер, ам Барыын-Хемчиктиң нам кожкомунуң бирги секретарынга ажылдаар апаар силер — деп саналдады. ТАРН ТК-ның даалгазын күзелдиим-биле хүлээп алгаш, олче дораан-на хаптым.

Кожуун төвү Кызыл-Мажалыкка чеде бээримге, ынчан ол суурну колдуунда чаа тудуп эгелээн: кижи база мал эмнелгелериниң ийи бичии бажыңы база эге-чада школазы — чүгле үш бажың бар болду. Албан черлери, ажылчыннар болган албан-хаакчылар колдуунда-ла өлгерде. Радио, почта, харылзаа база электрисайгылгаан-даа чок. Кожуунга келгеш, оон ажыл-агыйы болган бүгү-ле байдалы-биле таныжып эгеледим. Чаа черге ажылдап эгелээрге бергелер, шинтпирлээр айтырыглар база солун түүлдер хөй боор болгай.

Удаваанда мээң маиаа келгеним соон дарый керээ ёзугаар Кара-Даштың даг-дүгүн шинчилээр экспедиция Кызыл-Мажалыкка Совет Эвилелиннден чедип келген. Бир-ле хүн кожкомга чай-шалээп чок ажылдап олурарымга аажок шилгедек, ортумак сыннып, дыдыраш сарыг баштыг, мангаа ак арыннг, бөдүүн, арыгсиллг кеттиивеп эш кирип келди. Мендилешкенивис соонда:

— Экспедиция начальныги Калашников деп кижи мен — дидир. Оон соонда ол: «Силерниң кожуунда баргаи бо экспедицияга бүгү талаиы дузазың көргүзүнер» деп каан ТАРН ТК-ның бижимел айтыышкынын менче сунду. Олда уеле кабинетче оон чамдык өөрү — үш хире инженер-техник эштери база кирип келген. Олар-биле дыка үр, сеткил хандыр чугаалаштывыс.

— Амдыызында биске элээп каш аттар, чер казар ажылчыннар херек, а аттарны чогуур өөттээ-биле садып алыр, а ажылчыннарга шалыины төлээр апаар. Оон соонда ажоок улуг ажылларны эгелээр бис. Бо бүгүге силерниң улуг дузанар херек — деп, Калашников кезек боланып олургаш, чугаалай-дыр.

Дораан-на кожуунуң удуртур ажылдакчыларын чыгдывыс. Экспедицияның ажылынга бүгү талазы-биле дузапы көргүзерии аңаа бирден-бирээ чокка дугурушкан. Сумуларже сургакчылаан эштер экспедицияга хереглээр аттарны база ажылчыннарны үр болбаанда чыып экжелген. Бо черниң чонунуң «сиир-даш» деп чугаалажыры, ус-дүпген бээр Кара-Даш дагларынга үүжелеттиниң келген эртине-дайлаа даг-дүгүнүң шинчилел ажылдары эң баштай ынчаар эгелээни ол.

Экспедицияның ажылынга дузалажыр, олар-биле сумележир бүгү айтырыглар нам кожкомунуң бирги секретары — мени дамчып эртер турган. Ол уеде бүгү Барыын-Хемчикке орус дыл билир үш кижи: эге-чада школазының эргелекчизи Бак-Көк, эмнелге пунктузунуң хелемечизи Саяна-Ай Ооржак, Кызыл-Мажалыктың ниитилел-культура комитединиң председатели Ирина Ивановна Ефремова. Ынчангаш чамдыкта экспедицияга хелемечилээр-даа ужурга таварыштырдым.

Экспедиция бир ай ажыг ажылдай берген. Бир-ле хүн Калашников база катап хап келген.

— Майгыннарда чурттап турар ажылчыннарны кончуг соок дүжер бетинде бажыңнарже көжүрбес болза, берге байдалга таварыштырар апаар. Оон ангыда Хемчиктиң он, солагай талаларынче аргыжары чамдыкта бергедей бээрдир, ынчангаш ол хемни кежилдир көжүрүүнүң дораан тудуп эгелээр болза эки-дир — деп кончуг чугула айтырыгны ол тургусту. Ынча хөй ажылчың күжүн кайыын тыварыл, тудуг ыяжы кайыын алырыл? Ол айтырыгларны шинтпирлээри кончуг нарын болгаи берге болган.

Айтырыгларны бүгү талаалыг сайгарып көрүп, белеткеп алаш кожуунуң нам комитединиң бюрозунга чугаалаштывыс. Шинтпирлээр аргалар тывылган. Кожуун төвүнге болган Ак-Довуракка тудуглар кылып ажылдаары-биле бызаныылап билир база ол мергежилдя чедип ап болур хире шевер кижилерни кожуунуң бүгү сумуларындан чоорту чыып алган. Тудуг материалдарын баштайгы уеде Улуг, Бичe Алнгатылардан белеткеп сөөртүп эгелээн. Көвүрүг тутторар бүгү ажылдарны экспедиция боду хүлээп алган. Аңаа хереглээр материалдарның чамдыызын кожуун төвүнүң албан - организацияларының күжү-биле белеткээн.

Ак-Довуракты тудугларын кылырыига сумулардан шилип алдыгаи кижилерге немей мергежилдиг тудугжуларны Тываның чазааның чөпшээрелин ёзугаар ССРЭ-ден база келдирген. Ынчангы орус, тыва тудугжулар чаңгыс нениң төлдери дег, кайгамчык-ла эрес-соруктуг ажылдаанивар. Мырынай кыска хуусаада ниити чуртталганың ийи улуг бажыңын (общежитиелер), ол ийи аал ишти чурттаар ангыдангы беш бажыңны, чамдык чер бажыңчыгаштарны тутказ, майгыннарга чурттап турган ажылчыннарны ноябрь, декабрь айларда оларже көчүрген. Оон ангыда экспедицияның конторазын, чунар-бажыңы, янзы-бүрү складтарны болгаш өске-даа тудугларны кылып апкан.

Ол уеде амгызы мышкаш машина-техника бар эвес. Кол тырттар күш — аът, шары, а шанак биле терге бээп ховар. Тудугларга хереглээр хөй ыяшты чедирип алыры оиза берге турган.

2. ХЕМЧИКТИ КУДУ ШУУШКАН ЧУДУКТАР

1933 чылдың январь эгези. Аажок соок. Экспедиция начальныги Калашников дөрт, беш хире чамдык эштерии эдертип алгаш база катап намның кожуун комитединге келген. Олардан шала чолдаксымаар: чоон семис, кижи оргузу чеде берген прораб Жеребцов биле Конев олар сагыжымда ам-даа артып калган. Маиаа база-ла чугаа тудуг ыяжы белеткээринии дугайында болган. Калашников черле ажоок утаангыр, сагыыгыр кижи болгай. Ол кезек олура мынча дей-дир:

— Аът, шары-биле тудуг ыяжы сөөртүрге шоодуг чер албас-тыр. Хемчик өрү аргаарыглардан оларны ам белеткээп, чайын суг улгадып, терлеп эгелээрде хемни куду бадырза, оон черле чиик-даа, дүрген-даа боор. Ынчангаш бо айтырыгны силер-биле сумележир дээш келдивис — деп мынаыт.

Бо чугула айтырыгны кожуунуң удуртур ажылдакчыларын чыгташ, сумелештивис.

— Хемчик дээрге Улуг-Хем эвес-тир. Оиу куду ыяш салдадып бадырып келген таварыларга төөртүге турбаан-даа, оиу кым-даа көрбээп чүве-дир — дээш чамдык эштер дыиаарда ол тудугжулар чаңгыс нениң төлдери дег, кайгамчык-ла эрес-соруктуг ажылдаанивар. Мырынай кыска хуусаада ниити чуртталганың ийи улуг бажыңын (общежитиелер), ол ийи аал ишти чурттаар ангыдангы беш бажыңны, чамдык чер бажыңчыгаштарны тутказ, майгыннарга чурттап турган ажылчыннарны ноябрь, декабрь айларда оларже көчүрген. Оон ангыда экспедицияның конторазын, чунар-бажыңы, янзы-бүрү складтарны болгаш өске-даа тудугларны кылып апкан.

Ол уеде амгызы мышкаш машина-техника бар эвес. Кол тырттар күш — аът, шары, а шанак биле терге бээп ховар. Тудугларга хереглээр хөй ыяшты чедирип алыры оиза берге турган.

Бай-Тайганың ынчангы Хөл сумузунуң девискээринден ыяшты белеткээрии шинтпирлээп. Олче экспедицияда тудугжулар бөлүүнден Тимофеев баштаан кезек ажылчыннарны чоруткан. Ол дээрге узун шилгедек дурт-сынныг, аажок тывалаар эр чүве. Ыяш белеткээр орус эштери-биле кады ол черге баргаш тыва чон-биле дораан-на өөнүктежип, таныжып алган. Бо черниң чону оиу «Демир-Баяк» дижир апарган.

О. ПОЛАТ,
1932 чылдан бээр СЭКП кежигүнү, персоналдыг пенсионер.
(Уламчылыг).

ИЙИ АҢЧЫ

Амыдыралдан чугаа

Хоочун аңчы Хоодайның чаңы черле ыңдыг: ырак-узак чорук кылыр дээнде каш ай бурунгаар-ла ыяк белеткенир. Оруккa алыр чүү-хөөрүн борбактап шарыгылаш, ам артында «шай», «дус», «таакпы»... дээш-ле шуптузун бичии саазынга демдектеп бижип каар. Сыгыр кара карактарын хере-хере көргүлээш, кадайынга, урулларынга: «Маңаа дегбеңер»— деп шыңгыы чагый-чагый, чаңгыс черге бөле шарып ап турар. Ылаңгыя күзүп дииңээр деп барганда, уйгу-чыдың чок апаар: кады кыраан «сыгыр-октуун» аштап чүлгүн шаг боор. Оозунуң дээр-дегбелии хынап, аныяк оолдар ышкаш, кара боолап шенеп шүүден-даа турбас, боозунга бүзүрээр. Эң-не магадылаар чүвелери — эник шаандап өөреткен эрес аңчы Хартыгазы биле «кадыр арттың даянгыыжы» Кара-Бораы — өөнүктери ол. Оон Хартыгазы-даа, Кара-Бораызыдаа боду ышкаш, күс дүжерге-де хиикгелип Хоодайны эдере маңнап турар апаарлар. Кара-Бораның чай оъзу кестирип семиртип алыр, а Хартыгазын чайын сула салбас, колдуунда-ла багга тудар, ээзиниң янзы-бүрү «дужаалын» күүседир кылдыр өөредир...

База бир дииңээр ой чоокшулап келген. Хоодай мырыңай дүне орта удувастаан: ыдың кый дээш, дукшургулаар, улаарап-дембээрен чыда хонар, а хүндүс олут орбас: үне-кире халың, тайгатаңды бажы кайган, хиикгелип-ле турар апарган. Ынчап баарга, кадайы черле карактарын чидиди көрүп, үзер бугага дег хыйыртап каап турар. Демгизи уруглары чокта кадайының чаныига кээп ыңчыпаап:

Харлыг баштыг тайга
көргеш,
Кара-Борам девиржиксеп,
Кадайымның караан көргеш,
Харлыгыксап, мунгараксап—

суг-суг деп бадыра каггылап, хөөкүйүңүң өдүн чарып-ла турар. Бирээзи пат анчыгынар апарган. «Ча-ча, күс боорга-ла индыг ашак бо, өгде кылыр ажыл чок чүве дег хиикгелип, сырынналып туруп бээр. Борбак-сарбаан дергилеп, ыт-күжүң эдертип алгаш, дүрген тайгаже чортуп үне бергеш, аңаа барып кожамыктап чыт» — деп шыжыккылаар. «Олча-омактыг кээримге өртү еже бээр оң»— дээш, Хоодай кадайының чеме-халазын хаайга-даа какпас.

Бир-ле күзүп чаңгыс суурда кожазы аныяк оол-биле кады керээ чарып алгаш, дииңнеп аъттанып дей берген. «Сен ышкаш, назының иштинде кайда-чүде тайга-таңдыда мыштар бажы дамчып, аваангыр-кашпагай ужугуп чоруур дииң хамаан чок, шыкка бола маңнап чоруур күске думчуундан хан безин үндүрүп көрбээп кижи-ле болгай. Кажараан кижи бо Эдер-оолду аңнаарынга таптыг өөредип каап көрем. Хоодай» деп оолдуң адазы чагып, «Оруунар ак чоруун, олчаңар көвей болзун» деп алган-йөрээп үдеп каан.

Хартыгазы чортуп орган улустуң ол-бо талазында, мурну, соонда барып, кулактарын сүүреннедип, чер чыттап каап, бажын сергек көдүрүп алган челип, шокшуңдала чоруур. А күжүр Кара-Бора «дүрген-не тайгага четсе» дээпзиг дыиын шеле дыртып каап, дызырткайндыр ылгын-ылгын базып орар, «шу-у» дээш дыиын сула садыптарга, амырай бээр, хирт дээр, Эдер-оолдуң Чоржаи-Доруу бажын доңгайтышкап, оътче чүткүп буттарын, уун чадаан чүве дег, пат боорда бурунгаар шимчеп чоруур. Ээзи өөзун «мырс-мырс» кылдыр кымчылаан, тепсенген, мунгаш дыиын шеле дыртыкылаан, көк дер дүшкен, чөгел төнген, ынаар кудурук соонда-ла шүүдеп чоруур.

Чоруп ора, Эдер-оол хоочун аңчының дииңии канчаар аңнаарының дугайында, оон кежии канчаар союп-ажаап алырынга чедир чугаалап берип чорда, ону аныяк эр чаңгыс-даа сес эрттирбейн топтап дыңнавышаан, элегер, шын-ла шыпшың апарган турар алдын-сарала үнүш-бойдусту иштинде магадап көрүп чораан. А кол-ла кичээнгейии — аңнаарының парын болгаи берге аргазын шингээдип алыры. Аңчының чагыг-сүмезин херек кырынга канчаар боттандырарын бодап чораан. Дииңниг чер тыртакаяа одаг хап турумчун алырын Хоодай эки билир. Кара суг унунда узун-узун, адаанда барык-ла будук чок кара-ногаан пештерге чортуп киргелек чорда, суйт-сыйт дээп соонда кыдыкы пөштүң унун өрү, оон чөвүрөзүн халырадыр бир дииң маңнап үнүп чыткан. «Ча, ол-дур, дүже халы, таптыг боола, Эдер»—деп, Хоодай оожум командалаан. Эдер-оол серт кынгаш, сүрээдей хона берген, «Үрээ дүрген-дүрген тикклээп. Дүже халаащ, шала чиңге адаккы будукта селбегер кудуруун чүктепкен, карактары дозураңайнын олурган дииңии «сыгыр-октуу»-биле чагыг өзугаар бажынче шыгаай берген. Мажыны базыпкан—ок бир-ле чүвеге кайтыктыр дегген, агаарже сыгайнын үне берген. Чиңге будук кезек халанайнын тургаш, үстүп бадыкелген. Эдер-оол дииң ол-дур деп бодаащ, ынаар дап берип чыдырда бирээзи соксаткан. «Па, чазыптың, дөө шыпшык бажында баадың. Баштайгы олчаны халас ыдып болбас, олча аайлашпайн баар,— ак-чыларның дүрүмү ындыг. Мен кай, көрүп ал»—деп аиар чугааланмышаан, аът кырындан-на шыгаай берген. Үр-даа шыгаавааи, сыйт-ла кылган. Дииң халаш дээш будуктан кезек сирбектенип алгаш чы

Бүгү чүрттарның пролетарийлери. каттыжыңар!

ШЫН

СЭКП Тыва обкомунуң, Тыва АССР-ниң Дээди Совединиң болгаш Министрлер Чөвүлелиниң органы

№ 242 (12032) | 1982 чылдың октябрь 17, воскресенье | 1925 чылда үндезилеттингеи | Өртээ 3 кеп.

ССРЭ-ниң Дээди Соведин чыылдырар дугайында

ССРЭ-НИҢ ДЭЭДИ СОВЕДИНИҢ ПРЕЗИДИУМУНУҢ ЧАРЛЫЫ

ССРЭ-ниң Дээди Совединиң Президиумунун **доктаадыры болза:**

Совет Социалистиг Республикалар Эвилелиниң Дээди Совединиң онгу чыыжының чедиги сессиязын 1982 чылдың ноябрь 16-да Москва хоорайга чыылдырар.

ССРЭ-ниң Дээди Совединиң Президиумунуң Даргазы Л. БРЕЖНЕВ.
ССРЭ-ниң Дээди Совединиң Президиумунуң Секретары М. ГЕОРГАДЗЕ.

Москва, Кремль.
1982 чылдың октябрь 15.

Октябрьның социалистиг Улуг революциязының 65 чыл оюнга СЭКП ТК-ныҢ КЫЙГЫРЫГЛАРЫ

1. Октябрьның социалистиг Улуг революциязының 65 чыл ою делгерезин!

2. Кижи төрелгетенниң төөгүзүнге чаа үе-чаданы ажыткан Улуг Октябрьга алдар!

3. Кезээде мөңге дириг революшчу интернационалчы өөредиг — марксизм-ленинизм делгерезин!

4. Совет Эвилелиниң ленинчи Коммунистиг партиязы делгерезин!

Партияның күжү — чон-биле чаңгыс эвинде.

Чоннуң күжү — партия-биле чаңгыс эвинде, ооң удуртулгазында!

5. Бүгү совет улустарның интернационалчы чаңгыс эвиниң, найыралының болгаш ак-дуңма ёзузунуң байырлалы — ССР Эвилелиниң тургустунганының 65 чыл ою делгерезин!

Совет Эвилелиниң хамаатылары! Алдарлыг юбилейни күш-ажылга өөредилгеге, чогаадылгага чаа-чаа чедиишкиннерби уткуулуңар!

6. Коммунистер! СЭКП-ниң XXVI съездизиниң төөгүлүг шиитпирлерин, беш чылдың онаалдаларын күүседир дээш бүгү улустуң демиселиниң авангардынга туржуңар!

7. Совет Эвилелиниң хамаатылары! Ленинчи, коммунистиг ёзу-биле чурттап, ажылдап болгаш демисежип өөреңиңер!

Коммунистиг күш-ажылдың тиилелгезинге чеде бээр бис!

8. Коммунизмниң тургузунчузу, тайбың дээш чайгылыш чок демиселчи — улуг совет улуска алдар!

9. Совет Эвилелиниң ажылчы чоннары! 1982 чылдың планын, XI беш чылдың онаалдаларын долдур болгаш ажыр күүседир дээш социалистиг чарыштың түгүн бедик тудаал!

Бистиң хой национадлыг улуг Төрээн чуртувус улам күштүг, байлак болгаш магалыг чаагай турзун!

10. Совет Эвилелиниң ажылчы чоннары! СЭКП ТК-ныҢ май Пленумунуң шиитпирлерин амыдыралга боттандырар дээш чүткүлдүг демисежиңер!

Аъш-чем программазын боттандырары — бүгү чоннуң хөрээ!

11. Советтер чуртунуң маадырлыг ажылчын аңгызы делгерезин!

12. Алдарлыг колхозчу тараачыннар делгерезин!

13. Совет улусчу интеллигенция делгерезин!

14. Ажылчын аңгының, колхозчу тараачыннарның болгаш улусчу интеллигенцияның бүзүлбас эвилели делгерезин!

15. ССРЭ Конституциязы делгерезин!

Социалистиг демократия делгерезин!

16. Улус депутаттарының Советтери делгерезин!

Совет Эвилелиниң хамаатылары! Күрүне болгаш ниитилел херектерин эргелеп-башкарарынга идепкейлиг киржиңер!

17. Эргелеп-башкарарының, ажыл-агыйны чорударының школазы, коммунизмниң школазы — совет профэвилелдери делгерезин!

18. Коммунистиг партияның идегелдиг дузалакчызы болгаш дайынчы күр күжү, коммунизмниң аныяк тургузукчуларының мурнакчы отряды — Ленинчи комсомол делгерезин!

19. Коммунизмниң идепкейлиг тургузукчулары — совет херээженнер делгерезин!

Ие-херээженнерге алдар!

Бүгү Черниң уруглары тайбың болгаш аас-кежиктиг чурттазын!

20. Совет дайынчылар! Дайынчы болгаш политиктиг белеткелиңерни сайзыраңгайжыдыңар!

Совет улустуң тайбың ажыл-ижин, социализмниң ендур улуг чаалап алыышкыннарын серемчилелдиг болгаш идегелдиг камгалаңар!

ССРЭ-ниң эрес-маадыр Чепсектиг Күштери делгерезин!

21. Ленинчи большевиктерге, Октябрьның маадырларынга, бистиң Төрээн чуртувустуң алдары, хосталгазы болгаш хамаарышпас чоруу дээш коргуш чок бүгү демиселчилерге алдар!

22. Совет Эвилелиниң ажылчы чоннары! Эртем-техниктиг депшилгени дургедедиңер!

Экономика интенсивтиг хөгжүзүн!

23. Совет Эвилелиниң хамаатылары! Камналга болгаш хумагалал дээш бүгү улустуң шимчээшкинниңге идепкейлиг киржиңер!

Экономика камналгалыг болур ужурлуг!

24. Совет Эвилелиниң хамаатылары! Күш-ажылчы коллектив бүрүзүнге чогаадыкчы, эш-өзүзу-биле дузалажыр, беш чылды күүседир дээш бедик харыысалгалыг болур байдалды тургузуңар!

Коммунистиг медерелдиг сагылга-чурумну тургузуңар!

25. Совет Эвилелиниң ажылчы чоннары! Будурулгечи мурнакчы дуржулганы, күш-ажылды организастаарының болгаш аңаа идиг бээриниң ажыктыг хевирлерин нептередиңер!

Беш чылдың кызыл туктарлыг коллективтеринге, гвардейжилеринге алдар!

26. Совет Эвилелиниң ажылчы чоннары! Ажылдаар чер бүрүзүнге күш-ажылдың будурукчулуун, ажыктыын болгаш шынарын бедидиңер!

Шалыпчы ёзу-биле ажылдаары — бистиң патриотчу болгаш интернационалчы хүлээлгевис!

27. Совет Эвилелиниң ажылчы чоңнары! Уралдың, Сибирьниң болгаш Ыраккы Чөөн чүктүң будурукчу күштерин хөгжүдерин дүргедедиңер!

Байкал-Амур магистралының маадырлыг тудугжуларынга алдар!

28. Одалга болгаш энергетика үлетпүрүнүң ажылдакчылары! Төрээн чуртка хөй нефтини, газты, хөмүр-дашты, электроэнергияны бериңер!

29. Совет металлургтар! Будурулгениң технологиязын сайзыраңгайжыдыңар!

Камналгалыг металл продукциняның шынарын бедидип, кылып үндүрерин калбартыңар!

30. Машина тудугжулары! Механизацияның болгаш автоматизацияның бедик будурукчулуг, камналгалыг болгаш идегелдиг машиналарын, приборларын чепсентерин тургузуңар!

Улус ажыл-агыйының бүгү адырларын техника талазы-биле чаарты чепсеглээрин дүргедиңер!

31. Химия үлетпүрүнүң ажылдакчылары! Химия продуктуларынга болгаш материалдарынга улус ажыл-агыйының база чоннуң хереглелдерин улам долу хандырыңар.

32. Газ магистральдарының тудугжулары, газ үлетпүрүнүң ажылдакчылары! Чаа газ дамчыдылгаларының күчүлерин ажыглалга хуусаа бетинде киирер болгаш дүрген шимгээдип алыр дээш демисежиңер!

33. Үлетпүр ажылдакчылары! Чонга барааннар будурүп бээрин калбартып, шынарын экижидиңер!

Чоннуң хереглел барааннарын будурериичe, ачы-дуза чедирер чөрлерже хүн бүрү кичээнгей салыңар!

34. Тудугжулар болгаш эртекчилер! Капитал салыышкыннарның ажыктыын бедидиңер!

Дүрген, чараштыр, амгы үениң техниктиг үндезинингe дүүштүр тудуңар!

35. Транспорт болгаш харылзаа ажылдакчылары! Улус ажыл-агыйының хереглелдерин идегелдиг хандырыңар.

Совет кижилерни хандырарының культуразын бедидиңер!

36. Агроүлетпүр комплекизиниң ажылдакчылары! Көдээ ажыл-агый будурулгезин интенсификастаарын дүргедедиңер!

Аъш-чем болгаш көдээ ажыл-агый чиг-эди-биле чуртту идегелдиг хандырарын чедип алыңар!

Кара эвес хөрээннүг чөрлерниң ажыл-агыйын сайзырадырының темпилерин бедидиңер!

37. Колхозчулар, совхозтар ажылдакчылары! Тараа будурерин көвүдедиңер! Чер ажылының депшилгелиг системазын улам идепкейлиг нептередиңер!

Черни, техниканы, чемишчидилгелерни, күш-ажылчы болгаш сан курлавырларын ажыл-агыйжы ажыглаңар!

Келир дүжүтче кичээнгей болгаш сагыш салыңар!

38. Колхозтарның болгаш совхозтарның ажыл-ишчилери! Мал ажылының чем баазазын быжыглап, ооң продуктулуун бүгү хемчег-биле бедидиңер!

Эът, сүт, чуурга, дүк будурерин көвүдедир дээш демисежиңер!

Мал ажылы — шалыпчы фронт!

39. Көдээ ажыл-агый, белеткел, транспорт, сайзырадып ажылдаар болгаш садыг будурулгелериниң ажылдакчылары! Көдээ ажыл-агый продукциязының чидириин болдурбаңар!

Өстүрүп алдынган бүгү чүүлдерни камгалап, кадагалап ап, чоннуң чаагай чоруунга ажыглаалыңар!

40. Көдээ ажыл-агый машина тудуушкынунуң ажылдакчылары! Колхозтарны болгаш совхозтарны техника-биле чаарты чепсеглээрин бүгү хемчег-биле дүргедедиңер!

Көдээ ажыл-агыйга бедик будурукчулуг болгаш идегелдиг техниканы бериңер!

41. Үлетпүрнүң аъш-чем адырларының ажылдакчылары! Бедик шынарлыг чем продуктуларны будурерин көвүдедиңер!

42. Садыгның, ниити чемненилге чөрлериниң, амыдырал болгаш коммунал хандырылгазының ажылдакчылары! Күш-ажылдың шынарын болгаш культуразын бедидип, чоннуң хереглелин улам долу хандырыңар!

43. Совет Эвилелиниң хамаатылары! Ниитиниң байлазын ажыл-агыйжы ёзу-биле көрүңер. Социалистиг өнчүнү көвүдедиңер!

Чурттуң байлаан чөп ажыглаңар. Төрээн бойдузуңарны хумагалаңар!

44. Улус ажыл-агыйының спецыалистери! Чогаадыкчылар болгаш чаартыкчылар! Будурулгениң техниказын, технологиязын, ону эргелеп-башкарарын сайзыраңгайжыдыңар!

45. Совет эртемденнер! Шинчилелдерниң ажыктыын бедидиңер! Эртем биле будурулгениң эвилели быжыглып турзун!

Совет эртемге алдар!

46. Күрүне аппарадының ажылдакчылары! Ажылдың стилин сайзыраңгайжыдыңар. Совет кижилерниң негелдехереглелдерин эвилең көрүңер!

47. Улусчу контролёрлар! Будурулгеге, кижилерниң хүн бүрүдеги хереглелдери-биле холбаалыг чөрлерге контрольду күштелдириңер!

Сагылга-чурумну быжыглаар, камналга болгаш хумагалал дээш идепкейлиг демисежиңер!

48. Идеологтуг фронтунуң ажылдакчылары! Массаларга партияның идеязын бүзүрелдиг, чүткүлдүг нептередиңер!

Совет кижи бүрүзү коммунистиг идейлиг, идепкейлиг амыдыралчы турушту турзун!

49. Литература болгаш уран чүүл ажылдакчылары, культура ажылдакчылары! Бистиң улуг Төрээн чуртувуска төлептиг чогаалдарны тургузуңар!

Совет уран чүүлдүң идейлиг, партийжи болгаш улусчу болурунуң түгүн бедик тудуңар!

50. Улус өөредилгезиниң ажылдакчылары! Өзүп орар салганчыларны өөредириниң, политиктиг, күш-ажылчы болгаш аажы-чаң кижизидилгезиниң шынарын бедидиңер!

51. Дээди өөредилге чөрлериниң болгаш техникумнарның ажылдакчылары! Идея талазы-биле каңналган, бедик мергежилдиг специалистерни белеткеңер!

Эртемни хөгжүдүп, будурулге-биле харылзаазын быжыглаңар!

52. Кадык камгалал ажылдакчылары! Совет кижилерниң кадыының дугайында хүн бүрү сагыш салыңар!

53. Күш-культура шимчээшкинииниң массалыын бедидээл!

Күш-культуржулар болгаш спортчулар. Совет спорттуң алдарын улгаттыраал!

54. Алдарлыг хоочуннар! Аныяктарның дагдынынчылары! Аныяк салгакчыларны Коммунистиг партияның болгаш совет улустуң революшчу, дайынчы болгаш күш-ажылчы чаңчылдарынга кижизидиңер!

55. Олдар болгаш кыстар! Билиглерни, культураны, профессионал мергежилди чүткүлдүг шиңгээдип алыңар!

Ленинниң херээ дээш, коммунизм дээш медерелдиг демиселчилер болуңар!

56. Совет Эвилелиниң тайбыңга ынак ленинчи даштыкы политиказы делгерезин!

80 чылдарда Тайбыңның совет программазын амыдыралга боттандыраал!

57. Коммунистиг болгаш ажылчын партияларга акыдуңманың байыры!

Чоннуң херээ дээш эрес-дидим демиселчилер — коммунистерге алдар болгаш хүндү!

58. Бүгү делегейниң коммунистериниң чаңгыс эви болгаш сырый каттыжыышкыны быжыглып турзун!

Делегейниң ажылчын аңгызының шылгаттынган болгаш күчүлүг чепсээ — пролетаржы интернационализм делгерезин!

59. Бүгү чурттарның пролетарийлери, каттыжыңар!

60. Делегей социализминиң, делегей пролетариадының болгаш национал-хосталгалыг шимчээшкинниң тиилеттирбес эвилели быжыглып турзун!

61. Социалистиг чурттарның улустарынга акы-дуңманың байыры!

Социалистиг дем каттыштырылга чурттарының чаңгыс эви, кадагалап ажылдажылгазы болгаш сырый каттыжыышкыны, социализмниң чаалап алыышкыннарын быжыглаар болгаш камгалаар дээш оларның чайгылыш чок шиитпирлиг чоруу делгерезин!

62. Америк империализмниң чимзениишкиннеринге шиитпирлиг удур туржуп турар маадырлыг куба улуска акы-дуңманың байыры!

63. Маадырлыг вьетнам улуска акы-дуңманың байыры!

64. Эрес-дидим лаос улуска акы-дуңманың байыры!

65. Эрес-дидим кампучи улуска акы-дуңманың байыры!

66. Апрель революциязының чаалап алыышкыннарын туруштуг камгалап турар афган улуска акы-дуңманың байыры!

67. Социалистиг чаартылгаларның оруун шилип алган Эфиопияның улузунга акы-дуңманың байыры!

68. Социалистиг хөгжүлдениң оруун шилип алган Анголаның, Мозамбиктиң болгаш Африканың өске-даа чурттарының улустарынга акы-дуңманың байыры!

69. Капиталистиг чурттарның ажылчын аңгызынга акыдуңманың байыры!

Монополияларның мөлчүгделинге болгаш дарлалынга удур, ажылчы чоннарның эргелери дээш, тайбың демократия дээш демиселчилерге алдар!

70. Колониалдыг кинчиден хосталган улустарга, национал хамаарышпас чорукту быжыглаар болгаш социал депшилге дээш туржуп турар демиселчилерге акы-дуңманың байыры!

71. Империализмге болгаш расизмге удур, хосталга болгаш хамаарышпас чорук дээш демисежип турар Африканың улустарынга изиг байыр!

72. Империализмге болгаш реакцияга удур, боттарының чурттарының демократтыг хөгжүлдези дээш демисежип турар Латин Американың улустарынга изиг байыр!

73. Улус-демократтыг революциняның чаалап алыышкыннарын быжыглаар дээш, империализмге болгаш реакцияга удур эрес-шудургу демисежип турар Никарагуаның маадырлыг улузунга изиг байыр!

74. Реакцияның өлүрүкчү террорунга болгаш империалистиг холгаарлаашкынга удур, демократия болгаш социал депшилге дээш эрес-маадыр демиселди чорудуп турар Сальвадорнуң патриоттарынга изиг байыр!

75. Фашистиг хунтага удур эрес-маадыр демиселди чорудуп турар Чилиниң ажылчы чоннарынга, бүгү демократтарынга акы-дуңманың байыры!

76. Хосталга, демократия болгаш социализм дээш фашистиг кинданнарда хилинчектеттирген демиселчилерге акы-дуңманың байыры!

Империализмге болгаш реакцияга хоруглаттырганнар хосталзын!

77. Араб чурттарның улустары! Израиль агрессияга болгаш империализмниң албадалынга удур демиселге боттарыңарның хүрээлеңиңерни сырый каттыштырыңар!

Совет-араб найырал быжыглып турзун!

78. Делегейниң улустары! Израильдиң араб улустарга удур агрессчи үүлгедиишкиннерин сокпадырын негеңер. Израиль агрессорларга болгаш оларның камгалакчыларынга каргыш!

Палестин улустуң шынныг хөрээ тиилээр!

Чоокку Чөөн чүкке быжыг болгаш чептүг тайбың турзун!

79. Европа чурттарының улустары! Чаа америк ракета-ядролуг чепсекти Барыын Европага сайгара тургузарынга удур шиитпирлиг демисежиңер!

Европага тайбың, айыыл чок чорук болгаш кадыг ажылдажылга дээш!

80. Азия чурттарының улустары! Империализмге болгаш йеоколониализмге удур, тайбың болгаш айыыл чок чорун дээш демисежиңер!

Азия бүзүрежириниң болгаш кадыг ажылдажылганың диви болзун!

81. Улуг индий улуска изиг байыр!

Совет Эвилелиниң болгаш Индияның аразынга найырал база кадыг ажылдажылга хөгжүп, быжыглып турзун!

82. Делегейниң улустары! Серемчилелдиг болуңар! Империализмниң, милитаризмниң болгаш реваншизмниң агрессчи чимзениишкиннеринге шиитпирлиг ойтур шавыышкынны бериңер!

Боо-чепсекти эңдере будурерин болдурбаалы, чавырылдырыышкынны камгалап болгаш ханыладыылы, дайын кыжаныын чайладыылы!

83. Тайбың талалакчылары! Эң өндур улуг эрге — амыдырап чурттаар эрге дээш ыдыктыг демиселге боттарыңарның күжениишкиниңерни улгаттырыңар!

Ядролуг, нейтроннуг болгаш химиктиг чепсекти хоруурун негеңер!

Ядролуг дайын турбас ужурлуг!

Делегейге тайбың дээш!

84. Бистиң улуг Төрээн чуртувус — Совет Социалистиг Республикалар Эвилели делгерезин!

85. Ленинниң тугунуң адаа-биле, Коммунистиг партияның удуртулгазы-биле — бурунгаар, коммунизмниң тиилелгезинче!

Совет Эвилелиниң Коммунистиг Партиязының Төп Комитеди

МУРНАКЧЫЛАРНЫҢ БИРЭЭЗИ

Чадаана хоорайның будурулгелериниң аразында калбарган социалистиг чарыштың мурнакчыларының бирээзинге тараа хүлээп алыр черниң коллективи хамаарыжыр. Мурнакчы будурулгениң директору Ким-оол Очур-оолович Ховалыг-биле ужурашкаш, коллективтиг ажылдың сонуургаарымга, ол мынчаар таныштырды:

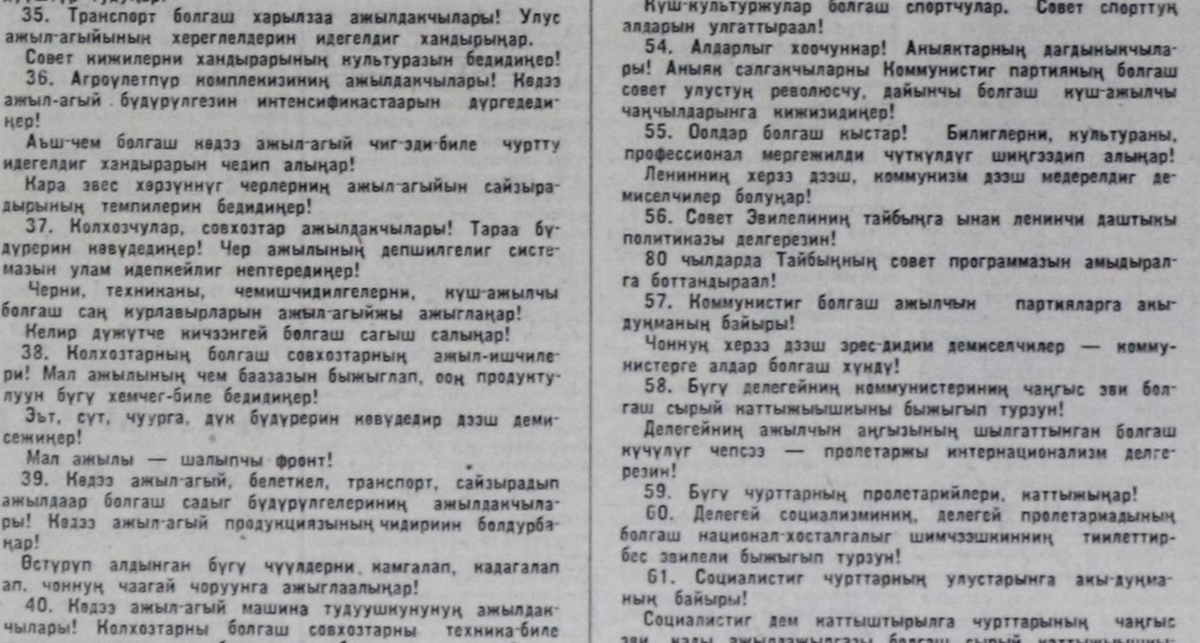
— Будурулгеде 34 кижи ажылдап турар. Кол-ла соруглавые — далган будурун үндүрери. Коллективтиг будурген продукциязын Чадаана хоорайның, Өвүр, Бай-Тайга, Барыын-Хемчик районнарының чурттакчылары ап турар. Бистиң будурген продукциявые чоннуң чугула хереглели болгаш, ооң шынарынче улуг кичээнгейни үлзидирип турар бис. 1982 чылдың дужундун киреги уламчылавышаан.

Будурулгеде мурнакчылар хөй. Коллективтиг кол өзээн чогум на олар тургузуп турар. Чижээ, далган станогунуң ажылчыннары — Б. Ооржак, Ч. Куулар, О. Ондар, слесарь Е. Соловьёв болгаш оон-даа оскелериниң ажылын кады ажылдап турар эш-өөрү мактаар. Олар — социалистиг чарыштың тиилекчилери.

Бо юбилейлиг чылдың эрткен тос айларында коллектив эки ажылдаан, хүлээлге күүсеттинген. 1982 чылдың бирги чартык чылының планын эки боттандырып, сорттуг далган будурериниң планын 104,6, продукцияны садарыныын — 101,8 хуу күүсеткен. Тос айларын будурулге планы база боттанган.

СЭКП ТК-ныҢ май (1982 чыл) Пленумунга хүлээп алдынган Аъш-чем программазын боттандырарынга тараа хүлээп алыр бо черниң ажылдакчыларының дорт киирер үлүг эвээш эвес.

В. КУУДАР.
Чөөн-Хемчик район.

Пальчикте ССРЭ-ниң гидрометкуркомитединиң атмосфера болгаш гидрологияның геофизика институдунуң ажылы солун.

ЧУРУКТА: ССРЭ-ниң эртемнер Академиязының корреспондент-кежигүнү, ССРЭ-ниң ЭА-зының геофизика институдунуң гляциология килдизиниң эргелекчизи А. М. Котляков болган география эртемнериниң доктору М. Ч. Залиханов институттуң микрофизика шинчилелдериниң лабораториязында.

Р. ДИК биле С. МАЙСТЕРМАННЫҢ фотозу.

СЭКП ТЫВА ОБКОМУНДАН, ТЫВА АССР-НИҢ ДЭЭДИ СОВЕДИНИҢ ПРЕЗИДИУМУНДАН БОЛГАШ МИНИСТРЛЕР ЧӨВҮЛЕЛИНДЕН

Партия обкомунуң бюро кежигүнү, Тыва АССР-ниң Дээди Совединиң депутады, Тыва АССР-ниң Дээди Совединиң Президиумунуң Даргазының оралакчызы, СЭКП Кызыл хооркомунуң бирги секретары Анатолий Иванович Новикдаевтиң 1982 чылдың октябрь 16-да 49 харже кирип бар чораан, хенертен мөчээнин СЭКП обкому, Тыва АССР-ниң Дээди Совединиң Президиуму болгаш Министрлер Чөвүлели хамык кажыдал-биле дыннадып тур.

СЭКП ТЫВА ОБКОМУ | ТЫВА АССР-НИҢ ДЭЭДИ СОВЕДИНИҢ ПРЕЗИДИУМУ | ТЫВА АССР-НИҢ МИНИСТРЛЕР ЧӨВҮЛЕЛИ

Тувинская республиканская БИБЛИОТЕКА им. А. С. Пушкина

Планнар, хүлээлгелер күүселдезин хынап тур бис

ХЕМЧЕГЛЕРНИ АЛЫРЫ ЧУГУЛА

Барымн-Хемчик районуң эът комбинады бо чылдың эрткен тос айларында 2590 муң рубльдиң бараанныг продукциязын бүдүрер тургаш, херек кырында 2.237 муң рубльдиң продукциязын бүдүрген азы планын 86 хуу күүсеткен. Эрткен чылдың бо үезинге дениээрге, комбинат 315 муң рубльдиң продукциязын чедир бербээн. Хожудаашкыныың чылдагаанын эът комбинадының директору Ш. Ондарның тайылбырлааны мындыг:

— Бистиң комбинадывыс продукция сайгарарының эрткен тос айларда планын күүсеткен. Өскээр чугаалаарга, тос айлар дургузунда 2020 муң рубльдиң продукциязын садыш, сайгарар тургаш, 2026 муң рубльдиң бараанын сайгарган бис. Оон-биле кадыныт продукция бүдүрелиниң планы чедир күүсеттинмээн. Чижээ, комбинат 1.500 муң рубльдиң эъдин база субпродуктуларын бүдүрер тургаш, 1.416 муң рубльдиң продуктуларын бүдүрген. Оон ажыда, колбасаны, чартык фабрикаттарны бүдүрер план база чедир күүсеттинмээн.

Комбинаттың хожудаашкынга таваржып турарының бир кол чылдагааны — ону ажыглалга киргенден бээр элээн уе эртсе-даа, дериг-херекселдериниң, үрелиишкинге таваржып чоруунуң ам-даа хей болуп турарында. Ылаңгыя шээр мал согар конвейер кыска, телевилел ёзугаар бир ээлчегде комбинат 750 баш шээр малды согар болза, бис херек кырында бүдүн чартык ээлчегде 1200 хире башты конвейер таварыштыр эрттириш четтигиш турар бис. Ажылдың бүдүрүкчүлүг чоруун бедидер сорулга-биле шээр мал өлүрер конвейерни келир чылдан эгелеп узадыры көрдүнген.

— Эът комбинадында ылаңгыя сезоннуг уеде ажылчынар болгаш специалистер чедишпес. Чижээ, мал согар цехке — 12, ижин-хырын болбаазырадыр цехке 5 кижи херек. Ниитизин-биле комбинатта ам-даа 30 хире ажылчыннар хереглеттинип турар. Сезоннуг ажылдар үезинде бистиң ажылчын күш-биле хандырар хемчеглер дугайында доктаалды Тыва АССР-ның Министрлер Чөвүлели хүлээп алган. Ол доктаалда район бүрүзүнүң биске чеже ажылынарны быжыглаарын тода айтыкан тургай. Ук доктаалдың күүселдеэн кончуг багай болганындан өске районнардан комбинатка ажылдап келген кижилер барык чок болуп турар.

Комбинатта ажылчын кадрларны шилип алыр, олардың ортузунга кижизидилге ажылын чорудар талазы-биле чамдык чүүлдер кылдыныт турар-даа болза, оон дээштин куду деңнелде. Ажылчыннар ортузунда арага-дарыже хандыкшыыр, күш-ажылдың салгыга-чүрүмүн үрээр, күрүшенің өнүү-хөреңгизин камгалап, кадагалавас кижилер база бар. Комбинаттың партия, профэвилел организациялары оларның ортузунга кижизидилге ажылының тускай план-хемчеглерин ажылдап кылган. Ажылчынарның кылган ажылының түңнели дээш сонуургалыг бедидерибиле социалистиг чарыштың түңнелдерин үндүрүп тура, оларга моральдыг база материалдыг деткимчени көргүзериниң чаа арга, хевирлериниң ажыглаарын орааладжып турар бис. Профэвилел комитеди чарыштың түңнелин ай санында үндүрүп, типлекчилерге хүндүлел бижиктерни, ортектиг барааннарны тыпсып турар. Сезоннуг ажылдар доостурга, ийи эң мурнакчы болган ажылчынга комбинаттың күсели-биле дыштанып халас путёвкаларны шаңнал кылдыр тыпсыры көрдүнген.

Эът комбинады күрүне мурнунга планныг даалгаларын чедир күүсетпейн турарын бодаарга, бистиң ажылчынар ортузунга чорудуп турар административтиг, идей-кижизидилгелиг, организакчы ажылдарывыс ам-даа чогуур деңнелинге четпейн турарын тодаргай. Ынчангаш удуртулга ажылының дээштиг чоруун улам бедидип, чылдың арткан кезинде планныг даалгаларывысты түгле чедир эвес, а харын ажыр күүседир дээш бүгү күжүвүстү салырывыс билдингир.

РЕДАКЦИЯДАН: Кызыл-Мажалыктың эът комбинадының директору Ш. Ондарның тайылбырындан алырга, комбинат тос айларда продукция сайгарарының планын күүсеткен. Статистиканың сан-чурагайларындан алырга, комбинат бо чылдың тос айларында эрткен чылдың ол-ла үезинден элээн куду деңнелдиг ажылдаан, азы продукция сайгарарын эрткен чылдыындан 16 хуу кудулаткан. Продукция бүдүрерин ап көөр болза, эрткен чылдыындан 19,3 хуу кудулаан. А бо чылдың сентябрь айда комбинат продукция сайгарарының планын 54,3 хуу, бүдүрериниң — 65,2 хуу боттандыргылаан, үшкү кварталдыы ол-ла дараалаткаа-биле 69,6 болгаш 78,2 хуу боон турар. Бо сан-чурагайлар чүнү көргүзүп турарыл? Комбинатка эрткен чылын дериг-херекселдериниң белеткелин, күш-ажылды организастаавы дээре деңнелдиг тургап-дыр.

Оон ажыда ажылчыннар саны чедишпезиниң дугайында үстүнде айыткан болгай. Статистика эргелелиниң берген медээзин ёзугаар алырга, комбинаттың ажылчынарының саңы сентябрьда планнаттынганындан 31 кижи артык, а тос айларда — 11 кижи артык болган. Күш-ажылдың бүдүрүкчүлүг — бир кижиге онаалтыр ажылдап кылышкын планнаттынганының сентябрьда — 54,9 хуузу, тос айларда — 80,8 хуузу болган болгаш эрткен чылдаазындан 17,5 хуу эвээн болган.

Моон алгаш көөрге, комбинатта күш-ажылды организастаарын, дериг-херекселдерниң белеткээринин, сагылга-чүрүмну быжыглаарының шынгыы хемчеглерин албас болза хожудаашкындан үштүнары бергe.

Аъш-чем программазын — амыдыралга

Бөгүн — Аъш-чем үлетпүрүнүң ажылдакчыларының хүнү

СОРУЛГАЛАР УЛУГ

СЭКП ТК-ның май (1982 чыл) Пленуму чурттуң 1990 чылга чедир уеде Аъш-чем программазын хүлээп ап, кодээ ажыл-агый бүдүрүлгезиниң, улус ажыл-агыйының оон-биле холбаалыг бүгү адырларының мурнунга тодаргай сорулгаларны айыткан. Тыванның аъш-чем үлетпүрүнүң ажылдакчылары СЭКП ТК-ның май Пленумунуң материалдарын, СЭКП ТК-ның Чиңгине секретары, ССРЭ-ниң Дээди Советиниң Президиумунуң Даргазы Л. И. Брежневтиң аңаа кылган хаңы уткалыг, тодаргай сорулгаларны айыткан илеткелин бүгү талалыг өөренип, оларны амыдыралга боттандырар талазы-биле чогуур хемчеглерни чорудуп турар.

Республиканың аъш-чем үлетпүрүнге хамаарыжыр бүдүрүлгелерни бо чылдың эрткен үезинде бараанныг продукция бүдүрериниң даалгазын 101,6 хуу, ону сайгарарының планын 100,2 хуу күүсеткен. Тураның, Хову-Аксының, Чадаапаның хлеб заводтары тос айларда продукция сайгарарының база бүдүрериниң планнарын 112—114 хуу күүсеткилээн. Кызылдың пиво заводу планныг даалгаларын база ажыр күүседип, сөөлүг айларда бедик көргүзүглерлиг ажылдап эгелээн.

Бүдүрүлгелерниң чедишкининиг ажылдап, планныг даалгаларны ажыр күүседиринге күш-ажылчы коллективтер, бүдүрүлгениң хоочуннары, мергежилдиглери, ерескежээ мурнакчылар, чаартыкчылар болгаш чогаадыкчылар кол черни ээлеп турар. Мурнакчыларның одуруунда бүдүн-бүдүн цехтер, бригадалар чоруп турарын айтыры өөрүнчүг. Бөгүн — Аъш-чем үлетпүрүнүң ажылдакчыларының хүнүнде Чадаапаның хлеб заводунда Анчымаа Ондарны, Тураныындан — Мария Новикованы, Хову-Аксыныыдан — Валентина Ивановаңы, Кызылдыындан — Кара-кыс Хомушкуну, Мария Баховаңы, Дижичма Куулары, Бай-Хаактыындан — Анна Разбираевана адап, оларның шалыпчы күш-ажылы дээш өөрүн четтириишкинин сестерин илередип, байыр чедирери өөрүнчүг. Чылдан чылче мергежилиг бедидип, мурнакчы ажылдап турарлар бисте хөй. Оларга болгаш аъш-чем үлетпүрүнүң бүгү ажыл-ишчилеринге, бистин аъш-чем столдарывыстың, садыг-магазиннеривистиң делгиирлериниң байы дээш, буянныг ижи дээш өөрүн четтиргенин бистиң чонувус хүн бүрү илередип турар.

Аъш-чем үлетпүрүнүң бүдүрүлгелери кодээ ишчилериниң бүдүрген продукциязын чидириг чокка болбаазырадып, магазиннерге, столоваяларга керек белеп аъш-чем кылдыр сайзырадып кылып турар. Ынчангаш олар аграр-үлетпүр комплексизиниң чарылбас бир кол кезээ, Аъш-чем программазын амыдыралга херек кырында боттандырар талазы-биле улуг үлүг оларга хамааржыр. Республиканың улус ажыл-агыйының бо адырының коллективтери ол сорулгаларны күүседири-биле тодаргай планнарлыг, бурунгаар үгланыышкынныг ажылдап турар.

1983 чылда бистиң бүдүрүлгелеривис 7340 муң рубльдиң продукциязын сайгарар, 21 муң тонна хлеб болгаш хлеб-булочка, 1100 тонна кондитер кылыгларын, 140 муң декалитр пивону, 160 муң декалитр эзиртпес суксуннарны бүдүрер.

Адырның бүдүрүлге баазазын улам ынай калбартырының, эде дериниң үлүг хемчеглиг ажылдары көрдүнген, оларны боттандырары чопчуң аъш-чем хандырылгазын улам экижидери маргыш чок. Кызыл хоорайда улуг күчүлүг механизастаттынган чаа хлеб заводунуң тудуу чорун турар. Ол келир чылдың төнчүзүнде ажылгалга киреп ужурлуг. Чаа Шагаан-Арыг хоорайга чылда 500 муң декалитр пиво болгаш эзиртпес суксуннар заводунуң, ол ышкаш Кызылга болгаш Ак-Довуракка макароң база кондитер кылыгларының заводтарының тудуу эгелээр. Ажылдап турар бүдүрүлгелерниң калбартырының, эде дериниң, чаартырының хемчеглери боттанып, моон сөөгаар-даа уламчылаар. Чижээ, Кызылдың пиво заводунда чаа дериг-херекселдерни эът-тел тургускаңындан квас кылыры хонукта 500 декалитр тургап болза, ам 1200 декалитр чедер. Хлебти кампыг чаргыдаарынга, садыл алыкшыдарга эътиг болдурары-биле таарымчалыг бичии хемчеэлдиг кылдыр бүдүрер дериг-херекселдерни Кызылдың хлеб заводунда ажыглап киирген.

Бистиң бүдүрүлгелериниң дериг-дески, улам бүрүнгаарлаашкынныг ажылдаарынга шаптыктап турар салдарлыг чүүлдер бар. Олардың бирээзи болза, ажылдакчыларга ажылдаарынга, чүрттаарынга таарымчалыг байдалдарның тургустуимааны болур. Чогум-па ынчангаш ажылчынарның үнер-кирер чоруу улуг, доктаамал турумчаан. күш-ажылчы бедик соруктуг коллективтерни тургузары берге боон келген. Ол байдалды эдери-биле чүрттарга бажыңнарының, ниити чүрттарга черлериниң тудуунче кичээнгейни салып турар апарган бис. Бо чылдың эрткен үезинде Кызылда 250 дербелчин метр төлдүг ийи квартиралыг бажыңнарны боттарывыс күжүвүс-биле тудуп, ажыглалга киирген бис. Ыйдыг бажыңнар ам-даа тудулуп турар. Чаагайжыдылганың бүгү хевирлери көрдүнген 12 квартиралыг бажыңның тудуу база эгелээн. Ажылчын кадрларның мергежилии бедидер, аныяктарны өөредир талазы-биле ажылдар база күштелген. Бо өөредилге чылында Кызылдың профтехучилищезинде 25 кижини тускай өөредилгеде киирген.

Адырның бүдүрүлгелериниң дузалал көдээ ажыл-агыйны тургузарының айтырыглары май Пленумунуң соонда шапкынчаан. Кызыл чоогунда 200 хаван азыраар ажыл-агый тудуглары бо чылын доостур. Ажылдакчыларга картофель өстүрүп алыр дөрт гектар шоодуг бо чылын тускайлаан бис.

Ынчалза-даа бүдүрүлгелерниң сан-хөө болгаш ажыл-агыйжы чоруун анализтеп көөрге, чамдык көргүзүглер эки-даа болза, бүдүрүлгелериниң ажыктыг чоруун болгаш продукциянын шынарын экижидериге чедир кыдынымаан чүүлдер, четпестер ам-даа бар. СЭКП ТК-ның май (1982 чыл) Пленумунга эът Л. И. Брежневтиң айтышкынын ёзугаар бүдүрүлге бүрүзүнге күш-ажылдың бүдүрүкчүлүүн бедидериниң хемчеглерин ап чорудары чугула. Ынчангаш ажылчын, коллектив бүрүзүн күш-ажылдың бүдүрүкчүлүүн, бүдүрүлгениң ажыктыг чоруун бедидерииге киришпирер ажылды моон соңгаар чорударын чугула хемчеглерниң бирээзи деп билип турар бис.

Хол-биле кылыр ажылдарны механизастаары — кол сорулгаларның бирээзи. Чаа технологтуг схемаларны шингээдири, эрги дериг-херекселдерни чаартыры, бүдүрүлгеге эртем болгаш техниканың чаа чедишкиниерни ажыглаары — хүнүң чугула айтырыглары апарган. Ол сорулгаларны чүгле эртем-техниктиг деп-шилгенин дүрген сайзырадыпга даалгап, күш-ажылдың бүдүрүкчүлүүн бедидип, продукцияның шынарын экижидип турган, чедип алыр ужурлуг бис.

Планныг онаалдалар болгаш алдынган социалистиг хүлээлгелер күжениишкиниг күш-ажылды неген турар. Ынчангаш Тыва АССР-ниң Аъш-чем үлетпүрүнүң министерствозунуң бүдүрүлгелериниң ажылдакчылары СЭКП ТК-ның май (1982 чыл) Пленумунуң шиитпирлерин, эш Л. И. Брежневтиң илеткелинде тургускан сорулгаларны күүседирип деп бүгү чүүлдерни кылыр.

С. КЫЗЫЛ-ООЛ,
республиканың аъш-чем үлетпүрүнүң министри.

БҮРҮН АЖЫГЛААР

Аъш-чем үлетпүрүнүң ажылдакчыларының хүнүн чурт он чедиги удаа демдеглеп турар. Бо байырлал бо чылын ССРЭ-ниң тургустунганының 60 чылының бүдүүзүнде совет улус СЭКП-ниң XXVI съездизинин, ТК-ның май (1982 ч.) Пленумунуң шиитпирлерин амыдыралга боттандырар дээш бедик көдүрүүшкүнүг ажылдап турар үезинде демдеглеттинип турары-биле онаалгай.

СЭКП ТК-ның май (1982 ч.) Пленуму эът үлетпүрүнүң мурнунга тодаргай сорулгаларны салган. Көдээ ажыл-агый продукциязының чидирилиниң экижедир сорулга-биле бүдүрүлге күүлериниң чаартылганың болгаш техниктиг эде дерилгениң күсели-биле калбартырының дугайында СЭКП ТК-ның айтышкынны биске онзагай үжур-үткалыг болуп турар. Чаартылганың болгаш чаа техниканы, технологияны ажыглап кииргенинин биске экономиктиг ажыы чыл бүрүде 130 муң рубль чедип турар. Кызылдың эът комбинадының удуртулгазының, партия, профэвилел организацияларының бүдүрүлгениң ажыктыын бедидер, бүдүрүп турар продукцияның хевирлерни калбартыр, шынарын экижидер, көдээ ажыл-агый чиг-эдин долу база комплекстиг ажыглаар талазы-биле шудургу ажылдап келгени продукцияның бот-үнезинин чылда 40 муң рубльге чиигедир, 200 муң рубльдиң планнан дашкаар орулгазын алыр арганы берген.

Ол дээрге хенертен бүтпээн деп чүве билдингир. Аңаа хамаарыштыр тускай планнаттынган тодаргай ажылдарны кылып келген бис. Эът продуктуларының чижеглеттинген хемчээлин ажыр, бүдүрүп турар продукцияга чиг-эттиң чарыгдалын эвээжедир, соскан малдың еске продуктуларын долу ажыглаар талазыбиле ажылдар аңаа хамааржыр. Чаңгыс чижек. Ындыг хемчеглериниң ачызында бо чылдың эрткен тос айларында Кызыл хоорайга фондудан дашкаар 280 тонна эът продуктуларын саткан. Ол дээрге өкпе-баар колбасазы, болбазыратканы ижин-хырын, ыбырадаы хайындырган куйга дээш өске-даа, ниитизи-биле ол 499 тонна болган.

Бистиң ажыл-херектеривистиң чедишкинин кижилер шиитпирлээр болгай. Комбинатта социалистиг чарыштың мурнуку одуруунда колбаса болгаш соодулга цехтериниң коллективтери чорун турар. Ижин-шөйүндү сайзырадыр салбырның мастери Т. Костромина, мал согукчулары А. Новиков, Ч. Иргит, колбаса кылыкчызы К. Палкина, эът чуукчузу Л. Шалагина, кеш дузаар салбырның бригадири Н. Скрипник, транспорт цегининң чолаачызы Н. Нота олар мурнакчыларның одуруун ээлеп, өскелерге үлегер-чижээн көргүзүп турар. Комбинаттың удуртулгазы ажылдакчыларның амыдырал байдалдарын экижидериниң хемчеглерни ап келген. Оон мурнунда девискээр иштинге бокталган, демир-дес чыыгган турган черлерни бо чылын ажыглалга киирип, бортан боттарывыстың столоваявыска 20 центнер картофельдя, 12 центнер погааны ажаап алган бис.

Кызылдың эът комбинадының продукциязының адрестери яизы-бүрү — Кыдыкы Соңгу чүктүң девискээрлери, Байкал-Амур магистралы, РСФСР-ниң Төп кезээниң үлетпүр районнары... А колбаса картынга баар шөйүнду арыглакчыларының кылган продукциязы база чурттуң өске булуңнарынче чорун турар.

Продукцияның шынарының дугайында айтырыг бисте кол черни ээлеп турары билдингир. Колбаса кылыгларының 61 хуузу, чемге ажыглаар мал үзүүң 98 хуузу дээш сорттуу боон үнелеткен. Мал болгаш үнүш аймактыг белюк холбукасаларын ажыглаарының күсели-биле чиг-эттиң камналгазын чедип алырының хемчеглери, арыг продукцияның үнерин бедидери, бүдүрүлге чидириглерни болгаш үзүүл кылышкынны болдурбазының айтырыглары бирги чергенин кылдыр тургустунган.

Ынчалзажок күрүне стандартынга дүүшпес продукцияны үндүре бээри ам-даа таварыш турар. Оортан материалдыг когарал үнүш, коллективтиң мораль-психологтуг байдалынга ол багай салдарлыг. Ол айтырыгны чугулалап көргеш, продукцияның шынарын бедидериниң, социалистиг ончу-хөреңгини кадагалап камгалаарының хемчеглери ажылдап кылдынган.

СЭКП ТК-ның май Пленуму бүдүрүлге бүрүзүнге аъш-чем продуктуларының немелде курлавырларын дээрлиниң, оон чидириглери-биле демиселди күштелдиреринге эргежок чугулазын демдеглээн. Бир эвес ол талазы-биле бистиң ажылывысты сайгарын көөр болза, ажыглаттынмаан курлавырлар эвээш эвес. Эът продуктуларын бүдүрерин көвүдедириниң улуг курлавырларынга комбинатка манчыкулинар цегин ажыдарлы, соскан малдың ханың колбаса-кулинар бүдүрүлгезинге хереглээри, сеек чилиин ылган алыры, дуазал ажыл-агыйын хөгүдүери хамааржыр. Бо болза бистиң комбинаттың ажылдаар кол үглашылышкынары болур.

Б. КОНУСПАЕВ,
Кызылдың эът комбинадының директору.

Тываның сүт комбинады республикада мурнакчы бүдүрүлгелериниң бирээзи. Ол каш чыл улаштыр бүдүрүлгечи бедик көргүзүглерни чедип ап, социалистиг чарышка чангыс эвес удаа типлекчи боон, мурнакчыларның одуруундан үжмейн келген. Бо чылдың тос айларында комбинаттың коллективтери ССРЭ-ниң тургустунганының 60 чылынга тураскаатказан социалистиг чарышка киришпишаан, продукция бүдүрериниң планын 106, сайгарарышын 104,9 хуу күүсеткен болгаш эрткен чылдың деңнелин элээн ажырган. Ол дээрге комбинаттың ажыл-ишчилериниң боттарының профессионал баймрлалынга белээ ол.

Сүт комбинадының бүдүрүлгелериниң бирээзи — Кызылдың сүт заводундан бистиң корреспондентивистиң репортажым моон адаанда парлаан.

АК ЧЕМ КЫЛЫКЧЫЛАРЫ

Дүүш четкелекте, хүндүскүнүн он бир шак үезинде, Кызылдың сүт заводунга ажыл хөлзенчиг апаар. Найысыладдан ырак эвесте районнарның ажыл-агыйларындан сүт соөрткен машиналар аңаа соңнуг-мурнуг кээп эгелээр. Амданныг аъш-чемниң база бир дээжизи — ак сүттүн ажаан, ажыбааның, оон үскүрүн заводтуң лаборантылары хынамчалыг хынаан, хүлээп ап кириптер.

Завода бир улуг цех бар. Хүлээп алдынган сүт баштайла аңаа баар. Ында ыңайбээр шөйген чиңге хоолайжыгаштар дамчыш, аккан сүт чоорту үлеттинип чоруй баар. Чижээ, кефир болгаш творог кылырынга чеже хире сүт херегил, ол хирени аңгылай кудар. Амданныг сүттен бүдүрген чем аймаа — сметана, үс, кефир, варенец заводтан чоруткаш, хоорайның столоваяларынга, уруглар албан черлеринге, магазиннерге келир.

Сөөлгү уеде совхозтардан келген сүттүң шынары эки болуп турар. Бир дүн, үнде заводка 47 тонна сүт кээр. Оон 25 тонназын садылган турар. Оны тодаралырга мындыг. Хүннүң-не хоорай чурттакчылары 13 тонна сүттү, 5 тонна сливкини, 1,5 тонна кефирни, 0,5 тонна варенецти, 1 тонна творогту, 3,5 тонна сметананы болгаш сүттен кылган өске-даа чемнерни ажыглап турарлар.

Кызылдың сүт заводунда онаашкан ажыл-херээнге бердинген, ак сеткилдиг ажылдап чоруур кижилер эвээш эвес. Олар коллективте улуг хүндүткелди чедип алганнар. Ындыгларга эш-өөрү-даа, аныяктар-даа чоргаарланыр. Оларның санынга, бир дугаарында, Ольга Захаровна Блохина кирер. Ол хоочун болгаш дуржулгалыг ажылчын. Бо заводка ажылдаа-ла 20 чыл чеде берген. Ольга Захаровна хей-ниитиниң ажылынга идепкейлиг киржип чоруур. Ол —Тыва АССР-ниң Дээди Советиниң депутады. Коллективте херээженнер чевүделиниң кежигүнү. Хей-ниитичи бо хүлээлгезин мурнакчы ишчи кызымак болгаш чүткүлүг күүседип, коллектив кежигүнериниң аңаа көргүскен бедик идегелин ажылга болгаш өг-бүлезиниге төлептир чоруу-биле шынзыдыы чоруур.

Творог цегиниң ажылчыны В. Ф. Занина бо хүнгерде боттарывыс күжүвүс-биле тудуп, ажыглалга киргенден бээр ажылдаан-даа болза, бедик шынарлыг продукция бүдүрериниң ёзулуг мастери апарган. Валентина Филипповна ам творог бүдүрер цехте ажылдап турар.

Бүдүрүлге цегиниң начальныгы Г. В. Стальманова негелделиг удуртукчуларның бирээзи. Ооң дугайында хүндүткелдиг чылыг сөстерни эш-өөрү бо-ла чугаалай бээрлер. Ында кандыг-даа чажыт чок. Галина Васильевна биче сеткилдиг кижи. Ынчангаш ажылчын бүрүзү ону хүндүлээр. Улусту удуртуп, башкарыын билир кижи. Ындыг боорга аныяктар безин ооң дуза, сүме айтырарындан далдаравас. Шак ындыг кижилер коллективтиң кол өзээн тургузуп, социалистиг хүлээлгелерни, планныг даалгаларны күүседиринге улуг үлүүн киирип турарлар.

ЧУРУКТА: (солагай талдан) О. З. Блохина, В. Ф. Занина, Г. В. Стальманова оларның келген сүттүң шынарын хынап олурарлар.

Ю. КОСАРЬКОВТУҢ фотозу.

БО ЧЫЛГЫ ДҮЖҮТ

«Ак-Туруг» совхоз бо чылын мал чемин кажангызындан хейнү белеткээн.

Совхозтуң төп шанында ажыл-иш хайыккан. Машиналарның дүжүрген тараазы оваа. Ында ажылчынар тараапы ОС-2 маркалыг арыглаар керекселедерге уруп, шалып ажылдап турар. Ам мында 70 тонна кызыл-тасты арыглаштың үезинге белеткеп каан. Ол ышкаш 25 тонна чиңге-тараа, 80 тонна арбайны кургадып, арыглаап урган.

Ажылчынар шанда хей тараапы 2 ээлчег-биле арыглап, кургадып турар. Седен-Хуурак Оюн, Александра Монгуш, Сундуй Чимит-оол, Любовь Очур-оол эки ажылдап турарлар.

К. КОМБУ.

КОНТЕЙНЕР БОЛЗА

Арыг-шевер кол айтырыгларның бирээзи. Ындыг турбуже, Ак-Довурак хоорайда бо талазы-биле байдал дүвүренчиг. Хоорайда чурттакчылар бокту туралаан черлерже төп турар. Ол кайы хамаанчок төккен боктар чайны өттүр чыдый берген тургулаар. Оларның аразында саазыннар, пөө кескиндилери хат-салгын аайы-биле тоо быдаргай апарган чыткылаар.

Хоорайда 16 аал чурттаар үезинде каш бажың бар. Ол бажыңнарның аразы дыка чоок. Оларның аразынга демир контейнерлерни бок төгер кылдыр тургузуп каан болур. Ону тускай машина-биле соөртүрде-даа эптиг болгай. Бо бүгүже хоорай Советди, чуртталга коммунал эргелели сагыштыг салып, чогуур хемчегни алырын уе пеген келген.

Н. КАЛДАР-ООЛ.
Барыын-Хемчик район.

ЧАГААЛАР ПАРЛАТТЫНМАЗА-ДАА

ХЕМЧЕГЛЕР АЛДЫНГАН

Эрзинде Мөреп суурнуң чунар-бажыңының доктаамал ажылдавайн турарын болгаш көдээ клубунда киномун багай үнүп турарын шүүмчүлеп чагааны редакция алган. Ук чагааны Мөреп көдээ Советиниге сайгарып көрген. Авторнуң шүүмчүлеп турар фактылары колдуунда шын болгаш. Чунар-бажың кыжын болгаш сезоннуг ажылдар үезинде орта ажылдавайн келген. Анчы уеде чунар-бажың бүрүн септеттинген, доктаамал ажылдап турар.

Киномунуң үндүрүлгезин экижидер талазы-биле хемчегни база ап чоруткан. Ол бүгү алган хемчеглер дугайын Мөреп көдээ Советиниң күүсединиң даргазы С. Д. Ондар редакцияга дыңнаткан.

ЧУРУКТАРДА: эът комбинадының мурнакчы цеги — колбаса цегининг Л. Маршировага удурткан (оң талазындан үйи дугаарында) бригадазының кежигүннери: белеп продукцияны чүдүрүп турары.

Ю. КОСАРЬКОВТУҢ фотолары.

БАЙЫРЛЫГ ХУРАЛ

Продукцияның шынарын бедидери, чиг-эт базазын быжыглаары, бүдүрүлгеин улам ынай хогжудери — аъш-чем үлетпүрүнүң бүдүрүлгелериниң ажыл-ишчилериниң амгы беш чылда кол сорулгалары. Аъш-чем үлетпүрүнүң ажылдакчыларының чаңчыл болгаш байырлалынга тураскаатказан байырлыг хурал октябрь 15-те Москвага болуп эрткен. Адырның ажылын улам ынай сайзыраңгайжыдар сорулгаларның дугайында хуралга чугаалажып көрген.

СЭКП ТК-ның Политбюро кежигүнү, СЭКП ТК-ның секретары М. С. Горбачев, ССРЭ-ниң Министрлер Чөвүделиниң Даргазының бирги оралакчызы И. В. Архипов, ССРЭ-ниң Министрлер Чөвүделиниң Даргазының оралакчызы И. И. Бодюл, СЭКП ТК-ның кылдыс эргелекчизи В. А. Карпов, чамдык министерстволарның болгаш ведомстволарның удуртукчулары, бүдүрүлгениң мурнакчылары, социалистиг чарыштың типлекчилери байырлыг хуралдың президиумунга олурган.

ССРЭ-ниң аъш-чем үлетпүрүнүң министри В. П. Ленц илеткел кылган.

(СЭТА).

НОГАА АЖЫЛ-АГЫЙЫ

«Якутгеология» каттыжышкынның Берязкит тудуг-монтаж эргелелиниң ажылчыннары ногаа аймаа-биле бүрүн хандырган. Байкал-Амур магистралының эң-не сонгу белдир станциязында өртээл базаны Якутияның геология организацияларынга тудугжулар дерии берип турар.

Бирээзи-ле 540 дөрбелиин метр чыдымдыг черлерни чайын туштаалар дериг алган. Баштайгы дүжүттү — 15 тонна огурести тудуг-монтаж эргелелиниң ажылчыннары алган. Берязкит суурнуң уруглар салгарынга, эмнелгеннге, столоваяныга, геология партияларының ажылчыннарынга ногаа аймаа база берип турар.

Якутияның көдээ ажылагый эртем-шинчилел институдукуй эртемденнери ногаа өстүрер черлерниң төлевилелин тогаатказан турган. Ол төлевилелдерни ёзугаар тутказан ногаа өстүрер черлер эки дүжүттү берип турар: бир дөрбелиин метр бүрүзүнүң дүжүт — 18 килограмм огурец болган.

— Чүгле ногаа өстүрер эвес, харын-даа хаван, өлек азыраар черлерни база тургускан бис — деп, эртемел начальныгы И. Никулин чугаалаан.

Бистиң үежилеривис

КИЖИЛЕРГЕ ХЕРЕК БОЛЗУҢЗА...

Шөлдө контора-даа, дуэалал өрээл-даа болуп турар бичии вагончугаш Подольск районда Щапова суурнуң малының делгем одарының кыйынында. Соңга өттүр ишт[illegible] көзүлдү. Автоматтыг сугарыкчыже суг берип турар насостарның оожум шиилээни дыңналган. «Щапово» деп дуржулга-шенелде сүт комплекизинде келгенивис ол.

Антонина Кузнецова, дөртен харлыг саанчы, азы амгы үеде чугаалаары-биле «машина-биле саалла оператору», холун чүп каапкаш, столче чоокшулай олуруп алды.

— Бодум дугайымда чүү дээр боор?— деп, ол эгенин чугаалады.— Чүве-даа чугаалап албас кижи болгай мен, артында-ла бодум дугайында чүү дептер мен аан. Канчап саанчы апарган мен? Ол дээрге аналга-ла болган чүве, сактыр чүве-даа чок ийин. Тула областа Ильинка дээр бичии сууржугашка төрүттүндүм. Чаш чораан үем ынчаардагы дайын соолүндеги үеде бүгүлде кижилернин-биле дөмей эрткен.

Хоозурал, ажылдаар улус чедишпес, а кылыр чүве дээрге мырынай баш ашкан турду. Бистер, бичии уруглар, шыдаар-ла шаавыс-биле улуг улуска дузалажып турдувус: ховуга-даа, огородка-даа. Бистиң колхозувустуң фермазы бичежек чүве, ынчалза-даа ацаа барыксаарым аажок турду. Инек саан кайын шыдаар ийик мен, холчугаштарым шыдал чок, инекке чем каан бээринге ёй мен, кажаа иштин-даа аштап шыдаптар мен. Школага өөренип берзимзе-даа, азырап турган малдарымга бо-ла чеде бээр мен. Харынна ынчан болгапымдан, сес класс дооскаш-ла саанчы апарганым ол боор.

Баштай төрээн суурумга ажылдап турдум, а чеди чыл бурунгаар ог-бүлем-биле кадыы Москва чоогунда бо суурже көжүп келдивис. Өөм эвээ механизатор кижи чүве, ынчангаш дораан-на мергежилдиин аайы-биле ажылдай берди.

Вагончугаш чанында кажаанып эжим шыгырадыр ажыттына берди, инектер ногаан шыкче үнүптүлер.

— Бистиң бир шүлүкчүвүс, харын Есенин-даа чоор бе, төрээн черинге бир катап чедип келгеш, мынча дээп дижир: Россияның бойдузу инектер чокка элдептиг сагындырар— дээш, саанчы хүлүмзүрдү. — Шагда-ла чугаалаттынган ол состерни бо үеде дыннаарга каттырынчыг-даа боон магатчок, ынчалза-даа мен оларга таваржыр кижи мен. Чайгы каш айларда оът-сиген сүүзүнүг, чылыг турда, харын мал даштыгаа оттаардыр. А өске үеде инектер комплектиг кажааларында турар. Ында саалда-даа, чуулда-даа, чемгерилге-даа автоматчыттынган. Бодап көрүүр даан: бисте ийи муң үш чүс саар инек бар, а оларның чартык кезиин алды-ла кижилиг бригада ажаап-тежээп турар. Ажыл-агый күрүнеге хүнүнү-не 27 тонна сүттү берип турар. ол дээрге чылда тос муң ажыг тонна сүттү садып турары ол. Ажылывыс ам эдлеглиг болгай,— ындыг болганда саанчыларның хостуг үези көвүдээп. Шаанда ышкаш, сыгыр даң бажындан кара дүнеге чедир ажылдаар, ажылдан хол-бут ыстап-шылаар ындыг үе-биле канчап денгээр.

Даштын келген автобус медээлей-дир. «Эдлег тонген, саанчылар суурже чапар деп турары ол-дур»— деп, Кузнецова тайылбырлады. Бажыңда ажыл база-ла хөй. Кежээки чем-даа кылыр, бажың иштин-даа эдип-чазаар, уругдарывыл-даа ясли-садтан алыр... Антонина Кузнецова база-ла ындыг. А оон аңгыда ол — Подольск район Советиниң депутады. Ол бедик бүзүрелди чаңгыс суур чурттуглары аңаа ийи удаа көргүскен. Бо ажыл база-ла үени, эвээш эвес үени иегээр.

— Ынчангаш хүнүү ыяк планнаар, ажыл-херекке минута бүрүзүн ажылгаар аңаар чүве болгай — деп, Антонина Кузнецова чугаалай-дыр. — Ындыг болзажок сен кижилерге херектиг-дир сен деп миниири кижиге хөлчок өөрүнчүг... Чооктагы бир чижек. Чайын ажыл хөй, кижилер орайтап, магазинниер хагдына бергенде чаныш кээр, оон аңгыда хову турлагларывыс суурдан ыракта, ынчангаш автолавкадан организастаза чүл деп, соңгукчулар айтырыг тургузуп келген. Бодүүн ышкаш сагындырар айтырыг, ынчалза-даа ону шиитпирлээр дээш эвээш эвес күштүүдүрер ужурга таварыштывыс. Машинаны бригадалар кезидиң кактырарга, ажык чок чарыгдалдар дуглаттынмас дижип турдулар. Ынчан мен саналашкыннар кылып олурдум... Арга тыпты берген. Автолавканы чүгле бисти эвес, а кожа ажыл-агыйларны база хандырар кылдыр тургустувус — садыгга орулга, кижилерге эптиг апарган.

Күзпецова чаңгыс чер чурттуглары дээш үргүлчү сагыш човаң чоруур. Суурга амыдыран чурттаар байдалдар экижээн тудум-на, бүдүрүлге көргүзүглери-даа бедиир, күш-ажыл-даа чиигээр, апыяктар-даа кодээден чорбастай бээр деп, ол билип турган.

— Ургларывыс ийи — деп, саанчы уламчылады.— Өг-бүлевис найыралдыг. Шериг барган оглумну дыка сактып тур мен. Эзи келгеш, маңза артар мен деп бижин тур, чолаачы болуксап турар. А уруум кулинария училищеанинде, ону дооскаш база бистиң суурга ажылдаар. Мында столовая, уруглар комбинады, школа, садыг төвү бар — ажыл кажан-даа мүзавас.

— Кодээге херээженнериң ролю улам-на улгадып бар чыдар болдур ийин — деп, «П"-повонуң» удуртукчуузу Марат Бойнович чугаага киришти.— Кодээде дыка хөй мергежилдер чүгле эр кижилерниң турган үе эрткен. Херээжен ишчилер хөй-ниити ажылынга база идепкейлиг. оларның шимчээшкинин контрольдавайн турар. Ынчангаш чолаачылар маршруттан чөпшээрел чок үнүп, шимчээшкиниң графигин үреп турар. Шадың алганда автобудүрүлгеге арагалаар, оон ажылга үнмес чоруктар бар.

Чижээ, сентябрь 3—4 хүнүнде Ак-Довурак биле фабрика аразында автобус маңнаан. Ынчан ажылдаар улустар 1—2 шак ажылдан озалдаан.

Ак-Довурак АТБ-зинниң ажылынын, ылаңгыя оон автобус парыгының багай ажылының дугайында айтырыгны бо чылдың январь 19-та СЭКП Барыын-Хемчик райкомунуң бюрозунга, оон соонда улус депутаттарының Ак-Довурак хөорай Советиниң күүскомуулга чугаалашкан, ону экижиндер талазы-биле доктаалды хүлээп алган. Ол дугайында шүгүмчүлелдиг материалларны солуннарга парлаан. Ындыг турбуже автобудүрүлгениң удуртукчулары оон кандыг-даа түңнелдер үндүрбээп, ажылды экижитпээн.

Ажылче ханылаан кирбес, эткен сөзүнге ээ болбас даргалар-биле эптежирги чедип шыи эвес.

О. ШЕВЕР-ООЛ,
«Тыва даг-дүүз комбинаттың руднигинде слесарь.

БӨМБҮРЗЕКТИҢ СУДАЛЫ

СЭТА-ның корреспондентилери дыңнадып тур

БҮГҮ УЛУСТАРНЫҢ ЭРГЕ-АЖЫКТАРЫНГА

Совет Эвилели улустарның тайбыңының болгаш айыыл чон чоруунуң херээн чайгылыш чон камгалап, хөгжүп орар чурттар-биле бодунуң харылзааларын дең эргениң болгаш кайы-даа талага ажыктыг болурунуң принциптеринге таарыштыр тургузуп турар — Москвага болган советэфиоп чугаалажыышкынынарга хамаарыштыр делегейниң хөй-нииттизиниң үнелеп көрүүшкүннериниң кол-ла утказы ындыг болуп турар. Эштер Л. И. Брежнев биле Менгисту Хайле Мариам оларның Кремльге чугааларын тайылбырлавышаан, күрүнелерниң болгаш хөй-нииттиниң көскү ажылдакчылары, даштыкы чурттарның парлалгазы империализмниң, реакцияның болгаш неоколониализмниң чонга удур хан төгүүшкүннерлиг сегиржип алыышкынынарны тывылдырып турар угланыышкынынга тайбыңга ынак чурттарның болгаш улустарның чаңгыс эвин болгаш сырый каттыжыышкынын, ядролуг халапты болдурбас дээр оларның тура-соруун удурланыштыр тургузары эргежок чугула деп бижыг бүзүрел Москвага тода чугаалаттынган деп демдеглеп турар.

Дээди деңнелге совет-эфиоп үжуражыышкын бистиң ийи чурттарывыстың аразында, СЭКП-ниң болгаш Эфиопияның Ажылчы чоннар партиязын тургузар талазы-биле комиссиязының аразында харылзаалар чаа, улам бедик деңнелче кодүрүлгениниң бүзүрелдиг херечизи болуп турардыр деп, Эфиопияның даштыкы херектер министри **Фелеке Гедле-Гиоргис** медеглээн. ССРЭ биле Социалистиг Эфиопияның интернационалчы эдеткил каттыштырылгазының, тайбың болгаш социал депшилге дээш демиселдиң бижыг бедирлерин каттыштырып турар, ол харылзаалар найырал болгаш кады ажылдажылга дугайында керээде сиңнигин кирген. Бо чылын бодунуң алдарлыг 60 чылын демдеглеп турар Совет Эвилели тайбының ёзулуг магадылалы, делегейниң бүгү улустарынга идегелдериң демдээ, хоталга болгаш национал хамаарышпас чорук дээш чөптүг демиселди чорудуп турар кижилериниң эң шынчы өөнүү болуп турар. НАТО болгаш Варшава керээзинниң чурттарының удуртур органнары ол эвилелдериң салдарын Азияже, Африкаже болгаш Латин Америкаже неперетпес дугайында медеглелдер кылдын дээрзинин дугайында Л. И. Брежневтиң чугаазында бадыткаттынган саналга изиг байыр чедирип турар бис.

Ядролуг чепсекти бир дугаарында ажыглавзс деп хүлээлгени Совет Эвилелиниң бодунга чаасқаан алганын улустар аразында айыыл чок чоруктуг бижыглаарының херээнге ССРЭ-ниң боттуг салыышкынны киниреринге белениниң, тайбыңга оөң ёзулуг хандыкшылдыының херечизи кылдыр үнелеп турар бис деп, ол министр медеглээн. Ол — төөгүдүт шиитпир-дир, ядролуг чепсектиг өске бүгү күрүнелер база ол чаагай үлегерни Совет Эвилели деткип турар» деп эгелиг чүүлдү Японияның «Майнити» солуну парлаан. ССРЭ-ниң болгаш Эфиопияның аразында харылзаалар хөгжүп, калбарып турарын совет удуртукчу онзалап демдеглээндир деп, ол солун бижээн. Менгисту Хайле Мариамның Москвага аян-чоруунуң түңнелинде ийи чурттарның аразында харылзаалар улам быжыккан.

Хосталган чурттарны базарын, оларның үр болгаш берге демиселге чедип алган чаалап алышкыннарын хунаарын, делегей ареназынга ол чурттарның ролюн узуткаарын АКШ оралдажып турар. Бо дугайында Л. И. Брежневтиң чугаазында тодаргай айыткандыр деп, Шри Ланканың «Сан» солуну демдеглээн.

Совет Эвилелинге болгаш социалистиг өске-даа чурттарга удур «ыдыктыг чаа походту» кылып турары дээш Вашингтонну совет удуртукчу шыңгыы бүрүү шапкан болгаш Рейганның администрациязын чидии-биле шүгүмчүлээн-дир деп, америк **«Ассошейтед пресс»** агентство демдеглээн. Тайбыңны болгаш удустарның айыыл чок чоруун быжыглаарынче Совет Эвилели ак сеткилдии-биле чүткүп турар деп, сураглыг америк хөй-нииттичи ажылдакчы, Бриджпорт университединиң профессору (АКШ) **Г. Парсонс** медеглээн.

Совет Эвилелиниң чогумчалыг ол туружун бүгү делегейге изии-биле деткип турар. Ынчалзажок империализмниң болгаш реакцияның күштери делегейде политиктиг байдалды улам-на чидиглендирип оралдажып турар. Ол оралдажыышкынны Американың Каттышкан Штаттары баштап, Африкага болгаш делегейниң өске-даа хөй-хөй районнарында бодунуң шериг базаларының четкизин калбартып турар.

(СЭТА).

Анатолий Иванович ПОЖИДАЕВ

СЭКП обкомунуң бюро кежигүнү, Тыва АССР-ниң Дээди Совединиң депутады, Тыва АССР-ниң Дээди Совединиң Президиумунуң Даргазының оралакчызы, СЭКП Кызыл хооркомуунуң бирги секретары Анатолий Иванович Пожидаев чуртталгазының 49 харлыынче кирип чорааш, 1982 чылдың октябрь 16-да хенертен мөчээн.

А. И. Пожидаев 1934 чылдың сентябрь 25-те Таңды районнуң Балгазын суурга төрүттүнген. Совет Эвилелиниң Коммунистиг партиязының хүрээлеңинге ол 1954 чылда кирген. Томскиниң С. М. Киров аттыг политехниктиг институдун А. И. Пожидаев 1958 чылда дооскан соолүнде бодунуң күш-ажылчы ажылчорудулгазын Тыванып геология-разведка экспедициязының улуг коллектору, шинчилел отрядының начальниги болуп эгелээн.

А. И. Пожидаев 1961 чылдың декабрьда ВЛКСМ Тыва обкомунуң ийиги секретарынга соңгуткан. Тыва АССР-ниң Улусчу контроль комитединиң даргазының оралакчызынга 1965 чылдан эгелээш, чеди чыл дургузунда ажылдаан. А. И. Пожидаев 1972 чылда партия ажылынче— СЭКП обкомунуң үлетпүр-транспорт килдизинниң эргелекчизинге депшиттирген.

А. И. Пожидаев 1977 чылдың августа СЭКП Кызыл хооркомуунуң бирги секретарынга соңгуткан. Харысалгалыг ол албан-хүлээлгеге ажылдап турган үезинде хоорайның экономиказын болгаш культуразын хөгжүдер керекке, ажылчы чоннарның коммунистиг кижизидилгезинге хөй күжүн болгаш энергиязын ол берген. Совет чылдарда республика найысылалынга боттандырган чаартылгалар А. И. Пожидаевтиң организакчы ажыл-чорудулгазыбиле сырый холбаалыг.

Бодунга иегелделиң, принциналдыы, ажыл-ишчи чоруу, экономиктиг болгаш социал сорулгаларны шиитпирлээринге ханы билиглии Анатолий Иванович Пожидаевтиң мөзү-шынарының онзагай үүлдери болган. Бодунуң чүткүүлүг күш-ажылының, даандырган ажыл-херекке бедик харысалгалыының, кижилерге сагыш човаңгыр болгаш кичээнгейлиг чоруунуң түңнелинде А. И. Пожидаев Кызыл хоорайның коммунистериниң болгаш ажылчы чоннарының хүндүтпелиин эдилеп, бедик авторитеттиг болуп чорааш.

Анатолий Иванович Пожидаев идепкейлиг хөй-нииттиг болгаш политиктиг ажылды чорудуп келген. Ол СЭКП обкомунуң бюро кежигүнү, Тыва АССР-ниң Дээди Совединиң депутады, Тыва АССР-ниң Дээди Совединиң Президиумунуң Даргазының оралакчызы, СЭКП Кызыл хооркомуунуң бирги секретарынга соңгуткан. Харысалгалыг ол албан-хүлээлгеге ажылдап турган үезинде хоорайның экономиказын болгаш культуразын хөгжүдер керекке, ажылчы чоннарның коммунистиг кижизидилгезинге хөй күжүн болгаш энергиязын ол берген. Совет чылдарда республика найысылалынга боттандырган чаартылгалар А. И. Пожидаевтиң организакчы ажыл-чорудулгазыбиле сырый холбаалыг.

Бодунга иегелделиң, принциналдыы, ажыл-ишчи чоруу, экономиктиг болгаш социал сорулгаларны шиитпирлээринге ханы билиглии Анатолий Иванович Пожидаевтиң мөзү-шынарының онзагай үүлдери болган. Бодунуң чүткүүлүг күш-ажылының, даандырган ажыл-херекке бедик харысалгалыының, кижилерге сагыш човаңгыр болгаш кичээнгейлиг чоруунуң түңнелинде А. И. Пожидаев Кызыл хоорайның коммунистериниң болгаш ажылчы чоннарының хүндүтпелиин эдилеп, бедик авторитеттиг болуп чорааш.

Анатолий Иванович Пожидаев идепкейлиг хөй-нииттиг болгаш политиктиг ажылды чорудуп келген. Ол СЭКП обкомунуң бюро кежигүнү, Тыва АССР-ниң Дээди Совединиң депутады, Тыва АССР-ниң Дээди Совединиң Президиумунуң Даргазының оралакчызы, улус депутаттарының Кызыл хоорай Совединиң депутады болуп турган.

А. И. Пожидаевтиң ачы-хавыяаларын чазактың бедик шаңналдары — Октябрь Революциязы, «Хүндүлелдиң Демдээ» орденнер-биле болгаш «Күш-ажылчы шылгарал дээш», В. И. Ленинниң төрүттүнген хүнүнден бээр 100 чылынга алдар кылдыр деп медаль-биле демдеглээн.

Эвилең болгаш сагыш човаңгыр эжиниг коммунист Анатолий Иванович Пожидаевтиң дугайында чыыртыкылыг тураскаал бистиң чүректеривиске кезээде артып кадыр.

Г. Ч. Ширшин, М. К. Мендуме, Ч-Д. Б. Ондар, П. И. Кравченко, Г. Н. Долгополов, А. П. Ванжа, Д. К. Ооржак, А. И. Леньшин, М. К. Шыырап, А. И. Галайко, М. Е. Абрамов, В. Б. Добромыслов, Д. С. Монгуш, М. С. Салчак, К. С. Шойгу, Н. С. Бойду, Б. П. Свинцов, Ш. Д. Куулар, Г. Ш. Монгуш, Л. А. Забоев, В. А. Подругин, П. П. Селиванов, М. Д. Шиповаленко, О. Х. Хопуя.

ЧУГУЛА АЙТЫРЫГЛАРНЫ ЧУГААЛАШКАН

ПАРИЖ. (СЭТА). Францияның национал хуралының коммунист депутаттарының хуралы болган. Чөөн үезилдиг партияларның чазааның экономиктиг политиказын амыдыралга боттандырары-биде холбашкан эң чугула айтырыгларны аңаа чугаалажып керген. Франциянып премьер-министри П. Моруа болган чазактың өске-даа кежигүнери ол хуралга база киришкен.

Ажыл чок чорукка удур, улус массаларның материалдыг байдалын экижиндиргче угландыр чазактың ажылдан кылган хемчеглерин амыдыралга чайгылыш чок боттандырарының эргежок чугулазын хуралга онзалап демдеглээн. Национал экономиканы хөгжүдер, ажылчы чоннарның эргелерин хандырар сорулгалыг чөөн үезилдиг күштериниң программазын күүседириндеп ол сорулганы чедиишкинниг шиитпирлээри колдуунда хамааржыр. Коммунист депутаттарның киирген саналдарын чазак бодуунуң ажыл-чорудулгазында барымдаалап турарын хуралдың киржикчилери демдеглээн. Ол саналдар Франциянып экономиказының кол адырларын хөгжүдериңге иделиг болур.

Чөөн үезилдиг партияларның экономиктиг программазын амыдыралга боттандырары парын байдалдарга таваржын турарын хуралга айытқан. Капиталистиг чурттарның экономиктиг кризазының дөрт үржүү болган шыңгыы бергелерге Франциянып экономиказы таваржып турар.

Чазактың реформаларынга барыын үезилдиг партияларның болгаш улуг капиталдың калчаалыы-биле удурланып турарын хуралга демдеглээн. Экономиканы бергедээшкиннерин чайладырынга коммунист депутаттар төлептиг үлүүн киирип турар.

ДОПЧУ МЕДЭЭЛЕР

⊙ **БРЮССЕЛЬ.** Премьер-министр Мартенстиң баштап турары каолиститг чазак парламентиге көөрүбиле 1983 сан-хөө чылының күрүне бюджединиң төлевилелин киирген. Чурттуң бүгү төөгүзүнде бюджеттерден оон ылгалдыы — бюджеттиң үнер дөзүнге 443 миллиард бельги франктыы четпеп турары. В. Мартенстиң кабинеди эрткен чылдың декабрьда эрге-чагырга кирип тура, «күрүнениң сан-хөөзүн кадмыцыдарын» аазаан. Ынчалза-даа башкарыкчы каолиция бүгүн 1 триллион франк четкен күрүне өрезин доктаадып шыдаваанын бюджет төлевилели көргүскен. Бюджет министри Ф. Мэйстадтың сөнап турары-биле алырга, 1983 чылда даштыкы өре төлөөринге бээзин 300 миллиард франк акша иегелтинер.

⊙ **ДАМАСК.** Израильдиң эжелээни араб девискээрлериниң чону эжелекчи өзүчурумга удур дёмөлелин хүн келген тудум-на күштелдирип турар. Набдыс хоорайның чоогунда Аскра дээр палестин лагерьге туе черинң чурттакчыдарының сионисчи дээрбеңнелерге удур массалыг чыскаалгалы болган. Чыскаалганнарга удур израиль эрге-чагыргаларның октаазы шериглер оон киржикчилерни бөлүп-лаан.

САН-ФРАНЦИСКО. Сан-Диегога (Калифорния штат) АКШ-тың президенткизи Р. Рейганның болгаш бо чылдың декабрь 1-де Мексиканың президентизи эрге-дужаалга кирер М. Де Ла Мадридтиң аразынга чугаалажыышкын болган. Америк парлалганың бижин турарын ёзугаар алырга, АКШ-тың болгаш Мексиканың харылзаалары найырайдыг болуп шыдавайн турар. Ийи чурттуң аразында чугаалажыышкынның шыңгыы чорудээлериниң байдалынга эртпеп. Вашингтон Мексиканың амгы экономиктиг бергедээшкиннерин ажыглаар, садыг, балык тудар эргелериниң талазыбиле маргылаалыг айтырыгларны болуунга таварышчалыг кылдыр шиитпирлээрин оралдажып турар. Ылаңгыя Мексиканың хамаарышпас даштыкы политиктиг шүгүмнүге Вашингтон кедергей таарыжымайн турар.

Америк албан кижилериниң ынанын турарын-биле алырга, Сан-Диегога болган уҗуражыгга чүгле саналдар солчуру-биле кызыгаарлаттырган болгаш ийи чүгүтүн аразында чорулээлерни кошкадып шыдаваан.

ТОКИО. Улам-на кыжаныышкынныг болуп бар чыдар япон-америк «айыыл чок чоруктуг керээни» Японияны ооңа айыылга таварыштырып, ук чүгүтү ядролуг дайынче кирер талазыга байлаалы тургузуп турар. Бо дугайында Канагава префектурага япон компаниянын активизиниң мурнунга чүве чугаалаан ЯКП ТК-ның Президиумунуң даргазының оралакчызы К. Үэда медеглээн. Япон девискээрде АКШ-тың шериг базаларын дүрген узуткаар дээш демиселиң күштелиринге массаларны ол кыйгырган болгаш чоннуң эргеажыышкынын чазактың ажылдан кылган хемчеглерин амыдыралга чайгылыш чок боттандырарының эргежок чугулазын хуралга онзалап демдеглээн. Национал экономиканы хөгжүдер, ажылчы чоннарның эргелерин хандырар сорулгалыг чөөн үезилдиг күштериниң программазын

АМЫДЫРАЛДЫҢ АГЫМЫ

Январьдан эгелэшэ, чер каргыже чедир Хол сумузунуң Шындазын, Туралыг, Шивилиг деп черлериндең Ак-Довуракты тудуунга хереглээр ыяшты Тимофеевтиң бөлүү-биле кады ол сумуунуң араттары кезии, сөөрткеш, Хемчиктиң кыдыынга белеткээн. Машина-техника чок уеде ажыл аар-даа, берге-даа турган. Ынчалзажок чонуң каттышкан күжүнге түү-даа шаптыктап шыдаваан. Ылаңгыя Хөл сумузунуң 5, 6, 7, 8 дугаар арбаннарының араттары дендии шудургу ажылдааннар.

Белеткеттинген тудуг ыяжын 1933 чылдың алды айдан эгелеп, Хемчикти куду шуушттуруп бадырып эгелээн. Сагыш дег чүве кайда боор пиик. Узун, чоон чудуктар бир-ле булуңнарга, бир-ле зэтпекке тырлып чыдыштар, хем дургаар ажылчыннар оларны тарадыр идер, чамдыкта бергеден кээрге, частыр бүдүмелдер-биле тарадыр тенсин-даа турдулар. Ол кижилер дээрге барык-ла болдунмас чыгыы хире эрес-маадырлыг үүле-херекти бүдүрген улус-ла болгай.

Бир чыл ажыг үе эрткенде амгы Ак-Довурак хоорайның иштии талазынга чаагайжыды туттунган чаа суур тургустунган, Хемчикти кежир көвүрүүнү база туткан. Калашников баштаан экспедиция база шинчилел ажылың барык-доозун, Кара-Даш даглариның даг-дүгүнүн курлавырының чамдык сап-түңнээрин тодаратқан.

Амгы даг-дүгү комбинадының турар черинге ынчан фабриканың бажыңын тудуп эгелеп турда, ТАРИ ТК-ның айтышкынын ёзугаар мени өске черже ажылдадып чорудупкан. Ол үеним хөгжүлдези-биле алырга, ынчан даа улуг будурүлгени тудуп, ажыглалга кирерин, ажылдадыры аажок нарын, берге апарган. Хөй акша-хөреңги, тудуг материалдыг база, күүлүг электроэнергия, бедик мергежилдиг кадрлар негетпээн келген. Ол бүгү чедишпес болганындан 30 чылдарның ортаа үезинде аңаа ажылды түр соксаткан чүве болгай...

3. ЭЛЭЭН КАШ ЧЫЛ ЭРТКЕНДЕ

Үеним хөгжүлдези, судалы чаңгыс черге турбас, ол улам бүдүүлүг, Эгези № 241 «Шында»).

бурунгаарлап кел чоруур. Шапкын Хемчиктиң эриктеринге, Кара-Даш дагларының адээнге ээп, куруг черге улуг будурүлге тургузар дээш Калашниковтуң шаанда эгелээн чаагай үүле-херээ төрөп Тывавыс бүзүлбас найыралдыг совет улустарның улуг өг-бүлезинге каттыжып кирген соонда боттанган. Ында ам амгы үеним аныяк хоорайы Ак-Довуракты, бүгүзвилел ужур-дузалыг —В. И. Ленин аттыг «Тыва даг-дүгү» комбинатты болгаш өске-даа будүрүлгелерни тудуп, ажыглалга киирген.

Москвага сургуул дооскаш, баштай ажылдан эгелээним Барыын-Хемчикке таныжып алган чорус оңүүм Калашников-биле 30 чылдарның эгезинде ажылдап турганывыс черде улуг чаартылгаларны сонуургап көөр дээш эрткен чылын Ак-Довуракка аян-чорук кылып чордум. Кызыл-Мажалыктың адаанда Көөп-Кежиге автобус доктаай бөөр аразында, ажылдан чорааным эргим, таныш черлеримни долгандыр көргүледим. Хемчиктиң ол чарыында бедик кара даглариың эдээнден хөрээнге чедир чаптылган хөй каът ак-ак бажыңнар дээр-биле адаанашкан чүве дег бедип үне берген турарын эскерип каап, сагыш-сеткил дыка хайныкан.

Хоорайга чеде бээримге, оон ажыл-амыдыралы-биле ында ажылдап турар эш-өөр дыка хандыр таныштырды. Көөп-Кежигден корүп турганым хөй каът бажыңнарның чамдыызынга база киргиледим. Сипр-даштың — даг-дүгүн үүрмектеп сорттаар комплекс, арыглал фабриказының бирги, ийиги эзлүзүнүң бажыңнары, амыдыралдың болгаш чүрттелгенің хөй-хөй объектилери. Культура ордузу, ковчуг улуг школа, садыг, магазинер, эмнелге, уруглар ясли-садтары дээш черле түү-даа бар, магалыг-ла чорду.

— О-о, кырган! Бистиң хоорайывысты, оон будүрүлгелерин тудуп эгелээни бежен чылдардан бөөр Ак-Довуракты судалы бүгү чүрт-биле тутчуп хозбашкан дээрзин билир-ле болгай сен — дээш, бир хоочун ажылчын меңээ бирден-бирзээ чокка тайылбырлап олурду. Маңаа чүрттүң тең хоорайларындан, Украинадан, Белоруссиядан, Армениядан, Грузиядан, Орта Азияның болгаш Прибалтиканың республикаларындан, Красноярскиден, Абакандан болгаш өске-даа черлерден янзы-бүрү 40 ажыг нацияларның, улустарның төлөөлекчилери эрес-соруктуг ажылдаан, ол бүгү үүле-херекти бүдүрген. Ол чаагай ажылдаан турар эш-өөр дыка хандыр таныштырды. Көөп-Кежигден корүп турганым хөй каът бажыңнарның чамдыызынга база киргиледим. Сипр-даштың — даг-дүгүн үүрмектеп сорттаар комплекс, арыглал фабриказының бирги, ийиги эзлүзүнүң бажыңнары, амыдыралдың болгаш чүрттелгенің хөй-хөй объектилери. Культура ордузу, ковчуг улуг школа, садыг, магазинер, эмнелге, уруглар ясли-садтары дээш черле түү-даа бар, магалыг-ла чорду.

— О-о, кырган! Бистиң хоорайывысты, оон будүрүлгелерин тудуп эгелээни бежен чылдардан бөөр Ак-Довуракты судалы бүгү чүрт-биле тутчуп хозбашкан дээрзин билир-ле болгай сен — дээш, бир хоочун ажылчын меңээ бирден-бирзээ чокка тайылбырлап олурду. Маңаа чүрттүң тең хоорайларындан, Украинадан, Белоруссиядан, Армениядан, Грузиядан, Орта Азияның болгаш Прибалтиканың республикаларындан, Красноярскиден, Абакандан болгаш өске-даа черлерден янзы-бүрү 40 ажыг нацияларның, улустарның төлөөлекчилери эрес-соруктуг ажылдаан, ол бүгү үүле-херекти бүдүрген. Ол чаагай ишти ам-даа үргүлүүлевишаан.

Аңаа чорумда хоорайның будүрүлгелери, тудуглары, транспорт болгаш хандырыга организацияларының, түңнеп чүгаалаарга, улуг Төрээн чүрттүң 140 хире хоорайларындан янзы-бүрү дерилгелерни, машина-техниканы, тудуг материалдарын база өске-даа үүлдерни ап турарын меңээ чүгаалап турдулар. Чамдык чижектер бо: дар рудазы казып чывар күүлүг экскаваторлар, даг-дүгүн арыглап, сорттаар парын дерилгелер сураглыг «Уралмаш» заводтан, 27 тонналы чүктээр күүлүг «БЕЛаз» деп самосвалдар Белоруссиядан, арыглал фабриказының техниктиг херекселдери Гомельден келгилээп. Грузия — электри приборлар машиналарын, Армения — контрольхемчээл приборларын, Узбекистан — комплектиг трансформаторларны, кожулда машиналарын, Мордва АССР — сантехниктиг дерилгелерни, Красноярск — тудуг материалдарын боже чорудуп берип турарын дыынаарга дыка өөрүнчүг.

База бир кайгамчык чүве шаанда кажан-даа кижи ыи баспаан Барыын Саяның кадыр-кашпал бедик тайгаларын ажыр, хемнерни база малган тулаалары кежир ковчуг парын, берге байдалдарда база-ла хөй национал кижилерниң эрес-соруктуг күш-ажылы-биле Ак-Довурак —Абаза оруун кылган, улуг Төрээн чүрттүң судал-дамыры-биле ону тудуштурганы болур.

Ол-ла үеде Ак-Довуракты арыглал фабриказынга будүрген даг-дүгүнден аңгы-аңгы республикаларда база хоорайларда муң-муң ажылчыннар Төрээн чүртка эргежок чугула хөй продукцияны будүрүп турарынга кижи канчан чоргаарланмас боор. Хоорайның кол байлаа — оон кайгамчык ажыл-ишчи кижилери. Маңаа барган кижи орус, украин, белорус, тыва, казах, эстон, латыш, татар, бурят дээш кандыг-даа нацияның кижилериниг ужуражып болур. Чалыы назының хоорайында хөй нацияналдарның төлөөлекчилериниң Төрээн чүрттүң чечектелишкини дээш чаңгыс ниити толдери дег ынчаар ажылдап, чүрттээн турары бистиң Коммунистиг партиявыстың ленинчи национал политиказының бодаран боттанганының бир чайынналчак илергейлели-дир. Бир эвес назының аныяк чалыы турган болза, база-ла оларның одуругларынга турупкан, карак кызыл ажылдаан турар ийик мен деп бодал-биле сеткилим хайныгып чанып кан мен.

О. ПОЛАТ,
1932 чылдан СЭКП кежигүнү, персоналдыг пенсионер.

ТВ

ОКТЯБРЬ 1 Е
БИРГИ ПРОГРАММА
МОСКВАДАН

8.00 — «Ye». Информастыг программа. 8.35 — «Зарядкаже, чыскаалыкар!». 8.50—«Отурукчу». 9.20 — «Совет Эвилелиниг бараан боон тур мен! 10.20 — «Кадыкшыл». Эртем-тайылбырлыг программа. Ленинградтан дамчыдылга. 11.05 —«Эртенги почта». Музыка программазы. 11.35 — «Кедээниң шагы». 12.35—«Музыкалыг киоск». 13.05 — Хоккейге ССРЭ чемпионады. «Спартак» — ЦСКА. 2-ги болгаш 3-кү үелери. В. И. Ленин аттыг Төө стадионнуң Спорт ордузундан дамчыдар. 14.15 — «Амыдыралче орук». 15.00 — «Оюу Сухэ-Батор дээрэ». Уран-чечен фильм. Моол киновуң болгаш Ташкент киностудиязының фильми. 16.20 — «Кино аянчоруктарының клуву». Дамчыдылганы Ю. А. Сенкевич чорудар. 17.20 — Бөгүн — Аъш-чем үлетпүрүнүң ажылдакчыларының хүнү. ССРЭ-ниң аъш-чем үлетпүрүнүң министри В. П. Ленинниң чугаазы. 17.35 — «Бистиң байырлыстыг хүлээп ап көрүңер». Аъш-чем үлетпүрүнүң ажылдакчыларының хүнүнге холбаштыр музыка программазы. 18.15 — 18.30 — Чапсар. 18.30 — «Делегей папорамазы». 19.15 — «Ак теве бодаганы», «Машиналар дугайында тоол». Мультфильмнер. 19.40 —«Хоорай хүлээп ап тур». Уран-чечен фильм. 21.00 — «Ye. Информастыг прогамма. 21.35—23.05 — И. Андроников. «Улуг зал дутайында сактыышкыннар». Фильм-концерт. Ооң тенгенниң соонда — Телемедээлер.

ИЙИГИ ПРОГРАММА
МОСКВАДАН

14.20— Тоолдуң ажылчылары. «Алдын - шидиглиг майыкташтар». Уран-чечен телефильм. 1-ги сериязы. Дамчыдылганы ССРЭ-ниң улустуң артизи В. Леонтьева чорудар. 15.40— Аъш-чем үлетпүрүнүң ажылдакчыларының хүнүнге уткуштур документалдыг фильмнер: «Чаа сорулгаларже», «Куш судунуң» фабриказы». 16.10— «Юркаңың дан хапаларын». Хөй сериялыг уран-чечен телефильм. 2-ги серия. 17.10 — Бистиң корреспондентилеривистиң чугаалары. 17.40 — «Ырлажылы, өөнүктер». Дамчыдылганы РСФСР-ниң алдарлыг артизи Л. Лещенко чорудар. 19.00 — Улуг Октябрьның 65 чылынга. «Бистиң доңчу намдарывыс». 55-ки фильм: «1971-ги чыл». 20.00 — «Тамчыктыг удуңар, чаштар!». «Хрюша биле Филиниң чаа солуң ужуралдары». 20.15 — «Кайгамчык чараш Куба». Кино тайылбыр. 21.00 — «Ye». Информастыг программа. 21.35—22.50 — «Хамык ужур акызында». Уран-чечен фильм.

ОКТЯБРЬ 18-ТЕ

8.00 — «Ye». Информастыг программа. 8.40 — Эртенги гимнастика. 8.55 — «Тоолдуң ажылчылары». «Алдын шидиглиг майыкташтар». 1-ги сериязы. 10.15 — «Дириг амытаннар амыдыралы». 11.15 — Телемедээлер. 11.20 —14.15 — Чапсар. 14.15— Телемедээлер. 14.35 — «Мал ажыыны — шалыпчы фронт». Эртем-тайылбырлыг фильмнер: «Латвияның хүрең ниво бөгүн болгаш даарта», «Сөөлээн соонда — ажылдаар», «Хову кухнязы». 15.30 — Р. Шедрин. Ийиги симфония. Москваның күрүне филармониязының үлегерлиг симфония оркестри күүседир. 16.15 — Буратиноның делегелгези. 16.45 —Аныяктар адрестери. 17.30 — Бистиң садывыс. 18.00 — Партияның планнары — улустуң планнары, Белоруссияның болгаш Литваның чиик үлетпүр ажылдакчыларының чарыжының дугайында. 2-ги дамчыдылга.

КЫЗЫЛДАН

18.30 — Телемедээлер.

МОСКВАДАН

18.45 — «Вася моортай болгаш ачылар тавырылгаларының дугайында». Мультфильм. 18.55 — Футбол дугайында доңчулаа. 19.25 — Күрүненің Е. Вахтангов аттыг үлегерлиг театрының «Ш. Ричард» деп фильм-шинзин. В. Шекспириң шинзи. 21.00 —«Ye». Информастыг программа. 21.35 — Күрүненің Е. Вахтангов аттыг үлегерлиг театрының «Ш. Ричард» деп фильм-шинзиниң үланчызы. 22.25 — Бөгүн делегейде. 22.40 — 23.15 — ССРЭ-ниң улустуң артизи М. Бишүнүң болгаш орус улустуң хөгжүм херекселдериниң үлегерлиг оркестриниң РСФСР-ниң улустуң артизи Н. Некрасовтуң удуртулгазы-биле концерти.

ИЙИГИ ПРОГРАММА
МОСКВАДАН

12.00 — Орус чугаа. 12.30 — Алексей Кольцов. 13.20 —«Саяның ужарлары», «Сибирь нефриди». Эртем-тайылбырлыг фильмнер. 13.45 —Драматургия болгаш театр. Классина кичээлдери. 14.35 — Физика. 7-ги класс. Будүмелдериниң байдалдарының өскерилири. 15.00 — Ыяштан орус тудуглар. 15.30 — «...дээш экспедиция». Эртем-тайылбырлыг фильм. 15.50 — Телемедээлер. 16.00 — 18.00 — Чапсар.

КЫЗЫЛДАН

18.00 — И. С. Бахтың болгаш Х. В. Глюктуң органга болгаш оркестрге чогаалдарын Тыва АССР-ниң телевиденне болгаш радио талазыбыле Күрүне комитединиң симфония оркестри күүседир. 18.30 — Телемедээлер. 18.45— «Шэл». Телефильм. 19.05 — «Азия төвү». Информацияпублицистиг программа. 19.35 — «Хөй-ниити амыдыралының экраны». Дамчыдылга. 19.55 — Чарлалдар.

МОСКВАДАН

20.00 — «Тамчыктыг удуңар, чаштар!». Мультфильм. (ЧССР). 20.15 — Батутка шураашкынга ССРЭ чемпионады. Ворошиловградтан дамчыдылга. 21.00 — «Ye». Информастыг программа. 21.35—22.45 — «Өөг-бүле альбому». Уран-чечен телефильм.

ШКОЛА АМЫДЫРАЛЫ

КЫМ БОЛУРУЛ?

Уссурийск демир-орук бедиринің парткомунуң инициативазы-биле эрттирген социологтуг шинчилелдер будүрүлге мергежилдерин шиңгээдин алырынга хоорайның ниити билиг школаларының үстүгү класстарынга дузалаан.

Түс черниң будүрүлге комбинадынга школачыларның сонуургалының аайы-биле он ийи мергежилдерге күш-ажыл өөредилгезин организастаан. Металлистерниң, рефраторлуг дерилгениң механиктериниң, телеграфистериниң болгаш өске-даа ажылчыннарның хүзөлгелерин ортумак школа дооскан соонда өөреникчилер күүседип шыдаар кылдыр өөренип алырлар. Повар, даараныкчы, садыгжы болгаш амыдырал хандырылга шугумуниуң өске-даа мергежилиш школачылар сонуургал-биле өөренип тураралар. Пионер вожатыйларынга боттарын белеткеп эгелээнинер база бар.

Күш-ажыл өөредилгезиниң бааза будүрүлгелери — локомотив-септелге заводу, вагон рефрижератор депозу, харылзаа белдири. Ында өөредилге классталарын эки кылдыр дерээн, көргүзүг материалдары болгаш өске-даа үүлдерби-ле четчелээн. Школачыларның күш-ажылчы өөредилгезиниң кичээлдерин, практиказын эрттиреринге будүрүлгелерниң, күш-ажылчы коллективтериниң эң дээре специалистерин, бедик мергежилдиг ажылчыннарын быжыглаан.

А. ГУЛЯНСКИЙ,
СЭТА-ның корр.

Уссурийск.
Примор край.

УРУГЛАРНЫҢ КӨРГҮСКЕН БАЛЕДИ

Туркмен Небит-Даг хоорайның урэн үүл школазының уруглары иепец улустуң «Дзинжба» деп тоолуп танцыга ойнап күүсеткеннер. Хоорайның Культура бажыңына соңгу үүк фольклорунуң аянызыбыле тургуступ балеттиң баштайы овонун олар көргүскеннер. Музыказын школачылар боттары чогаадып бижээнер, бүгү ролдарны база боттары ойнап, көргүзүгүүң уран кааскалгазын кылып чорукканнар. Сураглыг хөгжүмчү, Туркменистанның Композиторлар эвилелиниң баштаар черинің даргазы Ч. Нурымов школачыларга дузазын чедирген.

Бал танцызының студиязынга, хөгжүм ойнаарының инструментилеринге, чурулга болгумеринге, скульптура база хевис кылырының мергежилдеринге боттарының уран аргаларын ийи чүе ажыг чаштар сайзырадып турарлар. Түс черниң чүрт-шинчилел музейинің ажыттынганы дезлегге залынга эң эки ажылдарны делгээн.

Б. ВАЛИЕВ,
СЭТА-ның корр.

Небит-Даг.
Красноводск область.

ЧУГААЛАП БЭЭР ДЭЭШ

Балис Петрулионис кончуг солуун башкы. Вильнюстуң № 39 ортумак школазында ол башкылап турар. ССРЭ-ниң улустарының байлак төөгүзүнүң хөй-хөй болуушкуннарын ол чугаалап бөөр, ынчал өөреникчилер кулак салбас дээш ылым-чылым-на баар. Сактырга, бүгү-ле болуушкунарның шуут киржикчизи башкы боду, ол бүгүнү караа-биле кергезинг, кулаа-биле дыңнаанзыг.

Чугааның элдептиг солуун болуу турары таварылга эвес: номнардан мөөнген алган эртем-билиглерин тураскаалдыг черлерге, шалыпчы тудугларга чедип, солуун кижилер-биле ужуражып турганы-биле башкы байыдып турар. Совет Эвилелиниң дыка хөй булуңнарынга ол чедип каапкан. Бо эрткен чайын Диксон ортулукка чораан.

Вильнюстуң чанында Башкының бажыңының туризм секторун Б. Петрулионистиң инициативазы-биле 1952 чылда-ла ажыктан. Чыл санында-ла чайгы үеде ийи муң литва башкылар эвилелдешкен республикаларже турисчи чоруушкунарның оон бөөр эгелээн. Солуун тид, төрээн чүрттүң булуңнарын эки билир Б. Петрулионис-биле кады чаңгыс бөлүкке аян-чорук кылырын онза чедишкин деп башкылар санап турар.

С. ВАЙНТРАУБАС,
СЭТА-ның корр.

Вильнюс.

НАЙЫРАЛДЫҢ ДЫЛЫ

Прибалтикага янтарьдан кылган кааскалганы төрээн чүртүнче француз школачы Винсент Жильбер алган чорупкан. Прибалтиканың чиңдиг эвес хүнүнүң херелдерин бодунда сиңирип алган бо суйбелекти Риганың № 79 школазының күш-ажыл кичээлинге ол боду кылып алган. Француз Лилль хоорайның лицейжилери аңаа 35 хүн иштинде өөренген.

— Орус дылды бистиң лицейде өөренири албан, ССРЭге келгенивис — орус дылга билиглеривисти быжыглаарывыска эң таарымчалыг болган — деп, бөлүктүң удуртукчузу Мишель Таверные чугаалаан.

Дыка хөй чаа чүүлдерни француз уруглар Совет Эвилелиниг келгеш билип алган. Орус болгаш латыш улустарның ырыларын ыры кичээлдеринге сонуургал-биле өөренип, амгы совет композиторларның чогаалдары-биле олар танышканнар. Советфранцуз найыралдың болгаш кады ажылдажылганың алдарлыг арынналарының, «Нормандия-Неман» эскадрильяның ужудукчуларының маадырлыг чоруунуң, космоска совет-француз кады ужудуушкунунуң болгаш өске-даа болуушкунарның дугайында солуун, ажыктыг чугаалар төөгү кичээлдеринге немелде кылдыр киргеп.

Өөренир хуусаа төгеп, аалчылар төрээн черинче чаңыпканнар, найырал, кады эртпирген хүннерниң чаагай тураскаалы артып калган.

Г. ГРИШИНА,
СЭТА-ның корр.

Рига.

Революцияның хоочуну, 1915 чылдан бөөр СЭКП кежигүнү, Социалистиг Күш-ажылдың Маадыры Василий Петрович Виноградов аныяктар-биле Смольныйның Хүралдаар залынга ужуражылга үезинде.

Н. НАУМЕНКО болгаш С. СМОЛЬСКИЙНИҢ фотозу.
СЭТА-ның фотохрониказы.

БОДАНЫРЫ БОТКА ХЕРЕК

Үжен харлыындан эгелээшле хүннүң-не кижиниң бажыңының мээзиниң 30—50 муң клетказары өлүп турар апаар болгаш мээ бичиилеп эгелээр. Баш мээзин кырытпас дизе, боданыр херек — дыка хөй кижилериң мээзин нарын херексел-биле шинчилеп келген япон эртемден Мацузава ыңдыг түңнел үндүрген. Угаан-биле үргүлчү ажылдап келген улустуң мээзи олар мырыңай кырын келгенде бичиилеп эгелээр чүве-дир. Чүге дээрге, угаан ажылының үезинде башка хан эргилдези күштелир.

АГААР КУРГАГДА

Тибеттиң агаары дыка курган, аңаа саржат болгаш хеңмелеп каан чиг эът чыл дургузунда үрелбес. Ол черде халдавырлыг аарыглар барык чок, микробтар агаарның кургаанга болгаш хүннүң херелинге шыдаңнаар.

ДЕЛЬТАПЛАН-БИЛЕ

Моторлуг дельтаплан-биле үнүп хораннаарын Францияда шенеп турар. Үжен аът күштүг мотор болгаш тоолап литр ууук хоран кирер доскаар-саңдай аңаа чоруур. Ында дельтаплан үнүштүң кырынга чартык метр хирезе чавыс ужуп шыдаар болганда хоранны хат ырадыр чаңгыс.

АРАГА ДУГАЙЫНДА

Арагалаашкын—мелегей чоруктуң мергежилгези-дир.

(Пифагор)

...Бажыңынга баштайгы дашканы кадыкшыл дээш көдүрерлер, ийигизин— күзелдин хапышкыны дээш, үшкүзүн — аажок турамыктың тевин-биле, соөлгүзүн —медерел чогундан ижерлер.

(Анахарсис)

Күш-культура биле арагалаашкын канчан-даа өң-тала болуп шыдавас.

(Н. Семашко)

Эзирик кижиге чырык кудумчу безин карангы.

(К. Ушинский)

Арага кижини мал-маган, аң-мең дег кылыптар, каржыдошкун кылыптар, чырык чаагай бодалдардан чардыктырар, кижини дөгейлендириптер.

(Ф. Достоевский)

Хевзиг-ле арага кайгамчык чырык чаагай бодалдарның тыптырынга шаптык кадар, эки бодалдар тывылгалактада, оларны өөгүр базар.

(Г. Гельмгольц)

Мунгаралды арагалаашкындан өске кандыг-даа арга-биле чайладып ап болур.

(С. Джонсон)

Водка ак боор, ынчалза-даа думчукту кызыдыптар, кижиниң ат-алдарын бужартадыр.

(А. Чехов)

Үргүлчү арагалаары хоралыг, ол баарны-даа, мээни-даа үрээр; нервилерни көпкедыр, нервилерни аартыптар, хенертен өлүрүнче чыгаар.

(Авиценна)

Эмин эрттир арагалаары — айылдыг ыжыктарны тывылдырыптар чылдакларның бирээзи ол.

(А. Богомолец)

Араганы эш-өөрүвүстүң кадыкшылы дээш иже-иже, боттарывыстың кадыкшылывысты үреп алыр-дыр бис.

(К. Джером)

ЧЕЧЕН ТЕЛЕФИЛЬМ

Чеченнер Ленинградтың «Ленфильм» деп студиязында «Ак тевелер» деп телефильмни тудуп чорупкан. Ол Чечен-Ингуш АССР-ниң 60 чылдыгынга ССРЭ-ниң Телевидениезинге көргүзүлгеге киирген.

Фильмниң сценарийин Ленинградтың Ю. Дубов, Чечен-Ингуш АССР-ниң Х. Исаев, Ю. Ханмурзаев, Х. Ахриев, Х. Ахмадов, Х. Ахриев, Х. Ахмадов, Х. Ахриев, Х. Ахмадов

Бүгү чүрттарның пролетарийлери, каттыжыңар!

ШЫН

СЭКП Тыва обкомунуң, Тыва АССР-ниң Дээди Соединиң болгаш Министрлер Чөвүлелиниң органы

№ 243 (12033) | 1982 чылдың октябрь 19, вторник | 1925 чылда үндезилеттингеп | Өртээ 3 көп.

АЛДАРЛЫГ ЮБИЛЕЙНИ КҮШ-АЖЫЛГА, ӨӨРЕДИЛГЕГЕ, ЧОГААДЫЛГАГА ЧАА-ЧАА ЧЕДИИШКИННЕР-БИЛЕ УТКУУЛУҢАР!

(СЭКП ТК-ның Кыйгырыгларындан).

1983 ЧЫЛДЫҢ ҮЛҮҮНДЕ

Кызылдың дааранылга фабриказының коллективи он бирги беш чылдың пйиги чылының үшкү кварталында продукция бүдүрериниң болгаш ону сайгарарының планын күүседипкен. Бүдүрүлгеде эвээш эвее дааранықчылар боттарынга алдынган хууда социалистиг хүлээлгелерин хуусаадап эрте күүседеткеш, ам келир чылдың үлүүнче кирипкеннер. Оларның бирээзи дуржулгалыг дааранықчы Вера Ажы-оол 1983 чылдың алды айларының үлүүн доозар дей берген. Ооң ажылдап турары беш дугаар бригаданың кежигүнүнери фабрикада шилчинир кызыл туктуң эзелери.

ЧУРУКТА: мурнакчы дааранықчы В. Ажы-оол.

В. КАРА-САЛДЫҢ фотозу.

КЫЗЫЛ ТУКТУ ТЫВЫСКАН

1982 чылдың 9 айларының түңнели-биле Кызыл район күрүнеге мал продуктуларын садарының планын ажыр күүседеткен. Аъш-чем программазын амыдыралга боттандырар талазы-биле көскү күш-ажылчы чедиишкиннерни чедип алган, районнар аразында социалистиг чарышка тинлекчи болган.

СЭКП обкомунуң бюрозу, республиканың Министрлер Чөвүлели, профобличөвүлел болгаш ВЛКСМ обкому ук районга шилчинир Кызыл тукту болгаш 300 рубльдиг акша шаңналын тыпсырын шиитпирлээн.

Дүүн районнуң Культура бажыңынга болган хуралга Тыва АССР-ниң Министрлер Чөвүлелиниң Даргазы Михаил Клаевич Мендуме шилчинир Кызыл тукту районнуң мурнакчыларынга тывыскан.

Кызыл тукту хүлээп ап тура, бүдүрүлгелериниң мурнакчылары өөрүн четтиргенин илергейлеп, улам эки ажылдаарын хүлээвгеннер. Кызыл районнуң мурнакчы бүдүрүлгези— куш фабриказы эрткен 9 айларда юбилейлиг чылдың планын: куш эзди болгаш чуургаңы күрүнеге садарып хуусаа бетинде күүседеткеш, районнуң ажыл-агый чедиишкиннеринге төлептиг үлүүн киирген. Сорук киргеп коллектив ам немелде хүлээлгени алган. Чуургаңы 17 миллионну дужаар планын 22,5 миллион, куш эзди 250 тонна чедирерин олар хүлээвгеннер.

Фабриканың мурнакчы ажылчыны Тамара Романовна Куева санал берип тура, төрүүр бир дагаадан 180 чуурга алыр дээн социалистиг хүлээлгезин Улуг Октябрьның байырлалынга уткуштур күүседирин хүлээвгенден.

Район Соединин депутады Валентина Абрамовна Долганина, Улустарның Наймаалы орденнин эдилекчизи Мария Гавриловна Рукосуева, фабрикада социалистиг чарыштың тинлекчилери Зоя Викторовна Түлүш, Нүрзет Ыдыевич Монгуш болгаш ооң-даа өскелер санал бергеннер.

Түңнелинде СЭКП райкомунуң бирги секретары К. Н. Шулуу чүве чугаалаашаң, улуг шаңнал районнуң ажыл-ишчилерин улам сорук киргенини демдеглеп, Аъш-чем программазын боттандырарынга районнуң ажылчы чону болдуңар төлептиг үлүг-хуузун киирерин, ССРЭ-ниң 60 чыл ооңга күш-ажылчы чедиишкиннерлиг ужуражыры дээш олар бүгү күжүн берип ажылдаарын бүзүреткеп.

С. МААДЫ.

Аъш-чем программазын боттандырары — бүгү улустуң херээ

ХАРЫЫСАЛГАНЫ БЕДИТКЕН

СЭКП Тыва обкомунуң ээлчеглиг алдыгы пленумунга «СЭКП ТК-ның май (1982 чыл) Пленумунуң түңнелдериниң болгаш эш Л. И. Брежневтиң «1990 чылга чедир үеде ССРЭ-ниң Аъш-чем программазының болгаш ону боттандырар талазы-биле хемчеглер дугайында» илеткелинге дүүштүр партияның область организациязының сорулгаларының дугайында» айтырыгны дыңнап, чугаалажып турда, партия обкомунуң кежигүнү, «Тээли» совхозтуң Ээр-Хавак сүт-бараан фермазының сааңчызы, ында партия эге организациязының секретары Р. Х. Билчей санал бергеп, ферманың сааңчылары, инек кадарчылары, бызаа ажаакчылары болгаш өскеде ажыл-ишчилери СЭКП-ниң май Пленумунуң шиитпирлерин, ССРЭ-ниң Аъш-чем программазын бар эп-сеткилдиг түүлүгүнүп деткээш, амыдыралга боттандырар дээш шалыпчы ажылдап турарын чугаазалаан. Аъш-чем программазын боттандырары — бүгү улустуң херээ. Ону сүт-бараан фермазының ажыл-ишчилери бедик харыысалга-биле билип, ферманың инектериниң баш санын өстүрер, продуктулуг чоруун бедидериче сагыш салыр, сүт саалдазын көвүдедири-биле инектериң ажаалдазын, чемгерилгезин экижидип турарын сааңчы саналыңа айыткан.

СЭКП ТК-ның май Пленумунуң шиитпирлериге дүүштүр партия организациязының дайынчы арга-шинээн, коммунистерниң аважарлыг ролюн чедиперинче партбюро кичээнгейин күштелдирген. Ферманың комсомол, профэвилел организациялары база-ла ажылын үениң негелделерин ёзүгаар чорударынче углаидырган. Ооң түңнелинде сааңчыларның, инек кадарчыларының, бызаа ажаакчыларының болгаш өске-даа ишчилериниң онаашкан ажыл-ижинге зэхарыысалгалыг болуп, күш-ажылдың будүрүкчүлүүн бедиткен, чурум-сагылга экижээн.

Ап чоруткан хемчеглериниң ачызында бо чылдың эрткен тос айларында коллектив сүт будүрер болгаш күрүнеге садар хүлээлгелерин чедиишкинниг күүсеткен. Эрткен үш кварталда күрүнеге 375 тонна сүт садар даалгазын хуусаа бетинде күүсеткеш, онаалдадан ажыр 270 центнер сүттүг сатказп. Төрүүр чүс баш инекке онаштыр 84 бызааны мендиг алган, ол эрткен чылдардан дээре көргүзүг болган.

ССРЭ-ниң тургустуганының 60 чылынга күш-ажылчы чедиишкиннерлиг ужуражыры-биле сааңчы бүрүзү социалистиг хүлээлгелерни алган. Ону күүседир дээш күш-ажылчы маргылдаа сааңчыларның ортузунда бо чылдың эгезинден бээр колбарган. Чарыштың мурнуку одуруунда коммунистер чоруп орар. Хоочун сааңчы Сагды Карээ эрткен тос айларда быжыглаан 25 инээниң бирээзинден-не 1869 килограмм сүттүг саап алгаш, чарышка бирги черни алган. Мандыт Ыыра, Билчей Роза болгаш өскелер-даа багай эвес көргүзүглерлиг болган. Амгы үеде сааңчылар чылдың эрткен үезинде сүт саалдазын көвүдедип тургаш, социалистиг хүлээлгелерин ажыр күүседир сорулгаңа салган ажылдап турарлар.

ССРЭ-ниң Аъш-чем программазында малга быжыг чем баазазын тургузарын айыткан, ол малдан хөй продуктуну алырын, баш санын өстүрерин хандырар. Ону барымдаалаашаң, ээр-хавакчылар мал чеминиң белеткелинге идепкейлиг киржирин шиитпирлээш, хостуг үелеринде сиген, будук-бүрүг белеткелинге кириштер. Ынчангаш боттарының күжү-биле 150 тонна сиген, 29 тонна будук-бүрүңү белеткээш, фермала сөөртүп алган. Бо ажылда ферма эргелекчизи коммунист М. К. Норбу эки организастаан.

ССРЭ-ниң тургустуганының 60 чылынга күш-ажылчы чедиишкиннерлиг ужуражыр база кыштаглаашкынга үлегерлиг белеткенир дугайында Тес-Хемде «О. Шынаа», Тандыда «Революцияның чалбыжы» совхозтарының эгелээшкинин сүт-бараан фермазының ажыл-ишчилери деткээш, күрүнеге сүт садар планны хуусаа бетинде күүседирин хүлээнген. Мал кажааларының, чуртталга бажыңнарының септелгезин дооскан. Инектерге болгаш бызааларга чидиртир чемнер курлавырын тургузар чемчеглерни алган. Ында муң ажыг тонна силюсту салган, Сиген, саван сөөртүлгезин организастаар.

Ээр-хавакчылар мурнунда салдынган сорулгаларны күүседир дээш харыысалгазын улам белдиткеп, шалыпчы ажылдап турарлар.

Т. ХЕРТЕК.

Хүннүң медээлери

АЪТТАНЫРЫНГА БЕЛЕН

Өвүрүңүң анчылары бо юбилейлиг чылда боттарынга улуг сорулгаларны салып, эрткен 1981 чылдың ацпыыр сезонунуң түңнелдерин анчылар слёдунга чугаалашкан.

Районнуң анчылары эрткен чылдың аңныыр сезонунда 5 муң рубльдиң өлүүн дужаар планын 112,4 хуу күүсеткеп. Анчылар планнан ажыр 650 рубльдиң өлүүн дужаган. Бөлүктеп аннаарының аргазын анчылар ажыглаан. Торгалыгда Т. Сандаңның П. Болумайның звеноларының белеткелинге көрвүзүглерни чедип алган. Солчурнуң анчылары эрткен сезонда 2225 рубльдиң өлүүн дужаган. Анчылар Чээгай-оол Монгуш, Кижинир-оол Монгуш, Мижит-Доржу Монгуш, Өзчей Донгак хөй өлүктү күрүнеге дужаганнар. Хоочун анчылар Тас Монгуш, Дава Монгуш, Дешижек Куулар база эвээш эвее үлүүн киирген.

Анчылар слёдунга бо чылдың аңныыр сезонунга белеткелдерни шыңгыы сайгарып чугаалашкан. Анчыларның туралгаларын, аъш-чем шыгжаар черлер белеткээр, боо-чемзек четчелээр ажылдарны районнуң белеткел конторазының удуртулгазы көшкак чорудуп турарын демдеглээн.

Районнуң анчылары бо сезонда 5 муң рубльдиң өлүүн белеткеп дужаарын хүлээнген. Амгы үеде аътгарырынга белен.

К. ХОВАЛЫГ.

Өвүр район.

МУРНАКЧЫЛАР ХӨЙ

Чадаанаңның хлеб заводунуң коллективи ССРЭ-ниң 60 чыл болур оюнга уткуштур алган социалистиг хүлээлгелерин багай эвес күүседип турар.

Ол будүрүлге чыл эгезинден бээр 407 муң рубльдиң продукциязын сайгарар планын 422 муң рубльге боттандырган. Бараанның продукция будүрериниң күрүне планы база күүсеттинген. Сентябрь айда 48 муң рубльдиң продукциязын сайгарар тургаш, ону 100 хуу боттандырган.

Заводта ай, квартал планнарын доктаамал ажыр күүседип турарлар хөй. Оларга хлеб быжырар цехтиң мастерлери А. Ч. Ондар, Т. Б. Монгуш, хөрэй Соединиң депутады Р. К. Ондар, булочка цегинин мастери М. С. Кара-Сал болгаш өскелер-даа хамааржыр. Олар шуптузу заводтуң хоочуннары, үр чыл стажтыг ажылчыннар.

К. ДОНГАК.

Чөвн-Хемчик район.

«АҢДАРГАН КУРЧЕРНИҢ» ЮБИЛЕЙИ

ДОНДА-РОСТОВ. (СЭТА-ның корр.). Кедээниң социалистиг чаартылгазын чоңга танытыргаң төөгүлүг эпоспеп —«Аңдарган кур черниң» чырыкче үнгенинден бээр бежен чыл болган» Ростовка болган эртем-теоретиктиг конференция ол болуушкунга тураскаатынган. Аңаа литераторлар, эртемденнер, культураның ажыдакчылары, партия, совет, профиилел болгаш комсомол ажылдакчылары, Ростовтуң будүрүлгелериниң ажылчыннары киришкен.

Эш Л. И. Брежнев М. А. Шолохов-биле телефон дамчыштыр чугаалашкаш, социалистиг реализмниң төөгүлүг чогаалы болган номунуң чартык үүс болган юбилейи-биле холбаштыр чогаалчыга изиг байыр чедиргеп, аңаа быжыг кадыкшылды күзевишаан, үре-түңнелдиг ажылдаарын конференцияның киржакчилеринге күзээп.

Ол дугайында СЭКП Ростов обкомунуң бирги секретары Н. А. Бондаренко илеткел кылган дыңнаткан.

Совет эрге-чагырганың тургустунуп турган чылдарында, кодээге болгулаан кайгамчыктыг өскерилгелериниң дугайында көргүскен төөгүлүг чогаалга «Аңдарган кур чер» хамаарыкыр дээрзин ССРЭ-ниң Чогаалчылар эвилелиниң баштаар черинің секретарылары Ю. Н. Верченко, П. Л. Проскурин, сураглыг механизатор, Социалистиг Күш-ажылдың ийи дакпыр Маадыры А. В. Гиталов болгаш өске-даа сураторлар демдеглээнивер. Шолоховтуң номунуң кужу — шынчызы-биле, колхоз тургузуушкунунга бергелерни партийжи туруш-биле коргускенинде, колхоз тургузуушкунунга улуг рольдуг болган коммунистерниң, ажылчын аңгыының маадырлыг чоруктарын илереткенинде болур. Хөй национадлыг совет литератураның хогжүлдезинге «Аңдарган кур черниң» салдары бала улуг болган.

«Аңдарган кур черниң» маадырлары Давыдовтуң болгаш Нагульновтуң салгакчылары бөгүн крайның кодээ ажылагыйының чедиишкиннерин көвүдедиринге улуг салыышкынды киирип турар. Донның ховуларының золери болган — тараажылар амгы үениң техниказын алган, ховуларны суггаттыг болдуруп турар. Шолоховтуң маадырларының турган черлери ам үндезинп-биле оскерилген. Ховук-дургузунда гектардан бичии-ле ажыг черни чарыпкаш, Давыдов амыран турган болгай, ам Вешенск районнуң бир механизатору-ла хүнде 60 га черни чарып турар. Гремячийниң колхоз даргазы селекция станциязынга чораан он ийи вид сорттуг кызыл-тас эккелген болгай, ам күзүн чажар кызыл-тастың «Ростовчанка», «Донская осистая» деп ийи сортун Ростов область миллион тонна чедир өстүрер аргалыг болган.

«Аңдарган кур черниң» чаңгыс чер чүрттүлгелары кайыдаа хире бурунгаар хогжөөн болза, баштайгыларның практиктиг дуржулгазы оларга үлегер болуп, совет кижилериниң амгы-даа, келир үеде-даа салгалынга орук айтыр сылдыс болур дээрзин конференцияның киржакчилери дёмдеглээннивер.

Төрүттүнген станицазы Вешенскаяда сураглыг совет чогаалчы М. А. Шолоховка СЭКП ТК-ның культура киллизиниң эргелекчизи В. Ф. Шауро, ССРЭ-ниң Чогаалчылар эвилелиниң баштаар черинің бирги секретары Г. М. Марков одар чораапнар. Олар «Аңдарган кур черниң» чырыкче үнгенинден бээр 50 чыл болганы-биле холбаштыр Михаил Александровичиге изиг байырны чедирген болгаш социалистиг реализемниң литературазының хогжүлдезинге ооң улуг рольдуг болганын демдеглээн.

Совет литератураның хогжүлдезинге база ооң чогаадыкчы ажылынга улуг кичээнгейни салып турары дээш партияга болгаш Совет чазакка, эш Л. И. Брежневтиң бодунга ханы өөрүн четтиришкинни М. А. Шолохов илереткеп.

«МОСКВА КҮЗҮНҮҢ» АЯЛГАЛАРЫ

Чылдың болур «Москва күзүү» деп фестивальдың эгелээнин Д. Шостаковичиниң «Байырлал увертюразы» дыңнаткан. Консерваторияның улуг залында найысылалдың композиторларының чаңчыл апаргап көрүлдези ССРЭ-ниң тургустуганындан бээр 60 чылынга уткуштур ажыттынган.

Ооң эки залдарынга болгаш культура бажыңнарынга симфония, хор болгаш камера концерттери, шериг-патриоттуг, театр болгаш эстрада музыказының концерттери болур.

Байырлалдың түңнелинде Кремльдиң Съездилер ордузунга совет ыры концерти болзур.

(СЭТА).

КОМБАЙНЕРНИҢ РЕКОРДУ

БУЛКАНЕШТЫ. (Молдав ССР). Булканешты районнуң «Типлелге» совхозунуң комбайнери А. Греков Молдавияда эң хөй дээш кукуруза ны бастырган. Ол ийи муң центнер ажыг кукуруза үрезинин хүнүү-не чүдүрүп чоруткаш, үш сезонның нормаларын күүседип — ажаан алышкынның эгезинден бээр 30 муң ажыг центнерни бастырган.

Ооң ажыл-херекти чогаадыкчы ёзу-биле көөр чоруу механизаторнуң чедиишкинин хандырган. Тараа ажаан алышкыны эгелээр мурнунда-ла ол бодунуң «Нивазынга» ул с улуг күштүг моторлу тургузуп, эң берге үелерде безин шалыпкын ажылдаар арганы чедип алган. А. Греков бастырган тонна тараагала онааштыр бир килограмм чедир бензинни камнап ап турган.

(СЭТА).

...Даштыкыдан соолгу медээлер....

БЕДИИ-БИЛЕ ҮНЕЛЭЭН

НЬЮ-ЙОРК. (СЭТА). КНО-нуң Кол Ассамблеязының ында боол турар XXXVII сессизиниң киржакчилери чаа тайбың совет саналдарны. Совет Эвилелиниң тайбыңга ыпаксылдыг даштыкы политиказын бедии-биле үнелевишаан, империалистиг чурттарның боо-чемсекти эдерер бүдүрериң күштелдирериче, делегейниң ацгы-аңгы районнарынга шеригдерин тургузарынче угланган кем-бурууллуг политиказын шиитпирлинбиле сойгалап илередип турар.

КНО-нуң Кол Ассамблеязының боо-чемсекти дүжүрер талазы-биле ийиги тускай сессизиниче Л. И. Брежневтиң чоруткан чагаа-бижинде ССРЭ-ниң ядролуг чемсекти бир дугаарында ажыглавас деп хүлээлгени алганын Афганистанның даштыкы херектер министри Ш. М. Дост «ядролуг удур-дедир туруушкунуң кыжанымыцкынын эвээжедиринче канчаар-даа аажок херин базым» кылдыр үнелеп чугаалаан.

⊙ **ЛЮКСЕМБУРГ.** Люксембургтуң чүрттакчыларының саны 1981 чылдың төнчүзүнде 364.606 кижи чедир санаттынып турган. Ол дугайын информацияның күрүне албан чери дыңнаткан.

⊙ **ПЕКИН.** КУР-нуң Эртемнер академиязының обсерваторизының тускай эртемниглери 1964—1980 чылдар иштинде мурнунда билдинмес турган бичии планеталарны тыпкынын Синьхуа агентилел дыңнаткан. Оларны шуптузун бичии планеталарның делегей товүнде демдеглеп, бүрүткээн.

Кыдатта эң улуг хемнерниң бирээзи Яңлыны кешкен улуг көвүрүгүү Сычуань можуда ажыглалда киирген. Көвүрүгүң иштү узуну 7 километр ажыг, ооң шүүт-ла хем кырында кезээниң узуну — 4200 метр ажыг, калбаа — 16 метр. Көвүрүг суг деңнелинден 45 метр бедик болганда, ооң адаа-биле улуг суднолар эртер аргалыг.

⊙ **НЬЮ-ЙОРК.** Мексиканың пайысылалыңда бугалар үскүлежир стадионнарның бирээзиниң кижилер олурар черн буступ душкенинің түңнелинде алды кижи өлген болгаш ийи чүс ажыг кижи улуг бертиниишкинге таварышканын ЮПИ агентилелдиң корреспондентизи Мехиколан дыңнаткан.

⊙ **РАБАТ.** Марокконуң Фес хоорайында Марокконуң хаанының II Хасанның даргалаашкыны-биле бедик деңнелдиг 12-ги араб човүлел хуралга тургускан «Челинин комитединэ» аажылдан эгелээн. Комитеттиң сорулгазы — араб чүрттар лигазының өөмүзээзинден КНО-нуң Айыл чок чорук чөвүлелиниң доктаамал кежигүннери-биле Чоокку Чөвн чүк айтырыын шиитпирээр талазы-биле харылзаа тудары боол турар. Ужуражыышкын даштыкы херектер министриниң деңнелиибиле эртип турар.

⊙ **ВАШИНГТОН.** АКШ-тың үлетпүр будүрүлгезиниң хемчээли сентябрь айда 0,6 хуу кызырылганын чүрттүң каттышкан резерв системазы дыңнаткан. Будүрүлге деңнелиниң кудулаашкыны моонбиле ам 14 ай иштинде улай үргүлчүлеп келген. Үлетпүр дериг-херекселдерин будүрүп үндүрери дыка кызырылган — 1,6 хуу четкен.

НЕГЕЛДЕГЕ ДҮҮШПЕС

СЭКП Төп Комитединиң май (1982 ж.) Пленумунуң шиитпирлеринге болгаш Аъш-чем программазын амыдыралга боттандырары дээрге-де,— малдың чүүлү аайы-биле ук-саазын сайзырадып, ооң продуктулуун бедидери болур. Ол сорулгага дүүштүр Эрзин районнуң ажыл-агыйлары пиитизи-биле 43 муң баш хойну эдержилгеге киирер, ооң иштинде 31 муң хойну тарып боозадырын планнаан. Ол ышкаш 2150 баш инектиң эдержилгезин организастап, 1200 инекти тарып боозадыры кордүнген.

Бо хүннерде район шээр малдың эдержилгезиниң планын 92,5, тарып боозадылганын—84,7 хуу күүсеткеп. Бода малдан 1801 инек эдержилгеге киирген азы планның 83,7 хуу күүсеткеп. Ооң иштинде 322 инекти тарып боозаткан, ол—тарып боозадылгага киирер инектиң 27 хуузу болуп турар.

Бода малдың эдержилгезин «Чаа орук» совхоз күүсеткеннээ болза, тарып боозадылгага киирер инектериң түгле 32 хуузун тараан. Ленин аттыг совхоз бо ажыл талазыбиле планын 83 хуу, «Нарын» совхоз 70 хуу күүсеткеп. Ленин аттыг совхозта 190, «Нарын» совхозта 204 баш инек ам-даа эдержилгеге кирбээн. Ленин аттыг, «Нарын» совхозтарның директорлары болгаш ында мал ажылының түскай эртемниглери мал эдержилгезиниң ажылын эрецгей удуртуп турарын үстүнде фактылар херечилеп турар.

Тарып боозадыкчылар: «Нарында» Тамара Калиндаевн, Антонина Кежиктп, «Чаа орукта» Барыш-оол Сайын, Антонина Даландай олар онаалдаларын ажыр күүседнп, боттарының ажылын чедиишкиниг доосканнар.

Малдың эдержилгези, ону тарып боозадыры дээрге, амгы үениң зооветеринарлыг эртемге үндезилеттинген ажылы-дыр. Ындыг турбуже, «Моренэ» совхозта кол зоотехнигы Сергей Чыргал, Ленин аттыг совхозта кол зоотехник Бады-Хээ Бамба инектериң сула эдержилгезин ала-чайгаарның агымынче киирген. Сыын-Мыйыс, Сайыр-Аксы сүт-бараан фермаларында инек тарып боозадыр пунктуларын организаставаан. Ол черде пунктулар бар-даа болза, зооветеринарлыг негелделерге дүүшпее. Ол фермаларда тарып боозадыкчыларны быжыглаваан, инек тарыыр дериг-херекселдер чок.

Бо айтырыгны райкүүскомунуң кодээ ажыл-агый эргелекчизиниң техниктиг чөвүлелиниң хуралынга чугаалашкан. Аңаа совхозтарның удуртукчулары, мал ажылының түскай эртемниглери, бригадирлер болгаш тарып боозадыкчылар олурушкан. Ындыг турбуже, ылаңгыя бода малдың тарып боозадылгазында болгаш сула эдержилгезинде байдал амгы үеде дүвүренчиг байдалда.

Амгы байдал-биле алырга, районнуң ажыл-агыйларында 584 баш инек кызырап болур. Ооң иштинде Ленин аттыг совхозта 190, «Моренэ» 130, «Нарында» 204 инекти бо чылдың төнчүзүнге чедир тарыыр, сула эдержилгеге киирер, ол талазы-биле планны күүседирин — бистиң кол сорулгаларывыстың бирээзи.

Республиканың уксаажыдылга каттыжымышкыны, ооң Самагалдайда филиалы-биле кады ында зоотехниктер ол ажылче кол кичээнгейни үзээндирарыр чугаза. Ол катыжымышкының начальнигн Б. М. Ялаков специалистерни транспорт-биле хандырбайн келгеннинден мына ажылап турар түскай эртемниглерниң ажыл-агыйларже барып чедери бергедээшкинге таваржып турар. Ол ышкаш үре сөөрткен машиналар чамдыкта үе сагывайн баар товарылгалар база бар. Ооң келгепле мал тарып боозадыр ырак пунктуларже чоруур хөөп чок болгулаар түүлдер база бар. Ындыгнын Качык, Ары-Булак, Чинчилиг, Кара-Хөл деп ырак-узак черлерде бода мал тарып боозадыр пунктуларынче үре бо чылын чедиртинмээн. Бода малдың үүрмек коданнарын чаңгыс черге моонгеп, оларны тарып боозадылгага киирери чугаза.

Ынчангаш ажыл-агыйларның удуртукчулары болгаш мал ажылының тускай эртемниглери боттарының мурнунда салдынган сорулгаларны күүседири-биле Ленин аттыг совхоз Тере-Хөлге, «Моренэ»— Сыын-Мыйыс фермазынга, «Нарын» совхоз Ары-Булак, Шолук-Аксынга кожун чоруур пунктуларны кылган, бода малдың эдержилгезин организастаары чугула.

Т. БУЯН,

селекционер-зоотехник.

ДОПЧУ МЕДЭЭЛЕР

Тувинская республиканская БИБЛИОТЕКА

КАДРЛАР БЕЛЕТКЭЭРИНИҢ ЧУГУЛА ЗВЕНОЗУ

Тыва АССР-ниң хүннерни партияның Новосибирскиде дээди школазында эрттирип турар. Тыва АССР-ниң Министрлер Чөвүлелиниң Даргазы Ч-Д. Б. Ондар баштаан биеэң республиканың делегацилазы аңаа кирижир.

Партияның Сибирьде дээди школазының башкылары, дыңнакчылары, ажылдакчылары Тыва АССР-ниң ажылчы чонарының амыдыралы-биле, улус ажыл-агыйының болган культуразының хөгжүдезинде чедиишкиннери-биле, он оңгы беш чылда Тываның социал болган экономиктиг хөгжүдезиниң перспективалары-биле, республиканың партия болган совет органнарының ажыл-чорудулгазының хевирлери болган методтарыбиле таныжып турар.

Партийжи кадрларның идегелдиг курлавырын тургузары болган кижизидери партияның эң чугула сорулгадарының бирээзи болуп турарын СЭКП-ниң XXVI съездизинге эң Л. И. Брежнев онзалап айытkан. Республикалар болган областар аразының партия школаларының партийжи кадрларның курлавырын тургузарынга база кижизидерингe боттарының чугула үлүүн киирип турар. Бо харымсалгалыг чугула сорулганы Сибирьге шинтирлээриң СЭКП Төп Комитеди партияның Новосибирскиде дээди школазынга даасkан.

Партияның бо дээди школазы — чурттуң хоочун болган партийжи дээди улуг өөредилге черлериниң бирээзи. Ону 1946 чылда областтың партия школазы, а он чыл болганда —партияның дээди школазы кылдыр эде организастап тургускан. Сибирьниң крайларынга, областарынга, автономнуг республикаларынга, оларның аразында Тыва АССР-ге ажылдаар партия, совет ажылдакчыларын, журналист кадрларын школа белеткеп турар. Партия болган совет ажылдакчыларның мергежилин бедидер талазы-биле областар аразының курстарын бистиң школаның системазынга база хамаарыжыр.

Новосибирскиниң партия школазын тургускан үеден бээр ооң шуут өөренир салбырларын 5000 ажыг кижи доосkан. Хөй муң партия, совет ажылдакчылар партийжи дээди эртемни бот-өөредилгелиг салбырларның дыңнакчыларының кол нуруузу партияның хоорай болган районнар комитеттериниң инструкторлары, парткомнар секретарьлары болуп турар.

Школаже өөредип чоруткан партия комитеттериниң идегелиг Тывадан келген дыңнакчылар өөредилгезиниң үезинде шинээдып, бадыткап турар. Олар марксизм-ленинизм теориязы, школаның программазында киргең бүгү эртемнерни хөнүзү-биле шинээдип ап турар. Ийи чыл хуусаалыг салбырның дыңнакчылары Д. К. Черлик-оол, Ч. А. Сава, үш чылдыг салбырның дыңнакчылары—Б. М. Монгуш, Т. Т. Даваа болган өскелер-даа дыка кызымаккай өөренип турар.

Бедик мергежилдиг башкы кадрлар-биле партияның Новосибирскиде дээди школазының ректору, СССР-ниң Үнүмнер академиязының член-корреспондени, профессор Ю. Н. Юрасов.

Амгы үеде школаның дойтаамал курстарында бөлгаш бот-өөредилгелиг салбырларында Тыва АССР-деп 81 киши өөренип турар.

Школаның ийи чыл хуусаалыг салбырларында өөренип турарларының ортаа кезии, үш чыл хуусаалыг бот-өөредилгелиг салбырларында дыңнакчыларның 90 хуузу школага кирер мурнунда СЭКП-ниң крайкомнарында, обкомнарында, партия хооркомнарының болган райкомнарының, улуг партколларының секретарьларында, улус депутаттарының районнар Советтериниң күүскомнарының даргаларында, даргаларының орлакчыларында, хоорайлар болган районнар Советтериниң күүскомнарының даргаларында, даргаларының орлакчыларында, хоорайлар болган районнар солунарының редакторларында, оларның орлакчыларында ажылдап турган. Дерт болгаш беш чыл хуусаалыг бот-өөредилгелиг салбырларның дыңнакчыларының кол нуруузу партияның хоорай болгаш районнар комитеттериниң инструкторлары, парткомнар секретарьлары болуп турар.

Школаже өөредип чоруткан партия комитеттериниң идегелиг Тывадан келген дыңнакчылар өөредилгезиниң үезинде шинээдып, бадыткап турар. Олар марксизм-ленинизм теориязы, школаның программазында киргең бүгү эртемнерни хөнүзү-биле шинээдип ап турар. Ийи чыл хуусаалыг салбырның дыңнакчылары Д. К. Черлик-оол, Ч. А. Сава, үш чылдыг салбырның дыңнакчылары—Б. М. Монгуш, Т. Т. Даваа болган өскелер-даа дыка кызымаккай өөренип турар.

Бедик мергежилдиг башкы кадрлар-биле партияның Новосибирскиде дээди школазының ректору, СССР-ниң Үнүмнер академиязының член-корреспондени, профессор Ю. Н. Юрасов онзалап айытkан. Республикалар болган областар аразының партия школаларының партийжи кадрларның курлавырын тургузарынга база хамаарыжыр.

Новосибирскиниң партия школазын тургускан үеден бээр ооң шуут өөренир салбырларын 5000 ажыг кижи доосkан. Хөй муң партия, совет ажылдакчылар партийжи дээди эртемни бот-өөредилгелиг салбырларның дыңнакчыларының кол нуруузу партияның хоорай болган

СЭКП-ниң XXVI съездизиниң шиитпирлерин-амыдыралға

ЭНЕРГИЯ КАМНАЛГАЗЫ ЧҮДЕН ТУРГУСТУНАРЫЛ

Заводтариңың болгаш котельналарның хоолайларындан үнүп турар кара, ак, көк ыштарны ким корбозон боор. А ыш-биле кады одаар чүүлдүң кыпканындан үнген чылыг база кады чоруп турар. Одаар чүүлдү казып, белеткеп алыры улам-на нарыыдап, үнези улгадып турар. Чижэ, совлгу 20 чылдарның дургузунда нефть продуктуларының бот-үнези бүдүн чаттык катап өскен, а газтыы—ийи катап улгаткан. А электри энергиязының камнаттынган чаңгыс хиловаттшагы-да 600 грамм хөмүрдашка, азы 300 грамм мазутка дең-нежир. Иниташ-биле ажыглаттынып турар одаар чүүлдүң хөй кезии, 62 хуу, чедир, үлетпүрге чарыгдаттынар деп чүвени специалистер санап тыпкан. Ынчангаш тогум-на оортан камналганың курлавырларын дилеп болур. Оны катап ажыглаттынар курлавырларның дузазы-биле чедип ап болур. Ындыг курлавырларны иниташ чурттуң хемчээли-биле алыр болза, 240 миллион гигокалорий чедип турар, а улус ажылагыйында ооң түгле чүс миллион хирезин ажыглап турар бис.

Энергия курлавырларын камнаар талазы-биле ажылчорудулганы башкарары-биле ССРЭ-ниң Күрхандырылганың шугуму-биле материалдыг курлавырларны камнаарының болгаш чеп ажыглаарының талазы-биле тускай комиссияны тургускан. Ооң сорулгазы болза ам дээрезинде эвээш санныг болуп турар бүдүрүлгелериңиң энергия камналгазының талазы-биле үнелиг дүржулгазын бүгү заводтарга, фабрикаларга, албан черлеринге чедирери, азы техника дылы-биле чугаалаар болза, катап ажыглаар курлавырларның ажыктыг кылдыныының коэффициентилиин 100 хуу чедирери болур. Комиссияның кежигүү энергия камналгазының талазы-биле специалист Владимир Безумнов меңээ чамдык чижектерни чугаалаан. Эртнен чылын иниташ-биле Москвага 500 млн. киловаттшак электри энергиязын болгаш 4300 мың гигокалорий хемчээлдиг энергия Москваның бүгү квартираларын (олар 2,5 миллион) ийи ай иштинде чылыг болгаш элёктри-биле хандырарынга четчир.

Наймыылалдың дыка хөй бүдүрүлгелеринде технологтуг чорудулгаларга бойдус газын ажыглап турар. Москваның нефтехимия болгаш газ үлетпүрүнүң институдунуң специалистери кымган газтың продуктуларын катап ажыглаарының аргаларын дилеп, хоорай кырының агаарын улам арыг болдуруп, а ооң алдынган чылыгны ажылаарын бодап турар.

Тодаргай түңнелдер-даа бар. Ленинчи комсомол атты автозаводка кончуг изиг хейлерни апаа-ла агаарже үндүрүп турган. Ам болза изиг газтарны тускай чыыр тургузуг бар, оларны суг чылыдар черже углаар. 80-100 градус чедир изиткеп суг кыжын бажыңнар чылыдылга. зынга, чайын изиг суг хандырылгазынче баар. Ол системаны кылырынга чарыгдалдар дөрт ай болгаш эгиттинген, а бойдус газының камналгазы милллион ажыг кубометр болган.

Краснохолмскиниң камвол-пес комбинадында кымган түүлдериңиң чылыын ажыглаарының дүржулгазы база солуп. «Ажыы чок» газты ын-- пөс-таавыны кургадырынга болгаш изиг-биле ажылдап кылырынга ажыглап турар. Ооң түңнелинде бир миллион хире кубометр ак-көк одаар чүүлдү камнап алган.

Чайгы үеде агаарын серилдедир өрөөлдерден соокту агаарже үндүр октап турар. А соокту бүдүрүп үндүрүп алыры чылыг алырындан барык оң катап улуг үнелиг. Кышкы үеде форточкалар ажыдарга өрөөлден чылыг дашкаар үнер болгай. Бир эвес форточка орнунга бүдүрүлге черииң серилдедир системазын ажыглаар болза чүл?

Чылыгны катап ажыглаарының элээн каш янзы хевирлиг тургузуутларын специалистер ажылдап кылган. Олар бүдүрүлге бажыңнарының агаарын чылыдарынга болгаш серилдедириңге херек одаар чүүлдүң 50 чедир хуузун камнап турар. Оларның бир хевири Москваның Лихачёв аттыг автозаводунга шенелдепи эртикен. Ооң түңнелдери эки болган, ынчангаш ындыг тургузугну бүдүрүп үндүреринің дугайында шиитпир хүлээп алдынган.

Москва — электри болгаш чылыг энергиязын бүдүреринің болгаш ажыглаарының талазы-биле чүртта бир улус экономиктиг район болдур. Ооң камнап алганы одаар чүүл-энергетика курлавырлары чылдан чылче улам көвдеп турар, энергетика күчүзүнге ол элээн улуг немере болуп кирер.

— Совлгу чылдарда архитектурада болгаш тудугда даштыкы ханаларның кылының эвээжедир чүткүл коступ келген. Туйбугга болгаш бетонга камналгалыы илдең-не харын, ынчалзажок ол чорук бажыңнар ханазын дамчыштыр чылыгның хөй үнерин чедирер. А ындыг болганда газтың, нефтиниң, хөмүрдаштың немей чарыгдалын негээр. Чылыг агдарлыг черлерге ол ажырбас-ла мйнаан. Чүртүүң ортумак күрүзегелеримге, соңгу девискээрлерге ол тааркыр бе? Кудумчу чыыдарывыс ол апарбас чүве бе?—деп, В. Безумнов дүүрелии илереттн.

Специалистериңиң сананыын ёзүүлаар алырга, ханаларны дамчыштыр чылыгның барык чартын, соңгаларны таварган 35 хуузу үнүп турар. Амгы үеде хөй-хөй бажыңнарны кончуг улуг, бүдүн-бүдүн хана соңгаларлыг кылын турар. Олар чамдыкта чырыныыдаа талазы-биле алырга, ажыктыг эвес.

Чаңгыс каът керамзит-бетон ханаларга сай-даш орунга чылыглыг электростанциялариың хүлүн болган шлагын ажыглаар болза, бажыңнардан үнер чылыгны 25 хуу кызыыр арга бар. ооң ачызы-биле чылда миллион тонна хире чижеглээн одаар чүүлдү камнан алыр деп специалистер санаан.

Бистиң чуртувуста чурттала бажыңнарын чылыдарынга база чурттал гага ажыглап турар электри энергиязынга чылда 400 миллион тонна чижеглээн одаар чүүлдү чарыгдап турар. Ооң түгле чаңгыс хуузун камнап алыр болза, чыл бүрүде 4 миллион тонна чижеглээн одаар чүүл камнаттынар. Ону чедип алыр болза энергия курлавырларын ол-ла хемчээлге чарыгдап тургаш, чаа туттуиган бажыңнарга ажыглаар энергияны немей бүдүрбес апаар ийик.

Чурттала болгаш үлетпүр тудугларынга чылыг энергиязын камнаарының база бир орну болза чылыг баорын таарыштырары болур. Ону амгы үеде мырыңай автоматчыткап аргаже цилчидип турар. Ооң мурнуңда бажыңнарга чылыдыла батареяларын тускай таарывчылыг кылып турган, ам оларның дыка хөйүн ол чокка кылып эгелээн чорукту соксаткан болгаш катап таарыштырыкчылыг кылырының дугайында айтырыг шиитпирлеттинип турар. Бажыңнарга автоматчыткан таарыштырыкчылыг тургузуларны кылыр завод удаваас ажылдан эгелээр. Оларны чылыг төптеринге тургускандын чылыдылгаже үнер энергияны чыл сайында 20 хуу чедир камнап алыр арга тургустунар.

1985 чылга чедир 1980 чылдаазы-биле дең-иээрге 160-170 миллион тонна чижеглээн одаар чүүлдү хөйнү камнап алыр, энергия-одаар чүүл курлавырларын чөптүт, камнаг ажылаар деп СЭКП-ниң XXVI съездизиниң айыткан тодаргай шиитпири ынчалдыр чоорту боттанып турар.

Павел НЕГОНЦА.

БӨМБҮРЗЕКТИҢ СУДАЛЫ

СЭТА болгаш ПМА: кыска дыңнадыглар, тайылбырлар

КИЖИ ТӨРЕЛГЕТЕННИҢ АВАНГАРДЫНДА

ГАВАНА. Советтер чуртунуң алдан беш чылдар дургузунда чайгылыш чокка боттандырын турары тайбыңнын ленинчи политиказы империализмниң агрессчи планнарынга кол моондак болуп турар деп, Кубаның тайбың дээш шимчээшкинниң национал чөвүзелиниң даргазы Северо Агирре дель Кристо СЭТА-ның корреспондентизинге медеглээн.

Тайбыңны камгалаарынче, ядролуг халаттың кыжалыынкынын улуткаарынче угланган тайбың чаа-чаа саналдаг Совет Эвилели кижирин турар. Тайбыңның, улустарның айыл чок чоруунуң, социал дешилгениң идегелдиг элементизижи —Совет Эвиделиниге бүгү делегейниң тайбыңга бичак бүгү кижилерни өөскүн четтиргенин идергейдеп, изиг байырны чедирээ турар. Кижи торелгетенниң авангардында Совет Эвилели толиштин-би... чоруп турар.

Тайбыңны камгалаарындан, ядролуг дайынның кыжаныышкынын улуткаарындан артык чугула сорулга кижи торелгетенде чок. Бо сорулганы чедип алырда, тайбыңга - ынак бүгү күштер-ни улам-на сырый каттыштырары эргежок чугула.

ЛА-ПАС. Совет Социалистиг Республикалар Эвилелиниң тургуступганы, ооп алдарлыг 60 чылын демдеглээри тайбыңның салмы-чолунга тоогулуг ужур-дузалыг болуп турар деп, Аргентинаның Коммунистиг партиязының Чиңгине секретары Агос Фава СЭТА-ның корреспондентизи-биле беседазынга чугаалаан. ССРЭ-ниң тургустувганының 60 чылын дешилгелиг бүгү кижи торелгетен бо чылын калбаа-биле демдеглээр.

ССРЭ-ниң тургуступганы бүгү делегейге революстуг хөгжүлдениң дүргелээринге улуг идиглиг болган. Совет Эвилели бодунуң тургуступганындан бээр эрткен 60 чылдар дургузунда тайбыңның хереэнге барваң болуп, чаа дайынны болдурбас дээш могат-шылаг чокка демисежии келген болгаш демисежиндаа турар.

ХАНОЙ. ССРЭ-ниң тургуступганындан бээр 60 чылыла алдар кылдыр социалистиг чарыштың калбартыр болган ажы-дунма совет улустун чедишкинниерин база байлак дүржулгазын пропагандалаар дугайында доктаалды Вьетнамның профэвилелдериниң Федерациязының секретарнады хүлээп алган.

ССРЭ-ниң 60 чылынга алдар болдурган социалистиг чарышка эң-не плечкейлаг киржиринче улус ажыл-агыйының бүгү адырларының ажыл-ишчилерин доставлда кыйгырган. Вьетнам индустрияның улуг тудугларының ажылчыннары социалистиг чарыштың эгеленчилери болган. Вьетнамның авар үлетпүрүнүң ол будүрүлгелерин Совет Эвилелиниң эртем-техниктиг деткимчези-биле тудып турар.

ВЕНА. ССРЭ-ниң тургустунганының 60 чылынга болган Октябрьның социалистиг Улуг революциязының 65 чылынга үткүштүр байырлыг кежээ Венаның Лизинг районунуң ажылчын клубунга болган. Советтер чуртунуң хөй өөскүктери — демократтыг организацияларның өөжүүннери, австри-совет пайырал виитилелиниң актив-чилери, чурттуң дешилгелиг хөй-ниитизиниң төлөзөкчилери Австрияның бүгү районнарындан аңаа чыллган.

Австри-совет пайырал виитилелиниң удуртукчуларының бирозун Вальтер Хайль ойыылыг кежээге чүве чугаалаан болгаш ажылчыннарның база тараачыннарның делегейде эң баштайгы социалистиг күрүнелиниң тургуступганы Австрияга база улуг ужур-дузалыг болганын ошаалап демдеглээн.

ЛИССАБОН. Октябрьның социалистиг Улуг революциязының 65 чылынга болган ССРЭ-ниң тургуступганындан бээр 60 чылынга тураскаатказ солуп программаны «Португалия—ССРЭ» иитителел чогаадып кылган.

Совет артистериң солуп концерттерин Португалияның хөй хоорайларынга болган суурларынга көргүзерин ол программада киргенин «Португалия—ССРЭ» иитителдиң даргазының оралакчызы, сурагдыг чогаалчы Мануэль Феррейра парлалга конференциязынга дыңнаткан.

(СЭТА).

МАР. Д. Сухэ-Баторга тураскаалды Улан-Баторнуң төвүнде тургускан. Республиканың хоочун мастерлериниң бирээзи Я. Ч. Чоймбол ук тураскаалды тургузуп кылган.

В. Матвиевскийниң фотозу.

СЭТА-ның фотохрониказы.

ДАЙЫНЧЫ ХӨДЕЛИИШКИННЕР

МАНАГУА. (СЭТА-ның корр.). Сальвадорнуң патриотгары чагырыкчы ёзу-чүрүмнүң Сан-Висенте, Морасан, Усулутан, Сан-Мигель, Ла-Унион болгаш Чалатеванго департаментилерде шергиерииге удур дайынчы хөделиишкиннерин улам калбартып турар. «Венсеремос» радиостанциязының дыңнатканы-биле алырга, Фарабундо Марти аттыг Национал Хосталга Фронтузу Морасан департаментизиниң хөй кезинде, ол ышкаш чурттуң Сонгу-Чөөп талазында элээн каш районларда контрольду тургускан.

Тура халыышаннар Сальвадорнуң мурнуу талазында Сан-Херардо деп чурттакчылыг черден дайынны үндүр сыырыыкан. Санта-Клара хоорайны папамерик чазаглыг орук-биле тудуттурган черге олар шериг патрульдарын атакалаан, дайзын 12 кижизин өлүртүп база балыгладып чидирген.

Бир-бир муң солдаттарлыг болгаш офицерлерлиг ийи наазылакчы батальон Чазатенанг департаментиде НХФ-тиң отрядтарының камгалап турары Лле-Бузатас болгаш Хирокэ дээр чурттакчылыг черлеринде соөлгү ийи хүн дургузунда тулчуушкун кылып турар. Ол батальоннарга үгер-бооларны, дайынчы самолёттарны болгаш вертолёттар ны тускайлаан.

Сальвадор наймыылалда байдал база шыңгыы боон артышаан болгаш ында полициялыг база аймыл чок чорук күштериниң күштелдирген хайгыылдары тургустунган.

КОЛ СОРУЛГА

Хөй чурттарның будда чүдүлгелиглериниң өөдүнүң хүрээлеңиинде каттыштырын турар, чазактарга хамаарышнаг делегей организациязы —Таиоың дээш Алиянын оудда конференциязының (ТАӨК) VI чиңгине чыыжы Улан-Баторга болган. Ацаа 20 чурттарның болгаш делегенниң 14 оудда организацияларының төлөзөлери киришкен.

Делегей айтырыгларының талазы-биле журналист Михаил Рой-биле өөскеда үезинде Тибет чурттуг, АКШ-тың Индиана штадының Блумингтон университединиң тиоет дыл, төөгү болгаш культура профессору, оудлачыларның ооштыны XIV Далай-Ламаның акызы Норбу ынча дең чугаалаан:

— ТАӨК-ның VI конференциязы оудлачыларның Чер кырынга тайоыңны камгалаар, ядролуг аймылды чайладыр дээш шиитпирлиг күзелин илергейлээн. Моол наймыылалга болган бо чыыш тайоыңны камгалаары — бүгүн кижи торелгетенниң мурнунда турар эң чугула сорулга дээрзин көргүскеп.

Конференциянның онзагай чүүлү болза, ооп ажылынга чүгле буддачылар эвес, харын еске-даа шажыннарның, ол ышкаш янзы-бүрү шажын организацияларының төлөзөри киришкени болур. Өртемчейин ядролуг дайындан камгалаарынле бис шупту каттыжар үжүлүг болгай бис. Ынчангаш Улан-Баторга болган буддачылар чыыжы өртемчейге тайоыңны бижыглаар дээш шиитпирлиг демисеиге бүгү чаагай сеткилдиг кижилерни чүдүлгелиглерии-даа, чүдүлге чоктарны-даа каттыштырарының орунга кончуг чугула оналам болган. Бир эвес оо сорулгаже бүгү-ле буддачылар болгаш буддачы эвестер-даа, бүгү чаагай сеткилдиг кижилер чүткүүр болза, тайоың болдуунун болур. Тайоыңны камгалаары, ооо-чексекти эдерер будүрерии соксадыры болгаш ядролуг халанты чайладыры — буддазының үнделин принциптери-биле дүүшкеп болуп турар сорулга-дыр.

КНО-нуң чепсеглээшкинии дүжүрер талазы-биле ийиги тускай сессиязынга Совет Эвилелиниң медеглээни ядролуг чексекти мурнай ажыглаарынын оптаалаар, аскайнын ажыктыг хевирлерин ханаалаар, ооң ажылынга хүзөлгеан амыдыралчы чугула инициатива болуп турар. Кижи бүрүзүнүң хереэ — ооктың чурттап турарывыс бомбүрзекти камгалаары. Ядролуг дайынның үржүү коргунчуг дээрээ бүгүдеге билдингир, мен бодаарымга, ооп кортнае кижи турбас болгу дег. Ынчаарга дайынны күзевези, ооп үржүүлээн коргары — ол эвээш. Аймыл-халанты чайладырынче үгланган бот-туг тодаргай базымнарны кылырда дидим чорук, шылгарацгай угаан херек. Ынчангаш совет Ханал ажоок чугула дээрзин чугаалаан тур мен. Бир эвес еске чазактар бо кангамчык эки үлегерии эдерер болза, ядролуг халапка чогуур моондак тургустунган турар ийик.

ПМА.

ДЕЛЕГЕЙ ЭРТКЕН НЕДЕЛЯДА

ТАЙБЫҢ БОЛГАШ ЭП-СЕТКИЛ

КАТТЫШТЫРЫЛГАЗЫНЫҢ КӨРГҮЗҮҮ

Делегейниң калбак хөй-ниитизиниң кичээнгейин Эфиопияның Административтиг Түр шериг төвүзелиниң (АТШЧ), Джылчы чоппар партизын организастаар талазы-биле Комиссияның (КОПТЭ) Даргазы Менгисту Хайле Мариамның Москвага ажылчын найыралчы аян-чоруунуң түңнелдери хаара тутган. Совет-эфиоп чугаалажылышкынынары, СЭКП биле КОПТЭ-ниң аразында кады ажылдажылга дугайында талаларның ат салганы Дугуржулгазы, Кремльге дүштеки шайлалга уезинде эштер Л. И. Брежнев биле Менгисту Хайле Мариам оларның чугаалар солушканын найыралдың болгаш эп-сеткил каттыштырылгазының көргүзүү-даа, антиимпериалистиг күштериниң чаңгыс эвиниң бижытын тураринын херечилели-даа кылдыр үнелеп турар.

Совет Эвилелин болгаш Социалистиг Эфиопияны тайбыңның, социализмниң, интернационалчы эп-сеткил каттыштырылгазының иниташ идеалдары каттыштырын турар. Эфиопияның 30 миллион улузу тоскуу дугаар чылды чаа, революстуг календарь ёзугаар чурттап эртип турар. Империализмниң болгаш реакциияның күштериниң шаап халдаашкыннарын ойтур шапкаш, ол революциялың демократтыг уе-чадазын чедиишкиниг доозун турар болгаш социализмниң үндезиниерин тургузарының оруунче киргеи. Улам хөгжүп турар найыралчы совет-эфиоп харылзаалар, бистиң ийи чурттувустуң аразында улам-на ханы болгаш янзы-бүрү хевирлиг апарган кады ажылдажылга ацаа идиг болуп турар. Чаа Эфиопияның үнүделегей ареназынга, ылаңгыя Африка хереректериге улам-па үнелиг болуп бар чыдар. Ол ге-ажыктарынче халдаашкыннарга ойтур шавышкын чедиишкиниг болур деп Л. И. Брежневтиң чугаалаапы чаа хөгжүп орар чурттарга улуг салдарлыг болуп дыңналган.

ТАЙБЫҢ ДЭЭШ ДЕМИСЕЛ БОЛГАШ МАККАРТИНИҢ СҮНЕЗИНИ

Каттышкан Штаттарда Рейганның администрациязының боо-чексекти улам-на эдерер будүрериичe болгаш массалыг узуткаашкынның чексектериниң чаа хевирлерии тургузарынче угланышкышкынга удур шимчээшкии улам-на калбарып турар. Эртикен неделяда Вашингтонга «Ядролуг дайынга удур хамаатылар» деп каттыжышкынны тургусканың чарлаан. Ооң составынга бодунуң хүрээлениинде 20 миллион хире кижини каттыштырын турар оп-он хөй-ниити, политиктиг, профэвилел, аныяктар база шажыл организациялары кирген.

125 америк хоорайларның хоорай човүзелдери ядролуг чексеглешиишкиниң доктаадырын негеп турар резолюцияларны хүлээп алган. Соңгукчуларның ыйыышкыны-биле АКШ-тың коигрезиниң 200 хире кежигүнү база ол дээш туржуп турарын медеглээнпер. Висконсин штатка чоокта чаа эрткен референдумга ол идеяны хамаатыларның 72 хуузу, а Мэриленд штатка 64 хуузу деткеэп. Ындыг референдумнар ноябрь 2-де өске сос штатка болгаш он-он хоорайларга, ооң иштинде Чикагога, Филадельфияга, Вашингтонгө, база эртер.

«Ядролуг чексекке удур демиселдиң тывылганы болгаш ооң салдарынын улгадын турары Каттышкан Штаттарга 80 чылдарның эң-не кайгамчык чүүлү апарган» деп, билдингир америк дипломат болгаш төөгүчү Дж. Кеннанның чоокта чаа чугаалаанын таварылга эвес. «Ол шимчээшкин чазактың талазындан ону тоовайн баар арга чок хире улуг хемчээлдиг апарган — деп, ол немээн. — Ооң негелдеринии күүседири-биле бир-ле чүвеш кылгыже чедир, ол ам-даа калбарар». Чогум-на харын ону болдурбазын рейганчы администрация күзеп турар. Удур хемчегдер ап тураажок, дамынга удур шимчээшкин улам өзүп турарынга дүвүрээн ол администрация тайбың дээш демиселчилерге удур ёзулуг «ыдыктыг походту» калоарткан.

Ол бак ёралыг, өштүг кампанияны президент Рейган боду баштай берген. Огано штатка соңгулда мурнуңда аян-чоруун кылын тура чүве чугаалаан, ол тайбың талалакчыларын оскерликчилер деп адаар чыган, оларны дорамчылаан сөстер чугаалап, оларның хөделиишкиннерин «ак сеткил чок, кара сагыштыг» деп сөглеп, кандыг-даа факт-барымдаа чокка тайбың дээш демиселдиң даштыкыдан «таарыштыр башкарын турар» деп бадыткаан.

АКШ-тың президентизиниң Маккартинин сүнезинии оттуруп турары америк хөй-ниитиниң казбак кезектериниң массалыг удурланышкынын болдурган. Тайбың талалакчыларынга удур маккартичи халдаашкыннардан ойталаарын сенатор Э. Кеннеди Рейгандан негээн.

Маккартизмниң катап тургускан, дайынга удур шимчээшкиниң чок кылыр дээш Рейганның оралдажышкынынга ол хире шиитпирлиг удурланышкын дээрге ук шимчээшкиниң кайы хире болгуг политиктиг күш апарганын херечилеп турар.

Г. ШИШКИН.
(СЭТА).

ДҮШКҮҮРЛҮГ БАЙДАЛ

БЕЙРУТ. (СЭТА). Ливанның девискээрииин чамдыкызын эжелээрии узамдыктырарынче чүткээп, израиль шериглер дүшкүүрлүг байдалды улам күштелдирерии соксатпайын турар. Октябрь оп алдында израиль агрессорлар от соксадыр дугайында дугуржулгаиы үш удаа үрээп. Хүнүң иинги чартында олар Захли хоорайның Барыын талазында сирия шеригерииң туруштарынче миномёттар болгаш үгер-боолар-биле боолап, от ажыткан. Ооң соонда бир шак болганда, интервентилер танкыларын болгаш бодуу шимчээр үгер-бооларны ажыглап алгаш, боолаашкынны күштелдиргеп. Сирия шериглер харыы от ажыдар ужурга таварышкан деп, САНА агентилелдиң парлааны сирия шериг төлээлекчизиниң медеглелиинде дыңнадып турар.

Израильдиң камгалал министри Шарон Бекаа шыпаазында болгаш Ливанның соңгу талазында-даа сирия шериглерже болгаш Удурланышкынның палестин шимчээшкинииң чексектиг кезектериниче согуушкун кылыр планны белеткеп алганын ливан солуннар бижип турар. Ол планны кандыг-даа үеде боттандырган туруп болурунга ында айыылзынын турар.

Алеп хоорайда болгаш ооң чоок-кавызында дыка нарын болгаш кыптыгын үнүп кээп болур айыылдыг байдал хевээр турар. Израиль эжелекчилериниң деткии турары чексектиг барыын-христиан кезектер-биле национал-патриоттуг күштер отрядтарының аразында кадыг-дошкун мисилдежиишкиннер бир неделя ажыг уе иштинде үргүлүүлеп турар.

Даймлдажып турар талаларны «чараг» деп сылдагдап алгаш, израиль шериглер, октябрь оп алдында Байсур болгаш Кабр Шамун деп чурттакчылыг черлерже кире берген.

Ливанның даглыг черлериидe тургуступган байдал ол черниң чазак болгаш хөй-ниити-политиктиг белүктерии дыка дүүредии турар. Чурттуң президентизи Амин Жмайель Ливанның дайзыннарынга чемнш боол турар мисилдежиишкиннерни соксадыр сорулга-биле сонуургалдыг талаларның төлээлекчилери-биле чөвүзёл хуралды кылган.

«Бейруттуң маадырлыг демисели империализмге болгаш колониализмге удур улустарның демиселиниң иинги төөгүзүнге моңгеэи-биле кирп бижиттирер. Дешилгелиг, демократтыг организацияга удуртказ кандыг-даа улус агрессорнуң артыкшылдыг күжү-биле чедишкиниг удур турржуп шыдаарын ол бадыткап көргүскен» — деп. Ливанның национал-патриоттуг күштериниң Топ политиктиг чөвүзелиниң даргазы Валид Джумблат Алжирниң неделя сайында үнер «Революсьон Афризэн» солуунуна интервью. зунга медеглээн.

В. Джумблат ливан национал-патриоттуг күштер-биле Удурланышкынының палестин шимчээшкинииниң аразында дайынчы эвилелди бедии-биле үнелээп, олар амгы үеде палестин дайынчыларны Бейруттан үндүрген соонда, ливан дешилгелиг күштериң «боо-чексек талазы-биле акыдүүмалышкылар, стратегтиг эвилелчилер» боол турарын демдеглээн.

Ливанның национал-патриоттуг күштериниң баштыкчызы Ливанның мурнуу райониарын контрольдаар болгаш чуртту херек кырында Тель-Авивтиң чалчазы болдурар эргеии Израильге бээр «тайбың» керээни Ливанга албадаар дээш агрессорнуң кылып турар оралдажышкынларын шүүмүүлээн.

Чоокку Чөөп чүкке шиитпирлээр айтырыгларга хамаарыштыр В. Джумблат «Рейганның планын» буруу шапкаи. Ооң чугаалаганы-биле алырга, ол «план» Кэмп-Дэвидтиң дүжүп бериишкиниг дугуржулгаларының уланчызы боол турар. Чоокку Чөөп чүкке тайбыңны бактаадыр ыпкаш, ол хире улуг нацня-даа болгаш комп, марийлер, хакастар, буяттар болгаш ооп-даа хөй өске-даа, ындыг эвээш санныг бичии улустар база кирип турар. Октябрьның социалистиг Улуг революциязы болгаш хөй националдыг совет күрүвеии тургузган чорук оларның, чижээ, АКШ-та индейлерниң таваржын турары ындыг айыыл-халантыг салымчолдан уштуп каап».

УЛЕГЕР-ЧИЖЕК

БОПП. (СЭТА-ның корр.). «Совет Эвилели кижи торелгетеиниң төөгүзүнде чаа, коммунистиг шиитвлелди тургузары-биле чүс ажыг аңгыаиды нацияларның болгаш бичии улустарның акы-дуңмалышкы ёзу-биле 60 чылдың иштинде деминг ажылдап келгени күрүпеииң опзагай, кара чаңгыс үлегер-чижээ боол турар-дыр»— деп, Барыын Германияның сураглыг чогаалчызы болгаш публизнзи Петер Шот СЭТА-ның корреспондентизиие инте,рвьюзунга чугаалаан. Дыка хөй санныг совет улустар болгаш бичии-даа улустар аңгы-аңгы дылга чугаалап, аңгы-аңгы этниктиг болуктерге хамааржып болгаш туспузунда национал культуралыг, ынчалза-даа буржуаз чурттарга бодаарга, оларга национал артыкшылдыг чорук болгаш совк-язы ылгаашкыны шуут таварышпайн турар. Совет улустарның акыдуңма ёзузуиуң ег-бүлезиидe орус ышкаш, ол хире улуг нацня-даа болгаш коми, марийлер, хакастар, буяттар болгаш ооп-даа хөй өске-даа, ындыг эвээш санныг бичии улустар база кирип турар. Октябрьның социалистиг Улуг революциязы болгаш хөй националдыг совет күрүвеии тургузган чорук оларның, чижээ, АКШ-та индейлерниң таваржын турары ындыг айыыл-халантыг салымчолдан уштуп каап».

Янзы-бүрү медээлер

УРУГЛАР-БИЛЕ АЖЫЛГА

Ак-Туруг сууриун көдээ библиотеказы ССРЭ-ниң 60 чылынга уткуштур янзы-бүрү солуп хемчеглерни организастап турар. Уруглар-биле ажылче кичээнгейни база угландырган.

Башкылар-биле кады 1-3 класстың өөреникчилерине утренникти эртиирер. Ооң темазы: «15 республиканың уруглары шулуктеп, тоолдарны өөренип алыр апаар. Ам аңаа белеткел чоруп турар. Уруглар Г. Цыферовтуң «15 угбашкы» деп номундан хойну көрүп, билип, номчуп турарлар.

Ортумак класстарның өөреникчилерине олардың күзелин ёзугаар Туркмен ССР дугайында кежээни эрттирер. А дөртку классчыларга «Кижиниң инити культуразының дугайында» чугаалы чорудар. Бодуп чурумнуг, эки кижи кылдыр ап чорууру чүгле кижиниң бодундан хамааржыр. Уруглар ындыг номнарны, журналдарны дилеп тып, номчуп эгелээнер. Бир чамдык уруглар А. Дороховтуң «Мону билип алыңар» деп яомун номчуп киришкен. Ажыктыг, солуп чүүлдерни оон хойну билип алырлар.

К. СҮГЕЖИК.
Улуг-Хем район.

ЧЕТТИРДИВИС

Улустуң аас чогаалының эртине байдактарын чыыр, ону өөренир, шинчилээр ажыл кончуг чугула.

Тываның эртем-шинчилел институту чоокта чаа аас чогаалын чыып бижинер сорулга-биле тус-тус районнардан хоочуннарны чыып, тускай слётту организастап эрттирген. Ол чыышка ыраккы Мөңгүн-Тайга, Өвүр, Тожу, Бай-Тайганың Кара-Хөл дээш, республиканың өске-даа районнарындан 60—70 ажыг харлыг хөй-ле кырганнар чыглып кээп киришкен. Бистиң-биле эртемденнериң аразынга ажыл-херек хайнымышкыныт-ла эрткен.

О. КУУЛАР.
Чоон-Хемчик район.

ССРЭ-ниң 60 чылынга уткуштур

ТУСКАЙ ПЛАН ЁЗУГААР

Акы-дүүма совет республикаларның эвилелиниң байырлалы—ССРЭ-ниң 60 чыл болур ою удавас. Найыралга, кады ажылдажылгага, совет амыдыралдың аян-шинчизинге тураскаатказ янзы-бүрү хемчеглер республиканың культура албан черлеринде чоруп турар. Ажылчы чоннарның культура хандырылгазына районнуң библиотекалары канчаар киржип, юбилейни канчаар уткуп турарының дугайын Каа-Хемниң төпчүткен библиотека системазының директору Надежда Алексеандровна Латкина мооң адаанда чугаалап турар.

Районнуң Кудьтура бажыңы, библиотека, кино четкизи болгаш музыка школазы дээш өске-даа албан черлери кобилейниң уткуур талазы-биле тускай комплекстиг планны баш бурунгаар-ла тургускан, ол ёзугаар ажылдап турар бис. Бир-тээ план комплекстиг болганда чорудун турар ажылдарны колдуунда демнежин алгап кылып турары онзагай. Часкы, чайгы, күскү кампаниялыг ажылдар үезинде ажылывыстың кол угланыышкыны хову-шелдерде ажыл-ишчилерниң культура хандырылгазын организастаарынче угланган болуп турар. Маңаа чүгле бо күскү дүжүт ажаалдазын-даа ап көрээлиңер. СЭКП районнуң тургускан графигин ёзугаар үнүүшкүнүнерни удаадараа организастаар ужурлуг турган. Районнуң Культура бажыңының агиткультбригадазы элээн каш үнүүшкүнүнерни организастаан. Шак ындыг үнүүшкүнүнер үезинде оюн-концерттердей ацылда. көскү агитацияны кылып, ол эрги болза чаартып, агитхуудустарны үвдүрер, номнарны бээр. Оон аңгыда беседаларны база чорудуп турар бис.

Шупту библиотекаларда тематиктиг делгелгелерни тургускан. Оларны доктаамал чаартып турар. «Күш-ажылдың болгаш тиилелгелериниң 60 чылы», «Совет Тыва ленинчи чагыглар-биле чүрттен турар». «Бүзүлбас эвилел». «Эргин четпес арга-хову хемниг» дээш оске-даа делгелгелер номчукчуларга солуп болуп турар. 60 чыл темазынга тураскаатказ литература допчуладары, белүк беседаларны доктаамал чорудуп турар бис. Ол ышкаш районнуң чүрттакчыларынга радио дамчыштыр беседаларны чорудуп келген бис. Темалыг кежээлерни, аас журналдарын база солуп кылдыр эрттирер дээш ажылдап турар бис. Бо ажылга район библиотеказы, уруглар библиотеказы, музыка школазы, Культура бажыңы идепкейлиг киржип, бир дем-биле ажылдап турар.

Эвилелдешкен республикаларның социал-экономиктиг болгаш культура талазы-биле хөгжүлдезин шак ындыг кежээлерге, допчулалдарга, аас журналдарынга чонга таныштырар сорулга бистиң-мурнувуста салдынган. Чижээлерге, Совет Казахстанга тураскаатказ кежээ дижик. Чүнүң-даа мурнунда республиканың экономиктиг хөгжүлдези-биле таныжар. Кежээге белеткел үезинде хөй литература-биле таныжар апаар. Бөгүнгү амыдыралдың боттуг чижектери, чечен чогаал, уран чүүл — бо бүгүнү долу ажыглаар апаар. Күр черни шингээткени, Казахстанның эгээртинмес байлак дүжүдү, күш-ажылчы эрес-маадырлыг чоруктар, космодром... Байлак төөгү, аас-кежиктиг чаагай амыдырал—бо бүгүнү шупту үезинде киржикчилерниң янзы-бүрү аргаларны ажыглап турган чедиңгир кылдыр тайылбырлап көргүзер апаар. Кежээге литература допчулалын, музыкалыг беседаны, чүрүмалдыг уран чүүл дугайында лекцияны, кинокадрларны хейну ажыглаан.

Районнуң Культура бажыңында улустарның пайырашының өрээлин тургускан. Культура бажыңының ажылдакчылары шак ындыг кежээлерни бистиң-биле кады организастап турар. Кежээге Сарыг-Септи школачылары, суурнуң чүрттакчылары келир. Чамдыкта харын чүгле школачылар келир, өске улус элээн болуру хомудавас.

Ам колдуунда күскү кампаниялыг ажылдар адактал-ган. Бүгү-ле культура-массалыг ажылдарны суурларда культура бажыңнарынга, библиотекаларга организастап чорударынга эң таарымчалыг үе келген. Ынчангаш ажылывысты улам идепкейжидип, чоннуң чүрттап турар черинин аайы-биле ажылче. ылаңгыя көдээ филиалдар чер-черде хей-ниити организациялары-биле кады ажылдаары чугула. Район төвүнде-даа, көдээ суурда-даа библиотека кандыг ажылдап турар болдур. оон эвээш эвес чүүлдер хамааржыр. Чоннуң чүрттап турар черинин аайы-биле ажылды эки чоруткынындан ынити идей-политиктиг, мөзү-шынар кижизидилгезиниң айтырыгларын чедиишкиниг шинчилээри хамааржыр.

Ону чедип алырынга бисте күш четпир. Мергежилдиг кадрлар-даа бар. Хамык ужур ниитилевада. Бистиң Көк-Хаак (А. Долганова), Бүрен-Хем (Т. Абрамова), Бүрен-Бай-Хаак (А. Степаненко), Конту-Аксы (В. Иванова) көдээ филиалдарывыстың ажылы черле багай эвес, оларның көргүзүглери доктаамал эки, планны эки күүседип келгеннер.

ССРЭ-ниң 60 чыл юбилейин толептиг уткуур дээш Каа-Хемниң библиотека ажылдакчылары бедик инициативтиг ажылдап, ном пропагандалаар ажылывысты, номчукчуларга бараан болурун улам экижидер бис.

КҮСКҮ СТАРТТАР

Күс дүшкен. Отт-сиген саргарып, ыяштарның бүрүлери дүшкеп, черни алдын-сарыы өңү-биле шуглапкан. Эртенерде кезек-кээк чугаажок доштар паркның хөлзбектерин кылайтыр шыпшар болуберген. Шак ындыг эртенерниң бирээзинде Культураның болгаш дыштанылганың Н. Гастелло аттыг парыгын школачы ооллар, кыстарның чидиг өткүт үнери долуп турган.

«Молодежь Тувы» солуунун чаңчыл болган күскү чадаг чарыш крозунуң киржикчилериниң чыглып келгени ол. Бо кроссту беш чыл бурунгаар бир дугаарында республика төвүнге эрттирген. Ынчан оон киржикчилери 300-ле хире кижи турган. Бо удаада 20 ажыг командалардан 600 ажыг спортчулар киржип турар.

Бир-ле дугаарында 500 метрниң стартынче уруглар үнүпкеннер. Маңаа чидиг маргылдаа колдуунда № 14 бол. ган 3 дугаар школаның аразынга болган. Чүге дизе, бо школаларда спорт ажылы доктаамал эки чоруп келген болгаш ында күш-культураның тускай эртемниг башкылары ажылдап турар. Түңнелинде № 14 школадан Галина Фомина аң эки үени көргүскеш, хууда бирги черни эзилээн. Ийигизинде — № 4 школадан Людмила Ковалёва, № 3 школаның төлээзи Ирина Лебедева баштайгызындан үш секунда озалдааш, үшкү черни эзилээн, азы 500 метрни 1 минута 33 секундада эртип келген.

Ооллардың 1000 метрге чарыжынга үстүнде адаанывыс № 3 школаның спортчузу Евгений Коржавин шылгаран, ол дистанцияга 2 минута 50 секунданы чарыгдаан. Ийиги, үшкү черлерни № 11 школадан Валерий Крум биле Олег Сухорослов олар эзилээнер.

Ынити очко санап келгениниң түңнелинде команда талазы-биле бирги черни № 3 школаның пайыралдыг командазы чаалап алган. Оларга «Молодежь Тувы» солуунуң школалар аразынга шилчиир кубогун, вымпелди база бирги чергениң дипломун тывыскан.

Маргылдаанын ийиги хүнү. Маңаа Кызылдың ортумак болгаш дээди өредилге черлериниң база үлетүүр бүдүрүлге, албан организацияларының спортчулары парадка чыскаалыңнайнар...

Студент ооллардың 1000 метрге чарыжынга эң эки түңнелди педагогика институдунуң спортчузу Алексей Осинов көргүскен. Ол чоокта чаа болуп эрткен Бүгү-эвилелдиң чадаг чарыш маргылдаазынга бала-ла бирги черни эзилээн. Оон чаңгыс командада эштери Александр Оруспай. Владимир Терболяи олар ийиги-үшкү черлерни үлешкеннер. Уруглардан 500 метрге Нина Нолухина, Оксана Чолдак-оол, Ирина Чомбурук тергиндээннер. Маңаа шилчиир кубокту институттуң командазы чаалап алган.

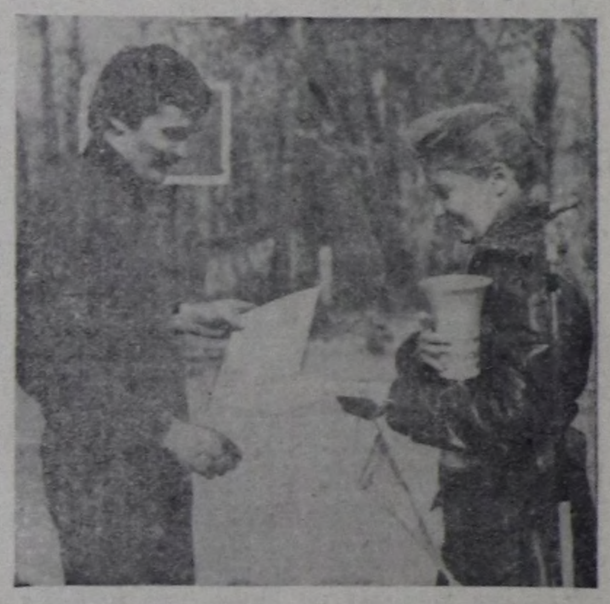
Маргылдаанын эң сөөлгү старттарынче үлетүүр, албан организация коллективтери үнүпкеннер. Аңаа даараныла фабриказының, «Тыва совхоз тудуг» каттыжышкын. ның, республика типографиязының, 3-кү АТБ-нин, электри четкилериниң, чаа заводтуң спортчулары күжүн шенешкеннер.

Эр улустуң аразынга бо кросстуң мурнундагы чемпионнарының бирээзи, электра четкилериниң төлээзи Владимир Илкин мурнай келген. В. Илкин 1980 чылда ол дистанцияны 1 минута 34 се. кундада эрткен. Владимир Ещенко («Востоксантехмонтаж») биле Юрий Рудаков (чаа завод) оон соон дарый келгеннер. Хөрөөженнер аразында чарышка Кызылдың бараан садыының спортчуларынга деннежирлер чок болган. Олардан Татьяна Сумбаа, Римма Хертек, Наталья Резникова шупту шаңналдыг черлерни эзилээнер. Ынити команда талазы-биле чаа заводтуң болгаш дааранылга комбинадының спортчулары ийиги-үшкү, а электри четкилериниң—бирги черни эзилээш, шилчиир кубок, өртектиг белектер-биле шаңнатканнар.

В. КАРА-САЛ.

ЧУРУКТАРДА: стартче белек; «Молодежь Тувы» солуунуң ажылдакчызы Л. Костюкова электри четкилериниң командазының капитаны В. Илкинге шаңналды тыпсын турары.

Авторуң фотолары.

МАКТАЛГА ТӨЛЕПТИГ

Бай-Тал ортумак школазының ыры башкызы Тойлу Сүрүңовна Салчакты районда танывас кижи чок. Ол школачы чаштарны эртем-билигге өөредир дээш карак кызыл ажылдап чоруур коммунист, бот-тывынгыр композитор башкыны районнуң хову турлагларынга, малчын коданнарынга болгаш культура төптеринге бо-ла көрүп болур. Ол өөреникчилерин эдертип алган, малчыннарның ажылынынге дузалажып, оюн-концерт коргүзүп чоруурун ол. Башкының чогаатканы «Ак-көк Хемчим», «Чылгычының ыры», «Чараш кара-к», «Сакты бердим» болгаш өске-даа ырыларын ырлаваан, ону билбес кижи биетиң аравыста ховар.

Тойлу Сүрүңовна ам 35 чыл улус өөредилгезиниң шугумунда доктаамал ажылдап турар. Бодунга болгаш эш-өөрүнге база ада-иелерге болгаш өөреникчилерге негелдеп улуг. Бо алызындан салым-чаяанныг, мергежилиниге ёзулуг бердинген, ак сеткилдиг, коммунист дагдынукчы башкы чаа программаның сорулгазын эки билир. Ынчангаш ооң эртеминге багай аптар ындыг өөреникчи туруп көрбээн. Ол кичээл бүрүзүнге хынамчалыг белеткенип, өөреникчи бүрүзү-биле ажылдап четтигип турар. Ынчангаш башкының кичээлин уруглар четтикпейн манаарлар. Башкының ажылынга кызымаан, бердингенин көргүзүп турар чижек ол болур.

Ол ышкаш школалар аразынга бот-тывынгыр уран чүүл фестивалынга Бай-Тал ортумак школазы доктаамал бирги черни ап келген. Бо чылын база ол школа бирги черни бүзүрелдин-биле чаалап алган. Ол талазы-биле хоочун башкы, бо-тывынгыр композитор Тойлу Сүрүңович Салчактың кирген үлүг улуг дээрэи чугаажок.

Ол биче сеткилдиг, ажык болгаш эш-өөрзек, төлептиг башкының ак сеткилдиг ажыл-ижин бедин-биле үнелээн. Оон хөрээнде Күш-ажылдың Кызыл Тук орден-биле кады Ленинчи юбилей медалы чайынналын чоруур.

С. САРЫГ-ООЛ.

ООҢ ӨГ-БҮЛЕЗИ

Кара кыоган Чаа чыл бүдүүзүнде бодунун уругларын дөгерезин чыыр бодаан. Ооллардының бирээзи Сибирьде инженерлеп ажылдап турар, өскези Казахстанда агроном, үшкүзү Краснодарның институдунда башкылап турар. Ийи уруу ооңун эзилери-биле БАМ-да. Чүгле хеймер оглу төрээн совхозунда механизатор.

Аалчыларның кээринге Кара белеткенип турган. Бичии бажынчыгашта өг-бүленин шайлап олурупкан үш бүттүг столу бар. Кырган оңу агартыр сивирип-сивирип, шеверлеп алган. Хүндүлээчел Караның ол столунун артынга чеже чон олурбаан дээр!

Баймралга дөгерезин чыылган. Бажынга ава дээш чыдыг, эргим сөстер үзүктелбээн. Ол хүн улуг өг-бүлеге байыр чедирип келгеннер хөй. Дөгерезин амдаанныг, чаагай чемнер демээн столче чалаан. Кажан дүн ортузу чедип орда, Кара кырган бичии кенин демги үш бүттүг столчугаштыг экээрии дилээн. Анаа ону көскү черге

Редактор В. С. ШАРАВИЙ.

АГААР

Бөгүн чамдык районнарга бичии чаастаар база хар чаар.

Дүне агаарның температуразы 0-5 градус соок, чамдык черлерге 10 градус чедир соор.

Хүндүс 5—10 градус чылыг.

Кызылга чаъс чагбас. Барымын чүк угланыышкынныг хаттың дүргени 9—14 метр. Дүне 0—2 градус соор.

Хүндүс агаарның температуразы 8—10 градус чылыг.

Кино

ОКТЯБРЬ 19-ТА

«НАПЫРАЛ»: «Дерткү дээскинигде дүн» 9.30, 11.20, 13.10, 15.00, 16.50, 18.40, 20.30 шактарда.

«ПИОНЕР»: «Чараш кыс болгаш араатан» 9.30, 11.10, 12.50, «Өөнүк» киноклуб» 15.00, «Идегел болгаш чөлеңгиниң» 17.10, 19.05, 21.00 шактарда.

«ВОСТОК»: «Алдын хой дүгү» 15.00, 16.50, 18.40, 20.30 шактарда.

«КАА-ХЕМ»: «Үш дакпыр сальто» 14.30, 16.20, 18.10, 20.30 шактарда.

«ЕНИСЕЙ»: «Төрээн иезин» 18.30, 20.30 шактарда.

ОКТЯБРЬ 19-ТАН 21-ГЕ ЧЕДИР ТЕЛЕВИДЕНИЕ

ОКТЯБРЬ 19-ТА
БИРГИ ПРОГРАММА
МОСКВАДАН

8.00 — «Ye». Информастыг программа. 8.40 — Эртенги гимнастика. 8.55 —«Алдар-Кöсе». Мультфильм. 9.10 — В. Шекспир — «III Ричард». Күрүшениң Евг. Вахтангов аттыг үлегерлиг театрының фильм-шинзи. 11.30 — Телемедээлер. 11.35— 14.15— Чаңсар. 14.15 — Телемедээлер. 14.35—«Сезен чылдың коммунистери». Документалдыг телефильмнер: «Бедик хүлээлгелиг кижилер». «Сапалопал үезинде чугаа». 15.25 — В. А. Жуковский. 16.25 — «Орус суй-белек» ансамбльдиң концерти. 16.50— «Экономика камнаглатыг болур ужурлуг». Черкассы областа погааларны сөөртүрүүнүң, кадагалаарының болгаш арыглап болбаазырадырының дуржулгазының дугайында. 17.05 — Чүрттар аразынга конкурузунуң лауреады А. Гаврилованың болгаш солистер ансамблиниң концерти. 17.45 —«Эрес-дидим чоруктуң полюзу». Поляр ужар түүлүнүң штурманы В. И. Аккуратовтуң дугайында документалдыг телефильм. 18.15— «Хөгүүг нотажыштар».

КЫЗЫЛДАН

18.30—Телемедээлер.

МОСКВАДАН

18.45 — Бөгүн делегейде. 19.00 — Эртем амыдыралы. 19.30—ССРЭ-ниң тургустунганындан бээр 60 чылынга. «Чаңгыс эптиг өг-бүледе». Латвия ССР. Латвияның КП ТК-ның бирги секретары А. Э. Восстун чугаазы: «Совет Латвия» деп документалдыг телефильмниң баштайгы көргүзүү: Уран чүүлдер мастерлериниң концерти. 21.00 — «Ye». Информастыг программа. 21.35—23.05— Л. Бетховен. №6 симфонияны Төп телевидение болгаш Бүгү-эвилел радиозуунуң симфония оркестри күүседир. Ооң төөгениниң соонда—Бөгүн делегейде деп үндүрүлге.

ИЙИГИ ПРОГРАММА
МОСКВАДАН

12.00 —Француз дыл. Өөредилгениң 2-ги чылы. 12.30 — Ботаника. 6-гы класс. Шөлдерниң болгаш шынааларның үнүштери. 12.50—Хоойлу билир сен бе? 13.20—А. М. Горький— «Тамыда». 14.05 — «АБВГД-жигеш». 14.35— Сээн ленинчи библиотекаң. Капитализмниң дээди чадазы империализм. 15.05—Музыка. 6-гы класс. И-С. Бах. 15.35 — «Кречеттиң шынаазы». Эртем-тайылбырлыг фильм. 15.50—Телемедээлер. 16.00 — 18.15—Чаңсар. 18.15 — Телемедээлер.

КЫЗЫЛДАН

18.30 —Телемедээлер. 18.45 — «Отчугаш». Дамчыдылга. 19.15 — Уругларга фильм: «Өөнүктер бергеден билдинер». 19.30—«Хамааты камгалалының биилиерии— кижи бүрүзүнге». 19.40— «Азия товүү». Информация-публицистиг программа. 19.55—Чарлалдар.

МОСКВАДАН

20.00 — «Тамчыктыг удуцар, чаштар!». «Сажиика». Мультфильм. (ЧССР). 20.15— Делегей байдалының допчулады. 21.00—«Ye». Информастыг программа. 21.35—«Ынакшыл дугайында притча». Уран-чечен фильм. 23.05 — 01.00—Хоккейге ССРЭ чемпионады. ЦСКА— «Ижсталь». В. И. Ленин аттыг Төп стадионнуң Бичии спорт залында дамчыдар.

ОКТЯБРЬ 20-ДЕ
БИРГИ ПРОГРАММА
МОСКВАДАН

8.00 — «Ye». Информастыг программа. 8.40 — Эртенги гимнастика. 8.55 —Е. Сорокина болгаш РСФСР-ниң алдарлыг артизи А. Бахчиев ойнаар. 9.15 — «Өг-бүле альб ». Уран-чечен телефильм. 10.20 —Кино аян-чоруктарының клуббуу. 11.20 — Телемедээлер. 11.25—14.15 —Чаңсар. 14.15— Телемедээлер. 14.35 — Амур. Камчатка болгаш Сахалин областарының 50 чылынга үткуштур документалдыг фильмнер: «Орук маңаашкыны», «Авачаның ыыталып чыдар черинде», «Сахалин». 15.45 — Приморье крайның. Сахалин болгаш Камчатка областарның боттывынгыр уран чүүл коллективтериниң концерти. 16.40— «У ва характери». Теледопчулал. 16.40 —«Горинстер, харыылаңар!». 17.25 — «Петроград. Он чеди чылдың Октябры...» «Сыддыстыг шакта». Документалдыг телефильм.

КЫЗЫЛДАН

18.30—Телемедээлер.

МОСКВАДАН

18.45 — Бөгүн делегейде. 19.00—Я. Сибелиус. Оркестрлиг скрипкага концерт. 19.35 — «Сонгузу хүнге расписание». Уран-чечен фильм. 21.00—«Ye». Информастыг программа. 21.30— Эвилелдер бажыңының колонналыг залында уран чүүлдер мастерлериниң концерти. 22.45—Бөгүн делегейде. 23.00—00.45 — Футбол УЕФА-ның кубогу дээш. «Спартак» — (Москва) —«Хаарлем» (Голландия). В. И. Ленин аттыг Төп стадионнан дамчыдар.

ИЙИГИ ПРОГРАММА
МОСКВАДАН

12.00 — Немец дыл. 12.30 Башкыга — музыка кичээли. 1-ги класс. 2-ги дамчыдылга. 13.30 — В. Маяковский. «Шүлүктерни канчаар кылырыл». 14.10 — ПТУ сургуулдарынга. Эстетиктиг кижизидилге. Күш-ажылдың болгаш будуруглениң эстетиказы. Техниктиг эстетика дугайында. 14.40 — «Төөмес лицей...» 15.50 — Телемедээлер. 16.00 — 18.15 — Чаңсар. 18.15 — Телемедээлер.

КЫЗЫЛДАН

18.30 — Телемедээлер. 18.45 — «Культура болгаш амыдырал». Дамчыдылга. 19.15 — «Азия товүү». Информация-публицистиг программа. 19.45 — Чарлалдар. 19.50 — Киножурнал.

МОСКВАДАН

20.00 — «Тамчыктыг удуцар, чаштар!» «Сажиика». Мультфильм (ЧССР). 20.15— «Уренгой — Ужгород» аразының газ дамчыдыкчызы. Валентина Веляеваның километрлери. Дамчыдыкчының Горький участогунуң тудугжуларының дугайында телеочерк. 20.30 — Азербайджан ССР-ниң улус танцызының Күрүне ансамбліниң концерти. 21.00 — «Ye». Информастыг программа. 21.30 — «Шуптуңарга четтирдим». Уран-чечен телефильм.

ОКТЯБРЬ 21-ДЕ
БИРГИ ПРОГРАММА
МОСКВАДАН

8.00 — «Ye». Информастыг программа. 8.40 — Эртенги гимнастика. 8.55 — «Горинстер, харыылаңар!» 9.40 — «Сонгузу хүнге расписание». Уран-чечен фильм. 11.05 — Телемедээлер. 11.10 — 14.15 — Чаңсар. 14.15 —Телемедээлер. 14.35 — «Мен — онгу мен». Документалдыг телефильмниң баштайгы үндүрүлгези. 15.05 — Орус чугаа. 15.35 — «Белорус яруктар». 16.05 — Шыдыраа школазы. Ак терге. 16.35 — Ленинчи шаңналдың лауреады ССРЭ-ниң геология министриниң оралакчызы В. А. Ярмолюк-биле школачыларның ужуражыышкыны. 17.20 — «А. Ворошило ырлап тур». Фильм-концерт. 17.45 — «Чурук саныда — хүн». 18.00 — «Миллионнарның ленинчи университединде». «Кижиниң угаан-бодал байлаа». Кижиниң хевирлеттинии тургустунарынга ниитилелге ажыктыг ажылдың ролю.

КЫЗЫЛДАН

18.30 — Телемедээлер.

МОСКВАДАН

18.45 — Бөгүн делегейде. 19.00 — Алкоголизм дугайында беседалар. 19.30 — Экранда — кинокомедия. «Сцена кырында». 21.00 — «Ye». Информастыг программа. 21.35 — 22.55 — «Солдаттың мемуарлары». 1-ги фильм. «Танкылар узуткакчызы». Документалдыг телефильм. Ооң төнгенииниң соонда — Бөгүн делегейде.

ИЙИГИ ПРОГРАММА
МОСКВАДАН

12.00 — Испан дыл. 12.30— Актёрнуң уран чүүлү. Актёр дугайында үш чугаа. 13.30 —«Стажер». Субтитрлиг уран-чечен фильм. 15.00 — Ынити биология. 10-гу класс. Клетка теориязы. 15.30 — Ботаника. 5-ки класс. Шөлдерниң болгаш шынааларның үнүштери. 15.50 — Телемедээлер. 16.00 — 18.30 — Чаңсар.

КЫЗЫЛДАН

18.30 — Телемедээлер. 18.45 — «Долженковтуң шолу». Телефильм. 19.15 —«Азия төвүү». Информация — публицистиг фильм. 19.30 — Киножурнал. 19.40 — «Кадыкшылга». Дамчыдылга. 19.50 — Чарлалдар, реклама.

МОСКВАДАН

20.00 — «Тамчыктыг удуцар, чаштар!». «Валя угбаның чугаазы...» 20.15 — «Уренгой — Ужгород» аразының газ дамчыдыкчызы. Дамчыдыкчының Барлын участогунда. ССРЭ-ниң Барлын талазы кызыгаарының чанында дамчыдыкчының сөөлгү тудуунун дугайында. 20.35 — «Төрээн черим. Местеге». Документалдыг телефильмниң баштайгы үндүрүлгези. 21.00 — «Ye». Информастыг программа. 21.35 — 22.45 — «Кавказ тоожузу». Уран-чечен телефильм. 1-ги серилы.

Редактор В. С. ШАРАВИЙ.

667000, Кызыл, Щетинкин болгаш Кравченко кудумчузу бажың № 3. Телефоннары: Редакторнуң 2-24-63, редакторнуң оралакчыларының 2-35-24, 2-23-54, харыысалгалыг секретарының 2-23-35, секретариаттың 2-23-35, партийжи амыдырал болгаш совет тургузуг кылдыстеринин 2-37-13, пропаганда кылдызының 2-31-75, культура кылдызының 2-23-54, көдээ ажыл-агый кылдызының 2-21-47, үлегүүр кылдызының 2-31-75, чагаа кылдызының 2-41-27, информация кылдызының 2-20-60, корректорларның 2-27-41, бухгалтериянын 2-12-45, солуп келбейн барганда 2-32-75 телефонче долгаар.

Чагыг № 2009.

Солун неделяда 6 катаа үнер.

Тыва АССР-ниң Министрлер Чөвүлелиниң Ном үндүрер чер, полиграфия болгаш ном садыының херектериниң талазы-биле эргелелиниң типографиязы. (Кызыл, Щетинкин болгаш Кравченко кудумчузу бажың № 1). ТС—00966.

Бүгү чүрттарның пролетарийлери, каттыжыңар!

ШЫН

СЭКП Тыва обкомунуң, Тыва АССР-ниң Дээди Соединиң болгаш Министрлер Чөвүлелиниң органы

№ 244 (12034) | 1982 чылдың октябрь 20, среда | 1925 чылда үндезилеттинген | Өртээ 3 кеп

1982 ЧЫЛДЫҢ ПЛАНЫН, XI БЕШ ЧЫЛДЫҢ ОНААЛДАЛАРЫН ДОЛДУР БОЛГАШ АЖЫР КҮҮСЕДИР ДЭЭШ СОЦИАЛИСТИГ ЧАРЫШТЫҢ ТУГУН БЕДИК ТУДААЛ!

(СЭКП ТК-НЫҢ КЫПГЫРЫГЛАРЫНДАН)

СЭКП Тыва обкомунда, республиканың Министрлер Чөвүлелинде, профоблчөвүлелде болгаш ВЛКСМ обкомунда

МУРНАКЧЫЛАРГА ДЕҢНЕЖИҢЕР!

1982 чылдың үшкү кварталында республиканың районнарының болгаш хоорайларының, үлетпүрнүң, тудугнуң, транспорттуң болгаш харылзааның, садыгның, чоннуң амыдырал-хандырылгазының коллективтериниң социалистиг чарыжының түңнелдерин СЭКП обкомунуң бюрозу, Тыва АССР-ниң Министрлер Чөвүлели, профоблчөвүлел болгаш ВЛКСМ обкому чугаалажып көрген болгаш районнар, хоорайлар, күш-ажылчы коллективтер ССРЭ-ниң тургустунганының алдан чылын төлептиг уткуур дээш социалистиг чарышты калбартып, партияның XXVI съездизиниң, СЭКП ТК-ның дараазындагы Пленумнарының шиитпирлерин күүсетпишаан, планнар болгаш социалистиг хүлээлгелер күүселдезинге боттуг чедишкиннерни чедип алганын демдеглээн.

Бо чылдың тос айларында пландан ажыр 512 муң рубльдиң үлетпүр продукциязын бүдүргеп болгаш 775 муң рубльдиңи база пландан ажыр сайгарган. Үлетпүрге күш-ажылдың бүдүрүкчүүрүнүң планы 100,9 хуу күүсеттинген. 94 муң тонна хөмүр-дашты, 8,5 млн. киловатт-шак электроэнергияны, 2 муң гкал чылыдылга энергиязын, 12,2 муң кубометр тудуг ыяжын, 2,2 муң кубометр дилиг материалдарны, 73 топпа саржагны, 309 тонна чалаң сүт продукциязын пландан ажыр бүдүрген.

Кол фондуларны 1981 чылдаазындан 1,5 хуу хөй кылдыр тудугжулар ажыглалга киирген. 280 километр электри дамчыдылгазының шугумнарын, иогаа өстүрер 1,3 гектар шөлдүг чылыдылга черлерин, аэропорттуң тудугларын, мал кажааларын ажыглалга киирген. Планнарны күүседиринге эки түңнелдерни транспорт бүдүргелериниң коллективтери база чедип алган.

Садыг болгаш чоннуң коммунал-амыдырал хандырылгазының талазы-биле бо чылдың тос айларының планнарны ажыр күүсеттинген.

Бии-Хем район, Тываның сүт комбинадының, Тываның радио болгаш телевидение дамчыдылгазының республика төвүнүң, Кызылдың ашчем садының, «Тыва обувьбыт» бүдүргүлге каттыжышкынының коллективтери үшкү кварталда күрүне планнарын болгаш социалистиг хүлээлгелерин чедишкиннигг күүсеткен.

Ооң-биле чергелештир чамдык бүдүргүлгелериниң болгаш организацияларның коллективтери үшкү кварталда социалистиг хүлээлгелерин күүсетпээн. Продукцияны бүдүрер болгаш сайгарар планын 15 үлетпүр бүдүргүлгелер, күш-ажылдың бүдүрүкчүүрүнүң талазы-биле планын 16 бүдүргүлгелер чедир күүсетпээн. Бараанның продукцияны бүдүрер болгаш сайгарар планны Кызыл хоорай болгаш Барыын-Хемчик район күүсетпээннер.

Капитал тудугнуң хөй көргүзүглериниң талазы-биле планны тудуг организацияларының база күүсетпээн. Чүүк сөөртүлгезинің болгаш чүүк сайгарылгазының талазы-биле, социалистиг хүлээлгелериниң күүселдезинге үшкү кварталда шинти ажыглалдың транспорт бүдүргүлгелери чедип албаан. Чоннуң амыдырал хандырылгазының министерствозу, Ачы-чем үлетпүрүнүң министерствозу, Чүртталга-коммунал ажыл-агый министерствозу тос айларында саңхөө талазы-биле чавыс көргүзүглерлиг болган.

«Тыва даг-дүгү» комбинатның, Кызылдың сайгарылга баазазының, Кызылдың, Ак-Довуракның болгаш Бай-Хаактың хлеб заводтарының, «Тыва тудуг материалдар» бүдүргүлге каттыжышкынының коллективтери четпес ажылдаан.

СЭКП-ниң Кызыл хооркому, райкомнары, «Тыва даг-дүгү тудуг» эргелелиниң, «Тыва кобальт» комбинаттың партком-нары, хоорай болгаш райкүүскомнар, ажыл-агый органнарының удуртукчулары, партия, профэвилел болгаш комсомол организациялары бүдүргүлгениң ажыктыын бердиринче, күш-ажылдың бүдүрүкчүүрүн соксаал чокка өстүрериниң күүселдезинче ажылчы чоннар коллективтериниң күжениишкиннерин амдаа четпес угландырып турар.

СЭКП обкомунуң бюрозу, Тыва АССР-ниң Министрлер Чөвүдели, профоблчөвүлел болгаш ВЛКСМ обкому дараазында чеpлерни 1982 чылдың үшкү кварталында социалистиг чарыштың тиилекчилерди сан санаан болгаш СЭКП обкомунуң, Тыва АССР-ниң Министрлер Чөвүлелиниң, профоблчөвүледлиң, ВЛКСМ обкомунуң шилчиир Кызыл туктарын акша шаңналдары-биле кады тыпсырын шиитпирлээн:

РЕСПУБЛИКАНЫҢ ХООРАЙЛАРЫНДАН БОЛГАШ РАЙОННАРЫНДАН:

— үлетпүр продукциязын бүдүрер хемчээлиниң талазы-биле социалистиг хүлээлгелерин 108,5 хуу, ону сайгарарын 104,9 хуу, күш-ажылдың бүдүрүкчүүрүнүң талазы-биле — 107,9 хуу күүсеткен болган чоннуң амыдырал-хандырылгазының планының күүселдезин хандырган **Бии-Хем районга;**

ҮЛЕТПҮР БҮДҮРҮЛГЕЛЕРИНДЕН:

— үлетпүр продукциязын сайгарар талазы-биле социалистиг хүлээлгелерин 101,9 хуу, күш-ажылдың бүдүрүкчүүрүнүң талазы-биле — 100,1 хуу күүсеткен **Тываның сүт заводунуң коллективинге;**

ТУДУГ ОРГАНИЗАЦИЯЛАРЫНДАН:

— тудуг-монтаж ажылдарының хемчээлиниң талазы-биле социалистиг хүлээлгелерин 139,9 хуу, күш-ажылдың бүдүрүкчүүрүнүң талазы-биле— 166,7 хуу күүсеткен **«Тыва тудуг» трестиң № 1 КМК-ның коллективинге;**

ТРАНСПОРТ БОЛГАШ ХАРЫЛЗАА БҮДҮРҮЛГЕЛЕРИНДЕН:

— харылзааның амыдыралга ачы-дуза чедирер талазы-биле социалистиг хүлээлгелерин 102,1 хуу, күш-ажылдың бүдүрүкчүүрүнүң талазы-биле 101,9 хуу күүсеткен **Тываның радио болгаш телевидение дамчыдылгазының республика төвүнүң коллективинге;**

САДЫГ ОРГАНИЗАЦИЯЛАРЫНДАН:

— бараанларны үүрмектеп садыглаар талазы-биле социалистиг хүлээлгелерин 106,9 хуу, күш-ажылдың бүдүрүкчүүрүнүң талазы-биле — 113,7 хуу күүсеткен **Кызылдың аъш-чем садының коллективинге;**

КОММУНАЛ-АМЫДЫРАЛ БУДУРҮЛГЕЛЕРИНДЕН:

— амыдыралга ачы-дуза чедирер талазы-биле социалистиг хүлээлгелерин 100,7 хуу, күш-ажылдың бүдүрүкчүүрүнүң талазы-биле —102,3 хуу күүсеткен **«Тыва обувьбыт» бүдүргүлге каттыжышкынының коллективинге.**

СЭКП обкомунуң, Тыва АССР-ниң Министрлер Чөвүлелиниң, профоблчөвүледлиң болгаш ВЛКСМ обкомунуң шилчиир вымпелдерин социалистиг чарышка ийиги черлерни алган дараазында коллективтерге тыпсырын шиитпирлээн:

ҮЛЕТПҮР БҮДҮРҮЛГЕЛЕРИНДЕН:

— үлетпүр продукциязын бүдүрер, ону сайгарар болгаш күш-ажылдың бүдүрүкчүүрүнүң талазы-биле социалистиг хүлээлгелерин 103,2 хуу күүсеткен **Тываның электри четкилериниң коллективинге;**

ТУДУГ ОРГАНИЗАЦИЯЛАРЫНДАН:

— тудуг-монтаж ажылдарының хемчээлиниң талазы-биле социалистиг хүлээлгелерин 100,8 хуу, күш-ажылдың бүдүрүкчүүрүнүң талазы-биле — 104,9 хуу күүсеткен **Чуртталга-коммунал ажыл-агый министерствозунуң специализастаан АТБ-зиниң коллективинге;**

САДЫГ ОРГАНИЗАЦИЯЛАРЫНДАН:

— бараанларны үүрмектеп садыглаар талазы-биле социалистиг хүлээлгелерин 100,7 хуу, шиитпиниң чемненилгезиниң талазы-биле — 101,2 хуу, күш-ажылдың бүдүрүкчүүрүнүң талазы-биле — 100,8 хуу күүсеткен **Моңгун-Тайга районунуң коллективинге;**

ЧОННУҢ КОММУНАЛ-АМЫДЫРАЛ ХАНДЫРЫЛГАЗЫНЫҢ БҮДҮРҮЛГЕЛЕРИНДЕН:

— коммунал ачы-дуза чедирер талазы-биле социалистиг хүлээлгелерин 104,8 хуу, күш-ажылдың бүдүрүкчүүрүнүң талазы-биле — 101,1 хуу күүсеткен **«Водоканал» эргелелдиң коллективинге.**

«Каа-Хем» хөмүр-даш разрезиниң, Тываның транспорт эргелелиниң КМК-зының, «Тыва көдээ тудуг» трестиң авто-баазазының, «УТКА 25 чылы» совхозта рабкооптуң, Бай-Хаактың райбыткомбинадының коллективтериниң эки ажылдаанын база демдеглээн.

Организакчы болгаш массаполитиктиг ажылды күштелдиреринге, партияның XXVI съездизиниң, СЭКП ТК-ның май (1982 ч.) Пленумунуң шиитпирлерин күүседир, ССРЭ-ниң тургустунганының 60 чылын төлептиг уткуур дээш социалистиг чарышты улам-на калбартырын СЭКП-ниң Кызыл хооркомунга, райкомнарынга, «Тыва даг-дүгү тудуг» эргелелиниң, «Тыва кобальт» комбинаттың партком-нарынга, хоорай болгаш райкүүскомнарга, партия эге организацияларынга, профэвилел болгаш комсомол организацияларынга, министерстволарның болгаш ведомстволарның удуртукчуларынга СЭКП обкомунуң бюрозу, Тыва АССР-ниң Министрлер Чөвүлели, профоблчөвүлел болгаш ВЛКСМ обкому дааскан.

ХҮЛЭЭЛГЕЛЕР КҮҮСЕТТИНГЕН

Тыва автоорук эргелелиниң салбырларының коллективтери Октябрьның социалистиг Улуг революциязының байырлалынга, ССРЭ-ниң 60 чыл оюнга уткуштур алган социалистиг хүлээлгелерин хуусаа бетинде күүседир соруглалыглар.

№ 3 орук-тудуг эргелелиниң коллективи социалистиг чарыштың мурнуку одуруунда. Эргелелдиң орукчулары үшкү кварталда 425 муң рубльдиң тудуг-монтаж ажылдарын шиигээдип алган. Ол дээрге эрткен чылдың деңнели-биле алырга, 45 хуу хөй ажылдар кылдынганы-дыр. Чаңгыс ажылчынга онаалтыр 2972 рубльдиң ажылдары кылдывган азы күш-ажылдың бүдүрүкчүүрүнүң планы 100 хуу күүсеттинген. План ёзугаар үшкү кварталда керээлиг арга-биле 200 муң рубльдиң ажылдарын кылыр тургаш, херек кырында 255 муң рубльдиң ажылдарын кылган. Олар 3 муң киловатт-шак электри энергиязын камнап алган.

Чадаанаңың орук-септелге-тудуг эргелелиниң А. С. Күжүгетке удурткан комплекстиг бригадазы үшкү кварталда чурттарга бажыңнарының тудуг-монтаж ажылдарының планын 123 хуу күүсеткен.

Бригадир А. С. Күжүгет ажылын эки билир, ол коллективтиң хүндүткелин төлептибиле чедип алган. Тудугжу В. С. Сат үлүг-нормазын үргүлүг ажыр күүседип, эки ажылдап турар.

Тус-тус ажылчыннар аразында социалистиг чарышка хууда планныг онаалдаларын, социалистиг хүлээлгелерин ажыр күүсеткен тиилекчилер Тыва автоорук эргелелиниң салбырларында эңгээш эвес.

Ак-Довуракның орук-септелге-тудуг эргелелинде автогрейдер машинизи Б. В. Чуваш-оол квартал планын 136 хуу күүсеткен, дизель кыварчаар материалдарын 600 килограммны камнап алган.

Самагалдайның орук-септелге-тудуг эргелелинден машинист К. К. Мумбаажай, № 1 орук-тудуг эргелелинден машинистер А. Д. Булагашев, Э. К. Хомушку олар эки көргүзүглерни чедип алганнар.

Т. ДРУЖИНИНА.

Гомель областың Ветково районунда Неглюбки суур холбиле пес-таавы аргымыр талазы-биле шаг-шаандан бээр сураглаан. Улустуң эрте-бурунгу ус-тывыжы бистиң хүннерикисте безин калбарып турар. Ам ында Гомельдиң ураң сиилбилге фабриказының салбырын тургускан. Ол черниң ураң-шевер аргыкчыларының холдары-биле янзы-бүрү аржыылдарны, шывыгларны, кэжегелерни, суй-белек кылыгларын белеткеп турар. Дуржулгалыг мастерлериң улуртулгазы-биле Гомельдиң 126-гы ХПТУ-зунуң келир үеде специалистер болуp сургууллары практика эртип турааралр.

ЧУРУКТА: эң шевер пес-таавычыларның бирээзи Е. И. Демчихина (ортузунда) Гомельден келген сургуулдар В. Степаненко, Т. Сухачева, Н. Маджаре болгаш Т. Приходько оларга бодунуң аргаан аржылын сонуургадып турары.

И. ЗОТИН, А. НИКОЛАЕВ болгаш К. ТАРУСОВ оларның фотозу.

СЭТА-ның фотохрониказы.

ЛИТВАНЫҢ ЧААРТЫЛГАЛАРЫ

Литва ССР-ниң ССРЭ-ниң 60 чыл оюнга тураскаатынган делгелгези ССРЭ-ниң УАЧД-ге ажыттынып, ленинчи национал политиканың тиилелгезинин коскү бадыткалы болуп кирген. Акы-дуңма, дең эргелиг республикаларның эң аныяа болуp Литва Совет эрге-чагырганың чылдарында таныттынмас кылдыр чаартыынган. Ында бедик хөгжүделиг социалистиг индустрия бар, үлетпүр бүдүрүлгези барык алдан катаң өскен.

ССРЭ-ниң УАЧД-ге октябрь 18-те болган парлалга конференциязынга республиканың ажыл-ишчилериниң чедишкиннериниң дугайында чылыг сөстерни Литваның Компартиязының ТК-зының секретары Л. К. Шепетис чугаалаан. Республиканың ажылчыннары, колхозчулары, интеллигентилери боттарының патриотчу үүткүлүн, интернационалчызын маадырлыг күш-ажылы-биле, партияның XXVI съездизиниң айтканы коммунистиг тургузуушкуунуң планнарын боттандырарынга идевейлиг киржип турарыбиле бадыткан үүлээн ол демдеглээн. СЭКП ТК-ның май (1982 чыл) Пленумунуң шиитпирлерин дайынчы программа кылдыр хүлээп ап, литва тараажылар Төрээн чуртка элбек тараапы дужааганнар. Күрүнеге тараа салдарының планы күүсеттинген, белеткел пунктуларынче болгаш болбаазырадылга будуругелеринче 375 муң тонна тараа киргеп.

Советтиг Литваның ажылчы чоннары боттарының чедишкиннеринге чоргаарланмышаан, ол бүгү үүлдер бызыг найырадып, совет улустуң чаңгыс эвиинең түңнели, социалистиг тургузугнуң улуг чаалаан алышшкыннарының ачызы деп парлалга конференциязынга демдеглээн.

(СЭТА).

ЧУРТТАЛГА ФОНДУЗУН КАМНААР, ЧӨП АЖЫГЛААР

В. И. Ленин аттыг «Тыва даг-дүгү» комбинат, ооң улуг-улуг цехтери болгаш адырлары чурттага фондузун камгалаарын болгаш ажыглаарын улам экижидер талазыбиле чамдык ажылдарны кылган. Комбинаттың чурттага-коммунал эргелелиниң балансызында 19829 муң рубль үнелиг чурттага ажыл-агыйы, 85 орунгуг аалчылар бажыңы, 50 олуттуг чүнәр-бажың, 600 олуттуг Культура ордузу, тудугжулар суурунда 400 олуттуг Культура бажыңы, 200 кижи дыштаныр пионер лагери бар.

Бо чылын чурттага бажыңнарының капитал сепгелгезин комбинаттың сепгелгетудуг эргелелиниң күжү-биле кылып турар. Эрткен айларда 143 муң рубльдиң сепгелгезин кылыр планныг тургаш, ооң чүгле 70,7 муңун шиигээткен. Чурттага-коммунал эргелелиниң сепгелге бөлүүнүң күжү-биле общежитиниң, аалчылар бажыңының, чүпар-бажыңның, пионер лагерьлериниң агар сепгелгезин кылган болгаш аңаа 82 муң рубльди чарыгдаан.

Эрткен тос айларда 1390 дөрбелчин метр иниги шөлдүг 60 аал чурттаар бир чурттага бажыңын ажыглалда киирген. Хоорай чаагайжыдылгазының талазы-биле база хөй ажылдар кылдынган. Аңаа 15,1 муң рубльди чарыгдаан. Ыланғыя кудумчуларда болга скверлерде часкы үеде 1800 ыяшты, 600 дос чадаң ыяшты, 20 муң чечекти тарын олуртканн, автобустар доктаар чамдык черлерни септээн. Культура-амыдыралдың объектилерин септээринге 80 муң рубльди, оруктар септээринге 10 муң, хоорайның чылыдылга шугумун септээринге 38 муң рубльди үндүрген.

Элеп-ирээн 4 бараты эрткен болгаш бо чылын бускан, аңаа чурттап турган 50 өг-бүлени чаагайжыды туттунган бажыңнарже көжүрген.

Ооң-биле чергелештир комбинаттың чурттага-коммунал эргелелиниң чурттага фондузун камгалаар болгаш ажыглаар ажылында, чурттага хөөйлузунуң үндезиннерин боттандырып турарында улуг четпестер бар. Чижээ, чылдың эрткен айларында капитал сепгелге планы чүгле 50 хуу күүсеттинген. Ооң кол чылдагааны болза, ажылчын күжүнүң чедишпезинде, тудуг материалдары-биле сепгекчилерни чогуур үезинде хандырбаанында, планнаттыпмаан тудуглар болгаш сепгелге кылганында, ажылчын күжүн чөп ажыглаваанында, хөй тудугларже оларны чардыктырганында болур.

Ак-Довуракның тудугжулар суурунда дыка хөй бажыңнар эң багай байдалда турар. Чурттага фондузунуң агар болгаш капитал сепгелгезин ой-шаанда эвес, шыпар чок кылып турар. Ында чурттага бажыңнарының ишти-дашты хирлиг, боктуг, подъездилериниң одалга системазы ажылдавастаан, сайгылгаан чок, подъездилериниң чадалары арыг-шевер эвес. Чурттакчылар чурттага фондузун багай ажыглаан турар: эжиктерни үреп, подъездилериниң чырыдылга херекселдерин бузуп тураралр. Газ болгаш электриглиг плиткаларны оорлаар чоруктар база болгулаан. Комбинаттың чурттага-коммунал эргелели «Чурттага хөөйлузунуң үндезиннериниң дугайында» хөөйлу-дүрүмнүү үреэннерге харыысалга хүлээдир талазы-биле кончуг четпес ажылдап турар. Бо бүгү четпестер чурттага фондузунуң ажыглалдан элекке үнер чоруун болдуруп, чурттакчыларга таарымчалыг эвес байдалды таварыштырып турар. Чурттага ажыл-агыйын эргелеп башкарарынга болгаш чурттага фондузун ажыглаарын база чаагайжыларын экижидер талазы-биле хемчеглерни боттандырарынга чурттакчыларны киириштирер ажыл комбинатта, ооң чурттага-коммунал эргелелинде четпес тургустунган. Ол чүгүлә ажылга хереэженнер чөвүлелдери, квартал база күдумчу комитеттери, хоорай Соединиң депутаттары барык кириишпейн келген. Ол ышкаш хоорайда хуу бажың-балгатты ажыглыын, албан-хаакчыларның бажыңнарын септээринге бүдүрүлге, албан организация черлериниң талазындан материалдар болгаш транспорт-биле дузалаар айтырыг мынчага чедир шиитпирлеттинмейн турар.

«Тыва даг-дүгү» комбинатта чурттага фондузунуң камгалалын болгаш ажыглалын экижидер дугайында айтырыгны чоокта чаа Ак-Довурак хоорай Соединиң күүскомунуң үралында чугаалашкан, үстүнде четпестерни кыска хуусаада эдерин, ол талазыбиле тодаргай хемчеглерни ажылдан кылган. боттандырарын, капитал болгаш агар сепгелгеге берген акша-хөреңгини чыл төнчүзүнгө чедир ажыглаарын комбинаттың директизязынга, чурттага-коммунал эргелелинге дааскан.

М. ООРЖАК.

ЧҮГЕ КЫЗЫРЫЛГАНЫЛ?

●Инек сүдү эвээжээн ● Сөөртүлге кошкак ● Санитарлыг байдал багай ● Кышка белеткел дүвүренчиг

Тес-Хем районда «Кызыгаар» совхозтуң Улуг-Күзег сүт-бараан фермазының ажыл-ишчилери, совхозтуң мал ажылында еске ажылдакчылары-биле бир дөмей, он бирги беш чылдың баштайгы чылында алган социалистиг хүлээлгелерин ажыр болгаш долдур күүседир дээш 1981 чылда шудургу ажылдаан. Ооң түңнелинде ук ферма сүт бүдүрер планныг онаалдазын багай эвес күүсеткен.

Эрткен чылын чедип алган чедишкиннерни быжыглаар соңулга-биле ук коллективтиң ишчилери 1982 чылды багай эвес эгелээн. Ооң түңнелинде тос айлар планын хуусаазында долдур күүсеткен. Бо чорук саанчылар ортузунга социалистиг чарышты дээштиг организастап, ооң түңнелдин чогуур үезинде үндүүүн, мурнакчыларны тодарадып, оларның чедишкиннерни өскелерге пептередип келгепинден чедип алдынган. Ооң-биле кады кижилериниң ажылдаарынга таарымчалыг байдалды тургузуп, чогуур үезинде деткимчеңи берип турганы болур.

Бо фермада 120 ажыг саар инек бар, ону сес саанчы саап турар. База ийи кадарчы бар. Эрткен тос айларның соонда фермада байдал дүвүренчиг чорукта келген. Саап турган инектериң саны кызырылган, чүгле 40 инек. Ооң-биле кады инек чемгерер чарба дээш чижектиг холуксаалыг чемнер үзүдээн болгаш инектериң сүдү кызырылган.

Бир хүнде ортумаа-биле 40 инектен 114 килограмм сүттү саан ап турар. Ук саптырган сүттү бир хонгаш ап турары продукцияның шынарын чавызадып турарын билдингир. Совхоз сүт сөөртүлгезинче кошкак кичээнгей салып, ооң кажан көвүдеп көзүрин манап, бир хонгаш машина чорудун турары канчап-даа таарышпас. «Фермада санитарлыг байдал аажок кудуу деннелде. Инектен саптан сүттү шүүрээрде битоп аксынга салыр марлялар чедишпес, харын-даа чамдык саанчыларда шуут чок.

Сүт кудар битоннар ыйлын эргижиреэн, чамдыктарының тудар кулактары, аастары турлуп калгылаан. Чунар савацнар чок, чоттунар аржыылдар чедишпес. Бо дүгайын совхоз дирекциязынга каш катаң хомудалдарны киирген, чугула хереглелдерни хандырын бээрин дилээн. Мынчага чедир кандыг-даа хемчеглер алдынмаан болгаш түңнелдер үнмээн. Ооң-биле кады саанчыларның ажылдап кедер халат, резина идиктери чедишпес, чамдыктарында шуут чок. Ол дугайында чагыглар киирген, база-ла кандыг-даа түңнел үнмээн.

Районнуң ажыл-агыйларында сүт-бараан фермаларының колдуу 1982 чылда алган сүт бүдүрериниң планын долдур күүседип алырынга саар инектериниң саны кызырылган. Тарын боозадылга биле сула эдержилгени чогуур үезинде таарыштыр чорутпаанындан дыка хөй инектер кызыраан. Ындыг турбуже ук фермага пландан ажыр ам-даа чеди тонна сүттү бүдүрерин онаап, албадап турары кара элдеп!

Ам бо ферма кыштаглаашкынга канчаар белеткенип турарын көрээлиңер. Ында байдал база-ла дүвүренчиг. Бо чылын ийи чүс инек киирер чаа кажааны туткан. Ынчалза-даа ооң шалазы, дээвирин кылыр манзалар чогундан тудуг ара турушкан. Бо ажылды «Тыва совхоз тудуг» каттыжышкыны чорудуп турган. Машина-техника чедишпезинге сылдап алган, «дилиг материалдары чедишпес» дээш ажылды ара каггаан.

Бо чылын ук кажаа ажыглалга кирбес болза, ферманың инектери эрги чавыт, тар кажаага кыштаар хире апарган. Ук эрги кажааның сепгелгезин чазын кылбаан, чаа кажаага ынангаш, олче кичээнгей салбайн барган. Ферма чунар-бажың барын бар, ынчалза-даа ооң печкизы эргижиреп, сандан үнген. Туулбу чогундан ол ажыглалдан үнген.

Саанчыларның чурттаар оран-савазының сепгелгези база аажок куду. Соңга шилдери чок, туулбу чедишпезинден сепгелге орта чорувастаан. Ол ышкаш одаар хөмүр-даш, ыяш база чедишпес, чүгле чартык машина иштп хөмүр дүжүртүнген. Харыңдаа чамдык кижилерде ыт кагар ыяш безин чок деп чугаалап болур. Ооң шаа чаа туттунган чурттага бажыңнарында туулбу чогундал печкалар туттунмаан.

Ында ажылдап турар кижилериниң ажылдаарынга болгаш чурттаарынга таарымчалыг байдалларны тургуспайн турары канчаптаа таарышпас. Ооң-биле кады оларның сонуургалынга хамаарышкы дег ындыг дээштиг ажылдар, хей-аът көдүрлүүшкүнүг чүүлдерни ферма барык организаставайн турары ооң-на билдингир ышкажыл.

Ферма 15 тонна хире сиген дүжүртүнген. Ооң арткаңы ам-даа сөөртүнмээн. База-ла машина-техниканың чедишпезинден ара соксаан. Мал адаанга урар кургаг одек эвээш болдүнген. Мал чеми салыр оңгачалар, шагжалар чедишпес. Кудук база үрелген, ооң сепгелгези амдаа орта чорувайн турар.

Шак мындыг чижектиг үүрмек четпестерни фермадан ам-даа хайыы көрүп болуп. Ниитизи-биле ферманың кыштаглаашкынга белеткели аажок кошкак дээрзин үстүнде четпестер херек кырында бадыткан турар. Чүгле ынчаш, совхоз дирекциязы, ында көдээ ажыл-агый талазы-биле тускай эртемниглеп ук фермаже кичээнгейни утландырып, боттуг хемчеглерни алырын үе далаштырып келген.

Т. КАРЫМА.

«Шыныың» корреспондентизи.

ПАРТИЙЖИ АМЫДЫРАЛ: отчёттар болгаш соңгулдалар

ХАМЫК УЖУР—ХАРЫЫСАЛГАДА

Кызылдың пассажирлер АТБ-зинде шыңгыы четпестерни шалыпкын чайладырын, коллективте ажылчыннарның база инженер-техниктиг ажылдакчыларның даандырган ажыл-херек дээш харыысалгазын бүгү талалыг бедидерни, оларның ортузунга идей-кижизидилге ажылын күштелдирерин администрациядан, ында партия организациязындан СЭКП обкомунуң бюрозу шыңгыы негээн турган. Оон бәәр элээн үе эрткен. Маңаа холбаштыр чамдык ажылдар кылдынган болбайн аан. Ынчалзажок ажылда четпестер, шиитпирлеттинмээн чүүлдер ам-даа хөй болуп артпышаан. Бо коллективте партия эге организациязының чоокта болуп эрткен отчёт-соңгудалыг хуралынга ол бүгүнүң дугайында шыңгыы, партийжи чугаалар болган.

Найысылалда пассажирлер автобудурулгезин элээн кай чылдар мурнунда багай эвес көргүзүглерлиг коллективтерниң санынга кирип турган. А ам кандыгыл? Мында будурулге планы база социалистиг хүлээлгелер күүсеттинмейн турар. Чоланачылар, слесарьлар, токарьлар база инженер-техниктиг ажылчыннар ортузунга күш-ажылдың сагылга-чуруму кошкак, оларның чамдыктарының даандырган ажылга харыысалгазы куду. Машина-техниканың саны көвүдеп турза-даа, автобустарның ажыглалы багай, олар үрелии турар.

Будурулгеде партия организациязы ында профвилел болгаш еске-даа хөй-ниити организациияларының ажылын кошкак удуртуп, оларның бот-идепкейин көдүрүп шыдаваан. Чогум-на ооң уржуундан чолаачылар ортузунга күш-ажылдың сагылга-чуруму кошкаан, оларның аразында арагалаар, ажыл шагы үзер, машина-техниканы хумагалаваас чорук көвүдээн. Кижилерниң ажылдан үнер-кирер чоруу база эвээш эвес.

Ынчангаш пассажирлер автотранспорт будурулгезинде 35 коммунистиг партия эге организациязының отчёт-соңгудалыг хуралынга үстүнде айыттынган четпестерниң чылдагаавларын шыңгыы аналиэтен, оларны чайладырының арагаларын, моон соңгааргы сорулгаларны тодаратканнар.

Ук будурулгеге бо чылын болган улуг өрттүң когаралы, каражазы коммунист бүрүзүнүң сагыш-сеткилин ам-даа хөлзедип, дүвүредип турар. Чүге ол ындыг болганыл, а ам будурулге ажылы чүге шуудан шыдавайн турарыл? Коммунистер хүн бүрүнүң тургустунуп келген эң чугула айтырыгларын шиитпирлээринге кайы хире идепкейлиг болуп турарыл? Ол дугайын олар боттарының саналдарынга чугаалап турган.

Бо автотранспорт будурулгезинин ажылында четпестер шынап-ла хөй. Будурулгениң чыл планын канчап күүседирил? Чаа гаражтың тудуун канчап дүрген доозарыл? Кыш эжикте келген, ынчангаш ажык дээр алаанда машина-техниканы канчаарыл? Дүрген шиитпирлээр айтырыглар-ла хөй.

Эге организацияның секретары Ю. Бадаргинниң кошкак, негелде чок ажылын, бюро кежигүннериниң идепкей чок болуп турганын коммунистер шыңгыы шүүмжүлээн. Четпестерни чайладыр талазы-биле секретарьның шыңгыы негелделиг эвезин көргүскен. Ооң уламындан ажыл суларааи. Коллективте коммунистерниң база ажылчыннарның ортузунга кижизидилге ажылы чогуур негелдезинге четпейн келген. СЭКП уставының негелделерин хажыткаңы дээш отчёттут үениң дургузунда алды коммуниске янзы-бүрү партийжи хемчегин көргүскен. Эрткен тос айның дургузунда 232 ажылчын күш-ажылдың сагылга-чурумун үрээн, элээн хөй кижи эзирюктер сергедир черге кирген. Бо бүгү бир-ле дугаарында партия организациязының кошкак ажылының түңнели болган. Сөөлгү үеде коммунистерниң партийжи даалгазының күүселдезин хынаар, оларның отчёдун дыннаар ажыл база уттундурун эгелээн. Шуут-ла будурулгеде ажылдан турар коммунист чоланачылар чүгле 15 кижи, төлептиг ашыяктар бар-даа болза, оларны партия кежигүнүге белеткеп киирер ажыл чоруттупмайн келген.

Хоочун чоланачы Г. Ростовцев будурулгеде күш-ажылдың сагылга-чурумунуң кошкак болуп турарын шүүмжүлээн. Ажылга шаптыктыг хөй үүрмек четпестер барын ол айыткан. Гараж тудуу чер албастаан. Ону дүргедедирип коммунистер чогуур үлүг хуузун киирбейн турар. Эртен келген чоланачылар мунар автобузун тып алыр дээш, 20 ажыг минутаны чидирип, ыңай-бәәр дилеп маңнап кээр. Автобустар тургузары ам-даа корум-чурум чок. Оларны үрелген автобустар-биле холуй тургузуп каапкан. Ооң аңгыда автобустар чылдагаан чок черге хөй-биле үрелип турар. Инженер-техниктиг ажылдакчылар ажылга үнер автобустарның кандыг байдалдын эки хынавайн турар. Чоланачылар боттары автобустар септелгезинге идепкейлиг кирип-шейн турар.

Чоланачы А. Романенко администрацияның, партбюроның адрезинге чидиг шүүмжүлелди кылган. Будурулгеде ырак рейстерже чоруп турар чоланачыларның дугайында кижээнгей кошкак. Арадан, Абакаңа баргап чоланачылар дыштанып хонар чер тыппайн баар таварылгалар бар. Ында ук будурулгениң чоланачылары хонар черни эки организастап кылбаан. Нарынче, Эрзинче чоруп турар чоланачыларның байдалды база оон дээредевес.

Ажыглал кылдызының начальныгы В. Зубков чамдык чоланачыларның мунган машиназынга кам чогун демдеглээн. Олар орукка чорааш автобустарның байдалынче шуут кичээнгей салбайн турар. Ынчангаш ол чорук техниканы улуг үрелиишкинге чедирип турар апарган. Ол ышкаш чоланачыларның спорт, ураң чүүл, хөй-ниити ажылынга киржилгезинин кошкаанын ол шүүмжүлээн. Районнарже чоруткан чоланачыларны орукка хынаар ажыл сулараан. Ынчангаш чамдык чоланачылар автобустарга артык хөй кижилерни олуртуп, оларның акшазын бодунга ажыглап турар.

Аккумулятор Х. Сат будурулгеде күш-ажылдың сагылга-чурумунуң кошкаан, чамдык чоланачылар ийи-үш автобусту кара туразы-биле солуп мунуп турарын, артык кезектер чидип турар таварылгаларны шүүмжүлээн. Ол ышкаш партбюро база администрация дүне, хүндүс дежурныйлап турар кижилерниң ажылын хынавайн турарын айыткан.

Токарь В. Засов будурулгеден ажылчыннарның үнер-кижилерер чоруувуң көвүдээнин демдеглээн. Токарьлар цехинде ам мырыңай кижи артпаан, Ооң боду-биле токарь өөреникчи ийи ол артыш калган. Будурулгениң кадрлар килдизи, ооң штаттан дашкаар хөй-ниити килдизи кадрларны бижыглаар талазы-биле ажылды кончуг эреңгей чорудуп келгенин ол айыткан. Коммунистер П. Орловский, Н. Корытино болгаш өскелердээ партбюроның хөй-ниити организациияларынга удуртулгазының, кижилер-биле кижизидилге ажылының кошкаашын шүүмжүлээннер.

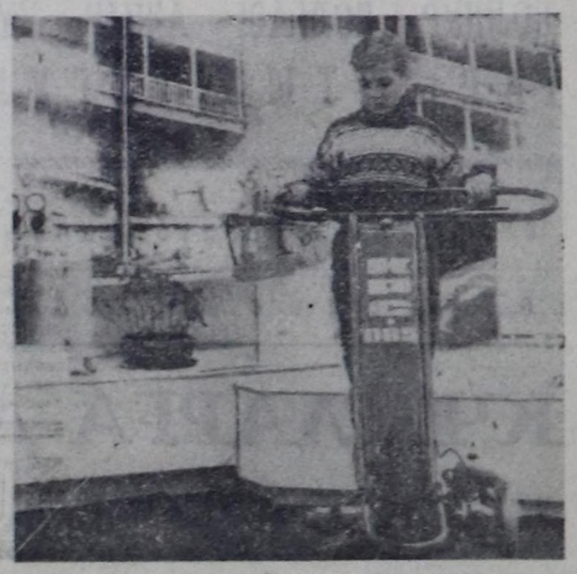
Бир эвес коллективке бедик организастыг чорукту чедип ап, сагылга-чурумну бижыглап, даандырган ажыл-херек дээш кижи бүрүзүнүң харыысалгазын чогуур деңнелге тургускан болза, ындыг улуг четпестерни чогуур ёйүнде чайладып, планнарны-даа, социалистиг хүлээлгелерни-даа күүседип болур турган. Мында ындыг аргалар-даа, күш-даа бар болгаш бо дээрге пайысылалда 650 ажыг ажылчыныыт, хоочун будурулгелериниң бирээзин. Оларның аразында мурнакчылар, коммунистиг күш-ажылдың шалыпчылары база бар.

Партия организациязының отчёт-соңгудалыг хуралынга демдеглеттинген четпестерни дүрген чайладырының, бар аргаларны ажыглап турган планнарны күүседиринче ажыл-ишчилерниң күжүн мобилизастаарының, оларның ортузунга идей-политиктиг кижизидилге ажылын бүгү талаыг күштелдирериниң соруулгаларын айыткан доктаалды хүлээп алган.

Х. ОЙДАН-ООЛ.
«Шынның» штаттан дашкаар корреспондентизи.

ССРЭ-НИҢ УАЧД-ДЕ

МОСКВА. ССРЭ-ниң УАЧД-зинде тургускан «Чаңгыс эптиг өг-бүледе» деп делгелге ленинчи национал политиканың херек кырында боттаныышкынын, эвилелдешкен республикаларның шуптузунуң ден-дески экономиктиг өзүлдезин, бистиң чурттуң улустарының угаан-бодал байлаан калбаа-биле көргүзүп турар. Культураның чечектелиишкининге, бистиң чурттуң бүгү-ле улугбиче улустарының эртем база уран чүүл талазы-биле чогаадыкчы ёзу-биле ажылдаарынга кайы хире калбак аргалар ажыттынганын эвилелдешкен бүгү республикаларның чижээнден көрүп болур.

Делгелгениң ниитизибиле сес километр узун дурттуг делгирлериниң делегейде эң баштайгы хөй националдыг социалистиг күрүнениң эрткен болгаш амгы үелерин деңнеп, келир үезин баш удур көрүп болур.

ССРЭ-ниң Аэрофлодунуң агаар шүүмнары Черден Айга чедир хемчээлди барык бүдүн-чартык катап ажып турар. Чурттуң эң баштайгы 350 кижи олурар ИЛ-86 дээр самолёду Москва— Ташкент аразынга пассажирлерни доктаамал чедирип эгелээн.

Ол аэробус Москвадан Минералдыг Сугларга, Симферопольга, Новосибирскиге, чамдык даштыкы хоорайларга чедир агаар оруктарын база шингээдип алган.

ЧУРУКТА: ИЛ-86 аэробустуң макединиң чанында.

В. СВАРЦЕВИЧИНИҢ фотозу.

СЭТА-ның фотохрониказы.

ЧУРУКТА: боду шимчээр болгаш хол-биле башкарар КРС 0,85 дээр сиген кезер машина. Ону одуруглар аразынга үнген бок үнүштерни, сиген шөлдериниң ээр булуңнарында черлерни кестирерингe ажыглаар. Ол хол агрегадының будурулчүлүүр — 0,85 сантиметр калбак бистигде шакта-ла 0,25 гектар болур. Ол сиген кезер-машина «Дружба» дээр мотор-биле хөделир.

Ону хол-биле кесиен, сигенниң хемчээли-биле деңнээрге, чылда экономиктиг ажыы бир машинага-ла 850 рубль болур.

Ол чаа машинаны Грузияның үнүштер камгалалының эртем-шинчилел институдунга чогаадып тургускаш, ылып үндурген.

В. СВАРЦЕВИЧИНИҢ фотозу.

СЭТА-ның фотохрониказы.

СЭКП-ниң XXVI съездизиниң шиитпирлерин—амыдыралга

ЧЕДИИШКИННЕРНИҢ ЧАЖЫДЫ

Макеевканың С. М. Киров аттыг заводунуң марказын баскан металлдың хөй санныг хереглекчилери оларның чагыглары чогуур хуусаазында ыяап күүсеттинер деэрээнге бүзүрээрлер. Үк бүдүрүлге мурнунда дыка хөй үе дургузунда хожудаңгайларның санынга турган болза, ам ында байдал өскерилген.

Эрткен беш чылдарның эгезинде хожудаңгай апарган ук будурулгеде мындыг чылдагааннар турган. Оларның бң колу — техниканың эргилел, элээнинде болур. Шаанда аңаа баштайгы совет блюминг, чуртта эң баштайгы домна суугу хөй үе эрткенде элеп эргижээн болбайн аан. Ову үргулчу септээр, селиир, ындыг үеде ажылга бергеш аа-кок, ынангаш хөй-хөй кижилер кадр килдизинге кээп, ажылдан үнер дугайында билдириишкин киирип кээп турган.

Макеевканың металлургтарының ажылынга кескү өскерилгелер СЭКП-ниң XXVI съезд...ниң сөолүнде болган. Оон шиитпирлериниң дугайында чугаалажып тура коммунистер заводта тургустунган байлалды ханызы-биле анализтеп, хожудаашкынын үштүнар талазы-биле тодарадыл кылып, ооң үүселдезин шыңгыы контрольга алган.

Технологтуг ажыл-чорудулганың эге звенозу — домна печиниг чаартылганы эгелээнинер. Үк цех мартеновчуларның ажылынга шаптык ужураштырып, бир дугаарында «аксан» эгелээн. Будурулгениң парткомунуң чаа секретары В. Жуков кан эзилдиричилериниң бригадаларының чартык кезии коммунистер эвес дээрзин эскерип каан. Ынчангаш олче коммунистерни хөй-биле хаара тударын чедип алган. Оон аңгыда СЭКП кежигүнүге кандидаттарның шилдезин экижиткен, домнажыларда партия кежигүннериниң саны чоорту өскен.

Коммунистериң саналын ёзугаар цехтиң ажылчыннарының ажылының организастаашкынын база эде көргеп. Магнитогорскиниң болгаш Кривой Рогтуң харылзашкак будурулгелериниң төлээлекчилери арга-дуржулга солчулгазын база чорутkан. Домна суугуларда ажылдан турар 44 бригада шупгузу чаңгыс аай наряд-биле ажылдан эгелээн. Коллектив бүрүзүнүң салыышкынын беш балдыг шкала ёзугаар ээлчег санында тодарадып турар. Коллективтиң шыгжамырынче кирип турар ажылчын бүрүзүнүң садыышкынын бригада чөвүделинге чугаалажып, чедиишкин азы четпес чүүл бүрүзүн кичээнгейге ап келген.

Септекчилериниң сонуургалын бедидер дээш партия организациязы специаластербиле кады сагыш салып турар. Бригада, ээлчег, цех бүрүзүнүң күш-ажылдының түңнелинден шаңнал акшазы бүрүн хамаарыжыр. Будурулгениң инженерлиг хандырылгазының деңнели бедээн. Цехтиң парткомунуң хуралынга специалистериниң саналын дыңнаап, ук саналдар эде дерилгени кылыр азы четпестерни чайладыр, бичe механизацияның дериг-хереклелдерин шиңгээдип алыр талазы-биле планграфиктиң үндезинин тургусаан.

Технологияның хажыдыышкыннарын хонук санында аналиэтээри, четверг бүрүзүндe агрегаттарның ажылын тускай комиссияның хынаары дүрүм апарган. Агар болгаш капитал септелге эрткен соонда дериг-хереклелдерни база ол комиссия хүлээп алыр. Ооң түңнелдери кестүү келген: бир эвес эрткен чылын бир тонна каңчы эзилдиреринге 700—750 килограмм шлак чарыгдап турган болза, ам оон ийи катап эвээжээн, белен продукциниң саны өскен.

Парткомнуң инициативазын ёзугаар металлургтарның алган хемчелери оскe-даа эки түңнелдерни берген. Кадрлар килдизинин ажылдакчыларында база чай чок апарган: бо удаада заводка ажылдаарын күзээн кижилер көвүдээн. Чаа чүүл, коммунистерниң организастаашкынын социалистиг чарыш үлүсту бодунче хаара туткан. Мартеновчу хоочуннар боттарының эр...а өңнүү. Социалистиг Күш-ажылдың Маадыры В. Кирьян-биле база кады ажылдай бергеннер. Ол мурнунда кан эзилдирер талазы-биле төрээн заводун сурагжыткан кижи-дир. Василий Семёнович дыка хөй чыл дургузунда пенсиялап келген. Кожазы металлургтан заводта чаа чүүлдер дугайында дыңнаап, ол олурун шыдаваан. Дагдыныкчы-инструктор аныяктарны өөредип киирипкен.

...Макеевканың С. М. Киров аттыг заводу 1966 чылда Ленин орден-биле шаңнатkан. Ол шаңналды даалгаларны ажыр күүсеткени, чаа техниканы шиңгээдип алганы, иштики курлавырларны чөп ажыглааны дээш чедип алган. Ол алдарын металлургтар бо хүннерде катап эгидип ап шыдаан, юбилейлиг чылда олар ук адырының ажылдакчыларының аразында калбарган Бүгү-эвилелдиң социалистиг чарыжынга ийи удаа тиилекчи болуп келгени ооң бадыткалы.

О. ТАГУНОВ,
СЭТА-ның корр.
Макеевка,
Донецк область.

КООПЕРАТОРЛАРНЫҢ ҮЛҮҮ

Богүн кылып ап болур ажылды даартагы хүнче соңгаарлаттпа. Ким-бир кижиге бо сөстер ындыг-ла таарзынчыг эвес болуп магат чок, а мөөгү белеткелчилериге ол сөстер — өөрүшкү болгаш чаагай чаңчыл.

Мөөгү белеткээр талазы-биле Подмосковьеде Шатур районнуң ат-сураглыг ажылчыны Екатерина Естафьева ынчаар санап турар. Кижилериң чыын эккелгени аргаарыг дүжүдун ажылгыр, чымчак көрүштүг бо хереэжен ишчи ажаан белеткевейн, даартаже соңгаарладып шыдавас.

— Мөөгү хүнзен шыдавас, дорааи бакыраар чем — деп, хоюг ак сыроежкаларны болгаш груздилерни, кускү чаашкын суу-биле бодун богкарып алган подберёзовиктерни тудуп-суйбавышаан, ол чугаалаар.

Чүгле эрткен чылын безин ооң ажылгыр холдарын дамчып 28 тонна мөөгү хереглекчилерге четкен. Дүжүткүр эвес амгы сезонда он ажыг тоннаны Евстафьева белеткээн.

— Даштыдан көөрге, мөөгү белеткээри нарын эвес-даа ышкаш, херек кырында ындыг эвес, уран арга база телинден шаңнал акшазы бүрүн хамаарыжыр. Будурулгениң инженерлиг хандырылгазының деңнели бедээн. Цехтиң парткомунуң хуралынга специалистериң саналын дыңнап чугаалашкан, ук саналдар эде дерилгени кылыр азы четпестерни чайладыр, бичe механизацияның дериг-хереклелдерин шиңгээдип алыр талазы-биле планграфиктиң үндезинин тургусаан.

Технологияның хажыдыышкыннарын хонук санында аналиэтээри, четверг бүрүзүндe агрегаттарның ажылын тускай комиссияның хынаары дүрүм апарган. Агар болгаш капитал септелге эрткен соонда дериг-хереклелдерни база ол комиссия хүлээп алыр. Ооң түңнелдери кестүү келген: бир эвес эрткен чылын бир тонна каңчы эзилдиреринге 700—750 килограмм шлак чарыгдап турган болза, ам оон ийи катап эвээжээн, белен продукциниң саны өскен.

Парткомнуң инициативазын ёзугаар металлургтарның алган хемчелери оскe-даа эки түңнелдерни берген. Кадрлар килдизинин ажылдакчыларында база чай чок апарган: бо удаада заводка ажылдаарын күзээн кижилер көвүдээн. Чаа чүүл, коммунистерниң организастаашкынын социалистиг чарыш үлүсту бодунче хаара туткан. Мартеновчу хоочуннар боттарының эр...а өңнүү. Социалистиг Күш-ажылдың Маадыры В. Кирьян-биле база кады ажылдай бергеннер. Ол мурнунда кан эзилдирер талазы-биле төрээн заводун сурагжыткан кижи-дир. Василий Семёнович дыка хөй чыл дургузунда пенсиялап келген. Кожазы металлургтан заводта чаа чүүлдер дугайында дыңнаап, ол олурун шыдаваан. Дагдыныкчы-инструктор аныяктарны өөредип киирипкен.

...Макеевканың С. М. Киров аттыг заводу 1966 чылда Ленин орден-биле шаңнатkан. Ол шаңналды даалгаларны ажыр күүсеткени, чаа техниканы шиңгээдип алганы, иштики курлавырларны чөп ажыглааны дээш чедип алган. Ол алдарын металлургтар бо хүннерде катап эгидип ап шыдаан, юбилейлиг чылда олар ук адырының ажылдакчыларының аразында калбарган Бүгү-эвилелдиң социалистиг чарыжынга ийи удаа тиилекчи болуп келгени ооң бадыткалы.

О. ТАГУНОВ,
СЭТА-ның корр.
Макеевка,
Донецк область.

СЭКП ТК-ның Чиигиве секретары, ССРЭ-ниң Дээди Совединиң Президиумунуң Даргазы Л. И. Брежнев аъш-чем айтырыгның дугайын чугаалап тура, ол дээрге ажылагыйжы-даа, политиктиг-даа талазы-биле алырга, бүгү беш чылдың кол айтырыы болур деп демдеглээн. Ынчалзажок «экономиканга ажыл-херектиң байдалынга бүрүнү-биле азы кезик-чамдыызы-биле-даа бистиң контрольдай адбазы. выс факторларның кылдыыны илереп турар — деп, ол СЭКП ТК-ның ноябрь (1981 ч.) Пленумунга чугаалаан.—Хөй чылдарның дуржулгазының коргүскенинден алырга, көдээ ажыл-агыйга таарымча чок агаар-бойдус биске барып чыл ажылдыр таварыжы турар». Аңаа үндезилээш, түңнээни болза: «Агаар-бойдусту башка рыптар кылдыр өөренип алгыжевиске чедир көдээ ажыл-агыйга ажыл-чорудулганы бойдус байдалдарының таарымча чогунга дүүштүр улам билдиниг таарыштыр тургузар ужурлуг бис». Көдээ ажыл-агыйның агаар-бойдустан хамаарылгазын эвээжедип турар чугула угланыышкынларның бирээзи болза черлерни мелиорастаары болуур.

Көдээ ажыл-агый продуктударын бүдүрерин көвүдедиринге мелиорацияның ачыдузазын улам улгаттырарын Аъш-чем программазы корүп турар. Чуртта суггаттыг черлериң хемчээлин 1985 чылда 20,8 миллион гектар, 1990 чылда 23—25 миллион гектар чедирерин ында төлевилээн.

СЭКП ТК-ның май (1982 ч.) Пленумунуң база партия обкомунуң VI плейумунуң Аъш-чем программазының талазы-биле шиитпирлерин күүседирип республиканың көдээ ажыл-агыйга хамаарылгалыг организацияларының биргн чергелиг чугула сорулгазы апарган. Бо талазы-биле улуг ажылдар мелиорация организацияларынга база хамааржыр. Он биргн беш чылда республиканың суггаттыг шөлдери 6,5 муң гектарга узагадыр, азы ол дээрге оңгу беш чылда өөлүдедеп 1,8 муң гектар — 40 хуу хөй. Республиканың Көдээ ажыл-агый база Мелиорация болгаш суг ажыл-агый министерстволары, «Востоксибгипроводхоз» телевилел институду 12-ги беш чылда 5 муң гектардан эвээш эвес суггаттыг чаа черлерни ажыглаага киирерининг хемчелерин ажылдан кылып турар. Суггарылганың улуг системаларын тударынче кол кичээнгейни үглаар апаар. Тудуу чоруун турар Балгазының суггарылга системазы 3,5 муң га черлерни ажыглалга киирер. Кызылдың 3,5 муң гектар черге суггарылга системазын тударының төлевилели ажылдан кылдының эгелээн.

Суггарылганы чогумчалыг болдурары-биле сайзыранган суггарылга техниказын ажыглап киирериниче кичээнгейни күштелдирер апаар. «Фрегат» деп чаашкынналдырар машиналар 60 гектар черни суггарар күчүлүг. А ынчаарга Кызылдың суггарылга системазынга 50 ындыг машинаны тургузары көрдүнүп турар. «Фрегаттарны» Балгазында, Сенекте, Торгалыгда болгаш өске-даа черлерде суггарылга системаларынга ажыглап киирер. 1981 чылда ССРЭ-ниң 50 чылы аттыг совхозтуң погаа шолүүге чаашкынналдырар «шлейф» дээр 5 комплектиниң тургускан. 1983 чылда 10 ындыг комплектини республикага ажыглап киирер. «Совет Тыва» совхозтуң Чеди-Наш суггарылга системазында бис. те баштайгы электрижиктеги насос станциязын монтаждап тургузары дооступ турар. Беш чылдың төвүүзүнде электрижиктеги насос станциялары хову-шөлдерже суг дамчыдылгазынга бол черни эөлээр.

Мелиорация ажылдарының улам ынай хөгжүлдези бистеамгы үеде бар суггарылга системаларының техниктиг эде дерилгезинин ачызы-биле база уламчылаар. Бо беш чылда 5 муң гектар шөлдерниң суггарылга системаларын эде дерилер. Оларның аразында Барлыктың (шөлү 650 га), Горгалыгның (610 га), Бай-Талдың (590 га) системалары кирип турар. Системаларның суун долу болдурарының, суггарылга өскээр чарыгдалын болдурбазының, оларга чаашкынналдырар машиналарның ажыглаарының ажылдарын кылдырар.

Республикада малдың олар девискээри улуг. Ынчалзажок оларның долу ажытлалы суг чедиишпезинден болдунмайн турар. Ынчангаш одарларның ажыглалын экижидери-биле бо беш чылда 265 муң гектар одарларны суглуг болдурар. А он ийиги беш чылда 318 муң гектар одарларны суглуг болдурарын планнап турар.

1980 чылдаазы-биле деңнээрге, суггаттыг тарылга шөлдери 1985 чылда 13 хуу, 1990 чылга чедир 21 хуу улгадыр. Ооң иштинде мал чеми культураларның суггаттыг шөлдери ол дараалашкаа-биле 32 биле 80 хуу, погааларның 58 хуу база 2,2 катап өзер.

Аъш-чем программазын бот. тандырарынга мелиораторларның салыышкынын чүгле суггарылга шөлдерин калбартын, чаартырында эвес, а оларның ажыглалын экижидерп, үнүшдүжүткүрүн улам белидерп дээш сагыш салырынга база хамааржыр. «Алдан-Маадыр» совхозтуң чер ажылдыгларын суггаттыг шөлдерден чыл бүруле бир гектарга ондаштыр 14—25 центнер тараа дүжүдун ап турар, 1981 чылда ол совхозтуң суггатчылары Кызыл-оол Алдын-оол 53 гектар суггаттыг черниң гектар бүрүзүнден 24,2 центнер тараазы, Мерген Ондар 55 гектар шөлдүң гектар бүрүзүнден-не 17,4 центнер суланы алганнар. «Сут-Хөл» совхозтуң суггатчылары Медээчи Монгуш, Комбур-оол Монгуш 60-60 гектар суггаттыг шөлдерден тустузунда бир гадаш кукурузаның 148 центнер ногаан массазын алганнар. Дүржулга станциязында Анатолий Шаюкоозтуң звенозу 345 гектар суггаттыг шөлдеп хөй чылдыг сигеннериниң бир гектарындан 32 центнер дүжүдун, а «Барлык» совхозта Сагаан-оол Ооржактың звенозу хөй чылдыг сигеннериниң бир гектарындан 40,4 центнер дүжүдун алган. «Хемчик» совхозтуң суггаттыы звенолары хөй чылдыг сигеннериниң гектардан 36-43 центнер чедир дүжүдун ажаан ап келген. «Революциянын чалбыыжы» совхозтуң Екатерина Козорезованың звенозу 3 гектар суггаттыг черге капуста өстүргеш, гектар бүрүзүнден 400 центнер капустаны алган.

Үстүнде адаан көргүзүлер бистиң республиканың кайыдаа-девискээрнге суггаттыг шөлдерни биллдиг ажыглаш, суглу шын хуваап, агротехниктиг негелделерни бүрүн сагыыр болза, бедик дүжүттүвлыр барымдаа бар деп көрүзүн турар. Ынчалзажок суггаттыг черлерде тарымал үнүштерниң база сиген шөлдерниң дүжүткүрү ниитизи-биле ам-даа чаңыс боон артпышаан. «Найырал» СЭКПниң XXII съездиниң Тока аттыг, «Тес-Хем» болгаш өскеда чамдык совхозтарда суггаттыг черлерниң үнүш-дүжүткүрү кеш чыл улаштыр куду деңнелде. Ооң кол чылдагааны болза, ажыл-агыйжы эвес, ээ-харыысалга чок чорукта, суггарылганы үнелеп көрбес байдалда. Чамдык черлерде, чижээ, Бай-Сөөт, Березовка, Чыраа-Бажы суггарылга системаларында суг чедишшейн баар таварылгалар бар. Шөлдерни шын эвес суггарганындан үрелгеп безин таварылгаларны адап болур ийик. Суг болгаш хат эрозиязындан дүжүткүрү кудулаан суггаттыг черлер база бар. Ынчангаш олар ээ-харыысалгалыг холдарны иеген турар.

Бо чылдың байдалындан чамдык чижектерни киирергеде, суггарылга ажылдарынга кандыг хамаарылгалыг боон турарывыс көстүп келир. Тес-Хеминиң суггарылга системазындан бо чылын ниити алган суг планнаанының чүгле 54 хуузу болган. А ол-ла сугну ажыглаанының коэффициентизи 65 хуу четкен. Барлык системазының суун ажыглааны 65 хуу, Аймырлыгны— 70 хуу болган. Бай-Тайга районнуң совхозтары тарылга мурнуун суггарылгазының планын 69 хуу, ээзым үезининн бирги суггадын—73, ийигизин — 80, үшкүзүн — 40 хуу чоруткан. Өвүр районнуң ажылагыйлары ээзым үезининн бирги суггадын 67 хуу чоруткан, оон ыңай суггарбаан.

Чаашкынналдырын суггарар машиналарны ажытлаары көвүдеп турар. 1980 чылда чаашкынналдырын суггарган шөлдер 6,1 муң гектар турган болза, 1981 чылда—10,1 муң, 1982 чылда—13,4 муң четкен. Ооң-биле кады чаашкынналдырар машиналарнын ажыглалын ам-даа көвүдедир арталар бар. Республикада бар 240 ындыг машиналарның бо чылын чүгле 86-зы ажыглатынган. Оларның ажыглалын контрольдаар талазы-биле совхозтарның специалистериндаа, суггарылга системаларының ажылдакчылары-даа чогуур кичээнгей салбайн келген. Чаашкынналдырышкынның норма-чижээн чүгле машинистериң тура-хевүүне арттырын каарга, суггарылганың шынары кудулап, ооң ажыктыы эвээжээр.

Суггарылга системаларының эргелелдериниң ажылында улуг четпестер база бар. Чижээ, Кек-Тейник суггарылга системаларының эргелелиниге хамааржыр Шангаң, Баян-Кол системаларын, Эрбектиң суг хөлбээй бо чазын багай белеткээнинден ону суггарылга үезинде эдер ужурга таварышкан.

Республиканың Мелиорация болгаш суг ажыл-агый министерствозунуң гидрометриктиг ажылдарны улам экижидериниң, суггарылга системаларының септелгезин. техниктиг байдалын чурумчударының хемчегериң ажылдап кылын турар. Сөөлгү ийи чылда Барыын-Хемчик районда тургустунган «Суггат» каттыжышкын элээн ээң дүржуганы көргүскен. Ындыг каттыжышкыннарны өске районнарга тургузарының техника-экономиктиг саналаашкынарын кылын турар.

Кадрлар белеткелиниң талазы-биле бистиң боттарывыс. тыц тускай баазаа, өөредилге чери чок болганывыстан бо чылын 30 кижини Абаканның кедээ ажыл-агый техникумунуң гидротехника салбырынче өөредип чоруткан.

В. САПРЫКИН,
Мелиорация болгаш суг ажыл-агый министерствозунуң инженеря.

Аъш-чем программазы—бүгүдениң херээ

БЕДИК ДҮЖҮТ АЛЫР ДИЗЕ...

АВТОНОМНУГ ОБЛАСТАРДА, ОКРУГТАРДА

БИЧИИ ХЕМ АЖЫГЛАЛДА

Прибайкальениң бичик-хемнериниң бирээзи —Индигаканың күүзүүн Бохан райоңнуң Вершино суурунуң чурттакчылары ажыглап эгелээн. Кодээ Советтиң депутаттарының кыйгырыын ёзугаар дамбаны бетонпан тутканы, ынчангаш сугнуң хемчээли элээн көвүдээн. Бо дээрге Бурятияның Усть-Орда округунда депутаттарның идепкейлиби-ле боттандырган бойдус камгалалының комплекстиг программазының бир хемчээдир.

Прибайкальениң ховударын, тайгаларын дамчыштыр оң-оң хемнер хап чыдар. Сөолгу чылдарда округта мал-комплекстериниң, суггарылга системазының улуг тулугларын чорудуп, культурлуг мал одарларын тургузуп эгелээниинден бүдүүлгеге хереглээр сугнуң хемчээлии көвүдедири пететтиниң келген. Бичии хемнериң сууп эвээлетпес, арыг тургузар соруглга-биле оларның паспортун тургузуп, суг кадагалаар зоналарны, арыглалга тургузугларын тударын программада көрдүнген. Программаның күүселдезии көдээ, суур Советтери контрольдаар, объектилерде депутаттар постулары тургустунган. Чаа комплекстерни ажыглалга киирип турда, депутаттар толевилелде көрдүнген ажылдарның шуптузунуң күүселдезии чедип ап, бойдус камгалалының хереселдериниң үрелиишкин чок ажылдаарын доктаамал хайгаарап турарлар.

В. ХОДИЙ.

ХООРАЙ ЧУРТТАКЧЫЛАРЫНГА

Сургутта ажыттынган көдээ ажыл-агый делгелгезинде соңгу черниң бээр бүгү дүжүдүнүң дээжизин делгээч. Делгелгениң кол экспонады— нефтижилериниң, геологтарның, тудугжуларның дузалал ажыл-агыйындан алдынган янзы-бүрү продукциялардыр.

—Нефть тывыжының ажыл-маңаа эгелээри билек агроүлетпүрлүг улуг комплексини тургузуп эгелээн бис— деп, Сургуттуң хоорай күүскомунуң даргазының оралакчызы Якимов чугаалаан. — Ханты-Мансий автономнуг округтуң шынаалар, тайгалар турган черлеринде бүдүнчыл дургузунда хоорай чурттакчыларын чаа ногаа аймак, аъш-чем-биле хандырар мал фермазары, ногаа өстүрер комбинаттар туттунган. Ам картофельди кыжын чинрибиле белеткен турар.

Он бирги беш чылда Сургуттуң агроүлетпүрлүг комплексизи күүзүн ам-даа улгаттырар, чаа дузалал ажылагыйлары тударынга безап 55 миллион рубльди шиңгээдири көрдүнген.

В. ЖИЛЯКОВ.

ДАЛАЙ ОРУКТАРЫ-БИЛЕ

Обь хемге «Иван Сусанин» деп теплоходтуң байырлашкан үнү чугула транспорт операциязының доозулганының дугайында медээлээн. Соңгу Доштуг океанны тавартыр ийи түс муң тонна ажыг улуг диаметрлиг демир хоолайларны маңаа соөртүп келген, оларны Уренгой-Помары-Ужгородтуң газ дамчыдылгазын тударынга хереглээр.

Ямаль-Ненец автономнуг округтуң тудугжулары Мурманскиниң база Архангельскиниң далайжылары-биле быжыг харылзаалыг. Оларның дузазы-биле Заполярьеде билдингир Харасавэйниң газ чыдар черн шиңгээттинген, ам ында дамчыдар хоолайларны салып турар. Навигация үезинде эрткен чылдың деңнелиден бүдүн чартык катап хөй чүк соөртүнгеп. Ол кышкы ажылды соксаал чок чорударынга чедер.

А. ОМЕЛЬЧУК.

ЧАА ЭКСПОЗИЦИЯ

Еврей автономнуг областың чурт-шинчилел музейинде ажыттынган чаа экспозиция Ыраккы Чөөн чүктү даштыкы интервентилерден болган ак гвардейжилерден хостазары дээш демиселдиң маадырлыг хүннерин коргүзүп турар.

60 чылдар бурунгаар болуп турган болуушкуннарны шыны-биле ол хевээр коргүзеринге хамаатыг дайынының киржикчилери Е. Никипелов, Г. Никитин, Лошкевич алышкылар дузалашкан. Музейге дамчыдып берген документилер, тырттырган чуруктар, ядик-хем, партизаннарның рейдилери Ыраккы Чөөн чүктүң Перекову—тоолчургу Волочаевканың массалыг маадыр чоруун хереченлеп турарлар.

Хоочуннарның берген документилери автономнуг областың бүгү суурларынга четкен. «Ол хүннерниң алдары өшпес» деп көөгүп чоруур делгелгениң кол экспонаттарыы ол болган.

Область эң-не хоочун музейиниң залдарындан көрүкчүлер үзүлбестээн. ССРЭ-ниң 60 чылын байырлаарының бүдүүзүнде мында дайын киржикчилери-биле ужуражылгалар, комсомол хуралдары, лекциялар база беседалар эртип турар.

О. ВИТРИЩАК, (СЭТА-ның корр.).

ШЫНАРЫН, ДЭЭШТИИН БЕДИДЕР

Лекция пропагандазы

Республиканың болгаш Кызыл хоорайның «Билиг» нитилелиниң организацияларының баштаар черлериниң каттышкан пленуму болуп эрткен. СЭКП-ниң ленинчи национал политиказының айтырыгларын пропагандалаарының болгаш ажылчы чоннарның интернационалчы кижизидилгезиниң байдалынын база ону экижидер хемчеглер дугайында айтырыгны аңаа чугаалашкан. Бо талазы-биле илеткелди республиканың «Билиг» нитилел организациязының баштаар черинің даргазының бирги оралакчызы С. И. Щуклин кылган.

СЭКП-ниң ленинчи национал политиказының совет патриотизминиң болгаш интернационализминиң айтырыгларын ханы пропагандалаар партийжи хүлээлгезин «Билиг» нитилелиниң активи, хөй санныг лекторлар, илеткелчилер чорудуп турарын илеткелчи демделээн.

Республиканың болгаш хоорайның «Билиг» нитилел организацияларының баштаар черлери СЭКП-ниң ленинчи национал политиказын пропагандалаар ажылга СЭКП-ниң XXVI съездизиниң шиитпирлерин, «Идеология туг, политика-кижизидилгедиг ажылды улам ынай экижидер дугайында» база «Совет Социалистиг Республикалар Эвилелиниң тургустунганының 60 чыл ооюнуң дугайында» СЭКП ТК-ның доктаалдарын удуртулга болдуруп турар. Оон аңгыда «СЭКП-ниң XXVI съездизиниң шиитпирлеринге дүүштүр ажылчы чоннарның, ажыктарның интернационалчы кижизидилгезин улам ынай экижидер талазы-биле соруглар дугайында» СЭКП Тыва обкомунуң бюрозунуң доктаалы чугула черни ээлээн.

«Билиг» нитилелиниң баштаар черн ССРЭ-ниң тургустунганының 60 чылын төлептиг уткуур талазы-биле перспективтиг планны ажылдап кылган, ында кол кичээнгейни ажылчы чоннарның, аныяктарның интернационалчы кижизидилгезиниң, совет улустарның аку-дүмнүл бузулбас пайыралының айтырыгларынче угландырган.

Делегейде бирги социалистиг күрүнениң төөгүзүнүң бүүү-де үе-чадаларында, ылаңгыя хамааты болгаш Ада-чурттуң Улуг дайынчарының чылдарында совет улус пролетаржы, интернационализминиң, совет патриотизминиң принциптеринге ышлгалдаларны алдарлыбиле эрткенин калбаа-биле көргүзери — бөгүнгү лекцияларның утказында болгаш тематиказында чугула угланышкын ол болуп турар. Республиканың ийи чүс ажыг лекторлары аныяктарның шериг-патриотчу болгаш интернационалчы кижизидилгезинин айтырыгларыя пропагандалаарының херээнде хаара туттунган. Олар чылда ортумаа-биле муң беш чүс ажыг лекцияларны номчуп турар, аңаа Совет күрүнениң иштики болгаш даштыкы политиказынга партияның удуртукчу ролюнүң өскенин, социализминиң чаалап алышкыннарын амгы үеның байдалы-биле холбаштыр тайылбырлап турар. Бо темаларга лекция номчуурунга Ю. М. Камышев, Г. Д. Волчков, В. Л. Биче-оол, М. Ч. Өскюлюк, З. Ю. Доржу болгаш өскелер-даа идепкейлиг киришкен. Школаларга, өөредилге черлеринге «ССРЭ — мээң Төрээн чуртум» деп темалыг кежээлерни, беседаларны эртирери чаңчыл болган.

Бо чылын «Билиг» нитилелиниң лекторлар бөлүү республиканың районнарынче үнүп, ажылчы чон-биле ужурашкан. «ССРЭ-ниң тургустунганының 60 чылын төлептиг уткуур» деп чаңгыс аай темалыг болүк лекцияларны үдептүр бүдүүлгелерге, районнар төптеринге, совхозтарга номчаан.

СЭКП-ниң национал политиказын, ооң үндезин принциптерин ханы тайылбырлаарынга тураскаатткан лекциялар, беседалар эвээш эвес болгулаан. Саңзыраңгай социализминиң үезинде бүгү нацияларның чеднишкинниг хөгжүдедиинче, оларның интернационалчы кижизидилгезинче кичээнгейни салып турарлар. Бо айтырыг талазы-биле М. Н. Смирнова, Л. С. Очур-оол, К. Б. Салчак, А. П. Сухомлинова олар хөй лекцияларны номчаан.

«Билиг» нитилелиниң кежигүннерин партия, хөй-нитн организацияларының идеологтуг ажылынын янзы-бүрү хевирлерине калбаа-биле киприштирип турар. Олар ажылчы чоннуң политиктиг болгаш экономиктиг өөредилге системазының янзы-бүрү звеноларынга чүве сойгалаарынга ам-даа кошкак кичээнгей салып турарын айткан.

Кызыл хоорайның «Билиг» нитилел организациязының баштаар чери интернационалчы кижизидилгезин айтырыгларынга, ылаңгыя өөренүкчилериниң, студент ачы-яктарның оруктурунга пропагандазы ам-даа эвээш чорудуп турар. Кызыл хоорайда болгаш чамдык районнарда аныяктарның идей-политиктиг болгаш интернационалчы кижизидилгезин партияның, «СЭКП-ниң XXVI съездизиниң шиитпирлеринге дүүштүр ажылчы чоннарның, аныяктарның интернационалчы кижизидилгезиң улам ынай экижидер соруглар дугайында» СЭКП Тыва обкомунуң бюрозунуң доктаалының петелделеринге ам-даа дүүшпейн турарын пленум демделээн.

«Билиг» нитилелиниң организациялары, улус өөредилгезиниң, культураның, болгаш хостинин органнары-биле сырый харылзаалыг ажылдаар, мында нитилелдиң кежигүннерни хоойлу-дурум, арге-хүзөлге темаларынга лекциядар номчуурунга хаара тутkан турар үжурлут. Бо талазы-биле чамдык үүлдер кылдынган-даа болза, ам-даа четпес деп пленум сайнаан.

Культура албан черлери «Билиг» нитилелиниң организациязары-биле кады интернационалчы кижизидилге талазы-биле дээштиг тайылбыр ажызын чорудуп болдур аргаларны пленумга демделээн. «Тыва даг-дүгү», «Тыва кобальт» комбинатының культура ордуларында элээн ажылларны чорудуп турар. Каа-Хемниң Сарыг-Септе Культура бажыңында хөй-нитн политиктиг номчулгаларны, лекцияларны, күш-ажылдың хоочуннары-биле ужурашылгаларны, тематиктиг кежээлерни организастал турар.

Культураның улусчу университеттериниң республика советтери, «Билиг» нитилелиниң штаттыг ажылдакчыларының болгаш лекторларның киржилгези-биле республиканың районнарынче чеверелдиң үнүүшкүнүүр элээн каш хуралдарын эрттиргеп. Шак мындыг комплекстиг үнүүшкүнүүр Каа-Хем районуның Культура бажыңының «Романтик» «агитбригадазы чаңгыс эвес удаа эрттиргеп.

Мындыг-даа болза мындыг арга-хевирлерни район бүрүзүнде ажыглавайн турары четпес.

Пропаганданың техниктиг чепсээн четпес ажыглап турар, ынчангаш ону ажыктыг, эки ажыглаар талазы-биле чаңгыс аай төөчүткен черни лекция номчуур залды культура бажыннарынга мык дээрээ турары чугула дээрзин пленумга айыткан.

Илеткелчи болгаш пленумга санал бергеннер республиканың база Кызылдың ажылчы чоннарының интернационалчы кижизидилгезиниң өскүдүн хаңы анализтеп көргеш, ылаңгыя үүлдерни демделеп. кол кичээнгейни бо талазы-биле чедир кылдынмаан ажылдарже углаттыргаш, четпестерни эдип алырының оруктарын, хемчеглерни чугаалаан. Ылаңгыя пропагандазының ажыктыын, дээштиин бедидеринче кичээнгейни углаттырган.

Пленум чугаалашкан айтырыг талазы-биле доктаалды хүлээп алган.

Д. МОНГУШ.

БӨМБҮРЗЕКТИҢ СУДАЛЫ

СЭТА болгаш ПМА: КЫСКА ДЫҢНАДЫГЛАР, ТАЙЫЛБЫРЛАР

Хмель — ажыткы дүжүдүнүң ажаалдазын Чехословакияның хөй областарында улам калбартып турар. Ажыткы — республиканың чугула культураларының бирээзи. ЧССР-ниң көдээ ажыл-ишчилери ажыткының чаагай дүжүдүн чыл бүрүде өстүрүп, ажаал ап турар. Ажыткы дүжүдүн ажаап алыр 550 комбайннар чурттуң шөлдеринде ажылдап турар.

Чехословакияның көдээ ажыл-ишчилериниң өстүргеш, бүдүрген ажыткызын делегей рыногунда бедии-биле үнелеп турар: ооң шынары зии. Хөй чурттарның пиво бүдүрүкчүлери Чехословакияның ажыткызын калбаа-биле ажыглавышаан, зң бедик шынарлыг пивону кылып турар. Ынчангаш ЧССР-ниң ажыткы дүжүдүнүң ортаа кезиинден хөй куруузун делегейниң 70 ажыг чурттарынга садыглап турар.

ЧУРУКТА: Прагадан келген студентилер Соңгу Чехияда көдээ ажыл-агый кооперативиниң шөлүнде ажыткы дүжүдүн ажаарынга киржип турар. ЧТК—СЭТА-ның фотозу.

ТОДАРГАЙ ТУРУШТАР

Совет-эфиоп чугаалажышкынчарның түңнелдеринче делегей солуннары улуг кичээнгейни салбышаан. Эштер Л. И. Брежневтиң болгаш Менгисту Хайле Мариам оларның Кремльге кылган чугааларын, совет-эфиоп документилерни тайылбырлаан, даштыкы чурттарның масселыг информация херекселдерни, делегейниң чугула айтырыгларын шиитпирлээрин тодаргайы-биле көрүп турарын Москвага илеретккенин демделеп, хөгжүп турар чурттарга хамаарыштыр ССРЭ-ниң билдингир болгаш чайгылыш чок политиказын бедии-биле үнелеп турар.

Л. И. Брежневтиң эфиоп делегациязының алдары дээш кылган хүлээп алышкынга чугаазы — чавырлышкын болган делегейге тайбыңы бышкылаары дээш, бүгү чурттар болгаш улустар ярызынга дең эргелиг харылзаалар дээш демисежиринге Совет Эвилелиниң шиитпирлиниң чаа көргүзүү болганын «Эфиопиен геральд» солун бижээн. Өске бир эфиоп «Аддис земен» солунуң бижээни болза: «Совет Эвилелиниң чыш алганы социалистиг тургузуушкуннуң эң-не байлак дуржулгазы социалистиг тургузуушкуннуң оруунче кирген бүгү күрүнелерге канчаар-даа аажок улуг ужур-дузалыг боөп, социал шынныг болган дең эргелиг чаа шиитпиледи тургузар талазы-биле херекке оларга сорук—киришкинниг үлегерчиккек болган идегелдиг магадылал боөп турар».

Аддис-Абебаның «Сертоадер» солуну совет-эфиоп кады ажылдажылганы «улуг күрүне-биле чаа хөгжүп турар аныяк күрүнениң аразынга харылзааларның үлегер-чиажээ» кылдыр үнелеп бижээн. Л. И. Брежнев Африканың чурттарының иштики керектеринче Каттышкан Штаттарның холгаарлаар дээш оралдажышкынчарын эрттиреры чаңчыл болган.

Бо чылын «Билиг» нитилелиниң лекторлар бөлүү республиканың районнарынче үнүп, ажылчы чон-биле ужурашкан. «ССРЭ-ниң тургустунганының 60 чылын төлептиг уткуур» деп чаңгыс аай темалыг болүк лекцияларны үдептүр бүдүүлгелерге, районнар төптеринге, совхозтарга номчаан.

СЭКП-ниң национал политиказын, ооң үндезин принциптерин ханы тайылбырлаарынга тураскаатткан лекциялар, беседалар эвээш эвес болгулаан. Саңзыраңгай социализминиң үезинде бүгү нацияларның чеднишкинниг хөгжүдедиинче, оларның интернационалчы кижизидилгезинче кичээнгейни салып турарлар. Бо айтырыг талазы-биле М. Н. Смирнова, Л. С. Очур-оол, К. Б. Салчак, А. П. Сухомлинова олар хөй лекцияларны номчаан.

«Билиг» нитилелиниң кежигүннерин партия, хөй-нитн организацияларының идеологтуг ажылынын янзы-бүрү хевирлерине калбаа-биле киприштирип турар. Олар ажылчы чоннуң политиктиг болгаш экономиктиг өөредилге системазының янзы-бүрү звеноларынга чүве сойгалаарынга ам-даа кошкак кичээнгей салып турарын айткан.

Кызыл хоорайның «Билиг» нитилел организациязының баштаар чери интернационалчы кижизидилгезин айтырыгларынга, ылаңгыя өөренүкчилериниң, студент ачы-яктарның оруктурунга пропагандазы ам-даа эвээш чорудуп турар. Кызыл хоорайда болгаш чамдык районнарда аныяктарның идей-политиктиг болгаш интернационалчы кижизидилгезин партияның, «СЭКП-ниң XXVI съездизиниң шиитпирлеринге дүүштүр ажылчы чоннарның, аныяктарның интернационалчы кижизидилгезин улам ынай экижидер соруглар дугайында» СЭКП Тыва обкомунуң бюрозунуң доктаалының петелделеринге ам-даа дүүшпейн турарын пленум демделээн.

«Билиг» нитилелиниң организациялары, улус өөредилгезиниң, культураның, болгаш хостинин органнары-биле сырый харылзаалыг ажылдаар, мында нитилелдиң кежигүннерни хоойлу-дурум, арге-хүзөлге темаларынга лекциядар номчуурунга хаара тутkан турар үжурлут. Бо талазы-биле чамдык үүлдер кылдынган-даа болза, ам-даа четпес деп пленум сайнаан.

Культура албан черлери «Билиг» нитилелиниң организациязары-биле кады интернационалчы кижизидилге талазы-биле дээштиг тайылбыр ажызын чорудуп болдур аргаларны пленумга демделээн. «Тыва даг-дүгү», «Тыва кобальт» комбинатының культура ордуларында элээн ажылларны чорудуп турар. Каа-Хемниң Сарыг-Септе Культура бажыңында хөй-нитн политиктиг номчулгаларны, лекцияларны, күш-ажылдың хоочуннары-биле ужурашылгаларны, тематиктиг кежээлерни организастал турар.

Культураның улусчу университеттериниң республика советтери, «Билиг» нитилелиниң штаттыг ажылдакчыларының болгаш лекторларның киржилгези-биле республиканың районнарынче чеверелдиң үнүүшкүнүүр элээн каш хуралдарын эрттиргеп. Шак мындыг комплекстиг үнүүшкүнүүр Каа-Хем районуның Культура бажыңының «Романтик» «агитбригадазы чаңгыс эвес удаа эрттиргеп.

Мындыг-даа болза мындыг арга-хевирлерни район бүрүзүнде ажылдавайн турары четпес.

Пропаганданың техниктиг чепсээн четпес ажыглап турар, ынчангаш ону ажыктыг, эки ажыглаар талазы-биле чаңгыс аай төөчүткен черни лекция номчуур залды культура бажыннарынга мык дээрээ турары чугула дээрзин пленумга айыткан.

Илеткелчи болгаш пленумга санал бергеннер республиканың база Кызылдың ажылчы чоннарының интернационалчы кижизидилгезиниң өскүдүн хаңы анализтеп көргеш, ылаңгыя үүлдерни демделеп. кол кичээнгейни бо талазы-биле чедир кылдынмаан ажылдарже углаттыргаш, четпестерни эдип алырының оруктарын, хемчеглерни чугаалаан. Ылаңгыя пропагандазының ажыктыын, дээштиин бедидеринче кичээнгейни углаттырган.

Пленум чугаалашкан айтырыг талазы-биле доктаалды хүлээп алган.

Д. МОНГУШ.

ЧУРТТАЛГА БАЖЫҢНАРЫ НЕМЕШКЕН

«Тыва совхоз тудуг» каттыжышкынының КМК-ларының тудугжулары юбилейлиг чылда көдээниң ажыл-ишчилеринге чурттылга бажыңнарын болгаш оон-даа өске оран-саваны ажыглалга киирери дээш эвээш эвес күжениишкиннерни үндүрүп, ажылдап турарлар.

Үшкү кварталда № 2 көөгүп чоруур механизастаттынган колоннаның бригадалары «Сукпак» совхозта ийи-ийи аал ишти чурттаар 3 бажыңны, «Х Улуг Хуралда» бирээзи-ле 202 дөрбелчин метр шөлдүг 2 бажыңның тудуун доозкаш хүлээткеннер.

Таңды районда № 7 КМК-ның тудугжулары Көдээ ажылагыйның дуржулга станциязынга 134 дөрбелчин метр шөлдүг чурттылга бажыңының тудуун үшкү кварталда доозкаш дужаагаң.

Олар «Коммунизмниң херели» совхозна 100 тонна ишкир ногаа шыгжамырын база ажыглалга кииргеннер.

Ол КМК-лар бо чылын боттарының ажылчыннарынга үш чурттылга бажыңнарын база тутkан.

Бистиң корр.

ЛИВАНДА БАЙДАЛ

БЕЙРУТ, (СЭТА). Октябрь он сесче дүнезинде ливан болгаш палестин патриоттар израиль интервентилерге удур элээн каш дидим хөделиишкиннерни кылган. Чижээ, Мурнуу Ливанның Тир хоорайынга хайгылчы машинажаже граната октаан. Частыышкын үезинде ийи эжелекчи балыглаган. Касмия көвүргүүн районунда хоорайның соңгу талазынга удурланыышкын киржикчилери кедээшкин кылганнар. Ос түңнелинде беш израиль солдат өлүрткен болгаш элээн кажы балыглаган.

Палестинаны хостаарының улусчу фронтузунуң Политбюро кежигүнү Бассам Абу Шариф боттарының дүрүм ёзугаар национал эргелерин долузу-биле хандыртынарынга чедир израиль шериглерге удур демиселди үргүлчүлээрияге палестин улустуң шиитпирлиниң бадыткаан. Ливанга интервентилерниң ялаң болгаш палестин чурттакчыларга удур араатанзыг үүлгедиишкиннериниң болгаш массалыг өлүрүкчү шаажылаашкыннарының соонда делегейге Израильдиң аңгылаашкыларының улам күштелгенинге холбаштыр палестиннерниң израиль шериглерге удур күжениишкиннерин бүгү талазы-биле улам калбартырын үргүлчүлээр апаарын ол Дамаскыга чүве чугаалаан, демделээн.

Ливанче Израильдиң халдаашкыларының үезинде бабын-балгады үрелген ливанар болгаш палестиннэр чурттаар черлери чок артканнар. Ук черниң солуннаашының дыңнадын турары-биле алырга. Сайда хоорайга муң-муң кижилер чурттаар бажың чок арткан. Оларга чаа бажыңнарны азы бомбалардан узуткаттынган, бульдозёрлер-биле үргедээн бажыңнарны катап тургузар тудуг материалдарын бээр дээш бүгү оралдажышкынарга израиль эжелекчилер шаптыктап турар. Мурнуу Ливанны боттарының карагыраазында ээлээр черн кылыр соруглалыг эжелекчилер оң районнардан боттарынга «таарымча чок» кижилерни арыглаар дээш бүгү үүлдерни кылып турар. Чурттаар арга чок байдалдарны тургузуп, тайбың чонну истеп-суруушкүнге, тудуп хоргудаашкынга болгаш бастың-дорамчылаарынга таварыштырын тупгаш, израильдер, оларның төрээн черлерин каггаш, чурттуң сонгу түүнче чаа чурттаар черлерни дилеп чоруур кылдыр албадап турарлар. Мындыг фашистиг үүлгедиишкиннерге палестиннер хөй таваржып турар. Баштай төрээн черинден, ам келгеш, тур турлагларындан агрессорга үндүр ойлатканы дезикчилер бажыңнар бузундуларының аразынга азы чуга демирлерден, кылын саазындардан кылган чаглактарга чурттаар ужурга таваржып турар.

КПО-нуң санаашы-биле агрессияның түңнелинде 40,500 бажың долузу-биле үрелген 10,000 бажың бузулган боөп турар. Йескен палестиннерниң лагерьлеринде үредиишкиннерни аңаа кирп, санаваска-даа ол хире хөй боөп турар-дыр. Оларны катап тургузар ажылдарга эвээш-ле дээш. 15 млрд. доллар ол чурткa хереглеттинип турар.

Ливан биле Израильдиң аразынга чаңгыс талалыг израиль шериглерни чугаа чокка үндүрериң негеп келген болгаш негеп-даа турар бис, бистер Израиль-биле кандыг-даа кады ажылдажылгадан шуут ойталап турар бис.

Ливанның массалыг информация чепсектери Ливанның девискээриинде шериглериниң турушкун калбартыр талазы-биле Вашингтонуң планнарының дугайын дыңнаткан. Чижээ, хөй националдыг күштериниң америк кезээн Чоөн Бейрутка тургузарының төлевилелин чугаалажып көрүп турар. Ук черниң политиктиг болүктериниң бодан турары-биле алырга, ындыг чүткүл америк-израиль талалашың каттышкан кужу-биле Тель-Авивти Ливанга бижылган алган, ооң бурунгаар девилелдиг араб бөв-чурумнарже болгаш ол девискээрде национал-хостталгалыг шимчээшкиннерже халдаашкын кылыр чер кылып алырынче угланган

ЛЕНИНЧИ ОРУК-БИЛЕ

ПРАГА. (СЭТА). Делегейде эң-не баштайгы социалистиг күрүнениң үндезилекчизиниң адын эдилээн музейде чаа делеп, салган үүлдерни «Пролетаржы интернационализмниң ленинчи оруу-биле» деп темалыг кылдыр аданн. Ону Улуг Октябрьның 65 чылынга болгаш Совет Эвилелиниң тургустунганындан бээр 60 чылынга тураскаактан, ССРЭ-де болгаш социалистиг дем каттыштырылгазының эске-даа чүүлдерни ленинчи национал политиканы амыдыралда боттандырып турарының дугайында материалдарны найысылалдың музейиниң а. ылаңчылары В. И. Ленининиң Москвада Төп музейи-биле кады белеткээн.

ШАЛЫПЧЫ ЭЭЛЧЕГ

ХАНОЙ. ССРЭ-ниң тургустунганындан бээр 60 чылынга уткуштур шалыпчы күш-ажылчы ээлчегже Бимшопнуң цемент заводунуң интернационалчы коллективи эгелеп кирген. Ону Вьетнамның соңгу Тханьхао дээр можузунда Совет Эвилелиниң техниктиг дузалам-чызы-биле тудуп турар.

Чылда 600 муң тонна цемент бүдүрер күчүлүг ол заводтуң баштайгы ээлчээ бо чылдың эгезинде ажыктан эгелээн. Амгы үеде ийнги ээлчегни тударының ажылы бүрүнүбиле чоруп турар. Ону ажыглалга кииргеннинге соопда заводтуң күчүзү ийи катап улгадыр.

КАМНАЛГА ДЭЭШ

ГАВАНА. Кубаның аар үлетпүрүнүң кол-кол бүдүрүлге черлери бо чылдың алды айларының иштинде 42 муң тонна нефтини камнап алган. Ол болза, ук адырда оттулар түүлүү болгаш чиг-этти чөп ажыглаары дээш калбарган социалистиг чарыштың түңнели-дир.

Куба ажылчыннарның улам-на калбарып турар шимчээшкиниинің мурнуку одуруунда социалистиг күн-ажылдың бригадалары чоруп турар. Химия, энергетика болгаш даг-руда үлетпүрүнүң ажылдакчыларының профовилелиниң чөвүзел хуралынга республиканың чамдык бүдүрүлгелери суук оттулар түүлүү чарыгдаарын 10 хуу кызырарын чедип алганын демделээн. Оларның аразында—Совет Эвилелиниң деткимчези-биле кыдынган Нуэвитас хоорайда азоттуг чемшчидилгелер комбинады база кирип турар.

(СЭТА).

МЫЙЫТ БИЛЕ МЫЙ-ЫТ

Мыйыт деп сөс Мый-ыт дээнзиг,
Мырыңай-ла элдеп чүве!
Мыйыт—балык, Мый-ыт — моортай.
Мыйыт биле Мый-ыт ийи
Мындаа маңаа чүрттап турган:
Мыйыт—сугга, Мый-ыт — өгге.
Мыйыт биле Мый-ыт ынчан
Мыя маңаа чемненген-дир:
Мыйыт—сугга, Мый-ыт — база.
Мыйыт чүгле караш дээргe,
Мый-ыт ону часкай щаапкан:
Мыйыт ам чок, Мый-ыт чипкен.

К. КАРА-КҮСКЕ.

К. УШИНСКИЙ.

ДИЛГИ БОЛГАШ СЕРГЕ

Дилги карак-кулак чок маңнап чорааш, тамыже шыг дээн, ол кудук болган. Кудуктун суу сыык: дүжүп өлбес, а оон ушта халыры-даа берге. Дилги муңгарап олуруптур. Сегел салын селбеннедир, мыйызын чайып, угааныңг күжүр сергe базып орган. Кылыр чүве тыппаанындан кудукту бакылай бергеи. Ында дилги олурган, оон мынча деп айтырган:

—Дилгижек, ында чүнү кылып ор сен?

—Дыштанып ор мен, күжүрүм—деп, дилги харыылаан.

—Ында, үстүнде изиг боорга, бээр кирип келдим. Мында сернин, экизи коңчуг-дур! Суг соок, шыдаар шаан-биле ижер сен.

Серге шагда-ла суг ижикээн.

—Суг эки-дир бе?—деп, серге айтырган.

—Кайгамчык! Арыг болгаш соок! Күзезинзе бээр шурап кел, ийилээн ажырбас сыңа бээр бис—деп, дилги харыылаан.

Аамайланып туруп-туруп, серге халый берген, дилгини базып каг часкан, ол мынча дээн:

—Эх, салдыг мелегей! Халый албас-тыр сен, чаштатып ол чазып орда, ону улус дилеп тып алгаш, мыйыстарындан үндүр сөөртүп эккелгеннер-дир оо!

Г. МАКАРОВТУҢ чураан чуруу.

С. МАРШАК

КАРУСЕЛЬ

Улуг дээвиир адаанда бо
Улай-улай аъттар маңнаан.
Ажок чараш чүген, суглуу
Алдын хээлиг аъттар-дыр ол.
Шанактарда уруглар
Саадашкан чорулар.
Аъттыг оолдар соон сүре
Амыраан дег халыткан.
— Шаап чорааш, кымчылангаш,
Шанаандарны чедер мен.
— Аъдыңар хей шаппаңар даан,
Алдырбас мен, четтирбес мен.
Айыран-шокар чырык орта
Уштур-шуштур сүржүп алган
Аъттар болгаш муңукчулар
Улам дүрген ужуккулаар.
Харын ында бажыңнар дээш,
Хамык чүве дескингилээр.
Калбак шөл-даа боду база
Карусель дег шимчеп турар.

К. ЭКЕР-ООЛ очулдурган.

Буг хемниң эриинде хоорайга «Бресттиң чазы» дээр чаңчыл апарган байырлалды ССРЭ-ниң тургустунганындан бээр 60 чылынга тураскаатkан. Аңаа акы-дуңмалышкы үш республиканың — РСФСР-ниң, Украинаның болгаш Белоруссияның бот-тывынгыр артистери киришкен.

ЧУРУКТА: Луцкунуң, Орёлдуң болгаш Бресттиң бот-тывынгыр уран чүүл коллективтериниң киржикчилери Бресттиң кудумчуларында.

З. КОБЯКТЫҢ фотозу.

СЭТА-ның фотохрониказы.

БИЧИИ МАРИНАНЫҢ ЧУГААЗЫ

(Демдеглелден)

— Кырган-ачай, дүүнгүнү ээлдирип келем.

— Чүге?

— Ол менээ аажок солун болду. Аажок...

• • •

— Мындыг-дыр: океан — ачам, далай — авам, хемнер — уруглар, дамырактар — уругларының уруглары, а шупту катты-штыр — өг-бүле. Оон кезек бодангаш: суг — өг-бүле — деп улам тодараткан.

• • •

Марина-биле чугаалажыксаар, оон таныжы баштак хөглүг кадай кирип келгеш:

— Че, Мариночка, канчап тур сен моң? — деп айтырган.

— Арай багай ийин моң, Вера Ивановна.

— Чүү болган?

— Мени шын эвес кижизидип турар-дырлар: авам, ачам шыңгыы, а кырган-авам, кырган-ачам чымчак... А оон кадында бодум база буруулуг мен.

ЧАШТАРГА ТААРЫШТЫРГАН

Кызыл хоорайның Интернациональная кудумчузунда өскелерден ылгалбас ийик каът бажынчыгаш бар. Ону чаш уругларлыг кызылчылар тергиин акы билир. Ол дээрге чаштар поликлиниказы-дыр. Поликлиниканың иштинге кире бээрге, ону дерип, каастап кылып кааны магалыг. Ханаларында чуруктарда уруглар тоолдарының маадырлары. Эмчилерниң кабинеттеринде ойнаарактар арбын, оон фойезинде — балыкчыгаштарлыг аквариумнар база бар.

Кандыг-бир аарыгга таварышкан чаштарны эмнээр бо поликлиниканың бүгү чүүлдер таарымчалыг. Кандыг-даа ыглаган чаш ол бүгү чүүлдерден дораан алаагып, чайгаар сонуургай бээр. Ол дээрге уруглар дээш сагыш салышкынның база бир херечизидир.

(Бистиң корр.).

Тарып алган чечектерим
Таанда чараш саглаң,
саглаң...

В. КАРА-САЛДЫҢ фотоэтюду.

ЧОРГААРЛАНЫР БИС

Эмдик холдуг чаш шаавыстан эгелеп өөренген чырык чаагай школавис, өөреникчи чылдарывыс болгаш эргим башкыларывыс кайын уттундурар. Эртем-билигже бистерни чедирип каан дээш башкыларывыстың үнүрген күжүн бедии-биле үнелевес аргавыс чок. Хөглүг-солун болгаш бергелерлиг чалыы шаавыс школаачы чылдарывыс-биле шуужүп билдиртпейн эрте бергилээн. Ынчалза-даа школа болгаш өөредиирге кезээде бистиң-биле тудуш. Бистиң эге класстан эгелеп башкылаан башкыларывыстың аразындан, хоочун башкы Судан Начыновна Лагба Суг-Бажы школазында олла шугумунда хевээр ажылдап турар. Ак сеткилдиг, активчи ажылы дээш ол коллективте хүндүлүглерниң бирээзи. Начыновнаның башкылап чораан өөреникчилери ам ажы-төлдүг, эртем-билииниң аайы-биле чер-черде янзы-бүрү адырларда ажылдап, чурттап чоруурлар. Оларның аразында эмчилер, башкылар, инженерлер, механизаторлар, малчыннар дээш кымнарны чок дээр. Башкывыс бистерге чоргаарланып, оларның безин ажы-төлүн чаптап башкылавышаан, хөй-иитиниң ажылын идепкейлиг күүсеп чоруур. Башкывыска чоргаарланыр бис.

К. ДАМБАА, механизатор.

Тыва АССР-ниң Конституциязында ниитилелге ажыктыг ажыл-чорудулганың талазы-биле ак сеткилдиг ажылдаары Тыва АССР-ниң күш-ажыл кылып шыдаар хамаатызы бүрүзүнүң үлегээлгеи болгаш алдарының херээ. Ниитилелге ажыктыг ажылдан ойталаары социалистиг ниитилелдиң принциптеринге таарышпас деп айыткан.

АЖЫЛ КЫЛБАС АРАГАЧЫНЫ ШИИТКЕН

СУД ЗАЛЫНДАН

Чамдык хамаатылар шак мындыг үлегээлгезин үттүп, арагалаар, ажыл кылбас, маңгыстанчак байдалдыг чурттап турар. Ындыг кижилер хөй-ниитиниң салдарын херекке албас болза, хоойлу үлүгаар көөр болгай.

РСФСР-ниң Дээди Совединиң Президиумунуң 1970 чылдың февраль 25-теги Чарлыын үлүгаар алырга, ажыл кылбас, маңгыстанчак амыдыралдыглар ажылга киреринден ойталаар болза, оларны бир чылда хосталгазын казып шиидери көрдүнген. Бо Чарлыкка үнделгезээш, РСФСР-ниң Кеземче Кодекизиниң 209 чүүлүнге немелде база киирген.

Тамара Яндаковна Багажа Тес-Хем районнуң Чыргалаңды сумузунга 1946 чылда төрүттүнген, 7 класс дооскан. 1978 чылдан эгелеп арага-дерыга хандып, ажыл кылбас, маңгыстанчак амыдыралче кирген. 13 харлыг оглун азырап, кижизидиринче сагыш салбастаан, оон ада-иези Тес-Хем совхозтуң малчыннары. Уруунуң оглун олар азырап турар.

Т. Багажаа Тес-Хемге бир бүдүрүлгеге ажылдап тургаш, 1976 чылда эки туразы-биле үнген. Ол каяа-даа ажылдап болур кадык-шыырак. Ынчалза-даа доктаамал чурттап турар чери чок, чер кезип чоруп берген. Чамдыкта ада-иезиинден арагалаар, акша дилеп ап тургулаан.

Сөөлгү үеде ол Кызыл хоорайга чедип келгеш, арагалаар чоруун үргүлчүдээн. 1978 чылдың эгезинде ону хооркүүскомнуң иштики хелектер киидизи ажыл кылбастарның дакпазынга киирген болгаш ажылга кирип алыр дугайын каш удаа сагындырып турбуже, эзириктер сергедир черге бо-ла кирер турган. «Тудуг кезектери» комбинатка ажылдавышаан, арагадан эки туре-биле эмнедир кылдыр киирип каарга, аңаа ажылдаарындан болгаш эмнедириинден ойталаан. Оон чораш, такыгтарының болгаш эш-өөрүнүң хөреңгизи-биле чурттап турган. Эмчиниң түнелинде Багажаа хоочураан арагачы деп докпаткан.

1981 чылда Багажааны Омск хоорайда куш-ажыл-эмнелге профилактиказынче 2 чыл хуусавыыс албадап эмнедир кылдыр чорудуптарга, Красноярск хоорайның аэропортундан дургунаа дескеш, 1982 чылдың февраль айда Кызылга чедип келгеш, арагалап чоруп тургаш, эзириктер сергедир черге база катап киргеи.

Т. Я. Багажааны Кызыл хоорайның улус сүбу РСФСР-ниң Кеземче Хоойлугунуң 209 чүүлү-биле бир чылда хосталгазын казып шиитken.

Б. БОРИСОВ.

ЭРГИМ НОМЧУКЧУЛАР!

1983 чылдың «Шын» солуннуң чагылдазы уламчылап тур. Ол бо чылдың ноябрь 15-ке чедир уламчылаарын утпаңар. Чагылданың чылда өртээ 7 рубль 80 көпеек. «Шынны» чагыдып алырынче далажыңар!

«Шын» солун редакциязы дуржулгалыг машинакчыны ажылче дарый чалап тур.

СПОРТ • СПОРТ • СПОРТ

А. КАРПОВ: ЧЕМПИОН АДЫН БАДЫТКААН

Шыдыраага делегей чемпиону Анатолий Карпов Голландияда Тилбург хоорайга болган делегей маргылдаазынга чемпион адын база катап бадыткаан. Совет гроссмейстер эң сөөлгү он бир дугаар салыгны кара тала-биле ойнаан, Андерссон-биле хайымнашкан. Портиш — Ларсенни удуп алган. Арткан өске салыглар шупту хайымнашкан.

А. Карпов — 7,5, Тимман — 7 санарлыг. Смыслов биле Петросян 6—6 саннарлыг болуп, 5—6 дугаар черлерни үлешкеннер.

ХООЧУННАРНЫ МУРНААН

Шыдыраага Кызыл хоорайның чемпиону ат дээш маргылдаа уламчылавышаан. Ында швейцар система ёзугаар оюнда эң шыырак чээрби шыдыраачылар киржип турарлар.

Эрткен улуг-хүнде дөрткү оюнну доосканының соонда маргылдааның ийиги чартыы эгелээн.

Бо чылгы чемпионаттың бир онзагай чүүлү—аныяктарның киржилгези. Оларның бирээзи ийиги разрядтыг ойнакчы, аныяк архитектор Олег Донгак. Ол оюнуң баштайгы кезээнде дөрт салыгның шуптузуи удуп алган, маргылдааны баштай берген. Уттургапнарның аразында Борисенко, Белов ышкаш дуржулгалыглар база бар болган. О. Донгактың соондан аңаа чартык сап четпес аныяк ойнакчы Вячеслав Асатов чоруп турар. Шыырак ойнакчы, хоорай чемпиону В. Заворин Беловка болгаш Базырга ойнадыпкан. В. Борисенко О. Донгакка уттурза-даа, хоорайның чемпиону В. Ляминни уткаш, бир «чирияң» дуглап алган. А. Крестьянинов — В. Колбасинни, М. Дардаш—В. Матвеевти, В. Бахаев—Б. Кульбистеевти түс-түзүнде утканнар.

Мурнап турар аныяк шыдыраачылар Донгак биле Асатов боттарының туруштарын камгалап шыдаар бе азы хоочуннар В. Борисенко, Н. Куулар, В. Лямин, Ю. Белов, В. Базыр олар оюнну чараш төндүрер бе дээрзин ам-болуу вторникте, четвертге база субботада болур сөөлгү оюннар көргүзер бээр.

Н. ШИШИГИН.

ХОККЕЙ

ОТТАВА. НХЛ клубтарының хоккейжилери боттарының чемпионадында болуп турар 80 хире ужуражылгаларның беш-алдызын ойнап каапканнар. «Нью-Йорк Айлендерс», «Филадельфия Флайерс» болгаш эң алдарлыг «Монреаль Канадиенс» командалар он-он саннарлыг болуп турарлар. Оларның соонда «Миннесота Норт старз» болгаш «Чикаго Блэк хоукс» командалар 9-9 саннарлыг. Эң кошкактары «Гимсбург пингвинз» биле «Ванкувер канукс» 3-3, «Горонго мэйпл лифс»—2, «Детройт рэд уингс»—1 саннарлыга болуп турарлар.

ЧАЗАЛГА

Октябрь 19-та үнген «Шын» солуннуң бирги арнында «Кызыл тукту тывыскан» деп материалдың бирги коловказының үшкү абзазының үшкү, дөрткү одуруун «Тыва АССР-ниң Дээди Совединиң Президиумунуң Даргазы» кылдыр эде номчуур. Чазыг дээш номчукчуларның мурнунга редакция бууруузун миннип тур.

Солуннуң дараалында номери октябрь 22-де үнер.

АГААР

Республикага бүргеп, аңзыр. Чамдык черлерге бичии чаъстаар, хар чаар. Соңгу-барыын чүкче угланышкынныг хаттың дүргепи секундада 9—14 метр чодер. Дүне 0-5 градус чылыыр. Хүндүс 3—8 градус чылыыр.

Редактор В. С. ЩАРАВИН.

ОКТЯБРЬ 22-ДЕН 24-КЕ ЧЕДИР ТЕЛЕВИДЕНИЕ

БИРГИ ПРОГРАММА
ОКТЯБРЬ 22-ДЕ
МОСКВАДАН

8.00 — «Ye». Информастыг программа. 8.40 — Эртенги гимнастика. 8.55—Көңгулуур-жугаш» ырлап тур». Львовтан дамчыдылга. 9.20 — «Сцена кырында». Уран-чечен фильм. 10.50 — Телемедээлер. 10.55—14.15 — Чапсар. 14.15 — Телемедээлер. 14.35 — «Орай күстүң демдектери». «Печораның Альпыларында», «Сонгу элегия». Долгандыр турар чүүлдериниң камгалалының дугайында документалдыг фильмнер. 15.15— Замбияның национал ансамблиниң концерти. 15.40— «Горизонт». Ленинградтан дамчыдылга. 16.40 — Москва болгаш москвачылар. 17.10 — «Тоолдуң аалчылары». «Алдын шидиглиг майыкташтар». 2-ги серия.

КЫЗЫЛДАН
18.30 — Телемедээлер.
МОСКВАДАН

18.45 — Бөгүн делегейде. 19.00 — «Мээң адым—Леонардас». Документалдыг фильм. 19.10 — Объектив. 19.40 — «Оперетта байырлалы», И. Кальманның төрүттүнген хүнүнден бээр 100 чылыгга. 21.00 — «Ye». Информастыг программа. 21.30 — Орус музей. «XVIII чүс чылдың уран чүүлү». 3-кү фильм. 22.00 — Төп телевидениениң болгаш Бүгү-эвилел радиозунуң симфония болгаш эстрада музыказының оркестри ойнаар. Дирижер— А. Михайлов. 22.30 — Бөгүн делегейде. 22.45 — 01.00 — Хоккейге ССРЭ чемпионады. ЦСКА— «Динамо» (Москва). В. И. Ленин аттыг Төп стадионнуң Бичии спорт ареназындан дамчыдар.

ИЙИГИ ПРОГРАММА
МОСКВАДАН

12.00 — Англи дыл. 12.30— Авам школазы. 13.00—Джордж Гордон Байрон. Амыдыралының болгаш чогаал ажылының арынналары. 13.30 — ПТУ сургууддарынга. Физика. Кристаллдарның тургузуу болгаш шынарлары. 14.00 — Төөгү. 4-кү класс. Баштайгы бөлүкчылдарның тудуглары. 14.30 — Музыка. 6-гы класс. И. С. Бах. 15.00 — «Ада-чурттуң Улуг дайыны». Киноэпопея. 5-ки фильм.—«Чөөн чүкчее». 15.50 — Телемедээлер. 16.00 — 18.15 — Чапсар. 18.15 — Телемедээлер.
КЫЗЫЛДАН

18.30 — Телемедээлер. 18.45 — «Тыва артистер-кивода». 19.15 — Киножурнал. 19.25 — «Азия төвү». Информация-публицистиг программа. 19.55—Чарлалдар.
МОСКВАДАН

20.00 — «Тамчыктыг удулар, чаштар!». «Хуулгаазының карандаш». 20.15 —«Демократтыштырылгазы». Тележурнал. 20.45 — «Электрижиттинген Россияны оттур көрүп тур мен». Эртем-тайылбырлыг фильм. 21.00 — «Ye». Информастыг программа. 21.30—22.35 — «Кавказ дугайында тоожу». Уран-чечен телефильм. 2-ги сериязы.

ОКТЯБРЬ 23-ТЕ
БИРГИ ПРОГРАММА
МОСКВАДАН

8.00 — «Ye». Информастыг программа. 8.40 — Эртенги гимнастика. 8.55 — Бир эвес кадык болуксазыңза (Күш-культуржуларга сүмелер). 9.00 — Чалыыларның чогаадылгазы. 9.30 — Ада-иелер, силерге. 10.00— Туркмен ССР-ниң танцының Күрүне ансамблиниң концерти. 10.30 — «Поляр сылдызының адаанда хоорай». Документалдыг телефильмниң баштайгы көргүзүү. 11.20 — Советтер болгаш амыдырал. 11.50 — «Спортлотонуң» 43-кү тиражы. 12.00 — «Үнүштер аймаа». Дамчыдылганы биология эртемнериниң кандидады Г. М. Проскурякова чорудар. 12.45 —Совет композиторларның лириктиг ырылары. 13.30 — Ону кылып шыдаар силер. 14.15 — Орус музей. «XVIII чүс чылдың уран чүүлү». 3-кү фильм. 14.45 — Бөгүн делегейде. 15.00 — Уругларга ыыска хемчөлдиг уран-чечен фильмнер: «Баштайгы шылгалда», «Турындыка», «Тывызыктыг» суурда». 16.00 —«Бил, дингир-даа болза, бүзүренчиг эвес». 17.00— Политиктиг хайгааракчы Ю. А. Летуновтун беседазы. 17.30 — «Силерниң чагаалырыларны ёзугаар». Музыка программазы. 18.15 — 18.30 — Чапсар. 18.30 — «Кортпа, сээң-биле кады мен». Уран-чечен телефильмниң баштайгы көргүзүү. 1-ги, 2-ги сериялар. 21.00 — «Ye». 21.30 — Кружева аргыкчыларының дугайында документалдыг телефильмниң баштайгы көргүзүү. 22.00 — Футболга ССРЭ чемпионады. «Динамо» (Москва)— «Арарат». Төп «Динамо» стадионда дамчыдар. 23.50—01.10 — Хоккейге ССРЭ чемпионады. «Спартак»—«Динамо» (Рига). 2-ги, 3-кү үелери. В. И. Ленин аттыг Төп стадионнуң Бичии спорт ареназындан дамчыдар.

ИЙИГИ ПРОГРАММА
МОСКВАДАН

14.20 — «Мээң Тывам». Документалдыг фильм. 14.35 — «Тинлекчилер». Фронтучу өөнүктер клуву. 16.05 — Дзюдо хүрешке ССРЭ чемпионады. Кишиневтан дамчыдар. 16.50 — Латвияның телестудиязының программазы: «Силерниң үтбаңар, Латвия». Телеочерк; Ыры байырлалы; Латвия ССР-ниң улустуң артизи Л. Андреесоне-Сираенниң концерти. 18.15 — Улуг Октябрьның 65 чылы-биле. «Бистиң доңчу намдарывыс». 57-ги фильм — «1973-кү чыл». 19.45 — Делегей болуушкынарының допчулалы. 20.00 — «Тамчыктыг удулар, чаштар!». «Ийи клоун». Мультфильм. 20.15 — «Кадыкшыл». Эртем-тайылбырлыг программа. 21.00 — «Ye». 21.30 — 22.40 — «Мээң сагыш-сеткилим кадыы-хааны». Фильм-балет.

ОКТЯБРЬ 24-ТЕ
БИРГИ ПРОГРАММА
МОСКВАДАН

8.00 — «Ye». Информастыг программа. 8.40 — Эртенги гимнастика. 8.55 — Оренбургтуң орус улустуң Күрүне хорунуң концерти. 9.40— «Оттуруккучу». 10.10 — «Совет Эвилелинге бараан боол тур мен!» 11.10 — Үрер хөглүм ойнаар. Телевидениениң көрүлде-көңкурузу. Харьковтан дамчыдылга. 11.30 — «Кадыкшыл». Эртем-тайылбырлыг программа. 12.15 — «Ростик биле Кеша». Мультфильм. 12.30— «Эртенги почта». Музыка программазы. 13.00 — Совет Эвилелин даштыкы аалчыларның көргени. 13.15 — «Көдээниң шагы». 14.15 — «Музыка киоскузу». 14.45 — «Дуруулар ужуп чору». Уран-чечен фильм. 16.15 — Грузин ССР-ниң алдарлыг артизи Р. Бардзимашвилиниң удуртулгазыбиле «75» дээр вокаль-инструменталдыг ансамблдиң концерти. Тбилисиден дамчыдылга. 16.40 — «Кино аян-чорук. тарының клуву». Дамчыдылганы Ю. А. Сенкевич чорудар. 17.40 — Улуг кижилерге мультфильмнерниң баштайгы көргүзүү: «Хриповтуң ужуралдары», «Бүгү азаалар өөүнде», «...оорлаашкын». 18.30 — 19.45 — Чапсар. 18.45 — «Делегей панорамазы». 19.30 — ССРЭниң улустуң артизи Т. Дорогина-биле Останкино студиязының Концерт залынга ужуражылга. 21.00 — «Ye». 21.35 — «Чарашпайга сөгүрүг». Документалдыг телефильмниң баштайгы көргүзүү. 22.00 — 23.55 — Футболга ССРЭ чемпионады. «Спартак» — «Динамо» (Тбилиси). Оон төнгенниинң соонда— телемедээлер.

ИЙИГИ ПРОГРАММА
МОСКВАДАН

14.20 — «Тоолдуң аалчылары». «Алдын шидиглиг майыкташтар». 2-ги серия. 15.40 — Футболга ССРЭ чемпионады. «Нефтчи» — «Динамо» (Минск). Бакудан дамчыдар. 17.10 — И. С. Бах. № 2 партитадан чакона, ре минор. Скрипкачы У. Уги ойнаар (Италия). 17.25 — «Юрканың даң ханалары». Уран-чечен хөй сериялыг телефильм. 3-кү серия. 18.30 — Бистиң корреспондентилеривистиң чугаалары. 19.00 — Улуг Октябрьның 65 чылынга. «Бистиң доңчу намдарывыс». 58-ки фильм — «1974-кү чыл». 20.00 — «Тамчыктыг удунар, чаштар!» «Хуулгаазының карандаш». 20.15 — Регбиге Европа чемпионады. ССРЭ-ниң болгаш ГФР-ниң шилиндек командалары ужуражыр. «Фили» стадиондан дамчыдар. 2-ги тайм. 21.00 — Ye». 21.35 — 22.55 — «Чараш драгунуң аян-чорук. тарыы». Уран-чечен фильм (ЧССР).

КИНО

ОКТЯБРЬ 20-ДЕ

«НАЙЫРАЛ»: «Дөрткү дээскинигде дүн» 9.30, 11.20, 13.10, 15.00, 16.50, 18.40, 20.30 шактарда.

«ПИОНЕР»: «Чараш кыс болгаш ааратан» 9.30, 11.10, 12.50, «Идегел болгаш челенгиш» 15.00, 17.00, 19.00, 21.00 шактарда.

«ВОСТОК»: «Меге кадайы» 14.40, 17.30, 20.10 шактарда.

РЕДАКЦИЯНЫҢ АДРЕЗИ: ИНДЕКС 667000

667000, Кызыл, Щетинкин болгаш Кравченко кудумчузу бажың № 3. Телефоннары: Редакторнуң 2-24-63, редакторнуң орлакчыларының 2-35-24, 2-23-54, харыысалгалыг секретарының 2-23-35, секретариаттың 2-23-35, партийжи амыдырал болгаш совет тургузуг кылдыстеринин 2-37-13, пропаганда кылдызынын 2-31-75, культура кылдызынын 2-23-54, көдээ ажыл-агый кылдызынын 2-21-47, үлетпүр кылдызынын 2-31-75, чагаа кылдызынын 2-41-27, информация кылдызынын 2-20-60, корректорларның 2-27-41, бухгалтерияның 2-12-45, солун келбейн барганда 2-32-75 телефонче долгаар.

Чагыг № 2010.

Солун неделяда 6 катап үнер.

Тыва АССР-ниң Министрлер Чөвүлелиниң Ном үндүрер чер, полиграфия болгаш ном садыының херектериниң талазы-биле эргелелиниң типографизы. (Кызыл, Щетинкин болгаш Кравченко кудумчузу бажың № 1).

ТС—00971.

Бүгү чүрттарның пролетарийлери, каттыжыңар!

ШЫН

СЭКП Тыва обкомунуң, Тыва АССР-ниң Дээди Совединиң болгаш Министрлер Чөвүлелиниң органы

№ 245 (12035) | 1982 чылдың октябрь 22, пятница | 1925 чылда үндезилеттингеп | Өртээ 3 көп.

Көдээ ажыл-агый, белеткел, транспорт, сайзырадып ажылдаар болгаш садыг бүдүрүлгелериниң ажылдакчылары! Көдээ ажыл-агый продукциязының чидириин болдурбаңар!

(СЭКП ТК-НЫҢ КЫЙГЫРЫГЛАРЫНДАН).

ДҮЖҮТ ДЭЭШ

Он бирги беш чылдың ийиги чылында Карл Маркс аттыг совхозтуң ниити тарылга шөлүү 9 муң ажыг гектарга калбарган. Ооң иштинде 650 гектарны тараа культуралары эзелеп турар. Бо чылын чаъс орайтап чагганындан Сесеге ховузунда тараа культураларының болгаш тарымал сигенниң үнүжү тарамык, сывы чавыс, быжыканы дескаэвес болган. Ооң түңнелинде тараа культураларының 250 гектарын мал чеминге ажыглаан.

Ажыл-агыйның механизаторлары бар дүжүттү чидириг чок ажаап алыр дээш белеткел ажылдарын мурнунда чылдарга деңнээрге хынамчалыг чоруткан. Сесеге ховузунда кызыл-тасты 6 комбайн дөрт кезер арга-биле ажаап турар.

Ховуда хайныккан ажылның эртенгиниң 7 шакта эгелээш, орайга чедир үргүлүлеп турар. Сесегениң шаңында 152 тонна кызыл-тас, 89 тонна сула дүшкен. Совхоз гектар бүрүзүнден кол культура кызык-тастың 3,9 центнер, суланың 13 центнер дүжүдүн ажаап ап турар.

Сыпта тарааны дөрт кезеринге комбайнерлер Дадар-оол Сат, Николай Хая чарышка мурнап, хүн нормазын 120—140 хуу күүседип, шалыпкын ажылдап турарлар. Карл Маркс аттыг совхозтуң директсиязы дүжүт ажаалдазын кыска үеде бедик деңнелдиг доозар, савацны пресстеп, мал чеминге ажыглаарынга белеткеп, кыштагларже сөөртүп чедирер сорулга салдынган. Шаңда дүшкен тарааны удур сайгарып ажыглаар ажылдарда кижи болгаш техника күжүн четчир кылдыр мөөңнээн.

Сесегениң хову турлааңда партбөлүк удуртукчузу хоочун коммунист Коңгар-оол Ондар социалистиг чарыштың түңнелдерин беш ховуктан үндүреринге боттуг дузаны профөвилел комитединге доктаамал көргүзүп, «Тараажы» деп хана солуннуң болгаш комсомолчу прожекторнуң ажылын дүжүттү чидириг чок ажаап алырынче угландырган.

Совхозтуң директсиязы. партком, көдээ Советтин күүскомунуң харыысалгалыг ажылдакчылары Сесегениң хову турлагларынга эзелчиглиг дежурныйлаашкынны чорудуп турар. Сесегениң хову турлааңда столовая ажылдап турар. Кызыл-булуң, чунаржаңыны ажыглалда киирген. Ак чооргаңнарлыг демир оруннар салган делгем өрөөлдерге тараажылар эзелчег маңнап дыштаныр, хонуп турар.

Кызыл-булуңда социалистиг чарыштың негелделерин, күш-ажылдың төлевирин бижээш аскан. Ажыл-ишчилерни сорук киирип турар лозуң, плакаттар, солун-сеткүүлдер, хостуг үезинде ойнап хөглээринге белеткээн шыдыраа, шашки, волейбол болгаш спорттуң өске-даа янзы-бүрү херекселдери бар. Ажыл-ишчилер Аъш-чем программазын амыдыралга боттандырар дээш база ССРЭ-нин тургустунганының 60 чылынга уткуштур алган социалистиг хүлөөлгелерин чедиишкиннинг күүседир дээш чангыс эп-сеткилдиг ажылдап турарлар.

И. МОНГУШ,
Чөөн-Хемчик районнуң Карл Маркс аттыг совхозта партком секретары.

ЧАРЫШТЫҢ ТИИЛЕКЧИЛЕРИ

СЭКП Кызыл хооркомунуң бюрозу, улус депутаттарының Кызыл хоорай күүскому болгаш ВЛКСМ хооркому үлетпүр. тудуг, транспорт, коммунал-амыдырал хандырылга, садыг коллективтериниң аразында социалистиг чарыштың үшкү кварталда түңнелдерин үндүрген.

ССРЭ-ниң тургустунганының 60 чылынга төлептиг ужуражыр дээш социалистиг чарышты хоорайның күш-ажылчы коллективтери калбарткаш, он бирги беш чылдың ийиги чылының планныг онаалдаларын болгаш социалистиг хүлөөлгелерин күүседиринге чедиишкиннерлиг болган. Үлетпүр продукциязын бүдүрериниң тос айлар планын 101,7 хуу. ону сайгарарын—102,5 хуу күүсеткен. Социалистиг хүлөөлгелерден ажыр 811 муң рубльдиң продукциязын бүдүрген. Аңаа немештир 2 миллион киловатт-шак электроэнергияны, 47 муң тонна хөмүр-даштыг, 2 муң кубометр дилиг материалдарын, 2424 дөрбелчин метр столяр кылытларын, 20 тонна комбикормну, 16 тонна чалаң сүт продукциязын, 14 тонна колбаса кылыгларын болгаш өске-даа продукцияны бүдүрген. Автомобиль транспортунуң ажылдакчылары пландан ажыр 507 муң тонна улус ажыл-агыйының чүктерин сөөртүп, Хоорайның ажылчы чоннарынга даалгадан ажыр 2190 муң рубльдиң барааның саткан. 94 муң рубльдиң ачы-дузазын чедирген.

Бүдүрүлге, транспорт, тудуг коллективтери экономика болгаш камналга чурумун күштелдирер дээш эвээш эвес ажылды чоруткан. Чыл эгезинден бээр 13 миллион киловатт-шак электроэнергияны, 630 тонна одаар чүүлдү, 50 кубометр ыяшты, 40 муң рубльдиң өске-даа материалдарын камнап алган.

Ынчалза-даа планныг онаалдаларын сес коллектив күүсеткээн, ооң түңнелинде тос айларда 408 муң рубльдин үлетпүр продукциязын чедир бербээн. Тудугжулар 3379 муң рубльдиң тудуг-монтаж ажылдарын чедир кылбаан.

Кызылдың электроэнергиязы, «Тыва суг тудуг» трестиң автобаазазы, чурттал-коммунал ажыл-агыйының бот-оруларга-чарылгалыг участогу. столоваялар болгаш рестораннар трези, «Тыва обувьбыт» каттыжышкыны үшкү кварталдың чарыжының тиилекчилери болган. О...ларга шилчиир кызыл туктарны тывыскан.

ОРГАНИЗАСТЫГ

Барыын-Хемчик районнуң совхозтары мал чеминиң белеткелин организастыг чоруткан. Район иштизи-биле 15 муң тонна сиген кезип белеткээр планын ам бо хүннерде 97,4 хуу күүседипкен.

«Барлык» совхоз 6500 тонна сиген белеткээр планын 6550 тоннага күүсеткен. Оон аңгыда совхозтуң ажыл-ишчилери хөй витаминниг сиген далганын, сенажты, силосту белеткээн.

Совхозтуң Аксы-Барлык салбырындан Анатолий Хомушкунуң звенозу сиген кезип белеткээрине кончуг эки ажылдаап, чарыштың тиилекчизинге санаткан.

Мал чеми белеткээриниң планын «Хемчик» совхоз база күүседипкен. Иштизи-биле совхоз 2804 тонна сиген. 503 тонна сенажты кылып белеткээн. Аңаа Чинней Кара-Салдың звенозу кызымак ажылдаап, социалистиг хүлөөлгезин ажыр күүсеткен.

А. БЕГЗИН-ООЛ.

ОРУКЧУЛАРНЫҢ ДУЗАЗЫ

Барыын-Хемчик районнуң орук-тудуг-септелге участогунуң коллективи СЭКП ТК-ның май (1982 чыл) Пленумунга хүлөөп алган ССРЭ-ниң Аъш-чем программазын бүгү совет улус-биле бир дөмей түүлдүгзүнүп деткээш, ону амыдыралга боттандырар талазы-биле бодунуң талазындан тодаргай ажылдарны чорудуп, районнуң совхозтарынга болдунар аргалар-биле дузалап турар. Күскү сиген кезилдезиниң үезинде 30 тонна эки шынарлыг мал чеминиң кезип белеткээш, «Дөн-Терезин» совхозка хүлөөткен база 7 тонна будук-бүрүнү «Шекпээр» совхозка белеткеп берген.

1982—1983 чылдарның кышкы үезинде мал кыштаглаашкынын чедиишкинниг эртиреринкандырар талазы-биле немелде хемчеглер дугайында СЭКП ТК-ның болгаш ССРЭ-ниң Министрлер Чөвүлелиниң докладаалынга дүүштүр орукчулар база тодаргай ажылдарны кылып чорударын планнаан. Участоктуң коллективи совхозтарның кышкы үеде мал чеми сөөртүр оруктарын чер эриг турда эдер, дескилээр деп шиитпирлээш, «Барлык», «Шекпээр», Бай-Тайга районда «Кара-Хөл» совхозтарның Хөнделең, Аянгаты болгаш өске-даа черлерде оруктарынче грейдерлиг үш тракторларны ажылдадып чоруткан. Олар кышкы үеде хат-шуурганга дуглалы бээр черлерде оруктарны алгыдып, дескилеп турарлар.

Ол ажылдарны удуртуп турар орук мастерлери Белекоол Дойбаа, Александр Ооржак олар ажылдың шынарынче кол кичээнгейин утлап турар. Хоочуп механизаторлар Орус-оол Ооржак, Деге Монгуш, Кувискаал Хертек, Белекчи Доңгак, Овал Хомушку болгаш өске-даа ажылчыннар ак сеткилдиг ажылдап, хүлөөлгелерин ажыр күүседип турарлар.

«Барлык» совхозтуң Аксы-Барлык девискээринде оруктарны кыска хуусаада дескилеп, эдип бээрин участоктуң механизаторлары хүлөөнген.

Районнуң орук-тудуг-септелге участогунуң Улуг Октябрьның 65 чылын болгаш ССРЭ-ниң 60 чыл ооюн төлептиг уткуп. чыл планнарын хуусаа бетинде күүседир дээш шалыпчы ажылдап турар.

С. СЕРИН-ООЛ.

Тес-Хем районнуң амыдырал хандырылга комбинадында аныяк коммунист Майя Алдын-Херелге удурткан комсомолчу-аныяктарның даараныкчылар бригадазы ук коллективте ажылы мактадыг болгаш өскелерге үлегер-чижектиг.

Долаана Шалык даараныла цегинде мурнакчы аныяктарның бирээзи. Ол эрткен тос айларның планныг онаалдазын 120 хуу күүсеткеш, чарыштың мурнуку одуруунда чорup турар.

ЧУРУКТА: мурнакчы даараныкчы Долаана Шалык. Т. КУНГАНЫҢ фотозу.

Хүннүң медээлери

КАМНАП АЛДЫНГАН

Тыванып электри четкилериниң коллективи эрткен 9 айларда пландан ажыр 2,6 млн. квт-шак электри энергиязын, 2,2 муң Гкал чылыг энергиязын бүдүрген. Бүдүрүгенниң хереглелинден арттыр 421 муң квт-шак электри энергиязы камнап алдынган.

Цехтер, участоктар аразында социалистиг чарышка котельная каттыжышкынының коллективи тиилээн. Цехтиң мастери В. А. Ензак ажылды билдилиг баштап турар. Слесарь О. Т. Записный, электросварщик П. Терентьев олар эки ажылдап турарлар.

Бистиң корр.

ҮРЕЗИН АРЫГЛААШКЫНЫ

«Дөң-Терезин» совхозтуң төп шаңында чаа дүжүттүң тараазы үзүк чок кээп турар. Л. Б. Ооржакка удурткан сес кижилиг звено ол келген тарааны хүлөөп алгаш, удур-ла арыглаашкаш, келир чылдың дужудунге үрезин кыдыр урган. Кызыл-тасты 64 тоннаны, арбайны 20 тоннаны, чиңге-тарааны 10 тоннаны арыглаан. Шаңда суур Совединиң депутады Л. Сат, Ш. Куулар олар шалыпкын ажылдап турар.

ЧИДИРИГ ЧОККА

«Шекпээр» совхозтуң Аянгаты салбыры бо чылын 410 гектар тараа культураларын тараан турган. Бо хүннерде Барлык шөлүнде арткан 135 гектар кызыл-тасты ажаап турар. Комбайнерлер Ыспар-оол Сояң, Анай-оол Монгуш олар дүжүттү чидириг чок ажаап алыр дээш шудургу ажылдап турар. Ында кызыл-тастың дүжүдү гектардан-на ортумаа-биле 7 центнер болган.

Бистиң корр.

И. Н. УЛЬЯНОВТУҢ ТӨЛЕВИЛЕЛИН ЁЗУГААР

Ульяновск областың Жадовка суурунуң чурттакчылары ол чер школазының чүс чыл болганын улуг байырлал кылдыр демдеглээннер. Тапты-ла 100 чыл мурнунда оңу улус чыргыдыкшынының шылгарангай ажылдакчызы И. Н. Ульяновтуң саналын ёзугаар тудуп тургускан.

Ол дөөрге, ынчаарда улуг ужур-дузалыг болдуушкун турган. Шаанда тараачыннарның уругларын хирлиг-чамныг, соок хүрөөлергё ламалар аар шугум-биле эттеп-соп тургаш, үзүктерден состерни арай деп ажыктар кылдыр өөредип турган болгай.

Симбирск губерниязының улус училищелериниң директору И. Н. Ульянов ол суурга сургакчылаар сорулга-биле чеде бергеш, волостуң чыжын дораан-на кылгаш. Жадовкага ёзулуг школаны тударын саналдаан. Архитектор кижи чок болганының ужурундан ол боду-ла алды класс өрөөлерлиг, башкы чурттаар квартиралыг туулган эрги бажыңны ажыглаарын, бедик мергежилдиг ажылчыннар кылдыр өөреткен.

Куш-ажылга шылгарыңгай чедиишкиннери, ажылдың ажыктыы болган бедик шынары, бүдүрүлгени механизастаар болган автоматчылар херекке хуузунда улуг салымшыкыны дээш И. Н. Пичугинни ССРЭ-ниң 1982 чылда күрүне шаңналынга киирерин саналдаан.

ЧУРУКТА: бригадир Н. Н. Пичугин (солагай талазындан ийиги кижи), ооң бригадазының кежигүннерэ Ю. Ф. Стусь, В. В. Макаров, Н. А. Гуськов (солагай талазындан оң талазынче).

М. Блохининиң фотозу.
СЭТА-ның фотохрониказы.

ДАШТЫКЫДАН СӨВГҮ МЕДЭЭЛЕР...

⊙ **ВАРШАВА.** (СЭТА). Профөвилеллер дугайында хоойлуну ПУР-нуң сейми хүлөөп алган сөөлүнде чуртта социал-экономиктиг байдалды ПКАП ТК-ның Политбюрозунуң хуралынга аналиэтеп көргенин ПАП агентство дамчыткан. Сеймниң ол шиитпирии чурттуң ажылчы чоннары түүлдүгзүнүшкүн-биле уткааның демдеглээн.

ПКАП ТК-ның бо чылдың октябрь 27—28-те болур пленумунга чугаалажып көөр материалдарны ПКАП ТК-ның Политбюрозу бадылаан.

⊙ **ПЕКИН.** (СЭТА). Кытайтың Компартиязының ТК-зының Чиңгине секретары Ху Яобан француз журналистерге мынча деп медеглээн: «Кытат-совет харылзааларны экижидиринге бүгү моондактарны чайладып болурунга кытат тала шын сеткилиг-биле идеген турар. ССРЭ-ниң даштыкы херектер министриниң оралакчызы Л. Ф. Ильичев Кытатта чедип келгеш, КПГнуң даштыкы херектер министриниң оралакчызы Цянь Цичэнь-биле сүмележип эгелээн. Чугаалажыышкыннар баштай Пекинге, а ооң дараазында Москвага болуруп талалар дугурушкан».

Синьхуа агентствонуң медээзин ёзугаар алырга, Ху Яобан журналистерниң айтырыгларынга харыылавышаан, совет даштыкы политикага хамаарыштыр пайырлыг эвес чүүлдерни база чугаалаан.

⊙ **НЬЮ-ПОРК.** (СЭТА). КНО-нуң Кол Ассамблеязы бадылаашкынынарың хөй нуруузу-биле Никарагуаны Айыыл чок чорук Чөвүлелиниң докладаамал эвес кежигүнү кылдыр сонгаан. Никарагуаны сонгууруп болдурбас дээш АКШ-тың делегациязының бүгү оралдажышкынары бүрүн буурап дүшкен.

КНО-нуң Айыыл чок чорук Чөвүлелиниң докладаамал эвес өске кежигүннеринге Мальта, Нидерланды, Зимбабве, Пакистан база сонгуткан.

ДИПЛОМАТТАР-БИЛЕ УЖУРАШКАН

СЭКП ТК-ның Политбюро кежигүнүнге кандидат, РСФСР-ниң Министрлер Чөвүлелиниң Даргазы М. С. Соломенцевтиң даштыкы күрүнелерниң ССРЭ-де турар дипломаттыг төлөө черлериниң баштыңнары-биле ужуражышкынын октябрь 20-де Москвага болган.

Он бирги беш чылда Россия Федерациязының хөгжүлдезиниң перспективаларының дугайын дипломаттарга ол чугаалап берген. ССРЭ-ниң 60 чыл ооюн республиканың күш-ажылчы чедиишкиннери-биле уткуп турарын демдеглээн.

(СЭТА).

РСФСР-де чурттап турар хөй уругларлыг иелерге «Маадыр-ие» атты тыпсыр дугайында ССРЭ-НИҢ ДЭЭДИ СОВЕДИНИҢ ПРЕЗИДИУМУНУҢ ЧАРЛЫЫ

Он болгаш ооң-даа хөй уругларны божаан болгаш кижизиткен иелерге «Маадыр-ие» атты тыпсыспышаан, оларны «Маадыр-ие» орден-биле шаңнаары болза:

ТЫВА АССР-ДЕН

Чочай Сааяевна **Коңгар-оол** — Бай-Тайга районда өг-бүле ээзи.

Чыртак Аракчаевна **Кыргыс** — Улуг-Хем районда «Күш-ажылдың хостуу» совхозтуң ажылчыны.

Ульяна Будуповна **Монгуш** — Барыын-Хемчик районда «Шекпээр» совхозтуң ажылчыны.

ССРЭ-ниң Дээди Совединиң Президиумунуң Даргазы Л. БРЕЖНЕВ.

ССРЭ-ниң Дээди Совединиң Президиумунуң Секретары М. ГЕОРГАДЗЕ.

Москва, Кремль. 1982 чылдың сентябрь 30.

АЖЫР КҮҮСЕТКЕН

Хендергеже хар киир чаггаш эрээн. Чеди-Хөл тайгазы бистен алды-ла километр. Ында хар агара берген көстүп чыдар. Хендерге, Элегес хемнер чаактадыр доштелган. Соок кижи бүрүзүн харыысалгалыг, берге кышче сентябрьның ортан үезинде-ле сагындырган.

Жданов аттыг совхозтуң малчыннары бо айтырыгны февраль айдан тура чугаалажып, амгы хүннерде кыштаглаашкынга шуут белениң совхозтуң директсиязы, партком. көдээ Совет хынаалдага тургускан. Совхозтуң малчыннары О. Шыпаа болгаш «Революциянын чалбыыжы» совхозтарның кыйгырыгларын танывжып, ону бедик көдүрлүүшкүн-биле деткээн. Совхоз 17 муң шээр, 1900 мыйыстыг бода малды база 700 ажыг чылгы малды 40 ажыг кыштагларга кыштадыр. Ак-Талда, Хөлчүкте мал чемгерер цехтерни, шөлдерни белеткээн. Малчыннар бо хүннерде кыштагларында чеде бергилээн. Оларның кыштагларынче сиген болгаш ногаан массаны сөөртүп турар.

Эрткен чылдың кадыг, берге болганындан түңнел үндүргеш, малчыннар, механизаторлар база бүгү ажылчы чон пиитининң малынга быжырымчалыг чем-суурну белеткежиринге шудургу ажылдаан. Совхоз бо чылын 3650 тонна сиген, 4340 тонна сенаж, 150 тонна будук-бүрү белеткээр планнарны дараалаштыр мынчаар күүсеткен: сигенни 3510 тоннаны, сенажты 9112 тоннаны, будук-бүрүнү 224 тоннаны, а планда чок-даа болза, 2888 тонна силосту белеткеп алдывыс. Мал чеминге курлавыр бар-даа болза, сиген белеткелин ам-даа уламчылавышаан бис.

СЭКП ТК-ның май (1982 чыл) Пленуму көдээниң ажыл-ишчилерин амыдыралче, күш-ажылче ала-чайгаар-ла хей-аът киирер-дир. Совхоз күрүне мурнунга алган хүлөөлгелерин эрткен тос айларда ажыр күүседип, бар курлавырларны санаарывыска чылдысын күүседиптер арга бар. Кыштаглар белеп. Мал чеми бэр деп хилис орары берге. Хамык ужур харыысалгада, хумагалыг болурунда болгаш ажыл-агыйны шын организастаарында база чем курлавырны чөптүг чарыырында. Хожжулар Д. Дамбаалай, С. Ховалыг, К. Уйнук-Кара, М. Лапка болгаш өскелер-даа кышка үлегерлиг белеткенип, бот-харыысалганы шыңгыы тургусканнар. Инек кадарчылары А. Коңгар, Ш. Сарыглар, Д. Кыргыс, М. Сундак олар кажаарын үлегерлиг септеп белеткээн...

Азырадыкчы, шак-үе эрттирер, мал бажын өстүрериң чугулалап көрбес хоннер барын айтыры артык эвес. Ындыларга хойжулар Доңгак Чара-Көрген, Доржу-оол Сундуй-оол олар болуп турар. Бо малчыннарның кышка белеткели кошкак, ажыл-агыйжы эвес, шаг-үеин аваа-ла «межгерен» ышкаш даарталап эрттирип турар. Кыштаглаашкынны бедик деңнелге, организастыг эрттиреринче бүгү күжүвүстү мөөңнеп, ону амыдыралга херек кырында боттандырары малчыннарның кол сорулгазы-дыр.

Б. МОҢГУЛ-ООЛ.
Улуг-Хемде Жданов аттыг совхозтуң директору.

ПАРТИЙЖИ АМЫДЫРАЛ: отчёттар болгаш соңгулдалар

КОММУНИСТЕРНИҢ КИРЖИЛГЕЗИНДЕН ХАМААРЖЫР

Ажыл-агыйның «Малчын» деп ады ооң экономиказының кол адыры ол дээрзин бадыткан турар. Совхоздуң коммунистериниң чоокта чаа болган отчёт-соңгудалыг хуралынга ында мал ажылының хөгжүдезиниң амгы байдалын, аңаа коммунистериниң авангардчы ролюнүң болгаш перспективтиг соруглаларының дугайында чугаа кол черни эллээн. Аңаа отчёт илеткел кылган партком секретары С. Доңгак, № 3 хойжу бригадада партболуг организакчызы К. Борарган, малчыннар М. Биче-оол, В. Тейниң, специалист Д. Дастан, совхоз директору С. Очур болгаш өскелердээ ол айтырыгларга тодаргай доктааганнар.

Совхоздуң коммунистери болгаш бүгү ажыл-ишчилери СӨКП ТК-ның май (1982 ч.) Пленумунуң шиитпирлерин амыдырала боттандырар, ССРЭ-ниң тургустунганындан бээр 60 чыл оюн төлептиг уткуур дээш Бүгү-эвилелдиң социалистиг чарыжынга идепкейлиг киржип турар дээрзин олар демдеглээнзер.

Оң бирги беш чылдың ийиги чылында совхозтуң ажыл-ишчилери багай эвес көргүзүглериг ажылдап турарлар. Ооң экономиказының кол адыры — мал ажылынга чамдык чедиишкиннер чедип алдынган. Чылдың эрткен тос айларының түңнели-биле харлыктың шиитпир баш саның өстүрериниң планы 113,9 хуу, хойнуң —108,2 хуу, өшкүнүң— 106,4 хуу, чылгының—104,1 хуу күүсеттинген. Бо дээрге, совхозтуң коммунистериниң, ооң бүгү ажыл-ишчилериниң малдың баш саның өстүрер, ооң продуктулуун көвүдедир дээш чорудуп келген эрестиг күш-ажылынүң түңнели-дир.

СӨКП ТК-ның май (1982 ч.) Пленумунуң шиитпирлери, аңаа үүлдүг деп көрген Аъш-чем программазы дээре-ле совет кижиниң чагай чоруунуң дугайында сагыш салыышкыны-дыр дээрзин илеткелчи чугаалаан. Аңаа харыы кылдыр «Малчынның» ажыл-ишчилери оң бирги беш чылда малдың үзүн айны-биле өзүдезин чедип алыр, ооң продуктулуун бедидер, яшы-бүрү чылдагаанныңдан өлүп хораар чоруун кызырар соруглаңы салган. Ону боттандырарынга коммунист бүрүзүнден, күш-ажылчы кижи бүрүзүнден чогаадыкчы идепкей, даандырган ажылынга бедик харыысалга болгаш бижиг сагылгачурум негеттинери чугаажок.

Салдынган соруглаларны чедиишкиниг боттандырарынга мал чеминиң белеткели база кол черни эллээр дээрзин коммунистер демдеглээнзер. Совхоз бо чылын 1610 тонна бөдүүн мал чемни белеткээр тургаш, ону бо хүнперде 1638 тонна кылдыр күүсеткен. Ол ажыл ам-дээ уламчылап турар. Бригадир коммунист Саян Коңгар-оолдуң удуртканы коллектив бодунуң мурнунга салган соруглазын ханызы-биле медерел билип, ону ак сеткилдиг күүседип турары бадыткал болур.

Келир кышка белеткел дугайында айтырыгже хуралдың киржикчилери улуг кичээнгейни салган. Ында кылдының турар чамдык түүлдерbiле холбаштыр ажылда бар четпестерге база доктааганнар. Чамдык кыштаглар аңаа септеттинмээн, суг соорттур машиналар четчелеттинмээн. Ындыг янзылыг четпестерни дарый чайладыр талазы-биле хемчегни дораан алырын хуралга санал бергеннер харыысалгалыг эштерден негээннер.

Мал ажылын хөгжүдеринге мурнунда-ла тургустунуп келген чаңчыл апарган арга—хоочун коммунистерден, дуржулгалыг эштерден, чүткүдүг аныяктардан үлегер алыры болур. Ындыглар совхозта эвээш эвес. Чижээ, Игорь Дагба, Чечекмаа Иргит, Кан-оол Борарган, Салчак Тас, Мочак-оол Биче-оол болгаш өске-даа хөй-хөй ат-сураглыг малчынар, механизаторлар бар. Үстүнде адаттынган эштер мурнакчылар болбушаан, өскелерге арга-дуржулгазын доктаамал дамчыдып келгеннер.

Совхозтуң парткомунуң отчёттуг үеде чорудуп келген организастыг хемчеглерниң база коммунистер доктааганнар. Бо үениң дургузунда ажыл-агыйның коммунистериниң хуралдары ой-шаанда эртип турган. Оларга партия Төп Комитединиң Пленумнарының шиитпирлериниң база коллективтиг болгаш парторганизациязының амыдыралының дугайында айтырыгларны чугаалажып, оларга дүүштүр соруглаларны тодарадып келген. Будүүлгениң ажыктыын база ажылдың шынарын бедидер талазы-биле айтырыгны чугаалашкан хурал болза-даа, тус-тус партбелүктер бо талазы-биле толаргай шиитпирлер хүлээп албаан дээрзин аңаа айыткан. Чугаалашкан чамдык айтырыглар талазы-биле хүлээп алган шиитпирлериниң күүселдезин дээштиг контрольдавааны парткомнуң четпес ажылы деп коммунистер айыткан. Чижээ, будүүлгениң ажыктыын бедидер, ажылдың шынарын экижидер талазы-биле тодаргай соруглаларны бүгү коммунистериниң хуралынга чугаалашкан-даа болза, мында кезиү өскерилгелер ам-даа чедип алдынмаан дээрзин санал бергеннер айытканнар.

Совхозта партком болгаш партия эге организациялары аныяк коммунистер-биле дээштиг ажылды чорудуп турар дээрзин ук хуралга демдеглээн. Отчёттуг үениң дургузунда комсомолду дамчыштыр 5 кижини СӨКП нежигүнүге кандидат кылдыр хүлээп алган. Аныяктар ол бедик идегелге төлептиг болуп, мурнакчыларның одуруунда чоруп орарлар. СӨКП-ниң хүрээлекинге аныяктарны хаара тудар, оларның арасынга дээштиг ажылды чорудар талазы-биле Каргының партбөлүү (организакчызы П. Шинлей), Тоолайлыгның — (А. Мандыычы), автопарктың — (Ч. Дагба) багай эвес ажылдан келген.

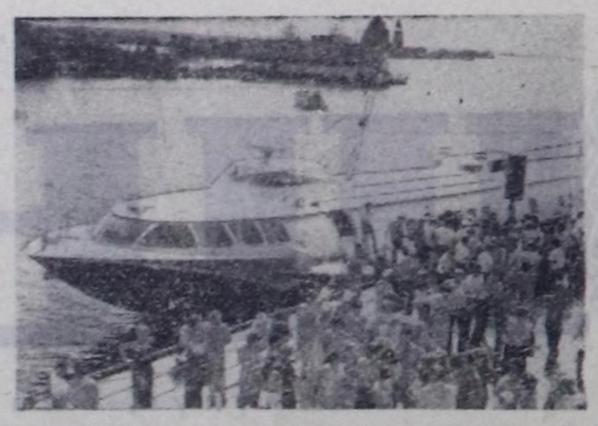
Плеткелчи-даа, санал бергеннер коммунистер-даа боттарының хуу планнарын база социалистиг хүлээлгелерин күүсетпейн турар кижилериң, ылаңгыя СӨКП нежигүннериниң адрестеринге чидиг шүүмүүлелдерни кылганнар. Чижээ, малчын коммунистер П. Довукай, К. Мунзук, Т. Хертек, К. Үсүнү, Н. Иргит олар төрүүр үүс баш малга онааштыр 49—62 баш төлдү алгалы эң четпес болуп турар. Коммунист механизаторлардан дыка хөй кижи боттарының социалистиг хүлээлгелерни күүсетпээнзер. Мынды хожудаашкынларны СӨКП нежигүннериниң аразынга болдурбас дээш партболуктериниң организакчылары, партком ажылды шыңгырадыры чүгүлә дээрзин хуралдың киржикчилерни саназдааннар.

Парткомнуң-даа, бүгү коммунистериниң-даа хуралдарынга үнген шүүмүүлелдиг саналдарның, оларга хүлээп алган доктаал, шиитпирлериниң күүселдезин отчёттуг үеде багай эвес организастап келген. Ындыг-даа болза, оларның канчаар боттанып турарын коммунистерге дыңнадыр талазыбиле партком четпес ажылдаан деп сапал бергеннер шүүмүүлээннер. Ооң ангыда партбюро нежигүннери будүүлгечи айтырыглаже чарлыккаш организакчы болгаш идей-кижизидилге ажылындан хоорлуп турар чоруктар бар дээрзин база хуралга айытканнар.

СӨКП-ниң XXVI съездизиниң болгаш партия ТК-ның ооң соонда болган Пленумнарының шиитпирлерин амыдырала боттандырарынга коммунистер мурнуку одуругга туржуп, массаларны башкарарынга улуг салыышкынны киирер ужурлуг. Ол чаагай херекке төлептиг үлүгү ажылдың кайы-даа участогунда коммунист бүрүзү тодаргай ажыл-херек-биле харыылаар ужурлуг.

К. САЛЧАК,

СӨКП Мөңгүн-Тайга райкомунуң организастыг килдизиниң эргелекчизи.

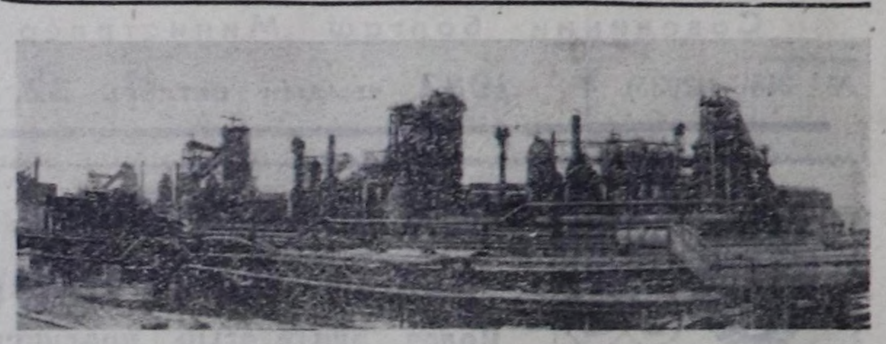

Кажель АССР-ниң Б[illegible] деп ортулукта улустуң ыяш тудугларының болгаш этнографиязының камгалалдыг музейи бүгү делегейге алларжып, билдингир апарган болгаш чылдың-на чүе-чүе мүн туристерни соңуургадып, келдирип турар.

ЧУРУКТА: эрте-бурунгунуң тудугларын соңуургаан кижилерни «Комета» ол ортулукта чедирип келген.

С. МАЙСТЕРМАННЫҢ фотозу.

СЭТА-ның фохохрониказы.

ЗАПОРОЖЬЕ. «Запорожсталь» деп ме-таллургия заводунуң домна суугузунуң иити хевири.

А. КРАСОВСКИЙНИҢ фотозу.

ОДАРЛАТПАЙН, ТУРГУЗУР АЗЫРААШТЫҢ...

Хой ажылын үлетпүрге үндезилеп чоруткалыының соонда Ставропольда Петровск районуң «Ленинниң чагыларын» колхоз хой санындан немелде чээрби килограмм деңгээни алган. Одарладып семиртириниң орнунга малдың тургузур азыраарының комплекстиг планын эртемденнериниң дузазы-биле ажылдан кылган болгаш ону боттандырган, мал азыраарының деңгилелиг технологиязын ажылдатка кирген, мал чемниң бижиг чем-суурун тургускан. Ылаңгыяда ол мүн баш төрүүр хойга комплексти тутказ, хой кажааларының реконструкциязын чоруткан болгаш хураганнар өстүрериниң таарымчалыг байдалды тургускан. Ооң түңнелинде чүгле хой эдин будүрери көвүдээн эвес, бир хойдан-на кыргын алыр дүк бир килограмм немешкен, төрүүр үүс хойдан-на —36 баш хураганны немей өстүрүп алдынган.

Хой ажылының интенсифтиг зоназынга ону үлетпүр үйдезиниңге шилчидерин — Аъш-чем программазының чугула негелделериниң бирээзин практика кырында бодамчалыг болгаш ажыктыг кылдыр районда боттандырып турар хөй ажыл-агыйларның бирээзи — «Ленинниң чагыларын» колхоз специализастаттынган фермаларга-турагларга шээр мал ажаан өстүрериниң Бүгүэвилел эртем-шинчилел институдунуң ажылдакчыларының ажылдарын ажыглаашкын эът будүрериң Петровск районнуң малчыннары 1,5 муң тонна өстүргеп.

Хойларны тургузур азыраары Ставропольга онза чугула: тарылгага хөй шолдү крайда чыл санында үндүрүп берип турар, шоолуг эвес хемчээлдиг чайгы одар изиг хүннүң карааңга кандап турар. Долузу-биле механизаттынган 170 ажыг фермалар-турагларга Ставрополь крайда бо хүнперде ажылдап турар.

1,6 миллион хойларны болгаш хураганнарны ол комплекстерде ажаан турар. Кадатка бир баштың хонукта деңгизи 60 грамм немежиң турган болза, тургузуп азыралга шээр малдың хонукта немелде деңгизи чүс грамм четкен.

Хойларны назын-харыынын аайы-биле секцияларда үскен. Чем каан бээр черлерни эът кылдыр белеткээн. Чайгы шолду, ол болбазын дээш, күдүргайланчак черде белеткээн. Ооң кырын, шолду хөлегелиг кылдыр, серилеп каан. Кышкы секцияларны ооң эртнее кылдыр чыдыглаан. Бир ыдыг черге 5 муң хойну тургузар.

Хойну тургузур ажаан турар үеде ферманың бир ажыддакчызы ийи муң чедир хойну ажаан болгузуп практика көргүскен. Күш-ажылдың бүгү операцияларын долузу-биле механизастаанындан малчынарның күш-ажылының будүрүктүүлүг бедээн. Холунак мал чемнерин белеткээринге цехтери фермаларда аныядан турар. Түскай техниканы ону соортуп чедирер. Чайын могаан масса болгаш концентраттар, күзүн сиген, силос, сенаж-биле хойну чемгерер. Чарыгдалдың хемчээли шоолуг эвес: чижээ, бир центнер хой эдинин бот-үнезин «Урожайненский» совхозта үгүле 45 хире рубль.

Механизастаттынган фермаларга-турагларга шээр мал өстүрериниң талазы-биле Ставрополь крайның ажыл-агыйларының дүржүлгазының дугайында ССРЭ-ниң УАЧД-ниң «Хой ажылы» деп навильонунуң экспозициязында бирээзи дугаалап турар.

(СЭТА).

Москва.

БОТ-ШҮГҮМЧҮЛЕКЧИ ЁЗУ-БИЛЕ

Көдээ коммунистериниң болгаш совхоз будүрүлгезинде бүгү ажыл-ишчилериниң кол кичээнгейге амгы үеде СӨКП ТК-ның май (1982 чыл) Пленумунуң шиитпирлерин, аңаа үүлдүг деп көрген Аъш-чем программазын боттандырарынга боттарының салыышкынын киирериниң угланган. Ыраккы Тожунуң, «Май 1-и» совхозта коммунистериниң отчёттуг хуралынга партком секретары В. Монгуштуң кылганы отчёт илеткелин болгаш коммунистериниң саналдарын ол бүгүге холбаштыр совхозтуң мурнунда салдынган соруглаларны боттандырарын партийжи организакчы болгаш идеологтуг ажыл-биле канчаар хандырып турарының дугайынче колдуунда углаңдырган.

Ниитизи-биле мында партком болгаш партия эге организациялары организастыгдаа база идеологтуг-даа ажылды амыдырал-биле, практиктиг соруглалар-биле сырый холбаштырып, багай эвес чорудуп келген. Ооң түңнелинде совхоз бо чылдың эрткен айларында күрүнеге эът, сүт база дүк садарының планнарын ажыр күүсеткен. Ооң-биле Аъш-чем программазын күүседиринге ажыл-агыйның ажылчыннары салыышкынын киирип эгелээнзи ол.

Бо чылын инек болгаш чылгы малдың өлүп хораар чоруу эрткен чылдардан эвээжээн. Ажыл-агыйның бо чүгүлә адырынга коммунистериниң авангардчы ролю бедээн. Ылаңгыя күш-ажылчы бедик көргүзүглерни чедип ап, социалистиг чарыштың тиилекчилери болуп турар коммунистер Чанчывай Даваа, Ак Бичен, Кол Чашпаяк, Андрей Чашкап болгаш өске-даа коммунистериниң аттарын хуралга чоргаарал-биле адаан.

Совхозтуң коммунистери боттарының ажыл-херээнде эки үүлдерни болуур-чогуурубиле үнелевишаан, четпестерни болгаш шиитпирлеттинмээн айтырыгларны бот-шүгүмчүлекчи ёзу-биле анализтээнзер. Ниитизи-биле социалистиг чарышты чогуур негелдеге чедир организастап шыдаваан, ажылчыннар ортузунда күш-ажылдың сагылгачуруму кошкак, чамдык аныяк кижилер ай-айы-биле совхоз будүрүлгезинге киришпейн баар таварылгалар бар.

Коммунист Д. Чанчывай болгаш өске-даа эштер малчыннарның амыдырал хандырылгазың экижидериңге холбашкан айтырыгларга доктааганнар. Ылаңгыя оларны чайгы үеде эки майгыннарбиле хандырар айтырыг доктаамал тургустунуп келгеп. Автолавкалар көөп турза-даа, оларда эргежок чүгүлә хереглел бараанары чок болгулаар таварылгалар бар. Оларның иергежилин, клаазын бедидер хемчеглериң совхозтуң директориязы, специалистери албайн келген. Мал ажылында чамдык кижилериңге харыысалгазы кошкак. Ооң уламындан малды чидирер, төтчеглээр чоруктар ам-даа үзүткаттынмаанын хуралга санал берген эштер шүүмүчүлээн.

Совхозта ажыл-ишчилер ортузунга партийжи организастыг болгаш идей-политиктиг ажылды үениң негелдезиниңге дүүштүр тургузарының база айыттынган четпестерни шалыпкын чайладырының талазы-биле соруглаларны коммунистер хуралга айтып алган.

С. ХОЯДЫР.

Советтер амыдыралы

ЭКИЖИП ОРАР

Улус депутаттарының Советтериниң бүгү ажыл-чорудулгазының түңнелдери ында организас-массалыг ажылды канчаар тургускандан бүрүн хамааржыр болгай. Ынчангаш Бии-Хем район Советиниң күүскому 1981 чылда чаа тургустунган Хадың көдээ Советтиң организас-массалыг ажылының байдалын таныжын көрген болгаш бодуңуң хуралынга чугаалашкан.

Чаа тургустунган Советтиң күүскомунга дуржулгалыг кадрлар шилип алырының аргазы турбаан. Ынчангаш күүскомнуң даргазынга болгаш секретарынга мурнунда Советтер ажылынга чорбаан чаа кижилерни депшиткеп. Моон үзүрүнда Советтиң ажылында экү үүлдер-биле чергелештир, чамдык четпестер база бар болган. Күүскомнуң ажылында эки талаларны быжыглаарынга, бар четпестерни чайладырынга дузалаар соруглаларны боттандырарынга, аштап-арыглаарындан аңгыда, ийи ковүргүңү тургускан, оруктарны эдерип, сай топ, тышары чоруп турар.

Н. ЗОЛОТУХИН,

Бии-Хем район Советиниң күүскомунуң секретары.

Беш чылдың кижилери

КЫШТАГДА ЧЫРЫК

Хоочун хойжу Калга-оол Санчы-Бидипович Монгуштуң ава-ачазы база-да малчын улус чораан. Олар кара чажындан тура мал-маган соонда халбактанып, амыдырап-чурттап келген. А бичии Калга-оол ада-иезиниң аайы-биле анай-хураган бажы дозуп озуп келген, элээди чылдарын хой кадарын эрттирген. Ынчангаш ол ажылдың ужур-утказы, ооң чымыжы Калга-оолдуң угаан-бодалында сиңип калган. Ынчангаш малчын болуру чайлап чок апарган. Оон чайладыр баспаан.

Коммунист хоочун хойжунуң хой кадарын келген чылдары сагыш ышкаш амыр чиик болбаан. Чылдың дөрт эргилдезиниң кайы-даа үезинде чонуңуң кадагалаткан кодан хоюн онча-менди өстүрер, ооң чаш төлүн бүрүн алыр, хойдан алыр продукцияны көвүдедир, ооң бот-үнезин чиңгедир дээш, ажыг дерии чаңгыс эвес удаа төнкен, хойжуңуң харыысалгалыг база кадыг ажылының чымыжын хей удаа көрген. Бижыг тура-соруктуг, чаңгыс бодалдыг, күш-ажылчы кижи болгаш мурнунга таварышкан бергелерге тура дүүшээн.

Кандыг чылдар түрбады дээрил! Сиген-ширбиниң белеткен алыры безин берге, каан-халының, кижын улуг харлыг, хат-шуургаңныг соок чылдарны ол чаңгыс эвес удаа көрген. Берге байдал тургустунуп кээрге, ооң туруштуу, кадыг ажыл кылыры дам баар. Мыды читкеш, ажылдап туруп баэр.

Ооң кижизиг мезү-шынарын, ажыл-ишчи бүдүжүн улус чугаалап бээрге, аңаала шугулдап каар. «Совхозум, төрээн чонум ачы-дузазы-дыр, оларымга черге чедир могейин чоруур мен. Кара чажымдан тура анай-хураган бажы кады дозуп, ойнап өскен анай кара эжим, урут-дарыым авазы Омдарый Лопсановнаның эрестиг, могаг-шылаг чок ажылының ачызы-дыр. Өөм ишти ажылга-даа кончуг кижи. Ажыл дээнде чүнү-даа дескештирбес».

Хойжунуң чугаазы шын. Совхозтуң удуртукчулары, ооң тускай эртемниглери малчын кижиниң ажылының дугайында дүн-хүн чокка будун чылдың дургузунда сагыш човаң, аңаа дузалажып келир.

А хойжунуң калайы Омдарый Лопсановна будүштүг ие, ажылдан база чурттаң билир [illegible]. Аңаа толуңун кижизидилгезин, хуу-сагымын, албодунуң амыдырал-чурттагалаган[illegible]ш ортузунда хумагалаа[illegible]туткан кызыл чечек дег йорээ[illegible] камгалап, камнап чоруур хөрээжен-кижилериниң бирээзи, эрнг баарлыг, буянчылдуг ие. Бөлүүл чазык кижи, үнер-кирер чонуг ие. Ажыл-амыдырал дугайында ооң чугаазы дээштиг, бүзүрелдиг. Уруг-дарыын кара чажындан тура ажылга өөредип келген болгаш олар база-да чонуңга төлептиг кижилер деп санадым чоруур. Оглу Константин Монгуш «Коммунизмче орук» совхозта эки ажылдыг чолаачы, уруу Клавазы база совхозта зоотехник, Кызыл хоорайда өмчилеп ажылдап турар уруглары база бар.

Сиңреш, кадап мага-боттуг, чиңгедек, аваангыр-кашпагай кылаштыг, хүнге, салгынсырынга додуккан хүлер-хүрең арын-шырайлыг эр кижи [illegible]ының барын талазында куржаацгы-куржаацгы куу Хана-Баары даглардың кезек-кезек эдеришкек тейлеринің бетинде даңгаарда кара баштыг ак хойларның бажын дозуп кадарын чораан.

Каан аяс хүн турган. Эртенги хүн шору кедүрлү берген, сарыг-сарыг хереддерин черже чажып турган. Өвүр черле хая-даштыг, хатчыл оран. Эртенги ажыг чывар эрткеш, соок сырын ам хзрын оожургап эгелээн.

Хойжу чажыккан ак ааржы дег чаптылып оттаң чораан хоюнче коруп турган. Олар белди өрү алзы от баштаң сөңдүгүп бар чыткан. Ынчангаш: «ха-ай-ха-ай, доктаанар! Чүгүрүшпенер» деп, ол ийи-үш улай дайгырган.

Үүлдер доктаай бергеш, бажын кедүрүп, эзинниң үүнче көрүп, дедир эглип эгелээн.

Малдың бажын дозуп кадаан. Ол ээзинден хамааржыр. Хойжу оларны чоокта чаа хүлээп алган. Бо чылгы хураганнар-дыр ийин. Ынчалзында хойжу оларны болдунуң айынга киирип чаңчыктырып турар. 670 хураган! Хөй баш мал, харыысалга улуг.

Калга-оол Санчы-Бидипович даш кожоо оваалай салып [illegible]ан борбак тей бажынга олуруп алгаш, кыш ажырар хураганнарын эргилдир көрүп, боданган. Хураганнар аңгы-аңгы коданнардан келген. Оларның күш-шыдалы, деңгилдези база чаңгыс аай эвес. Ынчангаш оларны кыш ажырары ындыг-ла белең эвес.

Хойжу Хана-Баары даазының хөрээнде улуг кыштаанның үүнче көрген. Хоюнуң кажаазы, бажын-балгады кыштаарынга белең. Он ажыг тонна одекти чазын-на болуп кургаткан. Кажаа көрженин контаргаш, оваалай чыш, кургадып каан. Кыштагда 20 ажыг тонна сигенни соорту чедирген. Хойжу бо чылын 30 тонна сигенни белеткеп алган. Ол безин мал чеминге дөгүм. Кыжын одарбелчирнин ыш хуваап, таарыштыр кадарары чугула. Оон хой-ле чүве хамааржыр. Ону хойжу экү билир.

Тыва АССР-ниң алдарлыг малчыны, СӨКП Өвүр райкомунуң кежигүнү, «Коммунизмче орук» совхозтуң дуржулгалыг хойжузу Калга-оол Санчы-Бидипович Монгуш совхозтуң Хам-Дыт хойжу бригадазының партия эге организациязының секретарынга каш чыл улай соңгудун келген. Чүгле бо чылын ол кадыының байдалы-биле халажыр ужурга таварышкан.

Совхозтуң шээр малының баш саның өстүрер, ооң ап турар продукциязының шынарын бедидер, ооң бот-үнезин чиңгедир, малчыннарның культурлуг амыдыралын бедидер дээш, ол чаңгыс эвес удаа арга-сүмезин үндүрүп турган болгаш, ооң ынчаар боттандырарынга болдунуң бичи эвес билиин, мергежилин, үлүг-хуузун киирип келген.

Хойжу бригаданың коммунистери партия эге организациязының отчёт-соңгулдазыг хуралынга совхозка шээр малды азыран өстүрериниң дугайында хөй ажыктыг санал-онаалдарын берип, шүүмүчүлелди кылган.

Өвүрүүг девискээрниге куштуг энергияны арт-сын ажылдыр чедиргеш социал чаартылганың улуг болуушкуну. Ынчаарга хойжулаанының кыштагларынга база чайлагларынга ону чедирери болгунгу ээн чүгүлә соругга.

Хойжу кижиниң кыштаа электри-биле хандыртынган болза, аңаа кайгамчык-ла эки. Ооң кыштаанның оду каранғы өттүр чайнап турар. Хойжуларның кадыг ажылын механизастап бозур, кыштың соогунда хой оолдаашкынының үезинде кажаа иштинге чырык чылының канчаар силер. Хойжулар биле сакманчылар аңаа хелчок өөрүшкүлүг болур. Бичии-ле чай ап, хосталы берген үезинде телевизорну көрүп эгелээр. Ынчан улуг Төрээн чуртувустуң найысылалы Москваны болгаш бүгү делегейниң хойжулар телевизордан көрүп алыр.

Өвүрүүг «Коммунизмче орук» совхозта кандыгыл ынчаш? Бо айтырыгны ам-даа эчизинге чедирер дээш, шылыпкын шиитпирлеп ыыдавайн турар. Ол дугайын коммунист хойжулар шүүмүчүлеп турар.

Хана-Баары дагның алдыы, үстүү белдеринде кыштагларга электри шугумун бо чылын чедирип болур арга турган. Ынчалза-даа ол ынчаар болдунмайн барган. Хойжуларның сагыжынга бир аарыңчыг чүве ол.

Дуржулгалыг хойжу Калга-оол Монгуштуң кыштаанга баарга бир көрүштүг. Өдекыштагның девискээри арыг-силиг. Хойжу ажыл-ишчи-дир деп чүвени ол-ла хереглел турар. Чурттагга бажыңы, чунар-бажың, хой, хураган кажаазы шупту чаа. Ону хойжу боду кылган.

Кажаанның артын доразыңдан өрү 1 метр 20 сантиметр чедир довурак кажаазы кылы[illegible] чалдаан. Хат-шуургаңныг үеде кажаа доразыңдан соок кирбес, ооң өл-шык кирбес. Ооң ажыы ол.

Хой суггарар суг чылдың кудар улуг доскаарның адаа[illegible] от салыр черни кылган. Тос-тостуң соогунда чылыг суг ишкеп хойлар хөлчок сергек болур. Хойнуң дүүнүң дүшпезинин чылдаганы база ында.

Күскү орай кежээ дүшкен. Хойжулар Калга-оол Санчы-Бидипович биле Омдарый Лопсановна Монгуштарның өөнде хоорежии, оларның ажыл-амыдыралы-биле таныжып ор бис. Чазык-чаагай, хүдүлээчел улус болду.

Хойжу бодунуң ажыл-амыдыралын чугаалап ора чоорту-ла ССРЭ-ниң Аъш-чем программазының дугайында чугаалап эгеледи.

— Бөдүүн хойжу кижилер бистиң дугайывыста нам болган чазак хүн бүрүүнүң улуг ада сагыш салыышкынын салып турарын Аъш-чем программазындан безин көрүп тур бис. Көдээниң ажыл-ишчилеринин культурлуг деңнелин, ооң кылып турар ажылының үне-өртээн бедидеринче кончуг-ла чугула хемчегларни ап чорудуп турар-дыр. Мындыг болурга, кижи канчаң кыспазың!

Бистиң совхозта, шынап-ла, шыырак хойжулар бар болдур ийин. Биче-оол Сарыглар, Кочетов Монгуш дээш ооң-даа өске хойжулар чүгле бо чылын безин төрүүр үүс хойга онааштыр 100—105 чедир хураганны онча-менди доруктуруп келген. Хойжу Калга-оол Санчы-Бидипович Монгуш Төрээн чурттуң шанналдары Күш-ажылдың Кызыл тук, «Хүндүлеалын демдээ» орденнер база Ленинчи юбилей медалы-биле шаңнаткан. Коммунист хойжу улам сорук киргеп, эрес-шудургу ажылдан чоруур.

Х. ОЙДАН-ООЛ.

БАЗА КАТАП

Мөңгүн-Тайга районуңуң «Малчын» совхозта Тоолайлыг—сарлык болгаш өшкү малдың ёзулуг таварыар ораны. Ынчангаш ында холуушкак малдыг бригаданы тургусканы таварылга эвес.

Ук бригадада ниитиниң малының баш саның, ооң продуктулуун бедидер дээш кызымак ажылдап чоруур малчыннар эвээш эвес. Ындыгларның бирээзиниге өшкү малды өстүрериниң ёзулуг мастери Оюу Демир-ооловна Хомушкуңу хамаарыштырып болур. Ол өшкү малдааш таштыг-ла чээрби чылдың түүрүн көрүп чоруур.

Дуржулгалыг малчын шагның кайы-даа үезинде малдаан малының турлаг-хонакынче, чем-суурунче кол кичээнгейни угландырып, чыл санында бедик көргүзүглерни чедип ап келген. Бо чылын төрүүр үүс өшкүден-не 100 аңайны камгалап ап, бир аңгор өшкүден-не 1 кг ажыг дүктү кыргаш, совхозта мурнакчы малчынарның одуруунга база каап киргеп. Бодунуң төлептиг күш-ажылы-биле дуржулгалыг малчын совхоз директориязындан, ажылчын комитеттен шаңнал-макталарны чыл санында ап чоруур. Ол ышкаш бодунуң күш-ажылчы дуржулгазын өскелерге өөредип, арга-сүмени бээрзинге чажам дивес дузаарган чаагай сеткилдиг.

Хоочун малчынның кыштаа болгаш чазаа Барлык деп черде. Ында чурттагга бажыңы эргижирээн. Ол дугайын совхоз директориязына кандаа катап чугаалашкан, ооң кандыг-даа түңнел үнмээн.

Бо талазы-биле совхозтуң директориязы малчынның негеддезин хандырары дарый негеттинии турар.

Д. ДАСТАК.

ЧЫТПЫШААН

Хову-шөлдерде ажаагаң тарааларның саваңы ова-оваазы-биле чыткылаар. «Ак-Туруг» совхозтуң Ооруг, Сарыг-Булуң деп черлерде саваң ам-даа ажаатынмаан. «УТКА 25 чылы» совхозтуң Кара-Чыраа ховузунда саваны ам-даа ажаан алдынмаанындан ам-даа хевээр чытпышаан.

Саванны шалыпкын ажаан алырынче кичээнгей салыры хүнүң бир чүгүлә соругазы.

К. КОМБУ.

БӨМБУРЗЕКТИН СУДАЛЫ

СЭТА-ның корреспондентилери дыққадып тур

ШЫНЧЫ ИНФОРМАЦИЯ, НҮГҮЛГЕ ОЙТУР ШАВЫЫШКЫН

Массалыг информацияның афган - чепсектери болган бистиң чуртувустуң журналист бүрүзү боттарының демир-үжүктерин тайбыңнып болган деппилгенин сорулгаларына ажылгаарын, Афганистан дугайында шынны кижидерге чедирерин боттар ың сорулгазы кылдыр көрүп турар. Делегей байлалы; улустарның бот-боттарынга бүүрежир чоруунун чергези делегейде кандыг информация нептереп турарындан бичe эвес чергелиг хамааржырда болгай.

1978 чылдың апрель революциязының соонда Афганистанга каш-даа чаа солуннарны, чижээлээрге, «Аныяктарның үнү», «Күш-ажыл», «Тараачын» дээр солуннарны парлап үндүрүп эгелээн, «Бахтар» дээр информацияга агентилелиинин ажыл-чорудулгазы калбарган, чуртуун бичe националдарының дылдарынга солуннар үнүп турар апарган. Журналистер аграр реформазының дугайын бижип турар. Ол реформа чоруп турда 300 муң чыгам тараачынар чер алган. Экономиканың бүдүрүлге баазазының бижыгын турарының дугайын олар бижип, чонга чугаалап турар. Чүгле 1981 чылда безин 17 чаа үлетүр бүдүрүлгелери ажыглалла кирген, чуртта баштайгы дөрт машина-трактор станциялары ажылдап турар.

Чоннуң хөй нуруузу ам-даа үжүк-бижик билбес болганындан радио биле телевидение чуртта улуг рольду ойнап турар. Улустуң эртем-биликденелин бедидер дээш ам аажок улуг күжениишкинерни салып турар. Бо чылын школа назылыг 10 уруглар бүрүзүнүң сези өөренип кирипкен. Бижик билбес чорукту узуткаарының 28 муң курстарында 600 муң чыгым кижи өөренип турар.

Апрель революциязының соонда бир-ле дугаарында тургустунган болгаш 160 муң ажылчы чоннарны каттыштырган профөөнилелдерининң ажыл-чорудулгазының дугайын-даа, кедээ ажыл-агый кооперативтерин тургусканының дугайын-даа, ажылчыннарга болгаш албан-хаакчыларга ажыл төлевириинин 26—50 хуу улгатканының дугайын-даа афган солуннардан, «Бахтар» агентилелдиң телетайн дыңнадыгларындан билип ап болур.

Афганистан Демократтыг Республикада болуп турар чаартылгалрның дугайынла барыын талакы чурттавда эвээшти билип турары болган феодалзамден амгы үеже баштайгы базынарны кылып турар афган улуска ол чаартылгаларның үжүрдузазын-даа билбези харааданчыг. Бо талазы-биле провинциялардың барыын талакы албан чөрлери буруулуг, чүге дээрге олар афган шыныг чорукту өөн-биле хажыдып, АДР-ниң чөзааның политиказының дугайында хөп-нүгүлду нептередип тураралар. Нүгүлдээшкин кылыр талазыбиле америк пропаганда кедергей кызыдып турар. Ол чөрле билдингир. Афганистанның девискээрин бодунуң стратеггиг сорулгаларынга, Иранга чидирген шериг базаларының орнун тургузуп алырынга ажыглаар дээш Вашингтонның планнарын апрель революциязы үрей шапкан. Ынчап келирге, АДР-ге удур чарлаттынмаал дайынны чорудуп турар америк администрация идеологтуг хораалашкынларны үүлгедип киргикен.

Барыын чүк чурттарынга хөп-нүгүл нептередириндең аңдыда, америк пропагандачы машина АДР-ге удур кыжыырын үнген. Хөй-хөй радиостанциялар, оларның әрээзинде «Американың үнү» апрель революциязы тиилээринің мурнуида бистин чуртувустуң күүнде дылдарынга — пушту болгаш дари дылдарга программалары чок тургаан. Ынчаарга революция тиилээнинин соонда, ылангыя оон чаа үе-чадазында, «Американың үнү» ол дылдарга дамчыдылгалараны үргүлүү кылып эгелээн.

«Американың үнү» ам дамчыдылганы дари дылга хүн бүрү алды шак дургузунда болгаш пушту дылга бүдүн чартык шак кылып турар.

Би-би-синиң ажыл-чорудулгазы кандытыл дээрге, оон удуртукчулары акша-хөреңги четпес дээш чүүлдаттынып турзажок, ол радиостанциязының шагын өстүрген болгаш пушту дылга дамчыдып эгелзээн, революция мурнунда ыдыг дамчыдылгалар бага турбаан. «Чаа медээлер» болгаш «тайылбырлар» дээр шинчи-биле ам ол радиостанцияларның дамчыдып турар бүгү-ле чүүлдериниң шынныг байдалга чүүдежир чүзү-даа чок болгаш АДР-де байдалды будуллурарынче, революсту чорудулганы моондахтаарынче угланган.

Чүгле радиостанциялар эвес, харын Барыын чүкте АКШ-тың Төп разведка эргелели баштаан шпион төптер база антиафганчы ажыл-чорудулгаже идепкейлиг кирипкен. «Информацияның хостуг болуру» дээш демисел» дээр чылдак-биле олар Пакистанның девискээринден контрреволюстуг пропагандаңы чорудуп турар хораалакчы ажыл-чорудулгалыг радиостанцияларга хөй түүнүг акшаны дамчыдып берген. Ол радиостанцияларның ажылчорудулгазы делегей журналистиказының кандыг-даа дүрмелеринге чөрүшкек.

Массалыг информацияның чепсектерин ажыглавышаан, империализм үүгле афган революциязга удур хораалакчы ажыл чорудуп турар эвес болдур ийин дээрзин эки билир бис. Бодунуң хоталгазы болгаш социал деппилгеин дээш демисежин турар улус бүрүзү империализмниң хораалакчы ажыл-чорудулгазынга бо-ла таваржы бээр. АКШ баштаан делегей империализми Ливанда, Сальвадорда, Никарагуада, Анголада революсчу чаартылгаларны бакка коргузер дээш бүгү-ле аргаларны ажыглап турарын ол чурттарда болдушкуннар тодаргай көргүзүп турар.

Бистер, афган журналистер, империализмни болгаш оон чалчаларын шаанга киирп сөйгаларынче бүгү-ле деппилгелиг журналистерни сыйгырып турар бис. Бистин ниитп сорулгавыс чүл дээрге, номчукчуларга болгаш дынакчыларга шынчы информацияны чедирериниң херээнге оп-сеткил каттыштырылгазын бижилдаары болур.

Седык РАХПО,
Афганистанның «Дхкан» («Тараачын») солуунуң кол редакторү.

(ПМА).

ШЫДАМЫККАЙ ЧОРУК—ТИИЛЕЛГЕНИҢ МАГАДЫЛАЛЫ

— Барыын Бейрут дээш тулчуушкуннарның бүгү хүнеринде хоорайга турган болганымда, израиль агрессия дээрге үүгле палестин солдаттарны узуткаарының орааддажыышкыны эвес дээрзин бадыткап болур мен. Сионистер палестин улустуң, бистиң культуравысты узуткаарын ораддажып турарлар — деп, палестин чогаалчы Мүин Бису ПМА-ның корреспондентизинге медеглээн.

Бейрутта чурумалдыг уран чүүл музейиниң канчаар өртенгенин көргөн мен деп, ол чугаалаан. Аңаа фосфорлуг бомба дүшкен. Ол музей палестин чурукчуларның чураан чуруктарының ховар дээн кадагалал чери турган. ЮНЕСКО-нуң төлээ черинің бажыңы база өрттенип калган, аңаа палестин улустуң культуразының эртине үүлдериниң улуг чылдазы кадагаластттынып турган. Ол дээрге, дайын чорудулгалырының үезинде аңаа таварылга болган болуушкун-эвес-тир. Музейни болгаш төлээ дерип сагыштыы-биле бомбалааны ол. «Чонну узуткаар дизинде—оон культуразын узутка» деп гитлержи дерзин идеяны сионистер боттандырганы ол-дур. Палестинаның литература болгаш уран чүүлүнүң хөй-хөй ажылдакчылары тулчуушкуннарга өлгеппер. Оларның иштинде шүлүкчү Али Фоди, чогаалчы Самир Дервиш, Бейрутта улустуң оон үнүн эки таныыры, Палестина радиозунуң диктору Неам деп аттыг кыс база амы-тынын оскунганнар.

— Сионистерниң кемниг үүлгедиишкиннерин чүү деп санаар силер?

— Ол дээрге ажыы-биле үүлгеткен араатанзыг чоруктур. Ол дээрге —фашизм-дир. Коргунчуг үүлгедиглерин караам-биле көргөн мен. Израиль солдаттар электри чырыын үреп, суг дамчыдылгазын дугаан турганнар. Эмчилер аарыг улуска кезиишкин кылыр безин арга чок турган, кижилер оларның караанга-ла өлүп турганнар. Бомбалаашкын үезинде камгалал черинче дезин киргеи иштиг хераажеи кижи шуут кудумчуга божушканын көргөн мен. Чүге дээрге, карацыда госпитальче баар орукту тывар ара-га-даа чок турган. Израильдер эмиг эмер чаш үүгуларга бээр сүт сөөртөкен машиналарны арттырбейн турганнар. Кызыл Крест организациязының бүзөөлеткен хоорайже эрттирерин орадашканы донор ханын олар шилдери-биле кады буза шаап турганнар. Кеске изиткен демир-биле палестинперниң холдарынга дугаарлаан оюп, оларның хевинге тускай демдектер чышырын турганын билир мен. Дөртеи чыл бурунгаар болуп турган кемниг үүлгедиишкиннерни шак мынаар катаптааннар. Ол бүгүнүң дугайын ыяап-ла бижир-даа мен.

— Силерниң адыңар делегейде сурагжаан болгай. Палестиннерниң ортузунда улуг ат-сураглыг Силер. Чоокта чаа «Артек» чораан ыпла Палестинадан келген чүс уруглар дыштанып турарын көрдүм. Байырлал кежээзинге олар силерниң ырларыңарны ырлажып турдулар. Чоокку үеде чогаадыкчы планыңар кандыг ирги?

— Барыын Бейрут дээш тулчуушкуннар хүнеринде он бир шүлүктү бижидим. Оларны бистиң пардап үндүрүп турарывыс «Тулчуушкун» деп солунга чыруткан. Чамдык шүлүктерге аялга чогаадыкаш, хоорайны камгалап турган дайынчылар оны ырлажып-даа турдузар. Ол шүлүктерниң чымыдызын ССРЭ-ге парлаарын планнап турар мен. Ону «Бейрут, 1982 чыл» деп адаар боор. Амгы үеде чогаадыкчы ажыл темазы-лахөй. Ылангыя палестинчилерниң эрес-маадырлыг, туруштуг чоруунуң дугайы бир-ле тема. АКШ-ка бүдүрген амгы үениң шериг чепсээнин эң чаа хевирлерин израиль шериглер Ливанда шенеп турарлар. Бистиң дайынчыларывыс холдарында автоматтар болгаш гранатомёттарны тудуп алган демисежин турарлар. Ынчалза-даа оларның эрес-маадырлыг согуушкуннарынга таварышкан америк шериг техниказы аңаа-ла бир өлүг соок демир болуп хуула берилээр. Бистиң дайынчыларывыс израиль шериг машиназын Бейруттуң кирер экизинге доктаатканы, чүгле чаагай сеткилдиг болалдарны удуртулга болдургаш, хоорайдан үнүп чоруканнар. Сионистер палестиннерниң эрес-маадырлыг чоруун чүгле амгы үениң сагыыр-даа чок турган. Израильдер эмиг эмер чаш үүгуларга бээр сүт сөөртөкен машиналарны арттырбейн турганнар. Кызыл Крест организациязының бүзөөлеткен хоорайже эрттирерин орадашканы донор ханын олар шилдери-биле кады буза шаап турганнар. Кеске изиткен демир-биле палестиннер

ШЫН

4-кү арын ● 1982 ч. ● октябрь 22

КИНОНУ—ЧОНГА

Совет кино уран түүлү марксисчи-ленинчи мировоззрениени болгаш коммунистиг мөзүг-шынарны пропагандалап кижизидеринге күчүлүг чепсек болуп турар. Кино пропагандазының аргазыбиле улус ажыл-агыйының бүгү адырларында күш-ажылдың бүдүрүкчүдүүнүң аргаметодтарын болгаш амыдыралда, ажыл-агыйда бар четпестерни чидии-биле шүгүмчүлеп, ону эдип алырын чедип ап турар.

Кинофикаторларның — кинорежиссёрларның болгаш актёрларның, кинотургузукчуларның болгаш операторларның аразында онзагай чедии механик эвилеп турар.

Киномеханик — кинематография биле хөй миллион көрүкчүлерни харылзаштырып турар кижи. Чаа кинону ооң баштай көргүзеринден ук кинонуң чедиишкини база хамаарыжыр. Ылаңгыя көдээге кино механигиниң организакчы ажылындан фильмниң улуг чедиишкини азы чер албайы баары база хамаарылгалыг.

Бистиң республикада профэвилелдерниң 31 киноустановказы, ооң иштинде 26 турум, 5 көжер кинолар бар болуп турар. Ында II болгаш III категорияның 40 киномеханик ажылдап турар.

Профэвилелдерниң киноустановкаларының аразында социалистиг чарышка бирги чартык чылда түңнели-биле — Таңды районнуң Межегейде киноустановказы (профком даргазы Е. И. Зайцева, киномеханик В. Н. Санкин) бирги черни. Ийнги черни ол-ла районнуң Сосновкада киноустановказы (профком даргазы Ч. Д. Очур, киномеханик А. А. Беспалов), үшкү черни Кызыл районнуң Шамбалыгда киноустановказы (профком даргазы Л. Х. Мылдык, киномеханик Л. Б. Ооржак) олар тус-тузунда эвилээп болгаш дипломнар болгаш акша шаңналын алганнар. Ол ышкаш Таңды районда Хову-Аксы болгаш Успенкада, Улуг-Хем районда Ак-Туруг болгаш Арысканның, Бии-Хем районда «Өөк» совхозтуң Чкаловкада, «Кызыл тараачын» совхозта киномеханиктер эки чедиишкилнерлиг болуп турарлар. Оларда темалыг фильмнерни көргүзүп, киноколекторийлерни тургузуп турар. Ол ышкаш фермаларга, бригадаларга, экономиктиг болгаш коммунистиг күш-ажылдың школаларынга төөгү-документалдыг, эртемниң болгаш көдээ ажыл-агыйга хамаарышкан фильмнерни көргүзүп турар.

Чедиишкиннер-биле кады профэвилелдерниң киноустановкаларының ажылында четпестер, шиитпирлеттинмээн айтырыглар ам-даа бар. Чурттакчы чонга кино көргүзүү чаңыс деңнелде, Ак-Довурак хоорайның 250-ден 400 чедир олуттарлыг Культура бажыңы болгаш чамдык «Өөк», «УТКА 25 чылы» совхозтарның Культура бажыңнарында чүгле 10—15 көрүкчү кино көрүп турар. Моон кол чылдагааны көрүкчүлер залдарының санитарлыг байдалының багайында, кышкы үеде соок болуп турарында. Аржаан' болгаш Арыг-Узуу суурларның Культура бажыңнарында одалга системаларын донурган таварылгалар тургулаан. Киномеханиктерниң харысалга догунан болгаш көдээ ажыл-агыйга хамаарышкан фильмнерни көргүзүп турар.

Чедиишкиннер-биле кады профэвилелдерниң киноустановкаларының ажылында четпестер, шиитпирлеттинмээн айтырыглар ам-даа бар. Чурттакчы чонга кино көргүзүү чаңыс деңнелде, Ак-Довурак хоорайның 250-ден 400 чедир олуттарлыг Культура бажыңы болгаш чамдык «Өөк», «УТКА 25 чылы» совхозтарның Культура бажыңнарында чүгле 10—15 көрүкчү кино көрүп турар. Моон кол чылдагааны көрүкчүлер залдарының санитарлыг байдалының багайында, кышкы үеде соок болуп турарында. Аржаан' болгаш Арыг-Узуу суурларның Культура бажыңнарында одалга системаларын донурган таварылгалар тургулаан. Киномеханиктерниң харысалга догунан болгаш көдээ ажыл-агыйга хамаарышкан фильмнерни көргүзүп турар.

Өөреникчилерге кино көргүзүүнүң талазы-биле мынчаар ийи деңнелгени көрүп болур. Хову-Аксында өөреникчилер чылда ортумаа-биле 37, а Ак-Довуракта чүгле 15 фильмни көрген. Улуг кижилерниң кино көрүлдези ол черлерде база ындыг деңнелде. Хову-Аксының школаларында коллективтиг кино көрүлдезинче улуг кичээнгейни салып турда, Ак-Довурак школаларында ону кончуг ховар чорудун, олче кичээнгей салбайн турар.

Школаларга темалыг кино көргүзүүлерин болгаш кинолекторийлерниң ажылын экижидери чугула. Ол ышкаш чамдык школаларда ышкаш билеттерни тарадыр талазыбиле комсомол болгаш пионер активин ажыглап болуп.

Бистиң республикага чурттанчы чонга кино көргүзүүнү экижидер бүгү ажылдарны ССРЭ-ниң 60 чыл ююнга уткуштур чедиишкинниг тургузары дээш чугула хемчегларни алыр апаар.

М. ТАШТАНДИНОВ.

ТЕАТРГА КЭЭП ТУРУҢАР

Театр чаа сезонун эгелээн. Чүс-чүс көрүкчүлер баштайгы шиилерни көрүп каапкан. Бо сезон ССРЭ-ниң 60 чыл улуг юбилейниң бүдүүзүнде эгелээни-биле онзагай. Ону театрның артистери база чедиишкиниг уткуп турар. «Аваның ак платьезин» деп шиниң киржикчилери чайгы гастроль үезинде 58 удаа 10 мун кижиге ойнап бараалгаан. Олар чартык чыл планын ажыр күүседкеннер. Хоочун артистер А. Тавакай, Х. Конгар, Е. Кенденбиль, Александр болгаш Тамара Ондарлар, А. Куулар чонга бараан болур хүлээлгезин кончуг эки күүседкеннер. Ук бригаданы Ооржак Чөлбеней удуртуп чораан.

Чаа сезонну «Шериг хөлөл Шельменко» деп шин-биле ажыттывыс. Көрүкчүлерниң сеткилиге ол таарышкап. А ынчаарга «Аваның ак платьезин» деп шинни кызылчылар база көрүп четтигипкеннер. Сеткил-сагышка дээп, кижини дүвүредип кээр шин. Артистер ында чедиишкиниг ойнап турар. Бо шин улуг-даа, аныяк-даа көрүкчүну ханы бодандыра бээр.

Бо ай төнгүжеге көрүкчүлер силерге сонуургадыр шиилеривис ам-даа бар. Оларны көөрүнче силерни чалап тур бис. Бистиң хөгжүмшин театрывыска кээп турүцар. Эш-өөрүкер-биле, кожаларыңар-биле, угба-дуңмаларыңар-биле, кады ажылдап турар эштериңер-биле биске келиңер. Силерниң чогумчалыг дыштанырыңарга бисте байдал таарымчалыг. Театрга янзы-бүрү чурулга делгелгелери база бо-ла болгулаар. Ону-даа сонуургап болур силер.

Черле ынчаш культурлуг дыштанып, шин көргүзүүлеринден эстетиктиг таалалды алырынга көрүкчүлерге ийи болзун дээш бүгү-ле түүлдерни кылып турар бис, моон соңгаар-даа кылыр апаар. Театрга келген кызылчыларның, бистиң аалчыларывыстың эргезинде эдек ассортиментилиг аъш-чемниг буфет доктаамал ажылдап турар.

Театр дээрге уран түүлдүң уязы болгай. Аңаа келгеннер шин, концертти көрүп, эстетиктиг таалалды алыр. Театрга кээрде көрүштүг чараш кеттинип, бодун ёзулуг культурлуг аъш-чемниг алыры кончуг чугула болбайн аап. Оон дутайын улус билип-даа турар болза, база катап чугаалаары артык эвес деп бодаар мен. Ылаңгыя—аныяк хереөженнер, студент кыстар театрларда узун, аяның чараш платьелерден чүге кедип ап болбазыл. Бодүүн пөстерден шак ындыг платьелерни даарап ап черле болур. Силер бүгүдениң театрга шиилеп, аалдап келириңер биске, театр ажылдакчыларынга улуг байырлал. Ынчангаш бистиң көрүкчүлеривистиң театрга болүк-болүүбиле омак-хөглүг кээп турарын күзээр бис.

Театрга келгеш, чоок эшөөрлериңер-биле ажыл, амыдыралыңар, өг-бүле, ажы-төлүңер дугайында хөөрежип болгай. Дыка хөй интеллигентилер ажыл-агыйынга чардыккаш, бот-боттарының бажыңнарынче белен-не киришпес апарганнар. Дыштанып хүннерде эш-өөрүңер-биле кады шиилеп, кинолап, концерт көрүп дыштанып болза, ында багай чүве черле чок.

Өөредилге черлериниң удуртукчулары студентилерге болгаш сургууулдарга бөлүү-биле театрлаарынга ажшаны тускай агар санче (№ 60103) шилчиткеш, чаа шиилерни көргүзүп болур силер.

ВЛКСМ хооркомунуң болгаш хооркӱскомунуң культура килдизиниң планын ёзугаар айда бир катап аныяктар кежээнин театрга организастап эртирер бис. Аңаа бистиң аныяк артистеривис болгаш аныяк көрүкчүлер, театрның артистери киржир.

Культурлуг дыштанып дээнде, черле корум-чурумнуг болуру чугула. Хөй-нинтиниң корум-чурумун үрей бээрлер база таварышкылаар. Чамдык аныяктар театрга эзирик келир, идик-хеви хирлиг, бодун эттинип албаан болгулаар. Шин төнери билек доп-дораан залдан маңнажып үнүп каар. Тон азар черге эдлеп чок иткилежип, хөлээзин турар. Шак ол чурум чок чорукту шуут сокпадыр болза эки. Шин төнерге залдан далаш чок үнгеш, эдлеп-ге чурум ёзугаар туруп алгаш, хеп-сынны ап алза эки болур ийик. Бистиң театрывыс улуг эвес, 700 ажыг кижиниң тонун 4 кижи 15 минута иштинде берип шыдаар. Харын чурум чок, саадашкынныг чорукту чамдык көрүкчүлер боттары үндүрүп турар.

Бистиң театрывыс чуртта база чараш деэн тудугларның бирээзи. Ону чогаадып кылганнарны Күрүне шаңналынга идип үндүргени-даа таварылга эвес. Биске аалдап кээп туруцар, манап тур бис.

К. САГДЫ,
театр директорунуң оралакчызы.

«ЭКИИ, ЭМЧИ»

Ооң ада-огбезин болгаш адазын Кара-Даш дааның аарыйынге чурттап чораан. Бичии оол аалының каш өшкү, хоюу кадарын, ол дагның эдектерин, мээстерин, кырлаңнарын аай-дедир та чеже катап эртиксеп дээр.

Ынчан маңаа хамык-ла чүве шыышың турган. Эдегейниң элбек оът-сигенниг шыктарында ында-мында аалдар көзүгүлээр. Оларның мал-маганы алгыржыр, ыт-кужу эргилээр. Ногаан торгу дег делгем шыктарда дуруялар согаңайның кылаштажып чоруур. Күскээр кыжын, кара доңат дүже бергенде, ыржымы дам баар: аалдар Дулаан-Кара, Хөнделең, Алаш дагларынче көжүп, кыштаглай бергени ол. А ооң аалы Кара-Өдектен ыравас, аңаа кыштаар. Бо удаада база-ла кыштаанга кээп хонуп алганнар. Эртең, кежээ соон, дүнелерде хыраа дүжүптер апарган.

Серең-Чимиттиң дун оглу соокка алысканы-ла ол боор, хенертен сыданы берген. Эъди изиир, шаг чок, суг дер дүжер. Элээп каш хонган. Оолдуң аарыы экирнир тудум, улам дам барган. Ынчан кырган-ачазы сүмелеп-тир: «Оолдуң сылдаңгызы кедереп барды, Акта Комбу хамны чалап экээйл».

Удаваанда хам-даа келген... Дүп, хүн солчуп-ла турган. Үш хонук эткен. Оодчук боду-даа, ооң ада-нези-даа, хам-даа моган-шылап, пат туруткан. Хайлыг аарыг адырлыр-даа хире чок. Хам бодунун «күжүнге» идегелин оскунупканы-ла ол боор оң, «оолду бо чүкче дораан аппаар болза эки-дир» деп алганып, Кызыл-Мажалык суурнуң уунче айтып турар болган.

— Бистин-даа мелегейивисти, эмчиже чедирзе эки-дир деп турары ол ышкажыл— деп, ооң күжүр авазы ам-на түрээ эндевейн дилип каан.— Даарта олче көжер-дир.

Сагаан-оол шуут баксырап, кылаштай безин албастай бергенде, Серең-Чимиттер Кызыл-Мажалык эмнелгезиниң чанында көжүп келгеннер.

Ак халаттыг эр орус эмчи Сагаан-оолдуң хөрээн дыңнаалап, олче эптиг-ээлдек хүлүмзүрүп, шинчии турарга, оолдуң ада-иези өөрүп, бүдүүлүк чаңчыл эдергеш, оглун баксырадып ал часканынга сеткили аарып органнар. Оон эмчи канчаар эмнээрин сестразынга айтып берген. Баштайгы сыкыртыышкынар, таблеткалар соонда оолдуң караа чырып, бажының аарыры түгээртеп, эъдиниң изии намдап эгелээн. Серең-Чимиттер эмчи чанында өөн эккеп тип алгаш, оглун эмнедип турганнар. Оон оглу эттине бээрге, кыш дүжүп келгенде дедир көжүп үнгеннер.

— Эмчи магалыг-ла боор чүве-дир — деп, олар кыштаанга барып хонуп алгаш, эрткен-дүнкен чорумалга хөөреп органнар.— Хам-хум хоон, хей-ле төөрен чораан улус-тур бис. Бо оол түгле эм күжүбиле шыдажып үнду. Магалыг-ла апарган шаг-дыр бо.

Сагаан-оол ынчан боду бичии-даа турган болза, эмчиниң аңаа чедирген буяның угаанының болгаш сеткил-сагыжының ханызындан эки медереп билген. Ынчан-на ооң бодалынга ол орус акый ышкаш, эмчи болуп, аарыгга таварышкан улустарны ооң кара сагыштыг аспаандан адырып, кижилерге буян кылыр изиг күзел төрүттүнген чадавас.

Сарыглар Сагаан-оол Томскиниң медицина институдун дооскандан бээр ам он беш чыл ажа берген. Бо үениң иштинде ол та чеже кижини шинчип, эмнеп, кадыын камгалап кагбаан дээр. Сарыглар оларның дадызын-даа тургузуп албаан, ат-сывын-даа дерезин сактып алыр аргажок. Ол бодунуң эмчи хүлээлгезин ак сеткилдиг күүседип, кижилерге буян кылып, оларга бараан болуп чоруур. Ынчангаш Кызыл-Мажалык, Тээли суурларында ону эки таныыр, сеткилинден хүндүлээр кижилер эвээш эвес. Чамдыкта үш танывазы кижилер кудумчутага таваржы бергеш: «Экии, эмчи!» деп амыр-менди айтырып эрткилээр.

Ёзулуг эмчи аарыг кижилерни чүгле эм-биле эвес, а сес-биле база эмнээр. А сес дээрге кижилерге кичээнгейниң, эптиг-ээлдек, кижизиг хамаарылганың чепсээ, оларның илерээшкини-дир. Кижи болуру чажындан, аът болуру кулунундан деп тыва үлегер чугаа бар.

Сагаан-оол бичии чажыдан-па, школачы чылдарында эш-өөрүнге эптиг-ээлдек, кичээнгейлиг кижи. Ол кайы-да класска эң эки өөредилгелиг, быжыг сагылга-чурумнуг сургууладырын бирээзи чораан. Ынчангаш барык кандыг-даа айтырыгны ол хамыкты мурнай эки шиңгээдип анкан, билбейн барган өөрү айтыраргa, ынап-ла тайылбырлап бээр.

Кижиниң аажы-чаңы ооң өскелерге хамаарылгазындан билдинер. Сагаан-оол улугда-даа, бичии-даа өөрүн ылгал чокка хүндүлээр, оларның бодалын үнелээр, өөрүшкүзүнмээ-даа, муңгаралын-даа деңге үлежир кижи чүве. Ол кандыг-бир кижиже каржы сос сеглеп, ооң сеткилин хомудадыканын кым-даа эскербээн. Харын-даа ооң багай ужуралга таварышкан эжиинге дуза кадып, чагыг-сөзүн берип турганын бо-ла көрүп болур. Ынчангаш кижилерге кичээнгей, оларның кадыының дугайынче сагыш човаашкын Сарыглардың сагыш-сеткилиниң болгаш аажы-чаңының чарылбас кезии апарган.

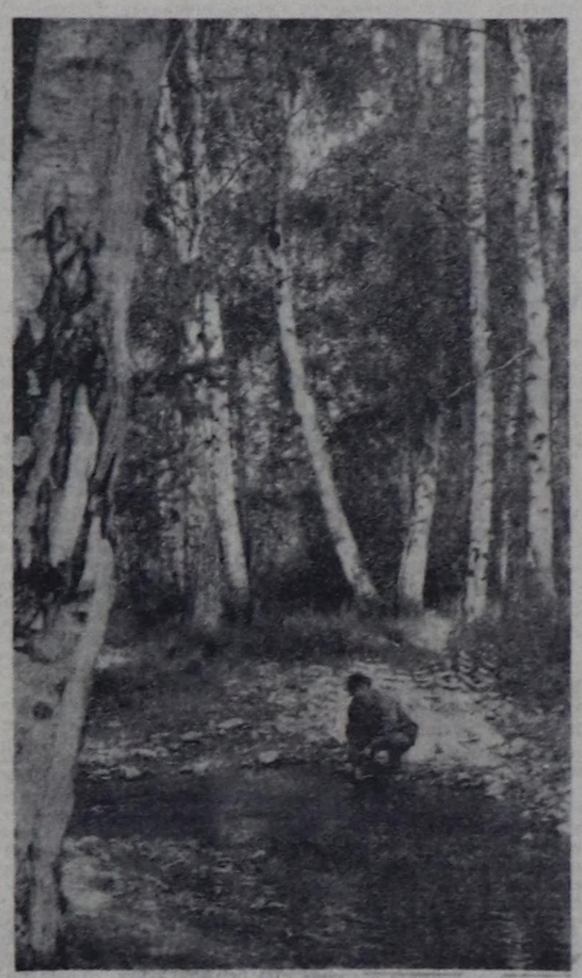
Даг-дүгү арыглаар комбинаттың кадыкшылга салбыры. Эмчиниң хүлээп алыпкыныңга кирер дээн кижилер-ле эдмежок. Чамдыктары кадыын хынадып алыр дээш, өскелери — ажылдап кирер бетинде шинчилге артер дээш келгилээр.

— Ажылчыннарның кадыын камгалап турар бис — деп, терапевт Сагаан-оол Серең-Чимитович чугаалай-дыр. — Кол-ла сорулгавыс — ажылчыннар аарывазын дээш, бирээде, чаа келген кижилерни шинчип алгаш ажылладыр, ийиде, аарый бергеннерни эмнээр. үште, чылдың-на ажылчыннарны шуптузуп шинчип, кадыының байдалын хынаар, дөртте, пехтеринің, буфеттеринің болгаш столоваяларның арыг-шеверин хайгаараар. Оон ынай кандыг-даа аарыгларны болдурбас дээш ажылчыннар ортуузунга баш удур беседаларны кылып, пехтерге санбюллетеньнерни үндүрүп турар бис.

Комбинаттың кадыкшылга салбырында эмчилер. фельдшерлер болгаш сестралар ажылдап, ажылчыннарның кадыын идегелдиг камгалап турар. А фельдшерлер дүрген дуза кадарынга кезээде белеп, дүн-хүн дивейн дежурныйлап турар. Ажылчыннар хоорайда тускай профилакторийге, а херек апарганда чурттун курорттарынга болгаш санаторийлеринге кадыын быжыглап ап турар. Ол черлерже эмчиниң сүмезин ёзугаар баары билдингир.

Кара-Даш даглары болгаш Эдегей шынаазы шагда-ла одунган. Ам ында биезки дег муржым чок. Ол черниң үнелиг эртинези Төрээн чурттуң эрге-ажыынга бараан болуп, даг-дүгү чүдүрген машиналар найыралдың оруу Ак-Довурак—Абаза аразынга дүн-хүн дивес пиужуп турар. Бо улуг үүлеге эмчи Сарыглар Сагаан-оолдуң киржилгези эвээш эвес.

Б. МОНГУШ.

«Хадың аърга аразында» деп В. КАРА-САЛДЫҢ фотоэтюду.

«ЭЭН БАЖЫҢНАР»

Өвүр районнуң Саглы суурдан көдээ бижикчи О. Далбый ындыг эгелиг чагааны «Шынның» редакциязынче чоруткан. Ында бижин турары: «Бистиң Саглы суурда золери каапкаш барган, азы шала туткаш ара каапкан бажыңнар көвүдээн. Ол ындыг бажыңнар ам соңга, хаалгалары үрелип, печкалары буступ калган, оңгайгылай берген тургулаар.

«Кызыл тук» совхозтуң дирекциязы, Саглы көдээ Советиниң күүскому ол бажыңнарның септелгезин кылгаш, ажыглалга киирер, тудуу ара соксаан бажыңнарны чедир туттурар талазы-биле мынчага чедир кандыг-даа хемчег албайн келгенъ...

Бо шүгүмчүледдиг чагаага чогуур харыыны бээри-биле Өвүр районнуң улус депутаттарының күүсекчи комитединиң даргазының бирги орлакчызы С. Достайже ук чагааны «Шын» солуннуң редакциязы чоруткан.

Ол чагаага хамаарыштыр эш С. Достай редакцияже мындыг харыыны чоруткан: —Шүгүмчүледдиг материалга хамаарыштыр хыналаданы чоруткан. Чагаада бижин турар шүгүмчүледдер бадыткаттынган. Суурда эөн 6 чурттага бажыңы, бир эрги клуб бар. Эөн турган клубка совхоз столоваязы болгаш Өвүр районнуң амыдырал-хандырылга бүдүрүлге эргелелиниң даараныр пегиң ажылдар кылдыр эде тудуп турар. Бир чурттага бажыңының септелгезин чорудун эгелээн. Өске бажыңнарның септелгезин чорударын соңгаардатпаан, амдыызында эжиктерин, соңгаларын дуй шаан бижыглаан. Оон аңгыда суур чаагайжыдылгазын экижидериниң талазы-биле план хемчегларын ажылдап кылаш, ону боттандырары-биле организастыг ажылдарны чорудуп эгелээн.

Сонуургактарга

«ДУМЧУК»—РОБОТ

Дыңнал, көрүп база чугаалап «билир» роботтар бо үеде ховар чүүл эвес. «Остин ровер» деп англи автомобиль фирмазының «чыдыыргаар» рободун автокузовтарның эжиктериниң камчаар газдынарын хынаарынга ажыглап турар. Специалистерниң бодап турары-биле алырга, ол өске-даа адырларга калбаабиле ажыглаттынар, чижээ, оон дузазы-биле янзы-бүрү газтарның баллоннардан үне бээрим тодарадыр.

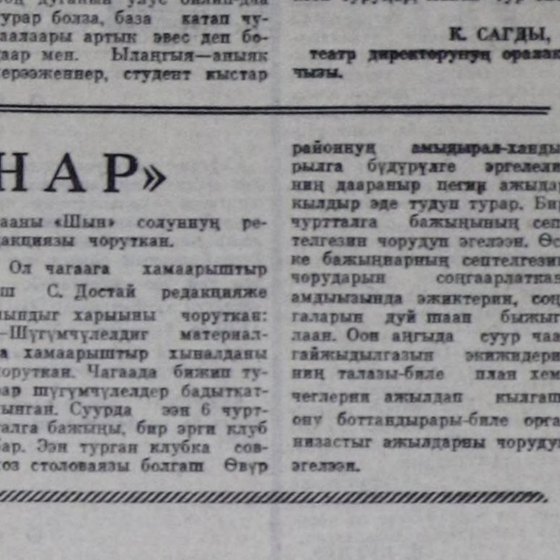
ШАҢНАЛГА ТӨЛЕПТИГ

Виннипег хоорайның метеорология албаны ук черде «Парлалга клубунуң» тускай шоодулуг шаңналын бир дугаар алган. Станция ук шаңналга шынап-ла төлептиг болган деп демдеглээр апаар — ооң ажылдакчылары күштүг шуургannың чоокшулаап келгенин... ол эрткен соонда он ийи ай болганда дыңнаткан.

ОРГААДАЙ ЫЯШ ТУРГАН

«Ажыдырал оъдуу» — оргаадай дугайында хөй санныг тоолчургу чугааларга бала бир кайгамчык төөгү немешкен. Шаг-шаанда оргаадай ыяш турган деп, эртемденнер тодараткан. Оожум хөгжүлдениң түңнелинде ол чоорту оът апарган, ынчалгажок бодунуң үр чурттаар аргазын ышкынмаан —ол 150 чыл иштинде үнүп кээр. Бо канчаар-даа аажок үнелиг дазыл шаанда кайгамчык-ла улуг турган боор...

ШЫДЫРААГА БОДАЛ ХЕРЕК

Ийи көштен—мат.

ТВ

ОКТЯБРЬ 22-ДЕ
БИРГИ ПРОГРАММА
МОСКВАДАН

8.00 — «Ye». Информастыг программа. 8.40 — Эртенги гимнастика. 8.55—«Конгулууржуган» ырлап тур». Львовтан дамчыдылга. 9.20 — «Сцена кырында». Уран-чечен фильм. 10.50 — Телемедээлер. 10.55—14.15 — Чапсар. 14.15 — Телемедээлер. 14.35 — «Орай кустуң демдектери», «Печораның Альпыларында», «Содгу элегия». Долгандыр турар чүүлдериң камгалалының дугайында документалдыг фильмнер. 15.15— Замбияның национал ансамблиниң концерти. 15.40— «Горизонт». Ленинградтан дамчыдылга. 16.40 — Москва болгаш москвачылар. 17.10 — «Тоолдуң аалчылары». «Алдын шидиглиг майыктаалтар». 2-ги серия.

КЫЗЫЛДАН

18.30 — Телемедээлер.

МОСКВАДАН

18.45 — Бөгүн делегейде. 19.00 — «Мээң адым—Леопардас». Документалдыг фильм. 19.10 — Объектив. 19.40 — «Оперетта байырлалы», И. Кальманның төрүттүнген хүнүнден бээр 100 чылынга. 21.00 — «Ye». Информастыг программа. 21.30 — Орус музей. «XVIII чүс чылдың уран чүүлү». 3-кү фильм. 22.00 — Теп телевидениениң болгаш Бүгү-эвилел радиозунуң симфония болгаш эстрада музы. казының оркестри ойнаар. Дирижер— А. Михайлов. 22.30 — Бөгүн делегейде. 22.45 — 01.00 — Хоккейге ССРЭ чемпионады. ЦСКА— «Динамо» (Москва). В. И. Ленин аттыг Теп стадионнуң Бичии спорт ареназындан дамчыдар.

ИЙИГИ ПРОГРАММА
МОСКВАДАН

12.00 — Англи дыл. 12.30— Аваң школазы. 13.00—Джордж Гордон Байрон. Амыдыралының болгаш чогаал ажылының арыннары. 13.30 — ПТУ сургуулдарынга. Физика. Кристалдарның тургузуу болгаш шынарлары. 14.00 — Төөгү. 4-кү класс. Баштайгы беш чылдарның тудуглары. 14.30 — Музыка. 6-гы класс. И. С. Бах. 15.00 — «Ада-чурттуң Улуг дайыны». Киноэпопея. 5-ки фильм.—«Чөөп чүкчө». 15.50 — Телемедээлер. 16.00 — 18.15 — Чапсар. 18.15 — Телемедээлер.

КЫЗЫЛДАН

18.30 — Телемедээлер. 18.45 — «Тыва артистер—кинода». 19.15 — Киножурнал. 19.25 — «Азия төвү». Информация-публицистиг программа. 19.55— Чарлалдар.

МОСКВАДАН

20.00 — «Тамчыктыг удунар, чаштар!». «Хуулгаазынның карандаш». 20.15 —«Дем каттыштырылгазы». Тележурнал. 20.45 — «Электражиттинген Россияны өттүр көрүп тур мен». Эртем-тайылбырлыг фильм. 21.00 — «Ye». Информастыг программа. 21.30— 22.35 — «Кавказ дугайында тоожу». Уран-чечен телефильм. 2-ги серизы.

Редактор В. С. ШАРАВИЙ.

АГААР

Республикага бөгүн бүргеш, аязыр, чаъс чагбас. Хаттың күжү кошкак.

Дүне агаарның температуразы 3—8 градус соор, хүндүс 10—15 градус чылыыр, чамдык черлерге 0—5 градус чылыг.

Кызылга өскерилге чок агаар болур. Дүне агаарның температуразы 3—5 градус соор, хүндүс 12—14 градус чылыыр.

«Шын» солун редакциязы дуржулгалыг машинанчыны доктаамал ажылдаарыбиле чалап тур.

КИНО

ОКТЯБРЬ 22-ДЕ

«НАЙЫРАЛ»: «Ришад Зифаның төлүүнүң оглу» 9.30, «Шуптү сылдыстар» 11.20, 13.10, 15.00, 16.50, 18.40, 20.30 шактарда.

«ПИОНЕР»: «Бабек» 9.30, 12.10, «4-кү дээскиниге дүн» 15.00, 16.50, 20.40, «Идегел болгаш чөленгиниң» 18.40 шактарда.

«ВОСТОК»: «Ачам удавас ээп келир» 15.00, «Үш даңгыр сальто» 16.50, 18.40, 20.30 шактарда.

«КАА-ХЕМ»: «Сүлчээниң тургустунганы» 18.10, 20.00, «Ак азыг» 14.30, 16.20, «Кино чымындызы» 10.00, 11.20 шактарда.

«ЕНИСЕЙ»: «Меге кадайы» 17.00, 19.40 шактарда.

Редакциянық адреси: индекс 667000

667000, Кызыл, Щетинкин болгаш Кравченко кудумчузу бажың № 3. Телефоннары: Редакторнуң 2-24-63, редакторнуң оралакчыларының 2-35-24, 2-23-54, харысалгалыг секретарьның 2-23-35, секретариаттың 2-23-35, партийжи амыдырал болгаш совет тургузуг килдистериниң 2-37-13, пропаганда килдизиниң 2-31-75, культура килдизиниң 2-23-54, көдээ ажыл-агый килдизиниң 2-21-47, үлетүр килдизиниң 2-31-75, чагаа килдизиниң 2-41-27, информация килдизиниң 2-20-60, корректорларның 2-27-41, бухгалтерияның 2-12-45, солун келбейн барганда 2-32-75 телефонче долгаар.

Чагыг № 2011.

Солун неделяда 6 катап үнер.

Тыва АССР-ниң Министрлер Чөвүлелиниң Ном үндүрер чер, полиграфия болгаш ном садыының херектериниң талазы-биле эргелелиниң типографиязы. (Кызыл, Щетинкин болгаш Кравченко кудумчузу бажың № 1). ТС-00975

КАЯА-ДАА ЧОРААНДА

Школачы чылдарындан-на кандыг-бир ажылга сундулуг болгулаар кижилер таваржыр. Салчак Комбу Бай-Тайганың Тээли, Барыын-Хемчиктиң Кызыл-Мажалык база Кызылдың № 2 школаларынга өөренип чораан чылдарында-ла ындыг турган. Ол өөркомга ажылдаан, чок-ла болза, пионер отрядын даргалаан болур. Өскээр чугаалаарга, хөй-нинти ажылынга сонуургалдыг болур эчис күзел аңаа ынчан-на тыптып келген. Ол шыпап-ла башкы болуксап чоруан.

Салчак Норбуевич Комбу башкының мергежилии Красноярскиниң педагогика институдунга чедип алган. Оон эгелээш-ле республиканың ол-бо школаларынга ажылдап чораан. Колдуунда школа удуртукчузунга ол ажылдап, бо ажылга арга-мергежили бедээн. Башкы кижи дээрге чүгле башкы ажылы-биле кызыгаарланыр эвес. Чон ортузунга хөй-нинти ажылдарынга идепкейлии-биле киржир апаар. Салчак Норбуевич ындыгларының бирээзи. Агитаторлап, пропагандистеп, хөй чылдарда ажылдап келген. Ол ам Кунгуртуг школазында директорлап ажылдап турар. Школа удуртукчузу кижи хөй-нинти-биле, ада-иелер-биле ажылдаар апаар. Бо башкы ол ажылды чогумчалаг кылып чаңчыккан.

Салчак Комбу— география башкызы. Школачыларны ук эртемни сонуургал - биле өөренириңче хаара тудуп. Башкы боду кичээлдерге эки белеткенип, хөй номчуттуңуп. класстар аайы-биле программада бердинген чүүлдерге немей билиглерни берип турар. Янзы-бүрү карталар болгаш көргүзүг материалдары-биле ол чедиишкиниг ажылдап турар...

Школа удуртукчузунуң сагыш салыр айтырыглары-ла хөй. Кады ажылдап турар эш-өөрүңүн - амыдырал-чурттал-газы, ажылга таарыштыр тургүстунары дээш чүү турбазыл. Амыдыралга чүү-даа таваржыр. Бергелер-даа туруп келир. Кижиге эдлеп чымчак сеткил. эки хамаарылгадан артык чүү турар боор. Ол бодунга болгаш өскелерге-даа шыңгыы пегелделиг. Салчак Норбуевич Комбуга РСФСР-ниң школаларының алдарлыг башкызы деп хүндүлүг атты тывысканы ынчангаш таварылга эвес.

Д. ЧЫМБА.

Бүгү чүрттарның пролетарийлери, каттыжыңар!

ШЫН

СЭКП Тыва обкомунуң, Тыва АССР-ниң Дээди Совединиң болгаш Министрлер Чөвүлелиниң органы

№ 246 (12036) | 1982 чылдың октябрь 23, суббота | 1925 чылда үндезилеттингеш | Өртээ 3 көп

Колхозтарның болгаш совхозтарның ажыл-ишчилери! Мал ажылының чем баазазын быжыглап, оон продуктулуун бүгү хемчег-биле бедидиңер!

(СЭКП ТК-ның Кыйгырыгларындан)

Кышка белеткел—хүннүң айтырыы

ААЛДАР КӨШКЕЛЕКТЕ

Улуг-Хем районунуң «Ак-Туруг» совхозта кыштаглаашкынга белеткел багай эвес. Сиген-ширбиши бо чылын суггат чок черлерден безин эки үнген. Люцернаны ийи катап кезип ажаап алган. Мал чеминиң белеткелинче ажылчы чоннуң күжүн совхозтуң дирекциязы (директору Ч. Чараш-оол), парткому (секретары Р. Хунай-оол), профэвилел комитеди (даргазы В. Успун) эки мобилизастаанының түңнелинде чамдык көргүзүглер эрткен чылдың деңнелинден бедик болган. Чижээ, 2500 тонна сиген ажаап алдынган, эрткен чылдыңдан 900 тонна хөй, бо чылын 1600 тонна силос салдынган, ол эрткен чылдыңдан база-ла муң ажыг тонна хөй. А люцернаның үнгени чаагай болганындан ону бо чылын ийи катап кезип ажаап алган.

Мал чеми белеткелинге школачылар, башкылар, культура албан черлериниң ажылдакчылары, хөй-нийти организациялары идепкейлиг киришкен. Көдээ Советтериң талазындан суурларның чурттакчы чопун, ылаңгыя дыпланыр хүннерде шефтээшкиннерже хаара тудуп турган. Ол өйде малчыннар боттары база-ла аңаа олурбааны чугаажок. Малга элбек чем-суур белеткээр, кажаа-хораа септээр, чылыглаар, одек бөлүп магадылаар талазы-биле олар шалыпкын эрес ажылдаан. Совхозта ийи хойжу бригада бар. Бирги бригада 210, а ийиги бригада 164 тонна сиген белеткээн.

Шээр малдың 54, төрүүр коданның 30 кыштаа бар, олардан 25 кажаа септеттинген, 5 кажаага капитал септелгени чоруткан. Бо чылын үскен 21 кодан хураганнарның 12 кажаазы септеттинген. Амгы үеде 500 баш хой турар чаа кажаа туттунган. Чаш-Талда 100 баш инек турар чаа кажаа ам ажылгалга кирер. Ында малчыннарның чурттаар бажыңнарын база септээн болгаш иштин-даштын чугайдап каан. А ол немей туттунуп турар чаа инек кажаазындан аңгыда, эрги инек кажааларының септелгези база-ла доозулган. Терек деп черде инек фермазының турлааңга 700 ажыг инек кыштаар. Ында база-ла кажаалар эки шынарлыг септеттинген болгаш мал чемни сөөртүп чедирген.

Малчыннарны суг-биле хандырар ажыл үк совхозта база-ла багай эвес тургустунган. Дөрт черде кудукту ажыглап турар, а алды суг сөөртүр машина малчыннарны доктаамал эргип чоруп турар.

Кыштагларны электрижидеринче совхозтуң дирекциязы сөөлгү чылдарда кол кичээнгейни угландырган. Малчыннар кыштагларда олурээр бажың-балгат-биле хандырттынган чүве болганда, бир эвес электри шугуму кыштаг бүрүзүнге чеде бээр-ле болза, хостуг шагында телевизордаа көрүп болур. Уруг-дарыга-даа, улуг улуска-даа ооң кижизидилгелиг салдары улуг болгай. Совхоз эрткен чылын тос кыштагга электри кинрген турган болза, бо чылын чээрби кыштагда электри чырыын немей киниртип берген. Ол сан чыл бүрүде ковдеп орарын бодаарга, совхозтуң дирекциязы малчыннарның амыдырал-чуртталгазынче кичээнгейни кошкатпайн турар. Моон соңгаар бүгү кыштагларга Ильичиниң лампочкалары чырый бээр дээрзинге бүзүреп болур. Оон ыңай совхозта база бир эки чүве болза, хөй-нийти организацияларының аразында харылзаазы, оларның совхоз бүдүрүлгезинге дузазының экизи. Чижээ, Ак-Туруг болгаш Кызыл-Даг суурларда херээженнер чөвүлелдери эки ажылдап, агитквартираларны тус-тус кыштагларда быжыглаан. Олар малчыннарның кажаа-хораазының көрженин-даа коптаржыр, бажыңын-даа чугайлажыр база өске-даа ажылдарны кылчып, улуг дузаны чедирип турар. Амгы үеде малчыннарның 108 бажыңын септээн, чугайлаан; олар кыжын олурарынга белен.

Кыштагга өдек белеткел алырының, кажаа-хораа, бажың септелгезиниң болгаш мал чемин чедирип белеткел алырының талазы-биле байдал совхозта иштизи-биле эки. Бо бүгү чүүл малчыны кижинил кызымаандан. Негелделиинден, өө-харысалгалыындан база кол хамаажыр. Бо хүннерде кыштаглаашкынга бүгү тала-биле эки белеткенген малчыннар эвээш эвес. Оларның чижээнге А. Тараачыннының, В. Халыынының, И. Данзырыңның, Ч. Сендиниң, Д. Бүрүнмааның болгаш өскелерин-даа адап болур. Кыш кандыг боору ам биллинер эвес. Ынчангаш «Ак-Туруг» совхозтуң малчыннары ам кыштагже көшкелекте бүгүде түүлдерин магадылап көрүп ап турарлар.

К. ЭКЕР-ООЛ.

МАЛЧЫННАРНЫҢ СОРУЛГАЗЫ

СЭКП-ниң XXVI съездизиниң, партия ТК-ның май (1982 ч.) Пленумунуң шиитширлерин амыдыралга боттандырар дээш Мөңгүн-Тайга районнуң ажыл-ишчилери шудугу ажылдан турарлар. Олар ССРЭ-ниң 60 чыл ооңга уткуштур алган социалистиг хүлээлгелерин долдур болгаш ажыр күүседир, 1982 чылда кедээ ажыл-агыи продуктуларын бүдүрериң улам көвүдедир сорулганы салганнар.

Ол чедиишкиннерни бадыткаары-биле чамдык сан-түңнерден маңаа көргүссе артык эвес. Бо чылдың эрткен тос айларында үжен ажыг малчын төрүүр чүс баш шээр малга онааштыр 85—100 чедир анай, хураганны алганнар. Оларга Сагаан Сарыг-оол, Игорь Дагба, Хомушку Ооу, Доскаар Коңзай, Ооржак Кара-оол, Салчак Тас болгаш сарлык кадарчылары Дастан Очур, Чигир-оол Хүлер-оол, Иргит Өлзей-оол болгаш өскелер-даа хамааржыр.

Совхозтарның мурнакчыларының шудургу күш-ажылының ачызында малдың өлүп хораар чоруу бо чылын районда ниитизи-биле кызырылган, ооң санын өстүрериниң планы түүн аайы-биле ажыр күүсеттингени көскү чедиишкин болур. Ооң түңнелинде «Малчын» совхоз чылдың эрткен тос айларында күрүнеге эът садар планын 103 хуу, дүктү — 110,8 хуу, сүттү 3 катаң ажыр күүсеткен. Кожазы «Мөген-Бүреп» совхозтуң ишчилериниң көргүзүглери база ооң дудак чок.

Келир кышка уткуштур ниитиниң малынга чем белеткээри районда ам-даа уламчыдавышаан. Мөңгүн-Тайганың девискээринде сиген үнүп болгу дег черлерден эвээш-бичелеп сигенни кезип алган, а кол-ла мал чеминиң белеткелин Ак-Чыраа девискээринде чорудуп турар. Ында коммунист С. Конгар-оолдуң удурткан сигенчилери даанган ажылынга ээ-харысалгалыг чоруун көргүзүп турар. Ынчангаш, мал чеминиң белеткели бо хүнперде ниитизи-биле 93 хуу четкен. Ооң планын бо каш хонуктарда долдур болгаш ажыр күүседиптер арга бар.

Көдээниң ишчилериниң күш-ажылчы хей-аъдын көдүрери-биле янзы-бүрү организастыг хемчегларни СЭКП райкому база райкүүском чорудуп турар. Аңаа кол черни ажыл-агыйлар, хойжу бригадалар болгаш тус-тус малчыннар аразында социалистиг чарыш эолеп турар. Чоокта чаа юбилейлиг чылдың үшкү кварталының социалистиг чарыжының түңнелин үндүрген бис. Малдың санын өстүрер, ооң өлүп хораар чоруун болдурбас талазы-биле бедик көргүзүглүг болган «Малчын» совхозту аңаа тиилекчи деп санаап, партия райкомунуң, райкүүскомунуң база ВЛКСМ райкомунуң шилчиир Кызыл тугун база бирги чергениң дипломун үк ажыл-агыйга тывыскаш, ук совхозтуң дыка хей ажылчыннарын районнуң хүндүлел самбырызынче киирген бис.

«Мөген-Бүреп» совхозтуң С. Делгер-оолга удурткан № 4 хойжу бригадазының кежигүннери түгле совхозта эвес, районда ат-сураглыг малчынар болуп турар. Олар чылдан чылче бедик көргүзүглерни чедип ап келгеннер. Бо чылын база ук коллективтиң кежигүннери төрүүр түс башка онааштыр 86 хураганны алгаш, социалистиг чарыштың тиилекчизи болганнар. Районнуң хүндүлел самбырызынга ук бригаданың дыка хей кежигүннериниң чуруктары киргеп.

Амгы үеде районда бир чугула кампания — кыштаглаашкынга белеткел. Ону совхозтарда организастааны ниитизи-биле багай эвес. Мал чеминиң белеткели-биле чергелештир кажаалар септелгези, малдың назы-хар болгаш чүзүн аайы-биле үзүүшкүнү чоруттунган. Дыка хей кыштагларда мал чеми чедиртинген, кудуктарны соксаал чок ажылдаарынга белеткээн. Хойжуларның күзелин база ниити малдың байдалын барымдаалап малчыннарның кыштаар черлерин таарыштырган.

Ындыг турбуже четшестер база хей болуп турары хомудаңчыт. Районнуң кайы-даа совхозтарында кыштаглар септелгези бүрүн доозулбаан. Ону ажыл-агыйларның удурткучулары септекчилер чедишпезинге чылдагааннап турар. Бар курлавырларны бүрүн ажыглаан болза, мынчага чедир кыштаг бүрүзүн келир кышка уткуштур ыяк белеткеп алыр үе-шак бар турган. Оон аңгыда суг сөөртүр машиналар ам-даа бүрүн белеткеттинмээн. «Малчын» совхозта бар 6 машинаның түгле үжү белен, а «Мөген-Бүренде» ийи машина ам-даа четчелеттинмээн.

Ак-Чыраада белеткеттинген сигенниң саны хей-даа болза, ону район девискээринче сөөртүп алыры парыл айтырыг болуп турар. Машина-техника чедишпес деп чылдагааннар-биле 800 хире тонна сиген ам-даа оон сөөртүнмээн. Чогум совхозтарның автопарктарында техника айдыг угланыышкынның доктаамал ажылдан турар. Гидрометаллургтар чыл эгезинден бээр 235 муң киловатт-шак электрң энергиязын камнап алган. Ол дээш шаңвал-макталга-даа четкен.

Ук цехте Владимир Масюхиниң удурткан эолчээ чарышка бирги черни эолеп келген. Олар машина-дериглерни эң камныг ажыглал, ажылдың шынарын экижидип, бедик сорттуг продукцияны бериң турар. Ол ышкаш А. Серебренниковтуң, А. Колоткиниңиң удурткаңы эолчеглер база күш-ажылчы бедик көргүзүглерни чедип ап турар.

Гидрометаллургия цехинден ангыда энергия пегинин. автоматикалың болгаш контроль-хыналлаңың топ лабораториязының, механика-септелге цехиниң коллективтери ССРЭ-ниң 60 чылынга тураскаатқан социалистиг чарышка эки көргүзүглерни чедип ап, шудургу ажылдан турар.

К. ХЕРТЕК.

Л. И. БРЕЖНЕВТИҢ ВАРШАВА КЕРЭЭЗИНИҢ КИРЖИКЧИЛЕРИ КҮРҮНЕЛЕРНИҢ ДАШТЫКЫ ХЕРЕКТЕР МИНИСТРЛЕРИ-БИЛЕ УЖУРАШКАНЫ

Октябрь 21-де СЭКП ТК-ның Чиигине секретары, ССРЭ-ниң Дээди Совединиң Президиумунуң Даргазы Л. И. Брежнев Кремльге даштыкы херектер министрлери — Болгария Улус Республиканың М. Младенов, Венгрия Улус Республиканың Ф. Пуйя, Германияның Демократтыг Республиказының О. Фишер, Польша Улус Республиканың С. Ольшовский, Румынияның Социалистиг Республиказының Ш. Андрей, Чехословак Социалистиг Республиканың Б. Хнеупек олар-биле ужурашкан. Олар Варшава керээзиниң киржикчаң күрүнелериниң даштыкы херектер министрлериниң комитединиң хуралынга киржип келген.

Ужуражыышкынга СЭКП ТК-ның Политбюро кежигүнү, ССРЭ-ниң даштыкы херектер министри А. А. Громыко киришкен.

Тайбыңнай, ядролуг айыл-халапты болдурбазының, бүгү улустарның аңыыл чок чорууп идегелдии-биле хандырарының политиказы болза, социализмниң политиказы, Варшава керээзиниң киржикчилери күрүнелериниң политиказы боон келген болгаш ындыг боон-даа турарын ужуражыышкын үезиинде онзалап демдеглээн. Делегей херектеринге, тайбыңнай болгаш делегейниң аңыыл чок чорууның эрге-ажыктарынга дүүштүр Керээниң киржикчизи күрүнелериниң демниг кады ажыл-чорудулгазын боттандырыр чорударынга болгаш сайзырадырынга Варшава керээзиниң киржикчизи күрүнелериниң дашгыкы херектер министрлериниң комитединиң чугула черни эолеп турарын база демдеглээн.

Ужуражыышкын үезиинде Европаның болгаш делегейниң аңыыл чок чорууның эң чугула айтырыгларын, ооң иштинде Мадрид ужуражыышкынының дугайында айтырыгны чугаалажып көрген. Европада болгаш делегейниң чер-ле болганында удур-дедир туржуушкунну чидирлендиреринче, чавырлыышкыны деп билиишкин-биле бүгү делегейде демдеглеп турар чүүлдү божаңнадырынче АКШ-тың чүткүлү улам тодаргайы-биле кестүп турар апарганың база онзалап айыткан.

АКШ-тың албадаашкыны боон туза-даа, Европаның чурттары ниитизи-биле чавырлыышкынга совуургалын хевээр арттырып, ол дугайын ажыы-биле чугаалаарындаа колдуунда кортпаан турарын билир бис деп, Л. И. Брежнев чугаалаан. Совет Эвилели канчаарыл дээрге, Хельсинкиден эгелээн ниити Европада чорудулга чүгле ол хевээр артсын дээш эвес, харын база үргүлүлүзин, улам күштелзин дээш бижыы-биле туржуп турар. Ынчангаш Мадрид ужуражыышкыныңың эка түннелдерлиг болуп доостуру болгаш хамыктың мурнуида Европага бүзүрежириниң болгаш чепсегленишкинни дүжүрериниң хемчегларинин талазы-биле конференцияны чыылдырар айтырыг дугайында шиитширинң хүлээп алдынары оңза чугула боон турар.

Болган беседага Л. И. Брежнев делегейниң аңыыл чок чоруунуң эң-не чидиг, эң-не соңгаарладыы болбас айтырыы — ядролуг дайынның кыжаныышкынын узуткаары болуруи онзалап демдеглээн. Ол аңаа холбаштыр ядролуг чепсекти бир дугаарында ажыглавас деп Совет Эвилелиниң хүлээлгезиниң онза ужур-дузалыын айыткан. Стратеттиг боо-чепсекти кызыгаарлаарының болгаш кызырарының талазы-биле база Европага ядролуг чепсектерни кызыгаарлаарының талазы-биле Женевада боон турар совет-америк чугаалажыышкыннарда боо-чепсекти эңдере бүдүрерин сонсадырының болгаш чепсегленишкинни дүжүрериниң кол-кол айтырыгларын чугаалажып көрүп турары билдингир болган. Чугаалажыышкыннар берге боон турар, чүге дээрге, ындыг бергелериниң үндезиин чөптүг чорукка үндезилээш, тодарган-лаарга, деп эргенин болгаш бир дөмей аңыыл чок чорукту принципиниге үндезилээш, дугуржуп алырын АКШ-тың күзевейн турарында-дыр.

Л. И. Брежнев СЭКП-ниң болгаш Совет күрүнеиң коммунистиг тургузуушкун талазы-биле ажыл-чорудулгазының дугайын дыннаткан. Ол ыланғыя Совет Социалистиг Республикалар Эвилелиниң тургустугаңындан бээр 60 чылын декабрь төнчүзүнде байырлаарының дугайын онзалап чугаалаан. Ол хүн болза совет улустуң улуг байырлалы болбушаан, ол, совтуң эң-не калбак утказы-биле алырга, делегейге ужур-дузалыг улуг болуушкун-дур. Социалистиг интернационализмниң ленинчи принциптериниге үндезилеттинген улустар аразының харылзаалары кайы хире бедик деп эргелиг чорукту болгаш найыралды чедип ап болурун Совет Эвилелиниң бүгү төөгүзү көргүзүп турар.

Л. И. Брежнев СЭКП Төп Комитединиң болгаш Политбюронуң өмүнээзинден БУР-нуң, ВУР-нуң, ГДР-ниң, РСР-нин, ЧССР-нин удуртукчуларынга эң чылыг байыр чедиришкинин болгаш ол чурттарның социалистиг тургузуушкунга, тайбың болгаш делегейниң аңыыл чок чоруу дээш демиселге чедиишкинерлиг болуруң күзээнин дамчыткан. Ол Министрлер комитединиң хуралының киржикчилеринге үре-түңнелдиг болгаш чедиишкиннинг аажылдаарын күзээн.

Ужуражыышкынга СЭКП ТК-ның секретары К. В. Русаков болгаш СЭКП ТК-ның Чиигине секретарының дузалакчызы А. И. Блатов олар киришкеннер.

(СЭТА).

КЫЗЫЛ ТУКТУ ТЫВЫСКАН

Мал ажылының продуктуларын бүдүрериң база күрүнеге садарын көвүдедир болгаш оларның шынарын экижидер, малдың баш санын өстүрер талазы-биле районнарның социалистиг чарыжында тос айларында мурнуу зонадан Мөңгүн-Тайга район тиилекчи болуп, СЭКП обкомунуң, Тыва АССР-ниң Министрлер Чөвүлелиниң, профобластвулеледиң болгаш ВЛКСМ обкомунуң шилчиир Кызыл тугу-биле база акша-биле шаңнаткан.

Кызыл тукту районга тыпсырының байырлыг хуралы чоокта чаа Ак-Чыраага болган. Мөңгүн-Тайганың «Малчын», «Мөген-Бүреп» совхозтарының, суурларының ажыл-ишчилери ында бо хүнперде сиген белеткелинде шалыпчы, организастыг ажылдан турар.

Кызыл тукту Тыва АССР-ниң кедээ ажыл-агый министриниң бирги оралакчызы Б. Б. Бальчир тывыскан. Байырлыг хуралга чүве чугаалаан СЭКП райкомунуң бирги секретары О. Н.-С. Шагдыр-оол, «Малчын» совхозтуң директору С. С.-Б. Очур болгаш өскелердаа районнуң ажыл-ишчилерга шаңналга төлептиг болуп, улам эки ажылдаарын бүзүретккеп.

Бистиң корр.

Коммунист Сонам-оол Көкөөлович Ак-оол үр чылдарда ажылдаан дуржулгалыг чолаачы. Ам ол Кызылдың № 2 АТБ-зинде ажылдап турар.

Ол-ла бүдүрүгеде Т. П. Путинцевтиң ады найысылалда сурагжый берген. Тихон Перфирьевич ай планын 120 хуудан куду күүседип көрбээн.

СОЛАГАЙ ТАЛАДА ЧУРУКТА: чолаачылар Т. П. Путинцев биле С. К. Ак-оол.

Көрген-оол Чалчыкович Монгуш Кызылдың № 1 АТБ-зинде 22 чыл слесарьлап турар. Оон удуртуп турар бригадазы бригада ай, квартал планнарын үргүлчү ажыр күүседип келген.

ЧУРУКТА: слесарь К. Ч. Монгуш.

Ю. КОСАРЬКОВТУҢ фотолары.

АКЫ-ДУҢМА, БУЗУЛБАС ЭВИЛЕЛДЕ

Хостуг күш-ажылдың өөрүшкүзүн, социалистиг нацияларның аңы-дуңма эвилелиниге чаа амыдыралды Литваның ССРЭ-ниң улус ажыл-агыйының бедик хөгжүлделиг эвеноозу болур. Литваның ажылчы чоннарының чоргааралы болгаш ниити-эвилел ужур-дузалыг продукциязы — балык тудар траулерлер, станоктар, электрилиг каңналга дериг-херекселдери, чоннуң калбак хереглел барааннары совет улустарның улуг өг-бүлезиниң база чоргааралын болдурган.

Литваның кедээ ажылтагыйы шапкыны-биле хөгжүп турар. ССРЭ-ниң Аъш-чем программазын күүседип тура республиканың ажыл-ишчилери Төрээн чуртка бо чылын тараа садар планын күүседипкен. Ында әртем болгаш культура чечектелген.

Кежээге киришкен москвачылар СЭКП-ниң XXVI съездизиниң идип үндүргени коммунистиг тургузуушкуйнуң программазын боттандырарынга чаа-чаа чедиишкиннерни республиканың ажылчы чоннарынга күзээн.

Литва ССР-ниң төлээлекчилериниге хүндүлел дипломнарын болгаш ССРЭ-ниң УАЧД-зиниң мөдальдарын тывыскан.

Литваның бот-тывынгыр уран чүүл коллективтери чогаадыкчы отчётун берген.

(СЭТА).

БАЙЫРЛАЛ МУРНУНУҢ ЭЭЛЧЭЭНДЕ

Таңды-Уланың эдектеринде каас-чараш бойдус чурумалдыг черде чаптылган «Тыва кобальт» комбинат хүнден хүнче сайзырап, өзүп хөгжүп орар. Чеди шак ажыл чорда ажылчын идик-хептиг кижилер автобустар доктаар черлерге кээп чыглып, оларга олурушкаш колдуунда чаңгыс углуг —комбинатче чоруптар.

«Тыва кобальт» комбинатта партия комитединиң секретары Валентин Борисович Петровтан металлургтарның коллективи байырлалдарны кандыг чедиишкиннерлиг уткуп турарын айтырдывыс.

— Бистиң комбинаттың ажыл-ишчилери Улуг Октябрьның 65 чылы ооң болгаш ССР Эвилелиниң тургустунганының 60 чылын төлептиг уткуур дээш бедик көдүрүүшкүнүүр, шалыпчы ажылдан турар. ССРЭ-ниң алдан чылынга тураскаатқан РСФСР-ниң автономнуг республикаларынга алдаржыткан шалыпчы неделялар комбинатта уламчылавышаан— деп, ол чугаалады. — Сорук киришкиниг, демниг ажылдың түңнелдери база эки. Тос айларда комбинат продукция сайгарарының планын 100,2 хуу күүсеткен. Бараанның продукция бүдүрер даалгазын база ажыр күүсеткен. Комбинаттың бедик көргүзүглериг ажылдаарының үндезинин даг цеги тургузуп турар. Даг цегиниң коллективи бергелер туруа-даа, тос айларда бүдүрүлге планын 109,1 хуу күүсеткен. Коммунистер Анатолий Васильевич Геращенко, Ушгория Кириллович Караваев оларның удурткаңы бригадалар эки түңнелдерлиг ажылдаан. Дагжылардан коммунистер Николай Дмитриевич Сафопов, Владимир Михайлович Кинжебаев, Анатолий Алексеевич Григин хүлээлгелер болгаш планнар күүседезинче ажылчыннарны баштап боттарының үлегер-чижээн көргүзүп турарлар — деп. секретарь чугаалаан, чарыш түңнелдериниң дугайында улуг дацзыны бисче сувду.

Терлиг-Халның мөңгүн-суу бүдүрүлгезиниң коллективи ССРЭ-ниң 60 чылынга уткуштур чарышка бо чылдың бирги, ийиги кварталдарында тиилекчи боон келгенин оон таныштывыс. Ук коллектив тос айларда продукция бүдүрериниң планын 101,9 хуу, күш-ажылдың бүдүрүкчүлүүнүн планын 107 хуу күүсеткеш база мурнакчы боон турар.

Комбинатта Михаил Иванович Лазаревтиң удурткаңы гидрометаллургия цегиниң ажыл-ишчилери бергелер болгаш шаптараазынар турза-жок, планныг даалгаларны күүседир дээш шудургу ажылдан келген. Ынчангаш олар тос айларның планын ажыр күүседир аргалыг болган.

— Гидрометаллургия цегинде мурнакчы участоктар, бригадалар хей. Ылаңгыя руда дээрбелеп үүрмектээр участоктуң ажылчыннары байырлал мурнуның күш-ажылчы эолчээнге киришкеш, улам күжениишкиниг ажылдан турар. Участокта күш-ажылдың сагылга-чуруму эки, чыл агаан чокка ажыл шагы үзер кижилер сөөлгү үеде шуут чок болган—дээш бисти ынаар Валентин Борисович үдеди.

Бүдүрүлге цехтериниң чоогунче чоокшулаан тудум долгандыр даап-шимээн күштелип, күчүлүг машина-техниканың шимчээшкини ол-бо караңнаар. Руда дээрбелээр черде ажылчыннар чайшөлээн чок ажылдаан, үүлезин бүдүрген турлар.

Участок начальныгы Василий Доржуевич Ондар-биле азыгда бичии конторага таварҗы бердивис.

— Участокта руда үүрмектеп дээрбедээр бригада чыл эгезинден социалистиг чарышка мурнап чоруп келди. ону ажыл-ишке бүгү сетклиинден бердинген аныяк ажылчын Николай Монгуш-Дадар-оол удуртуп турар. Бригадада чеди кичи коммунистиг күш-ажылдың шалыпчызы деп атты төлептиг эдилеп турар. Эолчегде бригада 400 тонна руданы үүрмектеэр турган, чамдыкта 600-даа чедириптер.

Бригадир Николай Дадар-оол комбинатта сес чыл ажылдап турар, ол бодунуң техниктиг билиниң доктаамал бедидиин, 4-кү разрядты дужаап алган. Ам ол коллективти мергежилдиг удуртуп. үнелиг концентратты бүдүреринге руданы эки шынарлыг белеткеп бээри дээш эш-өөрүн организастап турар.

Гидрометаллургия цеги. Чогум-на моортан кобальт концентрадын алгаш чоруп турар. Цехте үш участок, беш бригада бар. Олардан план күүсетпейн турар коллектив чок. Цех байырлалдар мурнуның күш-ажылчы эолчээнге киргеш, тос айларда планын доктаамал ажыр күүседип келген. Цехтиң коллективи продукцияның шынарын экижидер, машина-техниканы, дериг-херекселдерни камныг эдилээр, электри энергиязын кампаар дээш чогуур хемчегларни ап, шынарын, суурларының ажыл-ишчилери ында бо хүнперде сиген белеткелинде шалыпчы, организастыг ажылдан турар.

Кызыл тукту районга тыпсырының байырлыг хуралы чоокта чаа Ак-Чыраага болган. Мөңгүн-Тайганың «Малчын», «Мөген-Бүреп» совхозтарының, суурларының ажыл-ишчилери ында бо хүнперде сиген белеткелинде шалыпчы, организастыг ажылдан турар.

Кызыл тукту Тыва АССР-ниң кедээ ажыл-агый министриниң бирги оралакчызы Б. Б. Бальчир тывыскан. Байырлыг хуралга чүве чугаалаан СЭКП райкомунуң бирги секретары О. Н.-С. Шагдыр-оол, «Малчын» совхозтуң директору С. С.-Б. Очур болгаш өскелердаа районнуң ажыл-ишчилерга шаңналга төлептиг болуп, улам эки ажылдаарын бүзүретккеп.

Бистиң корр.

Тувинская республиканская ЕНБЛИОТЕКА им. А. С. Пушкина

УЛУСЧУ КОНТРОЛЬ АРНЫ

1982 чыл
№ 10 (104)
октябрь

Бир бөлүктүң ажылының практиказындан

ПРИНЦИПИАЛДЫГ ЁЗУ-БИЛЕ

Ийи чыл буруңгаар улус депутаттарының Бай-Хаак кодээ Советиниң чанынга улусчу контроль болүү тургустунган. Оон соонда Советтиң бир сессиязынга ону 11 кижи составтыг кылдыр соңгаш, бөлүктүң даргазынга кодээ Советтиң күүском кежигүнү Валентина Васильевна Ощепковаңы соңгаан.

Бөлүктүң контролюнга кодээ Советтиң девискээринде күш-ажылчы коллектитер, албан организацин болгаш культура, садыг, уруглар албан черлериниң ажыл-чорудулгазы кирген. Оон аңгыда районнуң харылзаа белдирингде, чурттала, коммунал ажыл-агыйн эргелелинде, Бай-Хаактың хлеб заводунда база тудуг участогунда контроль постулары тургустунган. Оларда 12 хайгылчы доктаамал ажылдап турар.

Советтиң чанында контроль бөлүү сөөлгү ийи чылда янзы-бүрү айтырыгларга холбаштыр 26 хыналдаларны, рейдилерни чоруткан. Олар колдуунда-ла социалистиг өнүүнү камгалалы, электри болгаш одаар чүүлдүң база кыват-чаар материалдарның камналгазы, планнар күүседези, сан-хөө база штат чурумун шынгыы сагыры, күш-ажылдың сагылга-чурумун быжыглаары дээш шыкаш еске-даа чугула айтырыгларга хамааржыр. Оон аңгыда Бай-Хаак ортумак школазының интернадында база суурда ясли-садиктерде байдал канчаар тургустунганы хайгылчылар хынаан. Ниитизи-биле хайгылчылар четтестерни эптеш чок ёзу-биле көрүп, кап-даа принципиалдыг чоруун илергейлеп турар.

Бай-Хаакта тудуг участогунга хайгылчылар хынадла кылгаш, бүдүрүлге база чурттөлга бажыңнарын тударын болгаш септелге чорударын ол организацин озалдадып, шынарын багай кылып турганын, материалдарны четпес кадагалап турарын илереткен. Ол дугайын контроль бөлүүнүң хуралынга чугаалашкаш, тудуг участогунуң начальнигы А. А. Соловьёвтуң тайылбырын ап, илерээн четтестерни дарый чайладырын аңаа дааскан. Ынчангаш хыналдаларны еске-даа коллективтерге кылган. Бай-Хаактың хлеб заводунга күш-ажылдың болгаш сан-хөө чурумун канчаар сагып, планнарны канчаар күүседип турарының дугайын хайгылчылар хынаан, ону сайгарын көөрү-биле районнуң улусчу контроль комитединге шилчиткен. Ол талазы-биле байдалды аңаа бүгү талалыг сайгарып көрген.

Кылдыңган хынадларның күүселдезин контрольдаарыбиле хайгылчылар чамдыкта хынадларны катап база чорудуп турар. Ынаңгыя тудуг участогунга ынчангаш хынадланы кылырга, байдал мурнунда турганындан ээлээ экижээн илерээн.

Контроль бөлүүнүң хуралдарынга хайгылчыларның хынадларының түңнелдерин, контроль постуларының ажылының дугайында айтырыгларны чугаалажып келген. Хынадларга, рейдилерге хайгылчылардан аңгыда, кодээ Советтиң доктаамал комиссияларының база хереженнер чөвүлелиниң кежигүнөрин, өске-даа активти идепкейлиг киришкилиг киришкилиг киришкилиг турар.

Бөлүк план ёзугаар ажылдап келген. Контрольду калбек шеттерлиг, хөлге көскү болдурары-биле «Массаның контролю-биле» деп булуңга хынадла материалдарының түңнелдерин, чидиг шүүмүүлдерни, шоодугларны ай санында доктаамал үндүрүп турар.

Кодээ Советтиң күүскомунуң сессияларынга сөөлгү чылдарда ында улусчу контроль бөлүүнүң ажылының дугайын ийи удаа чугаалашкаш, ооң ажылынга тодаргай угланышкынны берип келген. Хайгылчыларның аразында бо чугула хөй-ниитичи даалганы бедик харыысалгабиле күүседип, хынадлалар база рейдилер кылырынга идепкейлиг киржип, принципиалдыг чоруун көргүзүп келген Л. Н. Карелина, Г. В. Абрасимова, Н. В. Григорьева, З. А. Васильева болгаш өске-даа эштер бар.

Районнуң улусчу контроль комитединиң хуралынга чоокта чаа Бай-Хаак кодээ Советиниң чанында улусчу контроль бөлүүнүң ажылының дугайында айтырыгны чугаалашкаш, ооң ажыл-чорудулгазының практиказында эки чүүлдерни чүүлдүгүнүп, детпкен болган контрольдуң ажыктыын база дээштиин бедидер талазы-биле хемчегларни алырыпче кичээнгейни угландырган. Хлеб заводунда болгаш өске-даа чамдык коллективтерде контроль постуларының ажылын улам идепкейжидериниң база кылган хынадлаларның түңнелдерин хамаарышкан күш-ажылчы коллективтериниң ажыл-ишчилериге доктаамал дыңнадып турарының эргежок чугулазын аңаа айыткан.

Х. МААДЫР.

Таңды районнуң улусчу контроль комитединиң инспектору.

Ниитиниң малының баш санын камгалап алыры, ооң продуктулуун бедидери кыштаглаашкынга белеткелден, ону хүр-чаагай эрттирериниден улуу-биле хамааржыр. Ынчангаш амгы үеде хайгылчылар бо чугуза айтырыгларже улуг кичээнгейни салып турар. Барыын-Хемчик, Каа-Хем районнарда мында холбаштыр чоруттунуп турар ажыдарның дугайын чугаалап бээри-биле ол районнарның улусчу контроль комитеттериниң даргаларынга сөс бердивис.

* * *

Барыын-Хемчик районнуң улусчу контроль комитединиң даргазы О. МОНГУШ:

— СЭКП ТК-ның май (1982 ч.) Пленумунуң шиитпирлеринде кодээ ажыл-агый ажылдакчыларының чөөкку үеде бол сорулгазы — чер болгаш мал ажылының продуктулуун мурнунда турганыңдан улам көвүдедип, ону чаа үе-чадаже көдүрерин бо чылдан эгелеп чедип алыры болур деп айыткан. Барыын-Хемчик районнуң кодээ ажыл-агыйының ишчилери ол айтышкынарны боттандырар дээш эрткен тос айларда чамдык чедиишкиннерлиг ажылдаан. Район бо үеде күрүнеге 1300 тонна эът садар тургаш 1364,6 тонналы дужааган ады планның ажыр күүсетпеп. Сүттү 880 тоннаны садар тургаш 1017,2 тонна чедирип, дүктү 180 тоннаны садар тургаш 211,2 тоннаны саткан. Район эрткен чылдың бо үезинге дедиээрге күрүнеге эът, сүт, дук садарын ээлээп ковудеткен.

Юбилей мурнунуң сонналистиг чарыжын калбартпышаан, «Барлык», «Шекпээр», «Хемчик» совхозтар тос айларның планныг даалгаларын ажыр күүсеткен.

Амгы үеде районнуң ажылагыйларында кыштаглаашкынга белеткел ажыдарды адакталган. Ниитиниң малын хүр-чаагай кыш ажырарының айтырыы улусчу контроль органнарының кичээнгейинин төвүнде турар. Чоокта чаа районнуң улусчу контроль комитединиң хуралынга кыштаглаашкынга белеткелдерни сайгарып көрүп, бо чугула ажылды «Барлык» совхоз, өске ажыл-агыйларга бодаарга, багай эвес чорутканын демделээн.

Бо совхозта мал кажааларының, малчыннар чурттаар бажыңнарның болгаш кызылбудунарының септелгезин барык дооскан. Мал чеми белеткээр цехтер, кухнялар база кышкы үеде ажылдарынга белеткеттинген. Саар инекгерни рацион ёзугаар чемгерип эгелээн.

Районнуң арткан совхозтарында байдал кандыгыл? Кыштаглаашкынга белеткеддерде четтестер хөй. СБФ-лерин алгаш көөрге, «Барлык» совхозтуң Адыр-Мажалык фермазындан өскелери кышка белеткелди багай чорудуп турар. Районда бода малдың 18 кажаазының үжү, шээр малдың 20% кажаазының 24-ү амдаа четче септеттинмээн. Ооң иштинде төрүүл мал кыштаар 98 кажаанын сези амдыл кышка белеп эвес. Шагжалар, деспидер, сүт кудар досказдар база чедиишпес. Малчыннар чурттаар алды бажыңның, ийи кызыл-будунуун септелгезин мынчага чедир чоруттаан. Кадарчыларның чурттаар оран-савазын септээрге 1500 хире туйбу, 500 кубометр шил хереглеттинип турар.

Райкүүскомнуң чоокта чаа болган хуралынга Ак-Довурак хоорайның болгаш Кызыл-Мажалык суурнуң албан организацияларын совхозтарга хуваап, тудуг материалдары-биле оларга дузалажыры дазскан турбузке, мынчага чедир хемчегларга алдынмаан.

Кыштаглаашкынга белеткел ажылдарын «Дэн-Терезин» совхозта дыка ожжум темпилиг чорудуп келгеин улусчу контроль органнарның рейд, хынадлаларынан тодараан. Бо ажыл-агыйда эрткен чылын торүттүнген сарлык молдургалары мынчага чедир үстүнмээн. Дыка хөй малчыннар чайгы үеде тайгалавайн, совхоз чоогунда Эдегей шыгынга чайлаанындан малдың денгиздеги кошкак болган. «Хемчик» совхозтуң мал ажылының тускай эртемнигнери хураганнарны озалдап үскел болгаш чамдык коданнарны шын эвес тургускан. Ындыг четпестер «Шекпээр» совхозта база бар.

Районнуң улусчу контроль комитединиң чоокта чаа болган хуралынга райкүүскомнуң кодээ ажыл-агый эргелелинин кол зоотехниги Ю. Барлуковтуң информациязы үстүнде айыткан болгаш ёске-даа четпестерни дарый чайладырыы иеген, ону боттандырарының чогуур хуусаазын айыткан. Ынчангаш райкүүскомнуң кодээ ажыл-агый эргелелинин, совхозтар директорларының база специалистериниң мурнунда хүннүң бир чугула айтырыы ол четпестерни айыткан хуусаазында чайладырының дээштиг хемчегларин алыры болур.

* * *

Каа-Хем районнуң улусчу контроль комитединиң даргазы К. ДОНГАК:

— Кыштаглаашкынга белеткелдер — хүннүң чугула айтырыы. Ынчангаш районнуң улусчу контроль органнары рейдилерге, хынадларга депутаттарны, прожектористерни, активчилерни база киноустировин, ооң дээштиин белидериниң хемчегларин ап турар. Комитет чоокта чаа улус депутаттарының район Советиниң кодээ ажыл-агый талазы-биле доктаамал комиссиязы-биле кады хынадланы «Ленинчи орук» совхозка (директору А. Монгуш) чоруткан. Мында бо чугула ажыл-херекти багай чорудуп турары хынадлалардан илерээн.

Совхозтуң малчыннарының чурттаар бажыңнарының болгаш мал кажааларының септелгези дыка багай чорун турар. Хынадла чоруткан үеге чедир совхозка инектин бөш кажаалының үүле ийизин, ол ийи чурттаар бажыңнары шупту септеттинмээн болган. Ол ышкаш хойнуң он ийи кажаазының үүле үштүң бир кезии белеч, № 1 салбырда семиртилге шелүнде кажааларның септелгезинче безин кирбээн. Мыйыстыг бода мал фермазында хээндектээн мал чеми урар буикерни белеткевээн. Бояровка суурда мыйыстыг бода мал фермазында котельнаның септелгези доозулбаан. Мыйыстыг бода мал фермаларында кормушкалар септеттинмээн, хойжулар коданнарында бодүүн мал чемнери чок, деспидер болгаш оңгачалар чедишпес. Чамдык коданнарда суг кудар савалар чыдыглаттынмаан.

«Улуг Октябрь» совхозта мал кыштаглаашкынынга белеткелдерниң байдалын база хынаан, ажыл-агый септелге ажылдарынче улуг озалдаашкын-биле киргенин хынадла коргускеп. Септекчилер бригадалар ей-шаанда тургуспаан. Бо ажыл-агыйла инектин чеди кажаалардың дөрт, хойжу коданнарда 3 кажаа кышка белеп эвес болган. Чижээ, хойжу Күжүгет Тыршытын коданында кажаалардың сериин, ону кыдыр материалдар-даа чок. Бичө Ажык деп черде чаа кажаанын эжин чок. Белдир-Шат деп черде кажаа база белеп эвес болган.

Районнуң улусчу контроль комитеди район Советиниң кодээ ажыл-агый талазы-биле доктаамал комиссиязы болгаш «Комсомолчу прожектор»-биле кады хынадланы «Бурунгаар», «Енисей» совхозтарга база чоруткаш, ол ажыл-агыйларда үстүнде доктаалдың күүселдезинин бүгайын тодаратқан.

Бо ажыл-агыйлар септелге ажылдарынче дыка озаадан киргеп болгаш доктаалда айыттынган дыка хөй үүлүг күүсетпейн турар. Ынаңгыя чурттаага базынарының, хөй кажаалардың септелгезинде улуг четпестер бар. Хынадла чоруткан үеге чедир совхозка 11 чурттаага базынарының үүле үжү, 12 хөй кажаазының ийизи септеттинген болган. Хойжу Дарма Мөңгеннің ад-дааына хайгылчылар чеде бээрге ооң базыңы септеттинмээн, печказы үреник, соңгаалы бузук, кажаалар үреник болган. Хойжу Чанчыт Кыспайның кыштаанда чурттаага базынын чугайлап, будуруу негеттинип турар. Чурнар-базынын чок. Хой кажаазының печказы үреник, бир хаңа бустуу берген, суг кудар сава чылыглаттынмаан. Хойжулар Хүртүй-оол Оюн, Бадыхөө Кажин оларның кыштагларында септезе чогуур чүүлдер база хей.

Ажыл-агыйның барык бүгү хойжу коданнарында бөдүүн мал чеми чок.

«Бурунгаар» совхозта хойжуларның он бажыннарының кезик хирезин кышка удур септээн, кажаалардың суг кудар савалардың база чартык кезинин септеп, чылыглаан. Барык бүгү турлагларда дөспилер, мал чеми каап бээр шагжалар чедишпес. Төрүүр хаванныр кажаалары чоокка чедир белеткевээн.

Үстүнде совхозтарның удуртукчулары болгаш зоветспециалистери эртикен кыштаглаашкынның берге урэжуктарындан чогуур түңнелдерни үндүрбээн, мал кажааларын септээрингө эки үенн халас эрттирин турары рейдилер, хынадлалар үезинде илереэн.

СЭКП райкомунуң болгаш райкүүскомнуң кыштаглаашкынга белеткел талазы-биле доктаамал четпес күүсеткеин дээш «Бурунгаар», «Енисей» совхозтарның директорлары А. М. Соломатов, В. И. Косторин оларны районнуң улусчу контроль комитеди сагындыраан.

Хынадла болган соонда үеттүнде четпестерни чайладырыпче углаган тодаргай хемчегларни алган, септекчилер бригадалары тургустунган болгаш фермаларны, хойжуларны кыштагларын дарый септеп доозар деп эштер А. М. Соломатов, В. И. Косторин оларның медеглелдерни комитет кичээнгейге алган.

Тускай дыңнадыглар

КОМИТЕТТЕРДЕ ЭРЗИН

«Чаа орук» совхозка бо чылдың майда чедирип эккеген 7 тонна чемишчидилгени мал чемгерер шөлге үүр када төп каап, ооң дугайын ол-ла хевээр «уттупкан». Часкы-даа, чайгы-даа үеде хову-шөлдерже ону сөөртүп, ажылдаваан. Ажык черге чыткаш, ол чемишчидилге ажыглаар арга чок кылдыр үрелген. Ооң уржуудан күрүнеге 558 рубль түңнүт каражаны чедирген.

Бо айтырыгны Эрзинниң улусчу контроль комитединге чугаалашкан, маңаа харыысалга чок чорукту болдурганы дээш ол совхозтуң кол агроному Д. К. Азырааны шыңгыы доңгуткан болгаш ооң бир айда шалыңын тыртарын шиитпирлээн.

САМАГАЛДАЙ

Ийи чус инек кирер кажааны «Тес-Хем» совхоз бодунуя күжү-биле тударын шиитпирлээш, хөлезилеттинин ажылдаар бригадага ону туттуруп эгелээн турган. Совхозта улуг прораб Т. Ч. Седип-оол наряд тургузарда меге немей бижилгелер кылып, хөй артык чарыгдалды болдурган. Кылган ажылдарның хемчээлин нарядка көргүзерде улгаттырын тургаш, ниитизи-биле 3142 рубльди артыкка чарыгдаапкан хайгылчылар илереткен.

Районнуң улусчу контроль комитеди ол дугайында айтырыгны бодунуң хуралынга чугаалашкаш, артыкка чарыгдаттынган акша-хөреңгини эгидериниң хемчегларин дүрген алырыи совхоз дирекциязындан негээн болгаш прораб Т. Ч. Седип-оолдуң бир айда шалыңын тыртарын шиитпирлээш, ону доңгуткан.

АК-ДОВУРАК

Бо хоорай-биле Барыын-Хемчиктиң суурларының аразынга автобус аргыжылгазының бакыраанының дугайында чоннуң хомудалдарын хайгылчылар хынаан, сайгарган. Хынадла кылган үеде оруктарже үнер ужурлуг 11 автобустуң түгле 4-ү ажылдап турган. Ындыг байдал ховар эвес боон келген. Ооң кол чылдагааны чолаачылар, кондукторлар болгаш АТБ-де өске-даа ажыл-шинчилер-биле ажылдың багайында. Орукка чораан автобус чолаачыларының ажылынга кандыг-даа контроль чок, олар чамдыкта туралаан черинче чоруй баргылаар, кондукторлар ажылдан озаалдаар, мынчангаш автобустар 1—2 шакта аңаа тургулаар. Чолаачылар үргүлчү ажылдан үнүп, солчуп турар.

Бо дугайында айтырыгны «Тыва даг-дүгү тудуг» эргелелинде улусчу контроль комитединиң хуралынга чугаалашкан. Айтыгнган четпестерни чайладыр талазы-биле дүрген хемчеглер алыр дугайында оларның аазаашкыннарын комитет кичээнгейге алган.

ХАНДАГАЙТЫ

Өвүрде орук-тудуг-септелге участогунда машина-техниканың ажыглалы болгаш кадагалалы багай. Янзы-бүрү маркалыг 30 хире машинаның хой кезии үрелген. Олардан бир «Москвич»—фургон, ылчырбелиг трактор, грейдер, ийи бульдозер катап тургустунар арга чок кылдыр тоймаглаттынган. Гараж чок, ында одалга системазы кылдынмаан. Кывар-чаар материалдарның чарыгдалының учёду сандараан, оларның камналга, хумагалалы багай. Участоктуң девискээринде үрелик машина-техника артынчызы, демир-дее озаңналы берген чыдар хиреде-ле ону дужаарының планы күүсеттинмээн.

Хайгылчыларның ол бүгүге холбаштыр кылган хынадлазының түңнелдерин Өвүрнүң улусчу контроль комитединиң хуралынга чугаалашкан. Машина-техниканың ажыглалында болгаш кадагалалында улуг четпестери дээш оруктудуг-септелге участогунуң начальнигы В. Т. Ойдупту, коз инженер Т. Д. Туматты комитет доңгуткан болгаш четпестерни шалыңкыл чайладырын олардан шыңгыы негээн.

ХҮННҮҢ ЧУГУЛА АЙТЫРЫЫ

Терлиг-Хаяның мөңгүн-суу бүдүрүлгезинде улусчу контроль бөлүү багай эвее ажылдап турар. Ол бөлүктүң Иван Прохорович Шубарев удуртуп келген. Ол — Терлиг-Хая кодээ Советиниң күүском даргазының оралакчызы.

Хынадларны хайгылчылар чыл эгезинден бээр хөй катап чорутканнар. Сөөлгү үеде олар районнуң холушкан садыының мында магазинининң ажылын хынап көргеннер. Район төвүнден чорутқан дөрт тонна картофель үрелип калганын олар илереткеннер.

Бүдүрүлгеде улусчу контроль бөлүүнүң кежигүннери транспорт цехиниң ажылын база хынаан. Олар кывар-чаар материалдар камналгазының талазы-биле рейдини кылганнар. Ында база четпестер бар болган. Илереттинген четпестер ам эттинген.

ЧУРУКТА: Иван Прохорович Шубарев (солагай талазында) септелге-механика маетерскаязының ажылчыннары-биле чугаалажып тур.

Ю. КОСАРЬКОВТУҢ фотозу.

ТӨЛЕВИЛЕЛДЕРНИҢ ШЫНАРЫ ДЭЭШ

Кодээ тудугларның темпилериниң болгаш хемчөлиниң өзүлдези тудугга эртемниг болгаш техниканың чедиишкиннерин дүрген ажыглаарын иеген турар. Тудугга техниктиг дешилгениң кол угланышкыны болза төлевилел ажылдарын база конструкция системаларын сайзырагайжыдары боон турар.

Төлевилел ажылының шынарын бедидериниң айтырыы амгы үеде кончуг чидиг кылдыр тургустунган. Төлевилекчилерниң буруузу-биле, оларның частырыгларындан улуг карышкактар тургустунуп, тудугларның хуусаазы узамдытып турары чажыт эвес болгай. Төлевилел ажылдарының шынарын экижидериге шынар башкарылгалының системазын ажыглап киирери улуг салдарны чедирер ужуруг.

Республиканың төлевилел организацияларындан шынар башкарылгазының системазын «Сибирьсельхозтехпроект» институттуң Тывада филиалы бир дугаар ажыглап киирген. Ол системаны ында ажылдап эгелээнинин дугайын тускай комиссий хүлээп ап, ат салган.

Шынар башкарылгазының системазын ажыглап киирер талазы-биле ажылдар филиалга 1981 чылда-ла эгелээп. Стандарттарны ажылдап кылып, документацияны тургузарынга Новосибирскиниң Сельхозтехкуркомунуң стандарттар болгаш метрология талазы-биле лабораториязы улуг дузалаа чедирген.

Системацың бодунуң төлевилели төлевилел ажылдарының бүгү кезектерин хаара туткан: төлевилел-смета документациязының шынарын экижидерин планнаан, берин турар төлевилел документациязынга негелделерни тодараткан. Стандарттарның параграфтарында төлевилээшкиниң чогум шынарынга дөрт хамаарылга чок-даа болза, аңаа тодаргай чурумну тургузуп, күүседикчилерни дөрт айтын турар чүүлдерни киирген. Аңаа херек эмгелели, килдистерге документилерниң эртери, шыйгыларны дүүштүрери хамааржыр.

Материал-техниктиг хандырылгаңы организастааны, кадрлар белеткелининиң болгаш өөредилгениң айтырыглары, системаның эрге-хөойлу болгаш информация хандырылгазы ында база айыттынган. Шынар башкарылгазының системазында олар «Материалдыг болгаш моральдыг идиг бериишкинни», «Социалистиг чарышты организастаары» деп саавырлар боон киргеп.

Системаны ажылдап кылыңкаары-биле херек доозулбас деп чүве билдингир. Ол тодаргай сорулгаларны чедип алырынга идиг бээр ужуруг. Филиалдың төлевилекчилерн беш чылдың-тоңчүүшүге чедир тергиин болган эки деп демдеглеткен төлевилелдерниң деңзингүүрүн 20 хуу, төлевилелдерниң бир дугаар негелделеп хүлээп алдынарын 98 хуу чедирерин, эдилгелер, чаа саналгалар кылырын 50 хуу кызырарын хүлээпген.

Соцвал айтырыглар талазыбиле экижидилгелерни база планнаан. Кадрларның үнеркирер чоруун кызырары, күш-ажылдың бүдүрүкчүүдүн-бедидери, хожудашкын чок ажылдаары, техниктиг, экономиктиг болгаш комсомол өөредилгезинин шынарын бедидери, дагдынышкын шимчээшкинин хөгжүдери көрдүнгеп.

Филиалга төлевилээшкин шынарын башкарарының системазын ажыглап киргенинден төлевилел-смета документациязының шынары экижээн, күш-ажыл чарыгдалы бир төлевилелге 674 кижи-хүнүнге кызырылган.

Системаны ажыглап киргенинден ооң экономиктиг ажыы чылда 5 мун рубль болган. Филиалдың бо талазы-биле дуржулгазын оске төлевилел организацияларының өөренип көрүп, төлевилээшкининиң шынарын башкарар талазы-биле ажылдарны идепкейжиделиринге идеген болур.

Г. ТУТЫНЦИНА, күртеххайгаарал лабораториязының кылдыс эргелекчизи.

ЧУРУКТА: «Кызыгаар» совхозтуң пресстээн сигенин инектерниң «дойлап» турары.

Т. КУНГАНЫҢ фотозу.

САДЫГЖЫНЫҢ КАРМАНЫНЧЕ

«Товароведтер кээр, хынадла кылыр» деп сурат дыңналы бээрге садыгжыларның сеткилди дүүрексээн. Ынчалзажок хынадланың түңнелиндеже журналга мындыг демдеглелер бижиттинген: «Боодалдаан чемнери килодецанизинде чаңгыс-даа хажыдыышкын чок». Дараазында хүн хайгылчылар маңаа контроль дедилээшкинин кылыптарга, товароведтерниң «дагыр эргек талазын тыртканы» илереп, садыгжыларның овуузунуг кажарлаашкыннары, көөнүчүкте дег, көстүп келген.

152 боодал аъш-чемниг боодал бүрүзүнден-не 10-дан 50 грамм четпес болган. Олардың ооң-даа ханы кажарлаашкыны база илерээн: 250 килограмм яблокту, бир килограммның ортээ 90 көпеек турда, 1 рубль 20 көпеекке саткан, бирээзи-де 5 рубль 30 көпеек ортектиг водканы 6 рубльге 5 хаваржакты саткапы билдинген. Садыг алыкчылардан төледип алган артык акша өскенин карманынче ынчаар төктүп кирип турары ооң-на илдең-дир. Бо дээрге каяа-даа эвес, Чадаана хоорайда бараанарны садыг алыкчылар боттары шилип алыр азинге (эргелекчизи А. Б. Монгуш) болган тавгрылга-дыр.

Чөөн-Хемчик райпозунуң өске магазиннеринге база ындыг фактылар тургулаан. Маңаа холбаштыр райпо башгаар черн (даргазы В. Б. Кечия-оол, дарганың оралакчызы А. С. Очур) тодаргай кандыг хемчеглер алганы билдинмес.

(Улусчу контроль органнарының материалдарындан).

Тес-Хем районда «Кызыгаар» совхозта сиген кадагалалы аажок кошкак. Чамдык черлерде тургусчулаан сараттарның кажаалары чок. Шак ындыг сигенни инектер төтчегленп, чип турары чажыт эвес. Ол ышкаш чамдын кажаалардың тутнаны багай, демир дузаптар-биле карак чаап кылгылаан кажаалар бар.

Чамдык сарааттарны аңаала ажык черде кагылапкан. Ооң кадарчызы кижи бар-даа болза, олче шөөлуг-ла кичээнгей салбайн турэр.

ЧУРУКТА: «Кызыгаар» совхозтуң пресстээн сигенин инектерниң «дойлап» турары.

Т. КУНГАНЫҢ фотозу.

ССРЭ-НИҢ УЛУС АЖЫЛ-АГЫЙ ЧЕДИИШКИННЕРИНИҢ ДЕЛГЕЛГЕЗИНДЕ

ССРЭ-ниң Аҗыҥ-чем программазын боттандырарынга Россия Федерациязының көдээ ажыл-ишчилери эвээш эвес салымышкынны киириштирип турар. Оларның дуржулгазын чурттуң Улус ажыл-агый чедиишкиннериниң делгелгезинде делгереҥгей көргүскен.

СЭТА-ның корреспондентизи элээн каш павильоннарны барып көргеш, ажыл-херекти башкарарының депшилгелиг аргалары-биле, тараажыларның күш-ажылын чинчедиринче угланган сүмелер-биле чоп танышсын дээш бо чүүлдү бижээн.

Чер дугайында сагыш салыышкын-биле

Гектар бүрүзүнден беш чүс центнер картофель—ол дээрге багай эвес дүжүт-тур. Ылаҥгыя Байкал-Амур магистралының унунда ыдыг дүжүттүң алдынганы черле кайгамчык. ССРЭ-ниң Улус ажыл-агый чедиишкиннериниң делгелгезининг «картофель болгаш ногаа» павильонунда «Изобилие» деп эрте быжар сортка ыдыг үнелелди берген.

Ол сорт Сибирьге райончуттуңган болза-даа, оҥ тывылган чери—Москва чоогу. Истра районда «Большевик» ажыл-агыйда селекция ажылдың чорударынга картофельдиң ада-чурт болгаш даштыкы сорттарын ажыглап турар.

Чаа сорттуң өстүрүп үндүрериниг бети дээрге-ле оң-оң чылдар иегеттинер. Явзы-бүрү үнүштерни хайнакташтырган, гибрид үрезиннерни алыр. Чаа сорттуң үнүштери гибридшидилгениң эге үезинде-ле дадыгын, быжыксы дээш, чадагай хераүнге тарып, өстүрер.

Селекционерлерниң дыҥызында картофельдиң чаартылгалары эвээш эвес. Чижээ, каш чыл бурунгаар «Янтарный» сорттуң өстүрүп үндүрген, ол болза бедик дүжүткүрү-биле болгаш сывыным чаагайы-биле ылгалып турар. «Бирюсы» сорт ийи чыл болуп турар, оҥ онзагай байдалы — «карактарының» ханы эвези. Экономиктиг Дузалажылга Чөвүлелиниҥ Европада элээн каш чурттарынга ол сорт шылгалданы чедиишкинниг эрткен дээрзин демделээри чугула. Чоокку үеде ону ГДР-ге райончудар деп турар.

Чүгле Москва чоогунуң ажыл-агыйларында картофельдиң чаа сорттары он бир муң гектар шөлде калбарган.

Комплекстиг

Вологда область «Герой» совхозка бүдүрүлгени специализастаарының болгаш мөҥнээриниҥ айтырын хажык чокка боттандырып келгенинiҥ түҥнелинде улуг чедиишкиннерлиг болган. Ол дээш ук ажыл-агыйны ССРЭ-ниҥ Улус ажыл-агый чедиишкиннериниҥ делгелгезинде тургустунган Бүгү-эвилелдиҥ хүнү-дел самбыразында киирген.

«Көдээ ажыл-агый бүдүрүлгезиниҥ экономиказы болгаш оргаиизастаашкыны» павильоннуң делгээнде сүт бүдүрериҥге болгаш шык сигеннериҥ үрезиннерин белеткээриҥге специализастаттынган ол ажыл-агыйның канчаар хөгжүп келгенин көргүскен. Эрткен беш чылда совхоз бүдүрүлге фондузын бүдүн чартык катап улгаттырган.

Амгы үеде ол ажыл-агыйның улуг эвес коллективи (үш чүс чүгле ажыг ажылдаар кижилиг) үжен муң ажыг центнер сүттү күрүнеге саткан. Чурттуң колхозагарынче болгаш совхозтарынче 1200 центнер сиген үрезиннерин чорудуп берип турар. Эрткен беш чылда ол көргүзүг ийи ажыг катап эвээш тургайын деҥелге кылырыбиле демделген болур.

«Герой» совхоз дөрт муң хире саар инектерлиг, оларның бирөзүнден-не чылда ортумаа-биле дөрт муң килограмм сүттү саап ап турар. Амгы үеде инектерни одарларда дериттинген саалда шөлүүтештеринде саап турар. Ажыл-агыйның фермаларында чаартылгаларны кылгылаан. Бүдүрүлге чорудулгаларында механизастаашкыны калбаа-биле ажыглап турар.

Шыктарда база-ла ыдыг. Комплекстиг механизастаашкын чемишчидилгелериниҥ чогумчалыг чаштырылгазын боттандырар арганы берип турар. Үрелиҥер өстүрериниҥ бүгү үе-чадаларында таҥырымчадыг хуусаалариы сагыш турар апарган. Чижээ, сигеннер ажаан алырынга беш хүн хереглеттинер, ону 19 кижилиг ажаалга-транспорт звенозу боттандырып шыдап турар.

Көдээ ажыл-агый бүдүрүлгезиниҥ бүгү кол айтырыгларын комплекстиг шиитпирлээри, көдээ амыдыралдың бүгү-ле талаларын кичээнгейге ап коргени ажыл-агыйны хогжүдер арганы берген. Бир чижек мыҥдыг. Совхозка чидириглери эвээжедирининг чугула курлавыры — техниканың анаа турар чоруун кызырары. Диспетчер албанының калбак четкизин шиҥээдип алган. Оҥ ажыы дыка улуг болган: агрегаттарның бүдүрүкчүлүү бедээ, машиналарның анаа турар чоруу кызырылган. Ол бүгү нитизи-биле көдээ ажыл-агый ажылдарын боттандырарының хуусааларын кызырар арганы берген.

Комплекстиг шиитпирлээшкин ажылчыннарның дузалаар ажыл-агыйларын быжыглаар арганы берген. Совхоз бодунуң ажылчыннарынга сиген кезер шөлдерин хуваап берип, бызааларны, молдургаларны болгаш мал чемнерин садып турар.

Машиналар-биле ажаары эптиг болгаш ажыктыг

Столоваяларга хереглээр болгаш консервилээринге көрдүнген томаттарны комбайнар-биле ажаап алыры чогумчалыг. Күш-ажылдың бүдүрүкчүлүү 6-8 катап бедирер, бир машина 140 чыыкчыларны солуур.

Волгоградтың «Лебяжьи поляна» совхозка томат комбайнарын ажыглааныҥ дүржулгазы ол дугайын бадыткаан. Ыдыг машиналарның бирөзүнин ССРЭ-ниҥ Улус ажыл-агый чедиишкиннериниҥ делгелгезинде көргүскен.

12 комбайнарны ажыглаашындан совхоэтуң чылда чартык миллион хире рубль немелде орулганы ап турары таварылга эвес. Дүжүттүң чидирини эвээжедир арга тывылган. Хол-биле ажаап турда, дүжүттүң чидирии 27 хуу болуп турган, механизастаан ажаалга үезинде оон тос катап эвээш болуп турарын дүржулга көргүскен.

Комбайн-биле ажаар эҥ эки сорттар шилиишкинин селекционерлер «Лебяжья поляна» совхозка алды чыл дургузунда чорудуп келген. Ол сорттар бедик дүжүткүр, үр кадагалаттынар, сөөртүлге үезинде белеҥ үредбес болгаш эки амданныг.

(СЭТА).

БӨМБҮРЗЕКТИҢ СУДАЛЫ

СЭТА-ның корреспондентилери дыҥнадып тур

СОЦИАЛИЗМ ЧУРТТАРЫНДА

ГДР-НИҢ ДЕМИР-ОРУКЧУЛАРЫНДА

БЕРЛИН. Герман Демократтыг Республиканың улуг өртээли Ростоктан чурттуң явзы-бүрү районнарынче демир-орук-биле 12 миллион тонна чүктерни бо чылдың төнчүзүнге чедир сөөртүрүп ГДР-ниҥ демир-орукчулары хүлээнген. Эрткен чылдаазындан бир миллион тонна хөй чүкту дажыглаар сорулга салдынган.

Ростоктуң демир-орукчулары чүк сөөртүлгезин чыл бүрүде улам көвүдедип турар. 1985 чылда оларның чүк сөөртүлгезиниҥ хемчээли 23 миллион тонна чедер. Бо чугула соруланы боттандырар дээш демир-орукчулар хөй чүк сөөртүр вагоннарны ажыглап эгелээн. Чижээ, 25 вагоннардан тургустунган улуг составтың шенелде рейзии чоокта чаа чедиишкинниг боттандырган. Хөй болган улуг вагонналрлыг составтарны ажыглалга киирери бараан дажыглаар рейстерниҥ санын кызырар арганы бээр.

«ТАТРАНЫҢ» ЧАА ТРАМВАЙЛАРЫ

ПРАГА. Хөй пассажирлерни аргыштырар чаа трамвайларны Праганың «ЧКД-Татра» заводунуң коллективи чогаатkаш, будүрүп эгелээн. Чаа трамвайларны төлевилээринге заводтуң конструктор бюрозу улуг рольду ойнаан. Ол төлевилелди совет чагыг ёзугаар боттандырган болгаш ыдыг трамвайларны улуг хоорайларга ажыглаар.

«КТ-8» деп адаан чаа трамвай 3 секциялыг узуп вагон болуп турар. Бир секцияга-ла 300 пассажирлер олурар. Эргежок чугула болганда, анаа немей ийи вагоннарны база кожуп болур. «КТ-8» трамвайны техника талазы-биле улам сайзырангайжыдар соруига салдынган. Ында олуттарны эптиг, чымчак, а трамвайны даап-шимээн чок болдурар талазы-биле ажылдарны ам-даа боттандырып турар.

КООПЕРАТИВ ХӨГЖҮЛДЕЗИ

БУДАПЕШТ. Венгрияның суурларында куражыл-агыйларны, кооперативтерни «бүдүрүлге системазы» деп адап турар. А хөй ажыл-агыйларның күжениишкиннерни хол-баштырып каттыштырарын — «ногаан революцияның» кол факторларының бирээзи кылдыр санап турар. Республикага «ногаан революцияның» 10 чылдарының дургузуида көдээ ажыл-агый будүрүлгези барык 60 хуу өскен.

Көдээ ажыл-агый будүрүлгезиниҥ ол системалары амгы үеде чурттуң бүгү тарылга шөлдериниҥ ортаа кезиинден хөй нуруузуида пептерээн болгаш кызыл-тасты, кукурузаны, тарымал-тоорукту, чидүрүлге черинге Октябрь революциязының адын тывыскан.

Будүрүлге адырларының аразында калбарган социалистиг чарыштың түҥнелинде улуг чедиишкиннер чедип алдынганын комбинат директорунуң оралакчызы Оскар Пинья демделээн.

(СЭТА).

МУЗЕЙНИҢ ЮБИЛЕЙИ

УЛАН-БАТОР. Моол Арат Республиканың эртем-шинчилел болгаш культура-чырыдыышкын талазы-биле хоочун албан чери—Моол революциняның музейи бодуның 51 чылын чоокта чаа демделээн. Ажылчы чоннарны болгаш ылаҥгыя аныяктарны кижизидер талазы-биле ол музей эртем-шинчилел база культура-чырыдыышкын төвү болбушаан, партияның политиказын, республиканың социалистиг тургузуушкунунга улуг чедиишкиннерин, моол болгаш совет улустарының бүзүлбас пайыралын иденкейлиг пропагандалап турар.

ЧЕМИШЧИДИЛГЕЛЕР БҮДҮРЕРИ КӨВҮДЕЭН

ГАВАНА. Кубаның Нуэвитас хоорайында азот чемишчидилгелер бүдүрер комбинаттың коллективи күш-ажылчы улуг тивилелгени чедип алган: сөөлгү чартык чыл дургузунда 215 муң тонна чемишчидилгелерни бүдүрген. Комбинатты Совет Эвилелиниҥ эртем-техниктиг деткимчезибиле тутkан болгаш ол улуг

ЛОНДОНГА ЧОРААН

ЛОНДОН. (СЭТА). Германияның Федеративтиг Республиказынмд чаа канцлери Гельмут Коль Лондонга барыш чораан болгаш Англияның премьер-министри М. Тэтчер-биле ужурашкан.

Европаның Экономиктиг нинтилежилгезининг болгаш АКШ-тың аразында чидиг чоруулдаэлерге хамаарышкан айтырыгларны болгаш Сибирьниң база Барыын Европаның аразынга газ дамчыдар хоолай тудуунуң дугайында айтырыгны ол ужуражмышкынының үезинде чугаалажын көрген.

ПАТРИОТТАРНЫҢ ЧЕДИИШКИНИ

САН-САЛЬВАДОР. (СЭТА). Фарабундо Марти аттыг Национал хосталга фронтузуның отрядтары американчы саттынмакчы чазактың шериглериниге удур дайынчы шавар халдаашкынынарны чедиишкининг үргүлчүдел турар. Чалча чазак шериглериниҥ улуг когаралдарының дугайында даштыкы информация агентстволары дыҥнаткан.

Чазак шериглериниҥ бирги, дөртку болгаш алдыгы роталарының эҥ-не улуг когаралга таварышканын дыҥнадыгларда демделээн. Ол ышкаш Сан-Франсиско-Готера хоорайның (Морасан департамент) гарнизон шериниге улуг когаралды партизаннар таварыштырган болгаш Сантана хоорайда алдыгы полктуң шериглериниҥ ортаа кезиин чыскаалдан үндүрген.

Чурттуң наймысылалынга партизаннар база иденкейлиг хөделип, чалча чазак шериглериниге удур демиселин улам күштелдирген. Сан-Сальвадорнуң чанында Милингода телефон станциязының күштүг камгалал шериглериниче олар дидим халдаашкыы кылган.

СЪЕЗД АЖЫТТЫНГАН

ДАР-ЭС-САЛАМ. (СЭТА). Танзаниянық Революстуг партиязының V съездизи ында ажыттынган болгаш бодуның ажылын үргүлчүлээн. Оон ажылында барык 2000 делегаттар киржип турар.

Даштыкы чурттарның партияларының 27 делегациялары съездиде олуржуп турар. Оларның аразында — СЭКПиниҥ 1-ги ревизия комиссиязының кежигүнү, «Социалистическая индустрия» солуның кол редактору В. Н. Голубєв баштаан СЭКП-ниҥ делегациязы.

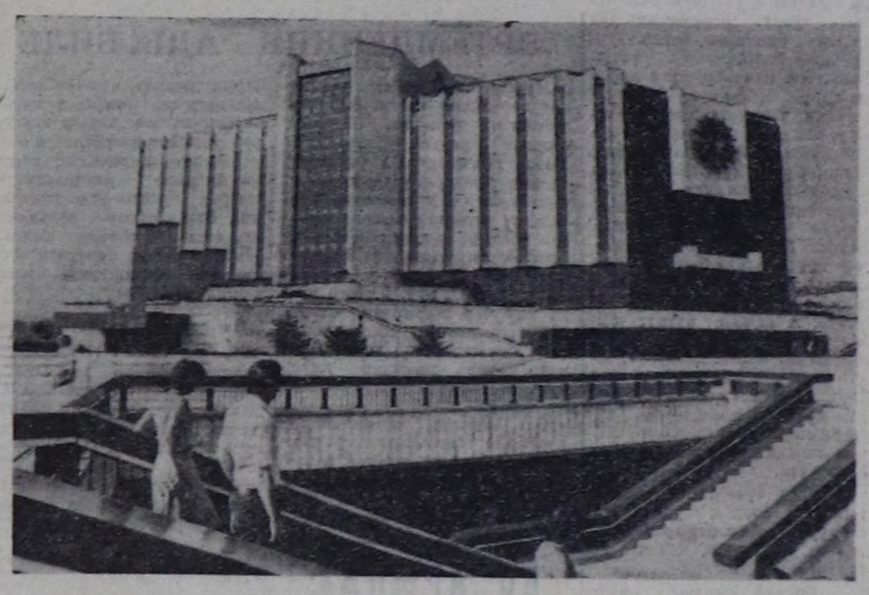
Танзанияның Революстуг партиязының даргазы Джулиус Ньереренің отчёт илеткелии съездиниҥ делегаттары чугаалажын көрүп турар.

ШРИ ЛАНКАДА БАЙДАЛ

КОЛОМБО. (СЭТА). Президент Дж. Р. Джаяварденениҥ чарлыын ёзугаар Шри Ланка Республиканың бүгү девискээринге онзагай байдалды чарлаан.

Президент соцүлдаларыныҥ үезинде чурттуң чамдык районнарынга көрүм-чүрүм чок хөделишкиннериниҥ база ялзы-бүрү партияларның аразынга мөсилдежишкиннериниҥ болганын чурттуң Камгалал министерствозунуң дыҥнадыында айыткан. Үймээн хевирлиг дүвүрөэшкиннерниҥ өөскүүрүп болгаш өлүрүкчү үүлгедиглериниҥ болу бээрин бап бүрүүлгаар сексадыр сорулга-биле онзагай хемчеглерни чазактың ап чоруткаиын дыҥнадыгда демделээн.

Чуртка хоойлу-дүрүмнү болгаш көрүм-чүрүмну хандырар дугайында шериглерге болгаш полицияга дүжаал берген.

ҮСТҮНДЕ ЧУРУКТА: Культураның «София» деп улуечу ордузу. Ол орду — хоорайда эҥ-не чаа улуг бажыңнарның бирөзи. Национал болгаш делегей шуулганнары, концерттер, шиилер болгаш культураның өске-даа хемчеглери аҥаа болуп турар.

О. ЛИТВИННИҢ фотозу. СЭТА-ның фотохроникази.

ФОТОИНФОРМАЦИЯЛАР

ЧАА ЧАЗАК ТУРУЖУ

БОНН. (СЭТА). Барыын Германияның эҥ улуг банкыларының бирөзи — «Дрезднер банкының» даргазы Г. Фридерихс чоокта чаа Майнда Франкфуртка үүре чугаалаан болгаш Барыын Европа чурттарының база ССРЭ-ниҥ аразынга садыг-экономиктаг харылзааларга хамаарыштыр Рейганның администрациязының ылгай көрүүшкүнүг хемчеглериниҥ дугайында айтырыг талазы-биле ГФР-ниҥ чаа чазааның туружун таныслырлаан. Газ дамчыдар хоолайларны ССРЭ-ге садыглаар дугайында дугуржулгаларны Г. Коль баштаан барыыда-герман чаа чазак сагыыр болгаш күүседир апаар деп, ол чугаалаан.

АЖЫЛЧЫ ЧОННАРНЫҢ ЧЫСКААЛЫ

КИТО. (СЭТА). Ажылчы чоннарның 30 муң кижи киржикчилиг улуг чыскаалы Эквадорнуң найысылалынга болган. Чыскаалдың киржикчилери парламент бажыңының чанынга митингиге чыылган. Ажылчы чоннарның ӧмдырал байдалынга багай салдарлыг хемчеглерни доп-дораан соксадырын негээн бижикти митингиниҥ киржикчилери эрге-чагыргага дамчыдып берген.

Эквадорнуң ажылчы чоннарының чаҥгыс аай фронтузунуң кыйгырыын ёзугаар ажылчыннарның, тараачыннарның, албан-хаакчыларның болгаш студенталериниҥ чыскаалдары, митингилери чурттуң бүгү улуг хоорайларында болуп турар. Өөредилге черлеринде кичээлдер соксаан. Күрүне албан черлериниҥ камгалалын эрге-чагыргалар күштелдирген.

Чуртка онзагай байдалды чарлаар дугайында айтырыгны чазак чугаалажын көрүп турар.

УРЖУКТАР

НЬЮ-ЙОРК. (СЭТА). Ливан болгаш палестин улустарга удур Израильдиҥ агрессиязы болгаш оон шеригленiҥниҥ ынаар шургуп киргени Ливан Республикага дыка улуг когаралды чедиргенин КНО-нуң Чиигине секретарының тускай төлээлекчизи И. Акхунд Каттышкан Нацнялар Организациязының штаб-квартирязынга парлалга конференциязынга айыткан.

Хөй муң кижилер бажыңнар чок арткан. Дайын чорудулгаларының үезинде Ливанның үрелген хоорайларын катап тургузарынга 15 миллиард доллар негеттинин турар. Израиль эжелекчилер чүгле Барыын Бейрутка безин 10 муң чурталга бажыңнарын бүрүн узуткаан, 16 муң бажыңнарны үрегдээн.

СУДТАП ЭГЕЛЭЭН

ВАШИНГТОН. (СЭТА). АКШ-тың Чүл хоорайының мэри негр Эдди Картэнни нүгүлдүг ёзу-биле шиидер дээн суд чорудулгазы Лексингтон хоорайда (Миссисипи штат) эгелээн. Банкының үптээр тогулга-биле кужедер «өлүргенге болгаш «сулиэз» организастаан деп ону күүлээшкиннiҥ ёзу-биле буруудадып турар.

Эдди Картэнниҥ «буруузу» — Чүл хоорайның негр чонунуң эргелерин оон эрстиг комгалааны болуп турар. Хоорайның чурттакчыларының 75 хуузу — негрлер. Одарның материалдыг байдалын экижидеринче, хамаагы эргелерин комгалаарынче угланган шиитпирлиг хемчеглерни 1977 чылдан бээр ол ап келген.

АКЭЛ ТК-НЫҢ ПЛЕНУМУ

НИКОСИЯ. (СЭТА). Кипрниҥ Күш-ажылчы чонунуң депшилгелиг партиязының (АКЭЛ) ТК-зының болгаш Төп контроль комиссиязының пленуму болган. Дайын болза социалистиг күрүненiҥ алые будужүнге чорушкек болуушкун-дур, ынчаарга «совет кыжаныышкын» дээр нүгүлдээшкинии өөскүткен кижилер ыядыр арын-нүүр чогу-биле улуетарны мегелеп, боттарының дайынырак кембуруулуг планнарын чажырарын орлалжын турар деп, АКЭЛ-диҥ чиигине секретары Э. Папаноанну пленумга чугаалынга медеглээн.

Америк империализмниҥ «күш дөгээр» политиказы — делегей байдалының амгы дүшкүүрлүг чоруунуң ядролуг дайын кыжаныышкыныың кол чылдагааны-дыр деп, ол айыткан.

ТАЙБЫҢ ДЭЭШ ДЕМИСЕЛ НЕДЕЛЯЗЫ

Тайбың камгалалының Тыва республика комитединиҥ президиумунуң болгаш Тайбыңның совет фондузунга дуза чедиреринiҥ республика комиссиязының каттышкан хуралы Кызылга болган. Аҥаа тайбың талалакчыларының совет шимчээшкининиҥ киржикчилериниҥ КНО-нуң Кол Ассамблеязының XXXVII сессиязынче кыйгырыын танышкан. Ол кыйгырыгны сентябрь 21-де Тайбың камгалалының совет комитединиҥ президиумунуң калбак хуралынга хүлээп алган турган.

КНО-нуң кыйгырыын ёзугаар 1982 чылдың октябрь 24—31 чедир чепсегленишкинни дүжүрер дээш демиселге деткишкин Неделязын 1982 чылдың октябрь 24-тен 31-ге чедир эртирер талазы-биле тайбың талалакчыларының Тыва республика комитединиҥ план хемчеглерин аҥаа база чугаалажын көрген болгаш хүлээп алган.

«Тайбың программазы боттаныышкында», «Тайбыңның болгаш интернационализмниҥ ленинчи идеязының тиилелгелери», «Ядролуг чепсегленишкинни дүжүрери — үениҥ негелдези» деп темаларга лекцияларны күш-ажылчы коллективтерге, өөредилге черлеринге октябрь 20-ден ноябрь 1-ге чедир үеде организастаары планда көрдүнген. Ол ышкаш «Тайбың дээш демиселдиҥ ному» деп темага делгелгелерни бүгү библиотекаларга организастаан.

Үлетшүр, транспорт будүрүлгелеринге, тудугларга болгаш совхозтарга «Тайбыңның рейзин», «Тайбыңның элчээн» организастаар, ынчангаш бир хүннүң шалыңын Тайбың фондузунче шилчидер.

Чепсегленишкинни дүжүрер дээш демиселге турасскаатkан Неделя хүннеринде кинотеатрларга тайбың дээш, дайынга удур демисел талазыбиле фильмнерни чонга көргүзер. Неделяның чоруп турарының дугайында радиога, телевиденiеге калбаа-биле көргүзүп, солуннарга чыыдар.

С. СИЗЕНЕВ.

ӨРЕЛЕРНИ ТӨЛЕТСЕ

Социалистиг өнчү-хереҥгини оорлаар, самчыгдаар чоруктар-биле демисел кайда-даа күштелген. Өвүр районнуң «Кызыл тук» совхозунда ол ажыл кандыгыл? Ниитининиҥ малын самчыгдаар, оорладыр чоруктар эвээш эвес. Ооң бир чылдагааны — мал ажылынга ажылдаар кижилерни шын шилип алырынче кичээнгейниҥ кошкаанда. Совхозтуң малчыннарының аразында ниитининиҥ малын самчыгдаанар база бар. Чижээ, бо чылдың эрткен айларында Саглы-Бажы хойжу бригадазындан К. Саая, Б-Д. Ооржак, Д. Ооржак олар түс-туста элээн хөй баш хойларны ис чок чидиргеннер. Ниитининиҥ малын самчыгдап, оорлаткан кижилерни чогуур органнарже шилчидип, өре-самчыгдалын төледиринче кым-даа кичээнгей салбайн турар. А өрелиг кижилер база ыыт чок чоруп-ла турар. Бир эвес ол өрени акша-биле көөр болза, түң хөй болур. Ооң-биле кады специалистер малдың санаашкының малчыннарның сөглээня-биле тургузар чоруу хевээр.

Д. ООРЖАК.

ЛИВАНДА БАЙДАЛ

БЕЙРУТ. (СЭТА). Ливанга тайбыңны деткиир талазы-биле каттышкан араб күштериниҥ составынга кирип, Бекаа районда турар сирий шериглерге болгаш палестин отрядтарга удур чаа шавар халдаашкынынарны кылырынга израиль агрессорлар белеткенин турар. Чижээ, Ранайя, Ибль ас-Саки чанынче, Дженнин бедиктериичe агаар камгалалының ракета чепсектерин болгаш радарлыг станцияларны Израильдиҥ девискээринден агрессорлар сөөлгү хүннерде хөй-биле чоруткан. Немелде хөй шериглерни, дайынчы техниканы, боо-чепсектерни, аъш-чемни база ынаар дажыглап эгелээн.

Бедик даглыг черлерде хайгыыл пунктударын израиль эжелекчилер далаш-биле тудуп турар. Чижээ, Каруи хөлдүң сонгу-барыын талазында Барук районнуң 2.000 метр бедиинге агаар хайгаралының радио станциязының тудуу доозулган. Ливанның девискээриндеэжелеп алган участоктарынга израиль агрессорлар 150 километр чаа оруктарны кылган болгаи 450 километр автоорукгарның сепгелгезин дооскапар.

Ливанның төп эрге-чагыргаларының удурланыышкынында израиль эжелекчилер Алей райондаи үнүп чоруур дугайында негелдезин израиль эжелекчилер херекке албаал болгаш эжелеткен участоктарны салбайн, аҥаа амыдыралды чогумчалыг болдурарынга моондактап турар.

Ливанга израиль агрессияның үргүлчүлеп турарынга удурланыышкынының болгаш килеңнээшкиниҥ шимчээшкини израиль агрессорларга эжелеткен араб девискээрлерде улам калбарып турар. Иерусалим хоорайның араб кезээниҥ кудумчуларынга школачыларның чыскаалы болган. Хөй муң ливан болгаш палестин чурттакчыларны кырып узуткаарынга чедиргеи Израильдиҥ араатанзыг дайынынга удурланыышкынның лозуңнарын чыскаалдың киржикчилери тудуп алгаш, кудумчуларны таварып эрткеннер.

Чоннуң килеңнээшкинии базар-сорулга-биле Тель-Авив чыскаалганнарга удур шериглерни болгаш полицияны идалап турар. Иордан хемиҥ эриининҥ оң талакы девискээринде чурттакчылыг элээн каш суурларга чиидиишкиннерни израиль эрге-чагыргалар кылган. ВАФА агентствонуң медээин ёзугаар алырга, Хальхульда болгаш Шуафатта палестин лагерьлерже сионисчи шериглер халдаашкын кылган болгаш ол лагерьлерни үрегдээн, хөй палестиннерни тудуп хоругдаан.

Чоокку Чөөн чүкке америк туруштуг быжыглаар сорулталыг «дүргеи ходелириниҥ америк шериглериниге» Ливанны тепкиири ыядыр ажыглаар дээш АКШ-тың планының дугаймында Бейруттуң «Ан-Нида» солуну бижээн.

ООРЛАП ТУРАР

БЕЙРУТ. (СЭТА). Гитлержи фашистерниҥ үлегерин ёзугаар израиль агрессорлар Ливанда тайбың хамаатыларны массалыы-биле олурбушаан, база-ла олар ышкаш палестин болгаш ливан улустарның культура талазы-биле эҥ-не үнелиг чүүлдерин узуткан турар. Тель-Авивтиҥ шаан халдаашкынының түҥнелинде уран чүүлдүң дыка хөй тураскаалдарын болгаш чогаалдарын узуткаан, улуг өртек-үнелиг ховар дээн чуруктарны оорлаан, палестин шинчилелдер төвүн болгаи өске-даа албан черлерни үптээн. Интервентичи шериг-биле ливан черде чедип келген израиль «археологтар» Мурнуу Ливанның Тир болгаш Сайда хоорайларында чусульман культураның тураскаалдарын үптеп аппарганнар.

Эжелекчилериниҥ сөөлгү үүлгедиишкиннеринiҥ үезинде Бейруттуң чурулга музейинге калагалаттынын чыткан чүс-чүс өөнүт чуруктарны узуткаан болгаш ливан найысылалга чылдын-на кылыр «Палестин улустуң демисели» деп делгелгени үрегдеп, чок кылган.

ОМАК-ХӨГЛҮГ, ОЮН-БАШТАКТЫГ

КАЖАН-ДАА мунгаранмунчуаун чораанын кижи көрбес, кезээде каткыхөглүг, омак-сергек бистиҥ ынак артизивис Марьям Алексеевна Рамазанова бөгүн 60 харлап турар. Марьям Алексеевна 1940 чылдан эгелээп бо хүнерге чедир театр сценазынга чүс ажыг рольдарны ойнап, чонга бараан болган. Уран чүүлге бүрүҥ-биле бердингеп, бодунуҥ ажылынга ынак, бедик харыысалгалыг, эш-өөрүнге дузаарган Марьям Алексеевна үргүлүү тывызык, чаартыкчы ёзу-биле ажылдап, бурунгаар базымны кылып келген болгаш солун, амыдыралчы рольдарны ойнаап, улуг-биче чоннуҥ хүндүткелин чаалап алган.

Г. Запольскийниҥ «Пани Дульскаяниҥ моралы» деп шиизинде Пани Дульскаяны, К. Симоновтуҥ «Орус кижилеринде» Марфа Петрованы, А. Островскийниҥ «Бальзаминовтуҥ кадайланыышкыны» деп шиизинде Красовинаны, Аксаковтуҥ «Аҥкөк чечектеринде» Чылбыга кадайны, Макаеноктуҥ «Шинткел» деп шиизинде Полинаны болгаш оон-даа өске рольдарны Марьям Алексеевнаның ойнаанын чон бедиибиле үнелээн.

М. А. Рамазанова Москваның Луначарский аттыг театр институдун дооскан. Тывага келген «баштайгы дээди эртемниг артист хөгжүм-шиин театрынга ажылдай берген. Марьям Алексеевна театр коллективиниҥ идепкейлиг киржикчизи — политинформатор, агитаторнуҥ ажылын ол үргүлчү, ак сеткилдиг күүседип келген, марксизм-ленинизмниҥ кежээки школазын база доосканн. Ол республиканыҥ культура амыдыралында шапкын хөгжүлде дугайында, уран чүүлдүҥ бөгүнгү чедиишкинниҥ дугайында болгаш өске-даа темаларга хөй-хөй лекцияларны чон мурнуунга номчаап. М. А. Рамазанова—ССРЭ-ниҥ Журналистер эвилелиниҥ кежигүнү. Ол орус дылдан тыва дылче элээн каш рассказтарны очулдургулаан, ооҥ театр дугайында сактыышкынары республиканыҥ солуннарынга үнгүлээп, ооҥ чогаатканы «Саяна», «Төрөэн Тывам», «Өҥнүктер дүгайында», «Мээҥ Тывам» деп ырларын Тываның бүлүҥ бүрүзүнде уруглар-даа, улуглар-даа ырлажып турар. Марьям Алексеевна «Россияның хөй дылдарлыг театрлары» деп номнуҥ авторларыныҥ бирээзи, «Тыва театрыҥ кижилери» деп номнуҥ кол автору. М. А. Рамазанова Кызыл хоорайныҥ тайбың фондузунга дузалаар комиссиязының даргазы турган хоорайның чурттакчыларындан тайбың фондузунга акша чыыр ажылды эки организастаан, ынчангаш ССРЭ-ниҥ Тайбың камгалалыныҥ комитеди ону «Тайбың камгалалынга идепкейлиг киржилгеан дээш» деп диплом-биле шаҥнаан.

Марьям Алексеевна тыва дылды эки билир, ынчангаш тыва шиилерге ойнай берген турарын бо-ла көөр бис. Чижээ С. Токаныҥ «Довүүр-оол» деп шиизинде Чочагайның ролүн ооҥ ойнаанын көрүкчүлер кончуг улуг сонуургал-биле хүлээп алган. Марьям Алексеевнаның Тываның кыдыг-кызыгаарынга барбаан-четпээн чери чок деп чугаалаар болза, кандыг-даа хөөрем эвес. Ол чайның изиинде-даа, кыштың соогуида-даа, кандыг-даа кадыр-берт, берге оруктарга эш-өөрү-биле өөрүшкүнү болгаш бергелерни ишктинге артып кааннаар. Бистер сал башкарып билбес кезек кижи ужарларны таварлыр карааладып бадыткан бис. Кортканывыс-даа аажок. Шапкын чалгыг салывысты ынай-бээр октап эгелээн. Сал бир кожаш дээрге. Монгалбиивис сугже мойт дээди. Бис алгырыкшы эгелеливис. Володя харын-даа кончуг эштир кижи болгаш, эрикче эштип үне берген. Ол ынчан чоруувуста, экизи көрген, ыяш кылган улустар бисти көрүп каап доозуп алганнар.

М. А. Рамазанова артист болуруидан аҥыда, мергежилдиг режиссёр. Ол «Чаныкчап тур мен», «Уян чүректиҥ хайы», «Аазаан эш», «Ак ангел» деп шиилерни сценага чедиишкинниг тургускан.

Бистиҥ үргүлүү кады ажылдап келген, ак сеткилдиг, ажылынга бедик харыысалгалыг эжиивис, Тыва АССР-ниҥ алдарлыг артизи, ленинчи юбилейлиг медальдыҥ эдилекчизи, РСФСР-ниҥ национал драматургиязының болгаш театр уран чүүлүнүҥ лауреады Марьям Алексеевна Рамазановага Тываның хөгжүм-шиин театрының бүгү ажылдакчыларының өмүнээзинден изиг байырлыстыг чедирип, каҥ-кадыкты, чогаадыкчы ажылышты күзедивис.

К. МУНЗУК.

АЯС ТУРЗУН

Можайск хоорайже
Барган орук эдерти бээр,
Суур кыдыы дөспек черде,
Сула үнген яблоня бар.
Хоор чонум келди дээштиҥ
Холун сунуп мендилээнзиг,
Чаҥгыс-ла дөс яблоня
Чаштар-биле шуугажыр.
Дөртен чылдар эртикен-даа
бол,
Төвгүзү бак фашистерниҥ
Төкиен ханны бадыткааны
Дөспек черде чевеглер ол.
Карак-биле көрүп барып,
Кады чурттап чораан эвес.
Кат-ием болур согур кадай
Катап-катап төвгүп олур...
Партизаннар келди дишкеш,
Бажын сугар дыдык тыппайн,

Бачымнаан ол дайзыннар
Бажыңымны арттедипкен.
Өртең бажыҥ орнун орта,
Өлүр хөҥнүм черле келбээн.
Уругларым здертипкеш,
Уя дилеп ыравадым.
Клементьево суурувус бо,
Килең киткеп өжээнзирээш.
Сээҥ-биле малгаш холаааш,
Саман бажыҥ тудуп алдым.
Беш чашты өстүрер дээш,
Берге безин билбес чордум,
Чүгле чаҥгыс амыдырал
Чүткүл киирип чүглээр
чорду.
Уругларым эргээ өскен —
Үё дивес маадырлыын
Суглуг кааам соолза-даа,
Сузун хүнүҥ көрүп чор
мен...
Ажы-төлге чагып бижээн,
Ажык чагаа элеп калган.
Шала бижээн чагаазындан
Сактыышкыннар артып
калган.
Соок дайын дөгеп келген,
Соо багай фашистерге,
Согуг берип тулушкаштыҥ
Соон эргип келбейн барды.
Чүс-чүс чылдар эрттергедаа,
Чүректерде балыглар хөй.
Чүгле көвей биче чаштар
Чүрээ оман, тайбың өссүн...
Совет чазаам ачызында,
Сорук кирген чурттап чор
мен,

Күзүҥгү дег кылаҥ дээрим,
Күзел ышкаш аяс турзун!
Кырганныҥ ол тоожузун
Кым-даа канчап шоодар
деп?
Ханныг дайын болбазын-на
Хандыр бодап чоруурун ол.

Донгак КЫЗЫЛ-ООЛ,
экономист.

ТВ

ОКТЯБРЬ 23-ТЕ
БИРГИ ПРОГРАММА
МОСКВАДАН

8.00 — «Үе». Информастыг программа. 8.40 — Эртенги гимнастика. 8.55 — Бир эвес кадык болуксазыңга (Күш-культуржуларга сүмелер). 9.00 — Чалыларыҥ чогаадылгазы. 9.30 — Ада-иелер, силерге. 10.00— Туркмен ССР-ниҥ тавпызының Күрүне ансамблиниҥ концерти. 10.30 — «Поляр сылдызының адаанда хоорай». Документалдыг телефильмниҥ баштайгы көргүзүү. 11.20 — Советтер болгаш амыдырал. 11.50 — «Спортлотонуҥ» 43-кү тиражы. 12.00 — «Үнүштер аймаа». Дамчыдылганы биология эртемнериниҥ кандидады Г. М. Проскурякова чорудар. 12.45 —Совет композиторларының лириктиг ырылары. 13.30 — Опу кылып шыдаар силер. 14.15 — Орус музей. «XVIII чүс чылдың уран чүүлү». 3-кү фильм. 14.45 — Бөгүн делегейде. 15.00 — Уругларга кыска хемчээлдиг уран-чечен фильмнер: «Баштайгы шыдгалда», «Турындыка», «Тывызыктыг суурда». 16.00 —«Бил, дингир-даа болза, бүзүренчиг эвес». 17.00— Политиктиг хайгааракчы Ю. А. Летуновтуҥ беседазы. 17.30 — «Силерниҥ чагааларыҥарны өзүгаар». Музыка программазы. 18.15 — 18.30 — Чапсар. 18.30 — «Кортпа, сээҥ-биле кады мен». Уран-чечен телефильмниҥ баштайгы көргүзүү. 1-ги, 2-ги сериялар. 21.00 — «Үе». 21.30 — Кружева аргыкчыларының дугайында документалдыг телефильмниҥ баштайгы көргүзүү. 22.00 — Футболга ССРЭ чемпионады. «Динамо» (Москва)— «Арарат». Төп «Динамо» стадиондан дамчыдар. 23.50—01.10 — Хоккейге ССРЭ чемпионады. «Спартак»—«Динамо» (Рига). 2-ги, 3-кү үелерин. В. И. Ленин аттыг Төп стадионнуҥ Бичии спорт ареназындан дамчыдар.

ИЙИГИ ПРОГРАММА
МОСКВАДАН

14.20 — «Мээҥ Тывам». Документалдыг фильм. 14.35 — «Тинлекчилер». Фронтучу өөнүктер клубу. 16.05 — Дзюдо хүрешке ССРЭ чемпионады. Кишиневтан дамчыдар. 16.50 — Латвияның телестудиязының программазы: «Силерниҥ угбаҥар, Латвия». Телеочерк; Ыры байырлалы; Латвия ССР-ниҥ улустуҥ артизи Л. Андресоне-Сираениҥ концерти. 18.15 — Улуг Октябрьның 65 чылынга. «Бистиҥ допчу намдарывыс». 57-ги фильм — «1973-кү чыл». 19.45 — Делегей болуушкунарыныҥ допчулалы. 20.00 — «Тамчыктыг удуҥар, чаштар!». «Ийи клоун». Мультфильм. 20.15 — «Кадыкшыл». Эртем-тайылбырлыг программа. 21.00 — «Үе». 21.30 — 22.40 — «Мээҥ сагыш-сеткилим кадын-хааны». Фильм-балет.

Редактор В. С. ШАРАВИН.

АЛГААР

Бөгүн республикага бүргеп аазыр, хаттың күжү кошкак. Дүне агаарның температуразы—3-8 градус, чамдык черлерге—15 градус соор, хүндүс 7—12 градус чылыг.

Кызылга бичии будуттаар, хат кошкак. Хүндүс агаарның температуразы 10-12 градус чылыр.

КИНО

ОКТЯБРЬ 23-ТЕ

«НАЙЫРАЛ»: «Ришад — Зифаның төлүүҥ оглу» 9.30, «Бүгү сылдыстар» 11.20, 13.10, 15.00, 16.50, 18.40, 20.30 шактарда.

«ПИОНЕР»: «Бабек» 9.40, 14.10, «Киночыыны» 12.30, «4-кү дээскинигде дүн» 16.50, 20.40, «Идегел болгаш чөлеңгиин» 18.40 шактарда.

«ВОСТОК»: «Бистиҥ чылдырывыс кандыгыл» 15.00, «Уш дакпыр сальто» 16.50, 18.40, 20.30 шактарда.

«КАА-ХЕМ»: «Шокарлар херээ» 14.30, 16.20, 18.10, 20.00 шактарда.

1938 чылдан бээр СЭКП кежигүнү, колхоз тургузуушкунуҥуҥ идепкейлиг киржикчизи, персоналдыг пенсионер
Ондар Дамбаевич
ОЙДУПТУҤ
ур ааражыныҥ соонда мочээнин «Тээли» совхозтуҥ парткому, дирекциязы дыңнатпышаан, ооҥ төрелдеринге болгаш чоок кижилеринге хаяы кажыдалын илергейлеп тур.

АДЫШ ТАРАА, КЕСКИНДИ ХЛЕБ

АВТОБУСТУҤ мурнуку олуттарының бирээзинге улгады берген орус херээжен угбай-биле кады аравыста чугаалажып каап чоруп олур бис. Орук дургаар тараа сөөрткен машиналар бистиҥ-биле каржын-солчуп, аай-дедир эртип-ле турлар, а оруктуҥ оҥгул-чиҥгил, багайы-даа аажок. Чугаавыс харын ооҥ дугайында чоруп турган.

Ол-ла чоруп ора, ол угбай тура халып кээп: «Көрүнерем, дуу ол тенекпейлер чүҥү канчап чоруур-дур!»—дээп, бир холун бурунгаар айыткаш, холчок девидээп тур. Ынчаар көрө бердим. Чүү дээр силер. Ам чаа-ла бисти эрте халаан машинаныҥ соондан тараа сыылады төгүлген, а кажан оҥгул-чиҥгилге машина оһаш дээп санында-ла, ооҥ кырындан despи ишти чыгыы тараа черже чалчанналлып чор. Ол араазында демги угбай хамыкты мурнай: —«Дүрген хак оглум, дүрген-ле, хайыраан чем шупту черде баар дей берди, тараа сөөрткенин уттупканнар-дыр» — деп, чолаачыны орустап-тывалап амыратпайн барды. Оозу демги машинаны эрткеш, доктаадып тургузуптуу.

Автобус доктаай бээри билек, чорумаддар дүже халыпкаш, демги ийи чолаачының кырында-ла бардылар. А орус угбай чүү боор, дүже халып ора-ла, бажында аржыылын ушта соккаш, төктүп турар тарааны доза черге чада сала каапты. Алдынналчак, чаагай тараа аржыыл кырынче төктүп турда, амдыы угбай черге дискектенип олура каапкаш, төгүлген тарааны коҥш адыштап доозуп ап, ону уштай туткулаш, үргүлей каап: «Чеминиҥ чааганыҥ көрем, чангыс-даа бок чок, сугчынчилер дег арыг-кылаҥ»—деп магадап, ылдык чокка тывалап чугаалангаан тур. А кажан демги бүрүүлүг чолаачы оолдар машиназының дыдык черин дуглап чыдырда, артыш-да-ла тыва кадайларыг аянбиле хорадап, кончуттуладыр: «Кулугурларны силерни, чүге дем-не чадыыҥарны чадыы албаан силер, шывыҥарны шын албаан силер. Карак-кулак чок халдыы кандаазында пага, харын, ооҥум болган. Ол аксын ажыдыптарга, баштай ийи оол аваазының эриндеҥ дуже халчы берген. Каш минута эрткенде аваазы күрлүп чоруй өөрт ооллу булгуруккен. Оон соонда паганың төрүүру уламдыккан. Ол хүннүҥ-не үш-үш ооллу 15 сантиметр булгуруп турган. Бир неделя дургузунда ол пага ыңдыг хевир-биле 27 ооллу «төрээн».

Эртемденнер бир паганың арай кошкак оглун катап сыырып алганын база көргеннер. Ол оол күш кирип, улгадып кээрге, пага ону бодунуҥ хырындан үндүр булгуруткен.

400 ХАРЛЫГ КАЛЕНДАРЬ

Римниҥ болгаш Италияның өске-даа хоорайларының чурттакчылары 400 чыл бурунгаар октябрь 4-те удуп чыдып алгаш, даартазында эртен октябрь 15-те оттуп келгеннер. Ол хонук чидириг 1582 чылда чаа календарьны кииргени-биле болдунган, ону ынчаар хылдырган рим папа XIII Григорийниҥ ады-биле календарьны григорианчы деп адаан. Юлианчы календарьны солаан чаа календарьны олала чылын Францияга болгаш ооҥ соонда католик чурттарга хүлээп алган.

Англияга ону 1752 чылда хүлээп алган. Бистиҥ чурттуускa ону Октябрь революциязының соолунде 1918 чылдың февральда киирген.

Амгы үеде григорианчы календарьны делегейниҥ барыкла бүгү чурттарында киирген, чүгле Чоокку Төөн чүктүҥ элээн каш чурттарында ол чок, ында аныдырал Черни долгандыр. Айның дескинер үезинге үндезилеп тургускан календарь ёзугаар чоруп турар.

Ынчалзажок, чоокку үениҥ хемчээшкиннерин ёзугаар алырга, григорианчы календарь ыңдыг-ла кончуг шын болгаш болбаазыраҥгай эвес болуп турар. Ооҥ чылы хүннүҥ бодаарга ортумаа-биле 26 секунда үзүн, а тураскаадыг хүннер чыл санында неделяның көрдүнген хүннерибиле бүүшпес.

ЧАГААЛАШКАШ, ӨГЛЕНГЕН

Англи Фред Холл биле Норвегия чурттуг Анна Братанның өг-бүле болуп бадылашкан черинге дыка хөй ааскылар келген. Олар чаа өглегеннерге изиг байыр чедирип, оларның өг-бүлези аас-кежиктиг болгаш, кол-ла чүве, быжыг болуруп күзээннер. Ынчангаш Холл биле Братан өглениринге далашпайн, чүгле чагааларга боттарының сагыш-сеткилин чугаалап турганнар. Олар... 50 чыл иштинде чагаалажып келген улус чүве-дир.

ЧАПСАР ЧОККА

Гандия деп испан хоорай кырынга хүн төөрел үнүп келгенде, ыраажы Бернардино гимнастика кылып эгелээн. Ынчалза-даа ол ырлавышаан турган. Ол ынчан 4 шак хире үлей ырлаан, а ниитизи-биле 500 ырны чапсар чок ырлаар деп аазаан. Ол бүдүн дүн-хүн иштинде ырлап келген, бичии болгаш-ла, гимнастика кылып каап турган. Ынчалзажок ыраажы бодунуҥ аазавашкынын күүсеткен, күүсетээнни билдинмейн барган, чүге дээрге чаҥгыс-даа көрүкчү концертти төндүр көрүп шыдаеваан, а ол боду ийи чүс дугаар ырдан эгелээш ниити санын будак алдым деп билинген.

ЭРТЕМДЕННИҤ АДЫ-БИЛЕ

Мурнуу Анголаның кургаг ховуларыныҥ немец ботаник эртемден Фридрих Вельвич онзагай чараш үнүштү 1980 чылда тыпкан. Ол үнүштүҥ 4 метр чедир узун дурттуг бүрүлери чер кырында, суг чалгыы ышкаш, кылдыр шөйлүп чоруй барган чыдар, баштай ону ыяш деп билири берге. Ынчалза-даа ол ёзулуг ыяш. Ол ыяштыҥ 5 метр хире уну чер кырындан түгле 20-30 сантиметр хире узап өзер, дазылдары черже 5 метр чедир ханылап кире бээр, ынчангаш сугну черден ап турар.

Ол ыяшты эртемденниҥ ады-биле вельвичия деп адаан. (Чуруктa солагай талазында). Вельвичияның бүрүлери кажан-даа, өске ыяштарыны ышкаш, саргара чадыр черже дүшпес, чүс-чүс чылдаа өзүп-ле, өзүп-ле турар. Вельвичияның харын тодарадыр төгерик дээрбектери чок. ынчангаш ол ыяштың харын эртемденнер радиоактивтиг углерод аргазы-биле тодаратканн. Бир ындыг вельвичия 208 чыл чурттаан болган! Ынчаарга ооҥ бүрүлери база ол хире уе иштинде үнүп келген-дир!

Ол онзагай үнүш Анголаның мурнуу түгүнден Намибияда Ранфтанс деп хемниҥ далайже кирген акеынга чедир Оожум океанның эриктеринде Намиб деп кургаг ховуда өзүп турар. Оон өске ол кайда-даа үнмейн турар. Намиб ховузунуҥ агаар-бойдузунуҥ байдалы база бир онзагай чер боон турар.

БО АРЫНДА:

- Салым-чаяанныг артист
- Хлеб дугайында
- Ховар үнүштер
- Сорулга кандыг болурул
- Сонуургактарга

АДАПСИЯ – ОНЗАГАЙ ҮНҮШ

САВАННАНЫҤ куруг ховулары каҥдаашкын үезинде озуп-сигени кууралып кадып калган чыдар. Амыдырал мырыҥай турупкан ышкаш кылдыр сагындырар. Ынчалза-даа «саванна удавас база катап дирлип келир дээн ышкаш», бүзүреледиҥ хүлүмзүрүү ышкаш, куу хову ортузунда ак чечектери частый үнген, чоон дазылдарлыг ыяшты көрүп каап болур.

Ол үнүштүҥ чечектери чаагай чыттыг, оларның диаметри 20—25 сантиметр хире болгулаар. Ынду чечектерлиг онзагай ыяштың ады—адапсия. Каидаашкын үезинде ооҥ бүгү бүрүлери дүҥүп каар, ынчалза-даа аргыглыг пөс дег ак чечектери артып каар. А кажан кара булуттар бүрген келгеш, чаай каапгары билек-ле, ол үнүш чиҥгир ногаан апаар! Ооҥ узуну шоолуг эвес—20 метр хире, а дооразы кончуг чоон—10 метр чеде бээр.

А ооҥ назыныҥ узуну кайы хирел? Ботаника эртемдени Мишель Адапсон (ол эртемденниҥ ады-биле ону адапсия деп адаан) XVIII вектиҥ төнүзүнде Сенегалга дооразы 9 метр ындыг ыяшты шинчилеп көргеш, 5150 харлыг деп тодараткан. Ол ыяш чоон-даа болза, өзээ кончуг чымчаҥ болгаш үдүргей, «винтовка-биле адарга оъкөде халый бээр», ынчангаш часкы, чайгы чаапкын үезинде болунга дыка хөй сугну сиҥирип алыр. Ооҥ дазылдары база 20—30 метр шөйлүп чоруй барган болгулаар. Бир ындыг үнүштүҥ уныңга 120 тонна суг сиҥе берген болган! Аҥаа бүзүрээри берге. Ынчалза-даа Генрих Вальтер улуг хемчээлдиг «Черниҥ үнүш аймаа» деп номунда ону шынзыдып турар.

Адапсияның чымчак унунга аажок улуг коҥгудлар турулаар. Аҥаа өлген кижилерни безин хөөржүдүп турар таварылгалар бар. Адапсия Африканыҥ үнүштериндеҥ эҥ-не үнелиг үнүш. Ооҥ халас баар кезээ чок, хозалы берген коҥгулдарын безин ол черниҥ чурттакчылары бажыҥ кылдыр харын-даа хурал эрттирер клуб кылдыр ажылаап турар, азы ол коҥгулче хөй суг кире берген болза, кудук кылдыр база ажылаап турар. Ооҥ картындан кандыг-даа хендирни аргып ап, саазын азы хеме кылырынга база ажылаап болур. Ол үнүштүҥ бүрүлери бүгү ногаа аймаан солуп турар, ынчангаш ол черниҥ чурттакчылары ногаа аймаа тарывас деп бадыткал база бар. Адапсияның улуг огурештер хире үрезиниериҥ Африканыҥ чурттакчылары тараа ышкаш соктап чиҥ турар.

Адапсия шыргай арга азы чадаҥ ыяштар араазынга үнүп шыдавас, ооҥ үнер чери делгем саванна. Мавританияның мурнуу талазындан эгелээш, Африканыҥ Чөөн эриктеринге чедир, Судандан эгелээш Мурнуу тропикке чедир болгаш Канар ортулуктарында, Мадагаскарда ол онзагай үнүштер үнүп турар.

Г. МАКАРОВТУҤ чураан чуруктары.

СОРУЛГА ДУГАЙЫНДА

Бурунгаар депшилгеже чүткүл — амыдырал-чурттаганыҥ сорулгазы-дыр.

Чурттаганыҥ уткашынары — амыдыралдыҥ каас-чаражында болгаш сорулгаже чүткүлдүҥ күштүүнде, чурттаганы кезээде бедик сорулгалыг болур ужурлуг.

М. ГОРЬКИЙ.

Сорулгаже чоокшулаан тудум-на бергелер улам улгадыр. Ынчалзажок кижи бүрүзү, сылдыстар ышкаш, шөлээн, далашпайн, эчис сорулгаже соксаал чокка чүткүвүшаан, бодунуҥ оруунуҥ эчизинге четсин.

ГЕТЕ.

Эҥ-не маажым кижи безин бодунуҥ сорулгазын чөрле оскунмас болза, сорулга чокка төөрел чоруур далаш кижиден дүрген чоруур аҥаар.

Г. ЛЕССИНГ.

Кижиниҥ бүгү күзелдерин хандырган ооҥ чурталгазының сорулгазын казып кааптарга, ол кайы хире кээргенчиг болгаш чаржынчыг апаар-дыр, көрүүер даан.

К. УШИНСКИЙ.

Бодунуҥ бүгү күжүн кижи ажылгаар деп бодаар болза, ону сорук киирип шыдаар кандыг-бир чаагай сорулганы бодунуҥ мурнунга салып алыр ужурлуг.

Э. РЕНАН.

Өндүр-чаагай сорулга — орук айтыр сылдыс-тыр. Ол чокта быжыг угланмышкын чок, а угланмышкын чокта амыдырал чок болур.

Л. ТОЛСТОЙ.

Кижиниҥ дөрт-даяктап шимээрин бойдус солааш, чөлеңгиин кылдыр анза өндүр-чаагай сорулганы хүлээдип берген. Оон эгелээш-ле улам эки — бедик амыдырапче кижи чүткүүр апарган.

М. ГОРЬКИЙ.

КАЯА, ЧҮҮ БОЛУРУЛ?

Бөгүн республиканыҥ хөгжүм-шиин театрынга аныяктар кежээзи болур. Эгелээри 19 шакта.

Советтиг Казахстанга тураскаатқан кежээ Красноярскиниҥ политехниктиг институдунуҥ Кызылда филиалынга 19 шакта. Ортаакы Азияның республикаларыңга турасқаатқан кежээ №4 ХПТУга 18 шакта бөгүн болур.

«Херел» спорт залынга база пединституттуҥ залынга эр болгаш херээжен баскетболистерниҥ маргылдаазы хоорайның кубогу дээш болур. Эгелээри октябрь 23-те 15 шакта. Шыдыраага хоорайның бирги чери дээш маргылдаа Күш-культура бажыңының шыдыраа клувунга 15 шакта бөгүн эгелээр.

Редакциянық адреси: индекс 667000

667000, Кызыл, Щетинкин болгаш Кравченко кудумчузу бажың № 3. Телефоннары: Редакторнуҥ 2-24-63, 2-23-54, харыысалгалыг секретарының 2-23-35, секретариаттың 2-23-35, партийжи амыдырал болгаш совет тургузуг кылдыстериниҥ 2-37-13, пропаганда кылдызының 2-31-75, культура кылдызының 2-23-54, көдөө ажыл-агый кылдызының 2-21-47, үлетпүр кылдызының 2-31-75, чагаа кылдызының 2-41-27, информация кылдызының 2-20-60, корректорларның 2-27-41, бухгалтериянық 2-12-45, солун келбейн барганда 2-32-75 телефонче долгаар.

Чагыг № 2012.

Солун неделяда 6 катап үнер.

Тыва АССР-ниҥ Министрлер Чөвүлелиниҥ Ном үндүрер чер, полиграфия болгаш ном садыныҥ херектериниҥ талазы-биле эргелелиниҥ типографиязы. (Кызыл, Щетинкин болгаш Кравченко кудумчузу бажың № 1).

ТС—00979

Бүгү чурттарның пролетарийлери, каттыжыңар!

ШЫН

СЭКП Тыва обкомунуң, Тыва АССР-ниң Дээди Совединиң болгаш Министрлер Чөвүлелиниң органы

№ 247 (12037) | 1982 чылдың октябрь 24, воскресенье | 1925 чылда үндезилеттингеп | Өртээ 3 көп.

АДМИНИСТРАЦИЯ АЖЫЛЫНГА КОНТРОЛЬ

СЭКП Уставынга дүүштүр үлетпүр, тудуг, транспорт болгаш улус ажыл-агыйының өске-даа адырларының коллективтеринде база өөредилге, культура, чырыдыышкын, эмнелге албан черлеринде администрацияның ажыл-чорудулгазын контрольдаары-биле партия эге организацияларының комиссиялары, а оон аңгыда министерстволарда, комитеттерде, ведомстволарда болгаш өске-даа совет, ажыл-агый албан черлеринде аппараттың ажылын контрольдаар комиссиялар база ажылдап турар.

«Администрацияның ажыл-чорудулгазын болгаш аппараттың ажылы дээш контрольду боттандырар талазы-биле партия эге организацияларының комиссияларының дугайында» СЭКП ТК-ның түскай доктаалын удуртулга болдургаш, партия комитеттери болгаш эге организациялары бо чугула айтырыгже кичээнгейни күштелдиргеннер. Маңаа холбаштыр СЭКП Улуг-Хем райкомунуң ажылының дугайында айтырыгны СЭКП обкомунуң бюрозунга дыңнап, чугаалашкан соонда парторганизацияларда ындыг комиссияларның дайынчы арга-шинчизин база оларның ажылының ажыктыын бедидер талазы-биле райком тодаргай хемчеглерни ап турар.

Сөөлгү үеде ындыг комиссиялардың ажылының дугайында айтырыгларны СЭКП райкомнарының бюроларынга, партия хуралдарынга удаа-дараа чугаалажып, оон анализин кылып турар апарган. Чижээ, «Алдан-Маадыр», «Малчын» совхозтарда парткомнарның база «Хадың» совхозта партбюронуң оларны удуртуп турарының дугайында айтырыгларны СЭКП Чөөн-Хемчик, Мөңгүн-Тайга, Бии-Хем райкомнарының бюроларынга дыңнап чугаалашкаш, хүлээп алган доктаалдарның күүселдезин организастап турар.

Бистиң республиканың партия эге организацияларынга амгы үеде администрацияның ажыл-чорудулгазын болгаш аппараттың ажылы дээш контрольду боттандырар 204 комиссияда 880 ажыг идепкейлиг, хөй-ниитичи коммунистер ажылдап турар. Оларның хөй нуруузу СЭКП Уставының тывысканы контрольдаар эргени долу ажыглап, партияның политиказын болгаш директиваларын боттандырарынга, экономиканы болгаш культураны хөгжүдеринге, шүгүмчүлелди болгаш бот-шүгүмчүлелди калбартырынга, коммунистерниң идепкейин бедидеринге, совет хоойлуларны сагыырынга болгаш өске-даа айтырыгларга холбаштыр администрацияның база аппаратының ажыл-чорудулгазын контрольдап турар.

Кайда-ла парторганизациялар бо чугула айтырыгже доктаамал киҥээнгей салып турар болдур, ол черлерде ындыг комиссиялар бот-идепкейлиг, тодаргай ажылды чорудуп турар. Чижээ, «Кызыл тараачын» совхозта парткомнуң администрация ажылын контрольдаар комиссиязы машина-техниканы ажыктыг ажыглаарының айтырыын хайгааралга алган. Олар маңаа хыналда кылгаш, чамдык машина-техниканы багай ажыглап, кадагалап, а оларны хуусаа четпээнде-ле үндүр бижип турарын илереткен. Хыналданың түңнелин парткомнуң хуралынга чугаалашкан соонда ындыг четпестер чайлаттынган. «Х Улуг хурал» совхозта парторганизацияның комиссиязы Оттуң-Даш сүт-бараан фермазынга хыналда кылгаш, улуг четпестерни илереткен. Аңаа кадрларны быыглаар, ажылчыннарның амыдырал-чуртталгазының байдалын экижидер, зооветеринария хемчеглерин күштелдирер, мал чемининг чарыгдалынга шыңгыы контрольду тургузуп, ону рацион ёзугаар бээр талазы-биле сүмелерни киирген.

Оон-биле чергелештир ниитизи-биле алырга, администрацияның ажыл-чорудулгазын болгаш аппараттың ажылы дээш контрольду боттандырар партийжи комиссияларның ажылында шыңгыы четпестер бар. Оларның чамдыктары ажылга кол угланыышкынны шилип албаан, контрольду чорутпаш, оларны чайладырының дээштиг хемчеглерин дилеп тыварын оралдашпайн турар. Оон чылдагааны—чамдык партия организациялары комиссияларның ажылынче чогуур кичээнгей салбайн турарында. «Малчын», «Көк-Тей» болгаш өске-даа совхозтарда база Кызылдың пассажирлер АТБ-зинде, «Кызыл тудуг» эргелелинде коммунистерниң отчёт-соңгулдаяыг хуралдарынга кылган отчёт илеткелдеринге бо дугайында чаңгыс-даа сөс киирбээни аңаа тодаргай чижек болур.

Ындыг комиссияларны соңгуп кааш, оон соонда оларның ажылын углап башкарбас, шуут уттуптар таварылгалар Кызыл хоорайның база Каа-Хем, Таңды, Тес-Хем районнарның чамдык бүдүрүлгелериниң, тудуг организацияларының болгаш совхозтарның парторганизацияларында ам-даа бар болуп артпышаан. Оон аңгыда күш-ажылчы коллективтерде амдыызында чүгле администрация ажыл-чорудулгазын контрольдаар комиссиялар бар, а министерстволарның, ведомстволарның болгаш совет база өске-даа органнарның аппарадының ажылын контрольдаар комиссиялар Кызылдың-даа, районнарның-даа парторганизацияларында тургустунмайн турары улуг четпес.

СЭКП-ниң XXVI съездизинге СЭКП ТК-ның Отчёт илеткелинге зш Л. И. Брежнев партия эге организациялары администрацияның ажыл-чорудулгазын контрольдаар эргелиг дээрзин айыткаш, мынча дээн: «Олар ол эргени долу болгаш эки ажыглаан турарын чедип алыры кончуг чугула. Кадрлар айтырыының-даа, ажыл-агый планнарының күүселдезиниң ийикпе, азы кижилерниң күш-ажылының болгаш амыдыралының байдалдарын экижидериниң дугайындаа-даа чугаа чоруп турда, бир эвес администрация шын эвес чүүлдү кыла бээр болза, партия организациялары оон аайынга кирбейн, принципиалдыг чоруун көргүзер ужурлуг. Чаңгыс сөс-биле чугаалаарга, партийжи угланыышкынны быжыг боттандырар херек».

Съездиниң бо айтыышкыннарын база маңаа холбаштыр СЭКП ТК-ның доктаалынга, ол дугайында дүрүмге дүүштүр СЭКП Кызыл хооркому болгаш райкомнары, оларның килдистери администрацияның болгаш аппараттың ажылын контрольдаар комиссияларны хүн бүрү удуртпушаан, оларның дайынчы арга-шинээзин болгаш ажылының ажыктыын, дээштиин бедидер талазы-биле эргежок чугула хемчеглерни алыр хүлээлгелерлиг. Ол комиссиялар боттарының ажылынга кол угланыышкынны шилип алган, план ёзугаар, тодаргай угланыышкынныг ажылдаан турарын чедип алыр херек.

Тув. респ. б-ка
БИБЛИОТЕКА
им. А. С. Пушкина

ССРЭ 60

ШАЛЫПЧЫ ЁЗУ-БИЛЕ АЖЫЛДААРЫ — БИСТИҢ ПАТРИОТЧУ БОЛГАШ ИНТЕРНАЦИОНАЛЧЫ ХҮЛЭЭЛГЕВИС!

(СЭКП ТК-НЫҢ ҚЫЙГЫРЫГЛАРЫНДАН)

ИНТЕРНАЦИОНАЛЧЫ КОЛЛЕКТИВ

Бистиң чуртувустуң хөй нациоиадлыг чону, оон дактыкыда өңнүктери ССРЭ-ниң тургустунганының 60 чыл оюн демдеглеп эрттирер. Ол улуг юбилейге уткӱштур калбарган социалистиг чарыш коллектив бүрүзүнде улам көскү черни эөлей берген. Аңаа, бүгүниитининг ол күш-ажылчы чарыжында, «Тыва кобальт» комбинаттың Терлиг-Хаяда мөңгүн-суу бүдүрүлгезиниң коллективи чыл ӡргезинден бээр идепкейлиг киржип келген. Ук бүдүрүлге комбинаттың өске цехтериниң аразында чарлаан социалистиг чарышка каш удаа тиилээн.

Терлиг-хаяжыларның амгы көргүзүглери база багай эвес. Олар эрткен тос айларда бараанныг продукция бүдүрииниҥ планын 103,1, руда болбаазырадып кыдырының—101,2, мөңгүн-суу бүдүрүп үндүреринин—101,9 хуу күүсеткен. Бир кижиге онаалтыр күш-ажылдың бүдүрүкчүлүүнүң күүселдези 107,6 хуу болган.

Кандыг-даа сан-түң коллектив бүрүзүнүң эки азы багай ажылдап турарын илередир, а кижилерниҥ аңаа кандыг хамаарылгалыг болганын, чүнү кылып турарын, оларның ниити ажыл-чорудулгазын тодаргайы-биле көргүзүп шыдаваазы билдингир. Ындыг болганда бөгүнгү чугаа база-ла күш-ажылчы кижилер дугайында болур. Ынчангаш оларның чамдыктары-биле таныштырыш көрейн.

...Корзагар-корзагар хаяларлыг, кадыр болгаш бедик даглар ийи талазындан чоорту кызыл кээрге, тарлай берген хем уну черде бүдүрүлге черинге дүүш үезинде чеде бердивис. Ажылчыннар чемненнип турлар. Аңаа чоруп тургаш, бүдүрүлгеде партбюро секретары В. И. Рожокка ужуражы бердивис. Терлиг-Хаяда мөңгүн-суу бүдүрүлгезиниң коллективи бо чылдың эгезинден бээр канчаар ажылдап келгенин ол каксы тайылбырлаш, бүдүрүлгениҥ бодунда цехтерниҥ болгаш дузалал организацияларның ажылы-биле таныштырган.

Коллективтиҥ ажыл-ишчилери чуртта болуп турар кол болуушкуннардан чыда калбайн турар. Ында администрацияның, партбюронуң, ажылчын комитеттиҥ чогаадыл тургусканы планы ёзугаар ол бүдүрүлгеге солун ажыл-херектер сөөлгү айларда эрткилээн. Сентябрь 27-ден октябрь 3-ке чедир Карел АССР-ге тураскаатkан «Найыралдың шалыпчы эөлчээниҥ» организастаан. Ону ССРЭ-ниҥ 60 чылынга холбаштыр чоруткан. Ол эөлчегге Кара-Тал суурнуң чурттакчылары — бүдүрүлгениҥ ажылчыннары идепкейлиг киришкеннер. ССРЭ-ниҥ улустарының акыдүмалышкы өг-бүлезиниҥ составынга киргеш, Совет Карелияның культуразы, ажылагыйы кайы хире хөгжээнинiҥ дугайында бесседаларны күш-ажылчы коллективтерге номчаан. Ол автономнуг республикага тураскаатkан ном делгелгезин көдээ библиотекага организастаан.

Терлиг-Хаяның мөңгүн-суу бүдүрүлгезиниҥ коллективи «Найыралдың шалыпчы эөлчээниҥ» хүннеринде сентябрь айда металл бүдүрүп үндүреринiҥ планын хуусаа бетинде күүсеткеннер. Аңаа эң эки күш-ажылчы түңнелдерни ЗИЛ-130 автомобильдиҥ чолаачызы коммунист В. И. Тищенко, КрАЗ-256 автомобильдиҥ чолаачызы коммунист П. П. Зиновенко, чер өрүмнекчизи коммунист Б. О. Наксыл чедип алганнар. Олар эөлчег нормазын 110—120 хуу күүсеткеннер. Руда болбаазырадыкчылары К. Б. Дагаажык, П. И. Вахрушев, конденсаторжу В. К. Ондар олар бир шак дургузунда руда өрттедир талазы-биле эң бедик бүдүрүкчүлүг болганнар. Оларның бүдүрген продукциязының шынарын эки кылдыр хүлээп алган. Бо ажылчыннар чүгле «Найыралдың шалыпчы эөлчээниҥ» хүннеринде бедик харыысалгалыг, кызымак ажылдаан эвес, ай санында, чыл санында шалыпчыларның одуруундан үнмейн келген кижилер-дир, бүдүрүлгениҥ хоочуннары-дыр. Оларның чамдыктарының хөрек чуруктарын коллективтиҥ хүндүлел самбразынган көрүп болур.

Бистер ол бүдүрүлгени кезип чоруп турувуста, Василий Иванович чер өрүмнекчилериниҥ бирээзиниҥ дугайында чугаалаан чүве. «Эки кижи чүве. Идегелдиг. Ажылга кызымак. Амдыызында мында чок. Карьерге чеде бергеш таныштырып каар мен» деп, ол чугаа кадында сагындырып чораан. Ажыл шагы төнер чоокшулай бергенде, карьерге барган бис. Аңаа баргаш бир дугаарында ужурашкан киживис — Борис Оюнович Наксыл болган. Ол маңаа чеди чыл ажылдаан. Арга-дуржулгазы улуг, ак сеткилдиг кижибиле эш-өөрүнге макталдыг. Коммунист кижи болгаш, аныяк кижилерни бодунуң шилип алганы мергежили → чер өрүмнекчизинге өөредип турар. Ам оон дузалакчызы болуп, Виктор Ондарович Шулуужук ажылдап турар. Олар бир эөлчегде 16 метр чер үтгээр даалгазын оранчок ажырып, 36—40 метр чедирип турар. Ында үш эөлчег бар. Оларның кайызының-даа ажыл-херээ багай эвес.

Терлиг-Хаяның мөңгүн-суу бүдүрүлгезинде бистиң хөй нациоиадлыг чуртувустуң хөй төлээлери ажылдап, чаңгыс өг-бүлениҥ төлдери дег, эп-найыралдыг чурттап турарлар. Бо бүдүрүлгеге орустарга, украиннерге, тываларга, татарларга, азербайджаннарга, буряттарга, башкирлерге болгаш өске-даа нацияның төлээлекчилеринге ужуражып болур. Олар улуг байырлал — ССРЭ-ниҥ 60 чыл болур оюн күш-ажылчы бедик көргүзүглерлиг демдеглеп эрттирер дээш ажылдап турарлар.

Ш. ДОРЖУ.

БРИГАДАНЫҢ КӨРГҮЗҮҮ

«Тыва даг-дүгү тудуг» эргелелинде Виктор Савылдың удуртканы бызаңчы-бетоншиктер бригадазының кежигүннери юбилейлиг чылдың 9 айларында социалистиг хүлээлгезин ажыр боттандырганнар. 17 кижи составтыг бо бригада план ёзугаар 98,6 муң рубльге тудуг-монтаж ажылдарын кылыр тургаш, шалыпкын ажылдаанының түңнелинде хөрек кырында ону 105 муң рубльге күүсеткеш, ук эргелелде бригадалар аразында социалистиг чарышты баштап турар.

Бригада кежигүннери бо хүннерде Ак-Довуракты электростанциязының алдыгы котёлун хуусаа бетинде ажыглалга киирер база. Постоянныйда 1176 өөренikчи өөренир чаа школаның тудуун чоокку үеде доозар дээш улам кызымак ажылдап турарлар.

Бригадада дуржулгалыг бызаңчылар Сергей Сендажы, Хирлиг-оол Сат, аныяктар Владимир Эрелчин, Маадыр-оол Шулуу болгаш оон-даа өскелер эки ажылдап, эп-өөрүнге үлегерин көргүзүп турарлар.

Б. САРЫГЛАР.

Хүннүң медээлери

МУРНАКЧЫЛАР

Барыын-Хемчик районнуң ажыдырал хандырылга будуруулге эргелелиниҥ коллективи ССРЭ-ниҥ 60 чыл оюн төлептиг уткуур дээш бир демниг ажылдап турар.

Коллектив он бирги беш чылдың ийиги чылының 9 айларында чонга план ёзугаар 141 муң рубльге ачыдуза чедирер тургаш, ону 161,8 муң рубль кылдыр күүсеткен, азы 114,7 хуу боттандырган.

Оон иштинде мурнакчы пехтериҥ бирээзи — идик септээр цех 3,8 муң рубльге ажылдарны кылыр планын 4,5 муңга күүсеткен. Дааранылга пегииҥ болгаш идик дааранр цехтериҥ коллективтери кызымак ажылдаанының түңнелинде күш-ажылчы онаалдаларын 100—155 хуу күүсеткеннер.

Бүдүрүлгениҥ планныг онаалдаларын күүседиринге фотограф Николай Чижик, баш дүгү таарыкчызы Валентина Кензина, Татьяна Хомушку, Валентина Ооржак олар эвээш эвес үлуг-хуузун киирип, мурнакчыларның одуруунда чоруп турарлар.

А. БЕГЗИН-ООЛ.

АЧЫ-ДУЗА

Тыва АССР-ниҥ Чоннуң амыдырал хандырылга министерствозу Бай-Тайга районга амыдырал хандырылга неделязын эрттирген. Ол неделяга министерстволуң будуруулге черлериниҥ 30 ажыг кижи киришкен.

Оларның аразында идик септээр, даараар, хеп бижар, телеаппаратура септээр, баш таарар мастерлер бар.

Амыдырал хандырылга неделязының киржикчилери Кара-Хөл, Шуй, Бай-Тал, Тээли болгаш оон-даа өске чурттакчылыг черлерге ачы-дуза чедирериниҥ хүннерин эрттиргеннер.

Тээлиниҥ №.32 соңгулда округундан Тыва АССР-ниҥ Дээди Совединиҥ депутады, республиканың амыдырал хандырылга министри Семён Кунгээвич Буянды болуунуң соңгукчулары-биле ужурашкан.

К. МААДЫ.

РСФСР-НИҢ ДЭЭДИ СОВЕДИН ЧЫЫЛДЫРАР ДУГАЙЫНДА РСФСР-НИҢ ДЭЭДИ СОВЕДИНИҢ ПРЕЗИДИУМУНУҢ ЧАРЛЫЫ

РСФСР-ниҥ Дээди Совединиҥ Президиумунуң доктаадыры болза:

Россияның Совет Федеративтиг Социалистиг Республиказының Дээди Совединиҥ онгу чыыжының алдыгы сессиязын 1982 чылдың ноябрь 23-те Москва хоорайга чыылдырар.

РСФСР-ниҥ Дээди Совединиҥ Президиумунуң Даргазы М. ЯСНОВ.

РСФСР-ниҥ Дээди Совединиҥ Президиумунуң Секретары Х. НЕШКОВ.

Москва, 1982 чылдың ноябрь 22.

АКЫ-ДУҢМА ЁЗУЗУНУҢ УЖУРАЖЫЫШКЫННАРЫ

Совет Социалистиг Республикаларның бүзүлбас Эвилелинге Литва ССР-ниҥ бурунгаар депшилгезин хандырган тургузукчу улуг күш СЭКП-ниҥ ленинчи национал политиказы, акы-дуңмалышкы улустарның бот-боттарынга дузаламчызы боон турар. Ол бүгүнүҥ дугайын ССРЭ-ниҥ УАЧД-зинге болган Литваның хүннериниҥ үезинде оон киржикчилери онзалап демдеглеп турганнар. Литваның УАЧД-те ССРЭ-ниҥ 60 чылынга уткуштур хүннери октябрь 22-де доозулган.

Литва ССР-ниҥ делегациязының москвачылар-биле ужуражыышкыннары чүректиҥ ханызындан, чылыы-биле эртикилээн. Хүнээректиг черниҥ төлээлекчилери күш-ажылчы коллективтерге барган, партия райкомнарының организакчы болгаш идеологтуг ажылдарының дуржулгазы-биле, найысыладың улус депутаттарының Советтериниҥ ажылыбиле таныышканнар. Чүрттүн кол делгелгезинге эртемденнер, специалистер, бүдүрүлге чаартыкчылары лекцияны болгаш илеткелдерни кылганнар. Акы-дуңмалышкы улустарның, хамыктың мурнунда улуг орус улустуң харам чок, улуг дузаламчызының ачызында ажыктыг казар байлактарның хөй курлавырлары бар. Литваның бедик хөгжүлделиг экономиканы тургузар аргалыг болганын чер-ле болганынга демдеглеп турган.

«Чаңгыс эптиг өг-бүледе» деп делгелгеде Литва ССР-ниҥ делгирлерин совет кижилер, даштыкыдан келген аалчылар оныа соңуургал-биле көрүп турарлар. Республиканың экономикага, эртемге болгаш культурага улуг чедиишкиннериныда калбаа-биле көргүзүп турар. Ону соңуургааныың дугайында демдеглелдериниҥ бирээзи бо-дур, ону Швециядан келген туристер арттырып каан: «Литва дээрге, улуг эвес республика-дыр, ынчалза-даа ажыл-ишчи, талантылыг литва улустуң бүгү совет улусбиле демнежип тургаш, кылып каан чүүлдери кайгамчык-ла-дыр! Совет республикаларның бүгү талазы-биле чедиишкинниг болурун күзеп тур бис!».

Литва ССР-де машина, судно тудуушкуннарының, электротехниктиг, радиотехниктиг, химия үлетпүрүнүҥ хөгжүп сайзыраанын, көдээ ажылагайның хөгжүлдезинiҥ быжыг үндезинин ында делгиндер көргүзүп турар. Литва литератураның ӡң тергин чогаалдары бүгү делегейде неперээн, дыка хөй чурттарга Литваның чогаадыкчы коллективтери боттарының ураан чүүлдерин чедиишкинниг көргускен.

ССРЭ-ниҥ УАЧД-зинге эвилелдешкен республикаларның хүннериниҥ эстафетазын Украин ССР-ге дамчыткан.

(СЭТА-ның корр.).

ДИПЛОМНАР ТЫВЫСКАН

Ӡң шылгарангай төлевилелдерни тургусканы болгаш ол төлевилелдерни ёзугаар тудугларны кылганы дээш 1982 чылда ССРЭ-ниҥ Министрлер Чөвүлелиниҥ шаңналдарының дипломнарын болгаш лауреаттарның хөрек демдектерин архитекторларның, төлевилекчилериҥ болгаш тудугжуларның хөй кижилиг белүүгже октябрь 22-де Москвага тывыскан.

ССРЭ-ниҥ Министрлер Чөвүлелиниҥ Даргазының орлакчызы, ССРЭ-ниҥ Күртүдуунуң даргазы И. Т. Новиков шаңналдарны тывыскаш, лауреаттарга чүректиҥ ханызындан байыр чедиргеш, оларга моон-даа соңгаар чогаадыкчы чедиишкиннерлиг болурун күзээн.

Терлиг-Хаяның мөңгүн-суу бүдүрүлгезинде мурнакчы ишчилер эвээш эвес. Олар цехтер болгаш дузалал организациялар аразында калбарган социалистиг чарышка идепкейжилиг киржип келгеннер. Каңнакчы Александр Проскуряков чарышка хөй удаа тиилекчи болуп келген. Бо аныяк кижи Новосибирск областың Оюш станциязында № 8 көдээ профтехучилищени дооскаш, маңаа ажылдай берген. Ажылга харыысалгалыг, мурнакчы кижи ам бешки разрядтың каңнакчызы апарган. Ол—хүндүлел бижиктер-биле хөй удаа шаңнаткан. Мурнакчы каңнакчының адын «Тыва кобальт» комбинаттың хүндүлел дептеринде кииp бижээн.

Хөй эвес чыл ажылдаан-даа болза, даг дериглелериниҥ слесары Э. Б. Дундуй-оол макталдыг кижилерниҥ бирээзин. Эрес-оол Байкараевич даанган ажыл-херээн ак сеткилдиг күүседип, ажыл бүрүзүн бедик шынарлыг кылып турар.

ЧУРУКТАРДА: каңнакчы А. В. Проскуряков биле слесарь Э. Б. Дундуй-оол.

Ю. КОСАРЬКОВТУҢ фотолары.

БЕШ ЧЫЛДЫҢ БАЗЫМНАРЫ!

Үлетпүр ажылдакчылары бо чылдың январь-сентябрь айларында бүдүрүлгени улам хөгжүдерин хандырганын ССРЭ-ниҥ Төп статистика эргелелиниҥ 1982 чылдың тос айларында ССРЭ-ниҥ үлетпүрүнүҥ Күрүне планын күүсеткенииҥ түнелдериниҥ дугайында дыңнадынында чугаалап турар.

Үлетпүр продукциязын бүдүрүп үндүрери эрткен чылдың чогуур үезинге деңнээрге, 2,7 хуу көвүдээн. Күш-ажылдың бүдүрүкчүлүү 2 хуу бердээн; оон күсели-биле үлетпүр бүдүрүүшкүнүнүҥ немелде өзүлдезиниҥ дөрттүн үжүн чедип алган. Продукция сайгарарының хемчээлиниҥ талазыбиле план күүсеттингеп. Арыг орулга көвүдээн.

Продукцияның ӡң чугула хевирлерин бүдүргенин көргүзерге мындыг: электри энергиязы —997 миллиард киловатт-шак; нефть (газ конденсады-биле кады)—456 миллион тонна; газ—368 миллиард кубометр; хөмүр-даш—539 миллион тонна; кан—111 миллион тонна; кара металл прокады (белен)—77,2 миллион тонна; каң хоолайлар—13,5 миллион тонна; демир рудазы — 183 миллион тонна; минералдыг чемишчидилгелер (чеминиттиг бүдүмелдерниҥ 100 хуузу-биле санаарга) — 20,3 миллион тонна; үнүш камгалаар химиктиг бүдүмелдер (чижеглеп алган саннар-биле) — 398 муң тонна; синтетиктиг чуктар болгаш пластмассар— 3,0 миллион тонна; химиктиг волокналар болгаш хендирлер — 933 муң тонна; автодугуйлар — 46,0 миллион санныг; демир кезип чондурар станоктар — 1565 миллион рубльге; программа-биле башкарар автоматтыг манипуляторлар (үлетпүр роботтары)— 3,6 муң кезек; приборлар, автоматчыдылга херекселдерни болгаш оларның артык кезектери — 3,5 миллиард рубльге; саналга техниказының херекселдери болгаш оларның артык кезектери—2,1 миллиард рубльге; химия дериг-херекселдери болгаш оларның артык кезектери—578 миллион рубльге; технологтуг дериг-херекселдер болгаш оларның чиик болгаш аӡш-чем үлетпүрүнге ажыглаар артык кезектери—1,1 миллиард рубльге; чүүктүн орук вагоннары—43,9 муң кезек; автомобильдер—1,6 миллион кезек; көдээ ажылагый машиналары—2,5 миллиард рубльге; мал ажылынга болгаш мал чемнери бүдүрерииге машиналар — 1,7 миллиард рубльге; тараа ажаан алыр комбайннар — 83,0 муң кезек; хөвең ажаан алыр машиналар — 7,5 муң кезек; экскаваторлар — 32,2 муң кезек; саазыннар—4,1 миллион тонна; цемент—92,1 миллион тонна.

Бүгү хевирниҥ пөстери—8,2 миллиард дөрбелчин метрни; дааргалыг кылгларны—17,4 миллиард рубльге; ак хептиҥ болгаш даштыкы трикотажты —1,2 миллиард кезекти; хөм идиктерни — 541 миллион эжешти; эӡтти (үлетпүрден үндүрген)— 6,7 миллион тонналы; колбаса кылыгларын— 2,3 миллион тонналы; балыктың аӡш-чем продукциязы балык консервалары-биле кады—4,8 миллиард рубльге; мал саржаан — 1,1 миллион тонналы; үнүш үзүн—4,7 миллион тонналы; кондитер кылыгларын—2,9 миллион тонналы; консерваларны — чижеглеп алган 12,5 миллиард лааланы; шактарны—52,4 миллион кезекти; шаажаң—фаянс болгаш майолик саваларны— 624 миллион рубльге; сорттуг еяк-саваны (шил болгаш хрусталдан) —970 миллион рубльге; хүлээп алыр радио херекселдерин—6,5 миллион кезекти; телевизорларны— 6,2 миллион кезекти, оларның иштинде өңнүг көргүзер телевизорну—2,3 миллион кезекти; соодукчуларны—4,4 миллион кезекти; хеп чүүр машиналарны — 3,0 миллион кезекти; мотоциклдерни болгаш мотороллерлерни —825 муң кезекти; мебельди — 5,0 миллиард рубльге бүдүрүп үндүрген.

Газ, хөмүр-даш тывыжының, автодугуйлар, демир кезер станоктар, приборлар, автоматчыдылга болгаш саналга техниказының дериг-херекселдерин, чиик болгаш аӡшчем үлетпүрүнге технологтуг дерилгелер, электровозтар, тракторлар, көдээ ажыл-агый машиналарын болгаш мал ажылынга база мал чемнери бүдүрерииге машиналар, экскаваторлар, улустуң кадбаабиле хереглээри хөй барааннар, оларның иштинде пөстер, чемге ажыглаар балык продукциязы, үнүш үзү, кондитер кылыглары, шактар, шаажаң-фаянс болгаш сорттуг аяк-сава, мебель бүдүрериниҥ планнары ажыр күүсеттингилээн.

Продукцияның ниити хемчээлиниҥ, күш-ажылдың бүдүрүкчүлүүн белидериниҥ, продукцияның бот-үнезин чингедириниҥ, чыылданың талазы-биле доктаатkан планларны чамдык бүдүрүлге катыышкыннары болгаш бүдүрүлгелер күүсетпээн.

Кара металлдарның белен прокаттарын, минералдыг чемишчидилгелер, күгүр кислотазы, тудуг ыяжы, цемент, эптээр демир-бетон, мал саржаа, консервалар, соодукчулар, хеп чүүр машиналар болгаш продукцияның өске-даа чамдык хевирлерин бүдүрүп үндүреринiҥ планы күүсеттинмээн.

Үлетпүр роботтарын, радиоэлектроннуг аппаратураларны, техник-экономиктиг деңнели улам бедик машиналарны болгаш дериг-херекселдерин, нефть болгаш газ тывыжының дериг-херекселдерин, газ дамчыдар хоолайларга тургузар газ сордурар агрегаттарны, хоолай салыкчыларын, программа-биле башкартынар демир чондурар станоктарны бүдүрүп үндүреринi көвүдээн.

Үлетпүр ажыллакчылары бүдүрүлгенiҥ ажыктыын улам улгаттырарынче, ССР Эвилелиниҥ тургустунганындан бээр 60 чылын төлептиг уткуурунче бүгү күжүн салып турарлар.

(СЭТА).

РЕВОЛЮСЧУ, ДАЙЫНЧЫ, КҮШ-АЖЫЛЧЫ АЛДАР

Шериг-патриоттуг арын

СОВЕТ ДАЙЫНЧЫЛАР!

Ссвет улустуң тайбың ажыл-ижин, социализмниң өндүр улуг чаалап алыышкыннарын серемчилелдиг болгаш идегелдиг камгалаңар!

(СЭКП ТК-НЫҢ КЫЙГЫРЫГЛАРЫНДАН)

№ 10 (123) 1982 ч. октябрь

Бистиң чаңгыс чер чурттугларывыс

ЧАСПАС АДЫГЖЫ

Боодалга шелүн өредилге адыышкыннарынга белеткеп доозупкан. Шыгаакчы-операторларга сөөлгү чагыгларны бергилээн. Октарны чүдүргүлээн. «Тулчуушкунче кирер!» деп команда дыңналып келири билек, Ооржак Айвар машинаның люгүнүң иштинче кире бергеш, шыгаарынга белеткенип олуруп алгаш, бодунуң белениниң дугайын өредилге тулчуушкунунуң удуртукчузунга рация дамчыштыр илеткээн.

— Бурунгаар!— дээн команда белүкке дыңналган.

Улам дүргедевишаан, БМП «дайзынга» уткуштур шимчеп чоруп каан. Ол болза, шимчеп чоруур болгаш шимчевес хөй-ле чүүл-бүрү карзлар тургускулаан «дайын» шелү-дүр. Айвар оларны танк шимчеп чоруп орда болгаш бичии-бичии доктаай кагылап чорда, часпайн боолаар соонгалыг.

Удаваанда баштайгы кара — оңгуда чажырып тургузуп каан танк бо-ла көстүп келген. Боо даажы дарс тог-да дээн. Маңнап орган машина сирлеш дээн. Шыгаакчы-оператор ок ылап-ла деггенин стереохерексел оттур көрүп каан. А танк бурунгаар маңнавышаан. Ол пулемёттап база бир караны часпайн аткан. «Дайзынның» болук чадаг шериглери бурунгаарлавышаан. Айвар шалыпкын кавындылап, часпайн боолап чораан.

Тиилелге, ура-а! Шыгаакчы-оператор Ооржак Айвар база бир өредилге тулчуушкунга шыгараан. Оон часпайн шыгаарындан бүгү танк экипажының чедишкини хандыртынган. Айвар эштериниң идегелин база катап бүзүредиг шынзыдып шыдаан. Дайынчы машина командирин хайгаарал туружуун баарынга кээп, турушканда, оон суургазынга «5» деп демдек ырактан-на кескү кылдыр чайыннандыр чырый берген. Айвар-даа, оон эштери-даа — шупту өөрүшкүлүг каттыржып, бот-боттарынга байыр чедиржип, холдарын быжыг тудушканнар. А оларның командири оларже: «Эр-хейлер! Часпас-ла аттыңар, оолдар!» деп кыйгы салган.

— Совет Эвилелинге бараан болуп тур бис!— дээн дайынчыларның тода, ыыткыр үннери найырадлыг чаңгыланып, ырак-чоок ховуушөлдерже тарай берген.

Ооржак Айварның ротазының өске-даа танкистери өредилгеге шылгараан.

Часпас адыгжы-танкист Ооржак Айвар шериг албанынче кыйгыртырының мурнунда В. И. Ленин аттыг «Тыва даг-дүгү» комбинаттың арылал фабриказынга электрик монтёр болуп ажылдап турган. Ам ол политиктиг болгаш дайынчы белеткелдиң тергиинде. Оон ада-иезин Барыын-Хөмчик районнуң «Барлык» совхозта чурттап, ажылдап орарлар. Оон ачазы Калин-оол — одакчы, а авазы Эмма совхозта ажылчын. Олар 8 уругнуң ада-иези, а оларның улуг оглу Ооржак Айвар Совет Армиязының хүрээлеңинде албан-хүлээлгезин эки эртирип турары ол.

В. КАРГАПОЛОВ.

Н шериг кезээ.

Патриоттарны кижизидер

ЧЕПСЕКТИГ КҮШТЕРГЕ— ТӨЛЕПТИГЛЕРНИ БЕЛЕТКЭЭР

Коммунизм тургузуушкунунуң талазы-биле партияның салган улуг болгаш нарын сорулгаларын амыдыралга боттандырар дээш совет улус кызымак ажыллап турар. Чоннуң маадырлыг тургузукчу күш-ажылын империализмниң агрессорларының чимзениишкинниринден камгалаары эргежок чугула. Ынчангаш Коммунистиг партия болгаш Совет чазак социалистиг Ада-чурттуң, улустуң чаалап алыышкыннарын камгалаарынче, чурттуң камгаланыр күчүзүн быжыглаарынче, Совет Армиязының болгаш Шериг-Далай Флодунуң дайынчы белеткелинче доктаамал кичээнгейни салып турар.

Чурттуң камгаланыр күчүзүн быжыглаарының айтырыглары аныяктарны Чепсектиг Күштерге шериг албаныя эрттирииринге белеткээрин улам ыңай экижидерин негеп турар. Армиязының болгаш Флоттуң ёзулуг солдады болур, нарын дайынчы техниканы кыска хуусаада шиңгээдип алыры берге сорулгаларның бирээзи. Ону чедишкинниг шиитпирлээри-биле шериг албан эрттирииринин бетинде-ле оолдар бедик мораль-политиктиг шынарларны шингээдип алыр, шериг белет ылының тодаргай чаңчылдарын болгаш уставты, хүлээлгелерни, даңгыраткы, оларны ак сеткилдиг күүседирин билген турар ужурлуг. Бүгү ортумак өредилге черлеринде аныяктарның шериг-патриоттуг кижизидилгезин, шеригниң эге белеткелин өлче угландырган.

Шеригниң эге белеткели дээрге, Төрээн чурттуң камгалаарынга совет аныяктарны белеткээрииниң күрүне системазы болур. Оолдарны шеригге белеткээрииниң чедиишкини аныяктарның болгаш школачыларның шериг-патриоттуг комплекстиг, эртемге үндезилеп организастаарындан болгаш улус өредилге органнарының, ДОСААФ комитеттериниң, школалардың башкы коллективтериниң, шеригге комиссариаттарының бир демниг ажылындан улуу-биле хамаарыжыр.

Ортумак өредилге черлеринде шериг өредилгезин эдээн каш чылдарда идепкейжидип чоруткан сөөлүнде шеригниң эге белеткелиниң өредилге-материалдыг базазын тургускан, шериг кабинеттери эргежок чугула методиктиг база коргузүр материалдары-биле дериттинген, дайынчы алдар музейлерин организастаан.

Кызылдың № 15 школазы шеригниң эге белеткелиниң талазы-биле биче эвес дүржүлгелыг. Шеригниң эге белеткелин бо школада шериг патрио- кижизидилге-биле холбаштыр чорудуп келгени сагылга-чүрүмүү бижыглаарынга, өөреникчилерниң организастыг болурунга, оолларның шериг албаныя эрттирииринге белеткээрииге чузалаан. Социалистиг Ада-чурттуң камгалаарының талазы-биле ленинчи идеяларны, Совет Чепсектиг Күштерииң төөгүлүг ужур-дузазын, Совет Эвилелиниң Коммунистиг партиязының болгаш ССРЭ Конституциязының чурттуң камгалаңыр күчүзүн улам ың 3 камгалаарының эргежок чугулазының дугайында негелделерии үстүкү класстарның өөреникчилери ханызы-биле шиңгээдип алган. Олар дайынчы дыңгырак болгаш шериг уставтарының негелделери-биле танышкан, бооларның кезектерин, ону кайчаар ажыглаарын билир, массалыг туктаашкынының чепсээнден ырагзынарының аргаларыч өөренген. Оон улампдан Кызыл хоорайның шериг комиссариадындан, чурттуң нагы-ангы черлеринде шериг кезектериниден бо школага өөренип турган оолдар дайынчы болгаш политиктиг белеткелдин тергиннери, шериг хөрээнин мастерлери болган дугайында чагаадар кээп турар.

Сөөлгү чылдарда ортумак школаны дооскаанарның аразында шеригниң өредилге черлеринче киреринден күүсээн. Совет Чепсектиг Күштериниң кадр офицерлери болуксаарларның саны ковүдеп орао. Шеригниң өредилге черлеринче өредиг дорткан оолларның дугайында эки үнелелдер республиканың шеригге комиссариадынга кээп турар. Шериг эртемнин С. Зайцев, Л. Озерский, С. Сербегешев болгаш өскелер-даа чедишкинниг шиңгээдип ап келгеннер. Совет Армиязының офицерлери болур күзелин пайызылаадың школаларының өөреникчилери И. Пропоненко, В. Астраханцев, А. Ооржак, В. Копаев, С. Байыр илерткен.

Ындыг-даа болза республиканың дыка хөй школаларында болгаш өредилге черлеринде шеригниң эге белеткелиниң ажылы негелдете четпейн турар. Бо хемчегни Чөөн-Хемчик, Өвүр, Тес-Хем районнарда четпес организастаан. Мында шеригниң эге белеткелиниң өредилге-материалдыг баазазы кошкак, кичээлдериниң методиктиг дөңгелээ сула, көргүзүг материаллары, өредилге боолары чок. Чыскаал белеткелиниң дериттинмээн шелдерде эрттирип турар.

Аныяктарны болгаш школачыларны шериг албаныя эрттирииринге белеткээрии чүгле штаттыг ажылдакчыларның күжү-биле шиитпирлеп алыры берге, Ындыг болганда аңаа башкылар коллективтери, ада-иелер, районнуң улус өредилге киллиэп, шефтеп турар будурулгелер улуг дузаны чедирер хүлээлдиг.

Социалистиг Ада-чурттуң камгалаар хереқте школачыларны шериг албан эрттирииринге белеткээрииниң айтырыглары чугула черни ээлеп турар. Бо сорулгаңы чугулаңар көөрүн Коммунистиг партия айыткан. Ол ниити партия... ның, ниити күрүнениң сорулгазы, ынчангаш ону шиитпирлээрииге партия, совет органнар, ведомстволар, хөй-ниити организациялары хаара туттунар ужурлуг.

ПОЛКТУҢ ОГЛУ, СОЛДАТТАРНЫҢ АДАЗЫ

Полковник А. Чепурныхты даштындан көөрге, дөртен хар безин четпээн хевирлиг, ынчалза-даа Александр Александрович солдаттар-биле «оглум» деп чугаалажыр. Ол бодунуң төрүттүнген чылын-даа, аңын-даа билбес. Веналан ырак эвесте биче назылыг өскүс уруглар азыраар бажыңдан 1945 чылда 3-кү таңк шериинин 156-ты полугунуң командири А. Чепурных оңу ап алган. Оол Чепурныхтын адын, фамилиязын алгаш, полктуң база командирнин оглу болуп өскей.

Ак халаттыг гитлержи өлүрүкчүлер эжелеп алган черлеринден өтүскей медицина шенеделерин чорудары-биле бичии уругларны ыыпп ап турганнар. Бичии донорларның аразынга ады, фамилиязының орнунга канма номер оюн каан оол база турган. Ол Белоруссияга чурттап турганын, адазы шериг мергежилдиг кижи турганын шала-була сактыр турган. Тулчуушкун соонда уругларның турган бажыныңче танкист Чепурныхты кире халыш кээрге, бичии оол «ачай» деп орус сөстү чугаалавышаан, өлче халыш берген.

Оон амыдыралче орук — өөредилге, шериг албаны, шериг академиязы. Адазы-биле дөмей, Саша оруктар, көвүрүглер түдүүн сонуургап, көвүруг түдүүнга эптиг аргаларны чогаатканы дээш Александр Чепурныхка техника эртемнериниң кандидады деп атты тывыскаан.

Моон мурнунда эртип болбас шынааларда хемни кежир көвүрүглерни оон удуртулгазы-биле солдаттар ам түдүп турар.

В. ЛЕВИН,

СЭТА-ның корр.

Белоруссияның Кызыл Туктуг шериг округу.

АҢБААННЫ ТАНЫЫР СИЛЕР БЕ?

Бай-Тайганың Көп-Сөөктен Иргит Аңбаан Эртинеевич тыва эки турачылар-биле кады Ада-чурттуң Улуг дайынынче киржип чоруткаш, оон ээп келбээн. Бир эвес ону таныыр, дайынга кады киржип чораан эштери, командирлери бар болза, Иргит Аңбаанның салым-чолунун дугайында «Шын» солугна бижип, таныштырарын диле тур бис.

М. ХОМУШКУ.

Сталинград тулчуушкунунуң

40 чылынга

РОДИМЦЕВТИҢ ГВАРДЕЙЖИЛЕРИ УЖУРАШКАН

Эрткен дайынга зың-не улуг тулчуушкуннарның бирээзи болган Волгада хоорай бодунуң хөй аалчыларын уткуп ап турар.

Ленин, Суворов, Кутузов орденнерлиг, ийи даңлыг Кызыл Туктуг Полтаваның № 13 гвардейжи адыгжы дивизизының хоочуннары чоокта чаа маңаа чыыларган. Боттарының фронтучу эштеринге ужуражыр, дайын шелүнге амы-тынын маадырлыы-биле берген дайынчыларның тураскаадарынга мегейип ёзулаар дээш Сталинградтың үш чүс камгалакчызы чурттуң бүгү булуңнарындан алдарлыг хоорайга чыглып келген.

...1942 чылдың сентябрьда гитлержи эжелекчилер Сталинградтың төвүнге чаза таварып кирип келген үеде, оон камгалакчылары зың-не нарын, берге байдалга таварышкан. Волгага кыстырган совет солдаттарга калбаа наш-ла чүс метр улуг эвес чер арткан. Шак ындыг берге хүннерде А. И. Родимцевтиң командалааны № 13 гвардейжи адыгжы дивизиязы улуг рольду ойнаан. Сентябрь 14-түң 15-че дүнезинде олар Волганың солагай талазындан оң талазынче кежип келгеш, дораан-на Сталинград дээш тулчуушкунче киргеннер. Дайынчыларның маадырлыг болгаш эрес-дидим чоруундан чаңгыс дүне безин дайзынның күжүн дыка кошкаткан.

ЧУРУКТА: ужуражылганың киржинчилери алдарлыг Павлов бажыңынын чанында.

Л. КОТЛЯКОВТУҢ фотозу.

СЭТА-ның фотохрониказы.

Барыын кызыгаарның Кызыл Туктуг кызыгаар округунуң Н заставазының дайынчылары ССРЭ-ниң тургустунганының 60 чылын, Октябрьның социалистиг Улуг революциязының 65 чылын дайынчы болгаш политиктиг белеткелге эң тергиин белеткелдиг ужуражыр дээш социалистиг чарыштыг калбартканы.

ЧУРУКТА: политажылдакчы майор Н. Дорбалюк кызыгааржылар ортузунда.

В. ПЕСЛЯКТЫҢ фотозу.

СЭТА-ның фотохрониказы.

КЫЗЫГААРДАН ЧУРУМАЛДАР

Далайга бүргег, шуурганныг хүннер намдап, ооржургай бээри билек, кызыгаар заставазынга шериг корабль чедип келгеш, аъш-чем, идик-хем, почта эккелген.

Сержант Монгуш чемненип алгаш, өрээлге кирип келирге, ында чыыларган өөрүүң хөглүг-баштаа-даа ажок, бир-ле найыр-наадым болган чүве дег. Ындыг болбастың аргазы чок, чүге дээрге, почта келген! А ол дээрге барык кижи бүрүзүнге байырлал, хой националдыг, улуг делгем совет чурттуң ырак-чоок булуңнарындан оларның ада-иелери, дөргүл-төрелдери байыр чедирип, албан-хүлээлгезин эки эрттирээринге чедиишкиннерни күзеп, боттарының ажыл, амыдыралының дугайын бижээн чагаалар алгылаан. Ырак кызыгаарга, төрээн черден чагаалар келирге, ёзулуг-ла өөрүшкү, Төрээн чурттуң улам шынчы камгалаарынче сорук киирер.

— Эх, Конет-Даамга болза, ыңай, та канчаар ойнап-хөглеп турар мен ыйнаан—дээш, дыдыраш кара баштыг аңаа дайынчы Адамбаев орган черинден хенертен тура халып кээп, чоон, бөзүр салаалар-лыг хөлдарын кыстар ышкаш чада тутпушаан, эштерииниң ортузунче сымнай аарак базып үнүп келгеш, чызыраадыр таңчылай берген.

— Че, че, Адам. Ынчап-ла баар болгай сен ам—дээш, ефрейтор Павлов эжин ооржургаткан.

— Чоор сен. Самнаның харын. Сырыналган сеткил-сагыжын ооржургадып алыр ыйнаан — дээш, биче сержант татар Рахим Разгилдеев солдатты улам хөөредип, өлче деспес орлан караан базып, гимпастерказын эдс-хере тыртыкланып, оон соо-биле улаштыр таңчылап үнген.

— Адамдан чыдып каргы, Рахим — дээш, Монгуш дайынчыларны улам хөөктүрүп, адыштарын мыткыр часкагылаан. Дайынчылар база адын часкап, ыыт-шимээн, каткы-итки дендей берген.

— Ынча диве, Монгуш. Кавказ оглу база амыр эвес болгай аан—дээш, прапорщик Кантемир өөрүнче улут карактарын чивеңнедир баскылап, Адамга удурланыштыр таңчылап, эжиниң аайы-биле шаланы сапыктарының бирде баштары, бирде эзжектери-биле токкуладыр тепсенгилей каап, аваангыр-кашпагай таңчылап турган. А оон холдарын керген болзунараа, коңчуг аътты муңгап тыпын шеле тыртыкылап, кадар оътту ховуларга борбаңнадыр, салгын-хатты сыылаадыр чедзип оргэн-даа дег, бурунгаар адыштай сунуп алгылаан...

Төрээн чурттуң камгалакчылары орус, тыва, казах, татар болгаш өске-даа нацпл дайынчы оолдар өөрүшкүдүг, чаңгыс ёенин болдары дег, катык-хегдүг, оюн-баштак, найыралдыг хөглеп турда, «Застава,—чыскаалыр!» дээн өткүт команда радиопродуктордан кыңгырт кылдыр тарай берген. Дайынчылар ам-на оожургап, доктаап, идик-хевин эде кеттинмишаан, чыскаал шелүнче сөктүп үнүпкен.

* * *

Дүштеки чем сөөлүнде заставаның дайынчылары Ленинчи өрээлге чыглып келгеш, солуп, сеткүүлдер ажып көрүп, конспектилер бижиир кыдыраастарын белеткеп алганда, застава начальнигинин политика талазы-биле оралакчызы, улуг лейтенант Чадайкин демдеглел журналы түдүп алгаш кирип келирге, старшинаның чаңчыл болган командазы дыңналган:

— Застава, туруңар! Томаанныг! Застава политиктиг белеткел кичээлинге белеп тур, эш улуг лейтенант.

— Экии, эштер кызыгааржылар!

Хын дээн чалыы оолдарның өттүүт үнү чык кылдыр харыылаан.

— Эр-хейлер! Олуруңар — дээш, командир дайынчыларын өөренген чаңы-биле эргеледи эргий көргеш, баштактанган.

— Үстеп быжырган балык эъди чиген соонда, боостай дээрге, айа хос чүве-дир ёа...

Кызыгааржылар чүү дээрирги дээзиг, ол оларже топтап көрүп, политкичээлге шыырак бооргаланып, ынак, аңаа дайынчызы Павловче айтыргазыг көрген.

— Бөгүн черле тендии амданныг болду, эш улуг лейтенант. Ону кылган ээлчег «Шынап демдээн» алган боор ийин оң — дээш, Павлов иштинде тырттыныл, бүдүү каттырган.

— Павловтуң амырап орары черле аңаа эвес болгай аан, эш улуг лейтенант. Балык заводунда оон таныжы Зоя деп кыс аттыг чазык каттырып маңнап турбадыве—деп, старшина Сулименко баштактанып чугаалаарга, кызыгааржылар чир-шоң каттырышкан. Юрий Павловтуң арны кызыл, тула берген.

— Ындыг чүве болза, мындаагы ышкаш, амданныг балык эъди быжырып каанын дээш деспес кыстарга барып байыр чедирип, төлээлер чорудар апаар улус боор бис бе?!— деп, заставаның комсоругу, сержант Палынцев баштактанган.

— Павловту баштадыр чорудар чүве-дир, эш комсорг— деп, өске бир эжи аңаа улашкан.

—Че-че, хөлүн эрттире бербецер, оолдар—деп, Павлов бужурганын чугаалаан, кыдыраажын ажыдып, бижииринче далажы берген.

— Шынап-ла, кайгалдар, ам болзун че. Бо балык заводу, шынап-ла улуг завод, оон бүдүрген продукциязы чурттуң ында-бүрү булуңнарынче чоруп турар. Оон ажылчынары-даа хөй, мурнакчылары база, ылангыя аныяктар — дээш, офицер кичээлдиң чаа темазын тайылбырлап киришкен.

Оон кызыгаарга эрттирген хөй чыл шериг албанының дургузунда ол баштайгы-даа, сөөлгү-даа кичээл эвес. Оон баштайгы кичээли бир муң тос чүс дөртен бир чылдың майда барыын чүк кызыгаарының бир заставазынга эгелээн. Ол политиктиг белеткел кичээли-даа эвес, а хын дээн чалыы сержантыга дайынчы белеткел өредилгезин эрттирерин дааскан турган. Оон соонда үр болбаанда Ада-чурттуң Улуг дайынының аарберге, кадыг-дошкун, халаадаанчыг оруктары таварышкан.

А. БУЛАК.

ШЕРИГ

АМЫДЫРАЛЫНДАН

КҮҮСЕТКЕН

ЫРАККЫ ЧӨӨН ЧҮКТҮҢ КЫЗЫЛ ТУКТУГ ШЕРИГ ОКРУГУ. Танкистёр ыңайлап бар чораан «дайзынны» хайгаарап турган. Чедишкин удавас болур хире кылдыр сагындырган, ынчалза-даа дезин бар чораан «дайзын» хенертен «химиктиг чепсектиг» ажыглапкан.

Улуг лейтенант В. Калимулин командалаан химиктиг камгалаадың ротазының хүүда составы танкистерге дузалажыры-биле далажып чорупкан. Айыткан хуусаада рота чогуур черге чедип келген.

Колдуунда бирги, ийиги класстың специалистери — химиктер кандыг-даа саадал чокка хүүда составыпга болгаш дайынчы техникага тускай болбаазыралганы кылган. Салбырының комсомол организациязының секретары взвод командири лейтенант А. Пургин эки ажылдаан. Офицериң үлегерин эдерген сержантылар А. Карякин, Н. Бахчеван командылаан расчёттар доктаатыгган нормаңы 15—20 хуу ажыр күүсеткен. Кыска хуусаада танк салбырын улам ыңай дайылдажып чоруурунга белеп болган.

Майор В. СОЗИН.

БАЙЫР ЧЕДИРГЕН

ПРИКАРПАТТЫҢ КЫЗЫЛ ТУКТУГ ШЕРИГ ОКРУГУ. Майор В. Белоусовтуң командалааның мотоадыгжы батальоннуң үшкү эшелону «удурлашкынчыны» камгалалдың мурнуку одурузунче киирбее дужаалды алган. Чер чырый келген, ынчалза-даа туманныг. Күчүлүг дайынчы машиналар айыткан черже чорупкан.

Танкыларның, артиллериянның одунга, дайынчы вертолеттарга детектиктеп батальоннуң манаваан контрактаказы чедишкинниг доозулган. Капитан Е. Вирконуң командалаанының ротазының мотоадыгжылары онза шылгараан. Өөредилгениң түнелдерии хайгаарап турган шериг округунуң командылакчызы генерал-полковник В. Беликов бо салбырының дайынчыларынга байыр чедиргеш, капитан Виркога өртектиг белекти тывыскаан.

Подполковник А. БЕДЖАНЯН.

ТУНДРАГА ӨӨРЕДИЛГЕГЕ

Механик-чолаачы, аңаа дайынчы Баймаман Наврузов эрес-дидим болгаш аваңгыр чорукту кылганы дээш танк кезээниң командиринден чаңгаш кээр кыска хуусаалыг шөлээ-биле шаңнаткан.

...Танкист дайынчылар чадаг-шеригler-биле кады ол черде эң бедик сынның кырынче өөредилге үезинде штурмнап турган чүве-дир. Эң берге чүве чүл дээрге, тундраның борбак-борбак даштардан бүткен черии эртери турган. Оон ангыда полярный карак шимгёй чүве дег карангы дүнү, ыяк кылдыр хагдыгган люктар... Танкылар борбак даштарның одун кызыкпадыр кырлавышаан, чорушканнар.

Биче сержант В. Шидейкының машиназы өскелерии мурнай берген. Бичии болгаш-ла ол танк «дайзынның» огу четпес черже чеде "бээр апарган. Ол үеде танк төгеритей овоадап каан даштар аразынче кире бергеш, өшкеп. Хөделбестээн. Байдал бергедээн.

Чогум-на ынчан аңаа дайынчы Б. Наврузов сагыгыр чоруун өөрүскен. Техниктиг дуза чедирер машинаның келирин манавайн, бодунуң херикселдерии алгаш, «дайзынның огунуң» аңаа-биле үнген, союн турган, танкызын хөделдирип ап шылаан.

— Машиназын катап ажылдырынга Наврузов каш-ла минута чарыгдаан—деп, рота командири улуг лейтенант В. Пилипенко чугаалады.— Өөредилге кезээнге турган хоочун фронтучулардан билип алган дуржулгазы аңаа дуза болган. Оон түнелинде экипаж штурмнуң шиитпирлиг чадазынга эки киришкен.

Шеркг баар мурнунда Баймаман Наврузов Таджикистанда В. И. Ленин аттыг совхозка трактористеп ажылдап турган. Солдаттың адазы — Мирмамад Наврузович ыыгуур салгаан хөвекчи кижидир. Ол фронтучу кырган Төрээн чурттуңну төлептиг камгала деп чагыын оглунга берген. Баймаман оон идегелин ышнзыдып шылаавы ол. Мурнуу чуктун изиг агаар-бойдузунга чаңчыккан оолга Кыдыккы Соңгу чүкке кайы хире берге турганын чугаалаан хөрээ бар бе. Ынчалза-даа хоочун фронтучуңуң, хөвекчиниң оглу ундараваан. Полярный-ның түндразы төрээн Таджикистанының ховуларындан эргим апарган.

Соңгу чүкте ырак гарнизонга аныяк дайынчы чаа-чаа өңүктерии тып алган. Литва Видмантас Шидейка, азербайджан Гатан Вагидов, орус Юрий Древненков, узбек Раджабай Худайбергенов, украин Сергей Кукленко болгаш өске-даа тергиин эки албан эрттирип турар оолдар оон ынак эштери апарганнар.

В. БЕЛОУСОВ.

СЭТА-ның корр.

Ленинградтың Ленин орденниг шериг округу.

БӨОМБУРЗЕКТИҢ СУДАЛЫ

СЭТА болгаш ПМА: КЫСКА ДЫҢНАДЫГЛАР, ТАЙЫЛБЫРЛАР

СОЦИАЛИЗМ ЧУРТТАРЫНДА

ЧОГААДЫКЧЫ БАЙДАЛГА

СОФИЯ. Партийжи чырыдышкын системазынга чаа өөредилге чылы Болгарияда эгелээн. Мурнуку чылдарда шыкаш, өөредилге программазының үндезини— К. Марстың, Ф. Энгельстиң, В. И. Ленининиң эгээртинмес байлак номналдарын өөренири.

Чаа өөредилге чылы БКП-ниң социал-экономиктиг политиказының чугула айтырыгларын өөренири-биле эгелээр. Семинарларның киржикчилери Октябрьның социалистиг Улуг революциязының, делегейге ужур-дузазын сайгарар, БУР биле ССРЭ-ниң хөй таладыг кады ажылдажылгазының дугайында бөлүк лекцияларны дыңнаар. В. И. Ленининиң ажыл-амыдыралы-биле, СЭКП-ниң документилери-биле танышжар кичээлдерни программада киирген.

Партийжи чырыдышкынының системазынга чаа өөредилге чылы ажыл-чы хоннарның канчаар-даа аажок улуг чогаадыкчы энергиязын көдээ ажыл-агыйны интенсификастаарының айтырыгларын шиитпирлээринче углаар ужурлуг деп, БКП-ниң органы «Работническо дело» солун демделээн. Чаа өөредилге чылының эгелээни чогаадыкчы байдал, коммунистиг идеалдарга болгаш революсчу чаңчылдарга ажылчы хоннарның шынчы чоруу БКП-ниң XII съездизиниң шиитпирлеринің күүсединген турарының магадылаалы болуп турар.

ДҮЖҮТ АЖААЛДАЗЫ ЧОРУП ТУР

БУДАПЕШТ. Венгрияның чер ажылдыглары бо хүннерде күжениишкиниг ажылдап турар. Чурттуң ховуларында болгаш шөлдеринде күскү культураларның чаагай дүжүдү быжа берген, ногаажыларның болгаш садчыларның ажылы база кидин түлүктээн. Шыгжамырларже болгаш бодаазырадылгаже 1,5 миллион тонна ногаалар, 800 муң тонна виноград, бир миллион тонна яблок чоруттунган турар.

Венгрияның көдээ ажылагыйының ажыл-ишчилери дүжүттү үзүк чок сөөртүрүн организастаарыне онза кичээнгейни салып турар. Ынчангаш олар демир-орукчулар болгаш автотранспорт бүдүрүлгелериниң ишчилери-биле бир демниг кады ажылдап турарлар. Виноград болгаш яблок дүжүдүн ажаап алырынга чер ажылдыгларга дузалажырыбиле студентилер, школачылар чедип келгеннер.

Продукция бүдүрериниң нияти хемчээлин 1982 чылда 4—4,5 хуу көөрүдедир сорулга Венгрияның көдээ ажыл-агый ажылдакчыларының мурнунда салдынган. Ол сорулганы чедип алыры түгле иштики рынокту хандырар эвес, а дашкыкыже үндүр садыышкынны көөрдедиринге боттуг садыышкынны киирер арганы бээр.

БОЙДУСКА КАМНЫГ ХАМААРЫЛГА

БЕРЛИН. Үгү чураан бешбулуңналчак таблицаны ГДР-ниң арга-арыгларынга чораап, бо-ла көрүп болур. Бо дээрге бойдуска камныг болуруң түристерге баш удур сагындырып турары ол.

Республакада амгы үеде 700 ажыг заповедниктер бар. Оны барып кезип көөрү хоруглуг эвес, ажык. Ынчалзажок аалчы бүрүзү чамдык дүрүмнерни сагыыр хүлээглиг: тускай кылган кокпа-оруктуганнардан өскээр баспас, майгыннар тикпес, бойдуска өскеда-даа хора чедирбес болгаш оон-даа өске.

ГДР-де 700 хире гектар камгалалдыг чердер бар, ынаар кижилерниң кирери хоруглуг болгаш оны түгле эртем ажылы чорудар сорулгаларга ажыглап турар.

Бойдусту камгалаар талазыбиле шыңгыы хемчегерни боттанды-ганының ачызында үнүштериң болгаш диригамытаннарның ховар хевирлерин республикага камгалап арттырар аргалыг болган, оон башка оларның ногу үстүн төнер турган. Ол шыкаш куштарның 300 ажыг хевирлери күрүпе камгалалында.

Бойдусту камгалаар херекке хоорайларда болган суурларда хөй-ниитиниң 12 муң ажыг төлөөлекчилери улуг салыышкыны киирип турар. Олар чер-черниң эрге-чагыргаларыбиле, ол ышкаш бодунуң хүрөөленинге 40 муң ажыг активчилерни каттыштырып турар ГДР-ниң бойдус камгалал пиитилелиниң кежигүннеривиле сырый холбаалыг ажылдап турарлар.

ЮБИЛЕЙГЕ УТКУШТУР

УЛАН-БАТОР. Эртеминиң болгаш техниканың чедиишкиннерин бүдүрүлгеге нептередип, мурнакчы дуржулганы болгаш күш-ажылдың депшилгелиг аргаларын калбаабиле өөренип база ажыглап т, —, ийи миллион тугрик түнге пландан ажыр продукцияны бүдүрүп үндүрер. «Эрдэнэт» даг-болбаазырадылга комбинаттың интернационалчы коллективи ССРЭ-ниң тургустувганының 60 чыл оюнга алдар кылдыр ыңдыг хүрөөлгени алган дээрэзи Монцамэ агентилел дыңнаткан.

Моол-совет кады ажылдажылганың ол бүдүрүлгезиниң үлегери амгы Монголияда калбарган.

Бүдүрүлгеге эртем-техниктиг ажылдап кылыышкынарны нептередириниң хөрээнге чугула рольду ажылчын чогаадыкчылар болгаш чаартыкчылар ойнап турар. Түгле эрткен беш чылда оларның саны дөрт катап өскен, а нийти республикага хамаарыштыр оларның чогаадыкчы чоруунуң экономиктиг ажыы 70 млн. хире тугрик болган.

(СЭТА-ның корр.).

Октябрь 24-Каттышкан. Нациялар Организацияларының хүну

ТАЙБЫҢ—КОЛ СОРУЛГА

Делегейниң ийиги дайыны доозулган сөөлүнде Каттышкан Нациялар Организациязының Уставы 1945 чылда күштүг болуп хүлээп алдынгандан бээр 37 чылдар эрткен. Делегейниң хөй-ниитизи октябрь 24-түү чыл бүрүде КНО-ның хүнү кылдыр демделген турар. Кижи төрелгетенниң, бүгү салгакчыларны дайын халавындан камгалаар чаагай сорулганы Каттышкан Нациялар Организациязының Уставында айыткан. Бүгү улустарның дем каттыштырган күжениишкиннери-биле ол кол сорулганы чедип алыры Уставта онзалап демделээн.

Бо сорулга амгы үеде онза чугула ужур-дузалыг болуп турар. Бистиң амгы хүннеривисте бирги чергениң чугула сорулгазы — бүо-чепсектерни империалистерниң калчаалыы-биле эңдере бүдүрүп турарын соксадыры, чепсеглеништиниң дүжүреринче үндезин эргилдени чедип алыры, ядролуг дайынның кыжаныышкынын узуткаары-дыр. Каттышкан Нациялар Организациязының дөрт хүлээглези — делегейде политиктиг байдалды экижидириге, дүшкүүрлүг чоруктуң чавырлыышкынын хандырарынга, ядролуг халапты кыжаныышкынын узуткаарынга идигни бээри-дир деп, өртемчейниң улустары санап турар.

Делегейниң универсалдыг кол организациязы болур КНО-нуң ажыл-чорудулгазын тайбыңнын эрге-ажыынга дүүштүр Совет Эвилели деткип келген болгаш деткип-даа турарын КНО-нуң бүгү төөгүзүү тодаргай бадыткап турар. Делегейниң айыыл чок чоруун болгаш күрүнелер аразынга кады ажылдажылганың хегжүлдезин КНО-нуң Уставының чүүлдеринге дүүштүр хандырарынче углаган Каттышкан Нациялар Организациязының күжениишкиннери Совет Эвилели моон соңгаардаа деткиир дээрэзи СЭКП ТК-ның Чиргине секретары, ССРЭ-ниң Дээди Совединин Президиумунуң Даргазы Л. И. Брежнев КНО-нуң чиргине секретары Х. Перес де Куэльяр-биле чоокта чаа Москвага беседазының үезинде база катап бадыткаан.

Тайбының хөрээнге бодунуң шынчызын, эчизиниге чедир бердингенин, чаагай сеткилдиин болгаш улустарның салым-чолу дээш бедик харыысалгазын ССРЭ илергейлевишаан, ядролуг чепсекти мурнай ажыглавас дугайында хүлээлгени чаасканы бодунга алган. КНО-нуң Кол Ассамблеязының ийиги тускай сессиязында ол хүлээлгени Л. И. Брежневтиң чарлаан үезинден бээр ук хүлээлге күштүг болган. Совет Эвилелиниң ол хүлээлгези — ядролуг дайынны болдурбас, ядролуг чепсегленишкинни дүжүрер дээш демиселге төөгүлүг болуушкун-дур. ССРЭ-ниң тайбын чаа саналдары — ядролуг чепсектиң шпелделерин доп-дораан соксадыр болгаш хоруур дугайында база ядролуг дайынның кыжаныышкынын үзуткаар болгаш ядролуг энергетиканың айыыл чок хегжүлдезин хандырар талазы-биле күжениишкиннерни улгаттырарының эргежок чугулазының дугайында саналдар ол сорулганы чедип алырынче углаган. Совет Эвилелиниң тайбың чаа саналдарын делегей шпитележилгеан бедик-биле үнелеп, кижи төрелгетенниң кырында диргелген ядролуг айыылды узуткаар дээш демиселге эң чугула салыышкын кылдыр санап көргеп.

КНО-нуң ажыл-чорудулгазынга, делегей херектеринге хамаарыштыр Американың Каттышкан Штаттары ССРЭ-ниң туружундан сыр өскеө, аңаа удурланышкан политиканы чорудуп келген болгаш чорудуп-даа турар. АКШ болгаш НАТО талазы-биле кол оон эвилелчилери «совет кыжаныышкын» дээр хоозуп яүгүдээшкин-биле делегей шпитележилгезин көргудуп турган, боо-чепсекти эңдере бүдүрүп, дүшкүүрлүг чорукту өөскүдүп, дайын кыжаныышкынын күштедирип турар. АКШ амгы үеде делегей дайынында ажыы-биле белеткеп, массалыг узуткаашкынның эң-не айыылдыг, дерзин чепсектерин бүдүрүп, шериг күчүзүнүң талазы-биле ССРЭ-ден артык күштүг болуруп ораладжып турар. АКШ-тың президентизи Рейганның администрациязы шериг күчүзүн улгаттырарына 1,5 триллиондан 2,25 триллион чедир долларны чарыгдаарын плаапап турарын америк парлалга бижээн.

Шериг күчүзүнүң талазыбиле Совет Эвилелинден артык күштүг болуруп чедип алыр дээш ораладжашкынны АКШ-тың күрүнө секретары Дж. Шульц база катап бадыткаан. Каттышкан Штаттар бодунуң даштыкы политиказынга «күш дээрэзиниң туружу-биле» моон соңгаардаа хөделир апаар деп, КНО-нуң Кол Ассамблеязының сессиязынга ол медеглээн. Ядролуг чепсекти мурнай ажыглавас дугайында хүлээлгени алырынче ССРЭ-ниң кыйгырыынга АКШ амга чедир катгышпаан. Харын-даа Американың Каттышкан Штаттарының чөлегнижи — ол дээрге шериг күчүзү-дүр, кажай хөрек болганда ол күчүнү АКШ кандыг-даа сезинишкин болгаш чайгылыышкын чокка ажыглаар апаар деп, Дж. Шульц кыжаныш чугаалаан. Ядролуг чепсектиң шпелделериниң бүрүн болгаш бүгүнүнүң хоруур дугайында Совет Эвилелиниң чугула саналынга АКШ база удурланып турар.

Тайбының болгаш делегейниң айыыл чок чоруун быжыглаарынче угланган КНО-нуң резолюцияларын күүседиринге КНО-да америк төлөөлекчилер моондактап келген болгаш ам-даа моондактап турар. Делегей харылзаалариынга күштү ажыглавас дугайында Бүгү-делегей керээзинге ат салыр дугайында совет саналды боттандыарынга моондактаны Вашингтон база тавариштырып турар.

Ядролуг дайынны болдурбазы, делегейге тайбынны камгалаары — амгы үениң эң чугула сорулгазы-дыр деп, күрүнелериниң эң хөй нуруузу санап турарын КНО-нуң Кол Ассамблеязының амгы сессиязы бадыткап көргүскен. Ядролуг халапты болдурбас дугайында декларацияны КНО-га хүлээп алырын Совет Эвилели база саналдаан. КНО-нуң кежигүннери күрүнелериниң хөй нуруузу ССРЭ-ниң ол саналын деткээн, а АКШ-тың делегациязы удур бадылаан.

Ливан болгаш палестина улустарга удур Израильдың араатанныг агрессиязын соксадырынче углаган КНО-нуң Аймыл чок чорук Чөвүлелиниң хөй сөөлүг чугула резолюциязын төлевилелдерин хүлээп алырынга болгаш күүседиринге АКШ-тың төлөөлекчилери моондак ужураштырган. Ынчангаш израиль агрессорларга удур дээштиг хемчеглер алдынмаан болгаш палестин улустарга удур кедергей кем-буруулуг, ханныг үүлгедиилерин кылган болгаш ам-даа үргүлүүлеп турар. Бир эвес Израильда КНО-нуң кежигүнүнден үндүрер болза, КНО-дан АКШ база үнүп чоруур апаар деп, АКШ-тың күрүпе секретары Дж. Шульц чоокта чаа кыжаныышкын кылган.

Делегейниң дүшкүүрлүг чоруунуң, дайын аймыышкыныг күштелгенинің кол чылдагаанының— АКШ-тың агрессечи даштыкы политиказы дээрэзин америк администрацияның бо бүгү өөрүк-чөөгээлиг хөделиишкиннери көргүзүп турарлар.

Чер бөмбүрзөөнин улустары КНО-нуң хүнүн демделевишаан, Каттышкан Нациялар Организациязы тайбынның болгаш делегейниң аймыл чок чоруунуң дээштиг чепсээ болур дээрэзинге идеген турар.

В. МАТЯШ. (СЭТА).

ВАШИНГТОННУҢ ЭЖЕЛЕКЧИ БОДАЛДАРЫ

ГАВАНА. (СЭТА). Каттышкан Штаттар Гондурасты Төп Америкага бодунуң жандармы база аңаа хамаарыштыр өөрүктүг планнарының күүседикчизин кылып алыр сорулгабиле ону дүвү-далаш чепсеглеп турар деп, Кубаның «Верде Оливо» журналы бижээн.

Чоокта чаа Гондураска 21 миллион доллар америк шериг дузаламчызын бергени — Рейганның администрациязының эжелекчи бодалдарының чаа хереченин-дир деп, журнал айыткан. Никарагуа болгаш Сальвадор-биле кызыгаар чанында шериг баззаларын тударынга база Гондурастың девискээринде аэродромнарны чаартырынга ол шериг дузаламчызын ажыглаар дээн.

«Верде оливо» журналдың демделээнин болза: «Гондурастың шериг ужар түүл күштөри бодунда ам бар самолеттарының санын ёзугаар алырга, ындыг чаартылгаларны хереглевейн турар. Ынчаарга Вашингтон биле Гондурастың кылып эгелээни чаа баззаларның тудуушкуну болгаш ужудуп үндүрер база хондурар дилиндектерни үзадыры чүү хереченил турарыл? Ынчаарга амгы үениң чаа америк шериг самолеттарын Гондурас удавас алыр азы ол аэродромнарны АКШ бодунуп шериг самолеттарын тургузарынга ажыглаар бодап турарлыр. Оозу-даа, өскези-даа Төп Америкага холгаарлаашкының күштелдирер дээн АКШ-тың айыылдыг базымы болуп турар». Гондурасче дескен Сомосаның чедир соктунтар бодунуң даштыкы политиказынга «күш дээрэзиниң туружу-биле» моон соңгаардаа хөделир апаар деп, КНО-нуң Кол Ассамблеязының сессиязынга ол медеглээн. Ядролуг чепсектиң мурнай ажыглавас дугайында хүлээлгени алырынче ССРЭ-ниң кыйгырыынга АКШ амга чедир катгышпаан. Харын-даа Американың Каттышкан Штаттарының чөлегнижи — ол дээрге шериг күчүзү-дүр, кажай хөрек болганда ол күчүнү АКШ кандыг-даа сезинишкин болгаш чайгылыышкын чокка ажыглаар апаар деп, Дж. Шульц кыжаныш чугаалаан. Ядролуг чепсектиң шпелделериниң бүрүн болгаш бүгүнүнүң хоруур дугайында Совет Эвилелиниң чугула саналынга АКШ база удурланып турар.

Тайбының болгаш делегейниң айыыл чок чоруун быжыглаарынче угланган КНО-нуң резолюцияларын күүседиринге КНО-да америк төлөөлекчилер моондактап келген болгаш ам-даа моондактап турар. Делегей харылзаалариынга күштү ажыглавас дугайында Бүгү-делегей керээзинге ат салыр дугайында совет саналды боттандыарынга моондактаны Вашингтон база тавариштырып турар.

Ядролуг дайынны болдурбазы, делегейге тайбынны камгалаары — амгы үениң эң чугула сорулгазы-дыр деп, күрүнелериниң эң хөй нуруузу санап турарын КНО-нуң Кол Ассамблеязының амгы сессиязы бадыткап көргүскен. Ядролуг халапты болдурбас дугайында декларацияны КНО-га хүлээп алырын Совет Эвилели база саналдаан. КНО-нуң кежигүннери күрүнелериниң хөй нуруузу ССРЭ-ниң ол саналын деткээн, а АКШ-тың делегациязы удур бадылаан.

Ливан болгаш палестина улустарга удур Израильдың араатанныг агрессиязын соксадырынче углаган КНО-нуң Аймыл чок чорук Чөвүлелиниң хөй сөөлүг чугула резолюциязын төлевилелдерин хүлээп алырынга болгаш күүседиринге АКШ-тың төлөөлекчилери моондак ужураштырган. Ынчангаш израиль агрессорларга удур дээштиг хемчеглер алдынмаан болгаш палестин улустарга удур кедергей кем-буруулуг, ханныг үүлгедиилерин кылган болгаш ам-даа үргүлүүлеп турар. Бир эвес Израильда КНО-нуң кежигүнүнден үндүрер болза, КНО-дан АКШ база үнүп чоруур апаар деп, АКШ-тың күрүпе секретары Дж. Шульц чоокта чаа кыжаныышкын кылган.

Делегейниң дүшкүүрлүг чоруунуң, дайын аймыышкыныг күштелгенинің кол чылдагаанының— АКШ-тың агрессечи даштыкы политиказы дээрэзин америк администрацияның бо бүгү өөрүк-чөөгээлиг хөделиишкиннери көргүзүп турарлар.

Чер бөмбүрзөөнин улустары КНО-нуң хүнүн демделевишаан, Каттышкан Нациялар Организациязы тайбынның болгаш делегейниң аймыл чок чоруунуң дээштиг чепсээ болур дээрэзинге идеген турар.

В. МАТЯШ. (СЭТА).

Х. ХАБРЕ—ЧАДТЫҢ ПРЕЗИДЕНТИЗИ

ЛОНДОН. (СЭТА). Чадтың шериг-политиктиг болүктериниң — чурттуң соңгу девискээринин чепсектиг күштериниң (ФАН) удуртукчузу Хиссен Хабре республиканың президентизин, күрүпе баштыңы болгаш министрлер чөвүлелиниң даргазы болганын Рейтер агентствонуң корреспондентизи Нджаменадан дыңнаткан. Х. Хабре даңгырак берип турган үеде чүве чугаалаан болгаш чурттуң национал чаңгыс эвин чедип алырының, соң айыыл чок чоруун быжыглаарының, Чад күрүнениң девискээр талазы-биле бүдүн чоруун камгалаарының, чурттуң эргелел аппарадын эде организастаарының эргежок чугулазының дугайында медеглээл кылган.

Бо чылдың июньдан бээр чуртка эргечагырганы боттандырып келген күрүне чөвүлелин дүжүрген дугайын Нджамена хоорайга чарлаан.

САЛЬВАДОРДА ТУЛЧУУШКУННАР

САН-ХОСЕ. (СЭТА). Фарабүидо Марти аттыг Национал хосталга фронтузунуң патриоттарының болгаш реакциялыг өзу-чурумнуң шаажылакчы шеригленинің аразынга кадыг-дошкун тулчуушкуннар сөөлгү хүннерде үргүлчүлеп келген. Чалча чазак шеригленин америк чөвүлекчи офицерлер командылап турар. Партизаннар боттарының дайынчы хөделиишкиннерин чурттуң соңгу болгаш соңгу-чөөн девискээрлеринге калбарткан. Олар Эль-Хикаро, Лас-Вуэльтас, Города, Сан-Фернандо, Перкин, Техарэ суурларны эзлеп алган болгаш быжыы-биле камгалап турар. Транспорттуң чугула оруктарын, ылаңгыя Төп Америка чурттарының аразынга харылзажыр улуг оруктуң база эзлеп турар.

ЧААРТЫЛГАЛАРНЫ ШАПКЫНЧЫДАР

ПАРИЖ. (СЭТА). ФКП-ниң Политбюро кежигүнү, ФКП ТК-ның секретары П. Лоран аңаа болган парлалга конференциязынга чүве чугаалаан, Францияның Коммунистиг партиязының чорудуп турар политиказын калбаа-биле деткиринче ажылчы чоннарны мөөңнээринің чугулазын демделээн. Ол политика национал экономиканы көдүрериче, ажыл чоктарны ажыл-биле хандырарынче, ажылчы чоннарның амыдырал деңнелин бедидеринче угланганын айыткан.

Францияның экономиказының таваржын турар бергелериниң удам улгадыышкынын П. Лоран чугаалаан.

Амгы берге үеде коммунистер чуртта эгелээн чаартылгаларны чедиишкиниг доозары дээш демиселче ажылчы чоннарның калбак маселаларын хаара тударын-биле бүгү чүүлдерни кылыры чугула деп, ол чугаалаан. Ынчангаш ажылчы чоннарның эргелерин калбартыры дээш демиселдя күштелдирери, бүдүрүлге чердерин угланбашкарарынга оларның калбаа-биле киржирин чедип алырының эргежок чугулазын П. Лоран айыткан.

ФРЕЛИМО ПАРТИЯНЫҢ ДЫҢНАДЫЛЫ

МАПУТУ. (СЭТА). ФРЕЛИМО партиянның дыңнадымы чыраан. 1983 чылдың апрелинде чыылдырар партияның IV съездизин чурттуң национал чаартылгазынга, Мозамбикке социализмни тургузар херекке чугула болуушкун болур деп дыңнадыгда демделээн.

Съездиге белеткеңдиң үезинде чурттуң ажылчы чоннарының мурнунга салдыгган чугула сорулгаларны ол документиде тодаргайлаан. Хамыктың мурнунда ФРЕЛИМО партиязының эге организацияларын бүгү тала-биле быжыктырары, оларның организастыг тургузуун, хүрөөленин быжыглаары, хөй-ниити организациязының ажылының дээштиин, ажыктыын бедидери эргежок чугулаа.

Мозамбик Улус Республикага удур өжээтен хөделиишкиннерин мозамбик революциязының дайзыннары ам-даа көкатпайн турар деп, дыңнадыгда демделээн. Империализмниң, неоколониализмниң, расизмниң болгаш иштики контрреволюциянның чимзеннишкиннерине удур шиитпирлиг өйтүр шавышкынны бээрінче чурттуң бүгү ажылчы чоннарын ФРЕЛИМО партия кыйгырган.

ОНЗАГАЙ БАЙДАЛДЫ ЧАРЛААН

КИТО. (СЭТА). Чурттуң президентизи О. Уртадонуң дужаазын ёзугаар Экваторга онзагай байдалды чараваи болгаш конституцияда айыткан магадыладдарны күш чок болдурган. Чыскаалдарны болгаш хурааларны хоруур дугайында дужаалдарны национал камгалал болгаш иштики хереглер министерстволарының үндүрген, комендант шагын доктаатказан. Чазактың экономиктиг хемчеглерине ажылчы чоннарның удурланышкыны күштелип, 24 шактыг ажыл соксадышкының кылыр дээнинге удур бо бүгү хемчеглерни эргечагыргалар алган.

Аъш-чем продуктуларының, одаар түүлдүн болгаш калбак хереглел бараапнарының өртектерин бедитккенинге удурланышкынны илергейлээп 30 муң кижи киржикчилиг улуг чыскаал чурттуң найысылалы Кито хоорайга болган.

САЛЬВАДОРДА ТУЛЧУУШКУННАР

САН-ХОСЕ. (СЭТА). Фарабүидо Марти аттыг Национал хосталга фронтузунуң патриоттарының болгаш реакциялыг өзу-чурумнуң шаажылакчы шеригленинің аразынга кадыг-дошкун тулчуушкуннар сөөлгү хүннерде үргүлчүлеп келген. Чалча чазак шеригленин америк чөвүлекчи офицерлер командылап турар. Партизаннар боттарының дайынчы хөделиишкиннерин чурттуң соңгу болгаш соңгу-чөөн девискээрлеринге калбарткан. Олар Эль-Хикаро, Лас-Вуэльтас, Города, Сан-Фернандо, Перкин, Техарэ суурларны эзлеп алган болгаш быжыы-биле камгалап турар. Транспорттуң чугула оруктарын, ылаңгыя Төп Америка чурттарының аразынга харылзажыр улуг оруктуң база эзлеп турар.

ЧААРТЫЛГАЛАРНЫ ШАПКЫНЧЫДАР

ПАРИЖ. (СЭТА). ФКП-ниң Политбюро кежигүнү, ФКП ТК-ның секретары П. Лоран аңаа болган парлалга конференциязынга чүве чугаалаан, Францияның Коммунистиг партиязының чорудуп турар политиказын калбаа-биле деткиринче ажылчы чоннарны мөөңнээринің чугулазын демделээн. Ол политика национал экономиканы көдүрериче, ажыл чоктарны ажыл-биле хандырарынче, ажылчы чоннарның амыдырал деңнелин бедидеринче угланганын айыткан.

Францияның экономиказының таваржын турар бергелериниң удам улгадыышкынын П. Лоран чугаалаан.

Амгы берге үеде коммунистер чуртта эгелээн чаартылгаларны чедиишкиниг доозары дээш демиселче ажылчы чоннарның калбак маселаларын хаара тударын-биле бүгү чүүлдерни кылыры чугула деп, ол чугаалаан. Ынчангаш ажылчы чоннарның эргелерин калбартыры дээш демиселдя күштелдирери, бүдүрүлге чердерин угланбашкарарынга оларның калбаа-биле киржирин чедип алырының эргежок чугулазын П. Лоран айыткан.

ДЕЛИ. Найысылалдың чүс-чүс муң чурттакчылары болгаш Индияның штаттарының хөй кезиниң чурттакчыларының муң-муң төлөөлекчилери хоорайның төөгүлүг Кызыл фортундан эгелээш, төп Радж шахт кудумчузунга чедир канчаар-даа аажок хөй кижилиг тайбың марыжынга киришкеннер. Чыскаалчылар ядролуг дайынның кыжаныышкынынга болгаш америк администрацияның даймызырак политиказынга удурланыышкынны илереткеннер.

ЧУРУКТА: Делиниң кудумчуларынга марштың киржикчилериниң чоруп турганы.

М. КАПУСТИННИҢ фотозу.

СЭТА-ның фотохрониказы.

БҮРҮН КИРЖИР УЖУРЛУГ

Рейд

Орук шимчээшкиниинге озал-ондакты болдурбазының айы чарлаттынгандан бээр ийиги он хонук эрткен, көрүлде кидин түлүк чоруп турар үези. КАИ-ниң район салбырларында, автотранспорт бүдүрүлгелеринде, совхозтарда болгаш оон-даа өске организацияларда бо талазы-биле кандыг ажыл кылдынганын түүпеп, көргүзүп-даа болур.

«Шын» солун редакциязы республиканың күравтоинспекциязының ажылдакчылары-биле кады Каа-Хем районнуң чамдык ажыл-агыйларында көрүлде айында кандыг ажыл чоруттунуп турарын хынап, каттышкан рейдини кылган.

«Совет Тыва» совхозтуң директору С. Седен-оол, партком секретары Д. Сарыглар, гараж эргелекчизи А. О. Данчий-оол-биле ужуражып, ында байдал-биле таныштывыс.

— Октябрьның эгезинде совхозтуң чолаазыларын, механизаторларын чыгташ, хуралды эрттирген бис. Анаа автотранспорт шимчээшкиниинге озал-ондак болдурбазының көрүдези эгелээнин тайылбырлаан. Машиналарны эртен гаражтан үндүрерде хынап турар. Ынчангаш ажыл соонда, чогуур шагында автомашиналарны гаражче киирген турарын база чурумчуткан. Ынчалза-даа ийи-чаагыс чолаачыларның талазындан оңу сагывас чоруктар ам-даа бар.

Октябрь ай — бистиң совхозка кончуг бачым ажылдың үези. Паром уштур мурнунда кышка белеткелдер хөй: янзы-бүрү бараан, хөмүр-даш, кывар-чаар материалдар, комбикорм дээш хөй санныг чүүктү сөөртүп алыр ужурлуг. Ынчангаш машина-техниканы долу күш-биле ажыглаарындан кончуг хөй хамааржыр. Ниитизи-биле бистиңде автопарктың байдалы багай эвес. Районга эрттирген техниктиг көрүлдеге ийиги черни алган бис. Автомобильдерниң шугумче үнери 71 хуу болуп турар.

Чарыштың сөөлгү түүнелибиле чолаачылардан П. Т. Кайгородцев, мал чеминиң белеткелиинге трактористерден Б. С. Сапаа, күскү чер андарылгазынга Б. М. Мунзук олар тиилекчи болгушаан, 280 рубльдиг хевизи-биле тустузунда шаңнаткылаан. Комбайперлерден В. А. Дандар дүжүт ажаалдазының үезинде өң бедии көргүзүглерни чедип алгаш, эзерлиг аът-биле шаңнаткан. Чарыштың тиилекчилерин совхозтуң хүндүлел дептеринче кирер бижээн — деп, совхоз директору С. Д. Седен-оол чугаалаан.

Шынап-ла, совхозтуң удуртулгазы, инженер-техниктиг ажылдакчылары автопарктың техниктиг байдалынче кичээнгейни салып, чолаачылар, механизаторлар ортузунга тайылбыр ажылын чорудуп, олардан негелдени күштелдирген.

Ынчалза-даа «Совет Тыва» совхозта бо талазы-биле чамдык чедир кылдынмаан ажылдар чок деп болбас. Ында чолаачылар чөвүлели барын-чабар, ынчалза-даа чурум үрекчилеринге чолаачылар чөвүлелиниң салдары кошкан, азы оларны сайгарып чугаалаштывыс.

— Чолаачылар-биле хуралды эрттирген, тайылбырлаан. Бистиңде автопарк колдуунда чаартынган, чоокку чылдарда чаа машиналарны хөйнү алган бис. Автомобильдерниң шугумче үнериниң коэффициентизи 84 хуу, чүк алырының коэффициентизи 121 хуу чедип турар. Аныяк чолаачыларны ажылга быжыглаарынче сагыш салдынып келген. Ынчангаш төлептиин, кызымаан көргүскен аныяк чолаачыларга чаа машиналарны берип турар. Эки ажылдап турар болгаш машина-техникага камныг чолаачыларга В. Шарай, В. Төгүс-оол, С. Кас-оол, Б. Ондар болгаш оон-даа өскелерни хамаарыштырып болур.

Чолаачыларның билиин бедидериниң курузу бо чылдың эгезинден ажылдап турган, анаа 40 чолаачы доозкаш, классын бедиткеп деп, совхоз директору Анатолий Михайлович Соломатов тайылбырлаан.

Район Советиниң күүскомунуң күравтоинспекциязының инспектору Н. В. Непомнящих биске тайылбырлады, КИА-ның үүлүпкүүнүүт комиссия хуралдарын районнуң ажыл-агыйларынга барып эрттиргилээп. Неделяның пятинда, суббота хүннеринде рейдилерни организастап турар.

Бо айда районнуң КАИ ажылдакчыларының чорукан рейдилериндеп илерээни: «Бурунгаар» болгаш «Бүрен» совхозтарның автомашиналарының техниктиг байдалы шоолуг эвес, үрелиишкиниг (автомашиналарының зэр сигналдары ажылдавас, чырыы чок, чолаачылар орукка ап чоруур документилерин чедир кылып албаан азы оозу шуут чок) болгулаары хөй тавариш турар.

Үстүнде көргүскенивис «Бурунгаар» совхозта автомашиналарын шугумче үнери хөй, ажыл чогуур деннелде тургустунган мшкап. Ынчалза-даа шугумче үнген чамдык машиналарда техниктиг үреликиннер бар, документ четчелеттинмээн болуруп КАИ ажылдакчылары тодараткан. Мындыг байдал өскеда ажыл-агыйларда чок эвес болгай.

Район девискээринде автооруктарның байдалы база мындыг-ла эки эвес. Район төвү Сарыг-Септи ап көрээлинер. Суурнуң кудумчуларында чүгээр орукту тывары безин берге, шуптузунда оңгул-чидгил, шыда-мында оюлган. Ук оруктарны экижидиринің дугайында айтырыгны районнуң күравтоинспекциязы орукспетелге-тудуг (начальныгы В. Г. Самороков), чуртталга-коммунал ажыл-агый бүдүрүлге эргелел (начальныгы В. Т. Михальченко) мурнунга хөй удаа тургузуп келген. Ынчалза-даа мынчага чедир кандыг-даа хемчег алдынмаан.

РЕЙД БРИГАДАЗЫНЫҢ КЕЖИГҮННЕРИ:

Д. ДАЖИМБА, Тыва АССР-ниң ИХМ-ниң КАП килдизиниң начальныгының орлакчызы.

Н. ООРЖАК, «Шынның» корреспондентизи.

ТАДЖИК ССР. Чоннуң иштинден үнген уран-шевер кижилер эрте-бурунгунуң уздарганчы уран чүүлүнүң чажыттарын бир салгалдан өске салгага чедир дамчыдып берип келген.

Исфариниң минералдыг будуктар заводунуң керамиктиг кылыглар цегининң уран-шеверлериниң сиилбин кылганы аяк-савалары чүгле каас-чараш эвес, харын база ажыглап, эдилээринге эптиг боон турар.

ССРЭ-ниң Чурукчулар эвилелиниң кежигүнү, алдаржып, сурагжаан Сафар Сохибовтуң ады чүгле Таджикистанда эвес, өске-даа черлерде билдингир апарган. С. Сохибовтуң кылган чүүлдерин Бүгүэвилеледиң болгаш чурттар-даа аразының делгелгелеринге салып турган.

ЧУРУКТА: Сафар Сохибов бодунуң өөлүг ажылдарын көргүзүп тур.

М. БАБАДЖАНОВТУҢ фотозу.

СЭТА-ның фотохрониказы.

Мээң чурттум–мээң салым-чолум

АКЫ-ДУҢМ АЛЫШКЫ ЧОРУКТУҢ КӨРГҮЗҮҮ

Паневежскийниң шии театры чырыкче үнгенден бээр бежен чыл болганын бо хүннерде демделеп турар Н. Островскийниң сураглыг «Кăң канчап катканыл» деп романындан сценажыктан көргүзүт-биле ССРЭ-ниң тургустуганының 60 чылынга тураскаатказын болуп шиилерниң көрүлдезин ажыткан.

Театрның чаа кол режиссеру—ССРЭ-ниң улустуң артизи Д. Банионистиң инициативазы-биле шиилерниң кол нуруузун аныяктар көөр кылдыр белеткээн. Сураглыг бо коллективтиң үндезилекчизи — бодунуң дагдыныкчызы болгаш назы-хар талазы-биле улуг өөнүүг ССРЭ-ниң улустуң артизи Ю. Мильтинистен уран чүүл удуртулгазының эстафетазын театр болгаш кинонуң делгереңгей актёрларының бирээзи Д. Банионис алган.

— «Акы-дуңмалышкы чоруктуң көргүзүү»—ажыттынган сезонның ады. ССРЭ-ниң тургустуганының 60 чылынга тураскааткан бистиң чогаадыкчы ажылывыс, меңээ-даа, чаа кол режиссёрга, коллективтиң өске-даа кежигүннеринге, оларның аразында аныяк актёрлар база хөй, биске харыысалгалыг шылгалда болуп тұрар. РСФСР-нин, Украинаның, Латвияның, өске-даа эвилелдешкен республикаларның драматургтарының чогаалдары бистиң репертуарывыстың кол ооргазы болуп. Шиилеривисте совет сцена уран чүүлүнүң байлак болгаш хөй янзы талалары чырыттынган. Бүдүрүлгелер болгаш чоокавының колхозтарынче оюп-концерттериң чарын театрның активчилери өөнүктери чоруткан—деп, Донатас Юозович чугаалады.

—Чүү деп шиилерни көрүкчүлерге бараалгадырыл?

— Көрүкчүлер-биле баштай каш-даа удаа конференцияларны эрттирдивис, улуг бүдүрүлгелер коллективтеринге, бистиң сураглыг артистеривистиң дагдыныл-алганы бот-тывынгыр артистеринiң аразынга айтырыг анкеталарны база тараттывыс. Ол бүгүге даянып алгаштың репертуарны тургускан. В. Врублевскаяның «Кафедра», В. Тендряковтуң «Үш шоодай бок оът», А. Казанцеваның, «Эрги бажың» деп шиилери ооң составында кирген. Литва драматургтар К. Сая, Р. Самулявичюс чаа чогаалдарын биске тускай бижээн. Ол болгаш өске-даа шиилер совет улустарның акы-дуңмалышкы чоруунуң күжүнүң дугайында чугаалап, бистиң үежилеривистиң, чаагай овур-хевирин көргүзүп, аныяктарның мөөү-шынар кижизидилгезиниң айтырыгларын кедүрүп турар.

— Советтер чуртунуң юбилейи Силерниң хууларга хамаарыштыр чүүң-биле онзагайыл?

— Төрээн булуңумнуң салым-чолу-биле мээң салым-чолум сырый холбаалыг, Литвага Совет эрге-чагырга тургустунмаан бөлүзө, амыдыралым бөгүнгү дег кайыын болур ийик. Чаа үе-биле кады Каунастың школазындан Паневежскийниң чаа ажыттынган шии театрын, Ю. Мильтинистиң студиязынга бодумуң дерт өөрүм-биле келген мен.

Ооң бээр дөртен чыл иштинде сцена кырынга, кино тырттырар шөлчүгештерге ажылдап келгенин бо.

Кино дугайында чугаалаар болза мындыг: «Кым-даа өлүрүн күзевээн» деп фильм мээң чогаадыкчы памдарымга ылгалдыг өскерилгени болдурган. Чаа амыдыралдың Литвага тургустунарынга бүгү-ле күжү-биле дайзынналыг шаптыктап турганы дайын соондагы чылдарның нарын, барык бир кезиинде олум-чидимниг болуушкунарының дугайында ында көргүскен. Кодээ Совет даргазының овур-хевирин режиссер В. Жалакявичус-биле кады тургузуп тура, дайын соондагы баштайгы чылдарда волостуларның бирээзинге карторг болуп ажылдап турган ачамның дугайында сакын турган мен. Ачамның амыдыралы меңээ— эдерип сагыыр үжүрлүг телептиг үлегер. Ол, Октябрь революциянының киржикчизи, Бразилияже эмиграцияже үнер ужурга таваржып турган, өске коммунистер-биле кады аңаа 1929-1930 чылдарда кара-бажыңга орун турган. Дыка хөй рольларны тургузарынга төрээн Литваның революсчу эртken үези меңээ дузалаан.

—Көрүп-даа көөрге, режиссёр ажылга ол бүгү база салдарлыг болган боор аа?

— Маргыш-даа чок. Мөөннеттинген амыдыралчы дуржулга, сценаның мастерлеринбиле харылзаа—үнелеп чегнес байлак.

Ылаңгыяда совет орус театр дыка-ла улуг деткимчени, дузаны берген. Москвада бистерни, паневежскичилерни, Ю. Мильтинис 1948 чылда Москваже чедире берген. Чеховтуң «Үш угбайлыкылар» база Горькийниң «Дүвүнде» деп шиилерни театрдан көрдүвүс. МХАТ-тың шиилерин көргеш, сес чыл иштинде сценага ажылдаан-даа болзумза, ам-даа чаа-ла эгелеп чоруур-дур мен деп бодумга түңнел үндүрдүм. Станиславскийниң школазын эрткен актёрларның деннели ол хире бедик болган.

МХАТ-тың, Ленинградтың, М. Горький аттыг улуг шии театры-биле ол үеден эгелээштиң Паневежск театры чогаадыкчы дуржулгазы-биле солчуп турар. Ол театрларның уран чүүл талазы-биле удурлажыкчулары О. Ефремовтуң болгаш Г. Товстоноговтуң чогаадыкчы ажылы — режиссер ажылдың кайгамчык эки школазы. Москвага, Ленинградка, Киевке, Тбилисиге гастрольдаары чаа чогаадыкчы кодурлүүшкүннерни биске болдуруп турар.

Төрээн театрым... Аңаа мен өстүм дыка хөй чүүлге өөренгем. Чогаадыкчы өөренирени дедир чандырар үе келген. Билбес мен, бо ажылга мээң амыдыралым четчир чүве ийик бе, бар шаам-биле карак кызыл ажылдаар мен.

М. АНТОНЕНКОВ,
Г. ОЗЕРОВ.
СЭТА-ның корр.
Литва ССР.

«ГҮЛЕШ» ДЭЭРГЕ, «ХҮРЕШ» ДЭЭН

«Гүлеш» деп сөстүң азербайджан дылдан очулдурарга, «хүреш» дээн. Ол дээрге, классиктиг-даа эвес, хостуг-даа эвес, самбо-даа эвес, дзю-до-даа эвес, а муң-муң чылдар дургузунда иептерен келген национал хүреш-тир. Чыл санында-ла гүлешке республика чемпионаттары болуп турар. Аңаа көдээ спорт клубтарынга болгулаан маргылдааларга шүүлгеннер киржир. Үк маргылдаалар түскай дүрүмнүг, өң тергиин мөгелерге спорт мастери ат тыпсыр.

Ооң дүрүмнерин доктаадып тургаш (Азербайджанның спорт талазы-биле специалистери эң баштай дүрүмнү 40 чылдарның төнчүзүнде чогаадып эгелээннер) олар бурунгу болгаш ортаакы вектерниң шүлүкчүлериниң сөстерин, культураның тураскаалдарын кичээнгейлиг өөренип көргеннер. Ортаакы чүс чылдарның сураглыг шүлүкчүзү Низаминиң чогаалдарында мөгелерниң сегиржин алырын, олардың ажыглап турган аргаларын, маргылдааның чурумун дыка тода көргүскен. Гүлештi нептередиң тураалар хаяларда чуруктарны база өөренип көргеннер, мөгелериниң хевин кандыг болурул дээрзин ында тода илереткен. Дыка хөй чүс чылдар дургузунда бодунуң чамдык талаларын, чаңчылдарын мынчага чедир чидирбээн гүлеш черле онзагай. Азербайджанга болуп тургулаан национал байырлалдарның программазында национал хүреш кол черни ээлеп турган дээрзи ооң-на кескү.

Гүлеш маргылдаазын сонуургап көөрге, шынап-ла кайгамчык. Өңгүр содак-шуудак кеткен мөгелер үнүп кээп, ачыр-дачыр сегиржип алырга, көрүкчүлер черле аңаа олуруп шыдавас. Мөгелер баштай, сегиржип алыр мурунда, девиирлер. Кажан ону дайынчылар танцызы «Дангининң» аялгазы үдей бээрге, улам чараш апаар. Мөгелериниң баш кырында туруп, чамдык мергежилгелерин кылгаш, карак чивеш аразында кезенiптер. Ооң чылдагаанын билбес кижилер ындыг эгелээшкининиң ажыы үүү боор дижир. Акробатикалыг мергежилгелер, хол кырынга туруушкун кижиниң дамырларын быжыктырып, күш үндүрериңге белен апаар болгай.

«Гүлешке киржип чораан кижи» деп спортчулар аразында лугаа бар. Шилиндек мастёрлериниң, чүрттүң чемпионнарының, олимпийжилерниң дугайында ыпчаар чүтаалажырлар, шынап-ла олар спортчу чайынанчак тиилелгелер чедип алыр мурунда национал хүрешке идепкейлиг киржип чорааннар. Гүлешке Ибрагим-Паше Дадашевти октаар кижи чок турган, ол сөвлүнде барып Совет Эвилелиниң хостуг хүрешке дөрт катап чемпионнаан, 1952 чылда болган Олимпиадага дыка хөй тиилелгени чедип ап келген. Гүлеш талазы-биле чемпион Муса Бабаев хостуг хүрешке чуртка база дөрт катап чемпионнаан. Хельсинкиге болган Олимпиаданың мөңгүн шаңналының эдилекчизи Рашид Мамедбеков республикага гүлеш маргылдаазынга хөй катап шүглүп келген.

Хүрештиң чамдык хевирлери, ылаңгыя хостуг хүреш-биле гүлештиң харылзаалыын бо бадыткап турар. Гүлешке киржип чораан кижи хостуг хүрешти шиңгээдип ап эгелээн соонда дораан-на чай чок кадында дегээлей каантар апаар. Оон аңгыда удурланыкчызын катай каккап октаарын база билир болур.

Спортчу чайынанчак тиилелгелер база ол болгай.

Гүлештиң ат-алдары ам-даа читпээн. Ол Бакуже, Сумгаитче болгаш Кировабадче республиканың ырак-узак черлеринден «аалдап» кээп турар. Национал хүрешке киржип турарларның саны ам хөй, хөй муң четкен. Кажан азербайджан мөгелериниң тиилелгезиниң дугайында дыңнаан, ол гүлешке киржип чораан деп бүзүрелдии-биле чугаалап болур силер.

Марк ПЕЙЗЕЛЬ.
(ПМА).

ОКТЯБРЬ 25-ТЕН 31-ГЕ ЧЕДИР ТЕЛЕВИДЕНИЕ

ОКТЯБРЬ 25-ТЕ
БИРГИ ПРОГРАММА
МОСКВАДАН

8.00 — «Ye».» Информастыг программа. 8.40 — Эртенги гимнастика. 8.55 — Тоолдуң аалчылары: «Алдың шидиглаг майыктааштар». 2-ги серия. 10.15 —«Билдингир-даа болза, бүзүренчиг эвес». 11.15 — Телемедээлер. 11.20 — 14.15 — Чапсар. 14.15 — Телемедээлер. 14.35 — Хоорайлар дугайында документалдыг фильмнер: «Хоорай төөгүзүнден дөрт арын», «Суздаль». 15.05 — ПТУ-да чүү чүвеге база канчаар өөредип турарыл? Калининград областың Балтийск хоорайының № 2 ХПТУда балыкчы флоттуң кадрларын белеткен турарының дугайында. 15.35 — Авам школазы. 16.05 —Кубаньның Күрүнениң казак хорунуң концерти. 16.50—Маргыжар клуб. 17.35 — Футбол дугайында допчузу-биле. 18.25 — «Циркте бичии уруг». Мультфильм.

КЫЗЫЛДАН

18.45 — Телемедээлер.

МОСКВАДАН

19.00 — ССРЭ-ниң тургустунганындан бээр 60 чылынга. «Чаңгыс эптиг өг-бүледе». Молдав ССР. Молдавияның КП ТК-ның бирги секретары. С. К. Гроссунуң чугаазы. «Чаңгыс эп». Документалдыг фильмниң баштайгы көргүзүү; уран чүүдер мастерлериниң концерти. 21.00 —«Ye». 21.35 — Өөнүктериңниң арынары. 22.20 — Бөгүн делегейде. 21.35 — К. Вебер. «Оберон» операга увертюра. 22.45 — 01.00 — Хоккейге ССРЭ чемпионады. «Спартак»—СКА. 2-ги, 3-кү үелери. В. И. Ленин аттыг Төп стадионнуң Бичии спорт шөлүнден дамчыдар. Чапсарда — Дзюдо хүрешке ССРЭ чемпионады.

ИЙИГИ ПРОГРАММА
МОСКВАДАН

12.00 — Орус чугаа. 12.30— География. 7-ги класс. ССРЭниң далайлары. 13.00 — Эртем амыдыралы. 13.30—ССРЭниң тургустунганындан бээр 60 чылынга уткуштур. «Черге шынчы чорук». 14.20 — П. Мериме. Чогаалдарының арыннарындан. 15.05 — «Уяда куштар». Эртем-тайылбырлыг фильм. 15.20 — Телемедээлер. 15.30—18.30 — Чапсар.

КЫЗЫЛДАН

18.30 — Киножурнал. 18.40 — «Тываның улусчу талантылары». Телефестиваль. 19.20 —«Азияның төвү». Информация-публицистиг программа. 19.50 — Чарлалдар.

МОСКВАДАН

20.00 — «Тамчыктыг удуңар, чаштар!». «Валя угбайның чугаазы...». 20.15 — «Оңу кылып шыдаар силер». 21.00 «Ye». 21.35—23.00 — «Төрээн чурттуң солдаттары». Уран-чечен фильм.

ОКТЯБРЬ 26-ДА
БИРГИ ПРОГРАММА
МОСКВАДАН

8.00—«Ye». 8.40 — Эртенги гимнастика. 8.55 — «Кортпа, сээң-биле кады мен». Уран-чечен телефильм. 1-ги болган 2-ги сериялар. 11.25 — Телемедээлер. 11.30—14.15 — Чапсар. 14.15— Телемедээлер. 14.30 — «Экран өөнүктерии чыгган». Социалистиг чурттарның телевидениезинiнiң документалдыг фильмнери: «Катап тургускан чер» (БЭР), «Бичии эштикчилер» (РСР), «Веймарның чуруктары» (ГДР). «Өң-баазын хендирлер ырызы» (ЧССР). 15.15 — ССРЭ-ниң тургустунганындан бээр 60 чылынга. «Ажылчын эстафета». ССРЭниң ЭА-ның, ССРЭ-ниң төөгү институдунуң директору, төөгү эртемнериниң доктору С. С. Хромовтуң кинрилде сөөү. 16.05 — Бүгүдеге стадион. 16.35 — Драматургия болгаш театр. А. С. Грибоедов. «Угаандан човулаң». 17.20 — Баскетболга ССРЭ чемпионады. Эр кижилер. ЦСКА — «Жальгирис». 18.50 — Беш чыл. Ажыл-херектер болгаш кижилер. Москва чапында чаа бажыңче көжүүшкүн. СЭКП-ниң Москва обкомунуң бирги секретары В. И. Конотоп дамчыдылгага киржир.

КЫЗЫЛДАН

18.30 — Телемедээлер.

МОСКВАДАН

18.45 — Бөгүн делегейде. 19.00 —«Австри черде». Кинодончулал. 19.40 — «Никколо Паганини». Хөй сериялыг уран-чечен телефильмниң баштайгы көргүзүү. 1-ги серия. 21.00— «Ye». 21.35 — «Солдаттың мемуары». 2-ги фильм. «Олар боттарының орденнерин ап чоруур эргези чок...» Документалдыг телефильм. 22.35 — Бөгүн делегейдё. 22.50—23.25 — Концерт.

ИЙИГИ ПРОГРАММА
МОСКВАДАН

12.00—Француз дыл. 12.35— Физика. 10-гу класс. Механиктиг чалгыглар. Үн. 13.05 —Шыдыраа школазы. Ак терге. 13.35 — Төөгү. 8-ки класс. Утопист-социалистер. 14.05 — Эртем амыдыралы. Академик Л. А. Орбели. 14.45 —Орус уран чүүл. XVIII векtиң живописи. 15.20—Телемедээлер. 15.30—18.15— Чапсар. 18.15 —Телемедээлер.

КЫЗЫЛДАН

18.30 Телемедээлер. 18.45— Киножурнал. 18.55 — «Азия төвү». Информация-публицистиг программа. 19.10 — Чарлалдар, реклама. 19.20 — «Хоойлу болгаш хүлээлге». 19.35 — «Орус угулзалар». Телефильм.

МОСКВАДАН

20.00 —«Тамчыктыг удуңар, чаштар!». «Стракош моортайның мегелери». Мультфильм. 20.15—«Делегей панорамазы. 21.00—«Ye». 21.35—23.15— «Көвүүтлер». Уран-чечен фильм.

ОКТЯБРЬ 27-ДЕ
БИРГИ ПРОГРАММА
МОСКВАДАН

8.00—«Ye». Информастыг программа. 8.40 — Эртенги гимнастика. 8.55 — «Никколо Паганини». Хөй сериялыг уран-чечен телефильм. 1-ги серия. 10.15—«Кино аян-чоруктарының клуву». 11.15 — Телемедээлер. 11.20—14.15 — Чапсар. 14.15— Телемедээлер. 14.35 —Документалдыг телефильмнер: «Мээң республикам хүнү», «Газ—ачак», «Каракумнуң капитаннары», «Сорук киришкин». 15.35 — «Дагдыныкчы». Тележурнал. 16.05—Делегейниң П. И. Чайковский аттыг VII конкурсунуң дауреады пианист Мисиз Кояма ((Япония) ойнаар. 16.40—«Горнистер, харыылаңар!». 17.25—«Петроград». Он чеди чылдың октябрь...» Документалдыг телефильм. «Чаа делегейниң тургузар бис».

КЫЗЫЛДАН

18.30 —Телемедээлер.

МОСКВАДАН

18.45 — Бөгүн делегейде. 19.00 —Орус композиторларның романстары. А. Аблабердиева күүседир. 19.20 — «Маадырлыг чорук». Ыраккы Чөөн чуктуң ак гвардейжилерден болгаш интервентилерден хостаанындан бээр 60 чылынга уткуштур. 19.50—«Никколо Паганини». Хөй сериялыг уран-чечен телефильмниң баштайгы көргүзүү. 2-ги серия. 21.00—«Ye». 21.30—«Москва күзүнү». Совет музыка фестивалы Кремльдиң Съездилер ордузундан дамчыдар. 22.45—Бөгүн делегейде. 23.00 —00.45—Футболга ССРЭ чемпионады. «Динамо» (Минск) —«Динамо» (Киев).

ИЙИГИ ПРОГРАММА
МОСКВАДАН

12.00—Немец дыл. 12.30 — Анатомия. Кижиниң физиологиязы болгаш гигиеназы. 8-ки класс. Ханың чажыттары. 13.05—Ада-иелер, силерге. 13.35—ССРЭ-ниң монументалдыг уран чүүлү. 14.05 — ПТУ сургуулдарынга. Эстетиктиг кижизидилге. Чараш чоруктуң дугайында үш новелла. 14.35—А. Н. Островский «Чаңныкы». 15.20—Телемедээлер. 15.30—18.15 — Чапсар. 18.15—Телемедээлер.

КЫЗЫЛДАН

18.30— Телемедээлер. 18.45 —«Улустуң уран чүүлү». Дамчыдылга. 19.25 — «Азия төвү». Информация-публицистиг программа. 19.55 — Чарлалдар.

МОСКВАДАН

20.00 — «Тамчыктыг удуңар, чаштар!». «Жирафажыгаштың ужуралдары». Мультфильм. 20.15 — «Кайгамчыктыг эрткен хүннер». ССРЭниң улустуң артизи О. Бардианың киржилгези-биле фильм-концерт. 20.45—«Бзыбтың кашпалдары». Документалдыг телефильм. 21.00 — «Ye». 21.30—22.20 — «Кырган ашак болгаш хат». Уран-чечен телефильмниң баштайгы көргүзүү.

ОКТЯБРЬ 28-ТЕ
БИРГИ ПРОГРАММА
МОСКВАДАН

8.00 — «Ye». 8.40 — Эртенги гимнастика. 8.55 — «Горнистер, харыылаңар!». 9.40—«Никколо Паганини». Хөй сериялыг уран-чечен телефильмниң баштайгы көргүзүү. 2-ги серия. 10.45 — Калуганың профэвилелдеринiң орус улустуң хорунуң концерти. 11.05— Бүдүрүлге гимнастиказы. 11.35— Телемедээлер. 11.40—14.15 — Чапсар. 14.15 — Телемедээлер. 14.35 — Спорт дугайында документалдыг фильмнер. 14.55— «Билир болгаш кылын бил». Школачыларга эртемтайылбырлыг дамчыдылга. 15.40 — А. Толстой. Чогаалдарының арыннарындан. 16.25— «Шыдыраа школазы». Разрядчылар клазы, 16.55 —«Орлёнок» телестудияның концерт залы. 17.40 — Комсомолчу, шалыпчы тудуг. ВЛКСМниң XIX съездизи аттыг Бүгүэвилел отрядының Тюменьниң тудугларында ажылының дугайында. 18.00 — «Миллионнарның ленинчи университеди». Боо-чепсекти дүжүрер талазы-биле ССРЭ-ниң тайбын саналдары— СЭКП-ниң ажылдап кылганы 80 чылдарга Тайбың программазының амыдыралга боттанныышкыны.

КЫЗЫЛДАН

18.30 — Телемедээлер.

МОСКВАДАН

18.45 — Футболга ССРЭ чемпионады. «Шахтёр»—«Спартак». 2-ги тайм. 19.50 —«Никколо Паганини». Хөй сериялыг уран-чечен телефильмниң баштайгы көргүзүү. 3-кү серия. 21.00—«Ye». 21.35—«Мастерскаяга ужуражыышкын». Документалдыг телефильм. ССРЭ-ниң улустуң чурукчузу, скульптор А. П. Кибальников. 22.05 — ССР Эвилелиниң Күрүнениң улегерлиг Улуг театрының балет артистериниң концерти. 22.45 — Бөгүн делегейде. 23.00—00.45 — Футболга ССРЭ чемпионады. «Торпедо» (Москва) — «Динамо» (Тбилиси).

ИЙИГИ ПРОГРАММА
МОСКВАДАН

12.00 — Испан дыл. 12.30— Авам школазы. 13.00 — «Төнчү чок кудумчу». Субтитрлиг уран-чечен фильм. 14.25— А. М. Горькийниң шии чогаалдары. «Араатаннар», «Чайлагжылар». 15.25— Телемедээлер. 15.35 — 18.30 — Чапсар.

КЫЗЫЛДАН

18.30 — Телемедээлер. 18.45 — «Чурукчу болгаш амы үе». Тыва АССР-ниң алдарлыг артизи М. А. Рамазановның чогаадыкчы ажылының дугайында. 19.05 — «Азия төвү». Информация - публицистиг программа. 19.20 — Мультфильм. 19.25 — «ССРЭ-ниң 60 чылынга — 60 шалынчы неделя». Дамчыдылга. 19.55 — Чарлалдар.

МОСКВАДАН

20.00— «Тамчыктыг удуңар, чаштар!». «Өңнүг тоол». 20.15 — «Силерниң чагааларыңар ёзугаар». Музыка программазы. 21.00 — «Ye». 21.35—22.50 —«Юлька». Уран-чечен фильм.

ОКТЯБРЬ 29-ТА
БИРГИ ПРОГРАММА
МОСКВАДАН

8.00 — «Ye». 8.40 — Эртенги гимнастика. 8.55 — Ленинчи шаңналдың лауреады ССРЭниң геология министриниң оралакчызы В. А. Ярмолюкпиле школачыларның ужуражыышкыны. 9.40 — «Никколо Паганини». Хөй сериялыг уран-чечен телефильмниң баштайгы көргүзүү. 3-кү серия. 10.45 — Приморье крайның, Сахалин болгаш Камчатка областарның бот-тывынгыр уран чүүл коллективтериниң концерти. 11.15 — Телемедээлер. 11.20—14.15 — Чапсар. 14.15 — Телемедээлер. 14.35— Комсомолдуң төрүттүнген хүнүнге уткуштур документалдыг фильмнер. 15.40 —Орус чугаа. 16.10 — «Кижи — чер кырының ээзи». Дамчыдылганы «Известия» солуунуң хайгааракчызы А. З. Иващенко чорудар. 17.10 — Чалыыларның чогаадылгазы. 17.40—«Эртем амыдыралы». Тартус университединиң 350 чыл болганы. Дамчыдылгага Эстонияның КП ТК-ның бирги секретары К. Г. Вайпо киржир.

КЫЗЫЛДАН

18.30 — Телемедээлер.

МОСКВАДАН

18.45 — Бөгүн делегейде. 19.00 — «Мээң комсомолчу чалыы үем». Төп телевидениениң болгаш Бүгү-эвилел радиозуунуң совет ыры ансамблиниң болгаш эстрада-симфония оркестриниң киржилгезиниле концерти ССРЭ-ниң улустуң артизи Ю. Силантьев удуртур. 19.25 — «Дем каттыштырылгазы». Тележурнал. 19.50 — «Никколо Паганини». Хөй сериялыг уран-чечен фильмниң баштайгы көргүзүү. 4-кү серия. 21.00 —«Ye». 21.35 — Документалдыг экран. 23.00 — Бөгүн делегейде. 23.15 — Улустуң аллагалары. 23.30 — 01.00 — Хоккейге ССРЭ чемпионады. «Крылья Советов» —«ЦСКА». 2-ги, 3-кү үелер.

ИЙИГИ ПРОГРАММА
МОСКВАДАН

12.00 — Англи дыл. 12.30— М. Ю. Лермонтов. «Мцыри». 7-ги класс. 13.05—Сээң Ленинчи библиотекаң. «Аныяктар эвилелдериниң соруглагалары». 13.45 — «Чурагачы». Тележурнал. 14.30—«Ада-чурттуң Улуг дайыны». Киноопопея. 6-гы фильм — «Арктикада дайын». 15.20 — Телемедээлер. 15.30— 18.15 — Чапсар.

КЫЗЫЛДАН

18.15 — «СЭКП-ниң XXVI съездизиниң шиитирлерин— амыдыралга!». Дамчыдылга. 18.40 — Киножурнал. 18.50— «Азия төвү». Информация-публицистиг программа 19.20 — П. И. Чайковский. «Щелкунчик» балеттен адажио. 19.25 — «Челээш». 19.55—Чарлалдар.

МОСКВАДАН

20.00— «Тамчыктыг удуңар, чаштар!». «Үйгучунуң тоолдары». 20.15—Үнүштер дугайында. 21.00 — «Ye». 21.35 — 23.55— «Зацепинниң өг-бүлези». Уран-чечен телефильм. 1-ги, 2-ги сериялар.

ОКТЯБРЬ 30-ДЕ
БИРГИ ПРОГРАММА
МОСКВАДАН

8.00 — «Ye». Информастыг программа. 8.40 — Эртенги гимнастика. 8.55 — Бир эвес кадык болуксазыңаа (Күш-культуржуларга сүмелер). 9.00 — «АБВГД-жигеш». 9.30 —«Ада-иелер, силерге». 10.00 — Чүүү номчуурул. 10.45 — «Спортлотонуң» 44-кү тиражы. 10.55 — «Никколо Паганини». Хөй сериялыг уран-чечен телефильмниң баштайгы көргүзүү. 4-кү серия. 12.05 —«Комсомольская правда» солуунуң шаңналы дээш ГТО-нуң хөй хевирлерге чемпионады болгаш бирги чер дээш маргылдаалар. 12.45 — «Кижи. Чер. Өртемчей». 13.30 — «Улустуң чогаадылгазы». Теледончулал. 14.15 — Бөгүн делегейде. 14.30 — «Камила». Уран-чечен телефильм. 1-ги серия. 15.35 — Күрүненiң «Берёзка» деп үлегерлиг хореографтыг ансамблиниң концерти. 16.20 — Мультфильмнер: «Чалгаа», «Күскү корабльдер». 16.45 — Политиктиг хайгааракчы Ю. А. Летуновтуң беседазы. 17.15 — «Дириг амытаннар амыдыралы». 18.15 — 18.30 — Чапсар. 18.30 — «9-ку студия». Дамчыдылганы политиктиг хайгааракчы В. Зорин чорудар. 19.30 —«82-ниң ырызы». Красноярскиден дамчыдылга. 21.00 — «Ye») 21.35 — «Хивинониң хевистери». Документалдыг телефильм. 21.45 — 23.25 — Хоккейге ССРЭ чемпионады. «Динамо» (Москва) — «Спартак». 2-ги, 3-кү үелер. Чапсарда — «Бир эвес кадык болуксазыңаа». Ооң соонда — телемедээлер.

ИЙИГИ ПРОГРАММА
МОСКВАДАН

14.20 — «Музыка киоскузу». 14.50 — Автомобиль транпортунуң ажылдакчыларының хүнүнге уткуштур. Документалдыг телефильмнер: «Берге километрлер», «Чукотканың харлыг оруктары». 15.25 — Молдавияның телестудиязының программазы. «Чечектелген садтар ораны». Киноочерк; «Ветрилэниң өг-бүлези». Документалдыг фильмниң баштайгы көргүзүү; чурукчу И. Виеру; «Фольклор» ансамблының концерти. 17.15 — «Кино көрүкчүзүнүң эдеринчизи». 18.00 — Улуг Октябрьның 65 чылынга. «Бистиң допчу намдарывыс». 60-гы фильм — «1976-гы чыл». 19.00 — Футболга ССРЭ чемпионады. «Черноморец» — «Спартак». 2-ги тайм. 19.45 — Делегей байдалының допчулалы. 20.00 — «Тамчыктыг удуңар, чаштар!» «Винни-пух-биле чай чок хүн». Мультфильм. 20.15 — «Кадыкшыл». 21.00 — «Ye». 21.35 — «Гуд инспектор». Уран-чечен телефильм. 1-ги, 2-ги сериялар. 00.00 — 00.45 — Футболга ССРЭ чемпионады. «Динамо» (Киев) — «Динамо» (Москва). 2-ги тайм.

ОКТЯБРЬ 31-ДЕ
БИРГИ ПРОГРАММА
МОСКВАДАН

8.00 — «Ye». 8.40 — Эртенги гимнастика. 8.55 — Үрер көжүм ойнаар. Телекөрүдекконкурс. 9.20 — «Бистиң ынакшылывыс хемге». Десна дугайында документалдыг телефильм. 9.50 — «Оттурукчу». 10.20 — «Совет Эвилелиниң бараан бооп тур мен!». 11.20— «Кадыкшыл». Эртем-пептередиг программа. 12.05 — «Эртенги почта». Музыка программазы. 12.35 — Киножурнал. 12.45 —«Көдээден дамчыдылга». 13.45 —«Музыка киоскузу». 14.15—«Кино аян-чоруктарының клуву». 15.15—«Камила». Уран-чечен телефильм. 2-ги серия. 16.25 — Бөгүн — Автомобиль транспортунуң ажылдакчыларының хүнү. Силерниң дилээңер ёзугаар ужуражыышкын. 18.00 — «Делегей панорамазы». 18.45 — 19.00 — Чапсар, 19.00 — «Кинопанорама». Совет кино мастерлери. ССРЭ-ниң улустуң артистери Е. Матвеев, Г. Чухрай, С. Ростоцкий. Дамчыдылганы кинорежиссёр Э. Рязанов чорудар. 21.00 — «Ye». 21.35 — Уран гимнастикага Европа чемпионады. Норвегиядан дамчыдылга. 22.05 — 22.55 — Футболга ССРЭ чемпионады. «Торпедо» (Москва) — «Нефтчи». 2-ги тайм. Ооң төгенининң соонда — телемедээлер.

ИЙИГИ ПРОГРАММА
МОСКВАДАН

14.20 — «Аялгалардан аялгаларже». Кино допчулалы (ЧССР). 15.00 — Г. Боровик. —«Буэнос-Айреске интервью». Москваның В. Маяковский аттыг үлегерлиг театрының фильм-шиниви. 17.20 — «Хоорай иштиниви беш, портреттер». Документалдыг телефильмниң баштайгы көргүзүү. 17.50 — «Юрканың даң хаһалары». Хөй сериялыг уран-чечен телефильм. 4-кү серия. 18.55 — Улуг Октябрьның 65 чылынга. «Бистиң допчу намдарывыс». 61-ги фильм: «1977-ги чыл». 20.00 — «Тамчыктыг удуңар, чаштар!» «Лукошко тоолчургулар-биле». 20.15 — Бистиң корреспондентилеривистиң чугаалары. 20.45 — «Сээң ынак өөреникчилериңер». Документалдыг телефильм. 21.00 —«Ye». 21.35 — 22.40 — «Дээрги депутат». Телефильмниң баштайгы көргүзүү. (Венгрия).

СОВХОЗТАР УДУРТУКЧУЛАРЫНЫҢ КИЧЭЭНГЕЙИНГЕ

Бүгү-россияның өртке удур эки тура нинтилелиниң Тыва республика чөвүлели шассилиг ЗИЛ-164 деп өрт өжүрер автомобильди ГАЗ-53 самосвалга орнап турарын чарлап турар.

АДРЕЗИ: Кызыл, Правобережная кудумчузунуң № 7 «а» бажын.

Кызылдың пединститудунуң физика-математика факультединге өөренип киреринi күзээн кижилерге Кызылдың пединститудунуң математика кафедразының чанынга ботөөредилгениң белеткел курузу 1982 чылдың ноябрь 10-дан эгелеп ажылдаар. Белеткел курузунга 10 класс дооскаңнарны болгаш ортумак школа дооскан көдээ аныяктарны хүлээп алыр.

Курска өөренирiн күзээннер математика кафедразының эргелекчизиниң адынга билдириишкинни киирип, аңаа чурттап турар черiниң шын адрезин айтыр.

ИНСТИТУТТУҢ АДРЕЗИ: 667000, Кызыл хоорай, Ленин кудумчузунда № 34 бажың, математика кафедразы.

ДОСААФ-тың Кызылда каттышкан техниктиг школазы секретарь-машинакчылар курузунга өөренирiн күзээннерни чалап тур. Өөренириниң хуусаазы 3 ай. Өөредилге дээш 85 рубль төлээр. Өөредилге 1982 чылдың ноябрь 20-де эгелээр.

Ол ышкаш III, II, I классталарның чолаачыларының болгаш автомеханиктерниң кежээки курстарынга немедде хүлээп алышкын база боон турар.

ШКОЛАНЫҢ ТУРАР ЧЕРИ: Кызыл хоорайның Интернациональная, № 49 бажың, телефон № 2-25-28.

Бөгүн республиканың хөгжүм-шии театрынга Ш. Хусаиновтуң «Авамның ак платьезин» деп шинзи болур. Эгелээри 19 шакта.

Аныяктар кежээки «Енисей» Культура бажыңынга 19 шактада эгелээр.

КАЯА, ЧҮҮ БОЛУРУЛ?

Культура болгаш дыштанылганың Гастелло аттыг парыгында биллиард, теннис, шыдыраа залдары 10, ойнаар автоматтар залы 11-18 шактардан ажылын эгелээр.

Редактор В. С. ШАРАВИЙ.

КИНО

ОКТЯБРЬ 24-ТЕ

«НАЙЫРАЛ»: «Ришад — Зифаның төлүүң оглу» 9.30, **«Бүгү сылдыстар»** 11.20, 13.10, 15.00, 16.50, 18.40, 20.30 шактарда.

«ПИОНЕР»: №106 чаа «Кино чыындызы» 9.20, 13.30, **«Бабек»** 10.40, **«4-кү дескингде дүн»** 14.50, 20.40, **«Идегел болгаш чөлегиниш»** 16.40, 18.40 шактарда.

«ВОСТОК»: «Ачам удавас эөп келир» 10.00, **«Үш дакпыр сальто»** 12.00, 14.00, 16.00, 18.00 20.00 шактарда.

«КАА-ХЕМ»: «Силериңбиле артар мен» 11.00 шакта.

«ЕНИСЕЙ»: «Кино чыындызы» 15.00, **«Дөрт мушкетёр»** 16.00, 19.00 шактарда.

ОКТЯБРЬ 25-ТЕ

**«НАЙЫРАЛ»: «Сөөлгү эө

Бүгү чүрттарның пролетарийлери, каттыжыңар!

ШЫН

СЭКП Тыва обкомунуң, Тыва АССР-ниң Дээди Совединиң болгаш Министрлер Чөвүлелиниң органы

№ 248 (12038) | 1982 чылдың октябрь 26, вторник | 1925 чылда үндезилеттингеп | Өртээ 3 кеп.

КҮШ-АЖЫЛЧЫ КОЛЛЕКТИВ БҮРҮЗҮНГЕ ЧОГААДЫКЧЫ, ЭШ ЁЗУЗУ-БИЛЕ ДУЗАЛАЖЫР, БЕШ ЧЫЛДЫ КҮҮСЕДИР ДЭЭШ БЕДИК ХАРЫЫСАЛГАЛЫГ БОЛУР БАЙДАЛДЫ ТУРГУЗУҢАРЫ

(СЭКП ТК-ниң Қыйгырыгларындан).

ЭРТЕМГЕ ҮНДЕЗИЛЕП

Бистиң «Бардык» совхозтуң ажыл-ишчилери СЭКП Төп Комитединиң май (1982 чыл) Пленумунга бадылаан Аъш-чем программазын амыдыралга боттандырарының база бир кол магадылалы—мал ажылының продуктулуг чоруун улам бедидер дээш элээн ажылдарны кылып чоруткан. Совхозтуң директорлуғы, мал ажылының тускай эртемниглери, ылаңгыя сүт-бараан фермаларының ажылын эртемге үндезилеп тургузар дээш күженишкинниг ажылдап келген. Ийи чыл бурунгаар бистиң фермаларывыска шууштурулга-цех аргазының чамдык элементилерин шиңгээдип ап эгелээн.

Ооң чижээнге кыс бызааларны хунажынга чедир өстүрери бисте багай эвес тургустунган. Кыс бызаалар малдың баш санын өстүрериниң кол үндезини болганда ону доруктурарынче, өй-шаанда тарып боозадырыынче улуг кичээнгейни салып турар бис. Төрүттүнген соонда 18 ай эрткенде кыс молдургалар тарып боозадыр назын чеде бээр. Ынчан эң-не шыырак молдургаларны шилип алгаш, уксаажыдылгага хереглээр кылдыр ангылап турар бис.

Тарып боозадылга азы эдержилге үезинде хунажынарның дириг дениизин 250—290 кг чедирер дээш, оларның чемгерилгезин база таарыштыр тургустувус. Хунажынарның тарын боозадылгазын, эдержилгезин февральдан июнь айга дедир чорударге олар ноябрьдан эгелээш, март айга чедир төрүп доозуттар. Дуңгужуудан төрээн хунажынар беш ай эрткенде эң-не хөй сүттү берип эгелээр. Хунажынар төрээн соонда оларны рацион ёзугаар чемгерип, одар-белчиринң база таарыштырып турар бис.

Шуушторулга-цех аргазының үстүнде адаанывыс өскедаа чамдык кезектерин фермаларга ажыглап эгелээнивис соонда саар инектериң баш саны мурнунда чылдарга бодаарга элээн өскен болгаш продуктулуг чоруу дыка бедээн. Чижээ, бистиң совхозувус бо чылдың эрткен 9 айларында 550 тонна сүттү бүдүрер тургаш, херек кырында 623 тоннаны бүдүргеп азы эрткен чылдың бо үезинге деңнээрге 13,6 хуу өзүлделиг болган.

Ооң иштинден Бижиктиг-Хая салбырының саанчылары 418 тонна сүттү саап алыр тургаш, 485 тоннаны, Адыр-Мажалык фермазының коллективи 132 тоннаны саар тургаш, 137 тоннаны саттаан. Бо ийи ферманың кайызында-даа көргүзүглери эрткен чылдың бо үезинден бедик болуп турар.

Бижиктиг-Хаяның № 1 сүт-бараан фермазының саанчылыы Валентина Хертек 9 айларда бир инекке онааштыр 1710 кг сүттү саап алгаш чыл планын күүседиринң кырында келген. Ол-ла фермадан Светлана Күжүгет, Александра Хертек, Адыр-Мажалык фермазындан Арыыпаа Хертек олар тос айларның планныг даалгаларын ажыр күүсеткеннер. Эрткен чылдың бо үезинге деңнээрге ооң хөй сүттү саап алганнар.

Күрүнеге дужаар сүттүң хемчээлин көзүдедири-биле кады ооң шынарын бедидер дээш немелде хемчеглерни ап чоруткан бис. Ол соруглга-биле фермаларда лабораторияларны чогуур дериг-херекселдер-биле четчелээн, оларның санитарлыг байдалын экижиткен. Саанчылар инекперниң эмнин, сүт кудар саваларны изиг сүт-биле доктаамал чуп турар апарган.

Сүттү ажытпас дээш заводка график ёзугаар дарый дужаан, херек үелерде соодукчуларны ажыглап турар апардывыс. 9 айларда 420 тонна сүттү күрүнеге садар тургаш, 509 тоннаны дужаган болзувусса, ооң 33 хуузу бирги, 65 хуузу ийиги, а чүгле ийи хуузу сорт чок сүт болган. Моон соңгаар бо көргүзүглерни улам экижидер дээш ам-даа немелде хемчеглерни алырывыс билдингир.

Амгы үениң негелдезинге дүүштүр туттунган сүт-бараан фермаларывыска машинабиле саалда чорудар бедик мергежилдиг кадрларны белеткээр, оларның ортузунга политкижизидилгиг ажылдарны чорудар талазы-биле эвээш эвес ажылдар кылдынган.

Бо хүннерде бистиң саанчыларывыстан 9 кижиге II класстың разрядын тывыскан. Удавас Бижиктиг-Хая салбырынга 200 инек кирер чаа ферма ажылгалга кирер. Аңаа ажылдаар операторсаанчыларны амдан эгелеп белеткеп эгелээн бис. Бистиң совхозувустан бо чылын 10 класс дооскан беш аныяк кыстар саанчы-операторнуң мергежилгине өөренип алыры-биле комсомол комитединиң путёвказы-биле Кызыл хоорайже аъттанышканнар.

Бо хүннерде фермаларның кышка белеткели багай эвес. Мал чеминиң курлавырлары тургустунган болгаш сепгелге ажылдары доозулган.

Бистиң «Бардык» совхозувуска 1985 чылга чедир саар инектериң баш санын 500 башка чедирери, бир инектенне чылда ортумаа-биле 1900 кг чедир сүттү саап алыры көрдүнген. Бо улуг болгаш харыысалгалыг даалганы күүседири-биле сүт-бараан фермаларывыска чаа депшилгелиг арга-дүржүлгаларны долузу-биле ажыглаар дээш чаңгыс деминг ажылдаары бистиң кол сорулгавыс.

Э. КУУЛАР,
Барыын-Хемчик районда «Бардык» совхозтуң кол зоотехниги, Тыва АССР-ниң алдарлыг зоотехниги.

Хүннүң медээлери

БЕЖЕН СЕС ТОННАНЫ

Ол бирги беш чылдың ийиги чылының тос айларында Тураның хлеб заводунуң ажылыштынчылери шалычы ажылдаанының түнелиинде ниити продукция бүдүрериниң планын 121 хуу, продукция сайгарарының онаалдазын 111 хуу күүсеткен.

Бердинген даалгадан ажыр 58 тонна хлеб-булочка кылыгларын хереглекчилерге берген.

ССРЭ-ниң тургустунганының 60 чылынга болгаш Октябрьның социалистиг Улуг революциязының 65 чылынга тураскаатка социалистиг чарыштың мурнуку одуруунда М. А. Лихачеваның удурткан ээлчээ чоруп орар.

Бистиң корр.

КҮШ-АЖЫЛЧЫ БЕЛЕК

ССРЭ-ниң 60 чыл болур юбилейи чоокшулаан түдүм «Тыва дагдуғу» комбинаттың күш-ажылчы коллективтериниң аразында социалистиг чарыш улам калбарган.

Октябрь айда Н. М. Рудникке удурткан экскаваторщиктер бригадазы чедиишкинниг ажылдап турар. Ол боду айда 40,6 муң тонна даг породазы чүдүрүп чорудар планын 48 муң тонна кылдыр күүсеткен.

Чер өрүмнекчилериниң аразындан А. Н. Беломестнов, Н. И. Шербинин, Ю. И. Брюхачёв удуртқан бригадалар чарыштың мурнуку одуруунда чоруп орарлар. Бо айның эгезинден бээр олар 370 погон метр черни үттээнер.

Мурнакчы коллективтер күш-ажылчы чедиишкиннерин Улуг Октябрьның байырлалынга белек кылдыр бараалгадып турарлар.

Ш. ИРГИТ.

НИИТИНИҢ МАЛЫНГА ҮЛҮҮН КИИРГЕН

Ооң бирги беш чылдың ийиги чылының тос айларында Бай-Тайга районунуң малчыннары эът, сүт, дүк бүдүрериниң болгаш ону күрүнеге садарының талазы-биле республика чарыжынга тиилекчи болуп үнгеш. СЭКП обкомунуң, Тыва АССР-ниң Министрлер Чөвүлелиниң, профоблчөвүлелдиң болгаш ВЛКСМ обкомунуң шилчиир Кызыл тугу болгаш акша шаңналын алган.

«Мурнакчы» совхозтуң малчыннары районнуң ишчилерининг чедиишкинниг күш-ажылчы үдүүн киирген. Күрүнеге эът садарының тос айлар планын 107,7 хуу, сүттү — 133,2 хуу күүсеткен. Дүк садарының чыл планын 119,8 хуу күүсеткен.

ССРЭ-ниң тургустунганының 60 чылынга толептинг ужуражыр, кыштаглаашкынга үлегерлиг белеткенир дугайында Тес-Хемде «О. Шынаа», Таңдыда «Революцияның чалбыыжы» совхозтарның кыйгырыын совхозтуң ажыл-ишчилери деткээш, планныг онаалдаларын, социалистиг хүзөлгелерин күүседир, кыштаглаашкынга эки белеткенир хемчеглерни ап турар. Ылаңгыя мал чемперининг курлавырын тургузарынче кичээнгейни күштелдиргенинден планныг даалгаларны ажыр боттандырган. Тодаргайлаарга, 2750 тонна сенгенни, 420 тонна сепажты, 1250 тонна силосту белеткээн. Ниитиниң малын кыштап хүр ажырарының бүгү аргалары ажыл-агыйда бар. Малчыннарның ажылдаарынга, чүрттаарынга таарымчалыг байдалды тургускан.

Т. ХЕРТЕК.

НИИТИНИҢ МАЛЫНГА

Жданов аттыг совхозтуң ажыл-ишчилери ниитиниң малынга мал чемин белеткээринге баштайгы хүннерден бээр шүдүрүү киржиилиг болган. Социалистиг чарыштың негелделерин баш бурунгаар ажылдап кылгаш, ону бригада, звено база кижи бүрүзүнге чедир тайылбырлап, дыпватқан турган. Ынчангаш мурнакчыларны, хожудап турарларны ёй-шаанда илередип, күш-ажылчы маргылдаанның түнелиин доктаамал үндүрүп келген. Совхозта Солаңгы хову-трактор бригадазы бар. Ооң бригадири аныяк коммунист Дугаржап Бегзи. Хөлчүк салбырның механизастаттынган звенозунуң удуртукчузу коммунист Сергей Ажы олар мал чемининг белеткээринге организастыг киришкеннер.

Кестирбашаан, хөндектээн силостаарынга хоочун трактористер Маадыр-оол Седип, Конгар Иргек, Дмитрий Хомушку база аныяк комбайнерлер Геннадий Бора-Тараа, Артур Шолбан Биче-оол алышкылар шылгараапнар. Мал чемин сөөртүрүнге, силос, сенаж салырынга чолаачыларның үлүг-хуузу биче эвес. Коммунистер Виктор Серен, Сергей Сотпа, Хирлиг-оол Маныа оларның үлегер-чижээн эдерип, Василий Насюрюа, Болат-оол Ажы олар трактор, комбайнарының туруушкунун болдурбайн, хүнүң нормазын ажыр күүседип, социалистиг чарышка тиилекчи болганнар.

Ниитиниң малынга четчир мал чемин белеткээрги —бүгү-ниитиниң хереэ. Ындыг болганда Хендерге көдээ Соведе тус-тус албан организацияа аайы-биле планныг онаалдаларны берген турган. Аңаа совхозтуң контора ажылдакчылары, школа коллективи болгаш көдээ Советке хамаарышкан кижилер онаалдазын ажыр күүсеткен. Амгы хүнде совхозтуң ажыл-ишчилери чедиишкиннерин быжыглавышаан, арткан планныг онаалдаларны күүседир дээш, Октябрьның социалистиг революциязының 65 чыл ооң төлептинг уткуур дээш ажыл хайныышкынның чорун турар.

Д. ШУЛУУ.

Улуг-Хем район.

СЕПТЕЛГЕНИ ДАРЫЙ ДООЗАР

Ниитиниң малынга быжыг чем-суурну тургузар, кыштаглаашкынга бүгү талазы-биле хынамчалыг белеткенир дугайында Тес-Хемде «О. Шынаа» болгаш Таңдыда «Революцияның чалбыыжы» совхозтуң ажыл-ишчилериниң кыйгырыын республиканың кайы-даа ажыл-агыйларында изии-биле детиин, социалистиг чарыштың улам-на калбартын турар.

«Улуг-Хая» совхозтуң Ийи-Тал салбырынга бо кыжын төрбөн ажыг кодан шээр мал, бир кодан чылгы кыштаар. Амгы үеде кыштагларның хөй кезиниң септелгезин тонген. Арткан кыштагларны Федор Чанчын биле Василий Хураган ийиниң удуртқан звеполары септеп турар. Звено бүрүзү тудуг материалдары-биле доду хандыртынган.

Кара-Булуң чоогунуң чамдык кыштагларынга чоокку чылдарда мал кыштагламаан. Ооң уламындан кажаалары-даа, бажыңнарны-даа септээринге улуг күш болгаш материал негеттинип турар. Ынчангаш кол ажылдар ында чорун турар.

Малчыннарның кыштагларже көжер үези чоокшулап келген. Кыштагларның септелгезин дарый доозары чугула.

И. ДАРТАЙ-ООЛ.

КОЛ УГЛАНЫЫШКЫНДА

«Чиг-эт, одалга-энергетиктиг болгаш материалдыг эске-даа курлавырларны камнаар болгаш боттуг ажыглаар талазы-биле ажылды күштелдирер дугайында СЭКП ТК-ның болгаш ССРЭ-ниң Министрлер Чөвүлелиниң доктаалын күүседир талазы-биле областың партия организациязының организакчы база политиктиг ажылының дугайында айтырыгны СЭКП Тула обкомунуң пленумунга чугаалажып көрген.

СЭКП ТК-ның Политбюро кежигүнүнге кадидат, СЭКП ТК-ның секретары В. И. Долгих пленумга чүве чугаалаан. СЭКП ТК-ның Политбюрозунуң болгаш эш Л. И. Брежневтиң чүректиг ханызындан изиг байыр чедиргенин болгаш чаагай күзээшкиннерин областың коммунистеринге, бүгү ажылчы чоннарынга ол дамчыткан.

СЭКП-ниң XXVI съездизиниң төөгүлүг шиитпирлерин боттандырар дээш партия болгаш чон сорук киришкиниг ажылдан турар деп, оратор чугаалаан. Ленинчи партияны, амгы үениң шылгарангай ажылдакчызы эш Л. И. Брежнев баштаан ооң Төп Комитедин долгандыр сырый каттышкан совет кижилер партияның иштики болгаш даштыкы политиказын бүрүн деткин. чоокшулап келген улуг байырлалды — ССРЭ-ниң тургустунганының 60 чылын чаа-чаа чедиишкиннер-биле уткуп турар. Чүрттүң ол чедиишкиннеринге боттарының үлүүн эвилелдешкен болгаш автономнуг бүгү республикалар, бүгү крайлар болгаш областар киирип турар.

СЭКП обкомунуң пленумунга чугаалашкан айтырыгның политиктиг болгаш ажыл-агыйжы улуг ужур-дузазын В. И. Долгих демгелээн. Материалдыг курлавырларны камнаары, боттуг ажыглаары экономиканы интенсификастаарының, ооң ажыктыын бедидеринин, национал орулганы өстүрериниң, совет кижилерниң чазгай чоруун улам-на бедидеринин чугула тудуш кезээ болуп турар. Ниитиниң байлаан ажыл-агыйжы ёзу-биле кеэру, бисте бар бүгү үүлдерин чогумчалыг кылдыр бүрүн ажыглап биирги экономиктиг политиканың өзээ болуп гурарын эш Л. И. Брежнев партияның XXVI съездизинге идеткелиге онзалап айыткан. Ол дээрге — чоннуң амыдырал деңнелин бедидер дээш демиселге кол соруглагдыр. Күш-ажылчы коллективтиң инициативазы, партияның массалыг ажылы, техниктиг политика, планнаашкын болгаш эргелеп башкарылга олче угланган турар ужурлуг.

Съездиниң айтышкынынарын СЭКП Төп Комитеди удуртулга болдурбушаан, улус ажыл-агыйының бүгү адырларында курлавырларны камнаарының политиказын чайгылыш чок чорударынче министерстволарның, ведомстволарының, партия болгаш совет органнарның кичээнгейин доктаамал угландырып турар.

Бо айтырыгның онза чугула ужур-дузалыы объективтиг хөй факторлар-биле холбашкан. Чиг-эттиң, одаар үүлдериниң, энергияның, материалдарның улам өзүлделиг хереглери; казар хөй байлактарның бар курлавырларының кызыгаарлаттынган хемчээлдин болгаш катап немештезин; оларны казып тывары-ның даг-геология байдалдарының нарыыдаашкыны; ооң-биле чергелештир оларның чарыгдалдарының өзүлдези аңаа хамааржып турар.

Курлавырларны камналгалыг болгаш боттуг ажыглаары бүдүрүлгенин ажыктыын бедидеринин чугула үүлүү болуп турар. Чиг-эттиң, материалдарның, одаар үүлдүн болгаш энергияның чарыгдал өртектери үлетпүр продукциязын бүдүрүн үндүреринге чарыгдалдар структуразынга 73 хууну ээлеп турар. Курлавырларны боттуг ажыглаары эчис түнелдерге улуг салларлыг болуп турар. Материалдыг чарыгдалдарның чангыс хуу камналгазын чедип алырга, 6 милливард рубль национал орулганы алыр арганы берип турар.

Бо сорулгаларны шиитпирлээр талазы-биле республикаларның, крайларның, областарның, партия организацияларының ажыл-чорудулгазын СЭКП ТК үргүлчү анализтеп, угландырып турар. Бо сорулгалар хөй үлетпүр бүдүрүлгелерлиг Тула области база чугула ужур-дузалыг.

Бүдүрүлгенин ажыктыын бедидеринче, эң-не эвээш чарыгдалдарны үндүрүп турган, бедик түнелдерни чедип алырынче коммунистерни, бүгү ажылчы чоннарны эдилелдээр талазы-биле ажылды областың партия организациязы совлгу үеде идепкейжиткен. Камналга чүрүмүнүң айтырыгларын СЭКП-ниң хооркомнарынга болгаш райкомнарынга, коммунистерниң болгаш ажылчыннарның хуралдарынга, эртем-практиктиг конференцияларга чугаалажып көрүп турар.

Бүдүрүлгенин интенсификастаарының айтырыгларын чедиишкинниг шиитпирлээри организакчы болгаш идей-кижизидилгелиг ажылдың деңнелин улам-на бедидеринден улуу-биле хамааржыр. Экономиканы удуртурунуң айтырыглары — ол дээрге, үүгле ажыл-агыйының эвес, а политиктиг, партийжи айтырыглар-дыр деп, эш Л. И. Брежнев СЭКП-ниң XXVI съездизинге онзалап айыткан.

Партийжи контрольду күштелдирери, курлавырларны камнаар талазы-биле хемчеглерни боттандырар дээш ажыл-агый удуртукчуларының харыысалгазын бедидери бирги черге үүлүү чугула сорулгазы болуп турар.

Алдарлыг революсчу, дайынчы болгаш күш-ажылчы чанчылдарлыг Тула областың партия организациязы, коммунистери, бүгү ажылчы чоннары СЭКП-ниң XXVI съездизиниң төөгүлүг шиитпирлерин, ол бирги беш чылдың даалгаларын чедиишкиннинг күүседиринче бүгү күженишкиннерни угландырар, чүрттүн экономиказын хөгжүдеринге, ооң ажыктыын бедидеринге төлептинг садыышкының киирер дээрзинге бүзүрелди В. И. Долгих чугаазының түнелиинде илергейлээн.

СЭКП-ниң XXVI съездизиниң айыткан сорулгаларын күүседиринге чогуур садыышкының киирер дээш Тула областың партия организациязы бүгү-ле үүлдерни кылыр дээрзин пленумнуң киржикчилери СЭКП ТК-га бүзүретпеткен.

(СЭТА).

Шагаан-Арыгның үлетпүр комбинадының коллективи он бирги беш чылдың ийиги чылының 9 айларында ниити продукция бүдүрериниң планын 105,5 хуу күүсеткеш, ону сайгарарын 101 хуу боттандырган. Бүдүрүлгениң бригадалар аразында социалистиг чарыжынга комсомолчу-аныяктарның Сергей Санчаага удуртқан чазаныкчылар бригадазы мурнап турар.

Бригада кежигүннери сентябрь айда чазаныр ажылдарның планныг онаалдазын 135 хуу күүсеткеш, бүдүрүлгеде шилчиир вымпелди чаалап алганнар.

ЧУРУКТА: (солагай талада) Сергей Санчаанын бригадазының кежигүннери чаалап алганы вымпели-биле.

В. КАРА-САЛДЫҢ фотозу.

...Дашткыдан совлгу медээлер...

БЕРЛИН (СЭТА). Герман Демократтыг Республикаңың Немец Кызыл крест ниитилели тургустунганындан бээр 30 чыл болган. Ооң хүрээленинде 635 муң кижи бар. Ол дээрге—үлетпүр бүрүүлгелериниң ажылчыннары, албан-хаакчылар, студентилер, янзы-бүрү профессиларның кижилери-дир. Республиканың хөй миллион хамаатыларының амыдыралының болгаш кадыкшылының эрге-ажыынга бараан болур чаагай күзел оларны сырый каттыштырып турар.

АДДИС-АБЕБА. (СЭТА) Революстуг демиселдиң улуг оруун эрткен Совет Эвилелиниң Коммунистиг партиязының дуржулгазы Эфиопияның национал-демократтыг революциязының хөгжүлдезинге онза чугула рольду ойнаан деп, Эфиопияның ажылчы чоннар партиязыч организастаар талазы-биле Комиссияның (КОПТЭ) ТК-зының органы «Серто адер» солун бижээн. Эфиоп улуска эң-не берге үелерде СЭКП аңаа бүгү талалыг дузалажыны көргүзүп, пролетаржы интернационализминиң принциптерин удуртулга болдуруп келген.

Эфиопияның «администратативтиг Түр шериг чөвүлелиниң болгаш КОПТЭ-ниң Даргазы Менгисту Хайле Мариамның Совет Эвилелиниг чоокта чаа барып чораан үезинде СЭКП-ниң болгаш КОПТЭ-ниң аразында кадыы ажылдажылга дугайында ат салдынган дугуржулга ийи партияларның аразында харылзааларны улам-на калбартырынга болгаш бызыглаарынга идиглиг болур деп, солун айыткан.

ДЕЛИ. (СЭТА). Чигир бүдүрүлгенинин деңнели бо чылын Индияда кажангызындан-даа артык бедээн. Тускай медээлерни ёзугаар алырга, чигир троснигинин дүжүдүн ажаап, ону болбаазырадын кылган сөөлүнде чүртка 8,4 миллион тонна чигирни бүдүргеп. Эрткен чылдаазындан 3 миллион тонна чигир хөй болган.

Индия — чигир троснигин бүдүрер талазы-биле делегейде коску черни ээлеп турар чүрттарның бирээзи. Чигир троснигин болбаазырадын кылыр 324 заводтар амгы үеде ында ажылдап турар.

РИМ. (СЭТА). Италиянын тайбың комитеттеринин ажылын холбаштырар төөв тайбың дээш, чепсегленишкинна дүжүрер дээш демиселдиң калбак программазын ажыздап кылган. Делегей байдалының чугула айтырыглары, Италияда тайбың талалакчыларының мурнунга салдаргаа сорулгаларны хураза чугаалажып көрген.

Европага ядролуг чепсекти эдерер көзүдедиринге удур, АКШ-тың ядролуг чепсектиг улуг баазазын Сицилияда Комизо деп черге тударынга удур демиселди күштелдиргин Италиянын тайбың талалакчылары шиитпирлээн.

БРАЗИЛИЯ. (СЭТА). Бразилияның чонунуң амыдырал деңнедин кедүрер сорулгабиле чазактың экономиктиг политиказынга үндезин чаартылгаларны дүрген боттандырарының эргежок чугулазын Бразилияның сураглыг политиктиг ажылдакчызы, национал конгресстиң сенатору Итамар Франку онзалап демделээн.

Чүртта социал талазы-биле дең эвес черуктүң күштелгенин, хөй миллион ажылчы чоннар кедергей ядыы байдалда чүрттап турарын ол айыткан. Чүрттүң кол Штаттарының бирээзи Минас-Жорайста эвээш санныг байларның орулгазы штаттың бүгү чүрттакчыларының ортаа иезининиң орулгаларындан 34 катап хөй болуп турар.

ТОКИО. (СЭТА). Шериг чепсээн бүдүрүп турар япон компаниялар АКШ-тың шериг-үлетпүр комплекизи-биле харылзааларны сөөлгү үеде улам калбартып турарын «Санкэй симбун» солун бижээн. Америк шериг үлетпүрүнде байдалды өөренип көөр, ооң «дуржулгазын шиңгээдип алыр» соруглга-биле Японияның шериг үлетпүрүнүң хөй кижилиг делегациязы АКШ-че чорупкан. Ол делегацияны Японияның шериг үлетпүр будүрүлгелериниң каттышкан комитединиң даргазы К. Мория баштап турар.

БОНН. (СЭТА). «Ажылчынарга — ажылдаар черлерни хандыраргы», «Бүдүрүлге ээлериниң туразында хөделинишкиннерин соксадыр!» деп лозуңнарлыг ажылчыннарның болгаш албан-хаакчыларның чыскаалы Барыын Германияның кан эзилдирер үлетпүрүүр Фельлингген хоорайынга болган. 5 муң ажылчыннарны кан эзилдирер үлетпүрден үндүрер дээш бүдүрүлге ээлериниң туразында шиитпириниге удурланнышкынын чыскаалганнар илергейлээн.

ДАМАСК. (СЭТА). Ливанга израиль агрессияны буруу шынган Назарет хоорайның чүрттакчыларынга удур шаажылалдыг дерзин хемчеглерни Тель-Авивтиң эрге-чагыргалары күштелдирип турар. Полиция болган «Гуш эмунним» дээр фашист үзелдиг организацияның кежигүннери тайбың чыскаалдың киржикчилерин араатанзыг ёзу-биле эттээнгер, хөй кижилерни аары-биле балыглаан.

МАНАГУА. (СЭТА). АКШ-тан хөй боо-чепсекти болгаш өске-даа дузаламчыны ап турар Гондураста контрреволюстуг дээрбечилер Никарагуага удур халдаашкыннарны кылып турар. Агрессияны ойтур шаварынга, революцияны камгалаарынга никарагуа улус кезээде белен болур ужурлуг деп, Национал хосталганың Сандиножу фронтузунуң национал удуртулгазының кежигүнү, Никарагуаның национал катан тургузуушкун чазааның удуртукчу чөвүлелиниң координатору Даниэль Ортега журналистерге медеглээн. Никарагуага удур чепсектиг улуг халдаашкынны кылырын амгы үеде контрреволюцияның планнап турарының дугайынче медээлер бар болуп турар.

ДАР-эс-САЛАМ. (СЭТА). Экономика талазы-биле хамаарышпас бүрүн эргени чедип алыры — Танзанияның ажылчы чоннарының бирги ээлчеге чугула сорулгазыдыр деп, партия Төп Комитединиң камгалал болгаш айыыл чок чорук талазы-биле доктаамал комитединиң секретары Э. Соконне Танзанияның Революстуг партиязының (ЧЧМ) съездизинге медеглээн. Чүрттүң күш-ажылчы бүгү чонунуң күженишкиннериниң ачызында экономиктиг бергелерни кыска хуусаала ажыл эртери чедип алдынар дээрзинге идегелди ол илергейлээн.

КҮҮСЕТТИНГЕН

Тес-Хем ыяш ажыл-агый коллективи бо чылдың эгезинден тура шалычы, план ёзугаар ажылдап келген. ССРЭ-ниң тургустунганындан бээр 60 чыл ооң төлептинг күш-ажылчы белекterлиг уткуур дээш цехтер аразында чарышты калбарткан. Ажылчын бүрүзү аңаа идепкейлиг киржип, күш-ажылдың будүрүкчүдүүр темпизин бедиткен.

Ынчангаш коллектив тос айларның хүзөлгезин ажыр боттандырарын чедип алыр дээш кызымаккай ажылдаан. Ооң түнелиинде дараазында күш-ажылчы көргүзүглерни чедип алган. Тос айларда ниити продукция будүрериниң планын 100 хуу күүсеткен. Бараанныг продукция сайгарарының планын 105 хуу чедирген. Тудуг материалдары сөөртүр планын база 100 хуу боттандырган.

Тес-Хем ыяш ажыл-агый коллективинде чолаачылар Н. Кудрявцев, М. Бичинжик, ыяш белеткеп турарларның бригадири П. Радостев, ажылчынар В. Аёшин, И. Кудрявцев болгаш ооң-даа оскелер эрестиг ажылдап, мурнакчыларның одуруунда кирген.

К. ТУЛУШ.

Тувинская республ...

Партийжи амыдырал

КИЖИЗИДИЛГЕ АЙТЫРЫЫН КОМПЛЕКСТИГ ШИИТПИРЛЭЭР

СЭКП Эрзин райкомунуң чоокта чаа болуп эрткен пленумунга «СЭКП-ниң XXVI съездизиниң шиитпирлеринге дүүштүр аныяктарның идей-политиктиг, күш-ажылчы, мөзүшынар болгаш интернационалчы кижизидилгениң экижидер талазы-биле сорулгалар дугайында» айтырыгны чугаалашкан. Ол талазы-биле илеткелди СЭКП райкомунуң бирги секретары А. Ч. Монгуш кылган.

Аныяктарның идей-политиктиг, мөзү-шынарын болгаш интернационалчы кижизидилгезин экижидер талазы-биле районнуң партия организациялары, чер-чер Советтери болгаш профовилел, комсомол организациялары база хөй-ниитн органнары чамдык ажылдарны чорудуп келгенин пленумга демдеглээн.

Р а й о н д а, районуң кижи эмнелгезинде партия организациялары, «Чаа орук», «Нарын» совхозтарның парткомнары комсомол организацияларынга удуртулганы экижидип, комсомолчуларны болгаш аныяктарны ажылга таарыштыр тургузар, аныяктарның кижизидилгезинге хамаарышкан лекция, илеткелдерни, массалыг хемчеглерни ап чорудуп турар.

Чижээ, «Чаа орук» совхозтуң күш-культура коллективтеринде безин 350 ажыг аныяктарны болгаш школачыларны хаара тутткан. Ортумак школаның спорт залы үргүлчү спортчу маргылдааоюнарның төвү болуп турар. Ол ышкаш Нарын, Эрзин ортумак школаларының, иштики херек килдизиниң, септелге-тудуг участогунуң, кижи эмнелгезиниң коллективтери волейбол, баскетбол, хоккей, стол теннизиниң, хаак спортунуң секцияларын доктаамал ажылдадып, маргылдааларны план ёзугаар эрттирип турар.

Аныяктарның идей-политиктиг, күш-ажылчы, мөзүшынар болгаш интернационалчы кижизидилгезинге Ада-чурттуң Улуг дайынының киржикчизи, хоочун коммунист К. Ш. Чамзырын, ССРЭ-ниң Дээди Совединиң депутады, «Нарын» совхозтуң директору М. К. Дүгер, Тыва АССР-ниң алдарлыг хойжузу, Ленин, Күш-ажылдың Кызыл Тук, «Хүндүлелдиң Демдээ» орденнериниң эдилекчизи О. С. Намдал, райпо баштаар черниң даргазы, Ленин орденниг А. Д. Ширин, хоочун партия, совет ажылдакчы, персоналдыг пенсионер С. С. Чымба, мурнакчы бригадир Б. Ч. Севилбаа мшкаш дагдынык-чылар боттарының улуг үлүг-хүүзүн киирип чоруурлар.

Аныяктарның идей-политиктиг болгаш интернационалчы кижизидилгезиниң ажылында Эрзи-оолае районда аныяктарның интернационалчы, мөзү-шынар кижизидилгезиниң ажылдары чоруттунуп турза-даа, ооң дээштии ам-даа ооруур пегелдеге четпес. Ниитигге ажыктыг ажыл кылбас, арагалаар, хулиганнаар, күш-ажылдың сагылга-чурумун болгаш хей-ниитинин корумчурумун үрээр. Чоннуң, хей-ниитинн хүндүлевес, ийи-чаңгыс а н ы я к кижилер бисте бары чажыт эвес. Ындыг багай салдарлыг ийи-чаңгыс кижилерге хамаарыштыр партия, профовилел, комсомол организациялары, Советтер болгаш бүгү хей-ниити органнары эптеп чок демиселди күштелдирери чугула. Ылаңгыя херээжен чоннуң, аныяктарның чурттап турар черинин аайы-биле идей-кижизидилге ажылын чорудары таарымчалыг арга болуп турар.

Бо чылын районда кем-херек үүлгедикчилериниң саны өскени хей-ниитини дүвүреп турар. Кем-херектиң үүлгедии Булуң-Бажы, Мөрен болгаш Эрзин суурларда көвүдээн. Кем-херектерни колдуунда 30 хардан куду назылыг аныяк кижилер үүлгедип турар. Районда авто-авария саны база өзүп турар.

Суд, прокуратура, милицин органнарының ажылында амдаа улуг четпестер барын пленумга санал берген комиссияларның отчётаарын өй-шаанда СЭКП райкомунуң бюрозунга база райкүүскомга дыңнап турары чаңчыл апарган. Ынчалзажок пленумга чугаалашкан кылыр, шиитпирлээр ужуруг-дүзүг.

СЭКП-ниң XXVI съездизиниң шиитпирлеринге дүүштүр партия, профовилел, комсомол организацияларының база совет ажыл-агый, хоойлу-дүрүм камгалаар органнарының, районнуң бүгү активиниң күжүн ажылчы чоннуң, ылаңгыя аныяктарның идей-политиктиг, мөзү-шынар болгаш интернационалчы кижизидилгезин удам ынай күштелдиреринче угландырарын партия организацияларынга даасқан доктаалды пленум хүлээп алган.

Д. ДАМБА-ХҮҮРАК,
СЭКП Эрзин райкомунуң инструктору.

«Тыва кобальт» комбинаттың цехтериниң арааында чарлаттынган күш-ажылчы маргылдаага Терлиг-Хаяның мөңгүн суу бүдүрүлгезиниң коллективи доктаамал киржин келген болгаш аңда чаңгыс эвес удаа тиилекчи болуп келген. Бо күш-ажылчы чедиишкинде бүдүрүлгениң бодунда кол болгаш дузалал коллективтериниң чыл эгезинден бээр дең-дески ажылдааны көскү черии ээдеп турар.

Олар база араында чарыштыг. Ооң түңнезин чарыштың негелдезин ёзугаар үндүрүп турар. Анаа дизельдиг электри станцияның эвээш кижилиг коллективи идепкейлиг киржин, станцияның туруушкун чок ажылдаарын чедип алган. Ол участокту П. Ц. Жалсанов удуртуп турар. Ажыы-биле чугаалаарга, ол бо станцияга начальник болуп ажылдай берген соонда, ооң дериглезеринге улуг үрелиишкиннер болуп көрбээн, анаа туруушкуннар болу бээр таварылгалар турбаан.

Ажылга харысалгалыы, бедик негелдеии дээш коммунист П. Ц. Жалсановка эң-өөрү улуг идегелди көргүскенивер. Цыденжап Цырендажановичии олар Терлиг-Хая кодээ Совединиң депутадынга депшиткеннер. Ол бодунуң депутат хүлээлгезин ак сеткилдиг күүседип, соңгукчулөрниң чагыгларын амыдыралга боттандырып чоруур.

ЧҮРУКТАРДА: ДЭС начальниги Ц. Ц. Жалсанов; заводтуң инити хевири.

Ю. КОСАРЬКОВТУҢ фотолары.

КАНЧААР ҮНЕЛЭЭНИЛ?

Кызылдың телеграф-телефон станциязы чаа, улуг коллектив. Ооң пехтери хоорайның харылзаа белдириндеи бо чылдың февральда ацгыланып, ол күш-ажылчы коллективтиң дайынчы өзээ — партия эге организациязы апрельде база тургустунган. Отчёттуг үе иштинде, ылаңгыя күш-ажылчы тускай коллектив болуп, аңгы ажылдай бергенден бээр ында партия эге организациязының канчаар ажылдап келгенин отчёт-соңгулдалыг хуралдың киржикчилери бот-шүтүмчүлекчи ёзу-биле аналиэээнер.

ССРЭ-ниң 60 чыл оюнга үткүштүр социалистиг чарыштыы, ооң дээди хевири — коммунистиг күш-ажыл дээш шимчээшкинии бүгү пехтерде калбарткан. «Эң эки ажылдакчы» деп ат дээш чарыштыы пех бүрүзүнде организастап, коллективтиң база түстүс кижилерниң чарыжын ай санында түңнеп, хейге көскү болдурарын чедип алган. Телеграфистериниң, телефонистериниң конкурстарын организастаана мергежил бедидеринге улуг идиин берген.

Бо болгаш өске-даа чамдык ажылдарны чорудканының түңнелинде коллектив эрткен тос айларның планнарын кол көргүзүглер талазы-биле багай эвес күүседкен. Ниити продукция бүдүрер планны 101,8 хуу күүседип, орулга киирериниң планын ажыр боттандырган. Цехтерге чаа техниканы ажыглап нептередир талазы-биле чамдык ажылдар кыдыныы турар.

Ол бүгүнү чедип алырынга коллективтиң дайынчы өзээ — партия организациязы, коммунистер кол күш болуп турар. Эге организациянын үүдэнден ажыл-херээнге бедик харысалгалыг, бот-идепкейлиг ыладан, партийжи даалгаларны ак сеткилдиг күүседип турар.

Партбюро квартал планнарынга дүүштүр ажылдап, бо чылдың апрельден бээр партия хураалдарын алды удаа эрттирген. Администрацияның ажыл-чорудулгазын контрольлаар эргени ажыглаап, бүдүрүлгенин чугула айтырыгларын кичээнгейлеп, оны партия хуралдарынга чугаалажып тургулаан. Коммунистерни ажылдың чугула участоктарынга хуваап, оларның күжүн планныг онаалдаарны болгаш социалистиг хүдэлгелерни күүседиринче, чоңга харылзаанын ачы-дузазын чедирер ажылдың шынарын бедидеринче, хөй-ниити организастаарын экижидеринче, ооң сагылга-чурумун бижыглаарынче утланган элээн хемчеглерни алган.

Коллективте ниити байдал партбюронуң, ооң секретарының инициативалыг ажылдаарындан улуу-биле хамаарр . Ылаңгыя хөй-ниити организацияларынга партбюронуң удуртулгазында улуг четпестер барын отчёт-соңгулдалыг хуралга чөптүү-биле шүтүмчүлээн. Эге организация секретары Н. Н. Тавбаридзе хөй-ниити организацияларынга даянып, олар-биле сырый харылзаалыг ажылдаар талазы-биле арга-дүржулгазы чавыс, негелдези кошкак ажылдап келген. Станцияда ажылдап турар ийи чүс ажыг кижиниң ийи кижининң-не бирээзи аныяк ишчи болуп турар. А оларның дайынчы өзээ — 52 кежигүнүт комсомол организациязы чамдык ажылды чорутса-даа, партбюро-биле сырый харылзаа чок ажылдап, чамдык комсомолчуларның, аныяктарның инициативазы чавыс дээрзин отчёт-соңгулдалыг хуралга коммунистер Р. Хафизова, С. Калашников олар шүтүмчүлээн.

Партбюро коллективте удусчу контроль белүүнүң ажылын база кошкак удуртуп, ону шыңгыы контрольга тургуспаанындан бот-идепкейи чавызаан. А цехтерде хайгаараллга алза чогуур түүлдер-ле хөй. Цехтериң дериздде-шимелдези, күш-ажылдың сагылга-чурумунуң байдалы, чоңга ачы-дуза чедирилгезиниң шынары, электромонтёрларның ыяы дээш улустуң контролёрларның сагыш салза чогуур түүлдериниң хөйүн үүлгедип коммунистер улуг сагыш човаашкын-биле чугаалап турганнар.

Отчёттуг үеде партбюро партия хүүлдарының ролюн чогуур деңнелге көдүрбейн, хуралдар белеткээринге экээл санныг коммунистерни киришгирип турар. Эге организацияның ажылынын бир кол четпес талазы — партийжи хүүлээлериниң өзүлдезин чогуур деңнелге түргуспааны болур. Хөй санныг аныяк ажыл-ишчилерден талентилерни партияның хүүлээлениинге киирип алыр дээш оларны белеткээр талазы-биле ажыл кошкак тургустунган.

Партия организациязының ажылында өске-даа четпестерни отчёт-соңгулдалыг хуралдың киржикчилери принципиалдыы-биле шүтүмчүлеп, партбюронуң чаа составы инициативалыг, негелделиг, ажыл-херекти боду чогуур деннелге шиитпирлеп, хөй-ниити организацияларынга удуртулганы күштелдирип, даянып ажылдаарын оларга күзээнээр.

В. МААДЫР.

ОРГАНИЗАСТЫГ ДООСКАН

Барыын-Хемчик районда «Барлык» совхозтуң Бижиктиг-Хая салбырында 8400 баш хой бар. Олар 20 коданнарда хуваттынган. Ооң иштинде 11 коданда 3500 төрүүр хой бар. Ниитинин малын мөңги кыш ажыраар сорулга-биле кыштаглаашкынга белеткеп ажылын организастыг дооскан.

Бо чылын Агыы-Шат деп черде Күске Ооржак, Орус-оол Сарыглар оларның кыштагларында 500-500 хураган киирер чаа кажааларны туткан, ажылгалда киргеи. Мал кажаалары тударында, септээрииге болгаш печка кылырынга Чыртаан-оол Сарыгларга удуртқан 4 кижи составтыг тудуг звенону эки ажылдаан.

Хойжу бригадада ниитинин малынга бо чылын 610 тонна сигевни белеткээн. Ооң иштинде 232 тоннаны чүгле малчынар боттары түс-түзүнда кезип белеткээн. Белеткеттинген мал чемнери бүрүү-биле кыштагларда сөөртүп чедиртинген. Төрүүр коданнарда комсомолчу Салбаккай Монгуштуң кыштаанда 42 тонна, Болат Хомушкуда 40 тонна, СЭПП обкомунуң кежигүнү Сарыг-оол Сарыгларның кыштаанда 30 тонна сигеи дүжүрүүнеи болгаш олар өскелерден кыштаан үлегерлиг белеткеп алган. Кыштаг санында суг кудар шистериалар бүрүү-биле чылытаттынган, болган шагжалар, ошачалар четчири-биле хандыртынган.

Чүрттелга бажыңнарының септелгелери база бүрүн доозулган.

Ч. САЛЧАК,
хойжу бригаданың бригадири.

АНЫЯКТАРНЫ ХААРА ТУДАР

Мал ажылы бистиң ада-өгбелеривистеи салгал дамчын чедип келген. Аныяктар мал ажылынче деп ВЛКСМ ТК-ның кыйгырыын чер-черде комсомол организациялары деткип, аныяктарны мал ажылынче хаара тудуп турар. Ак-Туруг ортумак школазының чылдың-на хөй аныяктар доозуп үнүп турар. Ол аныяктарның чамдыктары мал ажылынче күзелдии-биле барып ажылдап турар.

Лориса Маадыр-оол каш чыл бурунгаар ортумак школаны дооскаш, саанчылап ажыладай берген. Ам комсомолчу саанчы районда мурнакчыларның одуруунга киргеи. Ол ышкаш «Ак-Туруг» совхозтуң саанчыларының аразында социалистиг чарышка типлекчи болган.

Аныяктарны мал ажылынче ажылдадып чорудары хүвүнүң чугула соруглаларының бирээзи. Ак-Туруг ортумак школазын бо чылын 39 оолдар, кыстар доозуп үнген. Олардан чүгле ийи кижи мал ажылында барган. Ол кымнарыл? Ирина Кенеп болгаш Николай Чамыян-дыр.

Чоокта чаа бо чаңыктарның аал-оранынга чедип барып, ажыл-ижи-биле таныштым. Ирина Кенеиниң ада-иези «Ак-Туруг» совхозка мал кадарын келген. Мурнакчы малчын өг-бүле даады төрүүр хой кадарын, төрүүр чүс хойдан 90-тан куду хураган албайн турар. Бо өг-бүле бо чылын база төрүүр хой кадаргап. Ирина ачазының хой кадарар үлүүн кадарын турар.

Иринаның ачазы Кепеп Чыгаан-оол дузалакчы кадарчызы-биле өдек-кыштаан септеп, сигеп-ширбиилин сөөртүп алган. Ирина хой төрүүр үеде аалынга сакманчылап ажылдаар.

Хоочун малчыннарны аныяктар солуур ужуруг. Бо талазы-биле совхозта комсомол комитеди аныяктарны мал ажылынче ажылдадып чорудар талазы-биле ам-даа четпес ажылдап турар. Школа дооскан чамдык аныяктар ада-иезиниң азыралында олургулаар боор-дур.

Черле ынчаш, ортумак школаларда комсомол организацияларыы доозукчуларны мал ажылынга барып ажылдаарыбиле тайылбыр ажылын дээштиг чорударын үе иеген турар.

К. КОМБУ.

Ажыл-агый механизмин сайзыраңгайжыдар

ЧАА АРГА-БИЛЕ

Бүдүрүлгенин ажыктыын бедидер, ажылдың шынарын экижидер талазы-биле партияның болгаш чазактың салган сорулгаларын күүседиринге, организацияларның база бүдүрүлгелернин ажыл-агый, сан-хөө ажыл-чорудулгазын экижидеринге сан-хөө чурумунуң чаа аргаларын бүгү талалыг ажыглаары улуг ужурдузалыг. Оларның бирээзиниге чээли бээрининг болгаш сапажылганың аргалары хамааржыр.

«Тыва көдээ тудуг» трест республикада улуг тудуг организацияларының санында кирип, чыл бүрүде керээлербиле 13—14 миллион рубль түңнүг тудуг-монтаж ажылдарын кылып турар. Трестиң составында көжүп чоруур механизастаан 9 колонна, бүдүрүлге-техниктиг комплектация эргелеги, демир-бетон кылыглар заводу, ыяш белеткээр ийи цункт, механизация эргелери кирип турар. Тудугларны трест колдуунда көдээ черлерде тудуп турар, ооң 68 ху у бүдүрүлге тудугларыл.

Тудулгар болган оларның эолчеглери дээш чагыкчылар-биле меоңү-биле санажыр аргаже трест Тывада бир дугаар киргеннериниң бирээзи, 1960 чылдан бээр планнаашкынның болгаш эконоиктиг идиг беришкинии чаа аргазынче шилчип кирген. 1981 чылдан эгелеп трест банк чээлизии ажыглап, чагыкчылар-биле продукция бүдүрериигге, ачы-дуза чедирериигге шүүт белеп кылдыр дужааттынган тудуглар, эолчеглер дээш санажыр апарган. Банк чээлизиниң хуузу тудугнуң хуусаалариндан, чагыкчылар-биле санажылганда хамаажыр. Ол бүгүнү ажыл-агый механизмин сайзыраңгайжыдар дугайында СЭКП ТК-ныи болгаш ССРЭ-ниң Министрлер Чөвүлелиниң 1979 чылдагы доктаалынга дүүштүр боттандырып чорудуп турар.

Акшаландырышкы н ы ң ы н чаа чуруму тудугну дүргедиринге болгаш объектилерни ажыглалга дүрген киирериигге эргежок чугула байдалдарны тургузарынче угланган. Трестиң бүгү адырларынга, ПМКларга, удуртукчулардан ажылчыннарга чедир шүптүзүнга ол талазы-биле тайылбырлап келген.

Доозулбаан тудугларны банк чээлизи-биле акшаландырарының аргазы керээлиг организациялар-биле чогуур үезинде санажырынга таарымчалыг байдалдарны тургускан. Ол акшаландырышкының кажан эгелээринден, ажыглалга киирген тудуглар дээш санажылганың озалдан турарындан, өске-даа чамдык чылдагааннардан хамаарышнас апарган. Чээли-биле акшаландырышкын тудугну дужаар хуусаазындан хамаарылга чокка, ол доозулгүже чоруп турар. Ынчангаш ол материал берикчилери-биле, керээлиг организациялар-биле ажылчыннар, албан-хаакчылар-биле чогуур хуусаазында санажыр арганы берип турар.

Тудугну чогуур хуусаазында дооспааны, узамдыктырганы дээш ооң мурнунда кол экономиктиг хемчеглер болза, акшаландырышкынны соксадыры бооп турган. Ам болза ындыг эвес, чогуур хуусаазында дооспааны дээш чээлиниң хөөлеиир хуузун улгаттырар, узамдыкка тудум улам улгадыр. Ол чорук тудут бүдүрүлгезиниң орулгазын, экономиктиг идиг берииикин фондуларын эвээжедир.

Акшаландырыш к ы н ы ң болгаш санажылганың чаа аргазын улам чөптүг ажыглаарынга шаптыктан турар хөй чылдагааннар ам-даа бар. Чижээ, трестиң бүгү планныг коргүзүглерии бараанныг тудуг продукциязынче угландырган, а ниити ажыл-чорудулганы үнелээрде ооң мурнундаазы дег кылдыгнан тудуг-монтаж ажылдарының хемчеглин барымдаалаар хевээр. Ынчангаш тудугларны ажыглалга дүрген киирериигче эвес, а тудуг-монтаж ажылдарын хөйнү кылырынче үгланган негелде кайда-даа олчаан артышаан. Оон ангыда керээлиг тудуг организацияларынга чээли бээрии чагыкчылар долу дадывыр киирбээнде күрбанкының соксадыр чуруму канчап-даа таарышпас. Тудуг организациялары чагыкчыларның акша-хөрениизи бар-чогуңун дугайында медээлерии албайн турар. Ол талазы-биле тускай эргелеридаа чок. Ындыг болганда чээли бээрии соксадыры акшаландырышкының чаа чурумунга таарышпас.

Оон ангыда тудугну чогуур хуусаазында доозуп, дужаавааны дээш экономиктиг хемчеглер түгле кол керээлиг организациянын талазынче угланган. Бо талазы-биле чагыкчыны, керээлиг өске организацияларның, материал берикчилериин болгаш тудугиуң өске-даа киржикчилериниң харысалгазының дугайында айтырыг чаа аргада ам-даа шиитпирлеттинмээн.

Ф. ПОНОМАРЁВ,
«Тыва көдээ тудуг» трестиң кол экономизи.

ЧЕЖЕ-ДАА КАЖАРЛАЗА...

Областың садыг эргелелиниң начальниги К. М. Будинский Донда Ростов хоорайга Москвадан шыгыы доңгуттуруп хемчет алдыргап, чедип келген. РСФСР-ниң Садыг министерствозунуң коллегиязынга ооң ужуражыышкыны ынчаар доозулган. Доннуң садыг организациялары ол адырның салбырын канчаар күүседип база социалистиг өнүүнү камгалап кадагалаарын канчаар хандырып турарының дугайын эргелелдин начальнигга аңаа илеткеп. дыннадып чораан.

Садыг — хөй адырларлыг, ажыл-агыйжы, нарын механизм. Ооң чорудулгазынга миллиард-миллиард рубльдин хереглел барааннары, аъш-чем база аъш-чемнии эвес болгаш дапгыкыдан-даа киргеи. Ада-чурттуң-даа, бодунуң ховар-даа барааннарын сайгартынар. Садыг ажылдакчылары күштүг бооп турар чурумнарны болгаш өртектерии өзугаар оларны хумагалап, кадагалаар болгаш сайгарар хүдэлгелиглер. Садыг шугумунда ажылдап турарларның хей нуруузу ынчаар ажылдап-даа турар. Эрес соруктуг, каракызыл күш-ажылы дээш оларның хей-хойу чазактың шаңналдары-биле демдеглеткеи болгаш хүндүлүг аттарны чедип алган.

Ооң-биле чергелештир садыгже болгаш ниитининг чеменилгезинче овуузуниуг шургумал кижилер бо-ла чүүкүн кирип кээрлер. Чамдык таварылгада олар магазиннерниң база складтарының дүлгүүрлерии холга алыр, садыг бүдүрүлгелерии удуртур бүзүрелди чедип апкан болгулаар. Донда Ростов хоорайга чогум-на ындыг болган. Октябрь районда аъш-чем садыының № 4 магазинии бир катап садыг шугумунга ажылдаар бүзүрелии оскунган херээженни эргелекчилээр кылдыр даасқан турган. Бо удаада ол херээжен бодунуң салым-чолун-даа бодаваап. Элээп каш он-он муң рубльди чыып алгаш, ол чиде берген. Ам-даа дезип, чаштынмышаан.

№ 4 магазинге болган бо кижи ыыдажыр аргажок оорлаашкын чаңгыс таварылга эвес. Ростов областың садыг шугумунга ындыг таварылгалар каш-даа удаа болган. Ийи садыының бажыңының № 10 магазинииге сөөлгү ийи чыгда барык-ла чүс муң рубльдин дудагдалдарын илереткен. Өске чамдык магазиннерге оорлаашкыннар база болгулаан. Ынчангаш республикага бо талазы-биле ол область бирги черде кирип турар.

Оорлап турарының аргалары база оларны дедир эргиларының эргежок чугулазын маңаа автор шүптүзүн көргүзүп бижиирии орылдашаан. Чүге дээрге хей акша оорлапкаш, дезипкен демги херээжен эрте-даа бол, орай-даа бол дөмей-ле туттурар, шиитпирер кижилерниң сандайынга олурар апаар болгай. Ол дег кижилер боттарының үүлгедиглери дээш кеземче херээн хүлээр база карааның чажы дамдылаар үе черле көзр. Ынчалзажок мында чугаа болза өске түүлдүң дугайында, кадрларның күүседикчи сагылга-чурумунуң, садыг эргелелиниң бүгү деңнелдеринде албан-дужаалдыг кижилерниң айматтынган саавырыи пынгыы сагырының дугайында бооп турар-дыр.

Кажар овуузуниуг кижилерниң күрүнеии база садыг алыкчыларын мегелээр аргазы янзы-бүрү. Садыг эргелелиниң болгаш организацияларының системазынга ооң чурумунуң үрээшкиннериниң база эргедужаалды соора ажылгаар чоруктарның дыдыктарын шүүтла дуглап болбайн аан. Ынчалзажок чамдык садыг удуртукчуларының, оларның аппарадының ажылдакчыларының ажылының шынарын ап көөр болза, «үш» демдек салыры безин берге. Октябрь районнуң аъш-чем садыының бухгалтериязының ажылдакчылары № 4 магазинниң киирип алган акшазын күрбанкыга дужаап турарын контрольдавайн турган деп база чугаалап болбас. Херектиң үзүүру чүл дизе, маңаа ажылдың шынарын баксырадып, ёзу барымдаалап келгени илдең-дир. Ынчаарга садытга үчёт база контроль дээрге эң кол технологтуг чорудулга-дыр.

Шак ындыг харысалга чок болгаш салдынчак фактылар областың чамдык өске-даа садыг организацияларынга база тургулаан. Магазиннерде бухгалтер үчёду сандараан, бараанныңы курлавырлары доктааттынган нормативтен ыракта ажыы, будурүлгечи эвес чидириглер доктаамал өзүп турар. Республиканың садыг министерствозундан эксперттериин кээрии маиавайн, ындыг улуг четпестерии специалист эвес кижилер безин эскерип болуур турган ийик.

Чоокта чаа Роскультура бараанныр садыының Астрахань баазазынга ажжок хөй акша оорлашкынын илереткен. Ында кол бухгалтерниң ораапчызы биле кассир үш чыл дургузуида саналга-төлелге ведомстволарынга банк чектерге кажарлашкыннарны кылып, хөй акшаны оорлап келген. Оларның ол кажар овуузуиуң баазаның кол бухгалтериниң ол хире үр үеде эскербейи келгени мырыңай элдептир. Роскультура бараанныр садыының даалгазы-биле Астраханьга документалдыг ревизиялар кылып турган «Ленинградтың болгаш Москваның баазаларының бухгалтерлери ону база эскерип көрбээнер.

Астраханьга болган фактыны авторнуң чижекке киргени таварылга эвес. Социалистиг өнүүнү камгалап, хумагалаары кайда-даа ажылдап турар болза, кооператив база күрүне, садыг организациязы бүрүзүнүң эң чугула сагыш салыр чүүлү болур. Чоннуң байлаап камгалап, хумагалаар төлээде, кадрларны шилип алырының болгаш таарыштыр тургузарының айтырыгларын мергежилдиг чорудар, боттарының эргезинде бүдүрүлгелериин экономиктиг ажылыынче хапылап кирер, ол адырның талазы-биле айтышкынарлык, дужаалдарның күүседелдезин контрольдаар херек. Донда Ростов хоорайга ол айтырыгларже сагыш салбаан, а сагыш амыр, салдынчак, харысалга чок чорук дээш хемчет алыр апаар.

В. БЕЛЯЕВ.
СЭТА-ның тайылбыракчызы.

ЧЫЛДАГААНЫ

Сентябрь 16-да «Шынга»: «Чылдагаанны» деп материал парлаттынган. Анаа «УТКА 25 чылы» совхозтуң Арыскан салбырында мал чеминиң белеткелиниң ооңумун шүүтүмчүлээн. Ук материалга харыны Улуг-Хем райпүүскомунуң көдээ ажыл-агый эргелелиниң кол аграиому В. Чоржей-оол берген.

Совхозтуң «Мал чеми белеткээр механизастаттынган бригадазы өске салбырларның сигенин баштай кескенинден Арыскаиның сигенинге орайтап кирген. Оон ыңай организас-массалыг ажылды база четпес чорутнан. Бо бүгүнүң үламыидан ажыл хожудаан. Илереттинген четпестерии техчөвүлелге чугаалашкан. Ам силос ажаалдазы доозулган, сиген белеткели дооступ турар.

ДЕТКИМЧЕ

Бо чылдың сентябрь 22-де үнген № 221 «Шын» солунга Таңды районнуң С. К. Тока аттыг совхозтуң чылгычызы Т. Кызыл-оолдуң «Деткимче сула» деп шүүтмүчүлелдиг материалы парлаттынган.

Тыва АССР-ниң көдээ ажылагый министрииің оралакчызы З. Е. Шинниң ол чагаанның дугайында редакциига харылаапы болза:

Ук материалды совхозтуң техниктиг чөвүлел хуралынга мал ажылының тускай эртемниглери бригадирлериин киржилгези-биле сайгарып көргеи. Чылгы малды өстүрериниң ажылында чагаада бижиттинген четпестер шын болуп бадыткаттынган.

Амгы үеде чылгы кажаазын сөптээр ажыл эгелээн. Мал чеминге хереглээри-биле сиген, сула четчири-биле дүжүртүнген. Чылгы ажылын харысылаары-биле совхозтуң директорунуң дужаалы-биле тускай харысалгалыг кижини бижыглаан. Мылгымының ажылдаарынга, чурттарынга таарымчалыг байдал тургустунган.

Куш-ажылчы маадырлыг чоруктуң магистралы

СЫЛДЫСТАРЫН КЫПСЫП ТУР

БАМ-ның станция сууру болур Амгуньнуң чаа тудугларының кырынга кызыл сылдыстар соңнай-мурнай кыва бээр. Магистральдың шефчилери—Пензень областтың төлээлекчилери тудуг ажыглалга кирер деп бааргa, ооң белеһин ынчаар демдеглээр.

Суурда инженерлиг сеткилерни болгаш харылзааларны комплекстиг шенеп хынаар ажыл эгелээн. Хадыңнарлыг борбак арыгда демнер-оруктуларга болгаш ажыглакчыларга чаагай-жыды туттунган бажыннар белеткеттинген. «Теремок» уруглар сады ажыглалга кирер.

(СЭТА-ның корр.).

Амгунь,
Хабаровск край.

ТЕРГИИН

Нерюнгриниң хөмүр-даш разрезиниң даг техниказын септээр блок ында ажыглалда кирген. Чаа будурүлге бедик шынарлыг дерилгелер, күчүлүг кодурүкчүлер, автоматика-биле хандыртынган.

Бүдүрүлгениң делгем цехтеринде он алды метр бедик көдүрүлген самосвалдар хостуу-биле сыңа бээр. Күчүлүг техниканың үрелген черлерин аңаа дүрген болгаш шынарлыг кылдыр септеп турар.

(СЭТА-ның корр.).

Нерюнгри.
Якут АССР.

САГЫШ САЛЫЫШКЫН-БИЛЕ

БАМ-ның чаа Уоян суурда уруглар сад-ялизин ажыглалга киирген. Чоокта чаа аңаа уран чүүл школазын, библиотеканы болгаш спорт залын ажыткан. Суурда тудугжулар чаагайжыды туттунган квартираларлыг бажыңнарбиле хандыртынган, өөренириңге, спорт кылырынга таарымчалыг байдалдар тургустунган.

— Кижилер дугайында доктаамал саглыг салыышкын—бистиң коллективтиң өдүрүлге онаалдаларын чедиишкиниг күүседип турарының үндезини. Социал амыдырал программазын боттандырып турары кадрларны бижыглазырынга, коллективти турумчударынга, профессионалдыг мергежилди бедидеринге дузалап турар—деп, «Нижнеангарсктрансстрой» трестиң № 572 тудуг-монтаж поездизиниң начальныгы В. Елшин чугаалап турар.

Поездиниң бригадалары ажыглалга кирер хой-хой объектилерде куженишкиниг ажылдап турар. Чүгле күш-ажылдың будурүкчүлүүн бедиткенниң күсели-биле чыл эгезинден бээр тудуг-монтаж ажылдары пландан ажыр 700 муң рубльге күүсеттинген.

(СЭТА-ның корр.).

Чаа Уоян,
БАМ-ның Барыын участогу.

АГААР КАНДЫГ БОЛУРУЛ?

«Дыңнаңар! Дүне кылын хар чаар, орукка көстүрүг хирелиг болуру». Шак ындыг телеграмманы Лена хемден БАМ-ның Барыын участогунда Күнермага чедир бүгү орук албан черлери болгаш демир-орук станциялары алгылаан. Агаарның дүрген оскерилгениниң дугайында сагындырыгны гидрометеоролог-туг четки хандырган, ооң тудуу магистральдың кол участогунга барып доозулган.

Орукту тудуп эгелээриниң мурнунда ол черлер Иркутскиниң агаар бюрозунуң синоптиктиг карталарынга ак демдектерлиг турган. Магистральный-Улькан оруун тудугжуларның бирги десантылары тудуп эгелээри-биле кады гидрометеорологтарның оперативтиг бөлүү аңаа тургустунган. Агаарның байдалының дугайында информация дистанция пунктуларындан болгаш автоматиктиг радиометеостанцияларындан кээп тургудаан.

Автоматиктиг мыдыг дузаны чүгле төлевилекчилер болгаш тудугжулар ап турган болза, ам оларда демир-орукчулар, мээш белеткекчилери, геологтар, коддээ ажыл-агыйның ажылакчылары пемежи берген.

(СЭТА-ның корр.).

Иркутск.

Автономнуг республикалар хүнү

НАХИЧЕВАН АССР

Биетиң республикага октябрь 25-тен 31-ге чедир Нахичеван АССР-ге тураскаатkан хүннер болуп эртер. Ынчангаш аңаа тураскаатkан кыска тайылбырны бердивис.

Автономнуг республика Азербайджан ССР-ниң составында кирип турар. 1924 чылдың февраль 9-та тургустунган. Шөлүү — 5,5 муң дөрбелчин километр. Чурттакчы чону — 247 муң кижи. Найысылалы—Нахичевань.

1981 чылда бүдүрүлгениң хемчээли ооң мурнунда эрткен чылга деңнээрге 3,8 хуу өскен. Үлетпүр продукциязының сайгарарының планын — 103,7 хуу күүсеткен.

Бүгү көдээ ажыл-агый культуралары 28,4 муң га шөлдү ээлеп турар. Кол тарың турар культуралары — тараа, таакпы, виноград. 1980 чылда 8776 тонна тарааны, 6303 тонна таакпыны, 53880 тонна виноградты күрүнеге сатkан.

Республика 68700 мыйыстыг бода малдыг, ооң иштинде 23400 саар ишек, буйвол бар. 288 муң хой, өшкүлүг.

Автономнуг республикада 218 ниити билиг школалары, 4 ортумак тускай өөредилге черлери, педагогика институду ажылдап турар. Өөредилгениң бүгү хевирлеринде 74,5 муң кижи хаара туттунган. 236 клуб ’албан черлери. 239 библиотека, 187 киноту ргузуглары, 3 музей бар. Чоннуң кадыын быжыглаар херекже 503 эмчи, 2374 ортумак эртемниг эмчи ажылдакчылары бараан болуп турар.

ЧӨПТҮГ НЕГЕЛДЕ

НЬЮ-ЙОРК. (СЭТА). Каттышкан Нацыялар Организациязының Кол Ассамблеязының XXXVII сессиязының ийиги комитединге «Делегейниң экономиктиг хөгжүлдезиниң болгаш экономиктиг кадыы ажылдажылгазының» айтырыын чугаалажын көргеи. Делегейниң экономиктиг харылзааларын демократтыг болгаш чөптүг үндезинге эде тургузарын, Рейганның администрациязының чорудуп гурары ылгай көөрүнүп, коргударының болгаш садыглажылганы хоруурунуп политиказын соксадырын хөгжүп турар чурттарның төлээлекчилери негээн. Хөгжүп турар чурттарның күсели-биле боттарының экономиктиг кризизинден уштунарын империалистиг күрүнелериниң оралдажыш турарын демдеглээн.

Хөгжүп турар чурттарның даштыкыже үндүр садыглаар кол чүүлүнүң— чиг-эттиг өртектерин чавызадып турарын доп-дораан соксадырын Конгонуң делегады П. Мангута негээн. Барыын талакы капиталистиг күрүнелериниң банкыларының тыысын турар чээлилериниң хуузу база кедергей бедик. Ол күрүнелериниң банкылар чээлилериниң хуузун кызырарын П. Мангута база негээн.

Азияның, Африканың болгаш Латин Американың аныяк күрүнелериниге дузалаамчы көргүзериге социалистиг чурттарның, хамыктың мурнуунда Совет Эвилелиниң улуг салыышкынын ол күрүнелериниң төлээлекчилери онзалап демдеглээн.

Делегей байдалының допчулалы

ДЕМИСЕЛГЕ КАДЫ

ССРЭ-ниң тургустунганының 60 чылы чоокшулаан тудум-на социализмниң аңы-дүнма чурттарының аныктарының Совет күрүнеиниң юбилейинге тураскаатkан алдарлыг ажыл-херектериниң дугайында улам-на хөй медээлер кээп турар. Ук байырлалды төлептиг демдеглээри дээш Чехословакияда социалистиг чарышка аныктар коллективтери болгаш социалистиг күшажылдың бригадалары идепейлиг киржип, республиканың бүгү аныктарынга үлегер болуп турар. Болгаш ооллар, кыстардан ыңдыг чарышка Ямболь округтуң хову-шөлдериниң ишчилери мурнап турар, олар ажаалданың сөөлгү хүннеринде хүн нормаларын 150-ден ары хуу күүседип турар. ГДР-ниң болгаш Венгрияның аныяк ажылчынапары, специалистери совет чагыгларының күүселдезин шефке алган.

Кубаның ооллар, кыстары эки түнелдерни чедип алган. Олар ССРЭ-ниң техниктиг дузаламчызы-биле Пунта-Горда деп черде никель бүдүрер даг-металлургия комбинадын тудуп турарлар. ССРЭ-ниң юбилейинге тураскаатkан Моолда чарыштың бирги черин «Эрдэнэт» даг-арыглал комбинадының моол болгаш совет тудугжуларын, инженер-техниктиг ажылдакчыларының найыралын, маадырлыг күш-ажылын чурукчулар боттарының ажылдарыңа тодаргай көргүскен.

Совет Эвилелиниң Вьетнамга интернационалчы акы-дүнма дузаламчызын калбаа-биле чыдар сорулганы Вьетнамның чурукчулары боттарының мурнунга салган. Ол сорулганы вьетнам чурукчулар сорук киришкиниг күүседип турар. Хоабиньнин гидроэлектростанциязының тудуунда ажылдап турар совет кижилериң портреттерин дыка солун кылдыр чураан. Ында — орустар болгаш украиннер, грузиннер болгаш таджиктер, литвалар болгаш армяннар ажылдап, вьетнам өөнүктериниге практиктиг улуг дузаны көргүзүп турар.

Вьетнамның чурукчулары Филайнның чыыдылга-биле ажылдаар электростанциязының, Хошимин хоорайның чоогунда Чианның гидроэлектростанциязының тудугларынче, Бимшонда цемент заводунче база чорупкан.

(СЭТА).

ооллар, кыстары боттарының дуржулгазындан бүзүреп көрген. Социализм чурттарының кады ажылдажылгазы чурт бүрүзүнге экономиктиг болгаш социал хөгжүлдени чедиишкиниг шиитпирлзэриниге, таваржын көөр бергелерин болгаш антыргыларны чайладырынга дузалап турарын олар көрүп турарлар.

Оларның сырый каттыжышкыны, делегей аренаныга оларның чангыс ынтаг ажыл-чорудулгазы — империализмниң күштелап турар агрессия чимэнишкиниериниге удур демиселге, тайбың болгаш чавырышкыкын дээш, ядролуг данының кыжаныышкыны оолдурбас дээш демиселге эк-не дээштиг чүүлдериниң бирээзи ооллур дээрзин социалистиг чурттарның аныяк салгалы медерел билиниг турар. Ынчангаш аныяктар 80 чылдарда совет Тайбың программазын, СЭКП ТК-ның Чингиине секретары, ССРЭ-ниң Дээди Соведиинң Президиумунуң Даргазы Л. И. Брежневтиң чугааларында айыткан совет тайбың санаалдарны изиибиле деткип турар.

ССРЭ-биле, ооң маадырлыг чону-биле, Ленинниң удуг партиязы болгаш Ленинчи комсмол-биле акы-дүнмалышкы найыралды болгаш бүгү талаалыг кады ажылдажылганы хөгжүдери өзүп орар салгалдың патриотчу болгаш интернационалчы кижизидилгеэнге үндезин чүүл болур деп, социализмниң акы-дүнма чурттарының аныктарының октябрь 24—31-де, чепсегленишкиниерин дүжүреп дээш хеделишкиниерниң делегей Неделязының үезинде, кылын чорудар хемчегленириниң планнарын Амерсфортка дугурушкан. Соңгу Европаның аныктар организациязыларының ноябрьда планында Европаның Соңгу кезээ ядролуг чепсек чок зона болдурары дээш база боо-чепсектерни эңдере будурериге удур ужуражышкынны эртирери көрдүнген.

Бо бүгү дээрге «эрги дыштың» ооллар, кыстарының демиселдин коштатпас дээш АКШ-тың болгаш НАТО-нуң ядролуг дайынны белеткөрининг талаазы-биле планнарын үзер сорулга-биле олардан хамаарыжыр бүгү-ле чүүлдерни кылыр дээ быжыг шиитпирлиин хереглеп турар.

Д. ДЫМОВ,
В. ВОЛКОВ.
(СЭТА).

БОННГА УЖУРАЖЫЫШКЫН

БОНН. (СЭТА). Аңаа ССРЭ-ниң болгаш ГФР-ниң хөй-ниитги төлээлекчилериниң «Чөөн болгаш Барыын чүктерниң харылзаалары база Европаның айыыл чок чоруу» деп темалыг ийи хүн ужуражышкыны боош эрткен. Ужуражышкынның организакчылары ГФР-ниң талазындан Фридрих Эберттиң фондузу, ССРЭ-ниң талазындан — Европаның айыыл чок чорду болгаш кады ажылдажылга дээш Совет комитет болган.

Ужуражышкынның киржикчилери кол-ла кичээнгейни Европага тайбыңның болгаш айыыл чок чоруктуң политиказының эчис сорулгалары, принциптери болгаш перспективаларынче, а ол ышкаш стратегиг боо-чепсекти кызыгаарлаар болгаш кызырар талазы-биле холбашкан айтырыгларже, Европада ядролуг чепсектериниң дугайында. Төп Европада Чепсектиг Күштерни болгаш боо-чепсекти кызырарының дугайында айтырыгларже угландырган-нар. Ол ышкаш 35 күрүнениң төлээлекчилериниң Мадридке ужуражышкынының катап эгелээр деп турарынче база кичээнгей салганнар.

ГСДП-ниң даргазы В. Брандтының эге сөзүнүң соонда барыын-герман таладан ГСДП-ден бундестаг депутаттар Г. Апель болгаш Э. Бар, барыын-герман шеригниң генерал-майору П. Тандеки олар илеткелдер кылган. СЭКП ТК-ның делегей информациязының килдизиниң эргелекчизиниң бирги оралакчызы В. М. Фалин, ССРЭ-ниң Чепсектиг Күштериниң кол штабының эргелел начальныгы генерал-подполковник Н. Ф. Червов, ССРЭ-ниң ЭА-зының делегей экономиказының болгаш харылзааларының институдунуң директорунуң оралакчызы О. Н. Быков ол айтырыглар талазы-биле совет турушту илередип, илеткелдер кылган.

ХОЛГААРЛААШКЫН

ДЕЛИ. (СЭТА). Индияның премьер-министри Индира Ганди чоокта чаа Кохимага (Нагаленд штат) чүве чугаалаан болгаш чурттуң соңгуүөөн девискээринде тургустунган байдалга холбаштыр сеткил дүвүрээшкинни илергейлээн. Индияга удур өжээтен сүлчээлерге удур серемчилелдиг болурунче чонну ол кыйгырган.

Индияның байлак нефтилиг ол районунга даштыкы күрүнелерниң каржы холгаарлаашкыны хөй чылдэр дургузунда үргүлчүлеп турарын премьер-министр айыткан. Даштыкы империалистиг күрүнелерниң шпион албан черлери, хамыктың мурнунда АКШ-тың төп разведка эргелели Индияның соңгу-үөөн девискээринде штаттарны чарып алырын оралдажып турар.

Индияның ишткы херектеринге америк шпион ведомствозунуң каржызы-биле холгаарлап турарын сойгалап илереткен чаа медээлерин индий парлалга бижээн.

«Палестиннерни өлүрери соксадыр», «Бегин болгаш Шарон—өлүрүкчүлер-дир», «Палестинаны—палестиннерге» деп лозунгнарлыг америк хөй-нинтиниң чыскаалы КНО-да израиль төлээ черииниң бажыңының чанынга болган. Палестин болгаш ливан улустарга удур израиль эжелекчилериниң өлүрүкчү үүлгедиглериниге шыңгыы удурланыышкынны чыскаалдың киржикчилери илергейлээн болгаш Тель-Авивти Вашингтонуун деткип турарын буруу шаңкан.

ЧУРУКТА: КНО-да израиль төлээ черииниң бажыңының чанынга чыскаал үезинде.

АП—СЭТА-ның фотозу.

ЗАМБИЯНЫҢ БАЙЫРЛААЛЫ

ЛУСАКА. (СЭТА). Чурттуң хоорайлары болгаш суурлары байырлал шинчизи кипр шиметтиишкен турган. Хамаарышпас чоруктуң чедип алгандан бээр 18 чыл оюн Замбияның ажылчы чоннары бо чылын калбаа-биле демдеглээн. Болунуң авангардыы — Национал хамаарышпас чоруктуң каттышкан партиязын долгандыр Замбияның чонунуң улам сырый каттышканын чурттуң хоорайларынга болгаш суурларынга болган байырлалдың чыскаалдары база хөй муң кижи киржикчилиг митингилер бадыткап көргүскен.

Национал хамаарышпас чоруктуң каттышкан партиязының удуртулгазы-биле Замбияның чону эрткен он сес чылдар дургузунда экономика, социал болгаш культура хөгжүдезиниң талазы-биле боттуг чедиишкиннерлиг болган. Көдээ ажыл-агый будурүлгезиниң деңнели элээн бедээн, үлетпүрүң үндезинерин тургузарынче чамдык базымнар кылдынган. Ынчалзажок ам-даа шиитпирлеттинмээн хөй айтырыглар чурттуң мурнунда туруп турар.

Замбияның банкызының парлааны статистиктиг медээлерни өзүгаар алырга, чурттуң төлээр өрезиниң хемчээли 341 миллион ярач акша четкен. Барыын талакы капиталистиг күрүнелериниң талазындан ылгай көөрүнүп экономиктиг болгаш сап-хөө политиказының, Африканың аныяк күрүнезиниге удур хөделишкиниериниң түнелиинде экономиктиг аттыгарлыг бергедээшкиннерге Замбия таваржып турар.

Ол чурттуң амгы экономиктиг бергелерин империалистиг күштер Замбияның удуртулгазынче политиктиг ыңыышкын кылырынга ажыглаар деп оралдажып турар. Чижээ, АКШ баштаан делегейниң акша фондузу Замбияга чээли тыпсырының негелдеп кылдыр ол чурттуң империализмге удур, расизмге удур политиказын соксадырын иегээн. Ынчалзажок Замбияның улузу империализмге, расизмге удур демиселиң үрүлчүзүлериниге, улустарының хосталгалыг шимчээшкинин моон соңгаар-даа деткиринге бүрүн шиитпирлиг.

ҮРЕ-ТҮҢНЕЛДИГ АЯН-ЧОРУК

Финляндияның Чонунуң демократтыг эвилелиниң парламент фракциязының даргазы Вейкко Саарто баштадыр финланд парламентиниң коммунист депутаттарының делегациязы чоокта чаа Совет Эвилелиниге чораан.

В. Саарто Парлалга медээлериниң агентилелиниң корреспондентизинге мынча деп чугаалаан:

— Москвага, Эстонияга болгаш Татар АССР-ге болган ужуражышкыннарының болгаш беседаларның үезинде бистиң чуртувустуң улузуң, ийи чурттуң чаагай чоруу дээш совет-финланд харылзааларны калбартыр болгаш быжыглаар деп ооң шынчы сеткилдиг күзелин совет улустуң найыралчы ёзу-биле көрүп турарынга база дагын бүзүрөөн бис. Бистиң аялчоруувус фин коммунистериниң хүрээлеңиниң чанғыс эвии болгаш сырый каттыжышкынын быжыглаарынга бараан болур дээрзинге бүзүрөөр мен — деп, В. Саарто онзалап демдеглээн.

ССРЭ-ниң Даштыкы садыг министерствозунга чорувуста ийи чурттуң араазында садыг-экономиктиг харылзааларның дугайында чугаа болган. Беш чылдар мурнунда болган болуушкыннар ооң-биле холбаштыр мээң сагыжымга кирип келген. ССРЭ-ниң болгаш Финляндияның аразында найырал, кады ажылдажылга болгаш дузалажылга дугайында керээниң 35 чыл оюнуң байырлалынга киржирибиле Финляндияның чазак делегациязының составынга кирип, ынчан ССРЭ-ге чораан мен. Бистиң чурттарывыстың аразында харылзааларны янзы-бүрү шиитилел тургузуглуг күрүнелериниң тайбың кожахелбээ догуннаашкынының үлегер-чижээ кылдыр Совет ажылдакчылар ынчаарда адаан. ССРЭ дээрге Финляндия-биле садыглажыкчы эң улуг күрүне болуп турарын, а Финляндияның боду капиталистиг чурттар-биле Совет Эвилелиниң садыглажышкынында Германияның Федеративтиг Республиказының болгаш Японияның соонга кирип, үшкү черде турарын демдеглээн. Ооң бээр беш чыл эрткен. Ынчангаш амгы анычоруктуң үезинде ССРЭ-ниң даштыкы садыг министриниң оралакчызы А. Манжуло-биле беседавыс үезинде ССРЭ-ниң болгаш Финляндияның аразында садыг-экономиктиг харылзааларны база дагын ыяк аналиэтедиивис. Финляндия ам дээрге ССРЭ-ниң даштыкы садыглажыкчыларының аразында ГФР-ниң соонда чоруп, ам ийиги черде турар. Бистиң чурттарывыстың аразында садыглажышкынның беш миллиард рубль ажып турар, амгы деңнелин келир үедедээ хевээр арттырып, харындаа ооң безин улгаттырза чогуур. А. Манжулонуң ол саналын бистер бүрүн деткээн бис. Ленинград чанында Тосноға демир-оруктуң септелге депозуп тударынга фин специалистеринң киржилгезининг дугайында чоокта чаа ат салдынган керээ, ол ышкаш Таллин портуң дем каткан күштер-биле тудар дугайында бодаа чылын ат салдынган туруп болур дугуржулга Финляндияның болгаш Совет Эвилелиниң аразында садыг-экономиктиг харылзааларның күрлавырлары барының дугайын хереглеп турар.

ССРЭ-биле садыг харылзаалары бедин-биле үнелээр бис, чүге дээрге фин ажылчынарны ажыл-биле хандырынын айтырыын шиитпирлээриниге ол харылзаалар дыка дузалап турар. Совет-фин садыглажышкын делегейге барааннар өртектериниң доктаамал эвес чоруунга алыспайн турар ол фактыны барымдаалап алырга, ук садыглажышкын бистиң чуртувустуң улус ажыл-агыйынга таарымчалыг салдарын чедирип турар. Совет Эвилелиниң болгаш Финляндияның аразында ажыл-херекчи болгаш өске-даа харылзаалар, өске бүгү чүүлдерден аңгыда, фин болгаш совет улустарның аразында найыралды база билчиишкинни быжыглаарынга бараан болуп, бистиң дишке тайбыңны болгаш айыыл чок чорукту быжыглап турар. Ынчангаш, Финляндияның чонунуң аажок хөй нуруузуу ССРЭ-биле найыралчы харылзааларны быжыглаары, калбартыры дээш туржуп турарын барымдаалап көргеш, бистиң харылзааларывыс моон ыңай-даа чылдан чылче быжыглар кылдыр бодаар мен.

Бистиң харылзааларывыс бистиң планетавыека быжыг тайбыңныг байдалдарында улам калбарып, быжыгар деп, В. Саарто онзалап демдеглээн. Мээң ужурашканым бүгү-ле совет кижилер ам эң-не чүгүлээ чүве тайбыңны камгалаары, хумагалаары болур дээрзин онаалап айтып турдулар. Ол дээрге, аңаа-да сеткер эвестир. Совет улус чүге тайбың дээш изин-биле туржуп турарын билип алыры мырынай берге эвес. Делегейниң ийиги дайынының бүгү-ле халаптыг уржуктарын болгаш татлержи фашизмге удур демиселге бодунуң таварышкан аажок улуг каража-когаралдарын ол кажан-даа утпас болдур ийин.

Ядролуг күчүлерни калбартырынга удур, ядролуг дайынның кыжаныышкынга удур туржуп турар тайбың талалакчыларының күчүлүг шимчээшкини ам делегейде калбарган. Парламентилерниң, олардың аразында фин парламентиниң депутаттары база тайбың дээш демиселде киржип турар. Эрткен чазын Финляндияның Чонунуң демократтыг эвилелиниң депутаттар фракциязы амгы делегейге чепсегленишкинни долгандыр үеринең айтырыын чурттуң парламентизиниң деңнелинге чугаалажып көөрүн ёнаалаан. Бистиң чазаавыс бисти деткээн, ынчангаш ам ол айтырыгны парламентиниң күскү сессиязынга чугаалажыр кылдыр тургускай.

Бага бир чижек. Европаның ядролуг чепсээ чок болуру Соңгу чүгүнүң айтырыгларының талазы-биле парламентилериниң деңнелинге чөвүдел хуралды эрттиреринең дугайында Соңгу Европаның парламентилериниге кады кыйгырыг үндүрер, тодаргайларга президент чораан, У. К. Кекконенниң 20 чыгам чылдарның мурнунда көөрүген инициативазын херек кырынга боттандырар деп саналды чурттуң өске партияларының парламент фракцияларынга Финляндияның Чонунуң демократтыг эвилелиниң парламент фракциязы кийрген. Бистиң сапалывысты деткээн болгаш Соңгу Европа чурттарының парламентилериниче чоруткан.

Ам тайбың дээш шимчээшкин финланд шиитилелдиң бүгү кезектерин хаара туткан. Чоокта чаа миллиондан чыгам финнер тайбыңның адрестиг бижиннин адаанга боттарының аттарын салган. Ол болгаш өске-даа ол янзылыг чижектер Финляндияның даштыкы политиктиг угланышкынын бистиң улузувус моон соңгаар-даа бүрүнү-биле деткиринге бүрүн шиитпирлиг.

Санзы-бүрүү медээлер

Күстүң белектери

«Алдын күстүң белектери» деп кежээ Элегес ортумак школазының 4-6, 7-10 классетарының өөреникчилери-биле эрткен. Бешки күш-ажылчы улдуң дугайында дыңнадыг болган.

Школачыларның бүдүрүлге бригадазының болган школа чанының участогунга эрткен чайын уругларның канчаар ажылдаанын аңаа түңнээн. Уругларның төрээн совхозунга дузазы улуг болган. Шылгараанарны шаңнаан. Сески классчы Л. Хуурак-оол ССРЭ-ниң улус ажыл-агыйының чедиишкиннериниң делгелгезинге совхоздуң мурнакчылары-биле кады барып чораан.

4-6 классчылар «Күс» деп литературлуг инсценировканы көргүскен. Үстүкү классчылар күс дугайында хөглүглериң болган тывынгырларның клувун эрттиргеннер. Кол-ла чүве күстүң белээ — амданныг аъш-чемниң делгелгези болган. Тиилекчилерни шаңнап мактаан.

Н. ЛАПЧАА.

Таңды район.

«Теремоктуң» ээлери

Ленин аттыг «Тывадаг дүгү» комбинаттың ажылчыннарының болган инженер-техниктиг ажылдакчылар ының уругларының хоорайның ясли-садтарында шөлээн өзүп доругуп турарлар. Постоянный суурда «Теремок» ясли-садта база хөй уруглар бар. Бо коллектив эки ажылдыларның бирээзи. Садтың ишти-дашты көрүштүг, арыг-сидиг. Чайын көөрге девискээрде тарып каан чечектер-даа хөй болур. Өрээлдериниң соңгаларында база чечектер хөй. Мында кышка белеткел эки кылдынган.

Уругларның ойнап, өөренип, дыштанырының таарымчалыг. Ук коллектив чаштарның кадыкшылын быжыглаарынче, күш-дамыр сайзырадылгазынче доктаамал сагыш салып турар. Мында эргелекчи Г. Зырянова уруглар албан черлеринге он чеди чыл ажылдаан. Ажылынга кызымаккай. Ол ада-иелериниң хүндүткелин чаалап алган. Кижизидикчи В. Власова болгаш ажаакчы Саая Чечек бичии бөлүкте ажылдап турар. Ол болукке 3-4 харга чедир чаштар бар. Өрээлдерин чараштыр деривп кылган. Ада-иелер булунундан уруглар нижизидилгезинге хамаарылганы янзы-бүрү сүмелерни номчуп болур. Уругларның боттарының кылган чүүлдерин база делген салып турар.

Бичиилериниң күш-ажылчы чаңчылдарга кижизидилгезинче мында база сагыш салдынган. Чайгы үеде олар херим иштинге чечектерни суггаржып турарын кижи эскерер.

Б. БАГЫТ-ООЛ.

Тыва дугайында

ССРЭ-ниң тургустунганының кайгамчыктыг юбилейиниң чылында СЭКП Тыва обкомунун, республиканың Дээди Совединиң болгаш Министрлер Чөвүлелиниң органы «Шын» солуннуң ук юбилейге тураскаатткан материалдарын Калмыкияның «Хальмг үнэ», Даг-Алтайның «Алтайдың чолмоны», Хакасияның «Ленин чолы» болгаш өске-даа солуннар бүдүн-бүдүн арыннар кылдыр парлагылаан.

Чоокта чаа Бурят АССР-ниң «Буряад үнэн» солуи бодунуң ийиги арнын Совет Тываның ишчилеринге тураскааткан. Аку-дуңма республиканың көскү чедиишкиннериниң дугайында ук солуннуң помчукчуларынга Тыва АССР-ниң Дээди Совединиң Президиумунуң Даргазы М. К. Мендуме, Чөөн-Хемчик районда СЭКП-ниң XXII съездизин аттыг совхоздуң саанчызы Д. Ондар, партияның XXVI съездизиниң делегады, «Тыва даг-дүгү» комбинаттың ажылчыны У. Монгуш болгаш өскелерниң-даа үүлдерин сонуургап номчудувус.

В. ШИМБУЕВ.

БИЧИИ УРУГЛАР КУХНИЗЫНДА

Наймысылал Кызылдың хөй чурттакчылыг черлериниң бирээзи — дөрткү микрорайонда, даштында «Детская молочная кухня» деп улуг эвес бижиктиг бажыңдан шилдерде сүт аймаандан кылган чем алган улуг, бичe чоп үзүлбес. Ооң иштинге кире бээр болза, арыг-силии кончуг, шоолуг ыыт-шимээн-даа чок. Улуг эвес залда сава хүлээр болгаш ооң бир талазында сүт бээр бичежек көзенектерге кижилер келгеш, сүт кылыгларын алгаш чоруп турар.

Ооң эргелекчизи Фанна Афанасьевна Бажина мынчаар тайылбырлаан:

— Кухня тургустунганындан бээр ам чээрби ийи чыл ажыл турар. Ынчан хоорайның Каа-Хем кудумчузунуң улуг эвес бажыңынга баштайгы белеткээн чемперивисти чаштарга берип эгелээн бис. Коллектив-даа улуг эвес турган. Дериг-херекселдер чугундан ажылдың барык хөй кезиин хол-биле кылыр турдувус. Ам алды чыл иштинде бо чаа бажында ажылдап тур бис. Чырык делгем цехтөрде сүт аймаа болбаазырадыр дериглелер, янзы-бүрү хыналда приборлары шупту чаартынган. Ам ажылдаары чиигээн — деп Фанна Афанасьевна үзелдин-биле чугаалаан.

Ук кухня республиканың уруглар поликлиниказынга хамааржыр болган төлээде, уруглар эмнелгелериниге, ясли-садтарга болгаш чурттакчы чоңнуң үш хар чедир чаш уругларынга сүт аймаандан чемперни белеткеп турар. Ында витаминнер холумактыг творогту, кефирни, сливкини чаштарның дүрген өзериниге болгаш сайзыраарынга тазрыштыр үндүрүп турар.

Кызылдың сүт заводундан экелген сүттен 12 кижилиг бо коллектив хүнде 9—10 мун порция шак ындыг чемперни белеткеп, эөлчег нормазын доктаамал ажыр күүседип келгеннер. Ооң эргелекчизи Фанна Афанасьевна Бажина ышкаш хоочуннар база ында бар. Оларның бирээзи Нина Петровна Седова. Ол ам назы-харын улгадып, 72 чеде бергеш, улуг диетсестраның хүлээлгезин ак сеткилдиг күүседип, бодунуң дуржулгазын аныяктарга күзелдин-биле дамчыдып берип чоруур. Ол ышкаш мурнакчылар

Борбак Седеновна Саая, Валентина Семеновна Золотухина оларны эш-өөрү болгаш аңаа келген чон хүндүлээр.

Кухняның ажылдакчылары дыка хөй чурттакчыларның ырак черлерден кээп турарынга дүүштүр хомудалдар кээп турарын база чугаалаанар. Чүге дизе, хоорай адаандан Енисейниң оң талакы эриинден, төптеп, Восток районундан Каа-Хем суурдан болгаш Сукпактан чурттакчы чоп кээп, ол дээш хөй үе-шак чидирер ужурга таваржып турар. Ынчангаш ол черлерге улуг эвес салбырлар ажылдарын коллектив болгаш чурттакчы чоп иеген турар.

В. КАРА-САЛ.

ЧУРУКТАРДА: дуржулгалыг диетсестра Б. С. Саая комсомолчу С. Шляпникова биле, В. С. Золотухина белен чемперни үлеп турарлы; кухняның залында.

Авторнуң фотолары.

МОТОКРОСС

ДОСААФ-тың область комитеди Совет Эвилелиниң Маадыры М. А. Бухтуев аттыг шаннал дээш мотокроссту чылдыц-на октябрьның 23-25 хүннеринде организастап эрттирип турар. Бо маргылдаага Кызылдың ДОСААФ-тың техниктиг каттышкан школазының, № 1 КПТУ-нуң, Шагаан-Арыгдан, Сарыг-Септен, Минусинскиден болгаш Черногорскиден спортчулар киришкен.

ДОСААФ-тың каттышкан школазының командазы эки белеткелдиин көргүскен. Ол команда ам 4 чыл улаштыр мотокросстуң тиилекчизи болуп турар. Ол командадан В. Лихоузов 125 классека. В. Гапанов — 150, 250 классетарга, А. Булчаков биле А. Можаев 750 кубсантиметрниң классетарынга чемпионнаанар.

Ийиги черде «Колос» команда, үшкү черни Минусинскиниң спортчулары алганнар.

ЧУРУКТАРДА: мотокросстуң эң аныяк киржикчизи Акдовуракның № 1 школазының өөреникчизи Нелия Гайнутдинова; маргылдаа иштии хевири.

Сөзү болгаш фотозу Ю. КОСАРЬКОВТУУ.

ТВ

ОКТЯБРЬ 26-ДА БИРГИ ПРОГРАММА МОСКВАДАН

8.00—«Ye». 8.40 — Эртенги гимнастика. 8.55 — «Кортпа, сээн-биле кады мен». Уранчечен телефильм. 1-ги болгаш 2-ги сериялар. 11.25 — Телемедээлер. 11.30—14.15 — Чапсар. 14.15— Телемедээлер. 14.30 — «Экран өңүктерин чыгган». Социалистиг чурттарның телевиденииниң документалдыг фильмнери: «Катап тургускан чер» (БЭР), «Бичии эштикчилер» (РСР), «Веймарның чуруктары» (ГДР). «Өң-баазын хендирлер ырызы» (ЧССР). 15.15 — ССРЭ-ниң тургустунганындан бээр 60 чылынга. «Ажылчын эстафета». ССРЭ-ниң ЭА-ның, ССРЭ-ниң төөгү институдунуң директору, төөгү эртемнериниң доктору С. С. Хромовтуң кирилде сөзү. 16.05 — Бүгүдеге стадион. 16.35 — Драматургия болгаш театр. А. С. Грибоедов. «Угаандан човулап». 17.20 — Баскетболга ССРЭ чемпионады. Эр кижилер. ЦСКА — «Жальгирис». 18.00 — Беш чыл. Ажыл-херектер болгаш кижилер. Москва чанында чаа бажыңче көжүүшкүүн. СЭКП-ниң Москва обкомунуң бирги секретары В. И. Конотоп дамчыдылгага киржир.

КЫЗЫЛДАН

18.30 — Телемедээлер.

МОСКВАДАН

18.45 — Бөгүн делегейде. 19.00 —«Австри черде». Киподопчулал. 19.40 — «Никколо Паганини». Хөй сериялыг уран-чечен телефильмниң баштайгы көргүзүү. 1-ги серия. 21.00— «Ye». 21.35 — «Солдаттың мемуары». 2-ги фильм. «Олар боттарының оңченнерин ан чоруур эргези чок...» Документалдыг телефильм. 22.35 — Бөгүн делегейде. 22.50—23.25 — Концерт.

ИЙИГИ ПРОГРАММА МОСКВАДАН

12.00—Француз дыл. 12.35—Физика. 10-гу класс. Механиктиг чадгылар. Үн. 13.05—Шыдыраа школазы. Ак терге. 13.35 — Төөгү. 8-ки класс. Утопист-социалистер. 14.05 — Эртем амыдыралы. Академик Л. А. Орбели. 14.45—Орус уран чүүл. XVIII векти живопизи. 15.20—Телемедээлер. 15.30—18.15— Чапсар. 18.15 —Телемедээлер.

КЫЗЫЛДАН

18.30 Телемедээлер. 18.45—Киножурнал. 18.55 — «Азия төөгү». Информация-публицистиг программа. 19.10 — Чарлалдар, реклама. 19.20 — «Хөөйлу болгаш хүлээлге». 19.35 — «Орус утгулалар». Телефильм.

МОСКВАДАН

20.00 —«Тамчыктыг удунар, чаштар!». «Стракош моортайның мегелери». Мультфильм. 20.15—«Делегей панорамазы. 21.00—«Ye». 21.35—23.15— «Көвүүрүглер». Уран-чечен фильм.

Редактор В. С. ШАРАВИЙ.

АГААР

Бөгүн республикага бүргеп, аязыр. Хүндүс бичии хар чаап, чамдык черлерге чаъстаар. Барыын чүк угланышкынныг хаттын күжү 5—10 метр, хүндүс хаттың күжү 15—20 метр чедир күштелир. Дүне агаарның температуразы 0—5 градус чылыг. Хүндүс 5—10 градус чылыыр.

КИНО

ОКТЯБРЬ 26-ДА

«НАПЫРАЛ»: «Сөөлгү элчегде» 9.30, 11.20, 13.10, 15.00, 16.50, 18.40, 20.30 (узаткан) шактарда.

«ПИОНЕР»: «Трясогузканың армиязы» 9.30, 11.10, 12.50, **«Солуп түүлдер делегейинде»** деп киноклуб 15.00, **«Олар чедип кээр»** 17.05, 18.45, 20.30 (узаткан) шактарда.

«ВОСТОК»: «Ак азыг» 15.00, **«Бүгү сыдыстар»** 16.50, 18.40, 20.30 (узаткан) шактарда.

«КАА-ХЕМ»: «Идегел болгаш төлелгиниң» 14.30, 16.20, 18.10, 20.00 шактарда.

«ЕНИСЕЙ»: «Үш дакпыр сальто» 18.30, 20.30 (узаткан) шактарда.

АЖЫЛЧЕ ЧАЛАЛГА

Тыва АССР-ниң харылзаазының бүдүрүлге-техниктиг эргелелинге ажылдаары-биле чалаарлар болза: бүдүрүлге лабораториязының инженерлери болгаш электри механиктери, радио болгаш телевидение бөлүүнүң инженери болгаш улуг инженери, почта харылзаазының инженери, эргелелдиң белдир пунктузунуң диспетчери.

ЭРГЕЛЕЛДИҢ АДРЕЗИ: Кызыл хоорайның Кочетов кудумчузунда № 53 бажың, Тыва АССР-ниң харылзаанның бүдүрүлге-техниктиг эргелелиниң, кадрлар кылдызы. Телефон № 2-48-12.

СӨС БҮРҮЗҮ ЧАРАШ УТКАЛЫГ

Оларның аразында бүдүү демисел чоруп турган. Бирээзи — үшкү класска катап олурган он бир харлыг Шактар, өскези—24 чыл ажыл стажтыг, дуржулгалыг башкы. Баштай ооп оожум, томаанныг, харыдаа пөрүк ышкаш кылдыр сагындырган. Ынчалза-даа үр чылдарда ажылдап келген, дуржулгалыг башкы Мария Донгаковна Самбуу солдуң ол пөрүк байдалы ооң ёзулуг характери ол эвес, ол дээрге бодунуң иштинги сагыш-сеткилин ажыттынар турары ол-дур. Ол оолдуң даштыкы шырыкмазы-дыр деп үүвени эңдевейн турган. Шактар базала бодунуң назынында оолдар ышкаш арыг сеткилдиг, дидим, опчокеумаар ажыл-чаңның болур ужурлуг. Башкы Шактарны «чыыра тудуп» турар байдалдан үштүп, ооң иштинги сагыш-сеткилин ажыдар дээш дыка-ла оралдашкан. Ынчалза-даа ооп башкызының эки күзелин билбейн барган болгаш харын-даа башкызының ындыг хемчеглерин улам каржы-хедер хүлээп ап, базала бүдүү дорт удурланган.

Башкының чоппээрээни-биле ооң хүн демдеглелинден одуруглар:—Оон эгелээш Шактарга кедергей хөңүм чок апарган. Оол база-ла ону билип, аңаа удур үүлгедиглерни кылып, мээң ажылымга улуг хораны чедирип эгелээн. Ам чүнү канчаарыл? Директорга хомудал киирип, тайылбырлаар болза, «Б» классче шилчидип-даа болур-ла ыйнаан, ынчалза-даа оон чүү болурул? Оол улам каржылангаш мырыңай школадан оспакызырап, школазын шуут каапкаш-даа барып болур. Ынчан мен бичии оолдуң мурнуңга күш чок чоруумну көргүзер мен, ол мээң бүгү назынымда «кара чүъкэ» болуп артып калыр. Шактарга удур кандыг хемчет алырын үр-ле боданган мен. Адак сөөлүнде бодумнуң бар дуржулгамны, билимнии ажыглаар, оолга хамаарылганы көңгүс өскертир, ооң каржы чаңчыл сеткил-биле харылаар, базым бүрүзүнде бодумну бодум контролдаар кылдыр шинтирлеп алдым...

Ол демиселге башкы Мария Донгаковна ийи дакпыр типлекчи болуп үнген. Бир-ле дугаарында ол бодун база типлеп алганынга бөгүн харыдаа сеткил ханыл сактып олурар. А Шактар ам бүгү-ле ажыл-херектерге башкының бирги дузалакчызы — бедик инициативтиг өөреникчи апарган. Ооң характеринде эки талалар кескүү-биле илереп келген. Башкының үйгү чок дүнери, улуг күжениишкиннерни халас барбаан. Оолдуң өөредилгее харысалгазы база улгаткан.

Башкы М. Самбуу чогаалыкчы ёзу-биле ажылдап чоруур, черле солун кижи. Чижээ, школага өөренирининң мурнунда ада-иениң уругларынга үүлүк өөредириниң дугайында ол боду аңгы бодалдыг. Чүге дээрге ада-иелер үнүү чүгле таныш билир кылдыр шээжи-биле доктаатты-рар, ооң чылдагаанны-биле өөреникчилер номчулгага сонуургалын чидирип болур, үнүү шын өөренип алыры кончуг парын, ону чүгле үнүүң бүгү тургузуун эки билир кижи шын өөренип шыдаар деп ол санап турар. Номчуп өөредири дээрге-ле, сөстү сонуургап билир кылдыр өөредиргир. Школаның эргинии бирле дугаар артап кирген бичии кижилерге сөс бүрүзүн билип алыры чаа ажыдыышкын, онзагай болуушкун болур ужурлуг. Чижээ, «авай» деп сөс кижи бүрүзүүге билдингир, а бир эвес ава дугайында класска шүлүк номчуур болза, ол сөстүң долу утказын, чаражык... бичии кижилер улам тода биле бээр деп, ол дуржулгалыг башкы санап турар. Азы ооп-даа бөдүүн «даап-шимээн» деп сөстү өөредирде Мария Донгаковна магнитофонга бижидип каан арга-арыгның, хем-сугнуң, фабрик-заводтуң, малчын коданның даап-шимээнин класска эккеп, өөреникчилерге дыңнадыр. Ооң сөөлүнде ада-иениң фабрик-заводтарда, малчын коданнарда күш-ажылының дугаймында шүлүктерни башкы уругларга чугаалап бээр. Сөстүң дузазы-биле олар долгандыр турар бүгү болуушкуннарны, бойдустуң бүгү онзагай, тывызык чажыттарын билип алыр. Уруглары сөске камныг кылдыр өөредири эргежок чугула.

Бичии кижилерге сөстү чүгле номчуп, бижип билир кылдыр өөредир болза, олар сөстүң долу утказын ажыглап шыдавас болур. Сөс база-ла оларга эки бодал, болуушкунуң иштики ханы утказын ажыктпас болур. Номчуп, бижип турар сөс бүрүзүнүң чүнү дугайын чугаалап турарын өөреникчи кижи караанга көрүп олурар ужурлуг. Чижээ, койгун деп сөстү номчаап, шырыш аразында халып турар койгунну, ховаган деп сөстү номчаап, чечек бажында ховаганны караанга көрүп кээр ужурлуг.

Бичии кижиниң сөске сонуургалын канчаг чедип алырыл. Ооң чажыды чаңгыс эвес. Бир-ле дугаарында өөреникчи кижини боданыр кылдыр байдалга тургузары. Чижээ, дээрде Ай (планета) деп сөстү баштай тайылбырлаарын далашпайн, уруглардан айтырыглар салыр, ооң синоними черде үнүп турар ай дугайында база-кыска билигин бээр. Эң ылаңгыя бирги класска чаа сөстү шиңгээдип алырда үе харамнаңган хөрээ чок, ону бичии кижилериниң чогаадыкчы ажылы, чаа ажыдыышкыны кылдыр кылып чорудары чугула. Үжүглел үезин бичии кижилерге чаа үүлдерни билип алырының, кайган магадаарының, элдепсинериниң үезин болур ужурлуг. Ол кончуг харысалгалыг үе. Ол үени черле далашкан хөрээ чок. Бир эвес үжүглел үезинэ эки эртин алыр болза, оон ынай дүрген темпбиле чоруурунуң аргазы бар апаар — деп, ол дуржулгалыг башкы санап турар.

Сөс бүрүзүн янзы-бүрү утка-биле чугаалап болур, сөс бүрүзү тывызык утказыг, ынчангаш аңаа кончуг камныг болуру чугула. Ону өөреникчилерге билиндирери албан. Төрээн дылдың дириг сөзү—долгандыр турар бүгү үүвени билип алырының дүлгүүрү.

Бееседаны Б. СЕДЕН-ХУУРАК бижээн.

СОНУУРГАКТАРГА

Матвей деп школалыг адыг оглуун Усть-Кеменогорск ооробазадан Карагандага эккелген. Ону тускай черге чурттадып каан. Арга-арыг чурттакчызы аңаа чаңчыга берген. Ынчалза-даа кыстынып үне бээр черни база тыва тыртып алган дивее силер бе. Оон ах чүү болган деп!

Зоопарктың үш метр бедик херимни-даа аңаа моондак болбаан. Ону ажып эрткен, хоорайның культура болгаш дыштанылга парыгынга чеде берген.

Дүргүн адыгны дилээри-биле зоопарк болгаш милиция ажылдакчылары чоруп каан. Дүргүнну чурттап турган черинге эккеп алыр дээш олар аазап-не бергедээнner. Матвей черле ынавас болган. Ынчалза-даа дедир эккээрге, чурттап турган черин билип каан. Аңнарны база көруп каан. Арктикадан эккелген ак адыг ажын база танып каан.

А. ЛЕЙБМАН.

Караганда.

ХООРАЙГА БАЗЫП ЧОРААН

КАИ экраны

ОЗАЛ-ОНДАК БОЛДУРБАС

Чөөн-Хемчик райкүүскомнуң иштики херектер килдизиниң КАИ салбырының ажылдакчылары автотранспорт шимчээшкинниге орук озал-ондак болдурбас дээш чолаачылар ортузунга кижизидилге ажылын чорудуп, чамдык ажылдарны кылып келген.

Ажыл-агыйлар болгаш албан организациялар аайы-биле чолаачыларны белүктеп чыгаш, орук озал-ондакты болдурбазынче угланган 89 лекцияны номчаан, 146 киножурналдарны үндүрген. Чадаг кижиниң кудумчу шимчээшкинин сагыырының чурумунуң талазы-биле 67 лекцияны үстүкү класстарның өөреникчилериниң ортузунга номчаан. Ол лекцияларны ниитизи-биле 8358 кижи дыңнаан.

Район девискээринге эрткен чылдың тос айларында 31 озал-ондактыг автоавариялар турган болза, ол сан бо чылын барык эвээжеивээн, эрткен айларда 30 ындыг таварылгалар болган. Чамдык ажылдар кылдынга-даа районнуң ажыл-агыйларында болгаш албан организация дерлериниде автомашиналарның дугуйлуг тракторларның ажылче эртен үнген, кежээ гаражка келген шагын шыңгыы хынап демделээр ажыл чогуур пегелдеге дүүштүр тургустунмаанындан, чурттакка баҗыңнарының чаңында турган автомашиналарны болгаш тракторларны оорлаар чоруктар кайы-даа ажылагыйларда, албан организацияларда бар. Чижээ, «Тыва» совхоздуң УАЗ-469, райэмнелгениң УАЗ-452 маркалыг автомашиналарын оор алган болгаш шуут тывылбаан.

Бодунда быжыглаан автомашинаның гаражка чогуур шагында тургуспайн турар чолаачылар хостуг шагында хуусунда ажыл кылып, арга-дарыга хандыгын, эзирактиң уржүү-биле озал-ондактыг болдуруп, машина башкарар эргезин казыдып-даа турарлар. КАИ ажылдакчылары тос айларда кудумчу чуруму үрээн автомашинаны эзирик башкарып чораан 1462 чолаачыны туткан. Оларның иштинден 726 кижиниң талоннарын сагындырып үттээн, 112 чолаачының автомашина башкарар эргезин 6 айдан 1 чыл чедир хуусааларда казаан.

Онаашкан ажылынга харыысалга чок, автомашинаны эзирик башкарар чолаачылар АТБ-де Чадааныың районнар аразында сельхозтехниканы каттыжышкынының автобаазазында болгаш өске-даа ажыл-агыйларда бары илереп турган.

Автомашина башкарар эргезин казытканнарның аразында автобаазаның чолаачылары А. Мельников, В. Сат, В. Ховалыг, С. Допгак болгаш өскелер-даа бар.

Районнуң КАИ ажылдакчылары ССРЭ-ниң 60 чылынга толептиг ужуражыр, 1982 чылдың октябрь 1-ден 31-ге чедир чарлаттынган озал-ондак болдурбазының бүгүзавилел көрүлдезинге идепкейлиг киржир хүлээлгелиг бис.

Б. НАМЗЫРАЙ,
Чөөн-Хемчик райкүүскомнуң иштики херектер килдизиниң КАИ салбырының начальныгы.

1982 ЧЫЛДЫҢ ОКТЯБРЬ 5-ТЕ СТАВРОПОЛЬ ХООРАЙГА БОЛГАН ОЙНААШКЫННАР ТИРАЖЫНЫҢ ТУСКАЙ ТАБЛИЦАЗЫ

РСФСР-ниң бүгү ажаалга кассаларында ойнаашкыннаш салыышкыннар талазы-биле агар саннарның дараазында дугаарларынга ойнаашкыннар таварышкан:

Агар-сан №№	Салыышкыннарның ортумак хемчээлинге ойнап алыышкыннарның хемчээли хуу-биле		
А 14	чээрби беш	А 552	чээрби беш
А 68	чээрби беш	А 594	чээрби беш
А 111	чээрби беш	А 619	чээрби беш
А 148	чээрби беш	А 666	бежен
А 196	чээрби беш	А 701	чүс
А 200	чээрби беш	А 756	чээрби беш
А 256	чээрби беш	А 797	чээрби беш
А 294	бежен	А 811	чээрби беш
А 333	ийи чүс	А 874	чээрби беш
А 361	чээрби беш	А 912	чүс
А 433	чээрби беш		
А 467	чээрби беш	А 931	чээрби беш
А 514	чээрби беш	А 989	чээрби беш

Агар саннарның саны 1000 ажыг ажаалга кассаларынга баштайгы муңнуң ышкаш, дараазының бүгү муң-счеттарының ол-ла номерлери, тодаргайлаарга. №№ А 1014, А 2014, А 3014 болгаш А 1068, А 2068, А 3068 дээш, оон-даа ыңай номерлер ойнап алыышкынга таварышкан.

Тираж эрттирериниң талазы-биле комиссияның даргазы—улус депутаттарының Ставрополь хоорай Совединиң күүскомунуң даргазының оралакчызы

Б. Е. ЧЕРНОВОЛЕНКО.

Комиссияның харысалгалыг секретары.

О. И. САВИНА.

ЭРГИМ, УРУГЛАР

Красноярск комсомолунуң лауреады Крайның ойнаарактар театрының (Красноярск хоорай) дараазында шинлери октябрь 26 болгаш 27 хүннеринде хөгжүм-шиин театрының баҗыңынга болуруң чарлап турар.

ОКТЯБРЬ 26-ДА Е. ШВАРЦ «Ойнаарактар хоорайы».

Эгелээри 10 болгаш 16 шактар.

ОКТЯБРЬ 27-ДЕ Г. УСАЧ, Е. ЧАПОВЕЦКИЙ

«Мен-даа дагаажык, сен-даа дагаажык сен»

Эгелээри 10 болгаш 16 шактар.

Театрның кол режиссёру Ю. М. Соломин.

Уруглар, шинлерни көөрүнче чалап тур бис!

Кассалар: «Саян» универмагта, хөгжүм-шиин театрында, филармонияда ажылдап турар.

Коллективтиг чагыгларны база хүлээп ап турар.

Редакциянық адреси: индекс 667000

667000, Кызыл, Щетинкин болгаш Кравченко кудумчузу бажың № 3. Телефоннары: Редакторнуң 2-24-63, редакторнуң оралакчыларының 2-35-24, 2-23-54, харыысалгалыг секретарының 2-23-35, секретарнаттың 2-23-35, партийжи амыдырал болгаш совет тургузуг килдистериниң 2-37-13, пропаганда килдизиниң 2-31-75, культура килдизиниң 2-23-54, көдээ ажыл-агый килдизиниң 2-21-47, үлетпүр килдизиниң 2-31-75, чагаа килдизиниң 2-41-27, информация килдизиниң 2-20-60, корректорларның 2-27-41, бухгалтерияның 2-12-45, солун келбейи барганда 2-32-75 телефонче долгаар.

Чагыг № 2013.

Солун неделяда 6 катап үнер.

Тыва АССР-ниң Министрлер Чөвүлелиниң Ном үндүрер чер, полиграфия болгаш ном садыының херектериниң талазы-биле эргелелиниң типографиязы. (Кызыл, Щетинкин болгаш Кравченко кудумчузу бажың № 1). ТС—01859

Бүгү чүрттарның пролетарийлери, каттыжыңар!

ШЫН

СЭКП Тыва обкомунуң, Тыва АССР-ниң Дээли
Совединиң болгаш Министрлер Чөвүлелиниң органы

№ 249 (12039) | 1982 чылдың октябрь 27, среда | 1925 чылда үнделип эгелээн | Өртээ 3 кеп.

ЧАРЫШТЫҢ ДЭЭШТИИН БЕДИДЕР

Юбилейлиг чылдың сөөлгү кварталы чоруп турар. Ынчангаш СЭКП ТК-ның май (1982 чыл) Пленумунуң шиитпирлерин амыдыралга боттандырар, ССРЭ-ниң тургустунганының 60 чылынга күш-ажылчы чедиишкиннерлиг ужуражыр дээш чарыш республиканың совхозтарының ажыл-ишчилериниң ортузунда улам-на калбарып турар.

Бо чылдың эрткен тос айларының ажылының түңнелдеринден алгаш көөрге, дыка хөй күш-ажылчы коллективтер, ажыл-ишчилер юбилейлиг чылдың планныг онаалдаларын болгаш социалистиг хүлээлгелерин чедиишкинниг күүседип турар. Республика нииитизи-биле тос айларда күрүнеге эът садарының планын 102,6 хуу, сүттү — 106,9, дагаа чуургазын — 165,5 хуу, күрүнеге дүк садарының чыл планын 102,5 хуу күүсеткен. Эрткен чылдың ол үезинден 458 тонна сүттү, 67 тоңна дүктү хөйнү күрүнеге берген.

«Социалистиг чарыш — массаларның чогаадыкчы ижидир. Алызын алгаш көөр болза, кижилерниң бедик медерелдиг болгаш идепкейлиг чоруунга ол үндезилеттинген болур. Ылап-ла ындыг идепкей бүдүрүлгениң күрлавырларын илередип, оларны ажыглаага кииреринге, ажылдың ажыктыын болгаш шынарын бедидеринге дузалап турар» деп, СЭКП-ниң XXVI съездизинге СЭКП ТК-ның Отчёт илеткелинге эш Л. И. Брежнев онзалап айыткан.

ССРЭ-ниң тургустунганының 60 чылынга алдар болдурган социалистиг хүлээлгелерни совхозтар, бригадалар, фермалар, малчыннар, тараажылар, механизаторлар алгаш, ону күүседир дээш чарышта идепкейлиг киржип, бүдүрүлгениң күрлавырларын долу ажыглаар, күш-ажылдың бүдүрүкчүлүүн база ажыдың ажыктыын бедидер, продукция бүдүрерин көвүдедир, ооң шынарын экижидер дээш шудургу ажылдап турарлар. Планныг онаалдаларны болгаш хүлээлгелерни күүседири-биле тодаргай хемчеглерни эп келгенинден эрткен айларда Мөңгүн-Тайга, Бай-Тайга, Нызыл, Барыын-Хемчик районнарның, «Барлык», Көк-Тей», «О. Шынаа», «Алдан-Маадыр» совхозтарның ажыл-ишчилери күш-ажылчы чедиишкинниг болган.

«Алдан-Маадыр» совхозтуң ажылчыннары болгаш албан-хаанчылары ССРЭ-ниң тургустунганының 60 чылынга күш-ажылчы чедиишкиннерлиг ужуражыр дээш социалистиг чарышты калбарткаш, мал ажылының продуктуларын күрүнеге садарының чыл планын хуусаа бетинде күүсеткен. Дүжүт ажаан алыышкының организастыг дооскаш, бир гектардан ортумаа-биле 16,3 центнер тарааны ажаал алган болгаш эки шынарлыг четчир үрезинни база мал чеми тарааны уруп белеткээн. Мал чемнерин белеткээриниң даалгазын ажыр боттандырган. Бо күш-ажылчы чедиишкиннериниң дугайында совхоз СЭКП обкомунга, Тыва АССР-ниң Министрлер Чөвүлелинге рапорттааш, мал ажылының продукциязын ам-даа немей садарын, техника септелгезин, кыштаглаашкынга үлегерлиг белеткенирин болгаш көдээ ажыл-агыйның өске-даа сорулгаларын чедиишкинниг шиитпирлеп, ооң-биле ССРЭ-ниң Аъш-чем программазын боттандырарынга төлептиг үлүүн киирерин аазаан. Алдан-маадыржылар күш-ажылчы чедиишкиннерни чарышты участок бүрүзүнге дээштиг организастап, ооң түңнелин айытиан хуусаазында үндүрүп, тиилекчилерни шаңнап-мактап, мурнаичыларның арга-дуржулгазын нептередир, четпестерни чайладыр дээш боттуг хемчеглерни партком доктаамал чорудуп келгениниң ачызында чедип алган.

Кылдынган ажылдар-биле чергелештир көдээниң ишчилериниң ортузунда социалистиг чарышты дээштиг организаставайн, политмассалыг болгаш организастыг ажылды чогуур деңнелге чедир чорутпайн турар районнар, совхозтар ам-даа бар. Ооң уламындан чамдык ажыл-агыйларның мал ажылының берип турар продукциязы эвээш, шынары куду, ооң бот-үнези улуг болуп артпышаан. Ол ышкаш күш-ажылды организастааны багай, камналга дээш демисел кошнан, онаашкан ажыл-херээнге харыысалга чөк кижилер бар. Ындыг чоруктан продукция бүдүрер болгаш күрүнеге садар онаалдалар, социалистиг хүлээлгелер күүсеттинмейн турар. Күрүнеге эът садарының тос айлар онаалдаларын Таңды, Каа-Хем, Тожу, дүк садарының чыл планнарын Таңды, Каа-Хем, Бии-Хем районнар, күрүнеге эът садарының онаалдазын 16, сүттү—11, дүктү—18 совхозтар күүсетпээн. Оларның чамдыктары эът, сүт садарын эрткен чылдың бо үезиниң деңнелинден кудулаткан. Мал ажылының продуктуларын бүдүрерин болгаш күрүнеге садарын көвүдедир, малдың баш санын бүрүн камгалаар база өстүрер дээш чарышты улам калбартыры, дээштиг болдурары, чыл планнарын күүседир дээш организаччы болгаш массаполитиктиг ажылды күштелдирери партия райкомнарындан, райкүүскомнарындан, көдээ ажыл-агый органнарындан негеттинип турар. Ону чедиишкинниг шиитпирлээрде мал кыштаглаашкынынга белеткелди кыска хуусаада шынарлыг дооза, малдарның ажаалдазынче, чемгерилгезинче, суггарылгазынче, одарладырынче хүн бүрү кичээнгейни салыр херек.

Республиканың ишчилери мал чемнерин эрткен чылдан хөйнү белеткеп алган, ону эки кадагалаар, кайы-хамаан чөк тетчеглээр чоруктарны болдурбас ужурлуг. «Ак-Чыраа», «Хөндергей», «Ак-Туруг», Тоқа, ССРЭ-ниң 50 чылы аттыг болгаш өске-даа совхозтар мал чемнери белеткээрин организас чөк чорукчанындан планын күүсетпээн, олар ниитиниң малынга четчир чем курлавырын тургузар дээш болдунар хемчеглерни алыр херек.

ССРЭ-ниң Аъш-чем программазын чедиишкинниг боттандыгары, планнарның, хүлээлгелерниң күүсеттинери, малдың хүр кыштаары малчыннардан улуу-биле хамаарыжыр. Ынчангаш оларның чурттаарынга, ажылдаарынга, дыштанырынга таарымчалыг байдалды тургузар, эргежок чугула херээлел барааннары, идик-хеп, аъш-чем-биле хандырар, эмчи дузаламчызын чедирер. Эң эки көргүзүглерни чедип алганнарны шаңнап-мактаар хемчеглерни партия, профзвилел организациялары алыр ужурлуг.

СЭКП ТК-ның Октябрь Кыйгырыгларының сорук киирикчи сөстери көдээниң ишчилерин улуг ажыл-херектерже ыйгырып турар:

—Совет Эвилелиниң ажылчы чоннары! 1982 чылдың планын, XI беш чылдың онаалдаларын долдур болгаш ажыр күүсеткир дээш социалистиг чарыштың тугун бедик тудаал!

Бистиң хөй национадлыг улуг Төрээн чуртувус улам күштүг, байлак болгаш магалыг чаагай турзун!

ССРЭ-60

ӨСТҮРҮП АЛДЫНГАН БҮГҮ ЧҮҮЛДЕРНИ КАМГАЛАП, КАДАГАЛАП АП, ЧОННУҢ ЧААГАЙ ЧОРУУНГА АЖЫГЛАҢАРЫ!

(СЭКП ТК-ның Кыйгырыгларындан).

Шагаан-Арыгның автобүдүрүлге коллективиниң чолаачылары юбилейлиг чылдың 9 айларында кызымак ажылдаанының түңнелинде пассажир аргыштырылгазының планныг онаалдазын 106 хуу күүсеткен.

Чолаачылар В. М. Селезнев, И. Ф. Томилин, А. Г. Воронов, В. С. Солдатов олар бо хүннерде он бирги беш чылдың үшкү чылының үлүүнде ажылдап, бүдүрүлгеде социалистиг чарышты баштап тураралар.

Дуржулгалыг чолаачылар Э. К. Дагба, С. Куулар, Т. К. Турклеев болгаш оондаа өскелер ай санында планныг онаалдазын доктаамал ажыр күүседип келгеннер.

ЧУРУКТА: мурнакчы чолаачы Виктор Степанович Солдатов.

В. КАРА-САЛДЫҢ фотозу.

ДООСТУР ЧООКШУЛААН

«УТКА 25 чылы» совхозтуң Арыскан салбырының малчыннары 1982—1983 чылдарда ниитиниң малын хүр-менди кыш ажырары-биле кыштаглаашкынга хынамчалыг белеткенип, Улуг Октябрьның 65 чыл ооңуң байырлалының бүдүүзүнде доозар дээш күжениишкинниг ажылдап турар. Мал кажааларының болгаш чурттарга бажыңнарының септелгезиниң хөй кезии адактап турар.

Хойжулар Мунзук Очур-оол, Дажы Допур-оол, Сенденмаа Каадыр-оол олар хөй кажааларын, оларны чемгерер черлерин болгаш чурттаар бажыңнарының септелгелерин чугле боттарының күжү-биле доозуп алганнар.

Хойжу бригадада чаш хураганнар хүлээп алыр кажаларның база чурттарга бажыңнарының печкаларын чаартып септээринге чоочун печник Юрий Сүрүн идепкейлиг ажылдаан.

Шойлуг-Дөң деп черде 500 баш мыйыстыг бода малдың кыштаанда кажааларның капитал септелгезинде «Күш-ажылдың хоочуну» медальдың эдилекчиди, пенсионер Ындыраа Түлүшке удурткан тудугжу звенону быжыглаан. Ол звенону тудуг материалыбиле четчири-биле хандырган. Ол кажаалар ам доостурунуң кырында келген.

Салбырда чурттарга бажыңнарын септеп, малгаштап, чугайлаары-биле суурда хереженнер чөвүлели ийи звенону тускайлап тургускан. Ол звеноларда тускай автомашиналарны доктаамал быжыглаан. Звеноларга ноябрь 1-де ол бүгү ажылды доозары-биле хүлээлгени алган күжениишкинниг ажылдап тураралар.

Т. ОЧУР-ООЛ.
Улуг-Хем район.

ХҮННҮҢ МЕДЭЭЛЕРИ

ХАЙНЫЫШКЫННЫГ

Улуг-Хем районда «Ак-Туруг» совхозтуң төп шаңында ажыл-иш бо хүннерде хайныышкынныг. Бо чылдың чаа дүжүдүидеш шаңда 400 ажыг тонна тараа культуралары болгаш 107 тонна картофель дүшкен. Өстүрген дүжүттү чидириг чок ажаагаш, акмаарже соок дүшпээнде бүрүн уруп алыр дээш шаң ажылчыннары кызымаккай ажылдап турар.

Келир чылдың дүжүдүнге хереглээр 78 тонна кызыл-тастың бирги арыглаашкынын база дооскан. Ол ышкаш үреэнге хереглээр 171 тонна арбай, 68 тонна суула болгаш 85 тонна чиңгетарааның бирги арыглаашкынын эгелээн. Ында «ОВП-20» маркалыг 5, «ОС-4,5» маркалыг 4 машиналар доктаамал ажылдап турар.

Үрезин арыглаашкынында 10 кижи турум быжыглаттынган. Олардың иштинден Седен-Хуурак Оюн, Александра Монгуш, Галина Баазан, Зоя Аспан-оол олар кызымаккай ажылдап, хүн нормазын 110—120 хуу күүседип, мурнакчыларның одуруунда чоруп турары-биле мактадылгаар.

С. СОТНАМ.

БИРГИ ЧЕРДЕ

Улуг-Хемде «Улуг-Хая» совхозтуң Арыг-Бажы сүтбарааң фермазы комсомолчу-аныяктарныы. Коллектив бо чылдың эрткен айларында эки көргүзүтлерлиг ажылдаан.

Ферманың ажылдакчылары сүт бүдүрериниң тос айларда планын 113, ону садарыныы— 109 хуу боттандырган. Тос айларның түңнели-биле олар районда комсомолчу-аныяктар коллективтериниң аразында социалистиг чарышка бирги черин ээлээн. Мурнакчы коллектив юбилейлиг чылдың планныг онаалдазын декабрь 15-те күүседирин хүлээнген.

Бистиң корр.

ПЛАНЫН АЖЫРГАН

Карл Маркс аттыг совхозтуң Сесегеде Эрес-оол Монгуш удурткан үжен кежигүннүг комсомолчу-аныяктар бригадазы совхозтуң малынга 200 тонна сигенни белеткээр хүлээлгени алган турган. Бригада ол хүлээлгезин ажыр күүседип, 450 тонна сигенни белеткээн.

Комсомолчу - аныяктарның ол бригадазы комсомолдуң төрүттүнген хүнүн күш-ажылчы белектерлиг уткууру-биле совхозтуң малынга быжыг чем-суурну тургузар ажылга шалыпчы киржип турар.

Бистиң корр.

СЭКП ТК-ГА ЧӨВҮЛЕЛ ХУРАЛ

Уренгой —Помары— Ужгород аразының магистральдыг газ дамчыдылгазын тударыпга киржип турар чамдык министерстволарның болгаш ведомстволарның, партия обкомнарының, партия, совет, ажыл-агый, профсоюзтар болгаш комсомол организацияларының удуртукчуларының чөвүлел хуралы Төп Комитетке болган. Ол газ дамчыдылгазының тудуун хандырар талазы-биле СЭКП ТК-ның болгаш ССРЭ-ниң Министрлер Чөвүлелиниң доктаалдарын, эш Л. И. Брежневтиң айтыышкыннарын канчаар күүседип турарының дугайын чөвүлел хуралга көрген.

СЭКП ТК-ның Политбюро кежигүнүнге кандидат, СЭКП ТК-ның секретары В. И. Долгих чөвүлел хуралга чүве чугаалаан.

АКШ-тың администрациязының ылгай көрүп кызамдаар хемчеглеринге харыы кылдыр бо газ дамчыдылгазын дүрген тудар болгаш аңаа ажыглаар дериглерни кылып белеткээр талазы-биле хүлээлгелерни алган машина тудукчуларының, газ үлетпүрүнүң болгаш тудуг организацияларының хөй-хөй мурнакчы коллективтериниң патриотчу инициативаларының уламыдан Уренгой — Помары—Ужгород аразының магистральдыг газ дамчыдылгазының тудуунда ажылчы чоннарның политиктиг бедик идепкейин болгаш күш-ажылчы бедик кодурлүүшкүнүн демдеглээн. Газ дамчыдылгазын тударын доктаатпаан графиктерни мурнады чорудуп турар В. Я. Беляева, А. К. Бунякин, А. Ф. Пиньевский оларның удуртуп турарыг, ажылдаашкын нормаларын дыка ажыр күүседип турар тудугжулар коллективтери ажылга эң бедик көргүзүглерни чедип алган.

Газ дамчыдылгазының тудуунуң дараазындагы үеынде партия, совет болгаш ажыл-агый органнарының сорулгаларын чөвүлел хуралга чугаалажып, конструктор, төлевилел болгаш тудуг ажылдарын улам ынай күштелдирер, эргежок чугула технологтуг дериглер болгаш материалдар-биле тудугну четчеглээр, тудуг машиналарын болгаш механизмнерин ажыглаарының ажыктыын бедидер, күш-ажылды организастаарын сайзырангайжыдар талазы-биле хемчеглерни төлевилээн. Машина тудуушкун будурулгелери газ чайган үндүрер бедик будурукчуудуг хөй санныг агрегаттарны болгаш компрессор станцияларынга ажыглаар дериг-херээселдерни кыска хуусаалардан белеткээр болгаш хуусаа бетинде дужаан чорудар апаар.

Тудуг-эптелге ажылдарының шынарын бедидеринил, будурулге болгаш социал-амыдырал объектилерин ажыглалга комплекстиг киирериниң, бедик будурукчуудуг ажылдаарда болгаш дыштанырда эргежок чугула байдалдарны ажыглчы чоннарга тургузуп бээриниң, «ажылчын эстафета» принцибин бүзүлээр социалистиг чарышты калбартырының, ажыдың мурнакчы дуржулгазын нептередириниң эргежок чугулазынче онза кичээнгейни угландырган.

Чөвүлел хуралдың ажылынга ССРЭ-ниң Министрлер Чөвүлелиниң Даргазының оралакчызы В. Э. Дымшиц, министрлер, СЭКП ТК-ның киллистер эргелекчилери, Украинаның Компартиязының ТК-зының ийнги секретары А. А. Титаренко, партияның чамдык крайкомнарының болгаш обкомнарының секретарылары, ВЛКСМ ТК-ның бирги секретары Б. Н. Пастухов, СЭКП ТК-ның болгаш ССРЭ-ниң Министрлер Чөвүлелиниң, ССРЭ-ниң Улусчу контроль комитединиң харыысалгалыг ажылдакчылары, ССРЭ-ниң Күриланының, ССРЭ-ниң Күркандырылгазының, ССРЭ-ниң Күртүдүүнүң болгаш чамдык өске-даа төп ведомстволарның удуртур ажылдакчылары киришкен.

(СЭТА).

РСФСР-НИҢ МИНИСТРЛЕР ЧӨВҮЛЕЛИНДЕ

РСФСР-ниң экономиктиг болгаш социал хөгжүлдезиниң Күрүне планының болгаш Күрүне бюджединиң 1982 чылдың январь—сентябрьда күүселдезиниң түңнелдерин, 1983 чылда РСФСР-ниң экономиктиг болгаш социал хөгжүлдезиниң Күрүне планының болгаш Күрүне бюджединиң база 1990 чылга чедир үеде РСФСР-ниң Аъш-чем программазының төлевилелдерин РСФСР-ниң Министрлер Чөвүлелиниң октябрь 25-те болган хуралынга чугаалажып көрген.

СЭКП ТК-ның Политбюро кежигүнүнге кандидат, РСФСР-ниң Министрлер Чөвүлелиниң Даргазы М. С. Соломенцев хуралга чүве чугаалаан.

(СЭТА).

СЭКП Кызыл хооркомунуң пленуму

Дүүн СЭКП Кызыл хооркомунуң пленуму болган.

Плевумга организастыг айтырыгны чугаалашкан. СЭКП хооркомунуң бирги секретарынга Б. П. Свинцов соңгуткан. СЭКП обкомунуң үлетпүр болгаш транспорт килдизиниң эргелекчизиниң орадарыг А. И. Григорьев СЭКП хооркомунуң ийнги секретарынга соңгуткан.

Партия хооркомунуң пленумунуң ажылынга СЭКП ТК-ның кежигүнүнге кандидат, партия Тыва обкомунуң бирги секретары Г. Ч. Ширшин киришкен.

КЫЗЫЛ ТУКТУ ТЫВЫСКАН

Мал ажылының продуктуларын бүдүрерин база күрүнеге садарын көвүдедир болгаш оларның шынарын экижидер, малдың баш санын өстүрер талазы-биле 1982 чылдың эрткен тос айларында чарыштың түңнели-биле барыын зонаның районнарындан Бай-Тайга тиилекчи болуп, СЭКП обкомунуң, республиканың Министрлер Чөвүлелиниң, профоблчөвүлелдиң база ВЛКСМ обкомунуң шилчиир Кызыл тугу-биле шаңнаткан.

Шаңналды бай-тайгажыларга көдээ ажыл-агый продуктуларын садарының болгаш шынарының талазы-биле күрүне инспекциязының Тыва АССР-де кол инспектору О. Б. Биче тывыскан.

Байырлыг хуралга санал берген СЭКП райкомунуң бирги секретары Д. С. Данзан-оол болгаш өскелер-даа шаңналга сорук кирип, улам күжениишкинниг ажылдаарын хүлээнгеннер.

(Бистиң корр.).

АЖЫЛ КЫМНЫ-ДАА КААСТААР

Бүрбү Калзанович, Зоя Сотнамовна Түлүштер Тываның Дуржулга станциязында хүндүлүг өг-бүлелерниң бирээзи. Оларның ада-иелери шаандан бээр мал ажылынга ажылдан чораннар. Түлүштер база ада-иезиниң соон салган, мал ажылынга ажылдай бергеннер. 22 чыл бурунгаар Хадың Аксы сүт-бараан фермазынга Бүрбү Калзанович инек кадарып, а Зоя Сотнамовна саанчылап эгелээн.

Зоя Сотнамовна ферма саанчылар ортузунда социалистиг чарышка сөөлгү кап чылдарда үргүлчү тиилекчи болуп келген. Он бирги беш чылдың ийнги чылының 9 айларында 43200 кг сүттү саар социалистиг хүлээлгени алгаш, ол планын 53183 кг кылдыр ажыр күүседткен. Ында 33 инек быжыглаттынган.

Оныңар ээ ээли Бүрбү Калзанович болдунуң онаашкан ажылынга кызымаккай чоруун көргүзүп келгени дээш база социалистиг чарыштың тиилекчизи деп хөрек демдээ-биле чыл санынга шаңнадып келген.

Ол өг-бүле чугле боттарының онаашкан ажылынга кызымак эвес, харын уругларының өөредилге-кижизидилезинче доктаамал сагыш салып чоруурлар. Оларның уруглары ам он.

Зоя Сотнамовна СЭКП райкомунуң кежигүнү. Бо чылын болуп эрткен чер-чер Советтериниң соңгулдаларынга ону район Совединиң депутадынга ферманың коллективи соңгуп алган. Ол хүлээлгезин база багай эвес күүседип, соңгукчулар мурнунга отчёдун үргүлчү берип турар.

Ол найыралдыг өг-бүле боттарының дузалал ажыл-агыйын сайзырадып инек, хой, өшкү болгаш хаван, дагааны тудуп, азырап өстүрүп турар.

Н. ДАЖИНМАЙ.

ССРЭ-ниң Дээди Совединиң онгу чыыжының Националдар Совединге соңгулдалар талазы-биле Тыва АССР-ден Бии-Хемниң № 653 соңгулда округунуң соңгулда комиссиязының ДЫҢНАДЫЫ

Бии-Хемниң №653 соңгулда округундан ССРЭ-ниң Дээди Совединиң онгу чыыжының Националдар Совединге депутаттың соңгулдазы 1982 чылдың октябрь 24-те болган.

Округтуң соңгукчуларының ниити санының 99,77 хуузу соңгулдаларга киришкен.

ССРЭ-ниң Дээди Совединге депутаттың кандидады дээш соңгукчуларның 99,77 хуузу бадылаан.

ССРЭ-ниң Дээди Совединиң Националдар Совединиң депутадынга Москва хоорайның Эртем-бүдүрүлге каттыжыышкынының Кол конструктору эш Владимир Лаврентьевич Лапыгин соңгуткан.

ДАШТЫКЫДА

ХАНОЙ. (СЭТА). Совет Эвилелинге болгаш Кубага найыралчы аян-чоруувус бистиң социалистиг чурттарывыстың улустарының бүзүлбас акыдуңма найыралын болгаш сырый кады ажылдажылгазын база катап тодаргай бадыткаан деп, Вьетнамның Коммунистиг партиязының ТК-зының Политбюро кежигүнү, Вьетнам Социалистиг Республиканың Күрүне чөвүлелиниң Даргазы Чыонг Тинь Ханойга октябрь 25-те ээп чанып келгеш, медеглээн. Совет Эвилелинге болгаш Кубага албанның найыралчы аян-чоруунуң үезинде ВСР-ниң партия-күрүне делегациязын ол баштап чораан.

Акы-дуңма ийи чурттарның удуртукчулары-биле Москвага болгаш Гаванага чугаалажышкыннар үезинде көдүрген бүгү айтырыглар талазыбиле үзел-бодалдарның бүрүн чаңгыс эптин долузу-биле илергейлеттинген деп, Чыонг Тинь чугаалаан. Социализмни тургузар болгаш ада-чурттуң камгалаар талазы-биле вьетнам улуска моон соңгаар-даа дузалаарын база ону деткиирин эштер Л. И. Брежнев болгаш Фидель Кастро бадыткаан деп, ол онзалап демдеглээн.

Бо аян-чоруктарның түңнелдери ССРЭ-ниң, Кубаның болгаш Вьетнамның аразында акы-дуңма найыралды улам ындай быжыглаарынга, бүгү талалыг кады ажылдажылганы калбартырынга эки салымыкыы болур дээрзинге бүзүрээр мен деп, Чыонг Тинь чугаалаан.

НЬЮ-ЙОРК. (СЭТА). Бүгүнниги тайбыңны болгаш айыыл чок чорукту камгалаары, чепсегленишкинни дүжүрери амгы үениң эң чугула сорулгазы болуп турар деп, Каттышкан Нациялар Организациязының Кол Ассамблеязының XXXVII сессиязының даргазы Имре Холлаи медеглээн.

Делегей организациязын— КНО-ну божаңнадыр сорулгабиле Ак бажыңның талазындан Каттышкан Нациялар Организациязынче халдаашкынының кампаниязын амгы үеле калбартканын ол айыткан. Массалыг информациянын буржуаз чепсектери КНО-га удур нүгүлдээшкиниерин база өөскүдүп турар.

Делегей тайбыңын деткиир болгаш камгалаар сорулгалыг Каттышкан Нациялар Организациязының дээштиин бедиреринің эң чугула негезделеринің бирээзи — КНО-ның Айыыл чок чорук Чөвүлелиниң доктаамал кежигүннери улуг күрүнелериниң аразында кады ажылдажылга болуп турар. АКШ-тың чагырыкчы болуктериниң буруузу-биле Совет Эвилелиниң болгаш Каттышкан Штаттарның аразында харылзааларның баксыраапы КНО-ның Уставының үндезин чүүдүнге чөрүшкек болуп турар деп И. Холлаи демдеглээн. КНО-ның Айыыл чок чорук Чөвүлелиниң доктаамал кежигүннери улуг күрүнелериниң аразында харылзааларны экижидерин, кады ажылдажылганы калбартырын бүгүнниити тайбыңның болгаш улустарның айыыл чок чорууның эрге-ажыктары негеп турар.

РИМ. (СЭТА). НАТО-дан Италияны үндүрүп алырын, чурттуң девискээринде америк шериг баазаларын, НАТО-дан шериг объектилерин бүрүн үзуткаарын Италияның тайбың талалакчыларының ниити-национал ассамблеязының киржикчилери негээн. Тайбың дээш, боо-чепсекти эдерелеп бүдүрериге удур демиселди улам-на идепкейжидериниң айтырыгларын ассамблеяга чугаалажып көргеп. Тайбың дээш демисел — ол дээрге, Американың Каттышкан Штаттарының империалистиг политиказынга удур демиселдир деп, Италияның тайбың талалакчыларының шуулганынга онзалап айыткан.

Палестин улустуң чөптүг демиселин бүрүн детпээнин болгаш палестин база ливан улустарга удур Израильдиң араатанзыг агрессиязын шыңгыы буруу шаап турарын ассамблеяның киржикчилери медеглээн.

ЛОНДОН. (СЭТА). Политиктиг янзы-бүрү партияларның, профзвилелдерниң болгаш өске-даа хөй-ниити организацияларының төлөөлекчилериниң конференциязы болуп эрткен. Даштыкы чурттардан Англияда келген хамаатыларның төлөөлекчилери ол конференцияга база киришкен. Англияның кара кештиг хамаатыларының эргелерин болгаш хосталгаларын Великобританияның М. Тэтчер баштаан консерватывтиг чазаанның кызыл турарын конференцияның киржикчилери шыңгыы буруу шапкан.

Консерватывтиг чазактың сөөк-ялы ылгай көөр дерзин политиказынга удур демиселди күштелдирериниң эргежок чугулазын конференцияга онзалап демдеглээн.

БОНН. (СЭТА). Германияның Федератывтиг Республиказында ажыл чоктарның саны улам көвүдеп турар. Албанның тускай медээдерни өзүглаар алырга безин келир кыжын ГФР-ге ажыл чоктарның саны 2,5 миллион кижи чедер. ГФР-ниң пияти национал продуктузуңуң хемчээли 1981 чылдаазы-биле деңнээрге, бо чылын 1 хуу кыныырын Боннга болган парлалга конференциязынга айыткан.

СЭКП ТК-ның май Пленумунуң шиитпирлерин — амыдыралга!

ЧЕДИП АЛДЫНГАНЫНГА ООЖУРГАВАС

Чурттуң эске бүгү черлеринде ышкаш, бистиң «Алдан-Маадыр» совхозтуң ажыл-ишчилери СЭКП ТК-ның май (1982 чыл) Пленумунуң шиитпирлерин боттандырар дээш база ССРЭ-ниң 60 чылынга уткуштур социалистиг чарышка идепкейлиг киришпишаан, планның даалгалар күүседиринге бедик көргүзүглерни чедип алган. Юбилейлиг чылда совхоз мал ажылының продуктуларың садарының чыл планын көдээ ажыл-агый ажылдакчыларының хүнүнде күүседипкеш, СЭКП обкомунга, Тыва АССР-ниң Министрлер Чөвүделинге рапорттаан. Оларны дараалаштыр алырга, ээтиң планы — 102,4 хуу, сүт — 100,2 хуу, дүк — 109,2 хуу килдыр күүседиттинген.

Оон аңгыда ажыл-агый дүжүт ажаалдазының база чедишкиниг дооскан болгаш ниитизи-биле гектар бүрүзүнден-не 18,3 центнер тарааны ажаап алган, келир чылдың дүжүдүнге четчир үрезинни уруп алган, мал чемнеринин кол хевирлерин белеткээриниң планын база ажыр күүседткен. Бо чугула ажыл-херекке совхозтуң коммунистери болгаш ажыл-ишчилери, суурларның чурттакчы чону, школачылар, пенсионерлер идепкейлиг кирээш, бедик организастыг чоруун көргүскен. Оон түңнелинде ниитиниң малынга 3700 ажыг тонна сиген, 3744 тонна силос, 1151 тонна сенаж, 900 тонна мал чеми тараа белеткеттинген. Ол бүгүге немедде кылдыр эвээш эвес тараа саванын база ажаап алган.

Партком болгаш партия эге организацияларының боттарының организакчы база идейполитиктиг ажылын планныг даалгаларны күүседирин хандырарынче утландырган, күш-ажылчы коллектив, бригада, ферма, звено бүрүзүнге лекторларның, агитаторларның, политинформаторларның база агиткультбригаданың ажылын улам идепкейжиткен. Чоруттупуп турар партийжи политиктиг ажылды практиктиг соруглаларны шиитпирлээрибиле сырый холбаштырып келген.

Көдээ ажыл-агый ажылдакчыларының чоокта чаа демдеглеп эрттирген хүнүнде мал болгаш чер ажылының талазы-биле совхозтуң ажыл-ишчилериниң бо чылгы түкпелдерин үндүрүп, ону бүгү талдыг аналзытеп көргеш, чаа соруглаларны база тодаратты-выс. Ажыл-агыйның экономиказының аңгы-аңгы адырларында кылдыгаан түүлдер-дээ база мурнакчыларның санында хөй болган. Ол хүн көдээ ажыл-агый бүдүүлгезинге эң эки ажылдаан 230 мурнакчыны шаңнаан, оларның эң тергиинниринге чемпион ат бижээн кожаалларны, чаагай дүжүттүң дээжизинден аргыш кылган дээрбектерни оларның херээнге кедирген. Оларга хөй-ниити организациялары, школачылар үректиң ханызындан изиг байыр чедирип, күш-ажылчы чаа-чаа чаагай чеднишкиннерни күзээн. Бо чылдың эгезинден бээр совхоз материалдыг шаңнал манталга барык-ла 40 муң хире рубльди ажыглаан.

Бо чылын бистиң ажыл-агыйывыстың малчыннарында, тараажылары-даа ажок эрес-соруктут ажылдаан. Маңаа чамдык чижектерден көрээлп. Агаар-бойдустуң бергелери турза-даа тараажылар: Тыва АССР-ниң алдарлыг хөвү ажылдакчызы Алдын-оол Кызыл-ооллуң, Базытпаа Монгуштуң, Сергей Монгуштуң, Макар Ондарның, Ховалыг Конгар-ооллуң, Ховалыг Серээниң суггарган участоктарының бир гектарындан-на 18—24 центнер дүжүттү алганнар. Келир чылдың дүжүдүнүң үндезини — үрезинни арыглап уурарын, черни белеткээрни болгаш тараа шөлдерине күскү суггатты база чорудуп турар.

Ховунуң ажыл-ишчидириниң хей-аъдын көдүрериниг Саратов областың улус депутаттарының чарлааны «Өстүргеи дүжүттү бүрүн камгалап алыр» деп Бүгү-эвилел походу болгаш ону деткээн Балгазын көдээ Советиниң депутатарының кыйгырыы улуг ужур-дузалыг болган. Ниитизи-биле совхозтуң механизаторлары болгаш тараажылары чер ажылын бедик агротехниктиг деңнелге чорудуп, шөлдерге чемнишчидилгена чөп ажыглап база кол кичээнгейни суггарылгаже угландырып турган эки түңнелдерни чедип алган.

Борбак-Тей, Шөлде-Тей шаңнарынга ажаалда үезинде киргеи тараанның сайгарылгазын база арыглаашкынын шалыпкын чорудуп турар. Ол ажылдарны шаңнар эргелекчилери коммунист Монгуш Ары-Күр, Ооржак Бады-Нара олар билдилиг удуртуп, оргө чызастап келген. Совхозтуң дирекциязының, ында парткомнуң тургусканы график ёзугаар хөй-ниити организацияларының шефтээшкиниин аңаа организастап тургаш, шаңнарда мееңнеттингеи тараанның чидирнин, үрелирин болдурбайн, шалыпкын сайгарын турар.

Дүжүт ажаалдазынга комбайнерлер Монгуш Тевер-оол, Ооржак Борбак-оол, Степан Ондар, Борис Монгуш олар эрес-соруктуг ажылдап, хүн нормазын доктаамал ажыр күүседип келгеннер. Комбайнерлер бодунуң совхозунуң тараазын чогуур ейүнде ажаап дооскаш, СЭКП-ниң XXII съездизи аттыг совхозтуң Бора-Хөлде тараазының дүжүдүн ажаап алырынга дузалажып турарлар.

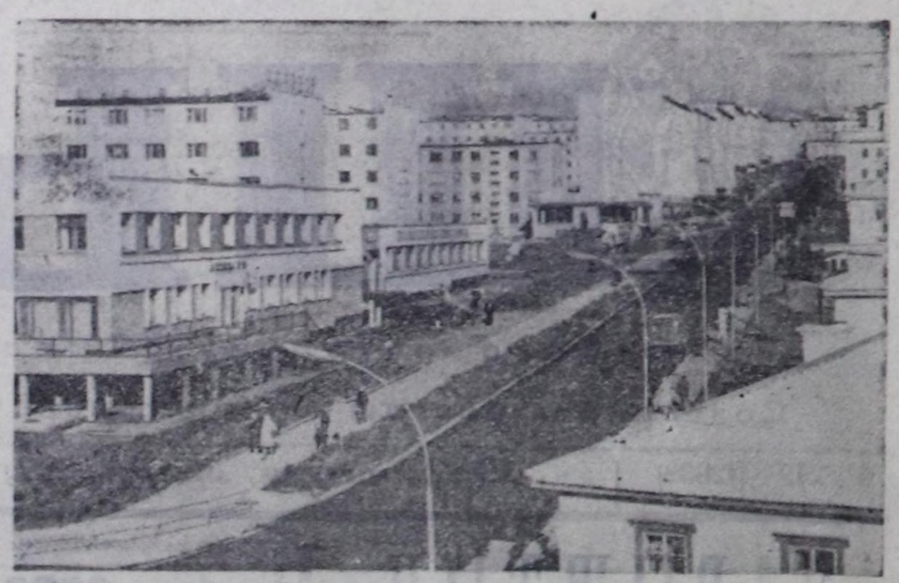
Амгы үеде бистиң кол кичээнгейивис көдээ ажыл-агыйның келир чылын чедишкинниг эгелээринге магадылалды түргузарынче утланган. Ылаңгыя ниитиниң малының кыштаглаашкынынга организастыг кирер, малды хүр, чаагай кыш ажырарынга холбаштыр ажылдар амгы үеде бистиң мурнувуста хүниүң эң чугула соруглазы болуп турар. Кыштаглар септелгезинде чедир кылдынмаан түүлдерни доозары-биле севлгу хүннерде совхозка шалыпчы он хонукту организастаан. Бо чугула ажыл-херекке 8 звенода 56 кижи идепкейлиг киржип турар. Оон аңгыда аңаа совхозта хөй-ниити организациялары, херээженнер чөвүдели база киржип келген.

Бистиң ажылывыста чедип алдынган түүлдер бар-даа болза, аңаа оожургап болбас. улам бурунгаарлаар, СЭКП ТК-ның май Пленумунуң шиитпирлерин база Аъш-чем программазын боттандырарынга боттарывыстың үлүгхуувусту моон соңгаар-даа киирер ужурлуг бис деп чүвени совхозтуң коммунистери, бүгү ажыл-ишчилери бедик харыысалга-биле билип турарлар.

Бисте кылыр, шиитпирлээр ужурлуг түүлдер ам-даа хей. Планда, социалистиг хүлээлгелерде айыттынган түүлдериниң чамдыызы күүсеттинмейн баар таварылгалар база бар. Чаңгыс чижек. Бо чылын Оргу-Шөлде хойжу бригаданың он хире кыштагларынга электри чырыын киирер ужурлуг турган. Ону боттандырар дээш совхоз республиканың «Көдээ электри тудуг» организациязы-биле кереэ чарган, ону ол күүсетпээн. Малчыпнар ону четтинкпейн манап турар. Көдээ ажыл ишчилерниң амыдыралының культураазын бедидерииге бир чугула социал бо айтырыгны ол аргелелдиң удуртукчулары болур-чогууру-биле шиитпирлээрни дилеп турар бис.

«Эң чоокку сорулга — бо чылдан эгелээш-ле чер болгаш мал ажылының продуктуларын боттуу-биле бедидерии чедип алыры база тараа, эът, сүт болгаш өске-даа продукшияны садыын алырының планнарын долдур болгаш ажыр күүседирии, оларны чогуур ейүнде болбаазырадып кылырын болгаш долуузу-биле камгалап алырын хандырары, дараазында чылдарда көдээ ажыл-агый бүдүүлгезин улам шапкын көдүрериге идегелдиг үндезинин салыры болур» — деп СЭКП ТК-ның май Пленумунуң доктаалында онзалап айытнан. Совхозтуң дирекциязының, ында партия, профовилел комитеттериниң болгаш өске-даа хөй-ниити организацияларының ажылынга ол айтырыглар кол черни эдлээр апаар.

Д. ОНДАР,
«Алдан-Маадыр» совхозта партком секретары.

ЧУКОТКА. Чукотканың үндезин чурттакчылары — чукчилерни, эскимостарны, юкагирлерни, коряктарны, эвенкилерни революция мурнунда Россияга келир үезин чок кижилер деп санап турган. Хостуг эрге чок чорук, аарыг-аржык, чедиимес, түрелги байдал шыпын-ла оларны өлүп төнериинге чедирип болур турган. Улуг Октябрьның херелинге чаа амыдырадды көрген Соңгу чуктуң улустары совет улустарның аку-дүмна өг-бүлезинге дең эргелиг болуп киргеннер.

Совет эрге-чагырганың чылдарында Чукотка автономнуг округка Билибиниин атомнуг электростанциязы туттунган.

Амгы үеде Чукотка автономнуг округта 180 ажыг үлетшур бүдүүлгелери бар. Ажыктыг казымалдар тывыжы чылдан чылче сайзыраан. Чукотканың көдээ ажыл-агыйында делегейде эң хөй ивн бар. Оон-биле чергелештир суткүр мал элбээн, куш ажылы ында сайзыраан. СЭКП ТК-ның май (1982 чыл) Пленуму чаа-чаа перспективаларны база ажыткан.

Чукоткада чаа-чаа заводтар болгаш фабрикалар, суурлар болгаш хоорайлар өзүп турарлар.

ЧУРУКТАРДА: Чукотка автономнуг округтуң пайысылалы — Анадырь; Чукотканың баштайгы ревком даргазы М. С. Мондриковка тураскаал. Ол 1920 чылдың январьда ак гвардейжилерге олуттеп.

Ю. ПЛЬЕНКОНУҢ фотолары.
СЭТА-ның фотохрониказы.

ТҮҢНЕП ЧУГААЛАШКАН

«Тииледге» совхозтуң ажыл-ишчилери он бирги беш чылдың ийиги чылының тос айларын бедик көргүзүглер-биле дооскан. Ажыл-агый сүтү 710 тоннаны бүдүрер планын 934 тоннага, дүктү 46 тонна планныг тургаш 62 тоннага, ээтти 290 тонна күүседир тургаш 319 тоннага күүседткен. Агаар-бойдустуң берге байдалы турза-даа, келир чылдың үрезинин арыглаап шыгжап, 2000 тонна үрезин болгаш мал чеминге хереглээр тараапы районнуң совхозтарынга саткан, совхозтуң малынга четчир мал чеми тараапы бо чылдың дүжүдүнден алган. Малга четчир янзы-бүрү мал чеми белеткеттинген.

ССРЭ-ниң тургустунганындан бээр 60 чыл ооңга чедишкиниг ужуражыр дээш, совхоз бүдүүлгезинде хаара түттүнген ажыл-ишчилер ортузунда социалистиг чарыштың түңнелдерин чугаалашкан. Тараа ажаалдазын Көдээ ажыл-агый ажылдакчыларының хүнүн таварыштыр доозкан. Маңаа ажыл-агыйның хөй ажылчыннары тиилекчилер болуп 50—160 рубль чедир өртектиг барааннар-биле шаңнатканнар. Эң тергиин көргүзүглериг 10 кижи чемпион атка төлептиг болганнар. Механизатор Валерий Оюн, саанчы Девик Монгуш, чолаачы Николай Шимит, малчыннар Кертик Ооржак, Чечек Куулар, МТЗ-50-нин башкарымчызы Алтай-оол Мортуй-оол, сиген кезикчизи Эзир-оол Ооржак, комбайнер Чүн-Доржу Хертек, быжаа ажаакчызы Чечекмаа Монгуш, кадарчы Маңдыг-оол Куулар чемпион атты алган.

Адаттынган эътер ленталар болгаш хевистер-биле, Москвада Улус ажыл-агыйының чедишкиннериниң делгелгезинче бадар путёвкалар-биле шаңнаткылаан.

Тараа ажаалдазының үезинде Валерий Оюн, Ичин-Доржу Хертек, Сүге-Маадыр Ооржак, Дадар-оол Сундук шылгараан. Малчыннар Татьяна Павыл, Бады-Төре Ооржак төрүүр чүс хойга оналаштыр 101 хураганы ап, хойган-на 3600 грамм дүк кыргын алыр хүлээлгелиг тургаш, дөрт килограмм чедир кырын ап, тиилекчи болганнар. Саанчылар Девик Монгуш, Бочунай Куулар, Чечек Лакпа планын 115—125 хуу күүсеткен.

Совхозтуң мал чеми белеткээр № 1 звенонуң удуртукчузу, механизатор Эзир-оол Ооржактың бо чугула ажылга киирген үлүг-хуузу улуг.

Совхоз бо чылын 340 муң рубльдин тудуг ажылын кылып чорудар планын күүсеткен. Пилорама ажылдакчызы Бапый-оол Хомушку, чазанныкчы Шыдыраа Монгуш, тудуг бригадири Доржу Сат, маляр-штукатур Наташа Куулар доктаамал хүн нормазын 105—115 хуу күүседип, мурнакчыларның одуруунга кирген.

Чолаачылар Тотхан-оол Ондар, Март Өртээлек, Николай Шимит дээш ооң-даа өскелерни эки ажылдыг деп демдеглээн.

ССРЭ-ниң 60 чылын төлептиг уткуп, 1982-83 чылдың кыштаглаашкынын хүр эрттирер, техника септелгезин бедик шынарлыг кыска хуусаада кылыр дээш база сөөлгү кварталдың планын чедир болгаш ажыр күүселдири тиилелгежилерниң мурнунда эң кол соруглга.

З. ТЕЖИТ.

СЭКП обкомунуң Политиктиг чырыдыышкын бажыңына республиканың пропагандистериниң куретары доозулган.

Национал айтырыглар талазы-биле марксисчи-ленинчи теория болгаш СЭКП-ниң политиказы, ооң Сибирьге боттанышкынының дугайында Новосибирскиниң күрүне университединиң төөгү кафедразының эргелекчизи, төөгү эртемнериниң доктору, профессор В. А. Домидов, Кызылдың педагогика институдунуң деканы, философия эртемнериниң кандидады М. М. Шекпер-оол, Красноярскиниң политехниктиг институдунуң Кызылда филиалының доценти, төөгү эртемнериниң кандидады В. А. Дубровский лекциялар номчаан.

ЭЭЛЧЕГЛИГ ӨӨРЕДИЛГЕ

СЭКП ТК-ның май (1982 чыл) Пленумунуң шиитпирлериниң, ССРЭ-ниң Аъш-чем программазының дугайында лекцияларны СЭКП обкомунуң көдээ ажыл-агый кылдызының эргелекчизи Г. А. Заркевич, партия обкомунуң бирги секретарының дузалакчызы С. С. Сонам номчуп, бистиң республиканың ажыл-ишчилериниң бо талазы-биле соруглаларын тодаргай чугаалаан.

Новосибирскиде партияның дээди школазының доценттизи, төөгү эртемнериниң доктору Л. В. Велюхановаңың «Амгы үеде делегейниң коммунистиг шимчээшкининиң дугайында», Кызылдың педагогика институдунуң башкызы, филология эртемнериниң кандидады М. А. Хадаханаэниң орус-тыва литература харылзааларының талазы-биле болгаш өске-даа лекцияларны курстуң дыңнакчылары дыңнаан.

Курстуң дыңнакчылары Шушенскоеже экскурсиялап чораан, аңаа баргаш, В. И. Ленининиң Сибирь шөлүлгезинге турган үезинде револючуу ажыл-чорудулгазы-биле улам чоок таныжып, хаңы билип алганнар.

СЭКП обкомунуң секретары Д. К. Ооржак курстуң дыңнакчылары-биле ужурашкан, республиканың ажыл-ишчилериниң мурнунда салдынган соруглаларны чугаалап берген.

МЕТАЛЛ КАМНАТТЫНАР

Бүгү-эвилелдиң «Союзнефтемаш» будүүлге каттыжышкыны-биле Азербайджанның Ч. Ильдрым аттыг политехниктиг институдунуң специалистериниң кады ажылдап кылганы кылыгларны артынчы чокка чонуп кылыр технологиязы чыл санында үүс-үүс тонна металлды камнап алыр арганы бээр. Дзержинскиий аттыг машина тудуушкун заводунга чаа технология ёзугаар кылдынган баштайгы продукцияны ол түүлдүң авторлары эртемденнерге чорудуп берген.

(СЭТА).

МАГАЗИНИ АРЫГ-СИЛИГ

Кооператорларда

Сүт-Хөлдүң кооператорларының бөгүнгү ажылы юбилейлиг чылдың планныг онаалдаларының, социалистиг хүлээлгелериниң күүселдезин хандырарынче утланган. Ынчангаш чарыш оду мында улам калбарган.

Үүрмектеп садар бараан саарылгазының тос айларда планын коллектив 102,8, ниитиниң чемнёнилгезиниинн — 108,2 хуу күүсеткен.

Көдээ чоннуң садыг-биле хандырылгазын экижидери-биле кооператорлар боттуг хемчеглерни ап чорудуп турар. Хүлээнген ажыл-херээнге бердинген, кызымак кижилер коллективте эвээш, эвес. Оларның бирээзинге № 1 автомагазинниң садыгжы чолаачызы коммунист Михаил Монгуш хамаржыр. Ол — ырак-узак малчын коданнарның күзенчиг ааччызы. Малчыннарга эргежок чугула хереглелдиг баранарын автомагазин кезээде ап чоруур. Тос айларның планныг онаалдазын М. Монгуш 112 хуу күүсеткеш, мурнакчыларның одуруунче база катап кирген.

Бора-Тайга суурда аъш-чем магазинииниң садыгжызы Анзат Монгуштуң ажылы мактаныг. Садып алыкчыларнын хереглелин долу хандырарынче ол улуг кичээнгейни угландырып келген. Магазинде бараанларның ассортиментизи арбын-даа.

Коллективтиң мурнакчыларының бирээзинге Суг-Аксы суурда ном садыының эргелекчизи Татьяна Ооржак хамаажыр. Магазинге кирип келирге, ооң арыг-силии, делгинерлерде одуруглай чыскаап каан номнар кижиниң кичээнгейин чайгаар-ла хаара туда бээр. Номнарны складтан чогуур үезинде чедип ап, садып алыкчыларның чагыгларын күүседип, ону барымдаалап эккеп турарындан янзы-бүрү литература мында арбын. Ынчангаш улуг-биче садып алыкчылар ооң ажиин амыратпас, а аңаа келген кижи албан кандыг-бир номну алгаш үнер. Т. Ооржак эрткен тос айларда бедик көргүзүглерлиг ажылдаан. Тос айларның дургузунда 11,9 муң рубльдиң номнарын саарган.

Кооператорларның ажылында кылдынган эки түүлдер-биле чергелештир көдээ чонну садыг-биле хандырып турарында чамдык четпестер бар. Чамдык магазиниерде хереглелдин эргежок чугула барааннары үзүктели бээр таварылгалар бар. Чамдык магазиниер бараан саарылгазының планын боттандырбайн турар. Оон-биле кады ырак черлерде — Манчүректе, Алдыы, Үстүү Ишкиниерде малчыннарның садыг-хандырылгазында четпестер бар.

Пекарняның ажылы моон мурнунда эки турган. Ам сулараан. Быжырып турар хлевиниң шынары бакырааи, чиг болуп турар. Оон чылдагаанын далганның шынарының багайы-биле тайылбырлаарлар. Оон ынай бир четпес чүве — электри лампочкаларының магазиннерде чогу. Бо айтырыларны кичээнгейге алыры негеттинип турар. Оларны чайладып алыры ажылга улуг идиглиг болуру чугаажок.

О. БОРАШ,
Чөвн-Хемчик район.

КЫЗЫМАКТАР

Улуг-Хем районда «Ак-Туруг» совхозтуң улуг мал эмчизи аныяк коммунист Михаил Кара-Салга удуртукан ийи салбырыңқ мал эмчилери ниитиниң малының янзы-бүрү аарыгларын өлүп хораар чоруун болдурбас дээш малдың халдавырлыг аарыгларына удур камгалал тарылышкыннарны болгаш өскедаа эмнээшкиннерни чогуур үезинде чорудуп турар.

Часкы үелерде мыйыстыг бода малдың брученлёзка, чылгының сап аарыгларынга удур тарылгаларны чоруткан. Ол ышкаш 21800 ажыг хой, ошкүге, 700 ажыг мыйыстыг бода малга кодур аарыгларынга удур чазын, күзүн ийи катап чуулдазарны чогуур хуусааларында эки шынарлыг кылган. Өкпе-хөрек болгаш ижин-шөйүндү аарыгларынга удур камгалал тарылышкыннарын эки организастаан.

С. СОТНАМ.

ТЫВА ТӨӨГҮЗҮНҮҢ

«Тыва улустуң социализмче төөгүлүг оруу» деп Ю. Л. Аранчынның номун чоокта чугаалажып көргеп. Ол номну «Наука» деп ном үндүрер черге (Новосибирск хоорай) парлаан.

Төөгү эртемнериниң доктору Н. А. Сердобов, төөгү эртемнериниң кандидаттары Г. Ч. Ширшин, О. А. Толгар-оол, В. Ч. Очур, В. А. Дубровский, А. К. Канзай, В. Л. Бичее-оол номну чугаалажып көөрүнге киришкен.

Тывада төөгү талазы-биле кол эртемденнериниң бирээзи, төөгү эртемнериниң кандидады Ю. Л. Аранчынның ол номувуң парлаттынганы Октябрь-сөөлүнде үеде тыва улустуң төөгүзүн өөреширинге чаа салыышкын болган.

Монографиядан ап көөрге, К. Маркстың, Ф. Энгельстиң, В. И. Ленининиң теоретиктиг түүлдеринге, Коминтерииниң, СЭКП-ниң, ТАРИ-ның документилеринге даянгаш, автор Тываның феодализмден социализмче, хөгжүлдениң капиталистиг үе-чадазын оюн эрткеш, шилчип киргенинииң дурум ёзугаар коз түүлдерин шинчилеп көрген. Чүгле хүн бүрүүн амгы айтырыгларын бистер өөренип көөр ужурлуг эвес, харын-даа «эң-не ниити, эң-не делгем азы улам-на хаңы көөр бодалдар биске ам ийи катап эргежок чугула» деп, В. И. Ленин айытkан. (В. И. Ленин. Чогаалларының долу чыылдазы, том 38, арыг 41). Ынчангаш Тываның капиталистиг эвес оруктап хөгжүп келгенииниң кол айтырыгларын авторуң шинчилеп көрген чугула болуп турар. Мурнунда хожудайгай чораан чурттарның капиталистиг эвес оруктап хөгжүрүнүң дугайында ленинги өөредиг болгаш ооң амыдыралга боттанышкынын билип алыры чүгле теория, үзел-бодал болгаш соңуургап билип алыр талазы-биле ужур-дузалыг эвес, а харын амгы үениң байдалынга оңза чугула болуп, ылаңгыя колониалдыг дарлаалдан хосталган чурттарда дыка улуг соңуургалды болдуруп турар. Тываның, Моолдуң болгаш Совет Чөөн чүк республикаларының дружүдгазы дыка өөредиглиг.

Тываның капиталистиг эвес оруктап хөгжүп келгенииниң кол айтырыгларын сыры харылзаалыг, бот-боттарынга тудуш холбаалыг кылдыр шинчилеп көргенин Ю. Л. Аранчынның номунуң үнелиг түүлдериниң бирээзи санап көөр керек. Тываның хөй-ниити амыдыралының бүгү талаларын революстуг ёзу-биле чаарты эде тургускавын төөгүнүң хөй материалдарынга үндезинээн, автор бодунуң эртем ажылынга сайгарын көргеп.

Архив документилерин болгаш литературага материалдарын чыыр, өөренип шинчилээр, мөөнген сайгарар талазы-биле авторуң кылган улуг ажылын номну чугаалажып көргеп үеде демдеглээн. Ынчаарга документ материалдарының ялөөн хөй кезии эртем шинчилелинге бир-ле дүгаар ажыглаттынган.

Чүгле Тываның эвес, харын боттарының хөгжүдезинге капитализмниң үе-чадазын оюп эрткен ССРЭ-ниң өске-даа улустарының, социал депшилгенин оруунче кирген азы кирип турар Чөөн чүктүң хосталган чамдык чурттарының хөгжүдезинииң капиталистиг эвес оруунун дугайында айтырыгның эртемге үндезилеттиингеи төөгүзүн Ю. Л. Аранчынның номунда чырыткан. Хөгжүлдениң капиталистиг эвес оруунун дугайында бүгү делегей ужур-дузалыг теория болур ленинчи өөредигиниң үргүлчүлеллиг сайзыралын болгаш амыдыралга боттанышкынын көргүзүп турары-биле оң ковчуг чугула болуп турар. Хожудангай чораан чурттарның социализмче шилчин киргенииң төөгүзүт перспективазын В. И. Ленининиң кайтамчык шылгарангай угаан-биле баш бурунгаар өттүр көрүп, чигезибиле айытканын төөгүнүң хөгжүлдезииниң амгы үе-чадазы бүзүредиг бадыткан турар. Тыва улустуң социализмче шилчин киргеи төөгүлүг орузун автор хожудангай чораан чурттарның капиталистиг эвес оруктап хөгжүрүнүн дугайында ленинги төөгүнүң хөгжүлдезиниң шинчилелинге тодаргай айытkан. (335-ки арында).

Тываның экономиказының болгаш культуразының хөгжүдезиниге боттарының салыышкынын киирген партия, күрүне эзилдекчыларының, профовилел болгаш комсомол активчилериниң, мурнакчы язычыннарның, колхозчуларның, оппортунистерге болгаш националистерге удур чидиг демиселге ТАРИ-ның удуртулгазы-биле демократтыг, социалистиг чаартылгаларны боттандырганын бүзүредип көргүзүп турар. «Контрреволюция чоокка революция болбайн турар болгаш болбас-даа» дээн ээ чугула ленинчи түүлдүң бадыткаашкынын ында илергейлеттинип турар. (В. И. Ленин. Чогаалдарының долу чыылдазы, том 12, арыг 171). Тываның Араттың революстуг намы Коммунистиг Интернационалдың идейлиг удуртулгазы-биле, ВКП (б)-ниң, сөөт ажылчын ажгының чаагай сеткилдиг, хөй янзы дузаламчызынга даянмышаан, улуг бергелерни ажыш эрткеиин, социалистиг базистиң быжыг үндезиниерии тургузуп, социалистиг идеологияны массаларга бадыткап шыдаашын автор бүзүредип көргүскен.

«Улуг Октябрьның салдарыбиле, марксизм-ленинизмниң тутунун адаа-биле, ССРЭ-биле сырый эвилелге, III Интернационалдың удуртулгазы-биле феодализмден социализмче төөгүлүг шилчин киргеи Тываның чаа төөгүзүнүң көргүзүн туразында» автор бодунуң шинчилелинге тодаргай айытkан. (335-ки арында).

Тываның экономиказының болгаш культуразының хөгжүдезиниге боттарының салыышкынын киирген партия, күрүне эзилдекчыларының, профовилел болгаш комсомол активчилериниң, мурнакчы язычыннарның, колхозчуларның, эртем болгаш культура ажылдакчыларының ажыл-чорудулгазын боттуубиле үнелеп көргени авторуң номунда үнелиг түүлдериниң бирээзи болуп турар.

Номнуң тургустунганының болгаш планнаттынганының байдалын ап көөрге, революция мурнундагы Тываның социал-экономиктиг хөгжүлдезиниң характеристиказын, Россияга Тываның шаанда каттышканының төөгүлүг ужур-дузазын номнуң бирги эге бөлүүнде долузубиле тодаргай чырыткан. Тывага улустуң революциязының тиилээниг болгаш тываларның улустуу-демократтыг күрүнезиниң тургустунганын Октябрьның социалистиг Улуг революциязының ышкаш, эртем ажылдакчыларының ажыл-чорудулгазын боттуубиле үнелеп көргени авторуң номунда үнелиг түүлдериниң бирээзи болуп турар.

Номнуң тургустунганының болгаш планнаттынганының байдалын ап көөрге, революция мурнундагы Тываның социал-экономиктиг хөгжүлдезиниң характеристиказын, Россияга Тываның шаанда каттышканының төөгүлүг ужур-дузазын номнуң бирги эге бөлүүнде долузубиле тодаргай чырыткан. Тывага улустуң революциязының тиилээниг болгаш тываларның улустуу-демократтыг күрүнезиниң тургустунганын Октябрьның социалистиг Улуг революциязының ышкаш, эртем ажылдакчыларының ажыл-чорудулгазын боттуубиле үнелеп көргени авторуң номунда үнелиг түүлдериниң бирээзи болуп турар.

БҮЗҮРЕЛДИ ШЫНЗЫКТЫРЫП...

ССРЭ-ниң тургустунганындан бээр 60 чыл ооңга күш-ажылчы белектериг ужуражыр дээш бүгү улустуң социалистиг чарыжынга киришпишаан, бодунуң онаашкан ажылынга чарыысалгалыг болгаш планныг онаалдарын чогуур ей-шаанда күүседип турар мурнакчыларның санын бистиң совхозта хой.

Маңна Улуг-Хем районда Жданов аттыг совхозтуң хойжуу Ак-Тел көдээ Советиниң депутады Маадыр Лакпаны хамаарыштырып болур. Ол мурнунда чыдарда Чодураага ажылдан, чурттап чораан, бодунуң онаашкан ажылын болгаш хой-ниитиниң даалгалыг ажылдарын ак сеткилдиг күүседип чораанын-биле район болгаш көдээ Советтиң депутадынга каш чыл үлаштыр сонгудып чораан.

Ооң күш-ажылчы жергежилиг комбайнер-трактористи. Ол жергежилиңге үр чылдарда ажылдан келген болгаш трактулчу шаңнадып мактадып чораан.

Совлгу чылдарда кадыкның байдалы-биле трактор болгаш комбайнга ажылдаарындан гостаган.

Маадыр Лакпа совхоз директорунга чеде бергеш, хой махтаар күзелин илереткен. Директор чөпшээрешкей. Маадыр болгаш кадайы Долрат олар кайызы-даа ажылга эрес-кежээ улус, мал ажылынга олар шыдаар деп ол бүгүзээн. Оларга совхозтуң 300 баш нарын дүктүг кошкарларын малдаарын сумелээрге, дораан үлээп алгаш, ажылдан киришкеннер. Оларның ажылы бүгай эвес түңнелдиг болгаш. Кошкарларның баш санының кажаалалы 100 хуу. Луң теллаы-биле көргүзүү база эки.

Маадырның куш-ажылга чедишкиннерин болгаш хой-ниитиниң ажылынга идеккейлиин үнелеп көргеш, ону эрткен чайын болуп эртжен черчер Советтериниң сонгулдаларынга көдээ Советтиң депутадынга ооң чаңгыс чер чурттуглары сонгуп алган. Ол үлээлгезин база эки күүседип турар.

Эртжен чайын Баян-Талага чайлаап, малының семиртилгезин эки организастаан. Амгы үеде Узун-Ховуда күзеглеп турар.

Ниитиниң малын үр кыш ажырары-биле бодунуң күжүбиле 10 тонна сигенни кезер деп социалистиг хүлээлгени алгаш, 20 тонна кылдыр күүсеткеш, кыштаанда соврүп чедиргеш, саравттаан. Бодунуң кыштаанын септелгезин эскелемүнналрга үлегерлиг белеткээн. Ол ак Октябрьниң социалистиг Улуг революциязының 65 чыл ооңга куш-ажылчы белектериг ужуражырыбиле чедишкиниг ажылдап турар.

С. ИЛАМ.

КҮҮСЕДИРИНГЕ БҮЗҮРЕЛДИГ

«Хемчик» аңчыыр-тывыш ажыл-агыйының штаттыг 27 аңчылары болгаш Чөөн-Хемчик, Барыын-Хемчик, Бай-Тайга районнардан керээлиг эки турачы аңчылар эрткен чылдың сөөлгү кварталында 108,4 муң рубльдиң өлүүн күрүнеге дужаан, планын 130 хуу чедирген. Чижээ, белеткеттинген диңг кежиниң саны 34,5 муң ажыг, оон аңгыда, бөрү, киш, ас, күзен, өрге, норка кештери база хөй киргеи. Бо чылдың бирги кварталында олар 11,9 муң рубльдиң өлүүн тып, планын 205 хуу күүседткен.

Аңчының берге болгаш чымыштыг херээнге толептиг үлүүн киирип турар эрес, шалыпчы аңчылар хөй. Оларга «Хемчик» аңчыыр-тывыш ажыл-агыйының мурнакчы аңчылары Даваа Ооржак, Дамир Харыуанны адап болур. Д. Ооржактың удурткашы беш кижилиг бригадазы аңчыыр сезонунуң дургузунда 4800 рубльдиң өлүүн, Д. Харыуанны 900 рубльдиң өлүүн күрүнеге киирген.

Ынчаарга керээлиг аңчылар ынчалдыр доктаамал аңнай албазы билдингир. Олар зөлчеглиг төлөөлериниң үезинде, керээ чарган үелериие аңнап турар болгай. Оларга таарымчалыг оран-сава, херексел-даа чедишпес. Ынчангаш оларның кадырган диңнерииң, оске-даа аңнарының кештери негелдеге дүүшпес, үрелик, шын эвес кадырган болур.

Ол шыкаш штаттыг аңчылар безин какпалар салгаш үе-шаанда кеспээн таварылгада туттунган аң-олуктуң күске-күжүген, ыт-куш чип, соктан каапгары хаая эвес таварылга. Ындыг чоруктарны болдурбазы күзенчиг.

Диңг, киш, ас, күзен кештерин балыг-бышкын, ойбак-дыдык, хан-деетиг эвес болдурары-биле аңнаарының какпа, маспак ышкаш аргаларын хөй ажыглаарын чедип алыры күзенчиг. Бистиң «Хемчик» аңчыыр-тывыш ажыл-агыйының складтарында диңге салыр 1200 какпалар ажыглал чок чыдып турар. Оны түге ажыглап болбазыл?

А бөлүк аңчылар суугулуг чылыг бажыңнарны демнежип тудуп, ажыглаары чогуур. Аъш-чемни аңаа кылып чип, аң-өлүүн союп, оон кежиниң үе-чаап аштап, ойбак-дыдының даарап, кадагалап шыгжаарда бажың дыка таарымчалыг. Чижээ, киш кежинде ойбак чер бар болза, таптыг даарап каарга, кештиң үнези улуг болур. Узуну 3 сантиметр четпее ойбакты үрелиишкинге санавас болгай. Дужаап турар өлүк-кештиң шынарын улгаттырарын доктаамал бодаары чугула.

Он бирги беш чылдың ийиги чылының дөрткү кварталында бистиң аңчыларывыс 66,2 муң рубльдиң өлүүн күрүнеге киирер хүлээлгелиг. Боттарының мурнунда салдынган ол удуг сорулганы «Хемчиктиң» аңчылары күүседиринге бүзүрелдиг.

А. ДОНГАК.
Чөөн-Хемчик район.

БӨМБҮРЗЕКТИҢ СУДАЛЫ

СЭТА-ның корреспондентилери дыңнадып тур

ДЕЛЕГЕЙДЕ БОЛУУШКУННАР ДОПЧУЛАЛЫ

КИЖИ ТӨРЕЛГЕТЕННИҢ КҮЗЕЛИНИҢ БОТТАНГАНЫ

ССРЭ-ниң тургустунганының 60 чылын депшилгелиг бүгү кижи төрелгетен бүгү делегейге төөгүлүг хүн кылдыр демдеглээр. Демократтыг парлалга, бүгү делегейде хөйниити ажылдакчылары аңаа хамаарыштыр Улуг Октябрьның тиилелгези болгаш ССРЭ-ниң тургустунганы төөгүге шиитпирлиг салдарны чедирген, делегейниң социалистиг системазын тургузарынга, улустарның колониализмге болгаш империализмге удур, тайбың болгаш социал депшилге дээш күүлүг шимчээшкинииниң тыптырынга үндезинии салган деп демдеглеп турар. «Совет күрүнеии—ажылчыннарның болгаш тараачыннарның делегейде ээ баштайгы күрүнезиниң —тургустунганы—кижи төрелгетеннің шаг-шаандан бээр күзел-чүткүлүнүң боттанганы ол болур»—деп, Перунуң ажылчы чоннарының бүгүнниити конфедерациязының даргазы И. Гамарра медегдээн.

Декабрь 30 чоокшулаан гудум-на, ССРЭ-ниң 60 чылынга тураскаакчан хемчегларииң бүгү диптерде улам ковүдеп турарын чаа-чаа медээлер бадыткап турар. Юбилейге тураскаакчан социалистиг хүлээлгелерии Чехословакияның, Болгарияның болгаш Вьетнамның ажылчы чоннары алган. Моолдуң ажылчыннары болгаш албан-хаакчылары күш-ажылчы эвес чегларии чарлаан. Швецияда Совет Эвилединиң хүннери, Финляндияда совет культураның неделязы, Дюссельдорфта (ГФР) ССРЭ-ниң садыгүлетпүр делгелгези, Мадагаскарда Ленинниң ажылдарының чыынды номун парлаазы. Перу найысылалдың университединге лекциялар, юбилейжи хүнге тураскаакчан плакаттарның Португалияда конкурузу— келир юбилейге тураскаакчан хемчегларииң түгле чаидыызы безин мындыг. ССРЭ-ниң тургустунганы болгаш оон чедишкиннери—ол дээрге, ленинчи национал политиканың тиилелгези. Совет Эвилели—ол дээрге чүс ажыг нацияларның болгаш бичче улустарның коммунистиг пиитпеледи тургузуп турары онзагай күрүнеиин үлегери, ол дээрге социал дең эрге дугайында күзел херек кырында бүткеи күрүне деп бодап ол бүгү хемчегларде илергейлеттинген. ССРЭ-ниң экономиктиг болгаш социал хөгжүлдезинде кайгамчык улуг чедишкиннер социализмиңг капитализмдеп артык күштүүн тодаргайы-биле көргүзүп турар.

ССРЭ-ниң тургустугганы национал-хосталгалыг шимчээшкинге улуг идегии берген, дарлаткан улустарның колониалдыг мөлчүүшкүнден хосталырынга шиитпирлиг салдарны чедирген. «ССРЭ-ниң тургустунганы —хосталга болгаш хамаарышпас чорук дээш, депшилге дээш туржуп турар бүгү улустарга көскү төөгүлүг болуушкун»—деп, Мурнуу-Барыын Африканың улусчу организациязының (СВАПО) ТК-зының кежигүнү П. Каулинге медегдээн.

Бөмбүрзекке тайбың болгаш айыл чок чорук улуг болгаш бичии улустарның деп эргелии база хамаарышпас чоруу дээш демиселге ССРЭ төөгүлүг улуг ужурдузалыг. Тайбыңның совет ленинчи политиказы, СЭКПиниң XXVI съездизиниң хүлээп алганы 80 чылдарга Тайбың программазы, эш Л. И. Брежневтиң идии үндүргени чаа инициативалар боо-чепсектерни эңдере бүдүрерии соксадырынче, чепсегленишкинии дүжүреринче, ядролуг халаптан кижи төрелгетенни камгалап алырынче угланган деп, делегейниң хөй-ниитизи демдеглеп турар. ССРЭ болза вашингтон администрациияның болгаш НАТО-нуң дайынзырак болүктериниң авантюрасчы политиказынга удур шиитпирлиг туржуп турар күштериниң кол чеденгияжидир. «Совет тайбың инициативалар чер бөмбүрзээниң бүгү улустарының изиг деткимчезин алган»—деп, АКШ-тың профвилел шимчээшкинииниң көскү ажылдакчызы Арт Шилдс демдеглээн.

ГФР: ЫЛГАЙ КӨРҮҮШКҮНГЕ УДУР

«Профессияларга хамаарыштыр кызыгаарлаашкынга удур хөделиишкинниң неделязы» ГФР-ге эрткен. Политиктиг чылдагааннар-биле Федеративтиг Республиканың хамаатыларын ылгай көөр чорукка удур шыңгыы удурланыышкынын чүртүүн аңгы-аңгы хоорайларынга эрткилээн хөй санныг хемчегларнин киржикчилери илергейлээн. Олар тайбың болгаш чавырлыышкын дээш ортумак ыракшылдын америк чаа ракеталарын ГФР-ниң девискээрииге тургузарынга удур, күш-ажыл кижилериниң хүн бүрүнүң эрге-ажыктары дээш шудургу демисежиш турарлар-биле эш-сеткил каттыштырын турарын илергейлээнер.

Бо дээрге, барыын-герман хөй-ниитиниң, ажылчыннарның болгаш албан-хаакчыларның эргелерии база хосталгаларын кызын турарынга удур үргүлчүнүн массалыг хөделиишкинии-дир. Эргелерге удур халдаашкын он чыл бурунгаар хүлээп алган «Радикал элементилер дугайында доктаалга» үндезилеп чоруттуруп турар. Чонга удур ол документиниң кол сорулгазы болза депшилгелиг үзелдиг хамаатыларны кызын-кыяры база ажыл чок арттырары, ГФР-ни полицейжи ниитилеп кылдыр тургузары болуп турар. Ынчаарга «доктаалдың» бир кол өзээ болза коммунизмге удур кылчаалыг политика-дыр. Ынчангаш оон кол халдаашкыны Герман Коммунистиг партиязы — барыын-герман ажылчы чоннарның авангардынга удур үгланган бооп турары тавырылга эвес. Истеп-сүрүүшкүнге түгле коммунистер таварыжып турар эвес. Дерзин доктаалдың туруп турары он чылдарның дургузунда кижиниң кол эргези—күш-ажыл кылыр эргезин казыткан 5 муң кижилерниң аразында ГФР-ниң өске партияларының база хөй-ниити организацияларының төлөөлери, чижээ, социал-демократтар, тайбыңның немец эвилелииниң кежигүннери база бар.

Ниитизи-биле бо үениң дургузунда ийи миллион ажыг барыын-герман хамаатылар кижиниң дорамчылаанының демдээ болур «идегелдиң» болгаш «конституциияга шынчызының» хынаддазын эрткен. Чамдыкта мырынай кайгамчык апаар: социалистиг дем каттыжылга чүттарынче аян-чорук кылыры, Европага аймыл чок чорук болгаш кады ажылдажылга талазы-биле чөвүлел хуралдың Түңнел актызының түүдерии боттандырары дээш хөделиишкиннер «идегелдиг эвезиниң» херечизи кылдыр чарлаттынар.

Күрүне албан черлериидеп «таарымча чок» кижилерии—идепкейлиг профвилел ажылдакчыларын, Герман Компартияның кежигүннерии, социал-демократтарны үндүр сывырып турар. Чижээ, Штутгартка почта ведомствозунуң албан-хаакчызы турган Ганс Майстерге удур «чурум үүгээшкин» хереэн ынчаар опаагаи. Оон бүгү «бууруузу» болза ол ГКП-ниң кежигүнү. Киль хоорайда социал-демократ Эрланд Мюллерке университетке эртем ажылын кылырын чөпшээреевейн баргаи. Ындыг шиитпирге үлегеин— Кильдиң судно тудар черлеринге Чилиниң фашистиг эрге-чагыргазынга суг алданыр хемелерии тудуп бээринге удур чыскаалга киришкеии болгаи. Ындыг чижектерии хойну киирип болур.

ГФР-де «Профессияларга удур хоруушкуннар» практиказы түгле Барыын Германияда удурланыышкынны болгаш килеңнээшкинии болдурган эвес, а харын бүгү Барыын Европа чурттарында калбарган. «Радикал элементилер дугайында доктаалга» таварышканнар-биле эш-сеткил каттыжылгазының комитеттери Барыын Европаның хөй-хөй чурттарында тургустунган. Олар барыын-герман эш-өөрлери-биле кады демократчы эвес бүжар бак ол доктаалды күш чок болдурарын шиитпирлии-биле негеп турарлар.

Р. СЕРЕБРЕННИКОВ,
И. МАСЛОВ.
(СЭТА).

ЕВРОПАГА БОЛГАШ БҮГҮ ДЕЛЕГЕЙГЕ ТАЙБЫҢ ДЭЭШ

Варшава Керээзиниң киржикчилери чурттарның даштыкы херектер министрлериниң комитединиң хуралынга киржип турган социалистиг чурттарның даштыкы херектер министрлери-биле эш Л. И. Брежневтиң ужуражымышкыны делегейниң хөй-ниитизиниң кичээнгейиниң төвүнде туруп турар. Ол ужуражымышкын Совет Эвилелиниң, социалистиг өске-даа чурттарның тайбың политиказынга, ядролуг халапты болдурбазының угланымышкынынга чайгылыш чок шынчызының херечизи болган деп, массалыг информациянын даштыкы чепсектери айтып турар.

Амгы үеде, делегейде байдал дүшкүүрлүг апарганда, ССРЭ-ниң даштыкы политиктиг угланымышкыны өскерлии чок артып турар. Совет Эвилели бодунуң күжениишкиннерии чавырлыышкынны быжыглаарынче угландырган деп, венгр «Непсабадшаг» солуи демдеглээн. Политиктиг ол угланымышкынны социалистиг чурттар, тайбынга ыпак бүгү күрүнелер изии-биле деткип, баймак чедирип турар.

Европа чурттары, АКШ-тың ыйышкыны тураажок, ниитизи-биле чавырлыышкынче сонуургалдын хевээр арттырып турар деп, Л. И. Брежнев демдеглээнии Польшаның «Трибуна люду» солуну бижээн. Хельсинкиге эгелээн чавырлыышкын чорудулгазы хевээр арттырып турар деп, харын мырынай уламчылазын, улам күш киирип дээш Совет Эвилели бижыы-биле туржуп турар.

Кыдат Спиьхуа агентилелдин дамчытканы болза: совет удуртукчу Л. И. Брежнев Варшава Керээзиниң киржикчилери күрүнелериң даштыкы херектер министрлери-биле ужурашкан болгаш ядролуг боо-чепсектерии кызыгаарлаашкынга удур чорудулгазын, харын мырынай уламчылазын, улам күш киирип дээш Совет Эвилели бижыы-биле туржуп турар.

Кыдат Спиьхуа агентилелдин дамчытканы болза: совет удуртукчу Л. И. Брежнев Варшава Керээзиниң киржикчилери күрүнелериң даштыкы херектер министрлери-биле ужурашкан болгаш ядролуг боо-чепсектерии кызыгаарлаашкынга удур чорудулгазын, харын мырынай уламчылазын, улам күш киирип дээш Совет Эвилели бижыы-биле туржуп турар.

Амгы үеде, делегейде байдал дүшкүүрлүг апарганда, ССРЭ-ниң даштыкы политиктиг угланымышкыны өскерлии чок артып турар. Совет Эвилели бодунуң күжениишкиннерии чавырлыышкынны быжыглаарынче угландырган деп, венгр «Непсабадшаг» солуи демдеглээн. Политиктиг ол угланымышкынны социалистиг чурттар, тайбынга ыпак бүгү күрүнелер изии-биле деткип, баймак чедирип турар.

Европа чурттары, АКШ-тың ыйышкыны тураажок, ниитизи-биле чавырлыышкынче сонуургалдын хевээр арттырып турар деп, Л. И. Брежнев демдеглээнии Польшаның «Трибуна люду» солуну бижээн. Хельсинкиге эгелээн чавырлыышкын чорудулгазы хевээр арттырып турар деп, харын мырынай уламчылазын, улам күш киирип дээш Совет Эвилели бижыы-биле туржуп турар.

Кыдат Спиьхуа агентилелдин дамчытканы болза: совет удуртукчу Л. И. Брежнев Варшава Керээзиниң киржикчилери күрүнелериң даштыкы херектер министрлери-биле ужурашкан болгаш ядролуг боо-чепсектерии кызыгаарлаашкынга удур чорудулгазын, харын мырынай уламчылазын, улам күш киирип дээш Совет Эвилели бижыы-биле туржуп турар.

Удур туржуушкуиу күштелдиреринче, чавырлыышкынны буурадырынче АКШ-тың угланымышкыны совелгу үеде Европада-даа, бүгү делегейде-даа улам илдеңи-биле илереэн деп, совет удуртукчу медеглээн-дир деп, америк АП информация агентилели дамчыткан. Хельсинкиге эгелээн чавырлыышкынны уламчылаарынче, Европага бүүрежилгенин болгаш боо-чепсектерии дүжүреринин хемчегларининг талазы-биле конференцияны эрттирер дугайында шиитпирии Мадрид ужуражылгазыига үлээп алырынче Л. И. Брежнев кыйгырган. Ядролуг чепсекти мурнай ажыглаас дугайында Совет Эвилелиниң хүлээлгезин Л. И. Брежнев база катап бадыткаан.

Стратеггиг боо-чепсектерни кызыгаарлаар болгаш кызырар талазы-биле Женевада совет-америк чугаалажыышкыннар болгаш Европага ядролуг чепсектерни кызыгаарлаар талазы-биле чугаалажыышкыннар «берге байдалдыг чоруу турар» деп, ол демдеглээн. Дең эргенин болгаш дең аймыл чок болурупуун принциптеринге үндезилеп чугаалажыр хөөн чорту дээш Каттышкан Штаттарны Л. И. Брежнев бууруудаткан.

Удур туржуушкуиу күштелдиреринче, чавырлыышкынны буурадырынче АКШ-тың угланымышкыны совелгу үеде Европада-даа, бүгү делегейде-даа улам илдеңи-биле илереэн деп, совет удуртукчу медеглээн-дир деп, америк АП информация агентилели дамчыткан. Хельсинкиге эгелээн чавырлыышкынны уламчылаарынче, Европага бүүрежилгенин болгаш боо-чепсектерии дүжүреринин хемчегларининг талазы-биле конференцияны эрттирер дугайында шиитпирии Мадрид ужуражылгазыига үлээп алырынче Л. И. Брежнев кыйгырган. Ядролуг чепсекти мурнай ажыглаас дугайында Совет Эвилелиниң хүлээлгезин Л. И. Брежнев база катап бадыткаан.

Стратеггиг боо-чепсектерни кызыгаарлаар болгаш кызырар талазы-биле Женевада совет-америк чугаалажыышкыннар болгаш Европага ядролуг чепсектерни кызыгаарлаар талазы-биле чугаалажыышкыннарның темизиин кызырганы дээш Варшава Керээзиниң киржикчилери чурттарның даштыкы херектер министрлериниң комитединиң хуралынга киржип турган социалистиг чурттарның даштыкы херектер министрлери-биле эш Л. И. Брежневтиң ужуражымышкыны делегейниң хөй-ниитизиниң кичээнгейиниң төвүнде туруп турар. Ол ужуражымышкын Совет Эвилелиниң, социалистиг өске-даа чурттарның тайбың политиказынга, ядролуг халапты болдурбазының угланымышкыныига чайгылыш чок шынчызының херечизи болган деп, массалыг информациянын даштыкы чепсектери айтып турар.

Амгы үеде, делегейде байдал дүшкүүрлүг апарганда, ССРЭ-ниң даштыкы политиктиг угланымышкыны өскерлии чок артып турар. Совет Эвилели бодунуң күжениишкиннерии чавырлыышкынны быжыглаарынче угландырган деп, венгр «Непсабадшаг» солуи демдеглээн. Политиктиг ол угланымышкынны социалистиг чурттар, тайбынга ыпак бүгү күрүнелер изии-биле деткип, баймак чедирип турар.

Европа чурттары, АКШ-тың ыйышкыны тураажок, ниитизи-биле чавырлыышкынче сонуургалдын хевээр арттырып турар деп, Л. И. Брежнев демдеглээнии Польшаның «Трибуна люду» солуну бижээн. Хельсинкиге эгелээн чавырлыышкын чорудулгазы хевээр арттырып турар деп, харын мырынай уламчылазын, улам күш киирип дээш Совет Эвилели бижыы-биле туржуп турар.

Кыдат Спиьхуа агентилелдин дамчытканы болза: совет удуртукчу Л. И. Брежнев Варшава Керээзиниң киржикчилери күрүнелериң даштыкы херектер министрлери-биле ужурашкан болгаш ядролуг боо-чепсектерии кызыгаарлаашкынга удур чорудулгазын, харын мырынай уламчылазын, улам күш киирип дээш Совет Эвилели бижыы-биле туржуп турар.

Удур туржуушкуиу күштелдиреринче, чавырлыышкынны буурадырынче АКШ-тың угланымышкыны совелгу үеде Европада-даа, бүгү делегейде-даа улам илдеңи-биле илереэн деп, совет удуртукчу медеглээн-дир деп, америк АП информация агентилели дамчыткан. Хельсинкиге эгелээн чавырлыышкынны уламчылаарынче, Европага бүүрежилгенин болгаш боо-чепсектерии дүжүреринин хемчегларининг талазы-биле конференцияны эрттирер дугайында шиитпирии Мадрид ужуражылгазыига үлээп алырынче Л. И. Брежнев кыйгырган. Ядролуг чепсекти мурнай ажыглаас дугайында Совет Эвилелиниң хүлээлгезин Л. И. Брежнев база катап бадыткаан.

Стратеггиг боо-чепсектерни кызыгаарлаар болгаш кызырар талазы-биле Женевада совет-америк чугаалажыышкыннар болгаш Европага ядролуг чепсектерни кызыгаарлаар талазы-биле чугаалажыышкыннарның темизиин кызырганы дээш Варшава Керээзиниң киржикчилери чурттарның даштыкы херектер министрлериниң комитединиң хуралынга киржип турган социалистиг чурттарның даштыкы херектер министрлери-биле эш Л. И. Брежневтиң ужуражымышкыны делегейниң хөй-ниитизиниң кичээнгейиниң төвүнде туруп турар. Ол ужуражымышкын Совет Эвилелиниң, социалистиг өске-даа чурттарның тайбың политиказынга, ядролуг халапты болдурбазының угланымышкыныига чайгылыш чок шынчызының херечизи болган деп, массалыг информациянын даштыкы чепсектери айтып турар.

Амгы үеде, делегейде байдал дүшкүүрлүг апарганда, ССРЭ-ниң даштыкы политиктиг угланымышкыны өскерлии чок артып турар. Совет Эвилели бодунуң күжениишкиннерии чавырлыышкынны быжыглаарынче угландырган деп, венгр «Непсабадшаг» солуи демдеглээн. Политиктиг ол угланымышкынны социалистиг чурттар, тайбынга ыпак бүгү күрүнелер изии-биле деткип, баймак чедирип турар.

Европа чурттары, АКШ-тың ыйышкыны тураажок, ниитизи-биле чавырлыышкынче сонуургалдын хевээр арттырып турар деп, Л. И. Брежнев демдеглээнии Польшаның «Трибуна люду» солуну бижээн. Хельсинкиге эгелээн чавырлыышкын чорудулгазы хевээр арттырып турар деп, харын мырынай уламчылазын, улам күш киирип дээш Совет Эвилели бижыы-биле туржуп турар.

Кыдат Спиьхуа агентилелдин дамчытканы болза: совет удуртукчу Л. И. Брежнев Варшава Керээзиниң киржикчилери күрүнелериң даштыкы херектер министрлери-биле ужурашкан болгаш ядролуг боо-чепсектерии кызыгаарлаашкынга удур чорудулгазын, харын мырынай уламчылазын, улам күш киирип дээш Совет Эвилели бижыы-биле туржуп турар.

Удур туржуушкуиу күштелдиреринче, чавырлыышкынны буурадырынче АКШ-тың угланымышкыны совелгу үеде Европада-даа, бүгү делегейде-даа улам илдеңи-биле илереэн деп, совет удуртукчу медеглээн-дир деп, америк АП информация агентилели дамчыткан. Хельсинкиге эгелээн чавырлыышкынны уламчылаарынче, Европага бүүрежилгенин болгаш боо-чепсектерии дүжүреринин хемчегларининг талазы-биле конференцияны эрттирер дугайында шиитпирии Мадрид ужуражылгазыига үлээп алырынче Л. И. Брежнев кыйгырган. Ядролуг чепсекти мурнай ажыглаас дугайында Совет Эвилелиниң хүлээлгезин Л. И. Брежнев база катап бадыткаан.

Стратеггиг боо-чепсектерни кызыгаарлаар болгаш кызырар талазы-биле Женевада совет-америк чугаалажыышкыннар болгаш Европага ядролуг чепсектерни кызыгаарлаар талазы-биле чугаалажыышкыннарның темизиин кызырганы дээш

Янзы-бүрү медээлер

Солун кежээ

Эрэшиниң Культура бажыңынга болган кежээге культура ажылдакчыларының белеткээни солун концерт болган. Бот-тывынгыр артистер Николай Сендиниң хөөмей, сыгыдын, Ак-кыс Сагаан биле Клара Шойжунуң ырларын, Радик Ензак биле Шолбан Баяновтуң моол ырызын көрүкчүлер катап-катап дилеп дыңнаннар.

Концерттиң номерлерин ыры-хөгжүм ансамбли эки үдээнин демделевес арга чок. Концерт сөөлүнде 16, 24, 32 килограмм денгизге шой кедүрериниң маргылдаазы көрүкчүлерни сонуургаткан. Денги аайы-биле Байыр Дамдын, Василий Иргит, Владимир Сыхчян, Амир Дамдын олар тиилелегени тус-тузунда чедип алганнар. Тиилекчилерге районда спорт чөвүлелиниң хүндүлел бижиктерин база ертектиг белектерни чөвүлеядың даргазы Ш. Г. Ала тывыскан. Маргылдаанын түнелинде комсомол райкомунуң ийиги секретары И. К. Ламажап байыр чедирип түве чугаалаш, спортту районга аныяктар ортузунга сайзырадып, массалыг болдурарыныче кыйгырган.

Кежээниң түнел кезээнде оюннар болган танцы болган. Ол хүн районнуң харылзаа белдириниң аныяктары дружинниктээн.

Д. ДАМБА-ХУУРАК.

Чурукчуларның чаа ажылдары

Алдан-Маадыр аттыг чурт-шинчилел музейиниң чагыын ёзугаар Тываның чурукчулары улуг хемчээлдиг чаа ажылдарны кылып дооскан, музейге дужаганнар.

Тываның комсомол шаңналының лауреады Владимир Ховалыг болган чурукчу Ондар Ортун-оол олар «Тыва эки турачыларның фронтудан ээп келгени» деп ажылды дужаганнар. «Тыва эки турачыларны фронтуже үдеп турганы» деп ажылды Юрий Деев чүраан. Тываның комсомол шаңналының лауреады Саая Сарыг-оол «Тыва Арат Республиканың төлээлери фронтуда Кызыл Шеригниң дайынчыларынга белектер тыспсын турары» деп улуг ажылды кылган.

Ук ажылдарны Адачурттуң Улуг дайынының дугайын көргүскен залда делгеп, аскаан. Чаа чурукчулар музейде бар экспонатларның аразында эң улуг (1,5х3 м) хемчээлдиг ажылдар болуп турар.

В. САГААН-ООЛ.

Шивээде театр

Петропавловск хоорайның чурт-шинчилел ажылдакчылары Ишимде шивээниң солун төөгүзүн илередип тыпканнар.

Тобольскиниң чагырга черинде төлээзи А. Толстой биле шивээниң комендантызы Г. Шредериң аразында бижиинден шинчилекчилер дараазывда чүүлдү билип алган: Россияның эзнаргей черинге XVIII вектиң төнчүзүнде безин улусчу театр тургап.

1796 чылда Толстой Петропавловскиге тургузуп турган операларның партитураларын Тобольск театрынче чорудуп бээрин шивээниң комендантызындан дилээн. XVIII вектиң ортан үезинде ук шивээ шеригге быжыглаңмышкыны болуур ужур-дузазын чидирипкен. Садыг оруктарының каттышкан белдириниң чоогунга улуг суур тургуступтан. Аңаа театрга сонуургалдыглар шилерни тургузуп турганнар.

П. ВАРОВ.

Петропавловск.

ССРЭ-ниң Күрүне шаңналынга саналдап киирген

ЛЕНИНГРАД. «Леннаучфильм» студиязының чаа ажылының жанры солун: ону шинчилел-фильм дээр. «Кижи болгаш робот» деп долу метражтыг эртем-тайылбырлыг фильмниң сценарийин Ужар үүл приборлары тудар институттуң профессору М. Б. Игнатьев болгаш ол-ла институттуң доцентиан Л. П. Клауз олар бижээннер.

Барык он чыл дургузунда авторлар боттарының «кол маадыры»— үлетпүр рободунуң «өзүлдезин» хайгаарап келгеннер. Чүгле хайгаарап эвес, роботтарның чаа салгалын «кижизидип» база турганнар. Робототехниканың хогжүлдезин төөгээн дөрт новелладан фильм үндезилеттинген.

Кинода солун чүүлдер-ле хөй. Оон режиссёрү Л. М. Волков, оператор Е. М. Голубев. Эртемденнерниң болгаш документалдыг кино тургузукчуларының кады кылган чаа ажылын 1982 чылда ССРЭ-ниң Күрүне шаңналынче саналдап киирген.

ЧУРУКТА: «Кижи болгаш робот» деп фильмниң тургузукчулары (солагай талазындан) доцент Л. П. Клауз, профессор М. Б. Игнатьев, тургузукчу режиссёр Л. М. Волков болгаш оператор Е. М. Голубев олар.

Н. АДАМОВИЧИНИҢ фотозу.СЭТА-ның фотохрониказы.

Эмчиниң сумези

ӨГ-БҮЛЕДЕ ШКОЛАЧЫ

Бичии чаштарның мандын, өзери дыка дүрген. Каш чылдар эрткелек чорда-ла, оларны школаже үдээр үези келген боор. Школаже киреринің бетинде, бачым белеткелдер. Ада-иелерниң чымыжы улгадыр. Оларны өөредилге херекселдери, школачы форма дээш өске-даа херек чүүлдер-биле хандырар аңаар. Школа назыны четпээн уругларны школачы кылдыр тоорту өөредири нарын. Оларның сагыш-сеткилин амыдыралдың чаа хевиринче болгаш чанчыкпаан ажылче киирери ындыг-ла белен эвес.

Шыңгыы негелделиг болгаш чугула чаа хүлээлге тывылганын, амыдыралының хенертен өскерилгенин олар боттары-ла эскерип каар. Чамдык бирги классчылар амыдыралының чаа чурумунга кончуг бергеден чанчыгарлар. Школа назыны четпээнер ясли-садка бүгү-ле чүүлдерин боттарының билир шаа-биле дыңнап билир турган болза, школага ,оон-даа байлак дыңнадыгларны азы школа программазын өөренип эртер. Бир эвес оларның хүн чурумун контрольга албас болза, бот-онаалгазын чедир кылбас, чогуур шагында аъш-чем ишпейн, удуур үезинде дыштанмайн баар. Ынчангаш ада-ие оларның хүн чурумун хайгаараары онза чугула.

Хүн чурумун сагываска үргүнүң кадыкшылыңга багай салдарлыг. Каш айлар эрткенде үргүнүң хорадаачалын, туруучалын, ажылга хөөп чогун ада-иези эскерип каар. Уруг кежээ арай боорда удуур болгаш чамдык дүнелерде оттур апаар. Чамдык уругларның бажы үргүлүү аарыыр, дүүн соонда, бот-онаалга кылыр үеде чүрээ дүрген согар болгаш кошкак байдалдыг апаар, деридер. Ада-иелер болгаш башкылар школачыларның мындыг байдалын эскерзе-даа, чамдыкта херекке албайн баар. Ол бүгүнү чалгаа кылдыр кижизиттингенинің азы өөренир хөңнү чогуунуң чылдагааны кылдыр санай бээр. Шынында ол ындыг эвес. Ол дээрге хоочураан туруучал чанчыл ийикпе, азы төп нерв системазының ажыл-чорудулгазының үрелгени-дир.

Уруг аажок шимчегир болзажок ооң ажыл-чорудулгазы уш-баш чок апаар. Кижээгейи дыка кошкак, ындыг уругларның удууру багай болгаш хөй дүштер дүжээр, арай боорда оттур, самбыра чанында туруп алгаш чегей харыы бээр. Контроль ажылдарны күүседири сула. Бир эвес школачының ындыг байдалынче кичээнгей салбайн, чылдагаанын тодаратпас болза, аарыг улам өөскүп, кошкак кижи апаар. Эге үезинде ол хөлчок ажылдаар тургаш, оон ажылга хөңнү чокталар. Баш мээзининг кемдээшкиннерин, иштики органнарның хоочураан болгаш халдавырлыг аарыгларын эрттиргеннерни ол бүгү байдал каданнадып болур. Өг-бүленің психологтуг байдалындан база хөй чүүл хамааржыр. Адаиенің аразында харылзаазы, арагалаар чорук, уругже хайгаарал чок боору астениктиг аарыг тывылдырарының бир кол чылдагааны. Ындыг болганда бирги классчының дыштанылгазын болгаш күшажыл чурумун шыңгыы хайгааралга алыр херек.

Аарыгның түлүк үезинде уруг хорадаачал, хомудаачал, кылыктыг болгаш бодун туттунуп шыдавас апаар. Бижимел ажылдарга грамматиктиг частырыглар эрттиреринден аңгыда, үжүктерни каап, өскеда частырыгларны кыла бээр. Бо бүгүнү күш-ажылдың болгаш дыштанылганың чурумун тодаргай сагып тургаш, эдип ап болур. Эң-не кол чүве удуурунуң чурумун чогуур иегелдезинге тургузар херек. Олар 10 шак дүргүзүнда удуур, бот-онаалгазы күүседири 45 минутадан көвүдевес болур үжурлуг.

Эге класстарның өөреникчилерин күш-культурага хаара тудары, оларның сайзыралынга болгаш өөредилгезинге эки салдарлыг. Эртенги гимнастиканы доктаамал кылырга, ынчан ажыктыг. Аңаа үргүнү өөредир, чанчыктыр кижизидер херек. Эртенги гимнастикада 5—7 хире мергежилгелерни кылыр болгаш ол үгүле 7—8 минута үргүлчүлээр үжурлуг. Бот-онаалганы кылырының бетинде селгүүстээр. Телевизор чанынга хөлүн эрттир үр олурбас. Адаиелер үргүнүң өөредилгезин ханы билип, оон амыдыралын шын организастаан тудум, бергелерни ажып эртеринге дыка дузалыг.

Л. КОМЛЕВА,
республиканың санитар-чыдыышкын бажыңының инструктору.

ГАРАЖ АДААНДАН

Павлодар областың көдээ ажыл-агый эргелелиниң чолаачызы Б. Ербаев үнелиг эртине шыгжамырының дилекчизи болу бээр мен деп сагынмаан. Ынчалза-даа шынап-ла боду үнелиг эртине шыгжаан черни тып алган.

Гараж девискээрин чаагайжыдын тура, чер казып, даштар үштүп турганнар. Бир дашты казып үштүп чадашканнар. Ынчангаш ону казып үндүрери-биле бульдозер эккелгеннер. Дашты казып үндүрүпкеш көөрге, бир-ле чүве кылаш дээн. Б. Ербаев довурак аразындан ийи башты эзир чураан чоостарны тып алган.

— Биске шыгжаары-биле берген экспонаттарның аразында ол дээрге ээ үнелиг тывыш болуп турар — деп, Павлодарның төөгү чурт-шинчилел музейиниң директору М. Гапон чугаалап турар. — Шак мындыг эрги чоостар Казахстанның кайы-даа музейинде чок. Чоостар сонуургап чыып чораан кандыг-бир бай садыгжының-на шыгжаа боор деп санап турар. Ол революция мурнунда Орус күрүнезинге турган чоостардан эгелээш, XIII, XVII вектерде Орта Азия күрүпелеринге турган акшаларны чажыт шыгжагга кадагалап турган. Оларның бир чамдыктары эртем талазы-биле сонуургалды болдуруп турар.

Н. КРИВИНЕЦ.
Павлодар.

Мурнунда чыдарда октябрьда дыка соон турганын Тываның чурттакчылары утпааннар. Бо чылын эдептиг чылыг болуп турарын кижи бүрүзү эскерген. Дүне безин 11 градус чылыг. Ооң чылдагааны чүдел?

Бистиң республиканың девискээринче бо күзүн мурнуу-барыын чүктен чылыг хаттың кээп турарындан мындыг таарымчалыг температура элээн ызырнып турары ол. Ындыг-даа болза, ол хаттың угланыышкыны бо хүннерде өскерлип, соңгу-барыын чүктен соок агаарны экеп эгелээн. Ынчангаш, удавас агаар соон эгелээр.

ЧУРУКТА: октябрьның төнчүзүнде безин чаштар ам-даа хүнүүн хөй кезиин даштыгаа селгүүстевишааннар.

ФУТБОЛ

Футболга чурттуң бирги черидээш болуп турар чемпионатка Минскиниң динаможулары Тбилиссиниң «Динамоэзу» база болгаш Москваның «Спартак» командазы уткаш, Кутаисиниң «Торпедо»-биле хайымнашкан. Ынчангаш бедик чергениң ойнакчыларының аразында бирги черже үнер арга оларда бар болу берген. Ынчалза-даа Кутаисиң динаможулары тос үжуражылганың шуптузун эки ойнаан сөөлүнде Алма-Атаның «Кайрактың» база уткаш, Минскиниң командазынга чугле 2 сан четпейн турарлар.

Бо чылгы маргылдаага шөлдүң эзлери (Кутаиссиниң «Торпедо») үш үжуражылгага удуп алгаш, ийилинге уттурган.

Харьковтуң «Металлист» ЦСКА-биле ойнаан, хайымнаан, а «Днепр»—Москваның «Торпедо»-биле үжуражылганында шуут сан албайн баргаан.

ЭРГИМ НОМЧУКЧУЛАР!

1983 чылдың «Шын» солуннуң чагылдазы уламчылап тур. Ол бо чылдың ноябрь 15-ке чедир уламчылаарын утпаңар. Чагылданың чылда өртээ 7 рубль 80 көпеек.

«Шынны» чагыдып алырынче далажыңар!

ШЫДЫРАА: АНЫЯКТАР КӨВҮДЭЭН

СПОРТ • СПОРТ • СПОРТ

Шыдыраа клубунуң чалааны-биле Кызыл хоорайның шыдыраачылар командазы «Шыдыраа клуву-82» фестивальга киржири-биле Евпатория хоорайда чеде берген. Шыдыраачыларның ол фестивалын ССРЭ-ниң 60 чылынга турасказаткан. Тываның командазының составында республиканың шилинден командазының кежигүннери Адыг-оол Монгуш, Чыртан-оол Оюн, Николай Онуфриев болгаш Долгар Сат олар бар.

Фестивальдың программазында аны-дуңма республиканарның шыдыраачыларының ужуражылгалары, шыдыраа клувунуң тренерлериниң семинары, швейцар системага массалыг турнир, курорт-хоорай-биле таныжылга, гроссмейстерлерниң лекциялары кирип турар.

(Бистиң корр.).

Ю. Сеңгилдеевтиң чурукчулуг ажылдарындан.

Бүгү чүрттарның пролетарийлери каттыжыңар!

ШЫН

СЭКП Тыва обкомунуң, Тыва АССР-ниң Дээди Советиниң болгаш Министрлер Чөвүлелиниң органы

№ 250 (12040) | 1982 чылдың октябрь 28, четверг | 1925 чылда үнелелеттингеш | Өртээ 3 көп.

ТАРАА БҮДҮРЕРИН КӨВҮДЕДИҢЕР! ЧЕР АЖЫЛЫНЫҢ ДЕПШИЛГЕЛИГ СИСТЕМАЗЫН УЛАМ ИДЕПКЕЙЛИГ НЕПТЕРЕДИҢЕР!

ЧЕРНИ, ТЕХНИКАНЫ, ЧЕМИШЧИДИЛГЕЛЕРНИ, КҮШ-АЖЫЛЧЫ БОЛГАШ САҢ-ХӨӨ КУРЛАВЫРЛАРЫН АЖЫЛ-АГЫЖЫ АЖЫГЛАҢАР!

КЕЛИР ДҮЖҮТЧЕ КИЧЭЭНГЕЙ БОЛГАШ САГЫШ САЛЫҢАР!

(СЭКП ТК-ның Кыйгырыгларындан).

СЭКП Тыва обкомунуң VII пленуму

Дүүн Кызылда Политиктиг чырыдыышкын бажыңынга СЭКП обкомунуң VII пленуму болуп эртken. Оон ажылынга партия, совет, профэвилел болгаш комсомол органнарының ажылдакчылары, министерстволарның база ведомстволарның удуртукчулары, районнарның көдээ ажыл-агый эргелелдериниң начальниктери, совхозтарның болгаш өске-даа көдээ ажыл-агый бүдүрүлгелериниң директорлары болгаш партия организацияларының секретарьлары киришкен.

Пленумну СЭКП ТК-ның кежигүнүнге кандидат, СЭКП обкомунуң бирги секретары **Г. Ч. Ширшин** ажыткан.

СЭКП ТК-ның Чингине секретары эш Л. И. Брежневтин айтыышкыннарынга дүүштүр чер ажылынын ажыктыын бедидериниң болгаш тараа база ниитининң малынга чемнер бүдүрерин көвүдедириниң талазы-биле партияның область организациязының сорулгаларының дугайында айтырыгны пленумга чугаалашкан.

Ол айтырыгның талазы-биле илеткелди пленумга СЭКП обкомунуң ийиги секретары **П. И. Кравченко** кылган.

Пленумга чугаалашкан айтырыгның талазы-биле СЭКП Улуг-Хем райкомунуң бирги секретары **К. А. Маспык-оол** СЭКП Бии-Хем райкомунуң бирги секретары **В. М. Евтешин**, «Тиилелге» совхозтуң директору **В. О. Оюн**, Тыва АССР-нин көдээ ажыл-агый министрииниң оралакчызы **Г. И. Ларионов**, СЭКП-ниң XXV съездизи аттыг совхозтуң механизатору, Социалистиг Күш-ажылдың Маадыры **Д. Д. Даваа**, СЭКП Чөөн-Хемчик райкомунуң бирги секретары **И. М. Сувандии**, Көдээ ажыл-агыйның дуржулга станциязының директору **Т. А. Хунданов**, республиканың мелиорация болгаш суг ажыл-агый министри **Н. А. Жоголь**, СЭКП Каа-Хем райкомунуң бирги секретары **В. А. Бакулин**, Барыын-Хемчик райкүүскомунуң даргазы **Ш. Д. Ооржак** олар санал бергеннер.

СЭКП обкомунуң бирги секретары **Г. Ч. Ширшин** пленумга чүве чугаалаан.

Пленум чугаалашкан айтырыгның талазы-биле чогуур доктаалды хүлээп алган, СЭКП ТК-ның Чингине секретары эш Л. И. Брежневтин айтыышкыннарынга дүүштүр чер ажылының ажыктыын бедидиринин болгаш тараа база ниитинин малынга чемнер бүдүрерин көвүдедиринин талазы-биле партиянын область организациязының сорулгаларын ында тодараткан.

Пленум организастыг айтырыгны чугаалашкан **Б. П. Свинцовту** кандидаттан СЭКП обкомунуң кежигүнүнче шилчиткеш, СЭКП обкомунуң бюро кежигүнүнге сонгаан.

СЭКП обкомунуң административтиг органнар килдизинин эргелекчизинге **Д. Б. Ондарны**, эртем болгаш өөредилге черлерининн килдизинин эргелекчизинге **П. Т. Дамба-Хуурактыны** пленум бадылаан.

СЭКП ТК-ның Көдээ ажыл-агый килдизинин инструктору **В. И. Летягин** пленумнуң ажылынга киришкен.

БИСТИҢ ЧУРТУБУСТА

СССР

СОВЕТ КИЖИЛЕРНИҢ ҮНУ

«Дайын - соңзор болзун!», «Делегейни буза теспирин болдурбас бис!» дээн совет кижилерниң дыңзыг үнү чеңгесленишкинии дужурер дээш шимчээшкин неделязының амгы хүнеринде бистиң чуртувустуң күш-ажылчы коллективтеринде дыңналып турар.

Комсомолчуларның болгаш аныяктарның хөй мун кижи киржикчилиг улуг митингизи Москваның Черемушкин районунга болган. — Каржы күш эвес, а сарыылдыг угаан, деп эргелиг чугаалажыышкыннар — ол дээрге, делегей херектерин башкарарының кара чаңгыс чогумчалыг аргазы-дыр — деп, аныяк тудугжу С. Петрунин митингиге медеглээн.

Совет студент А. Ганишев, Герман Демократтыг Республикадан Москвада өөренип турар студент кыс Б. Цайнер митингиге база чүве чугаалаан болгаш тайбын дээш, чаа дайын кыжаныышкынынга удур демиселге чаңгыс эвин улам-на быжыглаарынче, америк администрацияның болгаш НАТО чуртталарын дайын белетчелдерин сойгадап илередириче делегейниң бүгү аныяктарын кыйгырган.

Жданов хоорайда «Азовсталь» заводка аныяктарның митингизи база болган. Тайбың болгаш чавырыышкын дээш, ядролуг дайынның кыжаныышкынынга удур демиселге делегей аныяктарының эп-сеткил каттыштырылгазы күүлүг күш болуп турарын кап эвилдирер ажылчын С. Емельяненко демделээн.

Тайбың талазалчыларының болгаш Совет хөрөөженнер комитединиң активиниң хуралы Ленинград хоорайга болган. АКШ болгаш НАТО талазыбиле ооң кол эвилелчилерге делегей дайынның кыжаныышкынын күштелдирип турарынга удурланыышкынның киленээшкинии хуралдың киржикчилери илергейдээн. АКШ-тың болгаш НАТО-ның милитаристчи болуктери делегейниң дүшкүүрлүг чоруун улам-на чидиглендирип, "дайынызырак политиканы чорудун, ядролуг халанче кижи төрелгетенин чыгаа турарынга бүгү делегейниң чаагай сеткилдиг кижилери килеңнеп, сеткил дүвүрөшкинии илергейлеп турар деп, Н. К. Крупская аттыг «Ленкондиром» каттыжымышкынының ажылчыны О. Бутина медеглээн. Ядролуг дайынның кыжаныышкынын узуткаары, чеңгесленишкинии «дужурери чедип алыры, ядролуг чеңсекти бүдүрери соксадыры — миллион-миллион совет кижилериң шыңгыы негелдези-дир деп, ол чугаалаан.

СЭКП-ниң болгаш Совет күрүнениң тайбыңга ынак дашпыкты политиказын, ССРЭ-ниң тайбың чаа санаалдарын Ленинградтың ажылчы чонизары, бүгү совет кижилер-биле бир домей, бир эң-сеткилдиг бүрүн деткип турар дугайында тайбың камгалалының Ленинград комитединиң даргазы, шүлүкчү М. Дудин, Ленинградтың Москва районунда Пионерлер ордузунуң директору Л. Зубкова болгаш өске-даа ораторлар медеглээн.

Дайынга удур хөй мун кижилиг митингиге Фрунзе хоорайның № 7 автобаазазының хоочун ажылчыны, Ада-чурттуң Улуг дайынының инвалиды А. Кузнецов мынча деп чугаалаан: «Фашизмге удур дайынның аар-берге чылдарын хоочун салгалдың кижилери бистер, дайын киржикчилери, эки билир бис. Бистиң уругларывыс, оолдарывыс, оларның ажы-төлү ядролуг дайынның халавыжга таваржырын совет кижилер күзевейн турар. Тайбыныы быжыглаары — кижи бүрүзүнүң ыдыктыг үлээлгези-дир».

Тыва АССР-ниң Дээди Советиниң Улуг-Хем районнан Арыг-Узуунуң № 119 соңгулда округунуң талазы-биле депутаттың соңгулдаларын чорудар дугайында

ТЫВА АССР-НИҢ ДЭЭДИ СОВЕДИНИҢ ПРЕЗИДИУМУНУҢ ЧАРЛЫЫ

Тыва АССР-ниң Дээди Советиниң Президиумунуң **доктаадыры болза:**

«Тыва АССР-ниң Дээди Советиниге соңгулдалар дугайында» Тыва АССР-ниң Хоойлуузунуң 57-ги үүлүнге дүүштүр Тыва АССР-ниң Дээди Советиниге Улуг-Хем районнан Арыг-Узуунуң № 119 соңгулда округунуң талазыбиле депутаттың соңгулдаларын 1982 чылдың ноябрь 28-те, воскресеньеде чорудар.

Тыва АССР-ниң Дээди Советиниң Президиумунуң Даргазы М. МЕҢДҮМЕ.
Тыва АССР-ниң Дээди Советиниң Президиумунуң Секретары Н. БОЙДУ.
Кызыл хоорай.
1982 чылдың октябрь 27.

ЧЕР АЖЫЛЫНЫҢ АЖЫКТЫЫН БЕДИДЕР

СЭКП обкомунуң ийиги секретары эш П. И. КРАВЧЕНКОНУҢ илеткели

СЭКП-ниң XXVI съездизиниң, партия ТК-ның Пленумнарының шиитпирлерин, беш чылдың планнарын, бүгү совет улус-биле бир домей, бистиң республикавыстың ажылчы чоннары политиктиг улуг көдүрүүшкүн, күш-ажылчы сорук киришкин-биле боттандырып, ССРЭ-ниң тургустунганының 60 чыл оюн төлептиг өткүүр дээш социалистиг чарышты улам калбак нептередип турар.

Республиканың улус ажыл-агыйының кол адырларынга тос айларның планныг онаалдарын күүсеттингеш. Улептүүре продукцияны сайгарарының болгаш күш-ажылдың бүдүрүкчүлүүн өстүрериниң планнарын күүсеткеш. Көдээ ажыл-агыйның ажыл-ишчилери мал ажылының продукциязын, күрүнеге садарының онаалдарын боттандырып, дүжүт ажаан алышкынын доозун, үүш ажылының продукциязын, мал чемнерин арткан чылдарыныдан элээн арбынны алган болгаш белеткээн. Садыгның, амыдырал хандырылгазының ажылдакчылары, транспорт болгаш туяут организацияларының дыка хөй коллективтери тос айларның планнарын күүсеткеш.

Ынчалзажок партияның область организациязының, республиканың бүгү ажылчы чоннарының, күш-ажылчы коллективтериң мурнунда юбилейлиг 1982 чылдың планныг онаалдаларын долдур болгаш ажыр күүседир — кончуг харысалгалыг сорулга турарын өөгүп пленумга онзалап демделеэе чогуур деп, илеткелчи чугаалаан. Планнар болгаш хүлээлелер күүседээнин бүгү бүдүрүлгелерге, бүгү совхозтарга болгаш организацияларга ам ыяк анализтеп, улус ажыл-агыйының бүгү-ле адырларында бүгү коллективтер беш чылдың ийиги чылын чедиишкинниг доозун, 1983 чылда эки ажылдаарынга быжыг үндезинин тургузун алвын дээш бүгү-ле эргежок чугула түүлдерни кылыр херек.

Чер ажылының продуктулүүн бедидеринче болгаш туруштуун хандырарынче угланган чугула үндезин хемчеглерни алырының эргежок чугулазының дугайында эш Л. И. Брежневтиң айтыышкыны чугула ужур-дузалыг. Чер ажылының болгаш мал чемнерин бүдүрериниң, көдээ ажылдагыйны бедик бүдүрүкчүлүг болгаш эки ажыглаттыгыр техника-биле • комплекстиг хандырарының үндезини айтырыгларының талазы-биле оон сүмелери болгаш айтыышкынары СЭКП ТК-ның май (1982 чыл) Пленумунуң шиитпирлерин чедиишкиниг боттандырар дээш практиктиг ажылдың тодарадыкчы үндезини болгаш турар ужурлуг.

СЭКП ТК-ның май (1982 чыл) Пленумунуң шиитпирлерине хамаарыштыр партияның область организациязының сорулгаларын СЭКП обкомунуң VI пленуму көрген болгай. Республикага аш-чем сорулгаларын шиитпирлээр талазы-биле калбак хемчелер ол пленумга тодаргайлаттынган.

Эш Л. И. Брежневтиң айтыышкыннарынга хөлбаштыр шиитизи-биле көдээ ажыл-агыйны хогжүдеринге чугула фактор болур тараны болгаш мал чемнерин бүдүрерин көвүдедиринин хемчеглерин амгы пленумга чугаалажып, төлевилээр апаар бис деп, оратор **чугаалаан.**

Бистиң республиканың аш-чем программазын ажылдап кылыры амгы үеде дооступ турар, ону эң чоокку үеде Тыва АССР-ниң Дээди Советиниң сессиязынга көрүп, бадылаар кылдыр киирер. 1990 чылга чедир аш-чем программазында чем продуктулар-биле республиканың чонун эң долдур хандырарын, дыка хөй хемчээлдиг продуктуларны болгаш көдээ ажылагый чиг-эдип күүнеге дужаарын барымдаалап, көдээ ажыл-агый продуктуларын бүдүрерин болгаш өстүрериниң дыка улуг темпилерн төлевилеттинген.

Республиканың аш-чем программазында тараа бүдүрерин көвүдедиринче улуг кичээнгей салдынган. Боттуг хереглелдерни барымдаалаан, XI беш чылда совхозтарга тараа бүдүрерин 1980 чылда 148,4 муң тоннадан 1985 чылда 190 муң тонна чедир көвүдедири азы 28 хуу өзүлдени хандырары төлевилеттинген. 1990 чылга чедир тараа бүдүрерин 214 муң тонна чедирер.

Ажыл-агыйларның бүгү категорияларынга картофель бүдүрерин 1980 чылда 16,8 муң тоннадан 1985 чылда 44,8 муң болгаш 1990 чылда 48,9 муң тонна чедир, негаалларны — 7,2 муң тоннадан 1985 чылда 19,9 муң тонна чедир болгаш 1990 чылда 22,1 муң тонна чедир көвүдедирин төлевилээн.

Мал ажылының продукциязын дараазындагы хемчээлдерге көвүдедирн көрдүнүн турар:

эт1 1980 чылда 29,4 муң тоннадан 1985 чылда—40 муң тонна чедир болгаш 1990 чылда—47 муң тонна чедир; сүт—1980 чылда 53,7 муң тоннадан 1985 чылда—61,5 муң тонна чедир болгаш 1990 чылда—66,4 муң тонна чедир—өзүлде 23,6 хуу. Дүк бүдүрериниң хемчээлдерин 1980 чылда 2117 тоннадан 1985 чылда 2555 тонна чедир болгаш 1990 чылда 2725 тонна чедир көвүдедир херек.

Мал ажылының продукциязын бүдүрерин өстүрериниң ыңдыг темпилерин хандырар төлээде, бо беш чылда мал чемни курлавырларны чыл бүрү мыңдыг хемчеглерге бүдүрер апаар: мал чемни тарааны 100 муң тоннаны, сигенни 225 муң тоннаны, сенажты 100 муң тоннаны, саваанны 160—170 муң тоннаны, силосту 450—500 муң тоннаны, сиген далганы 11 муң тоннаны. Биргээр чугаалаарга, мал чемнериниң чыл бүрү 360 муң тонна ажыг мал чемни единицаларын бүдүрер апаар бис.

Баш удур санаашкын-биле алырга, бо чылын 172 муң тонна сигенни, 71 муң тонна сенажты, 40 муң тонна саваанны, 148 муң тонна силосту, 7,2 муң тонна сиген далганы белеткээр, ниитининң мал ажылынга 23 муң тонна чыгам мал чемни тарааны бээр. Ниитизи-биле алырга, бо дээрге 162 муң тонна мал чемни единицалар-дыр. Мынчангаш мал чемнерни бүдүрерин 2,2 катап, ооң иштинде мал чемни тарааны болгаш саваанны 4—4,5 катап, силосту—3,4 катап, сигенни—31 хуу, сенажты—41 хуу, сиген далганын—бүдүн чартык катап көвүдедир ужурлуг бис. Чернн ажыглаарының ажыктыын бедидериниң, аңаа үндезилээш тарааны, мал чемнерин бүдүрерин көвүдедириниң эргежок чугулазының дугайында эш Л. И. Брежневтиң айтыышкыны бистиң республиканың чер ажылдыгларынга кайы хире чугулазы моортан илдең-дир.

СЭКП обкому, республиканың Министрлер Чөвүлели, көдээ ажыл-агый орган'нарны дараазындагы чылдарда чербиле ажылды экижидер хемчеглерни ап, Тываның онзагай бойдус климаттыг байдалдарында гектардан-на улам хөй продукцияны алыр дээш эвээш эвес түүлдерни кылып турар. Чер ажылының хөрзүн камгалаар системазын нептередиринин сүмелерин ажылдап кылган, амгы үеде ону совхозтарда нептередип турар. Амгы беш чылда республиканга мал чемнери бүдүрериниң калбак программазын СЭКП обкомунуң пленуму бадылаан. Мелиорацияны калбартырының болгаш мелиорастаан черлерни ажыглаарының ажыктыын бедидериниң программазын партия обкомунуң бюрозунуң шиитпири-биле бадылаан. Көдээ ажылдагый эртемнериниң В. И. Ленин аттыг Бүгү-эвилел академиязының Сибирь салбыры-биле кады республиканың эртемденнериниң, специалистериниң ажылдан кылганы Тыва АССР-ниң чер ажылының зона системазын бо чылын бадылаан. Ону республиканга калбаа-биле чугаалажып көрген турган. Агрономнарның өөредилгезинче чер ажылының мурнакчы технологиязынче улуг кичээнгейни салып келген. Чоруттуган ажылдар эвээш эвес, чамдык совхозтарда ол көскү түңнелдерни ам безин бере берген. Ынчалза-даа ол түүле бичии эгези-дир, чер ажылында чедир ыңдыг чылбайн, нептеретпейн турар түүлдеривис ам-даа хөй. Ол бүгү четпестерни дүрген болгаш шиитпирлиг ажыл эртер ужурлуг бис.

Чер ажылының зона системаларын совхоз бүрүзүнге дүрген нептередири ам онза чугула сорулга болуп турар.

Амгы үеде көдээ ажыл-агыйга ажыглалдыг черлеривис дараазындагы саннар-биле тодаргайлаттынар. Совхозтарның болур 4,1 миллион гектар черлерден көдээ ажыл-агыйның ажыглалдыг черлериниң үлүг-хуузунга 3,7 миллион га онаажыр, оортан тарылга шөлүү—416,4 муң га, сигенин кезер черлер—82,3 муң га, одырлар—3,1 миллион га. Көдээ ажыл-агыйның ажыглалдыг черлериниң бир миллион хире гектары эрозияга, оортан суг эрозиязынга 303 муң га, хат эрозиязынга 694 муң гектар таварышкан. Тарылга шөлүүнүң 261 муң гектары азы 62 хуузу эрозияга таварышкан, оортан 28 муң га суг, а 223 муң га хат эрозиязынга таварышкан. Оон ангыда, мурнунда тараа тарып турган 72 муң гектар шөл үр үеде эрозияга алыскаш, шуут үнүш-дүжүт чок апарган. 94 муң га тарылга чери хатшуурганга хамаарыштыр кедергей айыылдыг зонада чыдар.

Адал дүүштүр республиканың чер ажылының зона системазы хөрзүнүүн үнүш-дүжүттүүр кадыл камгалаар болгаш кылыннадыр, хөрзүнге шыкты моонилээр ниити угланышкынныг. Чер ажылының зона системаларын херек кырынга нептередири-биле СЭКП обкому 9 бааза ажыл-агыйларын тургузарын, оларны эрозияга удур техника-биле бүрүн хандырарын, ол ажыл-агыйларның баазазынга агрономнарның, инженер-техниктиг ажылдакчыларның, механизаторларның өөредилгезин болгаш аттестациязын үргүлүү арттирип турарын төлевилээн.

Зона системазынга кол чүве —чер ажылының хөрзүн камгалаар технологиязын улам дүрген нептередири-дир. Ол биске чаа херек эвес. Хөрзүн камгалаар технологияны сөөлгү ийи чылда совхозтарның шөлдериңе улам калбак нептередип келген. Ону нептередир хемчеглерни ниити республикага, район бүрүзүнге таарыштыр ажылдаан. Таңды, Кызыл районнарның чамдык ажыл-агыйларында ол ажылды шымбай чорудуп турар. Хөрзүннүң кол болгаш тарылга мурнунда ажылдаашкынының технологиязын сайзырангайжыткаңы хөрзүннүң эрозиялаарын болдурбас, кадаашкынының бак салдарын бичеледир, тараа болгаш мал чемнери бүдүрерин өстүрерин чедип алыр арганы Көдээ ажыл-агыйның дуржулга станциязынга, «Тиилелге» совхозка болгаш өске-даа чамдык ажыл-агыйларга берген.

Хөрзүн камгалалының технологиязын комплекстиг ажыглап турар түүле чамдык ажыл-агыйларны ам адап болур бис. Бо чылын хөрзүннүң ширин аңдара кагбайн ажылдан кылыр талазы-биле онаалда республикада 53 хуу, Каа-Хем районда—29,1 хуу, Улуг-Хемдe—18,8 хуу, а Бии-Хемде түүле 15,2 хуу күүсеттингеш. Республикада тарылга шөлүүнүң 160 муң гектарын азы 38 хуузун хөрзүннүң ширин аңдара кагбайн ажылдап кылып турар. Чамдык районнар болгаш ажыл-агыйлар ол системаның түүле чамдык элементилерин ажыглап, ажылды күүседиринин хуусааларын хажыдып, хөрзүн үрелиишкинниге удур организастыг болгаш агротехниктиг хемчеглериңе бүгү комплекизин боттандырбайн келген. Хөрзүнүү хаттан үрелир чоруктан улам эки камгалаар дээш дилиндектер араазының хемчээлин кызырар, дугайында чугааны чылдынна чорудуп келдивис. Ынчалза-даа ол ажылды Бай-Тайга, Барыын-Хемчик, Өвүр, Бии-Хем районнарда амга чедирле чорутпайн турар. Чер ажылының хөрзүн камгалал системазын комплекстиг нептередир талазы-биле көрдүнген хемчеглерни 1983—1984 чылдарда чайгылыш чокка күүседирин хандырары партия, совет, ажыл-агый органнарының сорулгазы болур.

Эш Л. И. Брежневтиң онзалап демделээни шын тарылга ээлчештирилгелерни нептередири чер ажылының ажыктыын, шөлдериңе дүжүттүүрүн бедидериңче угланган кол хемчеглерниң бирээзи болуп турар. Тарылга ээлчештирилгелерин шын чорударга хөрзүннүң физика-химиктиг шынары, ооң суг болгаш чемишчидилге-биле хандырылгазының байдалы экижиир, бок үңштерге удур демиселге анне таарымчалыг байдалдар тургустунар. Шын, эртемге үндезилээн, хөрзүн камгалалының технологиязының негелделериңе дүүшкен тарылга ээлчештирилгелерин нептередир талазы-биле ажыл бисте багай чорун турарын чугаалаар хөрек. Бо эң чугула ажылга Көдээ ажыл-агый министерствозунуң болгаш министрнин оралакчызы Г. И. Ларионовтуң башкарыкчы ролю кошкак болуп турар, СЭКП райкомнары, райүүскомнар, райпнарның көдээ ажыл-агый эргелездери ол айтырыже хаңылап кирбейн турар. Амгы үеде республиканың ажыл-агыйларында 373 муң гектарга 249 тарылга ээлчештирилгезин чоруткан, 243 муң гектарга 161 тарылга ээлчештирилгезин шиңгээдип алган.

Хөрзүн камгалалының тарылга ээлчештирилгелерин нептередир болгаш шиңгээдир талазы-биле ажыл дыка багай тургустунган. Оларны 1981 134 муң гектарга 72-ни чоруткан, 108 муң гектар шөлде 36-ны шиңгээдип алган. Бай-Тайга, Каа-Хем, Улуг-Хем, Чөөн-Хемчик районнарда, «Кара-Хаак», «Чыраа-Бажы» совхозтарда, өске-даа ажыл-агыйларда тарылга ээлчештирилгелерин дыка багай шиңгээдип турар.

Эш Л. И. Брежневтиң айтыышкыннарынга дүүштүр бүгү совхозтарга чер тургузуушкунун бүрүнү-биле чорудары тарылга ээлчештирилгезиниң талазы-биле ажыл-агыйларның специализациязын барымдаалап сүмелеп турар схемаларны кичээнгейлиг өөрениң көөрү, оларны нептередириңче, шиңгээдиринче угланган хемчеглерни алыры чугула.

Чер ажылының ажыктыын бедидериңе тарылга шөлдериниң структуразын сайзырангайжыдары онза ужур-дузалыг. «Кандыг-даа чылда дүжүттүү магадылалын чедип алыр төлээде тарылга шөлдериниң структуразын ажыжидери чугула деп, эш Л. И. Брежнев ацыткан. Ынчангаш тарылга шөлдериниң структуразын сайзырангайжыдары эң-не чугула ужур-дузалыг. Тарылга шөлдериңе кандыг структура тургузарын, чүнү, каяа, кайы хирени тарырын ажыл-агыйларның удуртукчулары болгаш специалистери шинтпирлээр ужурлуг. Бо бүгүнү боттандырарда дараазында негелделерни кезээде сагыыр: бирээде, бүгү культуралар аайы-биле күрүнениң план-чагыын күүсеткен болгаш эргежок чугула мал чемниң курлавырларын белеткээн турар; ийиде, ук чернин агаар-бойдузунга тааржыр, бедик дүжүттүү берип түүлбар культураларны шилип алыр болгаш нептередир; үште, тарылга ээлчештирилгеэниин шөлдериңе культураларны шын ээлчештирерин хандырар херек.

Эрткен чылдарның дуржулгазын өөренип көрбүшаан, бо чылын көк-тараанны чүүле мал чемниңе эвес, харын аъш-чемге хереглээр кылдыр оон тарылгазын көвүдеткен бис. Ынчангаш ол культура бистиң ховуларывыска улам хөйүү-биле нептерээр боор. Мал чеми сулаңы тарырынче улуг ужыгыр бис. Ол дээрге бистиң республиканың мал ажылынга чугула кол мал чеми культура болгай. Тайга эзим эдээ черлерге чер ажылының культуразын эки чорудар болза сула эки түңнелдерни берип болур. Моон мурнунда тараа тарып турган куруктурган черлерге чинге-тараанын экн дүжүдүн ап болур.

Хову бүрүзүнге ажылды доктаамал чогаадыкчы ёзу-биле көөр херек. Республиканың, район, совхоз бүрүзүнүң байдалдарынга таарыштыр, тодаргай негелделерге дүүштүр, ол ышкаш кандыг культуралар эң хөй продукцияны берип турарын барымдаалап тарылга шөлдериниң структуразы тургустунар ужурлуг.

Чайын андарган черлер тарылга шөлүүнүң продуктулуун көвүдедириниң болгаш чер ажылының ажыктыын бедидериниң эң чугула, бирги чергелиг фактору болуп турар деп санаан болур. Ынчангаш чайгы чер андарылгазынче эш Л. И. Брежнев онза кичээнгейни угландырган. Чайын андарган шөлдер чер ажылының хегжүдээшкиниң амгы үечадазында дүжүттүү бедидериниң эң-не идегедир агротехниктиг түүлү кылдыр эртемденнер болгаш мурнакчы дужулга-санаа турар.

Агаар-бойдустуң байдалдары таарымча чок турза-даа, чайын андарган черлерден бедик түңнелдерни мурнакчы ажыл-агыйларның доктаамал чедин ап турарының эвээш эвес чижектери бистe бар. Сөөлгү беш чылдар дургузунда (1976—1980 ч.ч.) СЭКП-ниң XXV съездизи аттыг, «Кызыл тараачын». «Алдан-Маадыр» болгаш өске-даа чамдык совхозтарга чайын андаргаш, арыгга арттырган черлерге чашкан тараа культураларының дүжүдү гектардан ортумаа-биле 10,5—11,0 центнер болган, ынчаарга республикага чайын андарган черлериниң гектарындан тараа культураларының дүжүдү ортумаа-биле—6,1 центнер четкен.

Чайын андарган шөл—ол дээрге, агрономнуң, удуртукчуунуң ажылының көрүүчүү, өзулуг тараажы болурунуң аттестады-дыр деп, илеткелчи демделээн. Ол дээрге шөлдериңе капитал септелгезидир, ынчангаш бүгү ажылдарны чогуур хуусаазында бедик шынарлыг чорудары чугула. Хамык үжүр үдел дээе, чайгы чер андарылгазын болбаазырадырының хөрзүн камгалаар технологиязы — онзаган технология болуп турарында. Ол технологияны кайда барымдаалавайн турар болдур, ында чайын андарган черлер шөлдериңе санитарлыг септелгезиниң ролюн күүсетпейн турар.

Улуг-Хем, Таңды, Кызыл болгаш өске-даа районнарның чамдык ажыл-агыйларында чайын андарган черлерни дыка четпес болбаазырадып турар. Жданов аттыг, «Күш-ажылдың хостуу», «Совет Тыва», «Х Улуг хурал», «Коммунизмниң херели» болгаш өске-даа чамдык совхозтарга чайын андаргаш, арыг арттырган дээр черлерге чашкан тараа культураларының гектарындан дүжүдү беш чылдар дургузунда ортумаа-биле чүгле 2,6—3,3 центнер болган.

1983 чылдың часкы тарылгазынга хереглээр чайгы чер аңдарылгазын бо чылын белеткээрининң планы республикада 90,2 хуу күүсеттингеш, 114,8 муң гектар планның 104,2 муң гектарын болбаазырадып кылган, ынчаарга 10,6 муң гектар тарылга шөлдеринде бок үңштер эңдерилген болуп турар. Ынчангаш шөлдер ылангыя «Тыва», «Ак-Туруг», «Сукпак», «Кара-Хаак», «Тес-Хем» болгаш өске-даа чамдык совхозтарда хөй. Чайын андарган черлериниң чүгле 52 хуузунуң үшкү болгаш дөртку болбаазырадылгазын кылган. Чайын андаргаш черлериниң болбаазырадылгазын шак ынчаар четпес чорутканы үстүнде ажылагыйларның удуртукчуларының чайгы чер андарылгазын ажыл-агыйжы эвес ёзу-биле көргенин хереченлеп турардыр.

Республикага ниитизи-биле чайгы чер аңдарылгазын 118 муң гектар чедирерин планнап турар. Ол дээрге, бүгү тарылга шөлүүнүң 28 хуузу болур. Чайгы чер андарылгазын чорудар, чайын андарган шөлдерни болбаазырадып кылыр доктаамал ажылдаар механизастаттынган тускай отрядтарны тургузарынче улуг кичээнгейни П. И. Кравченко угландырган.

Чайын андарган черлерни болбаазыредып кылырының планнарын ажыл-агый бүрүзү бүрүн күүседирин, ол черлерни чогуур үеэниде болбаазырадып кылыры, тарылга шөлдериниң продуктуузун бедидеринге оларны бедик түңнелдерлиг ажыллаары дээш бүгү агрономия албанының харыысалгазын бедидерин Көдээ ажыл-агый министерствозу, партия, совет, ажыл-агый органнары чедип алыр ужурлуг.

Адгыс аңдарылгазынче, ооң хөрзүнүү чогуур үеэниде бедик шынарлыг кылдыр болбаазырадып кылырынче чугула киженгейни илеткелчи угландырган. Ынчаарга чамдык районнарда хөй адгыс шөлдериниң хөрзүнүү күзүн болбаазырадып кылбайн турар. Ындыг байдал Бай-Тайга, Барыын-Хемчик, Чөөн-Хемчик, Улуг-Хем болгаш өске-даа чамдык районнарда чанчыл болган. Чижээ, күскү адгыс аңдарылгазының планын Бай-Тайганың совхозтары чүгле 3 хуу, Барыын-Хемчик район-ну— 19 хуу күүсеткен. Республикага 135 муң гектар адгыс аңдар даалга черек кырында ниитизи-биле 83 муң гектар азы чүгле 61 хуу күүсеттингеш. Көдээ ажыл-агый министерствозу, совет болгаш ажыл-агый органнары, ажыл-агыйларның удуртукчулары болгаш специалистери ындыг байдалдан чогуур түңнелдерни кылыр ужурлуг.

Адгыс хоорайын херээр арттырбышаан, хөрзүнүү болбаазырадып кылыры шөлдериниң бокталырын көвүдедир деп чамдык удуртукчулар болгаш специалистер мурнуку хевээр санап турар. Ол дээрге, көңгүс-ле шын эвес бодалдыр. Чер ажылының культуразы, технологтуг сагылга-чурум чавыс болгаш тарылга ээлчештирилгезин үреп, бокту үрезиннерни чаштырып турар ажыл-агыйларның шөлдеринде бок үңштер хөй болуп турар. Ынчаарга бок үңштер дүжүтке улуг каражаңы чедирип, алза чогуур дүжүттүү 40 хире хуузун корадып турар. Ынчангаш бок үңштер-биле демиселди чер ажылының культуразын бедидеринче угланган эң чүгула хемчет кылдыр санаар херек. Ындыг турбуже, «Көдээ ажыл-агый химия» каттыжышкынның бүдүрүлгелери (эш Сапелкин) бок үңштер-биле демиселди четпес чорутkан.

«Бок үңштер-биле демиселди күштелдирер дугайында» РСФСР-ниң Дээди Советиниң Президиумунуң 1962 чылдың март 26-да Чарлыын күүседир талазы-биле администратывтиг комиссиялардың, чер тургузуунуң албанының ажылын күштелдирери, чер хоойлуудулгазын херекке албайн турар киженерден шыңгыы негелдени кылыры республиканың Дээди Советиниң Президиумундан, хоорай-күүскомнардан, Көдээ ажыл-агый министерствозундан негеттинип турар.

Органиктиг болгаш минералдыг чемишчидилгелерни чогумчалыг ажыглалын бедидер талазы-биле шыңгыы ажылдаар ужурлуг бис. Чоокку пйи-үш чылда органиктиг чемишчидилгелерни 330—340

(Уланчызы 2-ги арында).

ЧЕР АЖЫЛЫНЫҢ АЖЫКТЫЫН БЕДИДЕР

(Уланчыгы. Эгези 1-ги арында).

муң тонналы, минералдыг чемиичидилгелерин—25—30 муң тоннаны шөлдерге төгерип чедип алыр сорулга салдынган. Шөлдерини дүжүткүрүп бедидериниң бо чугула күрлавыры дыка хөй ажыл-агыйларда чедир ажыглаттынмаан турарын демделээр херек. Өдекти фермаларда чыгбайн, чажыттар чоруктар кайы хөй.

Республиканың ажыл-агыйлары онгу беш чылда ортумаа-биле бир чылда хөрүнге 220 муң тонна, азы бир гектарга 500 кг өдек тоң тургап. Ынчаарга Таңды, Улуг-Хем, Чоон-Хемчик районнарның ажыл-агыйлары, «Сельхозхимия» каттыжышкынынары турустунганының соонда органиктиг чемиичидилгелерни төгерип ковүдедир байтык, эвээжеткен. Таңдыда ам өдекти гектарга чүлө 35—50 тонна хирени тоң турар. Бай-Тайга, Эрзин, Өвүр районнарның ажыл-агыйлары органиктиг чемиичидилгелерни—холчок эвээшти ажыглап турар. «Бурунгаар», «Енисей», ССРЭ-ниң 50 чылы, Карл Маркс аттыг болгаш еске-даа совхозтар бо чылын органиктиг чемиичидилгелер төгерииң планын чүлө 5—10 хуу күүсеткен. Ынтизы-биле республика органиктиг чемиичидилгелер төгерииң планын 57,6 хуу боттандырган. Эштер Лавриненко болгаш Сапелкин олар моортан соңгуур түңнелди үндүрер ужуралыг.

МИНЕРАЛДЫГ чемиичидилгелериң ажылалы онзагай кичээнгейни неген турар. Хөй-хөй таварылгаларда минералдыг чемиичидилгелерни ажылдап кылдынган сүмелерге дүүшпес кылдыр тоң турар, оларны шыгжаар складтарны четпес үдүп, багай шыгжаанындан үреп турар таварылгалар бар. Ажыл-агый бүрүзүнге минералдыг чемиичидилгелериң тонна бүрүзүн тоң ажыглаарының дугайын бодаары, чер ажыл-дыгларны оларны шын ажыглаарынга өөредир херек. Тараа культураларын чаштырып туре, минералдыг чемиичидилгелерни ол шөлдерге долу чаштырарын, бир-ле дүгаарында суттатгыг черлерге, үрезин участокторынга төгерин чорудары эргежок чугула. Республиканың агрохимлабораториязы четпес ажылдап турарын айтыр херек. Совхозтарның хой кезиниң шөлдеринге агрохимиктиг шинчилелдерни сес болгаш оон-даа хөй чылдар мурнунда кылып чоруткан. Ындыг болзажок, Көдээ ажыл-агый министерствозу ындыг байдал-биле эртежип, чогуур иегелдени тургуспайн келген.

СЭКП райкомнары, райкүүскомнар, Көдээ ажыл-агый министерствозу, «Сельхозхимия» каттыжышкынды органиктиг болгаш минералдыг чемиичидилгелерни чыырының, соорткүүвүң, төгериниң талазы-биле даалгаларны доктаадыр, оон күүселдезин шыгыы контролдуга алыр, районнарны «Сельхозхимия» каттыжышкынныарын практиктиг ажылче углаар ужурлут.

Республикада чер ажылының ажыктыын бедидерине черлерни мелиорастаары эң чугула ужур-дузалыг. СЭКП обкомунуң бюрозу болгаш республиканың Министрлер Чөвүлели он бирги беш чылда мелиорацияның хөгжүлдезиниң планын бадылаан, оон 1990 чылга чедир хөгжүлдезиниң кол утпаныышкынынарын тодараткан. Он бирги беш чылда 6,5 муң гектар суттатгыг черлерни немей ажыглалга киирери, а 1990 чылда суттатгыг черлериниң ниити көлөзи 64—65 муң гектар чедирер көрдүнген. Суттарылганың улуг системаларын, чижээ, Эрзинден база Каа-Хемден суг алыр Эрзинниң, болгаш Чединиң-ниижээ системаларны тударының технологтар-биле кылып чорутканы. Ындыг болзажок, Көдээ ажыл-агый министерствозу ындыг байдал-биле эртежип, чогуур иегелдени тургуспайн келген.

СЭКП райкомнары, райкүүскомнар, Көдээ ажыл-агый министерствозу, «Сельхозхимия» каттыжышкынды органиктиг болгаш минералдыг чемиичидилгелерни чыырының, соорткүүвүң, төгериниң талазы-биле даалгаларны доктаадыр, оон күүселдезин шыгыы контролдуга алыр, районнарны «Сельхозхимия» каттыжышкынныарын практиктиг ажылче углаар ужурлут.

Республиканың чер ажылының ажыктыын бедидерине черлерни мелиорастаары эң чугула ужур-дузалыг. СЭКП обкомунуң бюрозу болгаш республиканың Министрлер Чөвүлели он бирги беш чылда мелиорацияның хөгжүлдезиниң планын бадылаан, оон 1990 чылга чедир хөгжүлдезиниң кол утпаныышкынынарын тодараткан. Он бирги беш чылда 6,5 муң гектар суттатгыг черлерни немей ажыглалга киирери, а 1990 чылда суттатгыг черлериниң ниити көлөзи 64—65 муң гектар чедирер көрдүнген. Суттарылганың улуг системаларын, чижээ, Эрзинден база Каа-Хемден суг алыр Эрзинниң, болгаш Чединиң-ниижээ системаларны тударының технологтар-биле даалгаларны доктаадыр, оон күүселдезин шыгыы контролдуга алыр, районнарны

Тараа болгаш мал чеми культураларның үрезин ажылының айтырыглары шыгыы хичээнгейге турар ужурлут. Бо чылдың дүжүдүнге сорттуг үрезиннерни чаштырганы 75 хуу безин четпезин, а районучтукан сорттар-биле тарылга чүлө 66,7 хуу болгай. Чоон-Хемчик, Улуг-Хем, Кызыл, Тес-Хем районнарның чамдык ажылагыйлары үрезин кылдыр бедеткевээн тараа культураларын хөйүү ажыглаан. Көдээ ажыл-агый министерствозунуң үрезин ажылының талазы-биле четпес негелделиин ажыглап, Дүржүлга станциязы үрезин ажылдыг ажыл-агыйлар бедик сорттуг үрезин бүдүрериниң болгаш оларны сайгарарының планнарын күүсетпейн турар. Чижээ, Дүржүлга станциязы 1977—1980 чылдарда арбайнып 454 тонна үрезиниң садар тургап, чүлө 200 тоннаны ажыл-агыйларга берген, 70 тонна чиге-тараа үрезинин бөөр тургап, 47 тоннаны саткан. Республикада сорттар солчулгазы колдуунда шуут боттанмайн турар, чүге дээрге үрезин ажылдыг ажыл-агыйлар сорттуг үрезиннерни садарының доктаатказн даалгазын күүседир байтык, боттарыңга безин чедир бүдүрүн албайн турар. Үрезин ажылында байдалды эдерде, бир-ле дутаарында бедик сорттуг үрезиннерни Дүржүлга станциязынга болгаш үрезин ажылдыг ажыл-агыйларга бүдүрерин ковүдедир херек.

Көдээ ажыл-агый министерствозу, оон үрезин ажылының килдизи, үрезин инспекциязы, көдээ ажыл-агый культураларының сорттар шенелдезиниң куркомиссиязының ийспекциязы, совхозтарның специалистери тараа болгаш мал чеми культураларын районнудар ажылды экижидер, бедик дүжүткүр, кандаашкынга шыдамык сорттарны шудургу ажыглап киирер, совхозтарга специализастаан үрезин ажылдыг салбырларны, бригадаларны, звеноларны тургузар, үрезин участокторынга төгерин чорудары эргежок чугула. Республиканың агрохимлабораториязы четпес ажылдан турарын айтыр херек. Совхозтарның хой кезиниң шөлдеринге агрохимиктиг шинчилелдерни сес болгаш оон-даа хөй чылдар мурнунда кылып чоруткан. Ындыг болзажок, Көдээ ажыл-агый министерствозу ындыг байдал-биле эртежип, чогуур иегелдени тургуспайн келген.

СЭКП райкомнары, райкүүскомнар, Көдээ ажыл-агый министерствозу, «Сельхозхимия» каттыжышкынды органиктиг болгаш минералдыг чемиичидилгелерни чыырының, соорткүүвүң, төгериниң талазы-биле даалгаларны доктаадыр, оон күүселдезин шыгыы контролдуга алыр, районнарны «Сельхозхимия» каттыжышкынныарын практиктиг ажылче углаар ужурлут.

Республиканың чер ажылының ажыктыын бедидерине черлерни мелиорастаары эң чугула ужур-дузалыг. СЭКП обкомунуң бюрозу болгаш республиканың Министрлер Чөвүлели он бирги беш чылда мелиорацияның хөгжүлдезиниң планын бадылаан, оон 1990 чылга чедир хөгжүлдезиниң кол утпаныышкынынарын тодараткан. Он бирги беш чылда 6,5 муң гектар суттатгыг черлерни немей ажыглалга киирери, а 1990 чылда суттатгыг черлериниң ниити көлөзи 64—65 муң гектар чедирер көрдүнген. Суттарылганың улуг системаларын, чижээ, Эрзинден база Каа-Хемден суг алыр Эрзинниң, болгаш Чединиң-ниижээ системаларны тударының технологтар-биле даалгаларны доктаадыр, оон күүселдезин шыгыы контролдуга алыр, районнарны

Тараа болгаш мал чеми культураларның үрезин ажылының айтырыглары шыгыы хичээнгейге турар ужурлут. Бо чылдың дүжүдүнге сорттуг үрезиннерни чаштырганы 75 хуу безин четпезин, а районучтукан сорттар-биле тарылга чүлө 66,7 хуу болгай. Чоон-Хемчик, Улуг-Хем, Кызыл, Тес-Хем районнарның чамдык ажылагыйлары үрезин кылдыр бедеткевээн тараа культураларын хөйүү ажыглаан. Көдээ ажыл-агый министерствозунуң үрезин ажылының талазы-биле четпес негелделиин ажыглап, Дүржүлга станциязы үрезин ажылдыг ажыл-агыйлар бедик сорттуг үрезин бүдүрериниң болгаш оларны сайгарарының планнарын күүсетпейн турар. Чижээ, Дүржүлга станциязы 1977—1980 чылдарда арбайнып 454 тонна үрезиниң садар тургап, чүлө 200 тоннаны ажыл-агыйларга берген, 70 тонна чиге-тараа үрезинин бөөр тургап, 47 тоннаны саткан. Республикада сорттар солчулгазы колдуунда шуут боттанмайн турар, чүге дээрге үрезин ажылдыг ажыл-агыйлар сорттуг үрезиннерни садарының доктаатказн даалгазын күүседир байтык, боттарыңга безин чедир бүдүрүн албайн турар. Үрезин ажылында байдалды эдерде, бир-ле дутаарында бедик сорттуг үрезиннерни Дүржүлга станциязынга болгаш үрезин ажылдыг ажыл-агыйларга бүдүрерин ковүдедир херек.

Көдээ ажыл-агый министерствозу, оон үрезин ажылының килдизи, үрезин инспекциязы, көдээ ажыл-агый культураларының сорттар шенелдезиниң куркомиссиязының ийспекциязы; совхозтарның специалистери тараа болгаш мал чеми культураларын районнудар ажылды экижидер, бедик дүжүткүр, кандаашкынга шыдамык сорттарны шудургу ажыглап киирер, совхозтарга специализастаан үрезин ажылдыг салбырларны, бригадаларны, звеноларны тургузар, үрезин участокторынга төгерин чорудары эргежок чугула. Республиканың агрохимлабораториязы четпес ажылдан турарын айтыр херек. Совхозтарның хой кезиниң шөлдеринге агрохимиктиг шинчилелдерни сес болгаш оон-даа хөй чылдар мурнунда кылып чоруткан. Ындыг болзажок, Көдээ ажыл-агый министерствозу ындыг байдал-биле эртежип, чогуур иегелдени тургуспайн келген.

СЭКП райкомнары, райкүүскомнар, Көдээ ажыл-агый министерствозу, «Сельхозхимия» каттыжышкынды органиктиг болгаш минералдыг чемиичидилгелерни чыырының, соорткүүвүң, төгериниң талазы-биле даалгаларны доктаадыр, оон күүселдезин шыгыы контролдуга алыр, районнарны «Сельхозхимия» каттыжышкынныарын практиктиг ажылче углаар ужурлут.

Республиканың чер ажылының ажыктыын бедидерине черлерни мелиорастаары эң чугула ужур-дузалыг. СЭКП обкомунуң бюрозу болгаш республиканың Министрлер Чөвүлели он бирги беш чылда мелиорацияның хөгжүлдезиниң планын бадылаан, оон 1990 чылга чедир хөгжүлдезиниң кол утпаныышкынынарын тодараткан. Он бирги беш чылда 6,5 муң гектар суттатгыг черлерни немей ажыглалга киирери, а 1990 чылда суттатгыг черлериниң ниити көлөзи 64—65 муң гектар чедирер көрдүнген. Суттарылганың улуг системаларын, чижээ, Эрзинден база Каа-Хемден суг алыр Эрзинниң, болгаш Чединиң-ниижээ системаларны тударының технологтар-биле даалгаларны доктаадыр, оон күүселдезин шыгыы контролдуга алыр, районнарны

Тараа болгаш мал чеми культураларның үрезин ажылының айтырыглары шыгыы хичээнгейге турар ужурлут. Бо чылдың дүжүдүнге сорттуг үрезиннерни чаштырганы 75 хуу безин четпезин, а районучтукан сорттар-биле тарылга чүлө 66,7 хуу болгай. Чоон-Хемчик, Улуг-Хем, Кызыл, Тес-Хем районнарның чамдык ажылагыйлары үрезин кылдыр бедеткевээн тараа культураларын хөйүү ажыглаан. Көдээ ажыл-агый министерствозунуң үрезин ажылының талазы-биле четпес негелделиин ажыглап, Дүржүлга станциязы үрезин ажылдыг ажыл-агыйлар бедик сорттуг үрезин бүдүрериниң болгаш оларны сайгарарының планнарын күүсетпейн турар. Чижээ, Дүржүлга станциязы 1977—1980 чылдарда арбайнып 454 тонна үрезиниң садар тургап, чүлө 200 тоннаны ажыл-агыйларга берген, 70 тонна чиге-тараа үрезинин бөөр тургап, 47 тоннаны саткан. Республикада сорттар солчулгазы колдуунда шуут боттанмайн турар, чүге дээрге үрезин ажылдыг ажыл-агыйлар сорттуг үрезиннерни садарының доктаатказн даалгазын күүседир байтык, боттарыңга безин чедир бүдүрүн албайн турар. Үрезин ажылында байдалды эдерде, бир-ле дутаарында бедик сорттуг үрезиннерни Дүржүлга станциязынга болгаш үрезин ажылдыг ажыл-агыйларга бүдүрерин ковүдедир херек.

ЧЕР ажылының ажыктыын чорудар ажылдарның кол утпаныышкынынарынга илеткелчи оон-ынай доктаатказн.

Эш Л. И. Брежневтиң айтымышкынарынга дүүштүр үеэнде айыттынган хемчеглерни боттандырбышаан, бирги ээлдеглер тараа культураларың бүдүрерин ковүдедир ужурлут бис. Бо сорулга тараның ниити чыылдазының болгаш дүжүттүң доктаамал бедеп болуурун чедип алырынын талазы-биле бисте чедир шинтпирлеттинизэн. Тараның ниити чыылдазының дендеки эвес чоруу республикада 22 хевээр. Дүжүттүң дендели чүлө агаар-бойдустуң байдалыдан эвес, а ында ажылдап турар кижилериң канчаар ажылдаанындан база хамаарыыр. Ол дугайын мурнанчы ажыл-агыйларның хой чылдагы дүржүлгазы хереченлеп турар. Чижек кылдыр бо чылды ап көрүлдүер. Республика тараа культураларының бүгү шөлдериниң бир гектарындаңа ортумаа-биле 6,8 центнер дүжүттү, сес совхоз 10—12 центнерни алган.

Тараа ажыл-агыйының айтырыын чокку чылдарда бүрүн шинтпирлээр ужурлут бис. Хамыктың мурнунда ажыл-агыйларның специализастаашкының улам ханыладыр, республиканың зоналарының талазы-биле тараа культураларың тарырын чедип алыр херек. Кедизинде барып бараанның тараа бүдүрерин республиканың төп зоназынга мееңнээрн чогумчалыг. Бараанның тараа бүдүрерин барыын талакы зоналарның ажыл-агыйларындан СЭКП-ниң XXII съездизин атты, «Алдан-Маадыр» болгаш «Чыраа-Бажы» совхозтарга боттандырары чүкула. Өске ажыл-агыйларны, мурнуу зонаның совхозтарын киришпирбишаан, мал чеминге хереглээр тараа болгаш боттарынга ажыглаар үрезиннерни бүдүрериниң специализастаары негеттинин турар. Күрүне куралавырындан чыл санында дыка хөй тараазы аш-чемге, мал азыраарынга болгаш үрезиниң хереглээрабиле ап турар бис, ону моон соңгаар болдурбас херек.

ТАРААНЫҢ элбек дүжүдүн алыр дээш агротехниктиг бүгү хемчегларни боттандырып, бар аргаларны болгаш курлавырларны ажыглавышаан, партияның XXVI съездизинин айтыкканын ёзугаар бүгү партия, совет болгаш ажыл-агый органнарының, совхозтар удуртукчуларының болгаш специалистериниң база кедээ ажыл-агыйның бүгү ажышчыларының күжениишкиниерин олче углаңдырар херек.

Сөөлгү чылдарда СЭКП обкому, республиканың Министрлер Чөвүлели болгаш кедээ ажыл-агый органнары мал чеминиң бүдүрер ажылды хөгжүдериниче улуг кичээнгейни салып келген. Бо чугула адырда ниити байдалды СЭКП-ниң XXVI съездизинин база партия Төп Комитединиң Пленумнарының негелделеринге дүүштүр СЭКП обкомунуң 1981 чылда болган үшкү пленумунга ханызы-биле аналиэтен көрген. Сөөлгү чылдарда агаар-бойдустуң байдалы тараымча чок боон келгенда-даа болза республикага чижеглеп алган бир баш малга онааштыр мал чемин белеткээри (чылда) 3,5 центнер турганыңдан 5 центнер чедир көвүдээн. Чамдык совхозтар оон-даа хөй чем единицазын белеткеп ап турар. Чижээ, «Революциянның чалбыжы» совхозтар бо чылдың бир баш малга онааштыр 14—16 чем единицазын белеткээн.

Ынчалзажок республикада ниитизи-биле мал чемиерин бүдүрериниң айтырыын дыка оожум шинтпирлеп турар. Бо чылын мал чемиерин белеткээр талазы-биле ээлээн бедик деңнел чедип алдынган-даа болза мал ажылының ады хереглеп чүлө бежен хуу хандыртынган. Ынчангаш чоокку чылдарда бо адырга көскү көдүрлүшкүнү чедип алыр херек. Мал чемиери белеткээриниң айтырыгларын шинтпирлээр талазы-биле кол угланыышкынларны илеткелчи айыткан.

1982 чылда ниитизи-биле 302 муң гектар тараа шөлдериниң 140 муң газыңга мал чеми культураларны тараан турган. Ол дээрге үш чыл мурнунда 32—34 хуу турганыңга бодаарга, 46 хуу-дур. Ынчангаш мал чеми культураларның тарылгазы ээлээн калбарган. Оон аңгыда 159 муң га тараа культураларының 59 муң газыңга мал чеминге хереглээр тарааны — суланы болгаш арбанны чашкан турган. Тарылга шөлдерингге аш-чемге болгаш мал чеминге хереглээр культураларны бо угланыышкынга өстүрери моон соңгаар-даа хевээр артар. Чаңгыс чылдыг чамдык культураларның тарылгазын эвээжеткишаан, көк-тараазы өстүрериниче улуг кичээнгейни салып херек. Көк-тараазының бедик дүжүдүн алыр дизе, чер ажылының культуразын бедидери, ону чажар хөрүнүү эки белеткээри чугула. Көк-тараанны чайын андырган черлерге таарымчалыг үеде (август 1-ден 15-ке чедир) чаштырар болза эки. Көк-тараанның чемгерилгезин доктаамал чорудун, үрезининг артыкшылдыг курлавырын тургузары чугула.

Мал чеми рапс дең культураның тарылга шөлүн калбартын, ону 1985 чылда 19 муң гектарга тарыыры көрдүнүп турар. Көдээ ажыл-агый министерствозу база Дүржүлга станциязы бо культураны тарын өстүрериниң сүмелерин зоналар аайы-биле ажылдап кылыр апаар. Ындыг сүмелерни совхозтар бүрүзүнге кылып бээрин чедип алыр херек.

Мал чемиерииң белок будумелдерин арбыдадыр дээш чочак-тараа биле суланы холушкак кылдыр 16 муң гектар черге тарыыры пететтинин турар. Люцерананың тарылга шөлүн 22 муң га турганыңдан 40 муң га чедирер. Бо сорулганы боттандырарынга үрезин айтырыын дарый шинтпирлээри чугула.

Хой чылдыг сигеңнерни ажаал алырын орайтадыр, ажаалданы узамдыктырын турарывыстан хой хемчеглдиг мал чемиерни чидирип, шынарын кудуладып турар бис. ССРЭ-ниң 50 чылы аттыг совхоз бо чылын 750 гектар люцерананың сигеңнин ийи удаа кескен-даа болза, оон чүлө 2650 тонна дүжүдүн алган.

МАЛ чемиериииң белеткелиңге шуушту-рулга технологиязын шингээдири, оларның шынаавын доктаамал хынаар лабораториялары ажыл-агый бүрүзүнге тургузарын чедип алыр херек. Амгы үеде совхозтар силос онгаларды-биле 60 хуу, сенаж шыгжаар черлер-биле 35 хуу хандыртынган. Борбаандылаан чемнер болгаш витаминниг сиген далганы шыгжаар черлер бисте херек кырында чок. Сигеңни салгынналдын кургадырга каротин будумел аңаа кургатканындан 5 хуу хөй болуруп дүжүлгө бадыткаан. Ынчаарга бо арганы бисте пептерет-пейн турарын демделээр херек. Мал чемининг шынарын экижидер-биле 30 муң тонна сигеңни (чыл санында) салгынналдын кургадыры база силосту минералдыг будумелдер холуп тургаш, салырын боттандырары чугула.

Мал чемиерииң шынар составын экижидер-биле чергелештир, оларны малга бээрининг мурнунда ыяап-ла болбаазырадырын чедип алыр херек. Бо талазы-биле бисте амгы үеде байдал кандыгыл? Республикада бар 89 кормоцехтерниң чүле үштүң ниң кезии ажылдап турар, тараазы эки-ле дизе дээрбедеп үүрмектээш, малга берип турар, а чамдык таварылгада шуут будүнге-даа малга берип келгени чажыт эвес. Бо четпестерни шинтпирлиг чайладыр херек. Тараа продуктулар эргелеп комбикорм иегинин эде деривишкинин дарый доозар ужурлут. Сигең, эът-сөөк далганы болгаш еске-даа будумелдерни мал чеминге холуп тургаш, ажыглаар болза, чыл санында 7—8 муң тонна тараа камнаттынып алдынар.

Чайгаар үнген сигең кезер шөлдериң дүжүдүн бедидер дээш улуг ажылдарны кылып чорударының чугулазын П. И. Кравченко онзалап айыткан. Республикада сигең кезер шөлдериниң ниити хемчээли 82 муң гектар. Амдыызында оортан дыка эвээш дүжүт (бир гектардан-на чүлө 4—7 центнер) алдынып турар. Ынчангаш ол сигең шөлдерин сайгарадыры, оларга чемиичидилгелерни төп, культурдуг сиген үрезиннерни чажыт тургаш, оларның дүжүткүрүн бедидери чугула.

Одарларга кылыр бистиң ажылывысты үндезинни-биле экижидер херек. Бисте 3,1 млн. га ажыг одарлар бар. Совхозтарның хей пууруузуга одарлар мал ажылының продукциязын будүрер талазы-биле онаалдаларны күүседириниң кол үнер дөстери болуп турар. Ынчалзажок одарларның продуктулуун бедидер талазы-биле ажыл херек кырында чоруттунмайн келген. Ажыл-агыйларның агрономнарының, зоотехниктеринин, чер тургузуу албазының хүзөлгелериниң талазы-биле кылыр ужурлуг чүүлдерни одарларга хамаарыштыр сезоннар аразының болгаш сезон үезинииң шынгы зэдчээн хамыктын мурнунда боттандырары эргежок чугула. Од иегелдени күүсетпээн түңнелинде одарларның дыка хөй шөлдеринде үнүштеринң эң-не үнелиг чемнин хевирлери чидер, үнүштер, ниң мал чивес хевирлери одарларга хөй үнүн турар. Экономиктиг улуг каражка чедирип турар азв-огу-биле демиселди калбаа-биле чорудары, ол хемчеглерни совхозтарның будүрүлге — сан-хөө планнарынга киирери иегеттинин келген.

Бо бүгү салдынган сорулганы шинтпирлээри чер ажылының улам ыңай техниктиг чепсегленишкинниге даянып ужурлуг деп, илеткелчи айыткан. Дыка хөй машиналар болгаш агрегатар бисте ам-даа чедишпейн турар, ынчалза-даа ол айтырыглар шинтпирлеттинин келген болгаш бодунуң ээлчээнде шинтпирлеттинер апаар. Тракторларны, комбайнларны, автомашиналарны болгаш оон-даа еске техниканы шын ажыглаары биске ам-даа эң-не нарын айтырыг болуп турар.

Тракторларның ам чүлө 12 хуузу ийи золчегде ажылдап турар, машиналарның аңаа турар чоруу кончуг хөй, ажылдаары кудуу деңнелдиг заторларны профтехучилищелерге белеткеп база оларны совхозтарга быжыглап тургаш, бедик мергежилдиг механизаторларның доктаамал кадрларын ажыл-агый бүрүзүнге тургузар херек.

Сөөлгү үш чыл дургузунда профтехучилищелерге калбак мергежилдин 293 тракторист-машинистерин белеткээн азы опаалда-плашы 63 хуу күүсеткен. III класстың трактористмашинистерин 1089 кижини, 102 хуу болгаш мал фермаларының механизаторларын 204 кижини белеткээн азы 85 хуу күүсеткен. Ынчалза-даа механизаторлар чедишпес, оларның ылаңгыя төп районнарда ажылдап үнер-кирер чоруу хөй, ук районнардан аныяктарны училищелерже чорутпайн турар. Ындыг байдалды эдер төлээде, районнарның партия, совет, профвилел болгаш комсомол организациялары училищелерже аныяктар чорударын, будүрүлгеге болгаш амыдыралга эки байдалдарны тургузуп тургаш, доозукчуларны будүрүлге черлериниге быжыглаарын доктаамал контролдуга алыры эргежок чугула.

ООН ыңай, кедээге механизаторларның бүгү-ниити өөредилгезин ёзугаар организастаары, а ол ышкаш кедээнин ниити өөредилге школаларының үстүкү классчыларын механизатор мергежилдерге өөредирип херек кырында организастаары негеттинин турар. Бүгү-ниити өөредилгенин курсант бүрүзү-биле бөлгаш үстүкү классчы бүрүзүбиле тодаргай боттуг ажылды чорудар, оларны өөредилге үезинде дуржулгалыг механизаторларга быжыглаар, кедээ ажыл-агый будүрүлгезинге идепкейлиг киириштирер, оларга таарымчалыг байдалдарны тургузар херек.

Кедээ ажыл-агый будүрүлгезинин ажыктыын бедидерине угланган хемчегларнын иштинде күш-ажылды организастаарын болгаш оон телевриин сайгарыңгайжыдарының айтырыглары чугула черни эзлээр ужурлут. «Мында кол чүүл болза кылган ажылы биле ажылдап алган шалыныңын арасында дорт, бодүүн болгаш доктаамал хынаарылааны ажылдап турар киижи бүрүзү» — деп, СЭКП ТК-ның май (1982 ч.) Пленумунга эш Л. И. Брежнев чугаалаан.

Бо негелдеге коллективтиг керээ-биле ажылдаары болгаш күш-ажыл төлевириниң аккорд-шаңнал системазы дыка дүжүр. Ынчалза-даа күш-ажылга идиг бээриниң ол ажыктыг хевирлерин республиканың чер ажылында кошкак пептередин турар. Малдың чемиерин белеткээрде, витаминниг сиген далганы будүрерде, картофель болгаш ногаа остүрерде чамдык совхозтарга аккордтуг расценкаларны ажыглаң турар апаран. Көдээ ажыл-агый министерствозу, район эргелелдери, совхозтар күш-ажыл төлевириниң чамдык элементилериниден оон дешилгелиг хевирлерин калбаа-биле комплектиг пептередириниче шилчиир херек.

ЧЕР ажылының ажыктыын бедидер талазы-биле сорулгаларны чеднишкинниг шинтпирлээри агропомня албаныын ажылының деңнелиниден дыка хамаарыжыр. Ол албаныңын бүгү эргежок чугула организациялары болгаш салбырлары республикада турустунган. Сорулга болза оларның ажылын партияның XXVI съездизинин болгаш СЭКП ТК-ның Пленумнарының негелделеринин деңнелинге чедир көдүрери, будүрүлгенин түңнелдери дээш оларның харысалгазын бедидери болзур.

Республикада амгы үеде болганындан бир чижек трактор 1981 чылда чүгле 156 машина-хүнүү ажылдаан, а ДТ-75 деп тракторлар чылда чүгле 90 хүн ажылдаан. «Беларусь» тракторлар безин чүгле чартык чылда ажылдап турар. Техниканы багай кадагалап, тоймаглап турар фактылар бар.

Техниканы септээри, ажаарын, кадагалаарын организастаарының талазы-биле мурнакчы аргаларны республикада ам-даа кошкак пептередип турар. Совхозтарның 47 хуузу септелге мастерскаялыглыг, а хереглеттинери 8000 турда Сельхозтехкүркомнуң чүгле 2830 чижек септелге кылыр септелге базалыг болуп турар. К-700 болгаш Т-150 деп тракторларны септээри онза дувуренчиг байдалга таварышкан. Оонбиле чергелештир, ол тракторларның техниктиг ажаалдазының станция тулуу плазга үш чыл улай кирип кетген, ынчалза-даа тудугжуларның буруузу-биле ону ам-даа эгелеввээ.

Техниканы ажыглаарының ажыктыын бедидериниге хамаарыштыр шинтпирлээр айтырыглар бисте ам-даа хөй. Оларны шудургу болгаш чайгылын чок шинтпирлээр, күзээн алган шинтпирлериниң күүседдези дээш контрольду күштелдирер херек. Механизатор кадрларны белеткээри болгаш оларның мергежилин бедидери — соңгаарладын болбас сорулга-дыр. Механициалистер чедишпейн турар. Совхозтарга ындыг эртемниг 66 кижи негеттинер, ам дээрезинде 30 кижи бар, оларның чүгле ийизи гидротехник-инженер эртемниг. Мелиорацияның болгаш суг ажылагый министерствозунуң бодунда байдал оон дора. Төп аппаратта ажылдап турар 12 кижиниң чүгле ийизи гидротехник-инженер. Министерствоның районнар аразының 7 сургарылга эргелелиниң чүгле чангылын дээди эртемниг инженер удуртуп турар. «Тыва суг тудуг» трест биле Суг ажыл-агыйының министерствозун каттай алырга, ажылдаза үогуур 99 инженерлериниң чүгле 35-ги гидротехник-инженерлер, гидротехник боон турар 70 кижиниң 47-зи ортумак эртемниг. Хамаарышкан министерстволарның удуртукчулары П. Г. Лавриненко, Н. А. Жоголь кадрлар белеткелиниче чогуур кичээнгейни салыр ужурлут.

Бо пленумда тургустунган айтырыг улус ажыл-агыйларга улуг ужур-дузалыг деп, плеткелчи чугаалаан. СЭКП ТК-ның Чингине секретары эш Л. И. Брежневтиң айтымышкынарынга дүүштүр чер ажылының ажыктыын бедидерининг база тараа болгаш малга чемнер будүрерин ковүдедириниң талазы-биле айтымышкынарынга дүүштүр чер-черде чоруттунуп турар ажылхеректиг база моон соңгаарсы сорулгаларның дугайында олар тодаргай доктааганнар. Бир дугаарында СЭКП Улуг-Хем райкомунуң бирги секретары К. А. Маспык-оол сес алган.

Үстүкү партийжи органнарның директиваларын удуртулга болдургаш, ол чугула айтырыгларже районнуң партия, совет база ажыл-агый органнары доктаамал кичээнгей салып келген дээрзин оратор эгезинде демделээн. Сөөлгү ийи чылда чер ажылының культуразын бедидерининг, тараа база мал чемнерин будүрерин ковүдедириниң дугайында айтырыгларны СЭКП райкомунуң пленумунга ийи удаа чугаалашкан, он бирги беш чылда бо талазы-биле чедип алыр сорулгаларны айтыкан хемчеглерни ажылдап кылгаш, оларны боттандырар хемчеглерни ап турар. Чер ажылының үүш-дүжүткүрүн бедидер, хөрүзүнү үреливыкиндеп камгалаар талазы-биле «Улуг-Хая», «УТКА 25 чылы», «Күш-ажылдың хостуу» совхозтарда ап турар хемчеглерге ол доктааган.

Тараа болгаш мал чемнерн будүрериңге курлавырлар болгаш аргалар бисте хөй-даа болза, бо чугула ажыл-херекте улуг четпестер бар дээрзин секретарь бот-шүгүмчүлекчы ёзу-биле демделээн. Бир гектарга опаалтыр совхозтарда ап турар тараанын болгаш чаңгыс-даа база хөй-даа чылдыг сигеннериниң дүжүдү ковүдедириниң болгаш мал чемнерин будүрериңе кукуруза, көк-тараа база меде, рапс культураларын ковүдедир төрүп өстүрериниң айтырыгларына оратор тодаргай доктааган. Тараа болгаш мал чемнерн будүрериңде база еске-даа ажылдарда четпестерге холбаштыр бистиң районнуң партия, совет база ажыл-агый органнарының адресинге маңаа болган шүгүмчүлелдерден чогуур түңнелди кылып, оларны шалыпкын чайладыр дээш чер-черге партийжи-организаторлар болгаш идей-политиктиг ажылды үениң партийжи иегелдезинге тургузар хүлээлгелиг бис дээрзин В. И. Евтеевиң түңнел чугаалаан.

«Тиилелге» совхозтуң директору **В. О. Оюн** бодунуң саналынга коллектив мал ажылының продуктуларын күүнеге сазарының чыл планнын октябрь 27-де күүсеткеп, ажылының үүш-дүжүткүрүн бедидер, тараа болгаш мал чемнерин будүрерин ковүдедир 15 тонна эътти, 140 тонна сүттүү садарын хүлээгеннин дыннаткан. Агаар-бойдустуң берге байдалдары тураа-даа, совхозтуң тараажылары бо чылын-гектар бүрүзүнден-ше 8,7 центнер дүжүттү ажаан алган. Механизаторлар келир чылдың дүжүдүнге черни бүрүн белеткээн, техника сеткелгезин чогуур ойүнде доозар хемчеглерни ап турар.

Ниитизи-биле келир чылын улам эки ажылдаарынга совхоз магадылалды тургузуп турар. Мал чемиерин эрткен чылдыындан хөйүү белеткээн. Аңаа немелде кылдыр савазыны бөлүп, белеткеп турар. Бисте кол кичээнгей кижилер-биле ажылче, кадрларны белеткээрииче, оларның билигмергежилин бедидериниче угланган дээрзин директор саналынга чугаалаан, чер ажылының үүш-дүжүткүрүн бедидер, тараа болгаш мал чемнерин будүрерин ковүдедир талазы-биле партияның салган сорулгаларын боттандырырына совхозтуң ажылынчилерн боттарының үүш-дүжүткүрүн бедидеринче угланган агротехниктиг хемчеглерин ап келгенинде.

Республикада хөрүзү үреливыкиниге удур ап турар хемчеглерге ол доктааган, бо талазы-биле чүүү кылырын чугаалаан. Таварылга эзлеттирилгезин шупту черлерде чоруткан болза-даа ону шын сагывайн турар. Черниң үүш-дүжүткүрүн бедидериңе-биле бүгү агротехниктиг хемчеглерин алырын ол чугулаан айыткан.

Мал чеми культуралары бүгү тарылга шөлүнүү 45 хуузун эзлеп турза-даа, оон дүжүдү куду болуп артпышаан, Ону экижидер талазы-биле тодаргай хемчеглерни ажыл-агыйлар албайн турар. Чамдык совхозтар медениң чаагай дүжүдүн өстүрүп алган, ол дуржулганы пептередир хемчеглерни алыр. Мал чемнерни шыгжаан, кадагалаар черлерни тударывың эргежок чугулазын ол чугаалаан.

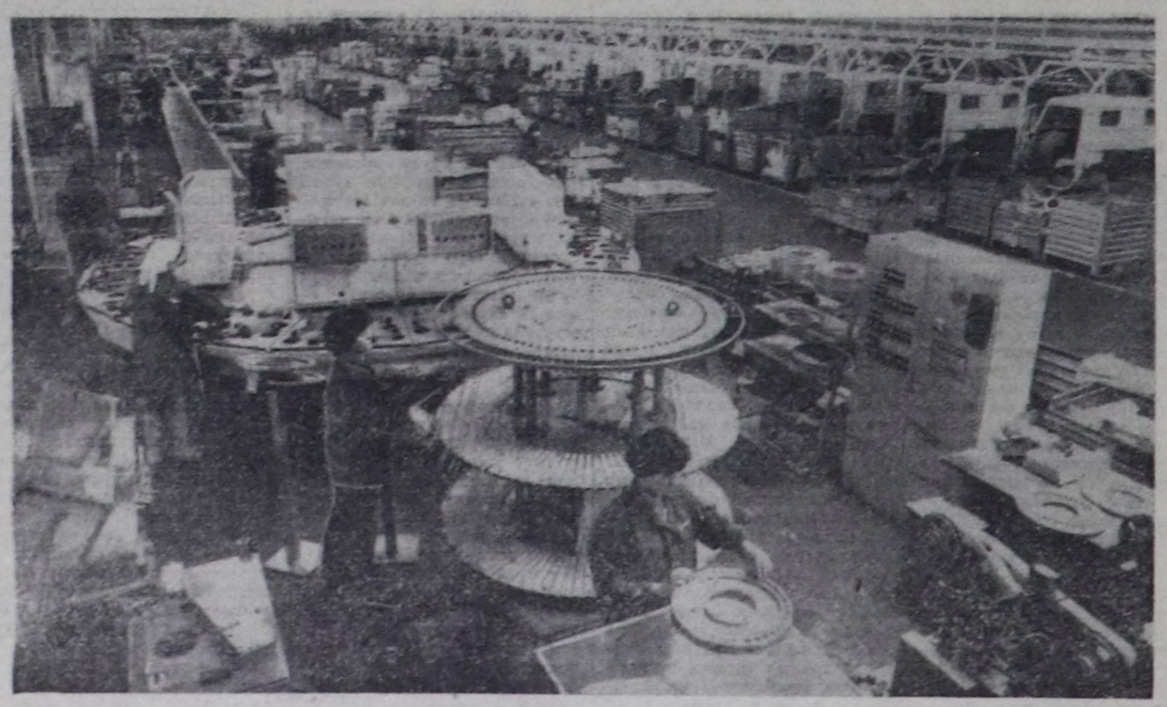
Каа-Хемде СЭКП-ниң XXV съездизин аттыг совхозтуң механизатору, Социалистиг Күпажылдың Маадыры Д. Д. Даваага сес берген.

СЭКП Төп Комитединиң май (1982 ч.) Пленумунуң шинтпирлерин амыдыралга боттандырар дээш совхозтуң ажылчылары мал болгаш чер ажылын хөгжүдериниң тодаргай хемчеглерин ап турарын ол айыткан. Тараа ажаан алышкынын, күсүү чер ажылдырлазын совхоз чогуур үезинде чоруткан.

ССРЭ-ниң Аъш-чем программазын чеднишкинниг боттандырарынга чер ажылы ного ын октябрь 27-де күүсеткеп,

(Уланчыгы 3-кү арында).

КамАЗ-та

ЧЕР АЖЫЛЫНЫҢ АЖЫКТЫЫН БЕДИДЕР

(Төнчүзү. Эгези 1-ги, 2-ги арыннарда).

кол рольду ойнаарын оратор айыткан, ында чамдык четпестерге доктаагаан. Черниң болбаазырадылгазы четпес, чемиштидилгелерни четчириб-биле төкпейн турар. Техниканың эдилели, сентелгези чогуур пегелдеге четпес, оон уламындан үрелири көвүдээн. Ынчангаш чер ажылын чогуур агротехниктиг чурумнар өзугаар чорутпайн келген. Ол ышкаш мурнакчы дуржулганы пептередир ажылды четпес чорудуп турар.

Совхозтуң ажыл-ишчилери болгаш специалистери бо пленумуның шиитпирлерин амыдралга боттандырар дээш чер ажылының культуразын бедидериниң бүгү-ле хемчегларин ап, кызымак ажылдаарының эргежок чугулазынга ол доктаагаан.

СЭКП ТК-ның май (1982 чыл) Пленумунуң шиитпирлеринге сорук кирген районнуң ишчилери политиктиг болгаш күш-ажылчы бедик көдүрүүшкүнүүр ажылдан турарын СЭКП Чөөп-Хемчик райкомунуң бирги секретары **И. М. Сувандин** саналының эгезинде демдеглээн.

Чөөп-хемчиктиларниң шалыпчы ажылының түннелинде район он бирги беш чылдың эрткен ийи чылының мал ажылының продуктуларын бүдүрер болгаш күрүнеге садар талазы-биле планныг онаалдаларын чедиишкиниг күүседип турар. Мал чеменирин белеткелин организастыг чоруткан, ынчангаш эвээш эвес чемнер курлавырларын тургускан, ону чөп чарыгдаар хемчегларни алыр, немелде мал чемнерин тывар ажылды чорударының чугулазын айыткан.

Район ниитилэ-биле бир гектардан ортумаа-биле 9 центнер дүжүттүг ажаан алган, үрезин болгаш мал чеминге хереглээр тарааны уруп белеткээн. «Алдан-Маадыр» совхоз ажаан алышкынны организастыг чорудуп, чаагай дүжүттүг ажаан алган.

Кылдыгаан ажылдар-биле чергелештир чер ажылында четпестерни, чедир кылдынмайн турар түүлдерни ол чугаалаан. Чайгы болгаш күскү чер аңдарылгазын, оон болбаазырадылгазын ажыл-агыйлар четпес чорудуп келген, ону экижидер тодаргай хемчегларни ап чорудар. Хөрзүн үрелиишкинниг удур техниканы районга 1981 чылда ажыглап эгелээн, ол чедиппес, ону четчири-биле садып алыр.

Районга «Сельхозхимия» каттыжышкыны үш чыл мурнунда тургустунган, ыпчалза-даа оон материал-техниктиг баазазы кошкак. Бок үнүштерге удур чорудуп турар хемчегларни четпес, оон ажылын үениң негелдезинге дүүштүр тургузары негеттинин келген.

Совхозтарның комбайннары эргижирээн, ол чорук ажаан алышкынны дүргеп, шынарлыг чорударынга шаптыктап турар, ону чаартыры чугула болу берген.

Чер ажылының үнүш-дүжүттүгүрүн бедидерииге суггатты чергер улуг рольду ойнаар. Ынчангаш «Чыраа-Бажы» совхозтуң Кара-Шанчыга, «Сүт-Хөл» совхозтуң Чес-Булунга суггарылга системаларын тударынга дузаны чедирерин хамаажыр организациялардан ол дилээн.

—Черни кижи төрелгетен шаг-шаандан бээр бодунуң авазынга домейлеп келген—деп, Дуржулга станциязының директору **Т. А. Хунданов** саналын эгелээн. — Ынчангаш чер ажылының айтырыын СЭКП обкомунуң пленумунга бөгүн көдүрүп турары таварылга эвес.

Чер ажылын экижидерииге эртемнин киирип турар үлүг эзээш эвес. Эртемнин чедиишкинперин шиңгээдип алыры чугула болуп турар. Ылаңгыя бистиң байдалывыска хөрзүн камгалаар ажылды болгаш тарылганың структуразын экижидери негеттинин турар. Бо талазы-биле чамдык ажылд. чылдының турар-даа болза, кончуг оожум. Оон уламындан совхозтар тараанын дүжүдүн улам эвээжеткен. Чүгле эрткен беш чылда республика 493 мүн гектар тарылганы үндүр бижирр ужурга таварышкан.

Таңды районнуң ылаңгыя ховулуг черлериниде шык дыка эвээш. Аңаа тараап культураларны болгаш агрохемчегларни ажыглаары чугулаз. Ылаңгыя суггаттыг черлерни ажыглаарын калбартыр дээрзин мелиорациял болгаш суг ажыл-агыйының министри **Н. А. Жоголь** саналынга демдеглээн.

Суггаттыг черлерни шиңгээдип алыры чыл келген түдум-на көвүдеп турар. Амгы үеде «Совет Тыва» совхозтуң девискээринде болгаш Кызылдың суггарылга системаларында ажыл түлүк. Оон ынай сугну ховуларже насос-биле чедирериниң ажыктыын ол оңзалап демдеглээн. Насос станцияларын ам-даа ковүдеидир тургузары планнаттынып турар.

Ажылдап турар суггарылга системаларын чедир ажыглавайн турар таварылгалар хөй. Бо чорук, нургулаймда, ажылды четпес организастап турарындан болуп турар. Ылаңгыя чаашкынналдырын суггарар машиналарның 30 хуузунуң ажылдап турары черле таарыпнас. Бо четпестерни чайладыры-биле чергелештир суггатгыларны суггарылга черлериниге бижыттарын ажыглаары база чугула. Ынчан олар боттары ажылыиче кичээнгейни улгаттырып, суггарылга системазын сеитеп аптар.

Каа-Хем районнуң ажыл-агыйлары хөрзүн камгалаар техниканың чамдыкызын-даа болза ажыглап турар апарган дээрзин СЭКП райкомунуң бирги секретары **В. А. Бакулин** чугаалаан. Бо чылын совхозтар гектардан-на 8-9 центнер, чамдык черлерден 15 центнер дүжүттүг алган.

СЭКП райкомунуң бирги секретары хөрзүн камгалаар техниканың чедиишпейн турарын хараадап чугаалаан. Ол район чайгы чер аңдарылгазын бо чылын чедиишкинниг дооскан. Ам күскү чер аңдарылгазы база чорун турар. Ынчангаш келир чылдың тарылгазынга хөрзүн колдуунда белеткеттингеп.

Районнуң ажыл-агыйлары күзүн чажар көк-тараа өстүрериие кичээнгейни элээн улгаттырган. Бичө суггатты ажыглаары база экижээн, оңа ам 800 гектар черде чорудун турар. Шаандакы бугаларны септеп, бичө суггаттың шөлүн улгаттырарын болгаш чер ажылының эртемге үнлезилеттинген системазын калбаа-биле шиңгээдирип көрүп турар.

Районда чер ажылының культуразы чавыс болуп артышаан. Тарылга золчеттирилгезин шиңгээдип, хөрзүн камгалаар техниканы ажыглап турарны четпес. Техника сентелгезинин үезинде районну техника сентээр организациялардан суг чара бээр болганда, Сарыг-Сепке Сельхозтехкүркомнуң салбыры ажыдарының чугулазын эш В. А. Бакулин онзалап демдеглээн.

Барыын-Хемчик районнуң ажылчы чоннары СЭКП-ниң XXVI съездизиниң,— ТК-ның май (1982 ч.) Пленумунуң шиитпирлерин амыдралга боттандырар, ССРЭ-ниң 60 чыл оюн төлептир уткуур дээш бедик көдүрүүшкүнүүр ажылдап турарын улус депутаттарының район Советиниң күүскомунуң даргазы **Ш. Д. Ооржак** бодунуң саналынга демдеглээн. 1965-1981 чылдарда район көдээ ажыл-агый продуктуларын бүдүрерин шиитпээ-биле 1,7 катап улгатырган, эът бүдүрерн 31 хуу, дүк бүдүрерн 35 хуу өскен. Совхозтарның материалдыг баазазы быжыккан.

— Районнуң көдээ ажыл-агыйының кол адыры мал ажылы болганда шиитпиниң малынга быжыг чем-суурнуу тургузарынче сөөлгү чылдарда улуг кичээнгейни салып турар бис—деп, Ш. Д. Ооржак чугаалаан. — Мал чеми бүдүрерин тускайлаан адыр кылдыр шилчидериниң хемчеп...ни алдынган. Районнуң тарылга шөлдериниң 74 хуузун, суггаттыг черлериң 82 хуузун мал чемнери культуралары остүрериие тускайлаан. Мал чеми белеткелинең талазы-биле 200 механизатор-пу хаара тутқан тускайлаан чеди звенону совхозтарда тургускан. Оларның ажыл толевириниң, материалдыг сонуургалының болгаш ажыл-чорудулгазының талазы-биле хемчегler бодап кылдынган.

Ап чоруткан хемчегларниң түннелинде районнуң ажыл-агыйларында мал чеми культураларның, оон иштинде хөй чылдыг сигненнерин бедик дүжүдүн өстүрер талазы-биле чамдык дуржулга чедип алдынганы оратор демдеглээн. Ол дуржулганы пептередириниң, меде, чочак-тараа, сула холумактары, оскелаары база чугула. Ынчан олар боттары ажылыиче кичээнгейни улгаттырып, суггарылга системазын сеитеп аптар.

Каа-Хем районнуң ажыл-агыйлары хөрзүн камгалаар техниканың чамдыкызын-даа болза ажыглап турар апарган дээрзин СЭКП райкомунуң бирги секретары **В. А. Бакулин** чугаалаан. Бо чылын совхозтар гектардан-на 8-9 центнер, чамдык черлерден 15 центнер дүжүттүг алган.

СЭКП райкомунуң бирги секретары хөрзүн камгалаар техниканың чедиишпейн турарын хараадап чугаалаан. Ол район чайгы чер аңдарылгазын бо чылын чедиишкинниг дооскан. Ам күскү чер аңдарылгазы база чорун турар. Ынчангаш келир чылдың тарылгазынга хөрзүн колдуунда белеткеттингеп.

Районнуң ажыл-агыйлары күзүн чажар көк-тараа өстүрериие кичээнгейни элээн улгаттырган. Бичө суггатты ажыглаары база экижээн, оңа ам 800 гектар черде чорудун турар. Шаандакы бугаларны септеп, бичө суггаттың шөлүн улгаттырарын болгаш чер ажылының эртемге үнлезилеттинген системазын калбаа-биле шиңгээдирип көрүп турар.

Районда чер ажылының культуразы чавыс болуп артышаан. Тарылга золчеттирилгезин шиңгээдип, хөрзүн камгалаар техниканы ажыглап турарны четпес. Техника сентелгезинин үезинде районну техника сентээр организациялардан суг чара бээр болганда, Сарыг-Сепке Сельхозтехкүркомнуң салбыры ажыдарының чугулазын эш В. А. Бакулин онзалап демдеглээн.

Барыын-Хемчик районнуң ажылчы чоннары СЭКП-ниң XXVI съездизиниң,— ТК-ның май (1982 ч.) Пленумунуң шиитпирлерин амыдралга боттандырар, ССРЭ-ниң 60 чыл оюн төлептир уткуур дээш бедик көдүрүүшкүнүүр ажылдап турарын улус депутаттарының район Советиниң күүскомунуң даргазы **Ш. Д. Ооржак** бодунуң саналынга демдеглээн. 1965-1981 чылдарда район көдээ ажыл-агый продуктуларын бүдүрерин шиитпээ-биле 1,7 катап улгатырган, эът бүдүрерн 31 хуу, дүк бүдүрерн 35 хуу өскен. Совхозтарның материалдыг баазазы быжыккан.

— Районнуң көдээ ажыл-агыйының кол адыры мал ажылы болганда шиитпиниң малынга быжыг чем-суурнуу тургузарынче сөөлгү чылдарда улуг кичээнгейни салып турар бис—деп, Ш. Д. Ооржак чугаалаан. — Мал чеми бүдүрерин тускайлаан адыр кылдыр шилчидериниң хемчеп...ни алдынган. Районнуң тарылга шөлдериниң 74 хуузун, суггаттыг черлериң 82 хуузун мал чемнери культуралары остүрериие тускайлаан. Мал чеми белеткелинең талазы-биле 200 механизатор-пу хаара тутқан тускайлаан чеди звенону совхозтарда тургускан. Оларның ажыл толевириниң, материалдыг сонуургалының болгаш ажыл-чорудулгазының талазы-биле хемчегler бодап кылдынган.

Ап чоруткан хемчегларниң түннелинде районнуң ажыл-агыйларында мал чеми культураларның, оон иштинде хөй чылдыг сигненнерин бедик дүжүдүн өстүрер талазы-биле чамдык дуржулга чедип алдынганы оратор демдеглээн. Ол дуржулганы пептередириниң, меде, чочак-тараа, сула холумактары, оскелаары база культураларны мал чеминге тарылга шөлүнүң 30-35 хуузун чайын аңдарган чер ээлээн турары чогуур. Өске районнарда байдал, дургулайында, база-ла мындыг.

Хөрзүн камгалаар техниканы четчири-биле болгаш долу ажыглаар херек. Хөрзүүнү ажылдээн кылырының хазыны 16-18 сантиметрден эрге-пес ужурлуг. Ынчангаш дүжүттүр эвес көк-тараанын орнунга сула тарылгазын калбартыры чугула. Хей чылдыг сигеннерин тарыырын база көвүдедир. Чайын аңдарган черге баштай чазын тарыыр культураларны чажар херек.

Бедик дүжүттүг бээр культураларны болгаш агрохемчегларни ажыглаары чугулаз. Ылаңгыя суггаттыг черлерни ажыглаарын калбартыр дээрзин мелиорациял болгаш суг ажыл-агыйының министри **Н. А. Жоголь** саналынга демдеглээн.

Суггаттыг черлерни шиңгээдип алыры чыл келген түдум-на көвүдеп турар. Амгы үеде «Совет Тыва» совхозтуң девискээринде болгаш Кызылдың суггарылга системаларында ажыл түлүк. Оон ынай сугну ховуларже насос-биле чедирериниң ажыктыын ол оңзалап демдеглээн. Насос станцияларын ам-даа ковүдеидир тургузары планнаттынып турар.

Ажылдап турар суггарылга системаларын чедир ажыглавайн турар таварылгалар хөй. Бо чорук, нургулаймда, ажылды четпес организастап турарындан болуп турар. Ылаңгыя чаашкынналдырын суггарар машиналарның 30 хуузунуң ажылдап турары черле таарыпнас. Бо четпестерни чайладыры-биле чергелештир суггатгыларны суггарылга черлериниге бижыттарын ажыглаары база чугула. Ынчан олар боттары ажылыиче кичээнгейни улгаттырып, суггарылга системазын сеитеп аптар.

Каа-Хем районнуң ажыл-агыйлары хөрзүн камгалаар техниканың чамдыкызын-даа болза ажыглап турар апарган дээрзин СЭКП райкомунуң бирги секретары **В. А. Бакулин** чугаалаан. Бо чылын совхозтар гектардан-на 8-9 центнер, чамдык черлерден 15 центнер дүжүттүг алган.

СЭКП райкомунуң бирги секретары хөрзүн камгалаар техниканың чедиишпейн турарын хараадап чугаалаан. Ол район чайгы чер аңдарылгазын бо чылын чедиишкинниг дооскан. Ам күскү чер аңдарылгазы база чорун турар. Ынчангаш келир чылдың тарылгазынга хөрзүн колдуунда белеткеттингеп.

Районнуң ажыл-агыйлары күзүн чажар көк-тараа өстүрериие кичээнгейни элээн улгаттырган. Бичө суггатты ажыглаары база экижээн, оңа ам 800 гектар черде чорудун турар. Шаандакы бугаларны септеп, бичө суггаттың шөлүн улгаттырарын болгаш чер ажылының эртемге үнлезилеттинген системазын калбаа-биле шиңгээдирип көрүп турар.

Районда чер ажылының культуразы чавыс болуп артышаан. Тарылга золчеттирилгезин шиңгээдип, хөрзүн камгалаар техниканы ажыглап турарны четпес. Техника сентелгезинин үезинде районну техника сентээр организациялардан суг чара бээр болганда, Сарыг-Сепке Сельхозтехкүркомнуң салбыры ажыдарының чугулазын эш В. А. Бакулин онзалап демдеглээн.

Барыын-Хемчик районнуң ажылчы чоннары СЭКП-ниң XXVI съездизиниң,— ТК-ның май (1982 ч.) Пленумунуң шиитпирлерин амыдралга боттандырар, ССРЭ-ниң 60 чыл оюн төлептир уткуур дээш бедик көдүрүүшкүнүүр ажылдап турарын улус депутаттарының район Советиниң күүскомунуң даргазы **Ш. Д. Ооржак** бодунуң саналынга демдеглээн. 1965-1981 чылдарда район көдээ ажыл-агый продуктуларын бүдүрерин шиитпээ-биле 1,7 катап улгатырган, эът бүдүрерн 31 хуу, дүк бүдүрерн 35 хуу өскен. Совхозтарның материалдыг баазазы быжыккан.

— Районнуң көдээ ажыл-агыйының кол адыры мал ажылы болганда шиитпиниң малынга быжыг чем-суурнуу тургузарынче сөөлгү чылдарда улуг кичээнгейни салып турар бис—деп, Ш. Д. Ооржак чугаалаан. — Мал чеми бүдүрерин тускайлаан адыр кылдыр шилчидериниң хемчеп...ни алдынган. Районнуң тарылга шөлдериниң 74 хуузун, суггаттыг черлериң 82 хуузун мал чемнери культуралары остүрериие тускайлаан. Мал чеми белеткелинең талазы-биле 200 механизатор-пу хаара тутқан тускайлаан чеди звенону совхозтарда тургускан. Оларның ажыл толевириниң, материалдыг сонуургалының болгаш ажыл-чорудулгазының талазы-биле хемчегler бодап кылдынган.

Ап чоруткан хемчегларниң түннелинде районнуң ажыл-агыйларында мал чеми культураларның, оон иштинде хөй чылдыг сигненнерин бедик дүжүдүн өстүрер талазы-биле чамдык дуржулга чедип алдынганы оратор демдеглээн. Ол дуржулганы пептередириниң, меде, чочак-тараа, сула холумактары, оскелаары база культураларны мал чеминге тарылга шөлүнүң 30-35 хуузун чайын аңдарган чер ээлээн турары чогуур. Өске районнарда байдал, дургулайында, база-ла мындыг.

Хөрзүн камгалаар техниканы четчири-биле болгаш долу ажыглаар херек. Хөрзүүнү ажылдээн кылырының хазыны 16-18 сантиметрден эрге-пес ужурлуг. Ынчангаш дүжүттүр эвес көк-тараанын орнунга сула тарылгазын калбартыры чугула. Хей чылдыг сигеннерин тарыырын база көвүдедир. Чайын аңдарган черге баштай чазын тарыыр культураларны чажар херек.

Бедик дүжүттүг бээр культураларны болгаш агрохемчегларни ажыглаары чугулаз. Ылаңгыя суггаттыг черлерни ажыглаарын калбартыр дээрзин мелиорациял болгаш суг ажыл-агыйының министри **Н. А. Жоголь** саналынга демдеглээн.

Суггаттыг черлерни шиңгээдип алыры чыл келген түдум-на көвүдеп турар. Амгы үеде «Совет Тыва» совхозтуң девискээринде болгаш Кызылдың суггарылга системаларында ажыл түлүк. Оон ынай сугну ховуларже насос-биле чедирериниң ажыктыын ол оңзалап демдеглээн. Насос станцияларын ам-даа ковүдеидир тургузары планнаттынып турар.

Ажылдап турар суггарылга системаларын чедир ажыглавайн турар таварылгалар хей. Бо чорук, нургулаймда, ажылды четпес организастап турарындан болуп турар. Ылаңгыя чаашкынналдырын суггарар машиналарның 30 хуузунуң ажылдап турары черле таарыпнас. Бо четпестерни чайладыры-биле чергелештир суггатгыларны суггарылга черлериниге бижыттарын ажыглаары база чугула. Ынчан олар боттары ажылыиче кичээнгейни улгаттырып, суггарылга системазын сеитеп аптар.

Каа-Хем районнуң ажыл-агыйлары хөрзүн камгалаар техниканың чамдыкызын-даа болза ажыглап турар апарган дээрзин СЭКП райкомунуң бирги секретары **В. А. Бакулин** чугаалаан. Бо чылын совхозтар гектардан-на 8-9 центнер, чамдык черлерден 15 центнер дүжүттүг алган.

СЭКП райкомунуң бирги секретары хөрзүн камгалаар техниканың чедиишпейн турарын хараадап чугаалаан. Ол район чайгы чер аңдарылгазын бо чылын чедиишкинниг дооскан. Ам күскү чер аңдарылгазы база чорун турар. Ынчангаш келир чылдың тарылгазынга хөрзүн колдуунда белеткеттингеп.

Районнуң ажыл-агыйлары күзүн чажар көк-тараа өстүрериие кичээнгейни элээн улгаттырган. Бичө суггатты ажыглаары база экижээн, оңа ам 800 гектар черде чорудун турар. Шаандакы бугаларны септеп, бичө суггаттың шөлүн улгаттырарын болгаш чер ажылының эртемге үнлезилеттинген системазын калбаа-биле шиңгээдирип көрүп турар.

Районда чер ажылының культуразы чавыс болуп артышаан. Тарылга золчеттирилгезин шиңгээдип, хөрзүн камгалаар техниканы ажыглап турарны четпес. Техника сентелгезинин үезинде районну техника сентээр организациялардан суг чара бээр болганда, Сарыг-Сепке Сельхозтехкүркомнуң салбыры ажыдарының чугулазын эш В. А. Бакулин онзалап демдеглээн.

Барыын-Хемчик районнуң ажылчы чоннары СЭКП-ниң XXVI съездизиниң,— ТК-ның май (1982 ч.) Пленумунуң шиитпирлерин амыдралга боттандырар, ССРЭ-ниң 60 чыл оюн төлептир уткуур дээш бедик көдүрүүшкүнүүр ажылдап турарын улус депутаттарының район Советиниң күүскомунуң даргазы **Ш. Д. Ооржак** бодунуң саналынга демдеглээн. 1965-1981 чылдарда район көдээ ажыл-агый продуктуларын бүдүрерин шиитпээ-биле 1,7 катап улгатырган, эът бүдүрерн 31 хуу, дүк бүдүрерн 35 хуу өскен. Совхозтарның материалдыг баазазы быжыккан.

— Районнуң көдээ ажыл-агыйының кол адыры мал ажылы болганда шиитпиниң малынга быжыг чем-суурнуу тургузарынче сөөлгү чылдарда улуг кичээнгейни салып турар бис—деп, Ш. Д. Ооржак чугаалаан. — Мал чеми бүдүрерин тускайлаан адыр кылдыр шилчидериниң хемчеп...ни алдынган. Районнуң тарылга шөлдериниң 74 хуузун, суггаттыг черлериң 82 хуузун мал чемнери культуралары остүрериие тускайлаан. Мал чеми белеткелинең талазы-биле 200 механизатор-пу хаара тутқан тускайлаан чеди звенону совхозтарда тургускан. Оларның ажыл толевириниң, материалдыг сонуургалының болгаш ажыл-чорудулгазының талазы-биле хемчегler бодап кылдынган.

Ап чоруткан хемчегларниң түннелинде районнуң ажыл-агыйларында мал чеми культураларның, оон иштинде хөй чылдыг сигненнерин бедик дүжүдүн өстүрер талазы-биле чамдык дуржулга чедип алдынганы оратор демдеглээн. Ол дуржулганы пептередириниң, меде, чочак-тараа, сула холумактары, оскелаары база культураларны мал чеминге тарылга шөлүнүң 30-35 хуузун чайын аңдарган чер ээлээн турары чогуур. Өске районнарда байдал, дургулайында, база-ла мындыг.

Хөрзүн камгалаар техниканы четчири-биле болгаш долу ажыглаар херек. Хөрзүүнү ажылдээн кылырының хазыны 16-18 сантиметрден эрге-пес ужурлуг. Ынчангаш дүжүттүр эвес көк-тараанын орнунга сула тарылгазын калбартыры чугула. Хей чылдыг сигеннерин тарыырын база көвүдедир. Чайын аңдарган черге баштай чазын тарыыр культураларны чажар херек.

Бедик дүжүттүг бээр культураларны болгаш агрохемчегларни ажыглаары чугулаз. Ылаңгыя суггаттыг черлерни ажыглаарын калбартыр дээрзин мелиорациял болгаш суг ажыл-агыйының министри **Н. А. Жоголь** саналынга демдеглээн.

Суггаттыг черлерни шиңгээдип алыры чыл келген түдум-на көвүдеп турар. Амгы үеде «Совет Тыва» совхозтуң девискээринде болгаш Кызылдың суггарылга системаларында ажыл түлүк. Оон ынай сугну ховуларже насос-биле чедирериниң ажыктыын ол оңзалап демдеглээн. Насос станцияларын ам-даа ковүдеидир тургузары планнаттынып турар.

Ажылдап турар суггарылга системаларын чедир ажыглавайн турар таварылгалар хей. Бо чорук, нургулаймда, ажылды четпес организастап турарындан болуп турар. Ылаңгыя чаашкынналдырын суггарар машиналарның 30 хуузунуң ажылдап турары черле таарыпнас. Бо четпестерни чайладыры-биле чергелештир суггатгыларны суггарылга черлериниге бижыттарын ажыглаары база чугула. Ынчан олар боттары ажылыиче кичээнгейни улгаттырып, суггарылга системазын сеитеп аптар.

Каа-Хем районнуң ажыл-агыйлары хөрзүн камгалаар техниканың чамдыкызын-даа болза ажыглап турар апарган дээрзин СЭКП райкомунуң бирги секретары **В. А. Бакулин** чугаалаан. Бо чылын совхозтар гектардан-на 8-9 центнер, чамдык черлерден 15 центнер дүжүттүг алган.

СЭКП райкомунуң бирги секретары хөрзүн камгалаар техниканың чедиишпейн турарын хараадап чугаалаан. Ол район чайгы чер аңдарылгазын бо чылын чедиишкинниг дооскан. Ам күскү чер аңдарылгазы база чорун турар. Ынчангаш келир чылдың тарылгазынга хөрзүн колдуунда белеткеттингеп.

Районнуң ажыл-агыйлары күзүн чажар көк-тараа өстүрериие кичээнгейни элээн улгаттырган. Бичө суггатты ажыглаары база экижээн, оңа ам 800 гектар черде чорудун турар. Шаандакы бугаларны септеп, бичө суггаттың шөлүн улгаттырарын болгаш чер ажылының эртемге үнлезилеттинген системазын калбаа-биле шиңгээдирип көрүп турар.

Районда чер ажылының культуразы чавыс болуп артышаан. Тарылга золчеттирилгезин шиңгээдип, хөрзүн камгалаар техниканы ажыглап турарны четпес. Техника сентелгезинин үезинде районну техника сентээр организациялардан суг чара бээр болганда, Сарыг-Сепке Сельхозтехкүркомнуң салбыры ажыдарының чугулазын эш В. А. Бакулин онзалап демдеглээн.

Барыын-Хемчик районнуң ажылчы чоннары СЭКП-ниң XXVI съездизиниң,— ТК-ның май (1982 ч.) Пленумунуң шиитпирлерин амыдралга боттандырар, ССРЭ-ниң 60 чыл оюн төлептир уткуур дээш бедик көдүрүүшкүнүүр ажылдап турарын улус депутаттарының район Советиниң күүскомунуң даргазы **Ш. Д. Ооржак** бодунуң саналынга демдеглээн. 1965-1981 чылдарда район көдээ ажыл-агый продуктуларын бүдүрерин шиитпээ-биле 1,7 катап улгатырган, эът бүдүрерн 31 хуу, дүк бүдүрерн 35 хуу өскен. Совхозтарның материалдыг баазазы быжыккан.

— Районнуң көдээ ажыл-агыйының кол адыры мал ажылы болганда шиитпиниң малынга быжыг чем-суурнуу тургузарынче сөөлгү чылдарда улуг кичээнгейни салып турар бис—деп, Ш. Д. Ооржак чугаалаан. — Мал чеми бүдүрерин тускайлаан адыр кылдыр шилчидериниң хемчеп...ни алдынган. Районнуң тарылга шөлдериниң 74 хуузун, суггаттыг черлериң 82 хуузун мал чемнери культуралары остүрериие тускайлаан. Мал чеми белеткелинең талазы-биле 200 механизатор-пу хаара тутқан тускайлаан чеди звенону совхозтарда тургускан. Оларның ажыл толевириниң, материалдыг сонуургалының болгаш ажыл-чорудулгазының талазы-биле хемчегler бодап кылдынган.

Ап чоруткан хемчегларниң түннелинде районнуң ажыл-агыйларында мал чеми культураларның, оон иштинде хөй чылдыг сигненнерин бедик дүжүдүн өстүрер талазы-биле чамдык дуржулга чедип алдынганы оратор демдеглээн. Ол дуржулганы пептередириниң, меде, чочак-тараа, сула холумактары, оскелаары база культураларны мал чеминге

Амгы бо үеде кылыр ажылдарга, шиитпирлээр үжүрлүг сорулгаларга партия обкомунуң бирги секретары бала доктаагаан. Белеткээн мал чеминерин малчыннарга быжыглап, оон ажыктыг болгаш хунагаладыг чарыглаттынарын чедип алыр. Мал чеминиң падагалалыынче онзагай кичээнгейни салыр. Хөвүдан бүгү савааны баштап, сараатгаар, кижилерге быжыглаар, учёт-ту экижидер. Ыштаглаашкынны эгелээрин организастыг чорудуп, бүгү-ле эргежок чугула түүлдериин четчелеттинген турарын контролдыга алыр. Малдың хөрамчазы, чидирия-биле демиселдя улам экижидер херек. Малчыннарның амыдырал байдалдарын, хандырылгазын экижидериниң айтырыгларын хүн бүрү шиитпирлээр. ССРЭ-ниң 60 чыл оюнга алдар болдурган социалистиг чарыштың түннелдерин ол айларда чедип алган түүлдерин болгаш бо чылдың төнчүзүүре чедир перспективаларны барымдаалап үндүрүп, мурнакчыларны тодарадып, шаңнап-мактаар. Мал ажылының талазы-биле чамдык чедиишкиннер бо чылын бар, ам сорулга оларны быжыглап, келир чылын ажылдаарынга быжыг магадылалды тургузары болур. Бүгү-ле чедиишкиннерниң үндезинни кижилер-биле ажылда, ынчангаш партия организациялары чон ортузунга масса-политиктиг ажылды улам экижидер хүлээлгелиг деп, түннелинде Г. Ч. Шаршин чугаалаан.

НЕГЕЛДЕНИ КҮШТЕЛДИРЕР

Тес-Хем районнуң хереглекчилер пиитилелиниң адрезинге райкүүскомнуң иштики херектер килдизинден дыңнадыг медээлер бо-ла келир. Районнуң складтарында, магазиннеринде өртке удур айыл чок чорукту тургузарын, таңныылдарның ажылын шыңгыярадып, негелдени күштелдирерин ында айыткан болур. Ындыг сагындырыг негелделарни тургузуп турары-даа таварылга эвес. Коллективте материалдыг өртек-үнелиг түүлдерде самчыгдал, өре кылыр чоруктар ам-даа бар. Таңныылдарның, кочегарларның талазындан ажылдан-ла турган черинден бараан оорлап тургаш, туттурган таварылгалар бээп бар.

Райпонуң складтарынга, магазиннеринге эртиен сес ай дургузунда ядыы-бүрү хемчээлдиг он алды удаа оор херек болган.

Садыг-магазиннерже кирип, оон оорланыр, артык сеткилдиг, арын-иүүр чок кижилер бистиң аравыста эвээш эвес. Аңаа хамаарыштыр дараазында чижектерни маңаа киирип көрейн. Моон мурнунда шиитпирип чораан Радик Ендапович Оюн ажы Григорий Сарыгларны эвилелден алгаш, «Тес-Хем» совхозта № 2 аъш-чем магазинниче кирип, оорлаар деп шиитпирлеп алган келгеш, ажын көгүткен, оозу «хей боор» деп каан. Сарыглар чөпшээрешпейн баарга, ол часкаан чорупкан, дедир келирде, Александр Доржуну эдертип алгаш келген. Магазинче оон ийлээ чорупканнар. Олары чорупкан соонда, Сарыглар «капчан турар оолдар боор бо» дээп бодал-биле магазинге келирге, демгилери артыы-эжикти үрээш, киргеш, бир хааржак арага болгаш оон-даа өске аъш-чемни үндүрүп алган болганнар. Оорлап алган арагазын ижерин Сарыгларга олар сүмелээннер, оозу ишпээй. Оорларны милиция ажылдакчылары херектиң даартазында-ла тудуп алган. Буруулуг кижилер үүлгедин дээш 3—5 чылдарда хосталгазын казыдып шиитпиргеннер. База бир таварылга. Сивилиимей Байыр-оол биде Арган-оол Шогжал Самагалдай суурда №4 аъш-чем магазинниче оорланыр соругга-биле олче киргеннер. Магазинден оорлап алганы арагаларын суурда чурттап турар Ак-кыс Хүлер-ооллуң. Чигир-оол Саттың бажыңнарынга экелп ишкеннер. Ук бажыңнарның золери араганың кайның келгенин биле тура-ла арыннүүр чокка кады ижип алган.

Үстүнде дег оор херектерни болдурбазы-биле Тес-Хем районнуң хереглекчилер пиитилели магазинверге таңныыдарның ажылын күштелдирип, аңаа ажылдаар кижилерни таарыштыр шилип ап, негелдени бүгү тала-биле күштелдирер болза эки.

Д. МИЖИТ.

М. РИБИЧИЧИНИҢ чугаазы

БЕЛГРАД. (СЭТА). ЮКЭ ТК-ның Президиумунуң Даргазы М. Рибичичиниң аныктарның Белградта политиктиг школазынга чугаазын «Борба» солуп парлаан.

ЮКЭ-ниң XII съездизиниң соонда Югославияның Коммунистер эвилелиниң мурнунда турар сорулгаларга доктаагаш, ам кол сорулга — экономиктиг бергелерни ажыл эртер, үлетшүр будүрүүшкүнүнүң темпилерин улгаттырар дээш, социалистиг тургузуушкунга чаа-чаа чедиишкиннерни чедип алыры дээш демиселчө бүгү ажылчы чоннарны калбаа-биле мобилизастаары болур деп, ол онзалап демдеглээн. Коммунистер эвилели доктаамал туруштуг экономиктиг хогжүлде дээш демиселдиң тугун бедик тудар ужурлуг.

ЮКЭ ТК-ның ажыл-чорудулгалар программазын бадылаан чоокта чаагы 3-ку пленумун чогум-на харыы ол айтырыгларга тураскаатканы деп чугаада айыткан. Ол программада эң чугула сорулгалар төлевилеттинген. Коммунистерге ол программа хоойлу-биле домей күштүг. Кымның ёзулуг коммунист болуп турарын, ону кайчаар күүседип турарын барымдаалап көөр апаар.

Төлевилеттинген алыс сорулганы чедип алырда хамыктың мурнунда бүгү югославян шиитпилелиң чаңыс зорга хөделиишкиннерни эргежок чугула. Кызыы девискээр барымдаалавайн, харын бот-боттарынга дузалажыр херек. Чүгле ындыг хөделиишкиннер чедиишкиниң магадылалы болур.

Ам эң чугула чүве — «Экономиканы быжыктырарының үр хуусавылыг программазының кол угланыышкыннары» деп документиде төлевилеттинген сорулгаларны боттандырын кириптери болур. Экономиканы быжыктырарының алыс улуг программазын ажылдан кылыры кажан доосту бээрин маңан, сула салдынмакан олурбайн, харын ажылдаар, хөделир херек. Чурттуң социал-экономиктиг хогжүлдезинин амгы беш чыл планныга оскерилгелер киирерин чугула деп, ол онзалап демдеглээн. Ол бүдүрүлгелерни быжыглаары Австрияның үнезин эрге-ажыктарынга дүжүр болгаш ажылдаар чаа черлерни хандырарынга идиглиг болур.

Даштыкы капиталга ынзыбүрү чингелделерни болгаш сан-хөө деткимчезин көргүзери ажылдакчылар база чугула.

Ынчангаш чер ажылының айтырыын СЭКП обкомунуң пленумунга бөгүн көдүрүп турары чогуур. Өске районнарда байдал, база-ла мындыг.

Хөрзүн камгалаар техниканы четчири-биле болгаш долу ажыглаар херек. Хөрзүүнү ажылдээн кылырының хазыны 16-18 сантиметрден эрге-пес ужурлуг. Ынчангаш дүжүттүр эвес көк-тараанын орнунга сула тарылгазын калбартыры чугула. Хей чылдыг сигеннерин тарыырын база көвүдедир. Чайын аңдарган черге баштай чазын тарыыр культураларны чажар херек.

Бедик дүжүттүг бээр культураларны болгаш агрохемчегларни ажыглаары чугулаз. Ылаңгыя суггаттыг черлерни ажыглаарын калбартыр дээрзин мелиорациял болгаш суг ажыл-агыйының министри **Н. А. Жоголь** саналынга демдеглээн.

Суггаттыг черлерни шиңгээдип алыры чыл келген түдум-на көвүдеп турар. Амгы үеде «Совет Тыва» совхозтуң девискээринде болгаш Кызылдың суггарылга системаларында ажыл түлүк. Оон ынай сугну ховуларже насос-биле чедирериниң ажыктыын ол оңзалап демдеглээн. Насос станцияларын ам-даа ковүдеидир тургузары планнаттынып турар.

Ажылдап турар суггарылга системаларын чедир ажыглавайн турар таварылгалар хей. Бо чорук, нургулаймда, ажылды четпес организастап турарындан болуп турар. Ылаңгыя чаашкынналдырын суггарар машиналарның 30 хуузунуң ажылдап турары черле таарыпнас. Бо четпестерни чайладыры-биле чергелештир суггатгыларны суггарылга черлериниге бижыттарын ажыглаары база чугула. Ынчан олар боттары ажылыиче кичээнгейни улгаттырып, суггарылга системазын сеитеп аптар.

Каа-Хем районнуң ажыл-агыйлары хөрзүн камгалаар техниканың чамдыкызын-даа болза ажыглап турар апарган дээрзин СЭКП райкомунуң бирги секретары **В. А.

Баш таарыкчыларының конкурузундан

МАСТЕРЛЕР МАРГЫЛДААЗЫ

«Тувапарикмахерские» кәтчыжышкыны баш таарыкчыларының алыдыгы конкурузун Кызылга организастап эрттирген. Чаңчыл болган ындыг конкрустуң мурнунда хүн парикмахерлерге семинар болган. Аңаа бо чылгы чаа моданың утланыышкынарын, модельдерин теория кырынга дыннап, шиңгээдип алганнар. Чаа моданың херээженнерге «ретро», «диско», эр улуска «садко», «скиф» модельдерин чараштыр дырап кылырын семинарның киржикчилеринге дружулгалыг мастерлер көргускеннер.

Херээженнер причёсказынга Лидия Колегова, эр улус причёсказынга Галина Вишуренко маргылдаавын ийи кезээнде эң чараш модельдерни кылып күүсеткеш, жюриниңдаа, көрукчулериңдаа бедик үнелелин алганнар. Конкурстуң тиилекчилеринге Сочиже дыштанып путёвкаларны, дипломнарны тывыскан.

Мастер Татьяна Щеглова тиилелгеже бижыг үткүлдүүн көргүзүп, кызымак ажылдаан. Ол херээженнер причёсказынга ийиги черни алган, үшкү черге Ольга Пыщева болган.

Эр улустуң причёсказынга В. Пыщева эки модельдерни күүсеткеш, ийиги черни ап, диплом-биле шаңнаткан. О. Красилова, Н. Юртаева үшкү черни үлешкеннер.

Бо конкурска киржири-биле 20 ажыг кижи бижаткен турган. Херек кырында үгле 8 мастер киришкен. Маңаа «Тувапарикмахерские» каттыжышкыны четпес белеткенгенин айтыр апаар. Районнардан конкурстуң киржикчизи кылдыр үгле Тандының Бай-Хаактан мастер Оксана Красилова киришкен. Аныяк парикмахерлер Бай-Тайгадан Кара-ныс Төмүр-оол, Хову-Аксыдан Тамара Сундуй-оол оларга конкурс ажыктыг болганы чугаа чок, олар хөйүү билип, көрүп алганнар.

Н. ООРЖАК.

ЧУРУКТАРДА: (үстүнде) Бай-Хаактан мастер универсал Оксана Красилова; конкурстуң жюри кежигүнү бирги класстың мастери В. А. Коваленков ажыл үезинде.

Ю. КОСАРЬКОВТУҢ фотолары.

АНЫЯК АЖЫЛЧЫННАР БЕЛЕТКЭЭР ЧЕРДЕ

В. И. Ленин аттыг «Тыва даг-дүгү» комбинаттың тудугларының Хемчик ол чарыындан кайы ыракта көстүп кээр. Дүне даглар хөрээнге дүжүп келген өөр бөлүк сылдыстар ышкаш чырып турар. Ында даг-дүгү арыглаар улуг фабриканы болгаш школаларны, Культура ордузун, хөй-хөй албан организацияларның, чурттаңганың бажыңнарын хөй националдыг совет кижилериң холу-биле тудуп, хоорай кылдыр тургускан. Аңаа кижилериң найыралы, ооредилгези, кижизидилгези болгаш будүрүкчү күш-ажылы деңге чоруп келген. Колла чүве — күрүнеңиң план даалгазын күүседири дээш улуг ажылдар чорүп турар. Ол бүгүнү техниканы башкарган кижилер күүседип, черниң үнелиг байлаан ажыглалга киирип турар. Ажылдан турар инженер-техниктиг ажылчыннарны болгаш албан-хаакчыларны көөрге шупту-ла аныяк оолдар, кыстар. Оларның аразында улгады берген херээженнер эр улус-даа бар. Олар маңаа комсомолчу аныяктар тургаш келгилээни чугаажок. Аныяктар олардан өөренип, оон улай оларның ажыл-мергежилин база салгап туралар.

Комбинатта чогум-на аңаа ажылдап болур тускай мергежилди чедип алган аныяк ажылчыннар чыл бүрүде немежип кээп турар. Олар кайын кээп турарларыл?

Сөөлгү каш чылдарда Ак-Довуракта №3 ХПТУ ында комбинатка доктаамал ажылдаар янзы-бүрү тускай мергежилдиң аныяк ажылчыннарын белеткеп берип турар. Маңаа профтехучилище тургустунгандан бээр он алды чыл болган. Бо аразында ону 1800 хире кижи дооскан. Чыл бүрүде 100-ден 120 кижи доозуп үнгеш, өөренип алган мергежилдерининг аайы-биле ажылдап туралар. Маңаа чангыс чижек кылдыр 1981-1982 өөредилге чылында дооскаңнарны көрүп болур. Училищени 146 кижи дооскан. Оон иштинде 106 кижи тускай мергежилги-биле чергелештир ниити ортумак билигни алган. Олардан аңгыда 40 кижи он классты дооскаш, училищеге өөренип кирген турганнар. Олар ниитизи-биле мындыг мергежилдерни чедип алганнар: 18 кижи автокрановщик, 36 кижи дежурный электрослесарь, 22 кижи газ электри каннакчы болгаш 30 кижи садыгжы болгулаан. Онгу классты дооскаш, училищеге киргеннерден 24 кижи бөдүүн руда арыглакчылары болуп, 16 кижи штукатур-маляр болуп үнгеннер.

Ак-Довуракта №3 ХПТУ-ну доосканнардан фабриканың мурнакчы ажылчыннарыдаа, оон улай өөренгеш ол-ла училищезинде мастерлеп келгеннер-даа бар. Чижээ, Галина Куулар—тудугжу, Николай Седип—цех начальнигы дээш оон-даа өскелер хөй.

Бо өөредилге чылында Ак-Довуракта ХПТУ-да 370 кижи өөренип турар. Бирги курска 110 кижи хүлээп алыр турган. 112 кижини хүлээп алган, а онгу классты доосканнардан 30 кижини хүлээп алыр тургаш, 35 кижини алган. Училищеде өөренип турарларның хөй кезии Барыын-Хемчик районнуң суурларындан келген болгаш Ак-Довуракның ажылчыннарының уруглары болуп турар. Олар күрүнеңиң долу хандырылгазында—аъш-чем, идик-хеп, ажылдаарда кедер хеп болгаш чуртталга чери-биле хандыртынган. Сургууулдарның ниити чуртталга бажыңын өөренип, чурттаарынга бүгү талазы-биле таарымчалыг кылдыр тургускан. Ында 100-120 хире кижи чурттап турар, а өскелери хоорайга боттарының бажыңнарында. Кыжын база немежи бээр.

Бо чылын училищеде сургууулдарны мергежил аайы-биле 17 бөлүкте үскен, а бир бөлүкте 20-25 кижи өөренип турар. Олар мындыг мергежилдерде— каңнакчылар, дежурный электрослесарь, электромонтёр, эскаваторщик, чолаачы дээш оон-даа өске. Кол-ла белеткээр мергежилдери— слесарылар, каңнакчылар, бөдүүн руда арыглакчылары болгаш эскаваторщиктер болуп турар.

Сургууулдарны өөредип турар башкыларны мында үш бөлүкке чарып болур. Ниити билиг школаларының башкылары—олар орус дыл, математика, физика дээш өскедаа эртемнерни башкылаар; оон аңгыда педагог-инженерлер, олар тускай индустриалдыг-педагогика техникумнарын болгаш институттарын доосканнар, техниканы эки билир теория башкылары, ол ышкаш будүрүлге өөредилгезинин мастерлери башкылаар турар. Олар будүрүлге херекселдерин херек кырында башкарып, сургууулдарны ажылдадып өөредип турарлар. Башкыларның аразында боттарының билиг-мергежилин келир үеним ажылчыныызрынга дамчыдып бээр дээш кызымаккай ажылдап турарлар хөй. Оларга М. Ф. Кореңева, Е. П. Горбушин, К. К. Шангыш-оол, В. Н. Калинина, С. И. Оюн, В. Г. Крутов болгаш оон-даа өскелер хамааржыр. Директорнуң өөредилгебудүрүлге талазы-биле орлакчызы З. И. Родынина, өөредилге-кижизидилге талазы-биле директорнуң орлакчызы М. Н. Беляева олар хөй ажылдарны организастап чорудуп турарлар.

Сургууулдар хөй-ниитиниң ажылдарынга идепкейлиг-биле киришсип дээш, хөй ажылдар ниити план ёзугаар кылдынып турар. Ажылчын кижиге тураскаатказын кежээ-дүнүң чугаа культуразының бедик деңгелин ол көргүзүп турар.

Кичээл соонда, оон сайгарылгазын, үнелелин районнуң дуржулгалыг хоочун башкылары Х. С. Биче-оол, В. С. Шурук, К. С. Чаанхө болгаш өскелерниң кылганы, ол кичээлди эрттирген болгаш өске-даа башкыларга өөренишпиг, ажыктыг болган.

Районда тыва дыл, литература башкыларының методиктиг каттыжышкынының удуртукчузу К. С. Чаанхө ол ажылды эки удуртуп, школа бүрүзүнге өөреникчилерниң бижыг билиниң чедип алырда башкыларның боттарының эртем-билиниң хүн бүрүде бедидип, башкылаар арга-дүржулгазын улам байыдарындан хамааржыр дээрзин ханы билип турар. Ол бо удаада «Кичээлге негелделер болгаш оон сорулгаларының дугайында» солун беседаны кылган.

Р. ЧУДАК,
Кызыл-Мажалыктың № 1 ортумак школазының башкызы.

ТААРЖЫР РОЛЬДАРГА...

Хоочун артист Н. Өлзейоолдуң «Шынның» бир номеринге «Ам-даа ойназа» деп шын-на сеткил-хөөнүн илереткен материалын сонуургап номчаан мен.

Бисте шынап-ла киногада-даа, шиңге ам ойнап-даа турар, ойнап болгу дег аныяк-даа, хоочун-даа артистер хөй. Кинога-даа, шиңге-даа ойнаарда талант, эртем-билиг, шыдамык чорук, хөй удаанның белеткели херек. Алызында-на уран үүлге ынак болгаш сонуургалдыг кижилер артист болуп, талантызын масса чонга анызында-ла бараалгадып эгелей бээр.

Тывага шагда чаладып келген режиссёр башкывыс И. Я. Исполнетиң бисти мынчаар чагып чорааның утпас мен: «Артист кижи' онаашкан ролюнга бодунуң амыдыралы ышкаш дүн-хүн чок боданып, күжүп, билинип, үгаан-медерелин олче салыптарга, ол тогаалда маадырның үзел-бодалы, овур-хевири хевээр дүжер». Сөөлүнде бодаарымга, оон чугаалааны кончуг-ла шын.

1938-1955 чылдарда элээн хөй шиилерге ойнаан мен. Хөөмейлеп, сыгыртып-даа чордум. Чижээ, А. Островскийниң «Ядамыгы— кемниг эвес», Н. Гогольдуң «Ревизор», С. Токаның «Дөңгүр-оол» болгаш «Боттаңган күзел», В. Кек-оолдуң «Хайыраан бот» болгаш өске-даа орус, тыва авторларның шиилериниң маадырларының ролдарынга ойнап чордум. Чамдык ролдар дээш шаңнадып, мактадып-даа турдум. Ам алдан хар ажыл, назынхар дөгүн келген. Ынчалза-даа уран үүлге ынак хевээр мен, харын тыва фильм тургузар деп барза, тааржыр ролдарга ойнаксаар-даа күзелдиг мен.

М. ДАКПАЙ,
Тыва АССР-ниң алдарлыг артизи.

АЖЫК КИЧЭЭЛ

Аажок кичээлге ол темага хамаарышкан коргузуг материалдарын белеткээри теманың кол утказын билип алырынга дузалыг болгаш ажыктыг болган.

База бир солун үүве—кичээлди чорудуп турар үеде башкының тайылбыры билдингир, тода болгаш чамдыкта өөреникчилерни сергедип келир баштак сөстери безин улустуң аас-чогаалындан алдынган, ол-ла темага хамаарышкан солун кичээндиргидиг болгулаан. Башкының бо-

ӨНЕР-КЫС

Чечен чугаа

Бопугур кызыл чаактарлыг, бышкан чодураа ышкаш борбак кара-кара каректарлыг, чугаакыр, орлан эрес бичии Өнер-кыс хоорайга төрүттүнген. Эмигден үнген дораан-на ясли-садикке орус, тыва, бурят, хакас, украин... дээш хөй нацяя эш-өөрүнүң аразынга өзүп доругуй келген. Ол аңаа эң чоок, эң ынак хөй-ле өөнүктерлиг апарган. Садикче барбас хүннерде Өнер-кыстың өөрү өөрээл долдур чыглып келгилээр. Аныяк ада-ие оларга анчыгзымас-даа, харын «өөрүнүү дөрже чала, уруум, ойнаңар» дээр.

Өнер-кыс садикке, төрээн бажыңы ышкаш, ижигип калган. Бажыңынга келгеш, чааскаан чалгаарай бээри од ыйнаан, «дүргеп-не садитимче, өөрүмче барыымза» деп куюмнап турул бээр. Ол орустайдаа, тывалап-даа чугаалаар. Ада-ие ону эки деп санаар болгаш кайызын-даа эки билир кылдыр өөренип алырынга дузалап, деткий турар. Көдээ суурда чурттап орар кыргап-ава, кырган-ачазы суглар хире-хире аалдап кээрге, олар-биле тывалап чугаалажыр. Дыйыладыр чугаалап орарга, олары чаптаан, «ах, уруумнуң чаражы!» — дижир. Кырганнар кирип кел сал-ла уруу-биле мендилежир, маңнавышаан, оларның хойнунга баар, олары, кайы бирээзи-даа келген болза, сагыпганын чидир бажын суйбап, чыттап эргеледирлер. Өнер-кыс кырганнарның чедип келгенинге өөрөөн сеткилин илередирде боду чайгаар-ла мынчаар ырлай аарак шүлүктеп тургулаар:

Сактып чоруур кырган-авам
Чаныл келди, чедип келди.
Чаныл орта олурушкаш,
Чараш, солун тоолуп
дыңнаайын.
Э-эй, о-ой,
Экизин, экизин!

А олары: «Ах, уруумнуң уран-чеченин, ол болбазыпе. Удавас школага өөренир сен» деп чаптан каарлар. Кыска-кыска тоолдарны ыдып бээриңден черле чажам дивес. Өнер-кыстың ада-иезин: «дылдомакка-даа өөренириңге эки болгай, солуп тоолдардан чугаалап берип турукар харын» деп аажок деткиир. Өнер-кыс билдинмес сестерни, домактарны бо-ла айтыргылай бээр, а олары шүүтсүнмес, тайылбырлай шаап бээр. Хөй нуруузунда-ла кырганнарның салдары бээр, Өнер-кыс өөренирде, тыва дылдың словарь составы шору — хан ишти курлавырлыг киргеп. Тывалап чугаалаар аяны безин улуг улустарзыг. Оларны — чеди хар четкеп бичии уругларны садиктеп школаже өң-баазын чечектер бүргээн, өөрүшкүмаңнайлыг, хөтүг-омак хөгжүм-музыкалыг байдалга үдээп. Өнер-кыс төрээн ыяш садигиндеп, кижизидикчи башкыларындан «байырлыг, садик!» деп шала кудараксаан хөөнүүр чарылган.

«Уруушту сакты бердим, бичии-даа болза, аалга дыштанзын, өртеп каан дег, хоорайга-ла оларга кайын боор, көдээге, бистиннге барып көргеп эвес, солуп-на болгай. Кичээлсургуул үстүрбейн, бодум экскөр мен» деп ада-иезинден зорежин тургаш, Өнер-кыстың часкы хөнтаныылгада кырганаваазы ыңгырган. Бар сал-ла кырган-ачазының дневнигини көргүскен. Оон 4—5 демдектерин көргеш, сеткил ханыш магадаан: «Эр-хей, ол болбазыкпе, уруум» — дээш оон бажын сүйбап, чыттап орган.

Кырганнарның бажыңы суурнуң эң-не үжүнда, шала озалаан, битии тей баарында. Оон ыяшта арыг иштинде кылаң кара суглуг дамырак кыңгыртыышыдыр ырлап бадып чыдар, оон үнүнда кызыл-кат, шиштээн эът дег, эңмежок. Олар саап ижер чаңгыс инектиг, каш өшкүлерлиг, дагаалырлыг, чаңгыс кырган ыттыг, диистиг, ногаа аймаа, кат-чимис тарыыр өрүп каан чыраа кажаалыг. Бажыңында радиозу, телевизору-даа бар. Өнер-кыска ында бүгү-ле чүве чаа, оңзагай кылдыр сагындырган. Сыгыр даң бажында кончуг уйгу өйүнде аскыр дагаа ыяңгылыг алгырып үнерге, серт дээш отту хонуп келгеш, олчаан удуп чадап каан. Оон чоорту-ла ол дириг амытаннар-биле танышып, харын кырган-авазының аайы-биле ашкарып-чемгерип, тудуп суйбап, ойнап турар апарган. Инек, бызаа, аңайлар, өшкүлер-даа түс-түс аттарлыг. Ол аттар безин бир оңза, харындаа чамдыктары каттырынчыларга тургускан тураскаалды-даа көргүскен. Ол тураскаалдың суурнуң чурттакчылары, школачы уруглар арыгсилиг тургузуп, камнап, хүндүлеп, оон кыдынга дириг чечектер тарып олуртуп турарын Өнер-кыс магадаан. Суурну барык хүнаедир кезээп, эжишкилер ээп чаныш орган. Өнер-кыс көрүп, билип алган чүүлдерин эргий бодап, кезек ыят чок базып ора:

— Кырган-авам сугнуң чанында тейден суурну бертен харап турдум. Адыштa дег көстүр чорду, үнүш-бойдуска бүргеткен, чангыс аай, чараш аян-шинчилиг бажыңнарлыг, дорт-дорт кудумчуларлыг суур-дур. А суур адаанда элээн ыракта улуг хөл-даа ышкаш, азы чап-чаа чагган хар-даа ышкаш чайынналып чыдар чүл ол, эжим? Элээн үр болганда, ол хар эстип эрий бергени ол боор, чиде хона берди, пат кайгадым — дээш, харыы маңаан.

Эжи хөглүг каттыра каапкаш:

— Чок, ол хөл эвес, хар эвес, куш фермазы-дыр, ында совхозтуң хамык ак-ак дагааларын азырап өстүрүп турар. Шынап-ла, ак хар дег чүве боор, кижи оларның аразынче кирер дээр ужур чок, имилеме чүве боор — деп тайылбырлаан.

— Кады эрттирген хүнүвүс, сууруңну меңээ таныштырганың дээш четтирдим, эжим! Ам мен кажан бир хоорайга кээринге хоорайымны ыяпла таныштырар мен. Байырлыг, эжим — дээш, Өнер-кыс кырган-авазының бажыңынче маңнапкан.

Өнер-кыс кырган-авазы биле кырган-ачазындан дыка хөй тоолдарны, тывызыктарны дыңнаан. Көдээ суурдан хөй-хөй солун чүүлдерни көрүп, билип алган. Суурдан чорун турда ооң Орланмаа баштаан чаа таныштары үдеп келген. «Чайгы дыштанылганда база халдып кээр сен, эжим, кады эштир бис, каттаар бис, ужурашкыже байырлыг» деп чарлып турганнар. Өнер-кыс кырган-авазыбиле кады автобуска олурупкан. «Часкы дыштанылгамны каяа, канчаар эрттиргенимни башкыларымга, өөрүмге чугаалап бээр мен, кырганавай» деп. Өнер-кыс хөглүгомак чугаалап чораан.

К. ЭКЕР-ООЛ.

ТААКПЫЛАВАҢАР!

«Боостаа рагындан аарааң 10 кижиниң 9-у—таакпыжылар!», «Миокардинфарыгының хөй кезии таакпының уржуу!». Бо дээрге Швецияда садып турар сигарета хаптарынга ыяап-ла парлап турар 16 сагындырыг-кичээндир. Ынаң чүтле ийизи-дир. Ында таакпылаар кижилерниң санын кызырар сорулгабиле чурутта чорудуп турар калбак кампанияның бир кезээ ол болур. Ооң баштайгы түңнелдери көстүп келген, дыка хөй шведтер таакпылаарын каггап. 1976 чылдыы-биле деңээрге, таакпылаар эр кижилерниң саны 11 хуу эвээжээн деп парлалга дыңнаткан.

«ӨСКЕ ПЛАНЕТАДАН»... АКША

Чурттуң кыдыг-кызыгаары бичии хоорайжыгашка 50 мың бразильчилер чыглып келген, олар... Сатуридан ужуп кээлерни үткүүр дээн. Өске планета чурттуглар таптыгла 19.15 шакта ужуп келген. Ол дугайын Планеталар аразының харылзааларының бразилия ассоциациязы дыңнаткан. Ону ёзугаар алырга, космоска бир чыл болган дорт сатурнчулар адак соонда Черге чоокшулап келген болгаш хонар черин база үезини медээлээн. Үр маңаан минута-даа келген. Чыылганнарның каректары дээрде. Лалчылар арай озалдаан, а ооң соонда, хевири. Черге хонмас деп шиитпирлээн боор. Хомудаан, бүзүрээчел кижилер тарап чаңгылаан, а ол улуг мегени «организастаан» кижилер эңдерлип келген аазатпайлардан кирген акшазын санап артып калганнар.

ХӨЛҮН ЭРТТИР ХАЛДЫРГА...

Швейцарияга чоокта хөлүн эрттир дүрген чораан машиналар «тудар» тускай радарларны орукка тургускан. Он радарның тозу... ажылдавайн турар хирезинде-ле, орук чуруму үрээр чоруктар дыка кызырылган. Орук полициязы ажылдап турар электронуут приборлар аразынга оларны өттүндүрген дүрүүмакеттер тургузуп каан чүве-дир. Кампалгалыг-даа, тывынгыр-даа!

АДЫЖЫН КӨРГҮСКЕШ...

Токиода «Хельва бэнк» банкының клиентилери акшазын адыжын көргүскеп алыр. Компьютер бодунуң «утаанында» ол банкының ачы-дузазын ап турар бүгү кижилерниң адыштарының изин «шыгжап» алган. Кандыг-бир сан-хөө операциязын кылыр дээш кижи тускай электронуут херекселге адыжын чыпшыр тудуп бээрге, ол ону «танып каар».

СОНУУРГАКТАРГА

ТЫВА АССР-ниң алдарлыг малчыны, СЭКП кежигүнү, персоналдыг пенсионер

Баадан Мөгеевич ХЕРТЕКТИҢ

аар аарааш, 1982 чылдың октябрь 27-де мөчээнин «Мурнакчы» совхозтуң дирекциязы, парткому, профсоюзтың комитеди, Шүй көдээ Советтиң күүскому дыңнадып ооң төрелдеринге, чоок кижилеринге ханы кажыдалды илергейлеп тур.

ТВ

ОКТЯБРЬ 28-ТЕ
БИРГИ ПРОГРАММА
МОСКВАДАН

8.00 — «Ye». 8.40 — Эртенги гимнастика. 8.55 — «Горнисте, харыылаңар!». 9.40—«Никколо Паганини». Хөй сериялыг уран-чечен телефильмниң баштайгы көргүүү. 2-ги серия. 10.45 — Калуганың профэвилелдериниң орус улустуң хорунуң концерти. 11.05— Бүдүрүлге гимнастиказы. 11.35— Телемедээлер. 11.40—14.15 — Чапсар. 14.15 — Телемедээлер. 14.35 — Спорт дугайында документалдыг фильмнер. 14.55— «Билир болгаш кылыр бил». Школачыларга эртемтайылбырлыг дамчыдылга. 15.40 — А. Толстой. Чогаалдарының аринарындан. 16.25— «Шыдыраа школазы». Разрядчылар клазы. 16.55 —«Орлёнок» телестудиянның концерт залы. 17.40 — Комсомолчу, шалыпчы тудуг. ВЛКСМниң XIX съездизи аттыг Бүгүзавилел отрядының Тюменьниң тудугларынга ажылының дугайында. 18.00 — «Миллионарның ленинчи университеди». Боо-чепсекти дүжүрер талазы-биле ССРЭ-ниң тайбың саналдары— СЭКП-ниң ажылдап кылганы 80 чылдарга Тайбың программазының амыдыралга боттанышкыны.

КЫЗЫЛДАН

18.30 — Телемедээлер.

МОСКВАДАН

18.45 — Футболга ССРЭ чемпионады. «Шахтёр»—«Спартак». 2-ги тайм. 19.50 —«Никколо Паганини». Хөй сериялыг уран-чечен телефильмниң баштайгы көргүүү. 3-кү серия. 21.00—«Ye». 21.35—«Мастерскаяга ужуражышкыын». Документалдыг телефильм. ССРЭ-ниң улустуң чурукчузу, скульптор А. П. Кибальников. 22.05 — ССР Эвилелиниң Күрүнеңиң үлегерлиг Улуг театрының балет артистериниң концерти. 22.45 — Бегун делегейде. 23.00—00.45 —Футболга ССРЭ чемпионады. «Торпедо» (Москва) — «Динамо» (Тбилиси).

ИЙИГИ ПРОГРАММА
МОСКВАДАН

12.00 — Испан дыл. 12.30— Авам школазы. 13.00 — «Төвчү чок кудумчу». Субтитрлиг уран-чечен фильм. 14.25— А. М. Горькийниң шиң чогаалдары. «Араатаннар», «Чайлагжылар». 15.25— Телемедээлер. 15.35 — 18.30 — Чапсар.

КЫЗЫЛДАН

18.30 — Телемедээлер. 18.45 — «Чурукчу болгаш амгы үе». Тыва АССР-ниң алдарлыг артизи М. А. Рамазановаңың чогаадыкчы ажылының дугайында. 19.05 — «Азия төвү». Информация - публицистиг программа. 19.20 — Мультфильм. 19.25 — «ССРЭ-ниң 60 чылынга — 60 шалыпчы неделя». Дамчыдылга. 19.55 — Чарлалдар.

МОСКВАДАН

20.00— «Тамчыктыг удунар, чаштар!». «Өңнүг тоол». 20.15 — «Силерниң чагааларыңар ёзугаар». Музыка программазы. 21.00 — «Ye». 21.35—22.50 —«Юлька». Урап-чечен фильм.

Редактор В. С. ШАРАВИЙ.

АГААР

Бөгүн республикага бүргеп, аязыр. Чамдык районнарга бичии хар чаар. Барыын чүк угланыышкынның хаттың дүргени секундада 5—10 метр. Дүне агаарның температуразы 4—9 градус соок.

Хүндүс 2—7 градус чылыг.

Кызылга бичии будуттаар, чаъс чагбас. Барыын чүк угланыышкынның хаттың дүргени 5—10 метр. Дүне агаар— 5—7 градус соор.

Хүндүс агаарның температуразы 4—6 градус чылыг.

КИНО

ОКТЯБРЬ 28-ТЕ

«НАЙЫРАЛ»: «Маадырлыг чоруктуң школазы» 9.00, 10.50, 12.50, «Сөөлгү зэлчегге» 14.50, 16.55, Кинолар дончуналы 18.40, 21.10 шактарда.

«ВОСТОК»: «Ынакшылдың моңге тоолу» (2 сериялыг) 11.00, 14.40, 17.20, 20.00 шактарда.

«КАА-ХЕМ»: «Дөртку тырыкыла дүне» 14.30, 16.20, 18.10, 20.00 шактарда.

«ЕНИСЕЙ»: «Бүгү сылдыстар» 18.30, 20.30 (үзаткан) шактарда.

Чагыг № 2015.

Солун неделяда 6 катап үнер.

Редакциянның адреси: индекс 667000

667000, Кызыл, Щетинкин болгаш Кравченко кудумчузу бажың № 3. Телефоннары: Редакторнуң 2-24-63, редакторнуң орлакчыларының 2-35-24, 2-23-54, харыысалгалыг секретарының 2-23-35, секретариаттың 2-23-35, партийжи амыдырал болгаш совет тургузуг кылдыстериниң 2-37-13, пропаганда кылдызының 2-31-75, культура кылдызының 2-23-54, көдээ ажыл-агый кылдызының 2-21-47, үлетшүр кылдызының 2-31-75,чагаа кылдызының 2-41-27, информация кылдызының 2-20-60, корректорларның 2-27-41, бухгалтериянын 2-12-43, солун келбейн баргында 2-32-75 телефонче долгаар.

Тыва АССР-ниң Министрлер Чөвүлелиниң Ном үндүрер чер, полиграфия болгаш ном садыының херектериниң талазы-биле эргелелиниң типографиязы. (Кызыл, Щетинкин болгаш Кравченко кудумчузу бажың № 1).

ТС—01865

Бүгү чүрттарның пролетарийлери каттыжыңар!

ШЫН

СЭКП Тыва обкомунуң, Тыва АССР-ниң Дээди Совединиң болгаш Министрлер Чөвүлелиниң органы

№ 251 (12041) | 1982 чылдың октябрь 29, пятница | 1925 чылда үнделип эгидингеш | Өртээ 3 кеп.

КОММУНИСТИГ ПАРТИЯНЫҢ ИДЕГЕЛДИГ ДУЗАЛАКЧЫЗЫ БОЛГАШ ДАЙЫНЧЫ КУРКҮЖҮ, КОММУНИЗМНИҢ АНЫЯК ТУРГУЗУКЧУЛАРЫНЫҢ МУРНАКЧЫ ОТРЯДЫ — ЛЕНИНЧИ КОМСОМОЛ ДЕЛГЕРЕЗИН!

(СЭКП ТК-ның Кыйгырыгларындан).

Октябрь 29—Комсомолдуң төрүттүнген хүнү

Кызылдың дааранылга фабриказының чиик хептер даараар № 1 комсомолчу-аныяктар бригадазы ук будүрүлгеде мурнакчуларның бирээзи. Ында комсомолчулар В. Донган, А. Солдуп, Р. Хертек, К. Селезнёва олар бо хүннерде декабрь айның үлүүн доозар дээш шудургу ажылдап турарлар.

ЧУРУКТА: комсомолчу-аныяктар бригадазының кежигүннери.

В. КАРА-САЛДЫҢ фотозу.

Комсомолчу Урана Айыжы Эрзинде «Чаа орук» совхозтуң №4 хойжу бригадада мурнакчы сакманчыларның бирээзи. Он бирги беш чыдың ийиги чылында У. Айыжы төрээн совхозунга 80 хураганны ажаап-доруктурар тургаш, херек кырында 100-тү ажааган.

Келир чылын Урана 120 хураганны ажаар деп соруглалыг.

ЧУРУКТА: мурнакчы сакманчы У. Айыжы.

В. КАРА-САЛДЫҢ фотозу.

КРЕМЛЬГЕ ШЕРИГ НАЧАЛЬНИКТЕРИНИҢ ЧӨВҮЛЕЛ ХУРАЛЫ

Совет Армияның болгаш Шериг-Далай Флодунуң удуртукчу составының чөвүлел хуралы октябрь 27-де Кремльге болган. Шериг округтарының, шериглер бөлүктериниң болгаш флоттарның командылакчылары, шериг чөвүлелдериниң кежигүннери — политиктиг эргелелдерниң начальниктери, штабтар начальниктери, а ол ышкаш Камгалал министерствозунуң төп аппарадының удуртукчу ажылдакчылары чөвүлел хуралга олурушкан.

Эштер Л. И. Брежнев, Ю. В. Андропов, А. А. Громыко, Н. А. Тихонов, Д. Ф. Устинов, К. У. Черненко оларны чөвүлел хуралдың киржикчилери данмиттиг, үргүлчүлелдиг адыш часкаашкыны-биле уткаан.

ССРЭ-ниң Министрлер Чөвүлелиниң Даргазының оралакчызы Л. В. Смирнов, Чепсектиг Күштериниң Кол штабының начальниги—ССРЭ-ниң камгалал министриниң бирги оралакчызы Совет Эвилелиниң Маршалы Н. В. Огарков, ССРЭ-ниң камгалал министриниң бирги оралакчызы Совет Эвилелиниң Маршалы В. Г. Куликов, Совет Армияның болгаш Шериг-Далай Флодунуң политиктиг эргелелиниң начальниги армия генералы А. А. Епишев, ССРЭ-ниң камгалал министриниң бирги оралакчызы Совет Эвилелиниң Маршалы С. Л. Соколов президиумга база олурган.

СЭКП ТК-ның Чингине секретары, ССРЭ-ниң Дээди Совединиң Президиумунуң Даргазы Л. И. Брежнев чөвүлел хуралга чүве чугаалаан. Данмиттиг адыш часкаашкыны-биле ону уткаан.

Эш Л. И. БРЕЖНЕВТИҢ чугаазы

Эргим эштер! Дайынчы өңнүктер!

Чепсектиг Күштериниң удуртукчу составы-биле ужуражыр дугайында Дмитрий Федсрович Устиновтуң саналын сагыш-сеткилдиг улуг ханышкыны-биле хүлээп алган мен. Мындыг ужуражышкынар кезээде ажыктыг болур. Ыланғыя делегейде байдал дыка нарын амгы үеде онза чугула ажыктыг болуп турар.

Бистиң партиявыстың XXVI съездизи эрткенинден бээр 2-ги чыл доостур чыгаан. Бистиң чуртувуска болгаш делегей ареназынга улуг болуушкуннар-биле ол үе байлак болган. Съездиниң үнелээшкиннериниң болгаш түңнелдериниң шынныын, ооң хүлээп алган шиитпирлериниң оттур көрген мерген угаанының амыдырал бадыткаан. Соңгаарладыышкын чокка шиитпирлээр ужурлуг чаа айтырыглар база тыптып кээп турар.

Ындыг айтырыглар даштыкы политиканың база хамааржыр. Совет Эвилели —социалистиг эң улуг күрүне, бүгү делегей олче көрүп турар. Ынчангаш бистиң даштыкы политикавыс онза утка-шыпарлыг болгаш ужур-дузалыг. Тайбың дээш демиселдиң калбак программазын СЭКПниң XXVI съездизи айыткан. Ол программа ленинчи чагыгларның утказынга дүгжүп турар болгаш бүгү-нииги хүлээп көрүүшкүнге төлептиг болган.

Бодүүн эвес үеде чурттап турар-дыр бис, эштер. Тайбыңны камгалаар, кижи төрелгетенниң кырында диргелип келген кыжаныышкынны кошкадыр дээш демиселге күженишкиннерни ийи, үш катап улгаттырарын делегей байдалы биске хүлээндирип турар. Чер кырынга тайбыны үнелээр бүгү кижилер-биле дем каттыштырган хөделиишкиннерни ол демиселге калбартыр ужурлуг бис. Чурттуң камгалалын могаг-шылаг чокка быжыглаар, эң-не бедик серемчилелдиг болур ужурлуг бис.

Делегей байдалының нарыдаашкыны үргүлчүлеп турарын партияның ТК-зы сөөлгү үеде чаңгыс эвес удаа айтып келген. Американың Каттышкан Штаттарының чагырыкчы бөлүктери социализмче политиктиг, идеологтуг, экономиктиг шавар халдаашкынны калбарткан болган бодунуң дайын белеткелдериниң хемчээлин кажан-даа көстүп көрбээн деңнелге чедирген.

Ортумак ыракшылдың америк ядролуг боо-чепсектерин НАТО чурттарынга тургузарынга херек кырында белеткел Европада чоруп турар.

Израильдиң Ливанда агрессиязын американнарның политиктиг угланыышкынының түңнели кылдыр санаар херек. Ол дээрге херек кырында американнарның кылган херээ-дир. Африканың, Азияның болгаш Төп Американың чамдык районнарында байдал дыка нарын болуп турар. Ооң чылдагааны база-ла ол—америк албадаашкынны боттандырар дээн оралдажыышкыпдыр.

Ядролуг дайынның чалбыкыынче делегейни киир идер деп кыжанган Вашингтонның агрессчи политиказынга бүгү диптерде улус массалар киленнээшкин-биле удурланып турар. Ол политиканың сарыыл чок айыылдыы, каржызы болгаш ажыт-чажыт чокка хууда эрге-ажыын сүргени хой чурттарда, ооң иштинде АКШ-тың эвилелчилериниң аразында безин улам дыңзыышкынныг киленнээшкинин болдуруп турар.

Мындыг байдалдың үезинде оске чурттар-биле бистиң харылзааларывыстың канчаар тургустунары дыка чугула болур. Кыдат-биле харылзаалар биче эвес ужур-дузалыг. Ол чурт-биле харылзааларны экижидерин ак сеткил-биле күзеп, бистең хамаарышкан бүгү-ле чүүлдерни бо угланыышкынга кылып турар бис. Харылзааларны экижиндериниң күзенчиин Пекинде база ам чугаалап турар. КҮРнуң даштыкы политиктиг угланыышкынында принципиалдыг өскерлиишкиннер амдыызында көзүлбейн турар. Ынчалзажок көстүп кээп турар чаа чүүлдерни херекке албайн барып болбас ужурлуг бис.

Делегей политиказында ам ийи шугум удур туржуп турар.

АКШ-тың болгаш ону эдергенниңнин шугуму — ол дээрге дүшкүүрлүг чорукту ханыладыры, байдалды кедергей чидиглендирери-дир. ССРЭ-ни болгаш ооң өңнүктерин политика талазы-биле ацылаарыл, экономика талазыбиле кошкадырын олар күзеп турар. Боо-чепсектерни, ыланғыя ядролуг боо-чепсектерни олар кедергей эңдере бүдүрүп, шериг күчүзүнүң талазы-биле артык күштүг болурун чедип алырын оралдажып турарлар. Империализм ындыг орукче кирбишаан, улустарның салым-чолун айыылче чыгап турар.

Бистиң шугумувус — чавырлыышкын болгаш делегейниң айыыл чок чоруун быжыглаары-дыр. Ол шугумдан ойталавас бис, күженишкиннеривисти улгаттырып, делегей херектеринге инициативаны холга быжыг тудар бис.

Политикага чүгле сестер херек эвес дээрзин билир силер. Күрүнениң боттуг экономиктиг болгаш шериг күчүзүнге, чоннуң кызыгаар чок деткимчезинге, эвилелчилербиле болгаш өңнүктер-биле быжыг пайыралга база дайынчы эвилелге даянган политика харын дээштиг болур. Бо бүгү бисте бар. Бо угланыышкынга ажыыды могагшылаг чокка чорудуп турар бис.

Иштики сорулгалар дугайында. Бистиң Төрээн чуртувус ССРЭ-ниң 60 чылын бодунуң күчүзүнүң чечектелиишкининде үткүп турар.

Чурттуң экономиктиг болгаш социал дешилгези илдең болгай тодаргай. Үлетпүр дең-дески эки ажылдап турар. Бистиң үлетпүрүвүс бодунуң, ада-чурт материалчиг-эт баазазынга барык бүрүн даянмышаан, эргежок чугула бүгү-ле чүүлдерни будурүн шыдаар аргалыг.

Ынчалзажок бүгү-ле чүүлдер эки чоруп турар деп чугаалаан болбас, бергелер болгаш четпестер бар. Металл, одаар чүүл, транспорт талазы-биле четпестер ам-даа бар болуп турар. Четпестерни чайладыр төлээде, бистиң ажыл-агыйжыларывыс ам-даа шиитпиряыг ажылдаар ужурлуг. Сөөлгү үеде ап чоруткан хемчегler түңнелдерин берип турар-даа болза, капитал тудугда байдал оожум экижип турар.

Даштыкыдан тараа садыг алырын моон соңгаар чоорту соксадыр, чоннуң өзүп турар хереглелдерин бүрүн хандырар дээш, көдээ ажыл-агыйда улуг ажылды кылып турар. ТК-ның май Пленумунуң хүлээп алганы Аъш-чем программазын кайгамчык улуг ужур-дузалыг деп санап турар бис.

Эштер! Бистиң Чепсектиг Күштеривистиң байдалының дугайында Дмитрий Федорович Устинов менээ доктаамал илеткеп турар. Ынчаарга шериглерни удуртуп башкарарынче онза кичээнгейни угландырары чугула.

Чепсекти мергежилдиг шингээдип алыры, ооң дайынчы аргаларын бүрүн ажыглап билири дыка чугула болуп турар.

Бүгү айтырыглар талазыбиле: хандыртынганының, тургузуунуң, белеткел методтарының талазы-биле Совет Армия бедик деңнелге турар ужурлуг. Ол амгы үениң сорулгаларынга дүүшкен турар ужурлуг. Бо бүгү дээш харын силер харылсалгалыг болгай силер, эштер.

Чепсектиг Күштериниң материалдыг баазазын улам ыңай быжыглаар дугайында онзалап чугаалаар херек. Шеригтехниктиг айтырыгга демисел дыка чидигленген, ол демиселдиң принципиалдыг чаа будүштүг апаары ховар эвес таваржыр. Ол демиселге хожудаашкынны канчап-даа болдуруп болбас.

Моон-биле холбашкан бүгү сорулгаларны чедиишкиниг шиитпирлээр дээш бистиң эртемденнеривис, конструкторларывыс, инженерлеривис, техниктеривис болдунар бүгүле чүүлдерни кылыр дээрзинге идеген турар бис.

Хууда составты кижизидер талазы-биле партийжи-политиктиг ажыл база күштелген турары билдингир. Бедик моральдыг чорук бистиң армиявыстың кезээде эң-не күчүдүг чепсээ болуп келген. Ол амгы үеде улам-на улуг ужур-дузалыг болуп турар.

Солдат болгаш офицер дугайында, шериглерни эки хандырар дугайында сагыш салыышкыны бистиң партиявыстың болгаш Совет күрүнениң кичээнгейинин төвүнге кезээде өскерлиш чок туруп келген болгаш туруп-даа турар. Бо сорулганы эң-не кол сорулгаларның бирээзи кылдыр санап көөр ужурлуг силер.

Бистиң Чепсектиг Күштеривистиң мурнунда туруп турар сорулгалар чедиишкиниг күүседтиир дээрзинге партия Төп Комитединиң бүзүреп турарын чугаалаар бодаан мен, эштер. Ол бүзүрелдиң барымдаазы — Армияның болгаш Флоттуң Төрээн чуртка кызыгаар чок бердинген, канналган болгаш бедик медерелдиг командылакчы болгаш политиктиг кадрларыдыр, ССРЭ-ниң Камгалал министерствозунуң коллегия кежигүннериниң бедик мергежили болгаш байлак дуржулгазы, бүгү Министерстволуң тодаргай ажылы-дыр, ынчаарга Министерстволуну удуртуп башкарарының дыны ленинчи партияның шынчы оглу, СЭКП ТК-ның Политбюро кежигүнү, бистиң дайынчы өңнүүвүс болгаш эживис Совет Эвилелиниң Маршалы Дмитрий Федорович Устиновтуң бижиг хөлдарыыла туруп турар болгай.

Эштер! Улуг ажыл, чаа-чаа өредилгелер болгаш походтар силерниң шуптуңарның мурнуңарда туруп турар Чепсектиг Күштерни белеткээринге ол бүгү база бир улуг базым болур дээрзинге бүзүреп турар бис. Салдынган сорулгаларны силер чедиишкинниг күүседир дээрзинге бүзүрелли партия Төп Комитединиң өмүнээзинден. бодумнуң хуумда өмүнээмден илергейлеп тур мен. Бо талазы-биле ТК-ның доктаамал деткимчези болгаш дузаламчызы силерге хандыртынган болур.

Силерниң харылсалгалыг дайынчы күш-ажылыңарга чаа-чаа чедиишкиннерни күзээрин чепшээреп көрүңер!

* * *

Эш Л. И. Брежневтиң чугаазын кайгамчык улуг кичээнгей-биле дыңнаан болгаш диңмиттиг адыш часкаашкыннары хөй удаа үзе кирип турган.

Армияда болгаш Флотта дайынчы база политиктиг белеткелдиң байдалының болгаш ону улам ыңай сайыраңгайыдар сорулгаларның дугайында СЭКП ТК-ның Политбюро кежигүнү, ССРЭниң камгалал министри Совет Эвилелиниң Маршалы Д. Ф. Устинов илеткел кылган.

(СЭТА).

Шаңнал-биле, эргим эштер!

ХҮНДҮЛЭЭЧЕЛ ЧОН-ДУР

Партияның Новосибирскиде дээди школазынга Тыва АССРниң хүннери чоокта чаа эрткен. Ырак эвесте чурттап, ажылдап турар кожаларывыс — новосибиржилер бистиң республиканың төлээлерин ээлдек, чылыг уткуп хүлээп алганнар. Партияның дээди школазының башкыларының, ында өөренип турар бистиң чаңгыс чер чурттугларывыстың кичээнгейни сеткилге өөрүнчүг.

Найыралчы ужуражылгалар, сеткил-сагыштың ханызындан чугаа уттундурбас. Тыва АССР-ден ниитизи-биле чеден хире кижи ук хүннерге киржип чордувус. Тыва АССРниң Министрлер Чөвүлелиниң Даргазы Ч-Д. Б. Ондар делегацияны баштап чораан. Социалистиг Күш-ажылдың Маалыры Д-Н. Ч. Ооржак, В. И. Ленин аттыг «Тыва дагдугу» комбинаттың дерилгелер машинизи, СЭКП-ниң XXVI съездизиниң делегады У. Т. Монгуш, культура министриниң оралакчызы В. В. Оскал-оол, РСФСР-ниң болгаш Тыва АССР-ниң улустуң артизи М. М. Мунзук, Тыва АССР-ниң алдарлыг чогаадчызы К. К. Кудажы; РСФСР-ниң уран чүүлүнүң алдарлыг ажылдакчызы А. Б. Чыргал-оол, Тыва АССР-ниң культуразының алдарлыг ажылдакчызы И. Ч. Салчак дээш өске-даа эштер-биле кады чордувус. Күрүненин «Саян» ансамбльдин артистери новосибиржилерге аян тутkан. Ук ансамбль ол хүннер соонда улаштыр Чехословакияже аът-танышкан.

Аныяк Тыва республикабиле новосибиржилерни таныштырарынга ажыглаарыбиле делгелге экспонаттарын хөйнү ап чораан бис. Чижээлээрге, республиканың экономиказының хөгжүлдезин көргүскен экспонаттар, ол ышкаш Алдан-Маадыр аттыг чурт-шинчилел музейиниң делгинрлери оларга солун болган. Бистиң чурукчуларывыстың болгаш уран-шевер мастерливистиң янзы-бүрү ажылдарын база аңаа делген сорулгаларын күүседиринге кезээде белеп турзун дээш бистиң чонувус чүнү-даа харамнанмайн турар. Амгы үениң эң-не болбаазырагаай чепсээ-биле болгаш дайынчы техниказы-биле Чепсектиг Күштерни хандырып турар бис. Силерниң хереглелдеринерни бүрүн хандырар дээш партия ТК хемчегlерни ап турар. Ол сагыш салыышкынга Чепсектиг Күштер кезээде төлептиг болур ужурлуг.

Армияның болгаш Флоттуң дайынчы белен чоруунуң деңнели улам-на бедик болуруп амгы үе негеп турар. Дайынчы белен чоруктуң сайзыраңгайыдарын улам өзүп турар негелделерге дүүштүр доктаамал болгаш эң-не бедик харыысалгалыы-биле боттандырар херек. Ынчаарда хенертен болгу дег кандыг-даа таварылгаларга алыспас бис.

Шериг эртеминин болгаш шериг уран чүүлүнүң эң-не сөөлгү чедиишкиннеринге дүүштүр хөделип билир херек. Дайынчы өөредилгеге эки түңнелдерни шыдамыккайыбиле чедип алыры чугула. Ынчаарга шериглерни удуртуп башкарарынче онза кичээнгейни угландырары чугула.

Чепсекти мергежилдиг шингээдип алыры, ооң дайынчы аргаларын бүрүн ажыглап билири дыка чугула болуп турар.

Бүгү айтырыглар талазыбиле: хандыртынганының, тургузуунуң, белеткел методтарының талазы-биле Совет Армия бедик деңнелге турар ужурлуг. Ол амгы үениң сорулгаларынга дүүшкен турар ужурлуг. Бо бүгү дээш харын силер харылсалгалыг болгай силер, эштер.

Чепсектиг Күштериниң материалдыг баазазын улам ыңай быжыглаар дугайында онзалап чугаалаар херек. Шеригтехниктиг айтырыгга демисел дыка чидигленген, ол демиселдиң принципиалдыг чаа будүштүг апаары ховар эвес таваржыр. Ол демиселге хожудаашкынны канчап-даа болдуруп болбас.

Моон-биле холбашкан бүгү сорулгаларны чедиишкиниг шиитпирлээр дээш бистиң эртемденнеривис, конструкторларывыс, инженерлеривис, техниктеривис болдунар бүгүле чүүлдерни кылыр дээрзинге идеген турар бис.

Хууда составты кижизидер талазы-биле партийжи-политиктиг ажыл база күштелген турары билдингир. Бедик моральдыг чорук бистиң армиявыстың кезээде эң-не күчүдүг чепсээ болуп келген. Ол амгы үеде улам-на улуг ужур-дузалыг болуп турар.

Солдат болгаш офицер дугайында, шериглерни эки хандырар дугайында сагыш салыышкыны бистиң партиявыстың болгаш Совет күрүнениң кичээнгейинин төвүнге кезээде өскерлиш чок туруп келген болгаш туруп-даа турар. Бо сорулганы эң-не кол сорулгаларның бирээзи кылдыр санап көөр ужурлуг силер.

Бистиң Чепсектиг Күштеривистиң мурнунда туруп турар сорулгалар чедиишкиниг күүседтиир дээрзинге партия Төп Комитединиң бүзүреп турарын чугаалаар бодаан мен, эштер. Ол бүзүрелдиң барымдаазы — Армияның болгаш Флоттуң Төрээн чуртка кызыгаар чок бердинген, канналган болгаш бедик медерелдиг командылакчы болгаш политиктиг кадрларыдыр, ССРЭ-ниң Камгалал министерствозунуң коллегия кежигүннериниң бедик мергежили болгаш байлак дуржулгазы, бүгү Министерстволуңун тодаргай ажылы-дыр, ынчаарга Министерстволуну удуртуп башкарарының дыны ленинчи партияның шынчы оглу, СЭКП ТК-ның Политбюро кежигүнү, бистиң дайынчы өңнүүвүс болгаш эживис Совет Эвилелиниң Маршалы Дмитрий Федорович Устиновтуң бижиг хөлдарыыла туруп турар болгай.

Эштер! Улуг ажыл, чаа-чаа өредилгелер болгаш походтар силерниң шуптуңарның мурнуңарда туруп турар Чепсектиг Күштерни белеткээринге ол бүгү база бир улуг базым болур дээрзинге бүзүреп турар бис. Салдынган сорулгаларны силер чедиишкиниг күүседир дээрзинге бүзүрелли партия Төп Комитединиң өмүнээзинден. бодумнуң хуумда өмүнээмден илергейлеп тур мен. Бо талазы-биле ТК-ның доктаамал деткимчези болгаш дузаламчызы силерге хандыртынган болур.

Силерниң харылсалгалыг дайынчы күш-ажылыңарга чаа-чаа чедиишкиннерни күзээрин чепшээреп көрүңер!

* * *

Эш Л. И. Брежневтиң чугаазын кайгамчык улуг кичээнгей-биле дыңнаан болгаш диңмиттиг адыш часкаашкыннары хөй удаа үзе кирип турган.

Армияда болгаш Флотта дайынчы база политиктиг белеткелдиң байдалының болгаш ону улам ыңай сайыраңгайыдар сорулгаларның дугайында СЭКП ТК-ның Политбюро кежигүнү, ССРЭниң камгалал министри Совет Эвилелиниң Маршалы Д. Ф. Устинов илеткел кылган.

(СЭТА).

ССРЭ-ниң Тудуг банкызының албан черлериниң ажылданчыларынга «РСФСР-ниң алдарлыг экономизи» хүндүлүг атты тыпсыр дугайында

РСФСР-НИҢ ДЭЭДИ СОВЕДИНИҢ ПРЕЗИДИУМУНУҢ ЧАРЛЫЫ

Экономика ажылының талазы-биле ачы-хавыязы дээш «РСФСР-ниң алдарлыг экономизи» хүндүлүг атты тыпсыры болза:

ТЫВА АССР-ДЕН

Павел Васильевич **Кирдеев** — ССРЭ-ниң Тудуг банкызының Тыва республика конторазының эргелекчизи.

РСФСР-ниң Дээди Совединиң Президиумунуң Даргазы М. ЯСНОВ.

РСФСР-ниң Дээди Совединиң Президиумунуң Секретары Х. НЕШКОВ.

Москва,
1982 чылдың октябрь 27.

Л. Г. Гончарованы Тыва АССР-ниң Дээди Совединиң Президиумунуң Хүндүлел бижии-биле шаңнаар дугайында

ТЫВА АССР-НИҢ ДЭЭДИ СОВЕДИНИҢ ПРЕЗИДИУМУНУҢ ЧАРЛЫЫ

Сан-хөө органнарынга хөй чылдарда уре-түңнелдиг ажылы дээш база ССРЭ-ниң Тудуг банкызының тургустугапындан бээр 60 чыл болганыбиле холбаштыр ССРЭ-ниң Тудуг банкызының Тыва республика конторазының кол бухгалтери Лидия Георгиевна **Гончарованы Тыва АССР-ниң Дээди Совединиң Президиумунуң Хүндүлел бижии-биле шаңнаар.**

Тыва АССР-ниң Дээди Совединиң Президиумунуң Даргазы М МЕНДУМЕ.

Тыва АССР-ниң Дээди Совединиң Президиумунуң Секретары Н. БОЙДУ.

Кызыл хоорай,
1982 чылдың октябрь 27.

Тыванып транспорт эргелелиниң ажылдакчыларын Тыва АССР-ниң Дээди Совединиң Президиумунуң Хүндүлел бижии-биле шаңнаар дугайында

ТЫВА АССР-НИҢ ДЭЭДИ СОВЕДИНИҢ ПРЕЗИДИУМУНУҢ ЧАРЛЫЫ

Автомобиль транспортунуң хөгжүлдезинге чедип алган чедиишкиннери дээш база ниити ажыгладдың автомобиль транспортунуң организациязын Тыва АССР-ге тургусканындан бээр 50 чыл болганы-биле холбаштыр **Тыва АССР-ниң Дээди Совединиң Президиумунуң Хүндүлел бижии-биле шаңнаары болза:**

Александр Алексеевич **Глазырин** — Тыванып транспорт эргелелиниң автосептелге заводунуң газ-электрикаңнакчызы.

Александр Яковлевич **Губарев** — Тыванып транспорт эргелелиниң Кызылда № 2 автотранспорт будүрүлгезиниң чолаачызы.

Анатолий Петрович **Крылов** — Тыванып транспорт эргелелиниң Хову-Аксында автотранспорт будүрүлгезиниң чолаачызы.

Георгий Федорович **Кузнецов** — Тыванып транспорт эргелелиниң Кызылда автомобиль школазының башкызы.

Иван Николаевич **Семенюков** —Тыванып транспорт эргелелиниң Кызылда пассажирлер автотранспорт будүрүлгезиниң чолаачызы.

Василий Петрович **Тюрнев** — Тыванып транспорт эргелелиниң Кызылда № 3 автотранспорт будүрүлгезиниң чолаачызы.

Тыва АССР-ниң Дээди Совединиң Президиумунуң Даргазы М. МЕНДУМЕ.

Тыва АССР-ниң Дээди Совединиң Президиумунуң Секретары Н. БОЙДУ.

Кызыл хоорай,
1982 чылдың октябрь 25.

Тыванып транспрот эргелелиниң ажылдакчыларынга «Тыва АССР-ниң транспортунуң алдарлыг ажылдакчызы» хүндүлүг атты тыпсыр дугайында

ТЫВА АССР-НИҢ ДЭЭДИ СОВЕДИНИҢ ПРЕЗИДИУМУНУҢ ЧАРЛЫЫ

Автомобиль транспортунуң талазы-биле ачы-хавыязы дээш база ниити ажыглалдың автомобиль транспортунуң организациязын Тыва АССРге тургусканындан бээр 50 чыл болганы-биле холбаштыр «Тыва АССР-ниң транспортунуң алдарлыг ажылдакчызы» хүндүлүг атты тыпсыры болза:

Анатолий Иванович **Галайко**— Тыванып транспорт эргелелиниң Кызылда №1 автотранспорт будүрүлгезиниң чолаачызы.

Михаил Александрович **Горев** —Тыванып транспорт эргелелиниң Кызылда автомобиль школазының башкызы.

Борис Васильевич **Горковенко** — Тыванып транспорт эргелелиниң Минусинскиде автотранспорт будүрүлгезиниң начальнигиниң оралакчызы.

Хүлер-оол Доржуевич **Ооржак**—Тыванып транспорт эргелелиниң Чадазанада автотранспорт будүрүлгезиниң чолаачызы.

Иван Павлович **Селиманов** — Тыванып транспорт эргелелиниң Кызылда №3 автотранспорт будүрүлгезиниң чолаачызы.

Тыва АССР-ниң Дээди Совединиң Президиумунуң Даргазы М. МЕНДУМЕ.

Тыва АССР-ниң Дээди Совединиң Президиумунуң Секретары Н. БОЙДУ.

Кызыл хоорай,
1982 чылдың октябрь 25.

Ооллар болгаш кыстар! Билиглерни, культураны, профессионал мергежилди чүткүлдүг шингээдип алынар!

Ленинниң херээ дээш, коммунизм дээш медерелдиг демиселчилер болунар!

(СЭКП ТК-ның Кыйгырыгларындан).

Октябрь 29–Комсомолдуң төрүттүнген хүнү

ШАЛЫПЧЫ КҮШ-АЖЫЛ, ЧОГААДЫКЧЫ ИНИЦИАТИВА-БИЛЕ

АНЫЯКТАРНЫ күш-ажылды коммунистиг езу-биле көөрүнге кижизидери, ниитилел бүдүрүлгезин интенсификастаарынче ооллар, кыстарны мобилизастаары, эртемтехниктиг дешилгениң темпизин шапкынчыдары, ажылдың шынарын бедидери, камналга чурумун күштелдирери, он бирги беш чылдың планнарын күүседири, Аъш-чем программазын боттандырары, улус ажыл-агыйының кол адырларын хөгжүдүрүнге идепкейлиг киржири комсомолдуң амгы үеде бирги сорулгазы болуп турар.

ВЛКСМ-ниң XIX съездизиниң салган ол сорулгаларын болгаш аңаа эш Л. И. Брежневтиң чугаазында айыткан чүүлдерни күүсетпишаан, Совет Тываның комсомолчулары болгаш аныяктары «Он бирги беш чылга аныяктарның шалыпчы күш-ажылын, билиин, инициативазын болгаш чогаадыкчы чоруун бараалгадыр» деп патриоттуг шимчээшкинде хаара туттуган.

Бо хүннерде «ССРЭ-ниң 60 чылынга — 60 шалыпчы неделя!» деп лозун-биле бүгү чуртта калбарган социалистиг чарышта республиканың хөй-хей ооллар, кыстары, комсомолчу-аныяктар коллективтери хаара туттунган. 4 муң ажыг ооллар, кыстар «Коммунистиг күш-ажылдың шалыпчызы» деп бедик ат дээш демиселде киржип турар.

Бо бүгү айтырыгларны шиитпирлеринге республиканың комсомол организациялары кол күш болуп, партия организацияларының удуртулгазынга даянгаш аныяктар коллективтерине хайнышкынныг күш-ажылдың байдалын, шалыпчы, бедик салгылга-чурумнуг, организастыг чорукту тургузар дээш ажылды идепкейжитпеп. Бо талазы-биле Чөөн-Хемчиктиң «Алдан-Маадыр», Улуг-Хемниң Жданов аттыг, Мөңгүн-Тайганың «Малчын» совхозтарында, өске-даа черлерде комсомол комитеттери тодаргай угланышкынныг ажылдап, аныяктар ортузунга организакчы, идей-кижизидилгелиг ажылды идепкейлиг тургускан.

АНЫЯКТАРНЫ амыдыралчы идепкейлиг түрүшка кижизидеринин дээштиг аргаларының иштинде — комсомолчу-аныяктар коллективтери онзагай черни ээлээн. Республиканың совхозтарында, үлетпүр бүдүрүлгелеринде, тудугларда комсомолчу-аныяктарның он-он коллективтери бар, ында 14 муң ажыг ооллар, кыстар ажылдап, күш-ажылчы чаагай чаңчылдарга дадыгып турарлар. Социалистиг чарышты дээштиг организастаарынга, аныяк кижилерниң мергежилин бедидеринге, мурнакчы дружулганы нептередиринге, күш-ажылды бедик медерелдиг ёзу-биле көөрүнге оларны кижизидеринге комсомолчу-аныяктар коллективтериниң ролю улуг.

Ылаңгыя Тес-Хемде Хараал-Тей, Бии-Хемде Хадың СБФ-лери, «Алдан-Маадыр» совхозтуң Оргу-Шол, «Чыраа-Бажы» совхозтуң Улуг-Хову хойжу бригадалары, Кызылдың № 2 АТБ-зинде, аъш-чем болгаш үлетпүр барааннар садыгларында, «Шагонартяжстрой» трестиң дугаары 15 механизация эргелелинде, Кызылдың 48-ки тудуг эргелелинде комсомолчу-аныяктар коллективтери планныг онаалдалар күүседиринге эки көргүзүгдерни чедип ап келген. Чижээ, «Алдан-Маадыр» совхозтуң Оргу-Шөлдүң болгаш Чечектигниң хойжу бригадалары чыл планнарын күүседиринге шалыпчы үлүүн киирип, бо чылын төрүүр үүс хойдан 104—106 хураганны менди ап, өстүргеннер. Социалистиг Күш-ажылдың Маадыры Дажы-Намчал Чыртай-оолович Ооржак болгаш өске-даа хоочун дагдыныкчыларның байлак арга-дружулгазындан совхозтуң аныяктары өөренип, хой ажылынга улуг күш болуп тураръар.

Мал ажылын көдээде шалыпчы фронт болдурарынга, чер ажылын интенсификастаарынга, комсомолчу шалыпчы тудугларга республиканың ооллар, кыстары үлүүн киирип, Ленинчи комсомолдуң төрүттүген хүнүп күш-ажылчы чедиишкиннерлиг уткуп турар.

СЭКП ТК-ның май (1982 ч.) Пленумунуң хүлээп алганы Аъш-чем программазын боттуг салыышкынны ооллар, кыстар, оларның авангарды — комсомол организациялары моон-даа соңгаар киирерлер. «Комсомол организациязы бүрүзү, көдээниң болгаш хоорайның комсомолчу бүрүзү шак ындыг улуг ажылга боттарының ээлезе чогуур черин тодаргай билген турар үжурлуг. Олар боттарынга тодаргай хүлээлгелерни алыр, ол талазы-биле чүүү кыланының дугайын илеткеп турар үжурлуг. Ол болза чогум-на ажыл-ишчи чүүл болур. Ёзулуг комсомолчу шалыпчы ажыл-иш деп чүве ыяш-чан илерээр» деп, ВЛКСМ-ниң XIX съездизинге чугаазынга эш Л. И. Брежнев айыткан. Ол харыысалгалыг ажыл-херек республиканың бүгү булуңнарында уламчылавышаан.

БҮДҮРҮЛГЕНИҢ ажыктыын, ажылдың шынарын бедидер дээш комсомол организацияларының ажылының чедиишкинниг болуру эртем-техниктиг дешилгени улам ыцай сайзыраңгайжыдарынче аныяктарны мобилизастаар талазы-биле ажыл чокка болдунмас. Амгы үеде эртем-техниктиг дешилге талазы-биле Бүгү-эвилел көрүлдезинде 10 муң ажыг кижи киржип турар. Чүгле бо чылын безин 378,4 муң рубль түңнүг чогаадыкчы ажыл-ишти кылганнар. Мергежил ажыл-биле конкурстар киржикчилериниң саны чыл бүрүле өзүп турар.

Коммунизмге өөренир деп ленинчи чагыгларны күүсетпишаан, республиканың комсомол организациялары аныяктарның идей-политиктиг кижизидилгезиниң, оларның марксисти-ленинчи мировоззрениезин хевирлээр, ниитилел амыдыралының бүгү болуушкунарын аңгының туружу-биле көөрүнге кижизидер талазы-биле ажылдарже онза кичээнгейни салып келген. Бо ажылга чугула черле комсомолдуң политиктиг болгаш экономиктиг өөредилгезин ээлээн. Оон дыңнакчыларының саны өскен. Партия организацияларының деткимчеавиле комсомол өөредилгезиниң системазынга эң эки пропагандистерни шилип алган. Белгүмнер, семинарлар удуртукчуларының 82 хуузу коммунистер, 70 хуузу дээш болгаш дооспаан дээш эртемниг кижилер.

РЕСПУБЛИКАНЫҢ комсомол организациялары чаңгыс аай политхүннү эртирин, хөй-ниити политиктиг номчулгаларны, айтырыг-харыы кежээлерин, партия Совет, ажыл-агый удуртукчулары-биле ужуражылгаларны организастап келген. Бо ажылга улуг күш — пропагандистер, агитаторлар, политинформаторлар болуп турар. Олар — комсомол организацияларының дайынчы активчилери.

Тываның ооллар, кыстарының идей-политиктиг кижизидилгезиниң талазы-биле улуг сорулгаларны комплекстиг шиитпирлээринге кол черни Ленинчи зачёт ээлээн. Ону чыл бүрүде 35 муң ооллар, кыстарның дужаан турары, тус-тус кижилерниң билиин бедидерине дузалап, комсомол организацияларының дайынчы арга-шинээзин бедидип турар.

Республиканың студент болгаш өөренирги аныяктары Ленинчи комсомолдуң 64 чыл оюн өөредилгеге болгаш күш-ажылга төлептиг чедиишкиннер-биле уткуп турарлар. Чайгы күш-ажылчы улдуунуң үезинде студентилерниң үдүт отрядтарының болгаш үстүү классчыларның түдүг каттыжыышкынныларының күжү-биле 5 миллион ажыг рубльдиң ажылын кылып, үлетпүрүнүң болгаш социал-культураның 33 объектилерин ажыглалга киирген. Республиканың түдүг объектилериндестудентилерниң «Аэлита», «Аяс», «Монолит» деп түдүг отрядтары шалыпчы ажылдааннар. Ниитилиң малынга чем белеткелиниң үезинде бо чугула кампанияга өөренирги-лер биче эвес дузаны чедиргеннер, оларның күжү-биле 9750 тонна сигенни, 2740 тонна будук-бүрүнү белеткээн.

Республиканың аныяктары Ленинчи комсомолдуң төрүттүнген хүнүп идея талазы-биле кадыалган, организас талазы-биле бижыккан байдалга уткуп турар. Комсомол организациялары сан талазыбиле өзүп, шынар составы экижээн. Ында партийжи өзек бижыккан. Чүгле бо чылын безин 336 эң эки комсомолчулар коммунистер болганнар.

Амгы үеде республиканың комсомол организацияларында отчёт-соңгулдалыг хуралдар эртип турар. Ол дээрге аныяктарның чогаадыкчы күжүнүп, идейлиг кадыалышкынының, шалыпчы ижинин дайынчы көрүлдези болур.

Аныяктарны төлептиг будуш-шынарның чаңчылдарынга кижизидер талазы-биле кол-кол угланышкынарны партиянның XXVI болгаш комсомолдуң XIX съездизиниң шиитпирлеринде, аңаа эш Л. И. Брежневтиң чугаалырында тодаргай айыткан. Ол сорулгаларны күүседиринче бүгү күжениишкинни мобилизастаары комсомол организацияларының хүндүлүг хөрээ болур.

А. САДОВОЙ.
ВЛКСМ обкомунуң ийиги секретары.

ҮЕ ДАЛАШТЫРЫП КЕЛГЕН

СЭКП ТК-ниң май (1982 ч.) Пленумунуң шиитпирлеринге база Пленумга «1990 чылга чедир үеде ССРЭ-ниң Аъш-чем программазының база ону боттандырар талазы-биле хемчеглер дугайында» СЭКП ТК-ның Чингине секретары эш Л. И. Брежневтиң илеткеди республиканың ажыл-ишчилерин улам сорук киирген. Чүрттүн Аъш-чем программазы бодунуң үредүкпелин бо чылын-на бере бээр дээрзин эш Л. И. Брежнев Пленумга опаалап демделээн. Ону боттандырары—бүгү улустуң херээ.

СЭКП-ниң XXVI съездизиниң шиитпирлерин амыдыралга боттандырар дээш Бүгү-Эвиледдиң социалистиг чарыжыга киришпишаан, республиканың ажыл-ишчилери он бирги беш чылдың ийиги чылын багай эвес эгелээн. Ону бадыткаары-биле дараазында сан-чурагайларны көрүп болур. Бо чылын бистиң республика 240000 центнер эттиги, 275000 центнер сүттүг дужаар онаалдалыг. Октябрьның 16-га чедир эът планын 83,3 хуу, сүттүүн 85, 1 хуу чедирген. Бо көргүзүглер эрткен чылдың бо үезинге денизээре элээн бедик.

Республиканың ажыл-агыйлары боттарының хүлээлгелерин чедиишкинниг күүседир дээш шудургу ажылдаанын үстүнде сан-чурагайлар бадыткап турар. Продукциянын шынарын база ажыктыын бедидер сорулганы кайы-даа ажыл-агыйлар чугула кичээнгейге ап келген.

Он айның бирги чартымның түңнели-биле алырга эът дужаарының планныг онаалдазын Мөңгүн-Тайга район 101,5 хуу күүседип, мурнуку одуртда чоруп турар. Ук район сүт планын 2,3 патан ажыр күүсеткен. Бо районнуң «Малчын» совхоз сүт-даа планын ажыр күүседип, районнуң күш-ажылчы чедиишкиннеринге кирген үлүг-хуузу улуг болуп турар. Ук ажыл-агый эът садарының планын 103,2 хуу, а сүттү— 3,8 катап ажыр күүсеткен.

Эрзин, Өвүр болгаш Барыын-Хемчик районнар эът садарының плайныг онаалдаларын күүседир чөөкпүлээн. Бо районнарның чамдык ажыл-агыйлары планныг даалгаларын ажыр күүсетседээ, ук ажылды үламчылап турар. Ындыг ажыл-агыйларның чижээнге «Мөрөп», «Кызыл тук», «Шекпээр» болгаш өскелерни-даа киирип болур.

Үстүнде ады кирген районнарның ажыл-агыйлары малдың семиртилгезинче кол киржикчилерни үлгаидырып түрганындан база саар инектериниң уксаазын экижиткенинден планныг онаалдаларын күүседип алган. Кандыг-даа малдай бедик продукцияны алырда, оон одар-белчиринче, тураг-хонажыпче кичээнгейни салып келгенинден эки көргүзүглер чедип алдынар дээрзи моон илден.

Таңды районда «Коммунизмниң херели» совхозтан өске ажыл-агыйлар эът садарының планын чедир күүсеткээн. Ылаңгыя Тока аттыг, ССРЭ-ниң 50 чылы аттыг совхозтар планының үгле чартымын дөңгүй күүседип алган. Ындыг чорук Тожу районнуң ажыл-агыйларында база бар, ылангыя «Тоора-Хем» совхоз эът садарының планын түгле 48,7 хуу чедирген.

Боттарының планныг онаалдазын чогуур үезинде күүседир херекке чамдык ажыл-агыйлар харыысалганы болгаш негелдеп ажаок кошкадып турар. Оон үржүүдан республикада эът, сүт

СЭКП-ниң XXVI съездизиниң шиитпирлерин—амыдыралга

ЧАА ТРАКТОРЛАР

Минскиниң трактор заводу ең адырда барык-ла он дөрт чыл дургузунда мурнуку одурутта чоруп келген. Тускайлаттынган кол конструктор бюрозу — бүдүрүлгениң кол төвү. Маңаа янзы-бүрү айтырыглар шиитпирлеттинер: бир чамдык конструкторлар көңгүс чап-чаа машиналарны чогаадып тургузар, а бир чамдыктары ол машиналарның чаа хевирин, ескелери оларның кезектерин чаартып, экижидер ажылдарны кылыр.

— Бистер кедээ ажыл-агый бүдүрүлгезин амгы үениң тракторлары-биле хандырар хүлээлгелиг бис — деп, бүдүрүлгениң кол инженери Петр Амельченко чугаалады — Өскөөр чугаалаарга, завод үеби-ле чергележип, техниканга хамаарышкан өзүл орар негелделерни долузу-биле хандырып шыдаар бе дээрэ бистен кол хамаажыр. Оны бис херек кырында боттандырып турар бис.

Көдээниң ишчилеринге ССРЭ-ниң Аш-чем программазында айыттынган айтырыгларны боттандырарынга дээштиг боттуг дуза чедирер чаа машиналарны бүдүрүлгеже үндүрерин белеткээн бис. Чижөлээрге, завод рис ажаар чаа МТЗ-32 Р маркалыг тракторну бүдүрүп эгелээринче киришкен. Ук машина калбак резин дугуйлардыг болгаш сугнуг хөрзүнге рис тарыыр аргалыг. Ооң дузазы-биле рисчилер ристи тараш, илиртээш, хөрзүнүну болбаазыраткаш, дүжүт ажаалдазын чорудар. Машина Херсон облазынга болгаш Кубаньга ажыл үезинде шенелде талазы-биле бодунуң эки талаларын көргүскен. Бо чылын завод чаа тракторларның баштайгы болгүн бүдүрүп үндүрер.

Миичаннарның чогаадып ылганы МТЗ-100, МТЗ-102 мурнуку дугуйларын долгандырар мостуларлыг чүс аът күштүг чаа тракторларны күруне шылгалдазын эрттирерин доозуп турар. Ол машиналар кодээ ажыл-агый адырларынга МТЗ-80, МТЗ-82 дээр тракторларга деңнээрге, күш-ажылдың бүдүрүкчүлүүн 15-тен 40 хуу бедидиптер аргалыг. Бо беш чылдың төнчүзүнде завод оларны бөлүүбиле бүдүрүп үндүрерин планнаан.

Заводтуң конструкторларының 150 аът күштүг чер ажыдарар универсалдыг тракторларының шынарын улам экижидер дээш ажылды уламчылавышаан.

— Чаа чүүл дээрге, — кол конструктор тайылбырлаар,— ол болза, бир талазында, универсал тракторларны чогаадып тургузарынче чүткүүр, еске талазында, чурттүң көдээ ажыл-агыйлыг аңгы-аңгы черлеринге тааржыр болгаш чамдык культураларны кылып чорударынга ажылаар тракторларны чогаадырын уламчылаары болур. Чижөлээрге, хөвең шелдеринге ажылаар тускай тракторларны бүдүрүп үндүрерин белеткеп турар.

Бөгүнге чедир даглыг республикаларның ийленчек черлеринге ажылдаар таарымчалыг техника барык чок турган. Ам белорус трактороҗулар шенелде эрткен шак ындыг машиналарның ийи хевирин тургускан. «Белорусь» деп трактornуң адаа чавыс болгаш дугуйларының араазы ырак. Ынчангаш ол 50 градус ийленчек черге бодунуң туружун эөлеп шыдаар. Бо чылын ук завод 500 ындыг хевирниң машиналарының баштайгы бөлүүн үндүрер.

Тракторның ийи дугаар модели Грузияның, Киргизияның, Закарпатьеның дуржулга модельдериниң ийленчек черлеринге бодун эки деп көргүскен. Бир эвес тракторнуң баштайгы моделинге тракторист машина-биле кады ийлени бээр турган болза, ийиги модельдиң тракторунга ол дорт хевээр олурар. Онзагай ылгалы чүл дээрге, ийи дугаар модельдиң трактору ийленчек черлеп чоруурда. боду ийленмес, дорт чоруур. «Вестибулярлыг аппарат» — тускай шарнирлериг дугуйлар ажылдай бээр. Ындыг «дагыр буттуг трактор» чер аңдарар, үрезин чаштырар, 20 градус ийленчек черлерге хөрзүнүнүң болбаазырадылгазын чорудар.

Слава ТАЙНС,
ПМА-ның корреспондентизи.

СОЦИАЛИЗМ ЧУРТТАРЫНДА

БЕРЛИН. Найысылалда эң улуг дээш «Нарва» дээр электролампа комбинадының цехтери Герман Демократтыг Республиканың Эртемнер академиязының электрон физиказының төп институдунуң бөлүк ажылдакчыларының ажылдаар чаа чери апарган. Инженерлерни, технологтарны болгаш ажылчын чаартыкчыларны каттыштырган шинчилел төвүнүң коллективинде эртемденнер немежин келген, ук теп ол будүрүлгеде тургустунган.

Төптүң кол соруглазы — эртем-техниктиг дешпилгениң мурнакчы чедиишкиннерин будүрүлгеге нептередири, күш-ажылдың будүрүкчүлүүн болгаш продукцияның шынарын бедидери болур.

Будүрүлгечилериң болгаш эртемден шинчилекчилериң дем каткан күжениишкиннериниң ачызында амыдыралчурттарга болгаш үлетпүр соруглаларынга ажыглаар лампаларны кылып үндүрерин комбинатка хуусаа бетинде шиңгээдип алган. Амгы үеде эртемденнер болгаш специалистер чаа хевирниң тергинин эки шынарлыг лампаларын тургузар дээш ажылдарны чорудуп турар.

⊙ **ПРАГА.** Садыг четкизиниң ажылын сайзыраңгайжыдарының перспективтиг программазын Чехословакияда тургускан. Бот-хандырылга, барааннарны бажыңнарынга чедирип бээри, автоматтарга садыглаарны чергелит ындыг дешпилгелиг хевирлерни калбартырының аргазын ол программада көрген. Чуртка үүрмектеп садыглаар бараан саарылгазының дөрттүң үш кезиин 2000 чылга чедир ындыг арга-биле сайгарарын бодап турар. Ол хевирлерни нептередири ортумаа-биле 17 муң садыгжыларны болгаш садыгның өске-даа ажылдакчыларын өске ажылдарга ажыглаар кылдыр хостап алыр арганы бээр.

⊙ **ГАВАНА.** Куба ажылчы чоннар бо чылдың баштайгы чартыында кайгамчык бедик түңнелдерни чедип алган деп, Кубаның Ажылчы чоннарының профтөвүүн Националь чөвүлелиниң Гаванага болган сессиязынга Кубаның Коммунистиг партиязының ТК-зының Политбюро кежигүнүнге кандидат, профтөптүң Национальь чөвүлелиниң чиргиче секретары Р. Вейга медеглээн.

2,2 миллион ажылчы чоннарны каттыштырган 18 муң ажыг коллектив боттарынга алган социалистиг хүлээлгелерин алдарлыы-биле күүсеткен деп, ол дыңнаткан. Эң чутула чедиишкиннерге хамааржыр чүүлдер — бараанның будүрүүшкүн планның 101,2 хуу күүсеткени, чигир үнүжүнүң дүжүдүн чедиишкинниг ажаан алганы болгаш сайзырады ажылдааны, 200 миллион песо акша түңге энергетиктиг болгаш материалдыг курлавырларны камнап алганы болур. Бөгүн 50 ажыг муң кижини каттыштырган чогаадыкчыларның болгаш чаартыкчыларның улус хүрээлениниң ажыл-чорудулгазының түңнели 80 миллион песо акша түңүү ажыл турар экономиктиг ажык болган.

⊙ **ХОШИМИН.** Улуг Октябрьның 65 чыл оюнга болгаш ССРЭ-ниң тургустунганының 60 чыл оюнга алдар болдурган социалистиг чарыштыг улам ынай нептередириниң айтырыгларын Мурнуу Вьетнамның бо ан улуг хоорайының үлетпүр болгаш кедээ ажыл-агый будүрүлгелериниң төлээлекчилериниң хуралында чугаалашкан. Ол чарын эки түңнелдерни шагда-ла бере бергенин олар демдеглээн. Чылдың баштайгы тос айларында Хошиминниң будүрүлгелери бүгү 1981 чылдың дургузунда будүргени хире хемчээлдиг продукцияны кылып үндүрген. Хөй миллион донг акшага чиг-эгти болгаш одаар түүлдү намнап алган.

⊙ **УЛАН-БАТОР.** Моолда эң улуг дээш Багануурнуң хомүрдаш разрезин Керулен ховуларында тудуп турар болгаш оон ажыл-ишчилери ССРЭ-нин тургустунганының 60 чылын будүрүлгечи улуг чедиишкиннери-биле уткуурунга белеткенип турар. Чыл төнчүзүнге чедир чылда төмүр-даш назын тыварын олар бир миллион тонна чедирерин хүлээгенеер. Совет дуржулганы өөренип алырын улуг ужур-дузалыг көрүп турар — дагдыныкчыларның интернационалчы чөвүлелдерин разрезте, тургускан, моол аныян ажылчыннар совет специалистерден өөренип ап тураралар.

(СЭТА).

БӨМБҮРЗЕКТИҢ СУДАЛЫ

СЭТА болгаш ПМА: КЫСКА ДЫҢНАДЫГЛАР, ТАЙЫЛБЫРЛАР

КЕШТМАНДЫНЫҢ ЧУГААЗЫ

ДЕЛИ. (СЭТА). Афганистан Демократтыг Республиканың Министрлер Чөвүлелиниң Даргазы Султан Али Кештманд Индияның «Патриот» солунунуң корреспондентизинге интервью берген болгаш Афганистанның Улусчу-демократтыг партиязының ажылчы чоннар массалары-биле харылзааларын улам-на калбартыры база бижыглаары эргежок чугула деп чугаалаан. Ажылчы чоннарның массалары-биле партияның харылзаалаарының бижыкканынга бо чылдың июльда болган АУДП ТК-ның пленуму чугула рольду ойнаанын ол айыткан.

Контрреволюцияның чимзенишкиннериниң дугайында Кештманд бодунуң чугаазынга база айыткан болгаш дээрбечилерниң чондан хоорлуушкуну улам күштелген деп медеглээп. Чоннуң ёзулуг өңнүктери кымнарыл, а дайзыннары чогум түү кижилерил дээрзин массалар улам-на ханызы-биле билип турар апарган. Афганистанның Улусчу демократтыг партиязының болгаш Афганистан Демократтыг Республиканың чазааның политиказы чоннуң үндезин эрге-ажыктарынга бүрүн дүгжүп турар.

Контрреволюсчулар — ол дээрге, дээрбечилер болгаш өлүрүкчүлер дээрзин массалар ам эки билир. Чепсектиг контрреволюстуг дээрбечилерни ылангыя Гильмевд можуга чылча шавар талазыбиле афган чепсектиг күштериң чедиишкинниг хөделиишкиннериниң чижектерин Султан Али Кештманд айыткан.

Империалистиг болгаш контрреволюстуг пропагандага мегелеткен хөй кижилер сөөлгү үеде чепсөөн каггаш, чазактың талазынче кирип турар. Афганистанның девискээринге контрреволюстуг дээрбечилериң когуп үзе узуткаар үе ырак эвес дээрзинге бижыг бүзүреядп ол илергейлээп.

ДАЙЫН БОЛГАШ МЕГЕЛЭЭШКИН

Дайын болза бирги боолаашкындан өлөөн мурнап эгелээр. Дайынны күүзөн кижилерге, ону боттарының планнарынга кирип алган саналгаларынга ажыглап турар кижилерге дайын, ооң ылаптыг демдээ көөлбөзөнделе, херек кырында барымдаа болу бээр. Кижилер удуп чыдырда, дайынга хереглээр снарядтар белен чыдар, штабтарның чуруктарынга дайынны генералдар «ойнап» турарлар. Шилиттинген оруубиле бурунгаарлаарының мурнунда дайынның узун оруу, ону сөөлгү долларга, сөөлгү боога чедир санап турар конденрнери, министерстволарны, банкыларны дамчып эртип турар. Хевистер чаттынган ол оруктар — келир үеге өлүм белеткээр тулчуушкунарның баштайгы оңгузу ол.

Хан төгүүшкүнүн ажыктыг олча кылдыр санап турар кижилер дайын дугайында сагыш човаа турар. Оларга дайын болза ажыктыг сүлчээ, өскелерге халантыг согуушкун-дур. Ынчангаш үтер-боолар диңмирел үнериниң мурнунда бүгү делегей саналга машиналарының шимээн чок чивеңнээшкиниче кайган алган турар. Дайынга өлүп болур кижи бүрүзүн баш бурунгаар тыныкаш, ооң өртээн санаа, калькуляциязын тургузуп каан турар. Ол болза өлүр кижиниң өртээ эвес. Ол болза ону өлүр дээштер октуң өртээ-дир. Бо утка-биле алырга, дайынның биологиязы кассаларда болгаш капитал экономиказының коргунчуг хоойлуларында чажыртынган. Ындыг болганда дайынны легенда болган наполеончу «эрлер ооңундан» «акша ооңунче» шилчиде каапгары белеп.

Адактың сөөлүнде, саналга машиналарының «ийе!» дептер хүнү үнүп келир магат чок. Ол болза дайынның хүнү. Октуң өртээ доктаатпыган. Хандан алдынар орулганың хуулары, дивидентилери, акциялары санаттынган. Шипельдиг кижилерниң дайылдажыр үезе. Акша дээш коргунчуг ооңну эгелеп болур. Ол ооң хенертен эгелээр турган. Кассалар боттарының чилби аастарын ажыдыы эгелээр, политиктиг буржуаз ажылдакчылар боттарының бодап тыныкаш идеалдарын сактып эгелээрлер. Чугаалаарның, марштарның, төөгү талазыбиле дүвүренчиг мергежилгелериниң шагы эгелээр. Даштын кудумчуда байдалды энтузиазм-биле тынгарар, кайгамчыктыг болгаш магаданчыг хөөннү тургузары чугула. Мелегейлерге оларның өлүмүн чиик болгаш чиик сеткилдиг болдурар хоозун бодалдар болгаш туктар херек. Удавас өлүр кижилер сергек марштаар ужурлуг апаар. Кижи пиитилелиниң көрүн эртип келгени ең улуг маскарадтары чаңгыс эвес удаа ынчаар эгелеп тургулаан. «Ада-чурт-биле», «национал алдар-биле», «амыдыралдың делгемнери-биле» чажыртынган маскарадтар.

Өлүм шырайлыг акша маскарады...

Барабаннар, лозуннар, кыйгырыглар... Ынчаарда дайынга дуглю шимчеп эгелээр, чүү-даа ону ынчан доктаадып шыдавайн баар. Хову шаңзы улам-на каржы болгаш бардам болуп бар чыдар. Дайынның бурунгаарлаашкылыңга шаптыктап турар бүгү чүвелерге каргыш салдыпар, оларны, чепсек-биле уэутказар. Кассалар куруглаан, сегирип алыр ужурлуг олчаны ам ким-даа хунаан алыр эрге чок. А ол олча хамааты хевир ужулгаш, дириг дедир ээп кээп шыдавастарның одуруунда эгени аарак туруптар. Ол ам кижи эвес, ында арныңүүр чок, бодунуң өндүр-чаагай күзели дээш демиселчидаа эвес. Ол шериг ат болгаш дугаар алыр, оък-боо заводтарының планнаанын ёзугаар үтер-боо чемнэки кылдыр хуула бээр. Солдат бараан болу бээр, коңгүс-ле анаа, бодунуң акшалап саналар өртээн эгидер ужурлуг бараан апаар. Барының чүктүң күрүнелери саналга машиналарын ада-чурттуң эң эки ээлери деп санап турарлар. Ада-чурт «ура-биле» маадырларга байыр чедирип турда, ол машиналар өлүржүүшкүнүүн сан-хөө талазыбиле ажыктыын түңнеп турарлар. Ол улуг ковчаа дээш барабаннар диңмирел турар, ол улуг ковчаа дээш чинжең садыгжылар: «Бүрүкгээр, ооолдар, чурт айылда-дыр!»— деп алгыржып турарлар.

Чурт айылда!

Лозуң тывылган, генералдар боттарының ажылын ынчаар эгелеп турганнар. Амдыгаа чедир олар чажыт байдалга, армиялар штабтарынга делегейниң, чурттарның улгаттырып каан чуруктары-биле бержип, чуруктар кырынга эгеаинде чаалажып турганнар. Бичии чаттарның от-биле ойнай бээри ышкаш, олар чаалажып «ойнап», олар ооңче сиңниксе-даа кичээнгейин ышкынмайн турганнар. Чалбыып оларның холдарын сөөлүреди шоңуп турар апарган. Адактың сөөлүнде ам кээп олар боттарының ыяа үр маңаан түвезин алганнар! Фронт! Туктар адаанда чыскаан каан «делегээлер» оларның дужаалдарын маңап турарлар. Ындыг-даа болза дээрги генералдар албыстыг кижилер эвес, политиктиг ажылдакчыларның идип үндүрген идеалдарынга олар бүзүреевестер. Ол чорук оларның «патриоттуг» үнеэин кудуладып-даа турар болза оларның ёзулуг өртээн улгаттырып турар. Дайын шолуңе баарының мурнунда олар конторалларга саадаарлар. Ада-чурт оларны элээп каш шак маңап болур. Ындыг-даа болза ковчаа сүрер чорук ооалдаарларга таарызымас. Олар чокта идеалдар база боттавмас. Генералдар фронтуже түгле командирлер эвес, харын база компаниялар киржикчилери болу берип, шак-ла ынчаар чоруп турарлар. Оларның кижи бүрүзүнүң адында сан ажыттынган. Шериг-үлетпүр комплекизиниң дээргилери ыны санга ынактар...

Ынчаарга кижилер, миллион-миллион кижилер машиналар ышкаш ыңдыг-ла кончуг дыңнаңгыр эвестер. Олар үүректерлиг болгаш нервилерлиг, үгааннаг болгаш бодалдыг.

Олар ол хайлыг айтырыгның алыс утказын баш бурунгаар билирлер, ынчангаш ону шиитпирлээринге киржиринден ойталап турарлар. Олар оъктүң өртээн саналга машиналарының сөөлгү марказындан артык билирлер. Дембоөөшкиннин, коичаанын, эжеленчи хөөлүүргаанының өртээн. Кижиге удур мегеээшкиниң өртээн.

Стефан ПРОДЕВ,
болгар публицист.

(ПМА).

ЭКОНОМИКАНЫҢ ӨЗҮЛДЕЗИ

ГАВАНА. (СЭТА). Кубаның экономиказының өзүлдезиниң темпилери бо чылдың эгезинден бээр 5 хуу болган. Бо өзүлдезиниң Латин Американың өске чурттарының көргүзүүнден белик болуп турар деп, Кубаның национал банкызының президентизи Рауль Леон Торрас медеглээн.

Экономиктиг Дузалажылга Чөвүлелиниң кежигүнүнүң чурттар-биле кады ажыддажылганың ачызында Куба экономиктиг тургузуушкунуңуң эң чутуза планнарын амыдыралга чедиишкиниг боттандырып турар деп, Преспа Латина агентствота берген интервьюзунга ол айыткан.

ТАЙБЫҢНЫҢ КЕРЭЭЗИ

АДЕН. (СЭТА). «ССРЭниң болгаш ЙУДР-ниң аразында найырал болганнадың ажылдажылга дугайында» керээ тайбыңның керээзи болбушаан, ийи чурттарның эрге-ажыныга дүгжүп турар деп, ол керээге ат салдынганындан бээр үш чылынга тураскаатган түүлүнге Мурнуу Йеменниң «Арбаатаашар» солуну бижээн.

Совет Эвилелиниң дузаламчызы болган деткимчези Демократтыг Йеменниң национал экономиказын хөгжүдеринге, чаа амыдыралды тургузарынга улуг идиглиг болуп турар деп, солун онзалап айыткан. Йемен Улус-демократтыг Республиканың Улусчу Дээдл чөвүлелиниң президиумунуң Даргазы, Йемен Социалистиг партияның ТК-зының Чингипе секретары Али Насер Мухаммедтиң чоокта чаа Совет Эвилелиниге аян-чоруу ийи күрүшелериниң аразынга найыралды, кады ажылдажылганы улам-на бижыглаарынга чугула ужур-дузалыг болган.

БУУРАП ДҮШКЕН

МАНАГУА. (СЭТА). Каттышкан Нацнялар Организациязының Айыыл чок чорук Чөвүлелиниң доктаамал эвес кежигүнү кылдыр Никарагуаны соңгуур дээш чүс ажыг күрүнелериниң төлээлекчилериниң бадылааны сандинож революцияны аңгылаар дээн Вашингтонның агрессивчи планнарының бууран дүшкенин тодаргай хереченлеп турар-дыр деп, Национал хосталганың сандинож фронтузунуң Национал удуртулгазының кежигүнү, Никарагуаның национал катап тургузуушкун чазааның удуртукчу чөвүлелиниң координатору Даниэль Ортега медеглээн.

Ынчалзажок, Каттышкан Нацнялар Организациязынга Никарагуаның политиктиг тнилелгезп бистиң чуртувусче америк империализмниң чепсектиг халдашкынының кыжаныышкынын чайлаткан деп санап бозбас дээрзин Д. Ортега онзалап айыткан. Ынчангаш бүгү никарагуа улус революстуг чаалап алымнымнарын камгалаарынга незээде белен турар ужурлуг.

КАМГАЛААР ДЭЭШ

ВЕНА. (СЭТА). Австрияның социалистиг партиязында бактаан турар херээжен чоннуң конференциязы болган. Херээжеңнериниң эргелерин камгалаар айтырыг конференцияның кол айтырыы болган.

Барыын чүктүң капиталистиг чурттарында экономиктиг кризис улам күштелген амгы үеде бергедээшкиннерге хамыктың мурнунда херээжен чоннуң болгаш аныяктарның таваржын турарын конференцияның киржикчилери демдеглээн. Ынчангаш херээжеңнериниң эргелерин камгалаар, оларны ажылдан үндүрер чоруккa удур демиселди күштелдирер айтырыгларже онза кичээнгейни конференция угландырган.

КЫЗЫРЫЛГАН

ТОКИО. (СЭТА). Японияда автомобиль будүрүлгезиниң кызырылганын Киодо Цусин агентство дамчыткан. Амгы сан-хөө чылының баштайгы чартыында (апрель—сентябрь) чуртка автомобильдерни будүрүп үндүргени эрткен чылдың ол үезинде турганындан 4 хуу эвээжээн. Чурттуң иштинге болгаш даштыкыга япон автомашиналарга хереглелдиг кызырылганы автомобиль будүрүлгезиниң эвээжээринге чедирген. Япон автомашиналарны амгы сан-хөө чылының баштайгы чартыында даштыкы чурттарга садыглааны 6 хуу кызырылган.

Г. ХОЛЛДУҢ МЕДЕГЛЕЛИ

БОНН. (СЭТА). АКШ-тың Коммунистиг партиязының Чиңгине секретары Гэс Холл Германи Коммунистиг партияның баштаар черииң чалааның өзүгаар Бонн хоорайга иээп чораан. Делегейге тергиидээринден кажан-даа ойталаваан Американың Каттышкан Штаттарының администрациязының агрессчи политиказы делегейде дүшкүүрлүг чоруктуң кол чылдагааны болуп турар деп, парлалга конференциязынга Г. Холл медеглээн.

Рейганның администрациязының даштыкы политиктиг угланыышкыны болгаш Пентагоннуң шериг доктриназы кедергей дайынзырап характерлиг болуп турар деп, америк коммунистерниң удуртукчузу айыткан. АКШ-тың чагырыкчы бөлүктери ядролуг күүч талазы-биле ССРЭ-ден артык күштүг болурун оралдажып, «ядролуг согуушкунну мурнай кылыр, «кызыгаарлаттынган ядролуг дайынны» эгелээр дугайында амыы-биле медеглеп турар.

АКШ-тың президентизи Рейганның экономиктиг политиказы база дайынзырак характерлиг болуп турар деп, Г. Холл демдеглээн. Ооң барымдаазы — Сибирьниң болгаш Барыын Европаның аразынга газ дамчыдар хоолай тудуунга моондак кылыр дээн америк администрацияның сарыыл чок оралдажыышкыны-дыр.

ССРЭ-ниң тайбыңга ынак ленинчи даштыкы политиказын АКШ-тың Коммунистиг партиязының Чиңгине секретары бедии-биле үнелээн болгаш Совет Эвилелиниң тайбыңга ынак тодаргай саналдарын бүрүн детнээн.

Улусчу Кампучияның кол соруглаларының бирээзи — чурттуң эвээш шинчилеттин ген бойдус байлактарын өөренип көөрү болгаш ону ажыктыг ажыглаары болур. Аъш-чем болгаш үлетпүр адырынга хереглээр дус тывыжынче амгы үеде күжениишкиннерни угландырып турар.

ЧУРУКТА: Кампот провинцияның девискээринден дус тывар дээш ажылдар.

АДН — СЭТА-ның фотозу.

ИЙИ ЧУРТТАРНЫҢ ЭРГЕ-АЖЫКТАРЫНГА ДҮҮШКЕН

Совет-сирий экономиктиг болгаш техниктиг кады ажылдажылганың 25 чылын октябрь 28-те демдеглеп турар. ПМА-ның Дамаскыда корреспондентизи В. Чемодин Сирия Араб Республиканың нефть болгаш минералдыг курлавырлар министри А. Джаббар Даххак-биле болгаш кедээ ажыл-агый черлерин шиңгээдип алыр талазы-биле Күрүне комиссиязының директору А. Касем-биле беседа кылган.

А. Джаббар Даххактың чугаалааны:

— Сирияга нефть үлетпүрүн сайзыралыр, нефть тывыжын ковүдедир дээш совет специалистериң улуг күжениишкиннерин бедии-биле үнелеп турар бис. Совет Эвилели-биле кады ажылдажылга бистиң чуртувустуң нефть үлетпүрүн хогжүдер херекке улуг идиглиг берген. Сирияның ажылчы чоннары бо дугайын эки билип турар. Ийи чурттарның эрге-ажыктарынга дүүштүр экономиктиг болгаш техниктиг кады ажылдажылганың калбарын турарын демдеглээри өөрүнүүр. Ылаңгыя бистиң чуртувустуң национал кадрларын белеткээр талазы-биле улуг дузаламчыны ССРЭ биске көргүзүп турар. Совет Эвилелиниге өөредири-биле аныяктарны чыдың-на чорудуп турар бис.

Нефть — бистиң национал кол байлаавыс. Чурттуң чүгле экономиктиг күчүзүн бызыглаарынга эвес, харын-даа ооң национал хамаарышпас чоруун камгалаарынга. Американың Каттышкан Штаттарының болгаш Чоокку Чөөн чүкте америк чалчанын — Израильдиң ыйыышкынын ойтур шаварынга ол чугула чепсек болуп турар.

Чуртта газ тывыжының курлавырларын чөп ажыглаарынче Сирия амгы үеде улуг кичээнгейни угландырып турар. Республиканың эртем-шинчилел институттары болгаш совет специалистер бо талазы-биле улуг ажылдарны боттандырып турар. Газ тывыжын үлетпүр аргазы-биле ажыглаарынга четчир курлавырларының барын эртем-шинчилел ажылдарының түңнелдери бадыткаан. Совет Эвилелиниң болгаш Сирияның аразынга чээрби беш чыл дургузунда үргүлчүдээн экономиктиг болгаш техниктиг кады ажылдажылга ийи чурттарның эрге-ажыктарынга бараан болбушаан, Сирия Араб Республиканың нефть үлетпүрүн шаңкын хогжүдеринге улуг роллу ойнаан болгаш моон соңгаар-даа ойнаар дээрзинге

А. Касемниң чугаалааны:

— Күр черлерни шиңгээдип алыры бистиң чуртувуска кодээ ажыл-агыйны хөгжүдеринге улуг ужур-дузалыг. Күр черлерни шиңгээдип алыр талазы-биле совет түскай эртемниглер биске улуг дуаны чедирип келген болгаш чедирип-даа турар. Совет специалистериниң дузазы-биле Евфрат хемниң уунга суг шыгжамырының тудуунуң талазы-биле улуг хемчээлдиг телевилелли чогаатказ, боттандырып эгелээн. Плотина тудуун доозуп, ажыглалга киирген сөөлүнде чуртка суггаттыг тарылга шөлдериниң хемчээли ийи катап калбарар, кодээ ажыл-агый культураларының дүжүү бедиир, 400 муң кижини ажыл-биле немей хандырар, суггатчыларның хөй санныг кадрлары тургустунар.

Совет специалистериниң биске көргүзүп турар улуг дузаламчызы база оларның боттандырган хөй хемчээлдиг ажылдары дээш оларга чүректең ханызындан өөрүп четтиргенивисти илергейлеп турар бис.

(ПМА).

АКШ. АКШ-тың химиктиг монополиялары техниканың айыыл чок чоруун болгаш санитар дүрүмнерин хажыдып, чурттуң девискээрин кижиниң кадыынга хоралыг артынчылар-биле бокталдырып турар. Орулга алыр сорулга-биле олар химиктиг артынчыларны айыыл чок болдурар хереченлерге база арыглал тудугларынга акша-тевгерик чарыгдавайн тураралар. Долгандыр турар бойдусту шыңгыызы-биле контрольдаарынга шаптык кадып турар Рейганның администрациязы ол дээш бурууну база чүктээр ужурлуг.

ЧУРУКТА: Химиктиг будүрүлгениң артынчылары-биле чер бокталдырып турарынга удурланган Сөңгү Каролина штаттың чурттакчыларының чыскаалын полицейлериниң тудуп хөрүгдап турары.

АП—СЭТА-ның фотозу.

Чаңды-бүрү МЕДЭЭЛЕР

КОЛЛЕКТИВТЕР ЭГЕЛЭЭН

Улусчу чогаадылганың бот - тывынгыр уран чүүл көрүлдези республикада чоруп турары билдингир болгай. Ук көрүлдени ССРЭ-ниң 60 чыл юбилейинге тураскаатпышаан, бистиң республиканга Совет Тываның 40 чылынга чедир уламчылаар. Бо херекке Самагалдай суурнуң тус-тус коллективтери, албан организациялары идепкейлиг киржип турарлар.

Чоокта чаа райпо коллективи концерт көргүскен. Райпо даргазы Л. Бадарчы боду бот-тывынгыр уран чүүлдүң хоочун киржикчизи. Шупту бежен ажыг кижи концертте киржип турар. Ук коллективте республика көрүлделериниң дипломантылары бар. Л. Бадарчы, М. Киприп, Ю. Ондар, В. Санчат, Н. Делег дээш өскелер-дал ында идепкейлиг киржип турарлар.

Көрүдде уламчылавышаан. Районнуң Культура бажыңының методисти М. Тюлюш, Е. Допуй олар концертчилерге боттуг дузаны көргүскеннер.

К. КУУЛАР.

СОЛУН КЫЛДЫР

Элегес ортумак школазынга интернационалчы кижизидилге темалыг класс шактары бола эртер. Чамдык уругларга «Тыва дылды өөренииле» деп бөлүгүм база ажылдап турар. «Орус дыл — харылзажылганың чепсээ» деп кежээни эрттирери база планнаттынган.

Спортчу маргылдааларны организастап турар. Үстүкү классчылар-биле көдээ спортчуларның аразында маргылдаалар эртип турар. «Сүлде демдек. Гимн» деп темалыг класс шактарын, беседаларны чоруткан.

Н. ОЮН.

Таңды район.

ШЫН АДААРЫ ЧУГУЛА

Төрээн дылдың ужурдузазының, ону чөп ажыглаарының, арыг, шын чугаалаарының дугайында санал-өнаалдарның үнүп турары черле чөп.

Төрээн дыл дээрге, бир эвес школачыларга болза, өске эртемнерни эки хандыр өөренип, билип алырының үндезинин тургузуп турар. Үлүс колдуунда ону барымдаалап турар. Ынчалза-даа чамдык Чадан, Шагонар, Тарлык, Аргузуи деп шын эвес адап турар хоорайлар, суурлар база бар болдур ийин. Аная-ла Чадаана, Шагаан-Арыг, Тарлаг, Арыг-Узуу деп адаза канчап базар боор. Харын шын, дорт, чиге ышкажыл.

Мооң мурнунда Знаменка, Балгазык деп турган суурларны ам Сарыг-Сеп, Балгазын деп шын адаарын чедип алган болгай. Чер аттарынга доктаатынган чурумну барымдаалап, шын адаары черле чугула. Төрээн дылынга шын чугаалап чаңчыгарынга ол черле салдарлыг.

Б. САЛЧАК.

Кызыл хоорай.

КАЯА ЧЫГЛЫРЫЛ?

БОГОТА. 1986 чылда футболга делегей чемпионадын Колумбияга эрттирбезин чурттуң президентизи Белисарио Бетанкур Куартас национал телевидение дамчыштыр дыңнаткан.

Ындыг шиитпирни президент сан-хөө талазы-биле Колумбияның бергедекшиниери-биле тайылбырлаан. Ам футболга делегей федерациязы футболистериниң маргылдаазын эрттирер эргени кайы чуртка бээрин шиитпирлээри арткан.

(СЭТА).

«ОЛИМПИЙ СУУРУ» ДЕП МИКРОРАЙОН

МОСКВА. Москвага болган XXII Олимпий оюнарының хагдынганындан бээр ийи чыл ажыг үе эрткен. Олимпий сууру хосталган, ынчалза-даа ол үр ээнзиревээн. Чуртталга бажыннарын бичии септээн соонда чаа чурттакчылар аңаа көжүп келгилээн. Ажылчыннарның болгаш албан-хаакчыларның 3,5 мун өг-бүлелери чаагайжыды туттунган чуртталга бажыңнарын алгылаан, ол «Олимпий сууру» деп адын хевээр арттырып алган.

Чаа микрорайоннуң чурттакчыларынга бүгү-ле таарымчалыг байдалдар тургустунган: универсам, поликлиника, уруглар садтары болгаш школалар, концерт залы, арыг-шевер ресторааннар, спорт шөлдери туттунган, амыдырал хандырылганың бүдүн комплекизи: идик-хеп септээр мастерскаялар, чурук тырттырар ателье, баш таарар черлер, хепти химиктиг арга-биле аштаар черлер ажыглалга киргеи.

ЧУРУКТА: «Олимпий суурунда» уруглар шөлчүгежи.

Ю. ЛИЗУНОВТУҢ фотозу.

СЭТА-ның фотохрониказы.

ИНТЕРНАЦИОНАЛЧЫЛАР БОЛЗУН ДЭЭШ

Бичии номчукчуларның патриотчу болгаш интернационалчы кижизидилгезинче республиканың уруглар библиотекалары сагыш салып, бо талазы-биле ажылдарны чорудуп турар. Ылаңгыя ССРЭ-ниң тургустунганының 60 чыл юбилейинге үткуштур бо ажылче кичээнгей оныа улгатқан. Юбилейни канчаар үткуурунуң планнарын тургускан. Школалар, пионер, комсомол организацияларыбиле каттышкан планнарны база тургузуп турар. Ном фондуларын сайгарып көөрүнге, ону долдурарынга, картотекалар тургузарынга уругларны киништирип турарын эскерип болур.

Бо бүгү ажылдарның ачызында уругларның интернационалчы кижизидилгезинге хамаарышкан хөй таланыг, солун ажылдарны библиотекалар чорудуп турарлар. Оны чедип алырынга чүүн-даа мурнунда В. И. Ленинниң болгаш оон соратниктериниң амыдыралының болгаш ажылчорудулгазының дугайында номнар пропагандазы ужурдузалыг болуп турар. «Ленинбиле беседалажыш тур бис», «Ленин — Совет күрүнеиниң тургузукчузу», «ССРЭ-ниң улустарының ленинчи найыралы» дээш өске-даа чараш, көскү номнар делгелгелерин чорудуп келген. Совет күрүнеиниң тургустунганының дугайын, аңаа баштыңчының ролюнуң дугайын библиотекарьлар таныштырып келген.

ССРЭ-ниң тургустунганының 60 чылынга тураскаатқан пионерлериниң Бүгү-эвилел марыжының дугайын база - таныштырган. «Бистиң чурттап турар черивис», «Төрээн чурт чүден эгелээрил», «Бүгү националдарның уруларының найыралының дугайында» дээш өске-даа темаларга беседаларны чорудуп келген. ССРЭ-ниң улустарының чечен чогаалын делгелгелерге салып, уругларга таныштырып турар. Таңды, Чөөн-Хемчик, Тожу, Эрзин районнарның библиотекаларынга «Бистиң чуртувус — Советтер чурту», «Күчүлүг, алдарлыг эвилеливис», «Совет чуртка чурттаары магалыг» деп делгелгелерни чоруткан.

Чуртувустуң чечен чогаалын, уран чүүлүн пропагандалаарынче кичээнгей салдынган. Бистиң чуртувустуң улустарының культуразының национал опзагай чүүлдеринче онза сагыш салдынган. Аку-дуңма республикаларның чогаалчыларының эң тергиин чогаалдарын шилип ап, ном делгелгелерин кылып, беседаларны, допчулаллдарны чорудуп турар. Оон аңгыда эвилелдешкен республикаларга тураскаатқан неделяларга номчукчулар идепкейлиг киржип турарлар. Недэля үезинде кежээлер, беседалар, ном делгелгелерин чорудар. Балгазының кедээ библиотеказында ук хемчеглер солун эртип турар. Библиотека эргелекчизи О. А. Филкованың эки ажылын демдеглээри чугула. Ол школачыларны библиотекаже хаара тудуп, активти тургускан. Ольга Алексеевна уругларны национал литератураларның төлээлекчилери-биле таныштырып, оон найыралга болгаш кады ажылдажылгага үкүур-дузазын угаадып турар.

М. СҮШКОВА,
республиканың уруглар библиотеказының методизи.

ОЙНАП БЕРЕМ, ХӨГЖҮМЧҮ...

Хөйге билдингир бир-ле ырда мындыг одуруглар бар мышкажыгай:

Улуг-хүнде клуб орта
Улуг шупту чыглып келир...

Дарья Массачыевна бодунуң ажылдап чораан суурларынга шынап-ла чөп, масса ортузунга чоруурларының бирээзи. Сарыг-Септиң Культура бажыңының «Романтиктер» агитбригадазы-биле кады бо күскү сезонныг ажылдар үезинде районнуң ховулөлдерини эргий кезип каапкан. Ынак хөгжүм херекселин холга туткан, дыңнакчыларга аян тудар.

Музыка школазының башкызы кижи чөп, масса ортузунга чорбайын канчаар. Ол дээрге культураның нептерелдикизи, музыка культуразының тарадыкчызы болуп-ла болгай. Сарыг-Септиң уругларның музыка школазының башкызы Дарья Макпан-оол ыдыгларның бирээзи. Ол ам бо ажылга оп сес чыл ажылдап каапкан, арга-дужулгазы-даа бар апарган. Кызылдың уран чүүл училищезиниң улустуң хөгжүм херекселдериниң салбырын баштай дооскаппарның бирээзи ол.

Музыка школаларында ажылдап эрткен чылдарының хөй кезии Самагалдайга эрткен. Амыдыралчы эге орук аңаа эгелээн. Чөп ортузунга хөй-ниити ажылы база оон ужуктадган. Бот-тывынгыр уран чүүл фестивальларында киржип, шаңнал-макталгадаа эш-өөрү-биле кады чедип эгелээн үези ол. Аныяктар-биле кады оюн-концерттерге киржип, ону удуртуп башкарыныпга-даа үлүүн киржип турган болбайн аан. Улустуң хөгжүм херекселдериниң оркестрынге бо-ла ойнай берген болур.

Дарья Массачыевна-биле ужураажып чугаалажып ора уран чүүл училищезин, улустуң хөгжүм херекселдериниң салбырын чүге шилип алганын сонуургаан мен:

—Шагдан тура-ла өг-бүдевиске дошпулуурга, мандолинага, гармоньга сонуургалбиле ойнаар турган бис—деп, башкы харылай-дыр.— Ачавыс боду дошпулуурлаар-ла кижи болгай. Ол ам 72 харлыг. Тандыда Владимировкада чурттап турар...

Дарьяның акызы Лакпа Хая база музыкага сонуургалдыг. Дүжмазы-биле кады ачазының садып берген доршулуурунга ойнап-ла эгелээр. Аялгалар куттула бээр. Аялга база-ла кижи-биле чугаалажып турган дег болур. Өөрөш-даа, сеткил-чүрек хайынгаш-таа, ойнай бээр сен. Шынап-ла ындыг. Ам пенсионер Лакпа Массачының уруу Дарья ынчангаш уран чүүл училищезинге өөренип киртен, ону дооскан, ам республиканың музыка школаларында хөй чылдарда чедиишкинниг ажылдап чоруур-дур деп бодап ордум.

Дарья тоску классты дооскан соонда училищеге өөренип кирген. Бир удаа бызаа ажаакчылап-даа ажылдай берген. Ынчалза-даа күзелчүткүлүг күштүг болгаш, музыкага өөренип алган, ам боду уругларны аңаа өөредип чоруур. Массачыевна бодунуң башкызы Валентина Дмитрьевна Барсаеваны сеткил ханышкын-биле сактып орар. Ону башкылап, уран чүүл делегейинче оон орууи ылээннериниң бирээзи. Ол ам Абаканда ажылдап турар.

Сарыг-Септиң музыка школазы республиканың эки ажылдыларының бирээзи. Школаның башкылар коллективи шыырак, башкы кадрлар четчир. Оон директору Александр Тимофеевич Балчугов ажылынга бердинген, инициативчи кижилериң бирээзи. Школаны чыл бүрү хөй уруглар доозуп үнүп турар. Оларның аразында Дарья Массачыевнаның доозукчулары база бар. Эрткен өөредилге чылында школа доосканнарның аразында Антонина Тамба медицина институдунда. Нелля Лангаа эмчи училищезинде өөренип киргеннер. Олар музыка школазының домра салбырын база доосканнар. Музыкага хандыкпыл оларның келир үеде мергежилинге кандыг-даа моондак болбас, харын олар домра-биле кажан-даа чалгааравастар деп Дарья Массачыевна чугаалап орду. Башкылын өөреникчилериниң Сайлык Шагдыр, Лилия Салчак эрткен кыжын Кызылга болган конкурека чедиишкинниг киришкеннер. Ол-даа болза чедиишкин, башкызының өөрүшкүзү, тиилелгези-дир. Бо-ла Сарыг-Септиң музыка школазын дооскан Елена Синилова ам Кызылдың уран чүүл училищезинде өөренип киргенинге башкызы база-ла өөрүп, сеткил ханып турар.

Дарья Массачыевна Макпан-оолдуң уруглары үш—тоску класста оглу Тахир өөренип турар, уруу Анджелика алдыгы класста, музыка школазының чурулга салбырында база өөренип турар, авазының ынак хөгжүм херекели—домрага ойнаарынга сонуургалдыг. Хеймер оглу Ариольд үшкү класста. Уруглары төлептиг кижилер болзун дээш авазының байгы-ла сеткил-сагыжы угланган. Амыдыралдың оруктары сагыш ышкаш деп-дескн болбаан, онгул-чиңгилдер, ээптектер база таваржып тургулаан. Ынчалза-даа ол аңаа ундаравааи. Ынак мергежили, чөп ортузунга ажылы музыка башкызының изиг күзел-чүткүлү болу берген. Ынчаар-ла ажылдап, чурттап чоруур.

Б. ДИРЧИН.

СПОРТ СПОРТ СПОРТ

В. АСАТОВ— КЫЗЫЛДЫҢ ЧЕМПИОНУ

ССРЭ-ниң тургустунганындан бээр 60-чыл оюнга үткуштур эр улустуң араазында шыдыраага Кызыл хоорайның чемпионады доозулган.

Аңаа хоорайның эң шыырак 24 шыдыраачылары киришкеш, «швейцар» система ёзугаар 7 салыг-биле түңнелин үндүрген. Чидиг демиселдин түңнелинде Кызылдың сүт комбинадының кол энергетиги, инженер Вячеслав Петрович Асатов 6,5 санны бүзүрелдии-биле алган, 1982 чылда Кызыл хоорайның чемпионду деп атты чаалап алган.

7 салыгдан 6,5 сан дээрге, чоокку каш чылдарда бистиң республиканга болбаан кайгамчык эки көргүзүг болуп турар. Ийиги, үшкү черлерни Ю. Белов, В. Борисенко олар 5-5 саннарлыг болуп доосканнар. Коэффициент талазы-биле «Тыва кедэр тудуг» трестиң автобаазазының начальныги Ю. П. Беловтуң саны улуг болгаш ийиги черни эвлээн. Үшкү черде Кызылдың үран чүүл училищезиниң башкызы В. Борисенко болган. Ынчангаш бо үш шыдыраачылар декабрьда болур республика маргылдаазынга киржирлер. Хоорайның эрткен болгаш бурунгу чылгы чемпионнары чорааннар В. Лямин, В. Заворин олар бо удаада шаңналдыг черлерже ыракта четпээннер. Дөртку, бешки черлерде «Тувинская правда» солуннуң корреспондентизи А. Крестьянинов, «Кодээ электри тудуг» эргелелиндe участок начальныги В. Бахаев олар тус-тугунда үлешкеннер.

Маргылдааны хаап тура, тнилекчилерге хоорайның спорт комитединиң ортектиелектерин болгаш хүндүлел бижиктерни тывыскан.

Республиканың каш дапыр чемпиону чораан Н. Б. Шишигин республиканың шыдыраа федерациязының планы-биле чыылганнарны таныштырган. Шыдыраа клубунуң ажылдаар шактарын чурумчуткан болгаш республиканың шилиндек командазын тургузары көрдүнген. Команданы тургузарда, черге маргылдааларны эртирип тургаш эң-не шилиттинген кижилерни алыры көрдүнген. Шилиттинген команда кежигүннерин республикадан дашкаар зона чергелиг маргылдаалар баарда баш удур белеткеп, теория-биле чепсегдээрининг чугулазын, республика чемпиону Л. Мохов, федерацияя кежигүннери саналдаан.

Оон ыңай шыдыраа клубунга школачыларның аразында квалификацияны бедидер маргылдааларны удаадараа эрттирип, кичээлдерни организастаары база көрдүнген.

К. САТ.

ОЛАР ОЛИМПИАДАГА БААРЛАР

Анатолий Карпов, Гарри Каспаров, Александр Белявский, Артур Юсупов, Михаил Таль болгаш Лев Полугаевский ССРЭ-ниң шыдыраага шилиндек командазының составында киргеннер.

Ук команда октябрь 30-де Люцернага (Швейцария) эгелээр делегейниң шыдыраа олимпиадазынга киржир. Шыдыраага херээженнерниң шилиндек командазында Майя Чибурданидзе, Нона Гаприндашвили, Нана Александрия болгаш Нана Иоселиани олар киргеннер.

Олимпиадага эр улус командаларынга 4 кижи (2 кижи— курлавырда), а херээженнерниинге—3 шыдыраачы (бир кижи курлавырда) ойнаар.

УЛАМ ЧИДИГЛЕНГЕН

Футболга чурттуң чемпионадының эзлчеглиг оюннарынга үстүкү лигага бирги чер дээш оюнну баштап турган Минскиниң динамочулары Бакунуң «Нефтчи» клубунга үтүрүпкен. Чемпион аг дээш олардың кол удурланыкчызы «Спартак» болгаш Киевтиң «Динамозу» эзлчеглиг ужуражылгаларга ойнап алган болгаш Белоруссияның футболистерииге чоокшулап келгеннер.

«Спартак» ам үстүкү лигадан эң-не эки түңнелдиг болган команда (51 санныг). Сан киргеннерниң дөрээзын «Пахтакорнуң» капитаны Андрей Якубик баштаан. Кутаисиниң торпедожузу Мераб Мергеладзе 17, а Тбилисиниң динаможузу Ромаз Шенгелия — 15 санныг.

ДАГДАР

Бөгүн республикага бүргеп, аязыр. Хүндүс чамдык черлерге бичии хар чаар. Соңгубарының чүк угланышкынының хаттың дүргени секундада 5—10 метр.

Дүне агаарның температуразы—3—8 градус соок, чамдык черлерге —10—15 градус чедир соор.

Хүндүс 2—7 градус чылыг.

Кызылга чаъс чагбас. Соңгу-барының чүк угланышкынының хаттың дүргени секундада 5—10 метр. Дүне агаарның температуразы—10—12 градус соок. Хүндүс 2—4 градус чылыг.

ТЕЛЕВИДЕНИЕ

ОКТЯБРЬ 29-ТА
БИРГИ ПРОГРАММА
МОСКВАДАН

8.00 — «Ye». 8.40 — Эртенги гимнастика. 8.55 — Ленинчи шаңналдың лауреады ССРЭ-ниң геология министрининг оралакчызы В. А. Ярмолюкбиле школачыларның ужуражымышкыны. 9.40 — «Никколо Паганини». Хөй сериялыг уран-чечен телефильмниң баштайгы көргүзүү. 3-кү серия. 10.45 — Приморье крайның, Сахалин болгаш Камчатка областарның бот-тывынгыр уран чүүл коллективтериниң конверти. 11.15 — Телемедээлер. 11.20—14.15 — Чапсар. 14.15 — Телемедээлер. 14.35—Комсомолдуң төрүттүнген хүнүнге уткуштур документалдыг фильмнер. 15.40 —Орус чугаа. 16.10 — «Кижи — чер кырының өзөн». Дамчыдылганы «Известия» солуннуң хайгаракчызы А. З. Иващенко чорудар. 17.10 — Чалыылардың чогаадылгазы. 17.40—«Эртем амыдыралы». Тартус университединиң 350 чыл болганы. Дамчыдылгага Эстониядың КП ТК-пың бирги секретары К. Г. Вайно киржир.

КЫЗЫЛДАН

18.30 — Телемедээлер.

МОСКВАДАН

18.45 — Бөгүн делегейде. 19.00 — «Мээң комсомолчу чалыы үем». Теп телевидениениң болгаш Бүгү-эвилел радиозуунуң совет ыры ансамблиниң болгаш эстрада-симфония оркестриниң киржилгезибиле концерти ССРЭ-ниң улустуң артизи Ю. Силантьев удуртур. 19.25 — «Дем каттыштырылгазы». Тележурнал. 19.50 — «Никколо Паганини». Хөй сериялыг уран-чечен фильмниң баштайгы көргүзүү. 4-кү серия. 21.00 —«Ye». 21.35 — Документалдыг экран. 23.00 — Бөгүн делегейде. 23.15 — Улустуң аялгалары. 23.30 — 01.00 — Хоккейге ССРЭ чемпионады. «Крылья Советов» —«ЦСКА». 2-ги, 3-кү үелер.

ИЙИГИ ПРОГРАММА
МОСКВАДАН

12.00 — Англи дыл. 12.30— М. Ю. Лермонтов. «Мцыри». 7-ги класс. 13.05—Сээн ленинчи библиотекан. «Аныяктар эвилелдериниң сорулгалары». 13.45 — «Чурагачы». Тележурнал. 14.30—«Ада-чурттуң Улуг дайыны». Киноэпопея. 6-гы фильм — «Арктикада дайын».

15.20 — Телемедээлер. 15.30—18.15 — Чапсар.

КЫЗЫЛДАН

18.15 — «СЭКП-ниң XXVI съездизиниң шиитпирлерин— амыдыралга!». Дамчыдылга. 18.40 — Киножурнал. 18.50—«Азия төвү». Информация-публицистиг программа 19.20 — П. И. Чайковский. «Щелкунчик» балеттен үзүмнер.

19.25 — «Челээш». 19.55—Чарлалдар.

МОСКВАДАН

20.00— «Тамчыктыг удуңар, чаштар!». «Уйгучунуң тоолдары». 20.15—Үнүштер дугайында. 21.00 — «Ye». 21.35 — 23.55— «Запеминиернин өг-бүлези». Уран-чечен телефильм. 1-ги, 2-ги сериялар.

КИНО

ОКТЯБРЬ 29-ТА

«НАЙЫРАЛ»: «Көскүлең чылдагааннар чокка» 9.30, 11.20, 13.10, 15.50, 16.50, 18.40, 20.30 (узаткан) шактарда.

«ПИОНЕР»: «Чебурашка» деп киноклуб 9.30, «Олар башгайлар болган» 11.00, 12.50, 14.50, «Соолгу эзлчегге» 17.10, 19.00, 20.50 шактарда.

«ВОСТОК»: «Идегел болгаш чеңелгиин» 15.00, 16.50, 18.40, 20.30 (узаткан) шактарда.

«КАА-ХЕМ»: «Олар чедип кээр» 15.00, 16.50, 18.40, 20.30 шактарда.

«ЕНИСЕЙ»: «Шокарларның херээ» 18.30, 20.30 (узаткан) шактарда.

Октябрьның социалистиг Улуг революциязының 65 чыл оюнга тураскааткан Кызылдың ажылчы чоннарының байырлыг чыскаалының дугайында

Улуг Октябрьның 65 чыл оюнга тураскааткан хоорайның ажылчы чоннарының байырлыг чыскаалы 1982 чылдың ноябрь 7-де эртенгинин 11 шакта эгелээр.

Чыскаалга ажылчы чоннар каттышкан колонналары-биле келир.

№ 1 колонна — хоорайның бүгү школаларының өөреникчилери болгаш башкылары. **Чыскаалыр чери:** Ленин кудумчузу, А. С. Пушкин аттыг библиотека чаңы. **Харыысалгалыг кижи — А. В. БЕЗЫЯЗЫКОВ.**

№ 2 колонна — педагогика институдунуң болгаш Красноярскиниң политехниктиг институдунуң Кызылда филиалының, техникумнарның коллективтери. **Чыскаалыр чери:** Ленин кудумчузунга, Комсомольская кудумчузундан Интернациональная кудумчузунга чедир. № 1 колоннаның соонга. **Харыысалгалыг кижи — В. И. ДАНИЛЕЙКО.**

№ 3 колонна — Профессионал-техниктиг училищелерниң, Профтехөөредилге эргелелиниң коллективтери. **Чыскаалыр чери:** Ленин кудумчузунга, Интернациональная кудумчузундан Каа-Хем кудумчузунга чедир, № 2 колоннаның соонга. **Харыысалгалыг кижи — Б. М. МОНГУШ.**

№ 4 колонна — Октябрь мурнунуң социалистиг чарыжының тиилекчилери коллективтер, коммунистиг күш-ажылдың коллективтери: Тываның электри четкилериниң, «Тыва суг тудуг» трестиң автобаазазының, бот-оруглачарылгалыг участоктуң, чурталга-коммунал ажыл-агый эргелелиниң, «Туваобувьбыт» каттыжышкыныының, столоваялар болгаш ресторааннар трезининң, сүт комбинадының, республиканың радиотелевизия дамчыдар төвүнүң, Кызылдың аш-чем барааннар садыының, республиканың садыныңң конторазының, республика типографиязының коллективтери. **Чыскаалыр чери:** Комсомольская кудумчузунга, ИХМ-ниң бажыңының чаңынга. **Харыысалгалыг кижи — О. Е. КУХЛОВ.**

№ 5 колонна — «Тудуг материалдары» будүрүлге каттыжышкыныың, Аъш-чем, Одаар чүүл, Чурт үлетпүрү эргелелдериниң, «Каа-Хем» разрезтиң, автосепгелге заводунуң, балык заводунуң, «Тудуг кезектери» комбинаттың, алгы заводунуң, Тываның «Хүндүлелдиң Демдээ» орденниг геология-шинчилел экспедициязының, даг-техниктиг инспекциязының, эът комбинадының, даараныпга фабриказының коллективтери. **Чыскаалыр чери:** Каа-Хем кудумчузунга, парк аксыдан, № 3 колоннаның соонга. **Харыысалгалыг кижи — Ф. Д. ГАЛИН.**

№ 6 колонна — Тываның транспорт эргелелиниң, РСФСР-ниң Нефть продуктуларының күрүне комитединиң Тыва эргелелиниң, Кызылдың нефть базазының, автооруктарны тударының болгаш ажыглаарының будүрүлге эргелелиниң, ОСВОД-туң, Енисей пароходствозунуң Кызылда район эргелелиниң, Харылзаанын будүрүлге-техниктиг эргелелиниң, авиабудүрүлгениң коллективтери. **Чыскаалыр чери:** Каа-Хем кудумчузунга, № 5 колоннаның соонга. **Харыысалгалыг кижи — А. В. Рудзинский.**

№ 7 колонна — «Тыва тудуг» трестиң болгаш оон кереэлиг организацияларының, «Тыва кедэр тудуг» трестиң, «Красноярскгражданпроект» комплекстиг толевилел институдунуң, Красноярскиниң инженер-техниктиг шинчилелдер трезининг экспедициязының, тудуг болгаш архитектура эргелелиниң, «ЦЭС тудуг» эргелелиниң, «Сельэлектрострой» тудуг-монтаж эргелелиниң, «Тыва совхоз тудуг» каттыжышкыныының коллективтери. **Чыскаалыр чери:** Комсомольская кудумчузунга, «Тувинская правда» солуннуң редакциязының чаңынга. **Харыысалгалыг кижи — Г. А. МЕДВЕДЕВ.**

№ 8 колонна—Көдээ ажылагый министерствозунуң, көдээ ажыл-агайның материал-техниктиг хандырылга талазы-биле республика комитединиң, оон ведомствозунда будүрүлгелериниң, «Скотопром» трестиң, зооветхандырылганың, Тараа продуктулары болгаш Аңныыр-тывыш ажылагый эргелелдериниң, аэрологтуг экспедициянның, Ыяш ажыл-агый министерствозунуң, Мелиорация болгаш суг ажыл-агый министерствозунуң коллективтери. **Чыскаалыр чери:** Интернациональная кудумчузунга, музей чаңынга. **Харыысалгалыг кижи — А. Т. СОТПА.**

№ 9 колонна — Кадык камгалал министерствозунуң болгаш аптека эргелелиниң коллективтери. **Чыскаалыр чери:** Ленин кудумчузунга, Интернациональная кудумчузундан Каа-Хем кудумчузунга чедир, № 2 колоннаның соонга. **Харыысалгалыг кижи — О. К. ОНДАР.**

№ 10 колонна — Чурталга коммунал ажыл-агый болгаш Чоннуң амыдырал хандырылга министерстволарының коллективтери. **Чыскаалыр чери:** Интернациональная кудумчузунга, № 9 колоннаның соонга. **Харыысалгалыг кижи — А. Н. КИЛИН.**

№ 11 колонна — Садыг министерствозунуң, Респотребсоюзтуң, күрсадыг инспекциязының, стандарттар болгаш хемчээр техника хайгаараарының күрүне лабораториязының, хандырылга болгаш сайгарылга эргелелиниң, материал-техниктиг хандырылга эргелелиниң коллективтери. **Чыскаалыр чери:** Комсомольская кудумчузунга, ИХМ бажыңының чаңынга, № 4 колоннаның соонга. **Харыысалгалыг кижи — И. М. ВУЛЬФОВИЧ.**

№ 12 колонна — СЭКП обкомунуң болгаш хооркомунуң, Тыва АССР-ниң Министрлер Чөвүлелиниң, Тыва АССР-ниң Дээди Совединиң Президиумунуң, хоорай, Советиниң күүскомунуң, ВЛКСМ обкомунуң болгаш хооркомунуң, профоблчөвүлелдиң, солуннар редакцияларының, ном үндүрер черниң, Ном үндүрер чөрлер, полиграфия болгаш ном садыының эргелелиниң, «Билиг» ниитилелиниң, ДЛТЭШИ-ниң, Телерадиокүркомунуң, Культура, Чырылышкын, Сан-хөө, Юстиция, Социал хандырылга министерстволарының, уруглар садтарының болгаш ясдалерниң, кинофикация эргелелиниң, кинопрокаттың, ажаалга кассаларының, банкыларның, Статистика эргелелиниң, Прокуратураның, Күш-культура болгаш спорт комитединиң, ДОСААФ обкомунуң коллективтери. **Чыскаалыр чери:** Комсомольская кудумчузунга, № 7 колоннаның соонга. **Харыысалгалыг кижи — Н. Г. ПОТЕХИН.**

Бүгү-ле колонналар чыскаалыр черинге 10 шак 30 минутада келир. Каттышкан колонналарның чыскаалы болгаш чыскаал үезинде оон шимчээшкини дээш харыысалгалыг кижи—Кызыл хоорайның шериг комиссары В. А. ОЗЕРСКИЙ.

Чыскаал үезинде хөй-ниитиниң корум-чуруму дээш харыысалгалыг кижи — хоорайның иштики хереглер киллизиниң начальныги Е. С. КЛЮЧНИКОВ.

БАЙЫРЛАЛ КОМИССИЯЗЫ.

Редактор В. С. ШАРАВИЙ.

Чагыг № 2016.

Солун неделяда 6 катап үнер.

РЕДАКЦИЯНЫҢ АДРЕЗИ: ИНДЕКС 667000

667000, Кызыл, Щетинкин болгаш Кравченко кудумчузу бажың № 3. Телефоннары: Редакторнуң 2-24-63, редакторнуң ораалекчыларының 2-35-24, 2-23-54, харыысалгалыг секретарьның 2-23-35, секретариаттың 2-23-35, партийжи амыдырал болгаш совет тургузуг киллистериниң 2-37-13, пропаганда киллизиниң 2-31-75, культура киллизиниң 2-23-54, көдээ ажыл-агый киллизиниң 2-21-47, үлетпүр киллизиниң 2-31-75, чагаа киллизиниң 2-41-27, информация киллизиниң 2-20-60, корректорларның 2-27-41, бухгалтерияның 2-12-45, солун келбейн барганда 2-32-75 телефонче долгаар.

Тыва АССР-ниң Министрлер Чөвүлелиниң Ном үндүрер чер, полиграфия болгаш ном садыының херектериниң талазы-биле эргелелиниң типографиязы. (Кызыл, Щетинкин болгаш Кравченко кудумчузу бажың № 1).

ТС—01869.

Бүгү чүүттавиын пролетарийлери каттыжыңнар!

ШЫН

СЭКП Тыва обкомунуң, Тыва АССР-ниң Дээди Совединиң болгаш Министрлер Чөвүлелиниң органы

№ 252 (12042) | 1982 чылдың октябрь 30, суббота | 1925 чылда үндезилеттингеп | Өртээ 3 кеп.

ДЕЛЕГЕЙ СОЦИАЛИЗМИН ИҢ, ДЕЛЕГЕЙ ПРОЛЕТАРИАДЫНЫҢ БОЛГАШ НАЦИОНАЛ-ХОСТАЛГАЛЫГ ШИМЧЭЭШ КИННИҢ ТИИЛЕТТИРБЕС ЭВИЛЕЛИ БЫЖЫГЫП ТУРЗУН!

(СЭКП ТК-ның Кыйгырыгларындан).

МОСКВАДА КЕЛГЕН

ССРЭ-ниң Дээди Совединиң Президиумунуң болгаш Совет чазактың чалаанын ёзугаар октябрь 28-те Кипр Республиканың Президентизи С. Киприану Москвада ажылчын аян-чорук кылып чедип келген.

Аалчыны аэродромдан СЭКП ТК-ның Политбюро кежигүнү, ССРЭ-ниң даштыкы херектер министри А. А. Громыко, СЭКП ТК-ның Политбюро кежигүнүнге кандидат, ССРЭ-ниң Дээди Совединиң Президиумунуң Даргазының бирги оралакчызы В. В. Кузнецов, СЭКП ТК-ның Политбюро кежигүнүнге кандидат, ССРЭ-ниң культура министри П. Н. Демичев, албанның өске-даа кижилери утказаннар.

(СЭТА).

СОВЕТ-КИПР ЧУГААЛАЖЫЫШКЫННАР

Октябрь 28-те Кремльге совет-кипр чугаалажыышкынналар болган.

Чугаалажыышкыннарга киришкеннер: совет таладан — СЭКП ТК-ның Чингине секретары, ССРЭ-ниң Дээди Совединиң Президиумунуң Даргазы Л. И. Брежнев, СЭКП ТК-ның Политбюро кежигүнү, ССРЭ-ниң Министрлер Чөвүлелиниң Даргазы Н. А. Тихонов, СЭКП ТК-ның Политбюро кежигүнү, ССРЭ-ниң даштыкы херектер министри А. А. Громыко, СЭКП ТК-ның Политбюро кежигүнүнге кандидат, ССРЭ-ниң Дээди Совединиң Президиумунуң Даргазының бирги оралакчызы В. В. Кузнецов, СЭКП ТК-ның Политбюро кежигүнүнге кандидат, СЭКП ТК-ның секретары Б. Н. Пономарев.

Кипр таладан — Кипр Республиканың Президентизи С. Киприану, Кипр Республиканың даштыкы херектер министри Н. Роландис, Кипр Республиканың Президентизиниң чанында министр К. Михаилидис.

Найыралдың болгаш ботботарын билчир чоруктун байдалынга эртken чугаалажыышкынnар үезинде Л. И. Брежнев биле С. Киприану ол эргенин, бот-боттарын хүндүлежириниң база бүзүрежириниң үндезинингe тургустунган совет-кипр харылзаалар-ның байдалынга болгаш хогжүлдезинге сеткил ханыышкынны илереткеннер. Кады ажылдажылганың кайы-даа талазын — политиктиг, садыг-экономиктиг-даа, культуралуг-даа талаларны алыр болза, дешилгениң кескүзү илден.

СЭКП-ниң XXVI съездизиниң төлевилээни социал-экономиктиг тургузуушкунуң планнарын совет улустуң күүседип турарының дугайын, Совет Социалистиг Республикалар Эвилелиниң тургустунганының 60 чылынга — совет улустарның интернационалдыг чаңгыс эвиниң, найыралының болгаш акы-дүнмалышкы чорууның байырлалынга, делегей ужур-дузалыг болуушкунга белеткелдиң дугайын Л. И. Брежнев чугаалаан. Тайбын болгаш улустар аразынга айыыл чок чорук дээш, ядролуг дайынның кыжанынга удур СЭКП-ниң болгаш Совет күрүнениң чайгылыш чок демиселиниң ужур-дузазын ол онзалап демделгээн. Ол дээрге совет даштыкы политиканың эң кол угланыышкыны боон келген, болуп турар-даа база болуп артар-даа деп, Л. И. Брежнев чугаалаан.

Кипрде байдалдың болгаш кипр айтырыын таарыштыр шиитпирлээрии чедип алыры-ның талазы-биле Кипрниң чазаанның күжениишкиннериниң дугайын С. Киприану чугаалаан.

Кипр Республиканың тускай хамаарышпас чоруун, бот башкартынарын болгаш девискээр талазы-биле бүдүн, бүрүн чоруун ССРЭ-ниң деткип турарының чайгылыш чок база быжыг угланыышкының, ооң каяа-даа каттышпазының политиказын хүндүлеп турарын Л. И. Брежнев бадыткаан. КНО-нуң шугумубиле Кипр талазы-биле калбак киржилгелиг делегей конференциязын чылдыраргы ол база ажыктыг деп санаан.

Талалар делегейниң чугула айтырыгларын чугаалажып көөрүнче кичээнгейни угландырган. Чавырлыышкынның чорудулгазын камгалап арттырар болгаш уламчылаарының, боо-чепсектерин эндере бүдүрерин соксадырының болгаш чепсеглениишкинни дүжүреринче шилчиринип, улустар аразында дүшкүүрлүг чоруктуң айыылдыг одаларын чок кылырының эргежок чугуласының дугайында чаңгыс эптиг бодалды ацаа илереткеннер.

Ядролуг айыылды чайладырынга, тайбыңны камгалап арттырарынга болгаш улустар аразынга айыыл чок чорукту быжыглаарынга таарымчалыг байдалдарны тургузарынче утланган Совет Эвилелиниң санаалдарын болгаш инициативаларын С. Киприану бединбиле үнелээн.

Делегей байдалының экижирии Европа дипте ажылчорудулганың байдалындан улуг хамаарылгалыг деп Л. И. Брежнев биле С. Киприану онзалап демделээннер. Хельсинки човүлел хуралының Түңнел актызының бүгү түүлдерин ССРЭ болгаш Кипр Республика деткип турарын олар бадыткаан болгаш Европага айыыл чок чорук болгаш кады ажылдажылга талазы-биле човүлел хуралдың киржикчилери күрүнелериң Мадрид ужуражыышкынының, ооң иштинде Европага бүзүрежилгени быжыглаарының хемчеглериниң база айыыл чок чорук болгаш боо-чепсектерни дүжүреринiң талазы-биле конференцияны чылдырар болгаш ооң эргечурумун дугуржур дугайында шиитпирни киириштир, чогумчалыг доостурунга эргежок чугула бүгү түүлдерни кылырынга белениниң дутайын олар медеглээн.

Ацаа хамаарыштыр олар Чер ортузу далай девискээрин тайбыныың болгаш кады ажылдажылганың зоназы болдурарының талазы-биле күжениишкиннерни деткип турарын база илереткеннер.

Израильдиң Ливанга удур агрессиязының түнненинде Чоокку Чөөн түкте байдалдың кончуг чидигленгенинге сагышсыралды ийи күрүненин удуртукчулары илереткен, КНО-нуң Айыыл чок чорук Човүлелиниң шиитпирлериниң дүүштүр Ливанның девискээринден израиль шериглерин соңгаарладыышкын чокка үндүрериниң чугулазын олар медеглээн. Чоокку Чөөн түкте байдалды, ооң иштинде палестин улустуң боттарының күрүнезин тургузар талазы-биле дүрүм ёзугаар эргезин хандырарын киириштир, чоптуг болгаш бүгүлеге таарыштыр шиитпирлээрии чедип алыр сорулга-биле сонуургалдыг бүгү талаларның коллективтиг күжениишкиннерин үндүрериниң эргежок чугуласын аңаа онзалап демделээн.

Л. И. Брежнев Киприниң Президентизиниге Москвага али-чорууның үезинде болур 50 харлаар юбилейи-биле холбаштыр үреткин ханызындан байыр чедирген.

(СЭТА).

НАЙЫРАЛЧЫ БАЙДАЛГА

ССРЭ-ниң Дээди Совединиң Президиуму болгаш ССРЭ-ниң чазаа Кипр Республиканың Президентизи С. Киприануга алдар кылдыр октябрь 28-те Кремльге дүштеки шайлалга тургускан.

Совет таладан Л. И. Брежнев, А. А. Громыко, Н. А. Тихонов, П. Н. Демичев, В. В. Кузнецов, Б. Н. Пономарев. ССРЭ-ниң Дээди Совединиң Президиумунуң болгаш ССРЭ-ниң Министрлер Чөвүлелиниң Даргаларының оралакчылары. ССРЭ-ниң Дээди Совединиң Палаталарының даргалары. ССРЭ-ниң министрлери. ССРЭ-ниң күрүпе комитеттериниң даргалары болгаш албанның өске-даа кижилери дүштеки шайлалгага келгеннер.

СЭКП ТК-ның Чингине секретары. ССРЭ-ниң Дээди Совединиң Президиумунуң Даргазы Л. И. Брежнев дүштеки шайлалгага чүве чугаалаан.

Эш Л. И. БРЕЖНЕВТИҢ чугаазы

Хүндүлүг Дээргий Президент!

Хүндүлүг кипр аалчылар!

Эштер!

Силерге болгаш Москвада Силерниң-биле кады келген ажылдакчыларыңарга сагышсеткилдиң ханызындан байыр чедирип тур мен, дээрги Сиприс Киприану.

Кипр хамаарышпас чурт болган ол хүнде-ле совет-кипр кады ажылдажылга херек кырында эгелээн. Ол кады ажылдажылга ооң бээр деп эргениң болгаш бот-боттарынга ажыктыг болурунуң принциптеринге хогжүп база быжыгып турар. Бистиң чурттарывыс дорт кызыгаарлашкак эвес-даа бол, олар кожа-хелбээ чаагай харылзаалар-биле холбашкан деп чугаалаар долу эргелиг бис.

Сөөлгү ийи оң чылларда кипрлериниң үлүг-хуузунга таварышкан шылгалдаларны совет кижилер билиишкин болгаш ханы сеткил човаашкыны-биле көрүп турар. Делегейде дүшкүүрлүг болуушкуннар чамдык наймыылдарынын кичээнгейин Киприниң дүвүренчиг айтырыгларындан алаактырыпкан магат чок. Ынчалзажок ол сеткил алаамытарыышкыны биске хамаарышпас. Киприниң айтырыы — ол дээрге, экирбестээн балыг дээрзин бистер. Совет Эвилелинде кажан-даа утпаан бис. Ол балыг чонның амыдыралын үргүлүү дүвүредип, хораннап турар.

Ынчалзажок үнер ажык көнгүс чок байдалдар политикада турбас болгай. Азы ындыг хевирлиг байдалдар кедергей ховар болгулаар. Кипр айтырыын чоптуг болгаш быжыг кылдыр шиитпирлээри болдунар дээрзинге бүзүрээр бис.

Кипр — төрээн бажыңы болу берген ийи национал общиналарның аразынга ботботтарын билчиринден хөй түүлдер хамааржыр апаар. Оларның кайызында-даа онзагай эрге-ажыктары бар, ол эрге-ажыктарны барымдаалаш корбейн барып болбас. Ынчалзажок онзагай ол эрге-ажыктар күрүнениң ниити эрге-ажыын — Кипр Республиканың будун, хамаарышпас чоруун болгаш бүрүн эргезин камгалаарының эрге-ажыын божаңнатпас ужуруг.

Республикада байдалды экижидиргече угландыр Киприн чазаанның, чурттуң ниитилел-политиктиг, дешилгелиг күштериниң кылыш турар күжениишкиннерин Совет Эвилелинде сагыш човаашкын болгаш сонуургалбиле хайгаарап турар.

Кипр улус, өске улустар ышкаш даштыкының кандыр-даа холгаарлаашкыны чокка, даштыкының шериглери болгаш даштыкының шериг базалары чокка тайбың болгаш шөлээн чурттаар эргелиг.

Кипр Республиканың хамаарышпас чоруун, девискээр талазы-биле чаңгыс эвин Совет Эвилели шиитпирлиг болгаш чайгылыш чокка деткип келгенин база ам-даа деткип, ооң каяа-даа каттышпас политиказын хүндүткел-биле көрүп турарын дээрги Президент Силер болгаш Киприниң чону билир болгай.

Тайбыңны болгаш айыыл чок чорукту быжыглаар, чепсеглениишкинни дүжүрер болгаш чавырлыышкынны быжыктырар айтырыгларның — делегейниң эң чугула айтырыгларының талазы-биле Совет Эвилели болгаш Кипр бир домей азы чоок турыштарны эелеп турары кажан делегейде байлал дыка дүшкүүрлүг амгы үеде улуг ужур-дузалыг деп санап турар бис.

Маңаа холбаштыр Чер ортузунуң далайының айыыл чок чоруун быжыглаарыгга, ол районну быжыг туруштут тайбыныын болгаш кады ажылдажылганың зоназы болдурарынга эң-не дорту-биле сонуургалдыг бис. Бистер чогум-на ооң ужурундан шериг талазы-биле идегежириниң хемчеглерин дугуржуруп, Чер ортузунуң далайынын ядролуг чепсек чок чурттарының девискээрлеринге чепсектиг күштерни кызырарын, ядролуг чепсекти тургуспазын, Чер ортузунуң далайындан ядролуг чепсекти ап чоруур корабльдерни үндүрерин киириштир аңаа шериг талазыбиле дүшкүүрлүг чорукту кошкадырының боттуг программазын саналдаан болгай бис.

Бо айтырыг талазы-биле херек кырында дугуржуушкунарны чүге кылбайн турарыл? — деп, айтырыг туруп кээр-дир. Чижээ, ядролуг чепсек ап чоруур шериг судноларын Чер ортузунуң далайының сугларында эжиндирбес чүве болза, ооң эриктеринде турар кандыг-бир чурттуң айыыл чок чоруу кошкай бээр бе? Азы ооң хөй-хөй муң миль ырак туруп турар АКШ-тың национал айыыл чок чоруу кошкай бээр бе? Чок дээрзин билдингир. Ол хемчеглер-биле чамдык кижилерниң чошпээрешпейн турарының чылдагааны чүдел дизе, олар ындээ агрессчи эжелекчи эчис сорулгаларны салып турар-дыр.

Шуут-ла тодаргайы-биле медеглексеп каап тур мен: Чер ортузунуң далайының кырында массалыг уязыкаашкының боо-чепсээн кажансыдаңдаа артык хөй кылдыр моошеп турары-дыр. Ындыг байдалга холбаштыр Силерниң бодунарыңыр болгаш Совет чазактың кайы хире сагыш човаан, эттинмес халаага чедирип болгу дег ындыг байдалды соксадырын Силерниң кайы хире күзеп турарыңарны билир мен.

Эрткен дайын дугаймында сактышкыныңар Силерниң чурттуларда ам-даа чаа хевээр болганда, ындыг болуру черле билдингир. Силер бир-ле катап, «Ким дайынның оруктары-биле эрткен болдур, ол кижи дайынның сагындырын уттуп шыдаваз» — деп, дыка-ла шын чугаалаан Силер. Ындыг сагындырыг таныңче чүткүл-дүр.

Делегейге чавырлыышкынны болгаш тайбыныың күзеп турарыңарның херечизи болза Силериниң үргүлүү кылып турар чогуур эгелекчи санаалдарынар-дыр. Боо-чепсекти эндере бүдүрерин үргүлүдеп турарына болгаш ооң кедергей халаптыг аймылдыышка холбаштыр шуутувус сагыш дүвүреп турар бис. Чавырлыышкының болгаш боо-чепсекти кызыгаарлаарының оруундан өске орукту корбейн турар бис. Эрткен оң чылдарның үезинде тайбың кожа-хелбээ догуннаашкынның херээнге чедип алдынган түүлдерни камгалаары-биле делегейниң дээштиг контролю ёзугаар боо-чепсекти бүгү-ниитиг болгаш бүрүн дүжүреринии уунче чаа базымнарны кылыры эргежок чугула деп санап турар бис. Боо-чепсек кылырынга үндүрүп турар санаа четтинмес түңнерни бир эвес тайбың сорулгаларга ажыглаар болза, бистиң бөмбүрзээвистиң овур-хевири-даа, кижи төрелгетениң амыдыралы-даа чаартынар ийик. Ынчангаш боо-чепсекти дүжүрер талазы-биле Женева чугаалажыышкыннары бот-боттарынга бүзүрешпес чорукту узуткап, делегейге айыыл чок чоруктуң болгаш тайбыныың оруунуң эгези болуруң изин-биле күзеп турар мен.

Совет Эвилелиниң ядролуг чепсекти мурнай ажыглавас дугайында чаңгыс тала-биле алган хүлээлгезинге, а ол ышкаш КНО-нуң Кол Ассамблеязының эрткен чылда сессиязынга ядролуг чепсекти ажыглаар чорук кижи төрелгетеңге удур кем-бүрүүзүг үүлгедиишкин кылдыр чаңлаан Совет Эвилелиниң элээн туружунга онза байыр чедирерин күзеп ийик мен. ССРЭ-ниң даштыкы херектер министри А. А. Громыконуң бо чылын Кол Ассамблеяның сессиязынга боттарының аразынга харылзааларга күштү ажыглаарындан азы күш-биле кыжанырындан ойталаар хүлээлгени бүгү күрүнелер хүлээп алырын Силериниң чурттунар иеген турарынга хамаарыштыр чугаалаан сөстерин база-ла сеткил ханыышкывиле уткаан бис.

Сес ажыг чыл мурнуңда Кипр девискээрнин үзүг кызаан турк чепсектиг күштер эжелеп алган болгаш амдыгаа чедир-ле Турцияның контролюнда турар болганда, күш-ажыглаарындан ойталаары Кипрге онза ужур-дузалыг болурун С. Киприану уламчылап чугаалаан.

Дээргн Президент, мээң чурттумнун айтырыы силерге эки билдингир болгай. Силериниң кичээнгейиннер болгаш үнелеп четтинмес деткимчелер дээш боттарыныстың эң-не хаңы ооруң четтиришкинивисти чаңгыс эвес удаа илередир арганыг болган бис деп, ол ооң ышай онзалап демделээн. Ол айтырыгның хемчээли болган берге байдалы ам-даа хөөрээр артышаан турарын демделиссеп тур мен. Кипрни болгаш кипр улусту ажеғээр ийи чарар чорук хевээр турбушаан. Сорулга үүл дээрге, КНО-нуң хөй санныг резолюцияларын болгаш каяда-даа каттышпас шимчээшкинниң декларацияларын ёзугаар ыдыг ол эккеледи сокса-дыры боон турар.

Даштыңдан халдаашкынарның болгаш холгаарлаашкынарның түңнели боон турар кипр айтырыы бир эвес ортулуктуң ийи обшиналарының ыңыралдыг, дең кожахелбээ турарын чедип алырының ажыл-хереэ будер чүве болза, эң кыска хуусаада шиитпирлигтинер ийик. Чугаалажыышкыннар шагда-ла эгелээн, чорун турар-даа болза бистиң талаыстан чаагай күзел илергейлеттинин турзажок, аңаа кайдыг-даа дешилгениң чедип алдыынаны харааданчыг. Ие чок читкен кижилериниң салым-хуузун тодарадырының буюнныг айтырыгларын шиитпирлээрине безин чүү-даа чедип алдыынаның С. Киприану чугаалаан.

Бүгү-ле хамаатылары шупшуну хостуг чурттаар болганнынын дешилгениң база чечектелишкиниң эрге-ажыктары дээш кады ажылдаар, долуузу-биле хамаарылга чок тускай догуннаашкынныг будун девискээрлиг, федеративтиг, чаңгыс аай, демилитаризастаттыган болгаш каяда-даа каттышпас Кипр Республиканы тургузарынче чүткүп турар бис. Бистиң чүткүүвүс болган эчис сорулгавыс болза, Киприн ооң бүгү чурттакчыларының аас-кежиктиг төрээн чурту кылдыр, бистиң ол ооружгал чок девискээривиске найырадыг болган кады ажылдажылганың көөрүү кылдыр хуулдурары боон турар. Хензиг Кипр будунуң кожаларынга, ыланғыя Турцияга кыжаныг боон турар дээр бадыткаашкыннар — мегe болгаш кандыг-даа үндезин чок айыылдыг хоп-иүүл дээрзи чигзиниг чок. Кипрде боо-чепсээн бүрүн дүжүрерин болгаш ону демилитаризастаарын күзеп турарывыс чугаа чок, ол дугайында саналывыстың кичээн-даа бис. Ацаа делегейниң бижыг магадылалының эргежок чугула болурунга чигзиниг турбас.

Совет Эвилелиниң Коммунистиг партиязының Төп Комитединиң Чингине секретары, ССРЭ-ниң Дээди Совединиң Президиумунуң Даргазы Мындаагылар Леонид Ильич Брежневтиң ССРЭ-ниң Министрлер Чөвүлелиниң Даргазы Мындаагылар Николай Александрович Тихоновтуң, мында турар бүгү шилгаратчай совет удуртукчуларның кадыкшылы дээш, Киприниң бөлгаш Совет Эвилелиниң аразынга найырал дээш, бистиң улустарывыстың аразынга харылзааларының хогжудели дээш дашкаңы көдүреринге чаңгыс салларны чединген төөгүлүг ужур-дузалыг болуушкуннар болганы чигзиниг чок.

Бистиң-биле кожа районда палестин улус хөй чылдарның дургузунда боттарының хамаарылга чок болгаш ботдогуннаашкыныңыг төрээн чурттуг болур чарылбас аргезин-биле кады колкол аргелерин казыткан. Израильдиң чоокта чаа Ливанга араатанзыг агрессиязы, делегейге кем-бүрүүлүг ооң үүлгедин— кем-бүрүү чок палестин хамаатты чурттакчыларны массалыы-биле кырыы олургени бодунун дүрүм ёзугаар кара чаңгыс төлөлекчизи — Палестинаны хостаар Организациязының удуртулгазы-биле демисежин турар палестин улустуң эргелерини катап тургузар шиитпирлээшкин кайы хире эргежок чугула дээрзин көргүскен.

Ливан болгаш палестин улустарга удур араатанзыг үүлгедиишкиннерге холбаштыр оске бүгү улустар-биле кады кедергей килеңнеп турган бис. Качыгдап болгаш хилиичектенгенперге дузалаар дээш бүгү күжениишкиннерни кылган бис. Өскеледа деткимчелер-биле кады бистер каяа-даа каттышпас дээш шимчээшкинниң таарыштырыгга бүрүзүнүң кежигүнү чурттарының шиитпирлээшкин кылыр херектер министрлериниң ниитилел-политиктиг, дешилгелиг күштериниң кылыш турар күжениишкиннерин Совет Эвилелинде сагыш човаашкын болгаш сонуургалбиле хайгаарап турар.

Израильдиң Ливанга удур агрессиязының түңнелинде Чоокку Чөөн түкте байдалдың кончуг чидигленгенинге сагышсыралды ийи күрүненин удуртукчулары илереткен, КНО-нуң Айыыл чок чорук Човүлелиниң шиитпирлериниң дүүштүр Ливанның девискээринден израиль шериглерин соңгаарладыышкын чокка үндүрериниң чугулазын олар медеглээн. Чоокку Чөөн түкте байдалды, ооң иштинде палестин улустуң боттарының күрүнезин тургузар талазы-биле дүрүм ёзугаар эргезин хандырарын киириштир, чоптуг болгаш бүгүлеге таарыштыр шиитпирлээрии чедип алыр сорулга-биле сонуургалдыг бүгү талаларның коллективтиг күжениишкиннерин үндүрериниң эргежок чугуласын аңаа онзалап демделээн.

Л. И. Брежнев Киприниң Президентизиниге Москвага али-чорууның үезинде болур 50 харлаар юбилейи-биле холбаштыр үреткин ханызындан байыр чедирген.

(СЭТА).

«Укрбургаз» бүдүрүлге каттыжыышкынының Крестищенск эргелелиниң ханы өрүмнээшкин экспедициязы Уренгойнуң байлактыг черинде Октябрь мурнуңуң шалыпчы ээлчээн чедиишининг эрттирип турар. Коллектив бо чылын 12 муң метр кудуктарны өрүмнээр ужуурал. Ам безин 10 муң хире метрни эрткен. Өрүмнекчилер ноябрь 7-ге чедир чыл планын доозар деп хүлээнгеннер.

ЧУРУКТА: өрүмнээр мастер Е. Шкляр-скийниң бригадазы шалыпчы ээлчегде.

А. КУЗЯРИННИҢ фотозу.

СЭТА-ның фотохрониказы.

Тувинская республиканская БИБЛИОТЕКА им. А. С. Пушкина

Партийжи амыдырал

ИДЕПКЕЙЛИГ ТУРУШ-БИЛЕ

Партия организацияларының амыдыралында чүгүде болуушкун — отчёт-сонгулдалыг хуралдар бистиң районнуң партия эге организацияларында эки организастыг болган идей-политиктиг деңнелге эрткен дээрэн ол хуралга кылган отчёттуг илеткелдерде болган коммунистерниң саналдарында көрдүнген айтырыглаының утка-шынары бадыткап турар. Оон-биле чергелештир эрткен чылын болуп эрткен отчёт-сонгулдалыг хуралдарга деңнээрге, коммунистерниң хуралдарга киржилгези, идепкейи эскиин бо чылгы отчёт-сонгулдалыг хуралдарның түңнелдери көргүзүп турар.

Райпода, район эмнелгезинде, кодээ ажыл-агый бүдүрүлге эргелелинде, районнуң улус өөредилге килдизинде болуп эрткилээн болган «Мөрөң» совхозта партбюро отчёт-сонгулдалыг хуралдарны багай эвес бедеткээниинг түңнелинде, еске черлерге бодаарга коммунистер хуралга кончуг идепкейлиг киришкеинер. Ниитизи-биле районга партия эге организацияларының отчёт-сонгулдалыг хуралдарга олурушкан коммунистериниң 47,8 хуузу партий организацияларының сонгулдалыг удуртур органнарының болган секретарларының ажыл-чорудулгазын бүгү талазы-биле анализтеп, тодаргай саналдарны бергеннер.

Совхозтарда база кодээ ажыл-агый эргелелинде партия эге организацияларының хуралдарынга партияның XXVI съездиинин, СЭКП-ниң май (1982 чыл) Пленумунуң шиитпирлерин база ол Пленумга чүүлдүг деп корген ССРЭ-ниң Аъш-чем программазын амыдырапга боттандырары-биле бирги зөлчегиниң сорулгаларын парткомнар, партбюролар боттандырарыбиле кылып чоруткан ажылын ханызы-биле чугаалажып көрген болгаш ажылда четпестерни чайладары-биле моон соңгаар шиитпирлээр үзурлуг сорулгаларга доктаап, оны боттандырарының аргаларын тодаратканнар.

Мал ажылын хөгжүдериниң аргаларын сайзырангайжыдар, ылангғы сүт-бараан фермаларын механизастаар, чер ажылының аоналыг системазын шиңгээдип ап, ону калбаа-биле ажыглаарын, малчыннарның кыштагларын электрижидери, машинатрактор мастерскаяларын тударының эргежок чугулазын совхозтарда партия организацияларының хуралдарынга коммунистер чугулалап айытканнар.

Ленин аттыг совхозтуң хоочун механизатору, Куш-ажыдыңның Кызыл Тук орденниг эдилекчизи эш Д. К. Норбу отчёт-сонгулдалыг хурулга сайгал бергеш, мынча деп чугаалаан:

— Аъш-чем программазын боттандырарынга мал ажылы кол адырларның бирээн болуп турарын барымдаалаан, совхозтуң директзиязынга хой кадарар дугайында санал киирген мен, директзия чери мени деткээн болган 500 ажыг баш бо чылгы хураганны кадарары-биле меңээ хүлээткен, ынчалза-даа бодум механизатор кижи болганымда, бир үреликтракторну септеп алгаш, бригадавыста 10 коданның дөртүзе дазыбай тыртып кышташ, чазын хову ажылдарынга киржир деп хүлээлгеп ап тур мен.

Планныг даалгаларын болгаш социалистиг хүдөөлгелерни ССРЭ-ниң тургустунганындан бээр 60 чыл болуру ооңга уткуштур күүседир, кыштаглаашкынга белеткелдин бүгү талазыг бедик шыпарлыг чорудуп тургаш, малдың кышкы үеде хорамчалбын болдурбас, сүт будүрүлгезин кудулаттазының хемчегларын «Чаа орук» совхозта сүт-бараан фермазында зоотехник Т. Д. Даландай хоочун тевежи Б. И. Чокуй олар боттэрының саналдарынга демдеглээнинер.

Кодээ ажыл-агый эргелелинден У. Ч. Саая, Ленин аттыг совхозта С. С. Даваа кодээ ажыл-агый кадрларының даандырган ажылынга харыысалгазын бедидер талалы-биле партия организацияларының ам-даа кошкак ажылдан турарын демдеглээн, оларның ролюн болгаш инициативазын бедидерин партбюроларга сүмелээнинер. «Мөрөң», Ленин аттыг совхозтарда механизаторлар ортузунга ажылды инженер-техниктиг ажылдакчыларның четпес организастап турарының түңнелинде харыысалга чок чоруктардан техника үүлээр фактылар бар болуп турарын коммунистер М. К. Кыныраа, К. Х. Банзай, Ч. Л. Ыңаалай олар шыңгыы шүүмүлээнинер.

Районнуң амыдырал хандырылга будүрүлге эргелелинде, хереглекчилер ниитилелинде партия организацияларының чоннуң хандырылгазын эжикидериниң эдлегликгг сорулгаларын отчёт-сонгулдалыг хуралдарынга тодаратканнар.

«Тыва совхоз тудуг» каттыжышкынының районда № 5 КМБ-да партия организациязының коммунистерия партбюроның отчёттуг үеде чоруткан ажылын ажыл-херечи байдалга шүүмүлдекчи ёзу-биле чугаалажып көргеш. СЭКП ТК-ның май (1982 чыл) Пленумунуң айыткаңы көдээге улуг социал чаартылгаларны шиитпирлээр дугайында сорулгаларын боттандырарынга ук коллективтиң ужур-дузазы эвээш эвес деп чүвени олар айтып, планныг даалгаларны чедиишкинниг күүседирибиле коллективке организакчы болгаш масса-политиктиг ажылды улам калбартырыпче, тудуг-монтаж ажылдарының шыпарын эжикидеринче, бригадаларны тудуг материалдары-биле үзуткел чок хандырарын чедип алырынче администрацияның болгаш партия организациязының кичээнгейин угландырган.

Отчёт-сонгулдалыг хуралдарга ажылчы чоннарның коммунистиг кижизидилгезинин байдалын ханызы-биле чугаалажып көргеш, СЭКП ТК-ның «Идеологтуг, политика-кижизидилгезиг ажылды улам ыңай эжикидер дугайында» доктаалынга, СЭКПниң XXVI съездиинин негелеринге дүүштүр ооң дээштиин бедидериниң эргежок чугулазын демдеглээн.

Профсоюзилел, комсомол болгаш еске-даа хой-ниити организацияларынга партийжи удуртулганың деннелиң улам бедидери, будүрүлгеге, шиитилел амыдырызынга коммунистерниң авангардчы ролюн моон соңгаар-даа кодүрерин, СЭКП Уставының негелелерин хажыдар чоруктар-биле демиседи улам күңнелдирерин партия организацияларының сонгулдалыг удуртур органнарындан, оларның секретарыларындан отчёт-сонгулдалыг хуралдар иетээн.

Ол хуралдарга болган саналдарның, шүүмүлдерниң анализи партия организацияларының дайынчы ажашиңээзин бедидеринче, партийжи ажылдың хевирлерин болгаш аргаларын улам сайзырангайжыдарынче углаган болуп турар. Парткомнар, партбюролар коммунистерниң шүүмүлделдерин ханызы-биле өөренип көрүп, тодаргай хемчегларни ажылдап кылгаш, ажыл-херекти улам экижидеринге көл үгланымпикын болдурар ужурлуг.

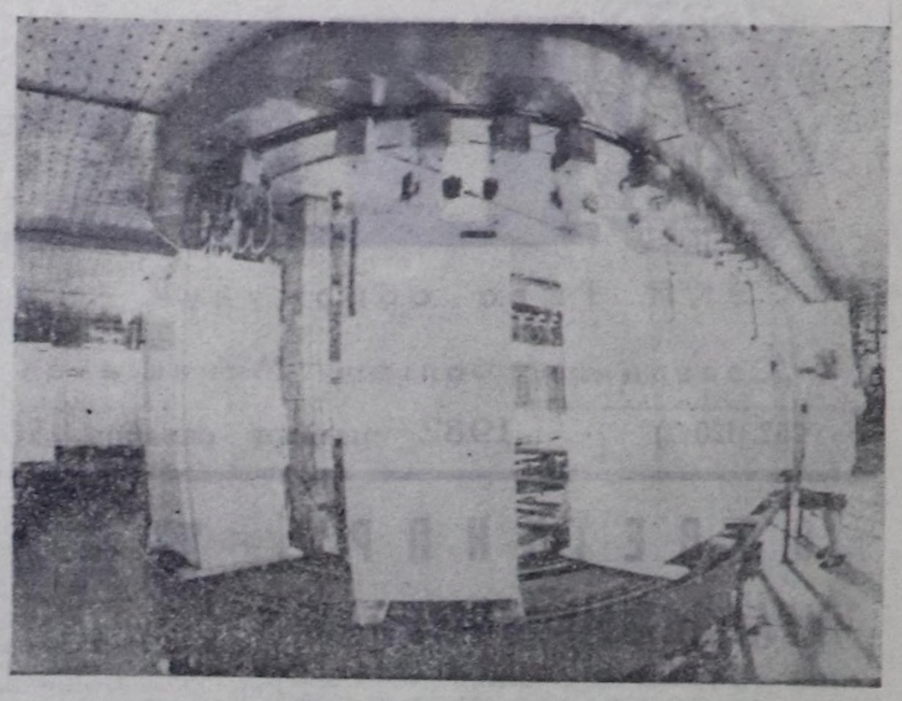
Отчёт-сонгулдалыг хуралдарның түңнелиниде партия эге организацияларының секретарьларының, оларның орлакчыларының, партбюро кежигүшеевиниң шыпар составы улам экижээн. СЭКП райкому партия организацияларының удуртур сонгулдалыг органнарынга сонгуткан активтиң семинар-хөрээлиң эрттирген болгаш аңаа отчёт-сонгулдалыг хуралдарның түңнелдерин чугаалажып көргеш, коммунистерниң шүүмүлелдиг саналдарына дүүштүр, ай чорудар хемчегларниң кол угланышкынын тодаратканнар.

Районга болуп эрткен партийжи отчёт-сонгулдалыг хуралдарга коммунистери, районнуң бүгү ажыл-ишчилерин районнуң мурнунда салыынган планныг даалгаларны чедиишкинниг күүселарин мөөнүзэринче. ССРЭ-ниң түзүстунганыдан бээр 60 чыл болуру ооң төлептиг уткуурунче угландырган.

К. МОҢ.

СЭКП Эрзин райкомунуң организастыг килдизиниң эргелекчизи.

ССРЭ-НИҢ 60 ЧЫЛЫНГА

Минскиниң соодукчулар заводунуң эмблемазын салган соодукчулар чүртте сүргажаан. Ол будүрүлгениң продукциязының 90 ажыг хуузу Күрүвениң Шынар демдектиг. «Сооктуң» фабрикаларын» Европаның, Азияның, Африканың 25 чүрттарынче чорудуп турар.

ЧУРУКТА: белең соодукчуларның шөнелде участогунда.

СЭТА-ның фотохрониказы.

Хандырылгаңар кандыгыл?

ДУЗА ЧЕДИРБИШААН...

Республиканың Амыдырал хандырылга министерствозунуң бөлүк ажылдакчылары Бай-Тайга районга амыдырал хандырылга хүннерни эрттирген.

Амыдырал хандырылгазының бедик мергежилдиг мастерлери чондан хүлээп алганы амыдыралдың парын дериг-хереклерни септевишаан, районнуң амыдырал хандырылга будүрүлге эргелелинин ажылынга практиктиг дузалы чедиргеп. Чижээ, «Тувашвейбыт» каттыжышкынының директорунуң оралакчызы О. Н. Никитинаның удуртулгазы-биле будүрүлге эргелелинин даараныла пегиин, хеп бижар өрөөлди эде дерип, салонну көрүштүр кылдыр тургускан. Ол цех ам оскелериниден онаалаңын турары өөрүнчүт.

Районнуң Культура бажыңыга эрткен кежээниң программазы солуп. Чыылганнар амыдырал хандырылга албанының ажылдакчыларының чурттакчы чонга чедирип турар ачы-дузазының дугайында документалдыг кинону көргеп. Тыва АССР-ниң Дээди Совединиң депутады, республиканың амыдырал хандырылга министри С. К. Буянды кежээниң киржикчилерииге Тываның амыдырал хандырылга албанының ажылдакчыларының юбилейлиг чылда үүле-хөрээниң дугайын чугаалаан. СЭКП Бай-Тайга райкомунуң бирги секретары Д. С. Данзын-оол кежээге сос алгаш, районга эрткен амыдырал хандырылга хүннерииге үнелелди кылган. Культура бажыңының фойезинге аргаан, даараан хептериниң, бажың эт-хереклерииниң делгелгезин организастаан.

Безүктүг киржикчилери — телерадиоаппаратура септээр мастер М. З. Мошкин, башдүгү таарар мастер Р. А. Базыр, идик даараар, септээр мастер Б. П. Братислав, слесарь-механик Г. П. Дубовцов болгаш оон-даа оскелер. Чагыларны эки шынарлыг күүседип, чагыкчыларның үнелелии алганнар.

Районнуң амыдырал хандырылга будүрүлге эргелелинин ажылдакчылары үстүнде мастерлериң ажылынган ажыктыг чүүлдерии билип ап, арга-сүмезии алган. Оны ажылажыгге олар ажыглап эргелээнинер.

Амыдырал хандырылга будүрүлге эргелелинин материал-техниктиг баазазын быжыглаар талазы-биле сөолүг чылдарда тодаргай хемчегler алдынган. 78 дөрбелчин метр будүрүлге шөлүн алгыткан, чаа котельцаяны ажыглалга киргеп. Оон түңнелинде башдүгү таарар, амыдыралдың парын дериг-хереклерии септээр пехтериң ажылдаарынга эптиг байдал тургустунган. Ол пехтерии чогуур дериг-хереклер-биле четпезээн.

Май (1982 чыл) Пленумунуң шиитпирлерии амыдыралга боттандырар хереке амыдырал хандырылга ажылдакчыларының киирер үүү бичe эвес. Районнуң амыдырал хандырылга будүрүлге эргелелинин коллективи ол талазы-биле тодаргай хемчегларни ажылдап кылган.

Коллективте мурнакчылар эвээш эвес. Тос айларның түңнели-биле идик септээр, баш дүгү таарар пехтер социалистиг чарышка тийелекчи болган. Олар планын 100—160 хуу күүсеткеннер.

Будүрүлге эргелелинде чонга амыдырал хандырылгазының ачы-дузазын чедирип турарында кылдының турар чүүлдер-биле чергелештир чедир шиитпирлеттинмейн турар чамдык айтырыглар бар. Чижээ, кадрлар чедиишезинден чоокка чедир чурук тыртырар, идик септээр пехтериниң ажылы шуудавайн келген. Сөолүг үеде кадрларны ажылга быжыглаар айтырыг будүрүлгеде багай эвес тургустуңун турар. Мастерлер четчелеттингеп дээ болур. Ам оларның мергежилин бедидер хемчегларни алыры негеттинип турар. Ажылдың шынары оон-даа хамаарыкыр болгай.

Район девискээринде чурттакчы чонган чагыг хүлээп алыр дөрт пункт бар. Оларның ажылы база эки.

Районнуң амыдырал хандырылга будүрүлге эргелелинин коллективи аңаа кээп чораан республиканың Амыдырал хандырылга министерствозунуң бөлүк ажылдакчыларының ажыктыг хой чүүлдерии шиитпирлээдип алган. Дуржулгалыг, бедик мергежилдиг эш-өөрүнүң арга-сүмезин олар ажылынга ажыглавышаан, хандырылганың бедик культуразы дээш ажылдаарын шиитпирлээнинер.

К. ХЕРТЕК.

ЧЫЛ ПЛАНЫН — СУББОТНИК ХҮНҮНДЕ

Кызыл-Мажалыктың ботоорулга-чарылгалыг септелетудуг участогунуң коллективи совлгу дөрт чылдың дургузунда күүдне мурнунга планныг даалгаларын түгле чедир эвес, а харын доктаамал ажыр күүседин келген. Участоктуң ажылчыннары бо чылдың эртиен тос айларында 563 мун рубльдиг тудугмонтаж ажылдарын кылып тургаш, 601 мун рубльдиин будүргеп. Ооң иштинден капитал септелгеге 247 мун рубльди шиңгээдип алыр тургаш, бо талазы-биле планын 130 хуу чедиргеп.

Участоктуң чылдан чылче чедиишкинниг ажылдаарынга тудугжуларынын ажылын ошын организастааны, ажылчы кадрларны коллективке доктаамал бижыглап, одаргылап билиг, мергежилин бедидип турары улуг идигни берип турар. Тудуг участогунда ажылчын кадрларның кол өзээн тургузуп турар-хоочун ажылчыннарның кол кезии чаңгыс-ла бо коллективке хөй чылдарда улаштыр ажылдаан хоочун бызанчы Кок-Хуна Ооржак удуртун турар. Оң үш кижи составтыг бо бригада чыл дургузунда ийи аал иштиг чурттаар ийи бажыңны дужаар тургаш, оларны тос айлар иштинде тудуп дооскан. Үк бажыңларны хүлээп алган күүдне комиссиязы оларны кылганының шынары эки деп демдеглээн. Бригада кежигүннеринден Шериг-оол Ооржак, Эрес-оол Сарыглар, Кара-оол Хомушку, Дадар-оол Семис-оол ай. квартал саныида доктаамал бедик күш-ажылчы коргузугларин чедип ап келген К. Ооржактың удуртказа тудугжуларының үшкү кварталдың түңнели-биле бригадалар аразында социалистиг чарышка киирер чунар-бажыңныг, хөп чүүр цехтиг комбинаттың түлүүн кылын эгелээн. Участоктуң тудугжулары ботторынын баазазы — автомашиналар гаражының, чазаныр цехтиң, котельная пегииниң тудуун колдуу адакталдыра берген.

Септелге-тудуг участогунда амдыызында чедир кылдыныйн турар түүлдер база бар. Маңаа, бир-ле дугаарында, шеверлекчилериниң, дапчыларның мергежили ам-даа чавыс болуп турарын айтыр апаар. Ону бедидер соруулгабиле ук мергежилдиң тудугжуларының өөредилгезин организастаарының болдунар аргазын тывары чугула.

Бо ажыл-агый чылында Кызыл-Мажалыктың септелге-тудуг участогу 748 мун рубльдиг тудуг-монтаж ажылдарын кылыр планныг. Мурнакчы ажылдыг коллективтиң тудугжулары бо хүнүрде ол даалгазын декабрь 18-те — Бүгү-совлелдиң коммунистиг субботнигиниң хүндүзе күүседир дээш күжениишкинниг ажылдан турар.

А. БЕГЗИН-ООЛ.

Ол хүн Терлиг-Хаяда моңгүн суу будүрүлгезиниде партбюро секретары В. И. Рожок бистиң коллективтиң ажыл-херээ-биле таныштырыпп, ажылчыннарга ужураштырыпп чорда үе-шактың эрткенин-даа эскербейн барган бис. Фотокорреспондент Ю. Косарьков мурнакчы кижилерни хөглүг, көрүштүг кылдыр чурукка тырттырып алыр дээш эптиг черлер дилеп, а мен оларның ажыл-ижин, ал-боттарын-биле эки чугаалажып алыр соруулгалыг чорун турувуста күскү хүн даглар баштарынга олурар чоокшулай берген. Дүүн соонда Василий Иванович ажылчын хевин солуй кеттинип алыр дээш ыңай болган. Маңаа ор бис. Ол дораан-на бо үне маңнап келдү. Ооң арнында дүвүрез, буруузуган хевир илдеп болду.

— Буруулуг болган-дыр мен. Мында бир эш бар. Демне сагындырып каан кижи мен. Чурукка тырттырып ап көрүнер. Бээр чорудуптайн— дээш дедир маннады.

— Маңаар бис. Дүвүреверер. Ам-даа хүннүг шынжыкыл —деп, Юра оны оожукторарын оралдашкан хевирлиг фотоаппаратын ыңай-бээр шыгжай туткулай-дыр.

Бичии болганда камгалал демир берттүг, фуфайкалыг, сапык идистерлиг, дертен ажыг харлыг хире, моге-шыырак көстүр тыва кижи кыдаштап келдү. «Силерни элээп үр чанадым. Чоруй баргандыр деп бодадым». Бистиңбиле мендилешкеш, ол ынча диди. «Ажыл кижизи саададың турар чаттыг улус-тур силер аа» дивээнин бодаарга, үстүвде чемелел биске улуг дээш чок болган. Ынчалза-даа амдыызында хүннүг турда ажылывыс будүрүп алыр дээш айтып каан шагывыстан арай озалдай бергенивисти аңаа тайылбырлап, буруувус мишнир үзүрга таварыштывыс.

Ол билдирер-билдирбес кылдыр хүлүмзүрээш, үзүп санлайның үзүнга олуруп алды. Таныштывыс. «Мени Байкара дээр. Ол фамилиям-дыр. Адымы — Доржу, ачам адым Сапчат диижир чүве. Алыс чуртум база бо. Кызыл суглуг Баян-Кол» дээш пашпрос үштүп экселтеш үштай берди.

Беш чылдың кижилери

Ажылчын кижилер черле ыңдыг: айтырыг салбаска улуг-ла эдикпес, көвей чугаага хөңүү чок болур. Сактырга, сос-домаанның курлавырын-даа камнаан орган ышкаш апаар. Чаа таныжывыс баштай база ыңдыг кижи ышкаш көзүлдү. Чүве айтырбас болза, чаңгыс сос-даа бук дивес чыгыы. Ынчалза-даа ол чоортту эдигин келгеп. Далаш чок хөөреп орда, тас эр чораан. Бодунуң болгаш эш-өөрүнүң дугайында Доржу Сапчатович мынча дээп:

— Бо будүрүлгеге келгеп он чыл ажа бердим. Ооң мурнунда Кызыл-Хавак шахтазынга элээп каш чыл ажылдаап мен. Каая-даа ажылдаарга дөмей-ле: кызымак эвес, тура-сорук чок болза, бак атка кирер, а коллективтиң эш-өөрүнүң ат-алдарын бодап, күжүн болгаш билиг-мергежилин харам чокка бараалгадып чоруур болза, хүндүтарыларындан отчёт-сонгулдалыг хуралдар иетээн.

Ол хуралдарга болган саналдарның, шүүмүлдерниң анализи партия организацияларының дайынчы аргашиңээзин бедидеринче, партийжи ажылдың хевирлерин болгаш аргаларын улам сайзырангайжыдарынче углаган болуп турар. Парткомнар, партбюролар коммунистерниң шүүмүлдерин ханызы-биле өөренип көрүп, тодаргай хемчегларни ажылдап кылгаш, ажыл-херекти улам экижидеринге көл үгланымпикын болдурар ужурлуг.

Отчёт-сонгулдалыг хуралдарның түңнелиниде партия эге организацияларының секретарьларының, оларның орлакчыларының, партбюро кежигүшеевиниң шынар составы улам экижээн. СЭКП райкому партия организацияларының удуртур сонгулдалыг органнарынга сонгуткан активтиң семинар-хөрээлиң эрттирген болгаш аңаа отчёт-сонгулдалыг хуралдарның түңнелдерин чугаалажып көргеш, коммунистерниң шүүмүлелдиг саналдарына дүүштүр, ай чорудар хемчегларниң кол угланышкынын тодаратканнар.

Районга болуп эрткен партийжи отчёт-сонгулдалыг хуралдарга коммунистери, районнуң бүгү ажыл-ишчилерин районнуң мурнунда салыынган планныг даалгаларны чедиишкинниг күүселарин мөөнүзэринче. ССРЭ-ниң түзүстунганыдан бээр 60 чыл болуру ооң төлептиг уткуурунче угландырган.

К. МОҢ.

СЭКП Эрзин райкомунуң организастыг килдизиниң эргелекчизи.

БАЙЛАК-БИЛЕ ХОЛБААЛЫГ

Ажылчын кижилер черле ыңдыг: айтырыг салбаска улуг-ла эдикпес, көвей чугаага хөңүү чок болур. Сактырга, сос-домаанның курлавырын-даа камнаан орган ышкаш апаар. Чаа таныжывыс баштай база ыңдыг кижи ышкаш көзүлдү. Чүве айтырбас болза, чаңгыс сос-даа бук дивес чыгыы. Ынчалза-даа ол чоортту эдигин келгеп. Далаш чок хөөреп орда, тас эр чораан. Бодунуң болгаш эш-өөрүнүң дугайында Доржу Сапчатович мынча дээп:

— Бо будүрүлгеге келгеп он чыл ажа бердим. Ооң мурнунда Кызыл-Хавак шахтазынга элээп каш чыл ажылдаап мен. Каая-даа ажылдаарга дөмей-ле: кызымак эвес, тура-сорук чок болза, бак атка кирер, а коллективтиң эш-өөрүнүң ат-алдарын бодап, күжүн болгаш билиг-мергежилин харам чокка бараалгадып чоруур болза, хүндүтарыларындан отчёт-сонгулдалыг хуралдар иетээн.

Ол хуралдарга болган саналдарның, шүүмүлдерниң анализи партия организацияларының дайынчы аргашиңээзин бедидеринче, партийжи ажылдың хевирлерин болгаш аргаларын улам сайзырангайжыдарынче углаган болуп турар. Парткомнар, партбюролар коммунистерниң шүүмүлдерин ханызы-биле өөренип көрүп, тодаргай хемчегларни ажылдап кылгаш, ажыл-херекти улам экижидеринге көл үгланымпикын болдурар ужурлуг.

Отчёт-сонгулдалыг хуралдарның түңнелиниде партия эге организацияларының секретарьларының, оларның орлакчыларының, партбюро кежигүшеевиниң шынар составы улам экижээн. СЭКП райкому партия организацияларының удуртур сонгулдалыг органнарынга сонгуткан активтиң семинар-хөрээлиң эрттирген болгаш аңаа отчёт-сонгулдалыг хуралдарның түңнелдерин чугаалажып көргеш, коммунистерниң шүүмүлелдиг саналдарына дүүштүр, ай чорудар хемчегларниң кол угланышкынын тодаратканнар.

Районга болуп эрткен партийжи отчёт-сонгулдалыг хуралдарга коммунистери, районнуң бүгү ажыл-ишчилерин районнуң мурнунда салыынган планныг даалгаларны чедиишкинниг күүселарин мөөнүзэринче. ССРЭ-ниң түзүстунганыдан бээр 60 чыл болуру ооң төлептиг уткуурунче угландырган.

К. МОҢ.

СЭКП Эрзин райкомунуң организастыг килдизиниң эргелекчизи.

ХОЙЖУНУҢ ЧЕДИИШКИНИ

Сандан Балчынович Ховалыг Карл Маркс аттыг совхозтуң чыл санында бедик түңнелдерии чедип ап келген сураглыг малчыннарының бирээзи. Ол ооң бирги беш чылдың ийиги чылында алган социалистиг хүдөөлгелерии чедиишкинниг күүседир дээш кылымак ажылдаан. 1981-82 чылдарның кыжында коданын хүр ажырган. 100 башка онаашгыр 95 хураганны, хой бүргүзүнден 2,3 кг дүктү алыр сорулгаалын. 100 баш хойга онаапгыр 100 хураган, бир хойдан 2,5 кг дүк кылдыр күүседип, созуп эөлээн.

ССРЭ-ниң 60 чылынга күш-ажылчы бедик түңнелдериниг ужуражыр сорулганы салган малчын 1982-83 чылдарның кыжында 17 тонна сигенни, 5 тонна көк-суланы кезип бедиктээн. ооң иштинден 14 тонна сигенни турум кыштаа Адыр-Тей деп черде чедирип сараатгаан, кажаалан алган. Хураган адаанга төгери-биле 13 тонна өдектә кургадын оваалаан, сакманчылар чурттап, ажылдаарынга таармачалыг белеткеп ажылдарын чорудун, кышка мурнуда чылдарга деңнээрге, хынамчалыг белеткенген.

Карл Маркс аттыг совхозта ажылчыннарның профсоюзилел комитеди көдээ ажылагый ажылдакчыларының байырлалын таварыштыр малчыннар ортузунда калбарган социалистиг чарыштың тос айларда түңнелин үндүрүп тура, дуржулгалыг хойжу Сандан Ховалыгны төрүүр хой коданнарының ортузунга калбарган социалистиг чарыштың бирги черии эөлээн деп саналып, бирги чергенниң диплому болгаш өзөрлиг ат-биле шаңнаан.

Төрүүр хойларны оң чедиишлу дургузунда малдап, бедик түңнелдерии коргузуп келген, аныяк хойжуларның дагдыныкчызы Сандан Балчынович Ховалыг ол шаңналга хей-ат киргеш, ССРЭ-ниң 60 чылынга күш-ажылчы түңнелдерлиг ужуражырын болгаш 1982-83 чылдарның кыжында ниитиниң малын хүр ажырарын, беш чылдың үшкү чылында оон-даа бедик түңнелдерии чедип алыр дээш кылымак ажылдаарын хүлээнген.

Өзериг ат шаңнал алгаш, Эрес-оолаа узаа киткен.

Ховалыгга кожалаңчыр Хойжу белең тыптыр деп бе?

А. ОҢДАР.

ҮРЕЗИН БЕЛЕТКЕЛИН ДҮРГЕДЕДИР

Бистиң республиканың ажылчы чону ССРЭ-ниң тургустунганыдан бээр 60 чыл ооңга күш-ажылчы белеткерлиг ужуражыр дээш улус ажыл-агыйының бүгү адырларында күженнишкинниг ажылдап турар. Республиканың ажыл-ишчилери күүдиеге мал продуктуларын садарының тос айларда планнарын чедиишкинниг күүсеткен.

Чер ажылдарындан хей продукцияны алырының көзүндезинин — үрезинии шынарлыг белеткеп алыры. Хөй-хөй ажыл-агыйларның удуртукчулары болгаш түскай эртемниг-дери үрезии белеткеп алырынче улуг кичээнгейни салып турар. «Тиилелге», «Кызыл тараачын», «Революциянын чалбыжы», «Саяң» совхозтар болгаш Тываның Кадаа ажылагый дуржулга станциязы чыл саныида шынарлыг үрезинии белеткеп ап келгенинден.

Республикада келир чылдың дүжүдүше хереглээр үрезии белеткеп алыр айтырыг ам бо хүннерде дүвүренчит байдалдыр. Бо чылдың октябрь 25-тин медээзи-биле алырга, республиканың совхозтары 39,7 мун тонна тараа болгаш мал чемни культураларның үрезинии үруп алыр планныг тургаш, 24 мун ажыг тонналы үруп алган ийикке планның 63 хуузун күүседип алган.

Үрезии үрар талазы-биле планны Бии-Хем районнуң ажыл-агыйлары бүрүн күүседип алган, а өске районнарның белеткээни четпес. Танды район үрезии белеткээнин 71,1 хуу. Кызыл район 65,2 хуу. Каа-Хем 54,8, Улуг-Хем 37,5. Барыын-Хемчик 31,1. Тес-Хем 21,5 хуу күүсеткеп. Эрзин район чаңгыс-даа пенгвер үрезии үруп албаан.

«Тиилелге», «Алдан-Маадыр», «Революциянын чалбыжы», «Кызыл тараачын», ССРЭ-ниң 50 чылы аттыг, «Саяң», «Х Улуг хурал» совхозтар болгаш Тываның Кадаа ажыл-агый дуржулга станциязы (кол агрономнары М. Кара-Сал, Ч. Куулар, А. Зайцев, И. Минеев, А. Сыргин, Ф. Бабичев, Ш. Монгуш, Ю. Злыгостев) үрезии арыглаашкынын багай эвес организастаан болгаш доозары чоокшулаан. Арткан совхозтар сорттуг үрезиннерии хрыглаашкынын чаа эгелеп турар.

«Алдан-Маадыр», «Х Улуг хурал», «Кызыл тараачын» совхозтарның үрезинии шупту классты. «Бүрен», «Бурунгаар», «Енисей» совхозтарда үрезиниң 15—20 хуузу бирги болгаш пйиги классты. Тес-Хем, Эрзин районнарында келир чылдың дүжүдүнге үрезинии белеткээр ажылды амгы чедир организаставаан.

Республиканың районнарында урдунган 24 мун тонна үрезиниң 16 мун тонназын күрүнеиин үрезии инспекциязы хынаан, а артканын ам-даа анализке дужаавааи. Хынаттынган 16 мун тонна үрезиниң 9 мун тонназы кондициялыг болган. Ооң 5 мун тонназы бирги, ийиги классты негелеринге дүгжүп турар. «Коммунизмнин херели», Тока аттыг, «Россия», Жданов аттыг, «Тыва», «Большевик», «Дон-Терезин», «Найырал» болгаш «Ак-Туруг» совхозтарның хынаттынган үрезиниериниң 30 хуузу чажар шынарга четпес болган.

Картофель үрезининиң белеткели болгаш ооң кадагалалы четпес тургустунган. Республика 8100 тонна картофель үрезиниң белеткээр планныг тургаш, херек кырында 3624 тонназы ийикпе, планның 44 хуузун белеткээн. «Хемчик», «Шекпээр», «Октябрь 30 чылы», «Енисей», «Улуг-Хая», «Куш-ажылдың хостуу», Тока, ССРЭ-ниң 50 чылы аттыг болгаш «Кызыл тараачын» совхозтар картофель өстүрериниге түскайжыттынган хирезинде, үрезиниии планның 11,3—43 хуу күүсеткеп. «Енисей», «Октябрь 30 чылы» совхозтарда картофель үрезиниинии кадагалалы базагай, үрезии ыглаттынмаан. Шак ыңдыг фактылар «Хемчик», «Шекпээр» болгаш өске-даа совхозтарда база бар.

Тараа болгаш картофель үрезиниерии белеткээринде болгаш кадагалаларында четпестерии эдер талазы-биле хемчегларни дарый алыры агрономдуруунуң хүлээлгези.

Үрезии белеткелинде ажылдап турар кижилерге материалдыг болгаш моральдыг дегкимчеии коргузерии уттуп болбас. Ол ажылдарда ажылдап турар кижилерге бирги классты үрезиниг белеткээн дээш шалынының кырынга 30 хуу, ийи классты үрезиниг белеткээннерге 20 хуу немелде төлевирии төлээр ужурлуг.

Үрезии фондуузун белеткээринге бригадизериниң болгаш специалистериниң харыысалгалыг болдурун белгизеп чугула.

М. ХАЗБУЛАТОВ.

Кадаа ажыл-агый министерствозунуң улуг агроному.

Номчукчулар шүгүмчүлеп,

саналдап тур

САЛБЫРЫВЫСТЫҢ «ААРЫГЛАРЫ»

Тес-Хем районда «Тес-Хем» совхозтуң Ү. Шынаа салбырының чурттакчыларының өмүнээлиңден болүк авторлар адын салган чагаа редакциняның адрезинге келген. Ооң кол утказы мындыг.

«...Суурувус үе-биле деңге олуп, сайзырап орар. Ында школа, клуб, уруглар садыг, эмнелге, гараж —кижилерниң амыдырал-чуртталгазынга әргежок чүгула чүүлдер бар. Салбырның ажыл-ишчилери төрээн совхозунуң, районнуң ажыл-херээнге күш-ажылчы үлүг-хүзүн киригиштирип, чаагай амыдыралдыг чурттап турар.

Бо чагааны редакцияже бижип турарывыстың чылдагааны болза —суурувустуң ажыл-агыйынга экү чүүлдер-биле чергелештир чыл-чылы-биле чедир шинтпирлеттинмейн турар айтырыгларны солуп дамчыштыр айтыр бодадывыс.

Көдээ черде культураның оңаа болур клувувустуң ажылындай эгелеп көрээлиңер. Клуб бичии, бичии боорда, сөөлгү каш чылда аңаа септелге орта чоруттунмаан. Дериг-херекселдери, стол, сандайлары эргижирээн. Эргелекчи мырыңай мзыртынмас, чеже-даа солчур. Ындыг болурга, клубтуң ажылы сула болбайн канчаар. Культура-массалыг ажыл дугайында чүүл чугаалаар боор.

Салбырга чаа клубту тудуп эгелээр дугайында чугаа 4 чыл бурунгаар дыңналган чүве. Ам шуут сураа читкеп. Клубтуң ажылын энижидер дугайында айтырыг чогуур черлерге тургустунуп-даа турган. Оон база түңнел чок.

Бо хире магалыг үеде телевизор көрбейн турарывыска база дыка хомудаар-дыр бис. Салбыр электри чырыын Кызылдан дөрт ап турар. Ындыг турбуже, чырык бо-ла оже боор. «Тес-Хем» совхоз биле Ү. Шынаа салбырларының аразында электри шугуму кошкан чагыларны көөр болза, чырыкты үзүктелиникин чок дамчыдарының барыдаазы чок. Чагыларның ирии ирик. чамдыктары дузакта ызыртынган, чайганың туг-улаар.

Үстүнде бижиттинген чүүлдерден аңгыда, автобус аргыжылгазы дыка багай. Кызылдан келген автобус «О. Шынаа» совхозче неделяда 3 удаа чоруур. Бистиң суурувус автобус оруундан 8 километр ырак, шынгаш ол-ла автобустуң бистиң суурже барып турар кылдыр рейс тургусса деп күзээр бис.

Үстүнде бижээн чүүлдер хуралдарга чеже-даа удаа тургустунуп турган. А түңнели чок».

Редакциядан: Тес-Хем районнуң «Тес-Хем» совхозта Ү. Шынаа салбырындан болүк авторларның редакцияже черуткан чагаазының кол-ла утказын дамчыттывыс. Көдээ ишчилериниң хүн бүрүдеги амыдырал-чуртталгазында бар ол четпестерни чайладыр дээш Культура министерствозу, автотранспорт эргелели, «Көдээ электри тудуг» эргелели боттуг хемчегларни алыр боор дээрзинге идегедп.

СОЦИАЛИЗМ ЧУРТТАРЫНДА

ССРЭ-НИҢ ЮБИЛЕЙИНГЕ АЛДАР КЫЛДЫР

СОФИЯ. Михайловградтың даарапылга фабриказының коллективи акы-дүнма чурттуң чагыын хуусаадан эрте болган бедик шынарлыг күүседир хүзээлгени алгаш, чурттa бир дугаарында ССРЭ-ниң тургустунганындан бээр 60 чыл-ның төлептиг уткуур дээш со циалистиг чарышты ажелээп.

Михайловград фабриказының марказы совет хереглекчилериң макталып шагда-ла ан келген — фабриканың продукциязын ССРЭ-же он ажыг чыл чорудуп турар. Ында үжен ажыг хевирнин хептерни даарап турар болгаш олар модазы, чараш өңнери болгаш шынары-биле онзаланып турар.

Михайловградтың даарапкычылары кылыгларның шынарыны дугайында сагыш салбышаан, бүдүрүлгениң ажыктыын болгаш материалдарны камнаарының дугайын база утпайн турарлар. Чижээ, ында пөстерни быжарының чаа аргазы бо чылда материалдың чарыгдалын эвээжеткен, чоокта чаа тургускан калбак хереглелдиң чүүдерин кылыр цех материалдар артынчыларын шупгузуп ажыглаар арганы берген.

САДЫГ ФЛОДУНГА НЕМЕШКЕН

БУХАРЕСТ. Румын садыг флодунда беш чаа судно немешкен. Констанцаның корабль тудугжуларының кылганы руда сөөртүр «Борзештн» дээр судно баштайгы ажыпдырнишкинче чорупкан. Ол судно 65 муң тонна чүктү алгаш чоруур аргалыг. Ол ышкаш «Рэзбоени» болгаш «Хумулештн» дээр курлат чүк суднолары база баштайгы ажыпдырнишкинде чоруп турар. Констанца иортта «Пашкани» болгаш «Козия» дээр судноларны база чүдүртүнүп турар. Олар база-ла баштайгы ажылчы рейсти кылыр.

Аджерпреес агентилелдиң дыңнадың турары-биле алырга, румын судно тудукчулары бо чылдың төнчүзүнге чедир ам-даа үш чүк сүдноларны далай флодунга бээр болгаш чурттуң садыг флодунуң ниити чүк алыр аргазы 3 млн. тонна ажа бээр.

МУРНАКЧЫ ДУРЖУЛГА ЛАБОРАТОРИЯЗЫ

ПРАГА. Чехословак эртемтехниктиг центилелди (ЭТЦ) мурнакчы дуржулганың лабораториязы деп адап турарыдаа чөптүг. Чартык миллион ажыг ажылчыннарны болгаш инженер-техниктиг ажыдак чыларны каттыштырган ол массалыг организация ажылагайны удуртуруп эвээжедер. Үлетүүр бүдүрүлгезинге интенсификелеаар, эртемнин болгаш техниканың чедиишкиннерни практикага ажыглаар херекке улуг рольду ойнап турар.

ЧССР-ниң эң улуг дээн бүдүрүлгезиринде ЭТЦ-ниң салбырларында дидим бодалдарны хөрек кырында боттандырып, дыка хөй айтырыгларны үзе шиитпирлеп турарын ЭТЦ-ниң Төп төвүлелиниң даргазы Ф. Валента СЭТА-ның корреспондентизинге чугаалаап.

Техниктиг бодалдың эгелекчилериниң бирги одурүүнда чаңчыл ёзугаар чехословак индустрилиниң эң улуг бүдүрүлгелери — «Шкоданың» машина тудукчулары. Остравада «Нова-Гуть» комбинаттың металлургтары. Братиславаның «Словнафтызының» пефтичилери чорун турарлар.

ӨӨРЕДИЛГЕ ЧЕРИНИҢ ЮБИЛЕЙИ

УЛАН-БАТОР. Улан-Баторнун медицина институту улусчу Мооддун кадык камгалалын калбартын, хөгжүдеринге улуг үлүүн киргин турар. Ол институт ам 40 чыл болган. Ол өөредилге төвүнге ниитилп-биле 5 муң ажыг бедик мергежилдиг медицина ажылдакчыларын белеткеп үндүрген. Ол институтту тургузарынга, оон эртем болган материалдыг суурун бижыглаарынга совет спецпалистер улуу-биле дузалаан, баштайгы күннерден эгелээш-де студентилерни өөредиринге, моол башкыларның билинн бедидеринге дузалажып келгеннер.

ХУУСААДАН ЭРТЕ

ХОШИМИН. Хошимининн күрүненин № 13 пөс-талавы бүдүрүлгезин социалистиг Вьетнамның мурнуу чүгүнде эң улуг үлетүүр төвүнден бир-ле дугаарында үшкү вьетнам беш чылдың ишкин чылыпың планын хуусаадан эрте күүседипкен. Ол хендир пөвун кылыр талазы-биле республикада кара чаңгыс-ла бүдүрүлге черинин продукциязын ВСР-ниң ашгы-ашгы районнарында калбаа-биле хереглеп турар.

Ол адырны бүдүрүлге черлериниң аразында социалистиг чарышка эдээн каш чылдар улаштыр мурнакчылар-биле кады чорун келген Хошимининя пос-таавычыларының чедишкинин таварылга эвес. Оон үндезини — бүдүрүлгениң бүгү-ле участокторында ажылдыг таарыштыр организастаары, күш-ажыл төлевирииң чаа дешпилгелиг системазын ажыглаары боон турар.

ЧАА АМЫДЫРАЛДЫҢ ТУРГУЗУКЧУЛАРЫ

ГАВАНА. Кубаның херээженнери чурттуң социал-экономиктиг хогжүлдезинге идепкейлиг киржин турарлар. Республиканың статистиказының Күрүне комитединин парлаан түңнелдерни ёзугаар алырга, улус ажыл-агыйында ажылдан турар ниити кижилерниң санында херээженнериң үлүү сөөлгү 10 чыл иштинде 25 хуудан 35 хуу чедир көвүдээп. Чүгле 1976—1980 чылдарда бүдүрүлге ажылынга мурнунда бажың эзэн турган барык 225 муң херээжен чонну хаара туткан.

Чаа ниитилелдиң тургузукчулары — куба херээженнериң аразында 200 муң хирези ажылчыннар, 250 муңу — инженерлер болгаш техниктер. Олар республиканың дээди болгаш ортумак түскай билигиг бүгү специалистериниң чартык кезиинге деңнежип турар.

(СЭТА).

АВСТРИЯНЫҢ СОЦПАРТИЯЗЫНЫҢ СЪЕЗДИЗИ

ВЕНА. (СЭТА-ның корр.). Австрияның күрүне эрге-чагыргазы туткан социалистиг партиязының съездизи ында ажылын эгелээп. Оон ажылында партияның түс чер организацияларын толээлеп турар делегаттар, а ол ышкаш аңаа чоок хей-ниити организацияларны киржип турар. Съездизинин хүн айтырыында — АСП-ниң даргазының, Австрияның федералдыг канцлери Б. Крайскийниң иледкели, партилиңң удуртур органнарының соңгулдалары.

АСП-ниң соңгулдалар мурнуун программазын 1983 чылдың январьда хүлээп алыр ужурлуг болза-даа, эрге-чагыргада ол партия соңгулда мурнуун кампания-зын эгелей бергени ол болур. Келир чылдың апрельде Австрияның национал төвүлелиниге (парламентинин адаккы палатазы) соңгулдалар эртер.

Партияның түс чер организациялары делегаттарының чугаалажын көөрүнге 100 ажыг чагыларны болгаш резолюциялар төлевилелдерин киргеп. Оларның дыка хөйү тайбың болгаш боо-чеңсектерни дужүрери дээш демиселлиң айтырыгларынга хамаарышкан.

Австрияның социалистиг аныктарының организациязы боттарының резолюциязының төлевилелинде ортумак ыракшылдың чаа америк ракеталарын Европага тургузарының наточу планнарынга удур, динке ядролуг чепсек чок зоналарны тургузары дээш, нейтронныг бомбаны будүрүп эгелээр дугайында Вашингтонның шиитпиринге удур чүүдерни киргеп. Бо талазы-биле ССРЭ-ниң «артык күштүүн» болдурбазы-биле ядролуг ракеталарны немей тургузарының эргежок чугулазының дугайында НАТО-нуң бадытаашкынварын шын эвес деп, аныяк соңгулдастер санап турар. А ынчаарга ол планнарны боттандырары НАТО-нуң шыпап-ла артык күштүг апаары ол йиик. Ол дээрге, «кызыгаарлаан» ядролуг дайын дугайында америк угаалыладарны балымдаалап көөр болза, Европага конгуг улуг айыыл-дыр деп, олар дүвүредип илеткеп.

Чуртта янзы-бүрү национчи чаа бөлүктерниң ажыл-чорудулгазын хоруурун, экономиктиг бергедээшкиннерге, ажыл чок чорукка, акшаның үнезинин кудулаарынга удур хемчегларни алырын съездиге киргеп еске-даа документилериниң авторлары пеген турар.

В. ИВАНОВ.

Шериг күштерин көвүдеткен

ЛОНДОН. (СЭТА). Великобританияның камгалал министри Дж. Нотт Фолкленд (Мальвин) ортулуктарга англи шериглерин хынап көрүп чораан дедир чанынкан.

Англияның шериг эргелелиниң баштыңының Фолкленд-дилерге чорааны Лондонуп аңаа улуг күштүг стратегтиг шериг баазазын тургузар дээш угланышкынын хереченген турар.

Ол ортулуктарда турар англи шериглерин шуптузун «Британ Фолкленд күштери» деп чаңгыс аттыг каттышкан шериг болүү кылдыр эде тургусканын эрткен неделяның төнчүзүнде чарлаан болгай. Ынчангаш Фолкленд (Мальвин) ортулуктары Англияның талыгырда шериг баазазы апарганы ол.

Шериг өөредилгелерин эртирери ында шуут эгелээп. Оларның баштайгыларынга ужар чүүл, вертолёттар, түскай десант кезектери киришкен, Англияның камгалал министриниң хууда хыналдазының үевинде эткен. Би-би-си телекомпаниязының корреспондентизинге ол ортулуктарны Британияның чепсектиг күштериниң кандыг-даа хевирлерин өөредиринге «тергиин полигон» болур-дур деп, ол ажыы-биле медеглээп.

Би-би-синиң дыңнатканы-биле алырга, англи шериглер боозазарынга шын октарны ажыглаан, шуут частыр баштарлыг ракеталарны салгылаан.

Лондонуң «Таймс» солунунуң бижээнин ёзугаар алырга, Фолкендилерде шериг гарнизонун тургузарынга Англия 150 миллион фунт стерлингти чыл бүрүде чарыгдаар. Эң улуг транспорт самолёттарын хүлээп ап болур ындыг хемчээлдиг стратегтиг күштүг шериг баазазын ортулуктарга тургузар дугайында айтырыгны амгы үеде М. Тетчерниң кабинединде чугаалажып турарының дугайын солун айытканн.

БУЭНОС-АЙРЕС. (СЭТА). Ында үвүн турар «Пренса» солун Англияның камгалал министри Дж. Ноттун Мальвин ортулуктарже аян-чоруун бижин тура, Лондонуң ол девискээрни бодунун колштабынга чагыртыр, улуг шериг баазазы кылдыр хуулудурар сорулгалыын айытканн.

Ортулуктарда амгы үеде дөрт муң англи шериг албанныглар, ооң иштинде түскай кезектерден муң хире саннып «коммандостар» бар. Ынаар агаардан хайгыладың эң чаа хевирнин электронныг дериг-херекселдерни чедирген деп, солун бижээп. Ол чокка-ла ходчок хей болуп турар британ шериг сайолёттарынга немештер «Фантомнарның» эскадрильязы соөлгү хүннерде келген.

Ортулуктарны шериг байдадыпга киперп-биле Англия чүс-чүс миллион долларны чарыгдап турар деп, «Пренса» айытканн. Мурнуу Атлантикага аргентин балык тывып болгаш транспорт судноларының кырынга британ самолёттарын чоңгээлгг дээс, киперп хүн бүрүнүң болуушкуну болгаи.

ЭРГЕ-АЖЫКТАРНЫ КАМГАЛААР

КАБУЛ. (СЭТА). Афган профовилелдери чурттуң бурунгаар деңнилгелиг күштерп-биле кады АДР-ниң чагаазының сонуургалдыг бүгү талаларының тайбың чугаалажыышкынынарын кылып турган, ол девиекзорге байдадыл политика талазы-биле шиитпирлеп, таарыштыраринга шиитпирлп-биле киржип турар. Республиканың профовилелдериниң Төп төвүлелиниң Профовилелдериниң Бүгү-дезегей Федерациязынга аңаа парлаан ажык чагаазында мынаар айытканн.

1978 чылдың апрель революциязы Афганистанның дараткан улус массаларының хей чылдарда демиселлиниң түңнели болурун чагаада деңдеглээн. Амгы үеде бистиң чуртта чер-сүт реформазы эгелээн, тараачыннарны помещиктерниң болгаш чиикен хөөчүлерниң өре-ширеп-биле хамаарылгалыг чорууудан хостаан, ажылчыннарга болгаш албан-хаакчыларга ажыл төлевирин улгаттырган, чурттуң бүдүрүлге болгаш албан черлеринде поликлиникаларны болгаш эмчи иүштүзарын тургузуп, бижик билбес чорукка удур демисел чорун турар, ниитилел ажылдаалын демократчыдары чайгылыш чокка боттанып турар. АДР-ниң шитики херектерпге даштыкыдан холгаарлаашкын эвес болза, ындыг чаартылгалар ам-даа дээштир болгаш ханы болур ийнк.

Афганистан Демократтыг Республика бодунуң туруп келгенинин башгайгы хүннериден эгелээп, империализмнин болгаш делегей реакциязының өөскүтвени даштыкы агрессияга таваржып келгенин ол документиде айытканн. Чамдык кожа чурттардан хамыктың мурнуунда Пакистандан Афганистанче чорудуп турар терроржу болгаш диверсант дээрбечилерниң кем-бүрүүлүг үүлгелиишкиннери социал-экономиктиг чаартылгаларны кылырынга шантыктаар турар.

Афганистанның профовилелдери бодуун ажыл-ишчилерниң эрге-ажыктарын шиитпирлеп-биле камгалаан турар. Олар тайбыпны биктеадын тургузар, даштыкыдан боочеңсектиг холгаарлаашкынларны соксадыры дээп чайгылыш чокка демиселлп турар.

Афган контрреволюстуг идегеттерге чаа шериг дузалажчызын тыпсыр дугайында АКШ-тың сенадының чоокта чаа шиитпири империализмниң күштерниң афган улуска бottарының тура-соруун албадаар, деп эргенин болгаш социал шынныг чоруктуң принциптерп ёзугаар оларның чаа ниитиледи тургузарының херээнге шантыктаар дээп эзлчегліг оралдажышкыны болурдан өске чүү-даа эвес боон турар.

Бистиң эчис сорулгалары, ыс болгаш чүткүлүүг тодаргай болгаш билдингир. Бистер тайбыңче, хосталгаже, адекеживче болгаш чечектелиишкинче чүткүп, күш-ажылчы бүгү кижилерни бистиң шынныг демиселлиистп деткиринче кыйгырып турар бис деп, чагаанын түңнелинде чугаалап турар.

Парлалга херечилеп тур

КАДЫ АЖЫЛДАЖЫЛГАНЫҢ ҮЛЕГЕР-ЧИЖЭЭ

«Шериг талазы-биле холгаарлаашкын» эвес, а экономика, эртем болгаш культура талазы-биле ырый кады ажылдажылга—ол дээрге Кубаның Африка чурттары-биле харылзааларының кол чүүлү болуп турар. «Африк-Ази» деп Парижте үнүп турар журналга парлаттынган Индна Диастың чүүлүнде ындыг түңнелдерни кылган. Парлалганың медээлер агентилели ол чүүлдү элээп кызыра помчукчуларга парлаан.

Революция тавилээниниң соонда баштайгы чылдарда Африка чурттары-биле бүгү талалыг харылзааларны тударынче углаган базынларны Куба кылып эгелээп. Кубаның удуртукчуларының Азия болгаш Африка чурттарынга алп-чоруу улустар аразынга пайралдын болгаш каяа-даа каттышпазының ёзаузунга болган ол ужуражылгалар хамаарышпас аныяк күрүнелер-биле бодунуң харылзааларын Кубаның кандыг прин-циптерге тургузар сорулганы салып турарын көргүзеринче угланган.

Колониалдыг тергинделге удур улуг демиселди Африкага ышкаш, Кубага база чоруткан. Ынчангаш еске-даа улустарның хосталга дээш шимчээшкини, хамаарышпас чорукту чедип алганының соонда оларның национал эде тургузуушкун дээш демисел-биле эп-сеткилин Кубаның каттыштырганы аңаа-ла таварылга эвес. Мурнуу Африка Республикавың агрессечи халдаашкыннарын ойтур шаварынга Анголаның революсчу күштерин идепкейлиг-биле деткиндре шак ол принципти удуртулга болдурган.

Хамаарылгалыг чурттар-биле Африка чурттарының аразында тургустунганының дугайын олар өжегероон чажырын турарлар.

Ылаңгыя Африканың янзы-бүрү чурттарынга автомобиль оруктарын болгаш чуртталга бажыңнарын тударынга 25 муң куба ажылчыннар киришкен дугайын барыын талакы күрүнелерде билир кижилер эвээп. Эфиопияның болгаш Танзанияның көдээ районнарынга куба эмчилер болгаш башкылар күженнишкининг ажылдаан. Ол чаагай ажылдарны кажан Куба бодунуң чурттуңга мергежилдиг специалистерни чугула хереглеп тура-ла боттандырган.

Оон ангыда Куба экономиканы планнаар, балык ажылын болгаш көдээ ажылагыйны организастаар талазы-биле Танзанияга дузалаан. Ангола, Мозамбик, Эфиопия, Мали, Конго, Ногаш Мугулдур ортулуктары эртем болгаш техника талазы-биле кады ажылдажылга дугайында Куба-биле ийи талалыг дугуйкузгаларга ат салган. Кубаның техниктиг дузазы-биле янзы-бүрү объектилерни, оон иштинде ниити түңү 25 миллион доллар өртектиг оруктарны, плотиналарны, чурталга бажыңнарын тудуп турар. Ливияда автомобиль оруун болгаш чыын эптээр конструкциняның 1200 бажыңнарын тударынга Куба киржип турар. 1978 чылда Мозамбикке куба специалистерниң дузазы-биле чигир будурерин ийи катап ковудедип шыдаан. Куба улус шак ындыг дузаны Африканың оске-даа чурттарынга чедирип турар. Анголадан, Конодан, Мозамбиктен келген аныяктар Кубада өөренип, а куба башкылар Африка чурттарында ажылдан турар дээрзин дедеглээр херек.

Бо бүгү болза Латин Америкада баштайгы социалистиг күрүненин Латин Америка чурттары-биле болгаш Африканың хамаарышпас аныяк күрүнелери-биле чаа ёзунуң харылзааларының чаагай үлегер-чижээ болуп турар.

Каттышкан Штаттарның чээрби чыл бурунгаар эгелээн кадыг-дошкун экономиктиг бүзээлээшкинин шыдажып, куба улус боттарының күжүне даянып өөренгеннер. Совет Эвилелиниң талазындан Кубага экономиктиг улуг дузаны чедирген. Бижик билбес чорукту узуткаары, өөредилге системазын, медицина хандырылгазын, чурталга тудуун организастаары ышкаш, ындыг айтырыгларны шиитпирлээрипге куба улустуң боттарының ачы-хавыязы улуг. Чогум-на ол үнелиг дуржулганың хамаарышпас хөгжүлденин принциптерни эдереринге чүткүлдүг Африка чурттарынга Куба дамчыдып берип турар.

(ПМА).

ШИИТПИР ЧУГУЛА

НЬЮ-ЙОРК. (СЭТА). Каттышкан Нациялар Организациязының Кол Ассамблеязының дөртку комитеди (опека болгаш бот-башкартынмас девисизэрлер айтырыгларны) чугула шиитпирни хүлээп алган. Хамаарылгалыг девисизэрлерге шериг ажыл-чорудулгазын сокадырынче болгаш ында бар шериг баазаларын узутмазарынче ук шиитпир кыйгырып турар. Ол девисизэрлерниң улустарының бот-башкартынарын болгаш хамаарышпас чорукту чедип алыр дээп орунга колониалисчи улуг күрүнелерниң хеделиишкиннери моондак болуп турарын документиде демдеглээн.

ХЭЭЛИ АЛЫР ЧОРУК

ВАШИНГТОН. (СЭТА). «Вашингтон пост» солунунуң кылган истелгези америк хоойлу доктаадыкчыларының аразында калбарган холези-хээли алыр чоруктуп база бир хереченлеп болган. АКШ-тың конгрезинин төлөөлекчилер палатазының орулгалар болгаш чаригдалдар талазы-биле комиссиязының кежигүннери чүү хире быжыгыл дээрзин тодарадырын ол солун оралдашкан. Бир эвес ол солунга бүзүүлээр чүве болза, кандыг-даа үндүрүт-дадывырының хоойлу төлевилели канчаар кылдыпары ук комиссиядан хамааржып турар. «Вашингтон постуң» тайылбырлап турары-биле алырга, чугаа болза, «хоойлу төлевилелинде кажар арга-биле тургускан сестерден азы харын-даа... бичесептен улуг кончаачыларның алыры» миллионнарның дугайында боон турар.

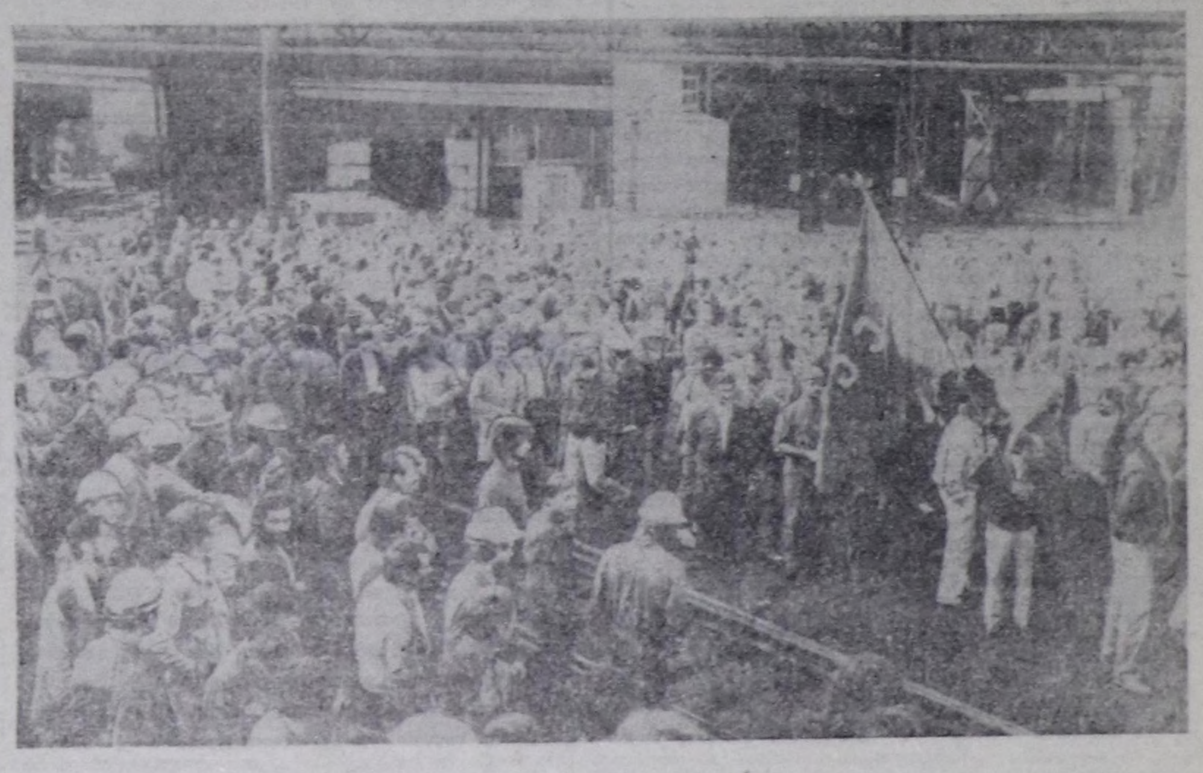
Истелгениң түңнелдери шуут кайгамчык болган. «Вашингтон пост» солунунуң бижээни-биле алырга, ол комиссияның даргазы Д. Ростенковски дээрзи сөөлгү үеде янзы-бүрү компаниялардың шивишкиннеринден барык 9 муң долларны алган болган. Өске-даа хоойлу бадылакчылары оон база чыдып калбаанар. Ниитизи-биле алырга, комиссия кежигүннери будун-чартык чыл иштинде боттарының банкында агар саннарын 84 муң долларга немеп алганнар.

Ындыг болуушкуннар Капитолияда чүгле хоойлужудукчуларга төарымчалыг боон турар эвес деп, неделя санында үнер «С. О. ньюс энд Уорлд рипорт» солун сөөлгү номеринге база бижээп. Америк ниитилелдің тудуп чиир чыгай берген хээли алыр чорук оон-биле бир дугаарында демисежир ужуртуг кижилерниң аразында база-ла калбарган боон турар.

Эң-не аттыг-чарлыг ындыг болуушкун полицейлерниң аразында дыка калбаргапыя ол сеткүүл айытканн. Чижээ, өлүрүкчү-үптекти организациялар болгаш оске-даа төрел болук боон организастаттынган-кем-буруулуг кижилер оларның оптуг-кажар үүлгедиглерин истээринден ойталаапы дээш «корум-чурум камгалакчыларынга» үргүлчүле «белек» берип турар.

Юстициняның төлөөлекчилери база-ла хээли алырындан ыяпайн турарлар. Чижээ, Нью-Джерси штатта судья Н. Коруппи бир керектенин кара-бажындай хостаапы, а ол ышкаш өске кижиниң шенелдете шиитккени дээш 22 муң доллар гүнүг хээли алган, буруудаттырган турган. Оон Вашингтонда эжи бир улуг фирманы хой түнүг торгаашкындан буянныг-биле «хостап каан».

Ындыг чижектерни оон-даа ыпай көргүзүп болур. «АКШ-та хээли алыр чорукту узуткан черде болбас апаргап...» деп, «С. О. ньюс энд Уорлд рипорт» чөгенип бижээп.

ФРАНЦИЯ. Будуруле эзлери ажылчын олуттарын ыызырып, хей муң ажылчыннарны ажылдан үндүрүп турарынга удурланыышкынының дээдээ ыыдыр Пемпе хоорайда металлургия комбинатының ажылчы чоннары ажыл сокадыышкынын ыылган.

ЧУРУКТА: ажыл сокадыышкынының киржиичилери ажыл-биле чонну хандырарын, күш-ажыл байдалдарын экижидерин, ажылчыннарның эргелерин хүндүлеп көөрүн кагээп.

СЭТА-ның фотохрониказы.

ЭЖИИМ АЖЫК

Кады төрээн өөдежоктан
Хары кижи дээре дижир.
Эчизинге чедир шын деп,
Эрткен оруум бадыткап
каан.
Чылыг тыныш, чаагай
хөөннүг.
Шынчы арыг сеткилдиглер.
Акы-дуңма— ким-даа кижи
Аалчым болур, эжиим ажык.
«Ожаа, дылы кандыгыл?»
деп,
Ожаар байтык — эскербес
мен.
Кара, сарыг кештин безин
Карактарым доктаап
кылбас.

Чаагай оран—Совет черниң
Чаңгыс улуг бүлезинден
Чарлып көрбээн төлү
кылдыр
Чаңчыкканым ындыг-ла бе?
Дыц-на чаңгыс өртемчейге
Тыптып келген мөргүүнде.
Өскележиг турбазын дээн
Өндүр бодал ачызы бе?
Акы-дуңма — ким-даа кижи
Аалчым болур, эжиим
ажык:
Нарыыргава, энчокеунма, —
Найырадан быжыг доң
чок!

М. ӨЛЗЕЙ-ООЛ.

Республиканың хөгжүм-шин театрының дөртен чедиги сезону украин драматург Квитко-Основьяненконуң «Шериг хөдел Шельменко» деп шинзи-биле эгелээн.

ЧУРУКТА: «Шериг хөдел Шельменко» деп шинден көргүзүг.

Ю. КОСАРЬКОВТУҢ фотозу.

Үлегер чугаалар

Кежээ кижи
Хей-аъттыг —
Херик кижи
Хевир кирбес.
Чазый, кажар —
Чалгаа, кандай.
Өжеш олур —
Өттүнчек өөренир.
Кылык улуу —
Хырың тоттурбас.
Шолук кижиден
Човаг ыравас —
Шоваланда
Човаг билбес.
Улуг угаан —
Улуска дуза.
Ак сагыш
Ажык оруктуг —
Кара сагыш
Карацгы оруктуг.

С. КУУЛАР.

ТУРИСЧИ КОКПАЛАР-БИЛЕ

Казахстанның рудалыг Алтайда бир-ле дугаар аъттыг чоруур туристи маршрут ажыттынган. Ооң узуну—180 км. Аян-чорукчуларны баштай баазага аът эзертээринге, ону башкарарынга өөредир. Оон соонда каш хонук дургузунда тайга, даг арттары, шанкын хемнер таварты походтан чорун каар.

Ук маршрут чаа ажыттынган-даа болза, ооң ат-сураа алгын турар. Москва болган Ленинград, Прибалтика болган Урал, Молдавия болган Камчаткадан келген он-он турист Чөөн Казахстанның эң чараш черлери-биле аъттыг походтан чоруп турар апарганнар.

В. ЩЕНОТКИН.
Чөөн Казахстан область.

АМДАННЫГ УЯЛАР

Чер-делгейде кижи көрбээн солун чүүлдер-ле хөй. Чиирге амданныг куш уялары база тургулаар. Вьетнамда, Бирмада, Индонезияда болган Мурнуу Кыдатта саланган дең биетинг харааччыгайларывыс мышкаш, хаяларга уя тудар куштар чурттап турар. Олар уязын хөвең, пес кескиндизл, сиген, бичии чээрген ыяштардан эвес, бодунуң чараазындан кылып алыр.

Уязын тударының аргазы мындыг: чидиг дыргактарыбиле хаядан сирбектенип алгаш, хырбаланчак чараазы-биле халның арның чаап эгелээр. Бажын ынай-бээр бөрбаннадып, чаап-ла турар. Куштуң чараазы ол-ла черникге кургай бээр болгаш чоорту ол бора өөнүг бичии кавайжыгаш хевирлиг уя кылдыр туттунуп эгелээр. Оон кыр кырындан чаап-ла, чаап-ла турарга, чалым хая бажырнга кавай уя туттунар.

Ук черниң чурттакчылары ол кавайларны көнчүг амданныг дижир, кижилер чалым хаяларже кандыг-бир аргабиле халбактанып үнгеш, ол уяларны чыып алырлар. Ол уяларны олар дагаа мүнүнге азы аңаа изиг сугга хайындырып алырлар. Ону чиирге, дагаа чуургазы сагындырар болгаш көнчүг амданныг, хөй бөлөк бүдүмелдерлиг.

ЭҢ КҮШТҮГ ДИИС

Арыланны кижилер эң-не күштүг араатан, бүгү аннарның «хааны» кылдыр санап турар. Ынчалза-даа ол бүгү аннарны «октап» шыдавас болган. Ылангыя ооң чоок төрели — пар оон күштүг болганы илереэн. Ону цирк ооңнарының болгаш зоопарк амыдыралының дүржүлгазы көргүскен: пар биле арыланны сегиржип алырга, аштырыышкыннар болгаш хөй балыглар арыланның үлүүнге таварыр-даа идиг болуп турган. Ынчалза-даа Марс, Черге бодаарга, Хүндеп өдүң-чартык катап ыракта турар, ындыг болганда чырыкты, чылыгны эвээшти ап турары билдингир. Чүге-ле чүве ийик, ол фактыны кым-даа херекке албаан.

Марсты ёаулуу-биле сонуургап эгелээн үеге эрткен чүс чылдың ийиги чартыы хамаржыр. Делегейге сураг-жаан «Марс бугаларын» ынчан ажыткан. Ол ажыдыышкынны итали астроном Джованни Скиапареллиниң үлүү дең санап турары чеп эвес болдур ийин, чүге дээрге, ол «бугаларны» улус мурнунда-да эскерип турган болгаш Скиапареллиниң оларны Марста гидротехниктиг тудуглар деп санавайн турган. Ындыг турбуже Марста амыдырал бар деп бодал бо чүс чылдың ортузунга чедир уламчылап келген.

Астрономияның чаа хереңселдери: радиолокация, инфраспектроскопия, өске-даа техника тывылган соонда ол бодалдар шын эвес деп чүве илереп келген. Чижээлээрге, дөртен чылдарда көзүлбес хереллер диапазонунда хемчөөлдерден Марста үңүштер чок, ооң агаарында углекистиг газ хөй деп чүве билдинген. Марстың агаарында углекистиг газ 90 ажыг хуу, а кижиниң амыдыралынга аргежок чугула кислород, суг бүгү дээш ышкаш түүлдер ынчүс эвээш дээрэй бадыткаттынган.

Совет Эвилелиниң Марсче салып үндүрген аппарады чурттуң техниказының сайзыралын бадыткаан. Америк специалистер боттарының «Маринерлерин» болгаш «Викингилерин» ажылдап кылып турган совет аппараттарның медээлеринге даянып турганнар. Космос эразының үезинде Совет Эвилели Марсче ниитизи-биле «Марс» деп чедиг станцияны салып үндүрген, оларның денизи каттышкаш 26 тонна четкен. Эң баштайгы станция 1962 чылда үнгенин билир бис, артканнары — 1971 чылда бир, 1974 чылда — дөрт станция үнген. Сөөлгү шинчилелдер үезинде үк планетаның агаарының, магниттиг шөлүнүң, ооң черинниң ниити байдалының дугайында эвээш эвес медээлер келген.

Марс дугайында бөгүн чүүл билир бис? Совет болган америк станцияларның дамчыткаңы фото-чуруктардан планетаның черлерин дыка ханы шинчилеп көрген. Марстың кырында улуг-улуг оңгарлар бар болган, ол дээрге ында агаарның температуразы аажок дүрген «скерлиичеливеден күштүг хаттарның болуп турарының чылдагааны-дыр.

Марста улуг-улуг даглар, вулканнар бар. Черниң картының үрелер чоруу ында аажок нептерецген болуп турар. Чижээ, Марстың Улуг Каньону 4000 километр узун дурттуг (ооң дооразы 120 километр, ханызы 6 километр). ооң Чер кырында «төрели» (Ол АКШ-та) чүгле 400 километр узун дурттуг, а ханызы — 2 километр болуп турар. Скиапареллиниң эскерген «бугаларының» бир чамдызы ол болуп магат.

База бир солун факт бар. Фото-чуруктардан көөрге, хемнер униары ышкаш дилиндектар бар. Олар канчап тыптып келгенил?

Ол талазы-биле дыка хөй даап-бодаашкыннар амгы үеде бар болуп турар. Чер кырынга шаанда турганы дег мөңге дош-биле Марс шыптының турбаан ыйнаан деп айтырыг база торуттуңуп келир. Марстың магниттиг шөлүүнүң кошкак чылдагааны база тайылбырлаттынмаан. Ону база специалистер Чер кырында аналар дөмей түүлдер-биле деңнеп турар. Чер сөөлгү 4,5 миллион чыл дургузунда магниттиг шөлүнүң күжүн 20 хире катап солаанны билдингир. Марста база ооң солуушкыну чоруп турбаан ыйнаан?

Марс бүрүңү-биле шинчилеттинмээн болдур ийин, бо дээрге, келген сан-медээлерниң шаа-биле ооң чартык-чамдыызын коргени ол. Ынчалзада чзорби ажыг чылдар мурнуда улустуң даап бодап турган бүгү-ле түүлдерин эртем бадыткавааны моон илдең-дир. Ам-даа дыка хөй шинчилеттинмээн айтырыглар арткан. Ону чүгле чаа-чаа старттарның дузазы-биле шинтпирлээр апаар.

Марсче ужудуп үнер автоматтар Айның довураан черже эккелген совет станциялардан ылгалбас ужурлуг деп специалистер санап турар. Марстың довураан эккеп алгаш, ону Чер кырында эң тергиин лабораторияларга шинчилээн соонда эртемденнер Марста амыдырал бар бе дээрэин ылап тодарадыптарлар. Чүгле ындыг аппаратты тургузары дээрге, эң нарын техниктиг айтырыг дээрэин утпас херек. Айдан ээп кээр рейс биле Марстан ээп кээр рейстиң байдалдары сыр өске. Ооң ангыда экономика талазы-биле айтырыгны база шинтпирлээр апаар. (Америк «Викинг» милливард доллар болганын база катап сагындыраалыпар). Черле ынчаш, Марсче экспедиция кажан-бир шаанда ужудуп үнер ужурлуг.

Михаил ЧЕРНЫШОВ,
ПМА-ның эртем тайылбырлакчызы.

Амыдыралдан чугаа

КАЖАР ХҮЛБҮС

Бай-Сөөт хем бойдустуң боду бүткен чурумалдыг кайгамчык чараш булуңу. Кодан-оол ирей ол хемниң бир адырының бажынга аныяада-ла чадыр тудуп алгаш, ооңун ийи дугаар өөм деп санап чоруур апарган. Чадырның чанында дамырак кара-суг анчыга аян тудуп, дүн-хүн чокка кыцгырады ырлап, аңаа аас-кежиин болгаш олча-ажыкты күзеп чыткан ышкаш боор. Бай-Сөөт тайгазы чүзүн-бүрү ак-меңниг, эгээртиимес кат, тооруктуг база бир байлак дээн ора-на болгай.

Күскээр. Чаңчыккан аайыбиле Кодан-оол диицээр дээш, чадырынга чортуп келген. Диицнер ол-бо мыштарда дамчыш маңнашкаш, көскүзү аажок боорга, аңчының сеткили дыка өөрүнүг апарган. Ында-мында боолар эдип, ыттар-даа эрип турар, тайганың арай хелээзиннии сүргей болгаш.

— Кажан иргин, кайыын сөктүп келгеннери ол? Диин хуусаазы четпээнде келгеш, үүлгедип турарлары ол бе? — деп, Кодан-оол хыйланып чугаалаттынып, ыдын аппарып ертээш, от салып, шай хайындырып ижип олурда, өмүр дүжүп, чоорту карацгылай берген.

Аңчы эзерип сыртангаш, чонаан дөженгеш, ооргалап чыда, эртен диицээринии уг-шинн бодап, тин чок торгу дег дээрде чажыпкан, тараа ышкаш, сылдыстарны санаалзыг, эргий көрүп чыдарга, сылдыстар аразында онзагай өңгүр болгаш кедергей чырык чернин кылымал эдерин-чилери —спутниктер дээ-ле чаржып, кайнаар-ла ийик, бир-ле талыгыр ыракче далашканзыг, мурнуң ыыласжын ужудуп чоруп турарынга. Кодан-оолдуң сеткили ханып. Төрээн чүртүнүң эртемтехниктиг чедиишкиннеринге чоргааралы хайнығып үнген.

«Совет эртемнин делегейни кайгаткан күчүзүнүң база бир боттуг херечизи ол ышкажыл! Мындыг күчүлүг болгаш магалыг Совет чуртка чаагай тайбың үеде чурттаары эң-не улуг аас-кежиндир!..»—деп, Кодан-оол бодап чыдырда, база бир спутник көстүп келген. «Шаанда шагда ламалар дээрде чүгүрген сылдыстарны «ол бистиң чалап үндүрүпкен соруувустур»—дижип, бүдүүлүк аратчонну мегелеп чораан. Бодандаа көөрге, ламаларда ындыг эртем-билиг, ындыг күш кайда деп. хоозун чүве ышкажыл»—дээш, ковайып келгеш, таакпызын кыпсын алган.

Ол ажыг хонуп чораан, элээн диицнигг, сеткил-сагыжы-даа өөрүшкүлүг. Ынчалзажок хүнезинин доозулган, чанар апарган.

«Адырам, «Чүңү эккелдин, ачай? Таалыңын дүрген үже, көрээли!» дээш, бажым доозуп, үглеп келир хөй оолдарымга канчап куруг чедөр кижи боор мен?.. Элик олүрер чөпшээрелимни кыш келирин манавайн, ам ажылапсымза кандыгыл?» — деп, Кодан-оол бодундан айтыртынган. Эртен аңнай каапкаи чанар деп чаа бодал төрүттүүнүп келген.

Ийет аан, оран-таңдым менин кажан-даа куруглатпайн чораан дээн бодал ону кайын удудар ийик, сагыжы доступмейн дүжеп хонган. Сыгыр дан бажында ында бир кат кырынга одар манап, кезеттиңин олурупкан. Эртенги хүн Бай-Сөөт бажынга чаа-ла шалып чорда, бааргында аргадан кончуг улуг, хүрец хоректиг хүлбүс кылаштап үнүп келгеш, меня каңчаар сен дээзиг, ыңай-бээр кайган, херлин каап турган. Оон хүлбүс бөө тавы хире черде келгеш, доора туруп берген. «Таңдым кежиин четтиргеним бо-ла-дыр! Одагга каңчап чедирип алыр ирги мен?» дээш хоптак сеткили-биле хүлбүстүң тас колдуунче шыгаап-шыгаап, чык-ла киилган. Хүлбүс доңгай дүшсежок, тура халаап, аскаргыырлап чоруй, аргазынче караш дээн.

Ужа-тура маңнап келгеш, шымдай-ла изиң көрген: хаанныг, буттары соортүнчек, багайтыыр маңнап чоруй баргап. «Ыравас оң, кайда ийик, мыя мында ушкан-на болгай ол! Дүрген тыпкаш, сооң-бузуп алыр-дыр!»—дээш, Кодан-оол хүлбүстүү истээш чорупкан. Хүнээди истезе-даа, кайын чедер ийик, боду шыгыртурупкан. «Хеймер Борызым «бүүйек» дээш кижи амыратпас чүвем болгай азы деп бодап, оглуң иштинде чассыдын, сагынган-даа. Кызыл хырын чүнү кылбас дээрил, шыргай иштинге балыт хүлбүс сүрүп, угаан-кудуп оскунар чыгыы девиден маннап турганынга Кодан-оол ам-па чегенип муңгадаап.

«Кончуумну але, хоюткула! Кадайга ат кылдыртыр мен. Меңээ кайын бүзүрээрил ол, шыңгыызы аажок кижи болгай!»—дээш, куду корупкен, таакпылап орган.

Эртен чер чырыыры билек, балыг хүлбүзүн истеп чорупкан. Хүлбүстүң изи кончуг а кижиниң амыдыралынга аргежок чугула кислород, суг бүзү дээш ышкаш түүлдер ынчүс эвээш дээрэй бадыткаттынган.

Совет Эвилелиниң Марсче салып үндүрген аппарады чурттуң техниказының сайзыралын бадыткаан. Америк специалистер боттарының «Маринерлерин» болгаш «Викингилерин» ажылдап кылып турган совет аппараттарның медээлеринге даянып турганнар. Космос эразының үезинде Совет Эвилели Марсче ниитизи-биле «Марс» деп чедиг станцияны салып үндүрген, оларның денизи каттышкаш 26 тонна четкен. Эң баштайгы станция 1962 чылда үнгенин билир бис, артканнары — 1971 чылда бир, 1974 чылда — дөрт станция үнген. Сөөлгү шинчилелдер үезинде үк планетаның агаарының, магниттиг шөлүнүң, ооң черинниң ниити байдалының дугайында эвээш эвес медээлер келген.

Марс дугайында бөгүн чүүл билир бис? Совет болган америк станцияларның дамчыткаңы фото-чуруктардан планетаның черлерин дыка ханы шинчилеп көрген. Марстың кырында улуг-улуг оңгарлар бар болган, ол дээрге ында агаарның температуразы аажок дүрген «скерлиичеливеден күштүг хаттарның болуп турарының чылдагааны-дыр.

Марста улуг-улуг даглар, вулканнар бар. Черниң картының үрелер чоруу ында аажок нептерецген болуп турар. Чижээ, Марстың Улуг Каньону 4000 километр узун дурттуг (ооң дооразы 120 километр, ханызы 6 километр). ооң Чер кырында «төрели» (Ол АКШ-та) чүгле 400 километр узун дурттуг, а ханызы — 2 километр болуп турар. Скиапареллиниң эскерген «бугаларының» бир чамдызы ол болуп магат.

База бир солун факт бар. Фото-чуруктардан көөрге, хемнер униары ышкаш дилиндектар бар. Олар канчап тыптып келгенил?

Ол талазы-биле дыка хөй даап-бодаашкыннар амгы үеде бар болуп турар. Чер кырынга шаанда турганы дег мөңге дош-биле Марс шыптының турбаан ыйнаан деп айтырыг база торуттуңуп келир. Марстың магниттиг шөлүнүң кошкак чылдагааны база тайылбырлаттынмаан. Ону база специалистер Чер кырында аналар дөмей түүлдер-биле деңнеп турар. Чер сөөлгү 4,5 миллион чыл дургузунда магниттиг шөлүнүң күжүн 20 хире катап солаанны билдингир. Марста база ооң солуушкыну чоруп турбаан ыйнаан?

Марс бүрүңү-биле шинчилеттинмээн болдур ийин, бо дээрге, келген сан-медээлерниң шаа-биле ооң чартык-чамдыызын коргени ол. Ынчалзада чзорби ажыг чылдар мурнуда улустуң даап бодап турган бүгү-ле түүлдерин эртем бадыткавааны моон илдең-дир. Ам-даа дыка хөй шинчилеттинмээн айтырыглар арткан. Ону чүгле чаа-чаа старттарның дузазы-биле шинтпирлээр апаар.

Марсче ужудуп үнер автоматтар Айның довураан черже эккелген совет станциялардан ылгалбас ужурлуг деп специалистер санап турар. Марстың довураан эккеп алгаш, ону Чер кырында эң тергиин лабораторияларга шинчилээн соонда эртемденнер Марста амыдырал бар бе дээрэин ылап тодарадыптарлар. Чүгле ындыг аппаратты тургузары дээрге, эң нарын техниктиг айтырыг дээрэин утпас херек. Айдан ээп кээр рейс биле Марстан ээп кээр рейстиң байдалдары сыр өске. Ооң ангыда экономика талазы-биле айтырыгны база шинтпирлээр апаар. (Америк «Викинг» милливард доллар болганын база катап сагындыраалыпар). Черле ынчаш, Марсче экспедиция кажан-бир шаанда ужудуп үнер ужурлуг.

Михаил ЧЕРНЫШОВ,
ПМА-ның эртем тайылбырлакчызы.

Өдекте турган ийи-чаңгыс хой-өшкүңү өлүрүп чиринден харамнаның олургаш, дужунда оттап чораан хилинчек чок аңче чүге семээр сен? Ан-меңни камнаар, камгалап өстүрер деп солуннарда үргүлчү бижин, бо радиотелевизиорда хүннүң чыгыы чугаалап турарын дүлей эвес, дыцнап-ла тур сен ийнеп! Шын-даа болган дийик. Сен бооллаваан болза оран делегейниң чараш-чаагай аңы кадык оттап, өзүп чорбас бе! Бо шагда аң-куш безин угаан-сарыылдыг, кажар апарганын ожаан билбээнин ол бе? Ол хүлбүстү балыглаш, багын-биле садыпкаңын ёзулуг оор-төтчеглекчи чорук ышкажыл. Хайыраан аң кымга-даа ажык чок өлгенин ол-дур! Шынын соглээрге, балыг хүлбүске күш четпес киижи сен эвес-ле болгай сең. Кодан-оол! Семис-чаагайынны корбес-тир сен бе! Бир эвес ам ындыг чүве кылыр болзуунза, сени каңчаар эвес мен! Аңнып эзер-хазарлырына барып билдирер мен, чугаалаваан дидиң халак!»—дээш, аңаанче дан берип чорүй. Кушкаш хаалгазын чаңгыс шаапкы дег, шарт кылдыр хатташ, үне халаан.

—Эзер-хазар эвес, а егерьлер де-даан, авай!—деп, ортун оглу аязын чазап чугаалаш, аажок каттырган, — «Сээң огун ол хөөкүй хүлбүске дыка аарышкылыг болган боор аа!»—деп, бичии Борзын хүлбүстү аажок көөргөн, ырламзырай аарак шыңгыны чугаалаш, ачазынче хыйыртай аарак көрген.

Кодан-оол хеймер оглунуң бажын сыйбап, чытташ, кадайының чөптүг чемезин ийи кулаан «кызыпкаш», ыыт чок, ылым-чылым дыцнап, уруглар иезиниң «өөредиин». Борызының хомудалын думчуунга «кертип», чудуп чажырын олура, «Э-э-де! Харлазыны удгаткан кижи моон соңгаар аң-мең-биле сүрүшкен херээ бар деп бе! Чылыг бажыңымга дыштыг олуруп, кадайның хайындырып берген чиң-сарыг шайын аартап олурзумза, меңээ оон дээре ажыл кайын тыштырыл!»—деп минийир ужурга албадаттырган.

А. БОРБАК-ООЛ.

Сураглыг «Мозаит кыдыраажын» тургускан татар шүлүкчү Муса Джалильдин маадырлыг чоруу бүгү делегейге билдингир. Эрес-дидим чорук сиңиккен ооң шүлүктери фашистиг хоруглалдан хостуг дидими-биле чаңгыланып турган. Совет Эвилелиниң Маадыры атты Джалильге ооң өлгениниң соонда, кара-бажыңга бижиттинген шүлүктериге Ленинчи маңналды тывыскан. Шүлүкчү-маадырның тураскаалын Казаньның Май Бир аттыг шөлүнде тургускан.

ЧУРУКТА: Муса Джалильдиң тураскаалынга чечектер.

Е. ЛОГВИНОВТУҢ фотозу.
СЭТА-ның фотохрониказы.

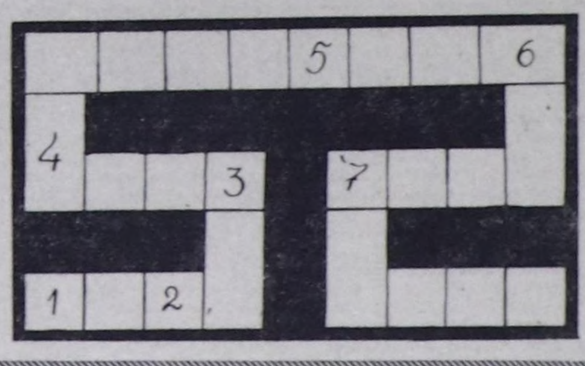
СОНУУРГАКТАРГА

«АРВОРД»— ГЕОГРАФИЯ

1. Тожуда хөл. 2. Хакасияда төн демир-орук станциязы. 3. Красноярск крайда Казыр хемниң адыры. 4. Тываның кожазы, область товү. 5. XX шыдыраа Олимпиадазы болуп эрткен (1972 ч.) Югославияда хоорай. 6. Болгарияда хоорай. 7. Тывада суурбиле атталган Киргизияда хоорай.

НОМЧУКЧУЛАРНЫҢ КИЧЭЭНГЕЙИНГЕ

Тес-Хем районда Самагалдай суурдан П. А. Артамоновтуң тургускаңы арворду зында сөстүң эгезинде үжүкроссвордтуң, чайнвордтуң тер ооң мурнунда сөстүү-биле хевири. Ол онзагай талалыг. Ооң онзагайы — дараанда албан дүгжүр ужурлуг.

СПАРТАКИАДА ЭГЕЛЭЭН

Бо чылдың ноябрь 18-тен 22-ге чедир Сибирь зоназының бирги чери дээш маргылдаазы Кызылга болуп эртер. Ынчангаш аңаа бистиң республиканың шилиндек командазын тургузар соруглагалыг октябрь 29—31-ге чедир Тыва АССР-ниң хостуг хүрешке спартакиадазы дүүн Кызылдың «Херел» спортзалында эгелээн. Ында Кызыл хоорайның болгаш районнарда эки тура спорт шинтилелдериниң команда санындан 10 спортчу 48-тен 100 ажыг килограмм чедир деңзилерге шаналдыг черлер дээш хүрежирлер.

Маргылдаа октябрь 30—31 хүнинде эртенгинин 10 шакта эгелээр.

Бистиң корр.

ТВ

ОКТЯБРЬ 30-ДЕ
БИРГИ ПРОГРАММА
МОСКВАДАН

8.00 — «Ye». Информастыг программа. 8.40 — Эртенги гимнастика. 8.55 — Бир эвес кадык болуксазынза (Күшкультуржуларга сүмелер). 9.00 — «АБВГД-жигеш». 9.30 — «Ада-иелер, силерге». 10.00 — Чүңү номчуруга. 10.45 — «Спортлотонун» 44-ку тиражы. 10.55 — «Никколо Паганини». Хөй сериялыг уран-чечен телефильмниң баштайгы көргүзүү. 4-ку серия. 12.05 —«Комсомольская правда» солуннуң шаңналы дээш ГТО-ның хөй хевирлерге чемпионады болган бирги чер дээш маргылдаалар. 12.45 — «Кижи. Чер. Өртемчей». 13.30 — «Улустуң чогаадылгазы». Теледопчулал. 14.15 — Бөгүн делегейде. 14.30 — «Камила». Уран-чечен телефильм. 1-ги серия. 15.35 — Күрүнеңиң «Берёзка» деп үлегерлиг хореографтыг ансамблиниң концерти. 16.20 — Мультфильмнер: «Чалгаа», «Кускү корабльдер». 16.45 — Политиктиг хайгааракчы Ю. А. Летуновтуң бесседазы. 17.15 — «Дириг амытаннар амыдыралы». 18.15 — 18.30 — Чапсар. 18.30 — «9-ку студия». Дамчыдылганы политиктиг хайгааракчы В. Зорин чорудар. 19.30 —«82-ниң ырызы». Красноярскиден дамчыдылга. 21.00 — «Ye». 21.35 — «Хивинонуң хевистери». Документалдыг телефильм. 21.45 — 23.25 — Хоккейге ССРЭ чемпионады. «Динамо» (Москва) — «Спартак». 2-ги, 3-кү үелер. Чапсарда — «Бир эвес кадык болуказынза». Ооң соонда — телемедээлер.

ИЙИГИ ПРОГРАММА
МОСКВАДАН

14.20 — «Музыка киоскузу». 14.50 — Автомобиль транспортунуң ажылдакчыларының хүүнүге уткуштур. Документалдыг телефильмнер: «Берге километрлер», «Чукотканың харлыг оруктары». 15.25 — Молдавияның телестудиязының программазы. «Чечектелген садтар ораны». Киноочерк: «Ветрилэниң өг-бүлези». Документалдыг фильмниң баштайгы көргүзүү; чурукчу И. Вверу: «Фольклор» ансамблиниң концерти. 17.15 — «Кино керүкчүзүнүң эдерингизи». 18.00 — Улуг Октябрьның 65 чылынга. «Бистиң допчу намдарывыс». 60-гы фильм — «1976-гы чыл». 19.00 — Футболга ССРЭ чемпионады. «Черноморец» — «Спартак». 2-ги тайм. 19.45 — Делегей байдалының допчулалы. 20.00 — «Тамчыктыг удунар, чаштар!» «Винни-пух-биле чай чок хүн». Мультфильм. 20.15 — «Кадыкшыл». 21.00 — «Ye». 21.35 — «Гул инспектор». Уран-чечен телефильм. 1-ги, 2-ги сериялар. 00.00 — 00.45 — Футболга ССРЭ чемпионады. «Динамо» (Киев) — «Динамо» (Москва). 2-ги тайм.

Редактор В. С. ШАРАВИЙ.

АЙГЫР

Бөгүн республикага бүргеп, алзыр. Чамдык районнарга бичии хар чаар. Хаттың дүргени секундада 5—10 метр.

Дүне агаарның температуразы 3—8 градус соок. Хүндүс 2—7 градус чылыг.

Кызылга биче булуттаар, хаттың дүргени 5—10 метр.

Дүне 6—8 градус соок. Хүндүс агаарның температуразы 3—5 градус чылыг.

КИНО

ОКТЯБРЬ 30-ДЕ

«НАЙЫРАЛ»: «Кескү чылдагааннар чокка» 9.30, 11.20, 13.10, 15.00, 16.50, 18.40, 20.30 шактарда.

«ПИОНЕР»: «Кайгамчыктыг чараш Василиса» 9.30, 13.00, «Олар баштайгылар болган» 11.00, 14.50, «Сөөлгү ээлчегде» 16.50, 18.40, 20.30 шактарда.

«ВОСТОК»: «Идегел болгаш чолеңниш» 15.00, 16.50, 18.40, 20.30 шактарда.

«КАА-ХЕМ»: «Олар чедип көөр» 15.00, 16.50, 18.40, 20.30 шактарда.

РЕДАКЦИЯНЫҢ АДРЕЗИ: ИНДЕКС 667000

667000, Кызыл, Щетинкин болгаш Кравченко кудумчузу бажын № 3. Телефоннары: Редакторнуң 2-24-63, редакторнуң оралакчыларының 2-35-24, 2-23-54, харыыаалгалыг секретарының 2-23-35, секретариаттың 2-23-35, партийзки амыдырал болгаш совет тургузуг киллистериниң 2-37-13, пропаганда киллизиниң 2-31-75, культура киллизиниң 2-23-54, көдээ ажыл-агый киллизиниң 2-21-47, үлетпүр киллизиниң 2-31-75, чагаа киллизиниң 2-41-27, информация киллизиниң 2-20-60, корректорларның 2-27-41, бухгалтериязының 2-12-45, солун келбейи барганда 2-32-75 телефонче долгаар.

Чагыг № 2017.

Солун неделяда 6 катап үнер.

Тыва АССР-ниң Министрлер Чөвүлелиниң Ном үндүрер чер, полиграфия болгаш ном садыының херектериниң талазы-биле эргелелиниң типографиязы. (Кызыл, Щетинкин болгаш Кравченко кудумчузу бажың № 1).

ТС—01871.

Бүгү чүрттарның пролетарийлери, каттыжыңар!

ШЫН

СЭКП Тыва обкомунуң, Тыва АССР-ниң Дээди Соединиң болгаш Министрлер Чөвүлелиниң органы

№ 253 (12043) | 1982 чылдың октябрь 31, воскресенье | 1925 чылда үнделип эдеттингеш | Өртээ 3 кеп

ДҮЖҮТКҮРҮН БЕДИДЕР ДЭЭШ

СЭКП-ниң XXVI съездизиниң база СЭКП ТК-ның май (1982 чыл) Пленумунуң көдээ ажыл-агыйны улам ыңай хөгжүдер талазы-биле салган соруглаларын боттандырарычер ажылының ажыктыын, ооң үнүш-дүжүткүрүн бедидеринің дугайында доктаамал сагыш салырын, ол талазыбиле хемчегларни планныг ёзу-биле боттандырарын негеп турар. Бакуга болган байырлал үезинде Азербайджан ССРниң удуртукчулары-биле бесседазынга эш Л. И. Брежнев бистиң улузувустүң кол байлаанга—черге хумагалыг болуруп, аңаа ажыл-херекти ишчи ёзу-биле, эртемге үндезилеп чорударынга көдээ ажыл-агый бүдүрүлгезиин хөгжүдериниң улуг курлавырлары бар дээрзин онзалап демдеглээн.

Үстүкү партийжи органнарның директиваларын боттандырбышаан, республиканың партия, совет болгаш ажылагый органнары черни ажыглаарын экижидерининг хемчегларин ап, чер ажылының зона системазын ажылдап кылган болгаш көдээ ажыл-агый культуразын өстүрер талазыбиле хөрээн камгалалының технологиязын нептередип, ажыглаар ажылдарны чорудуп турар. Чер ажылының системазын сайзырангайжыдарынга, ооң культуразын бедидеринге үндезилээш, «Алдан-Маадыр», «Кызыл тараачын», СЭКП-ниң XXV съездизи аттыг совхозтар тарааның болгаш мал чеми культураларның дүжүдүн бедидерин чедип ап турар. Ындыг ажыл-агыйлар бир гектарга онаалтыр 10-16 чедир, чамдык суггаттыг черлеринің бир гектарындан-на 24 центнер чедир тарааны ап турар.

СЭКП ТК-ның Чаңгыс секретары эш Л. И. Брежневтиң айтыышкыннарынга дүүштүр чер ажылының ажыктыын бедидеринің, тараа болгаш малга чемнер бүдүрерин көвүдеринің талазы-биле партияның область организациязының соруглаларының дугайында айтырыгны чоокта чаа СЭКП обкомунуң VII пленумунга чугаалашкаш, бо эң чугула ажыл-херекте байдалды бүгү талалыг хандыр анализтеп көрген болгаш кол кичээнгейни шинтирлеттингеэн айтырыгларже, моон соңгааргы соруглаларже угландырган. Пленумга чугаалашкан айтырыгның талазы-биле үлээп алган доктаалда болгаш хемчегларде бистe хөрээн-агаарбойдуг парын байдалдарлыг-даа болза, чер ажылын улам продуктуглуг база үнүш-дүжүткүр болдурар дээш доктаамал сагыш салыры партия, совет болгаш көдээ ажыл-агый органнарының болгаш специалистериниң, ховунуң ажыл-ишчилериниң кол чугула соруглазы болур дээрзин айтып турар.

Хөрээнүң агротехниктиг чурум ёзугаар болбаазырады ажыладап, ону хаттың, сутнуң үрелиишкиннериниден камгалаар хемнелерге-ан турар черарсдс чаагай дүжүттү ап турарын практика бадыткаан. Ынчалзажок, бо чугула айтырыгже Улуг-Хем, Каа-Хем, Бай-Тайга районнарының ажылагыйларында кошпак кичээнгей салып турар.

Республикада чер ажылынга хөрээн камгалалының технологиязын нептередириниң, бок үнүштер-биле демисединиң, суггаттыг черлерни чөп ажыглап, үнүш-дүжүткүрүн бедидериниң айтырыглары пленумга чидин-биле тургустунган. Амгы үеде бистe ажыл-агыйларның бүгү тарылга шөлүнүң түгле 160 муң гектарын азы 39 хире хуузун ширинин аңдара октатпайн тарып ажыглап турар. Көдээ ажыл-агый министерствозу, чер-черде чамдык партия, совет болгаш көдээ ажыл-агый органнары аңгыс болгаш чайгы чер аңдарылгазын айыттынган хуусаада, шынарлыг чорударынче чогуур кичээнгейни салбайн турар. Ылаңгыя «Совет Тыва», «Коммунизмниң херели», «Х Улуг хурал», Жданов аттыг совхозтарда чайгы чер аңдарылгазын хожудаашкынның чорудуп турарындан, оларда бок үнүштер хөй болгулаар таварылгалар бар.

Ховуларның үнүш-дүжүткүрүн бедидерииге минералдыг болгаш органиктиг чемиишчидилгелер улуг немереин бөөр апаар. Ындыг турбуже Таңды, Чөөн-Хемчик болгаш чамдык өске-даа районнарның ажыл-агыйларында чемиишчидилгелерни ажыл-агыйжы эвес ёзу-биле ажыглап турарындан оларның ажыктыы шоолуг эвес. Минералдыг болгаш органиктиг чемиишчидилгелерни ажыктыг кылдыр чөп ажыглаар талазы-биле совхозтарга «Сельхозхимия» будүрүлгелери тодаргай, боттуг дузаны көргүзер хүлээлгелиглер.

Суггаттыг черлерни чөп ажыглаап, бедик дүжүттү ап турар. «Алдан-Маадыр», «Хемчик», «Бардык», «Күш-ажыдыг хостуу» болгаш өске-даа совхозтарның суггатчылар бригадаларының, звеноларының дуржулгазы тараа-даа база өске-даа культураларның бедик дүжүдүн ап болур аргалар барын бадыткан турар. Ынчалзажок суггарылга бугаларын болгаш маңаа холбашкан техниканы бистe багай ажыглап турарының чижектери эвээш эвес. Ынчангаш суггарылга системаларының тудуунун, суггаттыг черлерни чөп ажыглап, беримчезин улгаттырарының айтырыглары партия, совет база көдээ ажыл-агый органнарның кичээнгейиниң төвүнге тургуступар ужурлуг.

Тараа болгаш мал чемни культураларның үрезин ажылын база техника ажыглалын экижидерининг, тарылга шөлдериниң структуразын сайзырангайжыдарының айтырыглары доктаамал кичээнгейни негеп турар.

Чер ажылының ажыктыын бедидер, тараа болгаш малга чемнер бүдүрерин көвүдедир талазы-биле эш Л. И. Брежневтиң айтыышкыннарын болгаш сүмелерин боттандырар дээш совхоз бүрүзүнге бо талазы-биле тускай хемчегларни аткылдан кылып, салдынган соруглаларны күүседириичe чер ажылының бүгү ажылдакчыларының күжениишкиннерин мөөнүзөрин СЭКП обкомунуң пленуму партия комитеттериниң, райкүүскомнарның, көдээ ажыл-агый болгаш маңаа холбашкан өске-даа министерстволарның, ведомстволарның, чер-черде партия, көдээ ажыл-агый органнарының ри чугула херээ кылдыр санаан. Ол соруглаларны чедип алырынче агротехниктиг бүгү арга-хемчегларни, курлавырларны утландырган турар ужурлуг.

Тараа болгаш мал чемнери бүдүрерин көвүдедири-биле холбашкан бүгү ажылдарны СЭКП ТК-ның май Пленумунуң шинтирлеринге дүүштүр чорудуп, маңаа черни болгаш техниканы база бүгү бар курлавырларны ажыглаарын экижидери дээш ажыл-агыйларның, оларның удуртукчуларының болгаш специалистериниң инициативазын калбартпышаан, бот-тускайлаң чоруун база харымсалгазын бүгү талалыг бедидери эргежок чугула.

Партия комитеттери болгаш райкүүскомнар, министерстволар болгаш ведомстволар эш Л. И. Брежневтиң айтыышкыннарынга дүүштүр көдээ ажыл-агыйга, бүгү агроүлетпүр комплексизинге удуртулганың деңгелдии бедидер, бистиң чүрттүн Аъш-чем программазын боттандырары-биле холбашкан ажыл-херекти күүседир дээш кадрларның харымсалгазын бедидер хүлээлгелиглер. Партия, совет болгаш ажыл-агый органнары, профсоюзтар база комсомол организациялары чер ажылының продукциязын бүдүрерин көвүдедир база оларның шынарын экижидер дээш районнарның, ажыл-агыйларның, бригадаларның база фермаларның аразында социалистиг чарыштыг улам калбартыр, чон ортузунга организакчы, политмасселыг болгаш идей-кижизидилге ажылын улам күштелдирер ужурлуглар.

ТРАНСПОРТ БОЛГАШ ХАРЫЛЗАА АЖЫЛДАКЧЫЛАРЫ!

Улус ажыл-агыйының хереглелдерин идегелдиг хандырыңар.

(СЭКП ТК-ның Кыйгырыгларындан).

ЧАА АВТОВОКЗАЛ АЖЫГЛАЛДА

Дүүн республика наймыслалы Кызылда чаа автовокзалдың байырлыг ажыдыышкыны, ажыглалга киирерининг митингизи болган.

Республиканың автотранспорт эргелелиниң начальниги В. А. Парунин митингиниң ажыкташ, бистe пассажир аргыштырылгазының хөгжүлдезининг дугайын чугаалаан. Кызыл хоорсовединиң даргазының оралакчызы В. И. Оспнов чаа вокзалдың ажыттынгайы-биле холбаштыр пассажирлерге болгаш аалчыларга байыр чедирген. Пассажир АТБ-зинин чолаачызы, коммунистиг күш-ажылдың шалыпчызы Ю. А. Чихачев болгаш автовокзалдар каттыжыышкынының начальниги Н. В. Аникеева олар чүве чугаалаап, чаа автовокзалды тудуп, ажыглалга киирген тудугжуларга байыр чедирип, пассажирлер аргыштырылгазын улам экижидерин, чаа вокзалды ээ ёзу-биле ажыглаарын хүлээнгеннер.

Вокзалче кирер эжикте кызыл кожааны чыылганнар адыш часкап турда, үзе кескен соонда, пассажирлер шуужуп киришкен. «Хүндүлүг пассажирлер, №1 касса бөгүнгү рейстерже, №4,6 кассалар даартагы хүнге баш удур билеттерни садар» деп чарлаан.

Чаа вокзалдан баштайгы рейстерже автобустар удаваанда чоруп эгелээн.

Н. ВАНЬКОВ.

ТУРАСКААЛ—ЗИС-5

Бөгүн демдеглеттинип турар автомобиль ажылдакчыларының хүнү Улуг Октябрьның 65 чылының, ССРЭ-ниң 60 чылының бүдүүзүнде эртип турар. Тываның автомобилистери боттарының профессионал байырлалыг болган чурттун төөгүзүнде алдарлыг ол хүннерни бедик кедүрлүүшкүнүүт шалыпчы күш-ажыл-биле үткүп турар. Бо байырлал Тывага автомобиль транспортунуң турускунганының 50 чылы-биле холбашкан. Ынчангаш бистиң республиканы бүгү чурт-биле харылзаштырып, Тываның экономиктиг болгаш социал хөгжүлдезинге чугула үлүгү киирип келгеннериниң болгаш ам-даа киирип турарларга алдар кылдыр Тывага автомобиль транспортунуң 50 чылы-биле холбаштыр тураскаалды—баштайгы беш чылдарның могаг чок ажыл-ишчизи, Ада-чурттуң Улуг дайынының чылдарында —дайынчы, бодунуң үезинде делегейге эң эки дирткен машинаны —дайын соонда Тываның оруктарынга муң-муң километр оруктарны эрткен ЗИС-5-ти тураскаалга тургузарының ёзулалы бурунгу хүн Кызылга болган.

Моңге турушка тургузарының мурнунда ЗИС-5 найысылалдың кудумчуларынга бодунуң чоруу-биле өске бүгү маркаларның машиналарының үделгези-биле эрткен.

Тураскаал тургузарының ёзулалынга болгаш «машиналар «парадынга» Тываның эң баштайгы чолаачылары, хоочуннар, автобудүрүлгелериниң мурнакчылары, хорайының хөй-ниитизиниң төлөөлекчилери барган.

Ёзулалдың байырлыг митингизинге ЗИС-5-ти чолаачылап чораан хоочуннар П. Сайгутин болгаш Л. Ильичев олар чүве чугаалаан. Тывага автомобиль транспортунуң хөгжүлдезининг, боттарының ажылдап чораанының дугайын чыылганнарга сонуургаткан. Тываның транспорт эргелелиниң начальниги В. А. Парунин оларга болгаш бүгү хоочуннарга өөрүп четтиришкинниң сестерин илергейлээн.

ЧУРУКТА: тураскаалда тургускан ЗИС-5-тиң чанында Тываның хоочун чолаачылары.

Ю. Косарьковтуң фотозу.

Сөзүн ээлээн

Тураның хлеб заводунда юбилейлиг чылдың социалистиг чарыжының оду улам калбарган. Хлеб заводунуң ажылдакчыларының тос айларда алган социалистиг хүлээлгелеринде 278.000 рубльдиң продукциязын бүдүрери көрдүнген.

Ол хүлээлге ажыр күүсеттинген. Коллектив бүдүрүкчүүт ажылдаап, көрдүнген планны ажырып 318 муң рубльдиң продукциязын бүдүрген.

Бүдүрүгениң И. Карманова, М. Новикова удурткан бригадалары чында калбарган социалистиг чарыштың мурнуку одуруун баштап турар.

Бистиң корр.

Бии-Хем район.

Күүсеттинген

«Тыва даг-дүгү» комбинаттың ажылчын хандырыпга киидизиниң бүдүрүлгелери бо чылдың тос айларының планныг онаалдазының социалистиг хүлээлгелерин чедишкинниг боттандырган. Үүрмектеп садар бараан саарылгазының планын коллектив 101,7 хуу күүсеткен.

Садыгның бедик культуразын чедип албышаан, эки ажылдап турар коллективтер хөй. Оларга З. Чанзан, Л. Зинорова. В. Шмакова эргелекчилээн магазинпер хамаажыр. Тос айларның түнелеп-биле ол коллективтер социалистиг чарыштың тиилекчилери болган.

Бистиң корр.

Ак-Довурак хоорай.

БАЙЫРЛАЛГА ТУРАСКААТКАН

Чаңчыл болган байырлалга — Автомобиль транспортунуң ажылдакчыларының хүнүнге тураскаатказ байырлыг хурал октябрь 29-та Москвага болган.

Байырлыг хуралдың президиумунда — СЭКП ТК-ның Политбюро кежигүнүнге кандидат, СЭКП ТК-ның секретары В. И. Долгих, ССРЭ-ниң Министрлер Чөвүлелиниң Даргазының бирги оралакчызы П. В. Архипов, ССРЭ-ниң Министрлер Чөвүлелиниң Даргазының оралакчызы Л. В. Смирнов, СЭКП ТК-ның харыысалгалыг ажылдакчылары, чамдык министерстволарның болгаш ведомстволарның удуртукчулары, социалистиг чарыштың тиилекчилери, бүдүрүлгенин мурнакчылары, пайысыладдың хөй-ниити организацияларының төлөөлекчилери.

РСФСР-ниң автомобиль транспортунуң министри Е. Г. Трубицын байырлыг хуралга илеткел кылган.

(СЭТА).

2200 ТОННА

Сельхозтехниканың күрүне комитединиң транспорт бүдүрүлгезининг Николай Будылинге баштаткан чолаачылар бригадазы чүк сөөртүлгезининг ийи чыл планын Автомобилистер хүнүнге чедир күүседир дээн хүлээлгезин чээрби хонук бурунгаар боттандырганын рапорттаан.

Ол бригада бир чыл тос айлар иштинде 349 муң 200 тонна янзы-бүрү чүктү сөөрткен. Чолаачылар сөөртүп турганы тудуг материалдарынга улуг камналганы болдурбушаан, 11 муң ажыг литр кывар чүүдү, 16 комплект автодүгүйларны камнап алган.

Сентябрьның планын аз дегбээ 12,4 хуу ажыр күүсеткен азы планнан ажыр 2200 тонна чүктү сөөрткен. Бо хүннерде үк бригаданың кежигүннери шупту он бирги беш чылдың үшкү чылының үлүүнге кириштир ажылдап турарлар.

К. МААДЫ.

МОСКВАДАН ЧОРУПКАН

Кипр Республиканың Президентизин Спирос Киприану октябрь 29-та Москвадан Ригажe чорупкан. ССРЭ-ниң Дээди Соведининиң Президиумунуң болгаш Совет чазактың чалаанын ёзугаар ол ажылчы аян-чорук-биле Совет Эвилелиниде чоруп турар.

СЭКП ТК-ның Политбюро кежигүнүнге кандидат, ССРЭ-ниң даштыкы херектер министри А. А. Громыко, СЭКП ТК-ның Политбюро кежигүнүнге кандидат, ССРЭ-ниң Дээди Совединиң Президиумунуң Даргазының бирги оралакчызы В. В. Кузнецов, СЭКП ТК-ның Политбюро кежигүнүнге кандидат, ССРЭ-ниң культура министри П. Н. Демичев болгаш албанның өске-даа кижилери аэродромга С. Киприануну үдээннер.

(СЭТА).

ЧЭЭРБИ БЕШКИ НЕДЕЛЯ ЭГЕЛЭЭН

УЖУДУУШКУН БАШКАРАР ТӨП. (СЭТА). Анатолий Березовойнуң болгаш Валентин Лебедевтиң чер чоогунуң орбитазынга күш-ажылчы чээрби бешки неделязы эгелээн.

Черниң бойдус байлактарын болгаш бойдусту өөренир көөрүүнүң калбак программазын ёзугаар геофизиктиг шелделерии космонавтылар чедишкинниг кылган. Олар чер кырын чурукка тыртырган болгаш агаарның оптиктиг база янзы-бүрү өөнүг кылдыр хереглеинр байдалын шинчилээннер.

Орбита комплексизиниң экипажы эмнелге хүнүң база эрттиргеп. Чогуур хемчээлдиг күш-ажыл үезинде кижиниң хан эргилдезин, «Эхограф» деп аппаратуранын дузазыбиле түрек болгаш хан-дамыр системазын шинчилээрин боттандырган. Оон-биле кажы биосистемаларның чамдык шинчиледдерии база кылган.

Дараазында ажылдарны кылырынга эртем аппаратуразын космонавтылар база белеткээн. Олар велоэргометрге болгаш «маңнаар оруккa» мергежил кылырын доосган.

Космоска ужудуушкунуүүн байлалдарында биологтуг янзы-бүрү чүүлдериниң хөгжүлдезин ханызы-биле өөренир, парын үнүштерин өстүрерииге ажыглаар системаларны сайзырангайжыдар соруглалыг шелделерии орбита комплексизинде үргүлчүлеп турар. Шинчилеп көөру-биле согунаны, петрушканы, редисти, огурец сыптарын шилип алган.

Апатолий Березовой болгаш Валентин Лебедев олар дүүн октябрь 30-де дыштанган болгаш телевидение системазын дамчыштыр ог-бүлелери-биле харылзаа кылып, чугаалашкан. Станция өрээлдериие арыглаашкынны база кылганнар.

«Салют 7» «Союз Т-7» орбита комплексизиниң ужудуушкуну чогумчалыг чорун турар. Космонавтыларның кадыкшыл байдалы эки.

РОССИЯНЫҢ КҮШ-АЖЫЛЧЫ ЧЕДИИШКИННЕРИ

Россия Федерациязының үлетпүр бүдүрүлгези бо чылдың январь—сентябрь айларда улам хөгжээн дээрзин РСФСР-ниң ТСЭ-ниң 1982 чылдың тос айларында республиканың үлетпүрүнүң күрүне планының күүселдезининг түнелдериниң дугайында медээзинде айтып турар. Продукция будүрери эрткен чылдың бо үезинге деңнээрге, 2,3 хуу өскен. Күш-ажылдың будүрүкчүүт 2 хуу бедээн, ооң түнелинде үлетпүр будүрүлгезиниң өзүлдези 87 хуу четкен. Продукция сайгарарының хемчээлиниң планы 100,8 хуу күүсеттинген. Орудга өскен.

Продукция хемчээлиниң талазы-биле тос айларның планын Москва болгаш Ленинград хоорайларның, автономнуг республикаларның, крайларның болгаш областарның (Алтай крайдан, Мурманск, Курск, Новосибирск, Тюмень, Иркутск, Магадан болгаш Сахалин областан аңгыда) үлетпүрү күүседипкеннер.

Газ тывырының, үнүш камгалаар химиктиг дериг-херекселдериниң, приборларның, автоматчыдылганың болгаш саиаар техниканың чепсек-херекселдерин, чиик болгаш аъш-чем үлетпүрүнүң технологтуг дериг-херекселдерин, электровозтарны, көдээ ажылагый машиналарын болгаш мал ажылынга ажыглаар база мал чеми будүрер машиналарны, экскаваторларны болгаш чоңнуң өске-даа хереглел барааннарын будүрер талазыбиле тос айлар планы ажыр күүсеттинген.

Үлетпүр роботтарының, радиоэлектроннуг аппаратуралардың, машиналарның болгаш дыка бедик техника-экономиктиг параметрлериг дериг-херекселдериниң, нефть болгаш газ тывыжының дериг-херекселдериниң, магистральдыг газ хоолайларынга ажыглаар газ сордурар агрегаттарның, хоолайлар салыр херекселдериниң, санныг программа ёзугаар башкарар металл кезер станоктарының будүүлгези өскен.

Ооң-биле чергелештир РСФСР-ниң ТСЭ-ниң дыңнатканындан алгаш көөрге, минералдыг чемиишчидилгелер, химиктиг волокно болгаш удазыннар, тудуг ыяжы, чылда демир-бетон, иштики хеп болгаш даштыкы трикотаж, мал саржа, консервалар, соодукчулар, хеп чүүр машиналар болгаш продукциянын өске-даа хевирлерин будүрер талазы-биле план күүсеттинмээн. Продукцияның ниити хемчээлиниң, күш-ажылдың будүрүкчүлүүн бедидериниң, продукциянын бот-үнезин чиигедириниң, орудга алырының талазы-биле доктаатты нган планнарны чамдык будүрүлге катгыжышкынналар болгаш будүрүлгелер күүсеттинээннер.

Будүрүлгениң техниктиг деңнелии улам ыңай бедидеринче угланган хемчегларни боттандырган. Үлетпүр продукциязының мун ажыг чаа хевирлерии шинтээдип алдынган болгаш ону будүрерии эгелээн. Үлетпүрге дериг-херекселдерии ажыглаары элээн экижээн.

ССРЭ-ниң тургустунганының 60 чылын төлептиг уткуур дээш үлетпүр будүрүлгелериниң коллективтери бүгү күжениишкиннерин мөөнүзөн.

(СЭТА).

КЫШТАГЛАРДА

Биче-Ажыктың унуп дургаар «Кызыл Тук» совхозтуң тараа төлдери база совхозтуң шээр малының чайлаглары турар. Агыш бадып чыдар кара сугаар, кужуруг чер шээр малга дыка таарымчалыг. Бо чайын ол чайлагларга 4 коданн төрүүр хой чайлаан. Ол коданнарның семиртилгезин эки болган. Хойжулардан аныяк коммунистер Николай, Тамара Салчактарның, Өлзей-оол Ооржактың, Андрей Кунчуннуң кадарган малының семиртилгезин совхозтуң специалистери эки деп коргеннер. Ам Биче-Ажыктың кадарчылары Улуг-Ажык деп черде кыштагларынче көжүп эгелээннер.

А. ТОКСАР.

Каа-Хем район.

Тыва АССР-ниң Дээди Совединге депутат соңгуур талазы-биле Улуг-Хем районда Арыг-Үзүүнүң № 119 соңгулда округунуң округ соңгулда комиссиязын бадылаар дугайында

ТЫВА АССР-НИҢ ДЭЭДИ СОВЕДИНИН ПРЕЗИДИУМУНУҢ ЧАРЛЫЫ

«Тыва АССР-ниң Дээди Совединге соңгулдалар дугайында» Тыва АССР-ниң Хоойлузунуң 23, 24, 26, 57 чүүлдеринге үндезилээш, Тыва АССР-ниң Дээди Соведининиң Президиумунуң **доктаадыры болза:**

Тыва АССР-ниң Дээди Совединге депутат соңгуур талазы-биле Улуг-Хем районда Арыг-Үзүүнүң № 119 соңгулда округунуң округ соңгулда комиссиязын хөй-ниити организацияларының болгаш күш-ажылчы коллективтериниң даразында төлөөлекчилерии составтыг кылдыр бадылаар.

Комиссияның даргазы — Иван Мартынович **Туганаев** — «УТКА 25 чылы» совхозтуң ажылчын кооперациязының ажылчыннарындан болгаш албан-хаакчыларындан.

Комиссияның даргазының оралакчызы— Кара-оол Иванович **Шаравии**—Улуг-Хем районнуң коммунистиг организациязындан.

Комиссияның секретары — Клара Михайловна **Дотпе** — Арыг-Үзүүнүң участок эмнелгезиниң ажылчыннарындан болгаш албан-хаакчыларындан.

Комвссияның кежигүннери: Чаш-оол Кыргысович **Айыр-Санаа** — Улуг-Хем районнуң коммунистиг организациязындан.

Нина Ондаровна **Даваа** — «УТКА 25 чылы» совхозтуң ажылчыннарындан болгаш албан-хаакчыларындан.

Елена Тюлюшевна **Долдай-ыл** — Арыг-Үзүүнүң харылза салбырының ажылчынындан болгаш албан-хаакчыларындан.

Көшкен-оол Ховалыгович **Ишпык-оол** — Улуг-Хемниң дээ ажыл-агый ажылдакчыларының профессионалдар иделиинин район организациязындан.

Розалия Викторовна **Павлова** — Бүгү-эвилелдиң Аныяктарының Ленинчи Коммунистиг Эвилелиниң Улуг-Хем район организациязындан.

Оюуу Тюлюшевна **Устуун-оол** — «УТКА 25 чылы» совхозтуң ажылчыннарындан болгаш албан-хаакчыларындан.

Опукай Тюлюшевич **Хаванчык** — «УТКА 25 чылы» совхозтуң ажылчыннарындан болгаш албан-хаакчыларындан.

Кызыл-оол Кыргысович **Чаш-оол**—«УТКА 25 чылы» совхозтуң ажылчыннарындан болгаш албан-хаакчыларындан.

Соведининиң Президиумунуң Даргазы М. МЕНДУМЕ.
Соведининиң Президиумунуң Секретары Н. БОЙДУ.

Кызыл хоорай.
1982 чылдың октябрь 29.

Республиканская БИБЛИОТЕКА им. А. С. Пушкина

СССР 60

АМЫДЫРАЛДЫҢ СУДАЛЫ

Чайның изинде безин баштарындан хар-чам адырылбас ажай-буурул Саян сыныары бистиң республикавысты бүгү чурттан ангылап турар. Революция мурнунда ол чорук Тываның экономиктиг болгаш социал хөгжүлдезинге улуг шаптык боон турган. 1910 чылда Ус трактызын (оруун) тудуп эгелээни Тываның бүдүрүкчү күштерин сайзырадырынга чугула саадарын чедирген.

Ынчалзажок он-он арттарны ажар, хемнерни кежер ол орук хүүрек, кускун-хаай-биле туттунуп турган болгаш кончуг оожум темпилиг турган. Сибирьге Совет эрге-чагырганың тургустунганынын болгаш Тывага улусчу эрге-чагырганың тиилээнининг соонда ынаар улуг күштү, ажыл-хөреңгини углаар арга тургустунган. Ынчангаш 1925 чылда Минусинскиден Кызылче — аныяк Тыва Арат Республиканың пайысылалынче баштайгы чиик автомобиль (дугуйларында ыяш куржагларлыг «Додж») ол оруктап чедип кээр аргалыг болган. Тываже улетпүр бараанналарын чедирери-биле 1929 чылда Минусинскиге «Союзтранс» транспорт организациязы тургустунган. Ол организация 1932 чылда бүдүн чартык тонна чүк сөөртүр «ГАЗ-АА» деп баштайгы чеди автомобильди алган. Ол-ла чылын Кызылга «Совтувтранс» деп совет-тыва акционер инитилели организастаттынган. Чогум-на ол Тывага автомобиль транспортунуң хөгжүлдезининг эгезин салган.

Тургустунганындан бээр 50 чылы демдеглеттинин турар Тывада автомобиль транспортунуң эге төөгүзүү ындыг. Ол болуушкун бистиң чуртувустуң төөгүзүмде улуг байырлал — ССРЭ-ниң тургустунганындан бээр 60 чыл болур юбилейи-биле кансырлашканы база онзагай. Чогум-на Коммунистиг партияның мерген угаанныг ленинчи национал политиказының, совет улустуң бүгү талалыг дузаламчызының ачызында Тыва феодалдыг хожудаңгай тургузуудан экономиктиг болгаш культурлуг чечектелиишкинниң социалистиг оруунче шилчүп кирген. Тываның хөгжүлдезинге, дешилгезинге шинтпирлиг рольду автомобиль транспортунуң хөгжүлдези ойнаан, чүге дээрге ол аныяк республиканың амыдыралын хандырып турар бир улуг судал боон келген.

Тывага автомобиль транспортунуң ажык-дузазын билип алыры-биле чамдык сантүннерни көрүптерге четчир. Тываның пайысылалы Кызыл хоорай эң чоокку демир-орук станциязындан — Абакандан 436 километр ыракта турар. Ынчаарга Ус оруу баштайгы үезинде ындыг-ла кончуг эки эвес болгаш баштайгы машиналарның чолаачыларынга Тывага чүктү чедирип эккээрининге улуг бергедээшкиннер турган. Чеже-даа бергелер турзажок, чүгле 29 машиналыг турган Тываның автотранспорт бүдүрүлгези баштайгы чылында безин 7500 тонна чүктү сөөртүп, 773 муң тонна-километрни ажылдап кылган.

Тываның ССРЭ-ге бактаап кирген чылында республикага 57 чүк автомобили, ийи автобус, кижилер сөөртүрүнге таарыштырган 3 чүк машиназы болгаш оске-даа 20 хире автомашина бар турган. Ынчан автотранспортчулар 12300 тонна чүктү сөөрткен, 9400 пассажирни аргыштырган, 1,34 миллион тонна-километрни ажылдап кылган.

Совет Тываның автомобиль транспорту барык дөртен чылдың дургузунда шапкын хөгжүп, улус ажыл-агыйының улуг адыры апарган. Ус оруу баштайгызында чаартыныш хөй-хөй көвүрүглерлиг, дорттагган, чымчак шывытлыг орук апарган. Олады бөгүн чүс-чүс машиналар база онзагай. Чогум-на Коммунистиг партияның мерген угаанныг ленинчи национал политиказының, совет улустуң бүгү талалыг дузаламчызының ачызында Тыва феодалдыг хожудаңгай тургузуудан экономиктиг болгаш культурлуг чечектелиишкинниң социалистиг оруунче шилчүп кирген. Тываның хөгжүлдезинге, дешилгезинге шинтпирлиг рольду автомобиль транспортунуң хөгжүлдези ойнаан, чүге дээрге ол аныяк республиканың амыдыралын хандырып турар бир улуг судал боон келген.

Тывага автомобиль транспортунуң ажык-дузазын билип алыры-биле чамдык сантүннерни көрүптерге четчир. Тываның пайысылалы Кызыл хоорай эң чоокку демир-орук станциязындан — Абакандан 436 километр ыракта турар. Ынчаарга Ус оруу баштайгы үезинде ындыг-ла кончуг эки эвес болгаш баштайгы машиналарның чолаачыларынга Тывага чүктү чедирип эккээрининге улуг бергедээшкиннер турган. Чеже-даа бергелер турзажок, чүгле 29 машиналыг турган Тываның автотранспорт бүдүрүлгези баштайгы чылында безин 7500 тонна чүктү сөөртүп, 773 муң тонна-километрни ажылдап кылган.

Тываның ССРЭ-ге бактаап кирген чылында республикага 57 чүк автомобили, ийи автобус, кижилер сөөртүрүнге таарыштырган 3 чүк машиназы болгаш оске-даа 20 хире автомашина бар турган. Ынчан автотранспортчулар 12300 тонна чүктү сөөрткен, 9400 пассажирни аргыштырган, 1,34 миллион тонна-километрни ажылдап кылган.

Совет Тываның автомобиль транспорту барык дөртен чылдың дургузунда шапкын хөгжүп, улус ажыл-агыйының улуг адыры апарган. Ус оруу баштайгызында чаартыныш хөй-хөй көвүрүглерлиг, дорттагган, чымчак шывытлыг орук апарган. Олады бөгүн чүс-чүс машиналар дүн-хүн чок шуужүп, республиканың улетпүрүнге, тудуунга, кедээ ажыл-агыйынга, чоннуң амыдырал-чуртталгазынга эргежок чугула чүктерни чедирип турар. Ак-Довуракты В. И. Ленин аттыг «Тыва даг-дүгү» комбинадының тудуу-биле холбаштыр 1971 чылда республиканың чурт-биле харылзазының ийги оруун — Ак-Довурак — Абаза оруун ажыглалга киирген. Республика иштиниң оруктарын тудар, эде кылыр талазы-биле улуг ажылдар чоруп турар.

Бөгүн Тывада чөөрби ажыг улуг транспорт бүдүрүлгелериниң бирээзинде-ле чүстен беш чүс чедир машиналар бар. Тываның кедээ ажылагыйы база хөй санныг машиналарны ажыглап турар. Республиканың автомобиль парыгы хөй чүк сөөртүр МАЗ-500, МАЗ-504 В, КрАЗ, «Шкода», КамАЗ ышкаш машиналарбиле немешкен, ол чорук эвээш санныг автомобильдербиле хөй чүктү сайгарар арганы бергей.

Кызылда, Минусинскиде, чамдык районнарда автобүдүрүлгелерлиг Тываның автотранспорт эргелеги база хөй санныг машиналарлыг. Дөртен чылдарның дургузуунда чүк сөөртүлгезинин хемчээли 845 катап, пассажир аргыштырылгазы 200 катап өскен. Эргеледиң автобүдүрүлгелери амгы үеде чылда сес миллион тонна хире чүктерни сөөртүп, 38 миллион пассажирни аргыштырып турар.

Тываның автомобилистери чурттуң мурнакчы транспорт бүдүрүлгелериниң дуржулгазын ажыглавышаан, чүк сөөртүлгезин дүргедедиринин болгаш сайзырааңгайжыдарының талазы-биле чамдык чедиишкиннерлиг боон келген. Эргеледиң автобүдүрүлгелери шупту үе техниктиг ажаалда, септелге мастерскаяларлыг амгы үениң дериг-херекселдери-биле чепсегленген гаражтарлыг. Оон ыңай оларда чаа маркаларның машиналарын ажаар, септээринге дериглер немежип турар. Тываның автотранспорт-хүн чок шуужүп, республиканың улетпүрүнге, тудуунга, кедээ ажыл-агыйынга, чоннуң амыдырал-чуртталгазынга эргежок чугула чүктерни чедирип турар. Ак-Довуракты В. И. Ленин аттыг «Тыва даг-дүгү» комбинадының тудуу-биле холбаштыр 1971 чылда республиканың чурт-биле харылзазының ийги оруун — Ак-Довурак — Абаза оруун ажыглалга киирген. Республика иштиниң оруктарын тудар, эде кылыр талазы-биле улуг ажылдар чоруп турар.

Бөгүн Тывада чөөрби ажыг улуг транспорт бүдүрүлгелериниң бирээзинде-ле чүстен беш чүс чедир машиналар бар. Тываның кедээ ажылагыйы база хөй санныг машиналарны ажыглап турар. Республиканың автомобиль парыгы хөй чүк сөөртүр МАЗ-500, МАЗ-504 В, КрАЗ, «Шкода», КамАЗ ышкаш машиналарбиле немешкен, ол чорук эвээш санныг автомобильдербиле хөй чүктү сайгарар арганы бергей.

Кызылда, Минусинскиде, чамдык районнарда автобүдүрүлгелерлиг Тываның автотранспорт эргелеги база хөй санныг машиналарлыг. Дөртен чылдарның дургузуунда чүк сөөртүлгезинин хемчээли 845 катап, пассажир аргыштырылгазы 200 катап өскен. Эргеледиң автобүдүрүлгелери амгы үеде чылда сес миллион тонна хире чүктерни сөөртүп, 38 миллион пассажирни аргыштырып турар.

Тываның автомобилистери чурттуң мурнакчы транспорт бүдүрүлгелериниң дуржулгазын ажыглавышаан, чүк сөөртүлгезин дүргедедиринин болгаш сайзырааңгайжыдарының талазы-биле чамдык чедиишкиннерлиг боон келген. Эргеледиң автобүдүрүлгелери шупту үе техниктиг ажаалда, септелге мастерскаяларлыг амгы үениң дериг-херекселдери-биле чепсегленген гаражтарлыг. Оон ыңай оларда чаа маркаларның машиналарын ажаар, септээринге дериглер немежип турар. Тываның автотосептелге заводу КамАЗ-тарга тормоз колодкаларын, кузовтарны кылырын шинчээткен, оларның септелгезин чорудуп болур. Чолаачыларның болгаш септекчилериниң ажылын чинчедиринге, машиналарның ажыглалының коэффициентизин бедидеринге херектиг эвээш эвес чаа чүүлдерни автобүдүрүлгелерде ажыглап кирип, киирериңге белеткеп-даа турар. Мастерскаялар, гаражтар, оске-даа тудуглар уламчылап турар. Кызылда чаа автовокзал ажыглалга киирери-биле дужаттынган.

Тывада автомобиль транспортунуң шапкын хөгжүлдезин Тыва АССР-ниң бүдүрүкчү күштерин хөгжүдер дугайында Коммунистиг партияның болгаш Совет чазактың ада сагыш салышкынының бир херечизи кылдыр үнелеп көрүп болур. Биске чыл бүрүде чүс-чүс чаа машиналарны тускайлап берип, оларның ажыглалын экижидиргинге байдалдарны тургузуп турар.

Автомобильдерге чүк сөөртүлгезинин дүрген өзүлдези— ол дээрге республиканың ажылчын ангызының улуг отряды болур муң-муң чолаачыларның хүн бүрүдеги күжениишкинниг ажылы-дыр. Автоэргеледдиң бүдүрүлгелериндеде безин беш муң чыгам кижи ажылдап турар.

Шаптараазынныг берге оруктарны нарын байдалдарга бир дутаар эртип, эрес-шуудургу чоруун көргүзүп, республикаже, оон бүгү районнарынче, суурларынче чүктерни дүн-хүн дивейн чедирип турганнар боттарының аттарын Тываның автомобиль транспортунуң төөгүзүнде кирип бижээнner. Баштайгы орус чолаачылар үжүкбижикке чаа өөренген тыва эштеринге машинавы башкарарынга, ону даглыг черниң оруктарынга чорударынга өөредип, дузалажып турган. Баштайгы тыва чолаачылар О. Кара-Ашактың, В. Сапоговтуң, О. Ламаның, Х. Ондарның, О. Серенниң, К. Сандыктың, О. Өшкү-Саарның, А. Дембереддиң болгаш өскелерниң-даа аттарын бисте чоргаарал-биле адап турар.

Хөй-хөй чолаачылар боттарының күш-ажылчы тиилелгелери-биле алдаржаан. Олардың аразында Тываның баштайгы автомобилистери Савинцев, Лушаев, Бондарев, Потылицын, Безотчество алышкылар бар. Оларның алдарлыг чаңчылдарын Кызылдың № 1 АТБ-зинден М. Демин, А. Федлев, № 2 АТБ-ден К. Осинцев, Н. Ооржак, Чадаанаңындан Х. Ооржак, Л. Ховалыг, Шагаан-Арыгнындан М. Араланов, В. Селезнев болгаш өске-даа мурнакчылар уламчылап турар.

ССРЭ-ниң 60 чылынга уткуштур күш-ажылчы эзлчегге Минусинск АТБ-зинниң чолаачызы Павел Петрик шылгарап, соглаан сөзүнге ээ болурунуң үлегерин көргүзүп турар. Ол бо чылдың тос айларында миллион ажыг тонна-километрни ажылдап кылын, ошаалдазын ийи ажыг катап ажыргаан. Хову-Аксы АТБ-зинниң КамАЗ чолаачызы Владимир Прибытко үш чыл улаштыр чылда миллион ажыг тонна-километрни ажылдап кылын келген. Оон ыңай Анатолий Крылов оон база дудавайын турар. Миллиончуларның шимчээшкини республикада улам калбаран. Юбилейжи социалистиг хүзээлгелери 3220 чолаачылар болгаш сентекчилер алган, чедиишкинниг күүседип турар. № 1 АТБ-ден М. Будаков, Р. Насыров, № 2 АТБ-ден В. Кузнецов, пассажир АТБ-зинден Ф. Ведерников, Хову-Аксыныңда А. Герасимов, Б. Шелестов болгаш оон-даа өскелер беш чылдың ийи чылдарының планнарын күүсеткилээн, үшкү чылдың үлүүнде ажылдап турар. Чадаана АТБ-зинде Д. Ховалыгның, № 1 АТБ-де В. Улановтуң, № 2 АТБ-де Г. Волошининиң бригадалары чыл планнарын күүсеткилээн.

Күш-ажылды коммунистиг сөзү-биле кеорү дээш шимчээшкин эргелелдиң бүдүрүлгелериниде калбарган. 2170 кижи, 106 бригада, 46 цехтер болгаш участоктар ол шимчээшкинде киржип турар. 730 кижиге, 82 бригадага, 13 цехтерге болгаш участоктарга коммунистиг күш-ажылдың шалыпчылары болгаш коллективтери аттарны тывыскан.

Тываның автомобиль транспорту бо беш чылда улам шапкын хөгжүүр. Чүк сөөртүлгези 35 хуу, пассажир аргыштырылгазы 16—18 хуу улагадыр. Улам күчүлүг чаа машиналар немежир. Ол чорук республиканың автомобилистерине СЭКП-ниң XXVI (1982 ч.) Пленумунуң шинтпирлерин күүседирингe, Совет Тываның экономиктиг болгаш социал хөгжүлдезинге көскү үлүгүн киирерinге дузалаар.

В. ПАРУНИН.
Тываның автотранспорт эргелелиниң начальныгы.

МОСКВАЧЫЛАРНЫҢ ШАЛЫПЧЫ РЕЙСТЕРИ

Бо бүдүрүлгениң ажыл-ишчилериниң шуптузунуң мергежилиг чолаачылар-даа болза, тускайжаан мергежилдери аңгы-аңгы: тудугжулар, аъш-чем ажылдакчылары, колхозчулар, поварлар, демир-орукчулар.

Найысылаадың автоорукта-рында машиналар төөчүү чок хөй шуудуг боон маңнашкан. Оларның аразында эң хөйү— найысылаадың «Главмосавтотранс» бүдүрүлгении. Чуртта эң улуг боон турар ол транспорт бүдүрүлгези пассажирлерни аргыштырып, хлебти болгаш аъш-чемни, тудуг конструкцияларын болгаш постерии сөөртүп турар. Хөй чүүл янзы чүс-чүс муң тонна чүктерни олар хүн бүрүде чүк-чүкте адрестерже чедирип турар.

Москвачы бо коллектив чүгле чүктерининң улуг хемчээли-биле эвес, а оске-даа чүүлдер-биле сураглыг.

Сөөртүлгелер системазының болгаш күш-ажыл аргаларын сайзыраңгайжыдарының, чаз техниканы шинээдиринин, мурнакчы дуржулганы нептередиринин талазы-биле оларның чедиишкиннерии хөй-хөй хоорайларның транспортчулары калбаа-биле ажыглап турар. Москвачыларның ажылында адырның хөгжүлдезинин кол-кол угланышкыннары илерээн.

«Главмосавтотранстың» диспетчерскаязында картада автомобилистерниң колдуг маршруттары демдеглеттинген. Оларның эң-не узуннары найысылаадың чаа районнары, чаа улуг тудуглар. Ынаар чүктерни № 1 автокомбинат чедирип турар.

Оон машиналарының кээри-биле шакты дөңнең ап болур. Мында чаңгыс минута безин улуг ужур-дузалыг: коллективтиң ажылындан хөй-хөй чуртталга девискээрлериниң өзүлдезиниң темпизи хамаажыр. Узук-соксаал чок конвейерни тургусканы чагыкчылар-биле кады ажылдажылганың түңнели болур. Бажың тудуунуң планын тургускан, тудугжулар оны транспортчуларга таныштырар. Материаддар чедирериниң талазы-биле шуут шак-шак аайы-биле айыткан графикти чолаачыларга ажылдап кылыр. Ынчаарга чолаачылар чүктү чоггуур үезинде чедирерinге база сонуургалдыг: бажыңны ажыглалга хуусаадан эрте дужааганы дээш олар, тудугжулар-биле дөмей, шаңналду алыр. Чижээ, ындыг аргабиле эң хөй чурттакчылыг болуур чаа районнуң — Строгиновоның тудуу чоруп турар. № 1 автокомбинат пайысылаадың чаа тудугларының 60 хуузун тударынга дузаалажып турар.

Автомобилистерниң ындыг харылзаазы демир-орукчулар, хемчилер-биле, садыг бүдүрүлгелери-биле, чүктериниң өске-даа алыкчылары-биле, чагыкчылары-биле тургустунган. Транспорттуң тодаргай планнаттынган шимчээшкини аңаа турар чорукту болдурбастаан, ажылдың ден-дескі байдалын хандырган. Оон аңгыда кады ажылдажылга чүк чедирилгезинин чаа хевирлерин база тывыдырган— контейнерлиг болгаш бөлүктүг чүк чедирилгези калбак хөгжүлдени алган.

«Главмосавтотранстың» картазында муң-муң маршруттар айыттынган. Оларның аразында чурттуң картазынче киргеннери база бар. Олар Россияның хөй-хөй областарынче, Белоруссияның, Латвияның оруктарынче шөйүлген. Чаагай чаңчыл сөзүлгер найысылаадың чолаачылары көдээнiң ажыл-ишчилериниге тараа болгаш погаалар сөөртүрүнге дузаалажып турар. Автотранепортчуларга ол үе эң бачым үе. Ажыл дүн-хүн чок апаар. Онза кичээнгейни дүжүттүң кадагалалынче углаар. Каяа-даа барганда москвачылар шалыпчы ажылдың үлегерин көргүзүп, кедээ механизаторларга байлак дуржулгазын дамчыдып бээрлер. Чолаачылар-биле кады дүжүт ажаалдазынга мотористерниң, елесарьларның, өскедаа мергежилдерниң кижилериниң үлүг болүү кодээге чеде бээр болгай. Ажаалда үезинде олар септекчилерни холушкак мергежилдерге өөредип турар.

Чүк сөөртүлгезиниң улуг күралвырлары машиналарның техниктиг ажаалдазында деп автотранспортчулар санап турар. Үрелиишкиннерни баш удур болдурбазының хемчегларинче мында онзагай кичээнгейни салган.

Эргеледдиң дыка хөй чүк машиналарының кабиналарында «Капитал септелге чокка 350 муң километр» дээн бижиктер бар. Септелге чок хойнү эртери дээш чарышта он ажыг муң чолаачылар киржип турар. Ол маргылдаа Москваның кызыгаарын эртип, чүгле Россия Федерациязында безин 300 муң ажыг чолаачыларны хаара туткан. Оларның үштүң бир кезии хүлээнген хемчээлдерни ажырган.

Улуг транспорт конвейериниң чугула кезээ — «Главмосавтотранс» идегелдиг ажылдап турар. Оон ажылдакчыларының боттарының профессионал байырлалын кескү чедиишкиннер-биле уткаан. СЭКП-ниң XXVI съездиниң шинтпирлерин күүседир дээш социалистиг чарышка киришпишаан, олар пландан ажыр чүс-чүс муң тонна чүктерни сөөрткен, мун-муң тонна кывар-чаар материалдарны камнап алган. Ынчаарга эң кол көргүзүү болза тергиин ажылдың дуржулгазы, аңаа үндезилээш чурттуң хөй-хөй транспортчулары бедик көргүзүгlерни чедип ап турар.

С. САХНО,
СЭТА-ның корр.
Москва.

Беш чылдың кижилери

ТЕЛЕФОН КЫҢГЫРТ ДЭЭРГЕ-ЛЕ...

— Эртедевес болзуңарза озалдап каар силер. Чолаачылар маңаа эртенгинин сес шак четпээнде көөр. Он минута хиреде хүннүң ажыл хуваалдазын чугаалажыр үлүс бис. Шагында келиңер. Оон башка олар тус-тус участоктарже чоруй баарлар. Ынчан оларның-биле ужуражыры бергедей боор эвеспе—деп, республиканың Кадык камгалал министерствозунуң автобаазазының начальныгы А. П. Филиппов баштайгы ужуражылгавыс үезинде биске сагындырып каан.

Ол эртен автобаазага дыка эрте барзывысса-даа, чолаачыларның эртенги планёрказы шагда-ла эгелей берген болду. Ол үр болбайын доосту берген. Аңаа олурган чолаачылар тус-тус участоктарынче даларынга чоруп эгеледи. Автобаазаның хериминиң иштинден «ГАЗ-24»-тер, «УАЗ»-тар соңгуг-мурнуг үнүп турлар. Ынчан автобаазаның начальныгы бисти бир чолаачы-биле таныштырып кагды.

...Геннадий Александрович бо коллективке келгеш ындыг-ла үр болбаан. Алды чыл чаа-ла ашкан. Ынчалза-даа ол кижи назынынга хамаарыштыр алыр болза, эвээш эвес үе болуур. Ол үениң дургузунда кижиниң чес, хөлазы илереп көөр, оон аажы-чаңында чедер болгаш четпес талалары көстүп келир. Ынчан шынап-да ким-даа багыш чажырып шыдавас апаар. Ол ынчаар-ла ыйнаан. А Геннадий Александрович ындыг кижи эвес болган. Бо коллективке ажылдап киргеш-ле, база онзагай. Чогум-на Коммунистиг партияның мерген угаанныг ленинчи национал политиказының, совет улустуң бүгү талалыг дузаламчызының ачызында Тыва феодалдыг хожудаңгай тургузуудан экономиктиг болгаш культурлуг чечектелиишкинниң социалистиг оруунче шилчүп кирген. Тываның хөгжүлдезинге, дешилгезинге шинтпирлиг рольду автомобиль транспортунуң хөгжүлдези ойнаан, чүге дээрге ол аныяк республиканың амыдыралын хандырып турар бир улуг судал боон келген.

Тывага автомобиль транспортунуң ажык-дузазын билип алыры-биле чамдык сантүннерни көрүптерге четчир. Тываның пайысылалы Кызыл хоорай эң чоокку демир-орук станциязындан — Абакандан 436 километр ыракта турар. Ынчаарга Ус оруу баштайгы үезинде ындыг-ла кончуг эки эвес болгаш баштайгы машиналарның чолаачыларынга Тывага чүктү чедирип эккээрининге улуг бергедээшкиннер турган. Чеже-даа бергелер турзажок, чүгле 29 машиналыг турган Тываның автотранспорт бүдүрүлгези баштайгы чылында безин 7500 тонна чүктү сөөртүп, 773 муң тонна-километрни ажылдап кылган.

Тываның ССРЭ-ге бактаап кирген чылында республикага 57 чүк автомобили, ийи автобус, кижилер сөөртүрүнге таарыштырган 3 чүк машиназы болгаш оске-даа 20 хире автомашина бар турган. Ынчан автотранспортчулар 12300 тонна чүктү сөөрткен, 9400 пассажирни аргыштырган, 1,34 миллион тонна-километрни ажылдап кылган.

Совет Тываның автомобиль транспорту барык дөртен чылдың дургузунда шапкын хөгжүп, улус ажыл-агыйының улуг адыры апарган. Ус оруу баштайгызында чаартыныш хөй-хөй көвүрүглерлиг, дорттагган, чымчак шывытлыг орук апарган. Олады бөгүн чүс-чүс машиналар база онзагай. Чогум-на Коммунистиг партияның мерген угаанныг ленинчи национал политиказының, совет улустуң бүгү талалыг дузаламчызының ачызында Тыва феодалдыг хожудаңгай тургузуудан экономиктиг болгаш культурлуг чечектелиишкинниң социалистиг оруунче шилчүп кирген. Тываның хөгжүлдезинге, дешилгезинге шинтпирлиг рольду автомобиль транспортунуң хөгжүлдези ойнаан, чүге дээрге ол аныяк республиканың амыдыралын хандырып турар бир улуг судал боон келген.

Тывага автомобиль транспортунуң ажык-дузазын билип алыры-биле чамдык сантүннерни көрүптерге четчир. Тываның пайысылалы Кызыл хоорай эң чоокку демир-орук станциязындан — Абакандан 436 километр ыракта турар. Ынчаарга Ус оруу баштайгы үезинде ындыг-ла кончуг эки эвес болгаш баштайгы машиналарның чолаачыларынга Тывага чүктү чедирип эккээрининге улуг бергедээшкиннер турган. Чеже-даа бергелер турзажок, чүгле 29 машиналыг турган Тываның автотранспорт бүдүрүлгези баштайгы чылында безин 7500 тонна чүктү сөөртүп, 773 муң тонна-километрни ажылдап кылган.

Тываның ССРЭ-ге бактаап кирген чылында республикага 57 чүк автомобили, ийи автобус, кижилер сөөртүрүнге таарыштырган 3 чүк машиназы болгаш оске-даа 20 хире автомашина бар турган. Ынчан автотранспортчулар 12300 тонна чүктү сөөрткен, 9400 пассажирни аргыштырган, 1,34 миллион тонна-километрни ажылдап кылган.

Совет Тываның автомобиль транспорту барык дөртен чылдың дургузунда шапкын хөгжүп, улус ажыл-агыйының улуг адыры апарган. Ус оруу баштайгызында чаартыныш хөй-хөй көвүрүглерлиг, дорттагган, чымчак шывытлыг орук апарган. Олады бөгүн чүс-чүс машиналар дүн-хүн чок шуужүп, республиканың улетпүрүнге, тудуунга, кедээ ажыл-агыйынга, чоннуң амыдырал-чуртталгазынга эргежок чугула чүктерни чедирип турар. Ак-Довуракты В. И. Ленин аттыг «Тыва даг-дүгү» комбинадының тудуу-биле холбаштыр 1971 чылда республиканың чурт-биле харылзазының ийги оруун — Ак-Довурак — Абаза оруун ажыглалга киирген. Республика иштиниң оруктарын тудар, эде кылыр талазы-биле улуг ажылдар чоруп турар.

Бөгүн Тывада чөөрби ажыг улуг транспорт бүдүрүлгелериниң бирээзинде-ле чүстен беш чүс чедир машиналар бар. Тываның кедээ ажылагыйы база хөй санныг машиналарны ажыглап турар. Республиканың автомобиль парыгы хөй чүк сөөртүр МАЗ-500, МАЗ-504 В, КрАЗ, «Шкода», КамАЗ ышкаш машиналарбиле немешкен, ол чорук эвээш санныг автомобильдербиле хөй чүктү сайгарар арганы бергей.

Кызылда, Минусинскиде, чамдык районнарда автобүдүрүлгелерлиг Тываның автотранспорт эргелеги база хөй санныг машиналарлыг. Дөртен чылдарның дургузунда чүк сөөртүлгезинин хемчээли 845 катап, пассажир аргыштырылгазы 200 катап өскен. Эргеледиң автобүдүрүлгелери амгы үеде чылда сес миллион тонна хире чүктерни сөөртүп, 38 миллион пассажирни аргыштырып турар.

Тываның автомобилистери чурттуң мурнакчы транспорт бүдүрүлгелериниң дуржулгазын ажыглавышаан, чүк сөөртүлгезин дүргедедиринин болгаш сайзырааңгайжыдарының талазы-биле чамдык чедиишкиннерлиг боон келген. Эргеледиң автобүдүрүлгелери шупту үе техниктиг ажаалда, септелге мастерскаяларлыг амгы үениң дериг-херекселдери-биле чепсегленген гаражтарлыг. Оон ыңай оларда чаа маркаларның машиналарын ажаар, септээринге дериглер немежип турар. Тываның автотранспорт-хүн чок шуужүп, республиканың улетпүрүнге, тудуунга, кедээ ажыл-агыйынга, чоннуң амыдырал-чуртталгазынга эргежок чугула чүктерни чедирип турар. Ак-Довуракты В. И. Ленин аттыг «Тыва даг-дүгү» комбинадының тудуу-биле холбаштыр 1971 чылда республиканың чурт-биле харылзазының ийги оруун — Ак-Довурак — Абаза оруун ажыглалга киирген. Республика иштиниң оруктарын тудар, эде кылыр талазы-биле улуг ажылдар чоруп турар.

Бөгүн Тывада чөөрби ажыг улуг транспорт бүдүрүлгелериниң бирээзинде-ле чүстен беш чүс чедир машиналар бар. Тываның кедээ ажылагыйы база хөй санныг машиналарны ажыглап турар. Республиканың автомобиль парыгы хөй чүк сөөртүр МАЗ-500, МАЗ-504 В, КрАЗ, «Шкода», КамАЗ ышкаш машиналарбиле немешкен, ол чорук эвээш санныг автомобильдербиле хөй чүктү сайгарар арганы бергей.

Кызылда, Минусинскиде, чамдык районнарда автобүдүрүлгелерлиг Тываның автотранспорт эргелеги база хөй санныг машиналарлыг. Дөртен чылдарның дургузунда чүк сөөртүлгезинин хемчээли 845 катап, пассажир аргыштырылгазы 200 катап өскен. Эргеледиң автобүдүрүлгелери амгы үеде чылда сес миллион тонна хире чүктерни сөөртүп, 38 миллион пассажирни аргыштырып турар.

Тываның автомобилистери чурттуң мурнакчы транспорт бүдүрүлгелериниң дуржулгазын ажыглавышаан, чүк сөөртүлгезин дүргедедиринин болгаш сайзырааңгайжыдарының талазы-биле чамдык чедиишкиннерлиг боон келген. Эргеледиң автобүдүрүлгелери шупту үе техниктиг ажаалда, септелге мастерскаяларлыг амгы үениң дериг-херекселдери-биле чепсегленген гаражтарлыг. Оон ыңай оларда чаа маркаларның машиналарын ажаар, септээринге дериглер немежип турар. Тываның автотосептелге заводу КамАЗ-тарга тормоз колодкаларын, кузовтарны кылырын шинчээткен, оларның септелгезин чорудуп болур. Чолаачыларның болгаш септекчилериниң ажылын чинчедиринге, машиналарның ажыглалының коэффициентизин бедидеринге херектиг эвээш эвес чаа чүүлдерни автобүдүрүлгелерде ажыглап кирип, киирериңге белеткеп-даа турар. Мастерскаялар, гаражтар, оске-даа тудуглар уламчылап турар. Кызылда чаа автовокзал ажыглалга киирери-биле дужаттынган.

Тывада автомобиль транспортунуң шапкын хөгжүлдезин Тыва АССР-ниң бүдүрүкчү күштерин хөгжүдер дугайында Коммунистиг партияның болгаш Совет чазактың ада сагыш салышкынының бир херечизи кылдыр үнелеп көрүп болур. Биске чыл бүрүде чүс-чүс чаа машиналарны тускайлап берип, оларның ажыглалын экижидиргинге байдалдарны тургузуп турар.

Автомобильдерге чүк сөөртүлгезинин дүрген өзүлдези— ол дээрге республиканың ажылчын ангызының улуг отряды болур муң-муң чолаачыларның хүн бүрүдеги күжениишкинниг ажылы-дыр. Автоэргеледдиң бүдүрүлгелериндеде безин беш муң чыгам кижи ажылдап турар.

Шаптараазынныг берге оруктарны нарын байдалдарга бир дутаар эртип, эрес-шуудургу чоруун көргүзүп, республикаже, оон бүгү районнарынче, суурларынче чүктерни дүн-хүн дивейн чедирип турганнар боттарының аттарын Тываның автомобиль транспортунуң төөгүзүнде кирип бижээнner. Баштайгы орус чолаачылар үжүкбижикке чаа өөренген тыва эштеринге машинавы башкарарынга, ону даглыг черниң оруктарынга чорударынга өөредип, дузалажып турган. Баштайгы тыва чолаачылар О. Кара-Ашактың, В. Сапоговтуң, О. Ламаның, Х. Ондарның, О. Серенниң, К. Сандыктың, О. Өшкү-Саарның, А. Дембереддиң болгаш өскелерниң-даа аттарын бисте чоргаарал-биле адап турар.

Хөй-хөй чолаачылар боттарының күш-ажылчы тиилелгелери-биле алдаржаан. Олардың аразында Тываның баштайгы автомобилистери Савинцев, Лушаев, Бондарев, Потылицын, Безотчество алышкылар бар. Оларның алдарлыг чаңчылдарын Кызылдың № 1 АТБ-зинден М. Демин, А. Федлев, № 2 АТБ-ден К. Осинцев, Н. Ооржак, Чадаанаңындан Х. Ооржак, Л. Ховалыг, Шагаан-Арыгнындан М. Араланов, В. Селезнев болгаш өске-даа мурнакчылар уламчылап турар.

ССРЭ-ниң 60 чылынга уткуштур күш-ажылчы эзлчегге Минусинск АТБ-зинниң чолаачызы Павел Петрик шылгарап, соглаан сөзүнге ээ болурунуң үлегерин көргүзүп турар. Ол бо чылдың тос айларында миллион ажыг тонна-километрни ажылдап кылын, ошаалдазын ийи ажыг катап ажыргаан. Хову-Аксы АТБ-зинниң КамАЗ чолаачызы Владимир Прибытко үш чыл улаштыр чылда миллион ажыг тонна-километрни ажылдап кылын келген. Оон ыңай Анатолий Крылов оон база дудавайын турар. Миллиончуларның шимчээшкини республикада улам калбаран. Юбилейжи социалистиг хүзээлгелери 3220 чолаачылар болгаш сентекчилер алган, чедиишкинниг күүседип турар. № 1 АТБ-ден М. Будаков, Р. Насыров, № 2 АТБ-ден В. Кузнецов, пассажир АТБ-зинден Ф. Ведерников, Хову-Аксыныңда А. Герасимов, Б. Шелестов болгаш оон-даа өскелер беш чылдың ийи чылдарының планнарын күүсеткилээн, үшкү чылдың үлүүнде ажылдап турар. Чадаана АТБ-зинде Д. Ховалыгның, № 1 АТБ-де В. Улановтуң, № 2 АТБ-де Г. Волошининиң бригадалары чыл планнарын күүсеткилээн.

ССРЭ-ниң тургустунганының 60 чыл ою чоокшулаап тудум күш-ажылчы коллективтер аразында социалистиг чарыш улам калбарган. Күрүне планнарын күүсеткилээн, эки түңнелдерни транспорт бүдүрүлгелериниң коллективтери чедип алгылаан. Бо чылдың үшкү кварталында янзы-бүрү бок сөөртүр талазы-биле социалистиг хүзээлгелерин 100,8, күш-ажылдың бүдүрүкчүлүүнүң талазы-биле—104,9 хуу күүсеткеп Чурттагга-коммунал ажылагый министерствозунуң специализастаан АТБ-зинниң коллективи социалистиг чарышка ийиги черни эзлээн.

Ол бүдүрүлгеде күш-ажылдың шалыпчылары, мурнакчы кижилер эвээш эвес. Ындыларга бригадир Ю. Т. Эшметов, Ч. Ч. Сарыг-Доңгак, Н. Д. Алёхин болгаш оон-даа өскелер санадыр. Олар бо бүдүрүлгеге үр ажылдааннар. Арга-дуржулгалыг-даа, ажылшчы-даа кижилер. Ылаңгыя коммунист Чамы-оол Чанзанович өскелерден ылгалдыг. Ол бо коллективте он чыл ажылдаан. Амгы үеде коптейнер сөөртүр бригадада ажылдап турар. Хоочун чолаачы ай, квартал планнарын үргүлчү ажыр күүседип келген. Коллективте чарлаттынган социалистиг чарышка идепкейлиг киржип, шаңналмакталды чаңгыс эвес удаа ап келген.

Николай Денисович Алёхин оон ийи катап хөй чыл ажылдаан. Ажыл дээлде амыр-дынзын бодаваc, ак сеткилдиг, хүндүлээчел. Ынчангаш коллектив кежигүнерининг улуг хүндүткелин, бүзүрелин чаалап алган.

ЧУРУКТА: бригадир Ю. Т. Эшметов (ортузунда) кады ажылдап турар эштери Ч. Ч. Сарыг-

ПАРТИЙЖИ АМЫДЫРАЛ:

отчёттар болгаш соңгулдалар

БҮДҮРҮЛГЕ АЙТЫРЫГЛАРЫНЧЕ ХАНЫЛААР

«Көк-Тей» совхозтуң партия организациязының отчёт-соңгулдалыг хуралынга «Партия организациязының отчёттуг үеде чоруткан ажылының дугайында» илеткелди партия организациязының секретары Ю. П. Степанов ылган. Ол хуралга коммунистер П. Ф. Иванов, Н. С. Чадамба, Ю. А. Кривенко, Н. Ч. Дингил-оол, А. Т. Неволин, С. И. Зайцев болгаш өскелер-даа ол айтырыг талазы-биле санал бергеннер.

Он бирги беш чылдың ийиги чылында совхозтуң коммунистериниң болгаш ажыл-ишчилериниң күжүн планныг онаалдаларны күүседиринче мобилизастаар дээш парторганизация организакчы ажылдың дединдин бедиткен. Совхоз нитининиң малын хүр-менди кыш ажырар дээш мал чеми бедеткээриниң планын чедиишкинниг күүсеткен. Сиген бедеткээр планын 100,4 хуу, сеңаж салырын 144 хуу күүсеткен.

Күрүнеге мал продуктулары садар талазы-биле эрткен 9 айларда планын эътти 115 хуу, сүттү 105,7 хуу күүседип, республикада чарлаттынган совхозтар аразында социалистиг чарышка төп зонаның ажыл-агыйларындан тиилекчи болуп, СЭКП обкомунуң, Тыва АССР-ниң Министрлер Чөвүлелиниң, профоблчөвүлелдиң болгаш ВЛКСМ обкомунуң шилчиир Кызыл тугун болгаш акша шаңналын алган.

Бо бүгү ажылдарны чорударынга коммунистерден: механизаторлар М. Д. Ондар, А. Я. Брем, Ч. В. Черменов, П. Ф. Иванов, чолаачылар Ф. И. Русин, А. Т. Неволин, саанчылар Н. С. Чадамба, С. Х. Арандол, инек кадарчызы А. И. Монгуш болгаш өскелер-даа ажылдап, коммунистиң бедик адын төлептиг эдилеп турарын, оларның ролю улуг болганын илеткелчи демдеглээн.

Чер ажылында четпестерге илеткелчи болгаш санал берген коммунистер тодаргай доктаагаан. Чайгы болгаш күскү чер аңдарылгазын чогуур хуусаларында чорутпайн келген. Бок үнүштер-биле демисел четпес тургустунган. Органиктиг чемиштидилгелерни тарылга шелдериңге чаштырарының планын күүсеткен келген. Минералдыг чемиштидилгенин шүгүмчүлээн.

Оон-биле чергелештир совхозтуң орулгалыг кол адыры — хаван комплекизи. Хаванның баш санын өстүрер талазы-биле 9 айларда коллективтиң ажыл-ишчилери эки ажылдаан. План ёзугаар 5930 баш турар хаван херек кырында 7403 чедир өскен. Бир өвес хаван комплекизи долу күшбиле ажылдаар болза, чыл санында 2600 тонна хаван ъдин садып болурунуң бүгү аргалары бар. Амгы үеде хаван комплекизиниң ажылдары доозулбаанындан долу күжү-биле ажыглалга кирбейн турарының кол чылдаганы ында.

Кадрларны хөйү-биле ажылга хүлээп ап урар. Оларның күш-ажылчы, моральдыг шынарын көрбейн, өске организациялардан үндүртken кижилерни хүлээп ап турарындан ажылга ызырынмас чоруктар хөй. Бо чылдың эгезинден бээр 125 кижини ажылга хүлээп алган. Оон 112 кижи янзы-бүрү чылдагааннардан ажылдан үнген. Бо чорук партбюронуң болгаш совхозтуң дирекциязының талазындан кижилер ортузунга кижизидилге ажылын кошкак тургусканын, оларны ажылга быжыглаар ажыл четпес дээрзин санал бергеннер айтыканнар.

Совхозтуң хаван комплекизинде мурнунда чылдарда анда партия эге организациязы турган. Амгы үеде ында чаңгыс-даа коммунист чок. Тудуг бригадазында байдал база ындыг. Ажыл-агыйның көл болган ортумак звенонуң специалистери хөйү-биле солчуп турарын хуралга шүгүмчүлээннер. Оон аңгыда партбюро кежигүннери бүдүрүлгечи айтырыгларже чардыкаш, партийжи организакчы болган идей-кижизидилге ажылынган хоорлуп турар чоруктар бар дээрзин база коммунистер айтыканнар.

Хуралга коммунистерниң шүгүмчүлелдиг саналынга үндезилээп, ажылда четпестерни өдер талазы-биле отчёт-соңгулдалыг хуралдан доктаадыы хүлээп алган.

Н. ДАЖИНМАЙ.

БӨМБҮРЗЕКТИҢ СУДАЛЫ

СЭТА болгаш ПМА-ниң кыска дыңнадыглар, тайылбырлар

ТАЙБЫҢ ДЭЭШ ДЕМИСЕЛДИ ҮШ КАТАП КҮШТЕЛДИРЕР

Совет Армияның болгаш Шериг-Далай Флодунуң удуртукчу составының чөвүлел хуралынга СЭКП ТК-ның Чиңгине секретары, ССРЭ-ниң Дээди Совединиң Президиумунуң Даргазы Л. И. Брежневтиң чугаазы делегейниң хөй-ниитизининң кичээнгейиниң төвүнде туруп турар. Тайбыңны камгалаар болгаш кижи төрелгетенниң кырында диргелген ядролуг дайын кыжаныышкынын кошкадыр дээш демиселге күжениишкиннерни ийи, үш катап улгаттырарынче Совет Эвилели кыйгырып турар-дыр деп, делегей парлалгазы бижип, радио, телевидение дамчыдып турар.

Улустарның салым-чолун империализм халаптыг айтырыгларын эп Л. И. Брежнев айыткан болгаш тайбың дээш демиселге күжениишкиннерни улам-на улгаттырарынче кыйгырган деп. Герман Демократтыг Республиканың «Нойес дойчланд» солуну бижээн. Ядролуг дайынның кыжаныышкынынга удур демиселге чер кырынга тайбыңны үнелээр бүгү кижилер-биле дем каттыштырган ходелиишкиннерни калбартырының эргежок чугулазын совет удуртукчу онзалап айтыкан.

Социализмче политиктиг, идеологтуг, экономиктиг халдаашкыннарны АКШ-тың чагырыкчы белүктери калбартыкан болгаш боттарының дайын белеткелиниң дединдин кажангызындан-даа артык бедиткен деп, Польшаның «Трибуна люду» солуну демдеглээн. Вашингтонның агрессчи политиказы ядролуг дайынның чалбыышкынче делегейни кииp идер деп кыжаныш турар. Мындыг байдал турда, тайбын дээш демиселге күжениишкиннерни ийи, үш катап улгаттырары эргежок чугула.

Л. И. Брежневтиң чугаазының допчуларын «Вашингтон пост» солуп парлавышаан, мынчаар бижээн: «Айыылдыг, каржы болгаш бодунуң хуузунга ажыт-чажыт чок чазыйчилчи ходелиишкиннерни Рейганның администрациязының улгаттырарынче кыйгырган деп. Герман Демократтыг Республиканың «Нойес дойчланд» солуну бижээн. Ядролуг дайының кыжаныышкынынга удур демиселге чер кырынга тайбыңны үнелээр бүгү кижилер-биле дем каттыштырган ходелиишкиннерни калбартырының эргежок чугулазын совет удуртукчу онзалап айтыкан.

Социализмче политиктиг, идеологтуг, экономиктиг халдаашкыннарны АКШ-тың чагырыкчы белүктери калбартыкан болгаш боттарының дайын белеткелиниң дединдин кажангызындан-даа артык бедиткен деп, Польшаның «Трибуна люду» солуну демдеглээн. Вашингтонның агрессчи политиказы ядролуг дайының

НАЙЫРАЛДЫҢ ОДУРУГЛАРЫ

Ровно чурттуг шудукчу Валентин Манаенков «Тыва эки турачылар дугайында баллада» деп шудуктуң бижээн болгай. Мен чоокта чаа ооң автору-биле ужуражып чугаланыштым. Ада-чурттуң Улуг дайынының чылдарында Ровнону немец-фашистиг эжелекчилерден хостаарынга эрес-дидимин, оларның дайзынны көөр хөөн чогун, хөй национадлыг Совет Төрөөн чурттунга бердингенин автор илередип көргүзүп турар. Ол дээрге-ле украин улустуң тыва удуска өөрүп четтиргенин илереткен сөстер болуп деп, шудукчу чугаалап орду. Шудукчунуң «Частың парустары» деп номунда бо чогаал кирип турар. Номчукчулар ном дугайында, ылаңгыя «Тыва эки турачылар дугайында баллада» дугайында үнелелдерни берип турарлар.

Чамдык чижектерден көрээлиңер. Волынь областың төвү Луцк чурттуг, филология эртемнериниң кандидады Иван Степаненко мынча деп турар: «Ийи улустуң найыралын, ажы-дүңмалышкы чоруун көргүскен шүлүк». Закарпат областың библиотеказының директорувуң эртем талазыбиле оралакчызы Елена Касьяненко мынча деп турар: «Тыва эки турачылар дугайында чылыг сөстери дээш Валентин Манаенковка четтирдим. Эки турачылар шын ындыг макталга төлептиглер».

ССРЭ-ниң 60 чыл болур оюнуң бүдүүзүнде чуртувустуң аңгы-аңгы аймак-сөөк национадлыг чогаалчыларының ажылдарын кайда-даа таныжып, аңаа хамаарышкан хемчегларни ап чорудуп турар. Салчак Токаның «Араттың сөзүн» номчукчулар база эки билир. Өске-даа тыва чогаалчыларның чогаалдарын, шүлүктерин бистиң номчукчуларывыс билирлер.

О. БОРТ,
литературовед.
Украин ССР.

Тываның күрүне филармониязынга хамаарыжып ойнаарактарлыг театрның көргүзүглерин уруглар онза сонуургаарлар. Ук театр болуу 1979 чылдан бээр үш чүс ажыг шиилерин көрүкчүлерге сонуургаткан. Артистериң программазында үш шин кирип турар. «Чаңгыс каактыг Деарэ», «Кодур-оол биле Бичекыс», «Великан шулбус дугайында» деп тоолдарны артистер көрүкчүлерге бараалгалып келгеннер. Олар чаа чылда Москвага, ооң соонда Соңгу Кавказка, Хабаровск крайга баарлар.

Ойнаарактар театрында артистер Татьяна Тапова, Юрий Лоховицкий, Анна Кошелик олар ойнап турарлар, болуктүң удуртукчузу — Игорь Чекерда.

ЧУРУКТА: ойнаарактар театрының артистери (солагай таладан) Анна Кошелик, Игорь Чекерда, Юрий Лоховицкий болгаш Татьяна Тапова олар ойнаарактары-биле кады.

Ю. КОСАРЬКОВТУҢ фотозу.

ЧОРГААРАЛЫМ СӨГЛЕП ТУР МЕН

Угаан-билиг, ажыл-ишке, культурага
Уругларны могаг чокка өөреткеш,
Совет башкы билии-биле, күжү-биле
Чонувустуң хүндүткелии чедип алган.

Арыг сеткил, Төрөөн чуртка шынчы чорук
Арын-нүүрүнүң хажыпп дивес дүрүмү-дур.
Совет чуртум кызыгаары — камгалалда
Солдат ооллу совет башкы кижизиткен.

Комсомолдуң маадыр кызы Зоя-даа,
Космостуң маадыр оглу Гагарин-даа
Шынчы чорук, төлептиг чаң, байлак билиг
Шылгалдазын башкыларга дужаан чораан.

Арат чонум тодуг-догаа чурттавын дээш,
Аъш-чемниң курлавырын могадылаан
Ажылчыныы, тараачыны, малчыларны
Алызындан совет башкы кижизиткен.

Партия, Совет чазаам салган соруун
Базым бүрү масса чонга нептереткен
Байлак билиин уругларга өргүп чоруур
Башкыларга чоргааралым сөглеп чор мен.

М. ЮНДЕШ-ООЛ.

СРЕДА САНЫНДА-ЛА...

Татар АССР-ниң Кадык камгалал министерствозунуң Казанда шинчилел төвүнгө среда санында туралаан-на кижи консультация алырыбиле кээп турар.

Кабинетке келген кижи, чижээлээрге, иштин шинчидерин дилээн болза, ооң кайы районда чурттап турары хамаан чокка анкета долдурган, шинчиир шинчилгениң түнпелдерин база карточкага бижип каар. Бир эвес кандыгбир таарымча чок түвеи бар болза, чурттап турар черинии аайы-биле эмнедир бижикти бээр.

Чүртта бир-ле дугаар чорудун турар шинчилгелериин организакчылары боттарының мурнуида кончуг чугула сорулганы салып алганнар: аарыгларның эртеги үе-чадазын тодарадып тывар, хөй санныг кижилерни шинчип көөр.

Ю. АЛАЕВ.

Казань.

АГААР

Бөгүн республикага көжүп турар булуттаар, чамдык черлерге быскан хар чаар. Барыын чүкче угланыышкынныг хаттың дүргени секундада 5—10 метр чедер. Агаарның температуразы 2—7 градус чылыыр, чамдык черлерге 0—5 градус соор.

Кызылга онзагай өскерлиишкин болбас. Хаттың күжү кошкак. Агаар дүне 12—14 градус соор, хүндүс 3—5 градус чылыыр.

Редактор В. С. ШАРАВИЙ.

СОНУУРГАКТАРГА

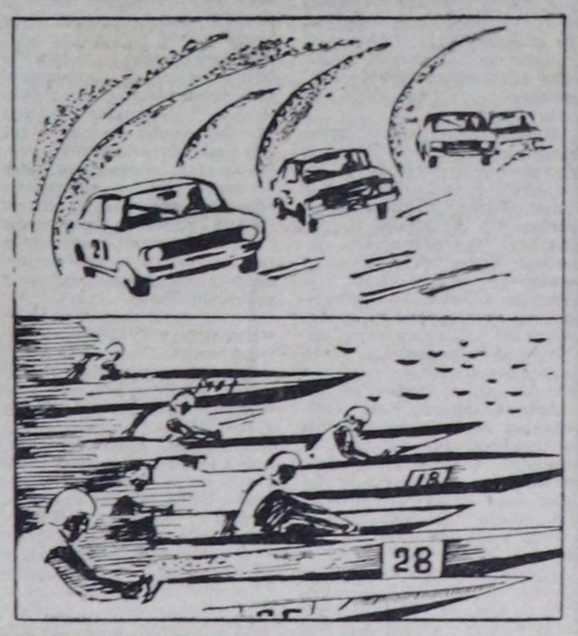
ДАГДА ДЭЭРБЕЛЕР

Соңгу Осетияның суурлары чай-кыш чок даглардан шуурткайның шурап бадып чыдар кара суглар уннарында турар. Шаанда суур бүрүзүнээп-ла ындыг кара суглар уннарынга дээрбелиг турган. Даг чурттугларның аас чогаалы база байлак чораан. Чижээ, «Нарт эпосы деп аас чогаалында дээрбе дугайында ындыг сактыышкыннар бар: «Даг чурттугларның ындамында бичии оолдык-кескинди черлерге дээдүг демиселди үнүүрүп турган чедип алганы чаа дужуттуң баштайгы далганын дээрбеге тыртырып алыры — оларның улуг байырлалы болуур турган. Дээрбеге тырттырар тараа аймаан олар аътка чүдүрбес, ыяап-ла оорганынга чүүктеп алган эккээри солуп турган. Л дээрбелерни кажан-даа шоочалавас, — олар дун-хүн чок ажылдаар».

— Ындыг дээрбелерни даштап болгаш сланец влиталардан, а ыяш кеэзэн кончуг быжыг, ынчан эң хүндүлүг турган альпыларның хадыңнарындан кылыр турган — деп, Кыдыг кыз суурда чурттап турар, ам 90 харлыг, дээрбе кылырының талазы-биле алдарлыг Мастер чораан Соскор Цаскараев ирей сактып чугаалап орар.

Дээрбениң аар улуг дашгарын канчаар кылырын даш ээнокчулары кымга-даа ажыттайн, чажыт байдалга түдүп турганнар. Ынчангаш олар ындыг дээрбелерниң үреленген азы элеп баксыраан даш кезектерин, кандыг-бир ыдыктыг эдилел ышкаш, кончуг чажыт байдалга черге хөөп каар турган.

Шак ындыг суг дээрбелери бодунуң үезинде даг чурттуларга дыка-ла хөй долганны ажылдап берип келгек. Ажаа кукурузаны суглуунгуя мал чеми кылдыр болбаазырадырынга бодунуң эвээш эвес үлүүн киирип турарлар. Ам чүсле оларның чажыт байдалы читкен болгаш хөй кезектерин металл-биле кылып турар апарган.

ССРЭ-ниң ДОСААФ лотереязының 1982 чылдагы ийиги үндүрүлгезиниң ойнаашкыннар тиражы бо чылдың декабрь 18-те Киев хоорайга болур.

Ук лотереяны ойнааннар Чаа чылга уткуштур «Волга ГАЗ-24», «Жигули ВАЗ-2101», «Москвич-412 ИЭ», «Запорожец-968 М» деп автомобильдерни — 640-ни, «МТ-10—36 (Днепр)», «М-67—36 Урал-3», «ИЖ-Юпитер-4К» деп кожуглуг мотоциклдерни—1280-ни ойнадып ап болурлар. Оон аңгыда магнитофоннар, радиоприемниктер, кинопроекторлар, фотоаппараттар, хевистер, шактар болгаш өскедээ 20 миллион ажыг рубльдиң ойнаашкыннары бар.

Лотерея билеттеринден кирген орулга өөредилге черлериниң тудугларынга, Камгалал ниитилелиниң материал-техниктиг баазазын алгыдарынга, спорттуң техниктиг болгаш шеригжиткен хевирлерин улам ынай сайзырадырынга кирер.

Билеттерни ДОСААФ организацияларындан садып алырынче далажынар.

ДОСААФ райкомнарынче болгаш ДОСААФ обкомунче 2-51-27, 2-43-38 дугаарларже долгап, ДОСААФ обкомундан маңаа хамаарыштыр айтырыгларны салып болур.

ДОСААФ Тыва обкому.

НОЯБРЬ 1-ДЕН 7-ГЕ ЧЕДИР ТЕЛЕВИДЕНИЕ

НОЯБРЬ 1-ДЕ
БИРГИ ПРОГРАММА
МОСКВАДАН

8.00 — «Үе». 8.40 — Эртенги сула шимчээшкин. 8.55— «Камала». Уран-чечен телефильм. 1-ги, 2-ги сериялары. 11.05— «Русский сувенир» ансамбльдиң концерти. 11.30 —Медээлер. 11.35 — 14.15 — Чапсар. 14.15 — Медээлер. 14.35 — Аъш-чем программазы—бүгү улустуң хөрээ. Документадлыг фильмнер. 15.35—«Кылып бил». Школачыларга эртем-тайылбырлыг дамчыдылга. 16.20 — «Алжир бөгүн». Киноочулаа. 16.50 — Аныктарның «Эль-гарнатия» музыка ансамблиниң концерти. 17.50 — «Аист дугайында тоол». Мультфильм. 18.00 — Футбол дончулалы.

КЫЗЫЛДАН

18.30 — Телемедээлер.

МОСКВАДАН

18.45 — «Ноябрьда Москва». Киночурумал. 18.50— Урегой — Ужгород газ дамчыдылгазы. «Фёдор Бурковский орукту баштап тур». 19.05—Уран гимнастикага Европа чемпионады. Норвегиядан дамчыдылга. 19.50 — «Маңаа бис чурттаар бис». Хөй сериялыг уран-чечен телефильм. 1-ги сериязы. 21.00 — «Үе». 21.35—23.25 — П. И. Чайковский — «Иоланта». ССР Эвилелиниң Күрүнениң академиктиг Улуг театрының шиизи. Төнгенде—Бөгүн делегейде.

ИЙИГИ ПРОГРАММА
МОСКВАДАН

12.00 — Орус чугаа. 12.35 — Анатомия. Кижиниң физиологиязы болгаш гигиеназы. 8-ки класс. Чүрек канчаар ажылдап турарыл. 13.05—АБВГДээр. 13.35 — География. Агроүлетпүр комплекизи. 14.05—«Чүү болду, Кюхля?..». 15.00—«Узбойлап аян-чорук». Эртемтайылбырлыг фильм. 15.20 — Медээлер. 15.30 — 18.15—Чапсар. 18.15 — Медээлер.

КЫЗЫЛДАН

18.30 — Телемедээлер. 18.45 — Телефильм. 18.55 — «Азия төвү». Информация-публицистикалыг программа. 19.25 — «Чогаалчы болгаш үе». Дамчыдылга. 19.55 — Чарлалдар.

МОСКВАДАН

20.00— «Тамчыктыг удунар, чаштар!». Мультфильм. 20.15— «Делегей панорамазы». 21.00— «Үе». 21.35—23.55—«Мен— володаз-2 мен». Уран-чечен фильм.

НОЯБРЬ 2-ДЕ
БИРГИ ПРОГРАММА
МОСКВАДАН

8.00 — «Үе». 8.40 — Эртенги сула шимчээшкин. 8.55 — «Маңаа бис чурттаар бис». Хөй сериялыг уран-чечен телефильм. 1-ги сериязы. 10.05— «Дириг амытаннар делегейинде». Н. Н. Дроздов эрттирер. 11.05 — «Сеңээвете кудалар». Документадлыг телефильм. 11.20 — Медээлер. 11.25—14.15 — Чапсар. 14.15 — Медээлер. 14.35 — «Беш чыл— кижи бүрүзүнүң хөрээ». Документадлыг фильмнер программазы. 15.30 — «Шин чогаалы болгаш театр». К. Терентьев — «Любовь Яровая». 16.20 —Литва ССР-ниң алдарлыг коллективи — Вильнюстуң күрүне университединиң ыры болгаш танцы ансамблиниң коллективиниң концерти. 16.50 — «Афродита ортулук» (Кипр). Документадлыг телефильм. 17.20 — «Чаш чылдары». Л. Кассиль — «Кондуит болгаш шкамбрания». 18.15 — Хөлүг аялгалар.

КЫЗЫЛДАН

18.30 — Телемедээлер.

МОСКВАДАН

18.45 — Бөгүн делегейде. 19.00 — «Эртем дугайында». Эртем болгаш техника талазы-биле Ленинчи комсомол шаңналының лауреады. 19.45 —«Дымковтуң ойнаарактары». Киноотюд. 19.50 — «Маңаа бис чурттаар бис». Хөй сериялыг уран-чечен телефильм. 2-ги сериязы. 21.00 — «Үе». 21.35— «Солдат мемуарлар». 3-кү фильм. «Көдээ башкы». Документадлыг телефильм. 22.30— Бөгүн делегейде. 22.45 — 01.00 — Хоккейге ССРЭ чемпионады. ЦСКА — «Трактор».

ИЙИГИ ПРОГРАММА
МОСКВАДАН

12.00 — Француз дыл. Өөредилгениң 2-ги чылы. 12.35 — Совет күрүнениң болгаш эргенниң үндезиннери. 8-ки класс. Совет ниитиледдиң социал хөгжүлдээн болгаш культуразы. 13.05 — «Шыдыраа школазы». Разрядтыглар клазы. 13.35 — А. Гайдарның амыдыралы болгаш номнары. 14.20— Октябрьның бүдүүзүнде. В. И. Ленинниң сөөлгү чажыт ажылы. 15.00 — «Ботаниктиг кол сад». Эртем-тайылбырлыг фильм. 15.20— Медээлер. 15.30 —18.15 — Чапсар. 18.15 —Медээлер.

КЫЗЫЛДАН

18.35 — «Сылдысчыгаш». Дамчыдылга. 19.05— «Тундраның депутады». Телефильм. 19.20 — «Азия төвү». Информация-публицистикалыг программа. 19.35 — Чарлалдар. 19.40— «Арфа квартеттериниң концерти». Фильм-концерт.

МОСКВАДАН

20.00 — «Тамчыктыг удунар чаштар!». «Леопольд моортайның телевизору». 20.15 — УССР-ниң улустуң «Ятрань» ансамблиниң концерти. 21.00— «Үе». 21.35—23.05 — «Сөөлгү ужуражылга». Уран-чечен фильм.

НОЯБРЬ 3-ТЕ
БИРГИ ПРОГРАММА
МОСКВАДАН

8.00 — «Үе». 8.40 — Эртенги сула шимчээшкин. 8.55 — «Чалгаа чорук». «Күскү корабльдер». Мультфильмнер. 9.20 — «Бис маңаа чурттаар бис». Хөй сериялыг уран-чечен телефильм. 10.30 — «Кино аян-чоруктар клуву». 11.30 — Медээлер. 11.40 — 14.15—Чапсар. 14.15 — Медээлер. 14.35— «Идепкейлиг. Чүткүл-биле. Бүзүрелдии-биле». Пропагандистерниң дуржулгазының дугайында документадлыг фильмнер. 15.20 — Орус чугаа. 15.50 — Грузин ССР-ниң Чиатуры хоорайда Культура бажыңының ырының болгаш танцының «Чанги» ансамблиниң концерти. 16.20 — «Горнистер харыылаңар!». 17.10 — «Вьетнамның бир хүнү». Телеочерк. 17.35 — «Аныктарның адрестери».

КЫЗЫЛДАН

18.30 — Телемедээлер.

МОСКВАДАН

18.45 — Бөгүн делегейде. 19.00 — Аъш-чем программазы — бүгү улустуң хөрээ. Актюбинскиниң авиасепте-ге заводунуң дузалал ажыл-агыйын организастаар болгаш көдээге шеф дузазын чедирип турар дуржулгазының дугайында. 19.15 — «Күс». Концерт. 19.50 — «Бис маңаа чурттаар бис». Хөй сериялыг уран-чечен телефильм. 3-кү сериязы. 21.00— «Үе». 21.35 — «Сеңээвете эргим чер». Фильм-конперт. 22.45 — Бөгүн делегейде. 23.00 — Документадлыг фильм. 23.15—00.45 — Футболга ССРЭ чемпионады. «Кубань» — «Динамо». (Киев).

ИЙИГИ ПРОГРАММА
МОСКВАДАН

12.00 — Немец дыл. 12.35— Астрономия. 10-гу класс. Планеталар. 13.05 — Силерге, адаелер. 13.35 — «Сээн ленинчи библиотекан». «Большевиктер эрге-чагырганы холга алыр ужуражулгар». «Марксизм болгаш тура халыышкын». «Өске кижиниң сүмелери». 14.20 — Демьян Бедный — революцииниң ыраажызы. 15.15 — Медээлер. 15.25 — 18.15—Чапсар. 18.15 — Медээлер.

КЫЗЫЛДАН

18.30 — Телемедээлер. 18.45 — Мультфильм. 18.55 —«Азия төвү». Информация-публицистикалыг программа. 19.25 — «Культура болгаш амыдырал». Дамчыдылга. 19.55 — Чарлалдар.

МОСКВАДАН

20.00 — «Тамчыктыг удунар, чаштар!», «Менээргенген койгунчугаш». 20.15 — «Поэзия», А. Жаров. 20.45 — «Соңгу чүкте чеченгиин». Документадлыг телефильм. 21.00 — «Үе». 21.35 — 22.50 — «Сылдыстар» ның доозунунда». Уран-чечен фильм. (ГДР).

НОЯБРЬ 4-ТЕ
БИРГИ ПРОГРАММА
МОСКВАДАН

8.00 — «Үе». 8.40 — Эртенги сула шимчээшкин. 8.55 — «Горнистер, харыылаңар!». 9.40 — «Бистер маңаа чурттаар бис». Хөй сериялыг уран-чечен телефильм. 3-кү серия. 10.50 — Р. Щедрин. Ийиги симфония. 11.35 — Телемедээлер. 11.40 — 14.15 — Чапсар. 14.15 — Телемедээлер. 14.30— «Энергетика: бөгүн болгаш даарта». Документадлыг телефильм. 15.20 — И. Мысливечек. Ре мажор симфониязы. 15.30 — ССРЭ-ниң тургустунганындан бээр 60 чылынга. «Чаңгыс эптиг, хөй национадлыг». Хөй национадлыг совет культураның хөгжүлдээнии дугайында. Эге сөзүг ССРЭ-ниң ӨА-зының төөгү институдунуң директору төөгү эртемнериин доктору С. С. Хромовтун. 16.15 — «Чүректе Ленинбиле кады». Концерт. 16.55— «Шыдыраа школазы». Чагааларга харыылар. 17.25 —«Кадыда — найыралдыг өг-бүле». 17.55 — Миллионнарның ленинчи университеди. «Күш-ажылды эртемге үндезилеп организастаары болгаш сагылга-чуруу».

КЫЗЫЛДАН

18.25 — Телемедээлер.

МОСКВАДАН

18.40 — Бөгүн делегейде. 18.55 — Совет Эвилелиниң ийи дакпыр Маадыры И. Д. Папанин-биле школачыларның ужуражышкыны. 19.30 — Футболга УЭФА кубогу. «Хаарлем» (Голландия) — «Спартак» (Москва). Голландиядан дамчыдылга. 21.00 — «Үе». 21.35 — 23.30 — «Конгресстиң джентльменнери». Телешининиң баштайгы көргүзүү. Автор — М. Андерсон. Оон соонда — Бөгүн делегейде.

ИЙИГИ ПРОГРАММА
МОСКВАДАН

12.00 — Испан дыл. 12.35 — Бистин садывыс. 13.05 — Александр Блок дугайында сос. 14.05 — «Ийленишкин шуут чок». Субтитрлиг уран-чечен фильм. 15.25 — Телемедээлер. 15.35—18.05 — Чапсар.

КЫЗЫЛДАН

18.05 — Тыва АССР-ниң алдарлыг артизи Н. Красаанның концерти. 18.30 — «Соңгу Уралда». Телефильм. 18.45 —«Делегей байдалының дончулалы». 18.55 — «Азия төвү». СЭКП ТК-ниң май (1982 ч.) Пленумунуң шиитпирлериниг дүүштүр кедээниң социал хөгжүлдээнииң талазы-биле Ильиканың чаа түүлдери. 19.35 — Чарлалдар.

МОСКВАДАН

19.40 — Ленинчи комсомолдуң лауреады Москваның аныктарының болгаш студентилериниң хорунуң концерти. 20.00 — «Тамчыктыг удунар, чаштар!». «Менээргенген койгунчугаш». 20.15—«Документалдыг экран». «Делегей кырында тук» деп кинокапсырылгазы. 21.00—«Үе». 21.35—23.10 «Мээң чурттаң турар бажыңым». Уран-чечен фильм.

НОЯБРЬ 5-ТЕ
БИРГИ ПРОГРАММА
МОСКВАДАН

8.00 — «Үе». 9.40 — Эртенги сула шимчээшкин. 8.55 — Мультфильмнер: «Ак-көк чаанчыгаш», «Чаңгыс дээвир алаанда», «Хуулгаазынныг даштың ырызы». 9.35—П. И. Чайковский. «Иоланда». ССР Эвилелиниң күрүненииң үлегерлиг Улуг театрының шиизи. 11.15 — Телемедээлер. 11.20—14.15 — Чапсар. 14.15 — Телемедээлер. 14.35 — «Амыдыралдың совет хевири». Документадлыг фильмнер: «Бажың», «Алышкылар», «Сээң делегейиң, сээң чериң». 15.40 — «Москва болгаш москвачылар». 16.10 — Хамааты дайынның ырлары. Төп телевидениеннің болгаш Бүгүэвилел радиозунуң орус ырының үлегерлиг хору күүседир. Уран түүл удуртукчузу — РСФСР-ниң улустуң артизи Н. Кутузов. 16.40 — «Москва чанында төрээн черим». Документадлыг фильмниң баштайгы үндүрүлгези. 17.00 — Совет чуруула уран түүлүнде төөгү-революстуг темэ. 17.30 — П. И. Чайковский. Оркестр-биле фортепианого күүседир № 1 концерт.

КЫЗЫЛДАН

18.05 — Телемедээлер.

МОСКВАДАН

18.20 — Бөгүн делегейде. 18.35 — «Ленин Октябрьда». Уран-чечен фильм. 20.15 — «Үе». 20.55—01.00 — Октябрьның социалистиг Улуг революциязының 65 чыл оюнга тураскаатткан байырлыг хурал. Байырлал конперти. Кремльдиң съездилер Ордузундан дамчыдар.

ИЙИГИ ПРОГРАММА
МОСКВАДАН

12.00 — Күрүненииң Кубань казактарының хорунуң концерти. 12.45 — А. Толстой. Чогаалдарының арыннарыбиле. 13.30 — Амыдыралдың школазы. Школачыларның күш-ажылчы кижизидилгезиниң дугайында телеочерк. 14.00 — Уругларга фильм: «Багира, кайда сен?». 15.15 — Телемедээлер. 15.20—18.10 — Чапсар.

КЫЗЫЛДАН

18.10 — «Октябрьның тиилекчи тугу». 18.40 — «Кондопога дээр суур турган». Телефильм. 18.55 — «Азия төвү». Информация - публицистикалыг программа. 19.25 — Чарлалдар. 19.30—Улуг Октябрьга тураскаатткан литература-музыкалыг композиция.

МОСКВАДАН

20.00—«Тамчыктыг удунар, чаштар!». «Циркте моортай бажыңы». 20.15 — «Үе». 20.55 — «Идепкейлиг. Чүткүлдүг. Бүзүрел-биле». Пропагандистер ажылының дуржулгазының дугайында документадлыг фильмнер: «Өөредилге номнары-биле ажылдап өөренир», «Пропагандистиң информациязы», «Пропагандист —пропагандистерге». 21.40 — Улустуң аялгалары. 21.55 — «Тиилекчи». Уран-чечен фильм. 23.35—01.00 — Хоккейге ССРЭ чемпионады. «Динамо» (Москва) — «Динамо» (Рига). 2-ги, 3-кү үелери.

НОЯБРЬ 6-ДА
БИРГИ ПРОГРАММА
МОСКВАДАН

8.00 — «Үе». 9.00 — Эртенги сула шимчээшкин. 9.15 — «Бир эвес кадык болуксазыңза». (Күш-культуржуларга сүмелер). 9.20 — Ада-иелер, силерге. 9.50 — Хөй эки бараанар дээш. 10.20— «Спортлотоның» 45-ки тиражы. 10.30 — «Оттуг чаш назы». Уругларга уран-чечен фильм. 11.35 —И. Дунаевскийниң ырыларының темазынга фантазияны. Төп телевидениеннің болгаш Бүгүэвилел радиозунуң эстрадасимфония музыказының оркестри А. Михайловтуң удуртулгазы-биле күүседир. 11.45— «Москвичка». Телеклуб. 13.15 — «Билдингир-даа болза, бүзүренчиг эвес». Дамчыдылганы профессор С. П. Капица чорудар. 14.15 — Бөгүн делегейде. 14.30 — «Ырак болгаш чоок ыры». 15.20 — Мультфильмнер. 15.45 — «Дем каттыштырылгазы». Тележурнал. 16.15 — Ленинградтың А. С. Пушкин аттыг үлегерлиг шин театрының фильм-шиизиниң баштайгы көргүзүү: «Тулган болдунар арга». Автор—И. Герасимов, тургускан режиссёр ССРЭ-ниң улустуң артизи И. Горбачёв. 18.55 — 19.10 — Чапсар. 19.10 — «Делегейниң улустарының чогаадылгазы». 19.40— «Улуг улустуң шыны». «Коммунистер». Хөй сериялыг документадлыг телефильмниң баштайгы көргүзүү. 1-ги фильм. Дамчыдылганы ССРЭниң улустуң артизи М. Ульянов чорудар. 21.00 — «Үе». 21.35 — 23.25 — Эстрада программазы. Ол төнерге —телемедээлер.

ИЙИГИ ПРОГРАММА
МОСКВАДАН

14.30 — «Горькийниң бичии чорааны». Уран-чечен фильм. 15.55 — «Джон Филд». Ирланд композитор дугайында музыкалыг телефильм. 16.50— «Кичүктүң школазы» 11.00, «Дөрт мушкетёр» (2 серилыг) 14.00, «Шупту сылдыстар» 17.30, 19.00 шактарда.

НОЯБРЬ 1-ДЕ

«НАЙЫРАЛ»: «Поезд турупкан» 10.00, 12.00, 14.00, 16.00, 18.30, 20.30 (узаткан) шактарда.

«ПИОНЕР»: «Таро — Шулбустуң оглу» 9.50, 11.30, Школачылар валызы» 13.10 15.00, «Коскү чылдагаан чокта» 16.50, 18.40, 20.30 (узаткан) шактарда.

«КАА-ХЕМ»: «Сөөлгү ээлчегде» 14.30, 16.20, 18.20, 20.00 шактарда.

«ЕННСЕЙ»: «Идегел болгаш чөленгиин» 13.10. 20.30 шактарда.

КИНО

ОКТЯБРЬ 31-ДЕ

«НАЙЫРАЛ»: «Коскү чылдагаан чокта» 9.30, 11.20, 13.10, 15.00, 16.50, 18.40, 20.30 (узаткан) шактарда.

«ПИОНЕР»: «Олар баштайгылар турганнар» 9.30, 14.00, «Кайгамчыктыг Василица» 11.00, 12.30, «Сөөлгү ээлчегде» 16.00, 18.00 (узаткан), 20.40 шактарда.

«ВОСТОК»: «Ришад—Зифаның оглунуң оглу» 10.00, «Эр кижилер» 12.00, 14.00, 16.00, 18.00 20.00 шактарда.

«КАА-ХЕМ»: «Эрес-дидим

Бүгү-Россияның Күш-ажылдың Кызыл Тук орденниг караа четпеетер ниитилелиниң Тывада баштаар черииниң Барыын-Хемчик эге организацииязының төөгерик таймазының читкенин барымдаалаан, ону күш чок деп саналр.

РЕДАКЦИЯНЫҢ АДРЕЗИ: ИНДЕКС 667000

667000, Кызыл, Щетинкин болгаш Кравченко кудумчузу бажың № 3. Телефоннары: Редакторнуң 2-24-63, редакторнуң оралакчыларының 2-35-24, 2-23-54, харыысалгалыг секретарының 2-23-35, секретариаттың 2-23-35, партийжи амыдыраа болгаш совет тургузуг киллистериниң 2-37-13, пропаганда силдизиниң 2-31-75, культура силдизиниң 2-23-54, көдээ ажыл-агый силдизиниң 2-21-47, үлетпүр силдизиниң 2-31-75, чагаа силдизиниң 2-41-27, информация силдизиниң 2-20-60, корректорларның 2-27-41, бухгалтерияның 2-12-45, солун келбейн барганда 2-32-75 телефонче долгаар.

Чагыг № 2018.

Солун неделяда 6 катап үнер.

Тыва АССР-ниң Министрлер Чөвүлелиниң Ном үндүрер чер, полиграфия болгаш ном садыының херектериниң талазы-биле эргелелиниң типографиязы. (Кызыл, Щетинкин болгаш Кравченко кудумчузу бажың № 1).

ТС—01874